

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER,

TREDIE RÆKKE,

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

HOLGER FR. BØRDAM,

Dr. phil., Sognepræst.

TREDIE BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS G. E. C. GAD.

THIELES BOGTRYKKERI.

1881—82.

I n d h o l d.

	Side-
Søren Povlsen Judichær Gotlænder. Af <i>Udgiveren</i>	1
Efterretninger om de to sidste Abbeder i Øm Kloster. Af <i>samme</i> .	94
Hammer og Lundby Sognekalds Historie. Af <i>samme</i>	112. 428
Om fremmede Religionssamfunds, især Calvinisternes, Stilling her i Landet i Christian V's Tid. Af <i>samme</i>	144
Bidrag til dansk Klosterhistorie. Ved Cand. philol. <i>N. Pedersen</i> ...	170
Fortsatte Bemærkninger til »Historien om Peder Smed». Af Adjunkt <i>Dr. A. Heise</i>	188
Bertel Knudsen Aqvilonius. Af <i>Udgiveren</i>	241
Kirkelige Forhold og Personligheder i Aarhus Stift i ældre Tid. Ved <i>samme</i>	311
I. Biskop Erik Mogensen Graves Levned	311
II. Om Stovby og Hornum Præstekald.....	327
III. Optegnelser om kirkelige Personer i Aarhus i 16de Aarh. af <i>M. Hans Pedersen Horsens</i>	342
IV. Det første Landemode i Aarhus 1618	354
V. Christian III's Forbedringer af Præstelønninger i Aarh. Stift	358
Tre Gavebreve af Dronning Margrethe fra Aaret 1411. Ved Dr. phil. <i>Kr. Erslev</i>	367
Bidrag til Vendelbo Stifts Kirkehistorie siden Reformationen. Ved <i>Udgiveren</i>	360. 721
Katekismusundervisning for 300 Aar siden. Ved <i>samme</i>	463
Morten Reenbergs Levned. Ved <i>samme</i>	481. 775
Separatisten <i>M. Niels Svendsen Chronich</i> og hans Tilhængere. Ved <i>samme</i> . (Fortsættes).....	508
Bidrag til den jyske Opvækkelses Historie, ved Lærer <i>Marius Sørensen</i>	610
Sognepræst <i>J. M. Klems Autobiographi</i> . Meddelt af Prof., <i>Dr. L. Daae</i>	638
Don Antonio de Sandoval. Af Cand. mag. <i>Emil Gigas</i>	645
Bidrag til det 19de århundredes kirkehistorie. Af pastor <i>L. Koch</i> .	692
Smaastrykker:	
I. Om Herman Krums formentlige Sværmeri 1632. Ved <i>Udgiveren</i>	202
II. Til Oplysning om Klokkeren Niels Klim. Ved Cand. polit. <i>G. L. Wad</i>	209

	Side
III. En Menighed modsætter sig Valget af en Degn. Ved Adjunkt <i>D. H. Wulff</i>	210
IV. Kulturhistoriske Smaatng. Ved <i>Udgiveren</i>	214
V. Fra de trange Tider i Begyndelsen af vort Aarhundrede. Ved Pastor <i>Theodor Møller</i>	227
VI. Fra Reformationens Tidsalder. Ved <i>Udgiveren</i>	234
VII. Om Salmedigteren Peder Nielsen Kjøge. Ved Lærer <i>S. Jørgensen</i>	472
VIII. Om S. Jørgens Hospital i Ringsted. Ved <i>Udgiveren</i>	474
IX. Kollekt til de fra Salzburg fordrevne evangeliske Kristne, 1732. Ved <i>samme</i>	476
X. Indberetning til Biskop P. Hersleb om Arkivet paa Eg- holm. Ved <i>samme</i>	478
XI. Mr. Hans Ægidiisen, Rektor i Aalborg. Ved Adjunkt <i>D. H. Wulff</i>	679
XII. Legenden om den danske St. Erik. Meddelt af Professor, Dr. <i>L. Daae</i>	829
XIII. Om Menighedens Ret til at høre den kaldede Præst inden hans Ordination. Ved <i>Udgiveren</i>	832
XIV. Tillæg til Hammer og Lundby Sognekalds Historie. Ved <i>samme</i>	834
Rettelser og Tillæg	838
Navne- og Sagregister	840

Søren Povlsen Judichær Gotlænder.

Af Holger Fr. Rørdam.

I en Tidsalder, da det danske Sprog kun spillede en meget underordnet Rolle i den højere Dannelse, maatte de enkelte Mænd, som ikke desto mindre søgte at holde det i Ære og at vise dets Rigdom og Brugbarhed i forskellige Retninger, for deres Samtid næsten fremtræde som Fantaster, der øvede en haabløs Idræt. Anderledes stiller Sagen sig, naar vi, efter at Modersmaalet har sejret paa alle Punkter, skue tilbage paa disse Mænds Livsgjerning. Vi ære dem som Banebrydere og som Mænd, der i alt Fald i visse Henseender have været forud for deres Tid, og vi undskyldte det famlende, der mangen Gang kan være i deres Forsøg paa at nytte den Rigdomskilde, der som den ædle Malm endnu laa mere eller mindre skjult under golde og værdiløse Grushobe, og som det derfor først blev givet Eftertiden at gjøre den fulde Brug af. Naar Broen er lagt over den stride Strøm, er det en let Sag at færdes over den. I gamle Dage ærede man derfor Brobyggerne. Ogsaa i vor Tid er der dem, der ikke vrage en god Skik, fordi den er gammel.

Søren Povlsen Gotlænder var en af de Mænd af den danske Skole, som i det 17de Aarhundrede virkede i den angivne Retning, vel ikke med fremragende Evner, men med en god Vilje. Gjennem et længere Tidsrum har jeg derfor lejlighedsvis samlet, hvad jeg fandt til Oplysning om hans Livsforhold. Et Forsøg paa at sammenstille det

fundne gives her, i Haab om at det ikke vil være ganske betydningsløst for Venner af dansk Litteratur- og Personalhistorie. Men det vil jeg strax bemærke, at den Personlighed, vi her skulle sysle med, ingenlunde vil virke ubetinget sympathetisk paa Læseren, da navnlig en stærkt fremtrædende Stridslyst kastede ikke faa Skygger over Mandens Liv. For Historien er jo imidlertid Sandheden øverste Lov, og den maa vi følge, selv hvor vi mere føle os frastødte ved tiltrukne.

Om sin Herkomst har Søren Povlsen selv berettet følgende i en Optegnelse, der i Afskrift findes blandt Provst D. G. Zwergius's Samlinger¹⁾:

Min Fædrene- og Mødrene-Slægt og Afkom
er saaledes, som følger:

Min sal. Fader var den hæderlige og vellærde Mand Hr. Povel Severinsen, Guds Ords Tjener til Grøtlingbo og Fide Sogne paa Gulland, Ao. 1572, 22. Juli født i Haberlingebo Præstegaard paa Gulland. Hans Fader var den hæderlige og vellærde Mand Hr. Severin Jensen, Guds Ords Tjener til Haberlingebo og Sylte Sogne paa Gulland og Provst over den søndre Treding sammesteds, født i Viborg i Jylland. Hans Fader hed Jens Thøgersen, Borger i Viborg. Min Faders Moder hed Anne Povelsdatter, født i Landskrone i Skaane; hendes Fader var Raadmand sammesteds, hendes Moder hed Cathrine og var først gift i Landskrone og senere i Kellinge paa Gulland med hæderlige og vellærde Mand Hr. Peder etc. — Min sal. Fader gik først nogle Aar i Skolen i Visby paa Gulland, siden her i Danmark i Helsingør, Lund og Malmø, og deponerede i Kjøbenhavn og studerede der i nogle Aar, etc. — Min sal. Moder var den ærlige, gudfrygtige og dyderige Kvinde Dorothea Pedersdatter Stubs, født i Kolding i Jylland Ao. 1562, d. 6. Febr. Hendes Fader hed Peder Stub, født i Frisland, Forvalter over Skanderborghus af kgl. Maj. forordnet, hvor nemlig Iver Stub, siden Hebræe Lingvæ Professor i Kjøbenhavn²⁾, og Oluf Stub, siden Apotheker,

¹⁾ Thottske Saml. 1921. 4to.

²⁾ Se min Kbhvns. Univ. Hist. 1537—1621. III, 542, hvor jeg dog ikke har benyttet de Data, som nærværende Optegnelse indeholder.

hendes tvende Brødre, bleve fødte. Der hendes Fader samme-
steds døde, da flyttede hendes Moder til Kolding, i hendes
egget Hus, der blev min sal. Moder født 6 Uger efter hendes
sal. Faders Død; sad hun saa Enke efter hans Død i 5 Aar,
blev saa forset i Ægteskab med ærlig og velforfaren Mand,
Johannes de Hundt, højlovl. Ihukommelse Kong Frederik
den 2. hans Apoteker, og da kom min sal. Moder med dem
til Kjøbenhavn og var hos dem, indtil hun blev given i
Ægteskab med ærlig og velagte Mand Peter Schyrmand (dog
hans rette Tilnavn var Keding) Ao. 1581¹⁾, tre Uger før
Jul, Borger i Kjøbenhavn, boende paa Amager Torv, paa
Hjørnet af Kjøbmagergaden. I samme Ægteskab avlede
de tilsammen 3 mine Halvsødskende: Peter blev født 1583,
Henrik blev født Ao. 1585, Lisbeth blev født Ao. 1588. Saa
døde sal. Peter Schyrmand, sal. Moders første Mand, Ao.
1595, d. 23. Febr. og ligger begravet i St. Nicolai
Kirke i Kjøbenhavn. Sad saa min sal. Moder Enke
hartad halvandet Aar, og gav hun sig saa i Ægteskab med
min Fader, og stod deres Bryllup her i Slingerup Ao. 1597
d. 31. Juli, og saa sejlede de samme Aar 3 Uger efter S.
Michelsdag til Gulland, og nedsatte sig paa min sal. Faders
fri Ejendomsgods, Dommerarv-Gaard i Øje Sogn, hvor jeg
blev født Ao. 1599 d. 15. Maj, hvor de boede hartad halv-
tredie Aar. Men Ao. 1600 blev min sal. Fader kaldet til
Grøtlingbo og Fide Sogne, hvor min sal. Broder Jens blev
født Ao. 1601 d. 8. Octob., og Povel Ao. 1605 d. 13. Octob.
Men Ao. 1620, d. 31. August henkaldede Gud min sal.
Moder i hendes Alders 58. Aar, der hun havde levet med
min sal. Fader i Ægteskab 23 Aar 1 Maaned. Sad saa
min sal. Fader Enkemand hartad 6 Aar, og kom saa i Ægte-
skab med Birgitte Jakobsdatter, sig til største Besværing,
med hvilken han levede et harmeligt Ægteskab 11 Aar 3
Maaneder. Gud kaldede ham fra Verden Ao. 1638 d. 13.
Apr., der han var gammel 65 Aar, 9 Maaneder, 5 Dage, og
der han havde været Præst 38 Aar, 3 Uger og 4 Dage²⁾.

¹⁾ I Zwergs Afskrift staar: 1618, hvilket aabenbart unøjagtige Aarstal
jeg mener bør rettes saaledes, som sket er.

²⁾ En Gravskrift over Hr. Povl Severinsen, som endnu findes i Grøt-
lingbo Kirke, er meddelt af Lemke i Visby Stifts Herdammine, S. 407.

Saa vidt Optegnelsen, der paa en Maade forsættes af en latinsk Selvbiografi, som Søren Povlsen¹⁾ ogsaa har efterladt sig, og som synes forfattet omtrent paa samme Tid som ovenstaaende Stykke, nemlig et Par Aar efter at han var bleven Præst i Slangstrup²⁾. Paa Øen Gulland, den Gang en Provinds af Danmarks Rige, var han altsaa født, hvorfor han sædvanlig skrev sig: Gotlænder³⁾. Efter sit Fødested, Dommerarv, kaldte han sig desuden, ved en Latinisering af dette Navn, Judichærus; men det var dog kun ved enkelte Lejligheder, naar han skrev paa Latin, at han brugte det sidste Navn.

Da han var ti Aar gammel, satte hans Fader ham i Visby Skole. Efter at have tilbragt syv Aar i denne ventelig kun med tarvelige Lærerkræfter udrustede Skole, blev det bestemt, at han skulde sendes til Roskilde. Den 12te Juli 1616 gav Rektoren i Visby, Peder Christensen Lund, ham en Anbefaling til Roskilde Skole, og efter endnu et Par Maaneders Ophold i sin Hjemstavn, forlod den syttenaarige Søren Povlsen sin Fødcø. Han bevarede hele sit Liv igjennem Minder derfra, der ogsaa afprægede sig i hans Skrifter, som naar han anfører gullandske Ord til Sammenligning med danske⁴⁾, eller omtaler Lokalteter paa Gulland, som havde gjort Indtryk paa ham⁵⁾, eller berører gamle Skikke, der endnu vare i Brug⁶⁾. Navnlig

¹⁾ Navnet findes af ham selv skrevet: Søffren Poffuelsen, Severin Pauelsen, Seuren Pouellsøn, Severin Povelsen, og maaske paa endnu flere Maader.

²⁾ Denne Selvbiografi er aftrykt nedenfor som Tillæg Nr. 1; da den sigger til Grund for en Del af det følgende, nøjes jeg med denne Henviisning.

³⁾ Af andre kaldtes han jævnlig: Gullandsfar.

⁴⁾ Synopsis prosod. Dan. S. 13. Prosodia Danica, S. 130.

⁵⁾ »De høye oc rage Klipper . . . Hoborg oc Korpeklint paa Gulland, eller Karls-Øerne hos Gulland«. (Synopsis pros. Dan., S. 10. Pros. Dan., S. 101.)

⁶⁾ »Paa det at saadanne gamle Sange icke skulde forglemmis, da have altid tilforn Herrerne paa Salene, Kæmperne oc Dunerne i Borgestufverne (huoraff de kaldis Borgerstuff-Viiser) oc meenige Mand

har det Interesse for os at erfare, at allerede fra Hjemmet af var hans Interesse vakt for de Spørgsmaal, som siden sysselsatte ham, saa længe han levede.

I den Fortale til den danske Prosodi eller Rimekunst, som Søren Povlsen skrev faa Maaneder før sin Død, beretter han nemlig saaledes: »Jeg har altid, siden jeg var en liden Discipel i Visby Skole paa mit Fædreland Gulland, haft stor Attraa at vide, hvilke danske Sange bedst vare gjorte, og hvorledes de ret gjøres skulde; fordi der min sal. Fader, hæderlig og vellærd Mand, Hr. Povel Severinsøn, Sognepræst til Grøtlingbo og Fide Sogne, sang gjerne i Huset tyske Sange, foregivendes dem nettere efter Melodien at være gjorte end de danske: da eftertænkte jeg den Sag ret flittelig, ikke aleneste der jeg siden var Discipel i Roskilde og Kjøbenhavns Skoler i 4 Aar; men endogsaa der jeg var paa Kjøbenhavns Academi der efter i mange Aar, og allermest der jeg mig til Königsberg i Preussen begav, der at studere, og andre tyske Stæder besøgte, nemlig Danzig, Elbing, Thorn, Frauenburg, Heiligenbill, Brunsberg, Marienburg, Brandenburg, og blev saaledes det tyske Sprog mægtig. Thi der jeg og da de tyske Sange, efter Melodien, med de danske flittelig confererede, da befandt jeg det vist at være, som min sal. Fader sagt havde, og at de tyske Ord sig bedre efter Melodien skikkede end de Danske«.

Til hvad Søren Povlsen her lejlighedsvis meddeler om sit Levned, skulle vi endnu føje, at han den 22de Oktober 1616 indførtes i Roskilde Skoles daværende fjerde Klasse af Konrektoren, M. Niels Frandsen, og at at han i tre paa fjerde Aar gik i denne Skole. Det var i hin Tid jo Skik, at de ældre

I alle lystige Værdskeer oc Samquem dem siunget: Ja mand hær neppelig hinanden ret tildrucket, at der skulde jo it Sangevers følgis med, som det endnu paa Gulland oc i Norge meget er brugeligt, huilcket Sangevers de da kalder it Æriunde aff en Viise• (Synopsis, S. 22. Prosodia Dan., S. 208.)

Disciple forrettede Degnetjenesten i Nabosognene, og vi finde da ogsaa, at Søren Povlsen en Tid har fungeret som Degn i Herslev. Dette fremgaar nemlig af en Sag, som han en Del Aar efter havde med en Søn af Præsten Hr. Damianus Albretsen sammesteds, hvoraf det tillige ses, at Søren Povlsen et Aar ved Sommerferiens Begyndelse rejste til Gulland og først kom tilbage efter Paaske i det følgende Aar¹⁾. Man skulde tro, at denne langvarige Fraværelse havde været nærmeste Foranledning til, at han i Maj 1620 gik over til Kjøbenhavns Skole: men da han selv udtrykkelig bemærker, at han forlod Roskilde Skole med et hæderligt Vidnesbyrd om Guds frygt, Lærdom og Flid fra Rektoren, M. Bo Lavritsen, saa kan han neppe have faaet Afsked i Unaade.

I Kjøbenhavns Skole fik han Plads i øverste Afdeling af øverste Klasse blandt de saakaldte Davidsdegne, der ledede Sangen i Slotskirken, naar de kongelige Sangere ikke vare tilstede²⁾. Heraf kan det forklares, at vi finde »Severinus Pauli Judicherus« indført i Kommunitetets Matrikel blandt dem, der fik Adgang til Kongens Kost i Aaret 1620, skjønt han den Gang endnu ikke havde akademisk Borgeret, idet der nemlig netop ved den Tid blev givet disse Degne Ret til at nyde fri Kost i Kommunitetet. — Endelig blev Søren Povlsen den 7de April 1621 dimitteret til Universitetet af Skolens Rektor, M. Frants Jørgensen, og efter at have »deponeret« tilligemed 33 andre unge Mennesker, ved hvilken Lejlighed han holdt den saakaldte Taksigelse, valgte han Professor M. Vulfgang Rhuman til Privatpræceptor, og begyndte nu sit akademiske Liv. Han bevarede dog fremdeles en vis Forbindelse med Skolen, da det i Juni s. A. blev overdraget ham at være Præpositus over Davidsdegnene, hvorved han da atter fik Plads i Kommunitetet, og fik det Hverv at føre Tilsyn med de nævnte Skoledisciple under deres Maaltider, idet han navnlig skulde passe

¹⁾ Se Tillæg Nr. 2.

²⁾ Se min Kbhvns. Univ. Hist. II., 703—4.

paa, at de altid talte Latin og for øvrigt opførte sig sømmelig, ligesom han ogsaa skulde forrette Bordbønnen. Kommunitetets Provst var paa denne Tid Skaaningen M. Thor Rasmussen, der senere blev Superintendent paa Gulland, og saaledes Søren Povlsens Faders Foresatte.

I Maj 1622 modtog vor Gotlænder en Plads som Lærer paa Sinclarsholm i Skaane for Hr. Anders Sinclars Søn Erik, men var allerede efter tre Maaneders Forløb kjed af Herregaardslivet, hvorpaa han i Juli s. A., forsynet med Testimonium fra sin Privatpræceptor, begav sig til Universitetet i Königsberg. Naar han valgte at gaa herhen, var det vel ikke blot, fordi Krigen gjorde Opholdet andensteds i Tydskland mindre sikkert, men navnlig fordi Königsberg laa nærmest ved hans Fødeø, som han ventelig har besøgt paa Rejsen. Om Udbyttet af denne Studierejse kunne vi forøvrigt henvise til hans egne ovenanførte Bemærkninger derover.

Efter at have færdedes et Aars Tid i Udlandet, kom Søren Povlsen 1623 tilbage til Kjøbenhavn og blev kort efter Alumnus paa Valkendorfs Kollegium, ligesom han paany fik Kommunitetet og lidt senere blev Decan ved 7de Bord sammesteds. Om Forholdene paa Valkendorfs Kollegium paa denne Tid have vi adskillige Efterretninger, der ikke tyde paa, at Tonen har været den bedste, navnlig erfare vi ogsaa, at Søren Povlsen Gotlænder og en anden Alumnus i December 1623 hver maatte bøde »to gode Daler, fordi de havde ligget ude af Hofmesters Boder om Natten»¹⁾. I Maj 1624 tog han den saakaldte Baccalaurgrad, der omtrent svarer til hvad vi nu vilde kalde filosofisk Examen, og blev kort efter Decan ved det 9de Bord i Kommunitetet, hvad han var i 1³/₄ Aar, altsaa ogsaa efter at han den 23de Juli 1624 af sin tidligere Rektor, M. Frants Jørgensen, var bleven antagen til Hører ved

¹⁾ Se Tillæg Nr. 2.

Kjøbenhavns Skole. Tillige vedblev han at være Alumnus paa Valkendorfs Kollegium.

Da Søren Povlsen Gotlænder blev Lærer ved Vor Frue Skole, befandt denne sig i en alt andet end heldig Tilstand. Det maa være nok her at meddele den Skildring, som den nidkjære Slotspræst Nelaus Povlsen netop paa denne Tid meddelte Kansler Chr. Friis til Kragerup af de elendige Skoleforhold. »Hvor ilde«, siger han, »Vor Frue Skole er medfaren her i Byen, er ikke noksom at beklage. Muren og Bjælkerne paa den ene Side ville næsten falde ned. Der staar saa fuldt med Sne og Vand i Lectierne, at Hørerne ikke kunne gaa med tørre Fødder og læse for Børnene. Skolemesters og Hørernes Residenser falde snart ned, saa al Ting dermed ser meget ilde ud. Skolemester med Hørerne ligge hver for sig adspredte over Byen, saa inden de komme i Skolen om Morgen og andre Tider paa Dagen, er det bedste henne af Timen, i hvilken der skulde læses for Børnene, hvorfor ogsaa Skolen er moxen tom for Personer. Thi ingen har Lyst til at sætte sine Børn deri, fordi de lære der intet. Tilmed en stor Del af disse Disciple, naar man har hjulpet dem frem med Klæder, Bøger, Papir, Mad og andet efter Formue og fattig Lejlighed, og de ere nu komne saa vidt, at Skolen kunde have Gavn og Ære af dem, saa løbe de af Skolen, gaa og drive paa Gaderne, slaar dem til Drik og andet Skjelmeri. Og hvorfor? derfor, thi her er ingen Straf: de have ingen at frygte for; de gjøre, som de selv ville. Dette med meget andet beklager den hele Menighed her i Byen, og Skolemester selv i disse Dage det samme, og har bedet mig, jeg dog vilde lade Ed. Magn. saadant forstaa¹⁾). Alt dette kan nu lettelig raades, naar den fromme Hr. Kansler ikkun lægger sin Haand herpaa og byder og befaler, Skolen med Skoletjenernes Huse at bygges. Dersom Kirken eller Skolen

¹⁾ Næmlig Skolebygningens og Lærerboligernes slette Tilstand, thi det er neppe rimeligt, at Rektoren har klaget over den slette Disciplin, da det var ham selv, der skulde opretholde den.

ikke selv formaar det at gjøre, saa giver den ganske By gjerne dertil, hvad enhver bliver paalagt. Børn fik vi og nok i Skolen, dersom velb. Hr. Kansler strengelig befaler, at Skolemesteren flitteligen øver den Myndighed og Magt, højbaarne Kong Frederik den Anden haver givet Skolemesteren i hver Kjøbsted 1588; og at de, som saaledes forløbe Skolen, efter(at) hun dem opklækket haver, maatte paagribes og enten sættes i Tugthuset eller paa Bremerholmen; thi de samme øve dem dog ikkun i Tyveri, Drik og Løgn, som i disse Dage med nogle sket er¹⁾.

Kanslerens nærmeste Svar paa denne Henvendelse var en Befaling af 26de Februar 1625 til Biskop Resen om at drage Omsorg for, at Rektoren ved Kjøbenhavns Skole, M. Frants Jørgensen, snarest mulig fratraadte sit Embede og forsattes som Lector i Theologien til Roskilde, og at Vor Frue Skole forsynedes med «en dygtig og skikkelig Person» i hans Sted²⁾. Valget faldt paa den hidtilværende Rektor i Slagelse, M. Anders Pedersen Hegelund, og man tør vistnok antage, at denne Vexel i Kjøbenhavns Skoles Styrelse ogsaa har virket nogen Forbedring i Tilstanden³⁾.

Hvad Søren Povlsen Gotlænder angaar, da var han i tre Aar Hører ved Skolen. At han med Ære har udfyldt denne Plads, slutte vi ikke blot deraf, at den ombyttedes med et Rektorat, men ogsaa deraf, at medens han var Hører, overdroges der ham samtidig flere akademiske Tillidshverv. Saaledes blev han i Maj 1625 Inspector i Valkendorfs Kollegium, og d. 18. Juni 1626 beskikkede

¹⁾ Molbech, Nord. Tidskrift, III., 415—6.

²⁾ Rørdam, Kbhvns. Univ. Hist., III., 727—8.

³⁾ Lige fra Resens Inscriptiones Hafn. p. 254 indtil Hundrup, Lærstanden ved Metropolitanskolen I, 19—20, angives det, at den bekjendte M. Ole Vind skulde have været Rektor en kort Tid mellem M. Frants Jørgensen og M. Anders Hegelund; men af flere Grunde, især af Hensyn til den Notits om Ole Vind, som findes i Saml. til Fyens Hist. og Topogr. VI, 176, mener jeg, at den omtalte Angivelse maa forandres til, at han i kort Tid (1625) har været Konrektor ved Skolen.

Biskop Hans Povlsen Resen (som Decanus i det theologiske Fakultet) ham til Kommunitetsprovst. Begge Bestillinger tilligemed Hørerposten beholdt han, indtil han kaldtes til Rektor ved Vordingborg Skole. Den 20de Juni 1627 nedlagde han Provsteembedet i Kommunitetet¹⁾, og anden Dagen derefter (22de Juni) indsattes han — efter Biskop Resens Befaling — af Sognepræsten i Vordingborg, Digteren Mester Anders Christensen Arrebo, til Rektor ved Skolen sammesteds.

Vordingborg Skole var en af de mindre, der foruden Rektoren eller Skolemesteren, som han sædvanlig kaldtes, kun havde to Hørere. Som saadanne fandtes ved Søren Povlsen Gotlænders Tiltrædelse: Morten Ingvorsen Tvilstrup og Jørgen Hansen Kruse²⁾. Rektoren var tillige Sogndegn i Vordingborg og Kastrup, idet han dog til det sidste Sogn holdt en Substitut, der oppebar en Del af Indtægten. Foruden Kongetienden af Kastrup bestod hans Indtægter nærmest kun i den Løn, han kunde oppebære som Kirkebetjent³⁾. Embedet var ikke beregnet paa en Mand med Familie, og Rektoren synes ikke at have haft anden Bolig end et eller to Kamre paa Skolen. En Følge her af var, at Rektorerne hyppig skiftede⁴⁾.

1) Beckmann, *Communitatis Reg. Haun. hist.* p. 124.

2) Se det nærmere om disse og andre Hørere i Tillæget Nr. 5.

3) Se Tillæg Nr. 3.

4) Som Rektorer i Vordingborg for Sør. Gotlænder kan nævnes: Stallandus Nielsen 1601—5, derpaa Præst i Jungshoved; Peder Jakobsen Wordentus fra Novbr. 1605; Hans Pedersen, der fratraadte i November 1618, efter at være bleven Præst (maaske resid. Kapellan i Stege; se dog Hundrup, *Lærerstanden ved Metropolitansk., S. 92*); Peder Jakobsen Birkerød fra 1611 til Maj 1620, da han blev Præst i Ljunge og Uggeleøse; Lavrits Villumsen fra 2/6 1620 til 10/12 1624, da han blev Præst i Høje-Taastrup; Povl Andersen Tirsted fra 10/12 1624 til Jan. 1627, da han blev resid. Kap. i Vordingborg; M. Herman von Ginckel fra 13/2 1627 til sin Død i Juni s. A. (Jvfr. J. Suhr, *Hist. Efterretn. om Vordingborg Latinske, Indbydelsesskrift fra Skolen 1824, S. 13 ff.*, og sammes *Smaaskrifter II, 50 ff.*) Den

Selve Skolens Stilling var overhovedet yderst tarvelig. Jordegods eller Tiende havde den ikke, og Disciplene betalte i de Tider ingen Skolepenge; snarere kan man sige, at man betalte Disciplene for at gaa i Skolen. Dennes Indtægter bestod dels i Afgifter af Degnekaldene i Omegnen¹⁾, dels af det lidet, der kunde komme ind ved frivillige Almissegaver, særlig naar Disciplene gik omkring i Byen paa fire Festaftener med Sang og Musik; dels endelig af Ligpenge, eller Godtgjørelse for Lærernes og Disciplenes (efter Omstændighederne »en hel« eller »en halv Skoles«) Sang ved Begravelser. Til Gjængjæld vare Skolens Udgifter ikke store. Bygningens Vedligeholdelse paalaa Kirken. Lærernes Lønninger gik ikke af Skolekassen, med Undtagelse af 1 Dlr., som den nederste Hører oppebar om Aaret for Tilsyn med Skolens musikalske Instrumenter og »Discantbøger«. Vedligeholdelsen af det tarvelige Skole-

første af de ovenævnte Rektorer kjendes kun fra Wadskjærs Udtog i Kallske Saml. 149 Fol. af en nu tabt Regnskabsbog for Vordingborg Skole.

¹⁾ I Degnekaldene var der dels Sædedegne, dels Substituter. De første ydede til Skolen en aarlig »Pension« eller »Pens.« (sædvanlig 17—18 Skp. Byg), men havde forøvrigt Kaldets Indtægter; de sidste fik kun en vis nærmere bestemt Kvoteandel af Indtægten, medens den større Del af samme oppebares af Skolens ældre Disciple, der sædvanlig vare to om hvert Sogn. Substituten forrettede i Reglen Kirketjenesten og hvad dertil hørte; men naar der var Brylluper eller andre kirkelige Handlinger, hvorved der faldt Offer, indfandt »Degnene« for Skolen sig idetmindste jævnlig, om end ikke altid. Ved Aaret 1618 oppebar Vordingborg Skole »Pens.« af følgende Degnekald i Baarse og Hammer Herreder: Allerslev, Jungshoved, Baarse, Snesere, Everdrup (dette Sogn blev 1625 lagt til Næstved Skole), Hammer, Kjæng, Vester-Egesborg (ydedes af Degnen i Vejle) og Toxværd (dette Sogn blev senere lagt til Næstved Skole). I følgende Sogne var der Substituter: Mern, Kallehave, Ørslev, Øster-Egesborg, Kastrup, Lundby og Sværborg. Men senere hen i Aarhundredet kom der Substituter i flere Kald, som før havde haft Sædedegne, saaledes i Udby 1630, Allerslev 1640 (fik dog senere paany Sædedegn), i Kjæng (uvist hvilket Aar), i Hammer 1658, i Baarse 1661. (Jfr. Tillæg. Nr. 4—6.)

materiel kunde ikke volde store Udgifter¹⁾. Et Træ blev aarlig udvist i Lenets Skove til Skolens Brændsel, men da vi høre, at i over 20 Aar midt i det 17de Aarhundrede havde Skolen ingen Kakelovn, saa kan Trangen til Brændsel ikke have været meget stor²⁾. Tolv Disciple havde fri Kost i Slottets Borgestue³⁾, og Skolen havde en stor

1) Som Exempler kan af Skolens ældste bevarede Regnskaber anføres følgende: 1618 $\frac{4}{5}$ anskaffet en Kurv til Skolebørnene, til at samle Almisse i. S. A. $\frac{17}{12}$ anskaffet 7 Lysepiber, der bleve slagne i Skolemuren. Givet Ole Murmester 4 β , for han flyede paa Ovnen i Skolen. S. A. anskaffet en Tavle, hvorpaa Leges Scholasticæ bleve skrevne. 1620 anskaffet et Taarn paa Kakelovnen i Skolemesters Kammer. S. A. kjøbt til Skolen en latinsk Bibel af Anders Jørgensen, som tilforn var Hører. 1623 kjøbt til Skolen Etymologicum Latinum M. Paull Jani. S. A. givet Søren Bødker 1 Mk. sl. for Skolekanden at fly baade med Baand at paalægge, paany at opluge og med et nyt Laag og Haandtag at gjøre derpaa. S. A. givet 8 β for en Kurv til Børnene. 1624 anskaffet tre sortmalede Trætavler, der ved Jernkramper bleve fæstede til Væggen i Skolen. S. A. kjøbt 25 Exemplaria Grammatices Latino-Danicæ Jersini, og givet for Stykket 6 β . Endvidere 8 Ex. af Disticha Catonis, 6 Ex. af Phrases Aldi Manutii, 6 Ex. af Dialogi Sebaldi, 4 Ex. af Colloqviorum Corderi Epitome, 4 Ex. af Epitome Catecheseos Witebergensis, 4 Ex. af Pontica Ovidii, 6 Ex. af Initia Logices, 12 Ex. af ABC'er, Halvparten danske og Halvparten latinske, 14 Ex. af Catechismus Lutheri Latino-Danicus. (1619 omtales det, at Bøger kjøbtes af Morten Bogfører.)

2) I Skolens Regnskabsbog findes følgende Post: Den 7. April 1663 forærede veldiscret Claus Christensen Lomberg, forrige Slotskriver her paa Slottet, en stor Jernovn til Skolen, som jeg, (Rektor Pieter Carstensen Drejer) siden lod opsætte, da der ikke havde været Ovn i Skolen længere end 20 Aar. Hvor den forrige var bleven, have de at vide og verantworte, som tilforn skulde ramme Skolens Bedste.

3) Af et senere Skoleregnskab kan følgende Poster mærkes: 1657 $\frac{5}{12}$ kjøbte jeg (Rector P. C. Drejer) til de 12 Disciples Fornødenhed, som paa Slottet blev spised, en grov Dug, eftersom de tilforn før min Tid og indtil denne Dag havde ædet paa det blotte Bord. Gav Hans Swan derfor 3 $\text{R} 12 \beta$. Gav samme Tid for 12 røde Tellerken 20 β . For en stor Kande at fly 14 β . Skabet til alt dettes Forvaring lod Slotsskriveren, ærlig og discret Mand Søren Clemmensen, gjøre paa Slottets Bekostning og sætte i Borgestuen. 1658

•Tudekande« hvori der (formodentlig daglig) hentedes Øl fra Slottet. Retssager og Rejser, forvoldte især ved Degnes Forsømmelighed i Ydelsen af deres Afgifter til Skolen, foranledigede undertiden ekstraordinære Udgifter¹⁾, men ellers gik det meste af Skolens Indtægter til Understøttelse af fattige Disciple med Klæde, Vadmel, Lærred, Sko, Træsko, Papir og Bøger og undertiden Medicin²⁾.

Under disse Forhold færdedes nu Søren Povlsen Gotlænder i de otte Aar han var Skolemester i Vordingborg. At han har været omhyggelig for Skolens materielle Bedste, synes at fremgaa af flere Notitser i hans nøjagtige Regnskaber³⁾, og vi tør ogsaa antage, at han i andre Hen-

^{24/3} købte jeg til Disciplene paa Slottet en stor ny Trækande, eftersom de Svenske havde slaget den gamle itu. Var stor 26 Potter. Gav derfor 24 β.

¹⁾ 1619 havde Hr. Jacob Nielsen i Egesborg for Baarse Herreds Ting Sag med Vordingborg Skole om Tienden af Degnebclet i (Øster-) Egesborg. (Se forøvrigt ndf. Not. 3)

²⁾ Foruden de Oplysninger, de som Tillæg Nr. 4 meddelte Regnskaber (1627—29) indeholde, kunne følgende Poster fra tidligere og sildigere Regnskaber mærkes: •1623 in Aprili, strax efter at de fattige Skolebørns Bøsse var bleven optagen, haver jeg (Rektor Lavrits Villumsen) kjøbt af Jørgen Skrædders Kvinde 5 Alen Lærred at lade gjøre Kraver af til samme fattige Børn, som gange med Bøssen om Byen, og givet for hver Alen 19 β, er 5^{1/2} Mk. 7 β Nok givet Margrete Tvætterske for 25 Kraver at sy af forne 5 Alen Lærred, to og stive, til samme Børn, som gaa om Byen, for enhver Krave 2 β, er 3 Mk. 2β. 1625 ^{7/5} gav jeg (Rektor Povl Andersen) Hans Stheen, Apotheker i Kbhvn., for ^{1/2} Pot Aquavitæ pestilentialis 12 K 8 β efter Bispens Befaling til Hr. Jørgen Madsen (Braad), Sognepræst, at bruge til Skolebørn i denne Pesttid. Givet for en Flaske at tage det udi 8 β. Et Bud samme Aquavitam at hente 5 K . 1626 ^{28/11} givet Christoffer Bartskjær for Peder Holstes Søns Hoved at læge, efter M. Anders Christensøns Befaling, 6 K . 1629 ^{20/8} givet for 3 Lod •Finedisch Tiriach• hos Valentin Apotheker i Nykjøbing, hvilket er efterhaanden meddelt Børnene, som ere blevne syge og det begjæret haver; hvert Lod 2 K , er 6 K . 1631 ^{17/1} kjøbte jeg (S. P. Gotlænder) efter vor elskelige Hr. Biskops Befaling 20 Exempl. Formularum movendi et comparandi nomina adjunct. M. P. Hæg(elundi), hvert Exemplar 6 β, er 7^{1/2} K .

³⁾ Saaledes: •1630 ^{17/1} gav jeg Laue Ladefoged 6 K for hans Heste og Vogn til Udby, der Degnen var der sammesteds død; og derfra

seender med Dygtighed har udført sin Gjerning. Naar der i hans Skoleregnskab for 1632 findes følgende Poster: »givet for en Ugle at hugge til Skolen og for Lænken at forbedre 14 β ; for en Laas dertil 10 β « — saa fremgaar vist deraf, at han har vaaget over Disciplinen efter den Tids Begreber om sligt. Thi Uglen var et Strafferedskab, hvis Anvendelse — om jeg mindes ret — ogsaa forekommer ved andre Skoler paa denne Tid.

Sin litterære Virksomhed begyndte Gotlænder i Vordingborg 1629 med et Digt i Anledning af Lensmandens, Palle Rosenkrands's Bryllup med sin tredie Hustru, Jomfru Elisabeth Lunge; da Digtet imidlertid er paa Latin, frembyder det for os mindre Interesse, og vi skulle derfor nøjes med at anføre Titelen:

Εκλογή γαμική Pro felici ingressu, feliciori progressu, felicissimo egressu conjugii . . . Dn. Palemonis Rosæcrants, hæreditarij Domini de Krænkerup, Regiæ arcis Wordenburgensis en Selandiâ, Nicopensis & Aalholmensis in Falstriâ, Præsidis dignissimi, Sponsi, et Virginis . . .

til Kyng, at tale med Hr. Jakob (Rasmussen) og med den forrige Degnekvinde paa Skolens Vegne, eftersom Hr. Jakob stod noget imod i Begyndelsen, at samme Sogn skulde til Skolen. (Meningen er, at Rektoren vilde have, at Sagnet fremtidig skulde have Substitut istedetfor Sædedegn). 1632 ²²/₄ betalte jeg Erik Clausen for en Dom at skrive, som gik imellem Substituten og mig i Lundby, saa og for Afsigten at skrive. Item til Varselspenge og Tegnepenge; item til Dommen og Afsigten at besegle af Herredsfogden, 6 \mathcal{K} 4 β . Gav jeg samme Dag de Mænd, som gjorde den Afsigt paa Degnestavnen i Lundby, 1 Rdl. in sp. For en Vogn til Tinget 2¹/₂ \mathcal{K} . 1633 Jan. gav jeg for en Vogn til Hammers Herredsting til at hænde en ny Dom over Substituten i Lundby, 2¹/₂ \mathcal{K} . Gav jeg for Dommen at skrive og besegle, item til Varselspenge og Tegnepenge, 4¹/₂ \mathcal{K} . 1633 ²⁰/₁₀ givet for en Vogn til Mern at bese Degnestavnen og at beskikke Hr. Eskil (Andersen) en ny Substitut, 2 \mathcal{K} . Givet samme Tid til Stevnepenge at kalde den forrige Substitut, Jens Mønbo til Borse Ting, Degnestavnen ibid. anlangende, 10 β . S. A. ²⁵/₁₁ givet 8 β ud til at stevne Degnen i Hammer, fordi han ikke havde betalt sit Penskorn for Ao. 1632. 1634 ⁶/₄ givet til Drikkepenge til Bønderne der »og« (agede) mig, og i Lossementet om Natten, der jeg var i Hammer og talte med Bispen paa Skolens Vegne, 1 R. \mathcal{K} .

nobilissimæ Elisabethæ Lunge, Dn. Georgii Lunge, hæreditarij Dn. de Oden, Birchiltz etc. Filiæ, Sponsæ, Coagj die 13. Septembris, Anni 1629 singulari solemnitate ineundi . . . concinnata a Severino Paulino Judichæro Gotlando. Hafn. 1629. 4to¹⁾).

Samme Aar maa Forfatteren af dette Digt have stræbt at opnaa Befordring til en anden Stilling, da vi se ham virksom for at skaffe sig anbefalende Vidnesbyrd om sin Tjeneste ved Kjøbenhavns Skole, i hvilken Anledning han skrev til Rektoren sammesteds, M. Anders Pedersen Hege-lund²⁾). Ligeledes have vi fundet et Testimonium publicum, udstedt for ham af Universitetets Rektor den 11te November 1629, hvilket ellers først plejede at udfærdiges, naar nogen fik Præstekald. Det blev lagt til Side i Uni-versitetets Gjemme, da Søren Povlsen Gotlænder ikke op-naaede det attraaede Embede³⁾). Han maatte indtil videre slaa sig til Ro i Vordingborg, hvor han i 1630 tilligemed Skolens Hørere indtraadte i det derværende St. Knuds Laug, en Forening, hvis Virksomhed bestod i, at Medlemmerne samledes nogle Gange om Aaret — navnlig St. Knuds Dag — til et Gilde, og at de fulgte de afdøde Laugsbrødre og Søstre til Jorden⁴⁾).

Den 24de Maj 1631 blev »Severinus Pauli Judichærus, Rector Scholæ Orthunganæ«, efter forudgaaede Prøver, creerte til Magister ved Kjøbenhavns Universitet af sin gamle Privatpræceptor M. Vulfgang Rhuman, efter hvis Indbydelse han uden Tvivl havde indstillet sig til denne Akt⁵⁾. I

¹⁾ Et Exemplar af Digtet findes i Hjelmstj. Saml. 3824. 4to

²⁾ Se Tillæg Nr. 7.

³⁾ Se Tillæg Nr. 8.

⁴⁾ I »St. Knuds Laugsbog«, som nu gjemmes i Kgl. Bibl., Ny kgl. Sml. 714. 4to, findes følgende Antegnelse: »Item ere disse efter-skreffne geszlige paa adskillige Tider indgiffued sig i samme wores Laug, som ere: 1630 Hæderl. och Højlerd Mand M. Søffren Gotlænder, Skolemester her samest. Item Jørgen Høerer 1630. 1630 Frantz Høerer. 1630 Christen Klocker.« Antegnelsen kan ikke være sket ganske samtidig, da Gotlænder først 1631 blev Magister.

⁵⁾ Univ. Matrikel. Jvfr. Tillæg, Nr. 1.

November samme Aar maatte Vordingborg Skole finde sig i, at dens Sangkor forstærkedes med de bekjendte »Slagelse Sangere«, da Enkedronning Sofies Lig førtes gennem Byen paa Vejen fra Nykjøbing Slot til Gravkapellet i Roskilde. Herom har Gottlænder indført følgende Poster i sin Regnskabsbog: »Den 24de November 1631 blev der i Skolen udbyttet Papir til Materiebøger, Skrivebøger og Sangbøger. Item blev to Bøger Papir forbrugt til at addictere Slauelse Skoles Disciple latinske Ligsange paa, at vi alle kunde have ens Sang at synge for Dronning. Majestæts Lig, der det kom her igjennem. Samme Tid, der Slauelse Skoles Disciple (som her mødte at tage mod Hendes Majestæts Lig) ikke kunde faa Lossement her i Byen, uden nogle faa, for den store Forsamlings Skyld, lod jeg kjøbe Mad og Øl til dennem, og lod det opføre i Skolen. Paa samme Øl og Mad at betale resterede 3 ŷ , hvilke jeg med det andet maatte betale [Kjøbmand] Jens Lund paa deres Vegne«.

En som det synes mindre ærefuld Sag for M. Søren Povlsen var den Trætte, han — uvist i hvad Anledning — 1632 havde med Rektoren i Nykjøbing paa Falster, Jørgen Christiansen Flensborg, eftersom den førte til, at den vordingborgske Skolemester gav sin falsterske Embedsbroder en Dragt Prygl. Da han imidlertid siden søgte at gjøre godt og afbede, hvad han i Hidsighed havde forbrudt, fik Sagen ingen videre ubehagelige Følger for ham ¹⁾. Heller

¹⁾ Vi kjende ikke videre til Sagen, end hvad den fynske Biskop Hans Michelsen anfører i sin Dagbog under 29de Juni 1632: »Ludirector Orthingburgensis accessit ad me purgaturus se ob ludirectorem Nicopiensem verberibus exceptum. Delicti veniam petiit dimisse reconciliatus M. Laurentio (Sognepræsten i Nykjøbing) et Rectori. Ego, quia ipsum nemo damnavit, neque condemnare volui«. (Saml til Fyns Hist. og Topografi VII, 48. Im. Barfod, Den falsterske Gejstligheds Personalhist. I, 61). Den nævnte Jørgen Christiansen Flensborg var senere (1639—49) Rektor i Vordingborg. J. E. Suhr formoder (Smaaskrifter II, 56), at Enkedronningens Ligfærd kan have givet Anledning til Striden, da Nykjøbing Skoles Rektor og Disciple ventelig have fulgt Liget til Vordingborg.

ikke synes den at have øvet nogen uheldig Indflydelse paa det almindelige Omdømme om ham, — i hine Tider tog man ikke sligt saa nøje ¹⁾).

Under sit Ophold i Vordingborg begyndte M. Søren Povlsen den Sysse med den danske Rimekunst, som siden har gjort hans Navn bekjendt og æret blandt Venner af det danske Sprog og Digtekunsten. Han omtaler selv, at han ved Læsning af tyske og hollandske Rim og ved Studium af fremmede Skrifter vedrørende Prosodien eller Rimekunsten først begyndte ret at faa Øjnene op for de formelle Mangler, som fandtes ved de fleste danske digteriske Arbejder. Det kan neppe heller være andet, end at det saa at sige daglige Samkvem, som han havde med en Diger som Arrebo, maa have indeholdt en Tilskyndelse for ham til at sysle med disse Emner, selv om det nok er sandsynligt, at han med en vis Skinsyge har betragtet sin Sognepræst, der ikke blot var hans foresatte i Skolen og Kirken, men ogsaa langt overgik ham i virkelig digterisk Begavelse. I alt Fald tyder den Kritik, som Søren Povlsen senere indførte i sin »Rimekunst« over flere af Arrebos Vers, paa noget saadant ²⁾. Selv beretter han om sine egne literære Sysler følgende: »Der jeg blev til Skolemester i Oringborgs Skole forordnet Ao. 1627, i otte Aar siden at være, da componerede jeg undertiden selv nu danske Sange, nu danske Vers eller Rim, undertiden tilholdt jeg mine Disciple sig derudi efter Kunsten at øve; hvilket meget vel befaldt den højærværdige Hr. Biskop, D. Hans Resen, naar han i Skolen visiterede. Og efterdi han paa saadant selv god Kundskab havde (som er af hans componerede Sange, saa og andre hans skjønne Rim noksom at erfare), da fornåm han, at jeg mig ogsaa paa saadant

¹⁾ En Julesang tilegnet »M. Søffren Povelson, Skolemester« og andre Honoratiøres i Vordingborg, af J. H. D., findes omtalt i mit Skrift, And. Chr. Arrebos Levnet og Skr. I, 210 Not. 45.

²⁾ And. Chr. Arrebos Levnet og Skr. I, 228—9.

maadelig forstod, hvorfor jeg maatte ham mundtlig Rede gjøre for alt det, som jeg om den Sag ret vide kunde, og der han fornåm, at den Ting var mig maadelig vel bekjendt, da begjærede han det af mig, at jeg med første Lejlighed vilde noget rigteligen om den Materie sammenskrive, saa vidt som jeg den Sag forstod, og jeg vilde saa lade ham det se. Hvorpaa jeg da ogsaa strax noget anfangede, Ao. 1633. Helst trængte han derpaa, der jeg i hans egen Nærværelse fra Oringborgs Skole aftakkede, og hand mig for min Flittighed betakkede og berømmede, Ao 1635¹⁾. Som Prøve paa Mester Søren Povlsens danske Vers kunne vi anføre et, der knytter sig til Vordingborg, nemlig det han skrev i Anledning af den ny Lensmands, Hr. Frederik Reetz's, Bryllup den 22de Juni 1634 med Jomfru Sofie Høg:

Her Friderich Rets

Anagramma eller Bogstaffvexel:

Her er Christi Fred.

Dend beste Ting, der jeg affveed,
 Som kand begieris, det er Fred;
 Det lære vi aff Christi Seed,
 Hand ynskede Discipler Fred.
 GUD hár mig ocsaa nu bereed
 Indvortis oc udvortis Fred;
 Thi hos mig, Her er Christi Fred,
 Med GUD i min Samvittighed,
 Oc hos mig, Her er Christi Fred,
 Med Kongen, Offver-Øffrighed,
 Oc hos mig, Her er Christi Fred,
 Med Jæffninger i lige Leed,
 Oc hos mig, Her er Christi Fred,
 Mod Undersaatte med beskeed;
 GUD giff mig stedtze saadan Fred
 At nyde her, mens jeg er ved,
 Oc siden nyde fulde Fred
 Hos Fredens Først' i Evighed²⁾.

¹⁾ Prosodia Danica. Til Læseren.

²⁾ Prosodia Danica, S. 482—83.

I den nævnte Frederik Reetz, der 1632 efterfulgte Palle Rosenkrands som Lensmand paa Vordingborg Slot, synes M. Søren Povlsen at have fundet en Velynder, hvem det vistnok kan tilskrives, at han den 23de August 1634 fik kongelig »Bevilling at maa accepteres til hvilket Kald han lovligen efter Ordinansen og Forordningerne kaldet bliver«¹⁾, — en Bevilling, der dog ikke betydede saa særdeles meget, da Menighederne eller Patronerne havde Kaldsretten, og ofte ikke toge mere Hensyn til en saadan Hensstilling, end de selv vilde. Mere betydede maaske den velvillige Omhu, som Frederik Reetz og Frue viste M. Søren Povlsen, da han var saa uheldig at falde og brække sit Ben, saa han i nogen Tid maatte ligge under Bartskjærs Haand. I alt Fald mindedes han siden med Taknemmelighed deres Godhed imod ham og omtalte den med Berømmelse²⁾. Ligeledes fik han et godt Vidnesbyrd af Lensmanden om sit Levned og Forhold, da han, skjønt endnu ubefordret, den 9de Juni 1635 nedlagde sit Skolemesterembede, der ikke syntes at føre til noget. Ogsaa hans Sognepræst, M. Anders Christensen Arrebo, meddelte ham efter Biskoppens Befaling et hæderligt Skudsmaal for Guds frygt og Flid³⁾.

Det var egentlig M. Søren Povlsens Tanke, at han vilde drage til Tydskland for at udvide sine Kundskaber; men Krigsurolighederne afskrækkede ham, saa han nøjedes med at begive sig til Kjøbenhavn, hvor han især lagde sig efter Mathematik og Hebraisk. I sine tidligere omtalte Bemærkninger om sin Syssel med Rimekunsten siger han, at han under sit Ophold i Kjøbenhavn oftere kom til Biskop Resen, som stadig opmuntrede ham til at gaa videre i hans Bestræbelser for at give fastere Regler for den digteriske Form, men at hans andre Studier ikke tillod ham

¹⁾ Sjælandske Registre Nr. 19, Fol. 279.

²⁾ I Dedicationen i Synopsis prosod. Dan. (1650).

³⁾ Se Tillæg, Nr. 1.

paa denne Tid at bringe noget til Ende i denne Materie. Rimeligvis har han under sit Otium endnu engang besøgt sin fjerne Fødestavn, hvor hans Fader endnu var i Live og nok kunde trænge til Trøst af Sønnen, da han i sin Alderdom levede under meget ulykkelige Forhold i sit andet Ægteskab. Forøvrigt har M. Søren under sit Ophold i Kjøbenhavn sikkert ogsaa erhvervet theologisk Attestats, som ved kgl. Forordning af 7de November 1629 var bleven paabudt som Betingelse for Adgang til Præsteembedet, og det saa meget mere som det ved et Kongebrev af 18de Oktober 1636 var slaaet fast, at de, som havde erhvervet Magistergraden, og som hidtil havde været betragtede som fritagne for den nævnte Attestats, ogsaa skulde være pligtige til at underkaste sig den theologiske Examen¹⁾.

Efter to Aars Ventetid lykkedes det da endelig M. Søren Povlsen den 2den April 1637 at blive kaldet af Borgmester og Raad til Sognepræst i Slangerup (og Uvelse), hvorpaa han, efter at have aflagt Troskabseden for den kgl. Lensmand paa Frederiksborg, Frederik Urne, den 21de April 1637 blev ordineret af Biskop Hans Povlsen Resen. Den gamle Biskop var ved Podagra bunden til sin Stol, hvorfor Ordinationen foregik i Bispens Stue²⁾. Ventelig havde, som M. Søren Povlsen selv antyder, den tidligere omtalte kgl. Anbefaling til Præsteembedet fremmet hans Befordring, da Slangeruperne af Erfaring vidste, at Kongen undertiden kunde tage den Sag alvorligt nok. Den Gang kaldet nemlig forrige Gang havde været ledigt, havde Kongen anmodet dem om at kalde Hr. Villads Andersen (Aalborg), der i sin Tid havde været kgl. Kantor, og da de under Foregivende, at han ikke var lærd nok, havde

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. II, 622—3. 631. I sit Vita siger M. Søren Povlsen, at han blev kaldet til Slangerup «testimonio privati Præceptoris, Universitatis [o: test. publ.], Attestationis, ut et literis Regiis [vistnok det tidligere omtalte af 23. Avg. 1634] stipatus» (Tillæg, Nr. 1).

²⁾ Se Tillæg Nr. 1.

søgt at slippe derfra, havde Kongen den 16de Oktober 1629 tilskrevet den ovennævnte Lensmand, Frederik Urne, som følger: »Vi bede dig og ville, at du nærværende Hr. Villads Andersen til Sognepræst udi vor Kjøbsted Slangerup . . . forordner, og hvilke af Borgerne sammesteds hannem sige ikke lærd nok at være, de skulle sig til vort Slot Frederiksborg forføje, og der udi vor egen Nærværelse demonstrere, hvad Skjel de dertil vide, saa og hvad de selv af Religionen forstaa¹⁾. Ventelig ønskede de gode Slangerupere ikke nok en Gang at blive indbudte til saadan en Overhøring.

Næsten samtidig med M. Søren Povlsens Kaldelse til Sognepræst i Slangerup blev hans fleraarige Medarbejder ved Vordingborg Skole, Frants Lavritsen (Balderup), kaldet til Sognekapellan sammesteds, og han viede den 25de April 1638 Mester Søren til Formandens, Hr. Villads Andersens Enke, Kirstine Nielsdatter. Hun havde været gift i 18 Aar med Formanden, med hvem hun havde en Datter, Kirstine Villadsdatter, der døde ugift; med M. Søren Povlsen synes hun ingen Børn at have haft²⁾. — Den nævnte Hr. Frants Lavritsen blev endnu i Aaret 1638 kaldet til Sognepræst i i Kregome og Vinderød. Siden var der mange skiftende Kapellaner i Slangerup i M. Søren Povlsens Tid. Nogle af dem ville vi senere komme til at omtale. Om deres Stilling kan det bemærkes, at ligesom Sognepræsten vistnok havde den afgjørende Indflydelse paa Valget af dem, saaledes stode de i et Forhold til ham ikke meget forskjelligt fra det, personelle Kapellaner ellers indtog, idet han holdt dem med Kost og Løn. Som Særindtægt havde de hele Offeret af Annexet Uvelse, hvor de vistnok ogsaa om ikke udelukkende saa dog ganske overvejende have forrettet

¹⁾ Molbech, Kong Christian IV's egenh. Breve S. 370.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 1. Pontopp. Marm. Dan. II, 302. Den paa sidstnævnte Sted begaaede Fejl, at M. Søren Povlsen gjøres til sin Formands Svigersøn, er siden gjentaget i forskjellige nyere Skrifter.

Kirketjenesten, medens Sognepræsten skulde afgive Befordring for dem paa deres Rejser til Annexet¹⁾.

Slangerup, hvor M. Søren Povlsen tilbragte den øvrige Del af sit Liv, var den Gang endnu en Kjøbsted, hvorfor Sognepræsten her 1638 og 1653 deltog i Valget af Sjællands Biskop²⁾, men det var rigtignok den ringeste af Sjællands Kjøbsteder³⁾, og man mærker nok, at den ikke har været sænderlig anset, naar man læser følgende Skildring af den, som M. Søren Povlsen selv har givet i Form af en Prøve paa en »dactylisk Sonnet«:

Om Slangerup.

Slangerup, paltet udvortis vel seer,
 Mange Ting præctig' i hende dog ere,
 Huilcke Gud giffver (foruden hans Lære),
 Derfor indvortis hun praler oc leer;
 Agre oc Enge, med andet sligt meer,
 Herlig her ligge, som stedtze os nære:
 Faarene Ulden til Klæder frembære,
 Stude her fødiz, oc Kiørene fleer:
 Kornet her Aarlig oc Kiærnefuldt bliffver,
 Aalden oc Skouen os rundelig gifver,
 Vandet fremsender os Fiske paa Fad,
 Intet os mangler, huer daglig her haffver
 Klæder oc Føde med andre Guds Gaffver.
 Derfor bør ingen at laste dend Stad⁴⁾.

Præstens udvortes Stilling synes just ikke at have været meget glimrende. I alt Fald se vi, at han søgte og fik Tillæg til sin tarvelige Løn. Saaledes udgik der

¹⁾ Se Tillæg Nr. 11.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. VI, 112. 114.

³⁾ I »Dansk Kjøbstadblad« (redig. af Jul. Schytte) 1875 findes en gennem flere Numere fortsat Artikel af C. E. Secher med Titel »Slangerup i gamle Dage«, hvori ogsaa en kort Biografi af Søren Povlsen Gotlænder, der dog kun indeholder det andensteds fra bekendte. I Bladet »Ude og hjemme«, 1ste Aarg. Nr. 4 findes en historisk Artikel om Slangerup Kirke af F.R. Friis, med et Billede af Kirken (af Herholdt). I Thottske Saml. 1390 4to haves en Samling Dokumenter om Slangerup i Zwergius's Afskrift.

⁴⁾ Prosodia Danica, S. 501.

den 27de Oktober 1641 følgende kgl. Befaling til Lensmanden paa Frederiksborg, Kronborg og Abrahamstrup, Hans Ulrik (Gyldenløve): »Vid, at os elskelige M. Søren Povlsen, Sognepræst i Slangerup, giver til Kjende, hvorledes hans Kald skal være saa ringe, at han deraf ikke kan have sin nødtørftige Underholdning, underdanigst derfor begjærendes, vi ham den første Tiende, som næst ved Slangerup falder, vilde for Fæste og sædvanlig Afgift forunde. Thi bede vi dig og ville, at du lader ham bekomme den første Kronens eller Kirketiende, som næst ved Slangerup falder, for billig Fæste og aarlig Afgift¹⁾. Formodentlig var det dette Tilsagn, som indfriedes, da M. Søren Povlsen den 13de Maj 1647 fik kgl. Konfirmats paa Kongens og Kronens Anpart i Tienden af Jørlunde Sogn for sig og sin Hustru i deres Levetid; dog forbeholdt Kongen sig selv at bruge samme Tiende, om han blev til Sinds at gjøre det²⁾. Hertil kan føjes, at M. Søren Povlsen, Sognepræst i Slangerup, den 24de April 1649 for sig og Efterfølgere i Embedet fik kongelig Bevilling paa at nyde en aarlig Afgift paa 1 Pund Rug og 1 Pund Byg af det saakaldte Sternbergs Gods i Slangerup, hvilken Nydelse var bleven bestridt af Borgmester Falk Olsen sammesteds³⁾.

Sit Arbejde i den danske Prosodi fortsatte M. Søren Povlsen efter Lejlighed. I Begyndelsen han kom til Slangerup, kunde han dog ikke faa Tid til at gjøre videre derved, skjønt Biskop Resen ikke undlod at minde ham derom og før sin Død (1638) gennemgik og bifaldt, hvad der var udarbejdet deraf. Om Arbejdets videre Gang for-

1) Sjælandske Tegnelser XXVII, 205. Et saakaldet Eteostichon af M. Søren Povlsen til den nævnte Hans Ulrik Gyldenløve og Regitze Grubbe, netop fra Aaret 1641, findes i Prosodia dan. S. 583.

2) Sjælandske Registre Nr. 21, Fol. 664.

3) Sjælandske Registre Nr. 22, Fol. 167—8. Om Oprindelsen til det nævnte Gods se det som Tillæg Nr. 9 meddelte Brev af 6. Marts 1574.

tæller Forfatteren: »Der den højærværdige, nu salige Mand, D. Jesper Brochmand, blev til det bispelige Embede efter ham (Resen) kaldet, da lod jeg ham noget af saadant forstaa, hvilket var ham meget behageligt; og efterdi jeg lod mig derhos formærke, at der mange store Fauter i vores Kirkesange vare begaaede, som jeg strax beviste, og jeg derhos foregav, at saadant kunde vel hjælpes og efter Melodien og Prosodien corrigeres, dersom noget derved var at erlange: da var den sl. Mand det strax mundtlig af mig begjærendes, at jeg vilde nogle Sange saaledes corrigere og ham dem tilskikke, og jeg vilde levere ham Prosodiam Danicam, som jeg med mig havde og da var nogenlunde fuldfærdiget — som jeg og gjorde — at saadant kunde til Hove blive andraget. Noget derefter skrev han mig til derom saaledes«:

„Reverende & Clarissime vir, Dn. M. Severine, eftersom I har talet med mig tilforn om nogle Psalmer af dem, der synges i Kirkerne, at igjennemse, hvor de kunde mangle udi Stavelserne og andet, saa sender jeg nu eder en Psalmebog, notoret med et X hos hver Psalme, som jeg vilde at igjennemses, og naarsomhelst I have dem igjennemset, I da vilde have Umage at sende dem ud til mig, saa vil jeg befitte mig paa, at samme Psalmer af Kongens Kapelmester kunde blive udsatte paa 4 eller 5 Voces og siden komme i Trykken. Hermed gjør I baade Gud og Mennesker en Velbehagelighed. Befalendes Eder Gud. Kjøbenhavn den 21. Dec. Ao. 1641.
Jesper Brochmand D. Egen Haand“.

»Denne hans Begjæring blev af mig strax efterkommet, det snarest muligt var, og saa leverede jeg ham samme Sange i Hænder, ret efter Melodien og Prosodien corrigerede, hvilke ham meget vel befaldt, og lod han strax i min Nærværelse sl. Jacob Ørn (da Kgl. Maj.s Kapelmester) til sig kalde og lod ham sin Mening om al Ting forstaa. Og efterdi samme Sange sl. Jacob Ørn ogsaa vel behagede, da anlovede han, at dersom jeg vilde den ganske Psalmebog saaledes hjælpe og corrigere, som da begyndt var, da vilde

han dem paa 4 Stemmer udsætte og derhos en Generalbas beskikke; thi naar de vare saaledes fuldkommelig corri- gere, da havde man ikke behov nogen Variation i de andre Sangvers at gjøre, anderledes end som i det første fandtes, som sl. Mogens Pedersen ¹⁾ maatte gjøre med de ucorrigerede Sange. Thi naar Stemmerne vare fuldkommen gjorde til eet corri- geret Sangvers, saa vare de ogsaa til alle de andre corri- gere ret gjorde. Hvorfor jeg mig strax samme Arbejde paatog, og har jeg saaledes i tvende efterfølgende Aar alle de Sange corri- geret, som i den forbedrede Psalmebog da fandtes, til hvilke Melodierne vare bekjendte, eller og de kunde til lutherske Melodier hen- føres (som vare efter ufine Sanges Toner og Melodier gjorde). Og har jeg dem corri- geret, hvad 1. Rythmos eller Rimslutninger, 2. Numerum syllabarum eller Stavelsernes Tal, 3. Quantitates syllabarum eller Stavelsernes Ordmaal, 4. Genera carminum eller danske Verses Art og Slags, sig belanger. Men der den sl. Mand mine prosodiske Con- cepter igjennemlæst havde, da hjemsendte han mig dem, og mig derom saaledes tilskrev:

„Reverende, Clarissime & Religiosissime vir, Dn. M. Seve- rine! Librum tuum remitto, qui adeo mihi placet et probatur, ut ingenue testor, te in publica commoda peccare, si hoc non agas, ut sine morâ publicis exscribatur typis. Vale, Deo vive, atqve Ecclesiæ Scholæqve prodesse perge. Hafniæ 16. April. 1642. Qui te tuo merito amat

C. E. Brochmand D. m. m.“

»Og efterdi jeg forhaabedes, at den hele danske cor- rigerede Psalmebog skulde blevet paa 4 Stemmer med sin Generalbas betimeligen efter Løfte udsat, helst efterdi jeg siden hos sl. Jacob Ørn selv saa' Ao. 1645 en stor Del af de Sange, som jeg først efter sl. Brochmands Begjæring corri- geret havde, at de saaledes udsatte vare, hvilke han sagde sig da meget at bruge (hvilke ogsaa uden Tvivl efter

¹⁾ Havde tidligere været kgl. Kapelmester.

ham findes og bruges), og han det da anlovede, at alle de andre skulde snart efterfølge, hvorom han mig og tilskrev, at al Ting var da hardtad klart, den 22. Decemb. 1647, da blev denne store Prosodia hos mig beliggendes, thi jeg formente, at jeg vilde lade den samt med Psalmebogen for Dagen komme, efterdi i den ere adskillige Exempler af de ucorrigerede Psalmer indførte, dermed deres Uordentlighed imod deres rette Melodier og Prosodiam at bevise: og Exempler af de corrigerede Psalmer, dermed deres Skikkelighed efter deres Melodier og Prosodiam at vise og oplyse. — Og efterdi denne store Prosodia Danica ikke saa hastig for Dagen kom, som mange forventede (som mit Forsæt udspurgte), og jeg selv formodede at skulle ske, da vare nogle det paa de Tider af mig begjærendes, at jeg dog imidlertid vilde lade noget om den Materie udgaa, at man kunde efter den Tid noget vist for sig have, hvorefter man sig i saadan Ting rette kunde. Derfor uddrog jeg en Synopsin Prosodiæ Danicæ af denne store og lod den i Trykken komme 1650^a 1).

Man kunde formode, at M. Søren Povlsen har haft endnu en anden Grund til netop paa den Tid at bringe noget af sit Arbejde for Lyset, nemlig den at M. Hans Michelsen Ravn i Slagelse Aaret iforvejen havde offentliggjort sin Rythmologia Danica, der ogsaa fremtraadte som en Del af et større Værk, som endnu hvilede i Haandskrift²). Ravens Arbejde var paa Latin, Søren Povlsen havde skrevet paa Dansk og kunde mulig derfor smigre sig med det Haab, at hans Skrift, naar han ilede med at bringe det frem, vilde blive mere benyttet af Danske, som ønskede at lære Digttekunstens Theori at kjende. Nok er det, han fik endelig fremlagt en Prøve af det Arbejde, der nu i mindst sexten Aar havde sysselsat ham. Den har følgende Titel:

1) Fortalen til Prosodia Danica, 1671.

2) Se min Afhandling om M. Hans Michelsen Ravn i Hist. Tidsskrift 3. R. IV, 535 flg.

Synopsis Prosodiæ Danicæ. Eller, En kort Extract aff Riimkunsten, befattendis i sig, det fornæmste, som er fornøden at vidis, om dend rette Maade oc Maneering, gode oc skickelige Danske Vers eller Riim at giøre. Sammenkreffuen aff Severin Pauelsen Gotlender, Sognepræst i Slingerup. Prentet til Kiøbenhaffn hos Georg Lamprect, Paa Jochim Molttekens egen Bekostning. Aar 1650. (117 Sider i 8vo foruden Fortalerne ¹).

Paa Titelbladet staar endvidere følgende Vers, som Forfatteren aabenbart maa have syntes godt om, da han oftere kommer tilbage dertil:

Til Læseren.

Jeg beder dig, vils mig dend Mand,
Som alle vel befalde kand,
Hør vel til, Nemo heder hand,
Oc Nusquam er hans Fødeland;
Du derfor ick dømme maa,
Før du kand Sagen ræt forstaa,
Læs alt tilforn med Actsomhed,
Døm siden, dog med god beskeed.

Skriftet er tilegnet Forfatterens tidligere omtalte Vel-ynder, Rigsraad Hr. Frederik Reetz til Tygestrup, Lensmand paa Vordingborg Slot, og dennes Hustru, Fru Sofie Høeg. Det er ledsaget af latinske Digte til Forfatteren af Professor Thomas Bang og Hr. Frants Pedersen Fersløv, Sognepræst i Ferslev og Vellerup ²). Den sidste nævner sig som Forfatterens Svoger (affinis); ventelig har han da været gift med en Søster til M. Søren Povlsens Hustru. Thomas Bang, der nærrede en levende Interesse for den Art Studier, som her havde sysselsat Forfatteren, giver i sit Digt en lille Udsigt over de tidligere Arbejder i samme Retning, naar han bl. a. synger til Forfatterens Pris:

¹) I Katalogen over den Kallske Mnskr. Saml. Nr. 391. 4to, anføres: S. Gullænders Synopsis Prosodiæ Danicæ. Det er dog kun en Afskrift, Zwergius har taget af den trykte Bog.

²) Jvfr. Ny kirkeh. Saml. I, 507. 509.

..... Cautà Boreæ sic mente politum
 Artis opus das: ars ubi rara fuit. Labor ausis
 Unius excluderat primis, qui voce Fionum
 Erudiit sacros cœtus¹⁾. Hunc editor Artis
 Corvinus sequitur: nostràs quem Musa secundum
 Artificem culti celebrat Rythmi. Novus Atlas
 Succolas metricæ molli. Te Dana Thalia
 Læta canit, laudesque tuas gens sera loquetur.
 Blandiculis et ridens amplexabitur ulnis
 In patriò genitum Parnasso gloria fœtum.

Vi fremhæve saa meget mere denne Omtale af Gotlænders Forjængere i Fremstillingen af Versekunstens Theori, som denne selv forbigaar dem med Tavshed. I Fortalen til Læseren siger han om sine egne Planer: »Dersom jeg fornemmer, at denne ringe Composition den gunstige Læser vel befalder, da skal med Guds Hjælp, om Gud vil give Liv og Karskhed, en forbedret Prosodia Danica med de corrigerede danske Psalmer (om de maa blive privilegerede) og anden dansk Poeteri, som jeg en Del haver fuldfærdiget, og en Del haver endnu under Hænder, med første Lejlighed fremkomme«. Det gik imidlertid ikke, som Forfatteren havde haabet; denne lille »Extract af Rimekunsten« fandt vel Kjøbere og Læsere, men »den corrigerede Psalmebog«, som han havde anvendt saa megen Flid paa, var der snart ingen, der spurgte om. Trykningsomkostningerne skræmmede Forlæggerne, da det forønskede kongelige Privilegium (ventelig paa Eneret som Kirkepsalmebog) nok heller ikke kunde opnaas. Dermed blev Udgivelsen af Gotlænders større Prosodi ogsaa forhalet. Først hart mod Enden af sine Levedage kom han igjen tilbage til disse Arbejder. Vi vende os da indtil videre til hans andre Livsforhold.

¹⁾ Peder Jensen Roskilde, Præst i Vester-Hæsingø i Fyn. (Se Nyerup og Rahbek, Bidrag til den danske Digttekunst's Hist. II, Fort. S. V ff.). Det som det synes originale Hdskr. af hans metriske Værk findes i Univ.-Bibl., Addit. 472. 4to.

Ifølge Indskriften paa M. Søren Povlsens Ligsten blev han 1654 valgt til Provst i Liunge Herred ¹⁾. Herved er dog at mærke, at han kalder sig selv kun Viceprovst over det nævnte Herred, i en Sag, han den 27de November 1655 som Sættedommer paakjendte mellem Lensmand Niels Banner paa Abrahamstrup og Hr. Jakob Thagesen, Præst i Gjerlev og Draaby samt Provst i Horns Herred ²⁾. Senere forekommer han dog som virkelig Provst og var det indtil sin Død.

Med Kapellanen i Slingerup havde M. Søren 1656 en ubehagelig Sag, som vi dog kun kjende af følgende Beretning om Forhandlinger paa Roskilde Efteraarlandemode (Synodus Dionysiana) samme Aar:

Hr. Niels Hansen Brygger, Kapellan i Slingerup, var indstævnet af M. Søren Gotlænder, Sognepræst der sammesteds, som gav hannem Sag: 1. for Drukkenskab, hvorpaa han havde 22 Vidner. 2. for Fortalelse, at han havde paa adskillige Steder skjældet hannem for en trættefuld Mand, gjerrig og karrig, der havde, som der mentes, sultet sin forrige Kapellan, Hr. Anders ³⁾, ihjel; og havde lagt disse Ord dertil, quia non parasti (?), occidisti. 3. for han havde overskjældet hannem paa Prædikestolen og kaldet hannem en falsk og løgnagtig Profet. Hvortil Hr. Niels svarede, at han vel engang havde indført den Historie om en gammel Profet i sin Prædiken, som bedrog den unge Profet i Bethel og løj for hannem ⁴⁾, „om I nu tænker, jeg mente eder dermed, at I skulde være den gamle og løgnagtige Profet, og jeg den unge, som blev bedragen; hvad kan jeg dertil? Jeg navngav ingen“. 4. For sin Sværge og Banden, som M. Søren beviste, at han i Byfogdens Hus havde derfor lagt i de fattiges Bøse 1 Rdl.

¹⁾ Pontoppidan, Marmora Dan. II, 303.

²⁾ Se Tillæg Nr. 10.

³⁾ Maa vistnok være den Hr. Anders Albin, der den 22de Maj 1639 ordneredes til Kapellan i Slingerup, og som 1644 efterfulgtes af Hr. Jacob Carstensen Pal. (Ny kirkehist. Saml. I, 501. 509).

⁴⁾ Herved sigtes vistnok til 1 Kong. 13.

5. for det hellige Prædikeembedes Foragt, at han havde sagt: „Djævelen maatte være deres Præst der i Byen“. — Efter mange Vidner, som de førte paa begge Sider, vare oplæste, som varede meget længe, og efter megen Skjælden, som hørtes imidlertid, blev saa sluttet, at M. Enevold og M. Albret¹⁾ skulde gaa ud med dem og forlige dem. — Der de kom ind igjen, fik de hinanden Haand at skulle nu herefter være hinandens gode Venner, og hver skulde cassere sine Breve. Men eftersom de ikke kunde uden Forargelse blive tilsammen, skulde Hr. Niels godvilligen lægge sit Kaldsbrev fra sig foruden Dom, paa det han kunde da være Forfremmelse des nærmere en anden Sted. Hvilket han og gjorde²⁾.

At den nævnte Kapellan virkelig har vejet sin Plads, ses deraf, at Kjeld Mogensen Nørholm allerede den 27de November 1656 ordineredes til Kapellan i Slingerup³⁾. Men Striden med Hr. Niels Brygger havde dog et Efterspil. Han havde nemlig uden Sognepræstens Tilladelse benyttet Studenten Thomas Eriksen Wium, der var Huslærer hos Præsten i Jørlunde, til at prædike for sig. Dette foranledigede M. Søren Povlsen Gotlænder til i Marts 1657 at anklage den nævnte Student for det akademiske Konsistorium som den, der havde overskredet sin Berettigelse. Det nærmere erfares af følgende Beretning i Acta Consistorii for 4de April 1657:

„M. Søren Povlsen, Sognepræst og Provst udi Slingerup, havde ved en Universitetets Stævning ladet indstævne til Consistorium en Studiosum ved Navn Thomas Eriksen, som nu er Pædagogus hos Hr. Gudmand [Svendsen] udi Jørlund, fordi han havde betjent Slingerup og andre Prædikestole udi hans Provsti og ej vist hannem sine Literas attestationis og dimissionis. M. Søren Broder, Povel Povlsen, mødte med Fuldmagt sig given af sin Broder og fremlagde M. Søren

1) Provsterne M. Enevold Randulf i Roskilde og M. Albret Samuelsen (Schrøder) i Snesere.

2) Unøjagtig Afskrift i Ny kgl. Saml. 1171. 4to. (Kgl. Bibl.).

3) Wiberg, Alm. dansk Præstehist. III, 134.

Indlæg og andre Documenter om Klagemaaliet mod Thomas Eriksen. Derimod fremlagde strax Thomas Eriksen sit Svar med Hr. Niels Bryggers Brev samt Hr. Gudmands Testimonium om sit Levnedes Forhold hos hannem, og var ellers Hr. Niels Brygger stævnet af Thomas Eriksen sin Sandhed udi samme Sag at vidne. Povel Povelsen protesterede derimod, at M. Søren var ikke stævnet til Vidne at høre; men ellers berettede Hr. Niels Brygger, at han in casu necessitatis havde begjæret det af Thomas Eriksen at prædike for sig, saa tidt han der prædikede udi Slangstrup, og at Thomas Eriksen havde første Gang vist ham sin Attestation og Dimission. Povel Povelsen begjærede Kopi af Thomas Eriksens Indlæg imod M. Søren, at dertil med første Lejlighed kan svares“.

Vi skulle ikke her forfølge Retssagen i dens Enkelt-heder, men indskrænke os til den Bemærkning, at Dommen faldt den 12te September 1657, og at den lød paa, »at efterdi Thomas Eriksen Wium for hæderlig og højlærd Mand D. Hans Svane, ærværdig Bisp over Sjælands Stift, havde M. Søren Povlsen ubevisligen angivet, han da hannem her for Retten skulde erklære og afbede«, og forøvrigt incarcereres ad arbitrium Rectoris. I Henhold til denne Dom erklærede Studenten samme Dag for Retten, »at han af Ubetænksomhed havde M. Søren angivet for adskilligt, som han hannem ikke kunde overbevise, hvorfor han hannem da for Retten i bedste Maader erklærede, at han ej andet vidste med hannem, end som en ærlig og kristelig Præstemand vel egner og anstaar«¹⁾.

Ikke saa let gik en Proces, som M. Søren Povlsen havde med Grovsmed Peder Højer i Kjøbenhavn. Vi kjende rigtignok ikke Sagens Realitet, men vide kun, at Processen trak sig ud gjennem en Række Aar. Den 21de Februar 1656 blev der dømt i Sagen til Landsting (ventelig en Hjemvisningsdom) og den 25de September samme Aar ved

¹⁾ Acta. Consist. 7. Marts, 4. April, 27. Juni, 4. Juli og 12. Sept. 1657. samt Konsistoriets Kopibog V, 48—9. 100. 135. Thomas Eriksen Wium blev uden Tvivl senere Præst i Hemmet og Sønder-Vium.

Kjøbenhavns Raadstueret; over begge disse Domme tog Peder Højer Stævning til Herredagen, og M. Søren Povlsen Kontrastævning den 28de Marts 1657. Men da saa Krigen kom paa, blev der ingen Herredag holdt, og Sagen stod hen. I April 1661 finde vi M. Søren Povlsen ansøgende Regeringen om en ny Stævning til Herredagen (nu Højesteret) over sin Kontrapart¹). Men vi have ikke set Enden paa Sagen, og have heller ikke anset det Umagen værd at gjøre særdeles store Anstrængelser for at finde Rede paa disse Kjævlerier. Imidlertid kunde det formodes, at følgende Landemodssag staar i Forbindelse med den omtalte Proces, skjönt ganske vist Sammenhængen ogsaa kan være en anden. I ethvert Tilfælde giver den et nyt Bidrag til Kundskab om M. Søren Povlsens Stridbarhed. I Synod. Roskild. for 16de Juni 1658 læses nemlig, som følger:

„M. Søren Gullandsfar i Slingerup havde indstævnet Hr. Lavrits [Jørgensen], Provsten i Strøherred, for en Dom, han havde dømt imellem hannem og Frants Nielsen, Substituten i Jørlunde. Substituten var indstævnet sin Sandhed at vidne om nogen ærerørige Ord, som han skulde have hørt en Mand havde sagt om M. Søren. Substituten gav M. Søren skriftlig, hvordan han vilde vidne, men der han kom for Retten og hørte Eden oplæse, blev han forfærdet og vandt (∴ vidnede) anderledes, end han havde skrevet. M. Søren stævned ham paa sine Fingre og paa sit Kald. Hr. Lavrits dømte, at det var en verdslig Sag at dømme paa hans Fingre, og efterdi M. Søren selv havde sagt ham til, hvordan han skulde skrive, og hans Samvittighed rørte hannem, der han skulde vidne mundtligen og agtede noget uret at være skrevet, [og han saa] vandt efter sin Samvittighed, dømte Hr. Lavrits Substituten kvit, indtil anderledes kunde bevises, at han havde vundet falsk. — De bleve forligte, og M. Søren skulde lade den Sag fare“²).

¹) Dette Andragende, hvoraf det ovenstaaende er uddraget, findes i Sjælandske Indlæg 1661 A. (i Geh.-Ark.).

²) Afskrift i Ny kgl. Saml. 1171. 4to.

Som tidligere er omtalt, var Slangstrup kun en ringe Kjøbsted, og dens Betydning formindskedes, efterhaanden som Frederikssund voxede frem af de Søboder paa Strandbakken ved Udesundby, som Slangstrup Borgere i sin Tid havde faaet kgl. Tilladelse til at anlægge som Oplagssted for Varer, der tilførtes dem ad Søvejen, men som efterhaanden blev en By for sig, der trak Moderstadens Handel til sig. Selvfølgelig fik Præsten ogsaa dette at føle ved Afgang i sine Embedsindtægter, og M. Søren Povlsen søgte derfor 1657, støttet af Borgerskabet i Slangstrup, at faa sat igjennem, at de til Ladestedet ved Udesundby udflyttede Borgere fremdeles skulde regnes som hørende til Slangstrup Sogn. Ved Henvendelse til Kongen og støttet af Lensmanden Otto Powisch lykkedes det ham ogsaa at opnaa Kongebrev herom ¹⁾. Men da det i sig selv var unaturligt, at Folk, der boede i et andet Sogn, fremdeles skulde regnes til det Sogn, de vare fraflyttede, blev det dog ikke derved, som vi senere skulle se.

Imidlertid kom Krigen med Sverig, der foreløbig bortdrog Opmærksomheden fra alt andet. Den første Afdeling af Krigen (1657—8) berørte maaske ikke Slangstrup videre. Anderledes var det med den anden Del af samme, 1658 og følgende Aar; thi da var der ikke nogen Egn af Landet, der gik fri, om end ikke alle i lige Grad hjemsøgte. M. Søren Povlsen har i sin Prosodi indstrøet en Del Vers, der udtale hans Følelser ved disse Forhold ²⁾. Enkelte af disse kunne her omtales eller anføres. Saaledes har han som Exempel paa Strophe, Antistrophe og Epodos anført et Digt, »som blev gjort, der den svenske Armé var i vores Lande Anno 1658 og 1659«. I Strophen skildrer han Landets lykkelige Tilstand før Krigen, i Antistrophen Krigens Ulykker:

¹⁾ Se Tillæg, § Nr. 11. Om Otto Powisch findes nogle Efterretninger efter utrykte Kilder i Sechers Meddelelser om Slangstrup i Dansk Kjøbstadblad 1875, S. 105—6.

²⁾ S. 497—9. 509. 524. 540. 550.

Saa Vi, Gud bedret, høre maa
 De tornende Karttouer,
 Ildspyende Musqueter, saa
 Her skiælver Høj' oc Skouer,
 Huer Mand og Quind' udplyndret er,
 Oc jagts ud, som Hunde,
 Udskattis ilde, Ja dissver,
 Slaas, pints alle stunde.

Epodos indeholder Bøn om Befrielse fra Krigens Plage :

Ach GUD forbarme dig
 Vilt du med dendne Krig
 Os endnu længer plage,
 Da maa vi plat forsage:
 Tænck paa din Miskundhed,
 Oc vær ey længer vreed,
 Meddeel os Gunst oc Naade
 Oc tuct' os, dog med maade:
 Stick ind dit blodigt Sværd,
 Før alle faa Ufærd:
 Oc giff os Ro oc Liise,
 Saa ville vi dig priise
 Oc tack' en huer for sig
 Aff Hiertet inderlig,
 De Høje med de Ringe
 Loff skulle lade klinge,
 Ja all' i dette Land
 Dreng, Pige, Quind' oc Mand,
 Vi vill' os dig til ære
 Her efter bedr' adbære.

Som Exempel paa »Quaternarii eller firelinie-Rim« anfører Forfatteren følgende fra Aaret 1659:

GUD hielp os Naadelig
 I dendne blodig Krig:
 Saa vil huer priise dig,
 Ja tiene uden Suig.

Til i det enkelte at fremstille Byen Slangerups og særlig dens Præsts Skjæbne under Krigen savne vi Midler, kun en Notits af de roskildske Landemodesforhandlinger for 10de Oktober 1660 skal her meddeles, da den yder et lille Bidrag til Slangerup Skoles Historie i Krigsaarene :

„Herman Beck, Skolemester i Slangerup, indstævnedes 4 Degne, som i disse to Aar ingen Pension havde givet. De undskyldte sig, at de selv lidet havde faaet, og kunde ej heller med det lille, de kunde kommet afsted, komme frem uden Salvegarde, som vilde have kostet dem en Del, og ingen vilde erstatte dem det. Blev henvist til Bispens Dispensation, som raader for Degnene“.

Ved denne Notits mindes vi om, at Slangerup den Gang endnu havde en Latinskole, og at M. Søren Povlsen var dennes Tilsynsmand, hvortil han vistnok godt egnede sig paa Grund af sine Erfaringer fra sit eget tidligere Skoleliv. At han i alt Fald har været stræng og paapasselig nok, maa vi efter alt, hvad vi kjende til hans Karakter, formode¹⁾. Blandt de ikke faa, tildels ret mærkelige Personligheder, der beklædte Rektorembedet i Slangerup i M. Søren Povlsens Tid, skulle vi her kun nævne den bekjendte M. Anders Bording, den betydeligste danske Digter efter Arrebo. Han var her dog kun i et Aars Tid, 1662—3²⁾.

Ved det ovenomtalte Landemøde i Roskilde den 10de Oktober 1660 havde M. Søren — som sædvanlig, kunne vi næsten sige — en Sag, denne Gang med Præsten i Ude- og Oppesundby, Hr. Kjeld Mogensen Nørholm, der, som alt tidligere er bemærket, før havde været Kapellan i Slangerup³⁾. Sagen gjaldt det ovenfor berørte vanskelige Spørgs-

1) Følgende Notits fra Synodus Dionys. Roskild. 1667 synes ogsaa at vidne derom. •En Hører af Slangerup havde stævnet Hr. Peiter af Snostrup for en Dom imellem ham og Mag. Søren Gullandsfar, Lejermaal angaaende, saa og mest Mistanke. Medens han var i Skoletjenesten, besøgte han ofte en Enke mod Mag. Søren's Forbud, som han intet agtede; hun blev frugtsommelig, vilde ej bekjende Barnefaderen. Han blev sin Bestilling kvit•. Landemødets Afgjørelse findes ikke anført i den af os her benyttede Afskrift, Ny kgl. Saml. 1171. 4.

2) Se Hundrup, Lærerstandens ved Slangerup Skole, i Program for Roskilde Kathedralskole 1871, S. 22.

3) Hans Eftermand i Slangerup Kapellani var (ifølge Wiberg) fra 1657 til 1669 Hr. Jacob Bentsen Halland, om denne findes i Synod. Roskild. 12/6 1672 følgende: •Hr. Jacob Bentsens Hustru (Apollone)

maal om de til Frederikssund udflyttede Borgere fra Slangerup. Den i Landemodesakterne indførte Beretning lyder, som følger:

„M. Søren Gullandsfar i Slangerup havde indstævnet Hr. Kjeld udi Ude-Sundby (som nu kaldes Friderichs-Sund) for han annammede de Folk, som boede i Friderichs-Sund, til sin Kirke, mod det Privilegie hannem var givet, at de Folk, som Kongen havde bevilget af Slangerup Borgere at bygge der, skulde give deres Skat til Slangerup og give Præsten i Slangerup sin Rettighed som deres Sogne-Præst. Hr. Kjeld supplicerede siden, at de Folk, som byggede i Friderichs-Sund, maatte søge til hans Kirke, efterdi det var noget nær en Mil derfra til Slangerup Kirke, og besværligt for Børn, som skulde døbes, at føre om Vinteren til Slangerup. Han fik forrige Kongebrev saa vidt forklaret, at de Folk i Friderichs-Sund skulle kjende Sogne-Præsten i Slangerup for deres rette Sogne-Præst og give hannem sin Rettighed, og siden at maa søge hvilken Kirke de ville. — Blev derpaa saa kjendt, at dersom M. Søren mente, at hannem noget afgik af hans Rettighed, at de Folk i Ude-Sundby ofrede [til] Hr. Kjeld, skulde han søge med Proces sin Rettighed af dem“.

Det varede dog ikke noget Aar, inden Landemodet atter maatte lægge sig imellem de to Præstemænd. Herom indeholder Synodalierne for 19de Juni 1661 følgende:

„M. Søren i Slangerup havde indstævnet Hr. Kjeld i Sundby, at han skulde opbaaret af Friderichs-Sund det, som hørte M. Søren til, og Hr. Kjeld skulde have skjeldet M. Søren for en Løgner, efterdi han ikke skulde overbevise hannem at være en god Svenske, som han skjeldet ham for. Blev saa omsider derpaa kjendt, at de begge skulde lovlig erklære hinanden for de Ubeqvems-Ord, de havde brugt imod hin-

af Slangerup begjærede Assistents af Præsterne i hendes Mands store Elendighed. Bispem i lige Maade intercederede for hende. Og blev hende af hannem tilsagt 6 Sldr. af Præsteenkernes Kapital. Synod. Dionys. s. A. „Hr. Jacob Bentsen, forrige Kapellan i Slangerup, maa lade udsætte Bækken for Kirkedøren“. Ifølge Acta Synod. 1676 blev der tilstaaet hans Hustru Hjælp af Kirkerne.

anden. M. Søren erklærede Hr. Kjeld saa, at han ikke anderledes kaldte hannem en Svenske, end fordi han havde handlet noget med de Svenske. Men efterdi Hr. Kjeld ikke anderledes respecterede sin Provst, men ubesindeligen skjeldede hannem for en Løgner, skal han give strax 50 Daler til de fattige Præste-Enker, som skal erlægges uden Forhalelse til Martini; og begge at entholde sig fra videre unyttig Trætte, under højeste tilbørlig Straf. Hvad M. Sørenes Rigtighed skal være af de Slingerup Borgere, som bo i Friderichs-Sund, formodes Otte [Powisch] at handle dennem imellem, al videre Tvistighed at forhindre, og naar M. Søren den bekommer, da stande dem, som bo udi Friderichs-Sund eller udi Sundby, [frit for] at gaa til hvilken Kirke de ville og lade sig betjene i deres Saligheds Sag, efter Kongens Brev¹⁾“.

Da Beboerne i Frederikssund uagtet den trufne Afgjørelse vægrede sig ved at yde Sognepræsten i Slingerup den ham tilkommende Rettighed, sagsøgte denne dem og opnaaede den 17de September 1666 Højesteretsdom for, at de fremdeles skulde agtes som henhørende under Slingerup Sogn. Men dermed var Striden dog ikke til Ende, hvad bedst ses deraf, at M. Søren Povlsens Eftermand, Thomas Kingo, 1675 klagede til Kongen over, at Beboerne af Frederikssund ikke vilde erkjende ham som deres Sognepræst²⁾.

Da den ovennævnte Præst i Ude- og Oppesundby, Hr. Kjeld Mogensen, 1663 havde forset sig ved at vie en fraskilt Kone, og dette i den Grad blev gjort ham til Brøde, at hans Afsættelse fra Præsteembedet syntes nær forestaaende, tog den ulykkelige Mand sig Sagen saa nær, at han gik fra Forstanden. Som hans Provst fik M. Søren Povlsen i den Anledning en Del at gjøre med ham, hvorom vi dog nøjes med at henvise til hans karakteristiske Indberetning af 13de September 1664 til Ærkebiskop Svane, der skal meddeles i Tillæget tillige med en Række andre

¹⁾ Afskrift i Ny kgl. Saml. 1171. 4to.

²⁾ Heiberg, Thomas Kingo, S. 21, Not.

Aktstykker, der nærmere oplyse de bedrøvelige Forhold i Ude- og Oppesundby i disse Aar¹⁾.

Skjønt Læseren ventelig har faaet nok af M. Søren Povlsen Gotlænders Stridigheder, byder dog den historiske Troskab at føje endnu een til den øvrige lange Række, idet vi nemlig i de roskildske Landemodesforhandlinger af 25de Juni 1663 have fundet følgende Beretning:

„M. Søren i Slangerup var citeret af forrige Tolder Rasmus Hansen, da boendes i Slangerup, for nogen ærerørige Ord, de havde paa begge Sider ladet falde imod hinanden udi en Trætte for et Plankeværk, Rasmus Hansen havde ladet afbryde imellem hannem og M. Sørens Have og opsat et andet ulovligt Gjerde, hvorover M. Søren haver faaet stor Skade. Sagen haver været til Landsting. Landsdommeren haver dømt, de skulde erklære hinanden²⁾ paa sine tilbørlige Steder. Derpaa stævnedes Rasmus Hansen M. Søren for Provsten i Snostrup³⁾. M. Søren mødte ikke. Stævnedes hannem derfor til Landemode. De bleve der og forligte efter Landsdommers Dom, sub poena reclamationis 50 Rdl. til de fattige“.

Den 10de April 1665 opnaaede Slangeruperen Thomas Kingo, daværende Kapellan i Kirke-Helsing og Drøsselbjerg, efter indgiven Ansøgning kongeligt Tilsagn om, at hvis han overlevede Sognepræsten i Slangerup, skulde han blive dennes Eftermand. I sit Andragende havde Kingo støttet sig til, at bemeldte Sognepræst var »en bedaget og svag Mand⁴⁾«. Saa meget er vist, at M. Søren Povlsen var 66 Aar gammel. Det maa derfor forundre os at erfare, at han i samme Aar indgik nyt Ægteskab. Hans første Hustrues Dødsaar kjende vi ikke, kunne altsaa heller ikke afgjøre, hvor længe han har været Enkemand. Men 17de

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 12.

²⁾ D. e. give hinanden Æreserklæringer.

³⁾ Da M. Søren Povlsen selv var Provst i Ljunge-Frederiksborg Herred, søgtes han ved denne, som ved andre Lejligheder for Provsten i Ølstykke Herred.

⁴⁾ Kirkehist. Saml. II, 590—1.

Søndag efter Trinitatis (o: 17de Sept.) 1665 blev han viet til Præsteenken Sofie Olufsdatter fra Skjævinge¹⁾. Hun var født 1622 og var en Datter af Hr. Oluf Christensen, Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Roskilde († 1666) og havde uden Tvivl tidligere været gift med Hr. Lavrits Jørgensen, Præst i Skjævinge og Gjørløse, samt Provst i Strø Herred, der var død 1663 — den samme, med hvem M. Søren Povlsen 1658 havde haft Sag for Roskilde Landemode²⁾. — Nogle Aar efter Ægteskabets Indgaaelse oprettede Ægtefolkene følgende gjensidige Testamente:

Eftersom jeg Severin Povlsen Gotlænder, Sognepræst i Slangerup, og min Hustru Sofie Olufsdatter ere for nogle Aar siden kommen i Ægteskab og ere paa begge Sider uden Livsarvinger: vi kunne os ikke heller paa nogen af Siderne for Alderdom Skyld nogen Livsarving forvente: da efterdi vi have paa begge Sider alle Udarvinger, af hvilke somme ere udi et andet Kongerige, og mange af de nærværende ere saa vedtørvende, at de ofte have haft og endnu have af kristelig Kjærlighed daglig Hjælp af os, og vi ikke kunne os enten i Alderdom eller Sygdom af dem nogen Hjælp formode; men dersom nogen af os ved Døden bortgik, da skulde vores ringe Formue ikke aleneste blive ilde omrevet og omkast og af uforstandige Vurderingsfolk slet og ringe skatteret; men vi skulde endogsaa maaske ringe Tak af Arvingerne bekomme, enten fordi at der var ikke mere til Bedste efter os, eller og det var ikke saa herligt, som de havde sig formodet, for hvilket vi dog selv havde haft Umage og ikke meget arvet, men meget mere lidt stor Skade paa nogle 100 Dlr. hos en Del af Arvingerne: Da have vi imellem hverandre paa Ed. Kgl. Maj.s naadigste Behag saaledes sluttet for den oprigtige Ægteskabskjærligheds Pligtes Skyld, som vi have hinanden bevist, allermest i Sygdom og anden Besværlighed, at vi ville hinanden alt det, som vi ejer,

¹⁾ Se Zwergius's Notits mod Slutningen af Tillæg Nr. 1.

²⁾ Se foran S. 32. Jvfr. Marmora Dan. II, 303. Wiberg, Alm. dansk Præstehist. III, 103.

saaledes testamentere, og i levende Live hinanden saaledes overdrage, at hvo som af os først ved Døden bortgaar, da dens rette Arvinger ikke at maa kræve eller til Arv videre bekomme efter hvers Død af os end fire hundrede Slettedaler eller dets Værd, for al Boens ringe Formue, rørligt og urørligt, nærværende og fraværende, i hvad Navn det og have kan, som vi ejer; og dermed samtlige Arvinger i alle Maade at lade sig fornøje, og intet videre fordre, paa det at den, som [over]levede den andens Død, kunde have noget sig i sin Alderdom eller i Sygdom til Døden med at opholde og en hæderlig Begravelse at bekomme.

Paa dette Testament opnaaedes den 6te Maj 1668 kgl. Stadfæstelse¹⁾. At M. Søren Povlsen da har følt sit Endeligt nærme sig, og at han har søgt at beskikke sit Hus, ses af flere Omstændigheder. For det første søgte han at faa sine reviderede Psalmer udgivne. I Boghandleren Daniel Paullis Katalog anføres endog Søren Povlsen Gotlænders »Evangeliske Sang-Bog« som trykt 1667 i Oktav, og dog er den aldrig udkommen²⁾. Men den omtalte Boghandlerbekjendtgjørelse vidner om, at der om Udgivelsen har været ført Forhandlinger, hvilke i ethvert Tilfælde have været af den Art, at det betragtedes saa godt som afgjort, at Bogen vilde udkomme. Endvidere afsluttede Søren Povlsen sin store danske Prosodi saaledes, at den kunde trykkes, naar det skulde være. Hans meget udførlige Fortale til den er dateret paa hans 69de Fødselsdag, den 15de Maj 1668. Ved samme Tid er formodentlig ogsaa følgende »inderlige Begjæring« opsat, der fandtes blandt hans Papirer :

Inderlig Begjæring.

Er det min og min Hustrus inderlige Begjæring, at naar vi ved Døden afgaar, vores Arvinger vilde da lade os lægge under vor Ligsten, som vi have ladet lægge paa sl. Hr. Villads Andersen, fordum her i Slingerup Sognepræst, som ligger

¹⁾ Sjølandske Registre, Nr. 27 Fol. 187—8.

²⁾ Suhms Saml. II, 2, 108, efter Peder Syvs »danske Boglade«.

for Alteret, i Alterfoden ved den søndre Side, og lade gøre til os en muret Grav, som det er skriftligt af velb. Hr. Slots-herre Otto Powisch bevilget. Til samme Gravs Fornødenhed findes i vores Gaard paa Torvet 500 store Mursten og 1 Læst Kalk og tykke Egeplanker at lægge næst paa Gravmuren, og en Egestolpe at lægge under Plankerne etc.¹⁾

For Ligstenen blev der snart Brug; thi i August 1668 døde Mester Søren Povlsen Judichær Gotlænder. Zwergius, der 64 Aar derefter selv blev Præst i Slangerup, angiver den 31te August som hans Dødsdag²⁾. Herved er dog at bemærke, at Hr. Thomas Kingo allerede den 24de August 1668 fik kgl. Kaldsbrev som Sognepræst i Slangerup i afg. M. Søren Gotlænders Sted³⁾, hvoraf da fremgaar, at Dødsdagen falder før den sidst nævnte Dag.

I Slangerup Kirke findes endnu et oliemalet Billede af Mester Søren Povlsen⁴⁾. Det Billede, vi her have søgt at opfriske, maa dog nærmest søges i det Skrift, han endnu i sit Dødsaar havde syslet med, og som ved hans efterlevende Enkes Omhu senere udkom under følgende Titel:

Prosodia Danica, Eller Danske Riimkunst, i sig befatendis, en grundrictig Underviisning, om alt det, som er fornøden at viide, om dend rette Maade oc Maneering gode oc skickelige Danske Vers, eller Riim at giøre.

¹⁾ Efter D. G. Zwergius's Afskrift i Thottske Saml. 1921. 4.

²⁾ Se Tillæg, Nr. 1. Paa den omtalte Ligsten, hvis Indskrift findes i Marmora Danica. II, 302—3, angives vel Dødsaaet, men ikke Dagen.

³⁾ Sjælandske Registre, Nr. 27 Fol. 244. Af Marmora Dan. II, 299, ses, at Kingo regnede sin Embedstiltrædelse fra 6te Sept. 1668. Den 30te Oktober s. A. fik Biskop D. Hans Vandal og Provst M. Hans Husvig kgl. Befaling om at afgjøre en Strid mellem Hr. Thomas Kingo, Sognepræst i Slangerup, og hans Formands Enke angaaende Tiende og anden Rettighed, da Borgmester og Raad i Slangerup ikke efter derom given kgl. Befaling havde kunnet bringe Forlig tilveje (Udkast i Geh.-Ark. Danske Saml. 602 a).

⁴⁾ Under Billedet staaer følgende Distichon:

Qvi Christo fidit, per Christum omnia sperat,
Dæmone devicto, morte beatus erit.

Med Reguler, Forklaringer, Exempler, Eftertænckninger oc Paafindelser, sammenskreffven aff Severin Povelsøn G: — Tryckt i Kiøbenhaffn aff Christen Jensen Wering, Universit. Bogt. Paa Sl. M. Severin Povls: Effterleffverskis Bekostning, oc findis til Kiøbs hos Christian Gertzsøn Bogh. i Kiøbenh: Aar 1671. (615 Sider i 8vo, foruden Fortaler m. m.).

Skriftet er approberet til Trykken den 2den September 1670 af Decanus i det filosofiske Fakultet, Professor Jens (Jensen) Bircherod, der med Anerkjendelse udtaler sig om den deri fremtrædende Bestræbelse for at bringe det danske Sprog til Ære og Fuldkommenhed¹⁾. Det indledes med en Tilegnelse til Kong Christian V og Dronning Charlotte Amalie, undertegnet: »Slangerup d. 1 Avg. 1670, Sophie Olufsdatter, sl. M. Severin Poulsens Efterleverske«. Ventelig er den forfattet af en af hendes Brødre, som bl. a. lader hende sige: »Med denne Prosodia haver min sl. Husbonde ikke haft anden Henseende, end at han en Del vilde sire og ære vores gamle danske Sprog, en Del og vejvise og forlyste dennem, som have Lyst til Poesien« — vistnok i det hele en træffende Betegnelse af Værkets Plan. — Efter Forfatterens udførlige Fortale til Læseren, hvoraf vi tidligere have meddelt Uddrag, følger flere Æredigte, nemlig: 1. paa Dansk af Forfatterens »gamle Ven og Collega« Christen Lodberg (Sognepræst og Provst ved Roskilde Domkirke); 2. paa Græsk af Søren Hofman, Rektor ved Slangerup Skole; 3. og 4. paa Latin og Dansk af Villads Olufsen

¹⁾ En anden Jens Bircherod — som vi til Forskjel maa kalde Jens Jakobsen B., Forfatteren af de bekendte Dagbøger — siger i sin hdskr. »Dania illustrata« (Addit. 138. 4to, i Univ. Bibl.) om Gotlænders prosodiske Arbejder: »In utroque tractatu beatus Autor id egit, et laboriosissima sua diligentia obtinuit, ut inter eos, qui carminis vernaculi observationes et regulas Prosodicas tradidere, primarius et accuratissimus jure censeatur«.

Roskilde, Sognepræst i Greve og Kildebrønde¹⁾, Broder til Udgiverinden; 5. paa Latin af Hans Olufsen R(oskilde), Præst i Karlslunde, ogsaa en Broder til M. Søren Povlsens Enke; 6. paa Latin af Joh. Bag. (vistnok den daværende Professor i Lund, senere Sjælands Biskop). Af disse Vers, som tyde paa en levende Deltagelse for Værkets Udgivelse, hidsættes Nr. 4:

Til Sl. M. Søffren Povelsons Effterleeffverske
 paa huis Bekostning denne Bog er oplagt.
 Monne det ey være Synd en lærd Mands Skrift at dølgje,
 Oc lade det til Graf med døde Legem følge?
 Det er jo som hans Krafft forgefvis var fortæret,
 Oc som unyttelig hans Arbeyd haffde været.
 Vil Manden ey sit Pund i Jorden hen forgraffve,
 Hvi skulle hand da ey sin Roes for Lærdom haffve?
 O Salig Gullandsfar, hvad vilde du ey spare
 Tid oc Fliid, imedens din' Dage skulle vare,
 Din anbetroede Hiord kand der om vidne bære,
 Oc dendne Prosodie det samme vill os lære.
 Thi det dog icke er dend mindste Konst at gliere
 Et Riim paa Dansk, oc det i rette Orden føre,
 At Stafvelserne Tal oc visse Pladtz kand nyde,
 Oc at der ingen Svadtz i Riimene indbryde.
 At der ret kand sættis, der en stacked, her en lang,
 Talen ey formeget klemmlis, eller er i Tvang.
 Dette Skrift sig selver roes, oc er sin egen Tolck,
 Ære her med gifvis voris Danske Maal oc Folck.
 Haf da Tack kier' Syster, som denne Bog lod fremme
 Til Trycken, at mand ey din Hosbonds Nafn skuld' glemme.
 Villads Oluffsøn.

Hvad nu selve Skriftet angaar, da er her ikke Stedet til at gaa ind paa de mange prosodiske Regler, det indeholder; vi maa i saa Henseende henvise dels til Værket selv, dels til Nyerups og N. M. Petersens Uddrag af samme²⁾;

¹⁾ Se Ny kirkehist. Saml. III, 221—2. V, 193—4. Den Johannes Bager, der har skrevet det paa førstnævnte Sted anførte mærkelige Brev til Hr. Villads Olufsen, er vistnok den senere Biskop.

²⁾ Nyerup og Rahbek, Den danske Digtkunsts Hist. II, S. XXXV fig. N. M. Petersen, Bidrag til den danske Lit. Hist. (1ste Udg.) III, 542 f. 546 f.

men vi maa forøvrigt sande Nyerups sammenlignende Bemærkninger om dette store Skrift og det mindre Uddrag af samme, som Søren Povlsen selv tidligere havde udgivet. Nyerup siger nemlig: »I Følge Verset: *Dulcius ex ipso fonte bibuntur aqvæ*, skulde man vel mene, at man, naar man har Hovedkilden eller den store Prosodi at ty til, ikke skulde bryde sig om Bækken, den lille Synopsis; men det gjælder ikke saa ligefrem i nærværende Tilfælde. Her kan man med Føje anvende det bekjendte: *magnus liber magnum malum*. Det større Værk er saa udspækket med Citater og ilde anbragte Erudition, og opfyldt med saa mange, Prosodien uvedkommende Excurser ind i Grammatikens, Rhetorikens og Archæologiens Enemærker, at man alle Øjeblikke forvildes paa Afveje og har Møje med at finde den systematiske Sammenhæng. I Synopsis derimod er alt concentreret; og der kan man ligesom med et Øjekast overse det hele. Synopsis kan man ligne ved en aaben jævn Mark, imod at det større Værk er en Mark, ved hvis Gjennemvandring man idelig støder paa Smaakrat, Buske, Torne, Smaatuder og andet, som hindrer Gangen.

Hvad der interesserer os mest i Gotlænders store Værk er den levende Kjærlighed til det danske Sprog, »vort højædle Modersmaal«, som fremtræder deri. »Vi ere jo alle af Naturen dertil forpligtede, at vi skulle vort eget Modersmaal ære og højt agte« — saaledes ytrer han i Fortalen, og han kommer i Skriftet selv oftere tilbage til den praktiske Gjennemførelse af denne Sætning, som naar han (S. 104 f.) siger: »Naar vi ville alle danske Ord og deres Bekvemmeligheder, Værdigheder, Egenskaber og Kunststykker vel eftertænke, saa og deres kunstgrundige Sammenbindelser fornufteligen betragte, da skulle vi befinde, at intet Tungemaal kan os i Prægtighed, Sirlighed, Liflighed og saadant foregaa. Ja vi skulle ikke mindre Vunderkraft i vort Sprog finde end i det græske og latinske . . . saa vi maa nu vel sige saaledes:

Vi Dansk' ey ere nu med vore Riim forbunden
 Til fremmed Ord oc Art, men Danmark self har funden
 Sin egen Kunst oc Slir udi sit eget Spraag,
 Saa Rom oc Græckenland maa sig forundre dog.

»Hvo sit eget Modersmaal ikke højt agter« — siger Forfatteren et andet Sted (S. 109) — »han burde med raadne Æg af hans Fædreneland at udjages, og aldrig burde saa værdig agtes, at han en Dansk skulde kaldes. Thi det er saa prægtigt, at det i nogle Stykker de allerypperligste Tungemaal overgaar«. Dette søges nu nærmere godtgjort ved flere Exempler. Lad end være, at adskilligt deraf kan være haartrukken nok og for os mindre overbevisende, ligesom der jevnlige indløber Smagløsheder, saa har denne Lovprisning af Modersmaalet dog sikkert haft sin Betydning og bidraget til at sprede Fortryllesen, der gjorde, at saa mange foretrak det fremmede for det hjemlige; og det er fra dette Synspunkt Mester Søren Povlsen Gotlænders Navn fortjener at holdes i Ære. Adskilligt i Kingos digteriske Virksomhed, ligesom ogsaa hans bekjendte Vidnesbyrd om Modersmaalets Herlighed, tyder paa, at han har nydt godt af at være Gotlænders Efterfølger, selv om det villig skal indrømmes — hvad der jo paa en Maade ligger i Sagens Natur — at Efterfølgeren kom langt videre end Forgænger.

Gotlænders »Evangeliske Sang-Bog« synes nu forsvunden. Kun enkelte Psalmer af ham ere tilfældig bevarede, navnlig i en haandskreven Samling af Søren Terkildsens »Aandelige Viser« i Karen Brahes Bibliothek i Odense. Tre saadanne findes optagne i Brandts og Helvegs »Danske Psalmedigtning« (I, S. 324—6), den sidste af dem, som forøvrigt ogsaa findes i Prosodien (S. 527—30), efter Daniel Paullis »Ny fuldkommen Psalmebog«, 1680. Om den danske Oversættelse af Luthers Psalme: »Christum wir sollen loben schon«, bemærker Landstad, at efterat den allerede havde fundet Plads i Klavs Mortensens og Hans Thomesens Psalmebøger, »blev den senere oversat af Søren Povlsen Gotlænder,

og denne Oversættelse har Kingo med nogle Forandringer benyttet; uden Tvivl en af de bedste Oversættelser af Luthers Psalmer, som forekommer i vore gamle Psalmebøger: »Vi Christum love hver og een«¹⁾.

Da Søren Povlsen, som vi have hans egne Ord for, ikke efterlod Livsarvinger, er det urigtigt, naar mange Forfattere med Pontoppidan i Spidsen²⁾ have gjort den bekjendte Admiral Ole Judichær til en Søn af ham. Denne var derimod Søn af Præsten Niels Olufsen Judichær i Vamlingebo paa Gulland, der vel havde Navn efter samme Sted som vor Gotlænder, men for øvrigt ikke synes at have været i Slægt med ham³⁾.

Tillæg.

1.

Brevis prosopographia mea seu delineatio vitæ meæ a primo in vitam ingressu ad ultimum e vita egressum.

Anno 1599 die 15 Maji circiter solis ortum sum ego Severinus Pauli Judichærus Gottlandus in parte australi Gottlandiæ in paræchia Øye, in prædio, quod jure hæreditario Pater meus possedit, nomine Dommerarv (hinc meum cognomen per onomatopœiam fluit, quasi Judicis hæres, unde hoc concretum et compositum videlicet Judichærus ortum) sub elevatione poli seu latitudine loci 57 grad: 10

¹⁾ Landstad, Martin Luthers Aandelige Sange. Kristiania 1855, S. 120. S. P. Gotlænders Parafrase findes i »Den danske Psalmedigtning« 1, Nr. 403.

²⁾ Marmora Danica. II, 303.

³⁾ Se Lemke, Visby Stifts Herdaminne. S. 425.

minut: & longitudine loci 47 grad: in lucem hanc editus. Aliquamdiu in ædibus paternis informatus, in scholam publicam, quæ in celeberrima civitate Wisbyensi in patria aperitur, Ao. 1609, 23 April: a Parentibus sum missus, ubi in castris Musarum strenue annos 7 et menses 2 militavi, ut testimonium Rever: & perdocti Viri Dñi Petri Christierni Lundensis, Scholæ patriæ pro tempore Rectoris, Ao. 1616, 12 Julii datum, et mihi communicatum, quo Roëskildensibus me commendavit, prolixè testatur, quo munitus, ad patrios redii lares, et domi ad 16 Septembr. proxime sequentem sum commoratus, quo die patriæ & meis valedicens, in Daniam navigio abii, & Havniam 19 Septembr. ejusdem anni appuli; Havniâ autem discedens, Roëskildiam inveni, & ibi scholam 22 Octobr. anni ejusdem sum ingressus, a clarissimo & literatissimo Viro M. Nicolao Francisci ejusdem Scholæ Conrectore introductus, in classe 4. (quæ nunc 5. salutatur) secundus ab infimo sum constitutus, in quâ literarum palæstrâ certavi, & 3 annos cum semestri anxie desudavi, sed Anno 1620, 3 Maji testimonio pietatis, eruditionis et diligentis honorifico a Clariss. & Doctiss. Viro Dn. M. Boethio Laurentii, Scholæ Roëskildensis Rectore, ornatus, Havniam me contuli, & Musas Havniacas salutavi et die 6 Maji proxime sequente a Clariss. et literatiss. Viro Dn. M. Francisco Georgii, Scholæ Havniensis Rectore, civitate sum donatus, et locum infimum in parte superiori classis supremæ obtinui, et Ao. 1621 8 Junii sum ab eodem Rectore designatus Præpositus seu Inspector in discipulos Davidicos (ut vocant) qui libera tum quadra in Communitate vivere cœperunt. Ao. autem eodem, videlicet 1621, 7 Aprilis testimonio Academico a prænominato Clariss. M. Francisco Georgio stipatus, sub Magnifico Academiæ Rectore Dn. D. Cunrado Aslaco Bergensi, SS. Theologiæ Professore publico, et spectab. Dn. Decano Clariss. et celeberr. Viro Dño Wulfango Rhumanno, Rhetorices pro tempore Professore publico, cum 33 adolescentibus cornua deposui, in qua depositione gratiarum actionem habui, et in Præceptorem privatum spectab. Dn. Decanum elegi. In examine pro obtinenda in Communitate Regiâ liberâ mensâ approbatus, Ao. 1621, 9 Junii ad

mensam primam in eadem Communitate a Dn. M. Theodoro Scano, tum in Communitate Regia Præposito, postea Pastore suburbano, tandem Gottlandiæ Episcopo, sum introductus. Sed Ao. 1622, 15 Maji in Scaniam Havniam descendi, et ad informandum puerum generosum Dn. Ericum Sinclar, filium illustris et prestrenui Viri, Dn. Andreæ Sinclar de Sinclarsholm, Equitis aurati et regni Daniæ Senatoris amplissimi, ad Sinclarsholm rogatus iter adornavi; verum vitæ aulicæ cito pertæsus, aulæ post 3 menses valedixi, et eodem anno 13 Julii in Germaniam commendatione Dni Præceptoris privati suffultus, sum profectus, ubi quibusdam locis peragratis et lustratis, doctisque ibidem salutatis, Regiomonti in Borussia substiti, et annuo spatio ibidem Philosophiæ strenue operam dedi; in Daniam reversus Ao. 1623 hospitium in ædibus Walchendorphianis liberum sum adeptus, ut et liberam in Communitate Regia mensam denuo sum nactus, et paulo post Decanus 7. Mensæ electus et deputatus, ejusmodi officio per semestre præfui; sed Ao. 1624, 13 Maji Baccalaureorum privilegiis inter 64 Juvenes sub spectabili Decano, M. Johanne Alano sum donatus, die autem 22 Maji anni ejusdem Decanus 9. Mensæ denominatus et approbatus, tale officium sesqui anno cum trimestri administravi; die vero 23 Julii proxime sequente est mihi officium hypodidascalias in Schola Havniensi a Scholæ ejusdem Rectore, Clariss. et eruditiss. Viro Dn. M. Francisco Georgii commissum, quod munus ferme tres annos cum diligentiae laude obii, ut dilucide demonstrat testimonium Clariss. et doctiss. Viri Dn. M. Andreæ Petri Hægelundi, tum Scholæ Havniensis Rectoris, datum Havniæ 24 Julii 1627. Eodem anno 30 Octobr. in Auditorio superiori pro Præceptore meo privato Dn. M. Wulfango publice respondebam¹⁾. Ao. 1625, 13 Maji inspectio et claves ædium Walchendorphianarum a Magnifico pro tempore Academiæ Rectore, experientiss. et literatiss. Viro Dn. D. Thoma Finckio, sunt mihi concredita, quod munus 2 an-

¹⁾ Den 30. Okt. 1624 var Sev. Paulinus Judichærus Gothlandus Respondens ved en Disputats af Prof. Wulfgang Rhuman «de inventione Rhetorica».

nos gessi. Ao. 1626, 18 Junii Præpositus Regiæ Communitatis ab ejusdemInspectore admod. Reverendo perdoctiss. et celeberr. Viro Dn. D. Johanne Pauli Resenio, Selandiæ Episcopo, sum ordinatus, quod officium annuo spatio gubernavi, sed Ao. 1627, 22 Junii Rector Scholæ Orthunganæ a Clariss. et doctiss. Viro Dn. M. Andrea Christierni Arröensi, Pastore ibidem primario, ita imperante admodum Rever. Dn. Episcopo, supra nominato Dn. D. Resenio, sum constitutus, quam spartam integro octennio ita ornavi, ut mihi resignanti ipse Dn. Episcopus maximas coram egerit gratias, et M. Andreæ demandaverit, ut me honorifico pietatis et diligentiae testimonio ornaret, quod datum Orthungæ 10 Jun. 1635. Præterea testimoniis cum illustris et strenui Viri Dn. FridERICI Redtz, Equitis aurati et regni Daniæ Senatoris amplissimi ut et Præsidis in Arce Orthungana Regii, tum totius Orthunganæ Reipublicæ, quomodo scholam ibidem rexerim et me publice privatimque gesserim, sum munitus; interea temporis, dum scholæ hujus curam agerem, ad gradum Magisteriatus literis et programmate Spectab. Dn. Decani invitatus, me examini utriusque Facultatis videlicet Philosophicæ et Theologicæ submisi, in utroque examine dignus honoribus Magisterii judicatus, tandem præeunte disputatione publica Philosophiæ Magister a Spectab. Dn. Decano Clariss. et literatiss. Viro Dn. M. Wulfango Rhumanno, Rhetorices Professore publico, una cum 11 Viris Ao. 1631, 24 Maji sum publice proclamatus. Ao. 1635, 9 Junii ad digniora nondum evectus, me Rectoratu Scholæ Orthunganæ abdicavi, et uberius eruditionis capessendæ ergo in Germaniam pergere decrevi, verum bellici tumultus me deterruerunt, unde Havniam, Viris in omni disciplinarum genere versatissimis scaudentem, redii, ut in Hebræis et Mathematicis uberius mihi cognitionem acquirerem, in hæcce igitur et alia studia duos annos incubui. Verum Ao. 1637, 2 April. testimonio privati Præceptoris, Universitatis, Attestationis, ut et literis Regiis stipatus, a prudentiss. Consulibus et Senatu hujus urbis ad Pastoratum primarium Slangerupensem sum vocatus, et præstito juramento coram Præside Regio, Generoso Viro Dn.

Friderico Urne die 21 April. proxime sequente sum in ædibus admodum Rev. Excellentiss. et celeberr. Viri Dn. D. Johannis Pauli Resenii, Selandiæ Episcopi (qui podagra correptus, rem in templo aggredi non valuit) sacris initiatus, Ao. 1638 25 April. sponsalia cum selectiss. et pudiciss. Matrona Christina Nicolai, Rev. et perdocti Viri Dñi Wilhadi Andreæ Aalburgensis, antecessoris mei honorandi, relictâ viduâ celebravi, et 27 Maji proxime sequente mecum illa in templo Slangerupensi Rev. et perdoctus Vir Dn. Franciscus Laurentii Balderupius, tum temporis meus hîc Collega et Symmista, nunc autem Pastor apud Kremenses et Vindere-denses, copulavit.

Zwergius's Afskrift i Thottske Saml. 1921. 4to.

Til disse biografiske Notitser har Zwergius føjet: Copuleret med Sophia Olesdatter, en Præsteenke fra Skjevinge, Dom. 17 p. Trin. 1665. Obiit d. 31 Aug. 1668.

2.

Uddrag af Acta Consistorii.

20. December 1623.

1. Præpositus och Inspector i Hoff Mesters Boer ¹⁾ hand klagide offuer Petrum Bredalinum ²⁾, adt hand haffde opsett sig imod hannem contra leges, 2. adt hand haffde schiellt hannem for ingen erlig Karll, och 3. adt hand schulle haffue truet, hand schulde faae Scham. Produceret ochsaa testem Matthiam Tolosium ³⁾, som jurato testeret, hand haffde hørt Bredalinum sige, adt Præpositus schulle haffue Schylld, adt Leges bliffuer iche exeqverit, och adt sompt in legibus bliffuer holdet och sompt iche. Mens huad hand der med mente, viste hand iche, ellers sagde Georgius Lemvicus, hand haffde well

¹⁾ Hans Hansen v. Echten var ligesom S. P. Gotlænder baade Provst i Kommunitetet og Inspector i Valkendorfs Kollegium (Hundrup, Lærerstanden i Viborg Kathedralskole, S. 24).

²⁾ Peder Andersen Bredal blev 1625 Præst i Kjettinge paa Laaland. (Se mit Skrift, A. C. Arrebos Levnet og Skr. I, 212. 220).

³⁾ Mads Nielsen Tølløse blev 1626 Slotspræst i Kjøbenhavn (se anf. Skr. S. 31, Not. 1).

hørt, die haffde sagt offuer Schiffueren i Closteret, hand Præpositus schulle faae vtach, fordi hand schall forføre den- nem for Rectore. Bredalinus negeret primum membrum ac- cusationis. Ad 2dum dicebat, sig ichun adt haffue sagtt, adt hand wor ingen oprictig och trofast Karll. Ad quod regerebat Præpositus, hand haffde kaldet hannem Monsjör Pichelhæringh. Men tuert imoed klaget offuer Præpositum, 1. adt Dørren schulle om Nattethide i Hoff Mesters boeder werre bleffuen opladt, naar hand wor ude adt driche. Huor thill Præpositus suarede, sigh en gang adt werre indbøden aff en Hører i Scholen thill Jens Fixes. Wiste dog iche, huad Klochen waar, der hand indkomb. 2. Adt Præpositus haffde negligeret, saa der waar i Hoff Mesters boeder iche offuer 2 gange holdet Orationes fra 7bris 1622 thill nu thill 10brem. Inspector sive præpositus suared, sig iche adt kunde komme det affsteed, saalenge hand och die wilde werre saa negli- gentes. 3. Adt Præpositus haffde iche ladet haalde Exerci- tium Musicum. Præpositus suared, adt Aften og Morgen Bønnen waar bleffuen haalden. 4. Adt hand haffde ladt Dørren op om Natten och hent øll ind. Præpositus sagde, dett alldrig adt schulle kunde bevises. Dernest sancte fide sagde Bredalinus, adt hand haffde forstaaet leges nupere sancitas in Consistorio, adt ingen schulle werre ude om Nat- ten, der hand sagde: hand er schiuldig, adt leges bliffuer iche exequeret. Och sagde ochsaa, huorledis Præpositus schulle haffue druchet hannem thill en dagh paa wenschab, och om anden dagen det fortrødt. — Controversia bleff saa- ledis dirimerit, adt Bredalinus schulle indflytte i idt andet beleyligt Kammers, och for Retten faa hinanden hender paa goedt wenschab. Huilchet die ochsaa gjorde, och Bredalinus loffuede adt indflytte i edt andet Kammers.

2. Laurentius Gimsæus et Severinus Pauli Got- landus schall huer giffue 2 goede Daler thill Straff, fordi de haffuer ligget ude aff Hoff Mesters Boder om Natten. Huad anlanger det quindfolch, somb schall haffue werrit paa deris Kammers, sagde Severinus, adt det waaer kommet idt quindfolch fran Malmøe, somb haffde en anden med sigh, och spurde begge effter Laurentium. Siden der Severinus

indkomb och det fornam, befoel hand, adt die schulle feie Gullet, efftersomb det wor bleffuen schiden aff en halffthønne, som Laurentij Forelder¹⁾ haffde sendt fremb med naaget Fru-kost, menendis, adt die quindfolch schulle komme igien.

8. September 1625.

Laurentius Damiani, præsentē patre Dn. Damiano²⁾, møtte, och erbød Faderen adt contentere creditoribus. Men efftersom hand³⁾ Rectore Dn. D. Finchio vaar ofte arresteret for 6, som hand vor schiuldige, och villde iche comparere, bleff sagtt, hand schulde først betale gielden, siden kunde mand tale om det andet; och begierede Dn. Thomas interea arrest paa hannem. Bleff hannem dog beuilliget adt forreyse thill Kiøbenhaffn⁴⁾ der adt giøre klartt, och flye rictig quitanz. Men Dn. Damianus ragte alligeuell sin hand for hannem, adt hand schulle igien indstille sig. Ellers och om mand det villde haffue, villde hand sellfuer saa lenge bliffue thillstede. Men om Severino Gotlando berettet Dn. Damianus, huorledis der hand vor Degn thill hans Sogn och villde ved S. Olufs dag⁵⁾ drage hiemb, da bleff Laurentius af hannem substitueret i hans steed, som loffuede adt giffue Laurentio for huer gange 6 β, naar hand informeret Børnene. Men siden der Severinus bleff leng ude effter Paasche, bleff Laurentio hans Søn aff M. Boe und sellfuer Sognet. Dog alligeuell der Severinus igien hiembkom, oppebar hand sellfuer Renten, saa adt Laurentius sich ichun Jule terminen, nemlig 16 schiepper Biug, vanshett hannem kunde med all Rette thillkomme halffparten eller och den 3 partt. Och siden der Laurentius komb thill Universitetet, lochede Severinus en handschrift aff hannem imoed Dn. Episcopi forordning om Degne Thienden. Huorfaare hand villde nu steffne Severinum for Dn. Episcopum.

¹⁾ Se Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne. V, 324.

²⁾ Hr. Damianus Albretsen var Præst i Herslev og Gjevninge.

³⁾ D. e. Sønnen Laur. Damiani.

⁴⁾ Paa Grund af Pesten var Universitetet forflyttet til Roskilde.

⁵⁾ 29de Juli.

12. September s. A.

Efttersom Dn. Damianus nu paa sin Søns Laurentij Vegne fremblagde fuld quitering for hues Laurentius vor bortschylldig thill Henrich Snedker, Rasmus Søffrensøn i Jens Tostensons Kielder, Jørgen Schredder i Farregaden, Oluff, som tiende Mouritz Byschriffuers quinde, Søffren Gullandtzfar, och paa Drotningens Prestis Søns Vegne adt haffue betaltt thill en Hører i Kiøge Schole (som er thill Høreren 8 sl. Dr. Dog hues sig befindis den Preste Søhn mehre adt thillkomme, da loffuede Dn. Damianus paa sin Søns Vegne derfor adt vilde verre goed): Da bleff hannem Testimonium publicum beuillget hoc sensu, adt hand haffde stillet Academiet thillfredtz for sin contumaciam, och hand loffuet i en Schole tjeneste, som hand bliffuer betroet thill paa et Aahrs thid eller længer, adt ville beuise Vitæ emendationem, saa som hand i frembthiden kand bliffue betroet thill adt forestaae Guds Menighed. Men huis hand befindes viidere adt forsehe sig, da schall dette staa hannem oben for, som hand beuiist imod Academiet saa moduilligen.

3.

Rektorens Løn i Vordingborg.

Fortegnelse paa huiss Lønn Schole Mesteren udi Vordingborgh Schole aarligen hafuer, saa vit Jeg Pieter Carstennssøn Drejer hafuer fornømmet och for mig fundet Ao. 1656 ¹⁾).

1. Konge Tiendenn udaff Castrup Sognn gandskie.
2. Degne Trafuerne udaff alle Byerne i samme Castrup Sogn, undertaget Kastrup By, Oureby och Næss, huor med Substituten, som dend tid endnu leffde, sin Liffs tid var forlændt. NB. De 4 Mend, i de 4 fulde gaarde udi Stenbjerg, giffuer ingen Degnetraffuer.

¹⁾ Da man ikke har nogen Angivelse om Rektorens Løn i S. P. Gotlænders Tid, meddeles nærværende Optegnelse, saa meget mere som der neppe i Mellemtiden er foregaaet sønderlig Forandring.

3. Jule Rendte, saavel aff Landsbyerne som ligger til Vordenborg Kirche, som til Castrup Kirche; huorom der kand sæes och søges Specification udi dend anden Scholens Bog in 4to, bag der udi.
4. Vdaff huer Ildsted udi Vordenborgh By til huer S. Michaelis dag 4 β, til Paasche 4 β. Dog handler discret folch, som det sig bærer.
5. Paa de 3 store Højtider, Paasche, Pindse och Juledagh, første Dage haffuer hand, tillige med Sogne Presten, aff gandskie Vordenborgh Sogn ordinari-offer.
6. Ellers extraordinarie af alle Brudfolch, til Fru-Prædichen saauelsom Høj Misse, och aff alle Kirchgangs Qvinder iligemaade Opffer. Haffuer hand favorit aff Borgerskabet, da opffres der ochsaa anlangende Brudfolch aff de beste udi Comitetet.
7. Martini Aften, Jul, Ny Aars och H. 3 Kongers Aften haffuer hand en Sam aff den sedvanlige Collect, som med Discanten samles.
8. Aff alle Liig Penge haffuer hand ochsaa en Tertiam.

Och saa viit fandt Jeg, mere aff daglig experientz for mig, end aff nogen aff mine Formends enten skriftlig eller mundtlig underretning. Huad sig Scholens saavel som Disciplernes Indtkomme berører, med Sogn och deslige, derom finder och iche mig til Vnderretningh en Tøddel. Huoroffuer Scholens Inventaria och Beneficia højligens befindes at være corrumperet och svechet.

Qvod fida manu sistat Petrus Castanæus Dreier.
31 Julii Ao. 1657.

Vordingborg Skoles Regnskabsbog, Ny kgl. Saml. 769 d. Fol.

4.

*Sognene, som ligge til Vordingborg Skole*¹⁾.

Anno 1657, pridie, Calend. Decemb.

Mern Sogn, hvilket eragtes at være det bedste Sogn, hvormed de to øverste Discipler beneficeres, haver tilsammen

¹⁾ Da den nidkjære og dygtige Rektor Pieter Carstensen Drejer 1656 overtog Styrelsen af Vordingborg Skole, lod han det være sig magt-

. . Decimantes, hvorudaf Substituten haver for sin Tjeneste de halvfifte, som giver halvfifte Traver Byg, saa vel som Jule- og Paaskerente. Alt det andet haver Degnene, saasom efterfølgende Pagina klarligen udviser. Jeg gav den Substitut, som jeg fandt paa Steden, med Bispens Consents, Kaldsbrev, eftersom han tilforn intet havde. Jeg haver pagtet med hannem om de tre almindelige Højtiders Offer, aarligen 6 $\frac{1}{2}$; forbeholder de andre Tider Skolens Degne fri Indgang og Acces til Degnestolen, som efterfølgende Pagina demonstrerer. Samme Sogn giver Skolens Degne en god Julerente, særligen naar Olden er. Kornet lider tidt Skade og er sjelden derudover i høj Pris. Designation paa Bønderne, og hvad hver giver, er at finde hos Disciplerne, hvilke jeg haver forskaffet Rigtighed derom, dog ikke uden sønderlig Møje. Degnene haver ogsaa en liden Bolig, som Substituten besidder og skal holde vedlige.

(Det Skriftsstykke, hvortil der ovenfor henvises, lyder saaledes:)

Anno 1657 den 17 Novembris haver jeg Morten Olufsen Bagger saaledes accorderet med hæderlig og vellærd Petro Castanæo Drejer, p. t. Scholæ Vordenburgensis Rectore, anlangende Substituts Tjeneste udi Mern Sogn, hvilken han mig saaledes tilbetroet haver, at jeg den ganske Menighed, saa vel inden som uden Kirken, med Sang og Bøn skal betjene, Ungdommen in Catecheticis og andre kristelige Exercitiis baade inden og uden Kirken paa forordnede Tider og Steder udi Sognet oplære, som jeg det for den gode Øvrighed in Examinibus publicis agter at forsvare. Derimod haver forbenævnte Rector Scholæ, paa Skolens Vegne, af Degnenes Deputat mig overladt, som efterfølger: Substituts Boligen med sit tilhørig;

paaliggende at skaffe Orden i mange Forhold, særlig vedrørende Disciplenes Forsørgelse og Underhold, der i hans nærmeste Forgjængeres Tid havde været mere eller mindre forsømte. I den Anledning gjorde han i Skolens Regnskabsbog en Række Optegnelser om de Sogne, der vare knyttede til Skolen paa de tvende ovenfor S. 11 omtalte Maader. Som en Prøve paa disse Optegnelser, der navnlig oplyse Substituternes Stilling, meddeles her, hvad han har indført om de to første Sogne i Rækken.

dog at jeg den selv skal forbygge og forbedre, som jeg i Længden agter at ansvare. Halvelfte Trave Byg af efterskrevne udi Sønder-Mern: Peder Jensen, Rasmus Lavritsøn, Svend Olufsen, som giver $\frac{1}{2}$ Trave, Henning Nielsen, Dorette Ottens, Mads Hansøn Lerche, Peder Madsøn, Anders Madsøn, Rasmus Henningsøn. Udi Nørre-Mern: Hans Michelsen, Niels Olufsen. Noch Jule- og Paaske-Rente af de selv-samme, og ikke af flere. Det ganske Offer paa de 3 Høj-tidsdage, Paaske, Pindse og Jul; dog at jeg for hver Offerdag, 8 Dage nest efter, leverer til Degnene 2 fl danske; og ellers extraordinarie, naar Degnene ikke selv udkommendes vorder, Ligpenge, saa vidt tilkomme kan. At jeg saaledes vil mig forholde, som forskrevet staar, og hermed efter denne Dag mig i alle Maader ukæret vil lade nøje, og ikke ydermere, end forskrevet staar, mig af Sognet vil tilregne, bekjender jeg med min egen Haand underskreven. Actum Vordingborg anno et die ut supra.

Morten Olufssøn, m. m.

(Forpligtelsen er skreven af Rektoren, men underskreven af Substituten).

Anno 1660 den 27 Sept. haver jeg efter sl. Morten Olufssøns Død kaldet en Person ved Navn Povl Jørgensen, Jørgen Suabs Søn her udi Vordingborg, til at være Substitut i Mern Sogn, og hannem med sin sl. Formands Indkomme forlenet.

P. C. Dreier.

Anno 1663 den 30 Avg. bevilgede jeg forskrevne Povl Jørgensen, eftersom hans Løn var saare liden, og hans Decimanter fast øde og forarmede, paa Skolens Vegne, paa det han ikke skulde lide Nød, al Julerenten af Sønder-Mern og Sageby; alle de andre af Nørre-Mern, 2 undtagen, som i Kaldsbrevet specificerede er, haver Skolens Degne. Dog at hannem intet videre end Julerenten af benævnte Sønder-Mern og Sageby skal følge.

P. C. Dreier.

Øster Egesborg.

Haver 55 hele Decimantes, hvoraf Substituten, som nu lever, Hans Adamssøn haver 14 Traver Byg. Hans Kalds-

brev lyder paa 9; siden er hannem af b. m. Resenio seniore, Sielandiæ, dum vixit, episcopo, for sin Flittigheds Skyld endnu 5 bevilget. Hvorom jeg hans Værdighed Bispen, D. Johannem Svaningium, consulerede, som for godt ansaa, han det sin Livstid skulde saa nyde. Derforuden haver han af samme 14 Decimantibus Jule- og Paaskerente. Noch haver han sig tilbragt 15 Jule- og Paaskerenter udaf Røstofte By, hvoraf jeg hannem sin Livstid de 5 haver bevilget; de 10 tager Skolens Discipler efter denne Dag. Der ere 2 halve Gaarde, som iblandt Disciplernes 41 fuldkomne haver beregnes (!). Af samme 41 Decimantibus haver de og en god Jule- og Paaskerente, og naar Olden er, gives der noget Flesk. Haver saa Disciplerne Jule- og Paaskerente af 51 fuldkomne Decimantibus. Noch haver de . . Skovhuse, af hvilke hver giver en Skjeppe Byg om Julen, somme en halv, men alle fuldkommen Julerente, og, naar Olden er, Fleskebøster og Paaskerente. Noch er der 2 Æskebjerregaarde, som hver giver 1 Skjeppe Korn om Julen og Julerente, og, naar Olden er, Flesk. Valdsbo Gaard giver og 1 opmaalt Skjeppe Korn om Julen, 1 Fad Saltmad eller 1 Daler derfor. Substituten besidder Degneboligen, som haver en smuk Have og lidet Jord i Marken.

Samme Degn, som nu lever, skal for hver Højtidsdag give til Degnene 3 ½, og saa nyde Offeret selv; forbeholden Degnene ellers fri Acces til Degnestolen, naar noget er at fortjene, og dennem af Rectore Scholæ Bevilling gives.

Vordingborg Skoles Regnskabsbog, Ny kgl. Saml. 769 d. Fol.

5.

Vordingborg Skoles Regnskaber for Aarene 1627-9.

Wordingborrih Scholis Rægenschab, paa huis Jeg Søffren Poffuelsen Gottlender paa Scholens Vægne baade anammitt och vdgifffuitt haffuer fraa Anno 1627 den 22 Junij, paa huilcken dag Jeg bleff designeritt Rector i for^{ne} Schole.

Sed hacce cautelá,

at her bliffuer først indførtt baade indthæctt och vdgifft, huis Scholen kunde thillfalde, och paa dens Vægne burde att

haffue været vdgiffuitt i min s. formandtz M. Hermandtz van Ginckels thid fraa den 13 Februar: Anni 1627 hannem bleff Scholen betroëtt, och thill den offuer^{ne} 22 Junij mig bleff Scholen betroëtt: Førend mitt eget Rægenshab kommer.

Indthæctt.

Haffuer S: Mester Hermandtz arffuinger leveritt mig 27 dlr. 13 schill: huilke hand aff sin formand Hed: och Well: Mand H: Pauell Andersøn Tistad¹⁾ thill sig anammitt haffde, som paa den anden side thill Beholdning vaar indførtt.

Item er mig leveritt af Liigpændinge, som Scholen kunde thillfalde fraa den 13 Feb: 1627 och thill den 22 Junij anni ejusdem, nemlig den thredie partt, aff for^{ne} hans arffuinger: Som i Scholens Tægnebog specialiter findis ophægnet — 5 dlr. 4 schill:

Summa Indthæctt 32 dlr. 17 schill:
huer daler berægnitt thill 64 schill: d:

Wdgiftt.

Ere pænspænge vddeelde iblandt disse vnderschreffne, offuerværendes M: Anders Christensøn Arræbo²⁾ for Ao. 1627.

Madtz Jørgensøn heell pæns 6 dlr. 1 m $\frac{1}{2}$.
Oluff Hansøn halff pæns 3 dlr. 8 schill.
Peder Lauritzøn heell pæns 6 dlr. 1 m $\frac{1}{2}$.
Theophilus Alexandri heell pæns . . 6 dlr. 1 m $\frac{1}{2}$.
Laurentz Esbensøn halff pæns 3 dlr. 8 schill.

Summa Wdgiftt 25 dlr. sl.

Daleren berægnitt thill 64 schill.

Lignitt och lagtt Indthæctt och Vdgiftt mod hinanden bliffuer thill Beholdning hoss Wordingborrig Schole 7 dlr. sl: 17 schill:

¹⁾ Residerende Kapellan i Vordingborg, hvor han havde været Rektor fra ¹⁰/₁₂ 1624 til i Januar 1627.

²⁾ D. ²⁸/₁₁ 1626 omtales denne som første Gang nærværende ved Uddelingen af Klæde, Vadmel og Lærred til fattige Børn i Vordingborg Skole.

Mitt eget Rægenshab, fraa den 22 Junij 1627 och thill den 1. Maji 1628, som vaar Philip: Jac: Dag, paa Scholens Vægne.

Indthætt.

Beholdning thill Scholen aff nest forgangne Rægenshab 7 dlr. sl: 17 schill:

Scholens partt, nemlig den thredie, aff Liigpændinge fraa for^{ne} 22 Junij indthill den 1. Maji 1628 er x dlr. 12 schill.

Herforvden sænde Erlig och Wellbyrdig Palle Rosenkrantz Scholen, for hans Welb. Frues Begræffelse¹⁾, med Hed: och Høylærde Mand M: Anders Christensen Arræbo x dlr. in specie, huilcke M: Anders sielff efter den Wellb. Mandtz Befalling vddeellde iblandt Disciplerne secundum proportionem Geometricam: Huorfore Jeg mig samme pændinge icke thill Indthætt eller Vdgiffit anderledis fører.

Den 22 Oct: Ai. 1627 leverett Jens Spurre, Byens Kemner, och Bertell Miser, de fattigis forstandere, mig aff de fattigis Block i Kircken — 14 dlr. 1¹/₂ m $\frac{1}{2}$.

Den 24 Oct: Ai. 1627 leverett Morten Ingvordsen, Hører her i Scholen²⁾, mig for Pænsions Korn paa Jacob Dægn Vægne i Jungshoffuit efter Capittells Kiøb, som vaar pundett 7¹/₂ dlr., for 17 Schepper, huilckett for^{ne} Dægn schulde haffue ydt Ao. 1626 om S: Martini thider — 5 daler sl: 1 m $\frac{1}{2}$ 4 schill.

Den 12 Novemb. 1627 leverett Margrette Kyngs mig for 4 Pund 5 Schepper och 1¹/₂ Fierding Byg, hindis S.

¹⁾ I Skolens Ligbog fandtes noteret: •1628, d. 15 Jan. bleff erlig och welbyrdig Frue, Fru Lisabett Rosenspar, erlig och welb. Palle Rosenkrantzis Gemaall, begræffuit i Wordingborrig. Derfor sende hand Høerne huer 2 R. Dlr. in specie (etc.) — Af et tidligere Regnskab ses, at ⁴/₁ 1619 gav Palle Rosenkrands Skolen 10 Rdl. •for sin Frues og sit Barns Begravelse og til Discantspenge for S. Mortens Aften, Juleaften og de andre tvende Aftener•. Deraf bekom Høerne den tredie Part, Musikanterne i Skolen en tredie Part; Resten •blev beholden til Skolens bedste•.

²⁾ •1618, 14 Apr. initiatus est Martinus Ingvardi Tvilstrupius ad munus docendi•. (Wadskjærs Udtog af en nu tabt Regnskabsbog for Vordingborg Skole. Kallske Saml. 149 Fol.).

Hosbonde Niels Hansen Kyng¹⁾ af Scholens Pænskorn thill sig anammitt haffde for Ao. 1626, Pundet berægneth thill 6 dlr. 1 $\frac{1}{2}$, efftersom Kirckekiøbet dett aar vaar satt paa Bygget — 26 dlr. sl: 1 $\frac{1}{2}$ 9 schill. 2 alb. 1 penge, huilckett findis specialiter ophægnitt i Scholens thægnebog med Niels Kyngs haand vnderschreffuett.

Haffuer Jeg anammet thill mig af Scholens Pænskorn for Ao. 1627 (som findis specialiter anthegnitt i Scholens thægnebog) — 4 Pund 5 Schepper $1\frac{1}{2}$ Fiærding Byg; Pundet berægneth for 6 dlr. sl: effter Kirckekiøbett her paa Lænit, effter huilcket Pænskorn pleyer att bethalis: Derfor — 25 dlr. sl: 1 $\frac{1}{2}$ 6 schill.

Haffuer Jeg anammet thill mig aff Jacob Hansen, Dægn thill Jungshoffuet Sogn, for 17 Schepper strogen Pænskorn, hand hid thill Scholen forgangen S. Martini 1627 ydt schulde. Prisen beregneth effter Capittells Kiøb²⁾, som vaar pundeth $6\frac{1}{2}$ 1 $\frac{1}{2}$, som Bispen befalett haffuer, — 4 dlr. sl: 2 $\frac{1}{2}$ 18 schill.

Summa paa allt indthætt fra den 22 Junii 1627 indthill den 1. Maji 1628 er — $93\frac{1}{2}$ dlr. sl: 10 schill. 2 alb. 1 p: Dalerne berægneth thill 64 schill. Marck: thill 16 schill.

Wdgifft.

Ao. 1627 den 23 Oct: giffuet for en Vogn thill Præstø-Marckett att kiøbe Vadmell och Klæde thill Børnene — $2\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$.

Samme 23 Oct: kiøbtte Jeg 22 allne sortt Wadmell aff Jens Søffrensøn i Dægnegaarden i Suærborrig, allen 12 schill. er 4 dlr. 8 schill.

¹⁾ Denne blev Hører ved Skolen den 2. Juni 1620 og var det til Slutningen af Maj 1622, da han, som det synes, blev Kjøbmand i Vordingborg. Før ham var Anders Jørgensen Hører; ogsaa han synes at være gaaet over i en verdslig Stilling. — Samtidig med den sidstnævnte var Jørgen Madsen Hører — indsat d. 9. Maj 1615 — ventelig den Jørgen Madsen Gotlænder, som i Juli 1618 blev residerende Kapellan i Vordingborg.

²⁾ Naar Degnene ikke ydede deres Pens i rette Tid, maatte de betale efter »Kapitelskjøbet» (for hele Stiftet), medens de ellers betalte efter »Kirkekjøbet i Lenet».

Samme Dag kiøbtte Jeg aff Lauritz Kræmmer i Præstø, effter Borge-Mesters Eiler Jacobsøns Bevilling, thill Scholebørnene 17 allne och 1 Kortter sortt Klæde, a 1 dlr. sl: och 4 schill: er 18 dlr. 21 schill.

Den 13 Novemb: kiøbtte Jeg aff Niels Andersøn i Klostred i Kyng Sogn 36 allne sortt Wadmell och 1 Korttter: allen 14 schill: er 7¹/₂ dlr. sl. 1¹/₂ ƴ 3 schill: 1 alb:

Samme Dag kiøbtte Jeg 18 allne huitt Wadmell aff Jørgen Schrædder i Wordingb: allen 14 schill: er 3 dlr. 3 ƴ 12 schill:

Samme Dag kiøbtte Jeg 32 allne Lærirt aff H: Pauells Syster Maren, allen 9 schill: er 4 dlr. 2 ƴ.

Dette forschreffne Klæde, Wadmell och Lærirt bleff vdytt iblantt Scholebørnene den 21 Novemb: Ai. 1627, offuerværendis M: Anders Christensøn Arrøbo Sogne-Præsten, Eiler Jacobsøn Borge-Mester, H: Pauell Capelanen, Erich Nielsøn Raad-Mand, och Jens Spurre Byens Kemner: vdi mitt egett Kammer.

Den 30 Novemb: gaff Jeg Schoufogeden thill Drickepædinge for att vdvise itt thræ thill Scholens Ildebrand, som sedvanligt haffuer været — 20 schill.

Anno 1628 den 29 Jan: leverede Jeg Madtz Kortzøn med sine stallbrødre for Scholens Træ att fælde, och att kløffe och at synderhugge — 1 dlr. 2 ƴ.

Den 9 Feb: bethallede Jeg nogle Bynder aff Steenbiærg for 7 Læs Ved att hiemage aff Steenbiærg Schou thill Scholens Behoff: Læset 5 schill: er 2 ƴ 3 schill.

Den 20 Feb: gaff Jeg Gabriell Madtzøn Gram. Græc: Clenardi indbunden i Kallffschind, kostede effter bogeførerens Sæddells Liudelse — 3 ƴ.

Samme Dag gaff Jeg Jacob Jacobsøn Evang: Græca & Lat: indbunden i Grønt Kallffschind, kostede — 2 ƴ.

Den 24 Feb: giffuett Baltzar Mattisøn itt exemplar Epistolarum Cic: a Sturmio collectarum¹), indbunden i Røtt Kallffschind, kostet — 20 schill.

¹) I Regnskabet for 1624 findes anført: •Kjøbt af Hans Bogfører i Roskilde 7 Exemplaria Epistolarum Sturmii.

Samme Dag giffuett Christen Jensøn lige saadant itt exemplar — 20 schill.

Samme Dag giffuett Hans Hansøn lige saadant itt exemplar — 20 schill.

Thi disse thrende siste bekom intett aff Scholens Klæde eller Læritt, mens bleff i den stæd dennom loffuitt Bøger eller Papier, effterdi de end ochsaa haffuer Wmag med Liig och andett.

Den 19 Martii antvordede Jeg den nederste Hører Jørgen Hansøn Kruse¹⁾, efftersom hand och hans formænd aarligen pleyer att faa aff Scholens — 1 dlr. sl.

Giffuett Peder Marcusøn itt exemplar Donati — 12 schill.

Giffuett Niels Willatzøn itt ex: Donati — 12 schill.

Giffuett Rasmus Lauritzøn itt ex: Donati — 12 schill.

Giffuett Peder Schiolld itt exempl: Rhet: Res: wbunden — 6 schill.

Giffuett Jacob Jacobsøn itt exemp: Rhet: R: wbunden — 6 schill.

Giffuett Gabriell Madtzøn itt exempl: Gram: Lat: Philip: complet: wbunden — 12 schill.

Ere Pænspænge vddeellte for Ao. 1628 i Hed: och Høy-lærd Mandtz M: Anders Christ: Arrøboes hans stuffue, hand self offuerværendes, iblantt disse effterschreffne:

Laurentz Esbensøn 6 dlr. 1 ½

Gabriell Madtzøn 6 dlr. 1 ½

Jacob Eilersøn 6 dlr. 1 ½

Jørgen Eilersøn²⁾ 6 dlr. 1 ½

Summa paa all Vdgift fraa den 22 Junij
1627 thill den 1. Maji eller Philip:

¹⁾ Blev Hører den 31. Maj 1622. I Acta Consist. for 19. November 1629 findes følgende: •Georgio Crusio bleff Testimonium Universitatis beuillgett: Ita tamen, ut nude provocemus ad Testimonium privati ipsius præceptoris M. Alani och Scholæ Orthunganæ Rectoris, cujus collaborator hand haffuer verret. I Aaret 1630 blev han Præst i Lillebrænde paa Falster (Im. Barfod, Den falsterske Gejstlighed. II, 173).

²⁾ Søn af Borgmester Ejler Jacobsen, blev senere berømt som Rektor ved Kjøbenhavns Skole og Professor.

Iac: Dag Anni 1628 er 70 dlr 2 $\frac{1}{2}$
27 schill 1 alb.

Naar denne Vdgift bliffuer fraadragett Indthæctens Sum, bliffuer hos Wordingborrig Schole beholdendis aff forgangen Rægenschaber 22 dlr. sl: 2 $\frac{1}{2}$ 15 schill. 1 alb. 1 ob., huer daler berægnett thill 64 schill. och huer marck thill 16 schill.

Forhørt i Langebech den 19 Octobris Anno 1628
och i alle maade befandtz richtigt att werre.

Jacob Anderssen¹⁾
min haand.

Wordingborrig Scholis Rægenschab paa Indthæctt och Vdgift fraa den 1. Maji eller Philip: Iacob: Dag Anni 1628 thill samme Dag eller 1. Maji 1629: som efterfølger.

Indthæctt.

Er thill beholdning hoss Wordingborrig Schole aff forgangne aars . . . Rægenschab — 22 dlr. sl: 2 $\frac{1}{2}$ 15 β 1 alb.

Scholens partt aff Liigpendingene, nemlig den thredie aff allt, fraa Phil: Jac: 1628 och thill Phil: Jac: 1629 ere Pænge — 16 dlr. sl: 5 β 1 alb.

Ao. 1628 den 18 Oct: er mig leverett aff Erl: och Wellacte Mænd, Jens Spur Byens Kemner och Rasmus Madtzen de fattigis Forstandere, hellfften aff de Pændinge, som fantis i de fattigis Block i Wordingborrig Kircke, som vaar — 14 dlr. sl: 4 β .

Haffuer Jeg soltt 2 $\frac{1}{2}$ pund Byg (som H: Eschell i Mærn lod mig levere for de 10 R: dlr. hand schulde thill mulett hidgiffue thill Scholen effter voris Ellschell: H: Biscops Befalling) thill Mattis Zarnico i M: Andersis stuffue, och hans paahøre, huer pund for 6 $\frac{1}{2}$ sl: dlr.; giør thillsammen — 16 dlr. sl: 1 $\frac{1}{2}$.

Huad Discantpengene sig belange, som Børnene kunde thillfalde for S: Mart: Jule, Nyaars och H: Tre Konger

¹⁾ Præst i Kallehave og Provst i Baarse Herred. Han var den berømte Jacob Langebeks Farfaders Farfader.

afftener: dem haffuer Jeg strax effter samme Aftener distri-
bueret iblant dennom i mine collegarum deres nærværelse,
baade paa den store og lidle haab: Derfor fører jeg mig
dennem intett anderledes thill indthæctt eller thill vdgift.

Ao. 1629 anammitt aff Jacob Hansen Dægn i Jungshoffuett 8 dlr. sl: 2 schill: ringer: for 17 Schepper strøgen, hand hid thill Scholen forgangen aar 1628 ydtt schulde: Prisen berægnett effter Capittells Kiøb, nemlig 30 β for huer Schæppe.

Item anammett aff Hed: och Wellærd Anders Hører¹⁾, paa Knud [Andersen] Dægn Vægne i Hammer 8 dlr. sl: och 28 β for 18 Schepper Byg, som vaar hans Pænskorn, hand hid thill Scholen forgangen Aar 1628 ydtt schulde: Prisen beregnett effter Capittells Kiøb, nemlig 30 schill: for huer Scheppe.

Item anammett aff Jens Jensøn Dægn thill Sneserød 10 dl. sl. 2¹/₂ schill. ringer: for 17 opmolde Schepper Byg, huilcke hand hid thill Scholen forgangne Aar 1628 ydtt schulde ... Disse forbemeldte thrende Dægne haffuer betallt effter capittells kiøb med pænge, effterdi de kornett i loulig thid icke ydtt haffuer.

For dette aar 1628 haffuer Reverendiss: D: Episcopus effterlatt Dæggen i Borse ved Naffn Niells [Christensen], som hid thill dags værett haffuer, sitt Pænskorn hid thill Scholen i Hed: och Høylærde M: Andersiss huss, huorom hand ochsaa veed ydermere bescheed.

Haffuer Jeg thill mig anammett aff Scholens Pæns Korn aff Lauritz [Thomesen] Dægn i Allisløff den 8 Novemb: 9 opmolde Schepper. Aff Jens [Christensen] Dægn i Weye-

¹⁾ Det er eneste Gang denne nævnes; vistnok har han afløst den tidligere nævnte Morten Ingvorsen. Fra ²⁰/₁₀ 1629 til ⁶/₁ 1632 forekommer Jørgen Pedersen som nederste Hører. I Aaret 1632 blev Frants Lauritsen (Balderup) nederste Hører og var det endnu i Jan. 1634; men i Aaret 1636 var han øverste Hører. Han blev residerende Kapellan i Slangerup, paa samme Tid som Søren Povlsen Gotlænder blev Sognepræst der. — 1635 var Peder Hører nederste Hører ved Skolen.

løff den 11 Novemb: 9 strøgen Schepper¹⁾. Aff Oluff [Mortensen] Dægn i Wby den 20 Novemb: 9 opmolde Schep: Aff Michel Pedersøn Dægn i Kyng den 22 Decemb: 22¹/₂ strøgen Scheppe, alltsammens Byg, for dette Aar 1628. Huilckett beløber sig thillsammens 2 Pund och 6 Schæpper. Pundet berægnett for 6¹/₂ dlr. sl: 1 ƴ effter Kircekiøbet her paa Lænitt, effter huilckett Pænskorn pleyer aarligen att betalis; Beløber dett sig thillsammens i Pændinge --- 14¹/₂ dlr. sl: och 12 schill.

Summa paa dend gandsche Indthætt
 fraa Philip: Jac: 1628 och thill Phill:
 Jac: 1629 er 110 dlr. sl: 12 schill:
 1 blaff: huer daler berægnitt thill 64 schill:

NB. Anno 1628 dend 20 Novemb: oplod Jeg de fattige disciplers bysse i mine Collegarum nærværelse, och da fantis der udi 7 ƴ 3 β 1 alb. huilcke Jeg strax deelte iblantt denom, som gick med Kurren: Fører Jeg mig derfor saadant icke anderledis thill indthætt eller udgiff.

Wdgiff.

1628.

Den 18. Oct: giffuett Anders Christensøn, fordi hand og mig thill Provesten, der mitt Rægenshab schulde forhøris for forgangne aar — 2¹/₂ ƴ.

Den 20. Oct: giffuett Anders Christensøn thill Vognleye thill Præstø-Marckett: der att kiøbe Klæde och Vadmell thill Børnene — 2¹/₂ ƴ.

Samme dag giffuett for 1 thraffue Koste (hvilcke ellers icke vaar at bekomme) thill Scholens behoff — 1 ƴ. Noch giffuett nogle dage der effter for Koste paa itt Schib ved Fergegaarden — 1 ƴ.

Den 21. Oct: giffuett Lauritz Kremmer i Præstø for 11 all. grofft sortt Klæde thill Scholebørnene, huer allen 1 sl: dlr. ringer 4 schill: er thillsammen — 10 dlr. sl: 20 schill.

¹⁾ Denne Pens ydede Degnen i Vejle af Vester-Egesborg Sogn. Af Vejle Sogn har han formodentlig givet Pens til Næstved Skole ialfald laa dette Sogn ikke til Vordingborg Skole.

Samme dag kjøbte Jeg 14 allen huitt Vadmell aff en Mand i Suerborrig: allen 13 schill: er thillsammens — 11 fl 6 β .

Noch kjøbte Jeg aff Lauritz Kremmer $1\frac{1}{2}$ Riis papier thill Scholebørnene at schriffue paa (huilckett naar dett bleff wddeellt findis nedenfore), Riset 10 fl er thillsammens — 15 fl .

Den 21. Nov: giffuett Peder Andersøn thill 1 par Træ-scho — 8 β .

Den 20. Nov: kjøbte Jeg af Mogens Madtzen i Suerborrig 13 allne sortt Vadmell: allen 15 β er — 12 fl 3 schill:

Den 1. Decemb: kjøbte Jeg itt stycke læritt, holt 25 allne, alen $9\frac{1}{2}$ schill: er — 14 fl $13\frac{1}{2}$ schill:

Samme thid kjøbte Jeg 26 allne læritt i itt andet stycke; alen $11\frac{1}{2}$ schill: gjør — 18 fl 11 schill:

Dend 22. Decemb: kjøbte Jeg 24 allne och 1 korter sortt Vadmell: alen 14 schill: gjør thillsammens — 5 dlr. 1 fl $3\frac{1}{2}$ schill:

Juledag giffuet de fattige Schole-børn thill offerpændinge i huider och syslinger — 8 schill:

1629.

Den 11. Jan: kjøbte Jeg $9\frac{1}{2}$ allne sortt Wadmell aff Jens Niellsøn westen i Byen, offuerværendis M: Anders i sitt hus: alen 1 fl , er — $9\frac{1}{2}$ fl .

Samme dag kjøbte Jeg 4 allne sortt Vadmell aff en Mand i Grunløse, i M: Andersis hus, alen 14 schill: er — 3 fl 8 β .

Den 14. Jan: er dette Klæde, Vadmell och Læritt, som offerschreffuett er, iblantt Disciplerne vddeellt i mit Kammer offuerværendis Hed: och Høygl: M: Anders Christensøn Sogne-Præsten, Erlige och Wellvise Erich Niellsøn och Hans Ifuer-søn Raadmend, Erlig och Vellact Jens Pedersøn Spur Byens Kemner.

Och effterdi mand paa samme thid icke kunde bekomme saa meget Wadmell thillkiøbs, som thill alle (huilcke nød-thørvendis vaare) kunde behoff giøres, bleff samme thid bevillgett att møtte ydermere kiøbis effter haanden, huor dett

kunde opspørgis thill kiøbs, thill huer som manglede, efftersom hám vaar deputerit¹⁾): Som effterfylger:

Thill Christoffer Jacobsøn 2¹/₂ allen Vadmél, al: 1 ŷ
— 2¹/₂ ŷ .

Lauritz Rasmussen 4 all: Vad: alen 14 schill: er — 3¹/₂ ŷ .

Peder Hanssøn 5 all: Vad: allen 1 ŷ , er — 5 ŷ .

Niels Ericksøn 4 all: Vad: allen 14 schill: er — 3¹/₂ ŷ .

Peder Pedersøn 5 all: Vad: allen 1 ŷ , er — 5 ŷ .

Hans Hanssøn 2¹/₂ all: Vad: alen 1 ŷ , er — 2¹/₂ ŷ .

Rasmus Lauritzøn 5 all: Vad: alen 1 ŷ , er — 5 ŷ .

Lauritz Jacobsøn 5 all: Vad: alen 1 ŷ , er — 5 ŷ .

Item bleff samme thid bevillget, att disse thuende effterschreffne motte bekomme huer 2 ŷ thill Scho, effterdi de bekom icke klæder.

Jacob Claussøn, thill scho — 2 ŷ .

Baltzer Tommissøn thill scho — 2 ŷ .

Aff dett papier, som offuenfore bleff omrørtt, der aff bleff vdbytt iblantt en partt aff disciplerne, som icke bekom Klæder, der de deputerede bekom Klæder och læritt: bekom derfore Baltzer Mattissøn, Christoffer Lauritzøn, Hermand Hanssøn, Peder Jensen, Jacob Clausøn, Jørgen Andersøn, Baltzer Tommissøn huer 1 Bog.

Der effter den 19 Ian: uddeellte Jeg 10 Bøger papier thill de 10 øffuerste i Scholen, som icke bekom Klæder eller andet, mens burde dog at haffue nogett aff mulden, som H: Eschell i Mærn udgaff, effter M: Andersis der vdi ochsaa discretion. Huad offuerbleff aff den 1¹/₂ Ries papier, (om huilckett bleff offuen thill rørtt), som er 13 Bøger, dett er effterhaanden uddeellt iblant Disciplerne offuer allt, efftersom de dett thill Schriffuerbøger och materie-bøger behøffuede.

Den 29 Ian: anttvordett Jeg den nederste Hører Jørgen Hansøn 1 sl: daler aff Scholens partt, som hand och hans formend aarligen pleyer att bekomme²⁾.

1) Af Regnskabet for 1633 ses, at Rektoren ²⁴/₁₁ kjøbte 30 Al. Vadmél af M. Andersens [Arrebos] Kvinde for 1 ŷ Alen.

2) Nemlig for at have Skolens musikalske Instrumenter og •Discantz-bøger• under sin Varetægt.

Den 1. Feb: gaff Jeg Schoufogeden for itt thræ att vd-
vise thill Scholens Illdebrand, effter som sedvanligt — 20 β.

Samme Dag gaff Jeg Hans Aagesøn i Steenbierg med
sine Stallbrødre for Scholens Træ att fælde, kløffue, synder-
hugge och med deris egne Vogne hid thill Scholen att age
— 3 dlr. sl:

Den 2 Feb: gaff Jeg Madtz Jørgensøn Evang: Græ: et
Lat: ubunden, kostett — 20 β. Item Hans Niellsøn Rhet:
Res: vbunden — 6 β. Item Hendrich Mortensøn Rhet: Res:
vbunden — 6 β.

Der Scholens Klæde, Vadmell och Lærirtt bleff vddeelt
den 14 Ian: (som omrørtt er) bleff bevillgett aff offuerværende,
att der motte giffuis dennom Pænge thill att lade deris Klæder
sy fore hoss Schredderne, aff den mulctt H: Esche i Mærn
hid thill Scholen giffuett haffuer (som er offuenfore thill ind-
thætt førtt), som samme thid Scholens beneficia bekom, och
dett haffue villde: Er derfore meddeeltt effterfyllgendis, effter-
som dett bleff kræfft: Levin Bertellsøn 12 schill. Peder Oluff-
søn 2 ½. Hans Niellsøn 2 ½. Hans Mortensøn 18 β. Rasmus
Mortensøn 1 ½. Gregers Andersøn 14 β. Jacob Jacobson
20 β. Lauritz Rasmussøn 14 β. Niells Erichsøn 14 β. Oluff
Jacobsøn 10 β. Madtz Jørgensøn 26 β. Christen Jensøn
28 β. Knud Andersøn 26 β. Peder Niellsøn 19 β. Lauritz
Christensøn 9 β. Lauritz Jacobsøn thill it par Træscho 8 β.
Rasmus Lauritzøn 12 β. Hans Søffrensøn 26 β. Hendrich
Mortensøn 25 β. Lauritz Jacobsøn 1 ½.

Den 13 Martij giffuet for en ny Tude Kande thill att
hente Øll vdi paa Slottett thill Scholebørnene, efftersom den
anden vaar intett længer dyctig.

Den 5 Aprilis, som vaar Paaschedag, giffuett de fattige
Schole-børn i huider thill att offre — 7 schill.

Bleff Pæns-pængene for dette aar vdbytt i Hed: och
Høygl: Mandtz M: Andersis stuffue, ham siellff offuerværendis,
iblantt disse effterschreffne: Bekom Theophilus Alexandri,
Laurentius Esboni, Gabriell Joannis, Jacobus Eilhardi huer
6 dlr. 1 ½.

Summa paa den gandsche Vdgiffit fraa
den 1. Maji eller Philippi Iac: Dag 1628

och thill samme 1. Maji Phil: Iac: Dag
1629 er thillsammen — 84 dlr. sl: 1 schill:
huer daler beregnett thill 64 schill:

Naar denne Vdgiffit bliffuer dragett fraa Indthæctens Sum,
bliffuer beholldendis hos Wordingborrig Schole aff dette aars
Regenschab fra Phil: Iac: Dag 1628 och thill samme aars
dagen igien 1629 — 26 dlr. sl: 11 β j blaff: huer daler
berægnitt thill 64 schill.¹⁾

Vordingborg Skoles Regnskabsbog. Ny kgl. Saml. 769 d. Fol.

6.

*Overenskomst mellem Skolemesteren i Vordingborg og
Indehaveren af Degnestavnen i Kallehave.*

Aar 1630, dend 2. Januar: haffuer voris ellschelige H.
Lænsmand, Erlig och Wellbyrdig Palle Rosen-krantz, giort
en forening imellom Schole-Mesteren i Wordingborrig, paa
Scholens Vægne, paa dend ene side, och Rasmus Schomager,
boëndis paa Dægnestavnen i Kallehaffve, paa dend anden
side, som effterfyllger:

Schall Rasmus Schomager, saa lenge hand paa Dægne-
stavnen i Kallehaffve sogn boëndis bliffver, her effter aarligen
udgiffve thill dend, som Dægnebestilligen er betroëtt i Kalle-

¹⁾ Dette og de følgende Aars Regnskaber bleve først reviderede ved
Søren Povlsen Gotlænders Afgang fra Skolen, som man ser af
følgende Antegnelse:

•Den 2 Julij 1635 er dette oc de førige 7 Aars Regnskaber
igiennem seette oc rictige befundne. Qvod testatur manu sua
Andr. Christ. Arøensis.

Den 30. Novbr. 1636 er Vadmel udbyttet til Skolens fattige
Børn, nærværende Mester Anders Arrebo, Sognepræst, Ejler Jacob-
søn, Borgmester, Christen Skriver, Frants Hammer, Berthel Midzer,
Raadmænd, og Anders Mogensøn, Fattiges Forstander. Det var
sidste Gang Arrebo deltog i denne Forretning. — I Ligbogen findes
(efter Wadskjærs Udtog, Kallske Saml. 149 Fol.), bl. a. følgende
Notitser: 1633, d. 26. Jan. hel Skole for Anne Christensdatter
[Arrebos Søster] til M. Anderses — 6 ₤. 1637 d. 17. Martii,
Mester Anders Arrebo — 6 Dlr. 1637, d. 3. Novbr. Christentze sl.
M. Anderses Datter, 2 Dlr. 1638, 17. Aug Doctor Sylvester Brunsvig,
Kansler af Pommern, exul, 6 Dlr. 1640, 3. Sept. Borgmester Ejler
Jacobsøn, 3 Rdl. 1641, 6. Febr. Den danske Skolemesters Kvinde, etc

haffve sogn¹⁾, sex sl. Daler thill hiellp att lønne en Substitut med i samme sogn; beregnett aarligen fraa Philip: Jacobi Dag og thill samme aarsdagen igien; dog at pengene for huer aar erlægges enten om Julen, eller naar hand thillforne kand der med best thillkomme: Och da schall Rasmus Schomager være quitt och frii fraa alld Dægnethiæniste oc alld anden Dægnens besuerlighed, saa lenge hand der boëndis vorder. — Dette bleff paa begge sider ochsaa samme Dag vedthagett. — Dog schall Rasmus Schomager her effter som thillforne bygge och forbædre samme Dægnestaffn, att dend ey forfalder, mens ved saadan hæfftt att holde, som dett forsuarligt være kand. Anno et die ut supra.

Palle Rosenkrantz m. pp.

Indført ved Rektor Søren Povlsen Gotlænders Haand i Vordingborg Skoles Regnskabsbog (Ny kgl. Saml. 769 d. Fol.), men egenhændigt undertegnet af P. Rosenkrantz.

7.

Søren Povlsen Gotlænder til Rektor Anders Hegelund.

Salutem et amorem.

Gratiarum actionem, clarissime D. Magister. fautor ac promotor omni observantię cultu prosequende, de omnibus beneficiis in me collatis, literis nunc hisce meritò exprimendam, animo tamen sincero, nullá temporis intercapedine delendam, nullo loci intervallo suprimendam, brevitatis causá omittens, rem ipsam aggredi conabor. Nullus dubito, clarissime D. Magister, quin tritum illud Christi, Matth. 10 v. 10. Dignus est operarius mercede suá etc. sit tibi notissimum: quod non de sola pro labore compensatione, secundum proportionem debitam, sed etiam de exactę aliquo in loco vitę testificatione intelligendum censeo: Hęc autem etiam nomine mercedis salutarì posse non dubito; alias enim homines, in quos incidit, de illo, qui ejusmodi testificatione est destitutus, si vel maxime pecuniis, et aliis vitę necessariis, fuerit instructus, hanc falsam possunt fovere opinionem, ac si vitiis, homine

¹⁾ En Discipel af Vordingborg Skole.

Christiano minime dignis, esset pollutus, ideoque indigne qui censeretur, cui à bonis bene fiat: Quapropter ut eò melius ejusmodi suspicionis tela declinare queam, proximè Hafniam invisens, à te petij, ut me vite, in officio scholastico apud vos exactè, testimonio contra eadem munire velles; Quod cum mihi eodem tempore sis pollicitus, perfrictà quasi fronte existens, eandem adhuc affero petitionem; quam si mihi non denegaveris, me vicissim ad quodlibet officij genus devinctissimum tibi habebis: Et ut omnium particularium eo certior reddaris, tempus accessus et recessus apponam. Ao. 1624, 23. Julij creatus sum collaborator in Schola Haupiacà. Ao. 1627, 16. Junij vocatus in Moderatorem Scholę Orthungiacę, Musis Hauniacis valedixi. Quę tibi pro labore in testimonio scribendo debentur, offeret M. Wulfgangus. His curę et protectioni divinę commendatus valeas. Orthungę — 8 Oct. 1629.

T. quantus est

Severinus Paulinus Judichærus Gotlandus.

Udskrift: Clarissimo et eruditissimo viro M. Andree Petri Hægelund, Scholę Hafniensis Rectori ut dignissimo ita fidelissimo, Amico et Fautorì meo plurimum colendo.

Orig. med Segl i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling. J.

§.

Testimonium publicum for Søren Povlsen Judichær Gotlænder.

Rector Academię Hafniensis

Gaspar Erasmi Brochmannus

S. S. Theologię D. et Professor P.

Lectori φιλομάσῳ §.

Cera Collegę nostri honoratissimi, viri clarissimi M. Wulphgangi Rhumanni, Oratorię Professoris P. percipimus Severinum Pauli Judichæru'm Gothum triennem Academię nostrę civem fuisse, inque ea eo instituto versatum interea esse, ut virtutis et diligentię laudem meritis sit et dignus habitus, qui inter coeteros primis Philosophię Honoribus insigniretur. Hic itaque cum ita vitam apud nos

instituerit, ut reprehensionem non mereatur; sed alijs potius bono esse exemplo debeat: hac in parte rebus ipsius bene cupimus, illasque in melius promotum iri optamus. Nam quod functiones illius Scholasticas attinet, tum Hafniensem, ubi hypodidascali partibus functus, tum inprimis Orthunganam, ubi scholæ Recturam gerit: de illis haut nostrum est testari, ne rej minus perspectæ testimonium perhibeamus, neve in alienam messem falcem nostram mittamus. Qvocirca alijs, qvibus illa cura magis incumbit, hoc relinqvimus, et universos atqve singulos serio rogamus, rebus ipsius pro merito commodent, illasque qvantum Christianæ Reipublicæ salus patitur adjutum eant. Ita non a nobis tantum debitam animi gratitudinem expectabunt; sed amplam a Deo remunerationem sibi pollicebuntur, in cujus conspectu nos nostrasqve actiones versari pie et devote cogitabimus. Illi Te bone Lector, valde serio commendamus. Perscripsimus Roëschildiæ 11. Novemb. Ao. M. DC. XXIX.

Et Officij nostri Sigillo munivimus.

Mag^{ci} Rectoris jussu supscripsi Mppå

Johannes Erasmus,

Phys. Prof. P. Vice-Notarius.

Kasseret Orig. i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 195.

9.

Hr. Lavrits Nielsen, Sognepræst udi Slangerup,

fik Brev saa lydende:

Vi Frederik den Anden etc. Gjøre alle vitterligt, at efterdi os elskelige hæderlige Mand, Hr. Laurits Nielsen, Sognepræst til Slangerup Kirke, underdanigst for os haver berettet, at Priorissen med menige Convent udi Slangerup Kloster skulde have kjøbt tvende Kjøbstedgaarde sammesteds med hvis Jord udi Marken tilligger, og dennem siden funderet og lagt til Vor Frue Capel i Klosterkirken for nogen Messer og Tjeneste, som der skulde opholdes, og al den Stund Klosteret var ved Magt, haver Sognepræsten udi Bykirken gjort Tjeneste til Vor Frue Alter og haft samme Rente for hans Umage. Da efterdi den Tjeneste, som tilforn er faldet udi Klosteret, nu er forvandlet og holdes udi

Bykirken, og den Præst, som næst for hannem var¹⁾, haver oppebaaret Landgilde af for^{ne} Gaarde og Jorder, have vi af vor sønderlig Gunst og Naade, og paa det for^{ne} Sognepræst i Slangstrup desbedre kan blive forsørget, undt og tilladt, og nu med dette vort aabne Brev unde og tillade, at for^{ne} Hr. Lavrits Nielsen maa aarligen oppebære hans Landgilde, som ganger af for^{ne} Gaarde udi Slangstrup, eftersom hans Antecessor det for hannem haft haver, og samme Landgilde kvit og fri have, nyde, bruge og beholde, til saa længe vi anderledes derom tilsigendes vorder. Og efterdi vor Lensmand her paa vort Slot Frederiksborg, siden for^{ne} vor Kjøbsted Slangstrup er afbrændt, med vor Vilje og Tilladelse haver afhændet paa vore Vegne til vor Tjener Christoffer Sternberg det ene øde Byggested her i Byen, skal for^{ne} Hr. Laurits Nielsen sig intet dermed befatte, men for^{ne} Christoffer Sternberg skal det beholde efter hans Brevs Lydelse. Men hvis Jord udi Marken, som haver ligget til samme Byggested og ingen bruger, maa for^{ne} Hr. Laurits Nielsen til hans Præstegaard bekomme. Ikke heller maa for^{ne} Hr. Laurits Nielsen udkaste den Borger udi Slangstrup, som nu bruger den anden Gaard, uden han det kan have i hans Minde. Herimod skal for^{ne} Hr. Laurits være forpligtet til at gjøre Sognefolket Tjeneste tilbørligen uden Kirken og inden, som en Sjælesørger hans Sognefolk med Rette pligtig er, og at holde hans Præstegaard ved god Kjøbstedsbygning, Hævd og Magt. Forbydendes vore Fogder, Embedsmænd og alle andre etc. Actum Frederiksborg, den 6. Martii 1574.

Sjælandske Registre Nr. 11, Fol. 108.

10.

Søren P. Gotlænders Dom i en Sag imellem Lensmanden paa Abrahamstrup og Præsten i Gjerlev.

Søren Povelsøn Gotlænder, Sognepræst til Slangstrup og Uvelse Sogne og Viceprovst over Liunge Herred,

¹⁾ Af Danske Mag. 3, R. VI, 35 ses, at Hr. Johan Tønder 1536 var den første evangeliske Præst i Slangstrup. Men ventelig har der været nogen mellem ham og Hr. Lavrits Nielsen. Et Epithaphium over denne, der døde 1591, findes i Marmora Danica I, 139.

gjør for alle vitterligt, at Anno Christi 1655 den 4. Sept. mødte for mig her i Slangerup Præstegaard efter Indstævning i Rette (som blev af mig efter vores ærværdige Hr. Biskops Befaling udgiven) ærlig og velb. Mands Niels Banners til Ringstedgaard, Kgl. Maj.s Befalingsmand paa Abrahamstrup og over dets underliggende Len, hans Fuldmægtig, ærlig og velagt Karl Lavrits Andersen, Ridefoged der sammesteds; saa og hæderlig og vellærd Mand, Hr. Jacob Thagesen, Sognepræst til Draaby og Gjerlev Sogne og Provst over Horns Herred. Og da beskyldte for^{ne} Lavrits Andersen paa velb. Niels Banners, hans Husbonds, Vegne, for^{ne} Hr. Jacob Thagesen for efterskrevne Poster, for hvilke han var Ret og Dom over Hr. Jacob begjærendes: hvilke Poster alle efter velb. Niels Banners egen Konzept, dat. Abrahamstrup den 24. Aug. Ao. 1655, vare i Stevningen befattende.

(Her efter følger nu Klagen, Stævningen, Indlæg fra begge Sider og Tingsvidner, hvilke Aktstykker dog her kunne forbigaaes, da det væsentlige deraf anføres i Dommen, som her følger).

1. Efterdi Hr. Jacob tiltales for den Post, at han skal have ladet høste Eng en Søndag, den 15. Julii, paa Kgl. Maj.s Bønders Grund i Tørslev, og ladet det i sin Gaard siden indage imod Forbud; item at Hr. Jacob skal have angivet, at det var hans egen Eng, som blev slaget; item at han selv skulde i egen Person bedet dem, som have slaget for ham, at de skulde slaa for ham om Søndagen, og bedet hans egne Karle slaa med, og skal han selv [have] været med paa Engen og holdt samme Karle en Tromme for; og formenes Hr. Jacob bør derfor at lide: imod hvilken Beskyldning Hr. Jacob i hans Indlæg for Retten saaledes erklærer, at hans Sognefolk haver ham hjulpet en Søndag Eftermiddag, efter al forrettet Gudstjeneste, et Stykke Eng at afslaa, fordi han laa tilbage med sin Slæt, formener Hr. Jacob ikke at være sket imod den Exception i Christian 4.'s Reces, Lib. 1, Pag. 32. Men at Hr. Jacob skulde tilegnet sig den Eng, som for^{ne} Dag blev slagen, det vedgaar ikke Hr. Jacob, men at en Deel af hans Eng blev uhøstet, efter hans Bymænds Enge, staaende tilbage, det vedgaar Hr. Jacob.

Item at Hr. Jacob skulde selv været hos paa Engene, der de slog, og holdt dem en Tromme for, det vedgaar Hr. Jacob saavidt, at han kom til dem imod Aften; men at han skulde holdt dem en Tromme for, det vedgaar Hr. Jacob ikke, men at han saa to smaa Drengbørn løbe her og der paa Marken og abe sig med en liden Barnetromme, det vedgaar Hr. Jacob; dog at ingen skal bevise, at han havde bestilt den. Da endog denne Post i alle sine Punkter er ikke bleven nøjagteligen bevist, nemlig først at Hr. Jacob skulde kaldet den Eng, som blev om Søndagen slagen, sin egen Eng; men det er alene bevist, at Hr. Jacob havde svaret, at hans Eng laa uhøstet, hvilket saa at være er ved Tingsvidner bevist, dat. den 20. September 1655. Dernæst at Hr. Jacob skulde holdt dem en Tromme for, det er ikke heller bevist, men aleneste, at Jens Glads lille Søn var med og slog paa Tromme, det er bevist med Tingsvidne, dat. den 26. Juli 1655. Dog alligevel, efter her tvistes om Eng, Aførsel, Helligbrøde, Hjemmel og saadant, som ere verdslige Sager, da turde jeg mig ikke understaa i den Post noget at kjende; men jeg denne Post til den verdslige Ret og Jurisdiction henviser, og der at gaa derom, saa vidt at Lov og Ret medfører efter Ordinansens Fol. LXXXVIII og 17. Ribartikel, helst efterdi der er allerede til Horns Herredsting gjort Afvisningsdom i den Post til Overdommeren, den 27. Sept. 1655, som bevist er.

2. Belangende den Post, at der skal ikke være gjort Tjeneste før og efter Prædikenen for Alteret i Draaby Kirke paa Mariæ Besørgelsesdag og ikke heller om Bededagen næst efter: imod hvilken Beskyldning Hr. Jacob sig saaledes erklærer, at han forhåaber dermed ikke meget at være pecceret imod Ordinansen Fol. 24, 28 og 92, som der lærer, naar, hvortil og for hvem Altermesse skal holdes og bruges, navnlig naar Folk berettes og Sacramentet administreres, ellers siger Ordinansen, at Tjeneren raader dog selv altsammen. Item foregiver Hr. Jacob, at han for Hæsheds Skyld ikke kunde den Tid gjøre Prædiken og holde Messe i Draaby Kirke, men Prædiken blev ved en Student holdt begge Dagene; og blev om Onsdagsbededag

hverken Litaniet eller Bededagsbøn forsømmet. Da endog Hr. Jacob for^{ne} Beskyldning ikke fragaar, men staar paa Ordinanzen, som siger Fol. XXIII, at Messen holdes for dem, som sig ville lade berette, fordi Messen er dog intet andet end Herrens Nadveres Brug etc. Item Fol. XXVIII, at naar der er ingen at berette, da maa Præsten forfølge Messen for en Bogstol, ikke for Alteret. Item Fol. XCII, at de maa om Søndagen og Helligdage, om der ere de, sig ville lade berette, holde Messe; og Messen synes efter for^{ne} Steders Collation i Ordinanzen ikke at være saa aldeles absolut fornøden, at den kan jo in casu necessitatis efterlades, om der er ikke Communicanter; dog alligevel efterdi der findes i Ordinanzen intet fuldkommeligt derom, ej heller i Recessen om Bededagens Messe, pag. 36, 37, meget mindre hvad Straf dem skulde paatvinges, som Messen saaledes forsømmede, om den endskjønt var ret nødvendig: da turde jeg i denne Post ikke heller understaa mig noget vist at sentere; men jeg jeg denne Post til min Overdommer og det hæderlige Landemode henfinder.

3. Belangende den Post at Hr. Jacob skal ikke have efter Ordinanzen hver Søndag oplæst noget af Lutheri Lærdom og deraf noget forklaret i lang Tid: imod hvilken Beskyldning Hr. Jacob sig saaledes erklærer, at omendskjønt han paa nogle faa Tider ikke saa lige particulatim Catechismum haver tracteret for anden besværlig Tilfalds Skyld, saa haver han dog menligen i hans Søndagsprædikener refereret Catechismum til Evangelium og tvært om, og det ofte med Lutheri Forklaring. Da endog Hr. Jacob denne Post ikke aldeles fragaar, men staar derpaa, at det er ikke slet og aldeles efterladt, men en Tid lang forbigaaet, som det og saaledes bevist er ved Tingsvidne, dat. den 18. Oct. 1655, at mange da har vundet, at de har vel hørt Præsten oplæse Catechismi Forklaring, men hvor længe siden det er, kunde de ej huske, førend nu Præsten er kommen i Trætte, og haver han nu oplæst de fem Hovedparter med Forklaringen Part hver Søndag, og haver begyndt paany igjen. Dog alligevel efterdi udi Ordinanzen Fol. XXXI og XXXII og udi Christian 4. Reces pag. 7 Art. 7 ikke specificeres om, hvad Straf den Præst have skal, som ikke altid vedholder Catechismi

Forklaring hver Søndag at opregne: da turde jeg ogsaa ikke i denne Post understaa mig noget endeligt at slutte, men jeg og denne Post til min Overdommer og det hæderlige Landemode henviser.

4. Belangende den Post at Hr. Jacob skal have angivet i sin Supplication til Hr. Cancellar, at velb. Niels Banner vilde nøde ham til at tage en Person til Capellan, som Hr. Jacob ikke kjender og hans Hjærte ikke kunde falde til, saa fremt Hr. Jacob vilde ellers have hans Venskab; hvilket velb. Niels Banner formener, Hr. Jacob bør at bevise eller lide derfor, som vedbør: imod hvilken Beskyldning Hr. Jacob sig saaledes erklærer, at naar hans skriftlige Resolution paa velb. Niels Banners Beskikkelsesbrev ham den 19. Aug. tilsendt, fremvises, saa vel som hans Supplication af Hr. Jacob til Hr. Cancellar overgivet, da kan forfares, at han aldrig saadanne omrørte Ord haver brugt, men at det var velb. Niels Banners Vilje, at Hr. Jacob en ubekjendt Person, som han vilde have forfremmet mod Hr. Jacobs forrige udgivne Ord og Løfte, skulde til Capellan antage, nemlig Anders Richtersen, hvilken velb. Niels Banner skal have sendt til Hr. Jacob i hans Hus forleden den 6. Julii, at skulle høre, om Hr. Jacob vilde ham for den gode Junkers Skyld til sin Medhjælper kalde; og Hr. Jacob da resolverede sig, at han havde alt forlovet sig til en anden. Hvorpaa hans Velbyrdighed ved sin Ridefoged strax den 7. Julii skal have ladet ham sige, at efterdi Hr. Jacob ikke vilde samtykke og kalde den Person, som ham var tilskikket, da vilde han ej tilstede, at Hr. Jacob skulde kalde nogen anden, men han selv skulde, saa længe han kan, forrette sit Embede. Item erklærer Hr. Jacob sig, at hans Supplication var bønlig og ikke klagelig; og at det lader sig anse at være imod Christian 4. Reces pag. 115, saa lydende: Ingen maa for sin Supplicats eftertragtes eller udi Trætte indvikles. Da, endog i for^{ne} Supplication ikke findes dette Ord nøde, men Supplicatsen lyder i magtpaaliggende Ord og Meningen saaledes: at eftersom Hr. Jacob foraarsages sig en Medtjener at antage og haver med Hr. Biskops Raad og Vilje samtykket dertil Hermand Bech, Rect. Scholæ i Slangerup, da giver

han dermed Hr. Cancellers ydmygeligen tilkjende, at Lensmand, ærlig og velb. Niels Banner, er ham i hans Forsæt ganske imod, uanset at hans Velbyrdighed var tilforn dermed tilfreds. Item at hs. Velb. vil, at Hr. Jacob endelig mod sit Løfte skal sig en anden ubekjendt Person antage og kalde, og det saa sandt Hr. Jacob nogen Tid vil nyde hans Velbyrdigheds Venskab, hvorfor Hr. Jacob paa det ydmygeligste begjærer Hr. Cancellers Recommendats til velb. Niels Banner i den Mening, at hs. Velb. for Hr. Cancellers Skyld vilde dog være tilfreds, at Hr. Jacob med hs. Velb.s Venskab, uden videre Modsigelse og paafølgende Had, Hermand Bech til Medhjælper kunde bekomme, som havde ladet sig høre i Hr. Jacobs Sogne, og hans Gaver vel behager Menigheden etc. Men Hr. Jacobs skriftlige, paaskudte Resolution paa velb. Niels Banners Beskikkelsesbrev den 19. Aug. blev ikke fremvist; ikke heller blev bevist noget om velb. Niels Banners Vilje derom, at Hr. Jacob vilde Anders Richtersen til Medtjener antage, hvilken skulde derom have været sendt til Hr. Jacob den 6. Julii; saa vel som ikke om velb. Niels Banners Ridefogeds første Ord til Hr. Jacob den 7. Julii etc. Og derfor synes denne Post saa vidt at kunne til verdslig Ret henvises, og der om saadanne Ord, Beskyldning, Paasagn og andet mere at disputeres, og derpaa at senteres. Og alligevel efterdi denne Punkt rejser sig af denne Hovedsag, nemlig om en Capellan at kalde, hvorom velb. Niels Banner i Stævningen vel foregiver, at hs. Velb. ikke vilde nøde Hr. Jacob en Capellan paa, dog vedgaar hs. Velb. det, at han tvært imod haver ladet Hr. Jacob sige, ingen Capellan at være ham stændig, saa længe han selv sit Kald kunde forestaa etc.¹⁾ hvilken Hovedsag synes at være en gejstlig Sag, efter Ordinansen, helst den norske (hvilken in genera-

¹⁾ At Lensmanden, som man kunde vente, tilsidst har drevet sin Krig igjennem trods Præstens Modstand, ses af Wibergs Alm. dsk. Præstehistorie I, 436—7. Anders Richardsen — vel en rigtigere Form for Dommens Richtersen — blev nemlig den 12te Novbr. 1656 ordineret til Kapellan hos Hr. Jacob Thagesen, og da denne døde i Februar 1658, blev han den 13de Marts s. A. kaldet til hans Eftermand.

libus forklarer den danske), som udviser og specificerer, hvem Capellaners Kald vedkommer: Da turde jeg mig ikke understaa i denne Post noget vist at sentere, men jeg ogsaa denne Post for Hovedsagens Skyld henfinder til min Overdommer og det hæderlige Landmode der udi at kjende.

5. Belangende den Post, at Hr. Jacob udi Skriftestolen, naar han skulde absolvere en Synder, da skulde han den formane at skulle give ham mere til Offer, og med mere Ord, hvilket formenes ikke vel at sømme en Præstemand at gjøre uden tilbørlig Straf: imod hvilken Beskyldning Hr. Jacob sig saaledes erklærer, at saadan Beskyldning og Paasagn skal ham ikke billigen kunne overbevises: Da efterdi saadan velb. Niels Banners Beskyldning er ikke bleven nøjagtelig bevist, kan jeg ikke tilfinde Hr. Jacob noget for den Post at lide, med mindre velb. Niels Banner den Post anderledes kan bevise, anseendes den, Sag giver, bør det lovligen at bevise, efter Christ. 4. Reces pag. 160, Art. 15, og pag. 212, Art. 20.

Til dets Vidnesbyrd under min egen Haand og Signet.
Actum Slangerup den 27 Novemb. Ao. 1655.

Efter en samtidlg Kopi i Kallske Saml. Nr. 93 Fol.

11.

Søren P. Gotlænders Klage over Tab i Indtægter ved slangerupske Borgeres Udflytning til Frederikssund.

Stormectigste, højstbaarne oc aldernaadigste Konning oc Herre, Gud aldermectigste naadeligen spare oc bevare Eders Kong. Maj. lønge oc vell fra ald timelig oc evig Wlycke.

Aldernaadigste Konning oc Herre, Jeg fattige Mand, E. K. Maj. undersaatte, Sognepræst i Slangerup, nødis thill min anliggende for E. K. Maj. underdanigst at andrage. Efttersom Slangerups By er aff højlofflige Konger, Kong Frederik dend — 2. Ao. 1578. oc Kong Christian dend — 4. Ao. 1632 naadigst bevilget, at Borgerne maatte opbygge nogle Søboder paa strandbacken ved Wdesundby, deris Salt oc andet godtz der udi at oplegge, huortil der bleff udviist — 39 Roder i lengden oc — 10 i bridden, aff huilcken pladtz giffvis aarligen aff Slangerups By thill E. K. Maj. —

20 Richs Dlr. til Jordskyld. Da haffver en deell aff de fornæmste, som formuffve haffver at bygge, uden videre bevilling, i stæden for samme Søboder, heele gaarde med mange store huse der opbyggt, oc der nu selff med deris Folck stædtze hus holder, och der handell oc vandel bruger, dragendis næringen til sig fra dendne ringe By. Oc endog de ere Slangerups Borgere, saa ville de dog icke holde mig for deres rætte Sognepræst, holdendis Wdesundby Kircke for deris rætte Sognekircke, fordi dend dem nærmere ligger, helst Christian Simonsen, en Borgere der boendis, mig min løn oc offer fraholder, som skal nu haffve E. K. Maj. beaadings breff bekommet, at hand indtil paa videre maa med hans hustru, Børn oc gandske husz, søge Wdesundby kircke, oc sig der aff Præsten lade betiæne; huilcked breff skal være effter saadan vrang berætning forhuærffvet (som breffvet udviiser), at dend stæd han paa boer med rætte skall ligge i Wdesundby Sogn, wanseet at samme pladtz er Slangerups Borgere, oc ingen anden, som deris frihed, for aarlig affgift naadigst forundt, oc icke alleeniste de andre der boendis, men end ocsaa Christian Simonsøn selff med hans første hustru haffver aldtid ladet sig aff Slangerups Præster i alt (uden prædickener) betiæne, men nu haffver hand med dendne hustru heller villet reise thill Kiøbenhavn, fem gange lenger, der Sacramentet at bruge, alligevel at der om er en skriftlig Contract oprættet Ao. 1646 effter stæffning, med Øffrighedens bevilling, imellom Slangerups og Wdesundby Præster, at Borgerne ved Sundby boendis maa der høre Gudtz ord, oc in casu necessitatis aff Sundby Præst betiænis. Aff for^{ns} Christian Simonsøn tager nu fleere ont Exempel, oc mig min Løn oc Offer fraholder, huilcked er dog ellers meget ringe aff dendne fattige oc næsten ødelagde By. Huorfor er min underdanigst begiæring, at Christian oc andre, huilcke E. K. Maj. naadigst bevilger der at bygge oc bo, oc borgerlig næring at bruge, maa med andre Slangerups Borgere holde mig for deres rætte Sognepræst, oc mig dend rættighed, som de bør, efter Ordinantzen oc Recessen at giffve, som de tillforn giortt haffver, at mit nu ringe kald skulde icke de bæste Borgere fratagis, oc it andit herligere tillæggis. Thi ellers

kunde jeg icke, for byens daglige forarmelsis tiltagelse, min nødtørfvig underholdning aff Kaldet haffve, meget mindre thill E. K. Maj. det at udgiffve, som jeg bør, oc gierne vill. Fordi jeg haffver intett andet til Kaldet, uden dend bare thiende, ringe Præstependinge oc Offer, at holde mig oc Capellanen udaff, jeg haffver slætt ingen Ager oc Eng, intet ad mensam, ingen Annex-Præstegaard. Oc jeg skal dog holde Capellanen til Kaast aaret igiennem, oc giffve hãm hans heele aars løn, foruden aldt Offer i Annexen, oc holde hãm vogn oc heste for til Annexen, som er forarmet, oc maa kiøbe hø til hestene. Eller oc dem ved Sundby boendes maatte paaleggis til Slangerup igien at opflytte, effterdi det er dem icke bevilget, der at bygge oc bo, men allenniste i Slangerup at bo, oc der Søboder thill deris godtz at opsætte. Eller oc E. K. Maj. vilde mig enten noget geistlig godtz, eller andet, thill Kaldetz forbædring, som nu er heel ringe, naadigst forunde. Saadan E. K. Maj. milde benaadning vill Gud thimeligen oc evigligen belønne. I huis trygge beskyttelse jeg vil haffve E. K. M. evindeligen befalett.

E. K. Maj. underdanigste undersaatte oc tro Forbeder
Seuren Pouellsøn G.
Egen haand.

Original i Geh.-Ark., Sjæl. Indlæg 1657. Andragendet er paategnet af Lensmand Otto Powisch, dat. Frederiksborg den 24 Martii Anno 1657. Heri bevidnes Rigtighed af Præstens Forestilling i alle Henseender. Vedlagt findes: 1. en af Byskriver Mogens Mortensen i Slangerup bekræftet Afskrift af et Brev, dat. Slangerup 4 Januar 1632, hvorved Frederik Urne til Bregentved, kgl. Befalingsmand paa Kronborg og Frederiksborg, tilstaar at have modtaget Kongebrev om at udvise Slangerups Borgere en Plads ved Sundby Færge til at opsætte nogle Søboder paa, og oplyser, hvorledes denne Befaling var efterkommet. 2. Et Andragende til Kongen (dat. Slangerup 12 Martii 1657) fra Slangerups Borgerskab, at det maatte paalægges de Slangerups Mænd, der havde taget Bolig paa den ved Sundby Ladested indrømmede Plads, at svare Sognepræsten i Slangerup hans Rettighed, at deltage i Slangerup Bys Tyng og Besværinger som andre Borgere og at agte Borgmester og Raad sammesteds for deres Byøvrighed. Ogsaa dette Andragende er paategnet og anbefalet af Lensmand Otto Powisch. Udenpaa findes skrevet: Slangerup By anlangende Frederiksunds Indvaanere.

12.

Aktstykker angaaende de kirkelige Forhold i Ude- og Oppe-Sundby 1663—8¹).

a.

Ærkebispens Klage over, at Hr. Kjeld Mogensen i Ude- og Oppe-Sundby havde ægteviet en Kvinde, hvis forrige Mand var borttrømt.

Allernaadigste Herre och Konge!

Det hafuer tildraget for nogen kort tiid sijden, at en Møller ved navn Peder boendis udi Lyngbye her udi Kiøbenhavn Ampt, hafuer besofuid et Egte Qvindefolek; huilcken Kvinde, effterad hendis mand fra hende skal vere borttrømt, sig udi tieniste hos hannem hafuer begifued. Och paa det Mølleren kunde faa samme af sig besofuede Kvinde til egte. hafuer hun til Capitlet udi Roëskild ladit sig skillis fra hendis forige mand; huorpaa der de af Præsten udi Lyngbye vaare begiærendis, at de maatte samblis i egteskab, hafuer hand sig icke tort understandit dennem saadant at sambytcke, førend hand sig med mig hafde raadført. Och der Jeg remonstrerede hannem, at saadant strider imod Friderici 2di høyloflig ihukommelsis forordning om Egteskab, hafuer hand denne deris begiering icke villet efterkomme. Sijden den tiid hafuer baade Mølleren och Qvindefolckit været hos mig paa atskillige tijder min Sambytcke at erlange, men der de fornam ingen dispensation hos mig var at bekomme, men fick til giensvar, at huis dennem deris begiering skulde beuilgis, da saadan benaading underdanigst at søgis hos Eders Kongl. May^{tt}. hafuer Qvinden begifued sig til Sundby Sogn udi Friderichsburgs Ampt, huor de af Sogne Præsten der sammesteds ved navn Hr. Kield Mogensen ere blefne trolofuede, och endog Præsten af Lyngbye lod Prousten i Liungeherrid Friderichsburg, huor under Sundby ligger, forstaa huis som var passerit, och Prousten det samme for Hr. Kield hafuer gifued tilkiende, hafuer hand dog samme Proustens

¹) Disse Stykker ere i sin Tid meddelte os af Hr. Pastor A. Kall-Rasmussen.

advarsel uagtet, ved ofentlig Vielse samme anfangen Egteskab fuldkommit. Huilched Jeg iche kunde efterlade E. Kongl. May^{tt}. underdaanigst at andrage, efftersom, huis saadant skulle gaa ustrafued bort, andre til lige Ulydighed och E. Kongl. Ma. Forordningers foract skulle gifuis anledning. Indstillendis dog alting med største underdaanighed til Eders Kongl. Ma. egen naadigst betenkende. Forblifuendis stedtse

E. Kongl. Ma.

Kiøbenhafn d. 16 Nov.

underdanigste T.

1663.

Hans Svane.

b.

Provsten i Ølstykke Herred til Ærkebiskop Svane
om Hr. Kjeld Mogensens Sag.

Min ydmyge helsen med schyldig Tienistis erbydelse stedse bered.

Hafver Jeg paa det ydmygeliste mig at raadføre med Høy-ærværdige H. Erche-Biskop, at efftersom H. Kield Mogensøn i Ude-Syndby hafver, ved Kongelig Stefning, til første almindelige Høyeste Ret, som her i Riget holdis, indstefnit dend Capitels Domb til Confirmatz, efter huilchen hand be- raaber sig paa at hafve trolofvet och i Ecteschab indviet Peder Søfrensøn. Møler i Lyndby under Kiøbenhafns Ampt, och Bodild Niels Datter, och formener, i samme Kongelige Stefning iche at kunde ageris i nogen der af udspirende Sager, eller for nogen anden Ret at paakiendis, før paa samme Capitels Domb for dend Høyeste Ret blifver kient, hafver mig och til samme tid, med endeel Breffe in originali for Høyeste Ret at fremlegge, indstefnit; Huorfor Jeg paa det ydmygeligste vilde raadføre mig med Eders Eminentz, huorledis Jeg mig her med schulde forholde; Efttersom H. Kield Mogensøn, paa Kong. May^s. Veine for samme Trolofvelse och Vielse af Ridefougden paa Fridrichsborg var for mig til Dombs indstefnet til den 1 Februarii sidst forleeden¹⁾; Och

¹⁾ Naar Sagen var indstævnet for Provsten i Ølstykke Herred, under hvilket Herred Sundby ikke hørte, da var det vistnok, fordi Hr. Kjeld Mogensøn havde en anden Strid med sin egen Provst, Hr. Søren Povlsen Gotlænder (se foran S. 36).

Jeg da (formedelst H. Kield, i sit schriftlig for mig i Retten lagde och fremschichede Indleg, formeldede, at hafve en Deel Vinder under Citation til sagens opliusning) optog samme sag til Dombs i Sex Uger, som er til dend 14 Martii først kommendis; formoder her paa Eders Høy-ærværdigheds goede betenchende Mig til underretning, at Jeg mig iche uvidendes mod min Aller Naadigste Herris och Kongis forordninger paa enten sider schulle forsee; Sluttendis her med min Gunstige Her Erchebiscop med alle sine under Guds høye bescher-melse, forblifvendis stedse hans Høy-ærværdigheds

Plichtige Tienere

Snostrups Prestegaard
den 25 Februarii 1664.

Peter Johansøn
(egen hand).

c.

Hr. Kjeld Mogensens Supplication til Kongen.
Stormectigste høyborne Fyrste, Allernaadigste Arfveherre oc
Konge.

Jeg hafver med Allerunderdannigst Væmodighed for eders Kongl. May. ad beklage een vit udseende trette, som mig efter Angifvende for eders Kongl. May. er paaført, formedelst een trolofvelse oc vielse, som ieg med een Møller oc een bortrømt Mands Qvinde aff Kongens Liungby paa Kiøbenhavns Ampt, i mig af Gud oc eders Kongl. May. tilforordnede Menighed Oppesundby, paa Frederichsborg Ampt. hafver forrettet. Hvilcken Qvinde eftersom hun var paa femte Aar efter hendis forige Mands bortrømmelse besvangret af samme Møller, som hun nu hafver til ecte, er hun efter lovlig liusningsvinder førte til herretsting oc landsting, saa vel som rictige vidnisbyrd fra hendis Sognepræst oc Sognefolk, afskilt fra hendis forige Mands ecteskab ved capitels Dom, oc tilkient ad maatte indladis i ecteskab med huem hun vilde, oc Gud vilde hende tilføye. Siden er hun ankommen til forskrefne Oppesundby, huor hun som et lem udi Menigheden sig hafver oppeholdet hos sin Moder oc Slectinge, hvor oc Mølleren hende til ecte hafver begieret, denne deris begiering ieg oc udi største enfoldighed oc ydmyghed hafver efterkommet, rettendis mig efter den afsagte

capitels Dom oc ordinantsen. Men som ieg strax ab officio er suspenderit, førend directe udi sagen er procederit, vedste oc forstod ieg ey bedre raad, end samme capitels Dom for eders Kongl. May. høylofflig høyeste ret ad indstæfne, til den ende ad ieg formodede, den der skulde vorde confirmerit. Men som det hafver Naadigst behaget eders Kongl. May. sagen først ad lade paakiende af hans Excellentz H. Reixs Marschalk oc hans Høyærværdighed Biscoppen udi Aarhus, hafver høybemelte gode Mænd oc Commissarier efter sagens grundelige betractelse ey anseet min forseelse saa stor ad være, ad ieg derfor fra min Guds embede burde efter loven ad removeris, men efter eders Kong. May. Naadigste privilegier, geistligheden efter underdanigst Ansøgning Naadigst meddelte, paa penge mulcteris, nemlig et halfhundrede slette Dlr. til fattige Præsteencker ad udgifve; Det disputerlige ecteskabs forrettelse dog indstillendis underdannigst udi eders Kong. May. egen Naadigst dispensation oc betenckende. Oc som ey formodis videre ved nogen rettens middel opreisning ad kand erlangis, indflyer ieg med allerstørste underdannighed til eders Kongl. May. ad der som efter Angifvende mod høylofflige Ihukommelsis Regis Friderici secundi ordinantze der udi nogit kand være forseet (det ieg dog icke hafde forseet mig til, eftersom ieg forlod mig til, ad capitels Dommen var saa paa ordinantzen funderit, ad ieg sikkerligen der eiter samme ecteskab kunde forrette) eders Kongl. May. vilde paa denne tid mig saadan forseelse Naadigst forlade, oc af Kongl. clementz oc medfødde mildhed mig samme Menigheder igien ad betiene tillade, af den Kongl. Naade, som eders May. lader see oc tilsiune imod alle ydmyge af hiertet, saa som ieg ey nogit der udi eller i andre maader forsettelig viis eller mutvilligen hafver forrettet, hvortil Gud oc min samvittighed, oc alle fromme folk, som kiender mig, skal være mit Vidne, det oc de gode Herrer Commissarierne hafver vel udi deris Afsigt considerit. Jeg oc vil efter denne dag, saa som ieg af min barndom giort hafver, henvende all fiid, ad ieg udi all min forretning kand frycte Gud, oc hafve hannem for øyne, oc udi Alting søge eders Kongl. May. ære oc underdannigst lydighed, med inderste hiertens ynske,

ad Gud mod all Anstød vil være eders May. een uofuervindelig beskermelse, oc een gloende mur omkring eders Kongl. May., det gantske Kongelig huus, oc Alle, som eders May. mene oc tiene med tro, oc forstyrre oc til intet giøre Alle, som mene eller giøre anderledis. Det ieg inderligen oc trohierteligen ynsker.

Kiøbenhavn den 15 Julii

Eders Kongl. May.

An. 1664.

Høybetrengte, dog Allerunderdanigste T. oc tro Forbedere altid
Kield Mogenssøn Nørholm.

d.

M. Søren Povlsen Gotlænders Indberetning til
Ærkebiskop Svane om Hr. Kjeld Mogensens Sindsforvirring.

Salutem et obsequium.

Eminentissime, amplissime, celeberrime et excellentissime Dn.
Archiepiscopo, Etc.

Efttersom Hr. Kield i Sundby raser jo mere oc mere, nedis Jeg thill for min afflagde Eeds skyld at lade Eders Eminentz det vide. Thi foruden det, (huorum Jeg skreff sidstegang dend 6 Sept.) at Hans Pallesen¹⁾, der hand leverede H. Kield min skriffvelse der om, at Jeg vilde hos ham visitere i tvende uger der effter i begge Sogner, oc Hans Pallesen antvordede H. Kield dend trycte Obligation paa Præstegaardens Kiøb, da leverede H. Kield dem igien thill Hans Pallesen, sigendis, sig at haffve sat mig fra mitt Kald oc Embede, Liff, ære oc gottz, hand vilde selff visitere sine Kircker. Oc der hand siden klemtede offver 40 Gange effter middagen (som hand ocsaa om Fredagen nest thilforn gjorde) oc Hans ham adspurde, hvor det var fat, oc H. Kield slog sin Kiep i stycker paa ham, oc siden slog ham med steen: Da sagde hand, du skal vide, huem du taler til, veedst du icke, at Jeg er Kongens Søn, oc huo mig rører, hand rører Kongens egen øyenstein. Etc. Søndagen tilforn, dend 4 Sept. affliuste hand sig fra sin Hustru, i hendis paahør, beklagendis, at

¹⁾ Af det følgende ses, at Hans Pallesen var Substitut i Sundby.

hun var udyctig til Ecteskab, oc derforuden haffde været ham falsk i dendne hans modgangs thid, oc det første, anden oc thredie gang, i Nauffn Faders, Søns oc hellig Aands. Oc det giorde hand paa Prædickestolen i begge Meenigheder, oc sagde sig det at giøre aff Gudtz oc Kong. Maj. mændighed. Hand fæste self en glat Pige i Roskilde, stacked siden, foruden en anden glat, hand haffde thilforn, thil huad brug veed Jeg icke, thiden lærer det vell. Dend 28 Avg. effter Bønnen for Kongen oc det Kongelig hus, bad hand for de fire store, saa som himmelske Førster, dend første hans højærværdighed Erchebispen, dend anden Secretereren, dend tredie M. Vitus Bering, dend fierde H. Cantzeler; oc for fire saa som Jordiske, nemlig Schach, oc Otto Powisk; oc næffnde icke fleere. Etc. En dag sagde hand thill nogle, at hand vilde lade sig giøre en Fløyels Kiortel, oc tage en forgylt Dægen paa sin side, oc gaa ind paa Landemodet: Huo vilde giøre ham noget! Etc.

Dend 7 Sept. (der Jeg var i Kiøbenhauffn,) en Bededag i Udesundby, der hand haffde giort Bønnen, da sagde hand aff Prædickestolen saaledis: Efftersom Hans Pallesen haffver underfundelig altid effterstræbet mig, end ocsaa været størst aarsag, at Jeg er kommen i dendne store trætte: da dersom hand icke omvender sig, oc paa Søndag affbeder saadan sin forseelse i begge Meenigheder, oc staar aabenbare skriff, skal hand være i lige fordømmelse med Seuren Mesterman, (det skal være mig meent,) Jørgen Kag, (skal være Jørgen Seurensen,) Peter Storch, (skal være H. Peter,) oc Valentin Markat, (skal være H. Valentin¹). Oc der Hans Pallesen bad Meenigheden effter Prædicken, at dragis thill minde, huis da var passeret, da suarede H. Kield, at hand borde sticke Hans Pallesen need som en Hund, om hand haffde en Dægen. Om Søndagen dend 11 Sept. kom H. Kield thill Oppesundby, effter 8 Slæt, oc i midler thid Hans Pallesen ringede anden gang, da begynte H. Kield at skriffte Peder Nielsen Væffver, oc der Hans vilde tende Liuss paa Alteret, da det første H.

¹) D. e. Hr. Val. Merkel, Præst i Kongens Lyngby. Hr. Peter er Provsten i Snodstrup.

Kield saa ham, sagde hand: ud rætt nu fra mine øyne, strax ud aff Døren, oc spranck saa aff Skriftestolen, oc tog en dragen Ryssdægen, som hand haffde lagt blott paa Alteret, oc søgte effter ham, oc sagde, Jeg skal sticke dig ihiel paa stæden. Saa nøddis hand da thill at undløbe Kircken, saa at H. Kield sang self; Oc strax reiste Hans Pallesen thill Udesundby, oc bad Medhielperne, at de vilde bede H. Kield, at hand dog skulde lade Hans gaa da i Kircken, effterdi der var Barn at døbe, men hand vilde icke, oc sang self, oc sagde self Amen i Bernedaaben. Effter Oppesundby Folckis berætning, som da vare i Kircken, da liuste hand effter Prædiccken thill Ecteskab for sig self oc Kong. Maj. Daatter tre oc thiuffve gange, oc sagde der hoss, att der skulde nu være fire Regierendis Konger i Danmark, Kield den 1. Frederich dend 2. Christian dend 3. oc Jørgen dend 4. Der hand kom need aff Prædickestolen oc sang: Ære være Gud Fader i Himmeriig, da satte hand dend blotte Dægen, som laa paa Alteret under Prædiccken, op imellom begge liusestagerne, paa Krytset, huor dend stod, i midler thid at hand berætte Folckene oc gjorde Velsignelsen. Effter Velsignelsen sang hand self pro exitu: Udi din store Vrede; oc der hand kom til det Vers: Nu bort I Tyranner alle, slog hand nogle gange med dend blote Dægen thill begge sider, oc beholt dend i haanden, thill hand gjorde Bøn effter ald Tiænisten for Alteret, oc sad hand for Alteret paa Knæ med samme Dægen, oc gick med hende aff Kircken, opract i Veyret, men der hand kom i sin Vogn, satte hand dend i Balgen. Oc samme Dag liuste hand Hans Pallesen aff Meenigheden oc fra hans Kald paa begge Prædickestolene.

Der sigis oc drifvis ellers megen anden Narreværck privatim aff ham, som refereris adskillig, derfor kand mand intet vist skriffve der om, helst effterdi det er icke mange thill visse bekynt, men hand har sagt det oc gjort det hos Een, som icke kand være fuldkommen Vidne, om paaeskedis. Etc.

Jeg kand det icke forstaa, huorledis hand kand haffve god forstand thil, naar hand vil, at betiæne skickeligen begge Sacramenter, oc prædicke mestendeelen vel; oc hand er saa

i det samme saa gandske seltzom: Det synis ligesom giort galenskab, ut hoc agat, quod cupit, quasi aliud agens. Hand synis at haffve taget Exempel aff Kong David hos Achis i Gath. 1. Sam. 21. 13.

Uanseet, att H. Kield leverede Hans Pallesen mit Breff igien, som Jeg ham der om tilskreff, at Jeg vilde hos ham visitere; oc H. Kield vilde det icke aff Prædickestolen i Søndags forkynde, at de kunde komme flittig tilstæde; dog alligevel havde Jeg i sinde at lade Substituten alle i begge Sogne thilsige, sig da at presentere, men Jeg bleff aff nogle fraraad, helst i Frederichssund, at Jeg icke det skulde giøre, oc sette mig i fare; thi de vare visse der paa, at hand skulde icke skaane mig, om hand kunde faa lycke der thill, paa mit Liff at lure; helst effterdi at det bleff mig sagt, at hand laa uden deris Port, paa Byens Majbenck, oc lurede paa mig indthill 9 Slætt om afftenen, der hand spurde det, at Jeg var i Frederichssund, siden at Jeg tog hans Breff aff Kirckedøren samme afften; men Jeg drog uden omkring Byen. Thill med tør Substituten ingenlunde at være thillstæde in Examine, som burde at skee, førend alding faar en anden ende. Huorfor Jeg faar maaskee ocsaa saa lenge at forvarte. oc indthill at Jeg faar Eders højærværdigheds meening der om at vide. Jeg har det spurt, at Jørgen Seurensen¹⁾ vilde lade hans Sag fare, dersom hand vilde sig forbædre. Etc.

Her med Gud aldermectigste trolig thill Siæll oc Liff befalett. Slangrup dend 13 Sept. 1664.

E. højærv. ydmyge T.

Seuren Pouellsen G.

Egen haand.

Udskrift: Højærværdige, Velhederlige, højactbar oc højforfæmme Mand, D. Hans Svane, Kong. Maj. Raad. Assessor i Collegio Status, Præsident i Consistorio, oc Erchebiscop i disse Riger, min gunstige Øffrighed oc højærede Patron, dette paa det ydmygeligste thill hende.

¹⁾ Det er os ikke bekjendt, hvad denne Mand var.

e.

Kongens Skrivelse til Ærkebispem anlangende Hr. Kield Mogensøns Kalds Betjenelse under hans Svaghed.

V. S. G. T. Efftersom vi Naad. erfarer, at H. Kield Mogensøn i Sundbye schall vere bleffuen forryckt i hoffuedet oc derfor Kaldet ej betiene kand, da er Voris Naad. Villie oc befalning, at I hans hustrue tillholder, hannem udi sin Stillhed at indeholde oc sig icke med Kircketieniste at befatte, før hand sin helbred igien bekommer. Imidlertid haffuer i dend anordning at giøre, at Kaldet tillbørligen med en anden dygtig person dog paa H. Kield Mogensøns egen bekostning betient vorder. D. Hafn. 17 Septemb. 1664.

f.

Kapellanen Hr. Henrik Jørgensen Bentzons Ansøgning om at blive Sognepræst i Hr. Kjeld Mogensøns Sted.

Stoormæktigste Høi-baarne Første,
Allernaadigste Herre oc Konge.

Jeg fattig Mand, u-værdig medtienere udi Guds ord, foraarsages underdanigst for eders Kongl. Mayestet min besværlig oc nu fast ynckelig tilstand at andrage; huorledis Jeg, som tvende Sogne Præster her i Stivtet udi deres alderdom oc Svaghed haffde betient for en Capellan, men efter beggis Død haffver været saa ulyckelig, att jeg ingen aff Kaldene effter dennem haffuer kundet erlange; ikke, det Jeg forhober, for nogen min forseelse eller uskickelig forhold, men for det Gud oc Kaldenes Patroner anderledis haffuer behaget, oc Jeg nu dend tredie sted effter min gode Øffrigheds ordre i ude oc oppe-Sundby for Hr. Kield Mogensøn, som en rum tiid haffuer været fra sin fornufft, med største besværlighed betiener, oc i samme Embede lider største trang, efftersom Jeg icke kand nyde noget deraff enten til min Kost eller Løn for min tieniste. Thi dend affsindige mand, som Jeg burde haffue min løn oc fornøden ophold aff, bemægtiger sig sielff, imod dend ordinantze, som aff Erckebispen, ved Prousten, effter høi-øffrigheds ordre giort er, Kaldets ind-

komst, oc ingenlunde vil unde mig noget for min tieniste, men forbyuder Bønderne, som vare til min løn assignerede, det ikke til mig at yde, huilcke hannem ocsaa gierne i saadant fald oc anden forargelig Dorlighed lyude, saa at Jeg derudoffuer udi største armod oc trang for mit liffs ophold geraader. Men foruden dette er det mig dend største besværing oc bekymring udi Embedet, at hand effter egen Villie ongaas med tilhørerne der i Sognet, oc dennem med adskillige gruelige Guds bespottelser oc rasende ord i allerhøieste maade forarger; huilcket efftersom ieg fornemmer til Guds, hans h. ords oc sacramenternes bespaattelse oc dend gode Øffrigheds Vanære hos de enfoldige at geraade, haffuer Jeg det ikke lenger tort fordølge, at Jeg det joe for Ercke Bispen skulle tilkiendegiffue, huilcken mig oc derfor haffuer befalet. at Jeg det for dend høje Øffrighed allerunderdanigst kunde angiffue, som oc derhos min egen stoore nød oc trang ydmygeligst at andrage, oc underdanigst begiere, at efftersom det syunes med Manden at bliffue jo være oc være, uden forhobning til restitution oc bedring, oc Jeg fattige Mand, som betiener Embedet, ikke alleniste ej kand nyude deraff enten Kost eller Løn i nogen maade til min nødtørfvig Underholding; men endoc derforuden med smerte maa dagligen lade passere det, som Jeg aff dend ringe myndighed, ieg nu haffuer, ikke kand hindre, efftersom ieg alleniste som en leysvend aff tilhørerne respecteris, oc derudoffuer ikke kand enten min Samvittighed fyldestgiøre, eller vore christelige louer, ordnantzen oc Kirkedisciplinen¹⁾ saaledis exeqvere, som Gud veed jeg hierteligen ønskede, oc det her burde, med mindre mig ved dend høie Øffrigheds befalning dend myndighed confereris, som en ret Siele-Sørger udi sit Embede beheffuer. Hvilket dersom eders Kongl. Mayest. maatte behage mig allernaadigste at conferere oc der hos Kaldetz intrade oc indkomst for Embedetz forvaldtning hereffter at oppe-bære, Præstegaarden, som nu snart øde oc forfalden er, at besidde, oc Kaldet, som en aff eders Kongl. Mayestet naadigst confirmerede tienere frem for en anden at nyude oc beholde; ær-

¹⁾ D. e. Forordningen af 27de Marts 1629.

byuder Jeg mig underdanigst, imod forbemelte Præste rettighed oc rentes oppebørsel, dend rasende Mand med hans hustrue med tilbørlig Varetegt oc nødtørfftig underholding saaledis at forsyune, at, nest Guds hielp, de begge skal nødtørfftigen forsyunes, oc hand ikke ydermere grassere enten Gud til bespottelse, eller Præste-Embedet til foract, eller menigheden til forargelse, som desvære hidendtil altformeget skeedt er oc dagligen skeer, som Jeg oc, nest Guds hielp, Embedet med dend fliid, Skikkelighed oc troskab skal forrette, saa Gud allermæktigste deraff kand haffue ære, Eders Kongl. Mayst. Velbehag, oc Meenigheden opbyggelse. Saadan eders Kongl. mildhed Gud vil belønne.

Kiøbenhavn Ao. 1666

3 Januarij

Eders Kongelig Mayestets

allerunderdanigste

Henrick Jørgensøn Bentzon¹⁾

Medtiener udi Guds ord i ude-

oc oppe-Sundby. m. m.

Paategning:

At det sig saaledis i sandhed forholder, som Supplicanten underdanigst andrager, er mig nochsom bevist. Och efftersom til H. Kield Mogensøns fuldkommen restitution er enten ingen eller liden forhaabning, huis det derfor naadigst maatte behage hans Kongl. Mayst. min allernaadigste herre och Konge, Supplicantens underdanigste begiering med Kongelige Naade at ansee, tvifler ieg iche paa, saadant at schulle geraade til Guds Ære, och Meenighedens opbyggelse.

Hands Kong. Mayst.

Underdanigste tiener

Hans Svane.

Original i Sjæl. Indlæg i Geh.-Ark.

Under 20de Februar 1666 have vi Kongens Missive til Ærkebispen, hvorved Sagen endelig ordnes ganske efter

¹⁾ Se Leth og Wad, Meddel. om Demitterede fra Herlufsholm, S. 51. Bricka og Gjellerup, Den danske Adel, I, 375. Han var en Broder til Odo Jørgensen Nøby, der omtales blandt de Studenter, der 1658—9 deltog i Kjøbenhavns Forsvar (se mit Skrift, De danske og norske Studenters Deltagelse i Kjøbenhavns Forsvar mod Karl Gustav, S. 163. 203. 208—11).

ovenstaaende Ansøgning oc Erklæring af Kapellanen og Ærkebispem, nemlig at Hr. Henrich Jørgensen forordnes at være Sognepræst og som saadan at nyde alle Kaldets Indkomster og Rettigheder, imod at han holder Hr. Kield Mogensen i Forvaring, „saa hand kand vere Preste-Embedet uden foragt. oc Menigheden uden forargelse, oc hannem, saavellsom hans hustrue med tilbørlig och nødtørfftig underholdning forsiefner, saavit tilbørligt eragtes, oc effter dend anordning, som I derom haffver at giøre.“

g.

Synodalia Roskild. 12 Oktober 1668.

Povel Hansen af Friderichssund hafde stefnet H. Hendrich Jørgensen af Sundbye for nogle ufine og utilbørlige Ord, hand hafde ladet falde emod hannem paa Kirckegaarden og Kirckeveyen, en Dag Povel Hansen hafde ladet læse et Kongebrev om en Øe kaldet Kalføe, som Kongen hafde ham forundt, og Præsten i Sundbye saavel som Sundbye Mænd hafde tilforn 'hafft Græsgang paa samme Øe. Om de ufine Ord var der ført Vidne til Slangerup Byeting imod Hr. Hendrich. Hand vilde undskylde sig med Ordenes Forvendelse, og at hand meente ej Povel Hansen. Men det kunde ikke hielppe hannem. Parterne blev forligt ved 4 Provster. Herr Hendrich maatte erklære Povel Hansen meget udførlig, siden lovede de at blive og leve gode Venner herefter.

Afskrift i Ny kgl. Saml. 1171. 4.

=====

Efterretninger om de to sidste Abbeder i Øm Kloster.

Af **Holger Fr. Rørdam.**

Ligesom de andre saakaldte Herreklostere fik Øm eller Em Kloster Lov at bestaa en Tid efter Reformationen, dog under den Betingelse, at Klostermændene underkastede sig den evangeliske Kirkeorden. At Øm Klosters næstsidste Abbed, Hr. Peder Sørensen, har gjort dette endog med god Vilje, synes at fremgaa af den mærkelig og for hin Tid store Bogsamling, han besad, da de lutherske Theologers Skrifter her fandtes i saa stor Mængde, at det baade maa antages, at Hr. Peder har været en lærd Mand, og at det har ligget ham alvorlig paa Hjærte at tilegne sig Reformatorenes Lære¹⁾.

Vi vide ikke, naar han har tiltraadt Embedet, men vi finde ham deri 1536²⁾, og rimeligvis har han beklædt det en Tid forinden, eftersom han 17 Aar senere omtales som en gammel og svag Mand. Efter at Herredagen i Kjøbenhavn var holdt i Slutningen af Oktober 1536, fik Abbed Peder ligesom andre Klosterforstandere Meddelelse om, at Kongen og Rigsraadet havde besluttet, »at hvilken af deres

¹⁾ Suhm Nye Saml. III, 312—6.

²⁾ Danske Mag. 3. R. V. 323.

Brødre ikke vilde blive udi sit Kloster, da skal det være dennem frit, at de maa uden al Forhindring der udgange, og de som ville blive derinde, de skulle være deres Abbed og Formand hørige og lydige, og leve ærlig under kristelig Regel og Skikkelse, og at de skulle der prædike det hellige Evangelium og Guds Ord, og lade fare al menneskelig Digt og Paafund¹⁾. Samtidig paalagdes det Klosters Tjenere uden Vægning at yde de sædvanlige Afgifter. Forøvrigt nævnes Klosteret paa denne Tid og senere mest, naar der stilledes Krav til det fra Regjeringen om Ydelser af forskjellig Art. Særlig synes det at have været en ubehagelig Byrde, naar en eller anden af Hofsinderne, som ofte gik paa, indlagdes i Klosteret i Borgerleje med Heste og tilhørende Mandskab. Da Abbeden 1539 henvendte sig til Kongen derom, opnaaede han et Brev, hvoraf et Uddrag her skal meddeles:

Christian etc. Os elskelige regelbundne Mand Hr. Peder, Abbed i Emkloster, har beklaget sig over at besværes med Borgeleje og Hold, ydermere end Klosteret kan taale, saa at Klosteret derved er kommet tilagters; tillige har han forestillet, at Klosteret har Privilegier af fremfarne Konger, at det skal være frit for Borgeleje-Heste. Kongen omdrager derfor nu med Abbeden, saa han paa denne Tid skal blive kvit ved samme Borgeleje-Heste, som han nu holder, og ikke besværes dermed ydermere, uden saa er, at Kongen for Rigens Skyld det behøver og ikke andensheds har Mad til alle sine Borgelejer. Dat. Kjøbenhavns Slot Onsdag efter St. Antonii Dag Mdxxxix²⁾.

I flere Henseender gavnede Klostrene ogsaa efter Reformationen Aandslivet, hvorfor deres senere Opløsning maa beklages. De underholdt visse Studenter ved Universi-

¹⁾ Danske Mag. 3. R. VI. 66—7.

²⁾ Registre over alle Lande, Nr. 4, Fol. 238. Jvfr. Danske Mag. 4. R. I, 218.

tetet¹⁾, tjente som Tilflugtssted for aldrende og udtjente Præstemænd²⁾, og vare Kostskoler for unge Mennesker, særlig saadanne, som beredte sig til Kirkens Tjeneste. Heller ikke anse vi det for betydningsløst, at saa længe den klosterlige Form bevaredes, holdtes Kirker og de øvrige tilhørende Bygninger i god Stand, de gamle Brevskaber og de ofte anseelige Bogsamlinger bevaredes med Omhu, ligesom Godset som oftest styredes med Forsynlighed og Humanitet. Alle disse Bemærkninger om Klostrene i Almindelighed gjælde ogsaa særlig Em Kloster under Abbed Peder Sørensens Styrelse. Han indtog i Hovedsagen samme Stilling som en kgl. Lensmand — 1545 stillede han 12 Heste og harniskklædte Mænd til Kongens Tjeneste³⁾ — hvorfor vi ogsaa se ham i 1552 i Forening med en stor Forsamling af jyske Lensmænd og andre Adelsmænd paa et Møde i Viborg vedtage, at de aarlig kort efter Pindse skulde samles i denne Stad til et »Landemode«, hvor de Trætter og Uenigheder, som kunde være opstaaede imellem dem, skulde afgjøres »til Minde eller til Rette«⁴⁾.

Hvis det var Opgaven, kunde vi uden Vanskelighed her levere en Række Vidnesbyrd om de forskellige Forhold, hvori Abbeden i Em stod til Staten i Christian III.s Tid, navnlig under Form af Ydelser i Penge, Fødemidler (f. Ex. tørrede Brasen eller Gjedder for Kongens egen Mund), Tømmer, Mursten o. lign., eller umiddelbart naar Kongen paa Rejser i Jylland havde Nathold i Klosteret⁵⁾.

1) Em Kloster var det saaledes paalagt stadig at holde to Studenter til Studium ved Københavns Universitet og at forsyne dem med alt fornødent, saa længe de opholdt sig der (Danske Mag. 3. R. VI, 309).

2) Hr. Bent Bertelsen, som havde været indgivet i Ore (Voer) Kloster, fik Brev paa fri Underholdning i Em Kloster 1552 (Regist. over alle Lande Nr. 5, Fol. 391).

3) Danske Mag. 4. R. I, 98.

4) Supplement til Kong Christian III.s Hist. (af Krag). S. 113—5.

5) Se t. Ex. Danske Mag. 4. R. I, 119, 135, 152.

Men vi indskrænke os til følgende, der mere angaar Abbeden personlig. 1545 stevnede Jørgen Stigsen i Ellerup Abbed Peder i Em Kloster for nogen Øxen, som han og hans Foged beskattede ham fra, at svare ham [dertil] i Klosteret, naar Kgl. Majestæt did først kommanderes vorder¹⁾. Kongens Dom i Sagen kjende vi ikke; men da han kort efter gav Abbeden selv Domsret over sine Tjenere ved at tillade Oprettelsen af tvende Birker paa Klosterets Gods, et i Taaning Sogn, Vor Herred, og et i Rosmus Sogn, Sønder Dyrs Herred²⁾, saa er der ialfald Rimelighed for, at Abbeden ikke er bleven kjendt skyldig i nogen Uret i den omhandlede Sag.

Da Abbed Peder blev gammel og svag, forordnede Kongen Jens Simensen³⁾ til at være hans Medhjælper i Klosterets Styrelse, som følgende Brev af 31te Januar 1553 viser:

Hr. Jens Simensen fik Kgl. Maj.s Brev som efterfølger.

Vi Christian etc. Gjør alle vitterligt, at efterdi os elsk. Hr. Peder Abbed udi Emkloster haver skrevet os til, at han er syg og skrøbelig, og ikke herefter kan alene forestaa og have saa god Tilsyn med hvis Del, som skal bestilles der udi Klosteret, eller med hvis Gods og Rente, som der tilligger, som han hidtil gjort haver, da have vi tiltroet og befalet, og nu med dette vort aabne Brev tiltro og befale denne Brevviser, os elsk^e. Hr. Jens Simensen, at være en Medhjælper med for^{ne} Hr. Peder udi Emkloster, og regere og forestaa for^{ne} Kloster, til saa længe vi anderledes derom tilsigendes vorder; dog saa at for^{ne} Hr. Jens Simensen skal have godt og flittigt Tilsyn med altingste

¹⁾ Danske Mag. 4. R. I, 53.

²⁾ Danske Mag. 4. R. IV, 222. Suhms Nye Saml. III, 332.

³⁾ En Broder til denne, ved Navn Rasmus Simesen, tog 1558 Borgerkab i Aarhus, vistnok som Kjøbmand (Hübertz, Aktstykker om Aarhus I, 249).

der udi for^{ne} Emkloster, saa der holdes sli^g Skik baade med Læsen og Sjungen udi Kirken efter vor Ordinanses Lydelse, som vi om Religionen haver ladet udgaa, sammeledes skal han og have god Tilsyn, at Skolen holdes ved Magt der udi Klosteret, og baade udi de og andre Maade holdes god Skik udi Klosteret og med Klosters Gods, Bønder og Tjenere, og alt hvis der tilhører, saa at det udi alle Maade holdes ved den Skik, som for^{ne} Hr. Peder det hidtil der udi Klosteret holdet haver. Desligeste skal han og holde Klosteret ved god Hævd og Bygning, og Tjenerne, der tilliggendes er, ved Lov, Skjel og Ret, og ingen af dennem forurette imod Loven, eller dennem udfæste af deres Gaarde, imeden og al den Stund de aarligen til gode Rede yde og udgive deres Landgilde og anden Rettighed og holde deres Gaarde ved Hævd og Magt, og skal han ikke heller besvære dennem med nogen ny Husbondhold, eller paalægge dennem nogen ny Besværing i nogen Maade, sammeledes skal han aldeles intet jage eller jage lade, skyde, slaa eller slaa lade nogen Adelvildt, Hjorte, Hinde eller Raaer paa nogen de Enemærker, Skove og Ejendomme, som ligger der til Klosteret, uden aleneste paa de Skove og Ejendomme, som Klosteret med Adelen haver Lod og Del [i] og er Adelen eget Arvegods. Skal han og ej forhugge eller forhugge lade nogen de Skove, som der tilligger, til Upligt i nogen Maade. Cum inhibitione solita. Datum Nyborg Torsdagen efter S. Povels Dag conversionis. [1553].

Dominus rex manu propria subscripsit.

Samme Dag udgik der Følgebrev for Hr. Jens Simensen til Klosterets Bønder og Tjenere, at de til ham skulde svare, hvad de vare Klosteret skyldige i Landgilde, Gjæsteri, Sagefald, Gaardfæstning, Ægt, Arbejde og al anden Rente og Rettighed, som de plejede og pligtige vare¹⁾.

¹⁾ Registre over alle Lande Nr. 6, Fol. 282—3.

Et Aars Tid efter — den 29de Januar 1554 — befalede Kongen Abbed Peder Sørensen, efterdi han bedst vidste al Klosterets Lejlighed, og paa det intet skulde undrykkes eller bortkomme fra Klosteret, om Gud kaldte ham, og det siden skulde siges, at det var kommet derfra i hans Tid, at han skulde gjøre et klart Inventarium paa alt hvad der laa til Klosteret, paa alle dets Breve og paa alt hvad der fandtes. Kongen havde tilskrevet den theologiske Professor Dr. Joh. Machabæus, at han skulde være tilstede og have Indseende med, at alting blev røt og klarligen beskrevet. Samme Dag fik ogsaa Abbedens Medhjælper, Hr. Jens Simensen, Meddelelse om Sagen og Befaling til at deltage i Registreringen¹⁾. Ved et heldigt Tilfælde er den optagne Registratur i det væsentlige bevaret, og den giver en god Forestilling om, hvorledes et af de rigere Klostre var forsynet. Navnlig fandtes her et Forraad af Levnedsmidler, der vilde kunde sætte Klostermændene i Stand til at udholde nogle Aars Belejring, uden at de derfor stod i Fare for at komme til at lide Nød. Man kan næsten ikke tro sine egne Øjne, naar man læser, at foruden 150 Sider gammelt Flæsk fandtes der 1500 Sider Flæsk af den sidste Indslagtning. Det var de mægtige Skove, der omgav Klosteret, som satte det i Stand til at forsyne sig saa rigeligt med denne Artikel, og saa havde man endda 100 »Levesvin« i Behold, ikke at tale om 120 Staldøxne og meget andet, næsten efter samme Maalestok. Desuden var her en efter de Tidens Lejlighed anseelig Bogsamling. Først opregnes den gamle Abbeds egne Bøger, blandt hvilke der, saaledes som det alt er bemærket, fandtes mange gode nyere theologiske Skrifter; derefter følger Klosterets Pergaments-codices, som Abbeden havde under sin specielle Forvaring, endelig kommer »Libri communes in communi bibliotheca custoditi«. Man ser da deraf, at saa vel forsynede end

¹⁾ Aarsberetning fra det kgl. Geheimearchiv, I, Till. S. 35.

Klostermændene vare med Flæsk, saa vel som med Øl og Mjød, saa have de dog ogsaa haft Sands for aandelig Føde¹⁾.

Den Gang denne Registrering foregik i Em Kloster, Torsdag efter Fastelavns Søndag 1554, var den gamle Abbed Peder saa svag, at han kun med paaholdende Pen kunde sætte sit Navn derunder. Ikke længe efter døde han da og jordedes i Klosterets Kirke, hvorfra hans Lig med tilhørende Ligsten senere, da Kirken ikke mange Aar efter nedreves, førtes til den nærliggende S. Sørenskirke i Rye. Paa Stenen stod følgende Indskrift:

Hic tumulatum est corpus D. Petri Severini quondam hujus loci abbatis Dei gratia vigilantissimi, qui ex hoc seculo migravit anno domini 1554²⁾.

Nu tiltraadte da Hr. Jens Simensen Enestyrelsen af Klosteret. Men hans Tid blev ikke lang her. Den overordentlig heldige Beliggenhed for Jagten i de store omliggende Skove, som Klosteret havde, bevægede Kong Frederik II til ikke længe efter sin Regeringstiltrædelse at opløse Klosteret med den tilhørende Skole og at indrette sig et Jagtslot paa Stedet. Allerede under Christian III var 1549 udgaaet en Befaling til Abbeden i Em Kloster og til en vis Michel Grup eller Groppe, der havde det nærliggende, allerede 1544 opløste Vor Kloster som Pantelen, af følgende Indhold: »Vi bede eder og ville, at I altingest entholder eder vor Jagt, som ligger der til Klosteret, thi vi ville den herefter beholde for os selv, og aldeles intet jage paa de Enemærker og »freddragne Sotter«, som ligge der til Klosteret, det være sig Hjorte, Hinde, Raaer, Raabukke, Harer eller Ræve, i nogen Maade. Dog dersom I ville jage, da maa I jage paa de fælles Skove, som ligge

¹⁾ Suhms Nye Saml. III, 302—35.

²⁾ Bruun, Danske Saml. 2. R. VI, 156—7. Det er altsaa ikke rigtigt, naar Kr. Erslev (Danmarks Len og Lensmænd, S. 154) siger, at han døde 1547.

til Klosteret, efter Harer og Ræve, og intet andet, og 'ej slaa eller slaa lade, skyde eller skyde lade, eller ellers med Rævegarn og Mynder bide eller ellers ødelægge nogen Hjorte, Hinde, Raaer eller Raabukke i nogen Maade, saa fremt I ikke ville stande os til Rette derfor, om vi det anderledes befinde kunde¹⁾«. — Hermed vilde Frederik II, der var endnu ivrigere i Jagten end sin Fader, dog ikke lade sig nøje. Han bestemte sig, som sagt, til ganske at opløse Em Kloster. Det var i April Maaned 1560 at det skete. Præsten, Skolemesteren, Ringedegnen, Orgemesteren, og Peblingene i Skolen (24 i Tallet) fik hver en Tærepønge, og dermed maatte de forføje sig bort²⁾. Holger Rosenkrands til Boller, Lensmand paa Bygholm, blev forlenet med Klosterets Gods³⁾, og Em Kloster blev omformet til et kongeligt Slot under Navn af Emborg (eller Emsborg). I den første Tid efter Forandringen synes Kongen at have omfattet Stedet med megen Interesse, da han oftere opholdt sig her. Men snart indtraadte ogsaa heri en Forandring, da Skanderborg Slot blev hans Yndlingsopholdssted. Klosterets Gods henlagdes under dette Slot. 1565 forærede Kongen Holger Rosenkrands Staldbygningen ved Emborg, og ved samme Tid antages de øvrige Bygninger at være nedbrudte; Jorden bortfæstedes til to Bønder; men endnu minde enkelte Ruiner om det gamle Kloster, og paa Stedet findes en liden Landsby, der bærer Navnet Emborg⁴⁾.

For at yde en Erstatning for det Tab, det lærde Skolevæsen led ved, at den, som det synes, blomstrende Skole i Em Kloster »blev forstyrret og ødelagt«, og »paa det at Religionen ikke derved skulde have Afbræk«, henlagde Frederik II ved Gavebrev af 5te Maj 1560 Kongetienden af

¹⁾ Danske Mag. 4. R. IV, 168.

²⁾ Se de nøjagtige Oplysninger om de nævnte Personer, der ere meddelte i Ny kirkehist. Saml. V, 415—7.

³⁾ Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. III, 376. Kr. Erslev, anf. St.

⁴⁾ Dansk Atlas IV, 233. Trap, Danmark, 2 Udg. VI, 133, 135.

ti Sogne i Hads Herred til Aarhus Skole, for at 24 fattige Disciple deraf kunde have deres Underhold¹⁾. Ventelig ere de fleste af Disciplene fra Em da gaaede over til denne Skole. Skolemesteren i Em, Jens Christiensen, blev der givet Midler til at studere en Tid udenlands. Skade at hans Navn er saa almindeligt, ellers vilde man nok kunne paavise ham som Præst et eller andetsteds.

For den hidtidige Abbed blev der ogsaa sørget paa passende Maade. Hr. Jens Simensen²⁾ blev nemlig ved Klosterets Opløsning aflagt med det under samme hørende Sognekald Rosmus i Sønder Dyvs Herred, idet dettes Indtægter bleve anseelig forøgede ikke blot med Sognets Konge- og Kirketiende, men ogsaa med den for sin skønne Beliggenhed bekjendte Rudgaard og en anden Gaard, der begge før havde hørt under Em Kloster. Herom indeholdes det nærmere i følgende Kongebrev:

Hr. Jens Simensen, Abbed udi Emkloster, fik Kgl. Maje-
stæts Brev, saa lydendes.

Vi Frederik den Anden etc. Gjøre alle vitterligt, at vi af vor synderlig Gunst og Naade have undt og tilladt, og nu med dette vort aabne Brev unde og tillade, at os elsk. Hr. Jens Simensen, fordum³⁾ Abbed her udi Emkloster, maa og skal herefter være Sognepræst udi Rosmus Sogn og dertil nyde og beholde Præstegaarden udi

¹⁾ Hofman, Foundationer. II, 83—4.

²⁾ Han maa vel adskilles fra en anden samtidig Præstemand af samme Navn i Aarhus Stift, som vi lære at kjende af et Kongebrev, dat. Aarhus 8de Maj 1560, hvorved bestemmes, at for Hr. Jens Simensen, Sognepræst i Serup, skal Stougaard udlægges fra Alling Kloster til en Præstegaard til Serup Kirke, hvortil Kong Christian III alt havde udlagt den, men Lensmanden i Alling Kloster, Johan Höcken, havde modsat sig. (Registre o. a. Lande 7,125). Denne Hr. Jens Simensen nævnes endnu som Præst i Serup og Lemming samt Provst i Hids Herred i Hyldingsfuldmagterne 1584 (Kirkehist. Saml. 3 R. II, 207). Hvad Wiberg meddeler om ham (Præstehist. III, 35) holder altsaa ikke Stik.

³⁾ Dette Ord er tilføjet over Linien.

Rosmns med al vor og Kronens Part af Tienden af samme Sogn. Og skal han derimod bygge og forbedre Kirken og den holde ved god Hævd og Magt, som han vil ansvare for Gud og være bekendt for os. Sammeledes have vi af samme Gunst og Naade undt og forlent, og nu med dette vort aabne Brev unde og forlene forskrevne Hr. Jens Simensen en Gaard, kaldes Rudgaard, med den Gaard der sammesteds, som Rasmus Nielsen udi bor, og giver aarliggen til Landgilde 1 Ørtug Rug, 1^{1/2} Ørtug Byg, Gjæsteri og Brændevin, med al forⁿe Gaards rette Tilliggelse, at have, nyde, bruge og beholde fri uden Afgift udi hans Livstid, og saa længe han lever. Sammeledes skal han maa have fri Ildebrand til hans Gaards Behov udi en Lund, som ligger til forⁿe Rudgaard, kaldes Løkken, og der til med fri Olden i samme Lund til hans egne hjemmefødte Svin, naar Olden er, dog saa at han skal holde forⁿe Gaarde ved Hævd og Magt, og Bønderne, derpaa boendes ere, ved Lov, Skjel og Ret, og dennem ikke besvære imod Loven. Desligste skal han ikke forhugge eller forhugge lade nogne de Skove, der tilligger, til Upligt i noget Maade. Skal han lære og prædike Guds Ord og Evangelium rent og klart for Sognefolket udi forⁿe Rosmus Sogn og i alle Maader gjøre dennem tilbørlig Tjeneste baade inden Kirken og uden, som en Sognepræst sine Folk pligtig er. Og skal han forskaffe vor Lensmand her udi Emkloster, den som nu er eller herefter kommendes vorder, Underholdning til Øl og Mad og Hestefoder en Nat eller to om Aaret udi forⁿe Rudgaard, naar hans Vej falder derind udi Birket. Thi forbyde vi alle etc. Cum inhibitione solita. Datum Emkloster [anden Paaske-dag, som er den 15 Dag Aprilis] Aar etc. M. D. lx. 24 Octobris¹).

Regia Maiestas manu
propria subscripsit.

¹) Den indklamrede Datering er i Registranten understreget som Tegn paa, at den skal udgaa, og den sidste Datering er senere tilføjet.

I Rosmus blev Hr. Jens Simensen i sine sidste Aar slemt foruroliget af Forhold ikke ulige dem, som i sin Tid havde fordrevet ham fra Em. Da Frederik II nemlig, i sin Iver for at samle Krongodset og derved skaffe sig udstrakte samlede Jagtdistrikter, søgte at rydde Koldinghus Len for alle adelige Besiddelser, saa maatte der skaffes Gods andensteds, der kunde gives vedkommende Adelsmænd i Mageskifte. Ved et saadant Mageskifte blev Rudgaard med mere Gods i Rosmus Sogn, hvoriblandt ogsaa Præstegaarden, den 8de Juli 1578 udlagt til Hans Axelsen Arnfeld som Vederlag for Viufgaard i Koldinghus Len¹⁾. Om den Erstatning, der var tiltænkt Præsten, der paa en Gang saa sig berøvet de fleste af sine Indtægter — thi ogsaa sin Præstegaard skulde han afstaa til Hans Axelsen — indeholder følgende Kongebrev til Lensmanden paa Kalø Underretning:

Jørgen Rosenkrands fik Brev, Hr. Jens Simensen, fordem Abbed udi Em Kloster, anrørendes, ut sequitur.

Frederik etc. Vor synderlig Gunst tilforn. Vider, efter som vi for nogen Tid siden have tilskikket denne Brevviser, hæderlig Mand Hr. Jens Simensen, fordem Abbed udi Em Kloster, at skulle være Sognepræst paa Rosnes (sic) og forundt hannem hans Livstid at nyde Præstegaarden med tvende andre Gaarde der udi Birket, og vi nu siden have ladet handle med hannem, at han skal afstaa for^{ne} Præstegaard og for^{ne} to Forleningsgaarde, af den Aarsag at os elsk. Hans Axelsen, vor Mand og Tjener, bekommer baade Præstegaarden og samme to Gaarde til Mageskifte, og kan ikke andensteds holde Avlsgaard udi Birket end der: da bede vi eder og begjære, at I nu strax igjen udlægger for^{ne} Hr. Jens Simensen en af de næste Slottens Gaarde hos Birket, som kan være tjenlig og bekvemmelig til en Præstegaard, og der til to andre Gaarde, udi Stedet for de han

¹⁾ Kr. Erslev, Danmarks Len og Lensmænd, S. 154. I Saml. til jydsk Hist. og Topogr. VI, 11 angives Aaret til 1579, ligesaa hos Trap, Danmark, 2 Udg. V, 639.

haver mist, forfarendes af det Brev, vi hannem tilforn givet haver, hvad han mister, at I kan vide dermed at gjøre hannem Udlæg, og at I siden derom tilskriver os al Besked. Dog ville vi, at han herefter som tilforn skal nyde Tienden, baade Kronens og Kirkens Part, og gjøre Tjeneste udi Sognet. Hvorefter I altingest kan vide at lempe. Dermed etc. Actum Frederiksborg den 6 Dag Maji Aar etc. 1579¹⁾.

Af Kongebreve, der i det følgende skulle meddeles, vil det fremgaa, at det ikke lykkedes at finde nogen passende Erstatning for Hr. Jens Simensen i Rosmus Sogn, og at Biskoppen derfor paa en eller anden Maade bevægede Præsten i Nabokaldet Lyngby og Albøge, Hr. Rasmus Olsen Aalborg, til at bytte Kald med ham, dog saaledes at Hr. Rasmus fremdeles beholdt Lyngby Præstegaard og Albøge Sogn, medens Avlsgaarden Fævejle i Lyngby Sogn blev overladt Hr. Jens som Præstegaard, skjønt vi ikke kunne sige, hvorledes dette er gaaet til, da Fævejle den Gang hørte under Aarhus Kapitel. Hr. Jens Simensen, der da vistnok var en gammel Mand, siges at have antaget en Kapellan til at besørge Lyngby Kald, hvilken af Sognets Beboer, der rimeligvis vare misfornøjede med den foregaaede Omordning, skal være bleven dræbt i Kirkens Vaabenhus. Ved samme Tid (1579) forlod ogsaa Hr. Jens Simensen det jordiske. Han skal være død paa Rugaard, som han da altsaa ikke synes endnu at være endelig fraflyttet²⁾.

¹⁾ Jydske Tegnelse II, 59.

²⁾ I Poulsons Catalogus past. diæcesis Aarhus, p. 61, findes bl. a følgende om Præster i Lyngby og Albøge:

2. Dn. Erasmus Olai vocatus an. 1564, sed statim ab Officio remotus insidliis Successoris, qui fuit
3. Mag. Janus Abbed, Pastor solummodo 1 anni et sex mensium, morbo laborans, symmistam sibi acquisivit, interfectum, ut fama fert, a Rusticis in vestibulo Templi, ipse autem vitam finiit in Villa fructuaria Rugaard.
4. Dn. Matthias Christierni.
5. Dn. Nicolaus Erasmi.

Her følger nu nogle Kongebreve, der vise dels de besønderlige Omlægninger af Sognene, der vare paa Bane efter Hr. Jens Simensens Død, dels den endelige Ordning af disse Forhold, der blev den, som endnu bestaar.

1.

Brev til Bjørn Andersen og M. Lavrits Bertelsen, Superintendent udi Aarhus Stift, lydendes ut sequitur.

Frederik etc. Vor synderlige Gunst tilforn. Vider, eftersom vi formærke af eders Skrivelse, at Hr. Jens Simensen, fordm Abbed udi Em Kloster, som var forordneret til Lyngby Sogn, skulde være død, og at Hr. Rasmus Aalborg skulde have besøgt eder, at han maatte bekomme Lyngby Sogn igjen, som han efter eders Underhandling havde opladt til for^{no} Hr. Jens Simensen for Rosmus Sogn, og eders Mening at være, at Rosmus igjen kunde annexeres til Hyllested: Da have vi den Lejlighed ladet overveje, og efterdi vi befinde, at Præsten udi Hyllested tilforn haver tvende Sogne¹⁾, kunne vi ikke samtykke, ej kan det heller vel skikke sig for Tjenestens Skyld, at han skal have det tredie til. Men efterdi vi vide os [at] erindre om, hvad Skik tilforn derom gjort er, udi saa Maade, at Lyngby Sogn skal blive for sig selv, hvortil Fævejle er udlagt til en Præstegaard, og Albøge og Rosmus i lige Maade ere annexerede, lade vi Altingest ved første Forordning bero, anseendes ogsaa, der samme Forandring skete, er os tilkjendegivet, at Kronen ikke havde Gods omkring Rosmus, hvoraf kunde udlægges en Præstegaard. Beder eder derfor og ville, at I

Denne Præsterække er rigtig, men i de anførte Omstændigheder er der forskjellige Fejl, som det ovenanførte viser. At Jens Abbed, som urigtig er gjort til Magister, er Hr. Jens Simensen, kan jo ikke være tvivlsomt. Hos Pontoppidan (Ann. III, 407) og Wlberg (Præstehist. II, 345) ere Poulsons Ord blevne saaledes misforstaaede, at Jens Abbed gjøres til Kapellanen, der blev ihjelslaet af Bønderne, og saa henlægges denne Begivenhed til Aaret 1566.

¹⁾ Nemlig Hyllested og Hod.

lader præsentere en bekvem og skikkelig Person til Lyngby, og den lader kalde efter Ordinansen. Vi ere og anlangede af denne Brevviser Hr. Mads Christensen, som vi en Tid lang udi Sorø Kloster haver givet Underholdning, dersom han nu dertil findes skikkelig og kan fange Kald efter Ordinansen, maa I hannem¹⁾ befordre for nogen anden, hvortil [vi] og ville [at I] hannem befordre, saa meget muligt er²⁾. Actum Koldinghus den 27. Septembris Aar 1579³⁾.

2.

Jørgen Rosenkrands fik Brev Fævelde Præstegaard udi Lyngby Sogn anrørendes, ut sequitur.

Vor synderlig Gunst tilforn. Vider, eftersom vi nogen Tid siden forleden have ladet vore aabne Befalinger til eder og os elsk. Jørgen Skram, vor Mand, Raad og Embedsmand paa vort Slot Dronningborg, udgaa, om noget Gods at besigte, ligne og lægge, som vi med os elsk. Iver Jul, vor Mand og Tjener, ville magelægge, blandt hvilket Gods at være en Gaard kaldes Fævelde, Sognepræsten til Lyngby Sogn udi Være haver, hvilken I have ladet give os tilkjende, for^{ne} Iver Jul til Vederlag at være begjærendes, og at Præsten nu udi andre Maade kunde sammesteds forsørges. Da haver nu denne Brevviser Hr. Niels Rasmussen, Sognepræst til for^{ne} Lyngby Sogn, underdanigst for os ladet berette, hvorledes for^{ne} Fævelde Gaard afgangne Hr. Jens Simensen, som før hannem var Præst til for^{ne} Lyngby Sogn, og hannem nu efter for^{ne} Hr. Jenses Død at skulle være undt og bebrevet for en Præstegaard at nyde, efter at den rette Præstegaard til Lyngby Sogn skal være lagt til Rosmus Sognepræst, udi det Sted at Rosmus Præstegaard er

¹⁾ I Registranten, som er uenøjagtig ført, staar: hermed.

²⁾ At Hr. Mads Christensen, om end kun for en meget kort Tid, er bleven Præst i Lyngby, ses dels af Poulsons ovenanførte Præsterække, dels af den Notits, Wiberg har fra en utrykt Kilde (Kallske Saml. 501. 4to), at Hr. Mads Christensen paa Grund af Svaghed strax maatte opsiges Kaldet.

³⁾ Jydske Tegnelse II, 89.

os elsk. Hans Axelsen, vor Mand og Tjener, udi Mageskifte udlagt, og at ikke skulde være nogen Gaard der udi Egnen saa nær beliggendes, som Præsten til Lyngby Sogn kunde blive nødtørftig med forsørget, eller hannem for for^{ne} Fævelde Gaard kunde udlægges, derfor underdanigst begjærendes for^{ne} Gaard at maa beholde: Da bede vi eder og begjære, at I forfarer, hvor vi for^{ne} Her Niels Rasmussen med en anden Gaard der udi Sognet eller anden Middel udi Stedet for for^{ne} Fævelde Gaard kunde forsørge, dermed han kunde været behjulpen, at vi der over for^{ne} Præstegaards Handel ikke skulle komme udi ydermere Vidtløftighed, om vi for^{ne} Gaard bortskifte. Og hvad Gaard eder tykkes, vi for^{ne} Her Niels Rasmussen kunde igjen udlægge, der med han kunde være forsørget, at I den med al sin Tilliggelse klarligen lade optegne og derom al Besked os skriftlig tilbyde, der efter vi os herudinden kunde vide at rette. Dermed sker os synderlig til Vilje. Actum Skanderborg den 30. Decembris, Aar efter Christi Fødsel 1581 ¹⁾).

3.

Brev til Jørgen Rosenkrands, Erik Lykke og M. Lavrits Bertelsen, Superintendent udi Aarhus Stift, Lyngby, Rosmus og nogle andre Sogne der i Stiftet at skulle forandres, ut sequitur.

Frederik etc. Vor synderlige Gunst tilforn. Vider, eftersom megen Uskikkelighed sig begiver og forsaarsages over den Forordning, som nogen Tid siden forleden er sket med Rosmus og Lyngby Sogne, udi saa Maade at afgangne Hr. Jens Simensen, fordem Abbed udi Em Kloster, udi Stedet for Rudgaard og Rosmus Sogn, som hannem hans Livstid var bebrevet, er²⁾ udlagt Lyngby Sogn med en Gaard, kaldes Fævejle Gaard, og Hr. Rasmus, som tilforn havde Lyngby med sin Annex Albøge Sogn, er derimod tillagt

¹⁾ Efter vor Tidsregning 1580. Brevet findes i Jydske Tegnelser II, 204—5.

²⁾ I Registranten staar: och.

Rosmus Sogn med Lyngby Præstegaard. Over hvilken Forordning sig ogsaa Bønderne udi for^{ne} Rosmus Sogn for os have beklaget, givendes tilkjende, at for den Ubelejligheds Skyld, efter at deres Sognepræst skal være vidt fra denem udi Lyngby besiddendes, skal mange af deres Sognemænd udi den skrøbelige Tid, som været haver, uden Skjel og Skriftemaal være hendøde, med mere Uskikkelighed herover foraarsages; og vi ere komne udi Forfaring, at samme Uorden kunde hjælpes og forekommes, og dermed herefter skikkeligere forholdes, udi saa Maade som efterfølger: Først at Lyngby og Albøge Sogne kunde lægges tilhobe igjen, eftersom de af Arilds Tid have været sammen annexerede, og enten den Præst, som nu bor udi Fævejle og haver Lyngby Sogn, eller den, som haver Rosmus Sogn, og en af for^{ne} Præster at forsørges med andre Kald og Sogne¹⁾, kunde bekomme begge Sogne med Lyngby Præstegaard, sammeledes at Rosmus Sogn kunde lægges hos, eller og os elsk. Hans Axelsen, vor Mand og Tjener, selv at holde sig og sine Tjenere en Præst udi Rosmus Sogn, eftersom han det haver været begjærendes; og at Hod Sogn, som til des haver været annexeret til Hyllested Sogn, udi den Sted kunde tages derfra og igjen lægges til Aalsø Sogn, som næst hos hverandre ere beliggendes. Da bede vi eder, befale og hermed Fuldmagt give, at I med det første begiver eder til for^{ne} Sogne, gransker og grangiveligen derom forfarer og overvejer al Lejligheden, og siden, efter som eder bedst belejligt og skikkeligst synes, gjører derpaa en endelig Skik og Forordning, hvorledes Altingest herefter dermed kan og skal forholdes, og siden derom indskikker al Beskeden udi vort Kancelli, at vi os der efter kunne vide at rette. Og dersom efter hvis Forordning, som I udi saa Maade gjørendes og bedst anseendes vorder, nogen af for^{ne} Præster til Rosmus eller Lyngby Sogne bliver deres Kald kvit, at da I Erik Lykke og Mester Lavrits Bertelsen, om

¹⁾ Denne Sætning synes ikke at passe ret ind i Sammenhængen.

der nu i Stiftet er noget Kald ledigt, lader samme Præst det strax igjen bekomme, eller og, naar nogen Sogne og Kald herefter falder og bliver ledige der udi Stiftet, lader hannem det første, udi saa Maade ledigt bliver, for nogen anden igjen bekomme. Dermed sker vor Vilje og Befaling. Actum Skanderborg den 11. Januarii Aar 1581¹⁾.

4.

Vi Frederik den anden etc. Gjøre alle vitterligt, at efter som der haver begivet sig megen Uskikkelighed og Uordning over den Forandring, som for nogen Tid siden er sket med Lyngby og Rosmus Sogne, og os elskelige Jørgen Rosenkrands, vor Mand, Raad og Embedsmand paa vort Slot Kallø, Erik Lykke, vor Mand, Tjener og Embedsmand paa vor Gaard udi Aarhus, og hæderlig og højlærd Mand Mester Lavrits Bertelsen, Superintendent udi Aarhus Stift, nu efter vor Befaling der om haver gjort saadan en Skik og Forordning, som efter følger: Først efter at Lyngby og Albøge Sogne have af Arilds Tid været tilsammen annexeret, og er bleven adskilt, der den Forandring, efter som foreskrevet staa, skete med Hr. Jens Simensen forudum Abbed udi Em Kloster, hvilken blev udlagt Lyngby Sogn for Rosmus Sogn, som han havde Livsbrev paa: da have for^{ne} gode Mænd og Superintendent for godt anset, at for^{ne} Lyngby og Albøge Sogne skulle annexeres og blive igjen tilsammen, efter som de altid tilforn haver været, og Hr. Rasmus Olufsen i Lyngby, som tilforn havde Lyngby Sogn²⁾, eller hvem som efter hannem til samme Sogn kaldet vorder, skulle altid her efter staa begge Sogne fore og besidde Lyngby Præstegaard. Dernæst have for^{ne} gode Mænd og Superintendent og lagt Rosmus Sogn til Hyllested Sogn, som næst hos hverandre liggendes ere, saa at de altid

¹⁾ Jydske Tegnelser II, 210.

²⁾ Altsaa den tidligere omtalte Hr. Rasmus Aalborg, der havde maattet vige for Hr. Jens Simensen, men dog havde beholdt Lyngby Præstegaard.

herefter skal være og blive tilsammen annexerede, og den Præst, som nu bor udi Hyllested og herefter kommendes vorder, skal forestaa begge for^{ne} Sogne. Sammeledes have de forordnet, at Hød Sogn, som tilforn var Annex til Hyllested, skal nu ligge til Aalsø Sogn, som de og næst hos hverandre liggendes ere, saa at den Præst, som nu paa Aalsø bor eller herefter kommendes vorder, altid skal forestaa begge for^{ne} Sogne. Hvilken for^{ne} Skik og Forordning, som for^{ne} gode Mænd og Superintendent udi saa Maade om for^{ne} Sogne gjort og for godt anset haver, vi udi lige Maade fuldbyrde, samtykke og stadfæste ved sin fulde Magt at skulle blive, og saa dermed efter denne Dag at skulle holdes, som forskrevet staar. Bedendes og bydendes vor Stiftslenmand og Superintendent udi Aarhus Stift, som nu er eller herefter kommendes, at de alvorligen holder over for^{ne} Skik og Forordning, at intet dermed gjøres, og dennem herefter vide at rette, under vor Hyldest og Naade. Actum Skanderborg den 9. Dag Februar Aar 1581¹⁾.

Al den Forstyrrelse, som den gamle Abbed Hr. Jens Simsens Forsættelse til Lyngby havde voldt, endte altsaa med, at den fortrængte Præst Hr. Rasmus Olufsen Aalborg atter kom tilbage paa sin oprindelige Plads som Sognepræst i Lyngby og Albøge, hvor vi ogsaa finde ham 1584, da han var en af Herredets deputerede ved Hyldingen i Viborg²⁾. Fævejle Gaard, som en kort Tid havde været Præsteresidens, tilmageskiftede Kongen sig 1580 fra Aarhus Kapitel og overdrog den derpaa 1581 i Mageskifte til Iver Juel³⁾.

¹⁾ Jydske Registre Nr. 3, Fol. 231.

²⁾ Kirkehist. Saml. 3 R. II, 209.

³⁾ Trap, Danmark, 2 Udg. V, 636.

Hammer og Lundby Sognekalds Historie.

Af Holger Fr. Rørdam.

I Roskilde Bispers Jordebog omtrent fra Aaret 1370 nævnes følgende Sogne i Hammer Herred: Olefstorp, Rinæbek, Vethlø, Nestelsø, Magnestorp, Bøghesø, Hammer, Egespyr, Risby, Kyngæ, Lundby, Swerthbyrthæ og Karstorp ¹⁾. Af denne Liste ser man, at Herredet den Gang havde en noget forskjellig Udstrækning fra den, det nu har. Kirkerne i Bøgesø og Risby findes ikke mere ²⁾, og Byerne ere henlagte henholdsvis til Everdrup og Baarse Sogne, begge i Baarse Herred. Derimod er Toksværd Sogn, der 1370 hørte til Tybjerg Herred, nu en Del af Hammer Herred ³⁾.

Da Hr. Esbern Karlsens Enke, Fru Gyde, Datter af Skjelm Bang og Søster til den bekjendte Roskilde-Bisp Peder Bang, 1292 oprettede sit Testament, skjænkede hun blandt mangfoldige andre Gaver ogsaa Kirken i Hammer $\frac{1}{2}$ Mark og Præsten sammesteds 2 Øre. Det er første Gang, jeg har fundet Kirken og Præsten i dette Sogn om-

¹⁾ Scr. Rer. Dan. VII, 10.

²⁾ Tiden for Risby Kirkes Nedlæggelse er ikke bekjendt. Tirsdagen efter Dionysii Dag 1551 udgik der kgl. Befaling til Bøgesø Sogns Beboere om at søge Everdrup Kirke, da Bøgesø Kirke er tillukt. (Tegn. o. a. Lande. III, 423).

³⁾ Af H. Knudsens Liste over de sjælandske Sogne i Fortiden (Danmark i Middelalderen S. 8) skulde man tro, at Toksværd Sogn i Middelalderen hørte til Hammer Hrd. og nu til Baarse Hrd. Men begge Dele ere urigtige. Af Roskilde Biskops Jordebog S. R. D. VII, 124 fremgaar, at Sognet forhen hørte til Tybjerg Hrd.

talte ¹⁾. Fra Aaret 1351 have vi et Pavebrev vedrørende Hammer Sognekald, af følgende Indhold: Gert Nielsen, Klerk af Roskilde Stift, der tidligere havde faaet pavelig Dispensation for Manglerne ved sin Fødsel, idet han nemlig var en Præstesøn, var af Biskoppen i Roskilde bleven kaldet til Præst i Kongens Haraldsted; men samme Dag havde han efter Bispens Befaling (hvad rimelig vil sige: med hans Samtykke) mageskiftet dette Kald mod Hammer, og han var allerede traadt i rolig Besiddelse af det sidstnævnte Kalds Indtægter. Da imidlertid et saadant Skifte var en Uregelmæssighed, der berøvede ham Adgang til videre Forfremmelse paa den gejstlige Bane, saa gav Paven ham nu, efter derom fremført Begjæring, Dispensation, saa han ikke blot med Rette kunde besidde Hammer Sogn, men ogsaa have Adgang til videre Naadesbevisninger ²⁾.

I Necrologet for S. Peders Kloster i Næstved anføres blandt de afdøde, som skulde nyde godt af Klosterets Forbøn: Nicolaus sacerdos de Hammer; og som hans Dødsdag angives den 25de August; men Aarstallet savnes ³⁾. Maaske er denne Præst dog identisk med den »Nicolaus Bonde rector ecclesiae in Hammer«, der den 2den Juli 1421 var med at aflægge Vidnesbyrd paa Landstinget i Ringsted om Sønderjyllands Forhold til den danske Krone ⁴⁾. Samme Hr. Niels Bonde, Sognepræst i Hammer, og hans Moder, Cecilia Pedersdatter, forekomme i et Dokument udstedt den 30te Marts 1422 og vedrørende en Ejendom, de havde i Lundby, hvis Besiddelse formentes dem af Michel Rud, Hovedsmand paa Vordingborg Slot ⁵⁾.

Af den ovennævnte Jordebog fremgaar, at Bispens i Roskilde ved Slutningen af Valdemar Atterdags Tid ejede

¹⁾ Suhms Hist. af Danmark XI, 120.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 572—3.

³⁾ Scr. Rer. Dan. IV, 310.

⁴⁾ Antislesvigholstenske Fragmenter. 13de Hefte, S. 116.

⁵⁾ Arne Magnusens danske Diplomsamling i Univ.-Bibl., Fasc. XXIV, Nr. 2.

flere Bol i Hammer, samt Andel i Skøven Bo Rand. Bispe-tienden af Sognene i Hammer Herred skulde leveres til Lekkinge, der var et af Roskilde Bispestols Herresæder¹⁾. For øvrigt havde Bispen i Hammer By en »exactio« eller en Fogedgaard, hvortil der gjordes Arbejde af det nærmest liggende Gods²⁾. I Byen Ring (Rængæ) i Hammer Sogn havde S. Peders Kloster i Næstved flere Ejendomme, skjæn-kede til Messelæsning eller »for Sjælens Tørvt«. Navnlig kunde mærkes, at Væbneren Knud Barwitzsen af Gjerdrup 1519 gav Klosteret sin Gaard i »Rængæ«, mod at Brødrene hvert Aar skulde holde to Begjængelser og Messer³⁾.

Lundby Sogn havde i Middelalderen sin egen Præst. Er det rigtigt, hvad der formodes, at blandt de mange Jærtegn, der tillægges den hellige Abbed Vilhelm af Ebelholt efter hans Død, var der et, der kom en Pige ved Navn Ingefred af Lundby til gode, saa have vi ogsaa Navnet paa Sognets daværende Præst, nemlig Johannes, da en saadan nævnes som Vidne til dette Jærtegn⁴⁾. Tiden for denne Begivenhed bliver vistnok i Valdemar Sejers Dage eller Begyndelsen af det 13de Aarhundrede. Navnet Lundby er dog usikkert i denne Beretning. Sikkert er det derimod, at 1422 forekommer Johannes Tydichini som Sognepræst i Lundby, da han var med paa Hammer Herredsting at udstede et Dokument vedrørende den Ejendom, Præsten Hr. Niels Bonde i Hammer besad i Lundby⁵⁾.

1) Scr. Rer. Dan. VII, 9—10.

2) Scr. Rer. Dan. VII, 124.

3) Scr. Rer. Dan. IV, 331. 352. 405.

4) Scr. Rer. Dan. V, 492.

5) Brevet begynder saaledes: Omnibus presens scriptum cernentibus Boecius Hampæ de Swærthbyrthæ, Petrus Andree de Eghæspør, Johannes Tydichini de Lvndby, Sacerdotes et ecclesiarum rectores, Johannes Kanuti de Snærtlingæ, Petrus Nicolai de Lvndby, armigeri, Hemmingus Johannis, advocatus prouincialis Hammershæret, Nicolaus Køyngæ, Petrus Olavi, Magnus Jeensson, villani in Worthingburgis, Nicolaus Æbbesson de Thoorthorp, Nicolaus Olavi de Thoorp et Sweno Bryysthing de Lvndby. Salutem in Domino sempiternam etc.

Paa den gamle Stendøbefont i Lundby Kirke findes følgende Indskrift:

✠ BORDO ꝛ FRIS ME ꝛFECIT

Den samme Mesters Navn findes ogsaa paa Døbefonten i Baarse tilligemed et Runealfabet samt den Bemærkning: Esgærus Røth (eller Røih) me fieri fecit, hvori man har villet gjenfinde den bekjendte Asger Ryg¹⁾. Dette er vistnok en temmelig løs Gisning; men i ethvert Tilfælde er Døbefonten i Baarse gammel, og den i Lundby tør da ogsaa med Vished anses for jevnaldrende, da een og samme Mester har forfærdiget dem begge.

Fra gammel Tid var der her i Sognet en Adelsgaard, Lundbygaard, og en Vejrmølle. I Aaret 1355, da Valdemar Atterdag stræbte at samle en betydelig Del Kron-gods i Egnen om Vordingborg Slot, solgte og skjødede Niels Olefsøn af Lundby til Arved Knap, Foged paa Vordingborg, til Kong Valdemars Haand og Kongedømmet alt sit Gods i Dyrlev; og Aaret efter oplod Bo Lavrentsen, kaldet Svoger, til den nævnte Arved Knap paa Kong Valdemars Vegne en Gaard i Dyrlev i Baarse Herred og en Vejrmølle ved Lundby i Hammer Herred²⁾. I et Dokument af 12te November 1423 omtales det, at Agnete Kloster i Roskilde besad Gods i Lundby, som Væbneren Niels Galt havde i Leje³⁾. I Aaret 1484 forekommer »Per Sten i Lundbygaard«. Han nævnes i Gavebogen for S. Peders Kloster i Næstved, der ogsaa viser, at dette Kloster havde flere Ejendomme i Lundby⁴⁾. — Samtidig med at den nævnte Peder Sten ejede Lundbygaard, levede i Lundby en Bonde af ikke ringe Anseelse, nemlig Jep Smed, Herreds-

¹⁾ Om Døbefonten i Baarse Kirke, dens latinsk-gothiske Indskrift og særegne Rune-Alphabet, ved K. F. Wiborg, med et Tillæg af Finn Magnusen (Annal. for nord. Oldkyndighed og Historie. 1846. S. 283—95).

²⁾ De ældste danske Arkivregistraturer. I, 127. 136.

³⁾ Langebeks Diplomatarium.

⁴⁾ Scr. Rer Dan. IV, 403.

foged i Hammer og Baarse Herreder. Paa Landstinget i Ringsted den 6te April 1468 se vi ham som en Fører for den sjælandske Bondestand, da der skulde opkræves Vidner af alle Stænder angaaende Kong Christiern I's Regjeringsførelse ¹⁾. Samme Aar, Tamperonsdag næst før Jul, finde vi ham atter paa Sjælandsfar Landsting, da han med mange andre Mænd af Adel, Borger- og Bondestand var med at vidne om, at Kong Christiern var mødt paa Tinget og havde udstedt Forbud imod at binde, voldføre eller fængsle nogen, som ikke var overbevist om en Forbrydelse ²⁾. Den 12te Februar 1477 udstedte Jep Smed i Lundby, Herredsfoged i Baarse og Hammer Herreder, i Forening med sex Adelsmænd, hvoriblandt den ovennævnte Peder Sten, »Høvedsmand paa Helsingøre Krog«, atter et Vidne paa Landstinget ³⁾. Om Peder Sten og hans Slægt lod der sig samle flere Oplysninger, hvis Opgaven var her at fremstille Lundbygaards Ejeres for øvrigt lidet kjendte Historie i ældre Tid ⁴⁾. Her indskrænke vi os til den Bemærkning, at han maa være død senest 1493, og at Gaarden uden Tvivl toges i Arv af hans Søn »Sten Pedersen i Lundby«, der bl. A. forekommer i Aaret 1512, da han indgik et Mage-

¹⁾ Knudsen, Diplomatarium Christierni Primi. S. 190.

²⁾ Rosenvinge, Gl. danske Domme. I, 6. Følgende af Jep Smed udstedte Dokument kunde her anføres:

Alle men som thette breff see æller høre lessis hilsser iek Jep Smet aff Livnby herredsfoget i Hammers herrid. Gør iek viderlikt met thette mith opne breff, at welboren man Henning Olssen haffuer ladet fordelt en man til herresting som hedher Niels Herre aff Bøghesse for wedh han haffuer støllet vdaff Stenskow i mørk ok i mwlm, ok forfwlt hannom effther lowen. At saa er gangett ok fareth som for skreffuct star, thet vidner iek met mith Inseyle tryckdt nedhen for thette mith opne breff. Datum Livnby then torsdag n(est) effther sancte Mickelsdag Anno Domini M^o cd^o lxx^o octauo.

Orig. i Geh.-Ark. Topogr. Saml. Hammer Nr. 3.

³⁾ Danske Mag. 3 R. II, 12.

⁴⁾ Se Scr. Rer. Dan. VI, 185. 189. 191—5. 198. Knudsen, Danmark i Middelalderen S. 23—4.

skifte med S. Peders Kloster i Næstved¹⁾. I »Danske Herregaarde« VII findes under Stensgaard følgende Notits: »I Vordingborg Len ejede Knud Stensen en Del Gods og havde nylig oprettet Hovedgaarden Lundbygaard af flere Bøndergaarde; men Kong Frederik II, som ønskede at mageskifte dette Gods til Kronen, tilbød ham Krogager med mere Gods paa Langeland i Bytte. Mageskiftet blev dog først fuldbyrdet efter Knud Stensens Død af hans Enke Fru Anne Lunge af Grimstadgaard, 1577«. Knud Stensen har vistnok været en Søn af den ovennævnte Sten Pedersen; men naar der siges, at han »oprettede« Hovedgaarden Lundbygaard, er det dog sikkert urigtigt, da vi saa', at Peder Sten allerede hundrede Aar tidligere skreves til Lundbygaard. Rimeligt nok er det derimod, at Knud Stensen har lagt mere Bøndergods til, og denne Inddragelse af Bøndergodset under Hovedgaarden har ventelig foranlediget, at Lundby ophørte at være et eget Pastorat, da det vanskelig mere kunde lønne en Præst.

Da der i Aaret 1567 paa kgl. Befaling optoges Fortegnelser over Kirkernes, Præstegaardenes og Degnestavnernes Tilliggende i Sjællands Stift²⁾, optegnedes følgende for Lundby Sogns vedkommende:

Lundby Kirke haver 25 Decimantes. Haver hun en Gaard ibid., Peder Hansen ibor, saas til i alle Marker 5 Pund Byg, Havre 10 Tdr., Eng 26 Læs; skylder 2 Pd. 2 Skp. Korn³⁾. En øde Jord ibid., for^{ne} Peder Hansen bruger, isaas 27 Skp. Byg, 3 Td. Havre, Eng 11 Læs; skylder $\frac{1}{2}$ Pd. Byg. En øde Jord paa Lundbytorps Mark, Jens Ingvorsen har, er 9 Skp. Land, Eng $3\frac{1}{2}$ Læs; skylder 6 β . En Skp. Land ibid., Rasmus Bonde har, skylder hvert andet Aar 4 Alb. En Skovlod kan føde, naar Olden er, Tjenernes egne Svin.

¹⁾ Scr. Rer. Dan. IV, 403, jvfr. IV, 388, 395. VI, 196 201.

²⁾ Hødskr. i Univ.-Bibl, Rostgaardske Saml. 67 Fol.

³⁾ »Skylden« er den aarlige Afgift til Kirken. En »øde Jord«, som derpaa nævnes, er en Jord, hvorpaa ingen Bygninger fandtes.

Præstegaarden *ibid.*, dertil kan saas udi alle Vangene 6 Pd. Korn. Haver han ad mensam af en Jord paa Snerthinge Mark $\frac{1}{2}$ Pd. Byg. En Skovlod kan føde, naar Olden er, Præstens egne Svin.

Degnestavnen *ibid.* er ingen Jord til.

Den eneste Præst i Lundby, som med nogen Sandsynlighed kan nævnes fra Tiden efter Reformationen, er Hr. Matz Bertelsen. Han var 1584 med at udstede Hyldingsfuldmagten for tre Præster af Hammer Herred¹⁾. I Aaret 1600 havde »Hr. Matthis i Lyndby« (sikkert den nævnte Hr. Matz Bertelsen) en Sag paa Landemodet med Hr. Søren Jørgensen i Sverdborg, idet han gjorde Fordring paa en aarlig Afgift af Præsten i Sverdborg, som han paa-stod var ydet hans Forgjængere. Men da det ikke tilstrækkelig klart kunde bevises, at Hr. Søren besad noget af Lundby Sogns Kirkegods, blev han kjendt fri for bemeldte Afgift. Degnen i Lundby, som ogsaa havde Sag med Præsten i Sverdborg, maaske i lignende Anledning, gik det værre; thi da han overbevistes om Løgn og Falsk, blev han afsat fra sit Embede²⁾. Naar vi her have ment at kunne paavise en særlig Præst for Lundby Sogn i Slutningen af det 16de Aarhundrede, bliver det dog at bemærke, at den samtidige Præst i Hammer, Hr. Lavrits Jørgensen († 1591), paa sin Ligsten nævnes som Præst

1) Ny kirkehist. Saml. IV, 404. Sognene, hvor Præsterne vare ansatte, ere vel ikke tilføjede i Fuldmagten, men kunne for Hammer Herred suppleres saaledes: Gregers Nielsen i Toksværd, Knud Hansen i Rønnebæk og Olstrup, Hans Andersen i Nestelsø og Mogenstrup, Villum Rasmussen i Vejle og Vester-Egesborg, Lavrits Jørgensen i Hammer, Lavrits Hansen i Kjøng, Peder Nielsen i Sværdborg. Der bliver altsaa tilbage Matz Bertelsen, der sikkert maa have været Præst i Lundby. Kastrup Sogn havde nemlig dengang ikke nogen egen Præst, men var annekeret til Vordingborg.

2) Ny kirkehist. Saml. V, 48—9. Den Tvivl, som i Anm. er udtalt, bortfalder. Mullig kunde den Afgift, hvorpaa Præsten i Lundby gjorde Fordring, staa i Forbindelse med den Mensaljord, han havde i Snerthinge, der ligger i Sverdborg Sogn.

baade i Hammer og Lundby. Der bliver altsaa en Vanskelighed tilbage, som vi for Tiden ikke kunne løse uden ved den Gisning, at Præsten i Lundby har indtaget en underordnet Stilling, som hvad vi nu vilde kalde residerende Kapellan, med Bolig i Annexpræstegaarden i Lundby.

Præsterne i Hammer efter Reformationen.

1. **Hr. Peder**, »som antog den rene Religion, repudiato Papicolarum fermento, blev fra Skolemester i Ringsted kaldet til Sognepræst her«. Saaledes hedder det i en Optegnelse ved Kaldet. Blandt Kongebreve fra Aaret 1536 findes Udtog af et, hvorved Hr. Peder i Hammer fik Stevning over Hr. Rasmus Jørgensen i Sverdborg for Korn og Penge, som han var ham skyldig. Den indstevnede skulde møde otte Dage efter for det kgl. Retterting¹⁾. Men Sagens Udfald er ikke bekjendt.

2. **Hr. Hans Lavritsen** var Præst her 1545 og tillige Provst i Hammer Herred²⁾. En Søn af ham var uden Tvivl Hr. Lavrits Hansen Hammer, der 1584 og følgende Aar var Præst i Nabsognet Kjøng.

3. **Hr. Rasmus**, »som fra Vejlø Sogn blev hidkaldet, betjente Kaldet i kort Tid«. Wiberg har den Notits om ham, at han »handlede ugudelig med Enken i Vejlø«; men de Aarstal, denne Forfatter har om Hr. Rasmus, ere urigtige³⁾.

4. **Hr. Lavrits Jørgensen** blev Præst her 1565 og ikke længe efter Herredets Provst, som det ses af Beretningen om Forhandlingerne paa Roskilde Landemode 1569, da »Hr. Lavrits i Hammer, Provst i Hammer Hrd.«, berettede om et Overfald, der var sket paa Præsten i Kjøng⁴⁾. 1584 var Hr. Lavrits Jørgensen som Provst en af Herredets de-

¹⁾ Danske Mag. 3. R VI, 59.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 141.

³⁾ Alm. dansk Præstehist. I, 527.

⁴⁾ Ny kirkehist. Saml. II, 508.

puterede ved Tronfølgerhyldingen i Ringsted¹⁾. Han døde den 1ste September 1591. Gift med Elline Pedersdatter, der efter henved ti Aars Enkesæde døde den 24de Februar 1601. I Hammer Kirke findes endnu en Ligsten over dette Ægtepar med følgende Indskrift:

Hic sepultus est honorabilis vir D. Laurentius Georgii, qui sana doctrina et vitæ integritate ecclesiis Christi in Hamer et Lundby, similiter præposituræ hujus provinciæ, 26 annos cum laude præfuit. Mortuus vero A° 1591 9bris 1. Et honesta matrona eius uxor Helina Petri f., quæ in Domino obdormivit 24 Feb. A° 1601. Spero meliora.

I denne Præsts Tid optoges af Stiftsskriver Michel Pedersen 1567 følgende Fortegnelse om Kirkens, Præstegaardens og Degnestavnens Tilliggende:

Hammer Kirke har 58 Decimantes. Haver hun en Gaard i Renge, Hans Henriksen ibor, saas i alle Vange 6 Pund Byg, 2½ Pund Havre, 42 Læs Eng; skylder aarligen 3 Pund Byg 3 Sk. grot. — En Gaard i Hammer, Anders Pedersen ibor, saas i alle Vange 2 Pd. 1 Skp. Hartkorn, 13 Skp. Havre, Eng 11 Læs; skylder aarligen 1 Pd. Korn. — Den Gaard i Faarup, Jens Nielsen ibor, saas i alle Vange 1½ Pd. 4½ Skp. Byg, 1½ Pd. 4 Skp. Havre, Eng 14 Læs; skylder aarligen 1 Pd. Byg, 2 Sk. grot. — En Gaard i Snesøre, Niels Thygesen ibor, saas i alle Marker 4½ Pd. Byg, 5 Pd. Havre, Eng 52 Læs; skylder aarligen 2 Pd. Byg. — En øde Gaard i Hammers Mark, Anders Pedersen bruger; saas i alle Marker 1½ Pd. Korn 4 Skjepper, 26 Skp. Havre, Eng 14½ Læs; skylder ½ Pd. Byg. — En øde Gaard paa Renge Mark, Hans Henriksen har; saas i allehaande Korn 2½ Pd., Eng 3½ Læs; skylder 1½ Pd. Byg. (Herligheden til Lekkinge). — En øde Jord paa Kostræde Mark, Mads Jensen bruger, skylder hverandet Aar 1 Sk. grot. — En Skov i Thorups Bier (!) føder Tjenernes Svin, naar Olden er.

Præstegaarden ibid. dertil kan saas i alle Vange 8 Pd. Korn. Haver han en Gaard i Lundby, Niels Hvid ibor; saas

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. IV, 404.

i alle Vange $4\frac{1}{2}$ Pd. 11 Skp. Byg, 12 Td. 8 Skp. Havre, Eng 30 Læs; skylder $2\frac{1}{2}$ Pd. Korn 2 Sk. grot. — En Gaard i Hammer, Peder Nielsen bruger; saas til i alle Vange 2 Pd. 20 Skp. Byg, 9 Td. Havre, Eng 19 Læs; skylder aarligen 2 Pd. Byg, $13\frac{1}{2}$ β. — Et Gaardsæde ibid., Anders Jyde ibor; saas i alle Vange 43 Skp. Byg, 14 Skp. Havre, Eng 8 Læs; skylder aarlig $\frac{1}{2}$ Pd. Byg. — Et Gaardsæde, Frants Degn ibor; saas i alle Vange 32 Skp. Byg, 22 Skp. Havre, Eng 10 Læs; skylder aarlig $\frac{1}{2}$ Pd. Byg. — Et Penges-Hus skylder 2 Mark. Et Gaardsæde i Lundby, Niels Ibsen ibor, saas til 32 Skp. Byg, 8 Skp. Havre, Eng 6 Læs; skylder aarlig $\frac{1}{2}$ Pd. Byg.

Degnestavn'en ibid., dertil kan saas udi alle Vange 16 Skp. Korn.

5. Hr. **Jørgen Lavritsen**, uden al Tvivl en Søn af Formanden, blev Præst her 1591. I Aaret 1595 afbrændte Præstegaarden, hvorved Hr. Jørgen led megen Skade¹⁾. Kirkens Kalk, der anskaffedes 1601, minder om denne Præst ved følgende Indskrift:

Anno Domini MDCI sumptibus ecclesie Hammerensis ex consensu Præsidis, magnifici viri Henrici Løcke de Offvergaard, comparatus est hic calix, tunc existente Pastore Georgio Laurentio, tutoribus ecclesie Erasmo Nicolao et Nicolao Olao in pago Renge.

Ved Tronfølgerhyldingen i Kjøbenhavn den 14de Marts 1610 var Hr. Jørgen Lavritsen en af Hammers Herreds deputerede²⁾, og 1619 valgtes han til Herredets Provst efter Hr. Søren Jørgensen i Sverdborg. Hans Dødsaar kjendes ikke med Vished, men falder vistnok ikke længe efter Aaret 1632. Man har nemlig følgende Kongebrev til Frederik Reetz, Lensmand paa Vordingborg Slot³⁾:

Chr. IV. V. G. t. Eftersom Margrete afg. M. Hans Bangs Efterleverske⁴⁾ underdanigst er begjærendes at maa

1) Ny kirkehist. Saml. V, 38.

2) Ny kirkehist. Saml. V, 147.

3) Sjælandske Tegnelser XXV, 87.

4) M. Hans Bang havde været Præst ved Helliggejstes Kirke i Kbhvn og døde som Præst i Besser og Onsbjerg samt Provst paa Samsø.

bekomme Hammer Tiende, som os elsk. hæderlige og vellærde Hr. Jørgen og hans Hustru, Sognepræst sammesteds, naadigst er med forlenet, da bede vi dig og naadigst ville, at du dig mod os erklærer, hvorledes det sig med samme Tiende haver. Hafnia 3 Oktober 1632 ¹⁾).

Hr. Jørgens i dette Brev omtalte Hustru hed Abel Thomesdatter og var en Datter af Hr. Thomes Christensen i Alleslev i Baarse Herred. Som deres Børn kan ialfald med Sandsynlighed nævnes ²⁾):

1. Ellen Jørgensdatter, gift med Eftermanden (se nedenfor).
2. Anne Jørgensdatter var 1627 gift med Hr. Hans Sørensen Nyborg, Præst i Kongsted og Provst i Faxe Hrd.

¹⁾ Til Hammer Kongetiendes tidligere Historie kan hidsættes følgende: Ved Kongebrev af 29. Sept. 1555 henlagdes den til Helliggejsthus Hospital i Kbhvn med 39 andre sjælandske Kongetiender til Underholdning for 20 Studenter (Krag, Christian III's Hist. II, 513). Den 10. Sept. 1573 forlenedes Fru Birgitte Gøye med Konge- og Kirketienden af Hammer Sogn, samt Kirketienden af Toksværd og Rønnebæk Sogne, mod en aarlig Afgift (Orig. aabent Brev i Kgl. Bibl., Saml. til Adel. Hist., Fasc. 23). Den 6. Jan. 1579 fik M. Anders Mariager, Sognepræst ved S. Nicolai Kirke i Kbhvn, »Kgl. Majs Brev paa Kgl. Majs Part af Afgiften af Hammers Sogn« (Kbhvns Diplom. II, 385—6); men allerede den 13. Juli s. A fik M. Hans Michelsen (Sognepræst til Herlufsholm) Kongebrev paa at maatte bekomme og oppebære Afgiften af Kronens Korntiende af Hammer Sogn, hvorfor de, der havde fæstet denne Tiende, befalede at yde Afgiften til ham; og 1599 fik M. Hans Michelsens Hustru, Lisbeth Munthe, Løfte om at nyde samme Afgift efter sin Mands Død. (Ny kirkehist. Saml. VI, 158—9). Den 21. Febr. 1611 gjør Christian IV vitterligt: »at vi af vor synderlige Gunst og Naade haver undt, bevilge og tillade, at os elsk. hæderlige og vellærde Mand Hr. Morten Tuesøn, wohnhaftig udi vor Kjøbsted Nestved, maa herefter aarligen bekomme og lade oppebære Afgiften af vor og Kronens Part Korntienden af Hammer Sogn udi Hammers Herred, som os elsk. Elizabet Munte, afg. M. Hans Michelsøns Efterleverske, til des haver været med forlenet, og den at skulle have, nyde, bruge og beholde kvit og fri hans Livstid uden al Afgift« (Sjæl. Reg. 15, 326).

²⁾ Gjessing, Jubellærere. III, 286—7 Anm. Ny kirkehist. Saml. I, 504—5. Leth og Wad, Medd. om Dimmitterede fra Herlufsholm. S. 21—3.

3. Hans Jørgensen Hammer, født c. 1605, Student 1626 fra Herlufsholm, siden Præst i Førslev i Ø. Flakkebjerg Hrd.
4. Lavrits Jørgensen Hammer, født c. 1609, Student 1627 fra Herlufsholm, 1641 Præst i Sorø og siden i Lyngø og Broby.

6. Hr. Lavrits Jonsen Hanning blev Præst her efter 1632, men havde rimeligvis allerede i en Del Aar været sin Formands og Svigerfaders Medhjælper. Han kaldes »Cimber«, og var sikkert født i Byen Hanning ved Ringkjøbing. I hans Embedstid indfaldt trange og besværlige Vilkaar. I Sommeren 1634 hjem søgtes det sydlige Sjælland af et svært Uvejr, der ned slog Kornet — særlig omtales det, at Lundby Sogn blev haardt medtaget — og 1638 var der en saadan Misvæxt, at man i Hammer kun avlede Udsæden ¹). Dertil kom, at Hr. Lavrits Jonsen 1639 led stor Skade ved Ildebrand, som det fremgaar af følgende Kongebrev til Biskop D. Jesper Brochmand:

Chr. IV. V. s. g. t. Vider, at os elsk. Hr. Lavrits Jonsen, Guds Ords Tjener udi Hammer, for os underdanigst haver ladet berette, at endnu en Del refterer af Præsterne her udi Sjælland, udi Kjøbenhavns, Kronborg, Frederiksborg, Roskilde, Tryggevælde, Kallundborg, Dragsholm og Møens Len, som ikke haver efter vores naadigste Anordning været fornævnte Hr. Lavrits Jonsen behjælpelig for den Skade, han haver lidt af Ildebrand Anno 1639. Hvorfore vi bede Eder og naadigst ville, at I foreholder Præsterne udi forskrevne Len, at enhver efter sin Formue giver hannem noget til Hjælp, paa det han kan komme noget til Rette igjen. Hafniæ den 13. Oktober 1641 ²).

Da han Aaret efter gjorde sin Datters Bryllup med Nabopræsten i Snesere, indbød han Biskop Jesper Brochmand til at deltage i Højtiden ved følgende Brev, der kan

¹) Indberetninger i Geh.-Ark., topograf. Samling, Vordingborg Len.

²) Sjællandske Tegnelser.

tjene som Prøve paa de for hin Tid ejendommelige Bryllupsbreve ¹⁾:

Salutem et benedictionem cum gratiarum actione debita.

Pulchre dixit, qui dixit, tria homini Christiano bona bene esse: 1) Bene nasci, 2) Bene nubere, 3) Bene mori: quæ tria si cui contingant, sat habet hujus vitæ usuræ. Hoc ego considerans filiam meam piam et pudicam Virginem Margaretham Laurentiam, bene (laus æterna Deo) natam, cum in uxorem suam et vitæ sociam Vir Venerandus M. Albertus Samuelis Pastor Sinesoranus elegerit, ut sic et bene nuberet, eam ipsi ante septimanas pauculas desponsari curavi, juxta ipsius postulata honesta a Divina providentia directa, et a me meisque dilectis comprobata, quo sic tandem, quando Deum visum fuerit, ipsi bene mori contingat. Instat ergo jam dies festivitati nuptiali destinatus, 31 Julii hujus, qui incidit in Dom. 8. Trin., Neonymphis hisce sacer futurus. Eam ergo ob causam Reverendam dignitatem Venerandi Mei Episcopi Vigilantissimi obnixè rogo, ut ad tempus præscriptum huc Hammeræ, cum aliis amicis, si per occasionem fieri possit, Dignitas Ven. Episcopi se sistat, et felicem ingressum, feliciorum progressum, felicissimum quoque egressum Conjugii horum a Deo Conjugii hujusce Directore exoptet, et peractis in æde sacra sacris ædes nostras ingrediendo, diem unum et alterum hilaritati convivali se oblectare ne gravetur. Ornamentum certe ex tali Dignitatis Vener. Dñi Episcopi præsentia honorabili Coronæ Convivarum, quos tunc affuturos speramus, erit non exiguum. Quod si a Dignitate Ven. Episcopi impetraverimus, omnia nostra officia ac studia vicissim paratiora sancte pollicemur. Valeat Ven. Dñus Episcopus.

Hammeræ 11 Julij Anno 1642.

Ven. et Dignit. V.

Subjectissimus

Laurentius Jonæ Haningus.

Hr. Lavrits Jensen døde, saa vidt vides, 1645. I sit Ægteskab med Ellen Jørgensdatter havde han i det mindste følgende Børn:

¹⁾ Afskrift i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 3038. 4to.

1. Margrete Lavritsdatter, gift den 31te Juli 1642 med Mag. Albert Samuelson Schrøder, Sognepræst i Snesere.
2. Susanne Lavritsdatter, gift med Eftermanden, Hr. Rasmus Madsen Faaborg.
3. Jørgen Lavritsen Hammer, født 10de Marts 1633 i Hammer, Student ^{20/12} 1652 fra Herlufsholm Skole, under Kjøbenhavns Belejring Regimentssekretær ved Studenterkorpset, Magister ^{21/7} 1663, siden Konrektor ved Kjøbenhavns Skole, Kommunitetsprovst og Professor poeseos ved Universitetet, † ^{13/7} 1683 ¹).
4. Jon Hammer, gik i Herlufsholm Skole, men forlod den 1654, da han ikke egnede sig for Studeringer; hans senere Skjæbne er ikke bekjendt ²).
7. Hr. Rasmus Madsen Faaborg var, som hans Efternavn viser, fra Faaborg, og blev den 7de Maj 1638 immatrikuleret ved Universitetet fra Odense Gymnasium; den 17de Oktober 1639 blev han indskreven til Kommunitetet ³). I Aaret 1641 blev han Rektor ved Ringsted Skole ⁴), og den 2den Juli 1645 ordineredes han til Sognepræst i Hammer og Lundby ⁵). Hans Navn: H. Rasmus Madssøn — findes udskaaet paa Forsiden af Prædikestolen i Hammer, der altsaa er fra hans Tid. Den ældste Kirkebog begynder

¹) Ved hans Død udkom der et trykt Universitetsprogram, hvori hans Fader kaldes Hr. Lavrits Pedersen, Præst i Hammer og Lundby; men at Efternavnet her er urigtig angivet, kan ikke være tvivlsomt. Se forøvrigt Thura, Idea hist. lit. p. 179—80. Beckman, Commun. Reg. Havn. hist. p. 132. Rørdam, Studenternes Deltagelse i Kbhvns Forsvar, S. 157. Hundrup, Lærerstanden ved Metrop. Sk. I, 46.

²) Rektor Zach. Lunds Vidnesbyrd ved hans Afgang fra Skolen findes i Kgl. Bibl., gl. kgl. Saml. 1079 Fol. — Den 27de November 1656 indskreves ved Universitetet Joannes Laurentil Hammer fra Helsingør Skole; men om denne ogsaa var en Søn af Hr. Lavrits Jonsen, maa vi lade uafgjort.

³) Universitetets og Kommunitetets Matrikler.

⁴) Ny kirkehist. Saml. III, 456.

⁵) P. Musenil Catal. past. dlæc. Siæl. (Hdskr. i Gl. kgl. Saml. 2990. 4to).

ogsaa i hans Tid, omtrent 1650, og i Aaret 1651 har han afgivet en Beretning om Gaardenes Antal og Ejere i Hammer og Lundby, hvilken findes i Gehejmearkivet¹⁾. En Strid, han havde med Rektoren i Vordingborg om Besættelsen af Embedet som Substitut i Hammer, skal omtales nedenfor. Han oplevede den fordærlige Krig med Sverig, hvis Spor ogsaa findes i Hammers Kirkebog. Saaledes begravede Hr. Rasmus den 17de Marts 1658 Hans Hemmingsen af Ring, der var bleven dræbt af Fjenden, og ti Dage efter Leonhard Christensen af Kylebæks Mølle, der var omkommen paa samme Maade. Denne Egn af Landet var under Krigen Skuepladsen for en Del af »Gjængehøvdingen« Svend Povlsens Bedrifter, og senere (1666) tilskjødede Kongen denne Mand Lundbygaard²⁾.

Hr. Rasmus Madsen var neppe 50 Aar, da han døde. Han begravedes i Hammer Kirke den 15de Februar 1669. I Kirkens Sakristi findes indmuret en Sten, hvorpaa følgende Indskrift læses:

Her hvile vi med vore Smaae,
 Som Gud ved Døden tog os fraa
 Oc før os lod i Veien gaae,
 Du efter kommer, tench derpaa,
 At saa vil Dig oc Dine gaae.
 Naar I end mindst der tencher paa.
 Vor' Been derfor i Fred lad staae,
 Vii tog Dig dog ei mere fraa
 End denne Sted, vi ligger paa,
 At naar Du Dødsens Vei skal gaae,
 Med os Du salig leffve maa.

Erasmus Matthiæ Foburg, Ecclesiarum Hammer et Lundbye Pastor annos [25] et Susanna Laurentii Hammer hoc monumentum sibi et suis erigi curarunt anno 1663. Obiit ille anno 16[69] die [11 Febr.] Hæc anno 16[67] die [8 Julii].

1) Samlingen »Jordebøger«, Præsternes Sognebeskrivelser fra 1651.

2) Trap, Stat. Beskr. over Danmark. 2 Udg. III, 533.

De indklamrede Tal findes ikke paa selve Mindestenen, men i et Aftryk af samme i Hofmans Fundationer VIII, 472. Om de alle ere rigtige, kan være et Spørgsmaal. Præstens Embedstid synes saaledes at være angiven for lang. Hustruens Dødsaar er vistnok urigtigt. Thi havde hendes Mand overlevet hende i henved to Aar, er det rimeligt, at han havde ladet hendes Dødsdag indhugge i Pladen. I Kirkebogen findes hendes Død ikke anført, men derimod nævnes hun endnu Søndag Septuagesima 1671 som den, der bar et Barn til Daaben.

I sit Ægteskab med Susanne Lavritsdatter havde Hr. Rasmus mange Børn, hvoraf dog en stor Del døde smaa. Følgende kjendes:

1. Abigael Rasmusdatter, gift $13/6$ 1666 med Hr. Carl Torchildsen, Præst i Kallehave (hvis anden Hustru hun var, hans første Hustru hed Elisabeth). Efter hans Død (1675) ægtede hun $10/1$ 1677 Hr. Peder Clausen Nelde, Præst i Førslev og Sneslev.
2. Mads Rasmussen Hammer, blev som Student $21/12$ 1670 indskreven til Kommunitetet.
3. Dorothea Rasmusdatter, begr. $26/3$ 1666. Døde som voxen, da hun ofte tidligere anføres som Fadder i Kirkebogen.
4. Lavrits Rasmussen, begr. $30/8$ 1652.
5. Helvig Rasmusdatter, døbt Søndag Jubilate 1652, baaren af Margrete, Mag. Alberts i Snesere (se foran S. 125.)
6. Lavrits Rasmussen, døbt $16/11$ 1653¹⁾, begr. $2/3$ 1654.
7. Elline Rasmusdatter, døbt $29/11$ 1654²⁾, død som Barn.

1) Faddere vare: Mag. Claus Hansen i Vordingborg, M. Peder Clausen i Spjellerup (?), Hr. Peder Mortensen i Haarslev, Hr. Morten Jensen i Jungshoved, Abigael Hr. Kjelds i Kongsted, Hilleborg Søren Clemensens i Vordingborg, Magdalene Povl Upmanns i Næstved, Elisabeth Jacob Hansens ibid.

2) Faddere vare: Mag. Hans Rasmussen i Herlufmagle, Hr. Hans Jespersen i Kjøg, Hr. Kjeld Andersen i Kongsted, Søren Clemensen

8. Jørgen Rasmussen Hammer, døbt $5/3$ 1656¹⁾; blev $21/11$ 1680 Hører ved Sorø Skole, og 1682 Præst i Rudsvedby, døde $5/2$ 1695²⁾.
9. Elline Rasmusdatter, døbt $22/8$ 1658, begr. $26/5$ 1664.
10. Lavrits Rasmussen, døbt ved Paasketid 1660.
11. Christian Rasmussen, døbt $7/8$ 1661³⁾. ($27/6$ 1667 begravedes „Hr. Rasmusens Søn i Hammer“, maaske denne).

I Hr. Rasmus Madsens Tid var det under Forhandling at overdrage Patronatsretten for Hammer og Lundby til Hofpræsten Dr. Johan Didriksen Bartsbjerg. Herom have vi fundet følgende Brev:

Hr. Frederik Reetz at erklære sig om nogle Jus Patronatus og Tiender for D. Johan Dideriksen.

Frederik III. V. s. G. t. Vi bede Eder og naadigst ville, at I med forderligste lader os bekomme Eders Erklæring om efterfølgende Kongetiende og Jus Patronatus til Hammer og Annex Lundby samt Jus Patronatus til Vesteregitsborg og Kongetienden af Rønnebæks Sogn, samt Kongetienden af Nestelsø med andre des Tilliggelse af Bøndergods og andet, saa og om det kan fra Kronen forundes uden nogens Præjudice. Hafnæ d. 26 Juni 1658⁴⁾.

Den Ordning, som her antydes, fik dog, for saa vidt den fuldbyrdes, ikke nogen blivende Betydning, da Dr. Joh. Didriksen snart døde. Men noget senere blev Ham-

i Vordingborg, Dorothea Hr. Peders i Vejle, Margrete Hr. Hans's i Førslev (se foran S. 123), Karen M. Mortens i Hyllested.

- 1) Fadderne vare: M. Jakob Pedersen i Karrebæk, Hr. Anders Frederiksen i Kvislemark, Niels Eriksen, Ridefoged paa Vordingborg Slot, Erik Jensen, Kornmaaler ibid., Elisabeth Hr. Carls i Langebæk, Karen Hr. Mortens i Jungshoved, Barbara Jens Lavritsens i Præstø, Kirstine Clausdatter i Vordingborg, Christence Hansdatter i Egesborg.
- 2) Wiberg, Alm. dansk Præstehist. III, 479.
- 3) Fadderne vare: Hr. Mag. Albert Samuelsen i Snese, Hr. Lydik Ejlersen i Kjøl, Hr. Søren Torchildsen i Rækkende, Karen Hr. Michels i Skjelby, Maria Hr. Hans's i Sværdborg, Sophie Hr. Alberts i Nestelsø, Kirstine Niels Degns i Gunderslev.
- 4) Sjælandske Tegnelse XXXIV, 607.

mer gjort til et Præbendekald for Sjælands Biskop D. Hans Vandal. I Acta Consistorii for 21de Marts 1666 bemærkes: »Blev underdanigst læst Kgl. Maj.s naadigste Brev givet D. Joh. Wandalino, at maa nyde til Stipendii augmentum det første Præstekald, som vacerer og han begjærer, hvor Hs. Kgl. Maj. eller Universitetet haver Jus vocandi, og skal holde en dygtig Kapellan, naar han det selv ikke kan betjene ¹⁾«. Den første Opfyldelse af dette Tilsagn fik Vandal, som da endnu kun var theologisk Professor, da han den 19de November 1666 aflagdes med Karlslunde og Kagstrup Sognekalds Indtægter. Men efter at han var bleven Biskop (1668), fik han oven i Kjøbet Hammer og Lundby Kald ved følgende Kongebrev, der, som man vil se, er udstedt faa Dage før Hr. Rasmus Madsens Død:

Frederik 3. g. a. v., at eftersom vi os elskelige hæderlig og højlærd D. Johan Wandal etc. efter vores den 1 Martii og 19 Novembr. 1666 udgivne Breve naadigst have forundt Kalslund Præstekald med dets Annex til Auctuarium Stipendii Professorii udi hans Livstid at nyde: da have vi af kgl. Gunst og Naade endnu fremdeles naadigst bevilget og tilladt, saa og hermed bevilger og tillader, at bemeldte D. Johan Wandal derforuden maa ogsaa hans Livstid nyde Hammers Præstekald her i vort Land Sjælland, naar det efter den nuværende Sognepræst ledig vorder, med lige saadan Kondition og Vilkaar, som forskrevne Kalslund og dets Annex hannem af os tilforn naadigst forundt er. Forbyndendes etc. Hafniæ 3 Febr. 1669 ²⁾.

Som Følge af denne for Biskoppen meget fordelagtige, men for Embedet neppe videre heldige Ordning vare de to følgende Præster i Hammer og Lundby da kun Bispens Kapellaner.

8. Hr. Niels Lavritsen (Wedberg) var en Søn af Kaptejn Lavrits Nielsen, der ejede Gaarden Pebering i Nærheden

¹⁾ Om denne Henlæggelse af Præstekald in subsidium stipendii for Professorer se Badens Univ. Journal 1797, S. 187.

²⁾ Sjælandske Registre 27, 365—6.

af Slagelse ¹⁾. Om denne kan efter et Andragende, han den 14de November 1660 indgav til Kongen, hidsættes følgende. Da Svenskerne 1658 kom ind i Landet, forlod han sin Gaard og drog ind til Kjøbenhavn for at gjøre sin Pligt og tilbyde Kongen sin Tjeneste. Imidlertid havde han overgivet Gaardens Bestyrelse til Ridefogden paa Antvorskov. »Efter Freden haver Ed. kgl. Maj. mig forlovet at maatte rejse til min Gaard og søge hos bemeldte Ridefoged noget til Livsmiddel, eftersom jeg paa tre Aars Tid intet af Ed. Maj. havde bekommet. Strax beskikker han mig med tvende Mænd, at jeg skulde skifte med mine Børn, og Svenske laa endda paa Stervboen ²⁾, saa jeg maatte drage uforrettet til Kjøbenhavn igjen. Og eftersom den store Nød og Trang mig haver tvunget at rejse til Gaarden igjen at skifte med mine Børn efter Loven og vilde bruge Slotsherrens Hjælp at befordre Skiftet og faa noget at leve af af Ridefogden til Livsens fornødent Ophold, bliver jeg ikke aleneste paa min egen Gaard ilde antagen, men med haanlige Ord overfalden af Ridefogden, mens mig nægtes endogsaa baade Værelse og Vaaning der, saa mig vederfares den største Uret, nogen fattig Mand kan gjøres i Verden: først at han forhindrer mig Skifte med mine Børn — thi han er den, det paa Hs. Maj.s Vegne skulde befordre — for det andet gjør han Arrest paa mit Gods«. Den forurettede Mand begjærer derfor, at Landsdommer Jørgen Seefeld og Krigskommissær Otto Powisch maatte beskikkes til Dommere i Sagen ³⁾. Dens Udfald kjendes dog ikke.

Hvad nu Sønnen, Niels Lavritsen, angaar, da blev han den 1ste August 1666 ordineret til Skibspræst. 1668 blev han Kapellan i Hammer hos Hr. Rasmus Madsen og forblev

¹⁾ Han nævnes i Kirkehist. Saml. 3. R. II, 696—7, som Fadder til et Par af Hr. Ebbe Bruns Børn.

²⁾ Ventelig er hans Kone død under hans Fraværelse.

³⁾ Sjælandske Indlæg 1660 B. i Geh.-Ark.

her et Aarstid efter hans Død¹⁾. Kirkebogen er fra 1ste Januar 1668 til Søndag Septuagesima 1670 ført med en ny og meget smuk Haand, ventelig Hr. Niels Lavritsens. Den 18de Januar 1670 blev han kaldet til residerende Kapellan i Korsør, hvor han forblev til 1674. Om han da er død eller befordret andetsteds hen, kan ikke med Vished afgjøres.

9. Hr. **Lavrits Olufsen Kold**, hvis Efternavn ogsaa skrives: Kaall, Kaald eller Kolde (men ikke Krall, som Wiberg har), laa som Student 1658—9 i Kjøbenhavn under Belejringen og deltog i Stadens Forsvar; han var da Kommunitetsalumnus²⁾. Den 1ste Februar 1670 blev han af Biskop Vandal kaldet til Medtjener i Hammer og Lundby, og ordineret den 22de Febr. s. A. Biskoppens Død den 1ste Mai 1675, hvorved Hammer og Lundby ophørte at være Præbendekald, gav ventelig Anledning til Hr. Lavrits Olufsens Befordring til Sognepræst i Kallehave, som følgende Kaldsbrev viser:

Christian 5 g. a. v., at vi allernaadigst haver tilskikket og forordnet, og hermed tilskikker og forordner Hr. Lavrits Olsen, forrige Kapellan til Hammer, herefter at være Sognepræst til Langebæk i Vordingborg Amt i vort Land Sjælland, i den forrige nu ved Døden afgangne Sognepræst, Hr. Carl Torchildsen, hans Sted. Forbyndes etc. Mecklenborg den 13 Novembris 1675³⁾.

I Kallehave var Hr. Lavrits Præst til sin Død 1685. Han var allerede i Hammer gift med Bodil (Michelsdatter), der efter hans Død ægtede Eftermanden i Kallehave, Hr. Peder Eriksen Greve. I Hammer havde de følgende Børn:

1. Oluf Lavritsen, døbt ¹¹/₁₁ 1672.
2. Susanne Katrine Lavritsdatter, døbt ²⁴/₆ 1675, begr. ¹⁴/₃ 1676.

¹⁾ Musenii Catal. past. diæc. Siæl. (Gl. kgl. Saml. 2990. 4to).

²⁾ Rørdam, Studenternes Deltagelse i Kbhvns Forsvar mod Karl Gustav. S. 160.

³⁾ Sjælandske Registre 29, 722—3.

10. Mag. **Lavrits Gregersen Weile** var født den 2den Juni 1641 i Varde (eller paa Nørgaard i Skjern Sogn). Faderen, Gregers Lavritsen Weile (født 1. Jan. 1609, død 5. Okt. 1644), var da Ridefoged paa Lundenæs; Moderen, Maren Jensdatter Bandsbill fra Varde, blev (1646) efter sin nævnte Ægtefælles tidlige Død gift med Hr. Hans Hansen, Sognepræst til S. Nicolai Kirke i Varde¹⁾. Med sin Tvillingbroder, Jens Gregersen Weile, der siden (1678) blev Lavrits Gregersens Nabopræst i Snese, blev denne 1662 Student fra Ribe Skole. Begge Brødrene maa have staaet i Forbindelse med den i sin Tid som Forfatter bekendte Hr. Jens Pedersen, Sognepræst i Dalum og Sanderum, da der findes danske Vers baade af »Lauritz Gregerssøn Weile« og af »Jens Gregerssøn Weile« i den nævnte Præsts Skrifter »Et nyt Creature, et igienfødt Menneske korteligen og klarligen fremstillet«, Kbh. 1665, og »Et fattigt forandret Rige« Kbh. 1667. — Ventelig har Lavrits Gregersen haft en eller anden Ansættelse, inden han den 10de Februar 1676 blev kaldet til Sognepræst i Hammer og Lundby. Den 11te Juni 1684 erhvervede han Magistergraden ved Københavns Universitet, hvilken Grad hans ovennævnte Broder ogsaa opnaaede to Aar efter.

I de sjælandske Landemodsforhandlinger for 20de April 1681 læses følgende: »Hr. Lydik (Ejlensen) i Kjøng var forordnet af sin Præposito Hr. Frants (Andersen Magleby) udi Toksværd, tilligemed Hr. Lavrits udi Hammer, at antage tvende Børns Værgemaal efter sl. Hr. Albret (Christensen) udi Nestelsø. Men som de begge undslog sig derfra, haver Bispen, efter Præpositi Begjæring, ved sin Skrivelse indkaldt dennem for Landemodet, hvor Hr. Lydik af Biskoppen Formynderskabet ved Lodseddel blev overleveret og formedelst Provstens Intercession blev fri for Mulkt; mens Hr. Lavrits, som ej mødte, blev ej alene sin Lodseddel ved

¹⁾ Videre Oplysning om Slægten findes i Saml. til jydsk Historie og Topografi, I, 319 ff. Jvfr. M. Rostoks hdskr. Beskrivelse af Ribe.

Hr. Lydik tilskikket, men og mulkteret paa 10 Rdl., saa fremt han Bispens Brev havde bekommet ¹⁾«. Ved Landemodet den 13de Juni 1683 blev følgende Sag foretagen: »Hr. Lavrits Gregersen i Hammer havde indstævnet Hr. Knud Walter i Nestelsø i Hammer Herred for Tiende oppebaaren af en Gaard i Blangslev. Blev bevist af en gammel Pergaments Tingsvidne, over 100 Aar gammel, at den Jord liggende til Blangslev Gaard ²⁾ hører Hammer Sogn til. Hr. Knud beviste ved Tingsvidne, over 60 Aar gammel, at alle Tiender, Kvægtiender undtagendes, er ydet til Næstelsø Kirke, Præst etc., item Degnetrave til Nestelsø Degn. Og var saaledes Hævd og Argumenter paa begge Sider, saa at den Handel paa en 100 Aars Tid var ikke kommen til endelig Decision. Ingen af Parterne vilde cedere. Hvorfor, eftersom Nestelsø Kald er et meget ringe Kald, saa at Præsten neppelig kan have 4 Pund Korn, og Hammer Kald er et af de principaleste Kald paa Landet, da er begge Kald taget i Betragtning ³⁾, og endelig Hr. Lavrits i Hammer overtalt godvillig in totum at cedere fornævnte Blangslev Gaard til Nestelsø Præst; og skrev derpaa deres Hænder under i Landemodets Protokol ⁴⁾«.

Senere blev Mag. Lavrits Weile Provst i Hammer Herred. Da det 1696 af Landemodet var overdraget ham med nogle tilkaldte Præster at foretage en extraordinær Vurdering af Præstegaarden i Fanefjord paa Møen, men han havde undladt at indkalde alle de i Sagen interesserede til denne Forretning, blev den kasseret af det følgende

¹⁾ Afskrift i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1171. 4to.

²⁾ Paa denne Gaard boede i en Del Aar Officerer ved det i Vordingborg Amt udstationerede Rytteri. Den 29. Sept 1668 blev Oberst Stedings Lig nedsat i Hammer Kirke — maaske har han boet i Blangslev. Dette var i ethvert Fald Tilfældet med Ritmester Smit, som 1684 stod Fadder til et af Mag. Lavrits Welles Børn.

³⁾ Læsningen af dette Ord beror kun paa Gjætning, da Hdskr. er utydligt.

⁴⁾ Efter Hdskr. i Univ.-Bibl., ex donat. variorum Nr. 4. 8vo.

Aars Landemode, og Mag. Lavrits Weile maatte betale 10 Sldr. som Bidrag til Afholdelse af Udgifterne ved en ny Vurderingsforretning ¹⁾. — Ved sidstnævnte Landemode (10de Juni 1697) havde Mag. Lavrits ogsaa en anden mindre behagelig Sag, som følgende Optegnelse om Forhandlingerne viser:

Rasmus Lavritsen, Slagter i Kbhvn, contra Mag. Lavrits udi Hammer og hans Hustru anlangende deres Vidnesbyrd om et Lammekjøb med Mag. Jens i Snesere. Monsr Flyng, Prokurator udi Roskilde, procederede for Rasmus Lavritsen ikkun aleneste paa det at Mag. Lavrits udi Hammer maatte tilholdes at aflægge sit Vidne efter Indstevning baade for Provsteretten saa og [for] dette vellovlige Landemode. Og som Mag. Lavrits vægrede sig ved at aflægge sit Vidne, som han burde efter Indstevning og Loven p. 106 Art. 7, saa blev ham af Landemodet det paalagt at vidne, hvad han i den Sag om samme Lammekjøb vitterligt var, og det under den Straf, som Loven sammesteds paabyder. Herpaa aflagde Mag. Lavrits sit Vidne ved Ed, at han kunde ikke vidne andet, end som at samme Kjøb var conditional, tilmed aldrig specificeret noget vist Tal, langt mindre det Tal, som prætenderedes, sc. 120 Lam. — Prokurator Flyng tilspurgte Mag. Lavrits, om han kunde benegte, at hans Broder jo tilsagde Rasmus Lavritsen sine Tiendelam anno 96, og om Mag. Weile ikke bekom til sig og sin Broder paa Haanden 2 Sl. Dlr., og om han ikke deraf leverede sin Broder den ene Sl. Dlr., som han og annammede paa Haanden paa bemeldte Kjøb. Mag. Lavrits svarede: Tilsagnet skete conditional saaledes, at dersom Mag. Jenses egen Slagter, den han tilforn udi mange Aar havde handlet med, ikke kom, da vilde han unde ham sine Lam, hvorpaa han annammede Penge paa Haanden. Prokurator Flyng begjærede, at Mag. Lavrits's Hustru og maatte efter Indstevningen aflægge sit Vidne udi egen Person, hvorpaa Mag. Lavrits svarede, at hun tilforn for Provsteretten ved Ed sit Vidne havde aflagt. Prokuratoren protesterede,

¹⁾ Paludan, Magazin for Lidende II, 1, 27 ff.

at saasom Mag. Lavrits tilligemed sin Kjæreste formedelst Udeblivelse efter Stevningen har foraarsaget Bekostning og Pengespilde, da formoder Rasmus Lavritsen, at Mag. Lavrits bør Skaden at erstatte. Og derpaa begjærede Prokurator skriftlig, hvad for Retten var passeret¹⁾“.

Om Mag. Lavrits Gregersens præstelige Virksomhed savne vi Efterretninger. Skrifter vides han ikke at have efterladt. Derimod findes i Christentze Friis's Skrift „Sjælens rætte Liggendefæ“, Kbh. 1687, et Æredigt af ham til Forfatterinden. — Paa den store Kirkeklokke i Lundby findes hans Navn i følgende Indskrift:

Støefte mic Peter Jyzen oc Jacob Jeremisen,
Da Danmarks Herre var Kong Christian den Femte,
Som ei Guds Lov oc ei Guds Tieneste forglemte,
Blev denne Klokke støbt oc hengt i Taarnets Favn,
Vor Gud til Ære oc hans Menighed til Gavn.

Anno 1691.

Samme Tid Sogne-Prest Mag. Laurs Gregersen Veile.

Denne Præst blev begravet den 26de Maj 1699. Hans Hustru, der hed Anne, overlevede ham. De havde en Del Børn, men da Kirkebogen paa denne Tid er ført meget skjødesløst og med en næsten ulæselig Haand, er det vanskeligt at finde Rede paa dem. Følgende kunne nævnes:

1. Gregers Lavritsen Weile, født $\frac{24}{3}$ 1675, altsaa før Forældrene kom til Hammer, $\frac{8}{4}$ 1696 theol. Kand.²⁾, $\frac{27}{7}$ 1708 Sognepræst i Følleslev og Sørslev, Provst 1730, døde $\frac{7}{1}$ 1754. G. m. Susanne Eleonore Langelow.
2. Et Barn, begravet $\frac{21}{8}$ 1678.

¹⁾ Afskrift i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1171. 4to.

²⁾ Fr. Barfod, Danmarks Gejstlighed, 2 Aarg. S. 101. Fødsels- og Kandidatdagen ere formodentlig ny Stil, som Barfod plejer at bruge før 1700 til stort Besvær for alle, og ikke til Nytte for nogen. Gregers Lavritsen Weile skrev et Sørgedigt ved Fru Birgitte Skeels (Grevinde Pasberg, til Gammel-Kjøgegaard og Ørtofte, gift med Knud Thott til Gavnø og Knudstrup) Begravelse $\frac{3}{3}$ 1700; hvilket Digt trykt tilligemed flere andre i samme Anledning forfattede Vers findes i Hjelmstjernes Saml. 621 Fol.

3. Maren Lavritsdatter, født 1679, død s. A.
4. Maria Lavritsdatter, født i Decbr. 1682. $24/4$ 1685 begravedes Mag. Lavritses Barn, formodentlig denne Datter.
5. Maren Lavritsdatter Weile, døbt $21/11$ 1683, døde $23/4$ 1722. Gift 1714 med Niels Lunde (f. 1680, † $9/8$ 1734), Borgmester i Roskilde¹⁾.
6. Margrete Lavritsdatter Weile, døbt $16/11$ 1684, døde $15/12$ 1749. Gift 1724 med Hr. Peder Paludan (f. $31/3$ 1687, † $3/5$ 1753), Sognepræst i Kallundborg og Provst i Arts Herred — Broder til den ovennævnte Niels Lunde²⁾.
7. Elisabeth Kirstine Weile, døbt $13/4$ 1686³⁾.

11. Hr. Lars Nielsen Judichær var født omtrent 1664 i Vamlingebo paa Gulland, hvor hans Fader, Hr. Niels Olufsen Judichær, var Præst (1650—65); Moderen, Anne Nielsdatter Gardea, blev efter sin nævnte Ægtefælles Død gift med Præsten Hr. Jakob Hansen Toftenius i Grøtlingbo paa Gulland⁴⁾. Øens Erobring af de Danske 1676 gav Anledning til, at en af Hr. Niels Olufsen Judichærs Sønner, Niels Nielsen Judichær, der havde studeret i Upsala, gik 1678 til Kjøbenhavns Universitet, hvor han fik Kommuni-

1) Gjessing, Jubellærere. II, 1, 344 Tab. og 346—7. Gjessing har dog et urigtigt Fødselsaar for Maren Weile.

2) Paludan, Beskr. af Kallundborg. S. X. Gjessing anf. St.

3) Wiberg formoder, at Hr. Clemens Lavritsen Weile, Præst (1705—28) i Thorstrup og Horne, har været en Søn af Præsten i Hammer. Det er muligt; i saa Tilfælde maa han være født, før Forældrene kom til Hammer. Jeg antager ham dog snarere for en Søn af M. Lavrits Gregersen Weiles i Saml. til jydsk Hist. og Topogr. I, 325 omtalte Fætter, Lavrits Andersen Weile.

4) Lemke, Visby Stifts Herdaminne, S. 130. 425. Nordisk Ugeskrift udg. af et Selskab for en forbedret Retskrivnings Udbredelse, 1837—8. S. 71—2. Lengnick har udgivet en ufuldstændig Stam-tavle over Hr. Niels Olufsen Judichærs Efterkommere. Der var neppe noget Slægtskab mellem denne og den bekendte Søren Povlsen Judichær Gotlænder; men de havde begge Navn efter Gaarden Dommerarv.

tetet¹⁾. Han drog dog efter tre Aars Forløb atter tilbage til Upsala, og blev siden Præst i Stenkyrka paa Gulland (døde 78 Aar gl., den 26 Januar 1735). Derimod var der tre andre af den nævnte Hr. Niels Olufsen Judichærs Sønner, som Tid efter anden, længe efter at Gulland ved Freden i Lund atter var afstaaet til Sverig, drog til Danmark og blev der for bestandig. Den ene, som vi ikke kjende nærmere, blev Kjøbmand; den anden, Ole Judichær, blev fra Kjøbenhavns Skole indskreven ved Universitetet den 15de Juli 1683, fik samme Aar Kommunitetet og tog 1684 Baccalaurgraden; men traadte senere ind i Søetaten, blev Equipagemester ved Holmen og tilsidst Admiral, men døde i en Art Forvisning i Næstved den 29de September 1729²⁾. Den tredie var vor Lars Judichær, som 1686 blev Student fra Kjøbenhavns Skole og samme Aar fik Kommunitetet. Efter at have taget theologisk Attestats blev han den 7de Januar 1690 kaldet til Præst paa Endelave, hvorfra han den 5te Juni 1699 forflyttedes til Hammer og Lundby. 1728 blev han Provst i Herredet og døde 1739, begravet den 18de December. I de sidste 15 Aar af sit Liv havde han sin Svigersøn og Eftermand, Hr. Knud Chr. Sevel, til Kapellan.

¹⁾ Kommunitetets Matrikel. Forf. af Artiklen i Nord. Ugeskrift (Fr. Barfod) har den Notits, at han blev immatrikuleret ved Universitetet 19. Maj 1679.

²⁾ Om hans Hustru og Børn findes Oplysninger i Nord. Ugeskrift a. St. Jvfr. Lengnicks Stamtavle over Mag. Christen Foss's Descendenter. I Gardes Efterretn. om den danske og norske Sømagt II og III findes mangfoldige Efterretninger om Ole Judichær. I samme Værk IV, 633 siges, at han døde $\frac{1}{6}$ 1730. En Søn af ham, Niels Peter Judichær, døde som Kommandørkaptejn $\frac{18}{3}$ 1748 (Garde a. Skr. IV, 648—9). I det i Aar udkomne Tidsskrift for Søvæsen, Ny Række XV, 148 ff. findes »Admiral Ole Judichærs Afsked, et historisk Bidrag, af H. Degenkovl«. Her gjentages den gamle urigtige Angivelse om, at O. Judichær var en Søn af M. Søren Povlsen Gotlænder. Forøvrigt indeholder Stykket ikke selvstændige Studier vedrørende O. Judichærs Afskedigelse, men derimod hans Forsvars-erklæring angaaende de 19 Ankeposter, som hans Fjender fremførte imod ham som Holmens Admiral.

Han var gift med Katrine Elisabeth Span, en naturlig Datter af Admiral Henrik Span til Hørbygaard (f. $17/4$ 1634, † $27/12$ 1694), af hvem hun blev lyst i Kuld og Kjøen, da hun skulde giftes med Hr. Judichær¹⁾. Hun døde i Barselseng med en dødfødt Datter 1718 og blev begravet den 4de Februar. Om de havde haft Børn, før de kom til Hammer, vides ikke; men her fødtes dem følgende (foruden tvende dødfødte 1717 og 1718):

1. Henrik Span Judichær, født $14/7$ 1700, døde i Januar 1758 som Præst i Vollerslev og Gjerslev²⁾.
2. Susanne Kirstine Judichær, døbt $31/7$ 1701. Ved hendes Daab nævnes som Faddere: Eqpivagemester Ole Judichær og Kaptejnlieutenant Niels Toft³⁾. Blev gift med Eftermanden i Embedet (se ndf.).
3. Niels Judichær, døbt $19/7$ 1702.
4. Anne Lisbeth Judichær, døbt $30/8$ 1703. Gift med Hr. Thomas Hansen Borck i Vejle og Vester-Egesborg⁴⁾,

1) Ifølge Gjessings Jubellærere II, 1, 317 skal hun have været en Halvsøster til Stiftsprovst M. Jørgen Karstens i Odense (født $28/7$ 1660), Søn af kgl. Renteskriver Jørgen Karstens og Ane Hansdatter Lyng. Men det er i høj Grad usandsynligt, da Henrik Span først 1677 traadte i dansk Tjeneste (se J. H. Lützen, H. Spans Levnet og Bedrifter, S. 9).

2) Se Worms Lexic. I, 516. (Her gjøres han dog urigtig til en Søn af Admiral Ole Judichær). Nord. Ugeskr. a. St. Wad, Medd. om Dimitt. fra Herlufsholm. S. 85. En haandskreven Ligtale af ham over Christian VI findes i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1111. 4to.

3) Mon denne ikke skulde være en Halvbroder til Brødrene Judichær? Admiral Ole J. drog flere af sine gullandske Slægtninge til Danmark, hvor han skaffede dem gode Ansættelser (se Nord. Ugeskrift, S. 71). I Gardes Efterretn. om den danske og norske Sømagt IV, 634 kaldes han: Niels Jakobsen Tofte, hvad end mere stadfæster Formodningens Rigtighed, da det er bekjendt, at Judichærernes Moder havde to Sønner i sit Ægteskab med Præsten Hr. Jakob Toftenius.

4) Om sit Levned fortæller Thomas H. Borck i sit $23/2$ 1729 forfattede Vita i Sjælands Bispearkiv følgende: Han var født $31/8$ 1684, Søn af Mag. Hans Th. Borck, Præst i Hvedstrup og Flyng († 1702), og Anne Elisabeth Suhr. Kom 1697 i Roskilde Skoles øverste Klasse, Student 1700, tog 1701 filosofisk og 1704 theologisk Examen.

hvis tredie Hustru hun var; efter hans Død ($12/5$ 1749) levede hun mange Aar i Hammer Præstegaard. Hun døde 1779 i Præstø.

5. Charlotte Henrikke Judichær, døbt $1/6$ 1705, død spæd.
6. Charlotte Henrikke Judichær, døbt $1/6$ 1706. Gift $9/7$ 1755 med „hæderlige og vellærde Mand“ Joen Thorn, Degn i Jungshoved.
7. Hilleborg Katrine Judichær, døbt $9/4$ 1709, begr. $8/12$ 1712.

12. Hr. Knud Christian Sevel var født i Viborg den 1ste Januar 1697, Søn af Stiftsprovst i Viborg og senere i Kjøbenhavn M. Søren Knudsen Sevel († 1720) og Hustru Marie Lavritsdatter Trane († 1711). I Aaret 1716 blev han Student fra Sorø Skole, dimitteret af Rektor Johan Sneedorph. Som Kandidat fik han Lejlighed til at prædike for Frederik IV paa Frederiksberg Slot. Den 15de (ell. 24de) December 1724 blev han kaldet til Pastor Adjunctus hos Hr. Judichær i Hammer, hvis Svigersøn han blev Aaret efter, og ved hvis Død i December 1739 han blev Sognepræst. Da Kirkeinspektionskollegiet ønskede Oplysning om, hvorledes det stod til med Ungdommens Vejledning i Kristendomskundskab, indgav Hr. Sevel efter Opfordring jaf Biskop Hersleb følgende Beretning:

Udj Hammer og Lundbye Meenigheder skeer Catechisation hver hellig dag om sommeren i begge Kirkerne af mig og Degnen; men om Vinteren kand det ikke skee formedelst Kulden, Dagens Korthed, vanskelig sognevei; efterat tienesten

Drog 1706 til Arendal for at være Huslærer hos en Kjøbmand, hvor han havde det meget godt og var en Del Aar; opholdt sig siden i mange Aar i Kjøbenhavn, hvor han solliciterede, indtil han endelig $22/11$ 1727 fik Ventebrev paa Vejle og Vesteregesborg Sognekald, naar Hr. Bjørn Mahler ved Døden afgik. I Decbr. s. A. blev han Amanuensis hos Stiftsprovst Mag. Morten Reenberg. Ved Kjøbenhavns Brand 1728 mistede han ikke alene sin Stilling, men ogsaa sin Ejendom. Ikke længe efter blev han dog ved den gamle Præsts Død Sognepræst paa angivne Sted.

er til ende, bliver læst for ungdommen; thi Meenigheden vil ikke blive tilstede; Degnen læser i Byerne om Vinteren, for dend confirmerede ungdom bliver der læst af mig 2 gange om ugen paa de dage, Jeg veed, Jeg kand være frie for andre forretninger; Skoelerne besøger Jeg det meeste, andre forretninger vil tillade mig det.

Hammer d. 18de Maj 1740.

K. C. Sevel.

I Hr. Sevels Tid hjem søgtes Sognene af den forfærdelige Kvægpest, der anrettede saa megen Ulykke. Sygdommen viste sig i Sjælland først i Lundby Sogn; men skjønt dette blev afspærret, lykkedes det dog ikke at hindre Landeplagens Udbredelse ¹⁾).

Om en Visitats, som Biskop L. Harboe holdt den 2den Marts 1753 i Hammer, indsendtes følgende Beretning til Regjeringen: »Hr. Knud Chr. Sevels Prædiken over Col. 1, 20 skikkelig. Her var Ungdommen bunden til visse Ord og Spørgsmaal, hvilket gjorde, at de snart intet kunde svare, eller og vare ganske uvisse. Bøgerne ikke alle i Rigtighed«. Man skjønner heraf, at Biskoppen ikke har været sønderlig godt tilfreds.

Fra Aaret 1759 havde Hr. Sevel som Kapellan Hr. Peder Hjermin, for hvem han med kgl. Bevilling af 10de April 1761 oplod Kaldet. Dog forblev han boende i Præstegaarden i Hammer indtil 1766, da han overgav den til Hr. Hjermin og flyttede til Annexgaarden i Lundby, som Kapellanen hidtil havde beboet. I aarlig Pension af Kaldet nød han 300 Rdl. Han overlevede Hr. Hjermin og døde først 1782 (begravet den 10de September), næsten 86 Aar gl. Gjessing, der mindre rigtigt regner ham blandt Jubellærerne, skrev 1781 om ham: »Han har imidlertid været af saa gode Sinds og Legems Kræfter, at han i Nødsfald

¹⁾ Brasch, Vemmetofte. III, 137. Om et Barn fra Lundby, der 2den Søndag efter Paaske 1745 blev døbt i Hammer Kirke, bemærkes i Kirkebogen: »Dette Barn blev døbt i Hammer K. paa Grund af at Lundby formedelst Kvægsygen, som først der udbrød, var afspærret«.

(endog i afvigte Aar) har i Kirken kunnet forrette nogle Ministerialia. Men nu sidste Aar har Sindets Kræfter kjendelig aftaget. Legemet er skrøbeligt, dog ikke senge-liggende¹⁾.

Den 3die Oktober 1725 havde han ægtet sin Formands Datter Susanne Kirstine Judichær, der levede med ham i 45 Aar og blev begravet den 4de September 1770. Provst Jens Hersom i Rønnebæk parenterede over hende. De havde ingen Børn.

13. Hr. **Peder Hjermin** var født den 12te Maj 1728 i Hillerød, Søn af Anders Christensen Hjermin, der var Klokker ved Frederiksborg Slotskirke, og Hustru Barbara Hansdatter. Tolv Aar gammel kom han i Frederiksborg Skole, fra hvilken han 1748 blev dimitteret til Universitetet af Rektor M. Joh. Schrøder. 1749 tog han den filosofiske og 1751 den theologiske Examen. Den 4de Marts 1757 kaldtes han til Kapellan i Lundforlund og Gjerlev hos Hr. Iver Boeslund († ¹¹/₁ 1758); og den 12te Oktober 1759 beskikkedes han til Kapellan i Hammer og Lundby (indsat 1ste Sønd. i Adv. s. A.). Da han var gift, fik han Bolig i Annexgaarden i Lundby, hvor han forblev til 1766, skjønt Hr. Sevel, som ovenfor er bemærket, allerede 1761 havde afstaaet Sognepræsteembedet til ham. Kun 44 Aar gammel døde han 1772 og blev begravet den 10de Juli, ved hvilken Lejlighed Provst Jens Hersom parenterede.

Han var gift med Hedvig Sondral²⁾, der overlevede ham i mange Aar og blev begravet den 29de Maj 1811, 82 Aar gl. Indtil sin Død beboede hun et af hendes Mand paa Hammer Præstegaards Grund bygget Enkesæde. De havde følgende Børn:

1. Iver Boeslund Hjermin, født og død 1760.

1) Gjessing har (Jubell. II, 1, 316—7) meddelt en Biografi af Hr. Sevel, der dog indeholder adskillige Urigtigheder i Aarstallene. Samme-steds er meddelt en Stamtavle over Familien Sevel.

2) Saaledes synes der at staa i Kirkebogen. Wiberg har: Sandal, hvad maaske er det rigtige.

2. Barbara Hjermin, døbt 15 S. e. Trin. 1762 (Fadder: Jfr. Christiane Sophie Hjermin fra Frederiksborg); begr. $7/_{10}$ 1762.
3. Anders Hjermin, døbt $19/_{10}$ 1763.
4. Anne Marie Hjermin, døbt $17/_{4}$ 1766. Gift med en Harboe. Hun var Moderens eneste Arving, da denne døde 1811, og det af hende beboede Hus solgtes.
5. Sophie Magdalene Hjermin, døbt $8/_{2}$ 1771, begr. $14/_{3}$ s. A.

14. Hr. **Frederik Christian Nestius** var født den 9de Marts 1723 i Landet Præstegaard paa Laaland. Hans Fader, Hr. Michel Nestius, en født Tydsker (fra Rygen), var Præst i Landet, Ryde og Aageby († 1747), Moderen hed Elisabeth Innis († 1741). I Aaret 1743 blev han Student fra Nakskov Skole, tog i Juni 1744 filosofisk ¹⁾ og 1746 theologisk Examen, hvorpaa han Aaret efter prædikede for Dimis. Men nu kom der en saare lang Ventetid for ham, indtil han endelig den 12te Oktober 1770 blev kaldet til Kateket ved S. Nicolai Kirke i Kjøbenhavn. Den 3die September 1772 beskikkedes han til Præst i Hammer og Lundby. Ligesom Formanden svarede han aarlig 300 Rdl. til Hr. Sevel, som overlevede ham.

I denne Præsts Tid led Kaldet et ikke ringe Tab, idet han ifølge en kgl. konfirmeret Forening i Aaret 1775 for bestandig overlod de Præstekaldet tilhørende Annex- og Mensalgaarde og Huse ²⁾ til Ejeren af Lundbygaard, Generaladjutant, Major og Kammerherre Caspar Vilhelm Munthe af Morgenstjerne ³⁾, og de fremtidige Ejere af denne Gaard

1) Dän. Bibl. VII, 679. De øvrige Angivelser efter Hr. Nestius's Vita i Bispearkivet og Wiberg, Alm. dsk. Præstehistorie.

2) Om disse se foran, S. 117—8 og 120—1.

3) Da det vordingborgske Ryttergods 1774 blev solgt og deraf oprettedes 12 Hovedgaarde, blev Lundbygaard en af disse, og den ovennævnte Mand blev Kjøber for 34000 Rdl. d. Cour. Hans i Ægteskab med Andrea Petra Katrine Flindt (se Gjessing, Jubellærere II, 1, 366, Tab. III og III, 1, 231) paa Lundbygaard fødte Børn vare ifølge Kirkebogen: 1. Bredo Henrik Otto døbt $12/_{9}$ 1776, begr. $11/_{7}$

imod den Afgift, som af disse Gaarde og Huse hidtil var svaret til Præsten.

Hr. Nestius døde 1782 og blev begravet den 5te Avgust. Den 4de Juni 1773 havde han i Kjøge ægtet Elisabeth Brasch, uden Tvivl en Datter af Forpagter Brasch paa Gl. Kjøgegaard ¹⁾. De havde ingen levende Børn, men en dødfødt Datter begravedes ^{12/5} 1779 ²⁾.

(Fortsættes.)

1778. 2. Christiane Bodille Birgitte, døbt ^{12/7} 1777. 3. Bredo Henrik Otto, døbt ^{6/8} 1778. 4. Johanne Kirstine, døbt ^{1/9} 1779. 5. Helene Elisabeth, døbt ^{26/4} 1781. 6. Henriette, døbt ^{16/1} 1783. 7. Armgott Sophie, døbt ^{29/7} 1784. 8. Petra Botilde Octava, døbt ^{19/7} 1785. (Jvfr. Lengnick, Familien Munthe-Morgenstjerne). Kammerherre Morgenstjernes Efterfølger i Besiddelsen af Lundbygaard var Kammerraad Wiimh, som her havde følgende Børn til Daaben: 1. Sophie Amalie, døbt ^{16/7} 1789 (Fadder: Overauditor Wiimh og Datter fra Bonderupgaard). 2. Johanne Katrine Kirstine, døbt 4 Adv. S. 1790. 3. Peter Lassen, døbt ^{7/6} 1793. 4. Olive Hedvig, døbt ^{16/7} 1802. 5. Andreas Ranøe, født ^{5/11} 1804. (Hr. Wiimhs første Hustru døde i Barselseng med Søn, der døde udøbt 3 Dage gl., og hun begravedes ^{7/9} 1787, 18 Aar gl.).

¹⁾ Fr. Carlsen, Efterretn. om Gammelkjøgegaard. II, 97. 1775 ^{13/11} begravedes Hr. Brasch's liden Søn paa Rønnebæksholm, død i Hammer Præstegaard, ¹/₂ Aar gl. 1777 nævnes som Fadder i Hammer: Jfr. Birgitte Brasch i Præstegaarden.

²⁾ En Slægtning af Hr. Nestius eller hans Hustru var maaske •Lieutenant Lange i Hammer Præstegaard*, der begravedes ^{17/9} 1782, 82 Aar gl.

Anm. til S. 115.

Det Lundby, hvor S. Agnete Kloster havde Gods, var — skjønt det nævnes i Forbindelse med Gods i Hammer Hrd. — dog vistnok Lundby i Tjæreby Sogn i V. Flakkebjerg Hrd. (Jvfr. de ældste danske Archivregistraturer IV, 287—8).

Om fremmede Religionssamfunds, især Kalvinisternes, Stilling her i Landet i Christian V's Tid.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

De fremmede Religionsbekjenderes Stilling spiller en vigtig Rolle i Danmarks Kirkehistorie i Slutningen af det 17de Aarhundrede. En ny Tids mere liberale Grundsætninger kæmpede mod den fra Fortiden overleverede Anskuelse om, at alle en Stats Borgere burde være af samme Tro, hvis ikke de største Misligheder snart skulde indtræde og forstyrre Borgersamfundet. Politiske og økonomiske Hensyn sejrede omsider over de religiøse Betænkeligheder, og Resultatet blev, at navnlig Calvinisterne fik en, om end begrændset, Religionsfrihed her i Landet. Men neppe vilde dette Resultat være blevet opnaaet, hvis ikke Landets Dronning selv havde bekjendt sig til den reformerte Konfession og med stor Iver havde antaget sig sine Trosfællers Sag.

Særlige Fremstillinger af de Reformertes Historie her i Landet findes hos von Gehren: *Kurze Darstellung der Geschichte der Reformirten in Dänemark* (i Münters Magazin für Kirchengeschichte und Kirchenrecht Nordens II, 2, 3—26) og F. L. Mourier, *Dronning Charlotte Amalie, de franske Flygtningers Velgjørerinde*, Kbh. 1816 (Særtryk af Dansk Minerva 1816. II og III). Jvfr. Clément, *Histoire de l'église réformée à Copenhague*. Mere almindelige Skildringer

haves hos Ch. Weis, *Histoire des réfugiés protestants de France*, Paris 1853, hvor der Tom. II, p. 285—310 handles om de Reformerte, som toge Bolig i Danmark ¹⁾, og P. W. Becker: *De fordrevne franske Reformertes Bosættelse i forskjellige europæiske Lande* (Historisk Archiv 1876 I, 246 ff. II, 81 ff. 174 ff.). J. Møllers *Skildring af Biskop Hans Baggers Levned* (i *Nyt theol. Bibliothek* XVI, 133—213) indeholder ikke lidet til Emnets Oplysning. Det samme gjælder naturligvis ogsaa L. Helvegs *Kirkehistorie* efter Reformationen. Særlig kan nævnes de interessante Oplysninger, som nylig ere fremkomne ved Chr. Bruuns Udgivelse af Allens Uddrag af fremmede Statssendebuds Indberetninger fra Kjøbenhavn i Chr. V's Tid. (*Danske Samlinger* 2. R. IV, 207—8. V, 136. 148—50. 152—3. 312. 319—20).

Da saa mange almen tilgængelige Bidrag til Oplysning om de fremmede Religionssamfunds, især Calvinisternes, Stilling her i Landet i Christian V's Tid allerede foreligge, er det ikke min Hensigt her at give en omfattende Fremstilling af Emnet, men vel at meddele nogle hidtil utrykte, som det forekommer mig interessante herhen hørende Aktstykker, og som Indledning til disse en kronologisk Oversigt over de mig bekjendte kongelige Udfærdigelser og andet vedrørende de fremmede Religionsbekjenderes Stilling i det nævnte Tidsrum, nærmest dog kun efter trykte Kilder.

1670, 14. December. Kgl. Stadfæstelse af det de portugisiske Jøder under 19. Jan. 1657 givne Privilegium paa at maatte rejse og handle her i Riget. (Rothe, Chr. V's Reskripter, S. 86—7).

1671, 26. September. Kgl. Bevilling for den franske Ambassadør Hugue de Terlon paa at maatte lade opføre

¹⁾ Saa vidt jeg mindes, grunde Weis's *Efterretninger* sig navnlig paa J. M. Dalgas's Skrift: *Historisk og statistisk Beskrivelse over de Reformertes Etablisement i Fridericia, Kbh. 1797.*

en Kirke eller Kapel i Kjøbenhavn og deri have fri Øvelse af den romersk-katholske Religion for sig og sine Trosfæller. (Smst. S. 124—5. Terlons S. 125—8 vedføjede Revers viser nærmere Privilegiets Omfang. Forhandlingerne i Statskollegiet om denne Sag fra Maj 1671 findes af Chr. Bruun meddelte i Danske Saml. 2 R. VI, 369—75).

1672, 16. Avgust. Sjælands Biskops, D. Hans Vandals, Remonstration mod Kommercekollegiets Forslag om fri Religionsøvelse for fremmede Religionsbekjendere her i Landet. (Afskrift i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 1481 og 1482. 4to. Ny kgl. Saml. 1149. 4to. Udtog i Helvegs Kirkehist. efter Reform. 2. Udg. I, 477—9. Statskollegiets Forhandling af Sagen 26—27 Juni 1672 findes meddelt af Chr. Bruun i Danske Saml. 2. R. VI, 375—9).

1672, 14. Oktober. Kgl. Forbud mod Indførsel af tyske Bøger, der »handle om fremmed Religion eller noget andet, som nogen Tvistighed eller Skrupel udi den rette augsburgske Konfessions Tro og Religion kan eragtes at foraarsage«. (H. Gødes Saml. af Forordninger fra 1643 til 1674. III, 143. Kvartudg. af Forordn. 1670—83, S. 164).

1674, 26. Maj. Fire Theologer (D. Erik Grave, D. Matthias Foss, D. Hans Leth og M. Chr. Lodberg) afgive i Kolding Svar paa det dem af Regjeringen forelagte Spørgsmaal: om det var muligt uden Saligheds Spilde at bekjende den romersk-katholske Religion. (Afskrifter i Kallske Saml. 476—8. 4to. Gl. kgl. Saml. 1484. 4to. Udtog i Helvegs Kirkehist. e. Ref. 2den Udg. I, 479—80).

1676, 6. April. Kgl. Forbud mod »hemmelige og skadelige Samkvem af adskillige fremmede Religioner«. »Ingen særlig Samkvem i vore Riger og Lande maa tilstedes og holdes videre end af fremmede Herrers Gesandter«. (Kvartudg. af Forordn. 1670—83, S. 295—7. Jfr. O. Wolff, Griffenfelds Levnet, S. 321—2. Helveg a. Skr. I, 484).

1680, 4. September. Kgl. Befaling til hver især af Biskopperne H. Bagger, S. Glud, E. Grave, Th. Kingo og H. Rosing (og mulig flere) om at afgive Erklæring over et

Forslag om nogen Frihed for de Reformerte med Hensyn til deres Religionsøvelse. (Heiberg, Thomas Kingo, S. 89). Biskop Bagers Betænkning¹⁾ findes trykt i Minerva for 1790 III, 146—201 (men med den urigtige Datering: 11 Marts 1684) og i Fallesens Theol. Maanedsskrift 1808 II, 289—351 (her udateret). Flere Afskrifter (udaterede) haves, der kunne korrigere de mangelfulde Aftryk, saaledes i Gl. kgl. Saml. 1483 og 1486, 4to. Thottske Saml. 96 Fol. og 1588. 4to. Karen Brahes Bibl. 63. 4to. Biskop Søren Gluds Betænkning, dat. Viborg 22 Novbr. 1680 i Afskrift i Thottske Saml. 1588. 4. Biskop Erik Graves i Ny kgl. Saml. 736 Fol. (Udtog hos Zwergius, S. 640—2). Bagers, Gluds, Graves og Rosings separate Betænkninger i Thottske Saml. 1589. 4.

1681, 16. April. Kgl. Forbud mod at Jøder maatte opholde sig her i Landet, med mindre de vare forsynede med kgl. Pas og speciel Tilladelse (Kvartudg. af Forordn. 1670—83, S. 689. Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. IV, 605).

1682, 11. Marts. Fri Religionsøvelse tilstaas alle Beboere i Fredericia (Kvartudg. af Forordn. S. 785).

1684, 19. April. Kgl. Befaling til Rasmus Vinding, Peder Scavenius, Hans Bagger, Hans Leth, Th. Kingo og Cosmus Bornemann, om at conferere med hinanden og afgive Betænkning om, paa hvilke Vilkaar man bedst kunde bevilge de Reformerte fri Religionsøvelse. Heiberg, Thom. Kingo, S. 90. Helveg, Kirkehist. eft. Reform. 2 Udg. I, 504). De tre Theologers separate Erklæring af 17. Maj 1684 er nedenfor meddelt under 1.

1684, 30. Juli. Kgl. Reskript, hvorved Forordningen af 16. Apr. 1681 begrændses saaledes, at den ikke skulde gjælde Portugiserne af hebraisk Religion, der fremdeles skulde have frit Lov til at rejse og handle her i Riget (Kvartudg. af Forordn. 1683—99, S. 138—9).

¹⁾ Denne har som bekjendt givet Anledning til de heftigste Angreb paa Biskop Bagger af Riegels og andre. Se J. Møllers Forsvar for ham i Nyt theol. Bibl. XVI, 157 flg. og G. L. Badens Modskrift: »Sjællands Biskop Bagger ikke miskjendt» i Østs Arkiv IV, 345 flg.

1685, 2. Januar. Kgl. Befaling til Overrentemester Peder Brandt om paa forskjellige Maader at lette reformerte Manufacturisters Nedsættelse her i Riget. (J. Møller, *Nyt theol. Bibl.* XVI, 189—91. Brevet er ogsaa trykt hos Rothe, *Chr. V's Reskripter* S. 557—9, men med det vistnok urigtige Aarstal 1686).

1685, 3. Januar. Kgl. Privilegium for de Reformerte udenlands, der vilde begive sig her ind i Landet for at nedsætte sig her. (Rothe, *Chr. V's Reskripter*. S. 501—8. *Jvfr. Danske Saml.* 2. R. V, 136).

1685, 27. Januar. Kgl. Befaling til Gotfred Hofman om at udse en bekvem Plads paa Christianshavn (til en Kirke) for de Reformerte, som vilde bygge og bo her. (Udtog hos Møller, *Nyt theol. Bibl.* XVI, 191).

1685, 7. Februar. Kgl. Beskikkelse for Overcontrafejer Jacob d'Agar som Generaldeputeret for de Reformerte ved den ny Kirke, som det var dem bevilget at bygge paa Christianshavn; han skulde gaa dem til Haande med Raad og Daad og anbringe deres Ansøgninger paa behørige Steder. (Udtog smst. Ophævelsen af dette Mandat, under 9. Marts 1686, omtales smst.).

1685, 11. April. Kgl. Udvidelse af de Privilegier, der vare forundte de Reformerte, som vilde nedsætte sig her i Landet. (Kvartudg. af Forordn. 1683—99, S. 214—7. *Jvfr. Pont. Ann.* IV, 629; *Münters Magazin* II, 2, 5. *Brasch, Vemmetofte* II, 32—3. I *Pontoppidans Orig. Hafn.* S. 423—4 gives en Fortegnelse over de første franske Flygtninge, der benyttede sig af den givne Tilladelse).

1685, 1. November. Blev en kalvinsk Kirke offentlig indviet i Vigandt Michelbeckers Gaard (nu Prindsens Palais) i Kjøbenhavn. (*Danske Saml.* 2. R. V, 148 f. *Trap, Danmark*, 2. Udg. II, 25—6). Mourier har den 8 November som den første Søndag, da Gudstjeneste holdtes paa det nævnte Sted (*Dron. Charl. Amal.* S. 20).

1685, 12. November. Biskop Hans Baggers Andragende til Kongen vedrørende Forfølgelserne mod Protestanterne

i Frankrig, Katholikernes Propaganda i Kjøbenhavn, Kvækeres og andre Fanatikeres Forsamlinger i Kongens Have, m. m. (Meddelt nedenfor under 2. Jvfr. Danske Saml. 2 R. V, 152—3).

1685, 17. November. Kgl. Reskript om Katholikernes Begravelse i Fredericia. (Rothe, Chr. V's Reskripter. S. 544).

1685, 17. November. »Haver K. Christian V forundt de Papistiske fri og aabenbare Religions Exercitium paa visse Steder her i Danmark«. (Farstrups og Axelsons Dagbøger ved J. Becher, S. 96).

1687, 27. Juli. Kgl. Tilladelse for de Reformerte til at opføre en egen Kirke og anlægge en Kirkegaard ved samme, hvortil Jord udlagdes og skjænkedes dem samt Grund til Præsteboliger. (Jvfr. Brasch, Vemmetofte II, 33. Mourier, Dr. Charl. Amalia, S. 25. Paa sidstnævnte Sted angives Brevet som dat. 24. Juli).

1688, 2. Februar. Dron. Charlotte Amalies Bestemmelse om Forholdet mellem de franske og tyske Reformerte i Kjøbenhavn. (Jvfr. Mourier a. Sk., S. 22).

1688, 20. April. Dronningen lægger Grundstenen til den reformerte Kirke i Kjøbenhavn. (Mourier a. Skr. S. 26. Pont. Ann. IV, 637—8).

1688, 2. Juni. Kgl. Reskript om at papistiske Præster ikke maatte berede Misdædere til Døden, ej heller følge dem til Retterstedet. (Rothe, Chr. V's Reskripter, S. 743. Jvfr. Pont. Ann. IV, 637).

1688, 4. Avgust. Kgl. Bevilling paa et Andragende fra de reformerte Præster og en Del af Menighedens Ældste i Kbhvn angaaende de Huse, Præsterne opførte paa den dertil anviste Plads. (Rothe, Chr. V's Reskripter, S. 758—60).

1688, 24. November. Biskop H. Baggers Andragende til Kongen om visse Privilegier for fremmede Lutheranere, der for deres Tros Skyld fordreves fra deres Fædreland og søgte Tilflugt her i Riget. (Meddelt nedenfor under 3).

1689, 8. Januar. Kgl. Reskript til Biskop Kingo om en papistisk Præst fra Fredericia, der havde overskredet

sin Bemyndigelse og udført en kirkelig Forretning paa Landet i Fyn, hvorfor han var bleven arresteret. (Pont. Ann. IV, 640).

1689, 10. November. Den reformerte Kirke i Kjøbenhavn indvies. (Danske Mag. III, 310. Mourier, S. 26).

1690, 23. Maj. Den engelske Statsminister Lord Nottingham meddeler den engelske Gesandt i Kbhvn, R. Molesworth, at Hs. Maj. Kongen af Storbritannien paalagde ham paa den sømmeligste Maade at gjøre Forestillinger hos Kongen af Danmark og hans Ministre til Bedste for de Reformerte. (Danske Saml. 2. R. IV, 207—8).

1690, 26. Maj. »Blev Ordre given at conferere med Bispnen og Theologis belagende de herværende Reformertes og Kalvinisters Friheders og Privilegiens Misbrug at forekomme«. (Chr. V's egenhændige Dagbøger, Nyt hist. Tidsskr. I, 516). Herhen hører ventelig tvende mærkelige Skrifter fra Aaret 1690 af Universitetstheologerne Masius og Vandal angaaende Differensen mellem Lutheranerne og de Reformerte (se Pont. Ann. IV, 646 f. Petersen, Bidrag til den danske Lit. Hist. 1ste Udg. III, 738 f.).

1690, 4. September. »Blev Generalauditor Elias Hübsch og Borgmester Dr. jur. Cosmus Bornemann beordrede at være altid hos de Reformerte her som deputerede, og dem nu først foreholde deres Forseelse, paa det de ej skulde komme tiere og gjøre noget imod eller over de dem givne Privilegier, saa og at ophøre at bruge deres Klokker, saasom det var dem forment at bruge disse«. (Chr. V's Dagbøger, Nyt hist. Tidsskrift I, 523. Jvfr. Mourier, a. Skr., S. 29—31. Danske Saml. 2. R. V, 319—20).

1690, 6. September. Kgl. Forordning indeholdende nærmere Bestemmelse af og Indskrænkning i de Friheder, som vare tildelte de Reformerte. (Meddelt nedenfor under 4).

1690, 6. September. Kgl. Forordning, om at Personer af fremmede Konfessioner ikke maatte være Faddere ved Daabshandlinger i den lutherske Kirke, om blandede Ægteskaber m. m. (Se Pont. Ann. IV, 643. Zwergius, S. 709).

1690, 27. Sept., 1. 4. 6. 12. og 23. Okt. Forhandlinger mellem Regjeringen og den reformerte Menighed. (Nyt hist. Tidsskr. I, 525—6. Mourier, a. Skr., S. 30—1).

1690, 22. November. Klage til Biskop H. Bagger fra Præsten i Gjentofte over formentlige Overgreb af den reformerte Præst i Kbhvn. (Meddelt nedenfor under 5). Biskoppens Forestilling til Kongen angaaende denne og en anden Sag, vedrørende en Italiener fra Helsingør, der af en katolsk Pater havde ladet sig vie til en luthersk Pige, er meddelt nedenfor under 6.

1693, 11. Februar. Udnævnelse af ny »deputerede« til at føre Tilsyn med de Reformerte. (Bircherods Dagbøger ved Molbech, S. 260).

1693, 21. Marts. Kgl. Forordning om Brudevielse hos de Reformerte, samt om Daabens Udførelse blandt de Reformerte og Katholikerne her i Landet. (Kvartudg. af Forordn. 1683—99, S. 870—1. Jvfr. Pont. Ann. IV, 669).

1693, 20. Juli. Dron. Charlotte Amalies fornyede Bestemmelse om Forholdet mellem de tyske og de franske Reformerte i Kbhvn. (Mourier, S. 23), og hendes Gavebrev paa en større Sum til deres Kirke. (Brasch, Vemmetofte II, 33).

Her følger nu de forhen utrykte Stykker, til hvilke der ovenfor er henvist.

1.

Stoermæchtigste Herre oc Monarck, allernaadigste
Arffve-Konge.

Saasom vi har bekomet Eders Kongl. Maytts. allernaadigste skriftlig befaling, at vi, med de andre aff Eders Kongl. Maytt. dertil naadigst denominerede, skulde conferere om en vis anordning at giøre for denem aff den Reformerede religion, som Eders Kongl. Maytt. frie exercitium religionis, her i rigerne, allernaadigst vilde forunde, da haffve vi oc, i allerdybeste underdanighed, med tilbørlig hørsomhed, sligt forderligst efterkomet, oc, for den skyld,

nogle gange, med de andre committerede, flittig derom confereret, er oc komen saa viet dermed, at vi, tillige med denem, nogle visse poster derom i penen haffver forfattet, underskreffvet, oc, till Eders Kongl. Maytts. viedere allernaadigste resolution, allerunderdanigst indleffveret. Men som vi derforuden eracktede det endelig fornøden, i deris externa professione fidei, end ydermere at forbinde denem, allermest for de skrøbelige oc eenfoldige iblant os, som ellers merkelig deroffver skulde forarges, oc vi derudi fandt een deel aff de andre committerede at være aff u-liege Meening med os, ere vi foraarsagede, paa Eders Kongl. Maytts. egen allernaadigste tilladelse, sligt allerunderdanigst at andrage. Thi som intet kand være skadeligere i saa maader, end den øyensiunlige maade oc methode, som saadan Guds tieniste forrettis paa, hvilken de eenfoldige allermest apprehenderer, saa indstille vi i allerdybeste underdanighed till Eders Kongl. Maytts. egen høye och christelige efftertænkning, om det icke høyeligen skulde være fornøden, for Guds Kirkes sikkerhed hos os, at dene fremede Religions tilhængere skulde forpligtes, i deris offentlige Gudstieniste, at bruge de same ceremonier, som vi bruger, paadet de eenfoldige icke skulde støde sig derpaa oc forarges. Eders Kongl. Maytt. vilde selff, i Guds sande fryckt, allernaadigst efftertænke, hvad for et scandalum det vilde bliffve for de gemeene, som saa deris Gudstieniste, med daab, med communion, oc andet deslige, dersom de anderledis skulde forrette den, end som vi giøre. Oc naar vi derhos betragter, hvor høyt det ansees hos Gud, at legge støed for den blinde, oc giffve forargelse til den skrøbelige, da maatte vi vel fryckte, at Guds ævige hæffn skulde offverfalde os, om vi sligt for Eders Kongl. Maytt. vilde fortie, hvorved den ringeste siæl motte fra os oc voris communion i længden forleedis oc forryckes. Vi skulde oc visselig formoede, at de selff icke skulde vægre sig derudi, dersom de ellers alvorligen søger at niude den høye oc stoere Kongl. Naade til deris Religions frie øffvelse

her i disse rieger. Oc skall vi tage exempel aff denem selff, ligesom de i den fald handler med os, hvor vi tolereris aff denem, da har de slet intet at undskyldte sig med, naar de ræt anseer, hvorledis de aff voris Confession, in adiaphoris, hos denem høyeligen constringeris; saasom det skeede med vore fordreffne aff Slesien, Anno 1628, som, offver 3000 siæle, satte sig ned til Lissav iblant de Behmiske bekjændere, som de der kaldes, men kunde ikke anderledis niude sin friehed hos denem, end at de motte affskaffe deris sædvanlige ceremonier, oc holde sig aldeelis effter denem, som vare i brug paa den stæd. Saa er vi i den allerunderdanigste meening, at de, som giffede sig med nogen af voris religion, skulde lade deris børn døbe hos os, oc i alle maader høre os oc voris kircke till, hvad heller Faderen var aff voris bekjændelse, eller oc Moderen. Hvilket skulde være ligesaa kraftigt et middel, hvorved den største deel i længden kunde falde til os, oc Guds kircke derved merckelig tiltage, som det ellers vilde bliffve een stoer affgang omsider for Guds Kircke hos os, dersom anderledis dermed skulde forholdes. Det vi allerunderdanigst formoder, Eders Kongl. Maytt. i Naade anseer, oc slige farlige consequencer, effter Eders Kongl. Maytts. altiid befundne oc høy-prieselige nidkiærhed for Guds Kircke, kraftigst forekomer. Oc effterdi dette, udi sig selff, er eet Verk aff saa stoer oc vietløfftig udseende, hvorved Guds Kircke hos os icke staar i ringe fare, saa bede vi, nu som tilforn, i allerdybeste ydmyghed, oc for Guds æres skyld, Eders Kongl. Maytt. vilde dog lade sig Guds Kircke gaa til hierte her i disse Eders Kongl. Maytts. rieger oc lande, oc i Kongl. Naade christ-mildelig efftertænke, hvad ont dene fremede religions beblandelse i længden kunde føde aff sig. Ti endog, Allernaadigste Konge, vi billigen med allerunderdanigste tacksomhed erkiænde derudi Eders Kongl. Maytts. allernaadigste meget christelige oc høy-berømmelige omsorrig for Guds Kirke, at Eders Kongl. Maytt. allernaadigst tillader os att legge de baand paa denem, som

formodentlig skulde kunne holde denem inden deris egne græntzer, saa er det dog, aff exemplar og erfarenhed alt for vitterligt, at intet baand hidindtil har været funden saa stærk, som dene religions bekjændere i længden io enten plat har kast fra sig, eller oc med behændighed giort sig løs aff, saa at vi vel maa fryckte, at det da omsider skulde gaa os her i Riegerne, som det tilforn er gaaet denem i Holland, Pfalz, Ungarn, Siebenbürgen, Anhalt, Bremen, Hessen, Brandenburgerland, Preussen, oc andre stæder, hvor de Reformerede ere bleffne antagne. Vi contesterer den alviedende Gud, oc den, som boer i det høye, kiænder os, at vi icke aff nogen anden intention, dette saa allerydmygeligst oc allerunderdanigst nu erindre, end alleeniste aff den hiertelige bekymring vi har for Guds ære, oc hans gyldene liusestages bestandighed hos os, for det Kongl. Huses rætte oc ævigvarende flor oc velstand, for den u-skyldige posteritets sikkerhed, oc endelig for voris egen samvittigheds roe i vor sidste døds tieme, at vi icke omsider, saavel aff Gud oc Eders Kongl. Maytt., som aff os sielf, oc de mange u-skyldige siæle, som komer effter os, skulde beskyldis, at vi noget herudi haffde fortiet eller fordult, som vi, effter voris høye embeders plickt, burdte, formedelst Guds ords anledning, at haffve aabenbaret. Hvorfore vi oc leffver i den allerunderdanigste tillid till Eders Kongl. Maytts. høye Naade, som vi oc, for Guds hellige naffns skyld, ydmygeligst oc allerunderdanigst beder, Eders Kongl. Maytt. vilde i Naade optage dene voris allerunderdanigste oc allerydmygeste oc ræt theologiske erindring, oc bliffve os fremdeles med Kongl. Naade bevaagen, vi som med bøn, med godtz oc formue, oc alt det vi eyer, indtill den yderste blodsdraabe stedse forbliffver

Haffniæ Pintzeafften d. 17 Majj Eders Kongl. Mayestæts

Ao. 1684.

voris allernaadigste Konges

allerunderdanigste troskyldigste Tienere

oc hiertelige forbeedere hos Gud

J. Bagger, S. R. H. S. Leth, Eg. hd. T. Kingo.

Orig. (skreven med Biskop Baggers Haand) iblandt Langebeks Excerpter (i Kongl. Bibl.) Nr. 252 a.

2.

Stormægtigste Monarck, Allernaadigste Konge.

For Eders Kongl. May^t, som Guds Kirches tro Fosterfader, nødis Jeg, for mit Embedis oc min Samvittigheds Skyld, disse efterschrefne poster allerunderdanigst oc væmodeligst at andrage, i den allerunderdanigst tillid, at Eders Kgl. May^t icke alleniste self skal sørge med mig ofuer Guds fattige fortrængte Kirches meget slette oc iammerlige tilstand paa iorden, men endoc naadigst betenche de beste oc kraftigste midler, huorved den øfrige lille Hob, oc særdelis dette voris hidindtil ved Guds Ord saa vel opliuste Goschen, fremdelis ved Guds oc Eders May^{ts} Naade maa worde conserveret, oc imod alle forstyrreere paa det kraftigste protegeret.

1. Er det Eders Kongl. May^{ts} oc nu vel den hele Verden disvær! alt for vitterligt, med hvad Haardhed Kongen af Francherige nu paa nogen tid hafuer forfuld de Protestanter i sine Lande, for at tvinge dem til at synde aabenbarlig imod den lefvende Gud, oc formedelst en ugudelig Apostasie at falde til den falsche Papistische Lærdomb, huilket i sin tid vil blifue ligesaa utroligt for posteriteten, som det nu er uformodentlig for os oc uhørligt iblant de Christne. Oc effterat de fleste af de Hugonotter ere ved slige haarde middel nu moxen offuervunden, een deel oc af frycht ofuergifuet sig self, førend de engang stride, huorved mange millioner Mennischer erre henfaldne til den Rommersche afguderie, saa fornemmer Jeg nu, at det oc rammer voris troes bekiender, icke de alleneste, som erre boesiddende der i Landet, men endoch fremmede, som for een eller anden aarsags Skyld sig der en tidlang maa opholde. Her bryder mand paa deris Siæle oc giør vold paa deris troe, huor ingen Kirche er at nedbryde. Mand forbiuder dem at troe paa den sande Gud effter

Hands egen lærdomb oc befalning, mand rifuer os de fattige, siuge oc sengeliggende af Hænderne, bortfører dem i deris huse, oc formeener dem i dødsens tieme den trøst, som de skulde hafue af Guds ord, saa at den af Gud oc Eders May^t derpaa Stæden beschickede sande Lærere ey maa komme til dem, uden at sette sig i yderste lifues fare. Allernaadigste milde Herre og Konge, ynches da ofuer disse arme, elændige och betrængte Siæle, som lider saa haardeelig for Christi Evangelio. Bevægis ofuer deris ofuerflødige Such, Graad oc Klage, som Jeg her effter deris instændige begiæring allerunderdanigst frembærer, oc tilstæder icke, Naadigste Herre, at de, som hidindtil ved Eders May^{ts} høyprikelige, christmilde oc faderlige omsorig med den rette aandelige Siæle-føde formedelst Evangelii reene oc sunde lærdom paa et fremmed Stæd saa vel ere forsørgede, skulde nu aldeelis døe af Hunger. Formoder visselig, Eders May^{ts} vilde formaa saa meget hos Kongen af Franckrige, at, effterdi deris Hob er icke saa stoer, de da enten motte niude deris Samvittighedsfrihed til det mindste, det ingen pleyer nogensteds at formenes, oc icke tvingis til nogen anden Guds tieniste, eller oc naadigst tillades at begifue sig derfra her ind, hvor de gierne ønscher under Eders May^{ts} høyloflige regering at tiene Gud oc Eders May^t med Lif oc Blod alle deres lifuis dage.

2. Dernest adverteres Jeg fra Paris, hvorledis her i Eders Kongl. May^{ts} Residentz Stad skal findes de, som ere omhyggelige fore at stæle os vore Børn fra, som fødes af Luttersche Forældre, for at undervise dem udi den Papistische Kiætterie oc Vildfarelse, oc siden at bortføre dem til Franckrige eller andre slige Stæder videre at fuldkommis i den Vantro. Paa denne Maade skal 12 Børn af temmelig alder i dette Aar være os berøvede, oc nyelig med forige Ambassadeur Marqvis de Villars bagage forskickede til Paris, huor de siden her oc der ere adspridde i deris Closterer, oc maa nu ende deris dage i slig forstyrrelse, huorum dette hosfølgende bref, som mig saaledis fra Paris

er tilsendt, videre kand vidne. O seer dog, Naadigste Konge, i huad for en farlig tilstand Guds Kirche er udi hos os, oc huad frihed de skalckactige Mennischer oc Siælemyrdere tager sig i Eders May^{ts} egen Kongl. Residence, tvertimod alle Kongl. Rescripta, oc Eders May^{ts} egne alvorlige forbud. Oc skeer sligt saa nær Eders May^{ts} self, huad tør de vel giøre andensteds i Eders May^{ts} Riger, huor de icke saa meget frychter sig? Jeg ved icke, huad for een Kirche vore Effterkommere engang skal finde for sig her i Landet, dersom de unge saaledis maa bortførís, som i sin tid skulde fortræde voris Stæder, oc Guds Kirche holdis ved lige ved dem. Mand seer lige saa stoer en forsamling i den Fransche Ambassadeurs Messe, som i en deel af vore egne Kircher; saa voxer det Ukrud daglig iblant os, oc endog Jeg veed, at det er imod Eders May^{ts} Villie, at fleere end hands egne domestiqver skulde betienis saaledis, ligesom det skeer Eders May^{ts} Minister i Franckerige, saa hafuer Jeg dog altid formodet, at sligt med tiden skulde vel gaa ud af sig self, saalænge dennem intet publicum exercitium blef tilladt, oc for den skyld undseet mig mig for at bringe det for Eders May^t. Men nu Jeg fornemmer, huad deris intention monne være, er Jeg høiyelig forarsaget icke alleeniste at gifue Eders May^t slig deris meget uchristelige forhold iblant os underdanigst tilkiende, men endoc i dybeste underdanighed søge Kongl. Hielp imod saadan deris Dumdristighed oc grofue insolence.

3. Offuer dette berettis mig af adskillige her i Ministerio, at her skal findis en god partie Mennisker, Qvæker oc andre dislige Fanatici, som skal holde deris forsamling ude ved Eders May^{ts} hafue. Jeg vil intet tale om, at her ere oc Jøder, som samlis til haabe paa sine tider, oc midt iblant os Christene effter deris Daarlighed prædicker imod vor Christum, endog Jeg vel tvifler, at de har Eders Kongl. May^{ts} naadigste tilladelse dertil, det Jeg hidindtil ey har kundet fornemme. Allernaadigste Konge, saa bespændis oc omringis vi allerede af adskillige Kiættere, Sværmere

oc vantro Mennischer, oc skal det saa hafue fremgang, huad vil det paa det sidste blifue? Saa tillader mig da, Naadigste milde Konge, at Jeg paa Guds Kirches Vegne allerunderdanigst anholder om et alvorligt oc kraftigt edict imod alt dette, paa det den lille Christi forsamling hos os icke skulde aldeelis adspredis, men at den meere oc meere maa tiltage, oc Guds Kirche blifue ved i disse Lande for os oc vore efterkommere indtil Verdens Ende!

4. Allersidst maa Jeg i dybeste underdanighed anholde, at saa som de Calvinister har nu virckelig begynt deris offentlig Guds tjeneste hos os, oc Jeg icke veed, huor vit oc paa huad maade dennem sligt af Eders May^t naadigst er forundt, Eders May^t allernaadigst ville tillade, at mig en gienpart af deris privilegier maatte til Efterretning meddeelis, paa det Jeg, saavit mig oc mit Embede vedkommer, tilbørligen kunde vigilere derfor, at den dennem forundte Høye Kongl. Naade ey skulde af dennem misbrugis eller videre extenderis, end Eders May^{ts} naadigste intention monne være.

Den allerhøyeste Gud, huis Sag Jeg her underdanigst taler, skal være mit Vidne nu oc paa Dommensdag, med huad bekymring Jeg anseer hands fattige ringe hob iblant os oc venter ingen trøst, hielp eller forsvar uden, nest Gud self, hos Eders May^t alleene, i huis milde oc naadige forsig Jeg underdanigst hermed ofuerlefuerer os samptlig til en kraftig protection imod ald forstørrelse, oc ævig blifuer

Hafn. d. 12 Nov. 85.

Eders Kongl. Maytts.
 allerunderdanigste troschuldigste tienere
 oc flitigste forbedere hos Gud
 J. Bagger S. R.

Orig. i Kongl. Bibl., blandt Langebeks Excerpter Nr. 252 a.

3.

Stormegtigste Monarch, allernaadigste Konge.

Eders Kongel. May^t vilde i Naade optage, at Jeg allerunderdanigst maa føre Eders Kongel. May^t til Gemytte den ælendige og bedrøvelige tilstand, voris rette Troes Bekiendere ofver alt svæber i, nu i disse tider, og paa deris vegne i allerdybeste underdanighed søge protection og Beschiermelse hoes Eders Kongel. May^t imod det, som de endnu vel maa frychte for at schulle blifve verre. Det er disværre alt for vitterligt, med hvad force, list og practicqver de Papister nu paa en tidlang har søgt at udrydde Evangelii troe og reene Bekiendere, hvilcket Slesien, Ungaren og allersidst Franckerig væmodigst beklager. Det er og vitterligt nu meere end nogen tid tilforn, med hvad ifver de Calvinister icke alleneste stræber at stabilere sig og deris falsche Lærdom, man endog under Religionens prætext fast lige paa den Jesuvitische maade med magt, list og rænker søger at udbrede deris pauluner og forøge deris Herredømme, altsammen til voris og den sande Religions undertryckelse paa det sidste. Jeg vil intet tale om de machinationer, som de til slig ende spinder paa imod de kronede Hofveder, hvilcke nu ere saa aabenbare, at ingen lengere vil bære tvivl derom. Men hvad calumnie, hvad ofvervold, hvad effterstræbelse de fattige Lutheraner og voris Troes rette Bekiendere, hvis Religion derpaa fornemmeligen udgaar at frychte Gud og ære Kongen, der ofver tilføyes, hvormange ved denne bekiendte invasion her og der foriages i Landflychtighed, hvormange formeenis deris Troes bekiendelse, det vilde Eders Kongel. May^t self hoes sig i Naade ofverveye. Hvorfore de samptlige ved Mig Eders May^{ts} allerringeste men allerunderdanigste og troe Tienere falder Eders Kongel. May^t her ydmygeligst til fode og klager væmodelig deris miserable tilstand i dend allerunderdanigste tillid, Eders Kongel. May^t vil røris af medynck ofver dennem, og som dend Eeneste og ypperste Protecteur her paa iorden tage sig dette arme forlatte Guds

folck i naade an, og bevilge dennem fri adgang med visse privilegier til Eders Kongel. Maj^{ts} Lande og Riger med alt hvis de eyer, at boe og blifve hvor de løster. Jeg er aldeles forsichret, at som Eders May^t her udi skulde giøre Gud en behagelig tieniste, saa skulde og Eders May^t, nest Guds bistance, i sin tid see fruchten deraf til sine Rigers floer og velstand. Skulde Jeg herudi for dennem saa megit hoes Eders Kongel. May^t kunde udvircke, som Mardocheus fordem for de arme forstrøede og undertrychte Jøder hoes Kong Ahasverum, at Eders May^t i Naade vilde behage at beordre og beskicke visse Mænd af Eders May^{ts} Ministris, som om nogle visse friheder og privilegier for dennem kunde conferere, og skrifve hvad got kunde være for dem, og besegle det med Kongens ring, da vilde denne Eders May^{ts} Naade for Christi adspredte hiord blifve icke alleeneste trøstefuld for dennem, men end og ofver heele Christendommen berømmelig. Hvorom Jeg underdanigst anholder, og forblifver

Hafniæ den 24 Novembr. Ao 1688.

Eders Kongel. May^{ts}

allerunderdanigste troplicktskyldigste Tienere og forbeder

J. Bagger S. R.

Orig. i Kongl. Bibl. iblandt Langebeks Excerpter 252 a.

4.

Vii Christian dend femte (osv.), giøre alle vitterligt, at saasom Vi af sær Kongelig Naade og Commiseration over de Reformeredes jammerfulde tilstand paa adskillige stæder, haver paa deris derom til Os tit og ofte indgivne allerunderdanigste og væmodigste Klage og Begieringer allernaadigst tilladt dennem at nedsette sig her i Voris Kongelig Residents Sted Kiøbenhavn, og nyde deris Religions fri øvelse ubehindret, effter de Privilegia, som Vi dennem derom allernaadigst haver forundt, de dato dend 3 Januarij 1685, og det nu er kommen saavit dermed, at de allerede har opbyggt en Kirke her i Staden, hvorudi de deris Guds

Tieniste offentlig forretter; Saa maa Vi dog ugerne fornemme, at bemelte Reformerede samme Voris dem erteede Kongelig Naade i adskillige maade skal misbruge, i det de ej alleniste de dem allernaadigst forundte Privilegia imod Voris allernaadigste intention og Privilegiernis rette meening skal forklare, men end og adskillige gange tvert derimod skal have handlet, og Voris Geistlige i een og anden maade udi deris Embede gjort indpas, foruden at de af egen Myndighed skal have tiltaget sig meere, end dem udi de allernaadigste Privilegier er forundt; Da al uorden, som deraf kunde tilvoxe, itide at forekomme, haver Vi fornøden eragtet, denne allernaadigste Forordning at lade udgaa, hvorefter de Reformerede, som sig her allerede kand have nedsat, eller herefter nedsetter, ubrødeligen skal rette og forholde.

1. Alle og enhver af de Reformerede, som sig her i Voris Riger og Lande allerede haver nedsat, og endnu ingen Troskabs Eed haver aflagt, eller de sig her agter at nedsætte, af hvad Stand og Vilkor de end kunde være, saavel Geistlige som Værdslige, skulle være forpligtede, skriftlig eller mundtlig for hver Steds Magistrat, hvor de sig nedsette, at aflegge deris Troskabs Eed. Men de her i Staden, som ej hører under Byens Jurisdiction, skulle skriftlig aflegge deris allerunderdanigste troskabsed effter dend Formulam, som dennem foreskreven vorder, og den i Voris Danske Cancelli under deris Haand indgive. Det skal og ingen være tilladt, enten sig her at nedsette, eller noget at foretage, førend hand samme Eed, som foreskrevet staar, allerunderdanigst har aflagt og indgivet.

2. De skulle være pligtige at helligholde icke allene alle Søndager, men endog alle Fæster og Høitidsdage om Aaret, som Voris udgangne Lov tilholder, saavelsom de ordinaire Bededage hver Fredag i Ugen og andre extraordinaire, naar og ligesom de af Os allernaadigst kand blive paabudne, da dend af Os forordnede almindelig Bededags Bøn lige saavel udi deris som i andre Voris Meenig-

heder uforanderlig skal læsis. Men paa andre dage skal det være dem formeent deris Gudstjeneste offentlig at holde eller forrette.

3. Og skulle de altid begynde deris Gudstjeneste, Formiddag og Eftermiddag, paa samme Tid og Time, som de her i andre Kirker begyndis.

4. Ville de foruden bemelte Prædicke dage end holde daglig Bøn i Kirken, da skal de gjøre det paa de tider, som sædvanligt er i Vor Frue Kirken, Klokken syv om Morgenen og tre om Eftermiddagen, og ingen anden tid. Skulle Vi og, for sær aarsagers skyld, self paabyde nogle sær og visse Bede-Timer for Landets almindelig Velstand, da skulle de være forpligtede til dem lige ved andre Voris Undersaatter at holde, og dend forordinerede Bøn da af deris Prædickestoel dagligen at læsis, saa lenge samme Bede-Stund continuerer.

5. Og effterdi de, som sagt er, skulle holde deris forsamlinger paa samme tid med Os, saa skulle deris Meenighed komme tilsammen, naar Klokkerne til de andre Kirker ringer; ellers maa dem være tilladt at holde en Klokke til Slagverk, men iche til at ringe med.

6. De skulle forrette deris offentlige Gudstjeneste paa det Tydske og Fransøske Sprog.

7. Naar nogen af de Reformerede giffter sig med en af voris Religion, hvad heller det er Mand eller Qvinde, Brud eller Brudgom, da skal Copulationen forrettes af den Præst, til hvis Meenighed forbemelte voris Troes bekiendere henhører, Mand eller Qvinde, af hvad Stand de end kunde være. Iligemaade skal og alle Børn, som avlis i deslige Egteskaber, høre voris Kirke til, og døbis af voris Præster, i hvis Sogner samme Forældre boer, og aldels holdis til voris Evangeliske og Lutherske Religion, med mindre Vi, af sær bevægende Aarsager, anderledis maatte dispensere. Desligeste naar nogen af voris Troes Bekiendere, Mands eller Qvindesperson, som haver været gifft med en af de Reformerede, ved Døden afgaar, da skal dens Lig begravis

i det Sogns Kirke eller Kirkegaard, hvor de boer eller sig opholder.

8. De skulle ingenlunde magt have at tilegne sig Jus Consistorii, eller holde deris Congregationer for sig self, langt mindre at decidere i nogen Sag, eller self giøre Constitutiones og Decreta indbyrdis, ligesom de got synis; men paa det ald disordres maa forekommis, ville Vi allernaadigst forordne tvende af voris betienter, hvilke som deputerede i deris affaires skal paa visse tider om Aaret, naar fornøden giøris, lade dennem komme tilsammen, alle tvistigheder og Gravamina at forhøre, og saavit skee kand i mindelighed at componere, og ellers hvad til en god Skick og Orden tiene kand, med dennem anordne, men Os i ald forefaldende leilighed Voris Kongelig Souveraine Høihed og Superioritet i alle geistlige Sager aldellis forbeholden og uforkrenket i alle maader. De Sager, som icke i mindelighed kand afgjøris, skulle til Os allerunderdanigst overgivis, og da ved Commissarierne lovligen udføris. Men uden forbemelte Voris Deputeredis overværelse eller Consens maa de ingen Convent holde, og intet slutte i nogen maade.

9. Ægteskabs Sager, som iblant dem kand forefalde, maa deris Prædikantere ej befatte sig med, videre end at foreene Parterne med hinanden, om saa ske kand, men de skulle henviise dem til Voris Consistorium der at paakiendes.

10. De Reformerede Prædikanter skulle, naar nogen Pladtz ledig vorder, effter Meenighedens foregaaende Suffragia med Voris allernaadigste tilladelse udvælges og antagis; dog maa ingen sig her noget foretage i Menigheden, med Prædiken eller andre geistlige forretninger, førend hand tilforn sin allerunderdanigste Troskabs Eed, effter den 1 Art., skriffblig haver aflagt.

11. Det skal være de Reformerede saavel i almindelighed som særdelis deris Presbyteris aldellis formeent at mulctere, straffe eller afsette nogen af deris Prædikanter

eller andre Kirkebetiente; men befindis nogen i een eller anden forseelse, skal de det for Voris Deputerede, effter den foregaaende 8 Art., strax andrage, som sligt med dennem skal søge at remedere, eller og, hvis forseelsen er saa stor, at dend icke uden Personens remotion kand forsonis, skal bemelte Voris Deputerede det for Os allerunderdanigst referere, hvorpaa Vi da Commissarier vil forordne, som Sagen skulle forhøre, og effter Voris udgangne Lov forsvarlig paakiende.

12. De maa uden Voris særdelis allernaadigste tilladelse ingen Publica Sigilla bruge enten til Domme eller andre forretninger at forsegle, men hvad i deres forsamling sluttis, skal af dennem samtlig underskrivis, og om fornøden giøris med deris vaanlig Signete bekræftis.

13. De dennem allernaadigst meddelte Privilegier, skulle de allerunderdanigst efterleve og agte, ligesom de her Ord til Ord vare igientagne og indførte.

14. Men hvis de imod nogen af disse poster sig skulle forsee, og Voris Kongelig Naade saaledis misbruge, skal med dem effter Loven strengeligen forfaris, som Voris Mandaters modvillige overtrædere; men de sig i alle maader allerunderdanigst hereffter at rette, saa kiert som det er dennem denne Voris Kongelig Naade og protection fremdelis at conservere. Hvoreffter de allerunderdanigst kand viide sig at rette og for skade at tage vare. Givet paa Vort Slot Kiøbenhafn dend 6 Septembris Anno 1690.

Under vor Kongelig Haand og Signet.

Originalkopi i Kongl. Bibl. Langebeks Excerpter 251 a.

5.

Velædle Højærværdig Her Biscop,
Højæred gunstig Patron och Øfrighed.

Det har altid vered vrangne Læreris Art, at hvor dem undis een finger rum, der griber de som ilden videre om sig. Jeg forstaar iche ligere, end den Licence, Majesteten har allernaadigst forunt Prædicanten til den Calvinsche Kirche

i Kiøbenhavn, at hand maa døbe de reformertis Børn, och hvad andre hans functioner kand være, strecher sig inted videre, end til saa mange Calvinsche, som findis inden Kiøbenhavns porte. For 14 Dage siden førte Henrich Tønnes paa Dronningens gaard i Gentofte sit Barn ud til Kiøbenhavn, hvilchet af den Calvinske Prædicant Køng ¹⁾ blef døbt i den Calvinsche Kirche. Det blef och iche derved, mens ugen derefter rejste den Calvinsche Prædicant bemelte Køng op til Jægersborg, och der døbte Jæger Tams Barn. Vil bemelte Køng saa fare fort, och ingen holder ham tilbage i hans hastighed, troer Jeg, at hand inden faa dage vaager it spring op paa min prædichestoel. Først er det mod Kongens Lov, at hand uden Kongebref har døbt barnet hiemme i huset; hafde Jeg forseed mig i det støche, da hafde Jeg forbrut 40 lod Sølf effter Lofven pag. 229. Maa een fremmed Religions Prædicant giøre mod Lofven, det Landsens egne Præster forbydis, da har Kiættere got. Dernest er den Calvinsche Præst indfaldet mig i mit Embede, hvilchet er saare fortrydeligt for mig, och forargeligt for Menigheden. De eenfoldige Bønder spør mig ad, om de schal nu være Calvinsche, fordi den Calvinsche Prædicant kommer her ud at døbe paa landet, och om den Calvinsche Daab er bedre end vor Daab. Jeg har schrefved det ind i Kirchebogen som it vidunder, at den 19 Novemb. 1690 døbte een Calvinsk Prædicant it barn paa Jægersborg, som aldrig er hørt før. Det hellige Embede er mig allene her i Menigheden betroed af Gud och Christen Øfrighed, det Jeg i 18 Aar ved Guds bistand har forrestaad, och saasom ingen af bemelte Mænd, eller andre af deris Religion hidintil har tort understaad sig noged saadant imod dett hellige Embede at tentere, men har altid brugt min tjeniste i slige tilfald, och nu een Kiættere saa falder mig ind i mit Embede, da maa stene fortryde det. Men som hans Majesté har allerede begynt at vise sin

¹⁾ Werner Køne kaldes han hos Mourier, Dron. Charl. Amalia, S. 22.

Nidkerhed til Guds Ære, saa formodes, at dette scandalum vorder tilbørlig anseed, at Jeg schal vere den første och eeniste Prest paa landet och i ald Danmark, der schall driche den spot i mig, at een Kiætter skal falde mig ind i min Menighed och Embede. — Ofverleverer her med Eders Velædle Højærværdighed den højeste Gud, och mig i Velædle her Biscoppens gode gunst.

Gentofte Præstegaard d. 22 Nov. 1690.

Af Eders Velædle Højærværdigheds

Ærbødigste Tjæner och tro forbedere

Friderich Plum. Eg. h.

6.

Stoermegtigste Monarch, Allernaadigste
Herre og Konge.

Dend høiprieselig nidkierhed, som Eders Kongl. Majt: daglig beteer for Guds ære, at dend maa boe og blive u-besmittet i Eders Majt:ts Lande og riger, gaar saa høit over min allerunderdanigste roes og tachsiggelse, som dend har sin udspring fra Gud allene, og kand fra ingen anden vente sin belønning. Men hvorledis dend ansees af andre, og paa hvad maade Eders Majt:ts allernaadigste og Christelige Rescripta, hvormed Eders Maj:t omgierder Guds lille hiord og Christi dyre forhverfvede Meenighed hos os, af de fremmede Religions tilhængere dagligen undergrafuis, brydis, og eluderes, vil Eders Maj:t af hosføiede tvende attester allernaadigst fornemme.

Det første er fra dend Tydske Præst i Helsingør Mag. Boldick, een redelig Guds tienere, som beretter, hvorledis een Muurmester, ved navn Michel Johansøn, som skal være een Italiener, en dog hans navn iche svarer dertil, har befriet sig med een Lutherske pige ved navn Ellen Knudsdaatter, med hvilchen hand af samme Mag. Boldick er bleven troelofvet, og deris Egteskab siden effter Ritualet tvende Søndager tilliust af Prædickestoelen, men dereffter er hand, til Voris Ministerii stoere spot og beskiemmelse,

opreist her til Kiøbenhavn, og ladet sig her af een Pater copulere, hvilchet hannem ingenlunde kunde tilkomme, og er plat imod alle Eders Kongl. Maj^s Constitutioner og statuta Ecclesiastica. Thi effter at hand af os tilforn var bleven trolovet, burde hand iligemaade der at have ladet sig copulere. Det bliver dog iche derved, men der hans hustrue nu kommer i Barselseng, begierer hand ved dend Tydske Cantor at lade sit barn indskrive til Daaben, men vil ingen anden have til faddere end idel Papister. Nu hafde Eders Kongl. Majt. kort tilforn allernaadigst forbudet, at saadanne ei maatte antagis til Daaben i voris Kirche, hvorføre hand stille tiendis har ført sit barn her op, og ladet det døbe af de Papister, tvertimod tvende nyelig udgangne Kongl. befalninger.

Det andet er fra Præsten i Gientoffte Mag. Plum, iligemaade een retsindig Guds Præst, som i tvende poster beklager sig over dend Reformerede Prædicant her i Byen ved navn Kyen. Først har hand døbt eet barn, som er fød paa hendis Maj^s Dronningens gaard i Gientoffte bye. Og endog forældrene ere begge Reformerede, saa er dog dette her hos allerunderdanigst at erindre, at de hidindtil har ladet alle deris andre børn døbe hos bemeldte Mag. Plum i Gientoffte Kirche; men nu Eders Kongl. Maj^t har giordt dend allernaadigste anordning med de Reformerede om deris Guds tieniste, kand dette ei anderledis ansees, end een fortredelighed og bravade. Jeg ved dog iche, om Eders Kongl. Maj^t vil forstaa deris privilegier i byen videre end for dem, som boer i byen, og egentlig hører til deris Meenighed, som de i sine formalier lyder. Men foruden dette har og dend Reformerede Prædicant Hr. Kyen 14 dage effter dette var passeret, understaaet sig at reise op til Eders Maj^s Slot Jægersborg, og der paa slottet døbe Jæger Tams barn, hvor til hand ingenlunde kunde været berettiget. Thi at døbe hiemme i huuset uden Eders Maj^s sær allernaadigste tilladelse, er aldeelis forbuden i Eders Kongl. Maj^s Lov under 20 Rdlr. straf for Præsten, som det gjorde,

og at Calvinisterne eller nogen af de fremmede maa gaa ind i vore Sogne og forrette deris tieniste, er saa langt fra, at Eders Maj^t har villet bevilge dennem, at det altid har været dennem absolutt formeent. Men at hand icke har undseet sig paa slig maader at betræde Eders Maj^{ts} eget slot, og der indføre saadan fremmede Tieniste, det overgaar alt andet, og vil leggis til de forrige beviisligheder om det folckis dristighed til at entrepenere, hvad dem self got siunis.

Jeg har icke tort efterlade efter mit Embedis pligt allerunderdanigst at give Eders Maj^t dette tilkiende, og som de intet andet søger, end paa sædvanlig maade at gjøre sig sensim løs fra de bond, Eders Maj^t har bundet dem til, og efter given leilighed, tid efter tid, videre at extendere deris pauluner, indtil de kunde sees over alt Landet, saa er Jeg allerunderdanigst forsichret, Eders Kongl. Maj^t, som har begyndt saa vel at indhegne Guds Kirke, vil og ved Guds bistance finde kraftigt middel til at forekomme det.

Dend allerhøieste Gud, som har begyndt at velsigne Eders Maj^t sin tienere udi dette høie verch, hand blive ved at liuse for Eders Maj^t med sin naade, og lade Eders Maj^t meere og meere fornemme, hvor høit hand anseer dend tieniste, som skeer til hans æris frelse, og hans Kirchis bestandighed her paa jorden. Hvilcket Jeg saa inderlig skal anholde i mine daglige bønner, som Jeg altid er skyldig at bevise mig

Eders Kongl. Maj:ts
 allerunderdanigste troplicktskyldigste Tiener
 oc forbeder hos Gud

J. Bagger.

Brevet har Paategning om, at der den 16. Decbr. 1690 er udstedt Kongebrev om Sagen til Elias Heusch og Cosmus Bornemann [de beskikkede Tilsynsmænd over de Reformerte i Kjøbenhavn], men dette Brev findes ikke ind-

ført i de officielle Kopibøger. — Mag. E. Chr. Boldichs tydske Klage til Biskoppen, dat. 24. Novbr. 1690, findes vedlagt, men da den er fuldstændig refereret i Biskoppens Forestilling, optages den ikke her. Den omtalte Michel Johansen siges tilligemed andre Italienerne at have arbejdet paa Murværket ved Kronborg ¹⁾).

Foruden de ovenfor meddelte Udtog af forskellige Lovbestemmelser vedrørende de fremmede Religionsbekjendere kan endnu anføres Instructionen for Politimesteren i Kjøbenhavn af 5 Sept. 1691, hvori det bl. a. hedder: »Skal han have flittig Indseende, at ingen fremmed og forbuden Religion, enten her i vores Kgl. Residentsstad, eller andensheds, hvor det ej tilladt er, vorder øvet, at ingen af vores Undersaatter, som er af vores Religion, den forandrer, særdeles naar de med nogen, som ere af anden Religion, udi Ægteskab komme, at ingen enten Mands eller Kvindes Person, som med nogen af fremmed Religion kan være gift, lade deres Børn, som de tilsammen avle, døbe af andre end vores Præster, i hvis Menighed Forældrene bo, ej heller at saadanne Børn til anden end den evangelisk-lutherske Religion vorder holdte og oplærte udi, og at ingen Tjenestefolk, Læredrenge eller andre af deres Husbonder, Husmødre eller andre til nogen fremmed Religion vorder forførte« osv. (Kvartudg. af Forordn. 1683—99, S. 725—6).

Endvidere kunde mærkes Forordn. af 6 Juli 1695 om Fremgangsmaaden, hvor katholske eller reformerte Proprietærer havde Jus patronatus (Rothe, Udtog af hidtil utrykte kgl. Reskripter I, 223—4).

¹⁾ De to Stykker 5 og 6 ere efter Originalerne i Geh.-Ark. i sin Tid meddelte os af Pastor A. Kall Rasmussen.

Bidrag til dansk klosterhistorie.

Ved Cand. philol. **N. Pedersen.**

Det hænder ikke sjældent, at man i regeringsarkiverne finder gamle håndskrifter, der undertiden kunne have en ret anselig ælde, anvendte som omslag eller bind eller på anden måde anbragte ved indhæftningen af sager fra en senere tid. Undertiden indeholde de brudstykker af bøger, undertiden breve eller andre aktstykker, som i de allerfleste tilfælde ere itu klippede og på anden måde mishandlede. Især synes man om ved og i det 17de årh. at have gjort rigeligt brug af de ældre dokumenter, man havde for hånden, til indbinding af de regnskaber og indberetninger, som skulde afleveres til regeringens arkiver. Man havde kun ringe interesse for fortiden og forstod ikke den betydning, som slige aktstykker fra en svunden tid kunde have for historien, og uden betænkning ødelagde man de stedlige arkiver og plyndrede dem for dokumenter, som vi nu, da man bedre er istand til at vurdere dem, i høj grad savne. Således fandt man for omtrent 30 år siden i Norges rigsarkiv en stor mængde pergamentsstykker, der vare anvendte til indhæftning om regnskaber fra lenene for tidsrummet c. 1580—1640, og som ved nøjere eftersyn viste sig at være lævninger af håndskrifter, der vilde have været af stor interesse, om man havde haft dem i uskadt tilstand¹⁾; og således finder man stadigt i regeringens

¹⁾ P. A. Munch i Norsk Tidsskr. f. Vidensk. og Litter. 1847, s. 25 flg., også i Saml. Afhandlinger, udg. ved G. Storm. I, 273 fl.

arkiver nye brudstykker af oldbreve og skrifter. At få afgjort, fra hvilket sted sådanne dokumenter stamme, eller i hvilket arkiv de oprindeligt have hørt hjemme, var tidt meget ønskeligt, men lader sig ofte ikke gøre; kun sjældent giver håndskr. selv eller de omstændigheder, under hvilke det forefindes, tilstrækkelig oplysning, og først, når en tilstrækkelig mængde, hvis hjemsted med fuld sikkerhed kan påvises, er bragt til veje, kan man derfra slutte om andre, der selv intet bidrag give til spørgsmålets løsning. Det er for det meste ved regnskaber og indberetninger fra lensmændene, og især fra den senere tid af lensvæsnet, at sådanne ældre aktstykker findes, og det synes da at vise sig, at de have været til stede på vedkommende lensmands kontor, hvorfra regnskaberne, der ere indhæftede i dem, indsendtes til regeringen; på lenskontoret ere arkiverne fra de forskellige steder, der hørte ind under lenet, sandsynligvis blevne samlede, og der har man så benyttet denne samling af ældre sager på den angivne måde, når man skulde aflevere sine regnskaber eller indberetninger¹⁾.

Således fandtes der også i det forrige rentekammerarkiv, nu kongerigets arkiv, i foråret 1880 et pergamentsbrev, der var blevet brugt som omslag om et regnskab fra Mariager kloster for året 1629. Det angår ejendomme, som i sin tid hørte til Birgittinerne i Mariager, og har derfor været opbevaret i klostrets arkiv, indtil den samme skæbne, som har ramt så mange pergamentsbreve, også ramte det, at gå som indpakning om nyere sager til Køben-

¹⁾ Se Nord. Tidsskr. f. Philol., ny række III, 69—74, hvor J. Undset omtaler et stykke af et latinsk hdskr. til Sallusts Jugurtha, der fandtes i det norske rigsarkiv ved et regnskab fra begyndelsen af det 17de årh. Da det viste sig, at brudstykker af det samme hdskr. fandtes om regnskaber fra vidt forskellige egne, fræmsætter han den ovenfor givne anskuelse angående stedet, hvorfra de pergamenthdskr., der i det norske rigsarkiv vare hæftede ved regnskaberne fra 1580—1640, ere komne, og den synes også at have sandsynligheden for sig.

havn, hvor det så tilfældigt er blevet opdaget. Forholdene ved dets forekomst bekræfter det ovenfor fremsatte, at det sandsynligvis er fra lensmandens kontor sådanne brudstykker ere komne til regeringens hovedsæde i København.

Da dette pergamentsbrev skulde bruges som omslag, har det lidt en del overlast, et stykke er klippet af, og skriften er på nogle steder en del gnavet, men hovedindholdet er dog klart nok og frembyder forskellige ting af interesse. Det er et notarialinstrument, udstedt i året 1445 i Maribo, angående et brev fra 1428, som var af vigtighed for Birgittinerne. Den, som lod notaren affatte erklæringen, var Niels Jakobsen, confessor generalis¹⁾ for Maribo kloster, og forbindelsen mellem vore to Birgittinerklostre fremtræder herved ret mærkeligt. Dokumentet, hvoraf notaren her tog en genpart, angår næmlig ejendomme, som i tidens løb kom ind under Mariager kloster, men ej have hørt til Maribo, og det var dengang, da notarens erklæring udstedtes, i den nævnte Niels Jakobsens værge, men må senere være blevet overgivet til Mariager klostres arkiv.

Såvel i notarens erklæring som i hoveddokumentet findes forskellige ting af interesse, men på flere punkter må man nøjes med at påpege, hvorledes forholdet sandsynligvis kan have været, dels på grund af håndskriftets mangelfulde tilstand, dels fordi vi savne tilstrækkelig oplysning om vor klosterhistorie for det foreliggende tidsrum.

Förend vi se på selve hoveddokumentet, er der enkelte ting i notarialerklæringen, som bør fremdrages, medens den i øvrigt ligner andre af denne slags, og navnlig i underskriften intet nyt indeholder, hvorfor denne heller ikke er aftrykt her. Erklæringen er udstedt fredagen d. 8de oktbr. 1445, indictione nona. Men efter den hos os almindelige indictionsberegning vilde denne dag falde i den

¹⁾ Confessor generalis var den første af de 13 præstemunke i et Birgittinerkloster. Hammerich, Den hell. Birgitta, s. 105.

ottende indiction. Begyndelsen af indictionen må derfor her være regnet fra september, enten fra d. 1ste (den græske indiction) eller fra d. 24de septbr. (Bedas indiction), således som det også brugtes, men rigtignok langt sjældnere; idet man her og i Tyskland sædvanligvis tog udgangspunktet for indictionen fra d. 25de decbr., den romerske indiction ¹⁾). Ved angivelsen af paven er navnet skåret bort, det var Eugenius d. 4de, pave fra 1431—47, udvalgt d. 3dje marts, så d. 8de oktbr. 1445 falder i hans femtende regeringsår, som her står. Ligøsa er navnet på biskoppen, som omtales, bortskåret, men af det følgende se vi, at det var Ulrik, biskop i Århus 1424—49 ²⁾).

Efter indførelsen af dokumentet følger så beskrivelsen af seglene, som vare hængte under; biskoppens secret og capitlets sigil. Biskoppens segl synes delt i tre afdelinger: den hellige Clemens i midten med højre hånd udstrakt til velsignelse og i venstre et kors og ankeret, hans martyrtegn; medens lammet, der hører med til hans historie og kommer igen i capitlets segl, står på den ene side, og der på den anden side findes en »fremstilling af tre skjolde« (dispositionem trium scutorum). Det passer i det hele med de andre sigiller og secreter, vi have fra Århus biskopper, særligt med biskop Bo's segl fra 1401 og et secret fra samme ³⁾). Biskoppens slægtsvåben har måske, i lighed med fremstillingen på flere af de opbevarede biskopssegel, været afbildet ved den side, hvor de tre skjolde omtales. Capitlets segl fra året 1634 findes afbildet i Ny Danske Mag. I, 129, og det stemmer med den her givne beskrivelse, dog findes den korsfane, som lammet der holder, ikke omtalt her.

Blandt vidnerne ved notarialforretningen nævnes to præster, Peder Mikkelsen og Mikkil Ulvsen. Den første

¹⁾ Grotefend: Handbuch der histor. Chronologie, s. 17—19.

²⁾ Han var af slægten Stygge. Molbech: Histor. Aarb. III, 59.

³⁾ Danske Mag. IV, 289, og 4de række II, 207—9.

var præst i Østofte, Fuglse herred, som til reformationen hørte under Maribo kloster, så at en munk derfra forrettede gudstjenesten i Østofte kirke ¹⁾. Den anden var præst i Kærte, Båg herred på Fyen, måske har også han stået i forhold til Maribo kloster.

I selve hoveddokumentet stod da, at biskop Ulrik i Århus på sin rundrejse i stiftet havde truffet Nørrekloster (også kaldet Glenstrup kloster) og nonneklostret i Randers (Vor Frue kloster) i stærk tilbagegang; bygningerne vare i forfald, beboernes tal ringe og gudstjenesten forsømt. Han tænkte derfor alvorligt på en forbedring, og da kong Erik og hans dronning Philippa bad ham overlade de to nævnte klostres eiendomme til Cartheuserne, som havde fået et sted i Århus stift, Tjæreby, til oprettelsen af et nyt kloster, var han villig dertil og overdrog Cartheuserne Nørrekloster og nonneklostret i Randers med de i brevet nævnte undtagelser og forbehold. Brevet var udstedt 5te august 1428.

Det har alt tidligere været bekendt, at de to her nævnte klostre vare i forfald i begyndelsen af det 15de årh., og at deres ejendomme noget senere bleve overdragne til Mariager kloster ²⁾. Men at disse ejendomme først gaves til Cartheuserne, og at denne munkeorden havde fået Tjæreby, Gimming sogn, Støvring herred, for at grunde et nyt kloster der, har, så vidt vides, ikke været oplyst før. Cartheuserne havde et kloster i Århus, som holdt sig til reformationen ³⁾; et forsøg på at grunde et kloster af denne orden på Sjælland mislykkedes; ellers synes de ikke at have optrådt her i landet ⁴⁾. Om et kloster i Tjæreby ved Randers vides intet andet steds fra. Måske nåede Car-

¹⁾ Larsen: Beskr. af Laal. og Falster. I, 225; jfr. II, 93. Danske Atl. VI, 474: Abbedissen i Maribo kl. skænkede 1596 en klokke til Østofte kirke.

²⁾ Daugaard: Danske Klostre, s. 392, 399—400 og 405. Danske Mag. II, 132 fig.; VI, 66.

³⁾ Daugaard, Danske Kl. s. 32 og 389.

⁴⁾ Daugaard, anf. st.

theuserne aldrig så vidt, at de fik bygget et kloster i Tjæreby; ja, det er det sandsynligste, da vi se, at de ejendomme, som i følge det her meddelte brev skulde høre til dette kloster, snart efter gik over til Mariager kloster, at foretagendet af en eller anden grund er strandet. Her siges også kun, at de skulle fæste bo der, og det håbes, at de ville kunne gøre det ¹⁾. Så vidt det kan skønnes — det pågældende sted i brevet er næmlig noget mangelfuldt, så tydingen er ikke sikker — havde de alt udnævnt en forstander for boligen i Tjæreby, broder Gosvin; det var ham, der skulde ordne overdragelsen af de to klostres ejendomme. Denne broder Gosvin var efter al sandsynlighed en på den tid anset munk af Cartheuserordenen, som senere blev biskop på Island. Der levede næmlig i Danmark i begyndelsen af det 15de årh. en munk Gozvin Comhaer, hvis fader, Gerit Gozvinsön Comhaer, var flygtet til Danmark fra sit fødeland Holland på grund af en strid med biskoppen i Utrekt, hvis rentemester han var. Gozvin Comhaer kom ved den lejlighed også til Danmark, og han, der var bekendt i sin hjemstavn som en ivrig klostermand og tidlig var bleven prior der for et Cartheuserkloster, fandt megen velvilje hos kong Erik, så denne endogså synes at have taget ham til sin skriftefader. Ellers ved man ej noget om hans virksomhed her i landet; men år 1435 udnævntes han af kongen til biskop i Skalholt; sandsynligvis var han dengang om ved 50 år gammel. På Island vare forholdene meget vanskelige dengang, dels på grund af uår, dels på grund af den foregående biskops voldsomheder mod folket, der tilsidst dræbte ham i domkirken;

¹⁾ I en fortegnelse over indtægten af landhjælpen 1524--26, som er meddelt i Danske Mag. 4de række II, 34 flg., nævnes Tierby i Støvring herred som en kirkeby år 1524. Måske står det i forbindelse med det her foreliggende; nu er kirken borte, og vi savne nærmere oplysninger om Tjæreby og klosterstiftelsen der, så man må nøjes med at henstille dette som en formodning, der måske senere kan klares.

men Gosvîn synes at have virket der til megen gavn i de ti år, han var deroppe. Han rejste 1445 til sit fødeland og døde der 1447. Da den i dokumentet nævnte Gosvin uden al tvivl var Cartheusermunk og en betroet mand, der skulde indrette den nye klosterbolig og styre den, og da tiden passer meget vel — det var omtrent i de tre første tiår af det 15de årh., at Gozvin Comhaer opholdt sig i Danmark — og da navnet desuden ikke var almindeligt, selv om det ej er ubekendt, har man vistnok her bidrag til oplysning om Gozvin Comhaers virksomhed i Danmark: også her var han ivrig for klostervæsnet og tog virksom del i nye klostres opførelse¹⁾.

Senere kom de to klostres ejendomme så til Birgittinerne i Mariager; hvor når, vides ej bestemt, men det antages at være sket omtrent ved midten af det 15de årh.. Der findes nemlig i geheimearkivet en fortegnelse over Mariager klostres gamle breve og adkomster, som er affattet 1584²⁾, og af denne fortegnelse fremgår det, at Nørrekloster og Vor Frue kloster i Randers ved den angivne tid må være komne til Mariager kloster, da Nørreklostres breve findes optagne deri, og det samme gods, som før lå til dette kloster, senere nævnes som lagt til

1) Se Kalkars Theol. Tidsskr. 1879, hvor P. W. Becker s. 31 flg. omtaler Gozvin Comhaer; og Nordisk Månedsskr. for folkel. og kristel. Oplysn. 1877, hvor L. Helveg s. 161 flg. omtaler ham. Begge have deres stof fra den hollandske lærde W. Moll, der har givet en levnedbeskrivelse af sin landsmand Gozvin: Gozewijn Comhaer, een Nederlander aan het hoofd der Kerk van Island. 1876. I forvejen fandtes der en kort levnedbeskrivelse om ham som biskop på Island hos Finrus Johannæus: Historia Ecclesiast. Islandiae. II, 475—78.

Det er dr. phil. H. Rørdam, hvem jeg skylder, at min opmærksomhed er bleven henledet på denne Gozvin Comhaer og hans mulige identitet med den i dokumentet nævnte.

2) Fortegnelsen, der begynder med et brev fra 1412, er aftrykt i Danske Mag. VI, 68 flg.

Mariager paa den antagne tid¹⁾. For Frue klostres vedkommende indeholder fortegnelsen ej slet så tidlige eller tydelige vidnesbyrd, men at de to klostre have delt skæbne med hinanden kan man slutte af brevet, som overdrager dem i fællesskab til Cartheuserne, og desuden stadfæster et kongebrev fra 1515 et brev af Christiern d. 1ste, hvorved de to nævnte klostres gods gaves til Mariager kloster²⁾. Det her behandlede brev fra 1428 nævnes ikke i den omtalte fortegnelse, heller ikke notarialinstrumentet fra 1445; men de have rimeligvis været blandt de »unyttige og ubrugelige breve«, som man med optegnelsen 1584 fandt det overflødig at registrere særskilt, da de »intet synderligt havde på dem«.

Af det foreliggende dokument fremgår det nu, at Nørrekloster og Vor Frue kloster vare selvstændige endnu 1428, men at de 1445 må have været i Birgittinernes eje, da disses confessor generalis i Maribo havde dette brev i sin værge og for større sikkerheds skyld lod tage en notarialerklæring derom. Og når dette sker i Maribo, og ikke, som man kunde vente, i Mariager, og efter begæring af conf. gen. for det første kloster, medens det sidste slet ikke omtales, kan man vel nok opfatte forholdet således, at Mariager kloster vistnok var grundet i begyndelsen af det 15de årh.³⁾, men et fuldt ordnet klosterliv ikke endnu indrettet 1445, ligesom klosterbygningen ikke var helt opført på den tid. Endnu i året 1468 klages der næmlig over, at bygningerne ikke vare fuldførte på grund af de vanskelige tider⁴⁾; og der nævnes vel »brødre og søstre« i

¹⁾ Således viser et tingsvidne fra 1454, at Mariager kloster da havde to kirker, som vi af et sognevidne fra 1479 se tidligere hørte til Nørrekloster. Danske Mag. VI, 101 og 107.

²⁾ Smstd. 132. Om Nørrekloster og dokumenter angående dets historie se Danske Mag. II, 132 fig. Jfr. i øvrigt: Daugaard, Danske Klostre; 372; 399—400; 405 fig.

³⁾ Jfr. den ovenfor omtalte fortegnelse over breve og adkomster.

⁴⁾ Danske Mag. VI, 91—92.

Mariager kloster ved år 1448, men en confessor generalis forekommer først ved år 1458, medens der for året 1440 nævnes en »foged på Mariager kloster«, en adelsmand Iver Andersen¹⁾. Sagen synes derfor at hænge således sammen, at Maribo ved 1445 var det egentlige sæde for Birgittinerne, den unge stiftelse i Mariager kunde endnu ikke stå på sine egne ben og føre sit eget liv²⁾, og confessor gen. for Maribo kloster, den første af munkene og den, som ved given lejlighed trådte op som klostrets repræsentant, har tillige haft med Birgittinernes sager i Mariager at gøre og gæmt deres papirer. Så forstår man, at notarens erklæring er tagen i Maribo og siden kommen i Mariager klostres eje, men mærkeligt er det alligevel, at dette sidste ikke nævnes i dokumentet.

Fra det, som ved biskop Ulriks brev skænkes Cartheuserne, undtages en sognekirke, Vor Frue; stedets navn, hvor denne kirke lå, er bortskåret, men det har sikkert nok været den i Randers, der var sognekirke til reformationen; men på den tid synes at være bleven nedbrudt³⁾. En dom af Frederik d. 1ste i året 1529⁴⁾ gav borgerne i Randers lov til at nedbryde Vor Frue kirke og bruge og beholde al den ejendom, som hørte til denne kirke, dog måtte de rettigheder, som Mariager kloster kunde gøre gældende, ikke krænkes, og derefter var altså selve kirken borgernes og har vel været undtaget fra Frue klostres andre ejendomme, der skænkedes Birgittinerne. Da disse siden klagede over Randers borgeres fremfærd mod klostrets ejendomme i Randers, særligt over, at Vor Frue kirke var bleven nedbrudt, gav Christian d. 3dje Mariager kirke vistnok erstatning på anden måde for det tab, de måtte have lidt, men

¹⁾ Smstd. 70; 72; 264.

²⁾ Det har vel også været for at understøtte stiftelsen og sætte klostret i tilstrækkelig stand, at Nörreklostres og Vor Frue klostres ejendomme overgaves Birgittinerne.

³⁾ Se dog Ny kirkehist. Saml. V, 791.

⁴⁾ Danske Mag. VI, 277.

dömte tillige, at Randers by skulde have og beholde Vor Frue kirke og dens rette tilliggende¹⁾. Det kan derefter ikke antages, at Birgittinerne have ejet denne kirke, om de end kunne have haft et eller andet krav paa den, i alt fald have deres rettigheder været tvivlsomme. Da gavebrevet til dem sandsynligvis har været enslydende med det til Cartheuserne, støttes også heraf den formodning, at den i brevet 1428 nævnte kirke har været Vor Frue kirke i Randers. Endvidere undtages i brevet selve stederne, hvor de to klosterbygninger lå²⁾; ejendommene, bona et justae pertinentiae, gives til Cartheuserne, men biskoppen og hans capitel forbeholdt sig anvendelsen af klostergårdene selv.

Hvad nu det her benyttede pergamentsbrev angår, da er et stykke deraf afklippet, således at begyndelsen til hver linje mangler, og paa nogle steder er skriften bleven utydelig ved ombøjningen af pergamentet og ved den derpaa følgende gnidning af indholdet mod bindet. Men det er ikke meget, der mangler, som man kan slutte ved at se på de steder, hvor man med sikkerhed andet steds fra kan udfylde hullerne. Således kan man angive indholdet af begyndelsen, hvor der må have stået: in nomine domini amen; det manglende ved pavens navn, ved biskoppens i 5te linje af hdskr., ved kongens titel, dronningens navn og ved omtalen af capitlets segl, hvis påskrift vi kende³⁾. Man kommer da til det resultat, at der på de fleste steder savnes henved 12 bogstaver; derfor er her sat 12 prikker som gennemsnitstallet af de bortskaarne bogstaver, hvor det manglende ikke er forsøgt udfyldt. Hvor man ved sammenligning med dokumenter af lignende indhold uden vanskelighed har kunnet udfylde det manglende, er dette gjort;

¹⁾ Danske Mag. VI, 141—42.

²⁾ Loca amborum monasteriorum; jfr. Dipl. Arn. Magn. I, 281: locus ipse, in quo praefatum monasterium situm est: gården med dens bygninger og tilhørende toft.

³⁾ Se ovenfor.

ligeså er, hvor indholdet kan sluttes med sandsynlighed af det bevarede, og ord dertil af passende størrelse tilbød sig, en udfyldning givet, som ej gør fordring på at være den eneste rette, men kun at give meningen, som den med rimelighed har været. Hvor dette ikke har været tilfældet, er der sat prikker; et par steder er kun et enkelt ord indsat for at lette læsningen.

I afskriften her er der sat u overalt, hvor hdskr. har u eller v, da det ene eller det andet af disse to tegn bruges uden fast regel for at betegne samme lyd. Det samme gælder om i, hvor hdskr. har i eller j. Egennavne og tillægsord, dannede af egennavne, ere skrevne med stort begyndelsesbogstav, og sætningstegn satte til efter nuværende regler.

[In nomine domini am]en. Anno natiuitatis eiusdem millesimo quadringentesimo quadragésimo quinto, *indición*e nona, die *ueneris*, octaua mensis octobris, hora decima uel quasi, in [habitu]culo mon]asterii *sanctarum* Marie uirginis et Birgitte in Mariebo, ordinis *beati* Augustini *sanctisaluatoris* nuncupati, Ottoniensis *dyocesis*, pontificatus *sanctissimi* in *Christo* patris ac *domini* nostri, [domini Eugenii, diui]na *prouidencia* pape quarti, anno quindecimo, in mei publici notarii, *nominis* *infrascripti*, et *testium* *infrascriptorum* *presencia* *constitutus* *personaliter* *uenerabilis* et *religiosus* [frater et dominus] *Nicholaus* *Jacobi*, confessor generalis *predicti* monasterii Mariebo, *quandam* *literam* *apertam* seu *patentem* in *pergameno* *conscriptam*, duobus sigillis, *uidelicet* *reuerendi* in *Christo* patris, [domini Ulrici, de] *gracia* *episcopi* *Aru-siensis* ac *eiusdem* *uenerabilis* *capituli*, ut clare apparuit, *sigillatam*, quam ego notarius una cum *testibus* *infrascriptis* *uidimus* non *uiciatam*, non *cancellatam*, [nec in aliqua sui] *parte* *suspectam*, sed *omni* *prorsus* *uicio* et *suspicion*e *carentem*, in *medium* *produxit*, exhibuit et *publice* *ostendit* ac *perlegi* *fecit*; *asseruit* *eciam* et *timuit*, *quod* *valde* *periculosum* [esset *huiusmodi* *litera*]m *semper* *apud* *se* *portare*, seu *per* *terras*

et loca, ubi eius presenciam foret necessaria, mittere seu transferre, ex eo quod inopinatus posset casus euenire, quod perderetur, aut per raptos homines contingeret laniari, uel quod a tinea seu ab igne consumeretur, aut sigillum rumperetur, uel scriptura macularetur, unde reddi posset suspecta; idcirco petiuit predictam [literam] transumendo innouari, in notamque et in publicam formam redigi ac exemplificari, quod deinceps huiusmodi transumpto seu transcripto fides adhiberetur plenaria in omnibus et [singulis partibus, sicut] originali litere fides adhiberetur; tenor uero memorate litere de uerbo ad uerbum sequitur, fuit et est talis. Uniuersis presentes literas inspecturis Ulricus, dei et apostolice sedis [gracia episcopus Arusiensis, salutem in axis stelliferi conditore. Cum diuina clemencia, summum principium lapsi generis humani refectiuum, ad partem sollicitudinis suo gregi nobis credito fide[liter] gratuito nos elegit, cuius forma facti¹⁾ ad replantandas uirtutum radices, euulsis uiciorum uepribus, ex commissa dispensacionis studio inducimur et mouemur [ut] one ordinarie uisitacionis per circum nostrae dyocesis transitum faceremus, contigit nobis etiam ad duo monasteria, uidelicet monachorum in Nørrecloster et monialium [in Randrws proced]ere, in quibus edificiorum et domorum ruinam miserabilem, personarum defectum notabilem, statum diuinorum lamentabilem et alia inuenimus inordinata, sine dolore minime [recordantes, quod] misse, hore canonice ceteraque diuina officia in multis retroactis temporibus fuerant, sicut ad huc sunt, quodammodo diminute, et quod ex elemosinis benefactorum non exsoluuntur deo et sanctis eius laudum et gratiarum debite acciones, necnon regularis discipline obseruancia etiam in suis essentialibus, sicut multorum patet uisui

¹⁾ Udtrykket er fra en latinsk oversættelse af I Petr. 5, 3: forma facti gregis: satte som forbilleder for hjorden. Ducange, *Lexicon uader: forma.*

..... licet numero paucis sub eisdem locis degentibus, exiles redditus habentibus, est obliuioni tradita et totaliter eneruata; unde pastoralis officii debitum circa genda incumbunt humeris, est illud potissimum, ut diuini honorem nominis dilatandum curemus et uere religionis semitam dirigamus. Nos autem pii patris moleste ferentes incommoda filiorum intra pectoris claustra solícite reuoluimus, quam sint plene periculis, quam onuste dispendiis quamque in diuine maiestatis ntur exose transgressiones et negligencie supradicte, perpennes itaque reformationem in huiusmodi locis debitam propter personarum paucitatem ac reddituum exilitatem se fieri; ymmo extat uerisimile, ut ibi naufragetur religio, ubi gubernaculum exulauerat monastice discipline; quocirca deuotum affectum serenissimi [principis et domini] nostri, domini Erici, dei gracia Dacie, Swecie, Norwegie, Sclauorum, Gotorumque regis et ducis Pomeranorum, ac feruentem deuocionem illustrissime principisse et domine nostre, [domine Philippe, e]adem gracia premissorum regnorum regine, dilecte conthoralis sue Anglorumque regis filie, diuinum cultum et religionis propaginem per suorum regnorum climata sius anhelancium, merito in domino commendamus, quorum pium et sanctum desiderium, diuinitus illustratum, quendam locum Tyæreby dictum, nostre dyocesis, pro nouo monasterio ser ad laudem dei et gloriose matris sue sanctorumque suorum contulit et donauit, quorumque affectuose preces nobis instanter directe proposuerunt, ut nostros beniuo[los] um una cum nostro dilecto capitulo dignaremur adhibere, quatinus pre-nominata monasteria monachorum in Nørrecloster et monialium in Randrws cum [omnibus suis ius]tis pertinentiis, partim destituta et, ut premittitur, defectuosa, fratribus Cartusiensibus in eodem loco Tyæræby, redditus tenues habente, instituendis in uberiora dia maioraque diuine laudis officia, die noctuque inibi debite persoluenda,

cederent possidenda. Nos uero¹⁾, *domini nostri regis et domine regine memoratorum uoluntati* fauentes, *nostram beniuolenciam*, ut bona *et iuste pertinencie prefatorum monasteriorum Nørrecloster et Randrws*, parrochiali tamen *ecclesia, uidelicet beate uirginis*²⁾ [in Randrws, cum] suis *iuribus et pertinenciis uniuersis una cum locis amborum monasteriorum predictorum* ordinarie *disposicioni plenarie reseruata, dictis fratribus Cartusiensibus* in [prefato loco Tyærjæby instituendis, dummodo³⁾ (?) *uere religionis status secundum regulam eiusdem Cartusiensis ordinis cum suis circumstanciis, tam in edificiis, quam eciam horis canonicis* *ibidem crescat inibique perfecte uigeat, cedant et attineant, iuxta formam et assignacionem bonorum et inuentarii, cuidam religioso fratri Gosswino, eiusdem* *habitacionis*⁴⁾ (?) in eodem loco Tyærjæby asserto rectori, *per nos et capitulum nostrum creditam, ordinanda, ita quod ipsa bona et pertinencie sine consensu dyocesani donacionis, uendicionis, permutationis seu infeudacionis, uel ad firmam dimissionis titulo minime alienentur, obligentur uel dimittantur, una cum con-*

1) Sætningsforb.: nos — annuimus et prestamus — nostram beniuolenciam, ut bona — dictis fratr. Cartus. — cedant et attineant: vi give vort minde til, at —.

2) Sandsynligheden taler for, at det har været Vor Frue kirke i Randers (se ovenfor S. 178—79), og bogstavernes tal i den her givne udfyldning passer til det, der ovenfor er angivet som manglende.

3) Læsningen af ordet er tvivlsom; den første del har ikke noget tilsvarende i det øvrige dokument, den kunde ligne an eller am forkortet, men er her læst som d, da slutningen af ordet synes at måtte læses som — ummodo, og der findes tegn for d fra det 15de årh., som ligne tegnet her. Desuden savner man en conjunction, der skulde styre *crescat* og *uigeat*, og den må stå foran status.

4) Begyndelsen af dette ord er utydelig på grund af slid på pergamentet; foran det, efter *eiusdem*, synes der at skulle stå: *ordinis Cartusiensis* som den orden, hvortil Gosvin sandsynligvis hørte, men bogstavernes tal passer ikke efter den sædvanlige forkortning af disse ord.

sensu nostri dilecti capituli nobis a iure permittitur, annuimus et prestamus, prouiso eciam, quod omnes et singuli fratres dicti Cartusiensis ordinis, qui in premissis loco Tyæræby, ut speratur, [instituentur] subiectionem, obedienciam et reuerenciam nobis et successoribus nostris, saluo eorum ordine, fideliter et humiliter faciant et impendant, ut orthodoxe fidei concors nica, incon¹⁾, indiuisa consistat, et eo magis ecclesia dei in suis membris integra maneat et unita, iure quidem dyocesani et libertatibus nostre ecclesie saluis, petentes ista, ut premittitur, a superiore, cuius interfuerit ad aptatum effectum duci et canonicè confirmari; in cuius rei testimonium secretum [nostrum una cum sigillo nostri dilecti capituli premissi presentibus est appensum; sub anno domini millesimo quadingentesimo uicesimo octauo, in profesto sanctorum Sixti, Felicissimi [et Agapiti, mar]tirum gloriosorum. Descriptiones quoque sigillorum prefate litere appensorum sequuntur in hunc modum; erat quippe sigillum episcopi rotundum de cera alba, abintra uero de rubea, [appar]uit ymago sancti Clementis infulati et mitram papalem in capite gestantis, in sinistra manu crucem et anchoram tenentis et dextram manum extendentis quasi ad dandam benedictionem, [in parte dextr]a erat forma clipei in se continentis dispositionem trium scutorum, in sinistra uero parte eiusdem ymaginis similiter apparuit clipeus continens in se formam agni dei, [et in circumferencia] hec uerba, scilicet: secretum domini Ulrici, dei gracia episcopi Arusiensis; item sigillum capituli erat oblongum de cera alba, abintra uero de uiridi, in cuius medio [ap]paruit figura sancti Clementis infulati, procumbentis seu genuflectentis et manus suas sursum conpositas orando quasi tenentis, super cuius caput erat scriptum: orante sancto [Clemente; ad parte]m uero sinistram apparuit figura cuius-

¹⁾ Slutningen af ordet er utydelig, da pergamentet har været ombøjet på dette sted.

dam montis, in cuius summitate erat forma instar agni stantis et quasi cum uno pede anteriori aliquid demonstrantis, sub cuius [pedibus apparuit] fons uiuus emanans, inter uero ymaginem sancti Clementis et montem, quasi in medio sigilli, apparuit forma cuiusdam parue anchore, et in circumferencia hec uerba: [sigillum capi]tuli sancti Clementis Arusiensis ecclesie. Uerum post huiusmodi litere, cuius tenor, sic ut superius premititur, est descriptus, produccionem, exhibicionem et ostensionem ac eciam post examinacionem et perleccionem ad supradicti fratris et domini Nicholai Jacobi confessoris instantem requisicionem et petitionem ego notarius infrascriptus eandem literam assumpsi [in publici instru]menti formam redigendo transumendam, prout inferius in subscripcione latius continetur. Acta sunt hec anno, indiccione, mense, die, hora, loco et pontificatu, quibus supra, [presentibus] et discretis uiris, uidelicet dominis Petro¹⁾ (?) Michaelis, curato ecclesie Østtofte, Ottoniensis dyocesis, Michaele Ulphonis, curato ecclesie Kertæ, eiusdem dyocesis, et Eskillo dyocesis uicario in Mariebo, Johanne Magni, proconsule opidi Mariebo, dicte Ottoniensis dyocesis, Johanne Andree et Clemente, opidanis ibidem, testibus [ad premissa voca]tis specialiter et rogatis.

Notarens tegn.

Notarens underskrift:

Et ego Johannes Feringbergh etc.

¹⁾ Det første bogstav er læst som P, da resten af ordet synes at kræve et p, og afskriveren ved et egennavn nok kan have afvejet fra den almindelige form for P, som ikke ligner den her formodede.

Fortsatte Bemærkninger til „Historien om Peder Smed“.

Af Adjunkt, Dr. A. Heise.

For en Del Aar siden meddelte jeg i Ny kirkehistoriske Samlingers 5te Bind nogle Bemærkninger om det bekjendte Folkeskrift fra Reformationstiden: »En Historie om Peder Smed og Atzer Bonde«, nærmest for at bestemme Tiden for dets Fremkomst (1529 eller 1530) og for at paavise dets nøje Forhold til det reformatoriske Røre i Viborg Stift. Den Gang kjendte man imidlertid dette Skrift kun fra et eneste defekt Exemplar paa det store kgl. Bibliothek; først forrige Aar har man været saa heldig at træffe paa et fuldstændigt Exemplar af Skriftet i Sverig, hvor det nu opbevares paa Rigsbibliotheket i Stockholm. Mærkeligt nok hører dette nyfundne Exemplar til samme Oplag som det defekte Exemplar i Kjøbenhavn og viser sig at være trykt i Kjøbenhavn 1577 af Matz Vingaard. Da Professor Svend Grundtvig nu (1880) har udgivet det paa ny for »Samfundet til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur«, som hermed har begyndt sin Virksomhed, turde det maaske have nogen Interesse netop i dette Tidsskrift, der har Fortjenesten af i sin Tid at have meddelt et Optryk af det kjøbenhavnske Exemplar (Kirkehist. Saml. II, 326 ff.), at henlede Opmærk-

somheden paa det forresten ikke meget nye, der herved er kommet for Dagen til Bedømmelse af Skriftets Indhold, Affattelsestid og Forfatter.

Af Begyndelsen fremgaaer, at Bedragerierne i Karup spille en større Rolle i Skriftets Teknik, end man tidligere har kunnet se. Da Peder Smed spørger Bonden, hvorfra han er og hvor han vil hen, svarer han:

Jeg siger eder Sanding og svær om Kors,
 jeg bor i Tebbering By i Mors,
 jeg skal ikke æde andet end Vand og Brød,
 jeg skal ikke komme i den Nød,
 før jeg kommer den Rejse afsted,
 som jeg haver til Karup jet (o: lovet).

Hertil svarer Peder Smed:

Jeg haver og været til Marked der,
 jeg vil ikke komme der mer.
 Jeg førde did Øxer, Segle og Knive
 og tænkte Kjøbmandskab der at bedrive.
 Jeg fik end nøje (o: neppe) for alle mine Vare
 saa mange Penninge, jeg kunde fortære.
 Det kommer dog derom ikke til,
 jeg det gjerne lide vil.
 Med Bedrøvelse skulle vi indgaa
 til Himmeriges Rige og Glæden faa¹).

Bonden bliver forfærdet herover:

Eja Peder Smed, hvi taler I saa,
 der kan stor Hævn efter gaa.
 Jeg gaar ikke til Karup fram,
 for jeg vil sælge eller købe Kram.
 Vidste I, hvad der skede, saa vel som jeg.
 I ginge vel Pillegrims Gang med mig.

¹) Ordene ere, som Prof. Grundtvig bemærker, noget dunkle; men de forsøgte Forklaringer tilfredsstille mig lige saa lidt, som de synes at tilfredsstille Prof. Grundtvig selv. Kan Meningen ikke være: Det (at jeg har lidt Tab) kommer det dog ikke an paa; det (Tabet) vil jeg gjerne lide; Modgangen og Lidelsen fører til Himmeriges Rige; nej, der er helt andre Grunde til, at jeg ikke mere vil til Karup. Men disse Grunde udtales ikke endnu; derfor har Bonden i sit Svar heller slet ikke faaet fat i det hele.

Bonden er altsaa i Besiddelse af en Hemmelighed om Karup, han véd noget nyt; det tiltrækker i den Grad Præstens og Munkens Opmærksomhed, at de holde op at lege Vartavl:

Sig mig, Atzer, i denne Time,
hvad er sket i Karup for snime.

Nu rykker Bonden strax ud med sin Visdom: Luther, den Kjøtter, er Skyld i, at Folk ikke mere gaa til hellige Steder; det kalder min Sognepræst for Straf, thi han har stor Skade deraf. Men, — nu er der sket et Jerntegn, thi:

Jomfru Maria haver grædt fuld saare,
for ingen vil til Karup fare¹).
Det saa min Nabo, saa dannis en Mand,
hvor Jomfru Maries Øjne rand.
Det er ikke uden to Dages Rom (o: Rum),
siden han hjem af Karup kom.

Derfor er det altsaa, at Bonden vil til Karup — ikke fordi der, som jeg tidligere fejlagtigt har opfattet det, er paalagt ham en Bod; nej, det er det nye, det store Jerntegn, der trækker ham.

De to gejstlige Herrer tage denne nye Opdagelse meget forskjellig. Præsten, der er en baade forslagen og hovmodig Karl og der, som Peder Smed kort efter antyder, meget godt véd, hvorledes det forholder sig med det karupske Marie-Billedes Taarer, siger meget snu:

Mig tykkes, I er en Dannemand,
I sagde (det) ikke, uden det vaare sand.

Og i samme Nu forbereder han et nyt Mirakel:

Mig drømte i Nat saa underlig,
det vil jeg holde en Tid hos mig.
Det skal ikke hver Mand faa at vide,
det bliver snart andet, om I ville bide (o: bie)

Sortebroderen er derimod i og for sig en skikkelig Mand, godtroende og naiv:

¹) Den jyske Udtale kommer stadig frem i Rimene: saare — faare jfr. ovenfor: Vare — fortære (fortare).

Jeg haver vel tænkt over mange Dage,
at Helligen vilde ikke længer fordrage
den Forsmædelse og Vanheder,
som dem nu dagligen skeder (o: sker).

Al Gudstjeneste foragtes, fortsætter han; Menneskenes
Paafund regjere nu; Helgene, Præster, Munke, Vievand,
Lys og Palmer og viet Salt agter ingen længer paa:

Ingen agter noget her omkring,
uden Gud, som skabte alting.
Hvorledes skulle vi os herofter føde?
Jeg frygter, vort Kloster bliver øde.

Efter dette naive Munkeudraab lader Peder Smed, der
hidtil ikke har været i Samtale med Munken eller Præsten,
et Ord falde om, at man skal sætte sin Lid til Gud alene.
Præsten, der endnu ikke ret har faaet Øjet op for Peder
Smeds Standpunkt, siger da:

Giver eder til Freds til en Tid,
I faar vel snart andet til Id.
Vilde Helligen bruge den gamle Sæd
at gjøre Jertegn, det tørre vi ved¹⁾,
Da tør jeg sværge om alt det jeg skal,
vi havde forvundet vor Sorge al,
Thi at Almuen over Hob²⁾
gjøre endnu til Helligen Raab.
De sætte endnu til Helligen Trøst
og raabe til dem med høje Røst.
Kunde vi optænke noget underligt,
at Almuen hørte ikke før sligt,
og at det kunde sig skikke saa,
at Mentgheden vilde tro derpaa,
Siden skulde de god Tidende høre,
for vor helligste vilde vi det føre,
Da hjulpe han os i Sadlen saa højt,
al Verden vil vi da faa underbøjt,
Konger, Førster, Ridder og Svende,
de skulle os siden alle tjene.

Den Drøm, Præsten har haft, skal altsaa udbyttes,
som det lader til. Idet Præstehovmodet og det bevidste

¹⁾ o: det trænge vi til, have Behov.

²⁾ Ueberhaupt, i Almindelighed.

Bedrageri saaledes træder frem i hele sin Frækhed, tager Peder Smed endelig for Alvor til Orde og siger først meget spydig:

Nu have I fattet Sagen Ret,
 som vi nu have her om træt(tet).
 Jeg kan vel mærke af eder og høre,
 at Helligen kunne Jertegn gjøre.

Ironien stiger til det højeste, idet han tilføjer:

Ingen Prælat kunde det saa gjøre,
 eller Provincial af Sortebrødre,
 Ikke Lektor Povl i Helsingør
 eller Hr. Søren Jakobsen det gjør,
 og ikke alle Munke med deres Bram (o. s. v.)

Man maa erindre, at Povl Helgesen (Paulus Eliæ) netop kort før (1528) saa godt som nogen havde ivret mod den Slags falske Jertegn¹⁾. Derpaa vender Peder Smed sig til Bonden og afslører hele Bedrageriet i Karup, hvorledes Præsten har heldt Vand oven i Hovedet og ladet det sive ud gennem Øjenhullerne, hvorledes »Rinds Herreds Foged« i »Landsdommers« Nærværelse har opdaget det hele ved at krybe op paa en Stige o. s. v. o. s. v.

Bringe disse gjenfundne Blade af Smædedigtets Begyndelse saaledes ikke meget nyt i saglig Henseende, synes de mig derimod i æsthetisk Henseende at have ikke ringe Interesse. De ere aabenbart noget af det mest vellykkede i Satiren. Det samme gjælder tildels ogsaa om den gjenfundne Slutning, hvori der desuden findes et Par Sager, der faa Betydning med Hensyn til Affattelsestiden og Forfatteren. — Det tidligere kjendte Exemplar endte med, at Bonden var bleven helt omvendt fra sin Iver efter at komme til hellige Steder og istedenfor at gaa til Karup vendte tilbage til Salling Sund; Munken begyndte at ytre nogen Betænkelse; navnlig havde Historien om Sortebrødrenes storartede Bedrageri med den sveitzerske Skrædersvend Jetzer gjort et stærkt Indtryk paa ham; nu siger han:

¹⁾ Jfr. mine Bemærkninger i Ny kirkehist. Saml. V, 750.

Kjære Peder, I sige alt sandt,
 jeg kan nu mærke, at det er Tant,
 vi Munke meget unytte ere.

— — — — —
 Prioeren sendte mig ud
 at samle Korn, Ko og Stud,
 jeg skulde og samle Smør og Ost,
 nu sidder jeg her og drikker Most.

Hermed endte det tidligere Exemplar; det nye fortsætter:

Jeg leger Vartavl, som jeg kan vel,
 det er alligevel ikke Skel.
 Vidste jeg noget at føde mig med,
 jeg vilde kaste Kappen paa denne Sted.

Vel har han, der er »sexten og tyve« Aar gammel, nogen Betænkelighed, da han er for gammel til nu at lære et Haandværk; men da Peder Smed foreholder ham, at der er mangehaande ærlige Arbeider at ernære sig ved:

Tærske, maage, at gaa med Plov,
 og stundom hugge Ved i Skov,
 skjære og rive og saadant mere,

— saa bliver Enden paa Legen, at han kaster sin Kappe og gaar:

Til Nibe jeg nu vandre vil,
 et Silde-Fiskende staar der nu til.
 Jeg vil arbejde Dag og Nat,
 mig haaber, det skal blive godt (o. s. v.)

Atter et lille lokalt Træk, der har nogen Interesse. I Nibe holdtes i Anledning af Sildefiskeriet et større Marked ved Pinsetid; rigtignok havde Aalborg By allerede 1460 faaet nedlagt Forbud mod dette Markeds Afholdelse, der skulde forlægges til Aalborg; men det gik her som altid: et unaturligt Lovbud har ingen Livskraft. Den store Tilstrømning, der under Vaarfiskeriet fandt Sted paa Nibe Strand, gjorde Forbudet unaturligt; endnu 1594 klager Aalborg over Nibe Pinsemarked¹⁾. Ogsaa ved Høsttid fandtes

¹⁾ Samlinger til jydsk Hist. og Topografi S. 278, 295; jfr. Fr. I's danske Registranter S. 62 (Kongen sender Saltene til Nibe om Vaaren).

Sildefiskeri ved Nibe¹⁾; men af andre Træk i Satiren synes at fremgaa, at det er Vaarfiskeriet, der her er Tale om; Adser Bonde har siden Fastelavn ikke spist saa meget som en »Silderavn«; ogsaa i Karup faldt det stærkt besøgte Marked ved St. Valborg Tider (1ste Mai) o. s. v. Naar jeg tidligere²⁾ har bygget noget paa, at Peder Smed kommer fra Holstebro, hvor der var et stort Marked ved Midfaste-tid, og derfor har trot at kunne henlægge Tiden til Faste-tiden, saa maa Tidsfristen maaske nu udstrækkes noget, saa at man vel maa sige, at Forfatteren har tænkt sig Foraarstiden som den Tid, Samtalen finder Sted. Jeg skal derfor heller ikke holde videre stærkt paa Dr. Helvegs For-modning, at her rimeligvis foreligger et Fastelavnsspil, som er blevet opført, hvortil jeg da ogsaa kun med nogen Usikkerhed har sluttet mig (jfr. S. 758), især da saa vægtige Autoriteter som Birket-Smith og Prof. Grundtvig, der kjende mere til Fastelavnsspillenes Beskaffenhed end jeg, have ud-talt sig derimod (Forord S. V).

Efter at Munken har kastet sin Kappe, kommer det til et heftigt Optrin mellem Præsten og Peder Smed, der med stor Styrke kaster sig over Præsternes Frillelevned:

Vist ere I Aandelige og lide Plage (plaffue):
 én Kone ville I ikke længer have (haffue),
 I lade vel hente en Kone paa Skavn (Skagen)
 og en anden i Kjøbenhavn.
 Kan hun ikke danse efter eders Pibe,
 da hente I vel den tredie i Ribe.
 Saa lede I dem alle tre af By
 og tage den fjerde igjen paa ny.
 Det skal da være aandeligt,
 hvilken Præst bedriver slikt!
 Jeg og andre flere Lægmand
 have én Hustru og nøjes med den.

— — — — —
 Horer maa I have vel,
 efter eders Frihed, følger det Skel,

¹⁾ Fr. I dske. Reg. S. 38.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 738.

en efter anden, saa mange I ville,
 med Rette kan ingen eder fraskille.
 Derpaa haver I fuld fast en Dom,
 som eders Afgud besegled i Rom.

Efter en derpaa følgende noget saftig Skildring af Præsternes Usædelighed bliver Hr. Jens for Alvor vred. Hvad han tidligere mere i Forbigaaende har truet med, det sætter han nu i Værk, at klage over Peder Smed hos Biskoppen:

Hvem har givet dig den Magt
 til de Ord, du haver sagt,
 her i min Herre Bispens Stigt,
 at gjøre her et Oprør sligt?
 Og hver Mand tror paa dine Ord,
 det er hos Præsterne Skam fuld stort (stor?)
 Vi ville det ikke tilstede saa,
 at nogen saadan prædike her maa.
 Jeg vil og sige eder sand:
 min Herre Bispen bød mig under Band,
 jeg skal ikke Sandingen for Bonden sige.
 Skulde jeg ikke da kunne tige (o: tie)?
 Jeg vil nu strax ride af Sted
 og sige min Herre Bispen det,
 Hvad Hovmod du haver Hans Naade gjort
 med det Klammer, du haver i Stigtet fort (o: ført).
 Jeg finder hannem paa Hald, det gode Slot,
 som Hans Naade haver bygt saa fast og godt.

Bogen ender derpaa med en Slutningsreplik af Peder Smed:

— — — — —
 Nu beder jeg alle, som have hørt
 de Ord, jeg haver for eder ført
 fra første og til det sidste og saa,
 at I mærker og giver Agt oppaa
 alt det, jeg haver sagt nu here,
 hvad det er mindre eller mere.
 Agter og denne Præstes Ord,
 han siger, der er Forbud gjort,
 at ingen Præst maa prædike sande,
 hvo det gjør, han kommer i Bande.
 Annammer disse Ord, I have hørt
 af en Lægmand, dem haver fremført.

Jeg er ikke boglærd stord,
 eller red mig paa at tale slig Ord.
 Kunde jeg have taled bedre end saa,
 da vilde jeg ladet eder det forstaa (o. s. v.)

Man skulde efter disse Ord rigtignok tro, at Forfatteren ikke har tænkt sig en Læse-, men en Tilhørerkreds, og kunde maaske atter komme til at tænke paa et opført Stykke. Vi tro dog snarere, at Peder Smed kun bliver i Rollen, at Forfatteren har tænkt sig ham talende i Lars Fogeds Stue for Lars Foged og de Gjæster, der muligvis sad der, skjønt Indledningsordene om Lars Foged, der sidder ved sin Bordende, medens Broder Kort og Hr. Jens sidde hos ham og lege Vartavl, ikke tyde paa, at Forfatteren oprindeligt har tænkt sig andre Tilstedeværende; men ellers kommer Peder Smed til at tale alene, alle de andre ere gaaede. Den Slags Smaatræk maa man selvfølgelig ikke lægge for stor Vægt paa ved et Skrift af denne Art. Forfatteren identificerer sig med Peder Smed og taler i hans Person, i hans Rolle, og Tilhørerkredsen bliver da af sig selv ikke blot de Tilstedeværende, men hele Folket. Men netop fordi Forfatteren saaledes bliver i Rollen, kan jeg ingenlunde indrømme Prof. Grundtvig (Forord S. V—VI), at dette sidst tilkomne Ark indeholder en direkte Modsigelse mod min tidligere Mening (S. 752; 759), at Forfatteren nærmest maa søges i de Gejstliges Kreds, fordi han er i Besiddelse af en Dannelse, man paa den Tid neppe tør forudsætte udenfor denne. Som Lægmanden fremtræder Peder Smed hele Tiden; han »aldrig lærte Skriften vel«, men anfører den dog af og til selv o. s. v. (jfr. nærmere anf. Skr. S. 749). Mere tror jeg heller ikke, at man maa lægge i det sidste Arks Ytringer om »Lægmand«, »jeg er ikke boglærd stort« o. s. v. Det hører med til Smederollen. At Prof. Grundtvig dog selv anser Forfatteren for at høre til »Reformanter i Salling Land«, har han udtrykt i det lille Vers, han har tilsat paa det rene Blad i Slutningen af Bogen (K. IV); men hidtil kjender man ikke

andre »Reformanter« i Salling, og overhovedet i Viborg Stift, end Mænd, der havde faaet en gejstlig (boglig) Uddannelse, i Vittenberg eller andensteds. Man maa erindre, at selv Mænd, der beklædte Stillinger som Skrivere paa de kgl. Slotte, hos Adelsmænd eller Biskopper, i Reglen havde faaet gejstlig Uddannelse¹⁾. Mig forekommer det endnu rimeligst at søge Forfatteren blandt de lutherske Præster eller lignende gejstlig uddannede Mænd, der optraadte i Salling (eller andensteds i Viborg Stift), og som paa forskjellig Maade kom i Strid med Biskoppen, Jørgen Fris, Mænd som Peder Jensen i Oddense, der 1526 kom fra Vittenberg som Spejder for Kristiern den 2dens Udlændighedsfælle, Borgmester Peder Stub i Viborg, eller Mogens Gøjes tidligere Huskapellan, »Vittenbergeren« Peder Thomesen i Torum, eller hans Navne i Gretterup, eller Hr. Søren Nielsen

¹⁾ Saaledes Hr. Svend Mogensen, Slotsskriver paa Skanderborg (Mogens Gøje), der tillige var Forstander for St. Karens Hospital i Aarhus; 11. November 1526 fik han Ventebrev paa Viby Kirke ved Aarhus; 4. April 1528 blev han tillige Prior og Forstander for Ørslev Kloster og 20 Juni 1530 »for Hr. Mogens Gøjes Bøns Skyld« forlenet med Vestervig Kloster som Provst (jfr. 4. Juli 1530), hvorpaa han 4. Marts 1531 oplod St. Karens Gaard i Aarhus til en anden. I Novbr. 1532 fik han Befaling om, at »Guds Ord og Evangelium« skulde prædikes i Klosters Kirker (Fred. I.s danske Registr.) Han er utvivlsomt den samme »Mogens Gøjes Præst Svend«, der af denne sendtes til Flensborg og som var Hovedmanden for Graabrødrenes Udjagelse derfra 1528, i Tidsrummet mellem Paaske og Juni (Kirkehist. Saml. I, 335—36). — En saadan Mand kunde, som man ser, paa den Tid gjøre Lykke. — Til samme Slags Mænd hører rimeligvis »Niels Skriver paa Klavsholm« (Mogens Gøjes Ejendom), der 1530 i Viborg hos Hans Vingaard lod prente en fra Tysk oversat »aandelig Almanak« (Bruun, Aarsb. fra kgl. Bibl. I, 413); det turde maaske endog være den samme som den frafaldne Graamunk Niels Christiensen, der paa Mogens Gøjes Vegne i Febr. 1530 var-virksom ved Graabrødrenes Udjagelse af Randers og paa Herredagen 1530 optræder som Mogens Gøjes »Prædikanter«, senere selv Præst i Randers (Ny kirkeh. Saml. V, 559); han er da rimeligvis bleven Mogens Gøjes Præst c. April 1530 efter Hr. Svend (Mogensen), der atter er fulgt efter Hr. Peder Thomesen (c. 1528).

i Selde, hvilke alle bleve stævnedes af Jørgen Fris for Kongens Domstol 1532. Efter Hr. Jens's ovenanførte Ord om Peder Smeds Virksomhed synes han ikke at have været nogen helt ubetydelig Mand, og naar man saa erindrer, at Præsten, første Gang han truer med at kjære ham for Bispen, tilføjer:

Skulde jeg Sandingen sige, som jeg véd,
det havde over tolv Aar vel sked,

— saa forekommer det mig, at heri ligger et Vidnesbyrd om, at Peder Smeds Lutherdom ikke har været af helt nyt Datum, men at han betegnes som en Mand, der temlig tidlig har sluttet sig til Luther¹). Men det bliver da nødvendigt at underkaste Affattelsestiden en fornyet Prøvelse, hvortil det sidst tilkomne Ark netop indbyder.

Bruun havde allerede i sin Tid sat Affattelsestiden til mellem 1526, da Mester Jørgen Samsing blev Kantor i Aarhus, og Foraaret 1532, da Ystadmunken Søren Jakobsen dræbtes; dette sidste er dog tvivlsomt, thi man véd ikke, om den »Hr. Søren Jakobsen«, der i Satiren omtales som endnu levende, er Munken; ja det er maaske endog mindre sandsynligt, da man vel neppe vilde have givet en Graamunk Titlen »Hr.« (dominus), men »Broder« (frater). Jeg selv havde troet at kunne indskrænke Tidsfristen til Slutningen af 1529 eller 1530. Mine Grunde vare væsentlig, at den Maade, hvorpaa Tiggerbrødrenes Færd skildres, ikke passede til et senere Tidspunkt, og at Spørgsmaalet om Præsternes Ægteskab slet ikke omhandlede (eller nævntes paa Titelbladet blandt Satirens øvrige Æmner), hvilket maatte ansees for umuligt efter den stærke Fejde, dette Æmne fremkaldte ved og efter Aaret 1530. Denne sidste Grund falder nu selvfølgelig bort, da det viser sig, at Ægteskabsspørgsmaalet skjuler sig blandt Titelbladets:

¹) Om Betydningen af de •tolv Aar• og •den hvide Hr. Jøss• henvises til Helwegs Bemærkninger i Ny kirkehist. Saml. VI, 411, idet jeg tilbagekalder mine tidligere (V, 755) Ytringer herom.

»og anden saadan Vildfarelse«. Spørgsmaalet om Tiggerbrødrene staar endnu tilbage; her kommer det meget an paa, hvorledes man opfatter Ordene (Bl. H. 1):

Af Randers komme Munke, de vaare graa,
her komme af Aars de sorte og saa,
af Horsens kommer den, Korset bær,
saa kom Hr. Anders af Mordker,
her komme og flere, hvor de have hjemme (o. s. v.)

Fortid og Nutid er her blandet saaledes mellem hverandre, at det er vanskeligt at komme til et sikkert Resultat. Bestaar efter disse Ord Randers Graabrødrekloster endnu eller ikke? Munkene bleve udjagne mellem 17. og 27. Februar 1530. At de viborgske Graa- og Sortebrødre ikke omtales, er mærkeligt, da de netop laa Salling nærmest, hvor man af Beretningen om Graabrødrenes Udjagelse ogsaa véd, at de paa deres Indsamlingsfarter kom med deres Vogn. Graamunkene i Viborg bleve udjagne ved Nyaarstid 1530, Sortebrødrene rimeligvis allerede i Marts 1529¹⁾. At disse ikke omtales i Virksomhed, er imidlertid ganske naturligt, da det nu kan bevises, at Satiren ikke kan være skreven førend omtrent ved Nyaarstid 1530. Det vise de i flere Henseender mærkelige Ord om Hald Slot.

For det første bestyrke disse Ord af en samtidig, med Forholdene nøje kjendt Forfatter Huitfeldts Beretning, at Jørgen Fris har ladet »bygge og befæste Ny-Hald med en fast og stærk Vold«, eller som han senere udtrykker det i Bispekrøniken: Jørgen Fris »lod bygge ny Hald«²⁾. Det synes herefter ikke længer at kunne betvivles, at Jørgen Fris ikke blot har forsynet en ældre Borg med Volde og Grave, men opført den helt fra nyt, paa et andet Sted end der, hvor Niels Bugges Borg havde ligget, og der er saaledes neppe nogen Grund til at betvivle Rigtigheden af Resens Tegning, hvorefter Niels Bugges Hald er den gamle,

¹⁾ Ny kirkehist. Saml V, 538.

²⁾ Huitfeldt S. 1304. Bispekrøniken S. 105.

sløjfede Voldplads ved Bækkelund, medens det Hald, der nu sædvanlig kaldes »Niels Bugges Hald«, er anlagt fra nyt af Jørgen Fris. Thi den Beretning, der findes i »Dansk Atlas«, at de tre sidste katholske Biskopper jævnlig skal have resideret paa Hald, er neppe paalidelig; Langebek, der har meddelt den, udtrykker sig ogsaa meget forsigtig: »man finder« (o. s. v.); der sigtes vistnok til Mag. Kristen Eriksens Samlinger, hvor noget saadant findes; men noget sikkert véd man ikke herom; i Ældste Arkivregistraturs 2det Bind findes saaledes intet Vidnesbyrd herom blandt Viborg Bispestols Breve. Bispestolen havde faaet Hald Slot overdraget af Dronning Margrete paa den Betingelse, at den befæstede Borg skulde nedrives, og vi have intetsomhelst Vidnesbyrd om, at det ikke er sket. Selv biskoppelige Officialer eller Fogeder paa Hald er det vanskeligt at eftervise før Jørgen Frises Tid¹); rigtignok findes i en Landstingsdom af 1574 et Vidnesbyrd af Hr. Søren i Hornum, »at den Tid gammel Konning Kristiern blev uddrevet, kom han i Tjeneste paa Hald, først tjente han Biskop Jørgen Friis og saa Henrik Rantzau og saa Henrik Blome«. Men heraf kan det i det højeste sluttes, at Biskopperne have haft en Ladegaard eller lignende Bygning, hvor deres Foged eller Skriver kunde bo. En befæstet biskoppelig Borg finder man intet Spor til, før Jørgen Fris byggede den. Dette henføres efter Huitfeldt af alle til Aaret 1528; men dette Aar er meget usikkert; thi i Hovedstedet (S. 1304) gaar dette Aarstal ikke særlig paa Borgens Anlæggelse eller Befæstning med Volde og Grave, men paa hele Hans

¹) Brevet af 1504 i Ældste Arkivreg. II, 202, 3 beviser intet om, at Niels Fris, den 3die sidste kath. Biskop i Viborg, eller hans Foged har resideret paa Hald. — Udtrykket i Dipl. Viberg. S. 37, at Provst Jens flyttede Vorde Birketing til sin Stue i Marlekloster »for sin alderdom oc mag skuld oc for threngsell skuld, som han haffde aff hald (saaledes skrives det i Originalen begge Gange, det forekommer) i the daghe (længere nede: samme tiid), — har jeg været meget tvivlraadig om. Kan det betyde: af Hold (i Ryggen)?

Tavsens Virksomhed i Viborg, som Huitfeldt urigtig henfører til dette Aar. Hans Tavsens Virksomhed begynder imidlertid 1525, og allerede i Slutningen af dette Aar véd man, at der fandt tumultuariske Optrin Sted i Viborg¹). Det er derfor muligt, at Jørgen Fris har begyndt sine Bygge- og Befæstningsarbejder paa Hald før Aaret 1528; men selv forlagde han ikke sin Residens fra Viborg Bispegaard til Hald før i Slutningen af 1529 eller maaske lidt senere; i adskillige Tingsvidner fra Nvbr. 1532 siges nemlig, at alt det Gods, som før havde ligget til Viborg Bispegaard, da har ligget til Hald Slot paa 3die Aar, siden Hr. Jørgen Fris flyttede fra Viborg. Det første Aar bliver altsaa at regne omtrent fra Nvbr. 1529 til Nvbr. 1530²); i denne Tid maa Flytningen have fundet Sted; men man kan komme Tiden noget nærmere; i enkelte af Brevene (4. Nvbr. 1532) siges ligefrem, at Bispedømmets Tjenere have ydet deres Afgifter i 3 Aar, hvorefter Flytningen altsaa kunde antages at have fundet Sted i selve Nvbr. Maaned 1529 eller saa omtrent; men i ethvert Tilfælde opholdt Jørgen Fris sig allerede paa Hald, da han 26. August 1530 i en speciel Sag kom til Viborg og blev Gjenstand for et nyt Overfald³). Rimeligst er det da at henlægge Flytningen til Slutningen af 1529 eller Begyndelsen af 1530. Jørgen Fris havde altsaa lagt hele Bispedømmets store Gods ind under Hald Slot istedenfor under Viborg Bispegaard, og man kan endnu se, hvor stor Virksomhed, han i disse Aar har udøvet i denne Anledning. Af den ovenomtalte Landstingsdom af 1574 ses ogsaa, hvorledes selv Bispedømmets fjernestliggende Tjenere have maattet »trælle og arbejde« paa Hald i Aaret 1529, og i de følgende Aar toges Lovhævder og Laasebreve paa Hald og alt det dertil lagte store Gods.

¹) Quellensaml. d. schl. holst.-lauenb. Geschichte II, 1, 113.

²) Ældste Arkivregistraturer II, 201, 3, 7; 210, 15; 218, 104; 295, 30; 334, 51.

³) Ny kirkeh. Saml. V, 542.

Fra en Ubetydelighed havde Jørgen Fris saaledes gjort Hald til et af de vigtigste Slotte i Jylland, — et fedt Bytte, da Tiderne vendte sig, og af den Grund blev Hald senere de kgl. Stiftlensmænds Sæde og et af de vigtigste Regnskabslen i Jylland.

Før omtrent ved Begyndelsen af 1530 eller i Løbet af dette Aar kan Satiren altsaa ikke være skreven. Om den skal sættes noget senere, kommer an paa, hvad der forstaaes ved det Forbud, der under Bands Straf er udstedt af Jørgen Fris eller af Bisperne i Almindelighed. 1530 udsendte Bisperne et Skrift mod Præsternes Giftermaal, der var forfattet af en »Juriste-doctor« i Aarhus og »kunstig fordansket« af Povl Helgesen, og som sendtes om til Menighederne; det omtales i Peder Laurensens Undervisning om Præste-Embede og Giftermaal, som udkom i Malmø Januar 1533 og er forfattet i Aaret 1532. I samme Skrift, saa vel som i samme Forfatters: »Undervisning om Pavens, Bispers og deres Disciples Statuter, Lovbud og Skikkelser, som de . . . lade læse og forkynde paa deres Landemoder, og dermed byde, true og trænge fattige Sognepræster og den menige Almue til at holde den under Band og Sjæles Fortabelse . . .«, der ligeledes udkom i Malmø 1533, — omtales Statuter, som ere udstedte af de jyske Biskopper. I det førstnævnte Skrift hedder det saaledes: »Somme (af Præsterne) tvinge de med ny Lov, Skat og Paalæggelse med deres Præstemodes Statuter innod al Skjel og Skrift, hvilke Synodalia Statuta er et skjønt Net, Garn og Gjærde til at fiske efter Penninge med og at nedtrykke ret evangelisk Lærdom med, som vi have nu nyligen set og befundet nogle af det Slags, som ere gjorte i Jylland og deden komme, i hvilke de tit tale om deres Magt, som de have, og bruge hende mod fattige Præster og Almue« (o. s. v.)¹⁾. Af det sidste Skrift synes dog at fremgaa, at her sigtes til

¹⁾ Rørdams Udg. af Peder Laurensens »Malmøbogen«. Kbhvn. 1868 S. XXIX.

nogle Statuter, som Biskoppen af Børglum havde udstedt¹⁾. Disse maa vel saaledes være udstedte i 1532, maaske dog noget tidligere; thi et »nyligen« maa i den Tids Skrifter ikke altid tages altfor bogstavelig. Noget sikkert kan dog ikke siges herom; heldigst vilde det være, om man kunde finde et ældre Oplag af Skriftet; thi at der maa have været ældre Udgaver end den fra 1577, er i al Fald sandsynligt. Rent opgive Haabet tør man ikke; Skriftet er i sin Art saa ejendommeligt og indeholder saa mange Smaabidrag til Reformationens Historie, at det ikke er uden Vigtighed at faa dets Affattelsestid nøje bestemt. Kirkehistorisk Selskab har saa mange gejstlige Medlemmer, at vi navnlig henlede deres Opmærksomhed paa Sagen. Hvem véd, om ikke endnu et ældre Exemplar af »Peder Smed og Adser Bonde« kan findes gjemt paa en Bondes Hylde i en afsides Egn af Jylland.

Prof. Grundtvig udtaler, at det nu, efter Fremkomsten af det hele Skrift, vel turde lønne Umagen at gjøre det til Gjenstand for en ny og indtrængende Behandling. Vi slutte os hertil med det Ønske, at dette snart maatte ske af en Mand, der har lettere Adgang til Benyttelsen af den samtidige Litteratur fra Indland og Udland. Hvad her er tilsigtet, er kun nogle yderligere Smaabemærkninger til allerede tidligere givne²⁾.

¹⁾ Anf. Skr. S. XXXVII.

²⁾ Efter at ovenstaaende Bemærkninger vare indsendte til Tidsskriftets Redaktion, har Prof. Grundtvig henledet min Opmærksomhed paa Blad C IV b L. 6:

alle de suin mellem skoffuen oc flæ,
 hvor der efter en Gisning af A. D. Jørgensen bør læses: »mellem Skaffuen oc Slæ« (mellem Skagen og Sli), saa hele den jydøske Halvø herved betegnes. Gisningen er sindrig; men bygge noget sikkert paa Stedet, tør man selvfølgelig ikke.

Smaastykker.

I.

Om Herman Krums formentlige Sværmeri (1632).

Ved Holger Fr. Rørdam.

I Pontoppidans »Kirchen-Historie des Reichs Dännemarck» IV, 407 læses under Aaret 1650 følgende Notits: »Ein Studiosus Hermann Krum genannt, aus Helsingöer gebürtig, war auf die principia derer Reformirten vom Abendmahl und von der Tauffe gerathen, und hatte selbige under seine Bekannten auszustreuen angefangen, er ward ins Consistorium gefordret, und darüber vernommen, läugnete seine Dubia nicht, und liese sich von Theologis in so weit belehren, dass er nicht viel widersprach, jedoch erklärte er sich mit unserer Lehre vom erstern Punct nicht einig seyn zu können, und ward daher vom Abendmahl ausgeschlossen».

Om dette Emne har Pontoppidan neppe haft andre Oplysninger til sin Raadighed end dem, som indeholdes i følgende Universitetserklæring, der viser, at Sagen ikke er fra Aaret 1650 men fra 1632, ligesom den gjør det tvivlsomt, om Herman Krum var Student; snarere var han vel en Hollænder, der havde nedsat sig som Borger i Helsingør.

Acta Consistorii 2 Juni 1632:

Indkom Herman Crum af Helsingør, og som han af Præsterne sammesteds var angiven, at han udi en Prædiken skal have ladet sig mærke mod M. Thomas (Lund) med

nogen Modsigelse, og ellers ikke været til Alters nogle Aar, blev han af Rectore derom tilspurt, og til det første svarede han, sig ikke anderledes at have modsagt Præsten end udi saa Maade: Der det Evangelium blev prædiket om Jerusalems Tempel og dets Ødelæggelse, sagde han, førte M. Thomas det vidtløftig ud, at det Tempel var den Bolig, Gud vilde bo udi, hvortil jeg sagtelig hos mig selv svarede, dog at de, som hos stode, det hørte: nej ikke saa, men den rette Guds Tempel at være et tro kristen Menneskes Hjærte. Til det andet svarede han, at han i nogle Aar ikke havde været til Guds Bord, af Aarsag han havde antaget en anden Religion, men vidste ikke at sige, hvad det var, eller hvorudi det bestod; sagde sig alene at tro, hvis i Skriften fandtes; og derpaa lovede at ville tale med D. Casparo Brochmanno hjemme i hans Hus, om maaske han fra sine indbildte Meninger kunde hjælpes og komme paa gode Veje igjen.

9 Juni s. M.

Herman Crum af Helsingør blev forhørt og hans Bekjendelse, saavel som Professorum Betænkende om hannem, fattet og indskrevet i den store Kopibog, — ifølge hvilken den lyder, som følger:

Eftersom vor allernaadigste Herre og Konning har naadigst for godt anset og os befalet, at vi Herman Krum, som hidindtil har udi Helsingør været wohnhaftig, for os skulde lade fordre, hans Bekjendelse [høre], hannem af Guds Ord undervise og med en sagtmodig Aand ved Guds naadige Hjælp fra sine indbildte Meninger afvende, og endelig vores Betænkende om forskrevne Herman Krum underdanigst med forderligste indlægge: da have vi udi den Herres Jesu Christi Navn med hannem handlet og om hannem censureret, som efterfølger:

I. Have vi udi den sande Guds Frygt, efter han for os paa Consistorium var fordret, hannem om hans kristelige Trosartikler adspurgt udi de Stykker, som mellem os og Anabaptisterne saa vel som Calvinisterne mest tvistige ere, hvad hans Mening derudi var. Da han Catechesin Heidel-

bergensem saavel som et Scriptum Anabaptistarum haver fremlagt og svaret, udi samme Bøger at findes sin Bekjendelse.

II. Eftersom vi da vel fornåm, med hannem ikke saa snart at kunne fremfares, meget mindre hovedkulds til Enden at kunne iles, have vi baade ladet hannem fordre og ellers venligen indbyde i nogen vores Huse, paa det vi der vidtløftigere med hannem handle og grundeligere af Guds Ord kunde undervise, tilmed formedelst kristelig og kjærlig Sagtmodighed give hannem Aarsag sig ikke over nogens Haardhed at besvære. Og da endelig ved Guds Naade og ved den Helligaands Bistand hannem til denne efterfølgende Bekjendelse bevæget:

1. Adspurdes Herman Krum, om han mente noget at være fornøden til Salighed at vide, uden det alene, som fandtes udi det aabenbarede skrevne Guds Ord? Og hvad han mente om de indvortes Aabenbaringer, som mange søge efter og berømme sig af? Hvortil han svarede, det alene af os at bør annammes, som findes i den hellige Skrift, eftersom end det ogsaa, som en Engel af Himmelen vil sige os, uden Guds Ord, er en forbandet Ting, Gal. 1.

2. Adspurdes han, om han vist mente, de Indskydelser og Aabenbaringer intet at være, som han fandt i sit Hjærte, og dog ikke ere befalede i Guds Ord? Hvortil han svarede Ja.

3. Adspurdes han, om han mente sig selv at være fuldkommen, og at kunne ved sin egen Fuldkommenhed bestaa for Guds Domstol? Hvortil han svarede aldeles Nej og Nej.

4. Adspurdes han, hvorved han da blev salig, og hvorledes han erlangede den sande Fuldkommenhed? Da svarede han, sig stadeligen at tro, at han af Guds Naade ved Troen alene bliver salig.

5. Adspurdes han om den kristelige Kirkes Vilkaar og Fuldkommenhed, om han mente, den saadan Fuldkommenhed og Renhed her paa Jorden at kunne bekomme, at derudi slet ingen onde Mennesker findes skulde? Da svarede han, det at være langt fra, men Klinten iblandt Hveden at skulle voxe indtil den yderste Dag. Sagde og derhos, sig

at kjende mange arrige, onde Anabaptister, som udi Fraadseri og stor Letfærdighed henleve, fortørne Gud storligen og ere den kristne Kirke til daglig Forargelse.

6. Adspurdes han, om han mente, vor Lærdom vrang at være, fordi somme af Præsterne leve uskikkeligen? Hvortil han svarede, Lærdommen ikke at hænge af Præsterne; og udi Holland ogsaa at være mange ugudelige og ubodfærdige Præstemænd etc. Blev han ogsaa adspurt, om han mente, at Gud var Aarsag til Synden og hvis Ugudelighed, der af Mennesken bedrives? Hvilket han aldeles nægtede; sigendes, at Synden kom af Djævelen og vor onde Natur; men det gode kom fra Gud alene. Der han ydermere blev tilspurt, om han troede, at Kristus havde lidt Død og Pine for alle, og om Gud vilde, at alle Mennesker skulde blive salige? Hvortil han svarede, han det fuldkommeligen troede, og sagde derhos, det klarligen at findes i Guds Ord; og han sagde ogsaa, sig at tro, ingen at blive salig, uden de, som tro paa Jesum Christum.

7. Fremdeles adspurdes han, hvorudi han da gik fra vores Kirker og deres sandfærdige Lærdom, og hvad han da saa saare stødte sig paa? Hvortil han svarede: tvende Stykker udi vores Kirker at være, som han ikke kunde begribe og noksom komme tilrette med, nemlig Daabens og Alterens Sacramenter. Og tog saa atter til Catechismum Heidelbergensem, sigendes: her er min Mening.

8. Da paa det man retteligen kunde forstaa hans Mening, adspurde man hannem, hvad hans Mening var om smaa Børn deres Daab, om de skulle døbes? Hvortil han svarede: Ja; bekjendendes sine smaa Børn at være døbte i Helsingør og takkendes Gud derfor.

9. Adspurdes saa, hvad han i Daaben stødte sig paa? Og svarede, sig ikke at kunne komme tilrette med Exorcismo. Hvorfor hannem strax blev derpaa igjen svaret, at han ingenlunde skulde tænke vores Mening at være, at Børnene, som til Daaben fremføres, ere legemlig besat, saadan som han forstod det, men at de ere ellers Synden og Djævelen undergivne.

10. Videre tilspurdes han, om ikke et Barn, saadant som det kom af Moderens Liv, var Vredens Barn? Hvortil han svarede, Ja! Om da ikke samme Barn var Synden, Døden og Djævelen underlagt? hvortil han og svarede Ja! Og blev han saa videre undervist, det at være vores Kirkes Mening, og ikke, som han forstod det, at Barnet skulde være legemlig besat.

11. Adspurdes han, hvad mere han i Daaben stødte sig paa? At det var jo slemt, at mange ugudelige og forargelige Mennesker komme til Funten og staa Fadder og lovede, at de vilde tage sig Barnet an, og gjøre det dog ikke. Sige ogsaa paa Barnets Vegne, at de tro paa Jesum Christum etc., og have dog ingen ret kristen eller sand Tro. Dette kunde Herman ikke forstaa, hvorlunde det kunde lave sig. Hvorpaa hannem blev svaret, at andres Vantro kunde ikke skade Barnet eller forhindre den Hellig Aands Forarbejdelse i Barnens inderste Hjærte. Og blev saa med det samme tilspurt, om han dog mente sig at være foruden Troen, fordi andre havde ingen ret Tro, men levede ilde? Hvorfore han strax svarede: Ingenlunde, men at enhver lever af sin Tro. Rom. 1.

12. Adspurdes han, hvorledes han da mente, at Barnet bekom Troen? Hvortil han svarede, at han ej heller kunde begribe, hvorlunde Barnet kunde bekomme Troen i Daaben, efterdi det hørte dog ikke Ordet, og forstod sig intet derpaa, hvad der taledes. Thi af Ordens Hørelse er Troen etc. Men der denne Sted var hannem om de fremvoxne og gamle forklaret, nøjedes han dermed; thi hannem blev ogsaa foreholden S. Hanses Exempel, som glædede sig i Aanden udi Moders Liv. Dertil med blev han og adspurt, om han mente, sig ikke at have Troen paa det yderste, naar han hverken kunde tale, høre eller forstaa? Hvortil han svarede: Ja¹⁾. Og blev saa videre confirmeret med den loco Gal. 3: de, som er døbte i Christum, haver iført Christum.

13. Blev saa fremtrinet til Alterens Sacramente. Og

¹⁾ Meningen er: Jo, han mente, at han havde Troen, ogsaa naar hans Sandser sløvedes og hans Tanker forvildedes.

der blev Herman Krum adspurt, om han troede, at Jesu Christi sande Legem og sande Blod, det samme, som blev paa Korsens Træ ofret og udgydet, var sandelig og væsentlig tilstede i Sacramentet? Hvortil han svarede, at han ikke kunde befatte, hvorledes vi bekjende i vores Menigheder, at Christi Legem og Blod er i, med og under Brød og Vin, ligesom vi mente, Christum saaledes der at være indelukt, som han var indelukt i Moderens Liv. Han kunde ikke forstaa det, hvorledes han kunde æde Christi Legem og drikke hans Blod, dersom han var saaledes i, med og under Brød og Vin, som han var i Moders Liv.

14. Paa det han derfor kunde føres af den vrang Mening, blev han strax spurt, om han ikke troede da, hvad S. Povel har skrevet derom, i Sønderlighed det, han havde skrevet 1 Cor. 10: det Brød, som vi bryde, er det ikke Christi Legems Samfund etc. Da sagde han: Ja. Hvorpaa blev strax sagt, at vores Mening var lige den samme som S. Povels er, endog at Ordene ere anderledes. Hvorfore han og adspurdes, om han derfor tænkte, vore Menigheds Mening vrang at være, fordi de taledes nu med een Maade, nu med en anden. Og blev saa adspurt, om han mente, den ene af de 4 Evangelisters Mening at være vrang og usandfærdig, den andens ret, fordi de ofte om den samme Ting taler med adskillige Ord. Hvortil han svarede: Ingenlunde. Og med det samme begjærede nogen Respit at betænke sig.

15. Og paa det alting kunde være des klarere, tilspurdes han saa lidet derefter, om han mente, at Christus, Gud og Mand, var saa langt fra os, som den øverste skabte Himmel, eller som Sol og Maane? Hvortil han svarede: Nej ingenlunde, thi han boer her i mit Hjærte, han haver selv sagt: hvor to eller tre ere forsamlede i mit Navn etc. Item, jeg vil ikke forlade eder faderløse etc.

16. Efterdi han da dette troede, spurdes han videre, om nogen misbrugte Herrens Legem og Blod? Hvortil han svarede, aldeles mange at være, som misbruge Herrens Nadvere og tage sig Christi Legem og Blod til Dommen.

17. Om han da troede, at de ugudelige ogsaa annamme

Christi Legem og Blod? hvortil han svarede, at de annammede vel Christi Legem og Blod, men til Fordømmelse, og det formedelst Troen er borte.

18. Blev saa omsider adspurt, om han da i Jesu Navn vilde gaa til Guds Bord og gjøre efter det Guds Ord, som han nu troede og bekjendte? Hvortil han svarede og begjærede, at hannem maatte tilstedes at holde sig derfra. Blev derfor strax adspurt, om han ikke troede, at alle skulle æde og drikke Christi Legem og Blod, og forkynde hans Død, indtil han kommer? Hvortil at svare han tog i Betænkende.

III. Denne forskrevne Bekjendelse haver han tilforn udi nogen vores Huse gjort, eftersom han derom nogen Gange er undervist og adspurt. Men paa det saadant kunde være des klarere og vissere, er han atter igjen paa Consistorium opfordret, og der i alle Maade for menige Professores bekjendt, som forskrevet staaer. Hvorudover vi hannem videre ønsker Guds Naade og Venskab, den Hellig Aands stedsevarende Oplysning, og til en sand Gudsfrygt udi den Herre Jesu Christo hannem troligen formanede. — Denne er hans Bekjendelse.

IV. Endelig og til Beslutning er ogsaa denne vores underdanigste Betænkning om for^{ne} Herman Krum, at vi ikke kan eragte hannem saare fremmed at være fra vore Kirkers Mening, saa vidt som vi kan slutte af hans Bekjendelse. Mens dersom han ikke vil gaa til Herrens Nadvere, og derved i det samme Legeme med vores Menigheder mere og mere indpodes, kan vi ikke raade til, at han fremdeles hos os i vore Menigheder forblive skal, efterat saadant strider baade mod Christi Ord og vor kristelige Kirkeordinans. Dog synes ikke uraadeligt, at hannem nogen Tid naadigst bevilges til at betænke sig, om han endda maaske ved Christi Aands Hjælp udi denne kristelige Lærdom videre kan tiltage. [12 Juni 1632]¹⁾.

Konsist. Kopibog 1600—32. Fol. 291—3.

²⁾ Denne Datering findes paa den originale Erklæring, der gjemmes i Geh.-Ark., Aflævering fra Justitsminist., Skab 14, Pakke 3.

II.

Til Oplysning om Klokkeren Niels Klim.

Meddelt af Cand. polit. G. L. Wad

Som et Supplement til de af Pastor Thrap i »Danske Samlinger» meddelte Actstykker om den fameuse Klokker i Bergen, Niels Klim, har jeg tænkt, at nedenstaaende Vidnesbyrd for Klim som theologisk Candidat maatte kunne have Interesse. Conceptet bevares paa det kongl. Bibliothek i gl. kgl. Saml. Nr. 3012, 4.

Qvod a discipulis suis flagitavit Pythagoras, ut integro sibi quinquennio vacarent quieti et obediens, id præstitit liberaliter lectissimus juvenis Nicolaus Andreæ Klim, qui totum lustrum Academicis studiis impendit sobrius, secum habitans, et nulli molestus. Ingenium illi ad optima quæque pronum; animus non nisi olim profuturis intentus; industria nullo labore delassata. Nec defuere expectatæ virtuti præmia; accessit enimvero favor Magistrorum publicorum; increvit quotidie eruditio humana et divina; roborata et in sanctionia vitæ coepta jam ante constantia. Paruit obedientissime monitis privatis Viri Ampliss. et religiosissimi D. M. Jani Birckerodij, in Regia hac Acad. Professoris jam Theologiæ celeberrimi, et obedientiæ retulit pretium, luculentam viri summi commendationem. Diviniora etiam studia cupidissime havsit, et havsisse se fructuose, publico experimento ostendit, sicut ex annexis perspicuum erit.

Attest. illum.

Dimiss.

Ita pergentem Klimium nostrum non possumus non gremio nostro tenerime amplecti, et cum discedere nunc ad fortunæ locupletioris auspiciâ destinet, abeuntem benevole dimittere, comitantes benemeritum civem ardentibus votis, ut sortem ubique experiatur benignam, faciles Superos, volentem populum, faventem Magistratum. Ita optavimus Hafniæ 16 Aug. Anni 1670.

Sub officij nostri sigillo.

Rector.

III.

En Menighed modsætter sig Valget af en Degn.

Ved Adjunkt D. H. Wulff.

Den lille Ø Gjøl i Limfjorden udgjør et Kirkesogn for sig og hørte tidligere efter Chr. III Befaling af 1546 under Aalborg Byting. Efter dettes Tingbøger meddeles her en Sag angaaende Menighedens Modstand mod at antage en af Biskoppen examineret og »ordineret» og af Herskabet, Børlum Klosters Ejer, ansat Degn. Ligesom Aarsagen til Modstanden i og for sig synes ringe, udvist der heller ikke nogen kraftig og sejt Modstand, om end Sagen dog maaske har haft større Betydning, end det fremgaar af Tingbogen, eftersom Herskabet endog ses at have tyet til Landstinget. Mærkeligt er det, at man under hele Sagen slet ikke hører noget til Præsten, der dog maa have kunnet lægge et vægtigt Lod i Vægtskaalen. Forøvrigt kunne flere Enkeltheder have deres Interesse, hvorfor Sagen her meddeles i Uddrag af Tingbogen, hører den end ikke til de større og betydningsfuldere Begivenheder.

1639 Mandagen den 11te Martii.

Jens Nielsen og Knud Madsen paa Gjøl bestod med oprakte Fingre og Ed, at de i Dag 8 Dage stævnedes menige Gjøl Bomænd hid i Dag for Vinder, om de vil have der noget til at svare, saavelsom efter^{ne} Vindesbyrd for deres Sandhed at vinde. Saa fremkom Jens Laursen paa Gjøl, som S. Mortens Dag har standen i Gjøl Kirke i Degnestolen, og blev tilspurgt af Christen Jensen, hvo det var, der kom op med Christen Andersen da paa Gjøl samme Dag i Gjøl Kirke for Degnestolen og tog Gradualen fra Degnen Peder Laursen, efterdi han samme Dag stod der i Degnestolen og vel kunde se det. Saa vandt han med oprakte Fingre og Ed, at for^{ne} Christen Andersen kom for^{ne} Dag gaaende op i Altergulvet til Degnestolen til Peder Laursen, der han stod og sang i Gradualen, og sagde til Peder Laursen: Lad mig se, hvad I sjunger, om I sjunger ret. Saa lod Peder Laursen ham se Bogen; saa tog Christen Andersen samme Bog og lagde

den i Bogstolen og bad, de skulde synge den Sang, som Søndagen og Dagen tilhørte, og var der en Part andre med af Sognemændene, som han ikke veed hvem var. Niels Sørensen paa Gjøl, som samme Tid stod i Bogstolen, vinder ved lige soren Ed med oprakte Fingre ligesom for^{ne} Jens Laursen for vundet haver, og Christen Andersen stod til Vedermaalsting.

1639 Mandagen den 8de Aprilis.

Knud Madsen og Jens Nielsen paa Gjøl bestod med oprakte Fingre og Ed, at de i Dag 8 Dage næstforleden stævnedes menige Børlum Klosters Tjenere paa Gjælland boende hid i Dag for Vinde og Dom. Saa fremkom nu Jens Munch, Børlum Klosters Delefoged paa Gjøl, og Mads Hansen, Bøjfoged (o: Budfoged) sammesteds, og vinde med oprakte Fingre og Ed, at det er dem fuldt vitterligt, at Christen Jensen, deres Husbondes Foged, nogle Gange har ladet kalde Børlums Klosters Tjenere der paa Gjøl for sig baade paa Sognestævne ved Kirken saavel og udi Jens Munchs Gaard sammesteds, og dem efter Husbondens velb. Hr. Just Høgs Skrivelse og Befaling foreholdt, at de skulde annamme den Degn til Neje, nemlig Peder Laursen, som af Bispen er ordineret og dertil dygtig befunden. Da var der ingen, svarede Ja, ham at ville samtykke eller i saa Maader have villet samtykke, andre end Peder Nielsen i Birkumgaard og Mads Jensen ved Dammen. Ydermere vinder for^{ne} Jens Munch og Mads Hansen, at de efter Fogden for^{ne} Christen Jensens Befaling paa Husbondens Vegne have været hos enhver deres Dør og dem det til deres Hus mundtlig befalte, og ingen Svar de have bekommet af dem anderledes, end som for er rørt. Saa er der ingen fremkommen nu noget dertil at svare.

Item tiltalede for^{ne} Christen Jensen samme for^{ne} Børlum Klosters Tjenere efter Registers og Mandtals Seddels saavel som Tingsvindes Bemelding, som blev læst og paaskrevet, anlangende at de have været modvillige og ulydige og standet Øvrigheden imod, udi det de ikke have villet annamme og samtykke for^{ne} Peder Laursen til deres Sognedegn efter Husbondens og Øvrighedens Befaling eller give ham

nogen sin Rettighed, som sædvanligt haver været tilforn, for sin Umage og Tjeneste, hvorudi for^{ne} Christen Jensen formentede dem Uret at have gjort og bør derfor at stande til Rette og lide Tiltale, og var Dom begjærende. Da efter Søren Andersen i Lunden paa Gjøl paa sin egne Begjær og for nogen Lejligheds Skyld har Byfogden nu den Sag opsat til næste Tingdag efter Paaske.

Mandagen den 22de Aprilis tiltaledede Christen Jensen dem igjen for samme Sag, hvorved tilføjes, at Degnen „af Bispen var ordineret og dertil dygtig befunden og dem efter Husbondens og Øvrighedens Befaling er foreholdt at skulle annamme“. Da mødte Bønderne Jep Nielsen, Knud Christensen, Anders Smed, Jens Andersen i Hamergaarde, Christen Sørensen, Mads Persen i Torpet, Jens Laursen, Jens Sørensen i Hamergaarde, Niels Laursen i Torpet, Niels Nielsen i Torpet, Mads Persen, Jens Laursen, Jens Olufsen, Jørgen Johansen, Knud Madsen, Mads Christensen i Torpet, hvilke nu svarede: Efterdi det er Øvrighedens Befaling, at de skal have for^{ne} Degn Peder Laursen, saa vil de gjærne annamme og have ham til deres Degn og vil ogsaa give ham hans Rettighed, som hans Formand har haft, naar han tjener dem troligen, som det sig bør. Hvorimod for^{ne} Christen Jensen svarede, at for^{ne} Peder Laursen Degn er af Biskoppen examineret og forordnet til deres Sognedegn der paa Gjøl for en rum Tid siden, som var nu næstforleden Allehelgensdag, og fra den Dag og hidindtil har han i alle Maader betjent dem som en Sognedegn baade med Sang og Tjeneste i Kirken saavel som med deres Børn og Ungdom at undervise i deres Katekismus og Børnelærdom, naar de vilde lade dem komme for ham, saavidt en Degn egner og bør, og de derimod disimidlertid ikke have villet give ham hans Rettigheder, som sædvanligt haver været, som det sig haver burdet, undtagen nogle faa, som nu til Paaske have givet ham Paaskerente, som ere de Folk i Birkumgaard, Mads Persen i Torpet, Niels Svenningsen ibm., Jep Nielsen, Jens Munch, Mikkell Laursen, Peder Mikkelsen, Søren i Lunden, Poul Nielsen i Torpet, Mads Christensen ibm. og Jens Sørensen i Hamergaarde, saa han beklager sig for sin Rettighed af de andre,

hvorudi for^{ne} Christen Jensen formener dem at have gjort Uret, efterdi de baade imod Bispens Ordinering med samme Degn saavel som og imod Øvrighedens og imod deres gode Husbonds Vilje, som i mange og adskillige Maader har paa det alvorligste ladet dem foreholde og befale, at de af saadan forberørt Aarsag skulde have annammet og taget for^{ne} Person til Nøje, og de dog des uanset været modvillige og staaet der tværtimod, efter Tingsvindens Indhold. For hvilken saadan deres Modvillighed og Ulydelse, som de dermed hidindtil beganget have, for^{ne} Christian Jensen nu som tilforn over dem var endelig Dom begjærende. Da for nogen Lejlighed er den Sag nu fremdeles opsat til i Dag 14 Dage.

Mandagen den 27de Maii tiltalede Christen Jensen dem igjen med skriftlig 6 Ugers Opsættelse for samme Sag og var endelig Dom begjærende. „Saa er nu ingen af dem eller nogen anden paa deres Vegne herimod til nogen Gjensvar eller Undskyldning mødt. Da efter 6 Ugers Opsættelse afsagt, dem derudi at have gjort Uret og bør derfor at stande til Rette, som vedbør, og lide Tiltale“.

Mandagen den 15de Juli var Sagen igjen for til ny Vidneførelse, „og det, eftersom de med flere med en skriftlig Landstingsstævning for deres Sandhed at være bekjendt vare stævned“, og mødte da bl. a. „for^{ne} Christen Andersen og svarede, han begjærede ikkun Bogen af for^{ne} Peder Laursen at se udi, hvad han sang, om han sang det, som Søndagen tilhørte, og saa fik han ham Bogen i sin Haand, og ikke han tog den fra ham; saa bad han ham, han vilde synge den Sang, som Søndagen tilhørte, og endnu er begjærende, han vil synge det, som Søndagen tilhører, om de skal give ham hans Løn, efter Gradualens Indhold. Hvortil for^{ne} Christen Jensen svarede, han ikke har hørt andet, end han jo har sunget efter Gradualen, som en Degn burde at gjøre, ej heller tror, ham anderledes skal overbevises at have sjunget“ „Desligeste stod her og nu til Vedermaalsting for^{ne} Jens Laursen, Anders Jensen, Knud Christensen og Jens Olufsen saavel som Degnen for^{ne} Peder Laursen, og stod de nu samtligen med hverandre her til Vedermaalsting, og var for^{ne} Peder Laursen for sin Person tilfreds med Sognemændene

paa Gjøl og intet haver sig over dem at beklage, men takkede dem godt for sin Person. Desligeste svarede for^{ne} de andre, Christen Andersen, Jens Laursen, Anders Jensen, Knud Christensen, Jens Olufsen og Christen Sørensen, at de og i lige Maade vare tilfredse med Degnen for^{ne} Peder Laursen og intet have ham at beskyldte, men takke ham godt“.

Hermed var Sagen dog ikke, som man skulde tro, til Ende; thi

Mandagen den 5te August vare Christen Andersen, Jens Laursen, Anders Jensen, Knud Christensen, Jens Olufsen og Niels ved Ageled, boende paa Gjøl, igjen stævnedes for samme Sag, nemlig at have „uforrettet Peder Laursen Degn der i Gjøl Kirke og taget Bogen fra ham“. Opsættelse blev af dem begjæret, og „derfor opsat til i Dag 6 Uger.“

Mandagen den 7de Oktober optoges Sagen igjen efter 6 Ugers Opsættelse og med 3 Ugers Bevilling, og begjærede da Jens Munch, Delefoged paa Gjøl, paa hans gode Husbonds velb. Hr. Just Høgs Vegne endelig Dom. „Saa er nu ingen herimod til nogen Gjensvar eller Undskyldning mødt; thi vidste Fogden ikke andet, end at de jo derudi at have gjort Uret og bør derfor at stande til Rette, medens Tingsvindet stander ved Magt.“

IV.

Kulturhistoriske Smaating.

Ved Holger Fr. Rørdam.

1.

Hofalfabelet.

Blandt Universitetsbibliothekets Haandskrifter, Addit. 58. 8vo, findes mellem en Mængde andre Sager fra forskjellig Tid et lille Hefte, skrevet med en Haand fra Midten af det 16de Aarh., med Udskrift: »Hoffue Abc-et paa Danske. Aula sedes Diaboli«. Slutningen mangler, derved at et Blad eller to er tabt. Det, der er bevaret, lyder som følger:

Alphabetum Aulicum.

Aulæ eadem est omnino fides quam mobilis auræ.

Alt lige som været er tro oc loffue,

Der pleyer att vancke y herre hoffue.

Blanditur sed post mordet ceu scorpius Aula.

Bløde ord oc himelig sting

De pleye att gaa till hoffue omkring.

Consilijis raro melioribus vtitur aula.

Christelig raad mand tall vel om,

Till hoffue haffue de dog siælden rom.

Dissimulet regnare diu qui possit in Aula.

Du som till hoffue vilt lenge verre act,

Sæt Briller paa oc far men sakt.

Exulat integritas, probitas et candor in Aula.

Enfoldig fromhed oc dydelighed

De rømde fraa hoffue, saa ingen det ved.

Ferre moram atque iram frenare docentur in Aula.

Fortøffue oc bie, sin Vrede att slække,

Det læris till hoffue, lader ieg mig tække.

Grande σοφος ridere Bonos censetur in Aula.

Guffuer at giffue, de fromme at vanære,

Det actis till hoffue stor vijsdom at verre.

Horrent vera loqui cupiunt qui crescere in Aula.

Huo gjerne till hoffue vill sandhed vdblæse,

Hand komer icke høyt y herre næse.

Inuidiam qui ferre nequit, discedat ab Aula.

Ingen affuind om du kan lide,

Saa raader ieg far fraa hoffue y tijde.

Kyrie qui senuere canunt eleyson in Aula.

Kommer du till herrer oc tien vden suig

Paa Naade oc gode Loffue,

End siunger du: Herre forbarme dig,

Naar lengst er tiænt til hoffue.

Languent virtutes, scelus omne regnat in Aula.

Lade oc siuge, ieg sige vill,

Erre alle de dygder vy loffue,

Der er icke wdygd y verden till,

Mand kand jo finge till hoffue.

Muneribus hominum mentes rapiunt in Aula.

Med gaffue till hoffue tager mand til fange

Bode riddere oc suene met andre mange.

2.

Kong Frederik II forsvarer en Fader mod hans Sønner.

I Ny kirkehist. Saml. VI, 388–90 er meddelt det hvasse Brev, som K. Frederik II 1569 tilskrev Frants Gyldenstjerne, og hvorved dennes skammelige Adfærd mod hans gamle Fader, den i sin Tid berømte Hr. Mogens Gyldenstjerne, paa det eftertrykkeligste revsedes. Nærværende Brev til den sidstnævnte, hvilket velvillig er meddelt os af Hr. Registrator Plesner, indeholder et Supplement til det tidligere i dette Tidsskrift trykte Brev, og fortjener vistnok derfor en Plads her.

Frederich thenn anden mett Gudz naade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis konning etc. Vor synderlig gunst tilfornn. Wider, at som i lade giffue tilkiende, at etthers sønner Henrich och Frantz Guldenstjerne thennom fast whørsomme och modtuillig emod etther beuiser och wdj etthers skrøbelighet wnderstaar thennom at jndtage etthers gaarde och etthers bønder hart besuerre, och ther forre wnderdanigst begierer, at wij wille thage etther och etthers godttz wdj beskiermelse, tha pa thet i mue forfarre, at forskreffne etthers sønners wliudighed oss aldelis inthed behager, och ther the icke raade ther bod paa, wij tha aluorligen ther offuer ere thil sinds at wille lade straffe, haffue wij thennom ther om tilschreffuit och sende etther her hoes breffuene, atj sielff kunde forskaffe th[ennom] tilstede. Och paa thet i mue wide, huad breffuene jndeholder, skicke wij etther ther aff en copie. atj ther effther kunde wide etther

at rette. Ther som the same wor schriffuelsze icke wille achte och rette thennom med etther, och i oss widere ther om lader besøge, skulle i wist befinde, at wij saa offuer thennom wille lade straffe, at the skulle see och forfarre, at theris wliudiige mishandlinge er oss emod och aldellis inthet befalder. Thette wij etther naadigst icke wille forholde. Schreffuit paa wort slot Fredrichsborg thenn xxiiij Februarij aar etc. mdlxix wnder wort signet.

Friderich.

Udskrift: Oss elskelige erlig och welbyrdig her Magnus Guldenstjerne thill Sthiernholm, ridder, wor mand och raad.

Original paa Papir. Eænhændig Underskrift. Seglet paatrykt i rødt Vox.

3.

Om Afleveringen af M. Iver Bertelsens historiske Samlinger.

Da jeg i Ny kirkehist. Saml. III, 535—67 leverede en Levnedbeskrivelse af M. Iver Bertelsen, en af de mærkelige Mænd, der levede i Frederik II's Tid, kjendte jeg ikke efterfølgende Brev til hans Enke, der viser Kongens eller maaske snarere Kansler Niels Kaas's Omhu for at bevare hans historiske Samlinger »til Rigets Bedste».

Elsebet Mester Ivers fik Brev at skulle lade Kgl. Maj. tilkomme, hvis hendes Husbonde om vor Danske Historie havde tilhobe skrevet.

Vor Gunst tilforn. Vider, at vi ere komne udi Forfaring, at eders afgangne Husbonde skal have samlet og tilsammenskrevet noget om vor danske Historie, det I endnu skulde have udi eders Forvaring; og efterdi vi ugjerne ville, at hvis som befindes kunde, han rømmeligen udi det eller andet skrevet og tilsammen forarbejdet haver, skulde forkommes, sønderlig hvad deriblandt kunde være vor danske Historie belangende, men heller saa', at det Riget til Ære og hannem selv til lovlig Hukommelse maatte komme til Dag: da bede vi eder og begjære, at I, hvis for^{ne} eders Husbonde om vor danske Historie skrevet haver, vilde os unde og med det første lade tilkomme. Dermed gjør I os

sønderligen til Vilje, og vi ville det med al Gunst og Naade imod eder igjen bekjende. Actum Antvorskov d. 26 Decembris 1585.

Fynske og smaalandske Tegnelser I, 406.

4.

En Kirketugtsag fra 1622.

Efterfølgende Klage findes indtagen i Dom, afsagt paa Thune Herredsting, hvilken gjemmes i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 145, ventelig fordi den vedrørte en af Universitetets Tjenere.

Anno 1622 den 21 Søndag efter Helligtrefoldigheds Søndag havde jeg Herman Hendriksen, uværdig Tjener udi Guds Ord i Thune og Snoldeløv Sogne, en aabenbar Synderinde Maren Bøckers til aabenbarlig Afløsning i Snoldeløv, og der jeg tilforn foregav Almuen saadant af Prædikestolen, kom Maren Bøckers og satte sig for Choret, hvilken jeg paa mit Embedes Vegne efter den hellige apostoliske Skik begyndte at afløse, og førend jeg kom saa vidt, at jeg tilspurgte hende om sin Barnefader, kom Oluf Jyde, boendes i Salløv, løbendes imod Choret og med høj Røst raabte: Det er Løgn og Skarn, hun siger; hun er efterdreven for en Løgner; og moxen forstyrrede mig og den ganske Menighed med slig Buldren. Da svarede jeg forskrevne Oluf Jyde, at han skulde tie med sligt og gjøre sin Undskyldning et andet Sted. Han blev fast ved at tumultuere og igjentage de samme Ord, saa at Almuen bad hannem være stille. Han raabte atter til mig og sagde: Jeg forbyder eder paa min Husbonds Vegne at afløse hende, førend han bliver tilfredsstillet for hendes Beliggelse. Da bad jeg hannem atter være stille og sagde: Husbondens Ret forhindres intet med Kirkens Disciplin. Der jeg saa fik Lyd, blev jeg ved at afløse hende og tilspurgte hende om hendes Barnefader; da svarede hun med grædendes Taare, at forskrevne Oluf Jyde var hendes Barnefader og ingen anden, saa sandt Gud skal være hende naadig. Saa fuldkom jeg Afløsningen og med-

delte hende Christi Legem og Blod til sin Troes Styrkelse og Syndernes Forladelse.

Klagen paadømtes d. 1 April 1623 paa Thune Herreds Ting, hvor der kjendtes for Ret, at der efter Recessens 23. og 24. Kap. burde optages 12 uvildige Dannemænd paa Sagen, og de først at paakjende, om det var Brud paa Kirkefred eller ej, og naar det var sket, »siden at gaa derom, hvad Ret er«.

5.

Overtroisk Benyttelse af en af Davids Salmer.

Den efterfølgende Forespørgsel fra Øvrigheden i Helsingør til Universitetet, om hvad der skulde foretages med en Kvinde, som beskyldtes for at have læst Davids 109de Salme saa længe, til Slotsherren paa Kronborg, Christoffer Basse, var bleven syg, findes i Konsistoriets Arkiv, Pakken 183. Vi kunne ikke andet end billige Universitetets Betænkelighed ved at anvende verdslige Straffemidler mod den anklagede.

Worris gantz wenlig Helsen altid forsendt med Gud Allermøgtigste. Kierre wanner nest worris wenlige tacksigellse for megitt beuiist goede, huilckett att forskyldte wi altid gierne wille findis willige, Giffuer wi Ether paa dett wenligste tilkiende, att her i Byen er en quinde wed naffn Marine Pommerantzis, som aff en anden Quinde er wdlagt at omgaaes med Troldomb, och att haffue en Bog, huoraf hun leste Troldomb offuer folck. Da efter att wi paa dett flittigste haffuer offuerhørtt hende och erforschett, om hun wdi sligt waar skylddig eller ey, haffuer hun for oss bekiendt, att en wed naffn Laurs Stockholm, som boede och døde her sammesteds, haffde hende med Wrett anklagitt for welb. Christoffer Basse forrige Slotzherre paa Cronborrig, och welb^e Christoffer Basse efter slig Angiffuelse skall haffue hende høyeligen tribuleret och ladett indsette i Tugthusitt. Thi læste hun dagligen offuer dennum den 109 Konning Davids Psalme, for huis wrett hende war wederfaren, indtill

hun hørde, Christoffer Basse vaar bleffuen siug, saa holt hun op med for^{ne} Psalme att læse; siger, att hun ey wiste sig dermed att haffue begaaett nogen Synd eller forseelse, thi hun bad, att Gud willed straffe hende, om hun waar skyldig wdi huis hende waar tillagt, eller dennum, om de haffde giort hende Wrett. Saa haffuer wi paa nogen tiid hende straffet med fexell, och efftersom wi ey wiste, huad wi wiidere kunde derued giørre, haffuer wi laditt hende løs paa hendis forpligt, att hun skulde bliffue tillstede, om nogen wilde haffue hende nogett wiidere till at thale. Och hun paa nogle Vggers tiid haffuer werret løs och er bleffuen tillstede, midlertiid er aff adskillige baade geistlige och verdzlige Stands falden adskillige ord och thale, att der burde andett att vedgiørri, och worris Slotzherre welb. Jørgen Vrne haffuer oss befallit hende igien att lade i fexell indsette, huilckett wi haffuer efterkommet. Och effterdi, kierre Wenner, att for^{ne} Quindis begangne Daedt er oss och worris liger en mærck Sag att dømme, om hues hendis forseelse monne werre, och om hun derudinden haffuer begaaet nogen dødelig Synd, saa hun bør derfor att miste sitt liff eller ey, och wi inthett viide oss att kunde haffue till effterretning aff den werslig Loug: er till Ether, hederlige høylærde och wellwiise Mend samptlige Professores, worris gantz ydnyg och wenlig begiering, att I oss herudinden wilde raadføre och meddeele oss E. F. Sententz och meening derom, huilckett wi oss paa dett wenligste till E. F. will haffue forseett. Och wille hermed haffue Ether sambtligen Gud Allermegtigste befallendis.

Hellsingør den 23 Nouemb. 1625.

E. F. W. A.

Borgemestere och Raad ibm.

Udskrift: Hederlige och Høylærde Mend Rectorj och Professoribus wdj Kiøbenhauffns Universitet, worris gunstige goede wenner, gantz wenligen tillschreffuett.

Vedlagt er et Brev (dat. Hafniæ 29 Nov. 1625) fra Prof. jur. Claus Plum til Univ.s Rektor, M. Chr. Longomontanus, der med de fleste andre Professorer paa Grund af Pesten opholdt sig i Roskilde, hvori det hedder: „Literas

senatus Helsingorensis, consilium Academicum in re leviuscula petentes, V. M. transmitto, cui tum palam Helsingoræ jam dudum satisfacit Dnus Episcopus, tum mihi roganti, scilicet a pæna civili eam esse immunem, a pæna vero ecclesiastica propter abusum verbi divini non item, sicque publica deprecatione culpam expiandam censuit, cui ipsius voto nos hic quoque calculos addimus nostros, scilicet quoad immunitatem a pæna civili, censuram ecclesiasticam ecclesiasticis relinquentes“.

6.

Et Vaadeskud.

Om en Students sørgelige Endeligt i Aaret 1657 indeholde de følgende Vidnesbyrd Efterretninger. De vise os noget smukt og godt i Tiden, og gjøre derfor et tiltalende Indtryk; tillige give de et og andet Træk af den Tids Levevis.

a.

Christianus Ostensfeld Med. D. et PP. och p. t. Acad. Rector gjør vitterligt, at idag, som er den 3 Augusti 1657, ere indkomne i mit Hus, efftersom de hid vare kallede deris sandfærdig Kundschaab att giffue, om huis dennom bevist var anlangende sal. Jens Christensens sørgelige affgang. Først vunde Petrus Andreæ Cimbriportuanus och hans Contubernalis Henricus Thomæ Barsmark, at idag strax det haffde ringt 7, hørte de, som de sadde in studiis i det neste Kammers hos det hus, som udi D. Jacobi Canuti Residentz er ud till Regentz gaarden, et bøsseschud, icke videndes, hvorfra det kom, mens som de strax hørte derpaa en klagendes røst, som ynkeligen gaff sig, ginge de ud af deres Kamers paa gangen, thi det var hart hos, daa hørte de enddaa lige klagelig røst aff sal. Jens Christensens Kamers udi D. Jacobi Canutii Hus, och som Henricus Thomæ grandgiffueligen tillhørte, kiende hand paa røsten, att det var det sal. Mennesche Jens Christensen, efftersom de haffde gaaet i Skole samen, och ellers her paa Universitetet hafft iideligen god omgængelse med hinanden. Sagde hand straxen till Petrum Andreæ: O

det er Jens Christensen, hand haffuer visseligen faaed schade; och hørte de begge mange Sinde, att hand ynkeligen gaff sig och lydeligen robt: O Gud ver mig naadig: O Gud annamme min Aand. Siden hørte de, att D. Jacobi Canutii Hustrue (saasom de aff røsten kunde kiende) sagde nogle sinde till hannem: Søn lille, kandstu, saa suar mig et ord, om du kandst icke mere, o Gud bedredet, att jeg er kommen till Kiøbenhaffn. Hørte de och andre, som trøstede hannem, mens aff hannem hørte de icke mere. — Dernest vunde Laurentius Christiani Boringholm och hans Contubernalis Ericus Petri Benterup, att de i lige maade sadde i deris Kammers och hørte først et bøsseschud, som de meente att vere scheed i Regentzen, huorfor de ginge ud aff deres Kammers, daa hørte de en ynkelig røst, som gaff sig saare, och som de komme ud paa gaarden neden for sal. Jens Christensens Kamers vindue, som gaaer aff D. Jacobi Canutii Residentz till Regentzgaarden, hørte de en røst, som nogle sinde ingeminerede: O Gud ver mig naadig: O Gud annamme min Aand. Hørte och (som de kunde forstaa aff røsten) D. Jacobi Canutii hustrue att klage sig offuer hannem och trøste hannem, och ellers megen suchen och klagen. Dett samme vunde Laurentius Johannis Nycopiensis och Vilhelmus Kiliani Paludanus och mangfoldige andre deris Collegæ, som med tilstede vare uden for Vindued paa Regentzgaarden. Att dette, som forskreffued staar, saa for mig er vundet, huilched forskreffne Studiosi ydermere, om behoff schulle giøres, love och erbiude sig att ville bekreffte, bekiender jeg med egen haand. Actum Kiøbenhaffuen ut supra.

Christianus Ostenfeld,

Acad. p. t. Rector.

b.

Belangende det bedrøffuelige tilfald, som er hendet dend s. Persone Jens Christenssøn, er mig intet videre derom bevist end dette: At der jeg blef kaldet til hannem, fant jeg hannem liggendes paa Sengen i sine buxer oc strømper, oc der jeg tog paa hans haand oc raabte hannem høyt i Øret, at forfare, om hand noget kunde sandtze, befant jeg icke alleniste maalet at vere ham betaget, men ocsaa Sandtzen.

Oc da vaar hos hannem hans broder Clemed Christenssøn, som græd oc klagede sig. Jeg forblef hos hannem at forvente, om nogen forandring kunde skee til noget at sandtze, saa kom Bartskeereren op oc strax efter nogle mend at besee ham, oc der disse vaare bortgaaet, gik jeg oc ned igien. Dette til bekræftning har jeg efter begæring min haand her under skreffvet. Hafniæ 3 Augusti 1657.

Jens Jostssøn Biere¹⁾)

Eg. haand.

c.

Anno Christi 1657. den 3 Augusti hafue vi underskrefne Mænd, effter Magnifici Rectoris begiering været udi hæderlig oc høylærde Mands D. Jacobi Knudsens residentz paa en affdøds Studiosi, ved Naffn Jens Christensen, Kammer, imellem 7 oc 8 slet om Morgenen, oc fundet for^{ne} Person liggendis død paa sin Seng udi sit Kammer, med Buxer, Strumper oc Sko paa, men hans Trøye laa en deel under Kroppen, oc en deel uden fore, saa det siintes, ligesom det salig Menniske hafde vilt drage den paa. M. Daniel Bartscher, som var for os i Kammeret, viiste os Saaret; oc var det et trint Huul, soort runden omkring, under Brystet, paa huilket for^{ne} Bartscher hafde lagt et lidet stycke papiir; oc fandt vi paa Bordet, som staar hoss Sengen, en Frantzøisch Pistoel liggendis, af huis Skud skaden siuntis at være skeet, der hand hafde staaet for Bordet. Thi Bordets Høyde kom offuer eens med Saaret effter Personens Statur; oc var Kuglen gaan under Brystet ind, oc bag paa Ryggen ud igen; dog fandtis der intet Blod, huercken paa Gulfuet eller for paa Skiorten, thi Kuglen var for til gaan midt imellem Skiorten.

Att dette saa i Sandhed er, bekiende vi med vore Hænder underskreffuen. Actum Hafniæ Anno et die, ut supra.

Jochim Moltke, Bogh. m. pp.

Peder Jensen, Reg. et Acad. Bogt. m. pp.

Jürgen Holst, B. m. p.

Peter Hake, Acad. Buchdr.

¹⁾ Præst ved Studenterkirken.

d.

In nomine Jesu.

Saa kierlig och glædelig som min kiere nu sl. broders omgengelse mig altid, saa lenge wii vaar i Losament sammen, haffver verit, saa mere falder det mig nu sørgeligt och bedrøffveligt i pennen at fatte hands ynchelige och megit ulychelige fraschillelse fra mig och ald Verden. Som ieg forleden Søndags aften Anno 1657 den 2. Augusti, Klochen halffgaen 9. ved Guds hielp lychelig och vell fra mit fædernested och by Aarhus hiid till Kiøbenhaffn vaar kommen, oc søgte mit forrige Losament hos min kiere Svoger Hæderlig och Høylerde Mand D. Jacob Knudsen, gich ieg strax op paa mit Kammer der att indsette och forvare hvis aff mit gods ieg med mig førde. Der da det sl. Mennische, som haffde sit Kammer nest hos mit, oc vaar allerede gaaen till Sengs, hørde min ankomst, vilde hand iche lenger hvile, men aff den Kierlighed hand altid haffde hafft till mig stoed strax op och bad mig vere velkommen, kaste sig saa det snariste hand kunde i sine Klæder, och tilbød mig sin tjeneste, om hand kunde fordre noget aff mit op paa Kammerit, att det iche skulde bliffve forvildet eller borte, efftersom det vaar temmelig mørcht. Der ieg haffde tachtit hannem for hands gode Vilie, ginge vii neder aff Kammerit i gaarden, och som Vognmendene haffde baarit hviis stort der vaar op paa Kammerit, spurde ieg dem om nogit Smatøyt, som vaar i Vognen, nemlig en Moffve, en Degen, et paar frandsche flindt pistoler, Krudhorn och saadant; der de svarede, att de haffde lagt alt dette i et Vindue i forstuen, løb hand strax aff tjenstvillighed, tog det och baar det op. Der nu alt tøyet vaar komet aff min och mine medfølgende Venners Sager, bleff ieg med dennem kaldit ind till bords. Imidler tid enten det sl. Mennische aff Lyst att see pistolerne, eller aff hvad anden Aarsag det er scheid, veed ieg i Guds Sandhed iche, haar hand dragit dem aff Hylsterne och tagit den ene ind i sit Kammer, som vaar lad och lod den anden bliffve i mit, som iche vaar lad, haffver saa aff uforstand att omgais med saadane gever, dragit hanen høyere op, end den burde att dragis, och lod den saa ligge spent paa bordet

imellem adschilligt tøy, som laa derpaa, och sine Klæder, som hand sig afførde, haffde hand lagt offven paa, som det siden om morgenen befantis. Dette alt sammen schedede mig v-vitterligt, som ieg vaar till bords, och der ieg kom op igien, gaff ieg mig, som vaar mødig och tret aff reysen, och haffde samme Dag verit temmelig svag, ingen tanche om andet, end at befale mig Gud och legge mig till hvile. Morgenen den 3 Augusti kalder ieg paa det sl. Mennische, den tiid Klochen vaar halffgaen 7, da svarede hand mig: god Morgen min gode Broberg, det er nu saa lenge siden ieg ønschte dig en god morgen; och som ieg haffde tacht hannem, bleff vii begge liggendis och talde om hvis sig kunde i min fraverelse vere tildragit. Der Klochen vaar imod 7, stod det sl. Mennische op och førde sig, som siden sais, i sine buxer, strømper och schue. Strax der klochen haffde ringit 7, stod ieg ochsaa op, och som ieg, med reverents at melde, stod och drog mine inderste strømper paa, talde ieg till hannem och bad, hand vilde bere mig en kraffve och et par handstrømper hen att toe, thi ieg haffde ingen rene Klæder att gaa till bords med till middag. Hand svarede mig: ia gierne, ieg vill nu tage min trøye paa, thi ieg faar att vere snart, for ieg schall paa Collegium Klochen 8. Som hand saa haffver tagit effter trøyen, hørte ieg schuddet att gaa aff, daa raabte ieg strax til hannem och spurde, om hand torde understaa sig att schyde i Docterens hus, men hand svarede med en megit ynchelig och iamerlig raabendis stemme: O ieg er schut, ieg schut. Saa løb ieg strax meget forfærdit ind till hannem och fant hannem staendis att helde sig ved bordet, och roche hiid och diid. Som ieg daa spurde, hor dette vaar gangen till, svarede han mig intet andit end: præsten, præsten. Kaste sig saa strax med trøyen om armen paa Sengen, som stod ret ved bordet. Daa raabte ieg strax med høyliudende røst ned i gaarden och gaff den ulychelige tillfald till kiende, thi ieg kunde iche gaa vider, som ieg gierne haffde villet, for ieg haffde ingen Klæder endaa paa. Men som den største deel aff folchene laa endaa, mødige aff de forrige Dages reyse, men for mit raab stode strax op, gich ieg ind till hannem och hørte

hannem raabe med besværlig maal vell 5 eller 6 gange: Jesu Christe vær min Siel naadig. Der bleff strax schichet bud effter Præsten, M. Jens Justsøn, och Bartschæren, men som de kunde iche komme saa snart, och ieg saae alle Kræfter formindschis, och maaled hartad att vere falden, erindrede ieg hannem om manducatione spirituali in tanto necessitatis casu, da svarede hand mig: ieg veed, Jesus er mig naadig. Och lidet der effter raabte hand, saa att froyen stod ud aff munden, men temmelig sact oc megit besværlig: Herre Jesu tillregne mig iche mit blod. Det vaer det sidste ord, hand talede. Lidet dereffter kom min kiereste Moder och Syster, som haffde ichun kast deris alleruderste Klæder paa dennem, op til hannem; daa talede min Syster till hannem sigendis: min hierte Søn, tall med mig. Daa kunde hand intet svare, men laa ichun och krumpede sig, och røsten rallede i halsen. Daa spurde hun atter, om hand iche vilde tale med Præsten, daa begünte hand att giffve sig op i Sengen, och røsten aff halsen kom liudeligere och høyere, end den gjorde tillforn. Siden laa hand ved et halff quarters tiid sacte och drogis med Døden, indtill Klochen kunde vere halffgaen 8. hand udgaff sin Aand. Att dette er det, som mig i denne sag er vitterligt, vidner ieg i Guds Sandhed. Kiøbenhaffn den 4. Augusti Anno 1657.

Niels Rasmusøn Broberg ¹⁾).

Originalerne i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 208, alle paateguede om at være læste paa Consistorio den 5 Augusti 1657.

¹⁾ Var født d. 25 Marts 1636 i Aarhus, hvor hans Fader, Rasmus Nielsen Skriver, var Borgmester (Gjessing, Jubellærer I, 270; Hübertz, Aktstykker om Aarhus II, 330); Moderen, der omtales ovenfor, var en Søster til Biskop Jakob Matthiesen i Aarhus. Niels Rasmussen Broberg deponerede 17 Maj 1655 ved Sorø Akademi, men blev allerede otte Dage efter indskreven ved Kbhvns Univ., og ^{20/6} 1656 tog han Baccalaurgraden. Senere blev han Licentiatus Juris og døde 1674 (Gjessing, a. Skr. I, 272). En Broder til ham var den Dr. jur. Matthias de Broberg til Sjelle-Skovgaard, der nævnes i mit Skrift, Studenternes Deltagelse i Kbhvns Forsvar 1658—60, S. 145—6, og en Søn af denne var Rasmus de Broberg til Sjelle-Skovgaard, der 1709 omtales som nylig død (Hübertz, Aktst. om Aarhus. III, 40.

V.

Fra de trange Tider i Begyndelsen af vort Aarhundrede.

Hr. Pastor Theodor Møller, tidligere i Velling, nu i Hjerik, har meddelt os følgende Breve med den Bemærkning, at Præsten Hans Aggerup Olivarius i Velling (1785—1817) i Kaldets Embedsbøger har indført en Del Skrivelser, der paa en Maade give et »Interieur« af en Præstegaard i Begyndelsen af Hundredaaret. De her meddelte Breve ere kun Prøver af hvad der forefindes; de vise Brevskriverens højst forskjellige Tone i Forhold til Overmand, Ligemand og Undermand. Da vi ere enige med Pastor Møller om, at disse Breve »give et ret træffende Billede af noget i de trange Tider«, meddeles de her med den Bemærkning, at den stakkels Mand, der saa ivrig søgte Fortflyttelse, aldrig opnaaede nogen saadan, men at han en Morgen i Aaret 1817 fandtes død i Gaardens Brønd, idet han vistnok med Forsæt havde søgt Døden¹⁾.

1.

Højædle og Højærværdige Hr. Biskop og Doctor Theologiæ!

Saasom Hr. Assessor Ammidsbøll paa Søegaard i April f. A. overdrog Kongen Jus vocandi til Welling Kald, og Kaldet er for lidet for mig og min fattige Familie til at subsistere ved, saa udbeder jeg mig underdanigst: om Deres Højædle Højærværdighed ville gunstigst have den Naade for mig: kraftig at proponere mig til et bedre Kald ved anbefalende Paategning paa min Ansøgning ved forefaldende Vacancer. Dersom jeg ej tør allerydmyget haabe dette Ønskes Opnaaelse, udbeder jeg mig S. T. Hr. Biskopens Attest, som Deres Højærværdighed vilde have den Godhed at levere Deres Amanuensis, hvem jeg har anmodet om: at paatage

¹⁾ Se forøvrigt nogle Optegnelser i Velling Sogns Kirkebog, meddelte af P. Tang, i Kirkehist. Saml. I, 286.

sig min Commission. Min ældste Søn, der agter i Julio at gaa op til theologisk Attestatz¹⁾, koster mig meget. Min talrige Families: 9 Personers maadelige Kaar behøve (tør jeg her yttre det) Forbedring. I næsten 25 Aar har jeg været Capellan og Præst her i Stiftet, er næsten 50 Aar. Cancellie Løvtet af 2den Mart. 1793, som lover mig, der er kaldet af Kongen, Adgang til Forflyttelse, kunde maaske nu ventes snarere opfyldt end før, da Kongen nu kalder hertil. I $\frac{3}{4}$ Aar var jeg Pers. Cap. i Aastrup, $4\frac{3}{4}$ Aar Pers. Cap. loco residentis i Varde, hvor Cancellie Løfte til en Capellan i Norge af 29 Junij 1742 gav mig forgieves Haab om at blive residerende Capellan; d. 28 Jan. 1785 blev jeg af Kongen kaldet hertil og har næsten i $19\frac{1}{2}$ Aar her været Sognepræst. Min Formand gav jeg her i 2 Aar 60 rdr aarlig Pension og Enken i 2 Aar 30 rdr aarlig. Næst at formelde min Kones underdanigste Respect er i dybeste submission Deres Højærværdigheds

Wellinge Præstegrd
d. 4 Maj 1804.

underdanigste Tiener
Olivarius.

2.

Wellinge Præstegrd d. 29 Maj 1804. H. Olivarius, Sognepræst for Wellinge Kald, søger om at blive allernaadigst beskikket til Sognepræst for Lintrup og Hierting Menigheder i Riber Stift i ved Døden afgangne Proust og Sognepræst Hr. Christen Boysens Sted.

Til Kongen!

Af undertegnede verificerede Gienpart af S. T. Hr. Biskop Middelboes Attest eller Forslag til min Befordring sees: at Deres Majestæt nu kalder her til Welling Kald: saa at De

¹⁾ I et andet, her ikke meddelt Brev omtaler Faderen, at Sønnens Attestats var bleven forsinket dels ved hans Deltagelse i Vaabenøvelser, dels ved at høre Dr. Steffens's filosofiske Forelæsninger. I Virkeligheden blev Niels Olivarius først Kandidat 1820. Flere nulevende ville maaske endnu mindes ham — han døde 1849 som Præst i Højen og Jerlev — som en ualmindelig karakteristisk og dygtig Personlighed. En Skildring af hans Levned findes i Selters Nekrolog. Saml. II, 71—4.

ved at, i at forflytte mig, forbedre mine Kaar, kan tillige gjøre min Successor lykkelig. Allernaadigste Konge! De lovede mig ved Rescript bekendtgiort mig ved Cancellie-Skrivelse til Biskopen af 2 Mart. 1793, at mig ej skal betages de samme Udsigter til videre Forfremmelse, som Præster have i Kalde, hvor Kongen bestandig udøver Kaldsrettighed. Nu har Hr. Assessor Ammidsbøll til Sægaard overdraget Deres Majestæt bestandig denne Dem billig tilkommende Ret, at kalde til dette Kald, saasom han er Welling Kirkes Patron. Maatte jeg, som har søgt forgiæves nogle Gange, ved Kongens allermildeste Ihukommelse, paa i 2te Aar efter det mig givne Løvte, blive bønært, vil min Kone og 7 Børn (hvoraf Biskopen bevidner: at min ældste Søn er ved Universitetet, der agter inden Nytaar paa min Bekostning at tage Attestatz), som fattige med mig ivrigt velsigne det danske Kongehuus. Saasom nu Hr. Provst Christen Boysen, forhen Sognepræst for Lintrup og Hierting Menigheder, er død i næstforrige Uge, jeg har været Præst i 25 Aar, 2de Gange personel-Capellan og paa 20de Aar Sognepræst i et lidet Kald, tillige svarede jeg i mange Aar Pension: supplicerer jeg dessaarsag om bemeldte vacante Sognekald.

Allerunderdanigst
H. Olivarius.

3.

Højædle og Velbaarne Hr. Etatzraad!
Gunstigste Hr Velynder!

Dem, naadige Herre, har jeg at takke, saavel som Deres Hr. Oncle, sl: Hr. Etatzraad Teilmann (forhen Herre til Nørholm) (hvem min 18 Aar gamle Søn: Andreas Charles, der er og i 5 Aar har været Dreng paa Ringkiøbing Apoteqve, til sin Principals fulde Fornøjelse, er endnu opkaldt efter) har jeg, næst Gud, at takke for al min timelige Lykke, saa som De selv har hjulpen mig til Welling Kald, hvor jeg er Sognepræst. Hiin derimod hialp mig uden Skyld og Brøde af afgangne Biskop Bloch i Ribe forfulgte tjenstledige pers. Capellan i Warde med min Kone og 2 smaae Børn til Udkomme ved Subscriptions-Plan. Da Deres

Velbaarenhed i Februario 1785 naadigst egenhændig meldte mig min Befordring til Welling Kald, lovede De gunstigst: at, naar jeg for det Første tog imod Welling lidet Kald, ville De, naadige Herre! giennem Cancelliet og Statsraadet bevirke mine Kaars Forbedring ved at anbefale min Forflyttelse til et bedre Kald. Nu kalder Kongen til Wellinge og kan, ved at forflytte mig, gjøre 2 Mænd lykkelige. Lintrup og Hierting Sogne kald i Thorningelehn i Riber Stift er ved Provst Boysens Død i forrige Uge vacant. Jeg indsender med Dagsposten en Ansøgning om bemeldte vacante Kald. Af indlagte Gienpart af Hr. Biskop Middelboes Attest og Forslag til min Befordring har Deres Velbaarenhed den Godhed: naadigst at erfare, at jeg ej er uværdig til bedre Kaar. Vil De vise Nogen Bispens Attest, sender jeg Dem den i dette Øiemed paa aparte Papir. Af mine 7 Børn er den ældste Søn, 23 Aar gammel, ved Universitetet i Kbhvn, tager Attestatz inden Aarets Udgang og logerer paa Regentzen i 4de Gang Nr. 4. Befaler Hr. Etatzraaden, skal han, (naar han eller jeg underrettes derom) komme til Dem: om De paatager Dem gunstigst at antage sig at recomendere mig hos de høje Herrer, som kan og vil hielpe mig, som trænger til Understøttelse for min Kones og Børns Skyld, da jeg er i nogen Gield og har her nogle Uvenner, skjønt jeg ej fortæner det.

Næst at udbede mig Hr. Etatzraadens skriftlige naadige Svar ved Leilighed, formeldes min Kones og min underdanigste Respect for Deres naadige Frue og Dem selv, hvornæst har den Ære at være Deres Velbaarenheds underdanige

Udskrivt: Højædle og Velbaarne	Tiener
Hr. Etatzraad de Wormskiold,	Olivarius.
deputeret i Rentekammeret i Kbhvn.	

4.

Welling d. 29 Maj 1804.

Kjereste Søn!

Dit Brev af 17 April, hvori Du meldte os, at Du for det Hebraiske fik bedste Character, men ej tog Attestatz i April, mishagede os ej, naar Du, som Du vil, gaaer op til

den skriftlige Examen i Julio. Jeg og Din Moder ønske nu inderlig at forflyttes herfra til et bedre Kald, hvortil Biskopen, som Du seer af indlagte Copie-Attest, foreslaaer mig. Vi kan ingen Penge sende Dig, saalænge Restancen af den nye Skat med Forhøjelse er ubetalt, som til 1ste Julij gjør 8te Qvartaler, hvoraf de 6 efter Rygtet strax skal betales, og Snapsting forestaaer. Kiøb ingen Bøger til mig, som jeg bad om i mit Brev med Lars Jordhøj, hvilket Du vel fik, da jeg ej kan betale dem. Provst Christen Boysen i Lintrup og Hierting Menighed ved Foldingbroe døde i Tirsdags d. 22 Maj. Kaldet er efter Famuli i Ribe Peder Høegs Brev paa 600 rd. aarlig. Han beder mig: at indsende min Ansøgning med Riskpens Attest til min Commissionair eller Patron, snaarest muligt; jeg har nu ingen Commissionair uden Dig. Faaer jeg det, jeg søger, denne Gang eller siden, skal jeg, naar min Casse i Tiden formaaer det, betale Dig, som en anden. Min Patron mener jeg: at Hr. Etatsraad Wormskiold, deputeret i Rentekammeret, er. Med Dagsposten skriver jeg ham til. Giør Din Opvartning hos ham, og spørg: om Du skal levere Ansøgningen i Cancelliet, eller tør tage dig den Frihed at bede ham (om han har faaet mit Brev) anbefale mig hos Vedkommende, eller have den Naade: at modtage Ansøgningen og levere den. Han lovede mig, da jeg fik Welling Kald, at skaffe mig et bedre, naar jeg ville have det og sendte ham Bispens Attest, som jeg gjør. Udspørg hans Boepæl, spørg: om han er hienne? og beed hans Tiener melde Dig. Leveer i anden Fald Ansøgningen selv i Cancelliet med allerførste. Paa Fredag kommer nok Vacansens Anmeldelse fra Biskopen. Udspørg, om Du kan, om de sædvanlige Commissionairer formaae noget i Statsraadet eller Cancelliet, Mere end en anden? Jeg vil i saadant Fald skrive Høeg til, om jeg ej faar Lintrup Kald, for at formaae ham til at skaffe mig Bispens Commissionair i Kbhvn. Kan det skee til Guds Ære, Næstens Nytte, min og min Families Kaars Forbedring, ønsker jeg Forflyttelse, i anden Fald skee Guds Villie, om jeg skal blive i Welling! Nu er Merskens Udskiftning her til Ende. og har kostet mig meget. Jeg havde derved ogsaa Fortræd.

Om nu 14 Dage vente Din Moder og jeg et Brev fra Dig. Hvad Character de 5 Candidater fra Ribe fik til Artium, veed jeg. Mon Commandeur Stampe boer i Prinsens Gade Nr. 7 i Kbhvn. eller paa sin Gaard Stampenholm paa Landet. Jeg veed hverken hans Characterer eller: hvor Stampenholm ligger, kan derfor ej skrive ham til. Viis Raadmand Skibsted, Justitzraaderne Skibsted og Stephansen, Professor Horneman og Myginds min Attest fra Bispen. Hils Hans Heinrich Matzen og Andreas Højer fra mig. Herefter vil jeg søge paa slet Papir. Du hilses fra os Alle, især Din trofaste Fader

Olivarius.

5.

Højvelbaarne Hr. Kammerherre!

Naadige Hr. mon Frere og Velynder!

Deres Højvelbaarenhed vilde tillade: at jeg som Deres Fætter (en Søn af Deres H. Oncle, Niels Olivarius, forhen Sognepræst i Aastrup i Riber Stift) underdanigst vover, efter min Broder Holgers Raad, der er Sognepræst i Ebeltoft Kiøbsted i Aarhus Stift: at foruleilige Dem med at anbefale som min Patron mine Ansøgninger om et bedre Kald til Kongen, saasom Hr. Biskop Middelboe i Ribe i nedentegnede Copie-Attest foreslog mig til Lintrup og Hierting Kald, som jeg søger. Det skal være paa 600 rd., og Wellinge, hvor jeg nu er, indbringer kun 115 rd. aarlig. Begge ere i Riber Stift. 25 Aars Embede, fattig Formue, 7 Børn, Ustraffelighed i Liv og Lærdom, liden Pension at vente for min Kone, god Anbefaling af Biskopen, svagelig Helbred og 50 Aars Alder ere i mine ringe Tanker ej uvigtige Grunde at recommandere mig paa. Kongen kalder igien til Wellinge, og et Cancellie Løfte af 2 Mart. 1793 giver mig fortrinlig Haab om Forflyttelse. Lintrup Kald er anslaaet for 250 rd., efter nye Matricul til 502 rd.; Welling Kald efter nye Ansætning 204 rd. — Da Hr. Kammerherren logerede i min Farbroders, Bogholder Arnoldi Huus som Søofficeer i Aarene 1778 og 79, havde jeg, Hans Olivarius, den Ære at være kjendt af Dem. Deres Højvelbaarenheds naadige Frue er maaskee af Familie med S. T. Hr. Cancellie

Præsident von Kaas. Jeg udbeder mig den Frihed: at erfare Deres Raad: hvem jeg skal tage til Commissionair, saa som jeg har ingen i Kbhvn. Min Søn Niels, (23 Aar gl. fik for 6 Aar siden Udmærkelse til Artium og bedste Character til Philosophicum, som gaaer op til Attestatz i Jan. 1805, samt logerer paa Regentzen i 4 Gang Nr. 4) sendte jeg d. 29 Majj Ansøgningen, men d. 6te Jul. havde han endnu intet Haab for mig.

Jeg tog efter min ringe Kreds Deel i Hr. Kammerherrens høje Lykke. Hav nu den Naade i at virke for mig, hvad De kan, saa skal Gud velsigne Dem og høje Familie. Jeg vover at foruleilige Dem med: at De naadigst ville skrive mig til med Første: for at besvare dette Brev. Min Kone (en fød Bützow, af Familie med sal. Hr. Stiftsprovst Bützow i Kbhvn.) beder med mig ukjendte vores underdanige Respect formeldet for Frue Kammerherinden og Dem selv. Behager De at bære mig med Deres Brev, er Post Adressen pr. Ribe a Welling Præstegrød ved Ringkiøbing. Med sand Højagtelse har den Ære at henleve Deres Høivelbaarenheds, min naadigste Herres, underdanigste Tjener
Olivarius.

Welling Præstegrød d. 24 Jul. 1804.

Til Hr. Kammerherre Stampe paa Nyesøegaard eller Stampenborg ved Præstøe.

6.

Kiereste Hr. Broder!

Taknemmeligst modtager jeg Dit artige Tilbud med at vie paa mine Vegne og Ansvar: Enkemanden Bertel Pedersen og hans Pige: Mette Marie Nielsdatter af Nørbye Welling Sogn paa deres Bryllupsdag: fuldkommen overbeviist om, at Du sender mig Alt, hvad der falder ved bemeldte Leilighed. Jeg haaber, at min Hr. Broder anvender Din gode og kraftige Mægling mellem min og Din Degn, saasom min Degns Kald er lidet, og hans Kaar med smaae Børn maaskee saare trykkende. Næst de bedste Hilsener og i Vente af Dit skriftlige Svar til Vished for, at Du har faaet dette Brev, er jeg med særdeles Højagtelse Højstærede Hr. Broders ærbødige
Olivarius.

Welling Præstegrød d. 5te April 1805.

P. S. Min Degn siger: at han har skrevet Din Degn til og mundtlig skal tale med ham for at afgjøre Sagen med ham inden Bryllupet, om mueligt: om Degne-Offeret.

7.

P. M!

Jeg har nyelig erfaret: at Din Tienestepige: Karen Nielsdatter, fra Bølling Sogn, som i $\frac{1}{2}$ Aar skal have opholdt sig i Din Tieneste i Nørbye her i Welling Sogn, af S. T. Hr. Baggesen, Præst i Bølling, sidste Søndag er antagen til Herrens Bord. Hverken Du eller hun har ifølge Danske Lovs 3die Bogs 19de Cap. 8. 10. 12 og 16 Art. samt Lovens 2 Bogs 11 Cap. 5 Art. samt 8 Cap. 5 Art. indfundet Eder hos mig med benævnte Piges lovlige Skudsmaal efter 2 af mig paa Prædikestolen skeete Tillysninger. Din Pige haver altsaa at forføje sig strax ud af Welling Sogn, med mindre hun inden 8te Dage foreviser mig lovlig Skudsmaal; i anden Fald kommer Du til at tilskrive Dig selv, at Du efter min Anmeldelse til Øvrigheden, saavel som hun og Præsten i Tilfælde af ulovlig Nægtelse blive efter Loven og senere Anordninger behørig straffede. Dette mit Brevs Indhold haver Du lovlig strax at bekiendtgjøre benævnte Pige til Efterretning.

Welling Præstegrød d. 30te Oct. 1805.

Olivarius.

Til Jacob Lauritzen, Nørbye.

VI.

Fra Reformationens Tidsalder.

Ved Holger Fr. Rørdam.

I Suhms Nye Samlinger III, 292 findes meddelt »et Par Munkeoptegnelser«, der indeholde en samtidigs Bemærkninger om Hertug Christians Reformationsforsøg i Haderslev og Tørning Len. Som tilsvarende hertil kan hidsættes nogle skrevne Antegnelser paa forreste Blad af

en meget gammel Bog, trykt i Strasburg 1504, i Folio, der findes i Universitetsbibliotheket. Dens Titel er:

Missale Speciale | Item Cautele circa defectus vel casus in celebratione misse: et consecratione eucharistie occurrentes.

Hertil er føjet følgende skrevne Bemærkning: quem [o: librum] emit magister Johannes Seuerini ad altare sancti Georgii in perpetuum permanere. Og med en anden meget gammel Haand er skrevet: Iste liber pertinet ad hospitale sancti Georgii in Ripis¹⁾. Desuden findes paa Titelbladet følgende Antegnelse, som det syntes skreven med den ovennævnte M. Hans Severinsens Haand, der er meget vanskelig at læse:

Anno domini millesimo quingentesimo [vicesimo]²⁾ septimo dux Christiernus princeps³⁾ in Hadersløff spoliatur ecclesiam in prouinciis suis, videlicet monstrancias et calices cum aliis ornamentis. Et præterea deposuit et expulit sacerdotes et curatos rite et canonicè ad sacros ordines promotos, ab ecclesiis et beneficiis, eciam Canonicos in Hadersløff et prædicatores, et constituit scolares non ordinatos ad ecclesias et ad curam animarum, quod inauditum fuit.

Skjønt vor Hjemmelsmand her bruger temmelig mørke Farver i Skildringen af Hertug Christians Fremfærd, synes han dog ikke i nogen høj Grad at overdrive, da hans Beretning temmelig nøje stemmer med den, som den lutherske Provst Jørgen Boie i Haderslev giver af de samme Forhold (i Ny kirkehist. Saml. II, 768—9).

2.

I Kallske Saml. 473. 4to findes blandt Fynboen Chr. Brandts Kollektanea fra forrige Aarhundrede følgende Brudstykke af en utrykt Oratio Jubilæa de Reformatione,

¹⁾ Jvfr. Kinch, Ribe Bys Historie og Beskrivelse indtil Reformationen, S. 515.

²⁾ Dette Ord mangler, men maa nødvendig tilføjes.

³⁾ Læsningen af dette Ord er uvis.

der synes holdt i Odense 1692, da Forfatteren siger, at der nu var hængaaet 175 Aar, siden Luther begyndte Reformationen. Stykket meddeles her som et efter vor Mening ganske interessant Forsøg paa at fremstille Reformationens Gang i Odense. At Forfatteren har benyttet Hamsforts dengang endnu utrykte Odense Bispekrønike, er jo kjendeligt nok ¹).

¹) Blandt Notitser, som Brandt har uddraget af den omtalte Tale — om hvilken han siger, at den var paa 21 Kvartblade og neppe autograph, da der hist og her fandtes temmelig grove Skrivefejl i den — er ogsaa følgende: •Scaarupensium Ecclesiæ in Fionia nostra S. Johannis honori dicatæ magnum quoque obtigit privilegium A. Dni 1308 sigillis Ysnardi Antiochensis, Dominici Gradensis Patriarcharum, Petri Ragusini, Rostarii Neopatenensis, Raymundi Adrianopolitani Archiepiscoporum et septem Episcoporum munitum, quod originali in pergameno scriptum evidenter demonstrat. — Kan man for Resten tænke sig noget større Humbug end et saadant •Privilegium. Det kneb med at faa Skaarup Kirke holdt vedilge. Nu vel, saa lod man en øvet Kommissionær henvende sig til et Afladsbureau i Rom, hvor man for god Betaling (thi gode Ord nyttede ikke noget) kunde faa Pergamentsbreve med de mest glimrende Navne paa — Bisper var Smaating; nej! mesopotamiske Patriarcher og Ærkebisper maatte til, og saa vare disse Hædersmænd saa fromme at betænke Skaarup Kirke i Fyn med nogle Tønder Aflad, som saa kunde sælges ud igjen i mindre Partier til Lysthavende. Det er nu ikke vor Mening at paastaa, at disse Patriarcher, Ærkebisper etc. slet ikke existerede; men da de fleste af dem vare •in partibus infidelium» og altsaa kun havde Navnet, men ikke Indtægterne af deres nominelle Dioceses, saa skaffede de sig et neppe ganske ringe Erhverv ved at sælge deres Navn og Segl til Indulgensbreve for Kirker, hvis Existens eller Trang de ikke kunde have den mindste Kundskab om. Og hvad maatte ikke de Skaarup Mænd tænke, naar deres Præst bekendtgjorde for dem, at disse højærværdige Mænd fra det fjerne Østen havde tænkt paa dem, og hvor kunde de undslaa sig for et kjøbe den Aflad, som i saa rigeligt Maal tilbødes dem af saa velvillige Sjæle! — Brandt bemærker, at Pontoppidan henfører det omtalte Indulgensbrev til Aaret 1317 (jvfr. Kirkehist. Saml. 3. R. II, 592—3, hvor der er meddelt en Udsigt over den store Mængde af slige Breve for fynske Kirker, som man kjender fra Middelalderen).

Coepta per Johannem Tausanum Birkinde-Fionensem (Prælatis et Episcopis Daniæ pontificiis hæreticorum vexillarium dictum) reformatione, Mag. Georgius Jani Sadolinus, qui permissu Friderici I Viburgi ludum aperuerat, Othiniam nonnunquam adiit, suos invisendi gratia, sumto secum quodam Theocarø, ut itidem scholasticis exercitiis operam impenderet, inque partes Evangelicorum multos sensim attraxit, quos inter Canutinus Monachus Nicolaus Brun; sed cum anno 1531 iterum Othiniam reversus Sadolinus in æde hujus urbis Divæ Giertrudæ sacra, quæ hodie solo æquata, hortorum quam idolorum cultui promptior, de erroribus suis serio moneret plebem, coorta repente seditio est, sed auctoritate Præfecti arcis Nesbyensis Nicolai Ipsonii sedata. Postquam autem incrementa nonnihil sumeret Evangelica doctrina et Fionensium Episcopus Electus Canutus Gyldenstiern cum proceribus Daniæ pluribus Norvegiam ad decidendam cum Christ. 2do Regni litem missus, privatis colloquiis amorem Evangelicæ fidei instillare perrexit, usquedum redux Gyldenstiern, reique molem trutinans, publicam de dogmatibus controversis disputationem in sacello Ædis Canutinæ, nunc diruto, jusserit institui, Præsede ipsius Vicario Nicolao Paulino, solo Sadolino opponentium partes tuente, illâ quidem gloriâ, ut Victori mox cesserit Antagonista, pro palma turpe illud silere amplecti coactus. Sed metuens potentiam Episcopi Sadolinus Viburgum repetiit, postque Hafniam profectus; Pastor ad ædem S. Spiritus eligitur, dein D. Virginius tandem, capto, cum ex æde Albani domum tenderet, Gyldenstiernio per Dominum Claudium Daa, die 2 Sept. 1537 primus Fionie Episcopus Evangelicus constituitur.

3.

Da Opmærksomheden nu atter er henledet paa »Historien om Peder Smid og Atzer Bonde«, kan maaske en lille Notits interessere, der oplyser et enkelt Punkt deri. Som det vil erindres, omtales S. Antonii Brødre fra Morkjær, der havde deres Termen i Nørre-Jylland, oftere deri ¹⁾.

¹⁾ Kirkehist. Saml. II, 342—3. 377.

At dette Træk ikke er grebet ud af Luften, ses bl. a. af et Vidne udstedt Midfaste Lørdag 1487 af »Hr. Jeib Jeibsen, Sancti Anthonii Bud, som den Dag sang til Falslev Kirke«, at for ham og flere Dannemænd paa Falslev Kirkegaard var skicket Jørgen Krumpen, som æskede og fik et Sognevidne, at Sundkrog i Gjerlev Herred ved Hadsund, saa vidt mindes, aldrig havde været Almindig¹⁾. Man ser da ogsaa heraf, at disse omvandrede Munke lejlighedsvis have forrettet Gudstjeneste, hvor de kom frem, og hvor Stemningen var derfor.

4.

Følgende Stykke, hvoraf Slutningen uheldigvis mangler, findes i en Afskrift omtrent fra Midten af det 16de Aarhundrede i Universitetsbibliotheket, Addit. 58. 8vo. Ventelig hører denne Forbandelse af det lutherske Kjøtteri, der ses at være afkrævet Kannikerne i Lund, til Aaret 1530 eller et nærmeste Aar derefter.

Forma Excommunicationis doctrinæ Lutheranæ.

Ego N. Canonicus Lundensis cognoscens veram catholicam et apostolicam fidem anathematizo omnem hæresim et præcipue Lutheranam, qua multi impresentiarum suspecti et infamati sunt, quæ astruere conatur tantum tria sacramenta esse noui testamenti et alios plurimos erroneos articulos a sancta Romana Ecclesia et pluribus sacre theologiæ diuersarum vniuersitatum doctoribus et professoribus condemnatos, similiter et libros, tractatos et commentarios nomine ipsius Lutheri seu adherentium ei impressos. Consentio autem romane Ecclesie et apostolice sedi, et ore et corde profiteor de sacramentis

5.

Blandt Christiern II's tro Ledsagere i Udlændigheden er bekendt en Mand ved Dr. Christiern Winter, der bl. a.

¹⁾ Orig. p. Pergam. i Geh.-Ark. (aflev. fra Trudsholm). Meddelt af Hr. Arkivsekretær Matthiessen.

var Hans Michelsens Medarbejder ved Udgivelsen af hans danske Oversættelse af det Ny Test. Som flere af den Tids bekendte Mænd var han fra Øen Mors, hvor en Broder eller nær Slægtning af ham var Præst i Karby¹). Om hans Skjæbne, efter at Christiern II's Stjerne for bestandig var dalet, faa vi Underretning ved Titelen paa følgende medicinske Skrift, der findes i det kgl. Bibliothek, men angaaende hvilket man ikke synes at have bemærket, at Forfatteren er en dansk Mand, da det ikke findes nævnt i Dr. Chr. Bruuns Fortegnelse over den danske Literatur fra Bogtrykkerkunstens Indførelse i Danmark til 1550 (i Aarsberetn. fra det store kgl. Bibel. I og II). Titelen lyder:

Diuulgatio professionis praxeos Medicinæ in his morbis curandis, quorum medica manu possibilis est profligatio, inter quos et podagra et coxendicis dolor et arthritis seu articularis morbus hic asseruntur, Christistellæ Chimonii Juris V. et Medicinæ doctoris, Imperialis Cameræ aduocati et illustris Megapolensis Ducis Alberti a consiliis et medici. Antverpiæ 1537 (8vo).

Paa Titelbladet har Forfatteren skrevet: »M. Georgio Ecclesiastæ Hafnensi Christistella qui supra dono dat«. Med Hensyn til denne Tilskrift kunde erindres om, at M. Jørgen Jensen Sadolin — thi det er ham, der menes — ogsaa paa en Maade stammede fra Mors, hvor hans Fader var født; men det er jo for øvrigt rimeligt nok, at der snarere paa anden Maade kan være stiftet Bekjendtskab mellem ham og Dr. Christiern Winter, helst da der er Sandsynlighed for, at de under Grevefejden en Tid have samtidig opholdt sig i Kjøbenhavn²).

¹) Kirkehist. Saml. 3 R. I, 179. Allen har meddelt nogle samlede Efterretninger om Dr. Christiern Winter i sit Skrift, *De rebus Christiani Secundi*. p. 80-2; men den i det følgende givne Oplysning har han ikke kjendt.

²) Se foran S. 237 samt Kbhvnske Selskabs Skrifter IV, 256. 287.

6.

I D. Jens Bircherods *Dania illustrata* mscr., hvoraf Pars II gjemmes i Universitetsbibliotheket, Addit 138. 4to, meddeles p. 298 ved Omtalen af det Mindesmærke, som Dronning Christine lod sætte i Graabrødre Kirke i Odense over Kong Hans, følgende Notits angaaende hendes Protegé, Graabroderen Vincentius Kampe, titulær Biskop af Grønland og Viebiskop i Odense Stift ¹⁾.

Destinaverat eidem templo ornamentorum plurium apparatus religiosissima Regina, cum se morti vicinam sentiret: cujus tamen voluntatis ultimæ executionem omisit Vincentius Belga Episcopus Fionensis, quem testamenti sui curatorem moribunda constituerat, ut in quodam libello MS. reperi. Scilicet sibi corrasit, vel extra regnum ad cognatos exportandum curavit, quicquid illa piis usibus legaverat. Loquitur ita de hoc Vincentio Cornelius Hamsfort in Serie Episcoporum Otthoniensium: Patrona ipsius, superstitionis Franciscanæ faultrice mortuâ, abdicare se Episcopâ coactus est, uti vitio creatus, ac quod suppellectili Reginæ defunctæ manum injecisset, Rege non consulto, posterî anno in carcerem duci jussus.

¹⁾ Nærmere Efterretninger om denne findes navnlig i *Script. rer. Danicarum* V, 519, VII, 239—40; i Grønlands historiske Mindesmærker, 3die Del, samt hos Paludan-Müller, Biskop Jens Andersen Beldenak.

Bertel Knudsen Aqvilonius.

Af **Holger Fr. Rørdam.**

En af de ejendommeligste Skikkelser, den danske Litteraturhistorie i det saakaldte lærde Tidsrum har at opvise, er den meget skrivende Latinist Bertilus Canutus Aqvilonius, Præst i Skaane, der skjønt han mangfoldige Gange har forjættet sit Navn Udødelighed i den lærde Værd, dog kun i indskrænket Maal har naaet denne Herlighed. En Udsigt over hans Levned og nogle personalhistoriske Uddrag af hans Breve ville formentlig ikke være uden Interesse.

Bertel Knudsen var — ifølge Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne IV, 78 — født den 7de Marts 1588 ¹⁾ i Kongsted i Faxe Herred, Sjællands Stift. Hans Fader, Hr. Knud Nielsen Nordrup, var Sognepræst i Kongsted og Ulse indtil sin Død den 12te Marts 1606 ²⁾. Moderens Navn kjendes ikke; men Sønnen siger, at hun var af Familien

¹⁾ Hermed stemmer det ikke ret, at Bertel Knudsen selv i et Brev fra 1616 (Epist. select. Centuriæ quinque, 1623, p. 464) siger til sin Frænde, Bertel Hansen Dalby: ante hos menses vigesimum sextum [annum] primum scis [me] ingressum [esse]. Imidlertid passer Aaret 1588 bedst til hvad vi ellers vide om hans Udviklingsgang.

²⁾ Laur. Asserøi Inscript. Dan. Bl. G. 7. Gravskrift over Canutus N. Aqvilonius i Kongsted Kirke (et latinsk Digt af Willich Westhovius paa en ophængt Tavle).

Skytte ¹⁾, og hun synes at have været en Broderdatter af den bekendte Tusendkunstner Mogens Bertelsen (Dalinus), der i en Del Aar var Forstander eller Økonom paa Herlufsholm ²⁾. Efter sin ovennævnte Ægtefælles Død blev hun 1607 gift med Eftermanden i Kaldet, Hr. Hans Sørensen Nyborg (eller Fynbo), der var meget yngre end hende og først døde 1652. I sit første Ægteskab havde hun foruden Sønnen Bertel flere Børn, deriblandt Sønnerne Niels (omtales 1615) og Jens (død før 1613), en Datter, Maren, død c. 1607, og andre, hvis Navne ikke angives ³⁾.

Bertel Knudsen, der ved sin første Betrædelse af den lærde Bane kaldte sig Toxotes efter Moderens Slægt,

¹⁾ •Maternum genus a Scytteis illis duco• (Bertel Knudsens Brev af ^{25/12} 1617 til O. Worm, indført bag i L. Asserøi Inscript. Dan.).

²⁾ Om Mogens Bertelsen findes Efterretninger i Kirkehist. Saml. 3. R. I, 344 flg. Her er dog de Notitser om ham, som kunne uddrages af Bertel Knudsens Skrifter, ikke benyttede. Tillige kunde bemærkes, at han henimod Slutningen af sit Liv blev forlenet med et Vikariat i Lund (Rørdam, Kbh. Univ. Hist. IV. 683). Herom skriver Bertel Knudsen d 6 Juni 1618 til sin Frænde Christoffer Hansen Dalby: •De Magno Bartolino audiveris inter Vicarios Lundenses assumptum non ambientem, vix cogitantem. Rex a nullo monitus aut rogatus beneficium hoc dedit•. Efter Formodning kan følgende Slægtforbindelse opstilles:

Bertel Pedersen,

Besidder af et Vikariat ved Frue Kirke i Kbhvn,

Præst i Dalby og Tureby, † 1564.

Hans Bertelsen Dalby
(Stilling ubekjendt).

Mogens Bertelsen Dalinus,
Forstander paa Herlufsholm.

Datter,
g. m. Knud Nielsen Nordrup, Pr. i Kongsted.

Christoffer Hansen Dalby, reformert Præst i Zeitzheim.

Bertel Hansen Dalby, vistnok Forstander for Duebrødre-Kloster i Roskilde.

Bertel Knudsen
Aqvilonius.

Bertel Dalby,
gik 1616 i Skole i Malmø.

³⁾ I et Brev, dat. ^{20/7} 1617, til den ovennævnte Mogens Bertelsen, der da opholdt sig i Kongsted Præstegaard, hilser Bertel Knudsen sin Moder, Broder og Søster. (Epist. select. Cent. quinque, 1623, p. 583). I et Brev fra Avgust 1616 omtaler Bertel Knudsen, at han nys havde mistet en Søster, der opholdt sig (var gift?) i Fyn.

men senere Aqvilonius efter Faderen ¹⁾, blev sat i Herlufsholm Skole, neppe uden Hensyn til at hans Onkel (avunculus) Mogens Bertelsen var Forstander her. Blandt sine Lærere i denne Skole fremhæver han selv Rektorerne Hans Jensen Alanus, senere Professor ved Universitetet, og Willich von Westhofen, senere Kannik i Lund ²⁾. Den sidste, der var en af sin Tids mest celebre Latindigtere, fik navnlig en blivende Indflydelse paa sin lærenemme Discipel, der sluttede sig til ham med en levende Beundring.

Efter at være bleven Student — senest i Aaret 1606 ³⁾ — var Bertel Knudsen i kort Tid Hører paa Herlufsholm; men snart begav han sig paa Rejser i Udlandet. Han drog, som det synes, først til England og Skotland, og siden gjæstede han næsten alle Europas Lande — Tydskland, Frankrig, Italien, Østerrig, Tyrkiet — ja han skal endog være naaet til Egnene ved Kaukasus. I Rostok og Prag synes han især at have været hjemme. En Gang blev han ufrivillig gjort til Soldat, men slap dog efter nogen Tids Forløb atter fri; herom fortæller han i sit Digt »de infelici sua apud Bojos militia ⁴⁾«.

Under sit Ophold i Udlandet begyndte Bertel Knudsen sin Forfattervirksomhed. Den første nu bevarede Samling

¹⁾ Han varierede forøvrigt sit Navn paa forskjellig Maade. For Bertilus Aqvilonius skrev han undertiden ved Anagram: Libertus Aliqvonius. Et Steds i sine Breve underskriver han sig: Bertilus Canuti F. [o: filius] Nissit N. [o: nepos] Aquillo.

²⁾ Jvfr. Wad, Rektorerne paa Herlufsholm. S. 17 ff.

³⁾ Naar der i Leths og Wads Efterretninger om Dimitterede fra Herlufsholm siges, at Bertel Knudsen først blev Student 1610, da er det urigtigt. Møllig er han allerede bleven Student 1605 sammen med Jens Dinesen Jersin. Naar hans Søn Cornelius Aquilonius 1639 i en Dedication til Biskop Jesper Brochmand siger: »Pater meus puer a te didicit«, da maa det have været 1601—2, da Brochmand var Hører ved Herlufsholm Skole, og ikke 1608—9, da han var Rektor sammesteds.

⁴⁾ Lusuum juvenillium Liber septimus, Hafn. 1611. I dette og i et andet Digt »de suo in patriam reditu« giver Bert. Knudsen især Underretning om sine Rejser; men spredte Hentydninger findes ogsaa i hans Breve og andensteds.

af hans latinske Digte udkom nemlig i Rostok 1609. I denne Samling har han navnlig taget sig Horats til Mønster. Henimod Slutningen af Aaret 1610 er han formodentlig kommen hjem, da han ved denne Tid (med enstemmig Bifald) blev indskreven til Kommunitetet i Kjøbenhavn ¹⁾. Da han 1611 udgav syvende Bog af sine Ungdomsdigte og heri havde betænkt enhver af Professorerne med et Æredigt, blev det i Konsistorium vedtaget, at Universitetet skulde forære »Poeten« Bertel Knudsen 16 Daler ²⁾. Ved Højskolens Sørgefest i Anledning af Dronning Anna Catharinas Død foredrog han den 18de April 1612 et længere latinsk Digt til den afdøde Dronnings Ihukommelse.

Efter at »Bartolus Canutus Toxotes« den 28de April 1612 havde taget Magistergraden ved Kjøbenhavns Universitet, blev han ved samme Tid af Biskop Povl Mortensen (Ostrup) i Lund kaldet til Rektor ved Malmø Skole. Ved denne Ansættelse blev Bertel Knudsen for bestandig knyttet til Skaane, af hvis Natur han undertiden i sine Breve giver smukke Skildringer. Da den ovennævnte Biskop i Februar 1613 visiterede Malmø Skole, befandtes Rektoren at betjene sit Embede med temmelig Troskab og Fremgang; to af Disciplene vare saa vidt fremskredne, at de efter Prøvens Afslutning holdt latinske Taler, hvis Indhold var »commendatio urbis« og »gratiarum actio pro restituta pace ³⁾«. Allerede i November 1613 nedlagde M. Bertel Knudsen dog Rektorembedet, da han efter Hr. Bertel Jespersens Død var kaldet til Slotspræst i Malmø. Slotsherren paa Malmøhus var dengang den lærde Adelsmand Sivert Grubbe, der selv var en heldig latinsk Digter, og i hvem Bertel Knudsen sikkert havde en Velynder, i alt Fald omtaler han

¹⁾ Kommunitetets Matrikel. Han kaldes her: Bartolus Canutius Toxotes, og der tilføjes: communi consensu, en Tilføjelse, som ellers er usædvanlig.

²⁾ Acta Consistorii 2 Oct. 1611.

³⁾ Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne. IV, 78.

ham ofte i sine Breve med stor Hengivenhed og har tilgnet ham et af sine Skrifter.

Under Opholdet i Malmø udfoldede Bertel Knudsen en stor litterær Virksomhed i Retning af latinske Vers og Breve, og Brevene indskrænkede han sig ikke til at sende sine Venner og Korrespondenter, men udgav dem næsten samtidig i Trykken. Han skrev Latin som sit Modersmaal; men paa Grund af hans stærke Efterligning af Sølvalderens maniererede Latinitet er hans Sprog ofte vanskeligt at forstaa. I den nederlandske Filolog Justus Lipsius, der navnlig havde slaaet ind paa denne Vej, saa' han sin Mester og sit lysende Forbillede, som han ved enhver Lejlighed søgte at efterligne, og det i den Grad, at hans Breve neppe uden Grund ere betegnede som et Sammenpluk af stilistiske »Skjønheder«, som han havde fundet hos Lipsius, ligesom han i sine Digte gjorde temmelig betydelige Laan hos den i sin Tid navnkundige Latindigter Lotichius, der levede i Tydskland i Midten af det 16de Aarhundrede ¹⁾. Lægger man til Vanskelighederne ved Bertel Knudsens Stil den Omstændighed, at hans Bøger, der som oftest ere trykte udenlands, vrimle af Trykfejl, saa vil det let kunne forstaaes, at idetmindste en Nutids Læser snart bliver træt af at bryde sit Hoved med at finde Meningen i det meget hos ham, som er forvredent og dunkelt, især da det historiske Udbytte som oftest er ringe, og vi nu ikke gaa paa Jagt efter gnomiske Udsagn, træffende Sammenligninger og andre lignende stilistiske Prydelser, som hin Tid satte saa højt. Nægtes kan det dog ikke, at naar man kan trænge igjennem den haarde Skal, da vil man ofte finde Vidnesbyrd om, at Forfatteren besad en ualmindelig Evne til at male

¹⁾ I Morhofii Polyhistor, Ed. 4. Lub. 1747, findes følgende Bemærkninger I, 83: »Bertillii Canuti multæ sunt in Epistollis e Lipsio, in poëmatibus e Lotichio laciniaë«. Ibid. p. 299: »Bertilius Canutus in suis epistollis omnem in imitatione Lipsiana gloriam quæsivit' ut vel in ipso libri titulo illam jactat: sed ille periodos Lipsianos tantum congerit, et lacinias ex illo consuit«.

levende Stemningsbilleder, at give sine Følelser et rigt og mangfoldig varieret Udtryk, og at udkaste smukke Naturskildringer. Adskillige af hans Bemærkninger og sententiose Udsagn er ogsaa hel træffende, som naar han t. Ex. om Folk, der altid spekulere paa Forflyttelse, siger: »Placidi beatique sero erunt, qui cupidinem ad omnia mittunt, et tanguntur semper desiderii novis ventis«. Enkelte af Brevene ere som smaa fint udførte Kabinetsstykker. Men alt i dem er i den Grad bygget paa den latinske Brevstils Ejendommeligheder, at en Oversættelse kun meget vanskelig kan give en Forestilling om det mest karakteristiske ved dem. De maatte i Grunden omstøbes, for at en dansk Læser kunde faa en Fornemmelse af det Vid, der har staaet Forfatteren til Raadighed.

Om en af de Mænd, med hvem Bertel Knudsen stod i Brevvexling, og for hvem han ved alle Lejligheder udtalte sin Beundring, Lipsius's Efterfølger ved Universitetet i Löwen, Erycius Puteanus, berettes, at han havde en saa stærk Korrespondence med Paver, Konger, Fyrster, Ambassadører, Generaler og Lærde, at man efter hans Død fandt henved 16000 Breve i hans Bibliothek ¹⁾. Har Bertel Knudsen, der aabenbart havde den største Lyst til at inddrage ansete Mænd hjemme og ude i Brevvexling med sig, hele sit Liv skrevet Breve efter samme Maalestok som i Aarene 1615—20, saa vilde de vistnok kunne løbe op til 16000. Omtrent 600 har han udgivet. Læseren af disse vil sikkert uden Savn skjænke ham Resten; thi er der end ganske vist interessante Episoder i adskillige af dem ligesom Oplysninger at finde til Litterær- og Personalhistorien, saa er dog disse saa vanskelige at fremhente, at neppe ret mange i vore Dage ville gjøre sig den Uejlighed at søge dem. Desuden har Bertel Knudsen den for Benyttelsen af hans Breve uheldige Skik at kaste dem imellem hinanden uden Hensyn til deres Affattelsestid og at lave dem om i de

¹⁾ Jöcher, Gelehrten-Lexicon.

forskjellige Udgaver. Af det første hundrede Breve har man tre Udgaver, af de næste tre Centurier to Udgaver. Den sidste Centurie fik han heldigvis kun udgivet 1 Gang. Forandringerne bestaa dels i, at Breve udskydes og andre indsættes, eller at Brevenes Plads forandres, dels i at de i en tidligere Udgave meddelte Breve udvides og ændres saaledes, at det ikke altid er godt at opdage Principet for Forandringen. Det er ialfald underligt at se, at Breve, der i en ældre Udgave have Tidsangivelse og Betegnelse af Stedet, hvor Adressaten opholdt sig, i en senere Udgave mangle saadanne vejledende Bemærkninger. Undertiden kan der være grundet Tvivl, om de Aarstal, der staa paa Brevene, virkelig ere de rigtige.

Som Præst i Malmø havde Bertel Knudsen sædvanlig unge Mennesker i Huset, hvilke han underviste; skal man dømme efter hans Breve til dem og hans Omtale af dem, maa flere af dem have naaet en ganske ualmindelig Færdighed i Latinen. I Aaret 1618 dimitterede han til Universitetet tre Ynglinger, af hvilke navnlig de to have gjort sig bemærkede som latinske Poeter, nemlig Regel Regelsen og Anders Bremer, begge fra Malmø¹⁾. Til disse findes der ikke faa Breve i hans udgivne »Epistolæ«, og det især saadanne, som ere skrevne til dem, medens de endnu vare under hans Vejledning. De nævnte Ynglinge vare neppe fuldt udtraadte af Børneaarene, da de afgik til Universitetet, men allerede to Aar før tilskrev deres Lærer dem Breve, der vidne om de store Tanker, han nærede om deres Fattsevne, da adskillige af Brevene snarere synes bestemte for lærde Latinere end for halvvoxne Dreng.

I Aaret 1614 havde M. Bertel Knudsen Bryllup med en femtenaarig Pige, hvis Navn ikke kjendes; men hun døde efter ti Maaneders Ægteskab i Marts 1615 efter at have født et Barn, der ikke overlevede Moderen. Sorgen

¹⁾ Rietz, Skånska Skolväsendets Hist., S. 591. Worms Lexicon I, 161. II, 238. O. Wormii Epistolæ. p. 41. 45. 48.

over dette Tab har den efterlevende Ægtefælle givet det stærkeste Udtryk i sine Breve; ja det første Hundrede, han udgav af dem, havde tildels til Hensigt at give hele Verden en Forestilling om hans store Savn og dybe Sorg. Imidlertid indgik han dog allerede den 10de September 1616 nyt Ægteskab med Lisbeth, en femtenaarig Datter af Hr. Niels Olsen, Præst i Asserum i Bleking, og Søster til den Laurentius Asserous, der er bekjendt som Udgiver af den første større trykte Samling af danske Indskrifter, som man har (Inscriptionum Selandicarum Daniæ antigrapha, Hafn. 1621)¹⁾.

¹⁾ I de følgende Brevudtog vil der findes flere Breve til eller angaaende Laur. Asserous. Heraf ses, at han i sine unge Aar havde absenteret sig og uden sine Forældres Vidende var kommen til Oslo, hvor han gik i Skole. Efter at Bertel Knudsen var bleven gift med Søsteren, søgte han ved de venligste og mest indtrængende Forestillinger at bevæge ham til at komme tilbage til Skaane. Flere Breve bleve ubesvarede, endelig kom der et fra ham, hvorpaa B. Knudsen 1617 svarede: »Tardæ, tardæ eæ literæ, gratæ tamen, quia doctæ» etc. Laur. Asserous kom nu ned til Malmø, hvor Svogeren tog ham i Huset og lagde sidste Haand paa hans Skoledannelse. I et udateret Brev, der dog maa være fra 1617, skriver B. Kn. til sin Svigerfader, Hr. Niels Olsen i Asserum: »En glædelig Nyhed har jeg at melde, Lavrits er endelig kommen til os; du vil finde ham over Forventning; ved Begavelse og Naturanlæg føres han mod et stort og højt Maal, i dit Fodspor vil han træde; han vil volde os, sine Paarørende, Glæde. Jeg mener, at han bør blive her en Tid, men ikke altfor længe; siden skal han besøge andre Folk og Egne; Tydskland og England — om du synes saa — bør han se og lære disse Folk, deres Sæder og Sprog at kjende. Endelig ville vi med forenede Kræfter søge at skaffe ham Bolig her iblandt os, en Hustru og et Embede». 1618 dimitterede B. Knudsen ham til Universitetet i Kbhvn. Han indskreves under Navnet »Laurentius Nicolai Scanus» (Rietz, Skånska Skolväs. Hist. S. 591). Det var efter Opfordring af Bertel Knudsen (for at styrke sit Helbred) og for at vinde Bifald hos O. Worm og Casp. Bartholin, der vare Yndere af sligt, at han ikke længe efter rejste om i Sjælland og samlede de Indskrifter, som udkom 1621 under den ovenfor anførte Titel. Om Udgivelsen af dette Skrift findes en Del Efterretninger i O. Wormii Epistolæ, p. 43 sq. I Sommeren og Efteraaret 1619 studerede Laurentius Asserous i Rostok, men

Optagen, som Bertel Knudsen var, af sine lærde Sysler, kunde hans Interesse ikke ret naa til hans Præsteembede. Naar han omtaler dette, da er det mest for at beklage sig over dets Besværlighed, der rimeligvis heller ikke har været ganske ringe, da der den Gang foruden en anstrængende Søndagstjeneste paahvilede Kjøbstedpræsterne stadige Ugedagstjenester. I et Brev klager han over, at han i een Uge havde maattet holde 15 offentlige Taler, blandt hvilke dog vel Ligprædikener have udgjort Broderparten. I det sidste Aar, han opholdt sig i Malmø, hjem-søgte Staden nemlig af en haard Epidemi, der bortrev en Mængde Mennesker og gav Præsterne meget at gjøre.

Om theologiske Emner udtaler Bertel Knudsen sig sjældnere. Tidens Stridslust i denne Retning behagede ham ikke, som man ser af et Brev fra 1616, hvori han svarede sin Biskop paa en Meddelelse fra denne om de theologiske Stridigheder i Tydskland, ventelig den da nys opkomne Fejde mellem Theologerne i Giessen og Tübingen om Forholdet mellem Christi guddommelige og menneskelige Natur. Han forargede sig over, at Theologerne vilde drive Spøg med saa alvorlige Ting¹⁾. Selv syslede han bl. a. med en Art Kommentar til Matthæus, som han formentede at kunne oplyse ved udvalgte Sentenser af Oldtidens Digtere og Filosofer. Med Udgivelsen tøvede han dog, da han helst vilde, at Krigen mellem Theologerne først skulde blive bilagt, »om ellers sligt var at haabe, og ikke Verdens Ende indtraf forinden«. Der er ytret den

var i længere Tid syg her. Om han har strakt sine Rejser videre, er os ikke bekjendt. 1622 blev han sin Faders Nabopræst i Helleryd i Bleking (Wormii Epist. p. 47. Suhms Saml. I, 1, 126). I Biskop Mads Jensen Medelfars Visitatsbog omtales han som en lille Mand, men med store Gaver og en stærk Røst, der med Nidkjerhed forrettede sit Embede. Han døde formodentlig 1642. (Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne V, 287—8).

¹⁾ •De Theologis e Germania triste quod nuncias, simul et ad risum. Mirum eos sic ludere aut jocari in serio eo et severo salutis negotio•.

Formodning af Cawallin, at Bertel Knudsen tilhørte den kryptokalvinistiske Retning, og der er vistnok adskilligt, der kan tale derfor; imidlertid kunde det dog bemærkes, at han stod i en ret livlig og venskabelig Brevvexling med Biskop Hans Povlsen Resen, der som bekjendt var denne Retnings haardeste Modstander her til Lands.

M. Bertel Knudsens Hovedinteresse laa aabenbart ikke paa Theologiens men paa Poesiens og Filologiens Omraade. Desuden var han en stor Haveelsker. I sin Have i Malmø havde han indrettet sig et Lysthus, hvor han kunde opholde sig og studere om Sommeren, omgiven af Naturens Ynde. Her dyrkede han med Flid allehaande Væxter til Nytte og Fornøjelse. Om den Frodighed, her herskede, faar man en Forestilling, naar han i et Brev til sine Venner i Roskilde klager over, at Svin i hans Fraværelse havde brudt ind i Haven og fortæret omtrent hundrede Meloner, hvoraf han vilde have sendt Vennerne en Del til Foræring. Til sin Ven, Hr. Elias Povlsen i Otterup, skrev han og bad ham om at skaffe Planter og Skud til ham fra Lave Urnes skønne Have ved Beltebjerg, — den samme som allerede Henrik Smith et Par Menneskealdere tidligere havde omtalt med Berømmelse.

I Malmø selv synes M. Bertel Knudsen at have været vel anset. Han stod i venligt Forhold til Sognepræsten M. Hans Ravn, og flere af Byens Øvrighedspersoner synes at have været studerende Folk. I alt Fald kunde han skrive paa Latin baade til Borgmester Fadder Madsen og til Raadmand David Patrik, naar han, som jevnlig skete, maatte afslaa deres Indbydelser til Gilder, hvor det gik temmelig stærkt løs paa Drik, hvad ikke synes at have været efter hans Smag, da han, saa selskabelig en Natur han end var, dog holdt mere af at tilbringe Tiden i Samtaler med Venner om Videnskab og Poesi. — Som det gjerne gaar med Folk, der have store Tanker om egen Dygtighed, var han sjelden ret tilfreds med sin Stilling. Saa længe han var i Malmø, klagede han over, at han

skulde tilbringe sine Dage paa et Sted, »hvor ikke Apollo, men kun Mercurius dyrkedes«; men da han siden var bleven Præst paa Landet, udtalte han i Breve til M. Hans Ravn og Borgmester Fadder Madsen det store Savn, han følte, ved ikke mere at kunne nyde godt af deres behagelige Omgang. En ejendommelig Resignation med Hensyn til den Stilling, han havde opnaaet i Livet, kommer oftere til Orde i hans Breve, som naar han f. Ex. i Aaret 1616 skriver til Biskop Povl Mortensen i Lund, at han vel vidste, at det var de største Geniers Lod at blive miskjendte af deres Samtid og at føre et af Mængden ubemærket Liv. Han var tilfreds med den Bevidsthed, at den højeste Plads i Samfundet ikke kunde gjøre ham større, ej heller den laveste gjøre ham mindre, end han var.

Skjønt Bertel Knudsens Breve indeholde Ytringer, der kunde tyde paa, at han ikke ønskede Ansættelse paa Landet, nødte de smaa Vilkaar, han havde i Malmø, ham dog til at søge Forflyttelse. En saadan var imidlertid paa hin Tid ikke saa let at opnaa, da Menighederne som oftest havde Kaldsretten og sædvanlig foretrak en ung, ugift Person, der kunde ægte Formandens Enke. Ved mægtige Venners Bistand blev Mester Bertel dog i den første Del af Aaret 1619 efter Kongens særlige Befaling, skjønt mod Bøndernes Vilje, kaldet til Sopnepræst i Løderup og Hørup i det sydlige Skaane. I et Brev til Sivert Grubbe ytrer han, at det var en Skam for hele det danske Folk, om han ikke fik dette Embede, der ikke var saa meget stort, og om en ubetydelig Dreng blev foretrukken for en Mand af hans Fortjenester.

Kort efter sin Kaldelse blev han den 19de Juli 1619 af Præsterne valgt til Provst i Ingelsted Herred. Det er kosteligt at læse det Brev, hvori han takker sine Embedsbrødre, disse »store og udmærkede Mænd«, »Musernes værdige Sønner«, for den Tillid de havde vist ham ved at vælge ham til deres Provst, skjønt de ikke kjendte ham personlig. Om sin Flytning til Løderup udtaler han sig

som en Konge, der nedlægger Regjeringens Byrder for at plante Kaal i en rolig Afkrog af Verden, og derved opnaar et længe næret Ønske. Det blev dog, til at begynde med, just ikke nogen sønderlig rolig eller behagelig Stilling, han fik, da Pesten snart efter udbrød i den Del af Landet og hærjede den forfærdelig. I et Brev af 2den November 1619 til Svigerfaderen, Hr. Niels Olsen i Asserum, omtaler han, at henved 200 Mennesker vare døde i hans Sogne i faa Maaneder, og i et senere Brev af 13de December 1620 til Tage Ottesen Thott beretter han, at han havde fulgt henved 300 Lig til Graven¹⁾. En liden Datter mistede han (1619), og da hans Hustru atter ventede sin Nedkomst, drog hun til sine Forældre i Bleking for at undgaa Farsotten.

Bertel Knudsens udgivne Breve slutte med Aaret 1620. Fra den Tid have vi ikke saa rigelige Efterretninger om ham og hans Færd. I Aarene 1622—3 berejste han efter kgl. Befaling Skaane, Bleking og Halland for at samle Runeindskrifter, og O. Worm nævner han som en af de Mænd, der havde ydet ham Bidrag til hans store Værk om de danske Runemindesmærker²⁾. For øvrigt er det kjendeligt, at Løderups afsondrede Beliggenhed ikke var gunstig for hans litterære Samkvem med Yderverdenen. Man vil jo nemlig erindre, at man paa den Tid endnu ikke havde noget ordnet Postvæsen, saa Breve maatte befordres med tilfældige Bud, som langt lettere kunde findes i en meget besøgt Søstad som Malmø end i en afsides Landsby. Ganske forglemt bleve Bertel Knudsen dog ikke. Ligesom en og anden fremmed spurgte efter den lærde og veltalende Mand, for hvem de havde faaet Interesse ved hans Skrifter³⁾, saaledes mindedes han ogsaa undertiden her hjemme, naar der forelaa litterære Opgaver,

1) Dedicationen til 5te Centurie af *Epist. selectæ*.

2) O. Worm, *Epistolæ*, p. 47—8. *Ejusd. Monumenta Danica*, Præfatio. Jvfr. *Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed*, I, 287—8.

3) *Wormii Epistolæ*, p. 412. 418.

der syntes særlig passende for hans Begavelse. Da Sorø Akademis Professorer saaledes efter kgl. Befaling i Aaret 1632 gjorde Forslag angaaende en Del Forbedringer i det lærde Skolevæsen, deriblandt ogsaa Indførelsen af ny Skolebøger, blev M. Bertel Knudsen af dem bragt i Forslag som den, der var vel skikket til at foranstalte Skoleudgaver af de latinske Digtere¹⁾. Om han virkelig kom til at udføre dette Hverv, kunne vi imidlertid ikke afgjøre.

Om Bertel Knudsens præstelige Gjerning i Løderup og Hørup bemærker Cawallin efter den skaanske Visitatsbog, at 1627 fandtes Ungdommens Kristendomskundskab middelmadig og 1635 ringe; dog ytrede Menigheden sig tilfreds med sin Præst. Nogle Aar efter finde vi ham lidende af en vanskelig Sygdom, »et Kornax» opvoxede paa hans Taa; denne besønderlige Udvæxt forevistes paa Landemodet i Lund. Samme Aar (1639) fik han kgl. Tilladelse til »at rejse til Surbrønde og varme Bade udenlands«. Hans Sygdom nødte ham til at holde Kapellan, og senere overdrog han ogsaa Provsteembedets Udførelse til en Viceprovst. Efter at have udstaaet meget under Danmarks ulykkelige Krig med Sverrig 1644 o. fl. Aar døde han den 7de Januar 1650. — En stor Del af hans senere Skrifter ere endnu i hans levende Live udgivne af hans Søn Cornelius. Foruden denne, hvis senere Livsstilling ikke kjendes, havde han fire andre Sønner, Oluf, Lars, Mogens og Bertel, der alle bleve Præster i Skaane og Bleking²⁾. Hans Enke, Elisabeth Nielsdatter, de synes at have været velstaaende, døde 61 Aar gammel den 7de April 1663 og begravedes i Løderup Kirke ved sin Ægtefælles Side.

Af nogle af de ældste af Bertel Knudsens Skrifter, der alle ere litterære Sjeldenheder, særlig Brevene, har jeg gjort følgende Uddrag, der har kostet mere Ulejlighed,

1) Rietz, Skånska Skolväsendets Hist. S. 651.

2) Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne IV, 29. 81—3. V, 292. f. 302. Rietz, S. 608.

end man skulde tro, men formentlig ikke vil være nogen uvelkommen Vejledning ved Benyttelsen af dem. Da ingen lettelig samtidig vil faa Adgang til de forskjellige Udgaver af disse Breve, har jeg stræbt at vise, i hvilket Forhold de forskjellige Udgaver staa til hinanden, idet jeg dog maa bekjende, at jeg efterhaanden er gaaet træt, saa at de sidste Centurier af Brevene ikke ere blevne underkastede en saa omhyggelig Granskning som de første. Saa vidt mig bekjendt, har dog ingen før mig skjænket disse Breve saa megen Opmærksomhed. S. Cawallin har i sin Lunds Stifts Herdaminne dog hist og her benyttet dem, om han end ingenlunde har faaet alt med, der kunde have været tjenligt til hans Formaal. Ogsaa G. L. Wad har i sine Meddelelser om Rektorerne paa Herlufsholm gjort Brug af dem.

I.

Barth. Canutii Dani Lusuum juvenilium Liber II, Odas sive Horatianas verius Parodias continens. [Rostochii] 1609. 8. (Paa Titelbladet er trykt et Digt af Christoph. Gulden Borussus til Forf., hvori han opfordres til at udgive sine Digte.)

Skriftet begynder med en Tilegnelse til „Magnus Bartolinus, illustris Scholæ, quæ in Herlov. Holm. est, præses dignissimus“, hvem Forf. takker for mange beviste Velgjerninger. Derefter følger Oder til følgende Personer:

I. Ad Aurelium Witfeldium de Odersberg, Holm. Herl. inhabitare cogitantem. II. Ad eundem pro editis a se Historiarum monumentis. III. Ad Ericum Julium de Alsted, Nobilem Danum. IV. Ad Willichium Westhovium de Westhofen Cimbrum P. L. (o: poëtam laureatum). V. Pro pace Belgii. VI. Ad Magnum Bartholinum Holm. Herlov. præsidem dignissimum. VII. Ad Barth. Johannidem Dalby Oveni Julii obitum flentem. VIII. Ad eundem de morte eiusdem. IX. In sedem Musarum Herlovish. quando ibidem regimen susciperet M. Gasp. Erasm. X. Ad D. Nicolaum Trygonium Portam, Pastorem Vadomensem. XI. In festivitatem nupt. Johannis

Severini, quæ erat Connigstad. 1607. XII. Ad Petrum Petræum Hiennium in Scotiam ex Dania redeuntem. XIII. Ad amicum ægrotantem. XIII. Ad Jonam Severinum¹⁾ Andræpoli Schoto-Britan. in Daniam pærgentem. (XIV fattes). XV. Ad Johannem Rhodium Hafniensem Danum. XVI. Ad Erasmus Phænum Nassov. ex Anglia in Daniam properantem. XVII. Ad Martinum Claudium Gislingium Danum. XVIII. Ad amicum.

Barth. Canutii Dani Lusuum juvenilium Liber III, Elegias continens.

Dette Skrift er trykt i Flugt med det foregaaende (med fortsat Arksignatur), det indeholder følgende Elegier:

I. Ad Musas. II. Ad D. D. Davidem Herlicium P. L. Lubecens. Physicum ord. digniss. III. In morte M. Jonæ Jacobi Venusini, qui obiit Soræ, Anno 1608. IV. Ad Magnum Bartholinum. V. In Natalem Christi Salvatoris. VI. Ad M. Gasparum Erasmus Scholæ Herlovisholm. Rectorem digniss. VII. In morte Patris desideratiss. Canuti Nicolai Nordrupii, qui obiit 1606. VIII. Ad D. Johannem Severinum Past. Connigstadiens. patrem carissimum. IX. In exequiis sororis Mariæ Canutiæ. X. Ad amicum nupt. festivit. celebrantem.

II.

B. Canutii Toxotis Lusuum juvenilium Liber septimus. Hafniæ 1611. 4.

Skriftet begynder med en Tilegnelse til „egregios et cultissimos Dn. Dn. Bartholomæum Johannidem Dalby, avunculum meritissimum, Johannem Severinum in Kongsted, parentem optimum“. Derefter følger disse Digte:

1. Ad D. D. J. Paulum Resenium A. R. H. Rectorem magnificentum. 2. D. D. Petro Vinstrupio Seland. Episcopo et Professori H. 3. Ad D. D. Conradum Aslacum Bergensem.

¹⁾ Søn af en Borger i Kbhvn. og Broder til M. Joh. Stephanus's anden Hustru; blev Lektor i Bergen (se Kirkehist. Saml. 3. R. I, 765—6, 771—2, 775—6).

4. Ad Leonardum Metznerum J. U. D. et Profess.
5. D. D. Thomæ Finckio Medico et Mathematico.
6. Ad D. D. Gellium Saceridem Hafn. Medicum.
7. De Martino Rulando Med. et Phil. Doctore, Cæsar. Majest. a consiliis medicis.
8. De suo in patriam reditu.
8. D. M. Christiano Longomontano, Ptolomæo Danico, Facult. Phil. Decano spectab.
9. Ad D. M. Johan. Erasmus Prof. Phys.
10. Ad D. M. Johan. Janum Alanum, Mecænatem suum, et Præcept. veterem.
11. Ad D. M. Volfgangum Rhumannum, sponsum.
12. Ad D. M. Canutium Bæscium.
13. Ad D. M. Gasp. Erasmus, hospitem et præcept. submissee colendum.
14. Ad eundem.
15. Ad D. D. J. Paulum Resenium.
16. Ad Joannam Elisabetham Leonis e Vestoniis Anglam Poëtr. L.
17. Ad D. Johannem Sever. Past. Kongst. p. s.
18. Ad D. Georgium Laurentium D. V. Ministrum in Dalby.
19. Ad Elisabetham Albertinam a Kamenek, Boëm., linguarum, Latinæ, Græcæ, Hebrææ, Germanicæ et Boëmicæ, peritam.
20. Ad eandem.
21. Henrico Christiano Albertio H. D. (o: Hafn. Dan. eller Hamiltoni Dano) L. L. (o: linguarum) studiosissimo.
22. Sponsaliis D. M. Gas. Erasmi.
23. De infelici sua apud Bojos militia.
24. Maximo suo præsidio D. D. J. Paulo Resenio.
25. De eodem.
26. De festivitate Jesu Christi natalitia.

III.

B. Canutii Otia adolescentiæ et Pericula. Rostochii 1613. 8.

Skriftet begynder med en „Præscriptio“ til „illibatos virtutis et faventiæ candidatos“; derefter følger „Præloquium“ eller „Dedicatio“ til Kjøbenhavns Universitets Professorer¹⁾, dat. „ex schola nostra in illustris Scaniæ inclyta Metropoli Malmogia“, Marts 1613. Derefter Digtene (hvoraf flere allerede findes i Forf.s tidligere Samlinger og derfor her lades uomtalte) ordnede under følgende Afdelinger:

¹⁾ I Acta Consist. 10. Julii 1613 bemærkes: „Lod M. Bartholinus Canuti offerere Dn Professoribus sine Poemata“.

I. B. Canutii Odæ et Parodiæ. Deriblandt følgende (Sidetallene angives her): p. 1. Ad Paulum Martinium, Lundiæ Præsulem. 3. Ad Willichium Westhovium, Præceptorem P. L. Nob. 4. Ad amicum, qvando in rota Veneris periclitaretur. 5. Ad Paulum meum Martinium. 7. Ad Willichium Westhovium suum. 7. Ad Johannem Rhodium. 8. Ad Benjaminem Ursinum Sprotasilesium. 9. Ad Christophorum Berri-gium Portuanum. 10. Ad Ludovicum Munthe, Prælat. Lundia. 11. Ad Paulum Martinium S. L. 13. Ad Teucrum [Nicolai] Alburgium in natali ejus. 14. Casparo Bartholino, Med. et Phil., et Annae Finchiae novis nuptiis. 15. Pro victorioso Dania exercitu. 16. Ad Elisabetam Albertinam puellam doctissimam. 18. Ad Franciscum Fectelium, qvando Musarum Candidatus factus est. 20. Dis Manibus Jani Canutii, fratris desideratissimi. 21. Desiderium patriæ. 21. Ad Joannem Keplerum Mathem. Cæsarium. 22. Ad Paulum meum Martinium S. L. 23. Ad Nicolaum Trigonium Portam. 34. Ad Nicolaum Mathiam, Canon. et Præpos. Lundia.

II. B. Canutii Elegiæ. Deriblandt: p. 30. Ad Paulum Martinium S. L. de natali suo. 43. Ad Paulum Martinium super unici filioli Jani Pauli obitum. 48. Ad Paulum Martinium meum Malmogiá discedentem. 50. Ad Willichium Westhovium de suo in patriam reditu (det er det samme Digt, som ogsaa findes i Lus. juv. Lib. VII. 8). 53. Ad Willichium Westhovium de insperata sua militia (ogsaa i Lus. juv. Lib. VII. 23). 56. Ad Conradum Aslacum P. H. 64. Ad D. Paulum Martinium, magnum Scaniae Episcopum, in obitum Andreae Mart. Grumii fratris desideratissimi.

III. B. Canutii Epigrammata. Deriblandt: p. 79. Ad J. Paulum Resenium, patrem Academiae patriæ. 79. Ad Paulum Martinium suum. 81. Ad Petrum Petræum Hiennium P. W. (o: past. Wordingborg.) nuptias meditantem. 81. Ad Jacobum Fectelium in natali ejus. 82. Ad Davidem Patritium C. M. (o: consulem Malmog.) in natali ejus. 83. Ad Faderum Matthiam Lundiensem S. M. (o: senatorem Malmog.). 34. Ad Johannem Johannem Michaëlium V. L. (vistnok: vicar. Lund.). 93. Ad Paulum Petrejum, Canon. Roësfonti. 94. Ad Casparum Bartholinum D. 94. Ad Tancredum Lælium Me-

dicum. 95. Ad Andream Svendium virum consultiss. 96. Ad Petrum Petrejum Hiennium, S. H. R. (o: scholæ Herlov. rect.). 97. Ad Barth. Johannidem Vallinium A. C. (o: avunculum cariss.). 98. Ad Teucerum Nicolaum Alburgium. 98. Ad Boëtium Laur. P. P. (o: prof. publ.) Lund. 99. Ad Andream Henricium. 102. In natalem Gasp. Erasmi Coagio-Dani P. H. (o: prof. Hafn.). 105. Ad Davidem Wilhelmum, Patritium Malm. 106. Diis manibus Marinæ Canutiæ sor. c. 106. Ad Christianum Joannem Consul. Mal. et Telonar. Regium. 109. De Charimela Westhoviana. 110. De Jano Dionysio Jersino. 111. Ad Christophorum J. Vallinium, Avunculum diu multumque desideratum. 112. Ad Christian. Chilianum in Hvellinge. 113. Ad Joannem Atteretium in Tom[erup]. 113. Ad Christianum Jacobum Noldium S. M. (o: Senatorem Malm.). 114. Ad Eliam Isenberg. P. H.

IV. B. Canutii Epica. Indeholder følgende Stykker: p. 117. In Patriam meam Daniam fortem et felicem, florentem et victoriosam. 123. Ad patriam meam inclytam et illustrem Daniam, de Christiano 4 magno suo et Septentrionis Rege. 133. Justa et Inferiæ ad Divos manes illustris Annæ Catharinæ D. Reginæ desideratissimæ. 148. In illustri Portuana solenniter parentavi ad Joh. Paulum Resenium. 150. Festivitati Natalitiorum Jesu Christi. 152. Fragmentum satyræ de perversis hujus seculi moribus, ad Paulum Martinium.

V. B. Canutii Extemporanea et puerilia. Deriblandt: p. 160. Pro pugna patria, ad C. 4. D. R. 161. Ad Petrum Vinstrupium S. S. 162. In morte Jonæ Venusini Historici et Poëtæ Regii. 165. Ad Johannem Corvinum P. M. (o: past. Malm.) ægrotantem. 166. Ad J. Pavlum Resenium super opus ejus Catechet. 166. Ad Erasmus Phænum Tilemontanum affinem. 169. Ad Magnum Bartholinum, Avunculum, Herlovi-Holmiæ Præsidentem. 170. Ad Nicolaum Simonium. 171. In album Eliæ Nisselii Boëmi. 171. Ad J. Paulum Resenium. 173. Ad Jonam Severinum Portuanum. 174. Ad Gasparum Erasmus P. H. 174. In Holmiam Herlovianam dulcissimam Musarum sedem. 175. Ad Barth. Johannem Vallinum (o: Dalby). 183. Ad Joannem Keplerum Cæsareum Mathemat. 185. Ad Matthiam Nicolaum in Haars-

low. 186. Ad Johannem Patricium Davidis f. Malmog.
 187. Ad Willichium Westhovium P. L. Nob. 188. Ad Eras-
 mum Jacobum meum et Georgium Faderum patritios Malm.
 190. Lenæ Rhodiæ puellæ formosissimæ sponsæ. 191. Ad
 Magnum Bartolinum Herloviholmæ Præsidem, Avunculum C.
 195. Ad Faderum Matthiam, Senat. Malm.

VI. B. Canutii Carmina adoptiva. Indeholder
 Digte til Bert. Knudsen af andre Forfattere, deriblandt to af
 Willichius Westhovius de Westhofen (det ene med Overskrift:
 Ad Bartolum meum Canutum Regia-Danum, quando Her-
 lovi-Holmiâ in Angliam iret); to af Simon Andreæ Collingius,
 et af Olaus Slangendorp., et af P. Wrangius Portuanus, og
 et Par af Udlændinge.

IV.

Bertili Canuti Epistolarum centuria auspicalis,
 in qua æternas lacrimas sacris Sux cineribus
 reliquit. 1617. Witebergæ. (8vo.)

Skriftet er tilegnet dels de tvende adelige Ynglinge
 Henrik og Povl Ramel, dels Forf.s Velyndere og Patroner i
 Almindelighed (Tilskriften er dat. Malmog. IV. Kal. Mart.
 1616). Derefter følger Digte til Forf. af flere Udlændinge,
 der opholdt sig ved Universitetet i Jena. Tilsidst kommer
 en Epist. dedicatoria til en unævnt „Vir amicus“ (formo-
 dentlig Martin Persæus, en tysk Jurist, der var Hovmester
 for Brødrene Ramel), hvori Forf. omtaler sine litterære Sysler
 og sin Brevskrivning. Hans Breve, der vare Hastværks-
 arbejde, vare egentlig ikke bestemte til Trykning. Dog havde
 han tænkt paa at udgive nogle, der kun indeholdt Suk og
 Taarer, som Tillæg til et Sørgedigt over sin tabte Hustru,
 men siden havde han atter kastet dem til Side. Da Vennen
 imidlertid fandt Behag i hans Breve, havde han nu samlet
 et Hundrede saadanne, om end ikke tilstrækkelig afflede, og
 han havde sat Brødrene Ramels Navn i Spidsen, ikke fordi
 de kunde have nogen Ære deraf, men fordi han ansaa dem
 for sin Tids bedst begavede Ynglinge. — Af Brevene ere en
 Del optagne i Forf.s senere, større Brevsamlinger, tildels i

noget forandret Form; en Del findes kun i nærværende Udgave.

Ep. I. Martino Persæo — Sinclari-Holmiam. (Dat. Malmogæ, Kal. Jan. 1616). Forf. giver en glimrende Skildring af Naturens Ynde og Frugtbarhed her i Landet, udtaler sin Glæde over, at M. P. var kommen hid, og ønsker ham Lykke og Hæder. (I de flg. Udg. er dette Brev Ep. VIII).

Ep. II. Paulo Martinio — Lundiam. (Malm. IV. Non. Jan. 1616). Forf. udtaler sin store Hengivenhed for Biskop P. M. og ønsker ham et glædeligt Nytaar. (I de flg. Udg. er dette Brev Ep. XV).

Ep. III. Casparo Bartolino — Portuam [ø: Kbhvn.]. (Malm. XV. Kal. Decbr. 1615). „Her i Livet ere Roserne blandede med Torne, Sorger og Glæder skifte! Du begræd hist [i Kbh.] en Moder [ø: Svigermoder, Søster Ivers, D. Thomas Finckes Hustru], en Fader her [B.s Fader, Hr. Bertel Jespersen, Præst i Malmø], nu fører Du en Søster til Brudeskammelen“ [B.s Søster Dorthe, der ægtede M. Christen Longomontanus]. Da B.s Moder rejser over til Brylluppet, skriver Forf. med hende. Han havde, som det synes, faaet en Pengegave af D. Thomas Fincke (vistnok for et tilsendt Skrift); saaledes var det ikke ment; Forf. ønskede hans Kjærlighed, ikke hans Guld. „Satis ego sum dives, qui cum etiam nihil habeam, nihil cupiam“.

Ep. IV. Ad Præstites Provinciæ Faxææ — Locum-Regium [ø: Kongsted, hvor Forf.s Stiffader var Præst]. (III. Id. Jan. 1616). Forf. udtaler i et poetisk Sprog sin Kjærlighed til sin Fødeegn, Faxe Herred, hvor Skjæbnen desværre ikke havde tilladt ham selv at opslaa sin Bolig; thi da han, efter at have drukket af Rhinen og Ems, og plejet Neckars og Oderens Bølger, kom tilbage til Fædrelandet, fandt han ikke nogen Plads aaben for sig i sin Fødeegn, men blev af Skjæbnen anvist en Virkekreds i Skaane. Nu sender han Præsterne i Faxe Herred sine „Parodiæ“ til Horats's Oder som venlig Erindring.

Ep. V. Johanni Michaelio — Portuam. (Malm. prid. Kal. anni 1616). Forf. lykønsker J. M. [sikkert den som

Fyns Biskop siden bekjendte Hans Michelsen] til hans Forfremmelse til en anseelig Post, og sender ham et Skrift.

Ep. VI. Lavoni Urne de Belteberg — Montem-Belticum (IV. Id. Febr. 1616). Forf. udtaler sin store Glæde over en Samtale, han havde haft med L. U.

Ep. VII. Paulo Martinio — Lundiam. (Malmogiæ). Forf. udtaler udførlig sin Deltagelse i uventede Dødsfald i Biskop P. M.s nærmeste Slægt.

Ep. VIII. Davido Patricio, Consuli Malmogiæ. (E musæo meo). D. P. havde indbudt Forf. til et muntert Gilde; men denne undskyldte sig, da han ønskede at leve maadeholdent, og han vidste, at det plejede at gaa stærkt løs paa Drik ved slige Lejligheder. „Novi ego, quam non siccis labiis sedebetis, et jocos ac sales vestros nimio vino salietis, non temperabitis“.

Ep. IX. Heinrico Tyconio — Glassacium. (Malm. 1616). Henrik Tygesen [vistnok den senere Præst i Bringstrup i Sjøel.] var bleven Hovmester hos Sinclar paa Gladsaxe i Skaane; Forf. giver ham Vink om den Maade, hvorpaa han skulde gaa frem i sin Opdragelse af sine Elever. „Delicata educatio, quæ per hæc regna nimis se spargit, labes multas infundit, severitate opus est ad tollendas, sed et prudentiâ, ut sensim et sine motu“. En pludselig og overdreven Haardhed gjorde nemlig ondt værre.

Ep. X. Heinrico et Paulo Rameliis Eq. Danis — Be[ck]eschovium. (Malm. ult. mens. Clusii 1616). Forf. udtaler sin Glæde over deres Fremgang i Studeringerne og fremstiller som Mønster for dem deres afdøde Fader og andre berømmede Forfædre.

Ep. XI. Regelo Regelo, Andrea Bremero, Georgio Fadero, Bertilo Dalio — Malmogiæ. (E lyceo meo, propriid. Kal. Febr.). Venlige Opmuntringer om Iver i Studeringerne til disse Forf.s fire haabefulde Disciple.

Ep. XII. Martino Persæo — Sinclari-holmiam. (Malm. III. Non. Febr. 1616). Forf. glæder sig over M. P.s Ven-skab og over hans Sindelag mod [Henrik Albertsen] Hamilton, som Forf. satte meget højt („vivit in mente mea ille juvenis, multæ sapientiæ, multæ virtutis, et ad summa veniet,

si ad senium ejus vita“), og til hvem M. P. efter Forf.s Ønske havde skrevet et Brev og et Digt, hvilket sidste, der var sendt Forf. til Gjennemlæsning, havde vakt hans store Beundring.

Ep. XIII. Heinrico Hameltono J. C. [o: Juris consulto] — Jenam. (Malm. Kal. Sept. 1616). Forf. udtaler sin levende Hengivenhed for H. H. og sender ham nogle af sine Skrifter.

Ep. XIV. Paulo Martino, Episcopo — Lundiam. (Malm. V. Id. Febr. 1615). Forf. taler med Bekymring om sin unge Hustrus nær forestaaende Nedkomst og udbeder sig et Skrift til Laans af Biskoppen.

Ep. XV. Thomæ Finchio — Portuam. (Malm. XVI. Kal. Debr. 1615). Forf. takker T. F. for en tilsendt Gave (jvfr. Ep. III) og taler om hans Hustrus Død.

Ep. XVI. Martino Persæo — Glassacium. (Malm. IV. Id. Jan. 1616). Taksigelse for et Brev fra P., hvorpaa Forf. dog ikke kunde svare udførlig, da han havde Besøg af „Scanniarum Præsul“ [Biskop Povl Mortensen], der ogsaa satte Persæus overordentlig højt.

Ep. XVII. Magno Bertelino — Vartoam. (Malm. VII. Kal. Mart.). Forf. priser den ophøjede Aand, store Skarpsindighed og udbredte Lærdom hos M. B. [den tidligere Forstander paa Herlufsholm], hvis eneste Mangel var, at han skrev saa sjældent, og beder ham besøge sig.

Ep. XVIII. Boetio Laurentio — Lundiam. (Malm. V. Kal. Sext. 1615). Forf. bevidner sin Glæde over den Ros, B. L. [vicarierende Lektor i Lund] havde tildelt hans „Pericula“ (poetiske Forsøg), og udtaler sin Hengivenhed for ham.

Ep. XIX. Martino Persæo — Sinclaris-Holmiam. (Malm. III. Kal. Febr. 1616). Forf. udtaler i stærke Ord sin Kjærlighed til P.; han havde trods den strænge Vinter villet besøge ham, men ikke truffet ham. Fra Hamelton, der var vendt tilbage til sin Slægt i Kjøbenhavn, havde Forf. haft Brev, „lis abscissa, titulum sumat, gratulationem pro reditu ei scripsimus, tuam exspectamus, ut se jungat“.

Ep. XX. Jacobo Jano — Ystadium. (Malm. VI. Id. Jan. 1616). Forf. havde paa en Rejse været i Ysted, hvor han havde nydt den bedste Modtagelse af J. J. [formodentlig

Præst der]; sender ham nu sine „Parodiæ“ og udbeder sig hans Dom om Skriftet.

Ep. XXI. Laurentio Jacobo — Collem-Wemæum. (Malm. VI. Id. Jan. 1616). Forf. takker L. J. [Præst i Vemmenhøj i Skaane] for den overordentlig venlige Modtagelse, han havde nydt hos ham, skjønt de tidligere ikke havde kjendt hinanden. Sender ham nogle af sine Digte.

Ep. XXII. Olao Wadsonio — Grynbyum. (Malm. VI. Id. Jan. 1616). Forf. havde nylig paa en besværlig Vinterrejse set sig nødt til at søge Herberge hos O. W. [Præst i Grønby i Skaane]. Skjønt der ikke var noget tidligere Bekjendtskab mellem dem, havde han dog nydt den venligste Modtagelse og havde maattet love at komme igjen paa Tilbagerejsen, et Løfte han dog ikke havde kunnet opfylde. Han sender nu nogle af sine Digte med mange Hilsener.

Ep. XXIII. Martino Persæo — Sinclaris-Holmiam. (1616). Forf. havde været paa en Rejse i den strænge Vintertid for at besøge M. P.; men da han var kommen Sinclarsholm paa en Mil nær, havde han hørt, at Sinclar var rejst bort med M. P. i sit Følge. Forf. var derfor vendt om og skrev nu dette fra et Herberge i Ysted, hvor han havde fundet Mad og Drikke nok, men lidet af lærde og aandfulde Samtaler.

Ep. XXIV. Paulo Martinio — Lundiam. (Malm. VIII Kal. Febr. 1616). Trøstebrev til Biskop P. M. i Anledning af hans Faders Død.

Ep. XXV. Bartholomæo Hansenio — Rosæ-fontem. (Malm. X. Kal. Mart. 1616). Beklagelse over et Brevbuds Uefterrettelighed. Forf. havde skrevet til Venner i Frankfurt [Joh. Henr. Alstedius og Christoffer Hansen Dalby], men var bange for, at Brevet nu kom for sent, og at Kjøbmændene allerede vare dragne afsted. Han sender nu Brevet til B. H. for at denne skulde føje sit til og besørge den videre Forsendelse¹⁾.

¹⁾ Bartholomæus Johannes Danus blev 10 Decbr. 1601 immatrikuleret i Padua, vistnok som Hovmester for Kjeld Krabbe (Suhms Saml. II, 3, 8). «Hr. Bertel Hansen i Duebrødre» (i Roskilde) omtales i Kjøge Huskors. Han var uden Tvivl en Morbroder til Bertel Knudsen Aquilonius. Se S. 242. 254. 255. 266 o. fl. St.

Ep. XXVI. Fadero Matthiæ Consuli Malmogiæ. (E musæo nostro). Tak for Indbydelse til et Gilde, som Forf. dog ikke kunde deltage i, da han elskede Maadehold og foretrak Musernes Selskab for de fyldte Bægere.

Ep. XXVII. Paulo Martinio — Lundiam. (Malm. XV. Kal. Mart. 1615). Forf. beretter, at hans Hustru efter ti Maaneders Ægteskab havde født ham en Datter, der var død kort efter Fødselen. Han udtaler sin Sorg over dette Tab og sin Bekymring for Moderen, der endnu var meget svag, saa at han endog frygtede for hendes Liv.

Ep. XXIX. Jo. Severino Fyono — Locum-Regium. (Malm. X. Kal. Mart. 1615). Forf. meddeler [sin Stiffader, Hans Sørensen, Præst i Kongsted] om sin Hustrus Død i Barselseng og udtaler i stærke Udtryk sin Sorg. Det var hans Hensigt atter at begive sig paa Rejser og drage til Italien „for at bringe sin elskede afdødes Navn over Alperne“.

Ep. XXIX. Jo. Paulo Resenio Episcopo — Portuam. (Malm. Kal. Mart. 1615). Resen havde i sin Tid skaffet Forf. Ansættelse i Malmø. Han havde tænkt paa at rejse til Italien, men gode Venner havde holdt ham tilbage, navnlig Biskop Povl Mortensen i Lund, hvem han ærede som sin Lykkes Skaber. Han havde da slaaet sig til Ro og levet et lykkeligt Liv med sin unge Ægtefælle; men nu var hans Lykkes Bygning omstyrtet ved hendes Død. Derfor vare Tankerne om at rejse til Italien atter vendte tilbage hos ham, og derom ønskede han nu Resens Raad.

Ep. XXX. Casparo Bartholino — Portuam. (Malm. Kal. Mart. 1615). Forf. skriver om sin Sorg over sin Hustrus Død og om sin Plan at rejse udenlands og søge Trøst i Studeringer.

Ep. XXXI. Paulo Martinio — Lundiam. (III. Id. Mart. 1615). Forf. udtaler sin Trang til at tale med Biskop P. M. om sine Anliggender og beder ham fastsætte en Dag, da han kunde træffe ham hjemme.

Ep. XXXII. Casparo Erasmo — Portuam. (Id. Mart. 1615). Forf. udtaler sin Kjærlighed til C. E. (o: Jesper Rasm. Brochmand) og klager over det Tab, han havde lidt ved sin Hustrus Død.

Ep. XXXIII. Lavoni Urne de Belteberg — Montem-Belticum. (Kal. Quintil. 1615). Forf. udtaler sin Glæde og Beundring over øt Brev, han havde modtaget fra L. U. og sin Hengivenhed for denne „Heros“.

Ep. XXXIV. Severino Velleio — Ripas. (Malm. ad VII. Id. Quintil.). Forf. bevidner sin levende Glæde over et Brev, han havde faaet fra S. V., med hvem han ikke før havde staaet i Forbindelse, men hvis Broder, Tausanus, var hans Ven¹).

Ep. XXXV. Jo. Paulo Resenio — Portuam. (Malm. Kal. Apr. 1615). Forf. vil følge Resens Raad og opgive Planen om at rejse udenlands for at fordrive sin Sorg.

Ep. XXXVI. Magno Bertolino — Borrebyum. (Malm. VII. Kal. Maji 1615). Forf. skildrer Naturens Ynde i Skaane og særlig Malmøs Herligheder.

Ep. XXXVII. Casparo Bartolino — Portuam. (V. Id. Sextil. 1615). Forf. beklager, at han ikke havde faaet Tid til at besøge C. B., da han paa Hjemrejsen fra et Besøg hos sin Slægt [i Kongsted] kun i ganske kort Tid havde kunnet opholde sig i Kjøbenhavn.

Ep. XXXIIX. Jo. Paulo Resenio — Portuam. (Malm. V. Id. Sextil. 1615). En lignende Beklagelse over ikke at have kunnet træffe R., for hvem Forf. udtaler sin Beundring.

Ep. XXXIX. Laurentio Holmio — Lundiam. (Malm. propridie Kal. Sept. 1615). Forf. sender L. H., hvem han kalder „magnum Lundiaë decus“²), et Skrift, og beklager, at han ikke havde besøgt ham.

Ep. XL. Paulo Martinio — Malmogiaë. (E musæo meo). Biskop P. M. var til et Bryllup i Malmø, da Forf. sendte ham denne lille Epistel (skreven sammesteds).

Ep. XLI. Lavoni Urne de Belteberg — Montem-Belticum. ([Avgust 1615]). Forf. havde for at adspredde sig i sin Sorg besøgt sin Hjemstavn, men Rejsen havde dog kun ydet ham ringe Lindring.

¹) I Bøllings Brevsamling i Kgl. Bibl. findes et Brev (fra 1615) fra Severinus Andreæ Welleius (da i Lund) til M. Bertel Knudsen.

²) Jfr. Worms Lex. I, 462. Lyskander, Scr. Dan. S. 274. Kbhvns Univ. Hist. III, 599.

Ep. XLII. Paulo Martinio — Lundiam. (Malm. VII. Kal. Decbr. 1615). Om et beklageligt Dødsfald [som det synes i Biskoppens Familie]. Forf. beretter, at det nu gik godt med Skolen [i Malmø] og at den hidtil forsømmelige Rektor [M. Frants Fechtel] søgte at oprette det forsømte.

Ep. XLIII. Martino Persæo — Glassacium. (V. Kal. Decbr. 1615). Forf. skriver om et paatænkt Besøg hos M. P. og om sin tunge Stemning, da han ikke kunde forvinde Tabet af sin Hustru.

Ep. XLIV. Paulo Martinio — Lundiam. (Malm. XV. Kal. Decbr. 1615). Forf. ønskede en Ansættelse i Lund, da han var kjed af Opholdet i Malmø; naaede han ikke sit Ønske, saa tænkte han paa til Foraaret igjen at optage Planen om at rejse til Italien.

Ep. XLV. Heinrico Hameltono J. Cto. — Jenam. (Malm. Kal. Sextil. 1615). Forf. beretter om sin Hustrus Død i en Alder af kun lidt over 16 Aar og om sin paa Venners Forestillinger atter opgivne Plan om at rejse udenlands. Han udtaler sin Længsel efter H. H. og skildrer i et poetisk Sprog, hvor herligt de skulde have det sammen, dersom H. snart kom hjem.

Ep. XLVI. Bartholomæo Hansenio Dalby — Rosæfontem. (Malm. [Januar] 1616). Forf. glæder sig over, at B. H. efter langvarig Udenlandsrejse var kommen hjem og havde faaet Ansættelse ved Roskilde berømte Skole¹⁾. Undskylder, at han ikke havde kunnet komme til et Gilde hos en adelig Dame, hvortil han havde været indbudt af B. H. Beklager maaske aldrig mere at skulle faa B. H.s Broder Christoffer Dalby at se — han havde ikke set denne sin Slægtning siden sine Drengenaar. Forrige Sommer havde Forf. besøgt sin Slægt i Sjælland, men havde desværre ikke faaet Tid til at gjæste B. H.; beder ham hilse Chiusius, Gravius og Mariagrius [alle Hørere ved Roskilde Skole], hvoraf de to første tidligere havde været hans Omgangsvener. (Det samme Brev, men i en forkortet og forandret Skikkelse, findes i de senere Ud-gaver som Ep. XVI).

¹⁾ Han nævnes ikke i Blochs Fortegnelse over Lærerne ved Roskilde Skole. Duebrødre Kl. var jo dog nøje knyttet til Skolen.

Ep. XLVII. Heinrico Hameltono J. C. — Jenam. ([1615]). Forf. udtaler sin Glæde over et Brev fra H. H. og sin Berømmelse over ham; berører sin egen nedtrykte Stemning paa Grund af sin Hustrus Død.

Ep. XLIIX. Martino Persæo — Glassacium. (Malm. IIX. Kal. Mart. 1616). Forf. bevidner M. P. sin Glæde over et Brev fra ham og et Digt, P. havde skrevet i Anledning af Albertius's (o: Henr. Hameltons) Hjemkomst.

Ep. XLIX. Casparo Brochmanno — Portuam. (Malm. Id. Jan. 1616). Forf. glæder sig over den Ære, der var vederfaren B. [nemlig at han den 7de December 1615 var creeret til Dr. theol.], og afmaler sin egen sørgmodige Tilstand.

Ep. L. Jo. Severinio Fyonio — Locum-Regium. (Malm. IIX. Kal. Febr. 1616). Udtalelse af Forf.s sørgmodige og nedslaaede Stemning.

Ep. LI. Viro amico — Rostochium. (Malm. 1616). Forf. takker for et Digt i Anledning af sin elskede Hustrus Død.

Ep. LII. Severino Vellejo — Lipsiam. (Malm. 1616). Vedel havde været i Skaane; Forf. udtaler sin Glæde over Besøget og sin Beklagelse over, at han ikke havde faaet Lejlighed til at tage Afsked, inden V. drog udenlands. Om sig selv beretter han, at en højtstaaende Mand søgte at faa ham bort fra Malmø og at skaffe ham en bedre Stilling, men det var endnu uafgjort, hvad det blev til.

Ep. LIII. Helio Paulo — Montem-Belticum. (Malm. 1616). H. P. [se Kirkeh. Saml. 3. R. I, 585—8, siden Præst i Otterup i Skaane] havde udviklet nogle astronomiske Anskuelse for Forf., som denne modsiger¹⁾. „Sublimis heros“ [Lave Urne] hilses.

Ep. LIV. Heinrico Hameltono — Portuam. Forf. udtaler sin levende Glæde over, at H. H. var vendt tilbage til Fædrelandet; udspørger ham om Forholdene i Tydskland.

Ep. LV. Helio Paulo — Montem-Belticum. (Malm. IIX. Kal. Mart. [1616]). Forf. glæder sig over, at H. P.

¹⁾ Elias Pauli f. Barthovius flk 2³/₄ 1616 Testim. publ. fra Univ. Han var bleven Student 1612 og havde i to Aar været Huslærer hos Raadmand Jost Leidebur i Malmø. (Rostg. Saml. 121 Fol.)

var saa tilfreds med Opholdet hos Lave Urne, og giver ham forskellige Raad om, hvorledes han bedst skulde anlægge sine Studier af den latinske Literatur; navnlig anpriser de to nyere Latinister, Lipsius og Puteanus, som udmærkede Forbilleder i en elegant og rig Stil.

Ep. LVI. Claudium Baggero Consuli — Coagiam. (Malm. V. Id. Febr. 1616). Forf. sender C. B., der havde været en god Ven af hans afdøde Fader og siden en Støtte for hans Moder, nogle af sine Digte.

Ep. LVII. Bartholomeo Hansenio Dal. — Rosæ-fontem. (Malm. XI. Febr. 1616.) Forf. takker for et Brev, udtaler sin egen mismodige Stemning og lover med faderlig Omhu at tage sig af et ungt Menneske, som B. H. havde sendt over til ham, som det synes for at han skulde besøge Malmø Skole¹⁾; glæder sig over, at „Magnus noster“ (∴ Mogens Bertelsen Dalinus) med det første kom nærmere.

Ep. LIIX. Heinrico Hameltono — Portuam. (Malm. 1616). Forf. udtaler sin utaalmodige Længsel efter Brev fra H. H.; fortæller om sine Studier og spørger om H.s Fremtidsplaner; hilser Lægerne Tancredus Lælius og Fredericus Severinius.

Ep. LIX. Martino Persæo — Glassacium. (Malm. Kal. Decbr. 1615). Forf. udtaler sit Venskab for M. P. og for Familien Sinclair, hos hvilken P. opholdt sig; samt om Albertius's (∴ H. Hameltons) forventede Hjemrejse.

Ep. LX. Lavoni Urneo de monte Beltico — Beltebergam. (Malm. 1615). Forf. udtaler sin store Glæde over et Brev fra L. U. og dvæler forevrigt ved sin nedslaaede og sørgmodige Stemning (i Anledning af sin Hustrus Død).

Ep. LXI. Heinrico Hameltono — Portuam. (Malm. 1616). Taksigelse for et Brev, Glæde over at H. fandt Behag i et Ungdomsskrift af Forf.

Ep. LXII. Helio Paulo — Malmogiæ. (Malm. Id. Febr. 1616). Tak for et Brev og for nogle tilsendte Digte.

¹⁾ Vistnok den Bertel Dalby, Søn af Bertel Hansens i Udlandet værende Broder, Christoffer Hansen Dalby, som omtales i mange af Bertel Knudsens Breve.

Ep. LXIII. Oligero Rosæcrantzio — Rhodoholmiam. (Malm. XII. Kal. Mart. 1616.) Forf. udtaler sin Beundring for og Kjærlighed til H. R.

Ep. LXIV. Heinrico Hameltono — Portuam. (Malm. X. Kal. Febr. [1616]). Begeistret Taksigelse for et modtaget Brev fra H. H., der havde trøstet Forf. i hans sørgmodige Stemning. Nogle havde opfordret ham til at udgive en Del af sine Breve; han var dog uvis, om de fortjente Offentliggjørelse, og ønskede derom H.s Raad.

Ep. LXV. Jo. Severino Fyono — Locum-Regium. (Malm. 1616). Sørgmodige Betragtninger; Beretninger om „Dalius noster“ (se Ep. XI. LVII), med hvis Studeringer det gik godt; Forespørgsel om dennes Broder.

Ep. LXVI. Heinrico Hameltono — Portuam. (Malm. IX. Kal. Mart. 1616). Venskabsytringer, samt om en unævnt Person, der havde udtalt sig ugunstig om Forf. i et Brev til Biskop Povl Mortensen.

Ep. LXVII. Martino Persæo — Glassacium. (Malm. Kal. Nov. 1615). Forf. undskylder sin længere Tavshed, indbyder M. P. til at besøge sig, de skulde saa ret af Hjærtens Lyst fordybe sig i Samtaler om Lipsius og Puteanus; hilser fra sin Broder, Nilaus Canutius Aquilonius, der var i Besøg hos ham.

Ep. LXIIX. Severino Laurentio — Lundiam. (Malm. 1616). Forf. takker S. L., sin tidligere Discipel, for et Brev og opmuntrer ham til at tage en Grad ved Universitetet.

Ep. LXIX. Heinrico Hameltono. (Malm. XIII. Kal. Dcbr. 1615). Forf.s levende Glæde over Budskabet om, at H. H. atter var kommen hjem til Fædrelandet.

Ep. LXX. Jano Bagero — Hafniam. (Malm. 1616). J. B., Forf.s tidligere Discipel, havde skrevet til ham og bedet om hans Bistand til at faa en Lærerplads. Den, han attraaede i Lund, var dog givet bort. Om Malmø Skole skriver Forf.: „Fectelius [Rektor] abitum non proposuit, sed juravit. Successorem vocavit, in cujus manu est [o: Biskoppen], sed Senatu inconsulto, unde nonnulli motus et dissentiones, non tamen apertæ“. [Biskoppen havde kaldet sin Svoger, Hans Tavsén Vedel]. Forf. raader J. B. til at tage Bacca-

laurgraden og giver ham Udsigt til en [Hører-] Plads ved Malmø Skole; omtaler og hilser flere af sine tidligere Disciple og giver J. B. et Brev at besørge til Kjøge [mulig Ep. LVI, da J. B. maaske var en Søn af Klavs B. i Kjøge].

Ep. LXXI. Eilhardo Lubino — Rostochium. (Malm. X. Kal. Mart. 1616). Forf. udtaler sin Højagtelse og Hengivenhed for Professor E. L.

Ep. LXXII. Joanni Simonio — Rostochium. (Malm. 1616). Forf. udtaler sig om sin Sorg og sit Ønske at besøge Venner i Rostock, hvilket hans Embedsforretninger dog ikke tillod ham.

Ep. LXXIII. Bartolomæo Hansenio — Rosæ-fontem. (Malm. prid. Kal. Febr. 1616). Forf. længes efter Brev fra B. H., efter at denne nu var bleven gift, spørger til [Andreas] Suendus, Stenius og [Christiernus] Mariagrius, alle i Roskilde, og fortæller om „Bertillus tuus“ (se Ep. XI) og hans Flid og Lærelyst.

Ep. LXXIV. Jo. Severinio Fyono — Locum-Regium. (Malm. 1616). Forf. skriver om sin nedslaaede Stemning; han havde modtaget Exemplarer af et Skrift, som J. S. havde udgivet [o: Joh. Rivii Athendoriensis aandelige Krigsmænds Undervisning af Eph. 6, fordansket af Hans Sørensen Nyborg. Kbh. 1615. 8.], hvilket tiltalte Forf. mere end hans eget tilføjede Vers. Han opmuntrer J. S. til at fortsætte med lignende Arbejder, navnlig omtales et Skrift „de poenitentia“, denne havde under Hænder, og som burde udgives til almindelig Opbyggelse.

Ep. LXXV. Magno Bertelino — Schelschoram. (Malm. XV. Kal. Mart. 1616). Forf. skriver om sine litterære Arbejder; nogle opmuntrede ham til at udgive en Del af sine Breve, herom ønskede han at høre M. B.s Mening.

Ep. LXXVI. Jo. Severinio Fyonio — Locum-Regium. (Malm. 1616). Forf. havde for nogen Tid siden haft Besøg af J. S., hvilket havde opmuntret ham meget; selv havde for nylig udgivet „Parodiæ in Horatium“, et Arbejde, som han havde forfattet paa ni Dage; nu tænkte han paa et lignende Skrift over Catullus.

Ep. LXXVII. Erasmo Phoenio — Sigenam. (Malm. VIII. Id. Febr. 1616). Forf. skriver om Tabet af sin elskværdige Hustru og om sine litterære Arbejder.

Ep. LXXIIX. Christophoro Hansenio Dal. — Francofurtum. (IIX. Id. Febr. 1616). I en længere Aarrække havde Forf. ikke staaet i personlig Forbindelse med C. H. Dalby [se Kirkehist. Saml. 3. R. I, 335—8], men derfor havde han ikke tabt ham af Syne. Han fortæller ham om det smertelige Tab, han havde lidt ved sin unge Hustrus Død. Det gjør ham ondt, at C. H. D. sidste Sommer havde været i Danmark uden enten at besøge Forf. eller underrette ham om sin Nærværelse. „Peccasti, mi Hanseni“. „Men har Du desværre end selv kunnet unddrage Dig mig, saa har (hvad jeg skylder din Broder) din Bertel ikke kunnet det. Ham har jeg optaget som en Søn i mit Hus; og han, der har Navn tilfælles med mig, skal ogsaa have Bord og Hus, og med fælles Bolig ogsaa fælles Vilkaar. Ham behøver Du ikke at sørge for. Havde han været min kjædelige Søn, kunde jeg ikke have haft større Omhu for ham, og Du vilde ikke selv kunne sørge bedre for ham hverken i aandelig eller legemlig Henseende. Han er allerede flink i sine Studeringer, og han gjør Fremgang efter mit Ønske og til min Fornøjelse . . . Sit Fædreland [Tydskland] staaer han i Begreb med at glemme og det er hans Agt at leve og dø her“.

Ep. LXXIX. Martino Persæo — Glassacium. (Malm. 1615, „paa den Dag, som højtideligholdes med stegte Gjæs“). Forf. skriver om sin varme Hengivenhed for M. P. og om deres fælles videnskabelige Interesser; Rygtet havde berettet ham, at Albertius [o: H. Hamilton] var kommen hjem, hvorover han er fuld af Glæde.

Ep. LXXX. Heinrico Hameltono — Portuam. (Malm. X. Kal. Decbr. 1615). Forf. udtaler sin Glæde over H. H.s Hjemkomst og fortæller om sin egen nedslaaede Stemning paa Grund af Tabet af sin Hustru.

Ep. LXXXI. Paulo Martinio — Lundiam. (Malm. XIV. Kal. Mart. 1616). Forf. trøster Biskop P. M. i Anledning af hans Svigerfaders, Vedels, Død; takker ham, fordi han tager sig af Forf.s Ven Helius [Pauli, se Ep. LIII].

Ep. LXXXII. Martino Persæo — Sinclari-Holmiam. (Malm. 1616). Forf. udtaler sin Glæde over M. P. og sin Beundring af ham.

Ep. LXXXIII. Johanni Rhodio — Marpurgum. (Malm. XII. Kal. Mart. 1616). Forf. fortæller om sin Sorg, sin Lyst til at rejse til Italien og sine litterære Arbejder; spørger om, hvorledes det gik med J. R.s medicinske Studier.

Ep. LXXXIV. Paulo Martinio — Lundiam. (Malm. 1616). Forf. takker for to Breve fra P. M. og trøster ham i Anledning af [M. Anders Sørensen] Vedels Død. „Mori debuit, ut immortalis fieret“.

Ep. LXXXV. Frederico Severinio — Portuam. (Malm. 1616). Forf. havde i sine tidligste Aar levet sammen med F. S. [paa Herlufsholm], siden vare de blevne skilte ad og havde begge færdedes længe i Udlandet. Som en tilbage-trængt Strøm brød dog nu det gamle Venskab frem, og Forf. havde i sine „Interludia“ skrevet om F. S. og havde sendt ham Skriftet. „Si sensero gratum id officium fuisse et literas has, sæpe laudes tuas audias et ad eas exsultes“. Forf. ønsker sig anbefalet til „den store Mand“ J. Charisius [F. S.s Svoger].

Ep. LXXXVI. Paulo Martinio — Lundiam. Forf. sender efter Biskoppens Ønske sine „triumphales laudes“ over Christian IV.

Ep. LXXXVII. Martino Persæo. (Malm. VII. Kal. Mart. 1616). Forf. takker for et Brev fra M. P., hvori denne bl. a. havde fortalt, at Forf.s Digt var blevet overrakt Kongen (som det synes af Sinclar). M. P. skulde rejse til Tydskland; Forf. maatte endelig tale med ham forinden, han havde nemlig forskjellige Hverv, der skulde udrettes i Frankfurt; han ender med i de stærkeste Udtryk at forsikre M. P. om sit Venskab.

Ep. LXXXIIX. Johanni Henningio — Portuam. (Malm. XV. Kal. Mart. 1616). Forf. havde med Glæde modtaget et særdeles vel skrevet Brev fra J. H., sin fordums Discipel; han skulde gjerne tage sig af den Sag, han ønskede forebragt for Bispen, der dog for Tiden var rejst til en fjernere Egn af Skaane.

Ep. LXXXIX. Jo. Paulo Resenio — Portuam. (Malm.). Forf. anbefaler varmt G. Marius, som i nogle Aar havde været Hører ved Malmø Skole, og som nu begav sig til Kbhvn¹).

Ep. XC. Lavoni Urne de Belteberg — Montem-Belticum. (Malm. Id. Quintil. 1615). Forf. havde for nogen Tid siden skrevet til L. U., men da han ikke vidste, om Brevet var blevet rigtigt besørget, skrev han paany. Deriblandt: „Illud de Calunnia quod mittis, imo ascribis, legi, placuit et (vere dicam) movit. Tuæ etiam Melodiæ, quas donum mihi fecisti, quam probæ, quam puræ!“

Ep. XCI. N. Trygonio Portæ — Womium. (Malm. XIII. Kal. Mart. 1616). Forf. længes efter Brev fra sin Ven N. T. P. [Præst i Vomb og Veberød i Skaane]; fortæller om sine litterære Sysler.

Ep. XCII. Joanni Telegardio — Lundiam. (Malm. 1616). Forf. var indbudt til et Bryllup i Lund, men undslod sig; imidlertid sendte han mange gode Ønsker for Brudfolkene og lovede om ti Maaneder at indfinde sig ved Barnedaaben. J. T. omtales som værende „e contubernio præsulis“ (∴ Biskop Povl Mortensens).

Ep. XCIII. Magno Martinio — Hellesoram. (Malm. X. Kal. Mart. 1616). Forf. og M. M. havde tidligere levet fornøjelig sammen i Skotland, „in Caledoniis saltibus“, deres gamle Venskab burde derfor ikke uddø. Forf. fortæller om sine litterære Sysler.

Ep. XCIV. Matthiæ Nicolao — Hosleviam. (Malm. XI. Kal. Mart. 1616). Forf. trøster M. N. [Odder, Præst i Haaslev og Boderup i Skaane] i Anledning af hans Hustrus Sygdom, taler om Lidelsernes gavnlige Virkninger i aandelig Henseende, og hilser M. N.s Søn Sebastian, „en udmærket Yngling“, og [hans Lærer] Janus Screderus²).

¹) Vistnok den Jørgen Nielsen, forhen Hører i Malmø, der 1616 for-gjæves stræbte at blive Præst i Endeslev og Vraaby (Kl. Lyskanders Levned, S. 134—5). Et Digt fra 1617 af Georgius Marius Malmogius omtales i min Kbh. Univ. Hist. III, 311, Note 1. Flere Breve til ham forekomme i det følgende.

²) Om disse findes Efterretninger hos Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne. II, 138 flg. Jvfr. nedenfor, S. 281.

Ep. XCV. Jo. Paulo Resenio — Portuam. (Malm. 1615). Forf. havde paa Dansk oversat den første af Isokrates's Taler, hvilken han nu sender R. med Forespørgsel, om han burde gaa videre. R. vilde maaske svare, at der var Bøger nok til. „Non contendo! Puto tamen, hæc talia legi pie magis et innocenter, tot novis Porsii Facetiis, tam inhonestis, tam indecoris, quæ Danicæ cum venia factæ in multis jam manibus consistunt, errant, feruntur“. Forf. lykønsker R. til hans ny Værdighed [som Sjælands Biskop].

Ep. XCVI. Jano Jersino — Gisam. ([Malm. 1615]). Forf. havde ugjerne hørt, at J. J. var dragen til Tydskland; udtaler sit Venskab for ham; sender ham sine „Parodiæ in Horatium“, hvori han havde udtalt sig berømmende om Jersin, og vedlægger et Digt til ham [se Gjellcrup, J. D. Jersin, S. 50].

Ep. XCVII. Paulo Martinio — Lundiam. (Malm. 1616). Forf. havde været i Lund hos Bispem og var kommen vel hjem, skjønt dygtig gjennemblødt af Regnen. „Vocabat generosus Hofdalius (o: Sivert Grubbe til Hofdale, Lensmand paa Malmøhus) postero die in arcem, ad videndas tuas literas, tanquam nova Musarum sacra . . . tractum e sacris cineribus Lipsii odorem sentiit et laudavit“. „Han (Grubbe) kaldte Borgmestrene til sig; alt er i Orden; den øverste af dem var jeg hos, han vil gjerne imødekomme dit Ønske; lad min Tavsen komme; hvad du og han ville, skal nok lykkes“ [nemlig Ansættelsen af Bispens Svoger, Hans Tavsen Vedel, som Rektor i Malmø]. Endelig gaar Forf. i Forbøn for en ung Mand (Overbringer af Brevet), der havde forset sig, men var bedre end sit Rygte, og nu ønskede Ansættelse [vistnok som Skolemester] i en Kjøbsted i Stiftet.

Ep. XCIIX. Hectori Maltano — Opmanum. (Malm. 1616). Forf. havde hørt Persæus tale meget godt om H. M. [Præst i Opmanne i Skaane], hvorfor han ønskede at træde i venskabelig Forbindelse med ham, til hvilken Ende han sender ham sine Digte.

Ep. XCIX. Magno Bertelino — Schelscoram. (Malm. 1616). Forf. havde modtaget Brev fra M. B., som højlig havde opmuntret ham, og det glædede ham, at M. B. var tilfreds med hans „Parodiæ“; det var dog kun et ufuld-

komment Arbejde, og han kunde vente bedre Ting fra ham: „folia ista sunt non fructus, ludi non labores“.

Ep. C. Abrahamo Angelo — Carsundiam. (Malm. 1616). Forf. havde i sin Tid undervist A. A., men havde dog ikke glempt ham, skjønt han ikke havde skrevet til ham. Nu sender han ham sine Digte og ønsker at indlede stadig Brevvexel med ham [se Faye, Christianssands Bispehist., S. 216 f.].

Samlingen slutter med et Brev (dat. Rostochii 12. Septb. 1615) fra Prof. Eilhard Lubinus til Bertel Knudsen Aquilonius, som i Overskriften kaldes Danmarks Øjesten (ocellus Danicæ) og i Brevet stilles i Linie med Danmarks tvende Stormænd i Videnskabens Verden, Tyge Brahe og Holger Rosenkrands, idet der tillige siges om ham: „Humaniores literæ te duce trans Balthen tecum penetrarunt“.

V.

Bertili Canuti Epistolarum selectarum II. Centuriæ: quæ velut in gustum emissæ. Rostochi ex officina Peditana cId. Id C.XVII. (8vo).

Skriftet begynder med en Fortale: „De libri genio et caractere ad doctos et claros in Europa“. Derpaa følger et særligt Titelblad til det første Hundrede af Brevene, lydende:

Bertili Canuti Epistolarum centuria auspicalis,
ad V. Illustrem Sigvardum Grubbium heroem.
Anno cId. Id C.XVII.

I Tilegnelsen (dat. Malmogiæ 1617) til Sivert Grubbe, Herre til Hofdale, Torup og Høgholt samt Lensmand paa Malmøhus, omtaler Forf. navnlig, hvorledes S. Grubbe først havde henledet hans Opmærksomhed paa J. Lipsius, af hvis litterære Retning han siden var bleven en saa ivrig Tilhænger¹⁾. Derefter følger „Index“ over de Mænd, til hvem Brevene ere skrevne, og saa disse selv²⁾:

¹⁾ Jfr. D. Mag. 4 R. II, 362.

²⁾ I det følgende Uddrag af Brevene har jeg ogsaa taget Hensyn til den senere Udgave fra 1623 af denne Centurie, hvor Brevene som oftest findes i en udførligere Skikkelse.

Ep. I. Regelo Regelo — Malmogiæ. ([Malm.] V. Id. Jan. [1616?]). Forf. opmuntrer Regel Regelsen¹⁾ til flittig at syse med Videnskaberne, især Poesien.

Ep. II. Seuerino Laurentio — Portuam. (Malm. Id. Jan. 1616). Forf. opmuntrer [sin fordums Discipel] S. L. [der i Jan. 1614 var bleven Student fra Malmø Skole] til at skride frem paa Videnskabernes Bane, og besvarer en Forespørgsel om Fectel (se Ep. LXXX), hvis Død syntes forestaaende. (Den sidste Del af Brevet mangler i denne Udg., men findes i den følgende).

Ep. III. Canuto Alaudæ — Witebergam. ([Malm.] 1616). Knud Lerke fra Fyn [† 1666 som Provst i Musse Hrd. og Præst i Nysted], der studerede i Vittenberg, havde sendt Bertel Knudsen en Førstegrøde af sine Studier; denne roser samme, men formaner dog K. L. til at vogte sig for store Indbildninger. „Beskedenhed er Ungdommens Pryd og Grundlaget for sand Berømmelse og Hæder“. Han opmuntrer ham til at studere Theologi og ikke lade sig skræmme derfra af de lidet tiltalende Stridigheder, som førtes om Trossager.

Ep. IV. Simenio Buch — Montes. (Malm. [1615?]). Forf. havde fra S. B. modtaget et Brev, der havde overrasket ham; han havde ikke fra hin Egn og en saa ung Mand ventet et Brev, der vidnede om en saa udviklet videnskabelig Dannelse og Smag. Han opmuntrede ham derfor til at skride videre paa den vel betraadte Bane; forøvrigt omtaler han sine egne Studier i Fædrelandets Historie, og at han snart vilde udgive noget didhen hørende. (I den fig. Udg. findes en Slutning paa Brevet, der mangler i denne. Her omtaler Forf. med stor Ros en vis Brusius²⁾ og spørger, om han ikke var der, hvor S. B. opholdt sig; Bescius vilde denne derimod ikke finde, da han var „vandret til de høje og evige Lande“ [se Ep. XXVII og LXVII]).

¹⁾ R. Regelsen blev i Decb. 1618 immatrikuleret ved Kbh. Univ. fra Malmø, anbefalet af M. Bertel (Knudsen). Samme Aar udgav han Profeten Jonas's Historie i latinske Vers (Rietz, Skånska Skolväs. Hist. S. 591. Worms Lexic. III, 630—1. 976.)

²⁾ Christianus Torchilli Brusius tog 28. April 1612 Magistergraden ved Kbh. Univ.

Ep. V. Lavoni Urneo de Monte Beltico — Lundiam. (Malmogiæ, prid. Id. Jan. 1616). Forf. dvæler med Taknemmelighed ved den Velvilje, som Lauge Urne viste ham, omtaler hans Fortjenester af Digtekunsten og forjætter ham Efterslægtens Beundring. „Skaane har længe lyttet til dine Toner og elsket dem“. (Disse sidste Ord mangle i den fig. Udg., hvor Forf. derimod taler noget om sine egne Besværligheder).

Ep. VI. Jo. Severino Fyono — Locum Regium. (Malm. 1616). Et Vennebrev fra Bertel Knudsen til hans Stiffader, Præsten i Kongsted. I en elegisk Tone omtaler han sine Studier og sine øvrige Forhold.

Ep. VII. Helio Paulo — Octaviam. (Malm. Nonis Martiis 1616). Elias Povlsen i Otterup i Skaane¹⁾ havde opfordret B. K. til at udgive sine Breve. Denne omtaler Sagens Vanskelighed, da hans Breve ere Hastværksarbejde og ikke omhyggelig udarbejdede.

Ep. VIII = Ep. I i 1ste Udg. af Cent I.

Ep. IX. Christiano Longomontano — Portuam. (Malm. Kal. Febr. 1616). anbefaling for Overbringeren, der havde lagt sig efter Filosofi, Mathematik og Musik. (I den fig. Udg. er Brevet dat. Id. Jun. 1618, og der findes en Slutning paa samme, som mangler i nærværende Udgave, handlende om Angreb af [D. Christoffer] Dybvad paa Longomontanus, hvilke denne opfordres til ikke at tage sig nær).

Ep. X. Casparo Bartolino — Portuam. (Malm. Kal. Febr. 1616). Varm anbefaling for Overbringeren, der begav sig til Universitetet. (I den fig. Udg. findes der en længere Slutning paa Brevet, som mangler i nærv. Udg., handlende bl. a. om et Brev fra Persæus, som Bartholin for kort siden havde sendt Bertel Knudsen).

Ep. XI. Jo. Paulo Resenio, Episcopo — Portuam. (Malm. Kal. Febr. 1616). anbefaling for et ungt Menneske

¹⁾ Ifølge Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne III, 454, blev Elias Povlsen først ved Aaret 1620 Sognepræst i Otterup; mulig har han tidligere været Kapellan der. Bertel Knudsens Breve til ham ere ellers som oftest adresserede til Lauge Urnes Herresæde Beltebjerg.

af god Familie i Malmø, der begav sig til Universitetet. (I den fig. Udg., hvor Brevet mangler Datum, navngives Personen, nemlig Severinus Samius [o: Samsing, den samme vistnok, hvem de to foregaaende Breve gjælde], og det omtales, at Jonas Severus havde fundet Plads i Malmø; Øvrigheden og Byens Befolkning var ham gunstig, saa at Sagen var afgjort, naar han fik Biskoppens Samtykke¹). Forøvrigt udtaler Forf. sin Misfornøjelse med sin egen Stilling, baade hvad Lønnen og hvad Arbejdet angik.

Ep. XII. Jo. Severinio Fyono — Locum Regium [i den fig. Udg.: Portuam]. (Malm. 1616). Forf. beretter bl. a. om et Skrift, han havde under Hænder: „Jeg har for Kongen skrevet noget om Christiansstad, som han her anlægger, om hans Sejre og andet; du skal faa Skriftet, saa snart det udkommer; jeg staar i Begreb med at udsende det“. (I den fig. Udg. er Brevet noget udførligere end i denne).

Ep. XIII. Simenio Buchio — Franequeram. (Malm. postrid. Non. Mart. [1616?]). Forf. takker Buch for et modtaget Brev og raader ham af flere Grunde til at drage til Tydskland for der at fortsætte sine Studier [se Ep. IV og LXVII].

Ep. XIV. Nicolao Olao — Asseroam. (Malm. V. Id. Mart. [1616?]). „Temnæus har sendt mig, hvad Du har sendt ham, nemlig et Brev og en Gave“ — for begge Dele takkes. (I den fig. Udg., hvor Brevet er dat. Malm. 1618, findes til denne Begyndelse knyttet en længere Fortsættelse, hvori Forf. udtaler sig om sin Virksomhed [som Præst i Malmø] og om sine litterære Sysler).

Ep. XV = Ep. II i 1ste Udg. af Cent. I.

Ep. XVI = Ep. XLVI i 1ste Udg. af Cent. I.

Ep. XVII. Eilhardo Lubino — Rostochium. (Anconæ in Scanijs VI. Id. Oct. [1616?]). Forf. havde set et Brev fra E. L. [Professor i Rostock], over hvilket han udtaler

¹) Her menes vistnok Pladsen som Rektor ved Malmø Skole. Han maa dog ikke have opnaaet Biskop Povl Mortensens Samtykke, da ikke han, men Biskoppens Svoger, M. Hans Tavsens Vedel, blev Rektor i Malmø i Febr. 1616. Jonas Severus er vistnok identisk med den ovenfor S. 255 nævnte Jonas Severinus (jvfr. nedenfor Ep. LXVII.)

sin Glæde; forøvrigt taler han mest om sine egne litterære Sysler og Forhold.

Ep. XVIII. Joanni Simonio — Rostochium. (VI. Id. Oct. [1616?]). Svar paa et Brev fra J. S. Forf. omtaler sine historiske Arbejder.

Ep. XIX. Paulo Rutingio — Rostochium. (Malm. Id. Nov. [1616?]). Digteren P. R. havde skrevet til Bertel Knudsen og sendt ham et Digt, denne havde svaret med et Digt; forøvrigt ventede han et Besøg af P. R., hvortil han glædede sig.

Ep. XX. Helio Paulo — Octaviam. (Udat.). Forf. omtaler, at han for længere Tid siden havde sendt H. P. (se Ep. VII) og [Lauge] Urne sine „Miscella“, og han vilde beklage, om Brevene og Bøgerne ikke vare komne dem til Hænde.

Ep. XXI. Georgio Mario — Horleviam (i den fig. Udg.: Portuam). (Malmogia IX Kal. Febr. 1616). Forf. havde modtaget Brev og et Digt fra G. M., hvor over han glædede sig og opmuntrede ham til at gaa videre paa Digterbanen.

Ep. XXII. Tancredo Lælio — Portuam. (Udat.) Forf. sender T. L. [Læge i Kbhvn] en Gave fra [Lauge] Urne; spørger til [Johannes] Rhodius, paa hvem han satte høj Pris, men ikke længe havde hørt fra, og udtaler sig endelig med Berømmelse om [Henrik Albertsen] Hamelton.

Ep. XXIII. Zachariæ Lineo — Mæroam. (Malmog. XII. Kal. Jun. [1616]). Vennebrev til Zacharias Jensen, Præst i Mørum i Bleking. Navnet Lineus gav Bert. Knudsen ham efter hans Fødested, men vidste ikke, om han vilde beholde dette Navn. (I den fig. Udg. findes en Tilføjelse om Overbringeren Regel Regelsen [se Ep. I], der roses som et overordentlig begavet ungt Menneske og en ypperlig Digter: „erit adolescens, quales hic sol paucos videt, certe Dania in multis his annis non dedit majorem. Omitto, quod in Musica aliisque ad stuporem peritus. Ad magnos Poëtas se offert fere supra eos, et Westhovium excipe, nos alij in Scania palmam fere demus, quod multum sit in primis his annis“).

Ep. XXIV. Martino Andreæ — Bodstadium. (Malm. [1616?]) Forf. skriver til M. A., Præst i Bodsted i Skaane, om sine litterære Arbejder og sender sine „Symmicta“.

Ep. XXV. Halio Paulo — Octaviam. (Malmog. 1616.) Om en Indbydelse, Forf. havde faaet til at besøge [Lauge] Urne, og om Digte H. P. havde forfattet. (Slutningen findes kun i den fig. Udg.).

Ep. XXVI. Georgio Mario — Horleviam. (Malm. 1616.) Forf. takker for et Brev og opmuntrer G. M. til med usvækket Iver at stræbe mod Dannelsens Maal.

Ep. XXVII. Casparo Bartolino — Portuam. (Malmog. p. 28. Id. Decemb.). Forf. havde modtaget et Skrift af C. B., som han udbryder i Lovtaler over. Hans egne Arbejder havde kun daarlig Fremgang. (I den fig. Udg. er Brevet længere, og der findes bl. a. følgende Bemærkning: „De Beschij¹), fato, magni altique viri, id vero nunc primo huc allatum. De morbo olim aliquid, sed fatalem fuisse, hoc fugiebat“).

Ep. XXVIII. Severino Torndalino — Hellesoram. (Malm. [1615?]). Svar paa et Brev fra S. T. [Sognepræst i Helsingør]. (I den fig. Udg. er Brevet længere: Forf. sender sine „Parodiæ“ og omtaler andre Skrifter, han havde under Hænder. Fectels Sygdom omtales omtrent som i Ep. II).

Ep. XXIX. Nicolao Petræo. ([Malm.] 1616). Forf. bebuder et Besøg i Sjælland i den om nogle Maaneder tilstundende Sommer, ved hvilken Lejlighed han vilde besøge N. P., [der som det synes var Præst i Nærheden af hans Fødeegn]. Sender Hilsen til M. Claudius [Lyscander, Præst i Herfølge], for hvem han udtaler sin store Hengivenhed. (I den fig. Udg. er Brevet udførligere: Forf. omtaler sine litterære Arbejder og sender tillige Hilsen til [Cl. Lyscanders Søn] Claudius Claudius, en fortræffelig ung Mand, om hvem han hørte meget godt. hvad der særlig glædede ham, da han (Forf.) havde været hans Lærer [paa Herlufsholm]).

Ep. XXX. Jo. Severinio Fyono — Locum Regium. (1616). Forf. sender et Exemplar af sine „Interludia“. Beder hilse Christian Grubbe [til Lystrup].

¹) Hvis herved skulde menes Prof. Knud Bieske, der døde den 29. Juli 1612, saa maatte Brevet vel være fra dette Aar. Se dog Ep. IV og LXVII, der gjøre det sandsynligt, at det er en anden Mand af samme Navn, om hvem der er Tale.

Ep. XXXI. Nicolao Georgio a studijs electo Principi — Coronæburgum. (Malm. Id. Quintil. [1616?]). Forf. tiltaler Niels Jørgensen [Ærylæus], Lærer hos Prinds Christian, med udsøgt Galanteri og Ærbødighed. I sine „Parodiæ in Horatium“ havde han sat et Mindesmærke om sin Højagtelse for ham. Ad denne Bro kom han nu til ham for at slutte Venskab med ham. Han ønskede ogsaa at give C. Frisius og Tomsonus [o: Chr. Thomesen Sehested] Vidnesbyrd om sine Følelser for dem; thi det var sjældent, at Mænd af saa høj Byrd viste saa stor Kjærlighed til Videnskaberne, som disse gjorde; til begge disse „Fædrelandets Øjeste“ havde han derfor skrevet Vers og til den ene af dem tillige et Brev.

Ep. XXXII, Christiano Frisio — Cronæburgum. (Id. Quint. [1616?]). Forf. siger C. F. [til Kragerup] mange smukke Ting paa Grund af hans Hengivenhed til Videnskaberne, sender ham et Digt og beder om hans Gunst.

Ep. XXIII. Jano Scredero — Dybecam. (Malm. 1616). Forf. udtaler sin Glæde over, at J. S. var kommen tilbage til Skaane og havde faaet en Plads paa den højbaarne Marsvins Herresæde. Han ytrer Ønske om at besøge ham paa Dybæk. „Invitat eo Laurentius Jacobi, qui, non dicam quàm, in me pronus, trahit magnus Herus tuus Octavius Marsuinus, qui præter sapientiam et virtutem, humanitatem etiam adfert et lenitatem in sublimi illa fortuna“.

Ep. XXXIV. Matthiæ Johanni à Concionibus magno Regi — Portuam. (Malm. 1616). Forf. lykønsker Mads Jensen til Stillingen som Hofpræst og sender ham sine „Miscella“ som Foræring. (I den flg. Udg. findes en længere Efterskrift om en huslig Sorg, som nys havde ramt M. J.).

Ep. XXXV. Helio Paulo — Montem-Belticum. (Malm. [1616?]). Forf. beder H. P. bringe sin Herre [Lauge Urne til Beltebjerg] Taksigelse for en bevist Velgjerning; omtaler et Arbejde, han havde under Hænder: „De magnitudine Danica“.

Ep. XXXVI. Balthasaro Meisnero — Wittebergam. (Malm. XV. Kal. Sept. 1616). Forf. bevidner Professor B. M. sin store Højagtelse. (I den flg. Udg. findes istedenfor dette Brev et til Paulus Ramel).

Ep. XXXVII. Jo. Severinio Fyono — Locum-Regium. (Anconæ XII. Kal. Quint. [1616?]). Forf. havde med Glæde modtaget Budskab om, at hans Moder havde overstaaet en Sygdom. Han var selv i Færd med et Skrift, kaldet „Politica“, og havde begyndt paa et andet „de magnitudine Danica“. (I den fig. Udg. er dette Brev vidtløftigere. Her omtales, at at Cornelius Willelmus [i Malmø] var død, og at Joh. Laurentius, en begavet Yngling, var død af Tæring i Kbhvn).

Ep. XXXVIII. Johanni Tausano — Ripas. (Malm. 1616). Man længtes i Malmø meget efter J. T.s Komme, [han var kaldet til Rektor der]. „Med Smerte høre vi om din store Faders [A. S. Vedels], den udmærkede og sjældne Mands Død, han var kjær ogsaa for os, som boede saa fjernt fra ham... Videbatur ille vir rectè jam et alto animo ad æternitatem sua omnia dirigere, et in parte effecit, magis pleniusque fortasse, si vita adhuc aliqua mansisset“.

Ep. XXXIX. Simenio Buchio — Londinium. (Anconæ [1616?]). Forf. takker varmt for et modtaget Brev og ønsker, at S. B. snart maatte vende tilbage til Fædrelandet. Brevet handler ellers mest om Lipsius, og om at han før sin Død skulde være gaaet over til Katholicismen. (Dette er dog forbigaaet i nærv. Udg. og findes kun i den for 1623).

Ep. XL. Paulo Petreo — Rosæfontem. (Malmog. 1616). Forf. takker P. P. [Sognepræst ved Roskilde Domkirke] for hans gode Mening om ham; udtaler sig med stor Berømmelse om Paulus Andreæ [siden Læge i Bergen, Søn af afd. Prof. theol. Anders Lavritsen] og ønsker ham Lykke i den Stilling, han havde opnaaet; anbefaler Albertus Corvinus [Søn af Præsten Hans Ravn i Malmø] og Janus Bartolinus [Søn af afd. Hr. Bertel Jespersen], begge fra Malmø, der gik i Skole i Roskilde, og beder P. P. tage sig af dem. (Største Delen af dette Indhold findes dog kun i den fig. Udg. af Brevet).

Ep. XLI. Martino Persæo — Francofortum. (Malmogiæ VII. Kal. Aug. [1616?]). Forf. anbefaler Brevets Overbringer paa det varmeste til M. P. (I den fig. Udg. er Brevet langt udførligere. Forf. sender et Skrift, han nys havde udgivet, og skriver for øvrigt en Del om en vis Wowern, som Lipsius havde omtalt i sine Breve).

Ep. XLII. Christiano Mariagrio — Rosæfontem. (Malmog. 1616). C. M. [Hører ved Roskilde Skole, 1618 i Karlslunde, sikkert som Kapellan, og 1619 Sognepræst i Ejby ved Kjøge] havde sendt Forf. at Brev fra en Ven i Udlandet [sikkert den Christoffer Hansen, til hvem det fig. Brev er rettet], som havde glædet ham højlig og opvakt stor Længsel hos ham efter at se den fraværende Ven, noget hvorom han dog ikke havde sønderligt Haab, bl. a. fordi denne var gaaet over til et andet [det reformerte] Religions-samfund. For et Aar siden havde han været her i Laudet, da vilde Forf. gjerne have omfavnet ham; men nu frygtede han, at den tabte Lejlighed ikke mere vilde komme tilbage. (Den fig. Udg. af Brevet indeholder endnu noget mere: Suendus [Andreas Schwendi i Roskilde] havde tilbudt Forf. sit Venskab og ønsket hans Nærværelse [i Roskilde], det første modtog han med Glæde, men rejse kunde han ikke, dels paa Grund af sine Embedsforretninger, dels fordi Sorgen [over hans Kones Død] endnu hvilede tungt paa ham).

Ep. XLIII. Christophoro Hansenio — Francofurtum. (Anconæ in Scania 1616). Med inderlig Glæde havde Forf. modtaget Brev fra C. H. I afvigte Foraar havde han skrevet et langt Brev til denne, men det var vist gaaet tabt paa Vejen. Christoffer Hansens Søn Bertel, der var hos Forf., gik godt frem i sine Studeringer, og Forf. lovede fremdeles paa bedste Maade at tage sig af ham, dels paa Grund af deres Slægtskab, dels af Kjærlighed til Faderen. Han beder C. H. bringe Alstedius en Hilsen, hvis det kunde ske. (I den fig. Udg. er Brevet udførligere. Forf. maler et mørkt Billede af Tiden: „Vitia, errores, sordes augescunt cum ipsis annis. In Religione dissensiones ubique et rixæ, ut ævum est ferax opinionum, sterile virtutis et pietatis. In reliquo statu luxus, fastus, libido se miscent, et quæ mæror sit recensere. Itaque de meliore statu nil ego spero, res vicesque tristes exspecto, aut certe cito non conversionem, sed, utinam fallam, eversionem in hoc mundo“).

Ep. XLIV. Andreæ Suendio — Rosæfontem. (Malm. [1616]). Forf. udtaler sin store Hengivenhed for A. S. (I den fig. Udg. er Brevet udførligere: Forf. berømmer højlig

Regel Regelsen; han var neppe 15 Aar gl. og havde allerede opnaaet en Aandsudvikling, der langt overgik andre Ynglinges i den Alder. [Denne Slutning paa Brevet er formodentlig fra Aaret 1618, jvfr. nedenfor S. 306].

Ep. XLV. Jo. Severinio Fyono — Locum Regium. (1616). Forf. var indbudt til et Bryllup i sin Stiffaders J. S.s Hus, men han undskylder sig og sender et Digt til Bruden [hans Søster?]. (I den fig. Udg. er Brevet fortsat med nogle Bemærkninger om et fortrinligt Skrift af Aslacus [c: Prof. Kort Aslaksen].

Ep. XLVI. Bartolomeo Hansenio — Rosæfontem. (Malm. VI Id. Aug. [1616?]). Forf. udtaler sin Tilfredshed med et Besøg, han havde gjort i Roskilde, en By, han satte over alle andre. Han lykønsker B. H. til, at hans Hustru havde født ham en Datter. (I den fig. Udg. er det samme Brev sikkert urigtig dat. VII Kal. Quint. 1618).

Ep. XLVII. Paulo Petræo — Rosæfontem. (Malmog. VI. Id. Aug. 1616). Forf. havde besøgt sine Slægtninge i Sjælland og ved den Lejlighed lagt Vejen om ad Roskilde, hvor han var bleven meget godt modtaget. Men et Budskab fra Fyn om hans Søsters Død havde nedslaaet ham. (I den fig. Udg. taler Forf. videre om en Gave, han havde faaet af P. P., og om en Bog, han selv nys havde udgivet).

Ep. XLVIII. Helio Paulo — Montem-Belticum. (Malmog. Nonis Sextil. [1616?]). Venskabsytringer. (I den fig. Udg. er Brevet længere. En ung haabefuld Person omtales, som H. P. havde anbefalet til Forf. Corvinus [Præsten i Malmø] var syg, men heldigvis dog ikke død, som Rygtet havde fortalt. Derimod var J. Laurentius [se Ep. XXXVII] død af Tæring, ligeledes L. Christianus, „clarum in eâ insula sidus“).

Ep. XLIX. Christiano Mariagrio — Rosæfontem. (Udat. [Maj 1616]). Forf. anbefaler til C. M. en ung Person (se Ep. LI), Søn af hans Formand, der vilde indtræde i Roskilde Skole; han ønsker, at [Bertel] Hansen (se Ep. XLVI) ogsaa vilde tage sig af ham. Sender Hilsen til Gravius og C. Augustus [Hørere ved Roskilde Skole]. (I den fig. Udg. er Brevet udførligere, navnlig omtaler Forf. sin Længsel

efter C. Dalby [o: den i Epp. XLII og XLIII nævnte Christoffer Hansen]).

Ep. L. Bartolomeo Hansenio — Rosæfontem. (Malm. Id. Maj. 1616). anbefaling af et ungt Menneske, der skulde i Roskilde Skole. Forf. sender Hilsen til flere Venner. (I den flg. Udg., hvor Brevet vistnok urigtig er henført til 1617, bemærkes, at Altstedius (se Ep. XLIII) i et Brev til [Christoffer Hansen] Dalby, som Bertel Hansen havde sendt Forf., havde omtalt denne med Kjærlighed, hvorover han glædede sig og følte sig ved hin Mands gode Mening styrket til Udholdenhed i sine Studier).

Ep. LI. Jo. Bartolino Malmogio — Rosæfontem. (1616). Forf. glæder sig over, at Jens Bertelsen (se Ep. XL) er kommen i den gamle og berømte Roskilde Skole, han havde anbefalet ham til Hansen og Mariager (o: Epp. XLIX & L); han spørger, om M. Povl (Pedersen) endnu var sengeliggende, og ønsker, at denne brave og oprigtige Mand maatte komme sig. (I den flg. Udg. er Brevet udførligere. Forf. omtaler navnlig, at han i længere Tid havde befundet sig ilde og tænkte paa at forfriske sig ved en Rejse til Sjælland. Han klager over sit højst besværlige Embede).

Ep. LII. Alberto Corvino — Rosæfontem. (Malm. 1616). Forf. takker for et Brev fra A. C. [Discipel i Roskilde], glæder sig over hans Lyst til Studeringerne og opmunttrer ham til at skride videre frem paa Videnskabernes Bane. Han havde nylig anbefalet ham til M. Povl Pedersen (se Ep. XL), hvem han opfordrer ham til at gaa til, naar han behøvede det. (Den sidste Bemærkning findes kun i Udg. for 1623).

Ep. LIII. Claudio Bagero, Consuli — Coagium. (Malm. 1616). Forf. sender C. B. sine „Symmicta“ og omtaler, at han arbejdede paa „Antiqua“. (I den flg. Udg. er Brevet længere. Forf. udtaler melankolske Stemninger: han ventede ikke at leve længe, Videnskaberne nød kun ringe Understøttelse af de store, osv.).

Ep. LIV. Heinrico Hameltono JCo — Portuam. (Malm. Non. Quint. [1616]). Forf. skriver til H. H. i Anledning

af hans Faders [Borgmester Christian Albertsen i Kbhvn, † 1616] Død og søger at trøste ham.

Ep. LV. Olao Samio — Wittebergam. (Malm. Kal. Sept. 1616). Forf. lykønsker O. S. til, at han var kommen til Vittenberg, dette gamle, berømte Lærdomssæde; anbefaler ham Studiet af Lipsius, for at han senere med det rette Udbytte kunde læse Seneca og Tacitus. (I den fig. Udg. er Brevet udførligere: Forf. spørger, om Jo. Andreas [se Ep. XCV], med hvis Familie han stod i nær Forbindelse, var i Vittenberg; sender O. S. sine „Parodiæ“ og „Heroica“, og beklager, at han selv havde lidt af Feber i de 1½ Maaned, siden O. S. rejste hjemme fra).

Ep. LVI. Bartolomeo Hansenio — Rosæfontem. (Malmog. VI Id. April. [den fig. Udg. har: Sept.] 1616). Bertel Hansen havde fremsat en Plan om Forf.s Forflyttelse til en bedre Stilling; hertil svarer denne, at han med Tak erkjender Vennens gode Vilje, men han holdtes tilbage i Malmø med saa stærke Baand, at han ikke formaaede at løse dem. Nylig haabede han at kunne foretage en Rejse til Italien, men Planen blev til intet. Den Mand, han skulde efterfølge¹⁾, levede endelig endnu, om end skjønt paa Gravens Rand, men mulig kunde han komme sig; men selv om han lukkede sine Øjne, vilde Hensynet til Enkens Forsørgelse lægge en Hindring i Vejen — „quam si ejiciam, contra pietatem fortè et morem, si ducam, contra voluntatem et votum meum faciam“. (I den fig. Udg. er Brevet udførligere. Forf. skriver: „In Boetio²⁾ lætor amorem non migrare, etsi ille a nobis migravit, et in eo sic ostendere, quem commendavi“. Han omtaler, at han med Held havde dyrket Meloner i sin Have; han sender een, men kunde have sendt mange flere,

1) Formodentlig M. Povl Pedersen, Sognepræst ved Roskilde Domkirke, der den Gang var syg, og som døde den 5 November 1616 (se XEp. CV).

2) Herved kan neppe menes nogen anden end M. Bo Lavritsen, der ifølge Bloch, Rosk. Domscole. I, 47 den 12. Maj 1617 kaldtes til Rektor i Roskilde fra Viccektoratet i Lund. Den i Udg. af 1623 tilføjede Slutning paa Brevet maa altsaa — som oftere er Tilfældet — være fra en senere Tid end den, som Brevets Datering henviser til.

hvis Svinene ikke vare brudte ind i Haven og havde for-
tæret de fleste).

Ep. LVII. Georgio Mario — Tryggevelliam¹). (Malm. X. Kal. Jul. 1617 [? 1616]). Da G. M.s Moder rejste over til ham, benyttede Forf. Lejligheden til at medgive hende et Brev. Han glædede sig over, at G. M. var kommen til denne Forf. saa kjære Egn, og at han havde faaet en Plads hos Lensmanden [paa Tryggevelde], en ikke blot ved Herkomst og Stilling, men ogsaa ved sande og indre Fortrin udmærket Mand²). Han formaner G. M. til at fortsætte sine Studier og vogte sig for de Fristelser, som Livet paa en Herregaard frembød. Efter G. M.s Ønske havde Forf. dels selv, dels ved andre mindet [M. Frants] Fectel, og denne havde i Begyndelsen lovet godt, men nu undslog han sig rent [mulig for at betale en Gjæld]. (I den fig. Udg. er Brevet udførligere: Forf. takker for en tilsendt Dissertation af D. Oluf Worm [ved hvilken G. M. vistnok havde været Respondens]; omtaler sin egen Helbredstilstand, der var betydelig forbedret. G. M. havde udtalt det Ønske, at Forf. maatte blive befordret til en bedre Stilling, men denne udtaler med megen Selvfølelse: „Det er ikke Embedet, der gjør Manden, sæt mig paa Jordens højeste Plads, og jeg vil dog ikke være større, end jeg er; sæt mig paa den ringeste, og jeg vil ikke være mindre, om der end er nogen under den(?). Lad andre følge Skik og Brug; jeg vil intet søge, ej heller vente paa noget andet. Skulde jeg give Stormændene Lejlighed til at drage mig frem? Nej ... heller vil jeg blive i det skjulte. Den Del af mit Liv, der var skikket til noget stort, er alt forsvunden, nu er jeg i Tilbagegang, og jeg har færre Leveaar tilovers, end jeg har tilbagelagt: i det Lave, i Skyggen og (skjønt I ikke ville tilføje mig saadant) i Foragt vil jeg tilbringe og ende dette Liv; nu stræber jeg ikke efter noget højt uden i Himlen, og der haaber jeg at naa det, fordi jeg her har foragtet det.

¹) Brevets Bestemmelsessted findes kun i den fig. Udg. fra 1623.

²) Se Kirkehist. Saml. 3. R. II, 12—13.

Gid I der — thi jeg tager Hr. Samuel¹⁾ med — maatte nyde et langt Liv og ile frem ad til Ære og Berømmelse, hvortil I ere skabte“).

Ep. LVIII. Paulo Martinio — Lundiam. (Malmog. VIII. Kal. Jul. [1615?]). Forf. indbyder Biskoppen til et Gjæstebud. „Ad convivium jam voco, quod ex lege, ex more paro. Veni, jocos et sales miscemus et leves lætosque sermones, sed de literis, ut mos tuus est. In hac brevi fugacique vita capiamus hos amicitiae fructus. Velleius [ø: Biskoppens Svoger, Søren Andersen V., se Ep. LXIII], qui istic, se junget, si me, si te amat: et Cæcilia [Bispinden], si comes erit, beneficium dabit.“ Forf. spørger, om Biskoppen havde noget imod, at han indbød Stadens Borgmestre og Raadmænd. Det skulde rette sig efter Biskoppens Ønske; men Forf. gjør dog opmærksom paa, at han ikke godt kunde undlade at indbyde dem uden at udsætte sig for ond Omtale.

Ep. LIX. Bartolomeo Hansenio — Rosæfontem. (Udat.; men i den fig. Udg., hvor Brevet er langt udførligere, har det Aarstallet 1615). Forf. havde for nylig skrevet til B. H., til sin Moder og til Magnus [Bartolinus] og indbudt dem til et Gjæstebud [mulig det samme, som omhandles i Ep. LVIII]; men Budet havde været mindre paalideligt; han fornyer derfor Indbydelsen, sender et Brev til sin Moder, som han ønskede, at Stenius skulde overbringe. Han venter altsaa B. H. med Kone, [Andreas] Suendus, Magnus [Bartolinus] og [Christianus] Mariagrius.

Ep. LX. Magno Bartolino — Borræam. (1615). Forf. er kjed af, at M. B. ikke kommer; opfordrer ham indtrængende til at give sig paa Vejen; den er vel lang, men ikke for en Ven. (I den fig. Udg., hvor Brevet er udateret, er det længere, og Sivert Grubbes Sendelse til Sverig omtales: „Heroem nostrum mitti ad illam terram, ad fortem felicemque Gentem, in dolorem [mihi] est et voluptatem“: — det er til Sorg for Forf., fordi han derved for en Tid vil miste hans behagelige Omgang, og fordi Rejsen falder paa en Tid, da

¹⁾ Uden Tvivl Hr. Samuel Hansen (Schrøder), Præst i Haarlev, hos hvem Georgius Marius tidligere havde opholdt sig (se Ep. XXI).

Vinteren staar for Døren, hvilket gjør Vejene mindre gode; det er derimod en Glæde for ham, fordi Grubbe derved kaldes til en betydningsfuld Gjerning. „Vivat in literis librisque ea res, quam diu Dani aut Sueci vivant, quod is Legati munus inter eos Reges et in ijs sustinuit: eat quo... publica tranquillitas, salusque vocant, quæ nobis firmet et sustentet pene labentia iterum (ut res scriptoresque jam turbant) et inclinata“).

Ep. LXI. Helio Paulo — Montem Bellicum. (Malmog. Prid. Id. Sept. [1616?]). Forf. undrer sig over H. P.s lange Taushed; han havde indbudt Lave [Urne] til sig, men denne var ikke kommen, ventelig fordi Indbydelsen ved Overbringerens Forsømmelighed var kommen for sent, hvilket bedes undskyldt. (I den flg. Udg. er Brevet længere. Forf. omtaler den store Sygelighed, som herskede i Malmø).

Ep. LXII. Paulo Martinio — Lundiam. (1616). Forf. skriver: „De schola, securus esto: Curabimus. De Tausano, ad senatum deferam; acquiescunt, etiamsi in reditu ejus mora fiat“. [Bemærkningen gjælder Malmø Skole, til hvis Rektorat Biskop Poul Mortensen i Febr. 1616 havde kaldet sin Svoger Hans Tavsen Vedel, der imidlertid viste sig forsømmelig og udeblev fra Embedet]. (I den flg. Udg. er Brevet meget længere. Fortsættelsen handler navnlig om Sivert Grubbæs Hjemkomst fra sin Rejse til Sverig [se Ep. LX]. „S. Grubbium e legatione ista rediisse tam grandi, tam gravi, mihi lætum, et cui non sit, cui patriæ salus et pax læta¹⁾; scintillæ adhuc erant et velut fumi, qui flammam dare brevi aut sero poterant inter hæc regna. Is jam extinxit et novis vinculis utramque gentem nexuit animorum, aut nexos firmavit“. Forf. udbreder sig udførligere over det ønskelige i et godt Forhold mellem Danmark og Sverig, og omtaler i stærke Udtryk S. Grubbes Fortjenester af dettes Bevarelse).

1) Den Rejse, hvorom der er Tale, kan neppe være nogen anden end den, S. Grubbe i Okt. og Nov. 1618 foretog til Stockholm (se D. Mag. 4. R. IV, 50—7); men deraf følger, at Tillægene i den senere Udg. af Ep. LX og LXII mekanisk maa være føjede til Breve fra en tidligere Tid.

Ep. LXIII. Severino Velleio — Londinium. (IV Kal. Sept. [1615?]). Forf. havde skrevet flere Breve til S. V. og sendt dem til Tydskland, nu erfares, at han er i England; han opfordrer ham til snart at komme hjem og vie sine Evner til Oplysning af Fædrelandets Historie, et Emne, Forf. ogsaa havde begyndt at sysle med. Han omtaler, at han længe havde været syg, men nu var det begyndt at blive bedre med ham. Smitsomme Sygdomme herskede i Kjøge og Kjøbenhavn, og det var at befrygte, at Smitsotten ogsaa skulde naa til det nære Malmø. (En Del af dette Indhold findes kun i Udg. for 1623).

Ep. LXIV. Lavoni Andreæ — Ripas. (Malmog V. Id. Sext. [1616]). Forf. glæder sig over Lauge Andersen Vedels Hjemkomst [fra Udlandet], ønsker at se ham og forny tidligere fornøjeligt Samliv med ham. Men han turde dog for Øjeblikket ikke gjøre sig Haab derom paa Grund af hans Faders [M. Anders Sør. Vedels] nylige Død.

Ep. LXV. Christiano Frisio — Ripas, (V. Id. Sext. [1616]). Forf. skriver med Tausanus — „alti animi studii-que vir“ —, og anbefaler i en spøgende Tone Chr. Friis [Rektor i Ribe] at gifte sig, hvis han ikke allerede havde gjort det. (I Udg. af 1623 findes dette Brev ikke, men derimod et andet, dat. Anconæ IX. Kal. Maj. 1619, til Andreas Bilde [til Rosendal i Skaane], hvori Forf. sender et Digt og siger ham mange Behageligheder paa Grund af hans Kjærlighed til Videnskaberne. Ligeledes berømmer han højlig Martinius (∴: Biskop Povl Mortensen).

Ep. LXVI. Joanni Apelio — Wittebergam. (1616). Blandt de mange, som daglig besøgte Forf., var paa denne Tid Olaus Samius, en Mand af udmærket Begavelse. Medens de sad og talte sammen om litterære Sager og fremmede Universiteter, kom Talen ogsaa paa Jo. Apel, og at han opholdt sig i Vittenberg og endnu med Hengivenhed mindedes Forf., hans gamle og tro Ven. De Aar, de havde tilbragt sammen paa Herlufsholm, randt Forf. i Hu. „Ad jocos illos, convivia, ludos commovebar, ad ambulationes, discursus, saltus, et tot adolescentiæ delicias excitabar“. Han kunde da ikke andet end skrive J. A. til for at vise,

at han bevarede sine gamle Følelser for ham. (I den flg. Udg. er Brevet fortsat).

Ep. LXVII. Joanni Severino — Wittebergam. (1616). Forf. glæder sig over J. S.s [vistnok den senere Rektor i Trondhjem] alvorlige Fremskriden paa Videnskabernes Bane og beretter ham, at hans Broder [maaske den i Ep. XI omtalte Jonas Severus] var draget til Norge, ventelig for ikke at vende tilbage derfra. Brevets Overbringer var [Olaus] Samius. (I den flg. Udg. omtales den Sygelighed, der herskede i Malmø; i Sommertiden var den standset noget, men nu i Efteraaret tog den atter fat. [Simon?] Buquius, en udmærket Yngling, var død, ligeledes Canutus Bescius, en Mand fuld af Aand [se Ep: XXVII]. Forf. spørger til [Knud] Lerke og ønsker at kjende hans Fremtidsplaner).

Ep. LXVIII. Martino Persæo — Francofurtum. (Malm. Non. Oct. 1616). Forf. skrev paa Lykke og Fromme til Frankfurt, da han ikke kjendte M. P.s nuværende Opholdssted. Han beretter, at han selv endnu var i Malmø, han havde rigtignok tænkt paa at søge andensteds hen, men havde atter opgivet det, dog ikke for bestandig: „ad secessum aspiro et quietum aliquem portum“. (Den sidste Bemærkning findes kun i Udg. fra 1623).

Ep. LXIX. Ægidio Laurentio — Ripas. (Udat. 1616?). Forf. havde ikke før staaet i Brevvexling med Æ. L. [Ærke-
degn i Ribe Kapitel], men havde hørt saa meget godt om ham af fælles Vener, at han fandt sig foranlediget til at knytte Forbindelse med ham. (I den flg. Udg. er dette Brev udgaaet, og der findes et andet, dat. Postr. Id. Febr. 1619, til Caspar Bartholin i Kbhvn om forskjellige Ting, blandt andet om en Broder til C. B., som Bertel Knudsen lover at tage sig af paa bedste Maade [maaske den i Ep. LI nævnte]).

Ep. LXX. Danieli Heinsio — Lugdunum. (Anconæ in Scaniis Id. Novemb. 1616). Forf. havde med saa stor Glæde fulgt Heinsius's Skribentvirksomhed, at han ønskede at træde i Forbindelse med ham. Om sig selv skriver han: „In Scania vivimus, terra vestr̄is nota, aëre, aquis, situ peramæna, divitiis et delitiis non infertili, in opibus non maximis, sed tamen pro meo voto honestis, a te studio non

impar, sed ingenio inferior. In poësi adolescentiam posui, jam displicet et ad altiora ivi, libris tamen hic aliquot editis, quos non erit ut non videris. Historiam patriæ in manus sumsi, et videbo, quid hic tempus aut sors dabunt. In Politicis aliquid ago post Lipsium, nescio an edo. De Religione scripsi eodem filo, a priscis, et quod miraberis solis poëtis. Sed premo“.

Ep. LXXI. Erycio Puteano — Lovanium. (Anconæ in Scaniis Id. Novemb. 1616). Forf. udtaler sin store Beundring for E. P. [Prof. i Løwen og kgl. spansk Historiograf] og hans litterære Virksomhed, i ham ser han en værdig Efterfølger af den store Heros [J. Lipsius]. Da Forholdene ikke tilstedte ham personlig at udtale sin Hengivenhed og Beundring, tillod han sig at gjøre det skriftlig.

Ep. LXXII. Conrado Aslaco — Portuam. (Malm. 1616). Jo. Bliccius havde bragt Forf. en Bog [vistnok: Oratio funebris in mem. Chr. Frisii Dn. de Baareby, Hafn. 1616] og en Hilsen fra Prof. C. A., hvorfor han takker paa det forbindelseste og udtaler sin Glæde over Skriftet. (I den fig. Udg. fortælles om Sygeligheden i Malmø; Corvinus [Sognepræsten i Malmø] havde nylig været Døden nær. Professorernes Digte [i det ovennævnte Skrift] havde behaget ham meget, Aslaksens eget især; Jesper Rasmussen [Brochmand], hvem han neppe havde tiltroet Interesse for sligt, havde skrevet udmærkede Vers, ligeledes Longomontanus. Hilsener sendes fra Vomius [o: N. Porta Tryggonius], Tausanus og [Gerhardus Nicolai] Mæonius [Kapellan i Malmø]).

Ep. LXXIII. Nicolao Olao — Asseroam. (Malm. III. Id. Sept. 1616). Forf. takker for et modtaget Brev, priser Lipsius og Puteanus og tilkjendegiver sin Hensigt i November s. A. at besøge N. O., [Præst i Asserum] i Bleking, dette mærkelige Landskab, der havde været Skuepladsen for saa mange Kampe mellem Nabofolkene.

Ep. LXXIV. Joanni Georgio — Rynnæam. (Asseroæ XIV. Kal. Decemb. 1616). Forf. havde under sit Ophold i Bleking ønsket at besøge Hans Jørgensen, Præst i Rønneby, men Tiden tillod det ikke. Sender Hilsen til hans Medtjener

[tillige Rektor ved Byens Skole], der var Forf.s gamle Ven. (I den fig. Udg. udførligere).

Ep. LXXV. Casparo Erasmo — Portuam. (Malm. Kal. Decemb. 1616). Forf. beklager, at han saa længe havde ladet C. E.s [o: D. Jesp. R. Brochmands] Brev ubesvaret, da det var kommet til Malmø, strax efter at han var rejst til Bleking. (I den fig. Udg. udførligere. Fortsættelsen handler især om Westhovius, og Forf. udtaler sin Glæde over, at Brochmands Broder [Hans], „denne store og sjældne Mand“, lykkelig var vendt tilbage fra sine Rejser).

Ep. LXXVI. Georgio Christophoro — Veios. (Malmog. Id. Decemb. 1616). Forf. takker G. C. [Præst i Væ, tidligere Rektor paa Herlufsholm] for den gode Modtagelse, han nylig paa sin Rejse [til Bleking] havde nydt hos ham. (I den fig. Udg. udførligere. Om sin egen Stilling skriver Forf.: „in ergastulo sum, non functione, nec exeo, nisi emissus, et cum venia, quæ non hic ex facili paranda“. Ellers handler Fortsættelsen mest om et Digt, Forf. havde skrevet „ad Welleium“, og som han efter G. C.s Opfordring sender denne).

Ep. LXXVII. Zachariæ Linæo — Mæroam. (Malm. 1616). Forf. beklager, at han ikke havde kunnet efterkomme en Indbydelse til at gjæste Z. L. [se Ep. XXIII] paa sin Rejse til Bleking, skjønt han satte den største Pris paa hans Venskab og Omgang.

Ep. LXXVIII. Joanni Andreae — Christianiam. (Malm. [1616]). Forf. takker J. A. [Kapellan i Christiansstad] for venlig Omgjængelse under sit Besøg [paa Rejsen til Bleking].

Ep. LXXIX. Joanni Georgio — Linipolim. (Malm. 1616). Forf. takker J. G.¹⁾ for venlig Modtagelse paa sin Henrejse [til Bleking]; paa Hjemrejsen havde Tiden ikke tilladt ham at efterkomme Indbydelsen til at tage ind hos ham. (I den fig. Udg. udførligere).

¹⁾ Se Rietz, Skånska Skolväs. Hist. S. 422—3. Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne. III, 10. At Linipolis er Hørby, der netop ligger paa Vejen fra Malmø til Christiansstad, kan neppe være tvivlsomt.

Ep. LXXX. Tygio Petræo — Uraniam. (Malm. [1616]). Lignende Taksigelse til T. P. [Præst i W. og Ø. Wram]. (I den fig. Udg. udførligere, deri bl. a. følgende: „De Fec-telio¹⁾ jam audiveris ivisse ad plures et felicitatis illam metam. Ingenium fuit altum, rectum et candidius hâc nostrâ nive, quod dolorem iis jam auget, qui amarunt“).

Ep. LXXXI. Joanni Gotho — Gudmandiam. (Malm. 1616). Lignende Taksigelse til J. G. [vistnok Hans Nielsen, Præst i Gudmundstorp i Skaane, se Cawallin, III, 59]. (I den fig. Udg. udførligere: Forf. klager over sine mange Embedsforretninger, der forhindrede ham i hans litterære Sysler; i 8 Dage havde han maattet holde 15 Prædikener, foranledigede ved de talrige Dødsfald).

Ep. LXXXII. Nicolao Claudio, Episcopo — Asloam. (Malmog. Postr. Id. Oct. 1616). Forf. bevidner Biskop N. C. sin Højagtelse og beder ham virke til, at et ungt Menneske [se Ep. LXXXIV], der uden sine Forældres Vidende og Ønske i længere Tid havde gaaet i Oslo Skole, atter vendte tilbage til dem. Han havde allerede været flere Aar borte. Forf. sender Biskoppen et Exemplar af sine „Pericula“.

Ep. LXXXIII. Olao Boetio — Asloam. (Postr. Id. Oct. 1616). Til M. Oluf Boesen, Rektor i Oslo, om samme Sag.

Ep. LXXXIV. Laurentio Olao — Asloam. (Malm. Postr. Id. Oct. [1616]). Forf. søger ved indtrængende Forestillinger at bevæge L. O. [den som Forf. siden bekendte Laurentius Asserous, Søn af Præsten Niels Olsen i Asserum i Bleking, hvis Datter var Bertel Knudsens anden Hustru] til at vende tilbage fra sine Omflakninger. Han tilbyder selv at vejlede ham paa Videnskabernes Bane.

Ep. LXXXV. Severino Velleio — Ripas. (Malm. 1616). Lykønskning til Sør. And. Vedel [som Præst i Ribe]. Forf. havde rigtignok endnu kun et Rygte at holde sig til; men han tvivlede ikke om dets Sandhed. Beklagelse over, at Vedel under sit Ophold i Kjøbenhavn ikke havde faaet Tid til at besøge sine Venner i Skaane; Antydning af, at Forf. mulig

¹⁾ Borgmester Jakob Fechtel i Malmø, der døde i Febr. 1616 (D. Mag. 4. R. IV. 44).

ad Aare med Tausanus (Vedels Broder), Biskop Povl Mortensen og dennes Hustru vilde gjæste ham og andre Venner i Ribe.

Ep. LXXXVI. Christiano Frisio, Cancellario — Portuam. ([1616]). Lykønskning til Chr. Friis til Kragerup ved hans Overtagelse af Kanslerembedet, den højeste Plads i Riget næst Kongens.

Ep. LXXXVII. Sigvardo Grubbio — Linholmiam. (Malmog. Id. Jan. [1617?]). Forf. havde efter S. G.s Ønske forfattet nogle latinske Indskrifter til at sætte over Indgangen til en kgl. Dyrehave, som S. G. indrettede ved Lindholm [i Skaane]. De ere føjede til Brevet.

Ep. LXXXVIII. Georgio Christophoro — Vejos. (Malmog. XVI Kal. Jan. [o: 17/18 1616]). Forf. har i sin Tid vandret vidt om og set Europas mærkeligste Egne og Byer, men neppe fundet noget Sted, der i den Grad tiltalte ham som det nyopbyggede Christiansstad og Egnen deromkring, hvorfor han havde forfattet et Æredigt (Panegyricus), som han sender G. C. [Stadens første Sognepræst] og beder denne meddele Borgmestere og Raad samt [Lensmanden] Sparre samme.

Ep. LXXXIX. Severino Velleio — Ripas. (Malmog. 1616). Forf. glæder sig over, at S. V. havde naaet en rolig Havn, han udtaler sin store Hengivenhed for ham og opmuntrer ham til historiske Studier: „Historia Orcadica ubi tardat? quando lucem, nos eam habebimus? Emolire, educ ab oblivione altas animas et facta, da lucem illis, ut tibi des“.

Ep. XC. Christiano Mariagrío — Rosæfontem. (1616). Om [Sognepræst i Roskilde] M. Povl Pedersens Død. „Fuit ingenium altum, insigne, magnum, et longiore vitâ, sed in bono ævo dignum“.

Ep. XCI. Bartolomeo Hansenio¹⁾ — Rosæfontem. (Malm. 1616). Om samme Emne. Med Glæde havde Forf. modtaget et Brev og en Bog fra „vor Christoffer“ [Hansen Dalby]

¹⁾ Om denne Mand har jeg senere fundet, at han endnu 1629 var Kannik og Forstander for Duebrødre Kloster i Roskilde, i hvilken Egenskab han havde Patronatsret til S. Jørgensbjerg Præstekald (Bloch, Roskilde Domskole, I, 50). 1622 nævnes han som Hører og Oeconomus (smst. II, 36).

med en venlig Hilsen fra Alstedius. Han sender Hilsen til M. Christianus [Jensen Guldager, Kannik i Roskilde, tidligere Sognepræst v. Frue Kirke i Kbhvn].

Ep. XCII. Andreæ Suendio — Rosæfontem. (Malmog. 1616). Trøstebrev i Anledning af A. Schwendi's Svogers [M. Povl Pedersens] Død.

Ep. XCIII. Laurentio Olao — Asloam. (Anconæ XV. Kal. Jan. [v: 16/12 1616]). Forf. søger ved de kjærligste og mest indtrængende Forestillinger at bevæge L. O. [se Ep. LXXXII—IV] til at vende tilbage fra Norge.

Ep. XCIV. Alberto Corvino — Rosæfontem. (Malmog. 1616). A. C. [se Ep. XI] havde glædet Forf. med et Brev; denne antyder sin Hensigt snart at besøge Venner i Roskilde.

Ep. XCV. Joanni Andreæ — Tyelsæan. Forf. sender Hans Andersen, Præst i Tygelse [Søn af Prof. theol. Anders Lavritsen], tvende i Brevet indførte Udkast til Gravskrifter over Præstens Onkel, M. Povl Pedersen, Kannik og Sognepræst i Roskilde, forfattede i dennes Hustrus, Margrete Schwendi's, Navn og daterede VII. Id. Novbr. 1616.

Ep. XCVI. Andreæ Bremero — Anconæ. (Malmog. 1616). Taksigelse for et Digt af A. B. til Forf. (I den fig. Udg. findes her et som det synes ganske forskjelligt Brev til samme Person).

Ep. XCVII. Canuto Alaudæ — Wittebergam. (Malm. 1616). Forf. glæder sig over Knud Lerkes Fremgang i Studeringerne; „sed et finem cogita, qui est tibi, tuis, patriæ prodesse“.

Ep. XCVIII. Nicolao Olao — Asseroam. (Malm. 1616). Forf. takker for et Brev og bevidner sin Taknemmelighed mod N. O. Fra Laurentius Olaus [se Ep. LXXXII -IV og XCIII] havde han endnu desværre hverken hørt eller set noget; men „veniet, collum ei invadam, ad os apprimam et ad pectus, et cyathos vel tum vel nunquam sumemus memoriæ vestræ“.

Ep. XCIX. Martino Persæo — Jenam. (Malm. V. Kal. Decemb. 1616). Forf. udtaler sin levende Glæde over et Brev fra M. P., for hvøm han nærrede den største Hengivenhed.

Ep. C. Laurentio Olao — Asloam. (Malm. 1616). Ny og indtrængende Opfordring til L. O. om at vende tilbage.

Bertili Canuti Epistolarum Centuria II. Ad magnum Heroem Lavonem Urnæum. Rostochi. ex officina Ferberiana Anno cIo Io C.XVII.

Efter en Tilegnelse til Landsdommer Lave Urne til Beltebjerg (dat. Malmogiæ 1617) følger en Fortale til Læseren. Her følger nu korte Angivelser om de Personer, til hvilke Brevene ere skrevne og enkelte Uddrag af Indholdet, der sædvanlig er lidet betydende. Foruden de udpegede Breve kunne enkelte andre allerede findes i 1ste Udg. af Cent. I. men paa Grund af den Maade, hvorpaa Forfatteren lægger til og tager fra i de forskjellige Udgaver, og paa Grund af at mange Breve mere give Ord end Kjendsgjerninger, skulde man næsten kunne Brevene uden ad for allevegne at paavise Identiteten. Desuden havde jeg ikke længere 1ste Udg. til Raadighed, da jeg gjennemgik nærværende Bind.

I. Erycio Puteano — Lovanium. (Anconæ X. Kal. Apr. 1617).

II. Jano Grutero — Heidelbergam. (Malm. III. Id. Mart. 1617).

III. Nicolao Olao — Asseroam. (Malm. 1617).

IV. Zachariæ Linæo — Merceam. (1617).

V. Lavoni Urnæo — Montem-Belticum. (Malm. VII. Kal. Apr. 1617).

VI. Joanni Tausano — Anconæ. (1617).

VII. Casparo Bartolino — Portuam. (Malm. V. Kal. Maj. 1617). Mangler i den flg. Udg., medens de foregaaende fem Breve findes paa samme Plads — men sædvanlig øgede — i Udg. fra 1623.

VIII. Jo. Jano Alano — Portuam. (V. Kal. Maj. 1617). Mangler i den flg. Udg.

IX. Fadero Matthiæ Consuli — Malmogiæ. (E Museo meo). Er VII i flg. Udg. og XXVI i 1ste Udg. af Cent. I., hvilken Udg. er exciperet foran, S. 259—75.

X. Paulo Martinio — Lundiam. (Malm. VII. Kal. Novemb, [1616?]). Er. VIII i flg. Udg.

XI. Heinrico Hamiltono JCo — Jenam. (Malm.) Mangler i fig. Udg.

XII. Davidi Patricio Consuli — Anconæ. (E Museo meo). Er IX i fig. Udg. og VIII i 1ste Udg. af Cent. I.

XIII. Magno Martinio — Hellesoram. (X. Kal. Maj. [Mart.?). Er X i fig. Udg. Jvfr. XCIII i 1ste Udg. af Cent. I.

XIV. Hectori Maltano — Omanum. (Malm. 1616). Er XI i fig. Udg. og XCIX i 1ste Udg. af Cent. I.

XV. N. Tryggonio Portæ — Vomium. (Malm. 1616). Er XII i fig. Udg. og XCI i 1ste Udg. af Cent. I.

XVI. Matthiæ Nicolao — Hoslevium. (1616). Er XIII i fig. Udg. og XCIV i 1ste Udg. af Cent. I.

XVII. Joanni Henningio — Portuam. (Malm. 1616). Er XIV i fig. Udg. og LXXXIIX i 1ste Udg. af Cent. I.

XVIII. Eilhardo Lubino — Rostochium. (1616). Mangler i fig. Udg.

XIX. Casparo Bartolino — Portuam. (Malm. e Musæo, in quo Patris tui viri immortalis Musæ habitarunt). Er XV i fig. Udg.

XX. Paulo Martinio, Episcopo — Lundiam. (Udat.) Mangler i fig. Udg.

XXI. Jo. Paulo Resenio, Episcopo — Portuam. (Malm. [1616]). Er XVI i fig. Udg.

XXII. Joanni Michaelio — Portuam. (X. Kal. An. 1616, quem tibi felicem opto). Heri følgende: „Vix Quindecennis Poëmata scripsi et edidi, sed quæ eam ætatem olebant, ut ea tamen adulti mirarentur in tam juvene“. I den fig. Udg., hvor dette Brev er XVII, er dette Udtryk forandret noget. Jvfr. Ep. V i 1ste Udg. af Cent. I.

XXIII. Jo. Paulo Resenio, Episcopo — Portuam. (Malm. Kal. Apr. [1617?]). „Triumphos, quos misisti, ad voluntatem vestram verti, nescio an ad votum“. I den fig. Udg. XVIII.

XXIV. Laurentio Helmio — Lundiam. (Malm.). Er XIX i fig. Udg. Jvfr. XXXIX i 1ste Udg. af Cent. I.

XXV. Magno Bartolino — Borræam [o: Borreby ved Skjelskør]. (Malm.). I fig. Udg. XX.

XXVI. Abrahamo Angelo — Carsundium. (Malm. 1616). Mangler i fig. Udg. (se C i 1ste Udg. af Cent. I). I Cent. V Ep. X forekommer et Brev til Abrahamus Engelbertius [Præst] i Augvaldnæs, det er den samme Person.

XXVII. Lavoni Urnæo — Lundiam. (Malm.). I fig. Udg. XXI.

XXVIII. Martino Persæo Jcto — Sinclari-Holmiam. (Udat.). I fig. Udg. XXII og dat. Malm. 1617.

XXIX. Heinrico Hamiltono — Jenam. (Malm. Kal. Sextil.). I fig. Udg. XXIII.

XXX. Jacobo et Christiano Sinclaris — Sinclari-Holmiam. (Malm. 1616). Er XXIV i fig. Udg.

XXXI. M. P[ersæo] Musarum et Gratiarum oculo — Sinclari-Holmiam. (Malm. 1616). Er XXV i fig. Udg.

XXXII. Paulo Martinio — Lundiam. Mangler i fig. Udg.

XXXIII. Heinrico Hamiltono Jcto — Jenam. (Malm.). Er XXVI i fig. Udg.

XXXIV. Martino Persæo JC. — Sinclari-Holmiam. (Malm.). Er XXVII i fig. Udg.

XXXV. Regelo Regelo, Andreæ Bremerø — Anconæ. (Malm. 1616). I den fig. Udg. XXVIII, noget forandret.

XXXVI. Helio Paulo — Octaviam. I fig. Udg. XXIX og længere.

XXXVII. Magno Bartolino — Borræam. (Malm. 1616). I fig. Udg. XXX.

XXXVIII. Jo. Sæverinio Fyono. (Malm. 1616). I fig. Udg. XXXI, og der findes følgende Efterretning om Malme Skole, som Forf. havde udeladt i nærv. Udgave: „Fectelius abiturum proposuit ante menses. Præsul [o: Biskop Povl Mortensen] successorem vocavit, sed Senatu, ut ajunt, inconsulto; unde nonnulli motus et dissensiones, non tamen apertæ. Ita instante vere renovatio totius status erit. Locum illi [Jo. Tausano] dabunt ex mea intercessione honestum“.

XXXIX. Heinrico Hamiltono — Jenam. I fig. Udg. XXXII.

XL. Paulo Martinio — Lundiam. Mangler i fig. Udg.

XLI. Jo. Severinio Fyono — Locum Regium. (III. Id. Sept.) I fig. Udg. XXXIII, men her er det mekanisk

sammenføjet med nedenfor nævnte Brev (XLIII) til samme Mand, og det hele dat. Malm. 1616.

XLII. Heinrico Hamiltono — Portuam. (Malm. 1617). I fig. Udg. XXXIV, og LIIX i 1ste Udg. af Cent. I.

XLIII. Jo. Severinio Fyono — Locum Regium. (Malm. 1616). Findes i den fig. Udg. som en Del af XXXIII, se ovf.

XLIV. Erasmo Phænio — Sigenam. (Malm. 1616). I fig. Udg. XXXV.

XLV. Christophoro Hnnsenio — Francofurtum. (Malm. 1616). Er XXXVI i fig. Udg. Jvfr. LXXIIX i 1ste Udg. af Cent. I.

XLVI. Casparo Bartolino — Portuam. (Malm.). Er XXXVII i fig. Udg. og III i 1ste Udg. af Cent. I.

XLVII. Ad præstites provinciæ Faxææ — Locum-Regium. (Malm. Non. Sext.). Er XXXVIII i fig. Udg. Jvfr. IV i 1ste Udg. af Cent. I.

XLVIII, Heinrico Hamiltono JC. — Portuam. Er XXXIX i fig. Udg. Jvfr. LIV i 1ste Udg. af Cent. I.

XLIX. Martino Persæo JC. — Glassacium. Er XL i fig. Udg. Jvfr. XIX i 1ste Udg. af Cent. I.

L. Joanni Rhodio — Marpurgum. (Malm.). Er XLI i fig. Udg. Jvfr. LXXXIII i 1ste Udg. af Cent. I.

LI. Jano Dionysio Jersino — Portuam. (Malm. Non. Jun. 1617). Forf. taler om hans og J. D. J.s Samliv i deres første Ungdom [paa Herlufsholm] og den Kjærlighed, der forbandt dem. (Mangler i fig. Udg.).

LII. Heinrico Hamiltono JCto — Portuam. (Malm.). Mangler i fig. Udg.

LIII. Jacobo Jano — Ystadium. (Malm. 1616). Er XLII i fig. Udg. Jvfr. XX i 1ste Udg. af Cent. I.

LIV. Laurentio Jacobo — Collem-Vemæum. (Malm. 1616). Er XLIII i fig. Udg. Jfr. XXI i 1ste Udg. af Cent. I.

LV. Olao Vadsonio — Grynæum. (Malm. 1616). Er XLIV i fig. Udg. og XXII i 1ste Udg. af Cent. I.

LVI. Claudio Bagero, Consuli — Coagium. (Malm. 1617). Mangler i fig. Udg.

LVII. Jo. Paulo Resenio, Episcopo -- Portuam. (Malm. [1617]). Er XLV i fig. Udg.

LVIII. Lavoni Urnæo — Lundiam. (Malm.) Mangler i fig. Udg. Er XC i 1ste Udg. af Cent. I.

LIX. Joanni Telegardio — Lundiam. Mangler i fig. Udg. Er XCII i 1ste Udg. af Cent. I.

LX. Paulo Martinio — Lundiam. (Malm. 1616). I fig. Udg. er det Slutningen af LVIII.

LXI. Jano Dionysio Jersino — Giessam. (Malm. 1616). Er XLVI i fig. Udg. og XCVI i 1ste Udg. af Cent. I.

LXII. Jo. Paulo Resenio — Portuam. (Malm. 1617). Forf. havde skrevet et dansk Skrift, som han sender Biskop R. og spørger, om han bifalder det. Mangler i fig. Udg. Er XCV i 1ste Udg. af Cent. I.

LXIII. Paulo Martinio, Episcopo — Lundiam. (Malm. 1616). Mangler i fig. Udg. Er XCVII i 1ste Udg. af Cent. I.

LXIV. Martino Persæo — Glassacium. (Malm. V. Id. Oct. [1615?]). Forf. havde Besøg af Biskop Povl Mortensen, som glædede sig højlig over et Digt, M. P. havde skrevet til ham. Mangler i fig. Udg.

LXV. Lavoni Urnæo — Montem-Belticum. (Malm. 1616). Er XLVII i fig. Udg.

LXVI. Bartolomeo Hansenio — Rosæfontem. (Malm. 1616). Forf. glæder sig ved Haabet om snart at faa „Magnum nostrum“ [p: Mogens Bertelsen] nærmere, denne sjeldne Mand, hvis Lykke ikke svarede til hans Fortjenester. Er XLVIII i fig. Udg.

LXVII. Martino Persæo Jcto — Sinclari-Holmiam. (Malm.). Mangler i fig. Udg.

LXVIII. Jo. Laurentio Bliccio — Portuam. (Malm. 1617). Er XLIX i fig. Udg.

LXIX. Heinrico Hamiltono Jcto — Portuam. (Malm. 1617). Mangler i fig. Udg.

LXX. Georgio Christophoro — Vejos. (Malm. 1617). Er L i fig. Udg. Forf. spørger G. C. til Raads, om han skulde udgive sine Breve. I Nederlandene og Italien var man vant til sligt, men vilde man i Danmark finde sig deri?

LXXI. Martino Persæo Jcto — Glassacium. (Ystadie V. Id. Decembr.). Forat forslaa Tiden under et Ophold i Ystad, hvor Forf. vel nød god Beværtning, men savnede

lærde og oplivende Samtaler, skrev han til M. P. Mangler i fig. Udg.

LXXII. Oligero Rosæcransio — Rhodoholmiam. (Malm. 1616). Mangler i fig. Udg. Er LXIII i 1ste Udg. af Cent. I.

LXXIII. Heinrico Hamiltono — Portuam. (Malm. 1616). Forf. spørger H. H. til Raads, om det gik an, at han udgav sine Breve. Lipsius og Puteanus havde udgivet deres Breve, men det var tvivlsomt, om man hertillands vilde synes derom. Mangler i fig. Udg.

LXXIV. Jo. Severinio Fyono — Locum Regium. (Malm. XIII. Kal. Sext.). Er LI i fig. Udg.

LXXV. N. N. [W. Westhvio?] Comiti Palatino. (1617 Kal. Jun.). Mangler i fig. Udg.

LXXVI. Regelo Regelo, Andrea Bremero — Anconæ. (1617 VII. Kal. Jun.). Er LII i fig. Udg.

LXXVII. Severino Velleio — Rostochium. (Malm.). I fig. Udg. LIII. Forf. er bedrøvet over, at S. V. er rejst saa langt bort uden at lade ham det vide forud.

LXXVIII. Paulo Martinio — Lundiam. (Malm. [1616]). Mangler i fig. Udg.

LXXIX. Helio Paulo — Octaviam. (Malm. 1617). Mangler i fig. Udg.

LXXX. Casparo Erasmo — Portuam. (Malm. Kal. Nov.) Er LIV i fig. Udg. Jvfr. XLIX i 1ste Udg. af Cent. I.

LXXXI. Paulo Martinio — Lundiam. (Malm. 1616). Handler ligesom LXXVIII om en Ansættelse, som det synes i Lund, hvilken Forf. efter P. M.s Raad tænkte paa at søge. Med livlig Fantasi udmaler han, hvor herligt de skulde have det sammen. Er LV i fig. Udg. Jvfr. XLIV i 1ste Udg. af Cent. I.

LXXXII. Lavoni Urnæo — Montem-Belticum. (Malm. 1616). Om samme Sag. Forf. havde nu omtrent opgivet Haabet om at naa sit Ønske. Slog det Fejl, vilde han rejse udenlands et Par Aar. Er LVI i fig. Udg.

LXXXIII. Jo. Severinio Fyono — Locum Regium. (V. Kal. Jun. 1617). Mangler i fig. Udg.

LXXXIV. Severino Laurentio — Portuam. (Malm.). Er LVII i fig. Udg. Jvfr. LXIIX i 1ste Udg. af Cent. I.

LXXXV. Jano Bagero — Portuam. (Malm. 1616). Mangler i fig. Udg. Er LXX i 1ste Udg. af Cent. I.

LXXXVI. Paulo Martinio — Lundiam. (Malm. 1616). Er LVIII i fig. Udg. (se foran: LX). Trøstebrev til Biskoppen, som for ikke længe siden havde mistet sin Fader, og nu nys sin Svigerfader.

LXXXVII. Eilhardo Lubino — Rostochium. (Malm. 1616). Er LIX i fig. Udg. Jvfr. LXXI i 1ste Udg. af Cent. I.

LXXXVIII. Bartolomæo Hansenio — Rosæfontem. (Malm. 1616). Er LX i fig. Udg. og LXXIII i 1ste Udg. af Cent. I.

LXXXIX. Magno Bartolino — Borræam. (Malm.). Forf. udtaler sin Længsel efter Brev fra M. B. eller Besøg af ham. Mgl. i fig. Udg.

XC. Boetio Laurentio — Lundiam. (Malm.). Forf. glæder sig over, at B. L. syntes godt om hans „Pericula“. Er LXI i fig. Udg.

XCI. Paulo Martinio — Lundiam. (Malm.). Trøstebrev i Anledning af A. S. Vedels Død. „Senex fuit ingenio alto, alacri, sine fuco aut fraude, pietatis amans, virtutis fervidus et constans cultor“. Er LXII i fig. Udg. Jvfr. LXXXI og LXXXIV i 1ste Udg. af Cent. I.

XCII. Magno Bartolino — Borræam. (Malm.). Mgl. i fig. Udg.

XCIII. Joanni Georgio — Linipolim. (Malm. 1617). I fig. Udg. LXIII, men med (det urigtige) Aarstal 1615.

XCIV. Paulo Martinio — Lundiam. (Malm.). Mgl. i fig. Udg.

XCV. Nicolao Olao — Asseroam. (Malm. 1617). Mgl. i fig. Udg.

XCVI. Lavoni Urnæo — Montem-Belticum. (Malm. 1616). Mgl. i fig. Udg.

XCVII. Martino Persæo Jcto — Sinclari-Holmiam. (Udat.). LXIV i fig. Udg.

XCVIII. Jo. Severinio Fyono — Locum-Regium. (Malm. 1617). Er LXV i fig. Udg.

XCIX. Canuto Alaudæ — Wittebergam. (Malm. 1617).

Forf. sender sine „Miscella“ og beretter, at han forberedte en Udgave af sine Breve. Er LXVI i flg. Udg.

C. Johanni Henningio — Portuam. (Malm. 1617).
J. H. søgte Ansættelse i Skaane. Forf. glæder sig over, at han nu havde vendt sin Hu til sin Hjemstavn. Den Plads, han nærmest tænkte paa, vilde han dog ikke kunne faa. Er LXVII i flg. Udg. med (det urigtige) Aarstal 1618.

VI.

Bertili Canuti Epistolarum selectarum centuriæ quinque, quæ Lipsianum aliquid habent infusum et ad morem ac modum novæ illius Musæ. Indices adjuncti qui ostendunt si quid eminent, et ad virtutem aut honestatem docet et deducit. Similitudinum item Atticarum libri duo e Commentariolis quibusdam, sive Notæ sunt, in Marcum et Matthæum selecti. Rostochii. Literis Mauritii Saxonis. Impensis Johan. Hallervord. Bibl. 1623. (8vo).

Dette omfangsrige Bind aabnes med en Fortale til Christian Friis og Holger Rosenkrands, der efterfølges af en almindelig Fortale: „Ad ævum hoc pro editione proque opere excusatio“. De enkelte Dele af Skriftet have særlige Titelblade og Tilegninger. Titelen til den første lyder:

Bertili Canuti Epistolarum Centuria auspicalis.
Ad V. illustrem Sigvardum Grubbium heroem.
Ad lectorem de Stilo, deque Characterè isto monitum. Rostochii. Literis Mauritii Saxonis.
Anno M. D. C. XXIII.

Med Undtagelse af Stykket „de Stilo“ (p. 14—24) findes det øvrige Indhold allerede i det væsentlige i den ovenfor (S. 275—97) beskrevne 2den Udg. af Cent. I, hvor ogsaa de vigtigste Forskjelligheder mellem denne og hin Udgave ere omtalte. — Derpaa følger (p. 258—447):

Bertili Canuti Epistolarum Centuria II. Ad Magnum Heroëm Lavonem Urnæum. Rostochii.
Curante Jo. Hallervordio. Anno M. D. C. XXIII.

De første 67 Epistler i denne Udgave findes allerede i den ovenfor (S. 297—304) beskrevne 2den Udg. af Cent. II. Resten er ny. Indholdet af disse 33 Breve skal derfor her i Korthed angives.

LXVIII. Nicolao Portæ — Vomium. (XV Kal. Nov. 1618). Forf. havde skaffet N. P. Præst i Vomb en Huslærer til hans Børn, hvilken herved anbefales paa det bedste.

LXIX. Jo. Vadsonio. (Udat.) Hans Watzon var bleven sin Faders¹⁾ Eftermand [som Præst i Grønby i Skaane]. Forf. giver ham en glimrende og poetisk Skildring af Landlivets Herlighed.

LXX. Michaeli Havemano — Rostochium. (Læderæe IV Id. Maji 1620). Forf. takker for et Brev og et tilsendt Digt.

LXXI. Ad Præstites Inglianos. (VII Id. Sept. 1619). Forf. udtaler sin Glæde over at være bleven Præst i Løderup og takker Præsterne i Ingelstad Herred for det paa ham faldne Valg til Herredets Provst. Han opfordrer dem til at samles med ham den 14. Septb., inden han drog til Landemodet i Lund.

LXXII. Ad eosdem. (Udat.). Et Embedsbrev angaaende nogle Penge, Præsterne skulde udrede.

LXXIII. Ad Diaconos et Symmystas. (VI Id. Decemb. [1619]). En skarp Mindelse til Degnene om at udrede den Afgift (Pens), de skulde betale til den nærmeste Skole [Ysted].

LXXIV. N. Jacobæo Aurifici. (Læderæe XII Kal. Anni 1620). Om en ung Mand, Forf. sendte Niels Ibsen Guldsmed [Præst i Ingelstorp], til Medhjælper under den grasserende Sygdom. Naar der kom en Biskop, skulde han søge Stadfæstelse hos denne.

LXXV. Willichio Westhvio. (10 Kal. [April 1620]). Kapellanen i Ingelstorp var død strax efter Biskop Povl Mortensens Død. Forf. havde da konstitueret Overbringeren i den ledige Plads, da Præsten under den stærke Dødelighed,

¹⁾ Hr. Oluf Wadtzøn døde i Adv. Søndag 1618 (Cawallin, Lunds St. Herdam. II, 217).

som da herskede. ikke kunde undvære en Medhjælper. Nu beder Forf. sin Ven W. W. at tage sig af ham hos den ny Biskop, at han kunde blive stadfæstet i Embedet. Det vilde være haardt, om han nu, efter at have gjort Tjeneste i tre Maaneder, skulde blive forkastet. Desuden var han af god Familie, og Forf. kunde have god Nytte af ham som en Art Amanuensis, da han skrev godt for sig og boede ham saa nær.

LXXVI. Matthiæ Johanni, Episcopo. (Udat. [1620]). Forf. hilser den ny Biskop velkommen og skriver til ham om samme Sag, som er berørt i forrige Brev. Det vilde gjøre ham meget ondt, om Kapellanen i Ingelstorp ikke blev stadfæstet i Embedet. Han var en Slægtning af M. Christen [Jensen Guldager] i Roskilde og havde andre gode Forbindelser.

LXXVII. Erycio Puteano — Lovanium. (Udat. [Oct. 1618]). Forf. omtaler, at Sivert Grubbe nys var dragen til Sverig i en offentlig Sendelse og at han ventedes hjem inden Vinteren.

LXXVIII. Regelo Regelo, Andræ Bremerø, Laurentio Asserø — Malmogiæ. (Udat.). Om de gamle Digtere.

LXXIX. Regelo Regelo — Malmogiæ. (1618). Forf. giver R. R. forskjellige gode Raad, da han nu skulde forlade ham.

LXXX. Regelo Regelo — Portuam. (Malmogiæ Id, Nov. 1618). Forf. sender R. R. et Vidnesbyrd for ham til Universitetets Professorer (dat. Prid. Id. Nov, 1618). Heri bevidner han, at han har haft ham i sit Hus og under sin Vejledning. Han havde aldrig haft nogen bedre Discipel og faa, der kunde lignes med ham. Skjønt han kun var 15 Aar gl., var han udmærket i latinsk Brevskrivning, Poesi og Musik.

LXXXI. Jano Grutero — Heidelbergam. (Malm. XII. Kal. Dec. 1618). Forf. sender J. G. en Del af sine Digte; klager over sin langvarige Sygelighed.

LXXXII. Paulo Martinio — Lundiam. (Udat.). Forf. spørger, om Biskop P. M.s Hustru havde født, og Bekymringen i den Anledning var afløst af Glæden. Han taler om det truende Varsel, at en Komet havde ladet sig tilsyne. Dagen før Synet af den havde han begyndt at udlægge Jonas for sine Tilhørere.

LXXXIII. Oligero Rosæcransio — Ottoniam. (XV. Kal. Anni 1618 [o: 18 Decbr. 1617]). Forf. udtaler sin Hengivenhed for H. R. og beklager, at han paa Grund af Ildebefindende ikke havde kunnet komme til Kbhvn. for at træffe R. der.

LXXXIV. Oligero Rosæcransio — Helmstadium¹). (1619). Forf. havde den største Lyst til at se til H. R., men en Kollegas Sygdom havde forøget hans Arbejde saaledes, at han i een Maaned havde haft henved 60 Taler at holde; selv var han ogsaa bleven syg. Han nødtes til at søge Forflyttelse. Hvis R. drog tilbage over Kbhvn., vilde han se at træffe ham der. Et Digt, tilegnet R., laa færdigt for at afgaa til Bogtrykkeren, „te meque æternum faciet, si excudetur“.

LXXXV. Palæmoni Rosæcransio. (1619). Forf. glæder sig over, at P. R. havde udtalt sig gunstig om ham og hans Forfattervirksomhed, hvorom Westhovius havde forsikret ham. Han taler om, hvorledes det stod i Digternes Magt at bringe store Mænds Berømmelse til Efterverdenen, og udtaler sin Hensigt at vise P. R. en saadan Tjeneste.

LXXXVI. Andrea Bremero et Laurentio Asseroo — Malmogæ. (Malm. 1618). De to nævnte Ynglinge skulde nu forlade Forf. for som Studenter at gaa til Kbhvn.; han giver dem gode Raad med paa Vejen. For den sidste af dem, Lavrits Nielsen, som Forf. havde haft i sit Hus og under sin Vejledning, er vedføjet et Testimonium (dat. Anconæ Kal. Dec. 1618), hvori han anbefales paa det bedste.

LXXXVII. Joh. Henrico Alstedio. (Malmog. 1619). Forf. udtaler sin store Beundring for A., hvem han betegner som en af Aarhundredets største Videnskabsmænd.

LXXXVIII. Jano Grutero. (Anconæ 1619). Forf. havde for en Tid siden skrevet til G. (se LXXXI) med Hamilton, som var rejst didhen [til Heidelberg], og havde sendt ham nogle af sine Skrifter; nu søger han paa en fin Maade at bringe G. til at udtale sig om dem og om den for ikke længe siden udkomne anden Centurie af hans Breve.

1) Sikkert en Trykfejl for: Halmstadium.

LXXXIX. Erycio Puteano. (Postrid. Id. Mart. 1619). Forf. glæder sig ved at have gjenvundet sin Sundhed; men for Resten rasede Pesten rundt omkring, i Norge — i Bergen sagdes der at være død 6000 Mennesker — og i Kjøbenhavn, saa den vistnok ogsaa snart vilde naa til Malmø.

XC. Henrico Ebbio. (Malm. Postrid. Id. Mart. 1619). Forf. havde sendt H. E. [vistnok en nederlandsk Lærd] adskillige af sine Skrifter og søger nu at udforske hans Mening om dem.

XCI. J. Tav(sano) — Malmogiæ. (Malm. Non. Sext. 1617). Et langt Brev om litterære Sager.

XCII. Johanni Andreae — Tyelsæam. (Udat.). Forf. stod i Begreb med at tiltræde en Rejse (se XCIII), som han haabede skulde være gavnlig for hans Helbred. Takker for en tilsendt Bog.

XCIII. Matthiæ Nicolao — Hoslævam. (XVI. Kal. [Oct.?] 1618). Om en Rejse, Forf. om nogle Dage vilde tiltræde til [sine Svigerforældre i] Bleking. M. N. havde lovet ham en Hest til Rejsen.

XCIV. Andreae Septimio — Osterlæam. (Christianiæ V Kal. Oct. [1618]). Forf. beklager, at han paa sin Rejse ikke fik Lejlighed til at besøge A. Sivendsen, Præst i Østerslöv, hvis Broder, „den store og sjeldne Mand“ C. Septimius [Præst i Stoby], han hilser paa det forbindtligste.

XCV. Petro Olao — Gemsæam. (Christianiæ V Kal. Oct. [1618]). Forf. undskylder, at han, skjønt han var i Nabolaget, ikke kunde besøge P. O. [Præst i Gemse og Nessum, ventelig Fader til Olaus Samius Gemsæus og til Laurentius og Andreas Samius (se ndf. S. 318), til hvilke Bertel Knudsen ogsaa har skrevet Breve], da hans slette Helbredstilstand nødte ham til at ile hjemad.

XCVI. Zachariæ Paulo. (Christianiæ V Kal. Oct. 1618). Et Brev omtrent af samme Indhold som det foregaaende. Forf. udtaler sin store Hengivenhed for Z. P. [Præst i Bekkeskov og Kjeby i Villands Hrd.].

XCVII. Olao Worm. (VIII Kal. Jan. 1618). Om antikvariske Sager, især Runeindskrifter.

XCVIII. Laurentio Asseroo. — Portuam. (Udat.). Forf. opmuntrer [sin Svoger] L. A. til for sin Sundheds Skyld at gjøre en Rejse i Sjælland og at afskrive de Indskrifter, han fandt paa Mindesmærker og andensteds. „Scis Bartholinum, scis Wormium, hoc est reges literarum et dictatores, monuisse jam dudum, ut te aliumve e meis juberem“.

XCXIX. Christiano Thomæo V. N. — Anderscoam. (Malm. 1618). Forf. sender C. T. [Sehested] en Samling af sine trykte Breve og udtaler det Haab at komme i venskabelig Forbindelse med ham.

C. Matthiæ Nicolao — Hoslævam. (Malm. Non. Oct. [1618]). Lykønskning til M. N. i Anledning af hans Datters Forbindelse med en anset Mand. Taksigelse for Laanet af en Hest (se XCIII).

Bertili Canuti Epistolarum selectarum Centuria
III. Ad Generosiss. V. Andream Bilde, Equitem Auratum. Rostochi Curante Jo. Hallervordio. Anno M.DC.XXIII.

I Fortalen (dat. Malmogiæ V. Kal. Sext. 1618) til Rigsraad Anders Bilde til Rosendal, Lensmand paa Helsingborg Slot, bemærker Forf. meget oprigtig, at hele hans Bestræbelse i disse Breve gik ud paa at efterligne Lipsius; det var ham ikke magtpaaliggende at vinde Bifald hos andre end hos Lipsius's Beundrere. — En Del af Brevene i Samlingen ere mangfoldig varierede Indbydelser til Forf.s Bryllup den 10de Sept. 1616.

Bertili Canuti Epistolarum selectarum Centuria
IV. Ad Celsissimum Virum Andream Sinclarum, Militiæ Ducem. Rostochi Typis Mauritiæ Saxonis Anno M.DC.XXIII.

Fortalen til Anders Sinclar til Gladsaxe, Ridder og Øverste for den skaanske Rustning, er dat. Malmogiæ ad V. Kal. Sext. 1618. A. S. omtales som nedstammende fra en af Skotlands anseeligste Adelslægter, og som den, der med Held havde forenet Mars med Muserne.

Bertili Canuti Epistolarum Centuria V. Ad magnum procerem Tagium Tottium Octavi F. Rostochir Typis Mauritii Saxonis Anno M. DC. XXIII.

Fortalen til Tage Ottesen Thott, Herre til Eriksholm, Næs og Skabersø, Lensmand i Lister og Bleking, er dat. Læderæ Id. Decb. 1620. Heri omtaler Forf. den store Sygelighed, der havde hersket i hans Sogne.

Gnomæ et Similitudines non omnes sed maxime insignes, quæ in Epist. Canutiis inspersæ. Collectore C. Veværo P.¹⁾ Rostochi Curante Jo. Hallervordio. M. DC. XXIII.

Skriftet, der indeholder et ordnet Udvalg af de mange tildels træffende sententiøse Udsagn, der findes spredte i Bertel Knudsens Breve, er forbundet med ovenstaaende Brevsamling, men har dog særlig Signatur og Pagination. Det er af Samleren Christianus Veværus Portuanus ved en Fortale, dat. Esboæ Kal. Decembr. 1622, tilegnet Præsterne i Vemmenhøjs Herred.

115 Similitudinum Atticarum libri II. E Commentariis quibusdam in Marcum et Matthæum selecti. Rostochi Ex officina Peditana.

Skriftet, der ved Signatur og Pagination er forbundet med foranstaaende, er ved en Fortale, dat. Lederæ Kal. Martiis 1623 [af Bertel Knudsen] tilegnet Boghandler Joh. Hallervord i Rostok.

¹⁾ D. e. Portuano (o: fra Kjøbenhavn). Christen Pedersen Væver blev i Begyndelsen af Aaret 1622 afsat fra sit Embede som Præst i Gjerslev og Ønerup i Skaane, fordi han ved en Ildebrand havde anvendt et overtroisk Middel til at standse Ildens Magt (Engelstoft, Univ.- og Skole-Annal. 1809 II, 187—91. Cawallin, Lunds St. Herdaminne II, 223—4).

Kirkelige Forhold og Personligheder i Aarhus Stift i ældre Tid.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

I.

Biskop Erik Mogensen Graves Levned,

fortalt af ham selv.

Den Skik, som endnu følges hist og her paa Landet, at ved Ligbegjængelser den afdødes Levnedbeskrivelse oplæses, var som bekendt i ældre Tid ganske almindelig og har bidraget til, at fyldigere Efterretninger haves om ikke faa Fortids-Personligheder, om hvem vi sikkert ellers nu kun vilde vide lidet eller intet. Undertiden finde vi, at vedkommende med sin Jordefærd for Øje selv har optegnet de vigtigste Tildragelser af sin Levned, i den Hensigt at det skulde benyttes efter hans Død. Det er saaledes Tilfældet med efterfølgende Fremstilling af Aarhus-Bispen Erik Mogensen Graves Levned, der her meddeles efter det originale Haandskrift i Kongl. Bibliothek, Kallske Saml. 532. 4to¹). En saadan Bestemmelse maatte uvilkaarlig øve sin Indflydelse paa Fremstillingsmaaden, der lettelig derved blev noget tør, men til Gjengjæld vel i Regelen heller ikke kom til at indeholde andet end paalidelige Kjendsgjærninger, om end disse sædvanlig fremstilledes i

¹) Dette synes ikke skrevet med Bispens egen Haand, fra hvilken derimod enkelte Rettelser i Haandskriftet ere.

det for vedkommende fordelagtigste Lys, medens det vel ogsaa kunde ske, at han af en naturlig Beskedenhed undlod at omtale Forhold, som det kan antages, at en taknemmelig Efterslægt eller den velvillige Taler, som paa Begravelsesdagen førte Ordet, sørgede for at faa fremdragne og belyste i den Levnedsskildring, som ved denne Lejlighed gaves af den afdøde.

Nærværende Stykke er i det tidligste forfattet 1681, med hvilket Aar Biografien slutter, men det sidste Gjennemsyn af den, hvorved enkelte Smaarettelser foretoges, er sket 1687, altsaa fire Aar før Biskop Erik Graves Død. Ved denne Lejlighed tilføjede han følgende yderligere Anvisning for den Mand, der skulde parentere over ham:

I.

Texten, som kan bruges til Ligprædickenn, kand være aff Psal. XXVII v. v. 13, 14. Dersom jeg troëde icke at see paa Herrens goëde i dee Levendis Land (da motte jeg ofvergifue mig). Bie efter Herren, vær trøstigt, oc hand skal styrcke dit hierte, oc bj efter Herren.

II.

Eller oc aff Psal. LV v. v. v. 17. 18. 19. Jeg vil raabe til Gud, oc Herren skal frelse mig. Jeg vil tale oc hyle, aften oc morgen oc middag, saa skal hand høre min røst: Hand forløser min siel i freed.

Dend 1ste Text kunde mueligt befalde dend Gudz Mand, som Ligprædicken forretter, best, (Saa som jeg stiller det til hannem, enten hand vil bruge nogen af disse tvende eller hand self vil udvæle eenn anden Text). Imidlertid kunde vel in Exegesi begge Texter confereris ved saadan occasion. I. At dette Verdens onde er saa mangfoldigt, at vi snart maatte (om Gud icke med sin Hellig Aand opholt os) slet ofvergifue os, Huad vi da skall giøre i dette meeget onde? nemblig 1. Raabe til Gud, tale oc hyle, aften, morgen oc middag: 2. Troë at vi skal see paa Herrens gode i de levendis land: 3. Være taalmodige oc trøstige, i det vi bier. ja bier efter Herren. II. Naar vi, som meldet er, saa forholder os i denne vor modgang imod Gud, hvorledis hand sig da

vil forholde imod os? nemlig, at hand 1. vil frelse os, 2. Høre vor røst, 3. Styrcke vort hierte oc 4. forløse vor siel i fred.

Efter Biskop Graves Død (1691) forblev nærværende Haandskrift i Aarhus, hvor man ser, at P. Poulson har benyttet det i sit Skrift Bibliotheca Aarhusiensis, Hafn. 1725, p. 84 sq.¹⁾ og siden Fr. Nannestad i sit Skrift Hilaria Aarhusiensia, Hafn. 1748, p. 160 sq. Da begge disse Forfattere imidlertid skrev paa Latin, og deres Skrifter ingenlunde hyppig forekomme, og da de heller ikke have kunnet medtage ethvert af Forfatteren fremhævet Træk, har jeg anset det for passende her at meddele det hele i den oprindelige danske Skikkelse.

I. N. J.

Belangende min Fødtzel og Lifvis oprindelse, saa og Lefneds Fremdragelse i Verden, fra huilcken Gud unde mig christelig og salig at skillis, naar mit maall er kommen og mit Løb fuldkommen,

Da er Jeg født udi Lund i Skaane aar effter Christi Fødtzel 1624 dend 26 Septemb. ved 3 slett om Morgenen af Hæderlige og Christelige Forældre. Min Fader var dend Ærværdig, Hæderlig og Højlærde Mand Mag. Mogens Grawe S. S. Theologiæ Lector og Canonicus ved Lunde Dombkirche. Min Moder dend Hæderlig, Dydig og Gudfryctig Matrone Anne Erichs daatter, S. Mag. Erick Anderssens, fordum Slodz-Præst paa Kiøbenhafns Slot²⁾, der effter Kong. Maytt. højløwlig Amindelse Christiani 4. Hof-prædichantis daatter, begge salige hos Gud.

Strax effter dend naturlige Fødsel hafver velbemelte mine S. Forældre ladet mig dend 29. Septemb., som ind-

¹⁾ Poulsons Biografi af Biskop Grave er siden benyttet af Zwergius (Sjæl. Cler. S. 632—45) i hans udførlige Levnedsbeskrivelse af denne Mand.

²⁾ Dette er dog neppe rigtigt, da M. Erik Andersen ikke var Slotspræst, men residerende Kapellan ved Frue Kirke i Kbhvn, inden han blev Hofpræst. (Rørdam, Kbhvns Univ. Hist. III, 740—1).

falt paa Michels Dag, komme til dend hellige daab, der at igienfødis og indlifvis Christo og hans dyre-kiøbte Meenighed: Der efter fra første barndom udi Guds Fryct óg gode Sæder mig optuctet, og flittelig i dend Christelig Lærdoms Fundamenter, børne-lærdom, og de lettiste og fyndiste Skriftens Sproch, som vor Saligheds grund bestaar i, effter min alders maade mig underviist.

Udj min alders siette aar og der effter er Jeg betroed adskillige fornemme Præceptorum een effter anden deris privat institution, huor min S. Fader, som da var Rector Scholæ i Lund, sielf hafde flittigste opsiyn med mig, og lod ingen tid forbigaae, naar hand fra sit Embedis besværinger hafde ledighed, at hafve øjne og ørne hos, paa huad maade mine Scholemestere mig instituerede, og huad ieg mig under deris information forbedrede. Særdelis holt dend S. Mand mig flittelig til *Lectionem Biblicam Vet. et Novi Testam.*, saa ieg *distincte integra capita* kunde memoriter recitere og *faciliora dicta Textus Græci*, saa viit min alder kunde taale, til hans Fornøjelse resolve.

Imidlertid ieg saa var under *privata Informatione*, og min S. Fader effter Sl. Mag. Arnoldum Munthenum var bleffven S. S. Theologiæ Lector i Lunds Gymnasio, hafver Mag. Jens Schelderup, som nogen tid effter var bleffven Rector Scholæ i Lund, men siden Slotz-Præst paa Kiøbenhaffns Slott, der effter Sogne-Præst til S. Nicolai Kircke, og endelig Biscop i Bergen, saa vel som Con-Rector ibid. Mag. Niels Hiortt, som hafde deris Kost i mine S. Forældris Huus, haft flittig indseende med mig, at ieg ved en god *Methodum til artium et lingvarum cognitionem* kunde manu-duceris og legge grundvold til en god Stil med tiden at elaborere.

Endelig der ieg var i mit alders 12 aar, ehracted min S. Fader gafnligt at lade mig komme in *Scholam patriam publicam et trivalem Lundensem*, og fick ieg da *locum in quinta classe* og bleff *quartus a supremo*, da samme *Classis Collega*, dend fornemme lærde Karl og herlige Poet Janus

Kysius, som siden blev Præst og Provst paa Borringholmb, adhiberede baade publice og privatim til min Forfremmelse, med omhyggeligste underviisning sin yderste flid og vindskibelighed.

Anno 1636 nogen tid før Paaske, da anniversarium et solenne Examen udi Scholen holtis af Bispen, Professorerne samt Sogne-Præsten og andre giestlige ibid. bleff ieg aff dend Vel-ærværdige, Hæderlige og Højlærde nu salige Mand Doctor Madtz Jensøn Medelfar, Biscop ofver Schaane Stigt, transfererit in classem Rectoris, og som min S. Fader da siyntis for min liden alder og vext skyld, at ieg endnu et aars tid kunde vel forblifve under quintæ classis Collegæ institution, saa som ieg og med min S. Faders villie aldeles gierne var tilfreds, tog dend S. Mand Bispen Doctor Madtz Jensøn mig i haand og sielf lidde mig i dend øfverste lectie, lagde de ord til: Jeg flytter ikke nogen op i allne tall. Grawius corpore parvus, sed animo magnus.

A° 1638 da velbem. D. Madtz Jensøn ved døden var afgangen, og dend Ædle og Velærværdige Mand Doctor Peder Winstrup hannem succederede, blef ieg in examine anniversario transfererit a parte inferiore in superiorem, og kient dyctig at høre Professorum Lectier in Gymnasio, nemblig min S. Fader Mag. Magnum Grawium in Theologia et Ebræa Lingva, Mag. Michaellem Mauritium in exercitatione Logices et Metaphysices, saa og Mag. Franciscum Rosenbergium, som da læste Physicam, Ethicam, Problemata Euclidis et Arithmeticam, da ieg af Velb. Winstrupio bleff flytt ofver en stor haab, som hafde haft stæd ofver mig in parte inferiore et superiore, efftersom der i Lectien, saa vel som ofver dend gandske schole, var en meget stor conflux baade her af Riget, saa og andensteds fra: og saasom ieg i bem. classe Rectoris hafde continuerit udi 6 fulde aar og der ofver under Rectoribus Mag. Ivoro Wandalino et Mag. Olao Bagere, Con-Rectoribus Mag. Laurentio Allesio, Mag. Matthia Thomæo et Mag. Claudio Valdkirchio: og midlertid været der paa Gymnasio i 4 aar,

og udi 3 aar supremus in classe Rectoris, begaf ieg mig med Bispens og Professorum samtpt schole-mesters gode samptyche og Testimonio til det Kong. Universitet i Kiøbenhafn, og effter at ieg med vedtagne ceremonier hafde deponered, bleff ieg in Matriculam Regiæ Universitatis indskrefvet dend 30 Maji Anno 1643, Rectore D. Olao Wormio, Decano Mag. Jacobo Finchio; udvalgte samme tid Mag. Johannem Svanningium, da Orientalium Lingvarum Professorem, der effter S. S. Theologiæ Doctorem et Professorem og endelig Erche-Biscop, til Ingenii mei Formatorem et studiorum Moderatorem, som ald sin tid med største Kierlighed og oprictigste affection var mig bevaagen: og efftersom dend Hæderlig og Højlærde Mand nu S. hos Gud Doctor Niels Pofvelsøn Schandorphius S.S.Theologiæ Professor var en nidkier Mand for Guds ære, som med alsomstørste Fliid publice og privatim holt den studerende Ungdom til en sand Guds Fryct, flittighed i deris studering og skickelighed i lif og lefnet, bleff ieg da nogen tid dend S. Mands domesticus, nød i hans huus cammer og kost, indtil pladtz for mig bleff ledig in Communitate Regia, da ieg bleff intimered ved den Tridie Skifve i Closteret, og siden til de andre ascenderede, ligesom pladtz vacered til. Imidlertid exercerede mig declamando in æde Regentiana Græce et Latine, saa vel som disputando i Hofmesters Boder [og] Regentz-Kirchen, iche uden Auditorii gode Fornøjelse.

Anno 1645 dend 12 Murtij subjicerede Jeg mig Examine Theologico, og bekom laudabilem Attestationem, Examinatoribus D. Nicolao Schandorphio, D. Laurentio Martini Schavenio et Mag. Erico Olai Tormio, som da i allis paahør lofvede at hafve omhue for min forfremmelse effter de ingenii et eruditionis stricturas, ieg hafde ladet kiende in examine, da af dend mængde, der var oppe til Examen, ichun 2 personer foruden mig blefve approberede, som af de 3, der anammedis, var dend øfverste. Prædicchede dereffter for min dimiss i Regentz-Kirchen den 8

Julij, som ieg samme bekom med lige berømmelse. Och efftersom Gud i samme aar velsignede Landene igien med dend ynskelig fred och rolighed, da uanseet Commensales ved dend tridie skifve i Closteret instændig begiærede mig til deris Decanum, siyntis dog min S. Fader mit gafn at være at antage docendi partes i Lunde-schole: reiste saa med hannem til Lund, hvor imidlertid dend svenske Armees, som mand hafde formeent at hafve været fra Landet, uformodentlig kom ned fra Christians-stad til Lund, og lagde sig for Malmøe, indtil de en kort tid effter qviterede Landet. Disimidlertid var dend S. Mand og Jeg icke i ringe Fortræd og Fare, efftersom ieg idelig maatte reise til dend Svenske Lejer og accordere med Oberste Kling-spore, som hafde min S. Faders gaard til kvarter, og krefvede en stoer Sum Pendinge for gaarden, hand hafde salveret, saa at dend S. Mand og Jeg, som ickun foruden en tienestepige var allene i gaarden, maatte dag og natt tage imod mange partier, indtil Gud da gjorde det, at de droge af Landet til Sverig igien. Der Bispen D. Peder Winstrup med de andre Canonicis var kommen tilbage til Lund igien, offererede Velbem. D. Winstrupius mig Rectoratum Scholæ Ydstadiensis: Men som min S. Fader ynskede helst at hafve mig i Lunde-Schole, at ieg ved hans raad kunde manu-duceris til dend beste docendi Methodum, antog ieg da Hørers pladtz først in tertia, der effter in quinta classe, udi hvilchen bestilling ieg nest Guds bistand dend flid og fruct med Ungdommen, som ieg hafde stoer conflux af, beviste, at Bispen og samptlige Professores kiente mine discipler udi 5 lectie dyctige at dimitteris til Academiet i Kiøbenhaffn og publice gafve mig vidnisbyrd for min exemplar Flid og Fruct, ieg havde beviist, og i allis paahørtachede mig derfor. Imidlertid ieg var Collega 3tiæ classis, tog ieg Baccalaurei-graden, Decano Collegii Philosophici M. Georgio Frommio, da Eloqventiæ et Mathematicum Professore publico. Samme tid anmodede mig Velbem. Mag. Jørgen From, at Jeg mig vilde antage nogle Herremænds,

særdelis Velb. S. Jørgen Windtz børn, under Institution i dend Højærv. Mands D. Jesper Brochmands huus; men som D. Peder Winstrup actede det at være mit saa vel som Scholens gavn at forblifve ved disciplerne in quinta classe, vilde ieg da icke heller gaa af hans raad.

Anno 1649 tilbød Bispen D. Winstrupius mig Recto-
ratum Scholæ i Helsingborg, og instendigst anholt hos mig, at ieg samme Rectorat vilde antage, efftersom Ungdommen sammesteds behøfvede en god Rectore, formedelst dend iche til hans Fornøjelse af dend forige var opdragen: Men som capitulet i Lund hafde da offererit mig Boserup Kald ved Malmøe, som var et got Kald, som Capitulet hafde Jus til, da mit Kalds bref var alt færdig skrefven, og godt Folck i landet for deres børn skyld intet gierne hafde seet, ieg kom fra Lunde-schole, lod ieg mig dog endelig af Bispen ofvertale, og antog Helsingborg Schole at være Scholemester udi, i Forhoebning, at ieg snart, som Bispens ord var, ved Guds bistand kunde blifve Sognepræst i bem. Helsingborg effter Mag. Andrean Gæmsæum, som da var suag og troedis iche til lifvet, og fulde da nogle af mine disciple in quinta classe, saa vel som nogle af Classe Rectoris i Lund mig til Helsingborg, og gafve sig der under min Disciplin. Imidlertid der Gud kaldte bem. Sogne-Præst Mag. Gemtzæum, lod Borgemester og Raad mig kalde for sig i Helsingborg Kirche, og som de udi Sogne-Præstens svaghed, da ieg ofte for hannem hafde betient prædichestolen, saa vel som ellers, da ieg der i Hospitalet hafde, som min bestilling udkrefvede, huer Maaneds dag prædichen, hafde behaget mine gafver paa prædichestolen, tilbød de mig Sogne-Præstis Kald i Helsingborg; reiste saa tvende af øvrigheden sammesteds paa Borgemesters og Raads vegne til Kiøbenhafn underdanigst at anholde om mig til deris Sogne-Præst, men der de ankom, gaf Statholder og H. Canceler dem det suar, at hans Kong. Maytt. allerede hafde lofvet det bort til en anden, ieg skulde dog blifve antegnet til god Forfremmelse

paa et andet stæd, efterdi Borgemester og Raad saa in-
stendig mig begierede, og de det icke tilforne betimelig
hafde andraget. Der effter bleff af mange Adels Folck i
landet, særdelis Admiral Ofve Giedde og H. Hendrich Lin-
denow, da Slotz-Herre paa Christians-stad Slott, begiert af
mig, ieg vilde antage deris børn at reise i fremmede Lande
med; men som mig da var tilfalden en stoer svaghed for
brystet med blods opkastelse, torde ieg icke for min svag-
heds skyld tage imod deris tilbud.

Anno 1650 der ieg mod S. Hans dags tider hafde
sluttet at tage Magisterii graden, som stod i samme aar,
ankom skrifvelse til mig fra Kiøbenhaffn med begiæring,
at ieg i Hans Excell. H. Cancelers H. Christian Thomæsøns
nerværelse vilde lade mig høre paa prædichestolen i Kiø-
benhavn: reiste saa, dagen nest effter ieg samme skrifvelse
hafde bekommet, til Kiøbenhavn, og 3die dagen der effter
prædicerede i vor Frue Kirche: bleff der effter strax kaldet
op paa Slottet, og mig da i H. Cancelers nærværelse af
Hans Excell. Højædle Erich Rosencrantz til Rosenholm
tilbudten Hornslett Kald ved Rosenholm, som H. Cantzeler
saa vel som eendeel Professores, særdelis D. Oluff Worm,
mig da meget tilraade, og sagde dend S. Herre H. Christen
Thomesøn samme tid til Højædle og Velbaarne Erich Ro-
sencrantz, at hand maatte beholde mig til sin Sogne-præst
i 3 aar, men siden vilde hand skille hannem ved mig
igien, og hafve mig til en anden bedre stæd forfremmet:
bleff saa strax derpaa mig i mit logement udi Kiøbenhavn
tilskichet Kaldsbref paa Hornslett Kald, dateret den 20
Junij 1650.

Aldrig var ieg saa snart kaldet til bem. Hornslett Kald,
dend Højdele nu S. Herre Hendrich Ramell til Becheskow,
da Hofmester paa Sorøe, lod mig jo kalde til sig i sin
gaard i Kiøbenhaffn, og tilbød mig et andet Kald, som
dend S. Mand berømmede, og ved vitløftig tale stræbede
at ville ofvertale mig at antage det. Men som ieg da hafde
anammeth Kaldsbref paa Hornslett Kald, og fornam, at Gud

saa lovligen dertill hafde kaldet mig, saa var langt fra, at ieg for nogen Jordiske Fordeel vilde omskifte det, ieg saa nyligen var kaldet til: Tog saa i Jesu navn afskeed med mine gode berømmelige Testimoniis fra Academiet, resignerede Rectoratum Scholæ Helsingburgensis icke uden disciplernis, saa vel som mange got Folckis graad og bekymring, der fulgte mig til skibs, der ieg skiltis fra dem: og huad affection disciplerne oc deris Forældre hafde til mig, lode mange af dem paakiende med deris hæderlige Foræring paa broen til mig, da vi toge afskeed: ankom saa hid til Aarhus, og effter at den S. Mand Velærværdig og Højlærde D. Jacop Matthiison, Biscop ofver Aarhus Stift, den 30 Julij in Examine en berømmelig censur mig hafde gifvet ¹⁾, bleff ieg her i Aarhus Domkirche af hannem ordeneret dend 2. Aug. 1650.

Med huad troskab og fliid ieg effter dend aand og naade, Gud gaf mig, samme Kald og Kirche-tieniste udi 10 samfulde aar og noget paa det ellefte betiente, og med huad omhyggelighed ieg mine tilhørere store og smaa omgichis, saa og huad tieniste ieg beviiste dennem udi den Svenske Feide, saa vel som de Allieredis tider, maa de bære vidnisbyrd om, som sammesteds der lefvede, og saa mange som endnu lefver af dem, der kiente mig paa det stæd, saa at alle udi Meenigheden med væmodigste graad og taare beklagede, at de skulle miste mig, der ieg til Hofve blev kaldet.

Og efftersom Jeg fornam min S. Formands Mag. Christian Melchiorsøn Borgchgrewinchs Effterleverske Anne Hendrichs daatter at være en hæderlig, gudfryctig og forsiynlig Matrone, gafve vi effter foregaaende bøn og paa-kaldelse til den Almægtige Gud, og gode venners Raad og

¹⁾ Poulson stadfæster (Bibl. Aarhus. p. 88). efter en Tradition i Aarhus, at Biskop Jakob Matthiesen ikke blot udtalte sig med den største Berømmelse om Erik Grave ved denne Lejlighed, men ogsaa ytrede den Forventning, at han engang vilde blive hans Eftermand.

tilskyndelse, huer andre voris kærilige samtycke til et Christeligt Ecteskab med huer andre at indgaae, og stoed voris trolofvelse i bem. Hornslett nytt aars dag Anno 1651 og bryllup sammesteds Dom. Trinitatis nest der effter, da Mag. Jacob Knudsøn, Sognepræst til Aarhus Domkirche, Provst over Hasle-Herridt og Canonicus udi Capitulet, og siden S. S. Theologiæ Doctor i Kiøbenhavn, nu S. hos Gud, os copulerede. Udi samme Christelig Ecteskab, som dend naadige Gud hafver ladet os lefve med huer andre udi 36 aar, hafver Gud velsignet os med 3 børn, nemblig 2 sønner og en daatter, huor af dend første søn Mogens Erichsøn og Daatteren Anne Erichsdatter for rum tid siden saligen i Herren ere hensofvede.

Anno 1655 sidst in Junio var ieg foraarsaget at reise ofver til Schaane formedelst et skifte der at ofvervære, og som ieg derfra til Kiøbenhavn kom tilbage Tiisdag aften silde dend 10 Julij, fick ieg bud fra H. Canceler H. Christian Thomæsøn i mit Logemente, at Hans Kong. Maytt. naadigste befaling var, at ieg skulde prædicke paa Slottet for Højstbem. Hans Kong. Maytt. søndagen nest effter, nemblig dend 15 Julij, som og ved Guds naade bleff forrettet, huilchet dend Højlofflige Salige Konge lod sig i Kongelig Naade saaledis behage, at dend S. Herre H. Peder Reedtz, siden Kong. Maytt. Canceler, udi en fornemme Forsamling i Kiøbenhavn berettede, at det var aarsagen, huorføre ieg fra Hornslett til Hofve bleff kaldet.

Imidlertid ieg var Sognepræst i Hornslett, bleff mig trende gange Magisterii-graden tilbuden, dend første gang paa Academiets vegne i Kiøbenhavn ved dend S. Mand D. Jacob Matthiisens skrifvelse, huorudj mig Programma bleff tilskichet. Anden gang af Facultatis Philosophicæ Decano paa Sorøe Mag. Rasmus Brochmand. Tredie Gang atter af dend S. Mand D. Jacob Matthiisøn, som ved Mag. Krogium Rectorem Scholæ udi Aarhus lod mig sin skrifvelse med Programmate tilskicke. Men som ieg, da ieg var Rector Scholæ i Helsingborg, hafde sluttet at tage

graden i samme bestilling, og ved samme tid bleff kaldet til Hornslett Kald, saa vilde ieg da gjerne nøjes med den titul, ieg hafde paa det stæd, ieg var kommen til.

Anno 1660 ankom Hans Kong. Maytt. Friderici 3. naadigste Missive af dato Kiøbenhavn dend 25 Junij samme aar, at ieg mig strax skulde begifve over til Kiøbenhavn for højstbem. Hans Kong. Maytt. at lade mig høre paa Prædichestolen udi Slotz-Kirchen: begaff mig saa det forderligste mueligt var, og saa snart ieg kunde fornemme, at de Svenske Regimenter vare fra Sielland, paa reisen til Kiøbenhavn, ankom der dend 29. Julij om aftenen, fick saa Kong. befaling ved Ober-Secreterer Erich Krag at prædicke for Hans Kong. Maytt. den 5 Augusti udi Slotz-kirchen sammesteds, som og ved Herrens hielp bleff forrettet, og endog Hans Kong. Maytt. naadigst med min prædicken var tilfreds, bleff mig dog atter befalet den 7 Aug., som var en Tiisdag, at ieg næste Fredagen effter, nemlig dend 10. skulde prædicke igien for Hans Kong. Maytt. og bleff mig af Højstbem. Hans Kong. Maytt. forelagt Text af Job 11 a v. 7 ad 13. huilchen prædichen dend S. Konge lod sig saa behage, at endog der var sent bud til adskillige hæderlige og velbegafuede Mænd i Fyen og andensteds at lade sig høre, saa bleff mig dog alvorligen ved Secreteren Erich Krag anbefalet, at ieg uden ald lenger undskyldning strax effter Hans Kong. Maytt. befaling skulle komme op paa Slottet at giøre min underdanigste Æd for Hans Kong. Maytt. for hans Hoffprædichant at være effter D. Johan Badskiær, som da var bleffven Biscop i Wiborg Stift.

Med huad bevegelige ord allerunderdanigst da af mig med modige taare j øjnene bleff begiert, at ieg maatte forblifve ved Hornslett Kald, som ieg i saa mange aar hafde tient udi, at ieg til min dødedag der kunde tient Gud og hans Meenighed, efftersom ieg baade af Øffrigheden der til stæden saa vel som Sognefolchet saa var afholden, at de med største Væmodighed vilde miste mig, er Gud og enhuer

af de Kong. Ministris, som ieg da talte med, nochsom bevist: Men der Guds och Kongens villie var Loven, ieg hafde at skiche min villie efter, gjorde Jeg da min Underdanigste Æd for hans Kong. Maytt. dend 10. Aug. 1660. och sich saa mit bestallings bref dat. 12 Aug. at være hans Kong. Maytt. Hofprædichant. Og efftersom ieg Allerunderdanigst anholt at maatte reise tilbage at resignere Kaldet udi Hornslett, bleff mig atter befalet dend 24. Aug. at Jeg dend 10. Søndag efter Trin. som indfalt dend 26. Aug. igien skulle prædiche paa Slottet for h. Kong. Maytt. som og ved Guds naade bleff forrettet. Tiisdag dereffter kom atter bud til mig, at hans Kong. Maytt. naadigst ville, ieg om Fredagen nest effter skulle forklare dend Text Joh. 3 v. 13. Ingen far op til Himmelen, uden dend som kom ned af Himmelen, det er Menneskens Søn, som er i Himmelen. Huilchet der ieg ved Guds kraftige bistand hafde giort, bleff mig da skiched Kong. Maytt. breff, at ieg skulde nyde fri Skibe-rom til mit godtz fra Jylland til Kiøbenhafn at lade offerføre, saa og nyde fri heste og vogn ofver landet frem og tilbage, med naadigste befalning, at ieg med allerførste mueligt var skulde komme tilbage igien til Kiøbenhaffn. — Effter at ieg da i Jesu nafn iche uden alle tilhøreris stoere och smaa i Hornslett Kirche deris graad og modige taare formedelst min skilsmisse fra dem hafde resigneret og aftachet, kom ieg da in Septembri tilbage igien til Kiøbenhafn og i Herrens nafn begynte den tjeniste paa Slottet, ieg sammesteds var kaldet til.

Huad naadigste bevaagenhed, geneegenhed och gode hiertelaug den S. Konge imidlertid, og saa lenge hand levede, hafde til mig, lod hans Kong. Maytt. i mange maader paakiende, da hand iche alleniste lod mig ved Ober-Secretereren Erich Krag vide Nyttaarsdag 1661, der prædichen i Slodtzkirchen var endt, at hans Maytt. vilde naadigst forære mig Heste og Carodtz, aarlig Hafre til Hestene, fri Ildebrand, saa og fri Residentz, saa som mig bleff tilskichet Kong. Maytt. Missive af dato 27. Junij 1661,

formeldende at Kong. Maytt. hafde anbefalet Rigens Skatmester at lade besiclige og taxere Lorentz Tuxens gaard, som Kong. Maytt. til min bevaaning sig vilde tilforhandle, at gaarden, dersom det til min Fornødenhed begieret bleff, skulde repareris. Hans Kong. Maytt. saa vel som Dronningen og hans Kongl. Højhed forbedrede mit offer paa alteret dobbelt, lagde 300 Rix dlr. aarlig til min Løn, saa som Kong. Maytt. naadigste befaling til Rentemesterne lyder, at de mig den rictig og i rette tide skulde lade bekomme.

Anno 1661 d. 17. Julij bleff mig naadigst befalet, at efftersom Hans Kong. Maytt. ved Hans Kong. Højhed voris itzige allernaadigste Arfve-Herre og Konge, actede at tage Stænderne i Norge i æd, paa det Kong. arfvehusis vegne, og Kong. Maytt. Raad var anbefalet sig til Christiania i Norge, huor da dend høyste ræt skulde holdis, at forføje, saa hafde ieg underdanigst at følge med Hans Kong. Højhed paa det Skib de 3 Løver, som seilede dend 21 Julij 1661 fra Kiøbenhaffn til Sundet, huor Hans Kong. Højhed gick til skibs, og tillige med den anseelige Flode af Orlogskibe og Fregatter ankom for Aggers-huus Slott dend 1. Aug. nest effter. Imidlertid og uanseet ieg af en heftig calculo laborerede, opvartede ieg dog med prædichen og anden tieniste paa Skibet, saa vel som i Slodtz-Kirchen saa og Byens Kirche effter Hans Kong. Højheds naadigste befaling, udi hans saa vel som fornemste Danmarchis og Norgis Stenders præsentz, paahør og fornøjelse.

Effter at vi lycheligen vare komne tilbage fra Norge, og i sundet ankomne d. 7. Septemb. forføjede ieg mig strax igien til Kiøbenhaffn, continuerede de sædvanlige prædichener om Fredagen og Søndagen paa slottet, fick imidlertid befaling i Kong. Maytt. og endeel de høje Ministrers nærværelse Torsdag effter Dom. Qvintagesimæ 1662 at holde conference paa Slottet med en Photinianer¹⁾

¹⁾ Af Zwergius's Sjæl. Cleresi, S. 634 ses, at det er Socinianeren Stanislaus Lubienietzky, om hvem der er Tale.

ofver den articul de S. S. Trinitate, som den Højloflige S. Konge i dend naade optog, at hand der samme conference var til ende, sagde til bem. Photinianer: jam ergo fateris te victum, saa hand ydmygeligst tachede Hans Kong. Maytt. at hand til samme colloquium var admitteret, og tog derpaa sin underdanigste affsked.

Anno 1663 dend 8 Octob. bleff mig atter af Høistbem. hans Kong. Maytt. anbefalet tillige med de velærværdige Mend, nu Salige i Herren, Doctore Wellero, hans Churførstelige Naadis af Saxen Hofprædichant og Confessionario, saa vel som Doctore Clotsio in Auditorio superiore in publica disputatione, som af dend Velærværdige nu S. Mand Doctore Wandalino bleff holden, publice at opponere, det som og ved Guds bistand i Hans Kong. Maytt., Hans Kong. Højheds Chuur-Printtzens af Saxen, saa vel Auditorii af Adelige, Giestlig og Verdslig Stands personers største Frequentz bleff forrettet. Atter in Martio Anno 1664 bleff mig effter meer højest bem. Kong. Maytt. befaling af Statholder Gabel, nu S. hos Gud, adskillige Theses leverede, sammenskrefne af dend Jesuivit Pater Molman, som med dend Keiserlig Gesant Baron de Goes til Kiøbenhaffn var ankommen, vare opsatte ¹⁾, huor ofver ieg i 3 dage effter hinanden udi Hans Kong. Maytt. saa vel som Hans Durchlaughtighed Hertug Johan Friderich af Hannover og andre høje Ministrorum nærværelse med hannem maatte conferere.

Strax dereffter i samme aar 1664, der den Velærværdige og Højlærde Mand Mag. Hans Brochmand, forige Superintendent ofver Aarhus Stift, var ved døden afgangen, hafver Hans Excellence den Højædle og Velbaarne Herre H. Canceler Peter Reeds ladet mig kalde til sig og effter Hans Kong. Maytt. befaling sagde, at det var H. Kong. Maytt. allernaadigste villie, ieg for adskillige gifne prøfver og specimina, aarvaagen fliid og utrettelig arbeid, i huor

¹⁾ Disse to Ord bør udslettes.

nødig H. Kong. Maytt. vilde miste mig, skulde befordris til *Episcopatum Aarhusiensem*.

Giorde saa min æd for H. Kong. Maytt. paa Slottet Søndagen for Christi Himmelfartz dag og bleff orderet af Erche-Bispen D. Hans Svane neste Himmelfarts dag efter i vor Frue Kirche; ankom saa her til stæden den 26 Julij nest efter.

Der efter uanseet ieg mig hafde bered publice et so-lenniter at tage Doctoratz graden, saa som den S. Mand Hans Højærværdighed D. Hans Svane Erche-Bispen mig hafde ladet forstaa, at hand i samme aar 1664 eller i det seeneste 1665 vilde holde Doctoratz-graden, da *caput octavum in Daniele til disputationis Materiam* skulde foretagis, saa dog, som samme dend S. Mands forsæt formedelst mange hans høje Embedis forrætninger ei bleff efterkommet, behagede Hans Kong. Maytt. sielf at conferere mig saa vel som endeel andre Biscoper her i Riget og i Norge Doctoris Gradum et Privilegia, som skeede dend 27 May 1668 ¹⁾.

Samme aar 1668 der Ærche-Bispen D. Hans Svane var ved Døden afgangen, bleff ieg ved Kong. befalning ofverkaldet at ordinere D. Johan Wandel til Biscop ofver Seelands-Stift, som og ved Guds naadige bistannd bleff forrettet af mig Dom. XX post Trinit. samme Aar.

Anno 1671 fick ieg voris naadigste Arfve-Kongis Christiani 5. befalning, at ieg skulde assistere med tvende andre Biscoper udi Salvingen, som skeede i Friderichs-borgs Slodtz-Kirche. Og bleff strax der efter paa Mariæ Besøgelsis dag befalet af Hans Kong. Maytt. at prædiche paa Slottet i Kiøbenhaffn, som og ved Guds naade bleff forrettet.

Der Lejren stoed ved Colding Anno 1674, bleff ieg ud kaldet af Hans Kong. Maytt. med D. Matthiis Foss, Superintendent ofver Aalborg Stift, Hofprædichanter D. Hans Leth samt Mag. Christen Lodbiærg, Sognepræst i Roeskilde,

¹⁾ Diplommet eller Bullen er aftrykt hos Poulson, *Bibl. Aarh.* p. 90—1.

at gifve voris underdanigste betenchning udi huis os bleff forelagt ¹⁾).

Anno 1680 da Hans Kong. Maytt. var her i Jutland at besee Kiøbstæderne, bleff mig befalet udi Hans Kong. Maytt. Gemach at prædiche for hans Kong. Maytt., som ved Guds Naades kraft blef forretted.

Anno 1681 bleff ieg udkaldet at prædiche for Hans Kong. Maytt. i Colding, som skeede paa Colding-huus-slott Dom. 6. post Trinitatis.

II.

Om Stovby og Hornum Præstekald.

Paa Reformationens Tid synes Stovby og Vrigsted at have været forenede under een Præst, thi i Aaret 1530 paa S. Jakob Apostels Dag (vistnok 25. Juli) overdrog Biskop Ove Bilde i Aarhus til Joachim Rønnov, Electus til Roskilde Domkirke, Patronatsretten til Stovby og Vrigsted Kirker og Sogne i Bjerge Herred, med det Vilkaar, at den Præst, han kaldte, skulde være Biskoppen i Aarhus hørig og lydig og give saadanne subsidia hospitalitatis (Gjæsteri) og al anden Givt og Rettighed, som Præsten der sammesteds plejede at give og gjøre Biskopperne i Aars ²⁾). Hvorledes nu end dette forholder sig, saa var dog senere Stovby og Hornum Sogne stadig forenede til eet Pastorat. Præstegaarden har i det mindste fra det 16de Aarhundrede af været i Gammelby.

Som den første Præst her efter Reformationen nævner P. Poulsons Catalogus past. diæc. Aarhus. p. 6: Hr. Christen Nielsen. Men om denne savne vi forøvrigt Efterretninger. Poulson har derimod ikke kjendt Præsten Hr. Peder

¹⁾ Se foran S. 146.

²⁾ Nye danske Mag. I, 227.

Jensen i Stovby, der den 3die Marts 1570 fik kgl. Bevilling paa for denne Gang at maatte oppebære Sognets Kongetiende ¹⁾. At denne Præstens Beneficering med Kongetienden ikke har været varig, ses ogsaa af et Kongebrev, dat. 2. Juli 1580 om Erstatning til Præsten og Hospitalet i Horsens for noget Korn af Stovby Kongetiende, der tidligere havde været dem tillagt, men som de nu havde mistet, da Kongen havde forlenet Fru Karine Gyldenstjerne, Holger Rosenkrantz's, paa Livstid med Kirke- og Kongetienden af Stovby Sogn ²⁾.

Hr. Peder Jensens Eftermand var Hr. Frants Madsen (Brun), der tidligere er omtalt i disse Samlinger; men hvis Embedstid vi ikke nærmere kunne angive, end at han var her 1584 ³⁾. Som hans Sønner have vi tidligere kun kjendt Studenten Mads Frantsen og Mag. Anders Frantsen Brun, Sognepræst i Haarlev, men af Kjøge Tingbøger fremgaar det ⁴⁾, at der var endnu to Sønner, nemlig Jørgen Frantsen, Borger i Kjøge (siden boende paa Jonstrup i Vollerslev Sogn) og Hr. Niels Frantsen Brun, Præst i Magleby paa Møen, der var i Præsteembede i henved 65 Aar og døde 1676 i sit 93de Aar ⁵⁾. — I Embedet som i Ægteskabet efterfulgtes Hr. Frants Madsen (Brun) af

Hr. Niels Findsen Vedel. Dennes Fader har vistnok heddet Søren Findsen, da Sønnen undertiden kaldes Niels Sørensen ⁶⁾. Medens det nemlig den Gang, ligesom

¹⁾ En Søn af denne var vistnok Hr. Søren Pedersen, født i Stovby, der 1588—1602 var Kapellan i Assens og Kjærum.

²⁾ Jydske Registre Nr. 3, Fol. 154.

³⁾ Kirkehist. Saml. 3 R. II, 6.

⁴⁾ Efter velvillig Meddelelse af Lærer A. Petersen i Valløby.

⁵⁾ Treschows Jubellærere, S. 288—9. Paludan, Møens Beskriv. I, 495. Jvfr. Im. Barfod, Den falsterske Gejstligheds Personalhist. II, 62—3. Om Hr. Niels Frantsens store Trængsler under Svenskekrigen 1658—60 se Ny kirkehist. Saml. V, 336—7. 340—1.

⁶⁾ Saaledes i Hyldingsfuldmagten fra 1610, hvori Henrik Staffensen, Præst i Skjold, Søren Jørgensen i Glud (se ndf. S. 341), Søren Nielsen i Ørum, Lavrits Rasmussen i Barrit, Elias Jakobsen i Nebsager og Otto Sørensen i Raurup udnævne til deres Fuldmægtige

længe efter, var det sædvanlige, at en Søn tog Efternavn efter sin Faders Fornavn, skete det dog undertiden, at man ikke fulgte denne Regel, helst naar Faderens Efternavn var mere karakteristisk. Et bekjendt Exempel i saa Henseende er, at den berømte Dr. Niels Hemmingsens Søn ikke hed Nielsen, men Hemmingsen. At Niels Findsen var fra Vejle, viser Tilnavnet Vedel. Hans Søn, Søren Nielsen, der var Præst i Herfølge og Sædder, kaldtes efter sit Fødested Gammelby; men dennes Søn, Jakob Sørensen, der var Præst i Soderup og Eskildstrup, kaldte sig med Efternavnet Vincentianus, 3: den, der nedstammer fra en Findsen. Mindet bevaredes saaledes om Stamfaderens Navn¹⁾.

Da Hr. Niels Findsen 1631 var bleven gammel og svag, ønskede han at faa sin Svigersøn Hr. Holger Gabrielsen, Sognepræst i Hylke, til Efterfølger. Det hørte i de Tider til det usædvanlige — nogle mente endog til det utilladelige — at en Sognepræst lod sig kalde til et andet Embede. Ved Imødekommen fra alle vedkommende lykkedes det imidlertid Hr. Niels Findsen at opnaa sit Ønskes Opfyldelse, som det fremgaar af følgende Stadfæstelse for Hr. Holger, udstedt af den kgl. Lensmand:

Jeg Tønne Frisz til Hessellager, Kong. Maysz. befallingsmand paa Stiernholm, kiendis och her medt vittherligt gjør, atth efftersom hæderlig och wellerdt mand Hr. Holgier Gabrielsen, førige prest til Hølcki sogn, ehr nu rettheligen kaldet och wdvalt aff menninge sognemend wdi Stoubye och Huornum sogner, til dieris rette sogneprest och siellesørger, saa haffuer ieg paa Kong. Mays. min allernaadigste herris weigne samme hans kald och wdwellgelse confirmerit

ved Tronfølgerhyldingen: Provsten i Bjerge Herred Hr. Peder Jensen i Assens og Klakring, Hr. Niels Sørensen i Gammelby og Hr. Søren Jensen i Urlev. Men den Mand, som her af andre kaldes Niels Sørensen, har i Fuldmagtsbrevet i Anledning af Tronfølgervalget 1608 skrevet sig selv: Niels Flindtzen Vedel. (Originalerne i Geh.-Ark).

¹⁾ Jvfr. Kirkehist. Saml. 3. R. II, 13. 19. Kjøge Tingbøger.

och stadfest, [saa] at hand her effter maa och schal werre ret sogneprest til for^{ne} Stoubye och Huornum sogner, dog med slig condition och vilkor, at hand schal predicke och lerre Guds hellige och reene ord och ewangelium retteligen effter Guds befalling och jdschickelse, administrere och wddele sacramenterne, och skicke sig wdi alle maader tilbørligen, inden och wden kiercken, i leffnit och ohmgængelse emod sin øffrighed och sognefolck, effter Kong. Mays. ordinantzes liydelse, som en gudfrychtige prestemand bør at giøre. Itthem schal hand bygge och forbedre preste-gaarden och den wel wed magt holde, och icke heller tilstede nogit aff samme prestegaartz rette tilliggelse, agger, eng, heller huad som heldst det er eller neffnis kand, som der nu tilligger och aff arilds tid tilligit haffuer, der fra at komme, laanis, lies, eller bortwendis i nogen maader, och schal hand sielff residere och boe hos for^{ne} hans sogne kiercke och icke wdi nogen kiøbsted. Thj beder ieg och paa Kong. Mays. min allernaadigste herris weigne, biuder och befaller eder alle meninge sognemendt wdi for^{ne} Stoubye och Huornum sogner, atj giffuer hanem ald tilbørlig tiende och det at yde wdi kierffuen effter recessen, saa vel som ald anden rentte och retthighed, som i eders rette sogneprest effter Kong. Mays. ordinantz liudelse plichtich ehr, saa frembt i der forre icke vill thiltallis och straffuis effter recessen. Huoer effter i alle kand wide eder at retthe och for schade at tage wahre. Des til witthnissbiurdt haffuer ieg mit zignet her neden vndertrøgt och med egen haand vnderschreffuit. Actum Stiernholm den 21 Decembris anno 1631.

(L. S.)

Tønne Friiss

egen haand ¹⁾).

Nogen Tid efter at Hr. Niels Findsen havde afstaaet Stovby og Hornum Kald til sin Svigersøn, døde Provsten i Bjerger Herred, Hr. Peder Jensen i Assens og Klakring

¹⁾ Orig. i Geh.-Ark., Danske Saml. Nr. 368.

(1632). Da Herredets Præster ikke længe efter kom sammen for at træffe Valg af en ny Provst, faldt Valget paa Hr. Niels Findsen, idet man gik ud fra, at da han var en duelig Mand og nu ikke længere havde Præsteembedet at passe, saa kunde han saa meget bedre tage sig af Provsteforretninger, især da den Svagelighed, han havde lidt af, havde fortaget sig noget. Ogsaa dette var en Uregelmæssighed; men da det ikke var uden Exempel, gik Bispen i Aarhus, M. Morten Madsen, ind paa at godkjende Præsternes Valg.

Rimeligvis vilde nu alt dette være gaaet hen uden Paatale, hvis ikke Hr. Holger Gabrielsen ulykkeligvis var kommen i Strid med en Bonde i Sognet. Stridens Gjenstand er ikke ganske klar, men kan formodes at have været: Bonden havde mishandlet sin Kone, denne tog sin Tilflugt til Præsten, som optog hende i sit Hus trods Ægtefællens Protest og siden paatog sig at føre hendes Sag til Tinge. For at hævne sig, indgik Bonden med en Klage til Kongen, hvori han ikke blot klagede herover, men ogsaa bragte frem de tvende begaaede formentlige Ulovligheder, nemlig at Hr. Holger Gabrielsen havde forladt sit Kald, Hylke, og havde ladet sig kalde til et andet, og dernæst at Hr. Niels Findsen havde ladet sig vælge til Provst, skjønt han var afgaaet som Præst. Det nærmere erfares af følgende Aktstykker, der vel ikke indeholde alle Akter i Sagen, men dog tillade os saa temmelig at gjenemskue Sammenhængen.

1.

Tønne Friis og Bispen i Aars finge Brev at erklære sig, hvorfor de haver opsat en Sag imellem Hr. Holger i Gammelby og en Bonde.

Christian IV. V. s. G. t. Vider, at os er til Øren kommen, at I skal paa en Tidlang have opsat den Sag imellem Hr. Holger udi Gammelby og den Bonde, som hannem beskyldt haver for hans Hustru, han haver hos sig

opholdt mod hans Vilje, med anden Tiltale, hand haver til hannem. Thi bede vi Eder og ville, at I Eder imod os erklærer, af hvad Aarsag saadant sket er, efterdi vi formener, Sagen dog i sig selv klar at være; og Eders Erklæring strax udi vort Kancelli indskikker. Dat. Skanderborg den 10. Januarii Anno 1634 ¹⁾.

2.

Mester Morten Madsen fik Brev Hr. Holger i Gammelby anrørendes.

Christian IV. V. s. G. t. Vider, at os er foregiven, at Hr. Holger udi Gammelby hans Fader ²⁾ skal være Herredsprovst, endog han Kaldet haver opladt til hans Søn ³⁾. Thi bede vi Eder og ville, at I Eder imod os erklærer, af hvad Aarsag han er Herredsprovst og ingen Kald haver, og strax Eders Erklæring udi vort Kancelli indskikker. Dat. Skanderborg den 10. Januarii 1634 ⁴⁾.

3.

Kgl. Befaling til Tønne Friis om strax at indkalde Præsterne i Bjerre Herred til paa Mandag førstkommende at møde paa Skanderborg Slot, »hvor de videre vores naadigste Vilje have at erfare«. Datum Skanderborg den 17. Januar 1634 ⁵⁾.

4.

Dii predikanter som hiid [til Skanderborg] beskeden er, for a part [at] adspørris,

1. Om der bleff, strax epherad H. Niils ij Gammelby resingnerede sit kaald, holdt prestemode, epher ordinandtsen.
2. Huad en huers votum werid haffuer in eligendo præposito.

¹⁾ Jydske Tegnelse IX, 13. ²⁾ D. e. Svigerfader. ³⁾ D. e. Svigersøn.

⁴⁾ Jydske Tegn. IX, 13. ⁵⁾ Jydske Tegn. IX, 19—20.

3. Om præsterne huos byspen haffuer anholdt, att H. Niels ij Gammelby motte bliiffue prouist, der hand ingen kaald haffde ¹⁾).

5.

Her Søffren Pedersen vdj Ørum

Suar till den furste punchtt: Der bleff iche strax holdt prestemøde effter probstens død, menss nogen tid der effter.

Thill den anden punchtt: Samptlige vota gich paa H. Niels vdj Gammelbye.

Thill den tredie punchtt: Dett er scheedtt, tj de haffde tuende exempla for dennem: att Her Jurgen Andersen vdj Rorup kaldede hans søn, och Her Morten vdj Lundum hans suager, och dog ere bleffuen probster.

(Her Søren Andersen i Glud, Her Rasmus Sørensen i Skjold og Hr. Søren Pedersen Urløv i Urløv henholdt sig till ovenstaaende Svar).

Her Hans Anthonissen vdj Assens

Suar till den første punchtt: Att der H. Niels vdj Gammelbye resignerede kaldett, war hannd [o: Hans Anthonisen] jche kommen till kalditt.

Thill den anden punchtt, att samptlige vota medhens gich paa H. Niels for hans schichelighed schyld, och effterdj hand war kommen till hans førlighed.

Thill den tredie, att hand wiste jngen forhindring der vdj, effterdj hand kunde betiene embedett.

Her Jens Madsen vdj Barriidt

Suar till den første punchtt: Att der bleff holdt prestemøde nogith der effter vdj Bierre kirche.

Till den anden punchtt: att alle vota gich paa H. Niels.

Till den tredie punchtt: att det er sched for hans schichelighed schyld och hans . . . lighed vdj kald och embede.

¹⁾ Dette og en Del af de følgende Aktstykker, for hvilke ingen anden Kilde er angiven, findes i Geh.-Ark., Danske Saml. Nr. 368.

6.

[Biskop Morten Madsen til den kgl. Oversekretær Iver Vind.]

Gunstig och welbyrdig Her Secretarie, nest Guds naade och velsignelse till siæll och liff met it lycksaligt och glædeligt nytaar, och min tjenstwillig tacksigelse for megit beviist gode, som ieg altid af min ringe formufue vill findis villig at forskylle. Dernest fremskicker ieg tuende erkleringer, som jeg gandske venligen er begierendis E. W. ville vnderdanigst andrage hans Kong. May. Til met ville ieg och lade E. W. vide, horvit det er kommen met den sag imellem dee 2 præster och den bonde af Vllerup; synderlig at hand icke skall angiffue andit end sandhet, thi hand haffuer it ont rychte, saa tencker ieg, at hand tør och vel øffue sine stycker offuer oss. Der sagen vaar forbørt paa Stiernholm, da vaar hand nogle gange begierendis, at sagen maatte opstaa, men hand kunde stefne dee vidner, som Her Holger hafde ført i den sag, och begiered hand, at det maatte skee først 14 dage efter snapsting, som er den 1. Februar. Siden begierede hand saa lang respit enda, som om w. w. landsdomere tog sig 6 uger til, och enda begierede hand 8 dage respit at komme hiem fra landsting, och derefter ha[ffue] vi opsat det, ellers haffde vi strax taget oss domb till. Dersom hand kommer och beretter anderledis, da er det usandferdigt. Ellers haffuer jeg paa Kong. May. naadigste behag suspe[n]derit Her Holger ab officio till sagens vddrag, och siden sat den H. Christen Friss, som erkleringen om formelder, till vicepræpositum. Dersom hans Kong. May. naadigst vill haffue nogit derudi forandrid eller anderledis dispenserit, beder jeg E. W. ieg maatte med it ord fange nogit derom at vide. Jeg sender E. W. een copiam aff huiss som seenist i Horsens i den sag bleff forhandlit, om hands Kong. May. naadigst ville det vide. Men det, at det er opsat, er effter hans eegen begiering och ingen anden aarsag. Jeg wil hermet haffue

E. W. met E. W. elskelige frue och børn den alssom-
mechtigste Gud trolig befallit till siæll och liff.

Datum Aarhuss den 12 Januarii 163[4].

E. W. tjenstvilligen

Morten Madtsøn.

7.

Hr. Holger Gabrielsen fik Bevilling, ut sequitur.

C. 4tus. G. a. v. at eftersom Hr. Holger Gabrielsen, Sognepræst udi Gammelby, nogen Forseelse haver beganget, idet han en Ægtekvinde haver paa nogle Dages Tid hos sig opholdet imod hendes Husbondes Vilje, og hende til Tings ført, som en Præstemand ikke vel anstaar, og han underdanigst supplicando haver været begjærendes, vi hannem naadigst saadan hans begangne Forseelse vilde efterlade: da have vi naadigst tilgivet og efterladt, og vi med dette vort aabne Brev tilgive og efterlade forskrevne Hr. Holger Gabrielsen samme hans Forseelse, dog med de Vilkaar, at han sit Kaldsbrev fra sig skal levere, og det Kald, som han nu udi er, kvit være, og intet med det Kald sig videre befatte. Og have vi af synderlig Gunst og Naade naadigst bevilget og tilladt, og nu med dette vort aabne Brev naadigst bevilge og tillade forskrevne Hr. Holger Gabrielsen at maa igjen bekomme det første Kald, som han lovligen efter Ordinansen kan blive kaldet til. Forbyndes alle og enhver forskrevne Hr. Holger Gabrielsen herimod, som foreskrevet staar, at hindre eller i nogen Maader Forfang at gjøre, under vor Hyldest og Naade. Givet Skanderborg den 21. Januarii 1634¹⁾.

8.

Bispen i Aars fik Brev, Hr. Holger Gabrielsen anrørendes.

C. 4. V. s. G. t. Vider, at os elsk. Christian Pentz til Neyendorf, vor Mand, holsteinske Raad, Gouvernør til

¹⁾ Jydske Registre Nr. 9, Fol. 8.

Glychstad og Befalingsmand paa vort Slot Rendsborg, hans Skrivelse er os behændiget, som I udi vores Kancelli indleveret haver, hvilket I formener at skal kunne hentydes, at Hr. Holger Gabrielsen af os var bevilget at maatte kaldes til hans Hustrus Faders, Hr. Niels Findsens udi Gammelby, Sogne udi Hr. Nielses levendes Live: Saa kunne vi ikke fornemme af samme Skrivelse, at saadant er af os bevilget, medens saadant at være henvist til Ordinansen og Retten. Bedendes Eder derfor og ville, at I Eder mod os erklærer, af hvad Myndighed saadant er sket, og med det forderligste Eders Erklæring udi vores Kancelli indskikker. Dat. Skanderborg 21 Januarii 1634 ¹⁾).

9.

Hr. Niels Findsen fik Bevilling at maa igjen indtræde udi Gammelby Kald i Skanderborg Len.

C. 4tus. G. a. v. at eftersom os elsk. Hr. Niels Findsen udi Gammelby for Svagheds og Alderdoms Skyld for nogen Tid siden skal have opladt sit Kald til hans Svoger Hr. Holger Gabrielsen, og for^{ne} Hr. Holger Gabrielsen haver nu (efter at han sig nogenledes haver forset) afstaaet sit Kaldsbrev: da efterdi for^{ne} Hr. Niels Findsen ingen Forseelse begaaet haver, hvorved han sit Kald kunde have forset (sic), have vi naadigst bevilget og tilladt, og nu med dette vort aabne Brev bevilge og tillade, at for^{ne} Hr. Niels Findsen igjen udi Kaldet maa indtræde, og det betjene som tilforn. Og dersom han det ikke selv enten for Alder eller Svagheds Skyld kan forestaa, ere vi naadigst tilfreds, at han en Kapellan maa antage. Forbydendes etc. Givet Skanderborg den 22 Januarii Anno 1634 ²⁾).

¹⁾ Jydske Tegnelser IX, 21. Biskoppens Erklæring, som er meddelt nedenfor under Nr. 13, synes skreven, før han kjendte Indholdet af Brevet Nr. 11.

²⁾ Jydske Registre Nr. 9, Fol. 8.

10.

Tønne Friis og Mester Morten udi Aars fik Brev intet videre udi den Sag med Hr. Holger Gabrielsen at dømme.

C. 4. V. s. G. t. Vider, at vi naadigst haver efterladt Hr. Holger Gabrielsen sin Forseelse, som han haver beganget, hvorføre I intet videre udi den Sag haver at dømme. Dat. Skanderborg den 22 Januarii 1634 ¹⁾.

11.

Hr. Christ. Friis og Christen Thomesen fik Kgl. Maj.s Brev om M. Morten Madsens Forseelse med at tilstede en Præst at forlade sit Sogn uden Hs. Maj.s Tilladelse; med at indsætte en Provst, som ikke var Præst i Herredet; og med at tie til bemeldte Provsts Svogers (o: Svigersons) Forseelse med en Mands Hustru, indtil han fik Hs. Maj.s Befaling. Disse Forseelser har Hs. Maj. nu tilgivet Biskoppen, »og ikke tiere sligt at maa sig understaa at gjøre«. Dat. Skanderborg 22. Januar 1634 ²⁾.

12.

Gunstig och welbyrdig Her Secretarie, nest lycksaligheds ønske aff Gud fader ved Jesum Christum och min tienstvillig tacksigelse for megit beviist gode, som ieg altid aff min ringe formuffue will findis redbon at erkiende och forskylle.

Jeg tillskicker E. W. een erklering anlangend[is] Her Holgers kald ³⁾, begerendis ganske venligen, E. W. ville den vnderdanigst andrage hans Kong. May. i den beste meening. Jeg maa haffue nogle gode venner, E. W. ville dog giøre, som min gode tro er till eder, at lade it gaat ord falde imod onde mennisker. Dog haffuer jeg giort uret, faaer jeg at suare det. E. W. ville dog bliffue min gunstig gode ven; huad jeg icke kand, vill vor Herre lønne.

¹⁾ Jydske Tegnelser IX, 22.

²⁾ Hübertz, Aktstykker om Aarhus, II, 61.

³⁾ Se det følgende Aktstykke.

Jeg vill hermet haffue E. W. den almechtigste Gud trolig befaltit till siell och lifff. Datum Aarhus den 23 Januarii 1634.

E. W. tjenstvilliger

Morten Madtson.

Udskrift: Erlig och welbyrdig mand, Iffuer Wind till Clarupgaard, Kong. May. øffuerste secretario, min gunstige gode wen, tjenstvilligen.

13.

Efttersom jeg vnderdanigst nu forgangen den 23 Januarii haffuer bekommet Kong. May. min allernaadigste herris och konnings naadigste missive, daterit Schanderborg den 21 Januarij 1634, befalendis naadigst, at jeg mig vnderdanigst skulle erklere, aff huad myndighed det er skeed, at her Holger Gabrielsen er kaldit till sin hustrues faders sogner. Da er dette min vnderdanigste erklering. Vanseet at det bevilgis och præsupponeris udi Kong. May. voris allernaadigste herris naadigste forordning udgangen anno 1629 cap. 2 artic. 6, at een sogneprest kand kaldis fra it kald och till it andit: tilmet findis och exempla her i stichtit (och uden tiuffl vell och andre stæder), at saadant er skeed for min tid. Dog aligevel der Her Niels Findson oplod sit kald och ville lade for^{ne} Her Holger kalde dertill fra det kald, hand hafde, torde jeg det icke bevilge, men henviste hannem vnderdanigst at søge hans Kong. May., huilket hand och haffuer giort till Gelychstad in Septembri 1631: och der vnderdanigst bekommit det naadigste suar, som welbyrdig Christian Pentzis schriffuelse formelder: huilket jeg icke haffuer anderledis kundt forstandet, end det var io aff Kong. May. min allernaadigste herre och konning naadigst bevilgit. Men dersom det aff mig er missforstanden, beder jeg vnderdanigst hans Kong. May. min allernaadigste herre och konning vil naadigst optage det i den beste meening; effterdj jeg aldrig haffde tilstedet, haffde ieg det anderledis forstanden, huilket Gud self skall vere mit vidne till.

Dette er min vnderdanigste erklæring och fremsendis i Kong. May. cantzelie vnderschreffuit met eegen hand. Datum Aarhus den 25 Januarii 1634. Morten Madtsøn.

Om Holger Gabrielsen, der altsaa i omtrent to Aar var Sognepræst i Stovby og Hornum, kunne vi forøvrigt oplyse følgende. Han var født i Egebjerg i Ods Herred. Omtrent 1606 blev han som Student Alumnus i Kommunitetet¹⁾. Blandt hans Ungdomsvenner var den bekendte Bertel Knudsen Aqvilonius. Da denne omtrent 1605 blev Student fra Herlufsholm, er det ikke usandsynligt, at Holger Gabrielsen har besøgt samme Skole²⁾. I Aaret 1612 blev han Præst i Hylke³⁾. Da han her havde en Strid med Hr. Knud Jensen, Sognepræst i Fruering, angaaende en Tiende af Ring Kloster, blev ved Kongebrev af 26de Avgust 1624 denne Tiende tilkjendt Præsten i Hylke, efter at Erklæringer vare indhentede fra Lensmand Lavrits Ebbesen paa Skanderborg og Biskop Jens Gødesen i Aarhus, som havde oplyst, at Hylke som det mindste Sogn trængte mest til denne Indtægt⁴⁾. Som tidligere anførte kgl. Befaling viser, maatte Hr. Holger Gabrielsen 1634 gaa tilbage til Hylke, hvor han saa vidt vides døde 1641. — En Søn af ham var uden Tvivl Hr. Niels Holgersen, der der 1659—68 var Præst i Gangsted og Søvind⁵⁾.

¹⁾ Kommunitetets Matrikel, hvor han kaldes: Holgerus Gabriel Egebier.

²⁾ I Bert. Canuti Epist. select. Centuriæ quinque, 1623, p. 459—60 findes et Brev til Holger Gabrielsen, dat. Malmogiæ III Kal. Junii [1616 ell. maaske 1617], hvori Brevskriveren ytrer: „Renovare amicitiam tandem debemus, et quasi vegetare coeptam in juventute et Musæis istis castris ego ultra non tolero aut me teneo.“

³⁾ Kirkehist. Saml. 3 R. II, 749. 754. Her kaldes han ogsaa Egibergius.

⁴⁾ Jydske Reg. Nr. 8. Fol. 29. At det er Hylke Sogns Kongetiende, hvorom der er Tale, synes at fremgaa af et Kongebrev, dat. 1. Januar 1566, hvorved K. Frederik II stadfæstede, at Fru Birgitte Gøye, der var forlenet med Ring Kloster, havde bevilget, at Hr. Jens Seurenson, Sognepræst i Hylke, maatte oppebære Hylke Sogns Kongetiende, der hørte til Ring Kloster. (Geh.-Ark. topogr. Saml. Ring Kloster, Nr. 2.)

⁵⁾ Se Saml. til jydske Hist. og Topogr. IV, 54.

Ved Hr. Holgers Tilbageflyttelse til Hylke var forøvrigt den Vanskelighed, at der nu siden 1632 havde været en anden Præst, Hr. Mads Jørgensen (Lund)¹⁾. Hvad skulde man nu gjøre med denne? Der var intet andet Raad end at sætte ham til Stovby. Rigtignok var Hr. Niels Findsen jo paany beskikket til Sognepræst der; men han trængte jo haardelig til en Medhjælper. Om Hr. Mads strax er gaaet ind i Hr. Holgers Stilling som den gamle Præsts Afløser, eller om han foreløbig kun har været hans Medtjener, maa vi lade staa hen. Men vist er, at han i Præsterækkerne anføres som Sognepræst i Stovby og Hornum, idet der tillige bemærkes, at han kun levede i kort Tid.

Som hans Eftermand nævnes Hr. Henrik Jørgensen. Det er selvfølgelig en Fejl, naar Poulson lader denne dø i Decbr. 1629, og det er ikke meget rigtigere, naar Wiberg o. a. henhøre hans Død til 1639, da der i Vidneførelsen under den Proces, som Biskop Morten Madsens Enke havde med sine Bagvadskere, omtales, at en Del af de paagjældende Begivenheder forefaldt i et Bryllup hos Hr. Henrik i Gammelby — maaske hans eget — i Slutningen af Aaret 1641²⁾. Derimod bliver nok December 1649 hans rette Dødstid, thi

M. Lars Ernstsøn (v. Baden) blev kaldet til Præst her den 27de Januar 1650 af Fru Kirsten Munk til Boller. Tidligere havde han været Rektor i Horsens³⁾ og havde den 8de Mai 1649 taget Magistergraden. Under Svenskekrigen 1657 o. fl. Aar sendte han sit Gods til Vejlbjby Præstegaard i Fyn, hvor det til hans store Skade blev ham fra-røvet⁴⁾. Gjessing har anført ham blandt sine Jubellærere

¹⁾ Den 17. Januar 1634 fik Hr. Mads Jørgensen, Sognepræst i Hylke, Kongebrev paa at nyde den ovenomtalte Tiende fra Ring Kloster.

²⁾ Hübertz, Aktstykker om Aarhus. II, 129—31.

³⁾ I Bendz's Bidrag til Horsens lærde Skoles Hist. S. 49—50, og i O. Fabricius's Horsens Kjøbstads Beskr. S. 149—50, anvises der ham dog en urligtig Plads i Rektorlisten.

⁴⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 129—30.

(III, 297—300), hvad han dog ikke var. I det hele har man tidligere indblandet mange urigtige kronologiske Angivelser i hans Levned. Rigtige, om end kortfattede Oplysninger findes derimod hos G. L. Wad, Meddelelser om Dmitterede fra Herlufsholm, S. 43, hvortil vi henvise, da det ikke er Hensigten paa dette Sted at fortsætte Efterretningerne om Stovby Præstekald længere ned i Tiden.

Blandt de i det foregaaende nævnte Præster i Bjerge Herred er ogsaa Hr. Søren Jørgensen, Præst i Glud og Hjarnø († 1618). I Konsistoriets Kopibog (III, 758—60) findes et Dokument, der giver Oplysning om hans Børn, der vare følgende:

1. Jakob Sørensen Glud, Præst, døde 22. Okt. 1644, g. m. Karen Christensdatter (døde 7. April 1648).
2. Anne Sørensdatter.
3. Maren Sørensdatter, g. m. Hr. Søren Andersen (Jelling), Præst i Glud og Hjarnø og Provst i Bjerge Herred. (Jvfr. Ny kirkeh. Saml. V, 120—1.)
4. Kirstine Sørensdatter.
5. Birgitte Sørensdatter.

Af de tre ovennævnte Døtre var 1645 en gift med Hr. Lavrits Nielsen Winter, Præst i Brande, en med Hr. Anders Nielsen Bøgvad, Præst i Uldum og Langskov, og en med Mag. Jørgen Michelsen, Præst i Hatting og Provst i Hatting Herred. Dette fremgaar af et Afkald, som de fire Svogre $\frac{5}{3}$ 1645 gav Karen Christensdatter, sl. Hr. Jakob Sørensen Gluds Enke, paa den Arv, der tilkom deres Hustruer efter deres afdøde Broder Hr. Jakob Glud (han maa altsaa være død uden Børn). I Afkaldet siges ikke, hvor denne havde været Præst; men af Resens Inscr. Hafn. p. 150 (jfr. Personalhist Tidsskr. I, 199) ses, at han var Kapellan ved S. Nicolai Kirke i Kjøbenhavn. Heller ikke fremgaar det af Afkaldet, om de tre Døtre vare gifte med de tre anførte Mænd i den Orden, hvori de her ere nævnte, men det er dog ikke usandsynligt.

III.

Optegnelser om kirkelige Personer i Aarhus i 16de Aarh. af M. Hans Pedersen Horsens.

Iblandt Langebeks Excerpter i Kong. Bibl. Nr. 209 findes et Blad, skrevet med Biskop D. Jens Bircherods Haand, der indeholder kronologiske Notitser om kirkelige Personer i Aarhus i Reformationsaarhundredet; da disse Notitser indeholde et og andet, som neppe andensteds fra er bekjendt, og da det Haandskrift, hvorfra de stamme, maaske ikke er bevaret¹⁾, saa meddeles Indholdet her.

Ex Johannis Petræi Catalogo Episcoporum Arhusiensium.

Petrus Gylling Archidiaconus Aarhus. sub Episcopis Petro 4to et Boetio Magni, qvo sedente obiit.

1506 depositus Canutus Daa in alma Rostochiensi Universitate, feria 3tia post S. Laurentii.

1513 M. Andreas Lætus²⁾ præbenda Kolkot ornatur.

1514 nascitur M. Laurentius Bartholomæi, Arhus. Episcopus.

1520 nascitur Petrus Oxe.

1) •Johan. Petræi Horsnensis Catalogus Episcoporum Arhusiensium ab anno Christi 948 ad annum Christi 1584• fandtes i sin Tid i Msc. i P. Resens Bibliothek (se Katalogen over samme p. 129) og gik altsaa til Grunde ved Universitetsbibliothekets Brand 1728. Et andet Hdskr. af samme Forfatter: •Antiquitates rerum Danicarum colligente M. Johanne Petrejo Horsnensi, quondam Canonico Arhusiensi• (der gaar fra 1133 til 1612) nævnes hos Celsius, Hist. Bibliothecæ Upsal. p. 104 som værende i Upsala. Saa vidt jeg mindes, findes der ved Slutningen af Jo. Meursius's Hist. Dan. nogle Uddrag af Hans Pedersen Horsens's historiske Optegnelser; men jeg har ikke Udgiven ved Haanden.

2) Af Kirkehist. Saml. II, 588 ses, at han var Indkaldt som Repræsentant for Aarhus Kapitel til at forhandle om Kirkeordinansen 1537, men hans Navn findes dog ikke blandt Underskrivernes. Forøvrigt findes flere Efterretninger om ham i Ny kirkehist. Saml. II, 286. III, 461. 498. Kbhvns Univ. Hist. II, 462—3. 551. Rørdam, Hist. Kildeskr. II, 669, 700.

1521, dominica Lætare, M. Avo Bilde, Regis Daniæ Cancellarius, in Episcopum Arhusiensem consecratur.

1526 in profesto Corporis Christi obiit Doctor Martinus Børup, Arhus. Ecclesiæ Cantor, cui successit in prælatura M. Georgius Samsing († 1548).

1550 mortuus M. Nicolaus Jacobi, pastor primus Evangelicus ad templum D. Virginis Arhusiensis, cui successit M. Laurentius Bartholomæi, scholæ rector.

1557 M. Laurentio Bartholomei ad episcopatum Arhusiensem vocato successit in pastoratu ad D. Virginem M. Esbernus Petri rector scholæ ibid.

1562, 11 Decemb., obiit M. Casparus Brochmand, Arhusiensis ecclesiæ archidiaconus et canonicus, cui in prælatura Ottho Brochenhus, in præbenda Doctor Cornelius, Medicus, successére.

1565. M. Olaus Olai, pastor ad D. Clementem, et M. Esbernus Petri, pastor ad D. Virginem peste obierunt. Illi successit Dn. Budæus Johannis Randrusiensis, anno sequenti Wittebergæ Magisterio ornatus; huic Dn. Christiernus Otthonides Hauniensis, anno eodem, sc. 1565, Magister Hauniæ promotus ²⁾.

1573 in Junio obiit nobilis Andreas Munch, canonicus Arhusiensis.

1575 obiit Franciscus Banner, præpositus et canonicus Arhusiensis; huic in prælatura et præbenda successit Arv. Hwitfeld ³⁾.

1579 Nicolaus Wilhadi, pastor Arhus. ad D. Clementem, et Johannes Petri (autor harum annotationum) die

¹⁾ M. Niels Jacobsen (Jepsen) har underskrevet den latinske Kirkeordinans 1537 (Cragii Ann. Chr. III. Add. p. 87). Andensteds omtales han som død 1542, hvilket neppe er rigtigt. Mulig er han den Niels Molsing, der nævnes som Befordrer af Reformationen i Aarhus. (Ny kirkehist. Saml. II, 286. III, 461.)

²⁾ Om Hr. Christen Ottesen (Blichfeld) se min Univ.s Hist. II, 744, hvoraf det vil ses, at han i det tidligste i Aaret 1566 kan være bleven Præst i Aarhus.

³⁾ Se Hertel, Om Aarhus Domkirke. II, 564 ff.

1 Septembris in Academia [Vittebergensi artium magistri renunciantur.

1580 obiit Otthoniæ Cornelius, Medicinæ Doctor felicissimus, ecclesiæ Arhusiensis canonicus, cui in præbenda successit vir nobilis Johannes Brochenhusius.

1583 obiit M. Ivarus Bartholinus, Sorensis coenobii abbas ¹⁾ et ecclesiæ Arhusiensis canonicus; in præbenda successit Arnoldus de Fine, cantor regius.

Om Forfatteren af disse Optegnelser, M. Hans Pedersen Horsens, der altsaa den 1ste Sept. 1579 tog Magistergraden i Vittenberg, og Aaret efter findes studerende i Leipzig ²⁾, og som døde den 13de Juli 1617 som Lektor ved Aarhus Domkirke og Præst i Hasle og Aaby samt Provst i Hasle Herred, kan henvises til Poulsons Catal. past. diæc. Aarhus. p. 19. Worms Lexicon III, 368. Bendz, Bidrag til Horsens lærde Skoles Hist. S. 44. Ingen af disse Forfattere omtale dog den Strid, han 1609—10 havde med sin Kollega i Aarhus Kapitel, M. Christen Sørensen Stub, skjønt den paa det nærmeste havde kostet ham hans Embede. Herom kan hidsættes følgende Udtog og Breve.

1.

1609, S. Martini Aften (Aarhus). Karl Bryske til Markgaard, Befalingsmand paa Aarhusgaard, og Jens Gødesen, Superintendent i Aarhus Stift, stevne M. Hans Pedersen Horsens, Kannik i Aarhus, i Anledning af et Klagemaal, M. Christen Stub, Kantor i Kapitlet, førte over ham for en skriftlig Beskyldning, som M. Hans havde fremsat imod ham vedkommende en formentlig urigtig Førelse af Procuratorii Regnskab (i Kapitlet).

1609, 15 Novbr. De samme gjøre vitterligt, at M. Hans Horsens har klaget for dem over, at M. Chr. Stub »har

¹⁾ Her er en Fejl, thi M. Iver Bertelsen var ved sin Død ikke mere Abbed i Sorø, men derimod i Ringsted.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. II, 519.

gjort saadan en Constitution og Forordning med Kannikerne, at hver aarligen skal udlægge sex Mark til Chortjenesten, og Kannikerne der med at være forskaanet for den daglige Chortjeneste, Kgl. Maj.s Ordinans dem tilholder, skal og imod Ordinansen have forordnet andre i sit Sted at betjene Choret, skal ej heller i samme sit Embede forholdet sig efter Kapitels Statuter« — ligeledes klager han over, at Anders Ibsen, Locat i Skolen, og Laurits Jensen, Degn til Malling Sogn, holder sig til at være de øverste i Choret at begynde der at synge, hvilken deres Tjeneste ej heller skal efter Ordinansen forrettes. Endvidere havde han Tiltale mod M. Chr. Stub for nogle Kapitelsindkomster, som han formente, denne havde forholdt ham. De stridende stevnedes til at møde for Lensmand og Biskop næstkommende Temperdag, 20 Decbr., i Aarhus Kapitel.

1610, 9 Januar. Karl Bryskes Beretning til Kansler Friis om disse Stridigheder. Han vedlægger en Udskrift »af hvis Kgl. Maj. aarligen har forlent M. Chr. Stub med«, »saa det synes hannem at have megen Indkomst for ringe Umage, og derhos haver han Vejlbj Sogn, liggendes her næst ved Byen, som han aarligen haver sin Præsterente af, og der holder en Kapellan; og eftersom han er forordnet at være Kantor, søger han ikke Choret og begynder [ikke] Sangen derudi, som andre Kantorer gjøre, men holder der en Person, som synger for ham, og vil han, at de andre Kanniker skal lønne samme Person med ham«.

Originalerne i Geh.-Ark., Aflev. fra Kancelliarkivet, Kansler Friis's Breve.

2.

Min ganske venlig Hilsen (etc.). Kjære Hr. Kansler, jeg kan eder yenligen ikke forholde, at nu den 4de Juni sidst forleden udi Aarhus Skole var mange godt Folk forsamlede, efter Ungdommen af samme Skole havde ageret her i Byen¹⁾. Udi samme Forsamling var ogsaa tvende af Præsterne her

¹⁾ Jvfr. Tauber, Hist. scholæ Arhus. p. 49.

i Byen, ved Navn Mester Christen Stub og Mester Hans Horsens, og der udi deres Drukkenskab haver M. Hans Horsens beskyldt M. Christen Stub for en Tyv, og sagt, han havde stjaalet Kapitlets Penge, og Mester Christen Stub skulde have beskyldt Mester Hans Horsens for en Horeunge. Efter hvilke slig deres Sigtelse og Beskyldning er gangen Vidne i Kapitlet. Efter samme Vidne var gangen, og dennem udi saa Maader for uærlig Sag haver beskjeldt hinanden, haver Bispen og jeg ikke andet turdet understaa os, end de begge skulde undholde dennem fra Kirketjeneste, til deres Sag blev omkjendt af sin tilbørlig Øvrighed. Nu forfarer jeg, at de haver tagen Sagen til dem og forligt sig med hinanden uden Dom eller Sagens Udføring i andre Maader, efterdi samme Skjeldsord ere faldne i en ærlig Forsamling. Udi hvilken Sag jeg paa det allervenligste er ganske gjerne begjærendes, at Hr. Kansler vilde lade mig vide sin gode Betænkende herudi; thi jeg tør ikke understaa mig at samtykke dennom at gjøre nogen Præstetjeneste, førend jeg fanger eders gode Vilje at vide, om Sagen skal saa blive, eller der skal videre paa tales.

Desligeste kjære Hr. Kansler findes her en Præst i Aarhus Len ved Navn Mester Michel i Maarslet, som nu længer end Aar og Dag mig aldeles ubevidst haver udelukt af Daabsens Sakramente den vanlige Besværen, som efter Ordinansen hos Daaben over smaa Børn skulde ske. Der mig sligt blev tilkjendegivet, befalede jeg strax Provsten næste Søndag derefter at begive sig til samme Kirke og der forfare, om saa var eller ikke. Da kristnede han tre Børn samme Dag i forskrevne Kirke og da i Provstens Nærværelse saa vel som tilforn udelukte samme Besværen, endog uanset Bispen udi Præstemode havde foreholdt hannem saavel som de andre Herredspræster, at de skulde tage dennem vare, at de ikke udelukte Besværen i Daaben, som videre er i Mester Michels egen Bekjendelse at forfare. Udi hvilken Sag jeg ogsaa paa det allervenligste er gjerne

Hr. Kanslers gode Raad og Betænkende begjærendes. —
Actum Aarhusgaard den 26de Juli 1610.

Karl Bryske, egen Haand.

(Udskrift til Kongens Kansler, Christian Friis til Borreby.)

Orig. i Geh.-Ark. Aflev. fra Kancellark., Kansler Friis's Breve.

3.

Karl Bryske og M. Jens Gødesen finge Brev, en Præst der
udi Aarhus Stift og tvende Kanniker der sammesteds
anrørendes.

Christian 4.

Vor Gunst tilforn. Vider, at eftersom vi naadigst
komme udi Forfaring, hvorledes en Præst udi Aarhus Stift,
ved Navn M. Michel i Maarslet, sig skal have understaaet
af Forsæt og Egensindighed at udelade Exorcismum udaf
Daaben; og efterdi vi ingenlunde ere tilsinds, at de, som
saa groveligen og af Forsæt imod vores udgangne Ordinans
sig forse, skulle blive ustraffede: da bede vi eder og ville,
at I over forskrevne M. Michel udi forskrevne Sag lader
hænde ordentlig Dom og Sentens, paa det at andre kunde
tage sig vare, ikke udi slige grove Forseelser sig at lade
befinde¹⁾. Desligeste eftersom vi og naadigst komme udi
Forfaring, hvorledes at tvende Kanniker der udi vor Kjøb-
sted Aarhus, ved Navn M. Christen Stub og M. Hans Horsens,
nogen rum Tid siden skulle være geraaden udi nogen
Trætte, og derover givet hinanden nogen Skjældsord, hvil-
ken Sag dog siden imellem dennem begge udi Godtfolks
Nærværelse skulde være bilagt og forenet; og efterat saadan
Forseelse er det hellige Prædikeembede til Vanære og andre
til Forargelse og ondt Exempel, og Prædikestolen dennem
begge hidindtil skal være bleven forment indtil paa vores
egen videre naadigst Erklæring: da bede vi eder og ville,
at I for^{ne} M. Hans Horsens sin Prædikestol igjen forløver,
dog at I hannem samme Sag tilforn ved en lidelig og

¹⁾ Præsten i Maarslet, M. Michel Nielsen, blev afsat fra sit Embede.

billig Summa Penge til de fattige lader afsone, og hannem siden tilholder at udgive en Forpligt fra sig, udi slig Forseelse sig ikke herefter at ville lade befinde. M. Christen Stub maa og Prædikestolen igjen forløves; dog skal han udi lige Maade give en Forpligt fra sig. Hvad videre hans Straf skal være, ville vi os ved forderligste Lejlighed naadigst om erklære ¹⁾. Dermed etc. Hafnæ den 8 Augusti 1610.

Jydske Tegnelser V, 521.

Da M. Hans Horsens ved Siden af sit Embede som Lektor ved Domkirken havde to Landsogne, hvor han var Præst, holdt han sædvanlig Kapellan til Betjening af disse. Som saadan havde han en Tid lang en vis Hr. Lavrits Pedersen, om hvem vi have fundet følgende karakteristiske Skrivelser, der tillige oplyse andre Forhold i Aarhus Kapitel.

1.

Guds Naade oc Fred med min venlig Helsen, nu oc altid ved Jesum Christum vor Herre. Kiere Her Cancellar, gunstig gode Ven, betacker ieg Eders Velbiurdighed venligen oc gierne for alt got beuist, det ieg altid vil findis aff beste formue villig oc redebuden at forskyldte. Fick ieg, fromme Herre, E. V. missivebreff i aftis dend 31 Janv. formellende en Capellan her vdj Aarhus ved naffn Her Laurits Pederssøn at haffue vnderdannigste supplicerit til Kong. Matt., hurledis hand for 2 Aar forleden skulle haffue slaget en Quinde her vdi Byen vdi hendis eget huss, oc der offuer skal vere dømbt fra sin halss, med hans vnderdannigste begiering, hand til sit Prestekald igen maatte forhielpis; her hos oc att Kong. Maj. min naadige Herre haffuer befalet mig paa mitt Embedis vegne at erklere, hurledis samme Prestemand tilforn saa vel som siden haffuer skicket sig oc forholdet, saa hand er værd at hielpis, som E. V. skriffuelse med flere ord der om formelder.

¹⁾ Han mistede Kantoratet i Kapitlet.

Da at efterkomme min naadige Herris oc Kongis Befaling, er mig dette vitterligt om for^{no} Prestemands leilighet, at hand for 10 Aar siden tiende her vdi vor Capitel Schole for en locat, oc der han resignerede Scholen, reiste hand til Kiøbenhaffn at studere; midlertid hand var in studiis, der en gammel Prestemand paa Seerø i Sieland behøffuede i sin Allerdom en Capellan, ordinerede oc forsende S. D. Peder Vinstrup hannem did hen; huor hand der skickede sig, vinde de beseglede testimonia, hand derpaa viser. Fra Seerø bleff hand kaldet aff hæderlig mand her vdi Capitelet M. Hans Horsens, at skulle vere hannom i hans Allerdom en medtiener vdi Guds ord, huor hand tient haffuer paa det 8 Aar, oc haffuer aff hannom der paa Kundskaff oc beuiiss. Huad min Person oc Embed anlanger, vide ieg icke at haffue vest synderlig klagemaal offuer hannom, siden hand kom hid i Stigtet til Kircketieniste, førend nu han er geraden vdi Wenighed oc Slagsmaal med en Guldsmed Quinde, som vare i huse med hannom, effter som dend Sag er hørt oc vdført for sin tilbørlig Dommere, saa ieg effter den Dom, hannom er offuergaaet, haffuer paa mit Embedis vegne hannom suspenderit ab officio hid indtil. Midlertid haffuer ieg icke spurt om hannom andet end det hannom kunde sømme. At Kong. Matt. begere at vide, om for^{no} Prest er værd at hielpe, kand ieg icke necte, at dersom hand vil lere oc leffue, som en erlig Prestemand bør, kand hand vel (nest Gud) vdi en Christen Menighed giøre fruct, det hand oc med haand oc mund vdi begge Sogneprestere her til Domkircken paahøring loffuede, dersom hand naadigste kunde bliffue til sit Prestetieniste tilsted, at hand kunde nyde it lidet stycke brød til sin Høstru oc 4 smaa vfødde børn, de haffue. Det Capellanie, hand haffde at betiene, er forsørget med en anden Prest, saa hand derfra er vdlect. Forseende mig til, at hand aff denne fare oc skade bliffuer visere, oc vandrer vaarliger vdi sit kald, huor Gud oc Kong. Matt. hannom naadigste ville haffue forsiunet. Dette haffuer ieg, fromme Her Can-

celler, efter Kong. Matt. Befaling, oc E. V. Skriffuelse til en kort erklering om for^{ne} Prestemands vilkoer, saa viit ieg aff ved, vnderdannigste ladet antegne, oc vil altid findis att giøre oc lade, huad Eder til ære, tieniste oc velbehag vere kand. Befalende her med Eder Gud i vold, aff Aarhus, 1 Febr. A^o 1617.

Eders Welbiurdigheds tienistwillig

Jens Gødissen.

Udskrift: Erlig velbiurdig Mand Christian Friis til Krastrup (sic), Ridder, Kong. Maj. vor naadigste Herris Cancellor oc Danmarckis Rigis raad, min gunstige fordrer oc gode ven.

Orig. i Kongl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

2.

Min gantz venlig Helsen forsend med Vor Herre, nest stuor tacksigelse for megit beuijst æhre och guode, huis igien att forskylde ieg findis tacknemmelig. Fromme w. Her Cantzler, gunstige gamle Patron og forderer, ladendis E. Magnificentz venligen vide, at E. St. kiere Suoger w. Lauritz Lindenow voris kiere Lensmand lod mig læse kort forleden den 7. Septemb. en Epistolam supplicem, som en ved naffn H. Lauritz Pedersøn haffde E. Mag. ladit offuergiffue anlangende Weylby sogen, som hand skall vere bleffuen quit emod hans lowlig kaldsbreff, oc flere poster, hand mig perstringerer med, sin wrichtige sag mere til anseelse oc behielpening, end beuiselig att giøre. Da effterdi processen mod hannom hid indtil er for witlefftig att skriffue om, oc vel ved, at E. St. er vdi andre wichtige sager occuperit, haffuer ieg lagt hos denne min skriffuelse en vnderdanigste beretning, som skulle haffue verit fremlagt ved min Suager Peder Bing, Kongl. Mayts Renteskriiffuer, til siste almindelig Herredage, dersom for^{ne} wrolig Præst haffde ellers sig vnderstanden att gaa i rette mod Dn. Episcopum, som med Residentibus haffde dømpt paa hans vloulig kaldsbreff. Aff huilken min beretning sandrueligen erfaris, huor wsandrueligen oc skalckachteligen hand mig

for E. St. haffuer angiffuen, som ieg ydermere, om fornøden giøris, vil med rictige documenter, domme och tingsvinder giøre gott oc beuiselig. Oc skall E. Mag^{ns} wiselig tro, at ieg ey aff forsett vilde giøre hannom eller nogen wrett i det ringeste, ey heller nest Guds hielp mig skall offueruisis: ydmygeligen begierendis, att E. St., som hid indtil, vill gunstelige tage mig oc denne min sag vdi sin patrocinium. Herren skall det igien E. Mag. beløne, som flere velgierninger mod mig, saa vel som mod min fattige enniste Søn, med huis promotion hand er hulpen til vdi Academiet. Oc ieg altid aff yderste formue findis E. Mag. plictige tiener. Oc vil her med haffue E. St. med sin kiere w. elskelige Frue oc børn vnder den høyestis beskiermelse befallit. Aff Aarhus den . . . 7bris 1630.

Matthias Jacobsøn D.¹⁾

E. haandt.

Udskrift: Erlige Welbyrdige og Strenge Rider Her Christian Frijs til Kragerup, Kong. Maytz Cantzeler, min meget gunstige Patron och Forderer, ganske venligen.

Orig. i Geh.-Ark., Aflev. fra Kancelliarkivet, Kansler Friis's Breve. Indlagt findes følgende Stykke:

3.

Efttersom H. Lauritz Pedersen er formedelst sin wrolighed først kommen fra sit Capellani paa Serøe²⁾, oc siden udj Aarhus, der hand vaar Capellan til tuende Capittels Kiercker her uden Byen, for Woldssag oc Offuerlast dømt fra sin Halss til Aarhus Byeting³⁾, som siden er confirmeret til Wiborg Landtzting, dog aff Kong. Maytz naadigsten efterlat, oc hannem indulgerit igien at maatte forhielpis til nogen leylighed. Huor effter hannem er beuilget

¹⁾ Dr. med. Matthias Jacobsen, der var Læge i Aarhus og Kantor i Kapitlet sammesteds, døde den 15de Maj 1636. Hans i Brevet omtalte Søn var den senere Biskop i Aarhus, D. Jacob Matthesen.

²⁾ Er huer mand vitterligt. (Denne og flg. Anm. ere af Brevskriveren).

³⁾ Originaldommen er udi min forvaring her.

for en Hører den nederste lexe udj Aarhus latinske Skole. Oc ieg der efter formedelst gotfolckis forbøn oc i sønderlighed for hæderlig oc høylærd Mandz Doctor Jesper Brockmandz Skriffuelser oc intercession ¹⁾, saauel som ocsaa M. Niels Spentrups schriftlig vnderhandling ²⁾ om en visse aarlige Pension, saa megit M. Niels paa H. Lauritzis vegne sielff begerit haffuer, samtyckt hannem til Weilby sogn, liggendis til mit Prælatur, som mig naadigst for min vnderdanigst Hofftieniste aff Kong. Maytz er forlænt: Saa haffde ieg icke formodet, bemelte M. Niels Spentrup oc min Capellan Her Lauritz Pedersen nu 7 Aar efter samme forhandling saaledis skulle haffue lønt mig for min guodvillighed oc fiendtligen sig inueherit mere serdelis paa mig end andre, som lige slig Jus oc rettighed haffuer til deris Præbend Kierker her omkring Byen ³⁾, som oc andere Capitteler her udj Riget; wanseendis, at efter denne besuerlige Feidetiid huerken Kong. Maytz Lensmand enda vaar hjemkommen til Lænit, ey heller Superintendenten til Stifttet, vnderstaaet sig ved et wseduaanligt Kaldzbreff ickun aff sex Sognemend, der icke aff Menigheden til Kald vaar vdkaarit, forseglede udj for^{ne} M. Niels Spentrups Stue efter for^{ne} M. Niels oc H. Lauritzes egen anfordring oc stempling ⁴⁾, Capittels confirmerede Frihed wanseet, at intrudere saaledis Capellanen, for^{ne} Her Lauritz Pedersen, for en Sognepræst udj Weilby sogn mod bemeldte schriftlig vnderhandling, som bem. M. Niels sielff gjorde met mig paa Capellanens Vegne, huor efter Capellanen udj 7 Aar haffuer tient, sig ocsaa erkient for min Capellan, oc som en Capellan verit forskaanit for Contribution under fremmit

1) De intercessions breffue ere hos mig tilstede.

2) Efter den vnderhandling er Tingsvidne.

3) W. Eiler Quitzow til Hasløffkiercke, Bispen til Eggo kiercke holder Capellaner etc.

4) Er lowlig tingsvidne efter forneffne mends egen beklendelse, oc end mere at de haffuer der til verit nød oc tvungen aff M. Niels Spentrup oc Her Lauritz etc.

Herskab ¹⁾. Wnderstaar sig nu ligeuel i saa maader som før er rørt at abalienere Sognit fra Cantoriet, som udj sig sielff er saa ringe, at Cantor icke deraff kunde haffue sin vnderholdning, om Sognet kom fra Prælaturet, huilcket Sogn af Arildztid et purioris religionis reformatione haffuer effterfuld Aarhus Capittels Cantores wbehindret, oc dennem [staaet] frit for enten sielff samme Sogn at betiene eller at tage sig derudi en retsindig oc duelig Capellan ²⁾. Huorudoffuer ieg aff slig indpass udj min forlæning oc Capittels Friheder høyligt haffuer verit foraarsagit imod for^{ne} min Capellan H. Lauritz Pedersen at procedere oc dom at hende. Formenendis vnderdanigsten, samme Dom ret at vere, oc bør veed mact at bliffue, effterdj derudj er anseet Capittels ældgamle præscriberte oc stedtzeffterfølgende Frihed paa Weilby Sogn til Cantoris Prælatur, met der paa kongelig naadigst Confirmatz udi woris Kiercke Ordinantz fol. 70, at huilcke Sogne, der aff Arildztid haffuer ligget til Canickdømme, skulle dertil bliffue, saa oc mit naadigst forlænings Breff ³⁾, at Kong. Maytz Embitzmend, Fogder eller andre ey skulle giøre mig der imod forfang eller hinder i nogen maader. Wnderdanigsten formodendis aff Kong. Maytz min allernaadigste Herre sampt Rigens høyewise Raad som Capittels Friheders naadige handthabere oc beskiermer imod

¹⁾ Er oc tingsvidne paa: oc at H. Lauritz skulle haffue vdstanden stoer fare i Findernis tid, er huer endnu wbeuijst her i byen.

²⁾ Effter gode dannemends saa vel som Sognefolckens egen bekien-delse, som siden er tagen tingsvidne effter; oc end mere aldrig nogen prest i Mandeminde at haffue besett prestegaarden, men mig mod Her Lauritz tildømt Landgilden der aff at opbære, lige som mine formend, effter kongelige benaadning.

³⁾ Wnderdanigste formodendis, att min allernaadigste Herre icke lader mig Hans Maytz gamle Hofftiener skee anden Indpas for min vnderdanigste Hofftieniste, end mine formend for mig; ey heller tilsteder, at for^{ne} wrolig Hoffuet skulle mig mere tribulere nu paa min Allerdom, end andre mine Capellaner her aff Byen for hannom giort haffuer, eller mine formends Capellaner dennem beulest haffuer.

slig wrolige egensindige Hoffder, som dens Friheder vnderstaar sig veed atschielige wbegrundede oc wiit hensøgte middel for egen fordeel skyld at violere oc mutilere, en naadig Dom oc Confirmats paa Reuerendi Dñi Episcopi oc hæderlig Capittels Sententz saauel som oc en billig Kaast oc Tæring aff for^{ne} Her Lauritz Pedersen, som mig eders Maytz Vnderdan til neruerende Herredag haffuer indsteffnet, oc derforuden hand met sine Consorter at staae til rette som vedbør. Ynskendes eders Høymectighed under Gudz Allermectigstis protection

Eders Kong. Maytz.

Vnderdanige Tiener.

[Matthias Jacobsøn D.]

Ranbemærkningerne, der her ere satte under Texten, ere vedføjede med D. Matthias Jacobsøns egen Haand.

IV.

Det første Landemode i Aarhus 1618.

Ligesom Tilfældet var i de øvrige jyske Stifter, havde der ikke i Aarhus efter Reformationen været holdt noget almindeligt Landemode, før Afholdelsen af et saadant to Gange om Aaret paabødes ved Forordningen af 1ste Maj 1618 ¹⁾. Da denne Forordning ikke findes trykt paa noget let tilgængeligt Sted, skulle vi først meddele den efter det oprindelige Særtryk, og derefter Forhandlingerne paa det første Landemode, som derefter holdtes.

1.

Wi Christian den Fierde (etc.) Giøre alle witterligt, at efftersom Wi naadigst komme vdi forfaring, huorledis vdi en part Vore Stifter Proustemoder holdis, vdi de andre icke: Disligeste oc huorledis, effterdi Visitatzen offuer alt

¹⁾ Jvfr. Ny klrkehist. Saml. VI, 652—3.

vdi huert Stift vndertiden lenge for allehandt accidentzer differeris, mange Sager, som til den orts Visitation, huor de sig tildrager, opsat oc forhaled ere, tit oc ofte gantske fordylgis: Da paa det den Geistlig Ret oc jurisdiction kand paa en vijss oc maade offuer alt vort Rige administreris, oc en huer, paa samme steder noget kand haffue at fordre, kand forhielpis til rette, haffuer Wi naadigst for got anseet at forordne tuende Prostemoder i huer Stiftt her effter aarligen at skulle holdis, som effterfølger. Vdi Siellands Stift til Roskilde, Onssdagen effter Dominicam primam Trinitatis oc anden Dag Dionysij, dog dersom samme Dionysij indfalder paa en Løffuerdag, da skal modet holdis Mandagen nest effter. Vdi Skaane Stift til Lund Tisssdagen nest effter Misericordias Domini, oc Tisssdagen i den Vge nest for S. Michels dag. Vdi Riber Stift til Ribe tre Dage for S. Hans dag om Temperdags tide; oc til Varde, tre dage for Temperdag, som indfalder nest for Jul. Vdi Aalborg Stiftt, i Hiøring Philippi Jacobi og Ægidii Dager. Vdi Fyens Stiftt vdi Fyen, Langeland, Alsøe oc Arrøe til Ottense, neste Onssdag post Domin. quasi modo geniti, oc neste Onssdag for Dionysij Dag; paa Laaland oc Falster vdi Maribo, Onssdagen nest effter Dominicam secundam post Trinitatis. Vdi Wiborg Stiftt til Wiborg, Onssdagen effter Quasi modo geniti oc Onssdagen effter Mauritij. Vdi Aarhus Stiftt til Aarhus, Onssdagen effter Philippi Jacobi, oc Onssdagen effter Dionysij. Oc skal til forbemelte Moder udi huer Stiftt de Sager foretagis oc ordelis, som til den Geistlige jurisdiction henhører, oc skal vor Stigts Lensmand ordinarie vdi samme Proustemode offuer være oc præsidere, oc huis Domme der kand feldis med forsegle, saa vel som den Lensmand, som den tiltalte Persons Øffrighed er, saa fremt de ellers for Siugdomb eller andre Vore oc Rigens bestillinger kand der lade sig finde; haffue de loulige Forfaldl, da skal deris fulmectige Fogder være til stede; oc skulle de forplict være, den som til samme mode vdi Verdslig Øffrigheds Hænder heden dømmis, til

viydere straff at lade anholde, oc deroffuer Dom hende oc lade rette: Oc saa frembt samme skyldige Persons Herskab sig der vdi veigrer, eller oc det forsømmendis vorder, da skal Stigts Lensmanden være forpligt met executionen at fortfare. Huorfor oc naar nogen i saa maader anklagis, da skal hans Herskab her om aff Vederparten tilsigis, paa det hand eller hans Fuldmectige, efter som for berørt er, der til stede kand møde; Oc paa det Kircke Ordinantzen met denne Voris naadigst Forordning icke præjudiceris maatte, ville Wi oc naadigst befalet haffue, at de Sager vdi Stiffterne hellers kand forfalde, her met icke maa wtilbørligen opsætis eller forsømmis, meden at de effter Ordinantzens indhold aff forbemelte Voris Lensmand oc Superintendenten vdi visitatzen oc ellers skulle søgis oc dømmis.

Her for vden kommer Wi oc naadigst udi Forfaring, huorledis nogle Steder som saadanne Prostemoder hidindtil sædvanlig huldne ere, Præsterne vdi huert Herrit skulle vedtaget haffue, Aarligen den ene efter den anden et Calente eller Giestebud at anrette met fremmet Drick oc anden bekostning, til huilcket huis vdi samme moder befalit oc affskedit kunde være proponeris skulle; Da effterdi dennem vel burde, huis de til offuerflød haffue, anderledis Gud til ære at anligge, saadanne Gilder oc til den actum gantske ere wbequemme; forbiude Wi Naadigst her met strengeligen nogen Maaltider eller Laug at anrettis, meden saa fremt det giøris fornøden, Herris Præsterne at skulle forsamlis oc noget dennem foregiffuis, da skal saadant skee ædrueligen oc vdi Guds Fryct, vdi en Kircke, som [om]trent kand ligge mit vdi Herridet, huor i fra oc enhuer til sit sig skal begiffue.

I lige maade effter som en deel Guds Ords Tienere aff Landsbygden hid indtil haffuer været vden deris Sogner for deris egen beleiglighed skyld vdi Kiøbstederne boesiddende; Da effterdi saadant deris Tilhørere ikke andet end skade oc wordning foraarsager, det oc i sig self gandske

wbilligt er, wille Wi, at en huer Præst, som saaledis vden deris Sogn vdi Kiøbstederne ere boesiddende, vden ald vndskyldning til deris Kircker oc den Forsamling de betroed er sig skal forføye, oc der paa en af Præstegaardene, eller oc, om der icke ere, en anden [o: Gaard] som til Kircken eller dennem sin Rettighed vdgiffuer sig nedsette, giffuendis de Bønder, der paa nu boesiddendis ere, deris feste igien, oc siden altid sig vdi deris Sogne som rette Seelesørgere forholder, Bydendes her met oc alffuorligen befalendis Vore Fogder, Embitzmend, Ridderskab, Superintendenter oc menige Undersatter, Geistlige oc Verdslige, sig effter dette Voris Naadigst Mandat oc Forordning at forholde, saa frembt de icke derfore ville stande Oss tilbørligen til rette. Giffuet paa Vort Slot Kiøbenhaffn, den 1. Maj, Anno 1618. Vnder Vort Signet.

Christian.

2.

Prima synodus exhibita Arhusiæ

in præsentia D. Præfecti D. Georgii Cossii, D. Episcopi D. M. Joannis Ægidii, Mgri Christierni Stubei, M. Nicolai Wilhadi, M. Christierni Fossii, M. Nicolai Spentrupii et omnium præpositorum hujus Dioceseos, exceptis quinque, D. Joanne de Galten, D. Nicolao Torup de Skioldeløf.

Processus huius Synodi talis fuit: Primo D. præses D. Georgius Cossius omnium primo suam orationem habuit ad D. præpositos de mandato Regio de hisce Synodis. Proxime D. Episcopus suam latinam orationem de iisdem Synodalibus, de eorum causa, facto et effectu. Deinde psalmum et cantum movit: Veni Sancte Spiritus, cum sua precatatione et collecto. Tandem inchoata est Actio inter D. Laurentium Joannis Trane, qui privatus est officio suo Mariager, et inter præfectum nobilissimi viri D. Eschilli Gøye de Eget¹⁾; et hæc Actio duravit a nona matutina in

¹⁾ Jvfr. Danske Mag. VI, 209—10.

tertiam vespertinam de tribus causis: 1. quod duas mulieres permisit accedere Sacram Cœnam Christi, quæ a superstitione magica iudicio¹⁾ liberatæ sunt, 2. quod non absolvit mulierem, antequam exspiravit, et tamen eodem die venit ad illam, et tum mortua fuit et inventa est, 3. quod masculinum in scortione inventum die Saturni absolvit et die Dominica proxime noluit admittere ad Cœnam Christi, quoniam non antea novit eius errata. Ultimo brevi oratione finitis hisce causis, absolvit D. Episcopus hunc actum et cecinit: Da pacem Domine in diebus nostris, et suam precationem habuit, tandem huius actus finem fecit.

Post D. M. Christiernus Fossius, procurator Academiæ Haffniensis, egit cum præpositis de dono pastorum demortuorum de Thalerorix ad præfatam Academiam, et ab iis petiit quæ restant. — Hæc acta sunt anno 1618, 14 8bris.

Saa vidt den samtidige Optegnelse af Jakob Torkelsen Abildgaard (Pomarius), Sognepræst i Søften, der gjemmes i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 3666. 8vo. Fra de følgende Aar have neppe i vore Bibliotheker nogen Optegnelse om Aarhus Landemodes Forhandlinger; den første derpaa følgende, jeg har fundet, gjemmes i Universitetsbibliotheket (Additam. 233. 4to) og indeholder Synodalia Aarhusiensia fra 1696 til 1717. Ventelig er det denne Samling, som Pontoppidan har gjort temmelig rigelig Brug af i Slutningen af sin Kirkehistorie, der dog jo, som bekendt, ender med Aaret 1700.

V.

Christian III's Forbedringer af Præstelønninger i Aarhus Stift.

Det var i den første Tid efter Reformationen en stor og almindelig Klage, at Præsterne ikke kunde leve af de

¹⁾ Kan ogsaa læses: indicio. Non synes glemt.

dem tillagte Indkomster, og der er ingen Grund til at antage, at denne Klage var ubeføjet¹⁾. Mange af de Indtægter, som de katholske Præster havde haft, navnlig for Messelæsning, Indvielse af Agre og Enge (Korsebyrd) og andre overtroiske Skikke, vare bortfaldne ved Reformationen, og der var ikke kommet nogen Erstatning derfor; og de evangeliske Præster, der i Regelen vare Familiefædre, havde dog større Fornødenheder end deres ugifte Forgjængere. Det var dog først henimod Slutningen af Christian III's Tid, at der blev gjort noget alvorligt for at komme Præsterne til Hjælp i deres Nød, om end tidligere enkelte Præster havde modtaget nogen Lønningsforbedring. Den mest gennemgribende Foranstaltning var de saakaldte Klemmebreve af 9de Maj 1555, hvorved man i stor Maalestok hele Landet over dels ved Sammenlægning af Sogne, dels ved Anvendelse af Kongetiender (de tidligere Bispetiender), dels paa andre Maader, søgte at afhjælpe de værste Mangler. For Aarhus Stifts Vedkommende var der dog allerede ved en Række Kongebreve af 23de Oktober 1553 gjort en Del i samme Retning, som 1555 yderligere forøgedes²⁾. En Meddelelse af disse hidtil utrykte Breve vil formentlig være et velkomment Bidrag til Aarhus Stifts kirkelige Statistik i Tiden nærmest efter Reformationen.

¹⁾ Se mit Skrift, Mester Jørgen Jensen Sadolin, S. 48 flg.

²⁾ Som Exempel paa enkelte tidligere Kongebreve, der gaa i samme Retning, kan anføres følgende Uddrag af Registre over alle Lande Nr. 5:

Hr. Peder Jakobsen udi Feldballe fik Kongebrev paa Feldballe Præstegaard samt paa en Jord, der kaldes Hassel Jord, og Ebdrup Kirke. Anden Pindsedag 1548. — Hr. Lambert, Præst i Borup og Hald, fik Brev paa nogen Indkomst 1552. — Hr. Christoffer Simonsen, Sognepræst i Galten, fik Kongebrev paa Henge Mark. 1552.

1.

*Uddrag af en Række Kongebreve af 23. Oktober 1553 om Forbedringer i Præsternes Lønning*¹⁾.

Her ephther flylger Register paa the preste wtj Aarhus [stigt], som fandis att haffue brøst paa theris wnderholling, oc huer fick Ko. Ma. breff paa hues som her ephther staar screffuitt.

Drottningborig leenn.

Her Jens i Sall fick Ko. Ma. breff att skulle haffue landgillett aff Tordsøø prestegaardt²⁾.

Her Jens i Gulløff fick breff att skulle haffue landgillett aff Gulløff prestegaardt³⁾.

Her Lauritz i Hoesløff skall haffue landgilled aff Gierum⁴⁾ sogen, och fick ther breff paa.

Her Christiern i Weyersløff fick breff paa landgilled aff Ayth prestegaardt.

Sognepresten i Houbroe fick breff paa tienden aff Skielderup sogen.

Sognepresten i Falsløff fick breff paa kronens part aff tienden ibid. til syn wnderhollingge.

Her Mortthen i Holberg fick liffs breff paa kronens partt aff tienden aff Holberg sogen oc Grandløff sogn.

Sognepresten aff Tørsleff sogen fick breff paa kronens partt aff tienden aff Tørsløff sogn oc Suenstrup sogen till syn vnderholling.

Scholemester i Houbroe fick breff paa kronens partt aff tienden aff Hornum sogen till syn wnderhollingge.

Her Palli i Støffring fick Missiue till Hans Stygge paa Drottningborgh, att hand wtj ij aar ephther thette ephther^{ae} obne breffs datum regnendis, skulle fornøye hannum

¹⁾ Efter Tegnelser over alle Lande IV, 304—7.

²⁾ Se nedenfor S. 362, hvor Brevet fuldstændig er meddelt.

³⁾ Dette Brev er in extenso trykt i Hofmans Fundat. IX, App. til Aarhus Stift, S. 18.

⁴⁾ D. e. Gjerning.

j pund korn, som Ko. Ma. gaff hannum till syn vnderholling.

Silkeborig leen.

Sognepresten i Karup fick breff, att Ko. Ma. haffuer wntt oc tillatt, att kronens gaard i Torning sonden op till kiercken, som ligger till Haldtt, maa leggis till en prestegaard till Karup kiercke oc till same gaard leggis the iij otting Jorde, som hører kronen till, oc nu brugis till Anders Chrestensens gaard i Wngstrup.

Her Hans i Grønfeld fick breff att maa beholle till synn vnderholling landgilled aff Soustrup prestegaardt¹⁾.

Her Michell i Syling²⁾ fick i lige mode breff paa landgilled aff Balle prestegaardt.

Her Niels i Linderup fick breff, att epherthj Linderups prestegaard er ther fran skiftt, thaa haffuer Ko.Ma. ther emod wntt for^{ne} sogne prest i Linderup kronens partt aff tienden ibid.

Aarhuss leen.

Her Rasmus i Ørum fick breff till Per Bilde paa Aarhus gaard, att hand skall wdlegge hanum saa møgen skyld aff en gaard, som then prestegaard gaff till landgilde, som Otte Gyldenstern fick till magleg for thet Suenske goetzs, hand miste.

Aakier leen.

Her Jesper i Otting³⁾ fick breff paa landgilled aff Gosmer prestegaardt till syn vnderholling.

Her Søffren i Halling fick missiue till Jyrgen Berneckow paa Aakier, att hand aarligen skall fornøge hanum i pund korn oc j f^e smør ad gratiam, som Ko.Ma. haffuer giffuitt hanum till syn vnderhollinge.

Sogne presten i Hiensted fick breff paa Hiensted preste jordtt, som ligger sønder og nær fran Hiensted

¹⁾ Dette Brev er in extenso trykt i Hofmans Fundat. III, 47. Grønfeld 3: Grønbæk.

²⁾ Sejling.

³⁾ Ørting, som tidligere var forenet med Gosmer.

kiercke, oc skyller j ørtug korn, oc skall thet beholle till syn wnderholling frij wden landgille.

Skanderborg leen.

Sogne presten wtj Stillinge fick breff att maa beholle till syn wnderhollinge landgilled aff Hørning preste gaardt.

Sogne presten i Bleginge fick breff att maa nyde kronens part aff tienden aff Bleginge sogn.

Thesse for^{ne} preste finge breff paa for^{ne} theris wnderholling som forsc^{uit} staar, oc lyde som her ephtherfylger etc.

Vij Christian etc. Giør alle witterliggt, att ephtherthij mange sogne presther wtj Aarhus stigt haffue thenum for oss beclagett, att thee icke haffue theris tilbyrlig wnderhollinge, oc wij ther fore haffde beffaled wore lensmend wtj Aarhuss stigt, att thee mett superintendenten ther sammesteds, oss elsk^e Mester Matzs Langh, att forffare om huilcke preste oc scholemestere som brøst haffue, oc the nu haffue giffuet oss tilkiende thenne breffuisers Her Jens wtj Sals leylighed: Thaa paa thett att for^{ne} Her Jens oc hans ephtherkomer sogne presther till for^{ne} Sall sogen kunde thes bedre fange theris wnderhollinge, haffue wij beuilgett oc sambycktt, att for^{ne} prester till Sall sogn mue haffue [till] theris wnderhollinge landgilled aff Torssø prestegaardt, som er hans anexes kierckes prestegaardt, till then rentte, som handt her till for hans tjeneste hafftt haffuer. Tiill ydermere windisbyrd haffue wij etc. Datum Koling ipso die Seuerini episcopi Anno 1553.

Dominus rex manu propria subscripsit.

2.

Udkast til det saakaldte Klemmebrev af 9. Mai 1555 for Aarhus Stift om Forbedringer af Præstelønninger.

(Til Grund ved Udgivelsen er lagt A. et Udkast i Geh.-Ark., topografisk Saml., Aarhus Stift Nr. 1. Tilføjelserne, som her enten ere indskudte i Klammer eller satte under Texten, ere tagne af B., et andet, med samme Haand skrevet udateret Udkast, som findes smst. under Vendelbo Stift, Nr. 1)

Huilcke prester som haffue beklaget thenom wdj Aarhus stigt, haffue vij tillagt thenne epher^{ae} vnderholling, først vtj Aackier leen ¹⁾).

Prestenn paa Alrøed [oc hans epherkomere ²⁾] skall haffue aff wor oc kronens part aff tienden aff for^{ae} Alrøed try pund korn.

Presten tiil Sax'el kircke maa nyde aff wor oc kronens part aff tienden aff for^{ae} Saxell sogen tu pund kornn.

Presten tiill Halling maa nyde aff wor oc kronens part aff tienden aff for^{ae} Halling sogen tu pund korn.

Præsten paa Endelage schall haffue aff wor oc kronens part aff tienden paa Endelage tu pund kornn.

Sogne presten wdj wor køpsted Horsens oc hans Capelan ther sammesteds skulle haffue huer thennum iij pund korn aff wor oc kronens part aff tienden aff Stoffbye sognn.

Wdj Aarhus gaards len.

Presten tiil Feyllerup oc Glesborgh sogen skal nyde aff wor oc kronens partt aff tienden aff for^{ae} Feyllerup oc Glesborg otte ørtu korn.

Presten tiill Tøystrup nyder aff wor oc kronens part aff tienden aff for^{ae} Tøystrup sogen fire ørtu korn.

Presten tiil Nimtofft och Koed skulle mue nyde aff wor oc kronens part aff tienden aff for^{ae} Nimtofft sogen tree ørtu korn.

Presten til Velleby maa beholle aff wor oc kronens part aff tienden aff for^{ae} Vellebye sogn fem ørtu korn.

Presten til Wore kircke vdj Rogsøherret skall beholle aff wor oc kronens partt aff tienden aff for^{ae} Vore sogn iij ørtu korn.

¹⁾ B. indeholder herunder først følgende: •Her Jyrge i Snepstrup, Voreherret, skal haffue en missiue til abbeden aff Emcloster, att hand forskaffer hanum syn tilbehøring, epher thij at kircken ligger til closterit•.

²⁾ Dette Tillæg findes i B. ved alle Artiklerne.

Nar her Thames til Trandbiery er død oc affgangen, thaa skall Trandbiery kircke leggis till Holme kircke oc alletid vere vnder en prest, oc skal for^{ne} her Thomes nyde hans Vicarie, hand nu haffuer, hans liiffs tid, [oc for hans armod skal hand i hans liiffs tid haffue af kronens part aff tienden iij ørtu kornn].

Naar her Torkild¹⁾ er død oc affgangen, thaa skall Vormersløff kircke leggis till Koltte kircke oc begge for^{ne} kircker alletid were vnder en prest.

Nar the sogne prester ere døde och affgangne, som nu ere sogne prester til Domkircken wdj wor kiøpsted Aarhus, tha skall borgerne ther sammesteds giffue theris sogne prest slig preste rentte, som andre borger giffue theris sogne prest. Oc huad thend rentte icke kand tiilrecke at vnderholde samme tuenne sogne prester met till domkircken, thaa skulle Cannickerne ther sammesteds tiilige samme sogne prester saa møgen rente aff Capitels gotzs, enthen ex bonis communibus eller andet gotzs, som the kunde haffue en tiilbørlig vnderholling aff.

Wdj Silckeborg lenn.

Presten tiil Kragelund oc Funder skall nyde aff wor oc kronens part aff tienden aff for^{ne} sogner sex ørtu kornn.

Presten tiil Grønbeck skall haffue Sogstrup preste-gaard, som hand haffuer wort breff paa²⁾.

Presten tiil Seyling schall nyde aff wor oc kronens part aff tienden aff for^{ne} Seyling soken fire ørtu korn.

Presten til Seyrup skall nyde oc beholle all preste-garden vdj Seyrup, som nu ligger tiil Alling closter, som er the ij parter aff samme gard.

Presten tiil Lino kircke skall haffue aff kronens part aff tienden aff for^{ne} Lino soken fem ørtu korn.

¹⁾ Hr. Torkild Abildgaard, Sognepræst ved Domkirken i Aarhus.

²⁾ B. •Ko. Mts breff til Johan Høcken, att hand lader presten tiil Grønbeck følge Sogstrup prestegard, epherthij hand haffuer Ko. Mts breff ther paa, saa framt att hand vil beholle Closteret•.

Nar presten er død oc affgangen til Skanderup, thaa skall for^{ne} Skanderup kircke vere anexe tiil Gierne kircke oc siiden alletid vere vnder en prest ¹⁾).

Sameledis nar for^{ne} Skandrup sogne prest er død, thaa schall Smege sogne folck søge til Tiufflum kircke, oc Tiufflum prest att nyde Smege preste gard oc anden preste rentte.

Presten til Hamlet skall beholle thend fierding smør, som hertil haffuer werret giffuit til vort slot Silkeborg aff Jernet ²⁾ preste gard.

Presten tiil Them skall nyde aff wor oc kronens partt aff tienden aff for^{ne} Them sogen tree ørtu kornn.

Wdj Skanderborg len.

Vissing oc Wore sogne folck skulle her ephther søge til Wore closters kircke oc alletid holle samme kircke fore theris rette sogne kircke.

Nar nogen aff the sogne prester dør, som nu haffue Forup kircke oc Ladingh kircke, tha skulle the siiden alletid were vnder en prest ³⁾).

Nar presten dør oc affgaar tiill Stilling kircke, thaa schal Stilling kircke were anexe til Skanderup kircke, oc vere vnder en prest, oc Hiørningh kircke att were anexe tiil Bleging kircke.

¹⁾ B. •Her Niels sogne prest tiill Skanderup skal haffue aff kronens partt aff tienden aff for^{ne} Skanderup sogen vdj hans liifs tiid vj ørtu korn.

Her Mickel til Gerne sogen skal haffue iij ørtu korn aff kronens part aff Gierne sogen, til saa lenge Skanderup oc Gerne sogne komme vnder en prest, som thet sambyctt er ephther Her Nielses død oc afgang•.

²⁾ Jernet Kirke blev afbrudt 1558, og Beboerne i Sognet henviste til Hammel (Pont. Ann. III, 361).

³⁾ B. tilføjer: •Her Jesper vdj Alling skall haffue aarligen aff kronens part aff tienden aff for^{ne} Alling sogen iij ørtu korn, emeden her Jep leffuer, som ligger vdj Hospitalet vdj Aarhus, oc siden samme iij ørtu korn at ombæres•.

Wdij Drotningborg len.

Presten til Støffring kircke skall haffue aff wor oc kronens partt aff tienden aff for^{ne} Støffring sogen tu ørtu korn.

Presten tiill Veyersløff skall nyde hans prestegard Agte, som nu ligger til Alling closter, oc Johan Høcken gjør hannem hinder paa ¹).

Presten tiill Gimming kircke schall haffue aff wor oc kronens partt aff Tienden aff for^{ne} Gimming sogen tu ørtu korn ²).

Oc ville vij, att saa alletid her ephther holles schall, som forskreffuet staar, oc haffue ther fore her vnder ladet henge vort indsegle. Giffuet paa vort slot Kjøpnehaffn torsdagen nest ephther søndagen Jubilate, som er thend niende dagh vdj Majj monat Aar etc. Mdl paa thett fempte.

¹) Denne Art. lyder i B: •Presten til Veyersløf en forscrift til Johan Høcken, att han lader for^{ne} prest nyde syn prestegaard Agte, som Ko. Mtt. haffuer giffuet hanum breff paa, [saa] framt at han vil beholle closteret.

²) B. har endnu følgende Artikler: •Presten til Verum en forscrift til Hans Stygge [Lensmand paa Dronningborg], at ephther thj ther sidder bønder vdj Torup, at the thaa tiende oc giffue presten hans rette redzell.

Presterne vdj Gielløffherret beklage, att the skulle tage theris offer aff almwen paa en dag oc icke ville offre the iij offerdage, som beuilget er vdj ordinantzen.

Gryn diu borger begere, att Ko. Mtt. ville hielpe thenum noget til theris scholes vphold, thij her er ikke uden iij β aff huer mand, ther formuendis er, oc beløber ved xij eller xiiij marck — ad gratiam kronens part aff tienden til samme schole aff Hammeløff sogen.

Tre Gavebreve af Dronning Margrethe fra Aaret 1411.

Ved **Kr. Erslev.**

Dronning Margrethes storartede Gavnildhed overfor Gejstligheden er forlængst omtalt og vurderet af Kirkehistorikerne, og jeg skal her ikke komme ind paa dette Emne, saa meget mindre som jeg om kort Tid haaber at kunne offentliggjøre en Skildring af hin store Dronnings Historie, hvori da ogsaa hendes Forhold til Kirken vil blive omhandlet. Nogle Gavebreve, der hidtil have henligget ubenyttede, ere derimod vistnok af tilstrækkelig Interesse til at fortjene Udgivelse; de supplere vor ellers ret fuldstændige Kundskab til Margrethes milde Gaver, og ét af dem tør endog betegnes som et Vidnesbyrd af stor Betydning for Opfattelsen af Dronningens Karakter.

I Slutningen af Aaret 1411 opholdt Margrethe sig paa Kallundborg Slot og havde her samlet flere af Sjællands højeste Prælater om sig; Bisp Peder Lodehat, der var i saa stor Yndest hos Dronningen, var mødt, ledsaget af sit Kapitels Dignitarier, og sammen med dem træffe vi Abbederne fra Øens Herreklostre og Priorissen fra Vor Frue Kloster i Roskilde. I deres Nærværelse traf da Margrethe en Række Dispositioner, som vi kjende fra fire Breve, alle udstedte paa Vor Frue Undfangelsesdag eller den 8de December. Til Roskildebispen og hans Kapitel udbetaltes en Sum af 16,337½ Mark lybsk, hvoraf de skulde besørge For-

delingen efter Regler, som nøjere angaves i det Gjenbrev, de afgav ved Modtagelsen af Pengene (nedenfor Nr. 1); det var ikke blot Kirker og Klostre, der skulde nyde godt deraf, men ogsaa Gilder og trængende Lægfolk; alt skulde være uddelt i Løbet af ét Aar. Til Abbederne i Esrom og Sorø samt Vor Frue Klosters Priorisse og Degnen i Roskilde overgav Dronningen 6,000 Mark lybsk, hvoraf Halvdelen strax efter hendes Død skulde skjænkes til Vor Frue Klosters Bygninger, Halvdelen anvendes til Pilegrimsfarter for Dronningens Sjæl, til Uddeling til fattige og til at holde uformuende Klærke i Skole (Brevet Nr. 2). Samtidig uddelte Margrethe 2,000 Mark til Esrom og Sorø Klostre og en lige saa stor Sum til Abbeden og Konventet i Ringsted; i begge Tilfælde havde hun dog tidligere udbetalt de paagjældende et Beløb af lignende Størrelse (1,000 Nobler), men da med det Forbehold, at hun i sit levende Live kunde kræve Summen tilbage. Nu ophævedes denne Indskrænkning; af de 2,000 Mark, som Ringsted Kloster fik, skulde Klostret selv nyde de 1,500 til dets Bygning, mod til Gjengjæld at holde en evig Aartid for Dronningen, og for Resten skulde det give 9 trængende Mennesker Underhold; Abbederne i Esrom og Sorø paatog sig at uddele de dem tildelte Penge til Pilgrimsfarter, der i Løbet af to Aar skulde foretages til en Mængde hellige Steder i Indland og Udland¹⁾.

Den Sum, som Dronning Margrethe i alt uddelte ved denne Lejlighed, beløber sig altsaa til 26,337½ Mark lybsk, hvilket, da der da udmøntedes omtrent 5 lybske Mark af hver Mark Sølv²⁾, svarer til ca. 200,000 Kroner i vore

¹⁾ Brevet til Esrom og Sorø er trykt nedenfor som Nr. 3; det tidligere Brev om de 1,000 Nobler er af 12 April 1405 og trykt i Molbechs og Petersens Udvalg af danske Diplomer S. 206—208; Afgivelserne imellem de to Breve ere i det hele ikke store. Brevet til Ringsted er trykt i Danske Magazin IV, 322—24 (Orig. i Geh.-Ark., Ringsted Nr. 1) og medtages ikke her. — Alle fire Breve fra 1411 ere anførte i Ældste Archivregistr. I, 40.

²⁾ I Brevet Nr. 1 anføres ganske vist, at 45 Skill. lybsk regnedes lig med én lødig Mark, men denne Beregningsmaade, der da var

Penge; naar der tages Hensyn til Pengenes da saa meget større Kjøbeevne, maa man imidlertid sætte Værdien af hin Sum til langt over én Million Kroner. I Sandhed en storartet Gave, især naar man erindrer, at disse Legater kun maa betragtes som et Supplement til de Pengeuddelinger, der langt tidligere vare fastsatte ved Dronningens Testamente.

De testamentariske Dispositioner fra December 1411 vise os dog ikke blot Margrethes Gavnildhed; de kaste ogsaa, som antydet, Lys over andre Sider af hendes Karakter. De mange Gavebreve, der hidtil kjendtes, have især baaret Vidne om Dronningens rent middelalderlige Fromhed; det var uendelig rige Gaver til Kirker og Klostre, Indstiftelsen af Messer og Fastsættelsen af Pilgrimsvandring. Det samme findes i de her udgivne Breve, men desuden noget andet, noget, der mere tiltaler et Nutidsmenneske, en rent human Godgjørenhed, der ogsaa kommer Lægmænd til gode. Stærkest fremtræder dette i det første Brev; af de deri omtalte Summer er meget bestemt til at hjælpe husarmt Folk og Jomfruer, Kvinder og Mænd til Brødet »for det, der skét er i Orlogen«, andet til Kvinder og Møer, som ere blevne krænkede under Fejderne. Jævnside hermed er dette Brev et smukt Udtryk for Dronningens Kjærlighed til alle hendes Undersaatter, hvor de end hørte hjemme; Pengene uddeles uden Forskjel til alle tre Riger, meget endog særlig til Sverige og de danske Provinser hinsides Øresund, og denne skandinaviske Aand naar en ideel Højde, naar den fastsætter Sjælegaver for dem, der ere faldne i Krigene, »hvad enten de have været med eller imod Riget«.

Endnu i én Henseende ere de nedenfor aftrykte Breve interessante. Som bekjendt har der hersket Uvished baade

næsten hundrede Aar gammel, svarede ikke mere til Virkeligheden; Begrebet »lødig Mark« var derfor blevet ganske forskjelligt fra »Mark Sølv«.

om Tiden og Stedet for det store Slag, der sikrede Margrethe Herredømmet over Sverige og gjorde Kong Albrecht til hendes Fange. De senere Krøniker sige, at Slaget stod paa Højsletten Falen, hvorefter Holberg har døbt Kampen med det nu gængse Navn: Slaget ved Falkøping; de samtidige Krøniker, der nævne noget Sted, tale dog kun om Åsle, en Kirkeby to Mil øst for Falkøping. Med Hensyn til Tiden angiver den svenske Rimkrønike, der er to Menneskealdere yngre, at Slaget stod paa St. Matthæus Dag om Høsten i Aaret 1388; de samtidige Kilder ere enige om, at Slagdagen var St. Matthias Dag eller 24 Februar 1389. At det sidste er det ene rette, fremgaar allerede af de Kilder, der have denne Opgivelse, og Styffe og Munch have desuden diplomatisk bevist, at Slaget hverken kan have staaet om Høsten i 1388 eller et Aar derefter paa samme Tid. Et direkte diplomatisk Bevis for, at hint Slag har staaet paa selve St. Matthias Dag, har hidtil ikke været kjendt; det foreligger nu i Brevet Nr. 1. Naar Dronning Margrethe skjænker store Summer til Hæder for Gud, Vor Frue og St. Matthias til Tak »for den Naade og Ære, som de gjorde med disse Riger paa Vor Frue og St. Matthias Dag«, — da tænker hun aabenbart netop paa den Slagdag, der afgjorde det skandinaviske Nordens Forening, og i Brevet Nr. 3 hædres St. Matthias da ogsaa med 3 Pilgrimme, medens de fleste andre ofte langt større Helgener maa nøjes med én Afsending¹⁾.

¹⁾ Naar der i det anførte Udtryk ogsaa tales om Vor Frue Dag, er det mig ikke ret klart, om derved skal forstås en Dag, forskjellig fra St. Matthias'. Hvis dette er Tilfældet, er det i alt Fald vanskeligt at paavise, hvilken sær minderig Begivenhed, der i Margrethes Tid er foregaaet paa én af de mange Fruedage; man kan næppe tænke paa andet end Margrethes Antagelse til Rigsstyrerinde i Norge, der foregik paa Vor Frue Kyndermisse (2 Febr.) 1388, eller paa den femaarige Fred med Holstenerne, der afsluttedes i Kolding paa Vor Frue Bebudelses Dag (25 Marts) 1411. — Unægtellig er jeg mest tilbøjelig til at opfatte Udtrykket som et uklart Udtryk for Margrethes store Begejstring for Jomfru Maria.

Nr. 1.

In nomine domini amen. Wi Pæther meth guds nadhe bisscop i Roskilde, Laurents Jenssøn dæggen, Cristiern Hemmyngssøn prouest, Nicles Bille erchediækn, Hans Brunekessøn cantor oc Jens Hemmyngssøn sacrista i Roskilde oc alt capitel i samme stadh kænnes meth thettæ wort opne breff fore alle, the nu ære oc her æfter kunne komme, at wi aff mæchtigh førstynne war nadheghe frue drotnyng Margareta nw her i Calundeburgh retheleghe siæxtanthusænde thryhundredre threttyughe oc halfaatande lubische mark i gothæ talde hwide pennyng, geefue oc gænge, fulkommeleghe æfter wor eyen wilghe oc nøyæ anamet oc vndfonget haue i ræt tro oc i swo made, som her æfter følger, swa at wi fornempde wele oc scule genist begynne, æfter thy som fornempde war nadheghe frue drotnyng Margareta oss nw mundtleghe, aff guds nadhe karsch oc heelbreydhe befalet, budhit oc til troot hauer, oc jo for innen eet aar her næst æfterfølgende alsthinges skifte thisse forscrefne pennyng oc ther swo widh oc meth atgøre i alle made, swosom her æfter staar screuit. Først fæmthusænde lubische mark aff thenne forscrefne pennyng summa wele wi oc scule skifte vpa hin sidhe Øressund, swosom er i Scone, i Swerighe, i Halland oc i Bleghyng, i bland fattighe kirker oc fattighe closter oc i bland war herres folk oc hwsarmt folk, som ænkte hauer, oc hielpe fattighe juncfruer, quinner oc mæn til brøths meth fore thet, som scheet er i orloghet. Item aff thet, som tha i gen er aff the forscrefne siæxtanthusænde thryhundredre thrættughe oc halfaatande lubische mark, nar the forscrefne fæmthusænde lubische mark ther aff ære taghne, æfter thy som forescreuit staar, ther aff scule taghes aatethusænde firehundredre thrættughe oc halfaatande lubisch mark, som gøre thrythusænde lødheghe marc, ræknethe i løthugh marke taall, fæm oc føretyughe skillinge lubische ræknethe fore hwor løthug marc, aff huilke forscrefne thrythusænde løthugh mark wele wi oc scule skifte thusænde

løthugh mark i bland kirker oc closter, æfter thy som her æfter følger, swasom er først til Wilsnak oc swa i bland the andre kirker og closter, som ligge mællom Lubeke oc Stralssund oc Wilsnak, i guds oc war frues oc sancti Mathies hedher fore then nadhe oc ære, som the giorthe meth disse righe vpa war frues oc sancti Mathies dagh. Item aff the forscrefne thrythusende løthugh mark wele wi oc scule andre thusende løthugh mark aff taghe oc skifte i bland fattighe kirker oc closter i disse thry righe Danmark, Swerighe oc Norghe, som ike ære screfne oc ike haue noghit fongit aff thet, som fornempde war frue drot-nyngen hauer giuet i sit testament. Item the thusende løthugh mark, som tha i gen ære aff disse forscrefne thrythusende løthugh mark, them sculæ wii skifte en deells i bland quinnor oc møør, som man kan spørghe oc fa atwide at krænchte oc nethræthe ære wordne i disse orløgh i disse thry righe østen Øressund, oc en deell ther aff scule wi skifte fore there siæle, som døthe ære i disse orlogh bothe til land oc watn, e hwat hælder the haue wæret meth righet eller amot. Item naar thettæ forscrefne, som skiftes scall i swo made, som forescreuit staar, er taghit aff disse forscrefne siaxtanthusande thryhundredthe thrætyughe oc halfaatande lubische mark, tha er ther æn i gen aff twthusande oc nihundredthe lubische mark, huilke wy wele oc scule skifte i swo made, som her æfter følger, swosom er, at wi wtfonge ther aff fæmten hundredthe lubisch mark oc lade holde pelegrims færther meth, sompt ther aff til hælge stæther bothe inlændes oc wtlændes, oc sompt ther aff scall komme faticht folk oc hwsarnt oc nødhthørficht folk, som man kan spørghe, at theres wrætteleghe hafue mist i disse thry righe Danmark, Suerighe oc Norghe til hielp oc vppehælde, oc meth sompt aff disse forscrefne fæmten hundredthe lubische mark scule fattighe clærke hielpis til scole meth. Item fæmhundredthe lubisch marc aff thennæ forscrefne pennynge summa wele wi oc scule skifte i swo made, som her æfter følger: først til

thet altre i war frue capella i war frue kirke i Calundeborgh thryhundredre lubische mark til then ewighe mæsses vppehælde i then samme stadh, som daghleghe vppeholdes scall i then forscrefne war frue capella in til domadagh meth guds hielp, til the thryhundredre lubisch mark, som fornempde war frue drotnyng Margareta ther førre meth annet mere til gifuet hauer, tha løper thet vpa siexhundredre lubisch mark, for huilke siexhundredre lubische mark gots scall fore køpes oc læggis thet til thet samme altre til then forscrefne ewighe mæssis vppehælde oc til atholde ther framdelis lyws vppe meth, swosom ther hauer her til vppeholdets til then samme ewighe mæsse, oc jo synderleghe thet storæ waxlyws ther swo framdeles vppe at holde ther meth her æfter at, som thet hauer ther her til vppe holdets. Item aff the twhundredre lubische mark, som æn tha i gen ære aff thisse forscrefne fæmhundredre lubische mark, ther aff scule forde war frues drotnyngens calente brøthre i Roskilde haue aate oc tyughe lubische mark til the siex nobele, som the førre finge, oc hannes calente brøthre i Odzhæreth siex lubische marc til the syw nobele, som the finge, item wars herres leghames gildes brøthre i Næstweth siex lubische mark til the syw nobele, the førre finge, item sancte trinitatis oc the two ænglis belethe Cherubim oc Seraphim i domkirken i Roskilde tyughe oc hundredre lubische mark atkøpe gull fore oc forgylle them bæther meth oc atholde lyws vppe meth fore thisse forscrefne belethe, gudh oc hans ængle til hether. Item fore føretyughe lubische marc aff thisse forscrefne twhundredre lubisch mark scall vax køpes oc brønnes i sancti Lucii kirke i Roskilde fore war frue oc sancta Anna. Item ofuer alt thettæ forscrefne, som forescreuit staar, huilkelund skiftes scall, tha er æn i gen aff the forscrefne siæxtanthusende thryhundredre thrættuyghe oc halfaatande lubische marc nihundredre lubische mark, huilke wi wele oc scule skifte i swo made, som her æfter følgher, swa at wi køpe clæther, hoser oc scho oc skifte i bland war

herres folk oc hwsarmt folk, som nøthorfticht oc ænkte haue at berghe sik meth, fore thryhundrethe lubisch mark, oc andre thryhundrethe lubische mark, swosom er aff the siexhundrethe lubische marc tha i gen ære, wele wi oc scule skifte i bland fattighe kirker oc closter, som nøthorftighe ære oc gothe männisches hielp wel bethorfue, oc fore the thryhundrethe lubisch mark, som tha igen ære aff all thenne forscrefne pennynges summa, wele wi oc scule vpa forde war nadheghe frues drotnyng Margaretes weynæ lade bygge i thet søndre toorn wæsten i sancti Lucii kirke i Roskilde en capellam meth two hwælnynger meth gothæ ny glarwinduwæ, ornamentes oc meth pictura oc anner stycke, som ther til høre, swo at thenne samme capella worther bothe wel lywser, swo oc fauwer oc gother meth guds hielp, oc then samme capella scall wighes war frue til hedher oc hede Bethleem, oc i thenne samme forscrefne capella scall daghleghe holdes een ewigh mæsse in til domadagh, oc en tidh vm hwort aar gøres een artidh fore her Abrahams siæll fore thet gots, som wort fornempde capitel i Roskilde hauer fongit i lille Hæddinge oc i Grøflæ æfter wor wilghe oc nøye¹). Alt thettæ forscrefnæ lofwe wi fornempde bisscop Pæther i Roskilde, Lauffrens Jenssøn dægghen, Cristiern Hemmyngssøn prouest, Nicles Bille erchedyækn, Hans Brunnekessøn cantor oc Jens Hemmyngssøn sacrista i Roskilde oc alt capitell i then samme stadh oc tilbinde wi oss oc woræ æfterkommere meth thettæ wort opne breff widh war gothe tro oc sannende wten all forsymelsse for innen dagh vm eet aar wten nogher længre tøfring eller forfall oc wten alt archt at fulfølghe, ænde oc als thinges atfulkompne alle thisse forscrefne stycke oc article oc hwort there besynderleghe widh sik, oc ther swo vm at gøre i alle made æfter thy,

¹) Stiftelsesbrevet for Kapellet Bethlehem er først udstedt den 17 Decbr. 1411. P. von Møller, Bidrag till Hallands historia I. 321—22; et Brudstykke i Kornerups Roskilde Domkirke, S. 32.

som forescreuit staar, som fornempde war frue drotnyngen oss til trot hafuer oc til tror, oc som wi wele bekænnis oc fore gudh andsware. Oc til mere widerlicheet, wissen oc stadugheet vm alle thisse forscrefne stycke, tha haue wi ladet woræ incigle hængis fore thettæ breff, oc til witnesbyrdh abbot Salomons aff Esrom, abbot Pæthers aff Ringstadhe oc abbot Niclesse aff Soræ. Datum Calundeborgh anno domini millesimo quadringentesimo vndecimo ipso die conceptionis beate Marie virginis gloriose.

Orig. paa Pergament med 10 velbevarede Segl. Udenpaa: Biscop Pæthers oc alt capitels breff i Roskilde vm xvj^mccccxxvij^l lub. marc, ther the kænns sik haue anamet at skifte til siele thærf, æfter thy som the ære ther vm eens wordnæ meth drotnyng Margrete. — Geh.-Ark. Roskilde Nr. 51.

Nr. 2.

In nomine domini amen. Wi abbot Salomon aff Esrom, abbot Nicles aff Soræ oc søster Cristina Jenssedotter, priorissa i war frue closter i Roskilde, oc alle conuent i thisse forscrefne stadher oc Laufrens Jenssøn, dæken i Roskilde, wi alle fornempde kænnes meth thettæ wort opne breff, at wi aff mæchtigh oc høyghboren førstynne war nadheghe frue drotnyng Margareta nw retheleghe siæxthusænde lubisch mark i gotha talde huide pennyng, gefue oc gænge, fulkommeleghe æfter war eyen wilghe oc nøyæ anamet oc vndfonget haue nw her i Calundburgh i ræt træ oc i swo made, som her æfter følgher, swo at vm hwn affgaar oc døer, før æn hwn sælf gør radh fore thisse forscrefne syæxthusænde lubisch mark oc skifter them æfter sin eyen wilghe, tha scall halfdelen aff the samme siæxthusænde lubische mark genist æfter fornempde war frue drotnyngens døth fonges oc antwordes til forscrefne war frue closters bygning, gaghn oc nutte i Roskilde, oc then annen halfdeell aff the forscrefne siæxthusænde lubisch mark scall en deels skiftes i bland wars herre folk oc hwsarmt folk oc giues fattighe clærke til scole oc hielpe nøthorftighe juncfruer,

ænker oc mæn til brøths meth, oc jo swo dant nethorflicht folk, som ænge andre wæye eller hielp wide sik, oc giues them en deells aff thettæ forscrefne, som pelegrims færther fare fore fornempde war frue drotnyngens siæll til hælghæ stæther, bothe inlændes oc wtlændes, oc at thettæ forscrefne jo genist begynnnes æfter fornempde war nadhughe frues drotnyng Margaretes døth, rætfærtheleghe skiftes, alstinges ændes oc fulkompnes for innøn eet aar ther næst æfterfølgende æfter hønnes døth i alle made, æfter thy som forescreuit staar. Thettæ forscrefne lofue wi fornempde abbot Salomon aff Esrom, abbot Nicles aff Soræ oc søster Cristina Jenssedotter, priorissa i wor frue closter forscrefne i Roskilde, og alle conuent i the forscrefne stadher oc Laufrens Jenssøn, dægghen i Roskilde, oc tilbinde oss oc woræ æfterkommere meth thettæ wort opne breff widh wor gothæ tro oc sannende, wten all forsymbelisse for innen thenne forscrefne tidh wten nogher længre tøfring eller forfall oc wten alt archt at folfølghe, ænde oc als thinges at fulkompne alle thisse forscrefne stycke oc hwort there besynderleghe widh sik, oc ther swo vm at gøre i alle made, æfter thy som forescreuit staar, som fornempde war frue drotnyngen oss til troot hafuer oc til troor, oc som wi oc forde woræ æfterkommere wele bekænnis oc fore gudh andsware. Oc til mere widerlicheet, wissen oc stadhugheet vm alle thisse forscrefne stycke tha hae wi ladet woræ incigle hængis foræ thettæ breff. Datum Calundeborgh anno domini millesimo quadringentesimo vndecimo ipso die conceptionis beate Marie virginis gloriose.

Orig. paa Pergament med 6 velbevarede Segl. Udenpaa: Vm vj^M lub. marc, som abboten af Esrom, abboten af Soræ, priorissa i war frue closter i Roskilde oc her Lauris, dægghen i Roskilde, kænnsis sik athaue, halfdelen ther aff at lade komme til forde war frue closters bygnyng, oc ther aff then andre halfdeel atskifte i bland war herres folk nethorflicht genist æfter d. M. døth. Geh.-Ark. Roskilde Nr. 187.

Nr. 3.

In nomine domini amen. Wi abbot Salomon i Esrom oc abbot Nicles i Sora ok badhe conuent i the samme stadher kannis mæth thetta wort opne breeff, at wi haue nw her i Kalundeborgh i gen antwordet høyghboren førstinne war nadheghe frwe droning Margareta the M. nobele, som wi aff henne hadde i tro ok retheleghe anamet vpboeret, ok ther fore i gen aff henne fangit tw thusænde lubysche mark i rethe talde penninge, godhe, gefue ok gænge, æptir war wilghe ok noye i alla made, swo aff thisse forschiffnæ twthusænde lubysche mark oc foræ thøm at gæræ, som her æpter star screuit: Ffirst at wi wele ok skule nw genist beginnæ i fordæ war nadhoghe frwes droning Margaretes leuende liiff at skifte the forschiffnæ tw thusænde lubysche mark til pælegrims færther, ok at the samme pælegrims færther warthe alle fulkompnæthe oc ændethe for innen tw aar her næst æpter til sammen følghende, eehvat helder hwn leuer eller dør, swa som ær: Ffirst siex men til Jerusalem oc til Bethleem ok til the hælge stædher ther vm kring liggæ ok til sanctæ Katharinæ. Item syw men til Roma at gaa vm kring the kirker, ther æræ, ok søghe the hælge mænz gawir, ther liggæ badhe appostolers ok andræ. Item ny mæn til war frwæ i Aken. Item thre mæn til sanctæ Jacob. Item thre men til santtæ Lodewik i Franckærige. Item thre men til sanctæ Thomas aff Cantelbergh i Engeland. Item een man til sanctæ Magnus i Orknø. Item thre men til the hælge thre konunge i Kolnæ. Item thre men til sanctæ Iwold i Dannen i Thyestland ok thre mæn til sanctum Franciscum i Assiis. Item een mand thiit, som santtæ Laurentz ligger. Item een man thiit, som santta Niclawes ligger i Baar. Item een man thiit, som santtæ Jurghen ligger. Item een man thiit, som sanctæ Cristoffer ligger. Item een man thiit, som sanctus Johannes baptista ligger, ok een man thiit, som sanctus Johannes ewangelista ligger. Item thre mæn til santtæ Mathies. Item een man thiit,

som santtæ Pædher ligger, ok een man thiit, som sanctæ Pawl ligger, ok een man thiit, som sanctus Andreas ligger, ok een man thiit, som sancta Maria Magdalene ligger, ok een man thiit, som sanctus Eskillus ligger, ok een man thiit, som sancta Dorothea ligger, ok een man thiit, som sancta Barbara ligger, ok een man thiit, som sancta Margareta ligger. Item fæm mæn til thet hælghæ blodh i Wilsnak. Item een man til sanctum Vincencium ok een man til sanctum Antonium ok een man til sanctum Fabianum ok Sebastianum. Item een man til sanctæ Gertrwd ok een til sanctæ Seuerin i Kolne ok een man til sanctæ Byrgittam oc een man til santtæ Olæff, een man til sanctum Ericum, oc en man til sancte Knwt. Item til syw war frwæ kirker i thesse thry rykæ Danmark, Swerighe ok Norghe, ther som mæst høghtiitdh pleyær at ware aff wor frwæ; til hwar there scule gaa syw pælegime oc haldes syw sungnæ mæsser oc syw processiones. Item en man til sancte Micles bergh hoos Twnsbergh. Item fæm stadhæ til thet hælghæ koors i thessæ righe, swosom ær til thet hælghæ koors i Solnæ widh Stokholm, tiil thet hælghæ koors i Borræ hoos Twnsbergh, tiil thet hælghæ koors i Hattil i Finland, tiil thet hælghæ koors i Randrus, ok til thet hælghæ koors sanctæ hiælpæ skule gøres fæm pelegimis reyser, ok thre men til hælghæ løsing i Stochholm, ok tha skulæ i Stochholm thre mæsser syungæs foræ hælghæ løsingh, een there de sancta cruce, then annan de resurrectione domini, ok then thrithiæ de sancta trinitate. Item wi fordæ abbotæ ok conuent binde oos ok ware æpterkomære ther till meth thetta wart breeff, at wi ok ware æpterkomære with thisse forscrifne M. M. lubysche mark swo gøræ wele oc mæth thøm allæ thisse forscrifnæ pelegimsreyser i alle made swo fulkomme lade wele, som her foræ screuit star, for inne thennæ forscrifne tiidh, swosom ær tw aar her næst æpter til sammen følghende, ehwat hælder forscrifnæ war nadheghe frwe droning leuer æller dør. Oc thet lofwæ wi fordæ abbotæ oc conuent ok woræ æpterkomære

with waræ godhæ tro oc sannende vtan allæ forsumilssæ at gøræ oc fulfølg hæ i allæ made, æpter thy som fore schreuit star, swosom wi wele fore gudh antsware, oc som fordæ war nadheghe frw oss till tror. Oc till meræ bewaring vm allæ thesse forskreffnæ styckæ, tha haue wi fordæ abbotæ oc conuent ladet ware inciglæ hængis fore thettæ breeff, oc tiill witnæsbyrdh hetherlighe fathers meth gudh biscop Pædhers aff Roskilde, abbot Pæthers i Ringstadhæ, her Laurentz dyækens ok her Cristierns prouast i Roskilde inciglæ. Datum Kalundeburgh anno domini Mmo cdo vndecimo ipso die conceptionis beate Marie virginis gloriose.

Orig. paa Pergament med 8 velbevarede Segl. Udenpaa: Abbot Salomons aff Esrom oc abbot Niclesse breff aff Sorø, at the kænnsis sik vp haue boret MM. lub. marc atholde pelegriims færther fore oc meth vpa drotnyng Margretes weynæ. Geh.-Ark. Sorø Nr. 23.

Bidrag til Vendelbo Stifts Kirkehistorie siden Reformationen.

Ved **Holger Fr. Børdam.**

Hvad jeg her agter at meddele, er ikke bestemt til at yde en udtømmende Behandling af det i Overskriften angivne Emne, men vel at give Bidrag til Oplysning af forskellige kirkelige Forhold i Vendelbo — siden Aalborg — Stift i ældre Tid. Jeg har ordnet Efterretningerne omkring Superintendenterne eller Biskopperne, idet jeg tillige har søgt at meddele lidt fyldigere Oplysninger om disses Livsforhold. Dog har det mere været min Hensigt at fremdrage ny Oplysninger om dem, end udførlig at dvæle ved det allerede litterært bekendte. At en Undersøgelse af Aalborg Stiftsarkiv vilde kunne have ydet rigere Materiale, kan ikke betvivles; men dertil har jeg ikke haft Lejlighed.

I nærværende Tidsskrift har allerede tidligere de temmelig brogede Forhold i Børglum Stift i Tiden nærmest før Reformationen været Gjenstand for Undersøgelse¹⁾. Ved disse skulle vi derfor ikke her opholde os, men strax begynde med den første evangeliske Superintendent.

¹⁾ Se Ny kirkehist. Saml. IV, 465—73: Om Provsterne i Børglum Kloster efter Aaret 1530. Smst. IV, 733—9. A. Helse, Smaa-bemærkninger om de sidste Bisper og Provster i Børglum før Reformationen. Smst. V, 783—90: Mester Henrik Gerkens i Børglum.

1. Hr. Peder Thomesen.

Om denne Mands tidligere Liv skal her kun bemærkes, at han uden Tvivl var en Vendelbo af Fødsel, da det berettes, at han begyndte sin kirkelige Bane som Munk i Børglum Kloster¹⁾, og da han udtrykkelig betegnes som værende fra Børglum Stift ved hans Immatrikulation i Vittenberg 1523²⁾. Ad hvilke Veje han er naaet hertil, er os ikke bekendt; men at det har været en saare betydningsfuld Begivenhed i hans Liv, kan ikke betvivles, især hvis det forholder sig, som det berettes, at han under sit Ophold i Vittenberg var Luthers Husfælle³⁾. Saa meget er i alt Fald vist, at han fra den Tid af var en af Reformationens ivrigste Venner. At han har sluttet sig nøje til Hans Tavsens, der samtidigt med ham studerede i Vittenberg, kan med god Grund antages. Den ene var Præmonstratenser-, den anden Johannittermunk; men det gjorde ikke noget til Sagen, fremtidig skulde de kjæmpe under samme Fane.

Efter Hjemkomsten fra Vittenberg kom Peder Thomesen i Tjeneste hos Rigshofmester Hr. Mogens Gøye til Klavsholm, det evangeliske Partis store Beskytter; ventelig har han været hans Huskapellan og maaske tillige Lærer

1) Hvitfeldt, Bispekrønike, Folloudg. S. 110. I Nyerups Extract af Bonden Peder Dyrskjæts Breve til Biskop Jens Bircherod i Aalborg (Borgervennen 1798 S. 383) omtales nogle Optegnelser, som Peder Dyrskjæt siger, at han har udskrevet af sl. Mads Christensen, Raadmand i Hjøring hans Beretelse efter hans sl. Farfader Hr. Peder Lavritsen, Præst i Harridslev, som tilforn havde været i Munkeorden, og dog i Reformationen 1537 blev gift og der Præst, og var en vel belæst og forfaren Mand og Halvbroder til Bispem Hr. Peder Thomesen i sit mødrene. (Ogsaa meddelt i Saml. til jydsk Hist. og Topogr. III, 266).

2) Ny kirkehist. Saml. I, 463.

3) Se Ny kirkehist. Saml. V, 558. At han har været Luthers »domesticus» siges ogsaa i et 1723 af Biskop Frants Thestrup i Aalborg forfattet Hdskr., »Episcopi Wandsallci» (Ny kgl. Saml. 1224. 4to, p. 239—44).

for nogle af hans mange Børn. Hans Opholdssted er ikke saa let at angive, men maa vel fornemmelig antages at have været Skanderborg Slot, som Hr. Mogens Gøye havde i Forlening. Her var det, at han paa saa nært Hold var Vidne til den unge, siden saa navnkundige Birgitte Gøyes smertefulde Kamp for at undgaa den hende tiltænkte, forhadte Brudgom, at han mange Aar efter kunde aflægge Vidnesbyrd om Sagen ¹⁾.

I et Par Aar har Hr. Peder Thomesen rimeligvis været hos Mogens Gøye, indtil han omtrent 1528 blev Præst i Torum (og Junget) i Salling ²⁾. Her var det, at han i Forening med flere ligesindede Præster først ret gjorde sig bemærket som en ivrig Forkjæmper for Reformationen. Da Dr. A. Heise imidlertid tidligere i dette Tidsskrift ³⁾ har meddelt udførlige Efterretninger om Reformationsbevægelsen i Salling, forbigaa vi, hvad derom vilde være at sige, og bemærke blot, at efter at Hr. Peder Thomesen baade havde deltaget i de evangeliske Prædikanters Møde ved Herredagen i Kjøbenhavn 1530 ⁴⁾ og i Forhandlingerne om Kirkeordinansen i den første Del af Aaret 1537 ⁵⁾, modtog han Belønningen for sin Iver i den evangeliske Sags Tjeneste ved i September sidstnævnte Aar at blive beskikket til Superintendent i Vendelbo Stift.

Her laa der en stor og vanskelig Opgave for ham, thi saa vidt vi vide, var ingen Del af Landet — maaske Laaland og Falster undtaget — mindre forberedt paa det store

1) Danske Mag. 3. R. I, 175. T. Becker, Herluf Trolle og Birg. Gøye. S. 6—8.

2) Torum, som nu er Annex til Junget, var den Gang Hovedsogn. 1503 forekommer Niels Pøgh som Sognepræst i Tornum (Torum) i Salling. (Arne Magn. danske Dipl. Fasc. VIII Nr. 7).

3) Ny kirkehist. Saml. V, 558 fig. 724 Not. 759—60.

4) Münster, Den danske Reformationshist. II, 97.

5) Danske Mag. 3. R. VI, 76. Hans Underskrift under den latinske Kirkeordinans lyder: »Et ego Petrus Thomæ, Clericus Wibergens. Diocesis, Parochus ecclesie Torum subscribo (Cragli Ann., Addit. p. 87).

kirkelige Omslag, og intetsteds kunde der derfor ventes en sejgere Modstand. At Hr. Peder Thomesen har arbejdet efter Evne, kunne vi efter hans Fortid være visse paa, men de Oplysninger, der kunne tilvejebringes om hans Fremgangsmaade, ere desværre kun fattige. Fra Nykjøbing paa Mors høre vi, at han fik Kalentets eller Præstegildets forskjellige Ejendele anvendte til Skolens og Kirketjenernes Nytte ¹⁾. Paa lignende Maade har han ventelig ogsaa andesteds søgt at skaffe Midler tilveje til Opdragelse af en ny Slægt, skjønt de Vanskeligheder, han mødte, ikke tillode ham at komme vidt i saa Henseende. Et Træk af, hvorledes han modarbejdede den Overtro, som herskede paa saa mange Steder, skal omtales under hans Efterfølgers Historie.

Da Aalborg den Gang endnu hørte til Viborg Stift, og de katholske Bispers Residens, Børglum Kloster, lidet passede for en evangelisk Superintendent ²⁾, fik Hr. Peder Thomesen Bolig i Thisted, som det fremgaar af følgende Kongebrev:

Hr. Peder Thomesen, Superintendent udi Vendelbo Stift, og hans Hustru, Anne Lavritsdatter, fik Livsbrev paa en [Kronens] Gaard udi Thisted, de nu selv ibo, [at have] frit og kvit uden al Afgift og Besværing i alle Maade. Cum inhibitione solita. Datum Viborg, Mandag næst efter Guds Legems Dag, Aar 1542 ³⁾.

Hvad hans Embedsløn angaar, da fik han samtidig et Kongebrev af det Indhold, »at han aarlig skulde oppebære

¹⁾ Dueholms Diplom. udg. af O. Nielsen. S. 130. Jvfr. Program fra Aalborg Skole 1871, S. 11—12. Af et Brev, der skal anføres nedenfor under Biskop Jakob Jensen Holm, ses, at det var Kloster-skolen paa Dueholm, der flyttedes til Nykjøbing.

²⁾ Peder Dyrskjøet var rigtignok af en anden Mening (Saml. til jydsk Hist. og Topogr. III, 258). Men hans Udtalelse, om at Hr. Peder Thomesen skulde have boet paa Børglum Kloster, er kun en »Tro«, der ikke passer med de virkelige Forhold.

³⁾ Regist. over alle Lande Nr. 4, Fol. 367. Jvfr. Danske Mag. 3. R. VI, 339.

af Kgl. Majestæts Tiende saa meget Korn, som han skal aarligen have paa sit Embeds Vegne; og hvis andet, som han derudover skal have, Penge og anden Del, det skal Mester Henrik Gerkens aarligen fornøje ham af samme Tiende, til saa længe Kgl. Maj. i andre Maade kan forvise ham, hvor han skal aarligen opbære samme Landgilde og Rente ¹⁾«.

Af dette Brev fremgaar vistnok, at Hr. Peder Thomesen havde været i Viborg hos Kongen og klaget over, at han ikke fik den ham tillagte Løn. Det var den samme Klage, som oftere lød fra de evangeliske Superintendenter i den første Tid efter Reformationen, og som navnlig kom til Orde, da fire af dem, og deriblandt Hr. Peder Thomesen, i April 1539 vare samlede med D. Johan Bugenhagen i Nyborg og derfra indgav et Andragende til Kongen, hvori de frembar deres indstændige Begjæring, om at der maatte skaffes Udveje til Gjennemførelse af Kirkeordinansens Bestemmelser, at Skolerne maatte blive forsynede med de nødtørftige Midler, fattige Folk i Hospitalerne forsørgede, og Præsterne nyde deres Rettigheder ²⁾.

Vi vide andensteds fra, at det var en af de vanskeligste Opgaver, der paalaa de første evangeliske Superintendenter, at skaffe Præsterne et saadant Udkomme, at de kunde leve deraf, om end i den største Tarvelighed. Og Vanskelighederne have vistnok været større i Vendelbo Stift end paa de fleste andre Steder. Dette antydes ogsaa ved de Beretninger, man har, om at mange Præstekald endnu i Hr. Peder Thomesens Tid besørgedes af Klostermænd, der neppe i nogen sønderlig Grad egnede sig til at være evan-

¹⁾ Danske Mag. 3. R. VI, 340. M. Henrik Gerkens var Regnskabsprovst i Vendsyssel. Af Dueholms Diplomat. S. 133 synes at fremgaa, at Hr. Peder Thomesen og hans Hustru i sin Tid have været forlenede med en Ejendom i Nykjøbling paa Mors.

²⁾ B. Münster, Symbolæ ad illustr. Bugenhamii in Dania commorationem, p. 107—8. Jfr. Ny kirkehist. Saml. III, 465—82.

geliske Prædikanter ¹⁾). Under disse Forhold gjør det ikke noget heldigt Indtryk, naar vi finde en kgl. Bevilling af 29de April 1546 for Borgmester, Raadmænd og menige Borgere i Thisted, hvorved det tillades dem, »paa det at Byen saa meget desto bedre kan blive bygget og forbedret«, at tilegne sig et Gildehus, sønden op til Kirkegaarden, i hvilket deres Sognepræst, Hr. Thomas, hidtil havde boet, og gjøre det til deres Raadhus, og derhos at nedbryde det ny Kapel udenfor Byen og bruge Materialierne af samme til det omtalte Raadhus ²⁾«. Brevet indeholder ingen Anvisning om, hvor Præsten fremtidig skulde faa Tag over Hovedet. Som en Art Modvægt skulle vi dog ogsaa anføre et andet Dokument omtrent fra samme Tid, der viser, at Kongen under givne Forhold var villig til at tage en Præst i Forsvar mod ubillige Krav, og vi gjøre det saa meget hellere, som det forekommer os at indeholde et Vidnesbyrd om, at det ikke forholder sig, som nogle have paastaet, at Christian III ikke forstod Dansk. Det er en Dom af Kjær Herreds Ting, dat. 9de Juni 1545, og af følgende Indhold:

Christen Thomesen, Foged i Hundslund Kloster, mødte paa Kjær Herreds Ting og havde Tiltale med Høringsdele til Hr. Jep Olsen, Sognepræst i Vadum, for Skyld og Landgilde af Vadum Kirke og Præstegaard, som tilforn har været til Hundslund Kloster. Hr. Jep Olsen fremlagde et Brev, udgivet i Aalborg Fredag for Purificationis (o: 30 Jan.) Anno 1545, lydendes, at Axel Juul, Lensmand paa Aalborghus, Hr. Per Jensen, Prior og Forstander i Hospitalet, M. Morten Hegelund, Sognepræst i Aalborg, og Karl Skotti

¹⁾ Se de forevrigt noget forvirrede Uddrag af en haandskreven Presbyterologi for Aalborg Stift, som findes hos Helveg, Den danske Kirkes Hist. efter Reform. 2 Udg. I, 96—7. Jvfr. Pontoppidan, Marm. Dan. II, 260. 261.

²⁾ Orig. i Geh.-Ark., topogr. Saml. Tisted Nr. 1. Det fremgaar af dette Brev, at det ikke kan være rigtigt, hvad jeg i Ny kirkehist. Saml. V, 556 Not. og VI, 247 har antaget, at Hr. Oluf Libbert 1546 har været Præst i Thisted.

vidnede, at de hos vare i Aalborg i Borgmester Christen Persens Gaard, den Tid Kongen var der, og da saa' og hørte de, at fornævnte Hr. Jep Olsen beklagede sig for Kongen, at Gabriel Gyldenstjerne havde aftvunget ham aarlig til Hundslund Kloster imod Ordinansen nogle Penge af samme (Vadum) Kirke. Da hørte og saa' de, at Kongen forhød ham at svare Penge til Klosteret; men han skulde alene svare Kongens Stiftsbefalingsmand ligesom andre Præster i Stiftet. — Her paa kjendtes for Ret: Hr. Jep Olsen bør være fri for Tiltale, saa længe samme gode Mænds Brev staar ved Magt¹⁾.

Naar Pontoppidan siger ²⁾, at Biskop Peder Thomesen deltog i Nationalsynoderne eller Bispemøderne i Kjøbenhavn 1540 og i Ribe 1542, da er det sandsynligt, at han har Ret, skjønt de enkelte Deltagere ikke udtrykkelig nævnes. Ved Nationalsynoden i Antvorskov 1546 var han derimod ikke tilstede, medens ellers hans øvrige danske Embedsbrødre vare mødte.

Almindelig siges, at Hr. Peder Thomesen, træt af den Modstand, han fandt, nedlagde Bispeembedet i Aaret 1547. Det skete dog først i Aaret 1548, hvad blandt andet fremgaar af følgende Kongebrev:

Hr. Peder Thomissen, Superintendent udi Vendelbo Stift, fik Livsbrev paa Haverslev og dens Annexkirke og der tilmed Kronens Part af Tienden over alt forskrevne Sogne at have, nyde, bruge og beholde kvit og fri uden al Tynge; dog saa at han skal altid besørge samme Kirker med gode Sognepræster, som kan gjøre Sognefolket, baade inden Kirken og uden, den Rettighed med Prædiken og anden Gudstjeneste efter Ordinansens Lydelse. Cum inhibitione solita. Datum Kolding Mandagen post dominicam vocem Jucunditatis Aar etc. 1548 ³⁾.

¹⁾ Orig. i Geh.-Ark., topogr. Saml., Vadum. Nr. 1.

²⁾ Ann. eccl. Dan. III, 180.

³⁾ Registre over alle Lande Nr. 5, Fol. 55. I Chr. Nielsen Juels Aarbog (Ny kirkehist. Saml. V, 345) findes det rigtige Aarstal for Hr. Peder

Haverslev og Bejstrup hørte til de anseeligere Kald i Stiftet. I Præstegaarden fandtes et Barfred¹⁾ — en af disse noget mystiske Bygninger, hvis Oprindelse og Bestemmelse man ikke rigtig kjender, men som nærmest synes at have været et Slags Gjestehus for Kongerne, naar de rejste om i Landet²⁾. Efter at Eftermanden i Bispeembedet var ankommen, trak Hr. Peder Thomesen sig nu tilbage til Haverslev, hvor han selv overtog Præsteembedet³⁾. Det forholder sig nemlig ikke, som det almindelig siges, at han »efter sin Afgang fra Bispeembedet opholdt sig hos sin Søn, som var Præst i Haverslev i Han-Herred, hvor han levede i mange Aar og efter almindeligt Rygte forrettede Præsteembedet for Sønnen⁴⁾«. Sønnen, Thomas Pedersen, kan nemlig i det tidligste først være født 1530, han kunde altsaa umulig være Sognepræst 1548. Dertil kommer, at Hr. Peder Thomesen endnu 1556 skriver sig selv som Sognepræst i Haverslev og Bejstrup⁵⁾. Da hans Eftermand i Bispeembedet, D. Oluf Chrysostomus paa sine Visitatser optegnede de Bøger, han fandt hos Præsterne, anførte han 18 theologiske Værker som udgjørende Hr. Peder Thomesens Bibliothek, unegteligt kun en lille Bogsamling for en afgaaet Biskop; dog har den en Mærkelighed, der viser, at Hr. Peder i Studier ragede op over de øvrige Præster, nemlig at blandt hans Bøger fandtes en

Thomesens Afgang fra Bispeembedet; jvfr. min Univ. Hist. I, 491—2. Det urigtige Aarstal 1547 findes derimod endnu i Ny kirkeh. Saml. II, 755 og i Kirkehist. Saml. 3. R. I, 168.

- 1) Dansk Atlas V, 307: »I Præstegaarden i Haverslev haver forud været et Asylum eller Barfred, kaldet Fredeborg«.
- 2) Se Dr. O. Nielsens Oplysninger i Danske Saml. II, 55—9, og i Jydske Saml. II, 201—3.
- 3) En Angivelse om Præstekaldets Indtægter i Hr. Peder Thomesens Tid (1553) findes i Wulffs Statist. Bidrag til Vendelbo Stifts Hist. S. 170.
- 4) De anførte Ord findes i Paludans Presbyterol. Aalb., Hdskr. i Kallske Saml. 495. 4to.
- 5) Dueholms Diplom. S. 130.

hebraisk Bibel og et græsk Ny Testamente, hvilke savnes hos alle Stiftets andre Præster¹⁾. I nogle samtidige kronologiske Optegnelser bemærkes, at i Aaret 1557, Onsdagen efter Cantate, afbrændte Hr. Peder Thomesens Gaard i Thisted²⁾. Det er sikkert den, paa hvilken han og hans Hustru havde faaet Livsbrev 1542, som ovenfor er omtalt. Paa den Tid levede han vistnok endnu, men 1561 var han død, da hans Hustru i dette Aar omtales som »Hr. Peders Efterleverske i Haverslev³⁾«. Ved hans Afgang blev hans ovennævnte Søn Hr. Thomas Pedersen (skrev sig selv: Thames Perssen) Sognepræst i Faderens Sted; han var 1584 Provst i Han Herred⁴⁾, og efterfulgtes baade i Præste- og Provsteembedet af Sønnen Hr. Peder Thomesen.

2. Dr. theol. Oluf Chrysostomus.

Til at udfylde den ved Hr. Peder Thomesens Afgang ledige Plads valgtes en Mand, der allerede forlængst havde et anset Navn i den danske Skole og Kirke, Vendelboen Dr. theol. Oluf Chrysostomus (ell. Gyldenmund), Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn og Professor i Theologien ved Universitetet, en stræng og myndig Personlighed, der kunde synes ganske vel skikket til at bryde den Modstand, der var bleven hans Forgjænger for stærk. Jeg har allerede paa et andet Sted saa udførligt skildret denne Mands Virksomhed, før han blev Superintendent i Vendelbo Stift⁵⁾, at jeg her udelukkende skal holde mig til den sidste Del af hans Liv.

¹⁾ Kirkehist. Saml. 3. R. I, 172. 201—2.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 349.

³⁾ Dueholm Diplom. S. 133. Ny kirkehist. Saml. V, 760.

⁴⁾ Wulff, Statist. Bidrag. S. 170—1. Dansk Atlas V, 307. Kirkehist. Saml. 3. R. II, 201.

⁵⁾ Kjøbenhavns Univ. Hist. 1537—1621. I, 485—93.

I Marts 1548 modtog Dr. Oluf Kaldelse til sit ny Embede, men først den 12te Juni s. A. blev han af Sjælands Biskop D. Peder Palladius indviet dertil ¹⁾. Ventelig har Spørgsmaalet om, hvor Biskoppen skulde have sin Bolig, voldet nogen Forsinkelse. Hr. Peder Thomesen havde jo Livsbrev paa Gaarden i Thisted, Chrysostomus har maaske hellere villet bo i sin Fødeby Hjøring. Nok er det, at der den 8de Maj 1548 udgik følgende Kongebrev:

Superintendenten udi Vendelbo Stift, den som nu er eller her efter kommandes vorder, finge Ejendomsbrev paa en Jord og Grund udi Hjøring liggendes, som laa til Præstegildet der sammesteds, til en Residens og Vaaning til evig Tid at være. Cum inhibitione solita. Datum Kolding, Tirsdagen post dominicam vocem jucunditatis, Aar etc. mdxlvij ²⁾.

Samtidig udgik der en Række andre Kongebreve om Sagen, saaledes til Stiftslensmand Axel Juul om strax at »lade opbygge og berede en Gaard, Hus og Vaaning i Hjøring By paa den Grund og Jord, som laa til Præstegildet«, da Kongen havde erfaret, »at udi Vendsyssel Stift er ingen bekvem Sæde eller Residens til Superintendens der i Stiftet at have sin Værelse og Bolig«. Albret Skel, Lensmand paa Børglum Kloster, fik Befaling at lade hugge det fornødne Tømmer i Klosterets Skove til den omtalte

¹⁾ Rørdam, Hist. Kildeskrifter. I, 434. Jvfr. Ny kirkehist. Saml. VI, 80.

²⁾ Registre over alle Lande Nr. 5, Fol. 55. Det er aabenbart det samme Brev, som i Danske Mag. 4. R. II. 78 gives i følgende Udtog: »Et Brev, at efterdi Kgl. Maj. er kommen udi Forfaring, at ingen Vaaning og Værelse er der udi Vendsyssel Stift, hvor Superintendentens kan have sin Residens og Bolig, derfor haver Kgl. Maj., Gud almægtigste til Lov og Ære, den hellige kristelige Religion til Gavn og Formering, undt og givet den Vaaning, Jord og Grund udi Høffryng By liggendis, som laa og hørte til Præstegilde der sammesteds, med al sin Længde, Rum og Bredelse, som den med Rette »hør« at være, siden at være og blive til en evig Residens og Bolig til samme Stifts Superintendentens, der nu er eller herefter kommandes vorder«.

Bygning efter Axel Juul nærmere Tilsigelse. Borgmester og Raad i Hjøring fik Paalæg om at udlægge Præstegildets Vaaning, Jord og Grund til Axel Juul paa Superintendentens Vegne, og at være ham behjælpelig med at fremme Bygningsværket. Og endelig skulde Stiftsskriver Rasmus Pedersen flye Axel Juul af Kronens Part af Tienden i Vendelbo Stift hvis Underholdning og anden Nødtøft, som han til samme Bygning behov haver ¹⁾«.

I Sommeren 1548 er da Bisperesidensen vistnok bleven saaledes beredt, at D. Oluf Chrysostomus inden Vinteren har kunnet drage ind i den. I Oktober s. A. udgik der kgl. Befaling til den ovennævnte Stiftsskriver om »at fornøje Dr. Oluf, Superintendent i Vendelbo Stift, hvis aarlig Rente som han bør at have efter vor Ordinanses Lydelse, og dertil med en Tønde Smør og en Oxe, som Kgl. Maj. haver forbedret hans Rente med, eftersom Hr. Peder Thomesen tilforn fanget haver ²⁾«.

Ligesom den sidstnævnte Biskop havde skaffet Nykjøbing en Latinskole, saaledes var det en af Dr. Olufs første Bestræbelser at faa Skoler indrettede i Thisted og Hjørring og formodentlig ogsaa i Skagen og Sæby. Den 18de Februar 1549 bestemte Kong Christian III, »paa det der kan opholdes en Skole udi vor Kjøbsted Thisted, som unge Personer kunde med god Lærdom og boglige Kunster oplæres og optugtes udi«, at Skylden og Landgilden af en Del Jordegods, hvoraf det meste tidligere havde tilhørt et Gilde i Thisted, indtil videre skulde ydes til en Skoles Ophold sammesteds ³⁾. Skolen kom da i Stand; men den har vistnok haft Vanskeligheder at kæmpe med i sin Begyndelse, især da dens første Rektor ikke synes at have været nogen meget heldig Person. Der haves nemlig et

¹⁾ Danske Mag. 4. R. II, 78—9. Det sidste Brev er fuldstændigt og efter Originalen trykt i Joh. Grundtvigs Meddelelser fra Rentekammerarchivet. Jvfr. Ny kirkehist. Saml. V, 386.

²⁾ Danske Mag. 4. R. II, 176.

³⁾ Hofman, Fundat. IV, 81—2. D. Mag. 4. R. II, 322.

Kongebrev, dat. 24de Maj 1552, af følgende Indhold: Gertrud Bernsdatter havde berettet, hvorledes hendes Husbonde Anders Villumsen, som var Skolemester i Thisted, for nogen Tid siden havde ihjelslaaet en Karl og derfor var svoret fredløs og var rømt for Sagen, og Byfogden havde konfiskeret hans Gods som Rømningsgods, deriblandt ogsaa den Gaard, de boede i, hvilken Anders Villumsen havde faaet med hende. Hun fik nu Brev paa at maatte beholde den Part, som kunde tilfalde Kronen af hendes Husbonds Gaard ¹⁾).

Om Oprettelsen af Skolen i Hjøring have vi fundet følgende Kongebrev af 20de Maj 1549:

Chriistiann etc. Giøre alle wiitterligt, att wij aff wor synderlige gunst oc naade, saa oc religionen til forfødringh oc beste, haffue wndt oc tilladett, oc nu met thette wort obne breff wnde oc tillade, att thet stenn hus wdj wor kiøbstedt Høringh, wdj sognekyrke gordtz muer wed sancte Karine kyrcke staaendis, att mue oc skulle her ephther altiiddt were oc bliffue till enn bye skolle wdij for^{ne} Høringh; sameledes haffue wij oc wnnddt oc tilladett, att ald thennd rennthe, som tilfornn haffuer weret til preste gyldett ther samededz oc nu tilstede er ²⁾), att mue oc skulle were oc bliffue til samme skolle oc skollis opholdt. Thij forbiude wij alle wore fogeder, embitzmend oc alle andre thennom her emodt paa samme scholle och rennthe, ephther som forscreffuet staar, at hindre, hindre lade eller forfang att giøre wdij noger maade wnder wortt hylldeste oc naade. Datum Kiøpenhaffnn fredagen post Søndagen cantate Aar etc. Mdxlix ³⁾).

¹⁾ Registre over alle Lande Nr. 5, Fol. 386. Et lille Bidrag til Thisted Skoles Historie findes i Ny kirkehist. Saml. II, 339.

²⁾ Istedensfor •oc nu tilstede er• har en noget kortere Gjengivelse af Brevet i Tegnelser over alle Lande III, 67: •wnderthagen hues szom effther woris Breffue eller Recetz er ther fraakommen•.

³⁾ Registre over alle Lande Nr. 5, Fol. 88. Skolens første Rektor, Niels Mortensen, og hans Efterfølgere nævnes i Program fra Aalborg Skole 1871.

Skolerne i Skagen og Søby omtales først lidt senere — henholdsvis 1555 og 1558 — men paa en saadan Maade, at det er aabenbart, at de ikke først da ere oprettede, men allerede havde bestaaet i nogen Tid ¹⁾. I disse smaa Skoler var Rektoren som oftest tillige Byens Kapellan.

D. Oluf Chrysostomus's Bispevirksomhed er ellers især mærkelig ved de Optegnelser, han paa sine Visitatser gjorde om de Bøger, han fandt hos Præsterne. De vise formentlig, at det laa ham paa Hjærte, at Præsterne, hvis theologiske Dannelse vistnok i Regelen kun var meget tarvelig, vedligeholdte og udvidede deres Kundskaber. Da denne mærkelige Bogliste imidlertid tidligere er meddelt i dette Tidsskrift med de fornødne Oplysninger, skulle vi ikke her dvæle videre ved den ²⁾. — Et andet statistisk Arbejde, vedrørende Vendelbo Stifts Præsteskab, som denne Biskop mod Slutningen af sin Embedstid vistnok har foranlediget, er de Optegnelser om Præstekaldenes Indkomster, som høves fra en Del af Stiftet fra Aaret 1553 ³⁾. Det var kun en saare ringe Løn, de fleste Præster oppebar. Offeret af et helt Sogn var ofte kun 1 Daler eller endog mindre, og Tiendens ubetydelige Beløb viser, hvor lavt et Trin Jordens Dyrkelse har staaet paa. En Sammenkomst, som tre af de jyske Superintendenter, M. Matthis Lang, M. Hans Tavsén og D. Oluf Chrysostomus, i August 1552 havde i Ribe, synes netop at have haft til Hensigt at skaffe Udveje til Præsternes bedre Forsørgelse, da de, aabenbart til fremtidig Anvendelse i deres Stifter, udstedte en Vidisse af en kgl. Forordning af 14de November 1539 for Sjælland om den Løn, Præsterne skulde have for forskjellige Embedsforretninger ⁴⁾.

¹⁾ Aalborg Skoles Program 1871, S. 28. 35.

²⁾ Kirkehist. Saml. 3. R. I, 165—212.

³⁾ Trykte i Forbindelse med flere senere Indberetninger om samme Forhold i Wulffs Statistiske Bidrag til Vendelbo Stifts Historie i det 16de og 17de Aarhundrede. Aalb. 1872—74.

⁴⁾ Heise, Dipl. Viberg. S. 218.

At D. Oluf med Iver har søgt at bryde de slette Traditioner fra Fortiden, ses bl. a. af hans Optræden overfor en Præst, der gav sig af med de i den katholske Tid saa meget yndede Tryllekunster. Mariager Kloster ejede det meste af Mov Sogn, der ligger i Viborg Stift, Fleskum Hrd., yderst ude paa den Pynt, der mod nord begrændses af Limfjorden og mod øst af Kattegat, lige over for Hals. Da Kirken stod under Klosterets Patronat, plejede man at sætte en Klosterbroder til at besørge Tjenesten her, og denne Skik vedblev endnu en Tid efter Reformationen. En saadan »Broder«, om hvem man endog antog, at han ikke var rettelig præsteviet, var en vis Hr. Oluf, der ved Siden af sit Præsteembede i Mov drev en vidtstrakt Forretning med alleslags overtroiske Tryllekunster. Om de syge sagde han, at de vare besatte, og at han besad Lægedom derimod, Sildene forstod han at drive ind i Fiskernes Garn ved »at lægge Skrift i Flaaer« og andet af den Slags. Maaske for at være mere uhindret synes han især at have valgt Vendelbo Stift til Skueplads for sin Virksomhed. Allerede Chrysostomus's Forgjænger Hr. Peder Thomesen havde »tidt drevet ham af Vendsyssæl for Trolddom og Experimenter«. Men han kom bestandig igjen. I Hals, i Hellevad og andensteds havde hans Optræden vakt stærk Bevægelse blandt den overtroiske Befolkning. Da tog D. Oluf Chrysostomus sig for at skrive en alvorlig Klage over ham til Biskop Kjeld Juel i Viborg, der forøvrigt selv allerede forud havde et godt Øje til Manden, og denne Klage førte endelig til, at han af Tamperretten i Viborg den 26de Februar 1550 erklæredes for afsat fra sit Embede¹⁾.

Blandt andre Forhold, som i de Tider kunde forvolde en nidkjær kirkelig Tilsynsmand alvorlige Vanskeligheder, var den Raahed i Sæderne, som prægede hele Samfundet og da Præsterne med. At en Præst begik Manddrab, var den Gang ingen uhørt Sag; men om Fremgangsmaaden

¹⁾ Helse, Dipl. Viborg. S. 276—7.

overfor en saadan var der endnu ingen fast Regel. Fra Chrysostomus's sidste Leveaar have vi et Brev til ham fra Biskop Peder Palladius som Svar paa en Forespørgsel, om hvorledes han skulde forholde sig i et saadant Tilfælde. Svaret gaar nærmest ud paa, at vedkommende Manddraber ikke burde blive i det Embede, i hvilket han havde begaaet en saadan Gjerning. Om han mulig senere kunde finde Ansættelse andensteds, vilde bero paa de nærmere Omstændigheder ¹⁾).

Den 8de September 1553 døde D. Oluf Chrysostomus efter kun at have været Biskop i fem Aar ²⁾). En af hans Eftermænd, D. Jens Bircherod, søgte at forny hans Minde, idet han ved sin Tiltrædelse af Bispeembedet 1694 holdt en latinsk Tale til Stiftets forsamlede Gejstlighed »de Chrysostomo Vansalico ³⁾«. Hans Enke, »Mette D. Oluf Gyldenmunds«, fik den 8de Maj 1555 kgl. Bevilling paa at være fri for al kongelig og Bys Tyng i Aalborg, al den Stund hun hensad i Enkesæde og ingen Handel eller Kjøbmandskab brugte ⁴⁾).

En Søn af D. Oluf Chrysostomus var Daniel Olufsen, for hvem Faderen udvirkede, at han fik et Kongebrev af 31te Januar 1551, hvorved han forlenedes med S. Anne Alters Vikarie i Hjøring Kirke, »paa det at han saa meget desbedre kunde fremdrages udi boglige Kunster og have Tilhjælp til sit Studium«. Da Præsten i Hjøring, Hr. Hans Brodersen, døde 1559, kaldte Lensmanden paa Aastrup, Hr. Erik Krabbe, og menige Sognemænd i Hjøring med Bispens, M. Lavrits Niensens, Samtykke Daniel Olufsen til deres Sognepræst. Men da han endnu ikke havde fuldendt sine Studier, fik han kongelig Tilladelse til at lade Embedet besørge af en Kapellan, medens han selv endnu i tre Aar

¹⁾ Helse. Dipl. Viberg., S. 296—7.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 346.

³⁾ Bircherods Dagbøger ved Molbech, S. 290.

⁴⁾ Registre over alle Lande Nr. 6, Fol. 395. Jvfr. Danske Mag. 3. R. VI, 258.

fortsatte sine Studeringer ved Kjøbenhavns Universitet ¹⁾. Under sit Ophold her maa han være kommen i nøje Forhold til den gamle og berømmelige kgl. Sekretær Jesper Brockmand, da han efter dennes Død (1562) udgav et latinsk Mindedigt over ham, der indeholder enkelte mærkelige Particulariteter, særlig om Brockmands Sendelse til Paven i Rom for mangfoldige Aar siden, hvorom Forf. neppe kunde have Kundskaben uden fra den gamle Mand selv ²⁾. Det vilde maaske have været heldigt, om vi ikke havde vidst mere om Hr. Daniel Olufsen Chrysostomus, da vi saa kunde have antaget, at han i alle Maader hæderlig havde forplantet Faderens Navn, helst da vi ogsaa vide, at han blev Provst i Venebjerg Herred; men uheldigvis have vi fundet en Række Kongebreve ham angaaende, der vise, at der har været adskilligt at bemærke ved hans Forhold, skjønt det vel ikke var saa slemt, som det oprindelig af hans Fjender blev fremstillet. Nok er det, at han blev baade afsat og igjen indsat i sit Embede, som følgende Breve nærmere ville vise. Maaske det engang kan lykkes en anden Forsker at fremdrage mere til Oplysning af den noget dunkle Sag.

1.

Vi Frederik etc. Gjøre alle vitterligt, at efterdi vi ere komne udi Forfaring, at Skolemesteren og Kapellanen udi vor Kjøbsted Hjøring have en føje Underholdning, da have vi af vor synderlig Gunst og Naade, saa og paa det Skolemesteren og Kapellanen des bedre kunde blive forsørget, undt og tilladt, og nu med dette vort aabne Brev unde og tillade, at det Vicarie udi Sanct Karine Kirke i for^{ne} Hjøring, som Hr. Daniel Olufsen nu haver, maa og skal herefter ligge og være til for^{ne} Skolemesters og Kapellanens Underholdning. Og skal Superintendenten forordinere en god,

¹⁾ Kbhvns Univ. Hist. IV, 159—60. Ny kirkehist. Saml. II, 616—17.

²⁾ Pontoppidan, Marmora Danica. I, 71—2.

duelig, lærd og skikkelig Mand, som kan være baade Skolemester og Kapellan, og samme Befalinger forestaa, og efter for^{ne} Superintendentens Befaling og Undervisning skal samme Person sig altingest rette, hvor vidt han sig udi for^{ne} Kapellans Embede skal lade bruge, paa det han og kan vare Skølen, og Skolebørnene ikke skulle blive forsømmet. Datum Viborg den 5 Decembris Aar etc. 1566 ¹).

Registre over alle Lande Nr. 9, Fol. 20.

2.

Bjørn Andersen fik Brev anrørendes et Vicaries Gaarde og Ejendom, nogen Borgere udi Aalborg have udi Brug, som ere funderede til Skolemesterens og Hørerens Underholdning udi Hjøring, sammeledes om en Gaard til for^{ne} Vicarie liggendes, som Sognepræsten udi for^{ne} Hjøring sig tilholder.

V. s. G. t. Vider, eftersom et Vicarie, som haver været stiftet til Sancte Karine Kirke udi Hjøring, skal for nogen Tid siden forleden være forordnet og funderet til Skolemesteren, som og er Kapellan udi vor Kjøbsted Hjøring, hans Underholdning, og der udi vor Kjøbsted Aalborg skal være nogle Gaarde og Ejendom, af hvilke ganger og gives Jordskyld til for^{ne} Vicarie, og samme Jordskyld undertiden mere, undertiden ringere udkommer, og ikke kan vides, hvad samme Jordskyld er, og hvad Skolemesteren udi for^{ne} Hjøring deraf skal fordre: da bede vi eder og ville, at I lader fremfordre hvilke af Borgerne som have nogen Gaarde eller Ejendom, af hvilke bør Jordskyld at

¹) Det er dette Brev, som har givet Anledning til den Misforstaaelse (Hundrup, Lærerstanden ved Hjøring o. fl. Skoler, Program fra Aalb. Sk. 1871, S. 4. Wiberg, Præstehist. III, 735), at Hr. Daniel Olufsen først skulde have været Rektor og Kapellan i Hjøring, inden han blev Sognepræst. Men Indholdet er jo et ganske andet, nemlig at Hr. Daniel nu skulde afgive det Vicarie, han i sin Tid havde faaet til sine Studeringer, til den Mand, der fremtidig skulde beklæde de tidligere adskilte Bestillinger som Kapellan og Skolemester.

gives til for^{ne} Vicarie, med deres Jordebreve, og deraf forfarer, hvad samme Jordskyld bør at være med Rette, og hjælper Skolemesteren udi for^{ne} Hjøring det uden Hinder og til gode Rede at bekomme. Sammeledes eftersom hæderlig og højlærd Mand Mester Jørgen Boringholm, Superintendent udi Vendelbo Stift, haver underdanigst givet os tilkjende, at den Præst, som til des haver været udi for^{ne} Hjøring og nu er dømt fra samme Kald, skal med Underfundighed have bekommet en Gaard fra for^{ne} Vicarie, som til Skolemesteren er forordnet, endog Sognepræsten sammesteds derforuden skal være vel forsørget: da bede vi eder og ville, at I derom forfarer, og hvorledes dermed er forhandlet, og hvad derudinden begge Parter, Sognepræst og Skolemester, hver efter sin Lejlighed, til tilbørlig Ophold er billigt og ret, os tilbyder, at vi derefter kunne vide derudi at forordne. Dermed etc. Actum Skanderborg den 14 Decembr. Aar 1582.

Jydske Tegnelser II, 349—50.

3.

Bjørn Andersen fik Brev anrørendes den Præst udi Hjøring, som med hans Sogne var fradømt.

V. s. G. t. Vider, at som I have eder at erindre, om hvis I mundtligen have talet med os, saa og vi eder siden have tilskrevet belangendes den Præst udi Hjøring, som er dømt fra hans Kald for at han haver holdet et Krohus der sammesteds og derudinden holdet utilbørlig Handel med Brændevin og Ølsalg, undertiden om Helligdage under Prædiken, saa vel som andre Tider, og saa for han skulde have bandsat en Mand udi for^{ne} Hjøring og ikke lovligen lyst for samme Band efter Ordinansen. Da efterdi at vi komme udi Forfaring af os elsk. hæderlige og højlærd Mand Mester Jørgen Boringholm, Superintendent udi Vendelbo Stift, hans underdanigste Beretning, hvorledes samme Præst ikke aleneste mod for^{ne} Borgmester og Raadmænd udi Hjøring, men og imod hannem som sin Superintendent

udi adskillig Maade sig skulde have modtvillig og utilbørlig anstillet og forholdet, og altid holdet Kiv og Trætte med sit Sognefolk, tilmed anden megen Uskikkelighed, som hans Kald ikke var sømmeligt, at have begangen, af hvilket er, at han som en Herredsprovst en Gang skal have skikket og forordnet Kalendgilde paa en Søndag, hvortil alle Præster udi det Herred, han var Provst udi, have dennem efter hans Bestilling forføjet, og de derover have forsømt deres Kirketjeneste, at ikke er sket Tjeneste udi nogle Kirker der udi Herredet. Han skal og have ladet bandsætte alle de, som bo udi hans Sogne og ikke have hannem tiendet retfærdeligen, og saa alle dennem, som have ganget til Sacrament og ikke ofret hannem paa de tre store Fester. Der skal og have været en Kvinde, som af hans Sogn for Løsagtighed var forvist og siden er kommen udi Ægteskabsstand og igjen kommen der til Byen og der en Tid lang levet udi samme Stand; hvilken Kvinde, der hun er bleven død, han ikke skal have villet stede udi Jorde, saa at samme Lig af Hunde og Svin er bortrevet; med anden slig mere Utilbørlighed; af hvilke Aarsage og Lejlighed vi ikke ville eller kunne hannem imod den Dom, som over hannem udgangen er, benaade at blive ved sit Kald, hvorfor I med for^{ne} Superintendent have eder efter samme Dom derudinden at rette, og en anden god, christen og skikkelig Person at forordne til samme Kald. Dermed etc. Actum Skanderborg den 14 Decembris ¹⁾ Aar 1582.

Jydske Tegnelser II, 351.

4.

Bjørn Andersen fik Brev Superintendenten udi Vendelbo Stift og Hr. Daniel, fordum Sognepræst udi Hjøring, anrørendes.

Frederik. V. s. G. t. Vider, at som I med os elsk. Peder Munk, vor Mand, Raad og Admiral, have efter vor

¹⁾ I Kopibogen staar: Februar, hvilket kjendelig nok er en Fejlskrift.

Skrivelse og naadigste Befaling forfaret, om hvis Sager og Beskyldninger hæderlig og højlærd Mand Mester Jørgen Mortensen, Superintendent udi Vendelbo Stift, over Hr. Daniel Olufsen, fordum Sognepræst udi vor Kjøbsted Hjøring, haver for os angivet og beklaget, at I skriftligen have eder erklæret og ladet os foredrage, hvis I derom forfaret have, deraf vi fornemme, for^{ne} Hr. Daniel skal have sig udi mesten de Sager, for^{ne} hans Superintendent over hannem haver angivet, i nogle Maade undskyldet og aarsaget. Dog de to Sager, for hvilke han er dømt fra sit Kald, om den Bandsættelse [og] om det Krohus, han haver holdet, stillet til sin Besked efter Dommens Lydelse. Da have vi nu samme Sags Omstændighed til Sinde ført og overvejet, og befinde derhos paa een Side, at for^{ne} Hr. Daniel for det Krohus, han der udi Byen haver holdet og paa hellige Dage ladet udtappe Øl og Brændevin, saa og for han med Bandsætten ikke haver efter christelig Proces og Ordinanser forhandlet, er dømt fra for^{ne} hans Kald og Sogne, og over det udi adskillige Sager, om hvilke I nu forfaret have; og forfare derhos, at for^{ne} Hr. Daniel skal sig have vidtløftigen erklæret imod hvis for^{ne} hans Superintendent haver om hannem beklaget, saa I og for^{ne} Peder Munk udi eders skriftlig Besked derom begjære, vi for den Skyld vilde være med hannem tilfreds, saa have vi paa den anden Side at betænke, at efter for^{ne} Hr. Daniel i saa Maade for forargelig og utilbørlig Sag er beskyldt, og Dom over hannem gangen, derudinden han er dømt fra sit Kald, er en anden Person af os forskrevet til for^{ne} Hjøring, og han bekommet lovligt Kald af menige Sognemænd udi for^{ne} Hjøring Sogn og andre dertil annexerede Sogne, fra hvilket Kald hannem nu at fortrænge for en, som brødig og forargelig er, vil være ubilligt; og have derhos at formode og agte, at dersom vi for^{ne} Hr. Daniel vilde benaade at komme igjen til for^{ne} sit Kald og Sogne, som han er fradømt, imod den Dom, derudi udgangen er, skulde imellem hannem og den Parti udi for^{ne} Hjøring, som hannem udi samme Sager haver været

imod, altid være og foraarsages Had, Tvist og Trætte til ydermere Forargelse og Uenighed udi den christne Menighed sammesteds saa vel som andensteds. Og efter slig Lejlighed kunne eller ville vi ikke bevilge eller tillade for^{ne} Hr. Daniel at komme til samme Sogn og Kald igjen, men den Person at blive derved, som nu did forskikket [er] og deres lovlige Kald forhvervet haver. Men efter vi fornemme, for^{ne} Hr. Daniel ikke heller at skulle være aldeles skyldig udi de Sager, hans Superintendent hannem haver tillagt, som ellers synes at være meget utilbørligt: da paa det han i nogen Maade maa adnyde saa megen Uskyldighed, som for Hænder er, og ikke skulde aldeles komme til Undergang, have vi naadigst bevilget, at han maa komme til Kald igjen og med andet Kald paa andre Steder der udi Stiftet, hvor det først vacerendes og efter Ordinansen ske kan, maa blive forsørget, og for godt anset, at den Person, som er kaldet til Hjøring Sogn udi hans Sted, skulde aarlig komme hannem til Hjælp med noget til Underholdning, til han kan i saa Maade blive forsørget, eftersom I kunne dennem derom imellem forhandle og forene. Thi bede vi eder og begjære, at I derudinden efter denne vor naadigste Betænkende og Vilje ville vide at forordne, og for^{ne} Person, som nu er skikket og kaldet til Hjøring, ved samme Kald holde og haandhæve, og forskaffe, at han Præstegaarden, saa og hvis anden Præsterettighed og Rente, hannem dertil bør, bekommer og ubehindret nyder, og om for^{ne} Hr. Daniel ville foreholde Superintendenten, saa og selv ser og gjør dertil, at han paa en anden Sted, naar noget ledigt bliver, maa blive forset og forsørget, dog det [sker] efter Ordinansen; og ville med for^{ne} Superintendent handle med den Person, som kaldet er til for^{ne} Hjøring Sogne, at han paa saa lang Tid kommer hannem med noget til Hjælp til Underholdning, hvad lideligt og efter samme Persons Lejlighed taaleligt kunde være, til han med Kald kan blive forsørget, som forskrevet staar. Her efter I eder derudinden vider

at rette. Dermed etc. Actum Haderslevhus 19 Aprilis Anno 1583.

Jydske Tegnelser II, 391—2.

5.

Bispen udi Vendelbo Stift fik Brev Her Daniel Olufsen, som var Sognepræst udi Hjøring og des Annexe, anrørendes, ut sequitur.

Vor synderlig Gunst tilforn. Vider, eftersom vi nu vidtløftig forfaret have om hvis Sag Her Daniel Olufsen, fordem Sognepræst udi Hjøring, er tillagt, og hvis Beretning I om hannem for os have ladet indføre, hvilket han til nu forgangen Herredag haver for os indstevnet og budet sig derom til al Ret. Da have vi altingest, ydermere Vidtløftighed at forekomme, taget overtvært og naadigst bevilget for^{ne} Her Daniel Hjøring Sogn og det Kald, han haft haver, at maa igjen bekomme. Bedendes eder derfor og ville, at I hannem til samme Kald og Sogne igjen indskikker, og eftersom en anden ved Navn Her Oluf¹⁾ haver været udi hans Sted forordineret, midler Tid denne Irring haver været, da paa det han uden hans Beskyldning (o: Skyld) og Tilgjøring ikke skulde ske nogen Foragt eller lide Brøst til hans Ophold, have vi for godt anset, at for^{ne} Her Daniel skal give og fornøje hannem saa meget, til han med anden Kald kan blive forsørget, som han sig paataget og bevilget havde Her Daniel til hans Underholdning at ville have forlagt, til han i andre Maade skulde været bleven forseet; vi ville og af vort dertil forordne, at han des mindre skal have sig at beklage. Og bede vi eder og ville, at efterdi han ikke for nogen sin Forskyldning og Tilgjøring eller Uskikkelighed er kommen fra denne Lejlighed, vi og berettes, at han skal være den Person, som et godt Kald er

¹⁾ Af Kirkehist. Saml. 3. R. II, 203 ses, at hans fulde Navn var: Oluf Andersen Krag. Da Hr. Daniel Olufsen var bleven afsat, var Hr. Peder Olufsen i Ugilt og Taars bleven Herredets Provst; Navnet kunde vække den Formodning, at han var en Broder til Hr. Daniel.

værd, I da beforder hannem til den første Kald, som kan blive ledigt der udi Stiftet, og han kan være behjulpen med; og eder altingest derudinden lader være anliggende og befalet, saa vi med videre ubilligt Overløb derom maa være forskaanet. Dermed sker vor Vilje. Befalendes eder Gud. Actum Ringsted Kloster 7 Julii Aar 84.

Jydske Tegnelser II, 511—12.

6.

Predbjørn Gyldenstjerne fik Brev Hr. Oluf, som var nogen Tid Præst udi Hjørring og annexerede Sogne, anrørendes.

V.G.t. Vid, at eftersom vi nu naadigst bevilget have Hr. Daniel Olufsen, fordum Sognepræst til Hjørring og des Annexsogne, at maatte igjen komme til samme Kald, efter vi om hvis Beskyldning, saa og hans Superintendents Beretning, som imod hannem var angivet, ere vidtløftig komme udi Forfaring. Da paa det Hr. Oluf, som udi hans Sted, imidlertid denne Irring haver paa staaet, er kommen til samme Kald, og efter denne Lejlighed maa det for hannem vige, ikke skulde uden hans Forskyldning og Tilgjøring ske nogen Foragt, eller paa hans tilbørlige Ophold for kort, have vi naadigst bevilget at ville aarligen, til han med anden Kald kan blive forsørget, lade give hannem et halvt hundrede gamle Daler til Hjælp til hans Ophold over det, for^{ne} Hr. Daniel hannem og skal give, efter lige Forhandling og Afsked, som han tilforn med hannem gjort havde. Thi bede vi dig og ville, at du af den Afgift, du af vort Slot Aastrup pligtig er, samme halvhundrede Daler til hannem aarligen betaler og fornøjer, og det lader indskrive udi dit Regnskab. Dermed sker vor Vilje. Befalendes dig Gud. Actum Ringsted 7 Julii Anno 1584.

Jydske Tegnelser II, 511.

Om Hr. Daniel Olufsen kan endnu bemærkes, at vi have den Indberetning, han 1571 afgav om Hjørring Præste-

kalds Indkomster ¹⁾, hvoraf man ser, at han var saaledes aflagt, at han ikke behøvede at holde Kro. Han havde tre Kirker (S. Karine, S. Hans og S. Oluf) og to Præstegaarde, og den Angivelse, der findes om Udsæden ved disse Gaarde, viser, at Jordtilliggendet har været betydeligt. Han siges at være død 1603 ²⁾. En Søn af ham, Hr. Oluf Danielsen Chrysostomus, var Skolemester og Kapellan i Hjøring, indtil han 1629 blev Sognepræst i Rubjerg og Maarup, i hvilken Stilling han døde omtrent 1637 ³⁾.

3. Møster Lavrits Nielsen Riber.

Denne Mand var født i Ribe og var af de første Studenter, der besøgte Kjøbenhavns Universitet efter dets Gjenoprettelse. En Barndomsven og Studiefælle af ham var den fortjente Skolemand Jens Pedersen Grundet, for hvem hans berømte Discipel Anders Sørensen Vedel har rejst et saare smukt Minde, hvorved han da heller ikke undlader at omtale Grundets Hjærtensven M. Laurits Nielsen ⁴⁾. Dennes første Ansættelse var, saa vidt vides, som Prædikant paa Kjøbenhavns Slot. I denne Egenskab forlenedes han den 8de Maj 1541 med et Kannikedømme i Ribe, som følgende Brev viser:

Her Lauritz Nielsen, Kon. Mat^{tz} Predicant paa Kiøpenhaffns Slott,

Fick Breff ad gratiam paa thed prebende och Cannicke-domme wdj Riiber domkiercke, som mester Peder Andersen ⁵⁾ nu sist i were och forleening haffde, och samme prebende

¹⁾ Wulff, Statist. Bidrag. S. 118—9.

²⁾ Hdskr. Optegnelse. Wiberg og Hundrup angive ham som død omtrent 1606.

³⁾ Hundrup, Lærerstanden ved Hjøring og fl. nedlagte Skoler (Progr. fra Aalb. Sk. 1871), S. 5.

⁴⁾ And. Sev. Welleius, Oratio de vita et obitu Jo. Pet. Grundith.

⁵⁾ Om denne se Ny kirkehist. Saml. I, 90. 391. 401—2. 409.

och Cannickedomme, strax effther at annus gratiæ er wde, till sig att anamme, och med ald sin renthe och tilliggelse haffue, niude, bruge och beholde frij och quit for ald thyng och besuering ther aff at giøre, ald thend stund hand er wdj wor thieniste for en predicanther her paa wort Slot Kiøpnehaffn, och siiden frambdiellis niude huis preuilegier som wij Vniuersitetet her wdj wor Stad Kiøpnehaffn forseglet haffue, thend stund och saa lenge hand er wdj Studie, och naar for^{no} Her Lauritz Nielsen icke lenger er wdj wor theniste eller studier wdj nogen Vniuersitet, tha maa och skall hand residere och giøre thieniste huos kiercken effther wor Ordinantzes Liudelse liige med andre Cannicker ther wdj Riibe residerendis. Cum Inhibitione solita. Datum Haffniæ Onsdagen nest effther Jubilate Søndag Aar Mdxlj.

Registre over alle Lande Nr. 4, Fol. 328—29.

I Aaret 1542 er han formodentlig bleven Sognepræst ved S. Nicolai Kirke i Kjøbenhavn ¹⁾; i alt Fald var han i denne Stilling, da han den 6te November 1543 paa Kongens Vegne forelagde Universitetet det Spørgsmaal, om man med god Samvittighed kunde benaade en Sømand, der paa Grund af Drab var dømt fra Livet ²⁾. Ved denne Lejlighed omtales han første Gang som Magister, uden at vi dog med Sikkerhed kunne sige, om han har taget Graden i Kjøbenhavn eller andensteds. Derimod vide vi med Vished, at han den 15de September 1544 blev creeret til Baccalaur i

¹⁾ Det er nemlig ikke rigtigt, naar Terpager, Ripæ Cimbr. p. 629, siger, at han blev beskikket til Præst her 1544. Af Prof. Sv. Grundtvigs Undersøgelse om Affattelsestiden af P. Palladius's Vitsatsbog — i hvilket Skrift den forudgaaende Præst ved Nic. Kirke, Hr. Christen Morsing, omtales som død — fremgaar formentlig, at Hr. Lavr. Nielsen ikke senere end 1542 kan være bleven Præst ved denne Kirke, og som vi ovenfor saa', var han i Maj 1541 endnu Slotspræst.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 4.

Theologien af D. Johannes Machabæus ¹⁾. At han har været en nidkær og alvorlig Præst, fremgaar af hans, i dette Tidsskrift tidligere meddelte, mærkelige Paatale af en af hans Sognefolks, Admiral Theus Pryts's, Skjørlevned 1546 ²⁾. Men skjønt Kongen ikke var uvillig til at støtte Præsten i hans Udøvelse af Kirketugten, er det dog rimeligt, at det var denne Sag, i Forening med Kjærlighed til Hjemmet, der samme Aar bragte M. Lavrits Nielsen til at gaa tilbage til sin Fødeby. I sin Forestilling til Kongen beraaber han sig nemlig paa, hvad der var mange vitterligt, at han daglig gik i Livsfare, fordi han havde dristet sig til alvorlig at formane Admiralen til at afstaa fra hans syndige Levned. Nok er det, at M. Lavrits Nielsen endnu i Aaret 1546 blev Sognepræst i Ribe Domkirke, medens den hidtilværende Præst her, M. Frants Berg, afløste ham ved S. Nicolai Kirke, et Bytte, der neppe har kunnet gaa for sig uden kongelig Tilladelse. Borgerne i Ribe synes at have gjort særlige Offere for at faa deres Bysbarn M. Lavrits Nielsen til Præst ³⁾. Forøvrigt opnaaede denne jo ogsaa ved Forflyttelsen, at han fremtidig kunde nyde Fordelene ved at være residerende Kannik i Ribe, ligesom han selv kunde tage vare paa de faste Ejendomme, som han — ventelig som Arvegods — havde der i Byen ⁴⁾. Af hans Stilling som Sognepræst ved Domkirken fulgte vistnok tillige, at han var Stiftets øverste Provst ⁵⁾.

Alt synes at vidne om, at M. Lavrits Nielsen har været æret og afholdt for sin Duelighed og Omgjængelighed under sin Virksomhed i Ribe ⁶⁾, saa det var ikke med

¹⁾ Kbhvns Univ. Hist. IV, 24. Vinding, Acad. Haun. p. 72.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. VI, 375—8.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. VI, 136. Jvfr. Kinch, Ribe Bys Hist. fra Reform. S. 65—6.

⁴⁾ Disse Ejendomme maa have været ret anseelige, da de 1579 vurderedes til 924 Daler (Kinch, a. St.).

⁵⁾ A. Thura, Series Episcoporum diœces. Vansal. p. 17.

⁶⁾ A. S. Wellelus, Oratio de vita et obitu Jo. Pet. Grundith. Jo. Francisci Rip. Epigrammata. (Jvfr. Terpager, Ripæ Cimbr. p. 629. Kinch, a. Skr. S. 66).

Glæde, man gav Slip paa ham, da han efter D. Oluf Chrysostomus's Død af Vendelbo Stifts Kjøbstedpræster og Herredsprovster blev valgt til deres Biskop. Hvorledes disses Opmærksomhed er bleven henledet paa ham, vide vi ikke; men saa meget er vist, at han beskikkedes paa den i Kirkeordinansen foreskrevne Maade, nemlig ved et Valg, der senere, den 2den December 1553 modtog kongelig Stadfæstelse, efter at M. Lavrits Nielsen havde været hos Kongen paa Koldinghus og aflagt sin Superintendent-Ed til ham ¹⁾.

I det Brev af samme Dag til Stiftslensmand Jakob Brockenhus, hvorved Kongen meddelte ham Beskikkelsen af den ny Superintendent ²⁾, hed det: »Thi bede vi dig og ville, at du lader Mester Lavrits aarligen til gode Rede paa vore Vegne fornøje hvis Rente, som en Superintendent bør at have til sin Underholdning efter vor Ordinanses Lydelse«. Denne Klausul bestemtes ved et senere Kongebrev — vistnok altsaa efter et særligt Andragende fra den ny Biskop — som følger:

»Mester Lavrits Nielsen, Superintendent i Vendelbo Stift, fik Brev til Jakob Brockenhus, lydendes, at Kgl. Maj. haver undt og tilladt hannem at skulle have saa megen Rente, som Doctor Oluf tilforn havde, at Jakob derfor lader hannem det ubehindret følge. Actum Kolding, Fredag næst efter Helligtrekongers Dag 1554. ³⁾.

I det ovennævnte Brev af ²/₁₂ 1553 til Stiftslensmanden fandtes endvidere følgende vigtige Bestemmelse: »Endog at vor Kjøbsted Aalborg ligger udi Viborg Stift, da ville vi, at

¹⁾ A Thura l. c., p. 17—18. Det Kongebrev af ²/₁₂ 1553, hvorved M. Lavrits Nielsen myndiggjordes i Stiftet, er ganske efter samme Formular som det i Ny kirkehist. Saml. VI, 97—8 meddelte for hans Eftermand.

²⁾ Brevet er trykt hos Thura anf. St., i Christian III's Hist. II, 231—2 og i Wandalls Saml. af kong. Forordninger, der angaae Gejstligheden i Danmark, II, 163.

³⁾ Tegnelser over alle Lande IV, 344.

forskrevne Mester Lavrits skal have sin Værelse og Bolig udi for^{ne} Aalborg og der have Tilsyn med Skoler og Lectier, og ligevel Superintendenten af Viborg Stift at have sin Værelse udi Aalborg, som han nu haver, og der have sin Befaling over Præster og at holde Præstemode, som han her til gjort haver. Bedendes dig og ville, at du forskaffer for^{ne} Mester Lavrits en god Superintendentbolig der udi Byen, og udi alle Maade forfærdrer ham til det bedste«.

Søndag Jubilate (15. April) eller, som andre Kilder have, 30te April 1554 blev M. Lavrits Nielsen bispeviet i Aalborg af Nabosuperintendenten M. Kjeld Juel i Viborg¹⁾. Det ved Kongebrevet af 2den Decbr. 1553 indførte lidet naturlige Forhold, at Skolevæsenet i Aalborg skulde staa under M. Lavrits Nielsen, men Kirkevæsenet under Biskoppen i Viborg, blev allerede omordnet ved et Kongebrev af 29de September 1554 til Biskop Kjeld Juel, hvori det hedder: »Vider, at efterdi Superintendenten udi Vendelbo Stift haver sit Hus og Bolig udi vor Kjøbsted Aalborg, da haver vi for godt anset, at han og maatte have Befaling over de gejstlige sammesteds, saa og, paa det han, som andre Superintendenter udi vort Rige Danmark, maatte have en Kjøbsted udi Befaling, udi hvilken han kunde læse for Præster og andre unge Personer, som studerer, som hans Lectie besøge ville: at I herefter be-

¹⁾ Den sidste Angivelse af Dagen findes i et Par, maaske ikke uafhængige, Kilder (Ny kirkehist. Saml. V, 346 og VI, 80 Not.); den første, som jeg anser for den rigtige, fordi 15. April 1554 var en Søndag, medens 30. April var en Mandag, har jeg fundet i nogle hdskr. Optegnelser i Kallske Saml. 97 Fol. Naar der i Dän. Bibl. I, 161 og andensteds siges, at M. Lavrits Nielsen først 1554 blev kaldet fra Ribe, saa er det vistnok at forstaa, om at han ikke før dette Aar forlod Byen. Lensmanden paa Riberhus fik kgl. Befaling om at skaffe ham Vogne til Flytningen af hans Gods til Skodborghus, hvorfra Peder Stub skulde skaffe det videre til Kolding (Kinch, Ribe Bys Hist. fra Reform. S. 66). Fra Kolding er det saa ført til Søs til Aalborg.

fatter eder intet med de gejstlige i Aalborg, men dennem tilsiger, at de rette dennem efter at være Superintendenten i Vendelbo Stift hørige og lydige. Dog, naar I vil holde nogen Provstemode i den Egn, kunne I alligevel lade dennem komme tilhobe der i Byen, og der med dennem udrette, hvis I med dennem haver at handle¹⁾. — Fra den Tid begyndte Benævnelsen Aalborg Stift lidt efter lidt at trænge sig frem, indtil den fortrængte den tidligere: Vendelbo eller Vendsyssel Stift.

Noget af det første, den ny Biskop lod være sig magtpaaliggende, var at hjælpe Aalborg Skole paa Fode, hvorfor han erhvervede et Kongebrev af 21de Juli 1554, hvorved et »Stenhus«, der hørte til Helligaands Hospital, anvistes til Skolelokale og Bolig for Rektoren²⁾. En anden Sag, han ogsaa snart fik meget at gjøre med, var Undersøgelse af Præsternes Indkomster, der ofte vare saa smaa, at en Familie vanskelig kunde leve deraf, med mindre Præsten ganske skulde være som en Bonde. Den 4de Oktober 1554 udgik der et Kongebrev til Biskoppen af følgende Indhold: Kongen besværedes ofte ved Overløb af Præster, der klagede over, »at de ikke havde slig tilbørlig Underholdning, som de kunde holde dem af«. For nu een Gang for alle at faa gjort en saadan Skik, at enhver Præst, der led Mangel, kunde faa det fornødne til sin Underholdning, skulde Biskoppen i Forening med Stiftslensmand

¹⁾ Thura, Series episc. diœc. Vansal. p. 19. Christian III's Hist. II, 232. Senere anvistes der Bispen fra Viborg tvende Værelser med nogle tilhørende Rum i Helliggejsthus i Aalborg, naar han opholdt sig der i Byen (se Heise, Dipl. Viberg. S. 327).

²⁾ Hofman, Fundat. IV, 70—1. Naar Hundrup (Progr. for Aalb. Skole 1869, S. 1) opfatter dette Brev som det, hvorved Skolen blev stiftet, da er denne Antagelse urigtig. Han anfører selv strax efter, at der i Skolens Arkiv findes et Dokument, hvorved Rektoren Mag. Ole Jensen 1553 — altsaa Aaret forud for Kongebrevets Udstedelse — angiver sit Embedes Indtægter. Allerede 1540 omtales Skolemesteren i Aalborg i et Brev, der findes hos Heise, Dipl. Viberg. S. 221.

Jakob Brockenhus begive sig paa Rejse rundt om i Stiftet, sammenkalde Præsterne og undersøge, hvilke der havde »Brøst til deres Underholdning«. Der skulde skaffes Optegnelser om, hvad hvert Præstekald havde i Indtægter, og hvor det befandtes, at Indtægten var utilstrækkelig, skulde Bispen og Stiftslensmanden i Forening med vedkommende Herreds Provst overveje, hvorledes der kunde skaffes Midler til Kaldenes Forbedring¹⁾. Det var et stort Arbejde, der her paalagdes Biskoppen, saa meget mere som han endnu var fremmed i Stiftet.

Den 20de Marts 1555 udgik der ny Befaling til Biskoppen, om, for saa vidt han ikke alt havde fuldendt det ham paalagte Hverv, da i Forbindelse med Lensmanden snarest mulig at bringe det til Ende, og derpaa Søndag efter Paaske tilligemed denne indfinde sig paa Nyborg Slot hos Kongen og Rigsraadet med de forfattede Optegnelser om Præstekaldenes Brøst og Midlerne til at afhjælpe dem. Indberetningerne for hvert Provsti skulde være underskrevne af vedkommende Provst, »paa det at udi Fremtiden ikke skal siges, at der ingen var hos uden Lensmanden og Superintendenten, og de ikke alle vare optegnede af Præsterne, som Brøst havde«²⁾.

Udbyttet af denne Foranstaltning foreligger ikke blot i en Række Indberetninger om Præstekaldenes Indtægter i Vendelbo Stift, men ogsaa i det saakaldte Klemmebrev af 9de Maj 1555, hvori Kongen og Rigsraadet — efter at have overvejet Stiftsøvrighedens Forslag — bestemte, hvilke Præster der skulde have Tillæg i deres Løn, sædvanlig under den Form, at en større eller mindre Del af Sognets Kongetiende blev dem tillagt, men ofte ogsaa under den lidet heldige Form, at Kirker skulde nedbrydes og Sogne sammenlægges³⁾.

¹⁾ Wulff, Statist. Bidrag, S. 4—5.

²⁾ Wulff, Statist. Bidrag, S. 6.

³⁾ Klemmebrevet for Vendelbo Stift er trykt (men lidet korrekt) hos T. Hofman, Om Tienden, S. 107—11, ny Udg. S. 68—73, samt i Christian III's Hist., Suppl. S. 133—7.

Efter at Forhandlingerne i Nyborg vare endte, drog M. Lavrits Nielsen med de andre tilstedeværende Biskopper til Kjøbenhavn, hvor de under D. Peder Palladius's Forsæde vedtog en Del kirkelige Bestemmelser af ikke ringe Betydning, paa hvilke vi ikke kunne gaa nærmere ind paa dette Sted ¹⁾.

Efter Hjemkomsten fra Kjøbenhavn havde Biskop Lavrits Nielsen nok at gjøre med at udstede Vidisser af de Dele af »Klemmebrevet«, der angik hvert enkelt Pastorat, for paa lovformelig Maade at gjøre Indholdet bekjendt for de paagjældende ²⁾. Mange Steder vakte dog Befalingen om Kirkers Nedbrydelse megen Uvilje blandt Befolkningen, og ikke sjeldent lykkedes det denne ved sejt Modstand at hindre Kongebrevets Udførelse, hvorfor ikke faa Kirker, der 1555 dødsdømtes, endnu staa den Dag idag. Som Exempel kan anføres, at der under Christian III's sidste Ophold i Aalborg udvirkedes tvende Kongebreve af 2den September 1558, ifølge hvilke Hellum Kirke i Jerslev Hrd. og Hjortels Kirke i V. Han Hrd. skulde »blive ved Magt«, skjønt Klemmebrevet havde bestemt dem begge til Nedbrydelse ³⁾. — Den 27de September 1554 fik Aalborg By Kongebrev, om at Vor Frue Kirke maatte nedlægges, og Helliggejstes Kirke fremtidig være Sognekirke. Men dette forandredes Aaret efter saaledes, at Vor Frue Kirke blev ved Magt, og at Sønder og Nørre Tranders Sogne annekteredes dertil ⁴⁾.

¹⁾ Christian III's Hist. II, 242—52. Heise, Dipl. Viberg. S. 310—12.

²⁾ Rosenvinge Gl. d. Domme II, 230—1. Den 29. Septbr. 1555 udstedte Lensmanden og Biskoppen i Aalborg samt Morten Hegelund, Sognepræst smst., og Christen Povisen, Prior i Helligaandskloster, en Vidisse paa den Del af Klemmebrevet for Aalborg Stift, ifølge hvilken Lodberg Kirke skulde ødelægges, og Sognets Beboere søge til Ørum (Orig. i Geh. Ark., topogr. Saml. Ørum Nr. 23). Lodberg Kirke staa dog endnu.

³⁾ Brevene findes i Afskrift i Langebeks Diplomatarium.

⁴⁾ Breve af ²⁷/₉ 1554 og ⁶/₃ 1555 i Langeb. Dipl. Sammesteds findes et Andragende af ¹⁵/₄ 1555 fra Sognemændene i V. Frue Sogn i

Samtiden betegnede M. Lavrits Nielsen som en aarvaagen (vigilantissimus) Biskop ¹⁾. Et Træk i den Retning indeholder en kgl. Rettertingsdom, der tidligere er meddelt i dette Tidsskrift, vedrørende en meget forargelig Præst i Agger ²⁾. Men forresten kjende vi ikke meget til denne Biskops Virksomhed, nærmest vel fordi den var saa kortvarig. Han døde nemlig allerede den 16de November 1557 ³⁾. Digteren Hans Frandsen fra Ribe (siden Professor ved Kjøbenhavns Universitet) forfattede følgende Gravskrift over ham ⁴⁾:

Ad Magistri Laurentii Ripensis Tumulum.

Gressum siste tuum, viator, oro,
 Dicam, quis situs hoc loco quiescat.
 Hunc Ripis ⁵⁾ genuit, sacrata Musis,
 Musis Hafnia perpoliuit almis
 Ingenium fælix fauente Christo.
 Ast Olburga pio labore functi
 Manes præsulis hac recondit urna.
 Fatis ergo sacer iaces sepultus
 Antistes, dolor, heu dolor, perennis!
 Jam iam non eris hinc et inde sancto
 Multis vrbibus ambiendus cæstro.
 In vita fueris velut caduca
 Hac, dum fata tulère, gratus, atque
 Summis et pariter probandus imis.
 Sic nunc ad superas domos receptus
 Multo gratior es Deo parenti.

Om Navnet paa den afdøde Biskops Enke ⁶⁾ og om Forholdene efter hans Død underrettes vi ved følgende

Aalborg til Lensmand Jakob Brockenhus og Bispen M. Lavrits, om at de vilde unde dem S. og N. Tranders Sogne til deres Præsts Underholdning.

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 320.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. VI, 711—12.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 349.

⁴⁾ Joan. Francisci Ripensis Carmina, Lugd. 1561, p. 51—2.

⁵⁾ I Nominativ kaldes ellers Byen sædvanlig Ripæ eller Ripa; men Hans Frandsen bruger Formen Ripis.

⁶⁾ Som det i Ny kirkehist. Saml. III, 357 er oplyst, har man en hdskr. Stamtavle af Gjessing, ifølge hvilken Biskop Lavrits Niel-

Kongebrev, der blandt andet viser, at M. Lavrits Nielsen ogsaa som Biskop i Vendelbo Stift havde haft det ham tidligere tillagte Kanonikat i Ribe.

Marine, mester Lauritz superintendent wdj Wendelbo stigts ephtherleffuerske, fick breff, som ephtherfølger etc.

Christian etc. Wor gunst tillforn. Wiider, at ephther som etthers hosbonnde paa synn yderste haffuer weritt begerendis, att wij wille forlenne hanns sønn mett thett Canickedome, som hannd mett forlennt wor wdj Riber domkiercke, thaa ephthertij att wij tillforn havde giffuett mester Peder Dues, sogneprest thill Helligesthus her wdj wor kiøbsted Kiøpnehaffnn, wortt breff paa thett første Canickedom, ther bleff ledigt wdj Riber domkiercke; saa och forfare wij, att ethers sønn skall ennd were møgett wnngh, haffue wij fore thenn aarsags skyllidh icke kund forlennt hanom mett same Canickedom. Medenn paa thett att wij io wille hielpe etthers sønn till sytt lere, wille wij lade hannom holle till skolle och forsørge hanom mett wnderhollingh; ther som hannd will lege wind paa seg, och hannd kand thienne Religionen, wille wij wdj frembtidenn forse hanom enthenn mett for^{ae} Canickedom eller mett nogen anden kirkens Renthe. Och som wij forfare, att Ethers hosbondt skall haffue latt ephther sig enn stoer giældh, thaa wille wij hielpe etther till same giæld att betalle j^c daller. Her kunde i wide etther ephther att rette etc. Actum Haffniæ 1 Decembris 1557.

Dominus Rex manu propria subscripsit ¹⁾.

At Kongen har holdt sit Løfte om at tage sig af M. Lavrits Nielsens Søn, ses af Riberhus Lensregnskab,

sens Hustru hed Anne og var en Datter af Biskop Hans Tavsens; men dette kan neppe være rigtigt (se min Univ. Hist. II, 627 Not. og Kinchs Bemærkninger i Jyske Saml. V, 236).

¹⁾ Tegnelser over alle Lande Nr. V. Fol. 300. Udkast i Topogr. Saml., Ribe Nr. 40.

hvor der for 1562—63 findes følgende Udgiftspost: »Givet Hr. Jens (Pedersen Grundet) Sognepræst (i Ribe) for M. Lavrits's Søns Kost og Klæder 25 Dlr. 9 Sk. 2 Alb.«¹⁾. Jeg har andensteds søgt at vise, at den Søn, om hvem der her er Tale, er den senere Professor ved Universitetet M. Niels Lavritsen (Riber), der døde 1579²⁾. Foruden denne havde Biskoppen en Datter og to andre Sønner, nemlig: M. Jørgen Lavritsen (Riber), der den 28de Januar 1574 vendte tilbage til Ribe fra sine Studier udenlands — i Vittenberg havde han ikke længe forud taget Magistergraden — og som ved Aaret 1575 blev Sognepræst i Thisted; holdt den 4de Avgust 1576 Bryllup i Ribe med Hr. Jens Pedersen Grundets Datter Elisabeth³⁾; den 10de Marts 1579 fik han Kongebrev paa, at Bispegaarden i Thisted, som Godske Brockenhuus gjerne vilde afstaa til ham, fremdeles altid skulde være Præstegaard i Thisted⁴⁾; 1580 blev han Provst i Hundborg Herred og døde 1602⁵⁾. Den tredie og maaske mest bekendte af Sønnerne var Dr. med. Hans Lavritsen Amerinus, der i sin Tid var en anset Latindigter og døde som Læge og Kannik i Ribe den 21de Oktober 1605⁶⁾.

Biskop Lavrits Nielsens Enke ægtede siden Hr. Mads Ibsen (Finger), Præst i Hundslund (nu Dronninglund) i Vendsyssel. Hun døde rimeligvis 1583, da Hr. Mads Ibsen i

¹⁾ Kinch, Ribe Bys Hist. fra Reform., S. 69 Not.

²⁾ Kbhvns Univ. Hist. 1537—1621. II, 227—30. Jvfr. Ny kirkehist. Saml. V, 247.

³⁾ Hegelunds Kalendere: ²⁸/₁ 1574 venit Ripas ex studiis M. Georgius Laurentius. ⁴/₆ 1576 Nuptiæ M. Georgii Laurentii et Elizabethæ D. Joh. Petreil. I Joh. Amerini Ripensis Carmina, Witteb. 1576, findes et Digt til »M. Georgio Laurentio fratri suo et Pastori Thistiensi«.

⁴⁾ Jydske Registre Nr. 2, Fol. 399.

⁵⁾ Wiberg, Præstehist. III, 307.

⁶⁾ Worms Lexicon I, 19. Hegelunds Kalendere.

Sommeren 1585 i Ribe holdt Skifte med hendes Børn af første Ægteskab ¹⁾).

4. Mester Jørgen Mortensen Boringholm.

Efter M. Lavrits Nielsens Død gik Rygtet — i alt Fald i Ribe — at Præsteskabet i Vendelbo Stift ønskede Dr. Niels Hemmingsen til deres Biskop, og der bemærkedes, at det naaede man neppe, da denne Mand umulig kunde undværes ved Universitetet, hvis vigtigste Støtte han var ²⁾. Dette maa vel Valgmændene ogsaa have skjønnet, thi da det kom til Stykket, udbad de sig (4de Decbr. 1557) af Kongen enten Sognepræsten i Landskrone M. Niels Povlsen eller Professor M. Hans Albretsen, der senere blev Sjælands Biskop. Men da den sidste ikke kunde undværes i den Stilling, hvori han var, og den første ansaas for mindre skikket til Bispeembedet, beskikkede Kongen den 14de Januar 1558 Sognepræsten ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, M. Jørgen Mortensen Boringholm, til »Superintendent over alt Vendelbo Stift« ³⁾.

Den nævnte Mand var sikkert en Bornholmer af Fødsel; ventelig er han den Georgius Burrindensis, der som Student 1542 nød akademisk Understøttelse ⁴⁾. Siden erhvervede han Magistergraden hjemme eller udenlands. Iblandt den bekjendte Latindigter Hans Jørgensen Vibergs eller Sadolins »Elegier« (Witteb. 1552) findes et Digt »de tabulis chiromanticis« til M. Jørgen Mortensen Boringholm, hvilket dog ikke afgiver noget bestemt Bevis for, at denne har givet sig af med Chiromantien eller de i ældre

¹⁾ Kinch, Ribe Bys Hist. fra Reform. S. 66. Her er det oplyst, at det er en Fejl, naar man tidligere paa Alb. Thuras Autoritet har antaget, at det var D. Oluf Chrysostomus's Enke, der ægtede Hr. Mads Ibsen.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 320.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. VI, 95—99.

⁴⁾ Danske Mag. 3. R. VI, 9.

Tid meget almindelige Forsøg paa at bestemme Menneskers Karakter og Skjæbne efter Linierne i deres Hænder. — I Aaret 1548 blev han Læsemester ved S. Knuds Kirke i Odense, og 1552 valgtes han til Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn¹⁾. Samme eller følgende Aar havde han Bryllup med Marine Jørgensdatter. Biskop Peder Palladius forrettede Vielsen, og vi have endnu den Tale, som Biskoppen ved denne Lejlighed holdt²⁾. Universitetet viste sin Sognepræst den Opmærksomhed at sende ham en Oxe til hans Bryllupskost³⁾.

Efter at være beskikket til Biskop i Vendelbo Stift, indviedes han den 16de Februar 1558 til dette Embede⁴⁾, som han siden forestod i en lang Aarrække. Han regnes af Niels Hemmingsen blandt de gode Mænd, der søgte at bevare Fred og Læreenighed i Kirken⁵⁾. Mod sin Formands efterladte Familie synes han at have vist sig velvillig og hjælpsom⁶⁾. Da han første Gang, vistnok kort efter sin Tiltrædelse af Bispeembedet, samledes med Stiftets Provster, meddelte han dem en mærkelig og udførlig Anvisning til en omhyggelig Betjening af Tilsynseembedet i Kirken, tilligemed Oplysning om, hvorledes han selv agtede at forrette sin Bispegjerning. Hvad han meddelte, var i Hovedsagen uddraget af Peder Palladius's Visitatsbog⁷⁾.

Da Kong Christian III i Høsten 1558 besøgte Aalborg, benyttede Biskoppen Lejligheden til at udvirke nogle

1) Kbhvns Univ. Hist. II, 692.

2) Et kort Udtog af Talen er meddelt i Ny kirkehist. Saml. I, 697.

3) Danske Mag. 3. R. VI, 248.

4) Efter en gammel hdskr. Optegnelse i et Exemplar af Hvitfeldts Bispekrønike. Der siges ikke, om han er bleven indviet i Aalborg eller i Kjøbenhavn.

5) Hemmingsen, Dedication i hans Historia Dn. Jesu Christi 1562. Jvfr. Engelstoft og Møller, Hist. Calender, II, 341 Not.

6) Se et Digt til ham i Joh. Amerini Ripensis Carmina, Witteb. 1576.

7) Hele Stykket er meddelt i Ny kirkehist. Saml. VI, 130—9.

Begunstigelser for Skolerne i Sæby og Skagen¹⁾. Henad Efteraaret (3die Oktober s. A.) tilskrev Kongen, der vistnok havde en Følelse af, at hans Endeligt nærmede sig, fra Em Kloster samtlige nørrejydske Bisper og Stiftslensmænd om at overveje, hvad der kunde gøres for Hospitaler og Skoler i deres Stifter; og senere (16de November s. A.) fik de Befaling om at indfinde sig hos Kongen paa Koldinghus S. Andreæ Dag (30te November) samme Aar med deres Optegnelser og Forslag²⁾. I fjorten Dage (indtil d. 13. Decbr.) opholdt M. Jørgen Mortensen og hans tre jydske Embedsbrødre sig i Kolding, hvor han tilligemed M. Hans Tavsens fra Ribe og M. Kjeld Juel fra Viborg for Kongens Regning var indlagt i Kost hos M. Niels Nielsen Kolding, der da var residerende Kapellan i Kolding og kort efter blev Hofprædikant³⁾.

Resultatet af Forhandlingerne var en anseelig Række Donationer til de jydske Hospitaler og Skoler. For Vendelbo Stifts Vedkommende kunne vi nævne følgende: Kongetienden af Vust og Torup Sogne henlagdes til det almindelige Hospital i Aalborg, mod at dette skulde give Skole-

1) Kongetienden af Tversted Sogn bestemtes til Underholdning for Skolemesteren i Skagen (Pont. Ann. III, 362), Kongetienden af Albæk Sogn for Skolemesteren i Sæby (Hofm. Fundat. IV, 83). — Da Sognemændene i Albæk siden fortrykkede sig ved at yde denne Tiende i Kjørven til Skolemesteren i Sæby, blev det ved Kongebrev af 14. Decbr. 1582 strængelig paalagt dem (Hofm. Fundat. IV, 83—4). Samme Dag udgik der lignende Paalæg til Beboere i Mosbjerg Sogn, hvis Kongetiende var forordnet til Underholdning for Præsten i Skagen, og Beboerne i Tversted Sogn, der skulde yde Tienden til Skolemesteren i Skagen, om at de uvægerlig skulde fremføre bemeldte Tiende i Kjørven til Skagen (Jydske Tegn. II, 350). Men da Bønderne senere vemodig klagede over, at det var dem fast uoverkommeligt at gjøre dette, da de havde fem Mil til Skagen, bestemtes der ved Kongebrev af 1. Sept. 1583, at Sognepræsten og Skolemesteren i Skagen enten skulde forpagte de dem tillagte Tiender ud til Mænd i de nævnte Sogne, eller selv annamme dem paa Stedet (Jydske Reg. 3, 549).

2) Ny kirkehist. Saml. III, 326—8. 330. Helse, Dipl. Viberg. S. 329.

3) Ny kirkehist. Saml. V, 412. Jvfr. Dipl. Viberg. S. 334.

mesteren og de tre Locater ved Skolen sammesteds deres Underholdning til Øl og Mad; Kongetienden af Karby henlagdes til Hospitalet i Nykjøbing paa Mors; Kongetienden af Ovtrup og Tæbring bestemtes til Underholdning for to Hørere ved Nykjøbing Skole; Kongetienden af Hundstrup Sogn perpetueredes til Underholdning for to Hørere ved Thisted Skole; Jelstrup Kongetiende henlagdes til Lønning af Skolemesteren i Hjøring ¹).

Blandt de Sager, som Kong Christian III inden sin Død fik ordnet, var ogsaa Fastsættelsen af Bispens Løn. Der havde tidligere oftere været Klage over, at den var utilstrækkelig, og navnlig at den ikke blev ydet i rette Tid af Lensmændene. Nu blev Sagen ordnet paa en anden Maade, saa Biskopperne ikke alene fik en rundelig Løn, men ogsaa kom til umiddelbart selv at oppebære samme. For Vendelbo Stift udgik følgende Kongebrev herom:

Breff paa superintendentens wnderhollingh wdj Wendelbo stigt, thenn som nu er och hans epherkommere superintendenterne ther samesteds, saa liudendis.

Wij Christiann thenn tredie etc. Giøre alle witterligt, att ephertij wij tillforrn haffue forordineritt wdj wor thenn geistlig Ordinantzs, som wij haffue ladett wdga, huor møgett huer Superintendent her wdj Rigett skall haffue till synn aarligh wnderholling paa synn Embitz wegnne, och same wnderhollingh thenom huertt aar skulle fornøgis aff wore Lensmenndh, thaa paa thett att same superintendenter thieris wnderholling maa were thenom thes wisser, och the icke skulle same thieris wnderholling huert aar wpkreffue af Lenismendene, haffue wij ladett wdlegge thenom thieris wnderholling, och thenn forbedrett wdj Jordegotzs, tiender och andden wiss Rennte, som her epher föllger. Och skall thenn superintendent wdj Wendelbo stigt och hanns epherkomere haffue thenn

¹) Hofman, Fundat. IV, 72—3. 91—2. 471. Program fra Aalborg Sk. 1871, S. 3.

gaardh till enn superintendentzs Residentzs wdj wor kiøbsted Aalborgh, som handh sielluff wdj boer, och tillfornn wor til Wendelbo stigt, och ther till mett till hanns wnderhollingh: Sundby sogen mett prestegaarden, och alld ann denn presterenthenn, dog saa at handd sielluff skall forsørge thenn mett enn godh Capelann, at giøre sognnefolckett thieris rette prestethienniste bode inndenn kierckenn och wdenn, som thenom bør at haffue, nar thenn prest dør och affgaar, som same sognn nu wdj were haffuer. Sameledis skulle forskreffue superintendent wdj Wendelbo stigt haffue wor och kronens partt af kornntiendenn och Lamme tienndenn aff alle the sogner offuer alltt Huettboherritt, thesligeste wor och kronens partt aff kornntiendenn aff these epherscreffne sogner wdj Kierherrit, som er Aandbye (o: Aaby) sognn, Biersted sognn, Sulsted sognn, Hammer sognn, Horsens sognn, Huorup sognn. Sammeledis skall forscreffne superintendent och hanns epherkomere Superintendenter aarligen mue wpbere och nyde, bruge och beholle giesterienn aff alle sogneprester wdj alle these epherscreffne herritter, som er aff Huettboherritt xxiiij marck, aff Kierherritt xxxj marck, aff Jer(s)løffherritt xxxij marck danske, aff Børlumherritt xxviiij marck, Vennebiergherritt xxxvj marck, Huornsherritt xlij marck, H(ill)ersløffherritt xlviij marck, Hundborgherritt xxxvj marck, Refsherritt x marck, Hasingherritt xl marck, Sønderherritt xlviij marck, Nørreherritt xlij marck danske. Huilckenn forscreffne Rennte och aarlig Indkomme for^{ne} superintendent wdj Wendelbo stigt och thieris epherkommere, superintendent ther samested, skulle alletid her epher mue wpbere, och till thieris wnderhollingh, nyde, brugge och beholle, som forscreffuit staar. Cum inhibitione solita. Datum Kolling alle Helgene dag Mdlviij.

Regia maiestas Manu propria subscripsit¹⁾.

¹⁾ Registre over alle Lande Nr. 6, Fol. 446—7. Jvfr. Pont. Ann. III, 361.

Hertil kan endnu føjes følgende Tillæg eller nærmere Bestemmelser:

1.

M. Jørgen Mortensen Boringholm, Superintendent i Vendelbo Stift, og hans Efterkommere, Superintendenter sammesteds, fik Kongebrev paa at »maatte have, nyde, bruge og beholde til Præstegaarden i Sundby den Kirkejord, som ligger til Sundby Kirke, og ingen veed, hvorfra kommen er, dog at de aarlig til gode Rede skulle give deraf til Sundby Kirke den sædvanlige Afgift, som der med Rette bør af at gange«. Dat. Aalborghus 23. November 1567 ¹⁾.

2.

Vi Frederik etc. Gjøre alle vitterligt, at efterdi os elskel. hæderlig og højlærd Mand Mester Jørgen Mortensen, Superintendent udi Vendelbo Stift, haver beret for os, hvorledes at Kjetterup Kirke nogen Tid siden er efter vor Befaling lagt øde, og Sognefolket at skulle søge til Indstrup Kirke ²⁾, af den Aarsag at Sand skal have gjort stor Skade udi samme Sogn, af hvilket Sogn for^{ne} Mester Jørgen Mortensen aarligen plejer at fange 16 Tønder Byg og 4 Tønder Rug, som var lagt til hans og andre hans Efterkommere Superintendenters Underholdning i Vendelbo Stift: da efter slig Lejlighed og paa det for^{ne} Superintendent ikke skal lide Brøst paa hvis hannem i saa Maade er tillagt, have vi af vor sønderlig Gunst og Naade undt og tilladt, og nu med dette vort aabne Brev unde og tillade, at for^{ne} Mester Jørgen Mortensen og hans Efterkommere, Superintendenter i Vendelbo Stift, maa og skulle aarligen herefter bekomme og lade oppebære for^{ne} 16 Tøn-

¹⁾ Registre over alle Lande Nr. 9, Fol. 91.

²⁾ Kongebrevet herom, dat. 4. Oktober 1571, findes i Registre over alle Lande, Nr. 9, Fol. 127.

der Byg og 4 Tønder Rug af Afgiften af vor og Kronens Part af Korntienden af Tømmerby Sogn, hvilket Korn hennem og hans Efterkommere Superintendenter skal fornøjes af den, for^{ne} vor og Kronens Part af Tienden af Tømmerby Sogn stedt og fæstet haver, og hvis ydermere af for^{ne} Tiende skal gives, end for^{ne} Superintendenter skal have, det at fornøjes Stiftslensmanden paa vort Slot i Aalborg (etc.). Actum Skanderborg den 12 Januarii Aar 1575 ¹).

3.

M. Jørgen Mortensen, Superintendent, fik Kongebrev paa Kongetienden af Østerbrønderslev Sogn istedenfor samme Tiende af Hune Sogn, hvilket sidste Sogn var »mestendel fordærvet ved Sandflugt«. Dat. 14. December 1582 ²).

Til disse Oplysninger om Biskoppens Løn skulle vi føje nogle Bemærkninger om Præsternes, idet vi først omtale en kgl. Befaling af 2den November 1569 til Rasmus Pedersen, Stiftsskriver i Vendelbo Stift, om Skyldsætning af de Præstegaarde, som vare udlagte de Præster, som havde faaet deres Præstegaarde og Residenser fra Klosterne og »Stigtens Gaarde« ³). Herved bortfaldt den sidste Levning af den Forbindelse, hvori flere Præstekald tidligere havde staaet med Klostrene, idet Præsterne havde haft Bolig i disse Stiftelser og derfra forrettet Tjenesten i de ofte langt fraliggende Sogne, inden særlige Præstegaarde vare udlagte til dem paa Klostrenes Gods.

Det viste sig snart, at de Lønningsforbedringer, »Klemmebrevet« havde indeholdt, ikke allevegne vare tilstrækkelige. Som Exempel i saa Henseende kan anføres et Brev, som Biskop Jørgen Mortensen den 16de Maj

¹) Jydøke Registre Nr. 1, Fol. 281. Jvfr. Marmora Danica, II, 268°.

²) Udkast i Geh.-Ark., Topogr. Saml., Hune Nr. 1.

³) Tegnelser over alle Lande, X, 450.

1573 skrev til Stiftslensmand Erik Podebusk til Bistrup, Hovedsmand paa Aalborghus, hvilket i Udtog her skal meddeles:

Hr. Niels Jensen i Nørhaa (Hundborg Hrd.), sidder i et meget ringe Kald og har ikke uden 17 Gaarde og 1 Bol samt 1 Mølle i sit Sogn, hvilke ilde formaa at svare 1 Læst Korn af alle Slags i Tiende, skjønt de have stedt Kongetienden for 26 Td. Hammelkorn (3: Rug og Byg); men hans Part bliver neppe saa stor, thi han nødes for Foders Skyld at tage sit paa Straaet, og Gaarden er kun passelig (3: middelmaadig) med Avl. Han har meget ondt ved at hjælpe sig med sin ringe Indtægt; hans Formand gik saa godt som og tiggede sit Brød, mestendels udenfor Sognet, og efter hans Død stod Sognet ledigt et helt Aar, da man ingen Præst kunde bekomme dertil. Bispen beder derfor Lensmanden om at udvirke hos Kongen, at Præsten ogsaa maa erholde Sognets Kongetiende; thi han kan ikke leve med Hustru, Børn og Tyende af 13 Pund Korn foruden den Smule, han selv avler. Datum Aalborg Løverdagen i Pindseuge Aar 1573 ¹⁾.

Da Universitetet tilskrev Biskop Jørgen Mortensen om at indsende den Daler, der ifølge Universitetsfundatsen skulde ydes af enhver afdød Præsts Bo, oplyste han (1584), hvor vanskeligt det i Almindelighed var at skaffe denne Ydelse paa Grund af den yderlige Fattigdom, hvori Præsternes efterladte ofte befandt sig, saa at de ikke sjældent nødtes til at gaa omkring og tigge deres Brød ²⁾.

Nægtes kan det vel altsaa ikke, at der undertiden var stor Trang tilstede. Vi finde da ogsaa, at Regjeringen jevnlig paa en eller anden Maade gav Præster Tillæg til deres Løn. Exempelvis skulle vi her i Udtog anføre følgende Kongebreve fra denne Biskops Tid vedrørende de her omtalte Forhold:

¹⁾ Meget beskadiget Orig. i Geh.-Ark., topogr. Saml. Thy Nr. 1.

²⁾ Kbhvns Univ. Hist. IV, 325—7.

1567, 28. November. Hr. Niels Morsing, Sognepræst til Boddum Kirke, fik Kongebrev paa Kronens Part af Tienden af Boddum og Ydby Sogne i sin Livstid mod aarlig at svare 120 Mark danske til Stiftsskriveren paa Kongens Vegne ¹⁾).

1570, 3. Marts. Kgl. Befaling, at Hurup Sogn, som nu er ledigt, altid for Fremtiden skal være Annex til Boddum og Y(d)by Kirker, som det har været af Arilds Tid, indtil Hr. Thomas Michelsens Død, da hans tvende Kapellaner tilholdt sig at være Sognepræster, den ene til Boddum og Y(d)by, den anden til Hurup. Hr. Niels Morsing, Sognepræst til Boddum, har nemlig forestillet Kongen dette, saa vel som at Hurup Sogn ikke er saa formuende, at det kan holde sin egen Sognepræst; dog skal han holde en god lærd Mand til Kapellan, for at Sognefolkene ikke i nogen Maade skulle blive forsømte ²⁾).

1573, 7. Februar. Kgl. Bevilling, at Hr. Niels Morsing, Sognepræst til Boddum Kirke, herefter aarligen maa opbære Kronens Tiende af Yby Sogn og Boddum Sogn i sin Livstid imod en aarlig Afgift af 40 enkende Daler, istedenfor de tidligere bestemte 120 Mark danske. Afgiften skulde han betale til Stifslensmanden i Vendelbo Stift inden Fastelavn ³⁾).

1573, 26. Maj. Kgl. Bevilling, at Hr. Oluf Jørgensen, Sognepræst til Sæby, maa faa Kongetienden af Understed Sogn uden Afgift, ad gratiam ⁴⁾).

1573, 24. Sept. Kgl. Bevilling, at Hr. Anders Mortensen, Sognepræst i Tæbring og Ovtrup, for sit Kalds

¹⁾ Udkast i Geh.-Ark., Topogr. Saml. Ydby Nr. 1. Den her nævnte Præst, om hvilken kan henvises til Ny kirkehist. Saml. II, 539—40. 657—8. Kirkehist. Saml. 3. R. I, 190. II, 203, synes at have været fremragende blandt sine samtidige, saa de Lønningsforbedringer, han fik, vel mere stammede fra hans Fortjenester eller Forbindelser end fra hans Trang. Han var, i det mindste i sine senere Aar, tillige Provst i Refs Herred.

²⁾ Udkast i Geh.-Ark., Topogr. Saml., Boddum, Nr. 1.

³⁾ Udkast i Geh.-Ark., Topogr. Saml., Boddum, Nr. 2.

⁴⁾ Udkast i Geh.-Ark., Topogr. Saml., Sæby, Nr. 4.

Ringheds Skyld maa beholde for sig og Efterkommere i Kaldet en Kirkegaard i Tæbring til den Præstegaard, han nu har, dog at han deraf svarer Kirken den sædvanlige Landgilde, Kronen Herligheden, og ikke udfæster Bønden imod hans Vilje. Paa disse Vilkaar har Erik Podebusk, Lensmand paa Aalborghus, bevilget ham Gaarden, og Kongen samtykker deri ¹⁾.

Det Indtryk, som de om M. Jørgen Mortensen Boringholm levnedede Efterretninger frembringe, tyder paa, at han har været en virksom Biskop. Af Enkeltheder, der i det mindste for en Del stadfæste dette, skulle efter Tidsordenen endnu anføres følgende:

1563, Søndag næst for Bartholomæi Apostoli Dag, aflyser M. Jørgen Mortensen, Superintendent udi Aalborg og Vendelbo Stift, paa Prædikestolen i S. Bodels Kirke, desligeste Hr. Peder Jensen, Sognepræst til Vor Frue Kirke, med Borgmesteres, Jørgen Kønings og Christen Skrivers, og menige Raads Samtykke, at ingen fattige Folk skal maa gange at tigge i Aalborg uden de, som have Lov og have Byens Tegn paa deres Klæder, Findes der nogen anden at tigge, da skal de forvises af Byen efter Kgl. Maj.s Recesses Lydelse ²⁾.

1563, 14de November, holdt M. Jørgen, Superintendent i Vendelbo Stift, Ligprædiken i Kjettrup Kirke over Fru Elsebet Brade, Henrik Gyldenstjernes Hustru paa Aagaard ³⁾. (Dette anføres her som et af de første Spor af den siden saa almindelige Skik, at Bisperne rejste ud og holdt Ligprædikener over æfdøde Adelspersoner i Stiftet).

1567, 23de November. Kgl. Befaling til Rasmus Pedersen, Stiftsskriver i Vendelbo Stift, at Hvidberg Kirke, som var bygfældig, maatte i dette Aar til sin Istandsættelse beholdt Kirketienden ⁴⁾. (Under Syvsaarskrigen havde

¹⁾ Udkast smst., Tæbring, Nr. 1.

²⁾ Saml. til jydsk Hist. og Topogr. II, 160.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 355.

⁴⁾ Udkast i Geh.-Ark., Topogr. Saml., Hvidbjerg, Nr. 1.

Kongen allevegne lagt Beslag paa Sogdenes Kirketiender, noget, der selvfølgelig var til stor Skade for Kirkerne, der ofte ikke engang havde det fornødne til Vin og Brød ved Altergangen).

1574, 29de Januar. Interessant Indberetning til Biskop Jørgen Mortensen fra Præsten Hr. Anders Nielsen i Thisted, Provst i Hundborg Hrd., angaaende Thisted Skole, hvis hidtilværende Rektor, Hr. Peder Olufsen, roses som en udmærket Lærer; han tænkte nu paa at opgive sin Plads, men Byen vilde meget nødig miste ham, og Biskoppen opfordres derfor til at virke til, at man endnu en Tid maatte beholde ham ¹⁾.

1575, 12te Januar, har Biskoppen sikkert været hos Kongen paa Skanderborg Slot og har der udvirket flere Breve (se foran, S. 420), deriblandt følgende mærkelige:

1.

Mester Jørgen Mortensen, Superintendent udi Vendelbo Stift, forhvervede Kongl. Maj.s Brev til Mester Jens Severinsen, Hospitalsforstander i Aalborg, ut sequitur.

Vider, at vi forfare, at der udi Hospitalet skal findes at være indsat udi Forvaring en Part gode, nyttige Bøger, som udi lang Tid ikke have været brugt, hvilke med Tiden slet fordærves, og efterdi udi Sanct Bodels Kirke der udi vor Kjøbsted Aalborg er begyndt at anrettes et Liberi²⁾, have vi naadigst bevilget, at hvis Bøger, som findes der udi Hospitalet og tjenlige ere at kunne bruges, maa indlægges udi for^{ne} Liberi i Sanct Bodels Kirke. Bedendes eder derfor og ville, at naar os elsk. hæderlig og højlærd Mand Mester Jørgen Mortensen, Superintendent udi Vendelbo Stift, eder med dette vort Brev besøger, at I da

¹⁾ Program fra Aalborg Skole 1871, S. 45—6.

²⁾ Om en Bogsamling, som 1573 var opstillet i Vor Frue Kirke i Aalborg, se Ny kirkehist. Saml. V, 789.

tilsteder hannem at opsøge iblandt for^{ne} Bøger saa mange nyttige ere at kunne bruges til for^{ne} Liberi; og at I siden lader hannem følge samme Bøger. Dog at han giver eder hans Reversal paa hvis Bøger han annammendes vorder, og den igjen indlægger udi Forvaring hos de Bøger igjen bliver. Dermed etc. Actum Skanderborg den 12. Dag Januarii Aar 1575.

Jydske Tegnelse I, 173.

2.

Nederste Parten af Skolen udi Aalborg skal altid herefter blive til et Lectori, ut sequitur.

Vi Frederik etc. Gjøre alle vitterligt, efterdi vi forfare, at det Hus, som højbaarne Fyrste vor kjære Herre Fader, salig og højlovlig Ihukommelse, haver givet fra den Helligaands Kloster udi vor Kjøbsted Aalborg til et Lectori, nu saaledes skal være forfalden, at Superintendenten eller den, som herefter tilskikkes for en Læsemester, saavel som de, hannem høre skal, ikke vel kunde læse eller være derudi uden stor Livsfare, og at den nederste Part udi Skolen udi Aalborg, som tilforn var Sacristiet, til denne Dag ikke haver været i nogen Brug, men vel tjener til et Læsehus, det rette Skolehus uden nogen Forhindring: Da haver vi af vor sønderlig Gunst og Naade undt og tilladt, at nu med dette vort aabne Brev unde og tillade, at samme nederste Part af Skolen, som tilforn var Sacristiet, maa altid herefter være og blive til et Lectori og indtages og afskjelles fra Skolen til et Læsehus, at Superintendenten efter Lejligheden, naar han ikke er udi nogen Visitats eller i andre Maade forhindret, eller den, som Læsemester bliver, i samme Hus skulle læse og undervise de Personer af Skolen og andre, som tjenlige ere at kunne høre samme Lectiones. Cum inhibitione solita. Actum Skanderborg den 12. Dag Januarii Aar 1575.

Jydske Registre Nr. 1, Fol. 280. Hofman, Fundat. IV, 71—72.

1580, 15de Marts. Indberetning til M. Jørgen Mortensen Boringholm fra Provsten i Nørre Hrd. og Sognepræsten i Nykjøbing paa Mors angaaende Tilstanden i Nykjøbing Skole siden den Tid, da Biskoppen selv havde været der. Rektoren, Esbern Juul, havde i længere Tid været syg, men var atter bleven rask. »Siden haver han og Høerne taget mærkelig vel vare paa Skolen, og Esbernus er meget glad, at han er kommen til sin Helbred og lover Gud almægtige, at han skal vogte sit Kald i Guds frygt, Gud til Ære og Ungdommen der i Skolen til Gavn«¹⁾.

1582, 14de December. Kgl. Befaling til Borgmestere og Raad saa vel i Nykjøbing p. M. som i Thisted om at sørge ordentlig for Høerne ved deres Byers Skoler, da Superintendenten M. Jørgen Mortensen havde givet tilkjende, at bemeldte Høere ikke vare forsynede med tilbørlig Underholdning²⁾.

1582 og følgende Aar forefaldt den tidligere omtalte Sag med Hr. Daniel Olufsen Chrysostomus i Hjøring, i hvilken Biskoppen synes at være gaaet tilværks med lovlig stor Strængthed, hvorved vi erindres om, at i den Satire (fra 1572) over de danske Bisper, der med eller uden Grund tillægges Niels Hemmingsen, betegnes Mester Jørgen som den, der gjemte vel meget paa sin Galde³⁾.

1584, 15de Juni, har Biskoppen utvivlsomt været tilstede ved Hertug Christians Hylding i Viborg, og derfra har han begivet sig til Odense, hvor han var d. 25de Juni, samme Dag som Kongen og Dronningen indtraf dertil med den unge Prinds, der blev hyldet her to Dage efter⁴⁾.

Efter en nioogtyveaarig Bispevirksomhed døde M. Jørgen Mortensen Boringholm den 16de Februar 1587 og jor-

¹⁾ Program fra Aalborg Skole 1871, S. 12—13.

²⁾ Jydske Tegnelser. II, 319.

³⁾ Se Kbhvns Univ. Hist. II, 442—3.

⁴⁾ Biskop Jens Nielsens Visitatsbøger, udg. af Yngvar Nielsen (Kristiania 1880), S. 45.

dedes i Budolphi Kirke i Aalborg, hvor følgende Gravskrift siden mindede om ham:

Revertere anima mea in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi, eripuit animam tuam de morte, oculos a lacrymis, pedes meos a lapsu. Psalm 116.

Ao. 1587. d. 16 Februarii pius et præclarus vir, Mag. Georgius Borringholmius, hujus diœcesis superintendens vigilantissimus, placide in Domino vitam morte commutavit. Ao. 1592. d. 23 Septembris pia et honesta matrona, Maria filia Georgii, uxor prænominati viri, pie in Christo obdormivit.

Som Gravskriften viser, overlevede hans Hustru ham i fem Aar. Af deres Ægteskab var Sønnen Morten, der, som det synes, 1584 var ved Universitetet, men hvis senere Skjæbne ikke er bekjendt¹⁾. Ventelig have de haft flere Børn; men vi vide intet nærmere derom.

¹⁾ Kbhvns Univ. Hist. IV, 326.

(Fortsættes).

Hammer og Lundby Sognekalds Historie.

(Slutning).

15. **Hr. Peder Jakob Homann**, der blev Hr. Nestius's Eftermand som Sognepræst i Hammer og Lundby, er født i Horsens den 15de Oktober 1753, hvor Faderen Peder Homann var Handskemager; Moderen hed Anne Katrine Endelave. 1764 kom han i Horsens Skole, fra hvilken han 1773 afgik til Universitetet. Paa Grund af sin Fattigdom blev han, kort efter at han havde taget Studentereksamen, nødt til at antage en Huslærerplads hos Hr. Holger Sehested til Bjerre i Aale Sogn i Nærheden af Horsens, som Lærer for dennes to Sønner, Jens og Holger. Efter 2 Aars Forløb vendte han atter tilbage til Universitetet, hvor han blev Huslærer for den astronomiske Professor, Etatsraad Christian Horrebows Børn, og 1776 tog han den filosofiske Examen med Laud. 1777—80 var han Alumnus paa Valkendorfs Kollegium. Han studerede Theologi, da han fik Brev fra Biskop Rottbøl i Viborg, at en Præst, paa hvis Kald han af Grev Scheel-Plessen havde faaet Løfte om Succession, var død, saa han maatte skynde sig saa meget som muligt med at faa Attestats, hvis Kaldet ikke skulde gaa fra ham. Han tog da theologisk Embedsexamen den 27de Juli 1779 med Non cont. Men Embedet i Viborg Stift fik han dog ikke, derimod kaldtes han den 13de December samme Aar af Kancelliraad Chr. Haaber til Sognepræst i Vallensbæk ved Kjøbenhavn, paa hvilket

Kaldsbrev han 26de Januar 1780 fik kgl. Stadfæstelse, samme Dag som han prædikede for Demis med Laud. Hans Ordination foregik dog først den 16de Juni 1780, hvorfor han forblev boende paa Valkendorfs Kollegium indtil Maj s. A. Aarsagen til Ordinationens Udsættelse maa have været den, at det samtidig var paa Bane, at han skulde have været Præst i Vorning, Kvorning og Hammershøj i Viborg Stift, til hvilket Embede han endog skal være kaldet den 12te April s. A., uden at han dog modtog det¹⁾.

Kort efter sin Ordination holdt Hr. Homann den 27de Juni 1780 Bryllup i Kjøbenhavn med Magnine Horrebow (født 22de Juni 1759), Datter af ovennævnte Etatsraad, Professor Mathes. & Philos. Mag. Christian Horrebow (som var død den 19de September 1776), og Hustru Anna Barbara Langhorn, der døde den 31te Avgust 1812 i Hammer Præstegaard, 78 Aar gammel²⁾.

Efter neppe at have været to Aar i Vallensbæk kaldtes Homann den 29de Maj 1782 til Præst i Glenstrup i Aarhus Stift; men han kan i det højeste kun være naaet til lige at tiltræde dette Embede, da han allerede den 2den Oktober samme Aar beskikkedes til Sognepræst i Hammer og Lundby. Han er saaledes et mærkeligt Exempel paa, hvad private Forbindelser i de Tider formaaede med Hensyn til Embedsbesættelser. En tre Aars Kandidat med den ringeste Karakter fik et af de største Embeder i Landet, efter at han forud havde havt ikke mindre end tre Kaldelser til Sognepræsteembeder, og det paa en Tid, da mange dygtige Kandidater maatte gaa i en lang Aarrække uden at kunne opnaa Befordring.

I Embedsbogen i Hammer har Homann bemærket:
»I mit Kaldsbrev blev mig i Betragtning af Kaldets Stør-

¹⁾ Medens Homanns Vita i Sjælends Bispearkiv er Kilden til det meste af det foregaaende, omtaler han ikke selv sin Kaldelse til Vorning, som jeg kun kjender fra Wibergs Præstehist. I, 528.

²⁾ Jvfr. Gjessing, Jubellærere, II, 1, 213 Tab. Worms Lex. I, 469—71. III, 366. Erslew, Forf. Lex., Suppl. I, 860.

relse paalagt at svare 100 Rbd. aarlig til en norsk personel Kapellan, navnlig Axel Storm, indtil han paa anden Maade blev befordret. Jeg modtog Præstegaarden i en saa yderlig forfalden Tilstand, at den ikke kunde findes slettere i Landet, hvorfor jeg strax baade med nye Bygninger og Reparationer maatte sætte mig i betydelig Gjæld. Jeg søgte med Grund i Aaret 1786 at blive befriet fra den trykkende Byrde af 100 Rbd. extraordinær Pension (thi jeg maa betale 50 Rbd. aarlig til 2de Enker sc. Mad. Hjermin og Nestius), men jeg maatte taalmodig bære Byrden, indtil Gud i Aaret 1793 d. 18de Okt. befordrede Storm til Evigheden, efter at jeg havde betalt 1105 Rbd. til ham i Pension i 11 Aar og 16 Dage.

Ved sit Ægteskab var Homann Svoger til den bekendte Otto Horrebow, hvis Lærer han i sin Tid havde været. Efter at denne 1793 havde taget theologisk Attestats med Udmærkelse, blev han en af hin Tids radikaleste Forfattere, der ved sit famøse »Religionsblad«, »Jesus og Fornuften«, samt andre Skrifter og Artikler i forskellige Tidsskrifter, efter Evne søgte at gjøre Bibel og Kristendom latterlige. Han besøgte undertiden sin Svoger i Hammer, og synes ogsaa der at have søgt at gjøre Propaganda for sine Anskuelse. Jeg ejer ialfald endnu et Bind af det omtalte »Religionsblad«, som i min afd. Faders Tid fandtes hos en Bonde i Hammer — visselig ikke nogen heldig Almuelæsning. Men forøvrigt maa der vist i Otto Horrebows ældre Aar være foregaaet en stor Forandring med ham. Justitsraad, Godsforvalter O. F. C. Rasmussen, der er bekendt ved sine fortræffelige »Optegnelser om Gisselfeld«, har nemlig meddelt mig, at han, der i sin Barndom oftere selv er kommen i Pastor Homanns Hus i Hammer, flere Gange har hørt af sin forlængst afdøde Stedfader, der var jævnaldrende med Homanns Børn og Omgangsven af disse, at Horrebow i Slutningen af sit Liv (han døde 1823) bittert fortrød sin tidligere Optræden, og at han paa sit Forlangende blev tagen til Alters af Homann i Hammer

Kirke sammen med Menigheden. Da Sakramentet var givet Altergjæsterne ved det første Bord, i hvilket Horrebow deltog, blev han liggende paa Knæ for Alteret, uagtet det blev betydet ham, at han kunde rejse sig, og saaledes vedblev han at ligge knælende under hele Handlingen, indtil det sidste Bord med Altergjæster havde fjernet sig.

Angaaende Pastor Homann har Provst Lautrup i Embedsbogen bemærket: »Han skal have været en kristeligssindet, saare retskaffen, mild og venlig Mand, der, om end ikke særlig begavet, dog virkede til Held og Velsignelse i sine Menigheder, hvis Kjærlighed og Agtelse han under sin lange Embedsvirksomhed vidste at erhverve sig«. Alligevel var Tilstanden, hvad kristelig Oplysning angaar, vistnok kun meget ringe i hans Tid i Hammer og Lundby Sogne. Men Tiderne vare dengang onde, og Homanns nærmeste Formænd havde rigtignok ogsaa kun været ganske »daglige« Præster, som Bonden siger, saa der kun var liden Arv fra Fædrene at bygge paa.

Hr. Peder Jakob Homann døde den 22de Februar 1827 efter at have været Præst i 47 Aar. En smuk Ligsten over ham er indmuret i det sydøstlige Hjørne af Hammer Kirkegaardsmur. I de sidste Maaneder af sit Liv havde han haft Hr. Niels Müller, der siden blev gift med hans yngste Datter, til Kapellan (kaldet 8. Decbr. 1826).

Homanns Enke overlevede ham i 14 Aar. Skjønt sygelig og i mange Aar mere sengeliggende end oppe, var hun en i høj Grad livlig og aandfuld Kvinde, der ved sin Sjæls Kraft hævdede sig over Legemets Skrøbelighed. Efter sin Mands Død boede hun i Vordingborg, hvor hun ved sin sjældne Aandskraft og sit gudhengivne Sind under et flereaarigt Sygeleje vandt almindelig Agtelse. Hun døde den 29de Juni 1841. I sit Ægteskab havde hun født tolv Børn, nemlig:

1. Anne Barbara Homann, født $\frac{4}{4}$ 1781 i Vallensbæk, gift $\frac{15}{10}$ 1805¹⁾ med Enkemanden Hr. Dionysius

¹⁾ Et Digt i Anledning af Brylluppet findes i Berl. Tid. 1805, Nr 84.

- Windekilde, Præst i Kjæng, der døde $5/12$ 1809. (En Datter af dem: Johanne Dorthea W. er døbt i Hammer $16/4$ 1809).
2. Christian Horrebøw Homann, født $6/7$ 1782 i Vallensbæk, Student 1802 m. Laud. Cand. medic. 1809 H. ill. Distriktslæge i Kragerø 1812. R. af Dnbg. $31/1$ 1813. Død $10/6$ 1860. G. m. Boel Cathrine Bjørn. Hans Søn af samme Navn, der ogsaa er Distriktslæge i Kragerø, blev Æresdoktor i Kjøbenhavn ved Universitetets Jubelfest 1879. En ældre Søn, Peder Jakob H., blev Højesteretsadvokat i Kristiania; efter ham har et Kvarter af Byen Navnet Homannsby.
 3. Peder Homann, født $5/11$ 1783 i Hammer. Blev Kongens Foged i Kjøbenhavn og Etatsraad. G. m. Birgitte Ludvigsen. Deres eneste Barn var Digteren Just Ludvigsen H., der faldt som Premierlieutenant i Slaget ved Isted.
 4. Balthasar Gebhard Homann, døbt $29/12$ 1784.
 5. Christian Ludvig Homann, født $27/1$ 1786, Student 1806 fra Herlufsholm. Cd. theol. $27/10$ 1814 H. ill. Blev Kapellan p. p. i Hagested og Gislinge, og $11/3$ 1817 Præst paa Østerø bl. Færøerne. Døde $21/8$ 1824 i Hammer. I sin sidste Tid, efter sin Hustru Johanne Margr. Kaas's Død, var han sindssyg¹⁾. En Datter af dem, Magnine H., blev $15/4$ 1816 født i Hammer Prstgd.
 6. Agathe Johanne Homann, døbt $21/6$ 1787. Gift $2/3$ 1814 med Kjøbmand Hans Staal i Vordingborg. Hun døde 1876.
 7. Anne Katrine Homann, døbt $30/12$ 1789. Døde ugift $7/1$ 1871 i Albæk Prstgd.
 8. Niels Gottlob Ryberg Homann, døbt $14/10$ 1792. Levede i mange Aar som Urtekræmmer paa Kristianshavn.
 9. Jens Frygtgud Homann, døbt $13/7$ 1794, begr. $12/4$ 1795.
 10. Nikoline Lovise Homann, døbt $17/4$ 1796.

¹⁾ I Brammers kirkelige Leilighedstaler findes optaget Tage Müllers (da Præst i Kjæng) Ligtale over C. L. Homann.

11. Jens Frygtgud Homann, begr. $\frac{3}{4}$ 1797, 3 Dage gl.
 12. Magnine Homann, født $\frac{21}{12}$ 1801. Gift $\frac{8}{7}$ 1829 med Hr. Niels Müller, der, efter i kort Tid at have været hendes Faders Kapellan, 1828 blev Kateket i Hjøring, 1835 Præst i Øster-Brønderslev og Hallund, 1850 i Albæk og Voer, 1867 R. af Dnbrg., 1873 afsk. i Naade med Pension. Har siden boet i Randers.

16. Hr. Peter Rosenstand Wøldike var født i Sorø den 7de December 1781, hvor hans Fader, Mag. Jeremias Wøldike, siden 1766 var Professor Mathes. & Philos., senere (1787) forflyttet til Kjøbenhavn som Professor i Mathematik ved Universitetet († 1813). Moderen var Sabine Margrete Rosenstand Goiske, Datter af den theologiske Professor Dr. Peter Rosenstand Goiske¹⁾. Neppe 15 Aar gammel blev han ved privat Dimission Student $\frac{18}{10}$ 1796 med Udmærkelse; samme Udfald opnaaede han baade ved sin filosofiske Examen 1797²⁾ og ved den theologiske Embedsexamen den 30te April 1802. Som Student og Kandidat syslede han adskilligt med fysiske Studier og Experimenter under sin Faders Vejledning, og hjalp ham blandt andet med at indrette et Observatorium for Grev Raben paa Aalholm, hvorved hans Haandfærdighed ofte kom ham til stor Nytte. I Aaret 1805 blev han Lærer ved Borgerdydskolen i Kjøbenhavn og 1811 Skolens Medbestyrer, og da han var en udmærket Latiner, hjalp han den bekjendte Skolemand Michael Nielsen med at hæve denne Skole saaledes, at den i en lang Aarrække var den mest besøgte og ansete i Kjøbenhavn. Da Studenterkorpset 1807 gjenoprettedes, indtraadte han i samme og naaede at blive Premierlieutenant. Den 10de April 1811 underkastede han sig de praktiske Prøver i Prædiken og Katekisation, begge med Udmærkelse. Den 16de Juli 1813 beskikkedes han til Sognepræst i Faaborg og Djernisse, men ordineredes

1) Gjessing, Jubellærere. II, 1, 342.

2) Baden, Univ. Journal. 1797, S. 3. 60. 153.

først den 5te November s. A. I Mellemtiden havde han den 24de Avgust s. A. holdt Bryllup med Dorothea Elisabeth Holst, født 12te Oktober 1782 i Sorø, Datter af Provst (tit. Professor) Christen Møller Holst, der først var Præst i Sorø og senere i Randers († 1803).

Efter 13—14 Aars Virksomhed i Faaborg kaldtes Wøldike den 30te Maj 1827 til Sognepræst i Hammer og Lundby. En af hans Sønner vidner, at han «sled sig halvt op for at sprede det tykke Vankundigheds Mørke, som rugede over Befolkningen her». I hans Tid indfaldt i Aarene om 1831 en ondartet Feberepidemi, der bortrev mange af Egnens Beboere; Wøldikes Hustru, der altid fandt en Glæde i at være til Trøst og Bistand for de fattige og syge i hendes Kreds, udfoldende i denne sørgelige Tid en velsignelsesrig Virksomhed for at staa de mange bi, der søgte Raad og Hjælp i Præstegaarden. Familien her hjemsøgte selv af den Sorg at se begge Husets Døtre under Opvæksten at blive vanføre. De bleve derfor sendte til det dengang eneste bekjendte orthopædiske Institut i Lybek, hvor det virkelig lykkedes dem at gjenvinde deres Førlighed, den ene for hele Livet, den anden indtil for faa Aar siden. Men den derved forarsagede Udgift var langt udover Pastor Wøldikes Evne, saa han derved kom i en trykkende Gjæld, der fulgte ham, næsten saa længe han levede.

Den 18de Maj 1839 blev han fra Hammer kaldet til Sognepræst i Taarnby paa Amager, og her virkede han nu de sidste 11 Aar af sit Liv. Det var ham en tung Prøvelse, da han 1846 mistede sin næstældste Søn, en elskelig og haabefuld Yngling, der nys var bleven theologisk Kandidat og døde som Huslærer hos Pastor Peter And. Fenger i Slotsbjergby. Under denne Sorg blev det dog Faderen til Trøst at fordybe sig i Kingos Salmer, som Sønnen hos Fenger, der da syslede med Udgivelsen af dem, havde faaet saa inderlig kjære, en Kjærlighed, der blev ligesom en Arv, han døende efterlod sin Fader.

Skjønt Pastor Wøldike var en meget kundskabsrig Mand, har han dog ingen Skrifter efterladt sig. Sin Ungdomsinteresse for Naturvidenskaben vedblev han at bevare, og alle Fremskridt paa denne Videnskabs Omraade fulgte han med Opmærksomhed, ved Siden af Theologien og Filosofien, hvilken sidste dog i hans senere Aar væsentlig tabte hans Deltagelse, da den mere og mere tonede »den frie Tankes« Flag, medens han selv blev fastere og frejdigere paa Troens Grund.

Den 15de Maj 1850 døde Hr. Peter Rosenstand Wøldike i Taarnby Præstegaard. Provst Lautrup, der blev hans Eftermand i Hammer og senere i Taarnby, har givet ham det Vidnesbyrd: »han var en ligesaa dygtig og nidkjær, som kristeligindet og elskelig Mand, udrustet med mange Kundskaber, men ydmyg og beskeden i Væsen, dog kraftig i Gjærning, jævn i Sæder, men med fin Takt og Følelse«. Hans Svoger, Præsten Chr. Møller Holst fra Magleby og Holtug, holdt ved hans Grav paa Taarnby Kirkegaard den 21de Maj 1850 følgende Tale, som vi hidsætte, da den er kort, og trykt som »Manuskript for Venner« neppe vil være kjendt af mange:

Afsluttet ligger for os et ædelt Menneskes Liv, fuldendt i den Jesu Fred, i hvilken det i næsten syv Gange ti Aar var levet for Guds Aasyn — og ville vi nu samle dets Indhold i een Kjerne, af hvis frodige Udvikling dets mangfoldige Spirer, Blomster og Skud kunne forklares, da ville vi sige, at det var et Kjærlighedens Liv; dog var det ikke kun den Kjærlighed, som i usædvanlig Fylde var ham meddeelt af Naturen, der aabenharede sig til alle Sider i hans rige Virksomhed, men det var den i Jesu Christi Tro gjenfødte Kjærlighed; det var lige saameget Naadens som Naturens Gave. Alt, hvad Frelseren havde omfattet med sin Kjærlighed, maatte ogsaa han elske, og derfor var det ikke en selvvalgt Beslutning, han med Selvfornægtelse udførte, men en dyb Trang i hans Væsen, som han tilfredsstillende, naar han antog sig Alle, saavidt det stod til ham.

Hvormeget denne Kjærlighed udvider Hjerterne, hvorledes den kan rumme Alle, lære vi bedst af sande Christnes lysende Exempler, og af disse har vor kjære Afdøde ikke givet os det ringeste. Man behøvede ikke at tilhøre ham ved Slægtskab eller Venskab, eller at være bundet til ham ved det skønne Baand, som knytter Menighedens Medlemmer til Ordets Tjener, for at nyde godt af hans Kjærlighed; han elskede ethvert Menneske og ydede enhver Bestræbelse sin kraftfulde Understøttelse, hvorved Menneskers Forælding kunde fremmes, saa at de maatte nyde Tilværelsen med større Lyst og inderligere Taknemmelighed mod den himmelske Fader, derfor var han, som kunde fordrage Alt, ogsaa den Uretfærdighed, der vistes ham selv, og kunde tilgive Alt, den varmeste Forsvarer af den ringe Mands Frihed og Ret, og den Fattiges utrættelige Talsmand og Beskytter: han gik ind i fremmede Sorger og formindskede dem, ved selv at bære sin Deel af Sorgens Byrde, og var der en Trang tilstede, som kunde afhjælpes ved Gaver, da gav han efter sin Evne med en Rundhed, som idetmindste er usædvanlig iblandt os. Hans Menigheds Glæde var hans Glæde, dens Sorg var hans Sorg: dens timelige og evige Vel bar han som en Byrde paa sit Hjerte, han vogtede den som en Hyrde, der skulde gjøre Regnskab for Sjælene — og det er aabenbart for Gud, og det er ikke skjult for os, der vare saa lykkelige at staae ham nær i Livet, hvorledes han, dersom Nogen gav Forargelse, da krævede sig selv til Regnskab i Lønkammeret, om han ingen Leilighed havde forsømt, ingen Naadegave havde ladet ubrugt, ved hvis betimelige Anvendelse den Vankundige kunde været oplyst, den Vildfarende være ført paa den rette Vei: jo mere han elskede Alle i Gud, desto udtømmeligere blev hans Kjærlighed mod sine Egne; ifølge Naturens Lov maatte den jo ogsaa udstraale den største Varme i den nærmeste Kreds: ind i denne vidste han at drage mangfoldige Venner, og han betragtede Alt, hvad Gud forundte ham, som om det ogsaa tilhørte dem: ja! i Venskab var han saa trofast, at han vilde have anset det for et Forræderi, om han ikke havde følt den inderligste Velvillie mod alle dem, som vare hans Venner dyrebare.

Det er en gammel Klage, at det Gode ikke finder sin Løn i denne Verden; men denne Klage skal ikke fornyes idag, thi Gud være lovet, hans Kjærlighed blev i Livet paa-skjønnet, og Budskabet om hans Død har fjernt og nær fremkaldt baade Taknemmelighedens og Sorgens Taarer, hans Kjærlighed velsignes af mange ædle Mænd og Qvinder; og det maatte være saaledes, thi han søgte aldrig egen Ære, han tænkte slet ikke paa at ville være deres Beskytter og Velgjører, som han antog sig: vore Sønner nærmede sig ham med samme Tillid som vi, deres Fædre, og de følte sig aldrig forlegne ved hans høie Alder, hans store Erfaring, hans mange Kundskaber, thi i Omgang med de Unge var han saa vennehuld, at de under den gjensidige, fortrolige Meddelelse ligesaa meget syntes at give som at modtage, derfor elskede de ham, som om de hunde være hans egne Børn, eller som om han var deres jevnaldrende Ven: jeg hører endnu, hvorledes en ædel Yngling, hvis brystne Øie det for ikke længe siden blev min tunge Lod at til-lukke, beder mig at bringe ham sin Afskedshilsen, og vel-signer ham paa Dødslidelsernes Leie. — Selv vandrede jeg som faderløs i den farlige Ungdoms-Alder, og jeg skylder hans Raad og Veiledning mere, end han selv formodede, mere, end min Tunge kan udsige; men jeg skulde vist ikke nævne mig selv, dersom han ikke havde været det Samme for mangfoldige Andre, som ikke idag kunne tale ved hans Baare, det er i disses Navn, som i mit eget, jeg føler Trang til at bringe ham et Taksigelses-Offer.

Dog er det ikke vor største Trøst, at hans Kjærlighed er bleven paaskjønnet af Unge og Gamle, nei, det er vor store og sande Trøst af Guds Ord at vide, at „Kjærlighed aldrig affalder“, men varer ved, selv da, naar alt andet Stort og Herligt omskiftes, naar Troen gaaer op i Beskuelse, og Haabet i salig Vished, thi den Kjærlighed, som levede i ham, finder Naade i Himmelen; det var af Frelseren, han havde lært at elske!

Af Guds Godhed havde han modtaget fortrinlige Evner og Gaver: ogsaa han kunde tale til Guds Ære i Aandens Lys og Kraft, men „de prophetiske Gaver“, siger Apostelen,

„skulle afskaffes“: ogsaa han var det forundt at kunne tale med Tunger, at kunne gribe Menneskene i Stemningen, saa de maatte føle sig tillaede i deres eget Maal, advarede, trøstede, opbyggede; „men Tungemaal skulle ophøre“: ogsaa han havde Kald til videnskabelig Forskning og var prydet med mangesidig Kundskab, som han troligt anvendte til Guds Riges Forherligelse, men „Kundskab skal afskaffes“ — kun Kjærligheden bliver. Derfor maa Himmellivet, saavidt vi kunne dømme, for ham være rigt og saligt: han lever nu i Beskuelsen, lever i sin Frelzers Kjærlighed, lever i Nydelsen af det, som han længe havde haabet, og vi endnu forvente; han lever ogsaa i Nydelsen af deres Kjærlighed, som han her havde elsket, og som ere hjemgangne før ham, af hvilke Adskillige vare unge af Aar og tildeels ved ham — saavidt Gud bruger Mennesker i sin egen Gjerning — bestyrkede i den Tro, i hvilken et Menneske retfærdiggjøres, bestyrkede i Kjærlighed til Alt, hvad der er sandt og ædelt, reent og elskeligt. De have og eie Dig nu, Forklarede! som Aander kunne have og eie hverandre: vi have og eie Dig ogsaa i et uforvisneligt Haab; og Dit Minde skal være os saa helligt og styrkende, som en ædel og kjærlig Sjæls Minde kan være for dem, som under det nærværende Livs Strid søge Evighedens Fred. Amen!

Wældikes Hustru overlevede sin Ægtefælle i sex Aar og døde den 19de Maj 1856 hos sin yngste Søn i Taarnby Skole. Deres Børn, alle fødte i Faaborg, ere:

1. Sabine Margrethe Wældike, født $7/9$ 1815, mangeaarig Lærerinde i de levende Sprog, lever ugift hos sin Broder i Haagerup Prstgd.
2. Sofie Amalie Wældike, født $29/11$ 1817, bestyrede i mange Aar sin ældste Broders Hus og lever endnu hos denne i Kværndrup.
3. Jeremias Wældike, født $5/6$ 1819, Sognepræst i Kværndrup, bekendt som Pomolog.
4. Christen Møller Wældike, født $16/9$ 1821, Student 1838 m. Laud. fra Vordingborg Skole; udmærket ved 2den Ex. Cand. theol. $13/1$ 1845 Laud. Døde $27/3$ 1846.

5. Marcus Thomas Wøldike, født 1826, Sognepræst i Brahetrolleborg og Krarup, samt Provst i Salling Herred.

17. Hr. Jørgen Hjort Laurup er født i Kjøbenhavn den 28de Marts 1798. Hans Fader, Kancelliraad Christian Nicolai Laurup, var Bogholder ved den kgl. Enkekasse († ^{12/12} 1817), Moderen hed Dorothea Katrine Knoph († i Kjøng ^{28/2} 1835). Fra sin Barndom af udmærkede Laurup sig ved en overordentlig Lærelyst og en samvittighedsfuld Flid. Hans Forældre førte et rigt og selskabeligt Hus, men denne Omstændighed hindrede ham dog ikke i med den største Omhu og Udholdenhed at passe sin daglige Læsning, og da han desuden besad meget gode Evner, saa kom han snart til i sin Kreds at staa som et ungt Menneske, af hvem man kunde vente noget ualmindeligt. Den Lejlighed, han i Hjemmet havde til at se mange Mennesker, benyttede han til at erhverve en større Menneskekundskab, end ellers er sædvanlig hos de unge, ligesom han tidlig tilegnede sig den dannede Omgangstone og en Lethed i at omgaas de forskjelligste. Som den velhavende Mands Søn nød han med sine Brødre privat Undervisning hjemme, og blev i Aar 1815 dimitteret til Universitetet af daværende theologisk Kandidat (siden Præst i Uby ved Kallundborg) J. Ph. H. Beck.

Efter hæderlig at have bestaaet Examen artium, tog Laurup Aaret efter 2den Examen med Udmærkelse og begyndte derpaa at studere Theologi. Imidlertid indtraadte der en betydelig Forandring i hans udvortes Forhold, idet hans Fader ved uheldige Spekulationer mistede hele sin Formue og døde kort efter, hvorved Familien fra Rigdom og Overflod saa sig henvist til højst indskrænkede Vilkaar. For Jørgen Laurup blev dette Omslag dog maaske snarere til Gavn end til Skade. Vel maatte han forlade det smukke Studereværelse, han havde haft i sin Faders Gaard, og flytte ind paa et beskedent Kammer paa Regensen. Men sine Kundskaber og sin Arbejdslyst tog han

med sig. Jo mere han fordybede sig i det theologiske Studium, desto mere følte han sig tiltalt deraf. Mange Tvivl og Spørgsmaal, der tidligere havde paatrængt sig ham med Hensyn til Religion og Kristendom, fandt efterhaanden deres Løsning for ham ved et stedse fortroligere Bekjendtskab med den kristelige Aabenbaring i dens sande bibelske Skikkelse og ved en grundigere Indsigt i den kristelige Kirkes og Kirkelæres historiske Udvikling. J. P. Mynsters Prædikener, som han hørte med samme Regelmæssighed som Professorernes Forelæsninger, bleve dog af særlig Betydning for ham med Hensyn til hans kristelige Udvikling og kirkelige Stade.

Lautrup blev en gammel Academicus, inden han tog theologisk Attestats. Det var dog ikke af Mangel paa Flid, thi i den Retning var han vanskelig at overtræffe, men fordi han stillede Fordringerne til sig selv saa højt, at han havde været mange Medstuderendes Vejleder til den theologiske Examen, inden han selv indstillede sig. Da saa endelig Dagen kom, den 20de Juli 1824, blev Udfaldet jo ogsaa glimrende, da han opnaaede den sjeldne Karakter: Laudabilis et quidem inprimis egregie, og Professorerne kunde næsten ikke finde Ord nok til at udtrykke deres Berømmelse over ham. Da han nogle Aar efter (24. Avg. 1827) underkastede sig de praktiske Prøver, blev der ogsaa for disse tilkjendt ham Karakteren egregie. Som Kandidat fik han strax Plads paa Borcks Kollegium, hvor han laa i fem Aar, især sysselsat med Manuduktion af theologiske Studenter. Her begyndte han ogsaa sin Forfattervirksomhed med nogle latinske Disputatser over theologiske og filosofiske Emner.

Den 2den Juni 1830 blev Lautrup kaldet til Præst i Kjæng i Hammer Herred, og Aaret efter ($\frac{23}{6}$ 1831) ægtede han sin forlovede, Katrine Sofie Testmann (født i Kjøbenhavn $\frac{3}{2}$ 1808), Datter af Kammerraad Johan Christoffer Testmann, Toldkasserer paa St. Croix. Lautrup gik til sin præstelige Gjerning med stor Lyst og nærede uden

Tvivl ikke ringe Forventning om, hvad hans Forkyndelse skulde udrette, noget som ogsaa synes at fremgaa deraf, at han allerede 1833 udgav en Samling trykte Prædikener, der 1836 efterfulgtes af et Bind Lejlighedstaler. Imidlertid turde det være et Spørgsmaal, om hans Prædikemaade ret egnede sig for en Landsbymenighed. Vist er det i alt Fald, at flere savnede det jævne og enfoldige i den, ligesom hans Foredrag ikke var heldigt, medens han derimod var en god Kateket. Hans personlige Færd, der var i høj Grad hæderlig, hjælpsom og uegennyttig, maatte imidlertid skaffe ham baade Yndest og Anseelse. Den 11te Septbr. 1838 blev han beskikket til Provst for Hammer og Tybjerg Herreder — en Virksomhed, der laa godt for den flittige, humane og arbejdsdygtige Mand — og den 30te Juli 1839 kaldtes han til Sognepræst i Hammer og Lundby. Medens han var her, modtog han en Række Vidnesbyrd om sine overordnede Tillid, idet han under 26de Marts 1842 beskikkedes til Medlem af Amdsraadet for Præstø Amt; den 18de September 1843 dekoreredes han med Ridderkorset; den 30te Juli 1846 udgik der Befaling til ham om at møde som gejstlig deputeret ved Roskilde Stænderforsamling, da Biskop Mynster paa Grund af Sygdom var hindret i at give Møde; og endelig blev det 1849 tilbudt ham at blive Biskop i Ribe, hvilket han dog afslog. En tung Familie-sorg kastede dog en Skygge over hans ellers lykkelige Liv i Hammer, da han under meget sørgelige Forhold mistede sin eneste Datter, en lille Pige paa 6—7 Aar, der, medens de ellers saa overordentlige omhyggelige og kjærlige Forældre vare paa et Besøg i Nabolaget, faldt i en Kjedel med kogende Vand, hvilket voldte hendes Død efter svære Lidelser. Laustrup bar dog denne tunge Tilskikkelse med en stor Gudhengivenhed; kun blev han fra den Tid mere stille og indadvendt.

I Besørgelsen af alt det ydre i Embedets Gjerning var Provst L. en overordentlig akkurat Mand, hvad hans Embedsbøger noksom bære Vidne om, og Sognets Anlig-

gender ledede han med stor Indsigt og Dygtighed. Hvor det gjaldt det almene Vel, var han altid til Rede med Raad og Daad. Den ny Tid paa det religiøse og politiske Omraade havde han derimod Vanskelighed med at finde sig til Rette i, og den Opvækkelse, som nærmest ved Paavirkning af troende Lægmænd fra andre Steder begyndte at fremspire i Hammer Sogn i hans Tid, saa' han ikke paa med noget gunstigt Blik. I Aarene 1844—46 havde han sine Børns Lærer, Cand. theol. Hans Jacob Peter Dorph Paludan (nu Sognepræst i Vestenskov), som ordineret Medhjælper i Præsteembedet.

Den 21de Juli 1850 blev Lautrup kaldet til Sognepræst i Taarnby paa Amager, hvor han ligesom i Hammer efterfulgte sin Ven Pastor Wøldike. Medens han var her, indtraf 1853 Koleraepidemien, der hjemsøgte Taarnby Sogn paa det forfærdeligste. Under de sørgelige Forhold udfoldede Lautrup en i høj Grad opofrende og anstrængende Virksomhed, da ikke alene Præstens under disse Forhold saa svære Gjerning i den store Menighed hvilede paa ham alene, men ogsaa Sognets Anliggender vare betroede til hans Styrelse. Selv blev han, skjønt han fra Morgen til Aften færdedes blandt døende og Lig, kun let berørt af Sygdommen, men efter at denne i det væsentlige var standset, blev hans ældste Søn, der med uforfærdet Mod havde staaet sin Fader bi, medens Koleraen rasede, bortreven af en ondartet Tyfus, der fulgte efter den anden Landesot.

Da Biskop Monrad under det ørstedeske Ministerium af politiske Grunde var bleven afskediget fra Bispeembedet for Laaland og Falster, blev Provst Lautrup den 6te Oktober 1854 kaldet til hans Eftermand og indviet 2den Juledag s. A. (samtidigt med Biskop Laub til Viborg) af Biskop Martensen i Frue Kirke i Kjøbenhavn. Det var ikke uden Betænkelighed han gik til det ny Embede, da Stemningen blandt Stiftets Præster overvejende havde været for den afgaaede Biskop; imidlertid vandt Lautrup dog snart Indgang ved sit milde og elskværdige Væsen og ved den

store Fordringsløshed og uegennyttige Forekommenhed, der kjendtes i al hans Færd. Selv befandt han sig meget vel i sin ny Gjerning; men hans Virksomhed i den blev kun kortvarig; thi allerede den 11te Juni 1856 bortkaldtes han ved Døden efter et kort Sygeleje.

I sin sidste Tid havde Biskop Lautrup med Flid arbejdet paa Udgivelsen af en Række »Betragtninger over Erindring, Gjenkjendelse og Gjenforening efter Døden«, et Emne, som forøvrigt i mange Aar havde sysselsat ham. Skriftet udkom først efter hans Død, men da ledsaget af en med stor psykologisk Finhed og Troskab udarbejdet Levnedsskildring af den afdøde, forfattet af hans mangeaarige Ven, Professor, Dr. theol. C. E. Scharling.

I Ægteskabet med sin ovennævnte Hustru, der endnu lever som Enke i Kjøbenhavn, havde J. H. Lautrup følgende tre Børn:

1. Johan Sofus Lautrup, født i Kjøng $22/4$ 1833. Forsøgte at gaa den studerende Vej; men da det ikke vilde lykkes, kom han paa et Kontor. Døde $27/9$ 1853 i Taarnby. (Se D. Kirketid. 1853, S. 778).
2. Christian Lautrup, kom 1851 i Skibsbyggerlære, og er nu Skibsbygmester i Kbhvn.
3. Anna Emilie Thora Lautrup, født $19/10$ 1837 i Kjøng, døde $9/1$ 1844 i Hammer.

Til Lautrups Eftermand i Hammer og Lundby udnævntes den 25de September 1850 Dr. theol. Hans Christian Rørdam, hidtil Sognepræst for Michaelis Menighed i Fredericia og Annexet Eritsø. Af denne min uforglemmelige Faders Livsgjerning forbeholder jeg mig — om Gud vil — ved en anden Lejlighed at meddele en udførligere Skildring.

Anmærkninger.

1. Det bliver nok et Spørgsmaal, om den S. 119 nævnte Hr. Rasmus ikke maa udgaa af Rækken over

Sognepræsterne i Hammer. I Roskilde Landemodesakter for 1566 anføres nemlig „Hr. Rasmus i Vejle“ som advarende Exempel paa, hvor utilbørligt det var, naar nogen Præst „handler umiddeligt med nogen Enke, som han finder for sig“ (Ny kirkeh. Saml. II, 489). Men i det anførte Aar og længe efter var Hr. Lavrits Jørgensen, Sognepræst i Hammer. Hr. Rasmus kan altsaa aabenbar ikke være kommen fra Vejle til Hammer. Snarere er det rimeligt, at han har været Kapellan i Hammer og derfra 1565 er kaldet til Sognepræst i Vejle og V. Egesborg.

2. Om Hr. Nestius's Ægteskab (S. 143) har Hr. Lærer A. Petersen i Valløby velvillig meddelt følgende efter Kjøge Kirkebog:

Den 9de (ikke 4de) Juni 1773 blev Hr. F. C. Nestius fra Hammer ægteviet hjemme i Huset til Jomfru Elisabeth Brasch paa Gl. Kjøgegaard. Hun var en Datter af Otto Christian Brasch, Forvalter og Forpagter paa Gl. Kjøgegaard, og Hustru Charlotte Elisabeth Bartholdy, og blev døbt i Kjøge Kirke ^{26/11} 1740. Fadderne vare ved denne Lejlighed: Fru Schoutbynachtinde Ulfeld bar, Frøken Adeler stod hos; Andreas Melchior Glyckstadt i Storeheddinge, Peder Brasch smst., Abraham Brasch paa Gl. Kjøgegaard og Jomfru Ingeborg Jacobsen. Der tilføjes, at Moderen ikke vilde lade sig introducere. Ovennævnte Otto Chr. Brasch blev ^{11/5} 1744 begravet i Kjøge Kirke; hans Enke blev anden Gang, ^{20/5} 1745 paa Gl. Kjøgegaard, ægteviet til Abraham Brasch, Birkedommer ved Gl. Kjøgegaards Birk og Forvalter paa Gl. Kjøgegaard, der blev begr. ^{12/5} 1759 i Kjøge Kirke. Hun døde 1786 i Storeheddinge, 76 Aar gl., og blev ^{8/3} s. A. begr. i Kjøge Kirke.

3. Som et Kuriosum fra Provst Lautrups Tid kan følgende Dom meddeles:

**Dom i Sagen Kammerherre, Stiftamtmand Baron Bretton,
contra Districtsprovst Lautrup, Ridder af Dannebrog
i Hammer.**

Under nærværende Sag søger Citanten, Kammerherre, Stiftamtmand Baron Bretton, Indstævnte Districtsprovst Lautrup,

Ridder af Dannebrogen i Hammer, til Betaling af 12 Rbd. 3 Mk. for et Exemplar af den af Citanten udgivne chronologiske Samling af Anordninger m. m. vedkommende Fattig-, Skole- og Veivæsenet og et Exemplar af hans System over samme Materie første Deel, paa hvilket Værk Indstævnte har subscriberet, samt til Betaling af Renter af bemeldte Beløb fra Dato af Klagen til Forligelses-Commissionen indtil Betaling skeer og til Udredelse af Processens Omkostninger.

Indstævnte har paastaaet Frifindelse paa Grund af at Værket ikke er udkommet eller leveret til den i Subscriptionsplanen bestemte Tid, formedelst hvilken Omstændighed han anseer sig løst fra sin Forpligtelse til at modtage og betale det.

Naar Indstævnte tillige har anført, at Værket er blevet langt mere volumineus, end Subskribenterne ifølge Indbydelsen kunde vente, har han ikke derpaa villet støtte sin Paastand om Frifindelse, men kun tilkjendegive, at Billighedsgrunde, som i Almindelighed bevæge Subskribenter til at modtage for sildig udkomne Værker, ikke in casu ere tilstede, og at han derfor har fundet sig foranlediget til at fordre Spørgsmaalet om sin Forpligtelse til at modtage Værket afgjort efter den strænge Ret.

Citanten formener, at der efter Subskriptionsplanen ikke paahviler ham nogen Forpligtelse med Hensyn til Tiden, paa hvilken Værket skulde udkomme, og hvad derom anføres kun kan betragtes som en Underretning til Subskribenterne, og iøvrigt har han bemærket, at han forsætlig har ndsat Systemets Udgivelse for deri at kunne optage en med Hensyn til Fattigvæsenet nys udkommen Anordnings Bestemmelser, hvorimod den chronologiske Samlings Udgivelse er bleven forsinket af Mangel paa Papir.

Citanten kan imidlertid ikke gives Medhold i, at der med Hensyn til Tiden for Værkets Udgivelse ikke skulde paaligge nogen Forpligtelse. Det hedder navnlig i Planen, at Værket vil udkomme i Oktober eller November, ligesom det ogsaa hedder, at Prisen vil blive 6 Sk. pr. Ark. Begge Dele maa ansees som bestemte Tilsagn, og i begge Henseender paahviler der Citanten Forpligtelser. Endskjøndt

deraf følger, at en Subskribent ikke er forpligtet in infinitum, kan det paa den anden Side ikke heller antages, at enhver nok saa kort Overskridelse af Tiden, og selv naar denne er i hans Interesse, berettiger til at træde tilbage, hvorimod denne Ret først indtræder, naar Værket forsinkes i saa lang Tid, at Subskribenternes Ret i en væsentlig Grad er krænket.

Dette stemmer ogsaa med, hvad der er oplyst ved den fremlagte Attest fra tvende kiøbenhavnske Boghandlere, hvori det hedder, at Bøger, saavel andetsteds som i Kiøbenhavn, i de allerfleste Tilfælde udkomme efter den Tid, som i Planen er lovet.

In casu kan Contracten ikke ansees at være krænket i saa væsentlig Grad, at Subskribenterne skulde have Ret til at træde tilbage, derved at Værket, som er af temmelig betydeligt Omfang, er udkommet nogle faa Maaneder efter den ved Planen lovede Tid, og dette saa meget mindre, hvad Systemet angaaer, som Udsættelsen maa ansees at have været i Subskribenternes Interesse. Det er heller ikke af Indstævnte anført, at han desformedelst har været foranlediget til at anskaffe sig andre Værker eller havt andet materielt Tab, hvorfor ham burde tilkomme Erstatning.

Indstævnte vil derfor være at tilpligte at betale de førstnævnte 12 Rbd. 3 Mk. med lovlige Renter fra Klagens Dato 12 August f. A., indtil Betaling skeer.

Processens Omkostninger ville efter Omstændighederne være at ophæve. Det anordnede stemplede Papiir er under Sagen forbrugt.

Thi kiendes for Ret: Indstævnte Districtsprovst Laurtrup, Ridder af Dannebrog i Hammer, bør at betale til Citanten Kammerherre, Stiftamtmand Baron Bretton 12 Rbd. 3 Mk. med lovlige Renter fra 12 August f. A. af at regne, indtil Betaling skeer. Processens Omkostninger ophæves. — Det Idømte udredes inden 15 Dage efter Dommens lovlige Forkyndelse under Adfærd efter Loven.

Saaledes dømt og afsagt inden Vordingborg søndre Birks Ret den 15 Januar 1845.

Oxenbøll.

Til Forklaring af denne Sag kan det bemærkes — hvad ældre Præster ville erindre — at Brettons Saml. af Anordninger langt overskred det formodede eller vel endog angivne Omfang, hvorfor mange vare misfornøjede med at skulle betale den høje Pris for dette Værk. Rimeligvis har Laurtrup ikke saa meget af Hensyn til sig selv som til mange andre Subskribenter blandt Præsterne, der havde ringere Raad end han, forsøgt, om man kunde slippe fra Subskriptionen.

4. I Berl. Tidende for 4. Juli 1863 læses følgende Beretning om Udgravning af en „Jættestue“ i Hammer Sogn, som maaske kunde fortjene Plads her som et lille Bidrag om just ikke til Sognekaldets saa dog til Sognets Historie.

„Ved Veien, som fører fra Hammer til Ring, i Hammer Sogn, Præstø Amt, ligger en mægtig Langdysse, som i disse Dage er bleven undersøgt; det har viist sig, at der i dens østlige Ende ligger en Jættestue, som er 9 Alen lang og 2 Alen høi, og har mod Øst en usædvanlig lille Indgang, kun $2\frac{1}{2}$ Alen lang. Det egentlige Kammer, som bestaaer af 12 Sidestene, og har været dækket med 5 Dækstene, var fyldt med Jord, og $\frac{1}{2}$ Alen fra Bunden forekom ubrændte Skeletter af Mennesker, der for Størstedelen vare begravede i en siddende Stilling langs Sidestenenene; Ligene vare iøvrigt tæt ompakkede med flækkede Stene og smaa, ildskjørnede Flintstene; mærkelig var den Uorden, hvori de forskjellige Knokler forekom, hvilket deels maa hidrøre derfra, at Jorden i Tidernes Løb er sunken sammen, deels er en Følge af, at de i Gravkammeret senest indsatte Lig have været nedlagte, uden at der er blevet taget noget Hensyn til de forudindsatte Lig. Ved hvert Lig forekom Skaar af Leerkar, der vare i den Grad ødelagte, at det trods alle Bestræbelser kun lykkedes at faae samlet Stykkerne til to nogenlunde hele Kar, der ere forsynede med smaa Øren og prydede med de for Steenalderen karakteristiske, indridsede Ornamentter. Heldigere var man med Hensyn til Udbyttet af Flintredskaber; heraf maae fremhæves 6 smukke Smalmeisler, flere Kiler, og blandt disse sidste maa især mærkes en lille udhugget Flise af en smukt sleben Kile, som er blevet tilhugget i den ene

Side som en Slags Skraber; endelig en Mængde Flintflækker af forskjellig Størrelse og Form. Det skønneste Stykke var dog en Hammer af Serpentinsteen med Hul i Midten og en ophævet Kam paa Banen. Omendskjendt der forekom over hele Kammeret en stor Mængde Ravperler, lykkedes det dog kun at redde 6 saadanne, da de som oftest vare i den Grad opløste, at der kun var en gul Stribe i Jorden tilbage af dem. Langdyssen var 54 Alen lang og 26 Alen bred og havde paa Midten fra Øst til Vest en lang og smal Række Stene. Det er sjeldent at støde paa Jettestuer i denne Slags Høie, der i Almindelighed omslutte eet eller flere mindre Gravkamre“.

Sognedegne i Hammer og Lundby.

For at støtte de latinske Skoler og skaffe de fattige Skoledisciple det nødvendige til Livets Ophold, blev det i Kirkeordinansen bestemt og siden ofte indskjærpet, at de Sogne, som laa i Nærheden af Kjøbsteder, skulde have Degne fra Skolerne, det vil sige, at Hørerne og de ældre Disciple skulde forrette Degnetjenesten og oppebære Degnelønnen i de omliggende Sogne¹⁾. Paa denne Maade vare Hammer og Lundby Sogne blevne henlagte til Vordingborg Skole. Da Afstanden imidlertid, navnlig for Hammers Vedkommende, var saa stor, at Skoledisciplene ikke uden alt for stort Afbræk i deres Skolegang til Stadighed kunde forrette de Pligter, som paahvilede en Degn, saa ansattes her en »Subdegn« eller »Underdegn«, der i det væsentlige forrettede Degnens Embede mod at yde en Pens eller et fast aarligt Beløb i Korn til vedkommende »Skoledegn«. Det første Vidnesbyrd om denne Tilstand, som vi have fundet, er følgende Taxt, udfærdiget af Provsten i Hammer Herred²⁾:

¹⁾ Kirkeordin. Fol. LXXI. Kirkehist Saml. 3. R. II, 161—2. Danske Mag. VI, 191—2.

²⁾ Originalen findes indlagt i Vordingborg Skoles Regnskabsbog i Kgl. Bibl., Ny Kgl. Saml. 769 d. Fol.

En rett Tags paa huiss korn Sæde degne vdi Hammers herritt skall Aarligen giffue til Vordenborg skole, som er den x traffue, beregnit huer traffue for 3 skiepper byg.

Michel degen i Kyng — xxiiij skiepper byg¹⁾.

Jens degen i Veieleø aff Egisborg Sogn — 9 skiepper byg.

Niels degen i Togsuer — xvj skiepper byg²⁾.

Michel degen i Hammer — xvij skiepper byg.

Att saa er vdi sandhed, bekiender ieg med min egen haand vnderskreuit.

Aff Suerborg 14 Octobris 1617.

Seffren Jørgenssøn
min haand.

I Aaret 1619 betaltes den nævnte Pens sidste Gang af Michel Degn i Hammer. Men fra 1620 var Knud Andersen Subdegn her indtil sin Død. Han blev begravet den 18de April 1657 og hans Hustru Karen ti Dage efter. Da der nu var Tjenstledighed, udvirkede den for Vordingborg Skoles Vel nidkjære Rektor Pieter Carstensen Drejer hos Biskop Svane, at Degnetjenesten fremtidig skulde forrettes af en Substitut, hvorved Skolen fik en større Del af Degnekaldets Indtægter, end Tilfældet hidtil havde været. I sin Regnskabsbog har Rektoren herom indført følgende Poster:

1657, 27. Oktober rejste jeg til Vejlø, at handle med Provsten i Hammers Herred til Bispens Contentement anlangendes Hammers Substituteri. Gav til Vognleje og ellers extraordinarie 5 Mark.

1658, 13. Januar rejste jeg anden Gang, efter Bispens Befaling, op til Vejlø til Provsten [Hr. Peder Nielsen Calundan] anlangende Hammer Degnekald.

1) Med en anden Haand er noget senere tilføjet: Ligger nu gandsche thill vor Schole.

2) Med en anden Haand er noget senere tilføjet: Togsuerd sogn er lagtt thill Næsted Schole.

— 24. Januar gav jeg op til Hammer for Vogn, der jeg, efter Bispens Befaling, skulde lade en Substitut høre for Menigheden, — 2 Mark.

Dagen efter denne Rejse gjorde Rektoren følgende Optegnelse:

Hammer Sogn haver 73 Decimantes, hvoraf Skolens Disciple hidindtil have haft aleneste de 36, og af de samme Jule- og Paaskerente, ellers ikke videre af det ganske Sogn.

Anno 1658 den 25. Januar haver jeg efter Bispens Befaling kaldet en Studiosum, Severinum Brotium, til Hammer Substitut, der for sin Umage skal have Degnestavnen fri, alle Degnetraverne af Hammer By og Forup, og ikke videre udi Korn; Jule- og Paaskerente af de samme, og ikke videre derudi. For Offeret paa de tre store Højtids-dage, hvilket han selv skal nyde, skal han give ottende Dagen efter hver Højtids Forløb til Skolens Degne to Mark. Haver saa Skolen igjen Degnetraverne udaf Ring, hvorudi der er 18 Decimantes, hele og halve, Hammerstorup, hvorudi der er 9 Decimantes, Hoenstrup, hvorudi er 2, „Kierlige“-Tvede 2, Lov, hvor der er 12 hele og halve, Blangsløv er 6; saa og Jule- og Paaskerente af de samme. Nok 2 Mark hver Offerdag af Substituten. Decimantes til Degnen [o: Skoledeggen] 49.

Til de Vilkaar, som indrømmedes Substituten, findes i en Revers, som denne samme Dag udstedte, endnu føjet følgende:

Hvad ellers udi Ligbegjængelser af kristelig Sædvane og Fromhed gives, haver jeg [o: Substituten] for mig selv forbeholden, og ellers alle andre extraordinære Tider hvis [o: hvad] udi Degnestolen kan falde, og Skolens Degne ikke opkomme kunde. Derimod eragter jeg mig igjen obligeret alle Ting at exequere, der udaf en Substitut udi hans Embede fordres kan, som mig baade Kaldsbrev og Kollats tilholder, og jeg selv, naar Examina publica sker, agter for Gud og Øvrigheden at ansvare.

Alt dette var imidlertid ikke efter Præstens, Hr. Rasmus Madsen Faaborgs, og de Hammer Sognemænds Hoved, da de ikke ønskede at have nogen Substitut og desuden strax efter Knud Andersens Død paa egen Haand havde kaldet en anden Degn, nemlig Præstens Huslærer Oluf Jensen. De gjorde derfor ogsaa Rektoren og hans Protegé al den Modstand, de kunde. Herom findes følgende Optegnelser af Rektoren i Vordingborg Skoles Regnskabsbog:

1658, 15. Maj rejste jeg, efter Bispens Befaling, op til Hammer med Severino Brotio, som var kaldet og confirmeret til at være en Substitut der sammesteds. Gav til Vognleje i en hel ond Vej — 3 Mark. Samme Tid, der jeg intet i Hammer proficerede, efter Befaling til Vejle — 4 Mk. 8 Sk.

— 22. Maj gav jeg til Postløen med Brev til Provsten i Vejle paa Hammer Kalds Vegne — 12 Sk. Den samme Aften gav jeg i samme Sag, efter Bispens Anledning, i Postløen til Kjøbenhavn — 12 Sk.

— 4. Juni lejede jeg et Bud til Kjøbenhavn om Stevning til Roskilde Landemode i Hammers Sag. Gav Penge in alles — 2 Dlr. I samme Dage udsendte jeg min Collegam Otte Skonning¹⁾ til Snesøre Kirke, hvor hen mig Hammers Menighed havde stevnet med en Provstestevning i samme Sag, mit Forsæt i Rette at lægge. Gav til Vognleje — 3 Mark. Gav til beseglet [o: stemplet] Papir til samme Sags og Fuldmagts Forrettelse — 4 Sk. Udsendte jeg endnu samme Dag, som var den 7. Juni, efter Bispens Befaling, 2 Substituter, Bispens Stevning for de interesserede at læse. Gav dem til Tærepenge, saasom Vejen var lang og vidtløftig, til tre Dage, Penge — 2 Mk. 8 Sk.

¹⁾ I Skolens Regnskab skriver Rektoren i 1661: «I Januar betalte Hr. Otte Pedersen, min forrige Collega, gammel Restance af Bøsspenge». Da havde han altsaa forladt Skolen og var bleven Præst. Det kan ikke være tvivlsomt, at han er den Otte Pedersen, der 28. December 1660 blev ordineret til residerende Kapellan i Østofte.

— 14. Juni rejste jeg, paa Skolens Vegne, efter Hans Ærværdigheds Bispens Citation, Hammer Sogn angaaende, til Roskilde Landemode. Fortærede med Vognleje, Penge — 7 Dlr.

Om Sagens videre Gang have vi i Roskilde Landemodes Forhandlinger for 16de Juni 1658 fundet følgende:

Hr. Rasmus i Hammer og alle Bønder i Hammer Sogn bleve stevnede til Landemode ved Kongens Stevning efter Bispens Begjæring anlængendes Substitutens Bestilling i Hammer, som Hr. Rasmus havde efter forrige Substitutens¹⁾ Død opdraget til sine Børns Skolemester, Oluf Jensen, og gav hannem Kaldsbrev med Sognemændenes Samtykke og Haand underskrevet, Bispem uvidendes og uden hans Confirmats, og lod saa Oluf betjene Bestillingen fra Paasken [1657], der Substituten døde, indtil in Januario [1658], før Bispem fik noget at vide om Substitutens Død. Og der Skolemesteren i Vordingborg fik omsider Kundskab, at Substituten i Hammer var død, giver han en anden Person, Søren Brorsen, Kaldsbrev paa det Substituteri (som penseser til Vordingborg Skole) efter en Contract, som er gaaet tilforn imellem Skolemesteren i Vordingborg og Præsten da udi Hammer, saa og Bønderne i Sognet, at Skolemesteren maa skikke dem en Substitut, hvilken Contract er underskrevet af Provsten og Lensmanden Friderich Reetz. Det Kaldsbrev, Skolemesteren gav Søren Brorsen, blev confirmeret af Bispem, og [han] skikkede Herredsprovsten i Hammers Herred, Hr. Peder i Vejle, til Hammer Kirke en Søndag, at han skal læse for Menigheden Søren Brorsens Kaldsbrev og Bispens Confirmats, og lade Præsten forkynde af Prædikestolen, at Menigheden bliver tilstede efter Gudstjenesten, thi der er noget at bestille paa Bispens Vegne. Det skete ogsaa, men en stor Del af Bønderne gik dog strax ud af Kirken. Provsten læste dog for dem, som blev tilstede, Bispens Confirmats. De svarede, de havde kaldet en Substitut med Præstens

¹⁾ Den tidligere nævnte Knud Andersen, der dog ellers ikke nævnes Substitut, men Degn, Subdegn eller Underdegn.

Samtykke, den vilde de nøjes med. — Imidlertid stævne Bønderne Skolemesteren for sin Herredsprovst M. Albret [Samuelsen Schrøder] i Snesere, at ville vide, af hvad Rettighed han gav Søren Brorsen Kaldsbrev. Han beraabte sig paa den Contract, der var gaaet imellem Skolemesteren og Bønderne i Hammer Sogn, og paa Bispens Confirmats. Bønderne mente, at den Contract var ikke en evig Contract, men gjaldt ikkun imellem den Skolemester og den Præst, som da var, og mente, hverken Bispen eller Provsten havde noget med Substitutens Kald at skaffe, men Præsten og Bønderne selv, som skulde lønne hannem. Satte derfor i Rette, om Søren Brorsens Kaldsbrev var saa nøjagtigt, som det sig burde. M. Albret dømte det under, efterdi det ikke var underskrevet af Præsten i Sognet og Sognemændene. Skolemesteren stævnede M. Albret for sin Dom til Landemode. Bispen blev meget fortørnet for den Dom; dog undskyldte han M. Albert og sagde: I er nok en ærlig, god Danne- mand; men en anden (han mente uden Tvivl Hr. Rasmus) haver haft ved eders Haand, der I skrev dette. — Hr. Rasmus mødte ikke, men to af hans Sognemænd, Kirkeværgerne, mødte med hans skriftlige Undskyldning. De to Mænd, som mødte paa de andres Vegne, bleve tilspurgte af Bispen, hvo der havde kommet dem til at stævne Skolemesterens Kaldsbrev, han havde givet Søren Brorsen. De vilde ingen vis Person nævne. Bispen svarede: I skal sige mig det, inden Legen endes, jeg vil vide det, hvo der foragter min Confirmats, og det skal andrages for den høje Øvrighed. — Og dermed blev denne Gang ingen anden Ende paa. Synes, Bispen vil protestere mod Hr. Rasmus ¹⁾).

Det er os ubekjendt, om denne Substitutkrig er bleven fortsat. Studenten Søren Brorsen eller Severinus Brotius høre vi ikke mere til, saalidt som til hans Medbejler. Snart efter skyllede en anden og alvorligere Krig blodige Bølger ind over Landet. Rektoren i Vordingborg rejste

¹⁾ Efter en Afskrift i Ny kgl. Saml. 1171 4to.

bort og var borte fra sit Embede i to Aar¹⁾. Jammer og Nød herskede allevegne, og de ordnede Tilstande vare mange Steder saa godt som helt opløste. Men faa Dage efter at Rektor Pieter Carstensen Drejer efter Freden var vendt tilbage til Vordingborg, finde vi følgende Bemærkning af ham indført i Skolens Regnskabsbog:

Anno 1660, 7. Sept. gav jeg Hans Pedersen Kaldsbrev [som Substitut i Hammer] og efter Bispens Consens gav hennem al Degnerrettigheden af Hoenstrup, Faarup, Tvede, Lov, Blanglev. Af Hammer By, Hammerstorup, Ring, Kjulbæksmølle nyder Skolens Degne alting. Offeret beholder Substituten ene og uden Afgift.

Angaaende Lundby Sogn har Rektor Drejer ved Aaret 1658 antegnet følgende:

Lundby haver nogle til 20 Decimantes. Deraf nyder Skolens Disciple 21, Resten nyder Substituten. Haver ogsaa Degnen²⁾ Paaske- og Julerente af samme 21. Substituten besidder Boligen.

Inden sin Afgang fra Vordingborg Skoletjeneste (i April 1664) fik Rektor Drejer udvirket hos Ærkebiskop Svane, at de Indtægter af Hammer og Lundby Degnekald, som hidtil havde tilfaldet Disciple i Vordingborg Skole, fremtidig henlagdes som Lønningsforbedring for Rektoren samme-steds. Herom har Drejers Efterfølger i Rektoratet, Mads Bjørnsen, i Skolens Regnskab fra 1668 anmærket »Hammer og Lundby Sogne har Hs. Højærværdighed (Biskop Vandal)

¹⁾ I disse to Aar synes Rektor P. C. Drejer at have været dansk Gesandtskabssekretær i Udlandet. Han omtaler selv i Skolens Regnskabsbog, at han den 3. September 1658 »formedelst sær og mærkelige Aarsager rejste fra Skolen, og Hs. Majestæts højvigtige Interesse, efter Befaling, hos 3 forskjellige kongelige Ambassader iagttog». Dette varede »indtil An. 1660 den 4 Septembris, da jeg igjen i Landet indkom og min forrige Bestilling blev befalet at betjene».

²⁾ D. e. den Discipel, Sognet var tillagt.

forundt mig som i sl. Ærkebispens Tid«. Og fra den følgende Rektors, M. Hans Albertsen Schrøders, Tid findes følgende Antegnelser om denne Sag:

Salutem ex officia!

Vir clarissime Dñe Magister Joh. Alberti Scrodere, etc. Anlangende Degnetraffverne aff Hammer og Lundby, som forige salige Biscoper haffver tillagt Rectori Scholæ udj Wordingborg til hans ringe løns forbedring, da er det hans Velærværdigheds min gunstige Patrons Samtyche, at Dñus Mag. inaa oppeberge og niude same Degnetraver som Eders Formænd. Hermed Clar. Dn. Mag. med alt kiert Gud befaledes forbliver Jeg stedse

Kiøbenhavn d. 12 Febr. 1676.

Cl. Dn. Mag. beredv.

J. S. Liunge¹⁾.

Denne offverschreffne Hans Højæhrwerdigheds tilladelse ehr i sin original fremwist paa Regenschabs forhør, og lyde ord fra andet, som dend her offvenfor findis indført, og Mag. Hans Albretsøn Schrøder udi dette aar formedelst vngdommens befundne groffhed haar effter Hans Højæhrwerdigheds gjorde anstalt antaget og kaldett dend hæderlige Studiosum Niels Pedersøn till att wære Substitut udi Wordingborg by og gansche Sogen, att hand for vngdommen som en Sogne Degen schall læse og i alle Maader suare till huis en Degn eller Substitut bør at suare till, og haar til hans løn affstott ald sin sædwanlig Degne rettighed, Julerenter aff alle Landsbyer og sin penge løn aff Byen, saa kand hand der imod ey leffve, med mindre Hans Højæhrwerdighed joe schulle stadfeste hannem og lade hannem som hans formend nyde Hammer og Lundby Degnerettighed, og waar att ønsche, Hans Højæhrwerdighed samt ald anden Christelige Øffrighed end nu scholemesterens Salarium wille og kunde med en ringe Hielp forbedre, helst effterdi hand befindis udi sin bestilning

¹⁾ Var Biskoppens Amanuensis, men blev forøvrigt ikke mange Dage efter kaldet til Sognepræst i Baarse og Beldringe.

heel schichelig og i alle Maader fittig og vforsømmelig. —
— Wordingborg dend 31 Julij A. 1676.

Christen Spend¹⁾.

Til dismeere att encouragere Skolemesteren udi sit embede, har Jeg bevilget ham fremdelis, indtil videre, at niude de offuenbemelte Sogner, som hand hidindtil niudet haffver, saafrembt hand befindis med fruct att tiene, som Jeg formoder, och ved sin ufortreden fiid och arbeide at føre det till en bædre och fuldkommnere stad, som ved min sidste visitation icke befandtis saa aldeelis effter ønske. Och naar hand saaledis indfører disciplernes naffne, som bekomme skoelens beneficia, at hand her effter icke forglemmer att sette deris condition derhos, hvad forældre och hvad stad de ere aff, saasom hand acter at forsvare, er Jeg med hans Regnskab vel tilfreds, och disse indførte hermed approberer och confirmerer. Hafn. d. 17 Julij Anno 1677.

J. Baggerus. S. R.

NB. Substituten i be^{te} Sogner skall hand forsvarligen contrahere med, paa det hand kand haffve vel at leffve aff, och icke forsaarsagis at sucke i sit arbeide. Contracten vil Jeg self ratificere, naar den er sluttet²⁾.

Ikke mange Aar efter bortfaldt dog det lidet heldige Substitutvæsen, idet Danske Lov (1683) bestemte: »Der skal ingen Substituter være paa Landsbyerne, uden de, som de bosiddende Degne for deres Alderdoms, Svagheds eller anden lovlig Aarsags Skyld, med Præstens og Provstens Samtykke tage for dem selv, og selv lønne«. Til Erstatning for det Tab, som de latinske Skoler led ved denne Lovbestemmelse, forordnedes der samtidig, at »Degnene overalt skulde aarlig give en vis Pension til Skolerne, enten i Korn eller i Penge, som skal være den femte Part af deres Korn-Indkomst«. Denne Bestemmelse er som bekjendt først endelig ophævet i vor Tid.

¹⁾ Sognepræst i Vordingborg (se Ny kirkehist. Saml. V, 677).

²⁾ Antegnelser i Vordingborg Skoles Regnskabsbog (Ny kgl. Saml. 769 d. Fol.). Sognepræstens og Bispens ere egenhændige.

Som vi ovenfor saa', fik Hans Pedersen den 7de September 1660 Kaldsbrev som Substitut i Hammer. Efter Ikrafttrædelsen af Danske Lovs ovenanførte Bestemmelse blev han Sognedegn i Hammer og Lundby. Da han 82 Aar gammel jordedes den 24de Juli 1715, kaldes han »forhen Sognedegn«, hvilket antyder, at han nogen Tid før sin Død er afgaaet fra Embedet. Tillige bemærkes, at han havde været Degn i 54 Aar. Et andet Sted i Kirkebogen siges, at han havde tjent som Substitut i 26 og som Degn i 31 Aar. Som man vil se, stemme disse Angivelser ikke; men forøvrigt kan det formodes, at han har fungeret i Degnetjenesten under Svenskekrigen, inden han 1660 fik Kaldsbrev af Rektor Drejer. Med sin Hustru Katrine, der døde 1712, havde han idetmindste otte Børn.

Jørgen Hansen Egeby nævnes som Degn 1714, men havde formodentlig allerede da i nogle Aar fungeret i den gamle Degns Sted. Med sin Hustru Margrete Drejer havde han flere Børn. Han var her endnu 1726.

Anders Collerup var hans Eftermand; han var her 1730, men forøvrigt vide vi ikke, hvorlænge han har været i Embedet. Han var gift med Margrethe Schrøder, en Datter af Præsten Daniel Schrøder i Rørby († 1695) og Hustru Maren Gram¹⁾.

Jens Christian Lønborg var Collerups Eftermand, og blev begravet den 25de August 1762. Var vistnok ugift; hans Søster Johanne Marie Lønborg nævnes ofte som Fadder i Kirkebogen.

Jens Schielderup Parelius blev 1762 Sognedegn i Hammer og Lundby efter tidligere at have været Degn i Allerslev. Han var vistnok en Søn af Præsten Sten Parelius i Sorø, der 6te Okt. 1707 ægtede Ester Abel²⁾. Den nævnte Præst har ventelig været Kapellan hos Mag. Jens Schielderup, der døde 1709 som Sognepræst i Sorø, og

¹⁾ Se Kirkehist. Saml. 3. R. II, 31.

²⁾ Lengnicks Kirkebogsuddrag.

efter ham har han saa givet sin Søn Navn¹⁾. Degnen Parelius siges at have været Sønesøn af en Biskop i Norge. Dette forholder sig dog neppe rigtigt. Men Familien Parelius var en meget udbredt norsk Præsteslægt, der navnlig havde sit Hjem i Trondhjem Stift. Og M. Jens Schielderup, efter hvem han var opkaldt og med hvem han vistnok ogsaa var i Slægt, var en Bispesøn fra Bergen. — Degnen Parelius førte Kirkebogen med en saare skøn og akkurat Haand. Et Minde om ham gjemmes endnu ved Embedet, nemlig en meget sirlig Tiendebog, paa hvis forreste Blad findes skrevet:

Denne Bog over ald Degne Rettigheden i begge Sogner, sc. Hammer og Lundbye, er vel indrettet paa Atten Aar; Men det staaer i Guds Haand, hvormange af samme jeg skal opleve. Imidlertid kand min Effterkommere af det, som herudi er anmærket, see, at min Formands Formand, Sal. Collerup, fra adskillige stæder, endskiønt Hart-Kornet denne Stund er det samme, har nydt, besynderlig hvad Juule-Renten angaaer, meere, end mig siden er erlagt, som visse- lig ved en nye Mands ankomst til Embedet, da saadant har ingen Hevd, endnu kand paatales og indhæntes; Thi det var min Skade, at effter min Formand Lønborg fandtes herover ingen Bog, og hosfølgende Collerups Optegnelse kom mig først siden effter næsten et par Aars Forløb ved en Hændelse i Hænde, saa at, om jeg dereffter hær villet paatale min Rett, maatte vedkommende anseet mig som den, der begyndte noget Nytt, foruden at jeg da skulle haft det med Striid og Øvrighedens Melle-Handling, hvilket jeg, nu en gammel Mand, er kiæd af, besynderlig, da jeg fra det Stæd, navnlig Alleslev Sogn, hvorfra jeg hertil kom, veed, hvad det er at indtale det, som forhen har været lagt til Em-

¹⁾ Hr. Sten Parelius er ventelig senere kommen til Norge. Som Fadder nævnes i Hammer Kirkebog $\frac{6}{16}$ 1763: »Degnens Broder Sten Parelius fra Trondhjem», og $\frac{9}{12}$ 1770 »Sr Sten Parelius's Kone i Rettestrup Mølle og Mr Parelius»; 1772 »Jomfru Parelius i Herlufmagle».

bedet, men er kommet af Brug, fordi For-Mændene ey har talt og paastaaet Deres Rettighed.

Hammer Degne-Stavn d. 4 May 1764.

J. Schielderup Parelius.

(Derefter følger Fortegnelse over „Boemændene Ao. 1730, deres Hartkorn og hvad de da ydede Degnen Collerup“ — „Gaardmændene Ao. 1762, deres Hartkorn og hvad de nu yder til mig“).

Med sin Hustru Birthe Pedersdatter Ørsted (begr. 30. Avg. 1769, 58 Aar gl.) havde Parelius flere Børn, der dog ikke vare fødte i Hammer. Følgende kjendes:

1. Christine Marie Parelius, g. m. Sr Hansen i Maglemølle ved Næstved.
2. Ester Abel Parelius, g. $14/4$ 1769 med „hæderlige og vellærde Enkemand Sr Peder Klemp“.
3. Frederikke Lovise Parelius, g. m. Lars Birchedahl (se ndf.).

Da Parelius var bleven Enkemand og han havde faaet det ordnet saaledes, at hans Svingersøn kunde blive hans Eftermand, tog han 1770 sin Afsked fra Degneembedet. Han levede endnu 1776.

Lars Birchedahl, der var født o. 1736, skal have taget Navn efter Gaarden Birkedal i Jørlunde Sogn; han blev 1761 Student fra Frederiksborg Skole¹⁾ og var først Skoleholder i Hammer. Efter Parelius's Afgang 1770 blev han dennes Efterfølger som Sognedegn. Hans Forældre, hvis Navne ikke angives i Kirkebogen, levede hos ham paa deres gamle Dage; Faderen, der skal have heddet Niels Larsen, blev nemlig begravet i Hammer $4/7$ 1781, 81 Aar gl., Moderen $24/8$ 1792, 80 Aar gl. En Broder af ham, Peder Birchedahl, var Skoleholder i Pederstrup By i Mogenstrup Sogn. — Lars Birchedahl var den sidste Sognedegn i Hammer og Lundby. Da han 1811 gik af, blev Embedet opløst, og dets Indtægter fordelte mellem Pastoratets fire Skoleholdere, mod at de tilsammen skulde svare den af-

¹⁾ Gjessing, Jubellærere II, 1, 252.

gaaede Degn 200 Rdl. i aarlig Pension, hvilket faldt flere af dem overordentlig besværligt, især da den gamle Birchedahl blev omtrent 94 Aar gl. Efter sin Afgang fra Degneembedet levede han hos sin Datter og Svigersøn i Vigersted Præstegaard, og efter at dette Hjem var opløst, tilbragte han sine sidste Aar hos sin Datterdatter, der var gift med Præsten Fyhn i Nørrejernløse. I sit Ægteskab med Frederikke Lovise Parelus havde han følgende fem Børn:

1. Birgitte Dorothea B., født 1770, død 1771.
2. Ludvig Harboe Birchedahl, født $27/4$ 1772, død $8/11$ 1819 som Forpagter og Godsinspektør paa Møen (Fader til Præsten Schøller Vilhelm Parelus Birkedal).
3. Anne Gjertrud B., født $6/2$ 1774, gift 1798 med Præsten Thomas Husum i Vigersted, der døde $11/2$ 1822. Hun døde $16/7$ 1832 i Nørrejernløse Præstegaard.
4. Birgitte B., døbt $27/5$ 1776, gift med Enkemanden Hr. Peter Lorents Wulf, Præst i Haarlev, der døde 1818.
5. Ester B., døbt $22/2$ 1778, døde ugift i en høj Alder i Lov i Hammer Sogn.

Da Hammer og Lundby laa paa det vordingborgske Rytterdistrikt, indrettedes her i Frederik IV's Tid en Skole i hvert af Sognene. Henimod Slutningen af forrige Aarhundrede oprettedes endvidere en Skole i Ring, og omtrent 1814 en i Faarup, begge i Hammer Sogn.

Om Lærerne eller Skoleholderne, som man i ældre Tid kaldte dem, ved disse Skoler have vi kun ufuldstændige Notitser.

Hammer Skole: Simon Samsing synes at have været Lærer her 1713 (tidligere i Lundby). Frants Jakobsen Gad forekommer som Skoleholder her o. 1722—30 (tidligere i Lundby), ventelig har han ogsaa været her en rum Tid efter 1730, da vi ikke kjende nogen Skoleholder efter ham før Lars Birchedahl, der 1770 blev Degn. Denne fulgtes vistnok af Christian Frederik Runkel (begr. $26/11$

1787, 50 Aar gl.; gift $\frac{26}{11}$ 1778 med Jomfru Anna Kirstine Margrete Gottliebsdatter Hardenberg). Edvard Røring Bedsted, fornævntes Eftermand, var her til o. 1790. (Gift $\frac{5}{9}$ 1788 med Jfr. Marie Christine Vith paa Lundbygaard). Peder Hammer, fra o. 1790 til o. 1805, efterfulgtes af Søren Gade (begr. $\frac{5}{6}$ 1813, 35 Aar gl.). Julius Henrik Schou var her fra 1813 til sin Død $\frac{17}{6}$ 1851, 67 Aar gl.; havde i mange Aar været aflægs og derfor haft en Række af Hjælpelærere. Han efterfulgtes af Niels Outzen, om hvem henvises til hans Biografi i Erslews Forfatterlexicon, Suppl. II, 605—6.

Lundby Skole: Hans Nielsen, den første Skoleholder her, blev begr. $\frac{21}{3}$ 1710. Hans Danielsen var her kun i kort Tid (gift $\frac{30}{11}$ 1710 med Sara Laursdatter). Simon Samsing var her 1712, men synes Aaret efter forflyttet til Hammer. Frants Jakobsen Gad synes at have været i Lundby, før han o. 1722 blev Skoleholder i Hammer, ialfald nævnes Børn af ham, døbte i Lundby Kirke 1716 og 1720. Jakob Pedersen, begr. Midfaste Søndag 1736. Michel Winding (gift $\frac{6}{11}$ 1741 med Maren Rasmusdatter) blev som det synes o. 1753 Degn i Kjøng. Jakob Hansteen Funch var her fra o. 1753 til sin Død 1772 (formodentlig var han en Søn at Præsten Frederik Steen Funch i Østeregesborg, hvis Hustru var en Datter af Præsten Jakob Hansteen i Vordingborg). Hans Hustru, med hvem han havde otte Børn, blev begr. $\frac{14}{10}$ 1767, 40 Aar gl. Jørgen Andreas Weis var Funchs Efterfølger, begr. $\frac{22}{3}$ 1801, 75 Aar gl. Alexander Carstens var først Ejer af Nyløkkegaard i Hammer Sogn, men det maa vel være gaaet tilbage for ham, siden han tog til Takke med at være Skoleholder i Lundby. Begr. $\frac{3}{3}$ 1811, 47 Aar gl. Hans Hustru Ellen Ditzel, med hvem han havde 6 Børn, døde $\frac{1}{9}$ 1831, 66 Aar gl. (Formodentlig var hun en Datter af Præsten Hans Ditzel i Ø. Egesborg). Jonas Hougs var Student (laa paa Regentsen 1793—6). 1811 blev han Skolelærer og Kirkesanger i Lundby. »Han var en udmærket duelig og

brav Lærer«. Ved sin Død $28\frac{1}{2}$ 1825, 57 Aar gl., efterlod han 10 uforsørgede Børn, af hvilke den ældste (født $14\frac{1}{10}$ 1810 i Vejlø Sogn) endnu ikke var konfirmeret. Peder Magnus Poulsen blev hans Eftermand, men forflyttedes efter faa Aars Forløb.

Ring Skole: Den første Lærer her hed Bolandt, begr. $4\frac{1}{12}$ 1813, 69 Aar gl. Efter ham kom Edvard Samuel Blichfeldt, døde $17\frac{1}{4}$ 1819, 37 Aar gl., ugift. Skjønt han forholdsvis var ung, havde han i flere Aar været aflægs og var indstillet til Afsked. Knud Kirchhoff, Student, født $27\frac{1}{9}$ 1796, blev 1818 Hjælpelærer hos Blichfeldt og 1819 hans Eftermand. Maatte tvungen af Omstændighederne $11\frac{1}{2}$ 1820 ægte en Bondepige i Ring. Døde $9\frac{1}{4}$ 1843.

Faarup Skole: Christen Madsen Glud var Lærer her fra o. 1814 til o. 1820, da han frasagde sig Embedet, som han ikke kunde leve af paa Grund af den Andel, han skulde betale i Degnen Birschdahls Pension. Derpaa var Skolen i et Par Aar nedlagt, af Mangel paa Ansøgere. Johan Anders Theodor Fog var Skolelærer her 1822—6, da ogsaa han frasagde sig det usle Embede og søgte sig en anden Næringsvej. Lavrits Jensen var her saa i nogle Aar, indtil han blev Skolelærer og Kirkesanger i Lundby, i hvilken Stilling han døde $5\frac{1}{11}$ 1834, 31 Aar gl. Han efterfulgtes af Erik Engelbreth Jørgensen, tidligere Lærer i Bakkerup i Mørke Sogn.

Katekismusundervisning for 300 Aar siden.

Ved **Holger Fr. Børdam.**

Naar man sysler med den ældre Tids kirkelige Liv, saa paatrænger sig det Spørgsmaal, hvorledes Kristendomsundervisningen foregik i en Tidsalder, da Bøger ikke spillede den Rolle som i vore Dage, baade fordi de vare sjældnere, og fordi kun de færreste kunde læse, og da den fortællende Methode, som nu jævnlig for en Del erstatter Bøgerne, heller ikke anvendtes. Som Svar paa dette Spørgsmaal kan først bemærkes, at Præsternes Prædikener vistnok da udfyldte en større Plads, hvad den egentlige Undervisning angaar, end i vor Tid, ikke dog fordi de vare bedre end dem, som nu høres, men dels fordi de mere vare beregnede paa ligefrem Belæring, dels fordi saa godt som alle Menighedens Medlemmer hørte dem hver Søndag og Helligdag. Det var desuden paalagt Præsterne hver Søndag at oplæse et Stykke af Luthers Katekismus med en kort, saa vidt mulig altid i de samme Ord fattet Forklaring, hvorved det hele uvilkaarlig fæstede sig i Tilhørernes Erindring. Ved Forberedelsen til Altergangen eller det private Skriftemaal prøvede Præsterne, hvad Menighedens Medlemmer kjendte af deres Børnelærdom, og hvor Uvidenheden var alt for stor, bleve vedkommende afviste. Degnene paalaa det at forsamle Ungdommen enten byvis eller under eet og foresige dem Børnelærdommens Ord. En Tid i det

16de Aarhundrede gik Fordringen ikke højere, end at de skulde samle dem i det mindste tre Gange om Aaret — ved de høje Fester — men siden høre vi, at de hver Søndag Eftermiddag ved Kirkeklokken skulde kaldes sammen. Vi finde ogsaa Spor til, at medens Præsten skriftede de ældre i Kirkens Kor, samlede Degnen de unge om sig ved Døbefonten nede i Kirken og underviste dem. Fire Gange om Aaret — ved Tamperdagstide — skulde Præsten desuden prøve Ungdommen i Børnelærdommen, ligesom han i det hele skulde føre Tilsyn med, at Degnen gjorde sin Gjerning fyldest.

I hele denne Undervisning blev i Almindelighed kun lagt Vægt paa at øve Hukommelsen i at bevare og gengive Hovedstykkerne af Katekismus. Angaaende Forstaaelsen synes man sædvanlig at have ment, at den kom af sig selv. Imidlertid ser man dog, at enkelte af de kirkelige Tilsynsmænd have haft Øjet aabent for, at en væsentlig Mangel var tilstede, naar man ikke stræbte at sikre sig, at vedkommende fik den rette Forstaaelse af det lærte, og have søgt at bøde paa Mangelen ved populære Hjælpe-midler for Præster og Degne, sigtende til at gjøre »den bogstavelige Kristendom« — som man i ældre Tid sagde — mere frugtbringende. Et Par saadanne Vejledninger er det, vi her skulle fremdrage, den ene i det latinske, den anden i det danske Sprog, den første fra Slutningen af det 16de Aarhundrede, forfattet af Biskop Mogens Madsen i Lund, den anden omtrent fra samme Tid, men af en ubekjendt, dog rimeligvis skaansk Forfatter. Begge findes i et gammelt Haandskrift, der gjemmes i Univ.-Bibl., Don. var. 125, 4to, hvis Hovedparti, som jeg forhaabentlig ved en anden Lejlighed skal komme tilbage til, er en af ovennævnte Biskop Mogens Madsen foranstaltet Sammenstilling af Synodalmonita, udstedte af de fire første evangeliske Bisper i Lund.

Examen Catecheticum.

Præfatio in Examen Catecheticum.

Magna est multorum, non Diaconorum tantum, sed et Pastorum et Præpositorum forte quorundam oscitantia, qui in tradendo Catechismo satis esse putant, si verba tantum Decalogi, Symboli et cæterarum partium eiusdem teneat iuventus, vel alii ad Synaxin admitti cupientes, nec sententia satis intellecta, nec usu recitationum illarum cognito. Quod animadvertentes Pastores et Præpositi nonnulli cordatiores, unam aliquam et simplicem formam, qua in instituendis in Catechismo rudioribus, et iisdem postea examinandis, uti quis possit, vel uniformitatis caussa sibi et aliis præscribi a me petierunt. Eorum honestæ prorsus ac piæ petitioni eo sum libentius obsequutus, quod non ignorem, quam utile sit ac omnino necessarium in doctrina Catechetica, quæ compendiaria compræhensio est, ac veluti medulla totius doctrinæ coelistis, et unica salutis via, recte institui iuventutem et alios omnes Christum professos. Rem autem omnem paucis quibusdam quæstionibus seu quæstiunculis compræhensam Præpositis communicandam censui, si cui forte placeat his vestigiis insistere. Quod si quis erit, qui meliorem et magis compendiarium viam monstrare volet aut poterit, haud invitus id feram, modo sic omnia conficiat, ut usus quoque et genuina sententia recitationum illarum intelligatur. Sine usu enim haud scio, quid profuerit verborum simplex seu cognitio seu recitatio. Notum enim est vulgare illud: Legere et non intelligere, est negligere. Hac igitur forma Præpositi fruuntur licet cum suis Pastoribus et Diaconis, donec quid detur melius, ac valeant quam optime.

Magnus Matthias S. L.

Examen Catecheticum.

1. Quod est tibi nomen?

Rsp. Petrus: Anna etc.

2. Quando hoc nomen adeptus est?

Rsp. In Baptismo ante annos N.

3. Quid accidit in Baptismo tuo, et cujusmodi sponsio facta est? Nam non dubito, quin te de eo monuerint vel parentes vel patrini, qui pro te sponderunt?

Rsp. Tota Trinitas in gratiam me recepit, remissis simul peccatis omnibus, quod ablutione aquæ significatur, cum qua conjuncta est remissio peccatorum, quæ fit per sanguinem Christi. Ego vicissim fidem et obedientiam promisi me præstiturum Deo per totam vitam.

4. Quid potissimum in nobis requirit Deus?

Rsp. Poenitentiam.

5. Quid est Poenitentia?

Rsp. Conversio ad Deum, quæ consistit in vera contritione, fide beneficiorum Christi, et nova obedientia.

6. Quid est contritio?

Rsp. Agnitio et fuga peccati una cum dolore de eodem commisso.

7. Quomodo agnoscitur peccatum?

Rsp. Per Legem Dei seu Decalogum.

8. Recita Decalogum.

Rsp. Ego sum Dominus Deus tuus etc.

9. Quare data est hæc Lex?

Rsp. Ut peccato agnito, et intellecta iræ Dei magnitudine, ad eundem vera animi humilitate confugeremus, et veniam peteremus ab eo, cujus immensa semper extitit bonitas et misericordia.

10. Unde nobis constat de Dei misericordia, quod immensa sit?

Rsp. Ex Symbolo.

11. Recita Symbolum.

Rsp. Credo in Deum, Patrem omnipotentem etc.

12. Quæ est summa Symboli hujus?

Rsp. Deus Pater cum Filio et Spiritu Sancto condidit et conservat omnia, homines quoque et Ecclesiam. Idem Deus filium suum nobis donavit, ut assumpta natura

nostra, pro nobis sustineret acerbissimam passionem, et placata ira æterni Patris, vitam nobis mereretur sua gloriosa resurrectione, qui in Coelum quoque ascendens interpellat pro nobis, venturus aliquando ad iudicandum vivos ac mortuos in fine seculi. Ab hoc ipso Patre et Filio procedens Spiritus Sanctus Ecclesiam in hoc mundo colligit verbo Evangelii, per quod contingit omnium peccatorum remissio, fide interveniente: Quam quidem Deus Ecclesiam in extremo die resuscitabit, et vita donabit sempiterna, damnatis impiis omnibus ac impenitentibus ad æternos cruciatus et poenas nunquam finiendas.

13. Quomodo tantorum bonorum reddimur participes?

Rsp. Firma fiducia Divinarum promissionum et ardentibus precibus, quarum forma in Oratione Dominica nobis proponitur.

14. Recita Orationem Dominicam.

Rsp. Pater noster, qui es in Coelis etc.

15. Quid petimus in hac Oratione?

Rsp. Omnia necessaria corpori et animæ in hac et futura vita pro nobis et aliis omnibus.

16. Quomodo certi esse possumus de Dei erga nos philanthropia, et exaudiri nos a Deo?

Rsp. Per Sacramenta divinitus nobis tradita, Baptismum et Coenam Domini.

17. Recita verba Baptismi.

Rsp. A Resurrectione sua ad discipulos sic ait Christus: Data est mihi omnis potestas in Coelo et in terra: euntes ergo docete omnes gentes etc.

18. Quid significatur aquæ infusione et ablutione ea, quæ fit in Baptismo?

Rsp. Ablatio et remissio omnium peccatorum per sanguinem immaculati agni, h. e. per ejusdem passionem et mortem.

19. Recita verba Coenæ.

Rsp. Dominus noster Jesus Christus in ea nocte etc.

20. Quare instituit Christus hanc Coenam?

Rsp. Ut esset commonefactio de beneficiis ejusdem erga genus humanum. Unde etiam dicit: Hoc facite in mei commemorationem. Arctissime enim se nobis associat, animas nostras pascens præcioso suo corpore et sanguine ad vitam æternam.

21. Nunquid alia ulla re nobis ad salutem opus est?

Rsp. Nulla plane. Summa enim totius scripturæ, in qua nobis monstratur ratio et via salutis æternæ, comparanda est Catechismus, cujus partes sunt Decalogus, Symbolum, Oratio Dominica, et verba institutionis Coenæ Dominicæ et Baptismi.

22. Hac via, vide, mi filii, contentus sis, hanc meditare per totam vitam, et in ipso quoque mortis articulo.
Amen.

Herefter følger: „Sequitur nunc superiorum quæstionum et responsionum versio Danica“; men kun Overskriften findes: „Huurledis Børn kunde forhøris y theris Børnelærdom“. Resten et ikke udført, skjønt det naturligvis har været Meningen, at enhver Præst, som vilde bruge ovenstaaende „Examen Catecheticum“, skulde have en dansk Oversættelse deraf.

I det samme Haandskrift, men med en anden Haand, findes derpaa en meget udførlig „Undervisning om Christi Legems og Blods Sakramentes rette Forstand“, affattet i Spørgsmaal og Svar. Den er neppe af Biskop Mogens Madsen. Paa sine Steder er den temmelig filippistisk, og den Omstændelighed, hvormed Maaden for Christi Nærværelse i den hellige Nadvere drøftes, viser, at den er forfattet paa en Tid, da dette var et brændende Spørgsmaal, om ikke i Menigheden, saa dog blandt Theologerne. Forfatterens Bestræbelse synes dog at være at gaa en Middelvej mellem Ubikvismen og Kryptokalvinismen, som naar han til Svar paa det Spørgsmaal, om Christus, Gud og Menneske, dog ikke er i den hellige Nadvere, svarer: „Jo sandelig, den ganske Christus er visselig tilstede, thi hvor han er, der er han baade Gud og Menneske, een uadskillelig Person; og endog den menneskelige Natur er efter vor Herres Bekjendelse udi

Himmelen *essentia sua*, med sin Værelse, da er hun alligevel enet (*unita*) med den guddommelige Natur i den evige Person, som er allesteds, og derfor siges hun rettelig at være allesteds, ikke dog med sin Værelse, men fordi hun er enet med den Person, som er allesteds. Solen siges at være hos os, thi hendes Lys, som er hos os, er føjet til Solen og skilles ikke fra Solen“.

Efter dette Stykke følger i Haandskriftet et dansk Forsøg paa at fremstille Katekismens Hovedindhold i korte Spørgsmaal og Svar. Dette skal her meddeles som en Parallel til Biskop Mogens Madsens Examen Catecheticum.

Aandelige Spørgsmaal om vor kristelige Tro.

Det første: Hvor mange Guder er der til?

Svar: Der er ikke uden en sand Gud til.

Det andet: Hvad hedder han?

Svar: Han hedder en hellig Trefoldighed.

Det tredie: Hvor mange Personer er der udi Guddommen?

Svar: Der er tre Personer udi Guddommen, som er Gud Fader, Guds Søn og Gud den Hellig Aand.

Det fjerde: Hvor mange Parter er der udi vor Børnelærdom?

Svar: Der er fem Parter udi vor Børnelærdom, ligesom jeg haver fem Fingre paa min højre Haand, som er Budordene, Troen, Herrens Bøn, Daabens Sakramente og Alterens Sakramente.

Om Budordene er fem Spørgsmaal.

Det første: Hvem haver gjort Budordene?

Svar: Det haver Gud Fader, og skrev dennem med sin egen Finger i to Stentavler og antvordede Moses dennem paa Sinai Bjerg. Exod. 32.

Det andet: Hvor kan man bedst skifte Budene?

Svar: Udi to Tavler, ligesom Gud skrev dennem i to Tavler.

Det tredie: Hvor mange Bud indeholder den første Tavle?

Svar: De tre første Bud, som lærer os, hvorledes vi rettelig skal tjene Gud her udi Verden.

Det fjerde: Hvor mange Bud indeholder den anden Tavle?

Svar: De syv sidste Bud, som lærer os, hvorledes vi skulle omgaas med vor Næste her udi Verden.

Det femte: Kan da noget Menneske fuldkomme Budordene og ved dennem blive salig?

Svar: Nej, intet Menneske kan fuldkomme dennem, men Jesus Guds Søn haver fuldkommet dennem paa mine Vegne, derfor bliver jeg salig formedelst Troen til hannem alene.

Om Troen er tre Spørgsmaal.

Det første: Hvem haver gjort Troen?

Svar: Det haver vor Herres Christi tolv Apostler gjort, siden Christus var opfaren til Himmels.

Det andet: Hvor kan man bedst skifte Troen?

Svar: I tre Parter, den første om vor Skabelse, den anden om vor Igjenløselse, den tredie om vor Helliggjørelse.

Det tredie: Hvem haver skabt os, hvem haver igjenløst os, hvem haver helliggjort os?

Svar: Gud Fader haver skabt os, Guds Søn haver igjenløst os, Gud Hellig Aand haver helliggjort os.

Om Herrens Bøn ere tre Spørgsmaal.

Det første: Hvem haver gjort Herrens Bøn?

Svar: Det haver vor Herre Jesus gjort, den Tid hans Disciple kom og begjærede af hannem, at han vilde lære dennem at bede, som S. Johannes havde lært sine Disciple.

Det andet: Hvor kan man bedst skifte Herrens Bøn?

Svar: Udi tre Parter, i Fortalen, i Bønnerne og i Beslutningen.

Det tredie: Hvilket er Fortalen, hvilket er Bønnerne, og hvilket er Beslutningen?

Svar: Fortalen er denne: Fader vor, du som est i Himmelen. Bønnerne ere de syv, der næst efter følger. Beslutningen er dette: Thi dit er Riget, Magten og Herligheden fra nu og til evig Tid, Amen.

Om Daabens Ord ere to Spørgsmaal.

Det første: Hvem haver gjort Daabens Ord og stiftet Daaben?

Svar: Det haver vor Herre Jesus gjort og indskikket, der han vilde opfare til Himmels ved Oliebjerget.

Det andet: Hvad Gavn haver kristne Mennesker af Daaben?

Svar: Daaben renser og tor os af alle vore medfødte Synder, vi have arvet af Adam.

Om Alterens Sakramentes Ord er tre Spørgsmaal.

Det første: Hvem haver gjort Alterens Sakramentes Ord?

Svar: Det haver vor Herre Jesus gjort Skjærtorsdag Aften, førend han om Natten blev fangen og gik til sin Død og Pine.

Det andet: Hvad er Alterens Sakramente?

Svar: Det er Jesu Christi sande Legem og Blod, under Brød og Vin.

Det tredie: Hvorfore annammer du Sakramentet?

Svar: Jeg annammer Sakramentet til en Stadfæstelse paa alle mine Synders Forladelse og til en Ihukommelse paa Christi Død og Pine.

Finis.

Haandskriftet indeholder endnu: „Sentenser af den helige Skrift om Enker og faderløse Børn, hvis Hjælp og Forsvar Gud siger sig at være, og befaler, at man ingen Uret skal gjøre dennem“; »En bedrøvet Enkes Bøn“; „En kort Sum over det første Guds Bud“ (1. om vor Skabelse, 2. om vor Igjenløselse, 3. om vor Helliggjørelse); og sluttelig forskjellige Bønner).

S m a a s t y k k e r .

VII.

Om Salmedigteren Peder Nielsen Kjøge.

I Anledning af at Pastor Skaar i Kirkehist. Saml. 3. R. II, 761 f. har henledet Opmærksomheden paa ovennævnte, forhen ubekjendte eller dog ikke ændsede Salmedigter, har Lærer Jørgensen i Kistrup meddelt os følgende Uddrag af forskellige Tingbøger, der oplyse et og andet om hans Livsforhold.

D. ¹²/₁₂ 1663 har Thingskriver paa Baag Herredsthing Peder Nielsen til Salling Herredsthing stævnet Henrik Wrangel, Foged til Sandholt, med hans Hustru Kirstine sl. Kristoffer Andersens, Ditlev Jensen paa Nybøllegaard, Peder Baltzarsen, Raadmand og Handelsmand i Svendborg, paa sin Hustru Kirstine Kristoffersdatters Vegne, Vidner at paa-høre, at det Brev, som sl. Kristoffer Andersen fik af Peder Nielsen af Dato 1648 in Octobri, som lyder paa 100 Sldr., var udgivet, fordi Kristoffer Andersen vilde eller skulde frastaa Baag Herreds Thingskriveri til Peder Nielsen, og at Kristoffer Andersen Aaret forud var bleven Landsthingskriver. (Salling Herreds Thingbog).

D. ¹⁷/₆ 1667 fører P. Nielsen Thingsvidne for, at Kristoffer Andersen var Landsthingskriver og Herredsskriver ved Baag Herredsthing, til P. Nielsen blev beskikket til at være Herredsskriver af Jørgen Brahe. (Baag H. Thingb.).

D. $\frac{6}{10}$ 1663 kjøber han en Gaard i Turup af Hans Thorsen paa de Vilkaar, at han skal give H. T. 100 Sldr., lade H. T. opføre et Hus udfor Byens Vanding, hvortil skal lægges en Kaalhave og 4 Ørter Land i alle Marker. Naar H. T. og Kone dør, skal samme Hus falde til P. Nielsen. Hans Thorsens mindste Barn, Mads Hansen, skal P. Nielsen tage til sig og lade oplære til at læse og skrive, til han bliver myndig og kan tjene sit Brød hos andre. (Baag H. Thingb.).

Den ovenfor berørte Proces med Kristoffer Andersens Arvinger er vistnok gaaet P. N. imod, som det synes at fremgaa deraf, at han paa Thinget $\frac{2}{12}$ 1667 lovbyder sin Ejendomsgaard i Turup til Ane Mogensd. sl. Ditlev Jenses, og $\frac{3}{2}$ 1668 giver hende Skjøde derpaa. Han forbeholder sig 2 Huse, der vare opførte paa Gaardens Grund.

D. $\frac{15}{9}$ 1673 nævnes Peder Nielsen som Raadmand i Assens.

D. $\frac{26}{4}$ 1695 var Herredsskriver og Byfoged i Assens, Peder Nielsen, ved Sygdom fraholdt Thinget, som Byskriver Hans Lavridsen af Assens i hans Sted betjente. Han kom sig ikke mere. Den $\frac{14}{5}$ 1695 faar Peder Rasmussen af Middelfart Bestalling paa at være Byfoged i Assens og Herredsskriver i P. Nielsens Sted. Den $\frac{7}{6}$ 1695 lyses til Skifte efter sl. Byfoged og Thingskriver P. Nielsen.

Peder Nielsen skrev en ejendommelig tydelig og regelmæssig Haandskrift, uden at den just kan kaldes sirlig. Han har i Thingbogen, saa vidt jeg mindes, indført flere Vers, der den Gang, jeg gjennemgik Baag Hesreds Thingbøger, tiltrak sig min Opmærksomhed, men jeg havde for lidt Kjendskab til Tidens Poesi til at kunne dømme om, hvorvidt de vare originale, saa jeg ikke vilde ofre Tid paa at skrive dem af. Et enkelt har jeg dog taget med, vistnok fordi det er saa lidet, og det udfylder Siden i min Optegnelsesbog. Det slutter Thingbogen for 1674:

„O Gud, som alle Ting formaar
Forlene Fred til kommende Aar.“

VIII.

Om S. Jørgens Hospital i Ringsted.

Efterfølgende Aktstykker angaaende S. Jørgens Hospital i Ringsted, der her meddeles i Uddrag efter Originalerne eller samtidige Kopier i Gehejmearkivet, have tildraget sig min Opmærksomhed derved, at de vise, at de middelalderlige Former for Opholdelsen af slige Stiftelser, navnlig Udsendelsen af en Terminsbroder med Hest og Kærre for at samle Almisse, endnu bestod i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede. Ligeledes er det karakteristisk, at Hospitalets Forstander skulde indfinde sig med sin Bøsse, naar fornemme rejsende kom til Byen, for at bede om Almisse til de fattige.

1585, 27. Januar. Kong Frederik II gjør vitterligt at have undt og bevilliget Forstanderen for S. Jørgens Hospital i Ringsted paa de fattiges Vegne Kronens Part af Korn-tienden af Allindemagle Sogn, naar denne Tiende efter den nuværende Ihænde-haver blev ledig. Den maatte alene anvendes til de fattiges Gavn og Bedste.

1599, 5. Februar. Peder Krage, Sognepræst i Ringsted, Christoffer Jensen, Jørgen Hansen, Borgmestere, og Claus Pedersen, Raadmand sammesteds, gjøre vitterligt, at de have forligt Hans Søfrensen, Forstander i S. Jørgens Hospital i Ringsted, med Lauge Beck til Førslev, Befalingsmand paa Ringsted Kloster, som paa Kongens Vegne førte Klage over Hospitalets slette Forvaltning af bemeldte Hans Søfrensen. — Kirken, hvori de fattige havde deres Bolig, var „offuendehalet“ nedfalden, Kirkegaardsmuren nedbrudt og Gaarden forfalden, saa at Stuelængden ikke længere duer. Hans Søfrensen har ikke gjort Regnskab i 13 Aar; han er en gammel, fattig, skrøbelig Mand, som intet kan erstatte. — Lensmanden har da nu bevilget at istandsætte Kirken, saa at de fattige kunne have bekvem Værelse deri; han skal oppebære dertil Allindemagles Tiendeafgift, indtil Omkost-

ningerne ere betalte, derefter tilfalder den igjen de fattige. Derimod skal Hans Søfrensen opbygge Stuelængden af ny. Ligeledes fastsættes, hvad han maanedlig skal give de fattige af Fetalie. Han skal ogsaa lade en Karl med en Hest og Kærre drage i Termin at tigge for de fattige, og dersom Terminsbroderen er flittig, faar han $\frac{1}{3}$ af Almissen. Hans Søfrensen skal holde en Bøsse, hvormed han selv eller Terminsbroderen omgaar og beder om Almisse, naar en fremmed Adelsmand kommer til Byen eller Landstinget. Sognepræsten skal have Nøglen til denne Bøsse.

1614, 21. December. Vilhelm Dresselberg til Vindinge, Befalingsmand paa Ringsted, gjør vitterligt, efterdi Hans Søfrensen, Forstander og Tilsynsmand i S. Jørgens Gaard i Ringsted, paa Grund af høj Alder og Skrøbelighed er fraaraadt denne sin Bestilling, saa har han med Sognepræsten Hr. Peder Krages og Jørgen Nielsen Borgmesters Raad og Vidskab undt og tilladt, at Mourids Inguorsen maa samme S. Jørgens Gaard og Hospital igjen bekomme, med Have- rum, Ager og Eng og alt Tilliggende inden og udenbys, samt anden Hospitalets Indkomst, med Afgiften af Allinde- magle Kongetiende, at nyde, bruge og beholde fri uden al Afgift her til Klosteret; dog med den Kondition, at han skal fly, bygge og forbedre paa Gaarden og Husene; strax skal han give hver af de 4 Alumner 6 Rdl., som dog ikke maa anses som Stedsmaal, men som Kjendelse. Dernæst skal han holde Kontrakten af 1599 angaaende de fattiges For- syning med Victualier.

1619. Register paa den Indtægt, Hans Nielsen, For- stander i Helliggestes i Ringsted, har haft i Aaret 1618—19 for dermed at underholde 4 fattige. — Hospitalets samtlige Indtægter vare $73\frac{1}{2}$ Daler 1 Mk. 6 Sk., af følgende Ejendomme: Allinde Tiende ($2\frac{1}{2}$ Pd. Rug, 3 Pd. 8 Skp. Byg); S. Jørgens Gaards Jorder; 1 Gaard i Tokkerup og 1 Gaard i Hømb. Udgiften var: Brød 13 Dlr., Øl 22 Dlr. 3 Mk. Flæsk 13 Dlr., Lammekroppe 9 Mk. 12 Sk., Gaasekroppe 4 Mk. 14 Sk., Nødekjød 13 Dlr., Byggryn 9 Mk. 9 Sk. Summen af den aarlige Udgift 78 Dlr. 1 Mk. 2 Sk. Under- skud 17 Mk. slet 12 Sk. — Sparebøssen uddeler Sogne-

præsten mellem de 4 fattige. Af Termineriet faar den, som gaar i Herredet, $\frac{1}{3}$ og de fattige $\frac{2}{3}$ Dele.

1619—20. Fortegnelse over Ringsted S. Jørgens Hospitalsgaards Jordebogsindtægter, som Forstanderen Hans Nielsen oppebærer. — Markerne ere Stubbemarken, Vellummarken og Aamarcken. 2 Bøndergaarde (1 i Hømb, Ringsted Hrd., og 1 i Tokkerup, Voldborg Hrd., Allerslev Sogn). Kong Frederik II har tillagt Hospitalet Allindemagle Kongetiende ($2\frac{1}{2}$ Pund Rug og 3 Pund 8 Skp. Byg). — Af Hospitalets Indkomst underholdes 4 fattige vanføre Kvindfolk; enhver af dem holder selv sin Seng. — Stedsmaal af Godset, Termineriets Udbytte, de fattiges Bøsse og hvad ellers gives, dele Sognepræsten og Borgmester iblandt de fattige, dog en Part deraf forbygges paa Kapellet, hvori de nævnte fattige have deres Vaaning.

1620, 5. Januar. Axel Urne til den kgl. øverste Sekretær Niels Friis til Krastrup angaaende Ringsted Hospital. Han har faaet Kongens Befaling om at indsende en rigtig Jordebog over Ringsted Hospitals Indkomst samt Forstanderens Regnskab og en Fortegnelse over Alumnerne. Han sender derfor de ovenfor anførte Stykker. Om Hospitalets Fundats vides intet.

IX.

Kollekt til de fra Salzburg fordrevne evangeliske Kristne, 1732.

I Christian V's Tid udstedtes en overvættets stor Mængde »Bækkenbreve« eller kgl. Tilladelser for Folk i Nød til at drage omkring i Landet og bede Godtfolk om Hjælp og faa Bækkener udsatte for Kirkedørene (i Kjøbstederne især) for deri at indsamle milde Gaver. Saadanne Breve udstedtes for Mennesker, der led af uheldredelige Sygdomme, for saadanne, hvis Huse og Ejendomme vare for-

tærede af Luerne ¹⁾, for Skippere, der havde sat Skuden til, for Folk fra Skaane, der havde mistet deres Gods og Formue i den skaanske Krig, og for andre, der vare forarmede ved andre særlige Ulykkestilfælde, for Jøder, der vare gaaede over til den kristne Tro, for mangfoldige, der vare geraadede i tyrkisk Fangenskab i Algier, og som deres Slægtninge ønskede at »ranzonere« eller løskjøre, samt endelig for forskellige Udlændinge, især saadanne, der vare komne i Nød ved deres Overgang til den lutherske Bekjendelse, ligesom ogsaa for lutherske Kirker udenlands, der opførtes i Egne, hvor andre Bekjendelser vare de herskende. Det var en nem Maade for Staten at affinde sig med saadanne Krav!

Ogsaa i Frederik IV's Tid og senere fortsattes med denne Indsamlingsmaade, om end ikke i saa stort Omfang. Neppe har dog nogen Kollekt i hin Tid givet større Udbytte end den til de ulykkelige evangeliske Kristne, der 1731 for deres Tros Skyld bleve fordrevne fra de salzburgske Lande. Ved kgl. Reskript af 25de April 1732 paabødes Udsættelse af Bækkenerne fra Kirkerne i Danmark og Norge til Bedste for disse. Af Bispernes Indberetninger, der gjemmes i Gehejmearkivet, ses, at Udbyttet var følgende af

Sjælands Stift	3352 Rd.	4 ¹ / ₂ Sk.
Fyns Stift	517 -	57 ¹ / ₂ -
Aalborg Stift	230 -	» -
Viborg Stift	251 -	81 -
Ribe Stift	409 -	31 -
Aarhus Stift	604 -	9 -
Agershus Stift	1449 -	72 -
Trondhjems Stift	216 -	» -

7030 Rd. 63 Sk.

¹⁾ Blandt saadanne findes et fra c. 1690 for »Fru Anne Sofie Friis, afg. Peder Munds, som formedelst ulykkelig Ildebrand med 4 faderløse Børn i Armod er geraadet« — altsaa en adelig Person. (En stor Samling Bækkenbreve findes i Fyns Bispearkiv, Stiftets alm. Breve 212).

Det bemærkes, at Gjentofte og Lyngby Sogne i Sokkelunds Herred manglede, og at Indberetningerne fra Biskopperne i Christianssands og Bergens Stifter endnu ikke vare indkomne.

X.

Indberetning til Biskop P. Hersleb om Arkivet paa Egholm.

At Sjælands bekjendte Biskop Peder Hersleb interesserede sig for gamle historiske Sager, fremgaar af Katalogen over hans Bogsamling (Bibliotheca Herslebiana), der viser, at han har ejet ikke faa gamle Dokumenter, hvoraf de fleste vistnok endnu findes i Arkivet paa Gavnø. Et Vidnesbyrd om denne hans Interesse afgiver formentlig ogsaa følgende Indberetning til ham fra Præsten i Skiby i Horns Herred, meddelt efter Originalen i Kgl. Bibliothek.

Høyædle og Høiærværdig Herre

Høigunstig H. Biskop og Fader!

Da Jeg længe havde vidst, at der var en temmelig Deel gamle Pergamenter og Breve paa Egholm Gaard, gik Jeg omsider til Den Høi-Velbaarne Frue, Fr. Geheime-Raad-Inde Rosenkrantz Selv, og taledede der om, og tillige foreviiste Deres Excellences Hr. Stifts-Befalingsmandens, samt Deres Høiædle Høiærværdigheds Skrivelse den Sag angaaende, hvor efter Den Høi-Velbaarne Frue var saa gunstig, kort for hendes Reise til Kiøbenhavn, at lade mig tilstille 50 Stykker gamle Breve, hvoriblant ere 5 Stykker Papiirs, de øvrige ere alle Pergaments, og ere de moxsen alle, hvad Brevene i sig selv angaaer, reenligen og vel conserverede, som og eendeel af de mangfoldige vedhængende Ind-Seigle ere nogenledes kiendelige, men nogle ere beskadigede og nogle aldeles borte; Jeg haver efterseet nogle af dem, nemlig:

Et Pergaments Brev, som er et Gade-Stevne Vidne, hvilket Nicolaus Krummedik har taget i Wensløf, og hvor til adskillige fornemme Mænd har været indkaldede, for hvilke Nicolaus Krummedik har fremviist sin Adkomst paa Bro Mølle; det er skrevet paa Latine og udgivet 1365. Af de vedhængende Seigle ere 5 i Behold, indsvøbte i Blaar, og er dette det eldste mig iblant disse Breve end er forekommet.

Et dito skrevet paa den Tids Tydsk, som begynder saaledes: Ik Her Jones Salik Ridder bekenne etc. og sluttes med disse Ord: ghescreven na godes boret Dusent jar Ver Hundert jare in Sancte Kanutes Thage des hilgen konighs, som vel skal være Aar 1400. Indholden er ellers, at hand selger og skøder en Gaard i Wejlebye til Præbiørn von Podebusch.

Et dito Dansk, at Knud Andersen af Svanholm har solt nogen Jord i Fersløf lille til heehlik [hetherlik] Father med Guth og Herræ Jenes med Guths nathæ Biscop i Roskilde, udgivet 1417.

Et dito tydsk, at Henning von Podebusch haver afstaaet Egholm til Claus von Podebusch, udgivet Aar 1435.

Et dito dansk, Jens Due, Ridder, paa Krageholm hans Forskrivelse til Boe Jensen af Svenstrup, hvorved hand pantsætter noget Gods i Wejlebye i Fersløf Sogn, dat. 1455.

Et dito, at Torben Bille affstaar til Jens Due hans Rettighed i Fersløf lille Mark, udgivet 1463.

2de Konning Christian den Førstes Laasebreve af 1470 og 71.

Et dito Konning Christian den Andens af 1513.

Et dito Konning Fridrich den Førstes af 1525.

Et Pergaments Brev, udgivet af Erke-Bispen i Lund 1508, begynder saaledes: Vi Birge med Guds Naade Erke-Biscop i Lund, Sverrigs Fyrste og Pavens Legat, gjør vitterligt etc., det angaar noget Jordegods.

Et Kirke-Stevne Vidne skrevet paa Papiir, udgivet af Sogne Præsten i Sæbye Peter eller Pater Samsing, samt fleere angaaende Bramsnæs, taget 1471.

Et Pergament Brev: Jep Jensen Høveds-Mand paa Abrahamstrup med fleere ang. Skiell imellem Fersløf og Fersløflille Marker, udgivet 1475.

Et dito, Niels Hachs Skiøde paa hans Part i Egholm til Eiler Hach, udgivet 1484.

2de dito, Broder Peder Andersen paa Sorte Brødre Closter i Roeskilde selger af Trang og skiøder nogle Gaarde i Wellerup, dat. 1534 og 35. Det Sorte Brødre Closter er nu Jomfru Closteret i Roeskilde.

Af saadan Beskaffenhed er de fleeste af de øvrige, hvilke og for den største Deel ere af det 15tende Seculo; Jeg skulde ei undlade dette for Deres Høiædle Høiærværdighed underdanigst at anmælde, men maae derhos erindre, at ifald de høie Herrer for Magazinet¹⁾ vilde forlange disse Breve til nærmere Eftersyn, der da maatte giøres Begiæring herom til Frue Gehejme-Raad-Inde Rosenkrantz Selv, som nu er i Kiøbenhavn, som Jeg og troer, at, om Herskaberne ved Herre-Gaardene, fornemmelig ved de Gaarde, som stændig har været besiddede af Adelige Familier, Selv bleve tilskrevne om slige gamle Breve, som kunde være i deres Eie, mangfoldige Curiositer vilde opdages, som nu ligge hen og opædes af Ælde eller kastes hid og did, indtil de blive borte. Jeg er stedse næst en glædelig Juule Festes samt al Vel-signelses trolige Forynskning

Høiædle og Høiærværdig Herre,
Høigunstig Hr. Biskop og Fader,
Deres Høiædle Høiærværdigheds
underdanigste Tienere og
trolige Forbedere
P. Gødesson.

Schibbye d. 19 Decembr.
1747.

Udskrift Høiædle og Høiærværdig Herre, Hr. Mag. Peder
Hersleb, Biskop over Sjellands Stift og General
Kirke Inspector à Kiøbenhafn.

¹⁾ Danske Magazin.

Morten Reenberg's Levned.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

En højst ejendommelig Personlighed fra Slutningen af det 17de og Begyndelsen af det 18de Aarhundrede var Mag. Morten Reenberg, der døde 1736 som Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn og Stiftsprovst. Helveg betegner ham som en »snurrig Særling«¹⁾. Men uden at nægte, at han havde en Del Særheder, mener jeg dog, at han var noget andet og mere end det, man almindelig betegner ved Ordet »Særling«. Thi ikke blot var han i sin Tid agtet som en ualmindelig begavet og nidkjær, kristelig Præst, men han var tillige en kraftig Personlighed, som faa, med en slagfærdig Vittighed til sin Raadighed, hvilken han rigtignok lod temmelig frit Løb, uden Hensyn til hvor han talte eller hvem den ramte. Han havde Venner og Beundrere i alle Lag af Samfundet, men ogsaa Fjender, navnlig efter at han havde gjort skarp Front mod Pietismen. Dog er det kjendeligt, at Vennerne vare i Overtallet, og Fjenderne veg helst til Side for ham, da han ikke var god at bides med. De fattige og forladte havde i ham en trofast Ven. Hertil kunde endnu føjes, at han besad en stor Lærdom, skjönt den ikke har givet sig Vidnesbyrd i trykte Skrifter, og en klar Forstand.

¹⁾ Den danske Kirkes Historie efter Reform. 1ste Udg. II., 20.

»Den oplyste og kjække Mand«, »Manden med det lyse Hoved og det flydende Sprog«, kalder Johan Paludan, der nøje kjendte hans Virksomhed paa Møen, ham i sin Beskrivelse over denne Ø. I et og andet minder han om Holberg, hvis ældre samtidige han var. Ligesom denne havde han en Tid lang studeret i England, til hvilket Land og Folk han følte sig stærkt hændragen, og hvor han havde mange Venner. Adskilligt i hans Væsen minder derfor ogsaa om den Tids Engelskmænd. Maaske vilde han bedre have passet som Bibliotheksmand eller vel endog i en praktisk Stilling; men saa meget er dog vist, at han som Præst efterlod et Minde, som længe bevaredes i stor Højagtelse.

Den Levnedsbetænelser, som her skal meddeles, er forfattet af en yngre Ven og Beundrer af ham, Frederik Monrad, der 1731 blev Præst i Aagerup og Kirkerup ved Roskilde og døde 1758. Maaske har han en Tid været Reenbergs Amanuensis; en saadan Medhjælper i sine skriftlige Forretninger plejede denne nemlig at have, ialfald i sine senere Aar¹⁾. Hans Skildring af Reenberg indeholder mange levende Træk, der for største Delen støtte sig til Mandens egne mundlige Meddelelser. Ved Udgivelsen har jeg betjent mig af D. G. Zwergius's Afskrift i Ny kgl. Saml. 2086, 4to, et Haandskrift, der ogsaa indeholder en hel Del andre Sager af og om Reenberg, af hvilke et og andet er benyttet eller vil blive det i de af mig tilføjede Noter eller i Indskud og Tillæg, der ere satte med en mindre Stil. Af forhen trykte Kilder til Reenbergs Levned er det akademiske Program ved hans Død det vigtigste. Det er optrykt i Dänische Bibliothek I, 491 fl. og oversat i C. P. Rothes Brave Danske Mænds og Qvinders berømmelige Eftermæle I, 212—35. Men nærværende, hidtil utrykte Biografi giver dog et langt mere levende Billede af Manden end hint akademiske Mindeskrift, og fortjener

¹⁾ Jvfr. foran, S. 136, Noten.

derfor vistnok at fremdrages i sin Helhed¹⁾, skjønt adskil-
ligt deraf er litterært bekjendt ved Citater hos N. M. Pe-
tersen og andre. Foreløbig meddeles første Halvdel; Resten
skal forhaabentlig følge i et senere Hefte.

Mag. Morten Reenbergs Levnedbeskrivelse,
af Frederik Monrad, Præst i Aagerup.

Morten Reenberg var født i Viborg den 18de Juni 1660. Hans Fader hed Claus Christensen, hans Moder Mette Pedersdatter, en Sønnedatter af Biskop M. Peder Thøgersen i Viborg. Faderen var ikke høj af Væxt, og det gav Anledning til, at en Adelsmand i Jylland tog fat paa ham for at ville kaste ham ud af et Vindue paa Raadstuen i Viborg, hvor Stænderne vare samlede angaaende Rigets Sager; men til al god Lykke blev det onde Forsæt ikke fuldført. Han var ellers en Borgmester, som søgte Stadens og Borgernes Bedste i sit Liv og blev almindelig beklaget i sin Død. Reenbergs Moder var anseelig af Legems Gestalt og derhos en meget forstandig og dydig Matrone. Hun var meget frugtbar og fødte i sit Ægteskab med denne hendes gode Mand saa mange Børn, at vor Reenberg var den 16de i Tallet og den yngste af 7 Brødre²⁾ Han blev indlemmet i Guds Kirke paa S. Hanses Dag, og han erindrede lige til sin Dødsdag den Dag med en særdeles Andagt.

Jeg har hørt følgende fortalt af hans egen Mund:
»Da min Moder laa i Barselseng, efter at hun havde født

¹⁾ Kun ganske enkelte uvæsentlige Smaating har jeg anset det for rigtigt at udelade. Derimod har jeg indføjet nogle Anekdoter om Reenberg, som af Forfatteren vare hensatte løst ved Slutningen af Biografien, paa det Sted, som Tidsordenen anviste dem.

²⁾ Efterretninger om disse syv Brødre og om Slægten i det hele findes i Hofmans Fundationer II, 325—6, og da navnlig i Stamtavlen foran i Tøger Reenbergs Poetiske Skrifter (Kbh. 1769).

mig, kom der en fornem Kone for at aflægge et Besøg hos hende. Samme spurgte: Men hvad vil Fru Borgmesters gjøre med saa mange Sønner? Hvorpaa hun fik dette Svar: Jeg havde nær ønsket, at det maatte gaa hende ilde! Nu faar jeg ingen flere Sønner. Og det faldt saaledes ud«. — Familien, saa vidt den har udbredt sig her i Riget, kjender een for Stamfader, som kaldtes Reinberg, hvilken var kommen ind her i Landet i den kejserlige Krig¹⁾ og var uden Tvivl født ved Rhinstrømmen. Familien bruger derfor i deres Signeter en afskaaren Vinstok med tvende Vinranker om. At de alle forandrede deres Tilnavn fra Clausen til Reenberg, skete af den Aarsag, at en Student af samme Navn blev efter Fortjeneste straffet, da han havde været Spion for de Svenske her og for os der²⁾.

At komme igjen i Særdeleshed til vores Reenberg, da var han overmaade hengiven til Søvn til sin Alders 7de Aar, saa at hans Forældre sørgede derover. Han sad gjerne og sov under sin Faders Skriverbord i en Lade, hvilken han lod siden indfatte i en Dragkiste. — Hans Fader døde ham vel tidlig fra³⁾, og hans Moder maatte da besørge hans og hans Sødskendes Optugtelse, hvortil hun havde baade Forstand og Midler. Hvor aarvaagen hun var i denne vigtige Sag, kunne disse Poster tjene til Bevis paa. Hun gik selv ofte i Froprædiken og saa' efter, om og hendes Sønner, som gik i den offentlige Latinskole, vare der. Hun passede paa, hvad Bog de læste i og tog den hemmelig bort fra dem for at lade andre, som forstode sig derpaa, sige hende, om Bogen var nyttig og god. Det tildrog sig engang, at vor unge Reenberg læste i Ovidii Bog De arte amandi. Hun sneg Bogen til sig;

¹⁾ Denne Tidsangivelse kan ikke være rigtig.

²⁾ Herved menes aabenbart Student Ove Clausen Helmer, om hvem nærmere Oplysninger findes i mit Skrift om Studenternes Deltagelse i Kjøbenhavns Forsvar 1658—60. S. 120—30. 193—8.

³⁾ Den 11. December 1671, ifølge Stamtavlen i Tøger Reenberg's Poetiske Skrifter.

da hun ved at vise andre den havde faaet at vide, at Bogen var skadelig for unge Mennesker, revsede hun ham derfor tilstrækkeligen. Dette skete uden Tvivl, efter at han var sat i den offentlige Skole; thi han havde først paa nogen Tid Skolemester hjemme. I den offentlige Skole aabnede hans Hjerne sig Tid efter anden kjendelig og forunderlig, saa han gik Skolen snart igjennem og blev af Rektor, Mag. Johannes Juulby, forsendt til Akademiet Aar 1677 i sin Alders 17de Aar. Han blev altsaa Student. Examen philosophicum tog han Aar 1678¹⁾, og Theologicum Aar 1682²⁾ den 17de December under D. Jens Bircherod og D. Johannes Lassenius, og fik Laudabilem. For Dimis prædikede han 1683 under D. Jens Bircherod. Derpaa besluttede han at rejse udenlands med sin Broder Peder, som var af Alder den næste for ham. De fulgte deri deres fem ældre Brødres Exempler, hvilke alle havde besøgt høje Skoler og blev alle siden berømmelige, lærde og duelige Mænd.

Vor Reenberg og hans Broder droge først til Glückstadt til den store Theolog D. Peter Zitscher, som var Slots- og Garnisonspræst, efter at han tilforn havde været i Kjøbenhavn Enkedronning Sophie Amalies Hofprædikant og Skriftefader. Om denne grundlærde og meget veltalende Mand, som havde været Konrektor i Nykjøbings Skole paa Falster³⁾, havde vor Reenberg fattet høje Tanker, medens han prædikede paa Amalienborg, og til ham bragte han et Recommendationsbrev fra sin ældre Broder, Hr. Tøger, som var særdeles vel bekjendt med ham. Ved denne Lejlighed maa jeg erindre, at velbemeldte Hr. Tøger Reenberg

¹⁾ Fra Aaret 1690 haves et lille trykt latinsk Digt af Reenberg i Anledning af Søren Sevels Magisterpromotion. Denne Sevel var Reenbergs Bysbarn fra Viborg, og mange Aar efter blev Reenberg hans Efterfølger som Sognepræst ved Frue Kirke i Kbhvn. (Digtet findes afskrevet i Ny kgl. Saml. 2086. 4to.)

²⁾ Wiberg har II, 124: 1681.

³⁾ Jvfr. Im. Barfod, Den falsterske Gejstlighedens Personalhist. I, 95.

er den store Mand, som siden blev Landsdommer i Jylland, hvilket er noksom bekjendt. Han havde først lagt sig efter Theologi, og jeg har set Nov. Testam. af Stephani Edition, hvori han havde skrevet mange Noter, især af Hammond. Saasom han gik engang fra sin Prædiken, besluttede han at forlade Theologien og at studere Jura. Ikke desto mindre har han oversat af Engelsk paa Dansk den Bog, som i det første Sprog kaldes: *The whole Duty of Man*, og i vores: *Et Menneskes Skyldighed mod Gud, sig selv og sin Næste*. Hans Navn var stort, saa vidt han var en ypperlig Poet. Hans Navn er større, saa vidt han var en upartisk Dommer. Hans Dom angaaende Mariager Kloster med mere er ham et prægtigere Epitaphium, end hvad det prægtigste Marmor kan tale.

Efter dette Omsvøb komme vi til vor Reenberg igjen. Han har fortalt mig, hvorledes det gik til, da han første Gang kom til D. Zitscher med Brev fra sin Broder — paa den Maade. »Jeg traf ham paa hans Bibliothek og leverede ham Brevet. Da han havde læst det, sagde han smilende til mig: Han er vel lærdere end jeg. Jeg saa' mig om, og blev vaer, at der stod en Stok i en Krog; jeg tog samme og leverede ham den med de Ord: »Han maa ligesaa gjerne prygle mig med denne Stok, som han vil sige saadanne Ord til mig«. Indfaldet behagede Zitscher, som var meget lystig til Sinds. Hos denne brave Mand forblev han i to Aar, laa i hans Hus og studerede der ej alene Theologien, men ogsaa Jus naturæ et gentium. Han fandt her den bedste Lejlighed til at forfremmes i Videnskaberne, siden den Mands daglige Omgang var for ham som et levende Bogskab, og hans anseelige Bibliothek stod ham altid aabent for. Efter to Aars Forløb bad Zitscher vor Reenberg, at han vilde rejse til Hamborg for at kjøbe ham nogle Bøger. Da han kom hjem og havde forrettet sin Kommission, saa' han, at de Bøger, som han havde laant af Doctors Bogskab, vare borttagne, og kort derefter sagde Zitscher til ham: »Nu maa han i Guds Navn

rejse andensteds hen; thi nu kan jeg ikke lære ham noget mere«. Denne brave Mands Ihukommelse levede hos vor Reenberg, saa længe han levede, i største Æreminde og Velsignelse, og ved Anledning deraf sagde han ofte: »Man kan vel tidt lære udenfor Akademiet mere end paa det, siden Lærerne der have for mange at læse for, saa de ikke sige deres Mening, og desuden have for meget andet at bestille«. Det samme har og Richard Baxter i England ment og skrevet i en af sine Bøger.

Derpaa rejste han til Frisland og Holland, besøgte nogle høje Skoler og benyttende sig der af alle Lejligheder, som de lærde paa hvert Sted gave ham ved deres Forelæsninger og Bibliotheker. Især erindrer jeg mig, at han har sagt: »Da jeg kom til den store Jurist Vitriarius, accorderede jeg med ham paa denne Maade: Jeg vil betale min Herre en Ducat for en vis Time om Dagen, hvilken han maa fastsætte selv, paa de Vilkaar, at jeg maa spørge, og min Herre vil svare mig derpaa«. Accorden blev sluttet og holdt. Det var at ønske, at der fandtes ofte saadanne Lærere, og om Lærerne ikke kunde svare Disciplene, de da udbade sig nogen Tid til at betænke sig, efter Hr. Baron Holbergs Tanker. I Leiden gjorde han sig bekjendt med Dr. Spanheim, og da han kom ind paa hans Bibliothek, pegede samme lærde Mand paa Calovii Biblia illustrata, sigende derhos: Habeo etiam inter libros meos quædam cacatoria.

Siden gik han over til England. I London opholdt han sig en kort Tid, men forblev i Cambridge og Oxford halvtredie Aar, og imidlertid blev æret og elsket af alle. I Cambridge spiste han daglig ved den grundlærde Doct. Cudworths Bord. Saasom samme gode Mand var meget lystig til Sinds, fixerede han ofte vor Reenberg med sin lærde Datter, som da var Jomfru og siden blev gift med Hr. Masham. Hun har skrevet en Bog om »Kjærlighed til Gud«, hvilken er oversat paa Fransk. I hendes Hus døde den udødelige John Locke, som der besøgede hendes

Søns Optugtelse. Dr. Cudworth sagde engang: Germani scribunt, exscribunt, rescribunt, et Calovius est asinus scribacissimus. Og en anden: Calvinus har gjort den bedste Commentarium over Apocalypsin, fordi han ikke har skrevet derover.

Det tildrog sig, medens vor Reenberg var der, at han fortalte i et Selskab mange Ting henhørende til det Sørge-spil med den store Griffenfeld, især at hans Vaaben var taget af de danske Kongers Vaaben, at Bøddelen brød det paa Retterstedet, og at han raabte, der dette skete: »Gud bevare os, hvad gjør I, det er jo Kongens Vaaben«; samt at han sagde, da Pardon blev forkyndt: »Nu er Tragedien spillet« etc. I Selskabet var en Student, som strax meldte dette til Biskop Barlow, hvilken havde været en stor Ven af Griffenfeld. Bispen indbød derpaa vor Reenberg at komme til sig, og han ankom til Bisperesidensen en Lørdag, just paa den Tid, da der skulde holdes Aftenbøn. Han gik i Kirken, og det biskoppelige Sæde (Thronus episcopalis) blev ham anvist, hvilket var en ikke ringe Ære. Om Søndag Eftermiddag kom han Bispen i Tale, som havde Griffenfelds Skilderi hængende ved sin Seng, og da han viste vor Reenberg det, sagde han i Vrede: »Gud forbande de Danske, gror der saadanne Folk paa Træer hos dem«. Denne Herre beholdt vor Reenberg hos sig nogle Dage og tilbød ham 100 Pund Sterling aarlig indtil videre, om han vilde være hans Bibliothekar. Men vor Reenberg tog ikke imod Tilbudet, hvilket han siden mange Gange fortrød.

Han var vel bekendt med de lærde, som paa den Tid levede, og jeg erindrer hel vel, hvad han dømte om de fleste af dem. »Hyde«, sagde han, »var med al sin Lærdom, en liderlig Mand og en Deist. Han lod trykke et Ark om Sammenligning mellem Jesus af Nazareth hans Mirakler og Apollonii Thyanæi, hvilket strax blev supprimeret, og der kom ikke mere ud fra ham i den Materie. Dodwell var lærd i Tidsregningen og vel belæst i Fædrenes

Skrifter, men han var enfoldig og hengiven til Overtro. Millius forstod Græsk, men ikke Ebraisk, Syrisk etc., og hans Edition af det Ny Test. er vel et Bevis paa hans Flid, men ikke paa hans Skjønsmhed. Spencer var en Socinianer. Edw. Pocock blev i Cromwels Tid udstødt af et Collegium, hvor han var Alumnus, og det efter den Dom: propter ignorantiam ejectus, da man ellers ingen Sag kunde faa med ham. Han havde rejst i Østerland og var overmaade lærd i de østerlandske Ting. Han gjorde meget af vor berømmelige Dr. Nold. At Henrik Sike hængte sig, var uden Tvivl af en stærk Passion, som han var kommen i ved en Samtale med en anden, hvilken Aftenen tilforn havde bebrejdet ham, at han havde været Soldat; for Resten havde han levet uordentlig. Creeke, som har oversat Horats og flere Poeter, druknede sig selv«. Jeg kan og erindre, at vor Reenberg gik i Oxford paa Collegium hos den lærde Jøde Abendana, som fik Løn for at informere Studenter i Ebraisk; det faldt saa for engang, at Jøden sagde offentlig paa Collegium, at der var ingen Trolddom til. Vor Reenberg lagde Mærke til disse Ord, og som Jøden en otte Dages Tid derefter sagde frit: »De Mirakler, som der siges, at Jesus af Nazareth har gjort, skete ved Schemhamphorasch«, spurgte Reenberg: »Hvor kan Mester sige dette? Det er jo kun otte Dage siden, han sagde, der var ingen Trolddom til?« Abendana blev derover saa vred, at han gik ud af Stuen og forlod sine Collegianter. Det var, om jeg mindes ret, i Cambridge, at det Spørgsmaal: Om Christus har igjennøst alle? blev ventileret i et Selskab af lærde Mænd, hvor Reenberg var tilstede. Han sagde: »Det kan ikke være andet, end at det Spørgsmaal jo maa bejaes, og det kan jeg bevise af Loven«. De bleve alle nysgjerrige og bade ham sige sit Bevis derfor, hvorpaa han sagde: »Christus som et Menneske var efter Loven forbunden til at elske hvert Menneske, eftersom hvert Menneske var hans Næste;

følgelig maa han og have igjenløst hvert Menneske som sin Næste«. Hvorpaa Selskabet blev tavst.

I London havde han Omgang med den veltalende franske Præst de Ferguson og med La Roque eller Larocquanus, som har skrevet *Adversaria sacra* og andet hørende til de Oldsager, som angaa Kirken. Om ham fortalte han dette: »Jeg var engang med ham i Selskab, da der kom adskillige theologiske Materier paa Bane. La Rocque blev saa heftig i sin Disput, at han drog sin Kaarde. Da han var gaaet bort, sagde jeg: Jeg tør vædde, at han snart gaar over de Romersk-Katholske, siden han vil forsvare sine Meninger med sin Kaarde. Hvilket og blev sandt«. Engang traf Reenberg den berøgtede Beverland i det græske Kaffehus i London. Da denne spurgte, om hans Navn var bekjendt i Kjøbenhavn, svarede Reenberg: »*Nomen satis famosum*« — hvorover hin blev stødt.

Aar 1688, da der skete Forandring i Regjeringen i England, drog vor Reenberg til Frankrig, hvor han opholdt sig især i Paris. Han blev der bekjendt med de lærdeste Munke, fornemmelig Benedictinerne. Men om dem veed jeg intet særdeles at anføre. Hans Bartholin, som siden blev *Summus Theologus*, var samme Tid i Paris, og som han var kommen i Lav med onde Folk, bragte vor Reenberg ham derfra ved at besøge ham en Tid lang hver eneste Dag; og det var noget nær den første Aarsag til det Venskab, som Bartholin havde med ham, saa længe han levede.

Siden rejste han igjen til England, som han elskede meget, og især Cambridge, for at tage Afsked med sine Venner, nu Landet havde faaet Rolighed. Derpaa drog han atter til Holland og besøgte der paa en kort Tid de høje Skoler, hvor han ikke havde været tilforn. Siden rejste han igjen til Tydskland og opholdt sig længst i Leipzig, baade for at lære Sproget og for at høre D. Ittigii Oldsager. Medens han var der, ankom D. Philip Jacob

Spener. Vor Reenberg lod sig melde hos ham med de Ord, at »han udbad sig Hans Højærværdigheds Velsignelse«, hvorpaa han fik en ganske kort Audiens. Vor gode Hans Steenbuch, som siden blev Theologus i Kjøbenhavn, var samme Dag hos Dr. Spener og talte med ham i over to Timer. Om deri var nogen Prædestination, vil jeg lade andre dømme.

Efter at han havde været udenlands næsten syv Aar, kom han til Kjøbenhavn Aar 1690. Hvorledes han har rejst, kan man slutte af det efterfølgende, og hvorledes han syntes, at et Menneske, som studerede Theologi eller Jura, skulde rejse, kan sees af noget, som han mange Aar efter sin Hjemkomst har opsat efter Fru Gehejme-raadinde Meyererons Begjæring¹⁾.

Han bragte mange gode og rare Bøger med sig hjem, især en Samling af de Piecer, som de lærdeste Theologer i England havde skrevet i Kong Jakob den Andens Tid mod de Romersk-Katholske. Alle disse ere siden samlede og trykte i London hos Knapton, Aar 1740, 2 Vol. in Fol. under den Titel: *A Preservative against Popery in several select Discourses upon the principal Heads of controversy between Protestants and Papists: written and published by the most eminent Divines of the Church chiefly in the Reign of King James II.* Disse ere ellers de Bøger, som den bekjendte Biskop i Rochester, Dr. Alterbury, skrev til den udødelige Alexander Pope og bad ham, han vilde læse dem, og hvorpaa den sidste svarede: »Jeg har læst dem, og hvilke jeg læser, enten de, som ere med, eller imod, synes mig, at de have Ret«.

Vor Reenberg havde sat de meste af sine Arvemidler til ved sin Udenlandsrejse. Men Guds Forsyn, som havde udset ham til at blive saa stor en Lærer i vor Kirke,

¹⁾ Denne interessante, med stor Indsigt og Klogskab affattede Anvisning, dat. 1 Juni 1715, findes afskrevet i Ny kgl. Saml. 2086, 4to. Den er trykt i Tidsskriftet »Iris og Hebe«, 1794, III, 225—55.

vaagede bestandig over ham og opvakte mange brave Folk til at elske og ære ham. Især bør der rejses en Ærestøtte for den kloge, den ærlige, den veltalende Mand, Kancelliraad Brostrup Albertin¹⁾, som havde givet vor Reenberg et Kreditiv med, da han vilde rejse, at han maatte optage hvad Penge han behøvede paa hans Regning (hvilken besønderlige Godhed han aldrig betjente sig af). I hans Hus nød han al Ting frit efter sin Hjemkomst.

Vor Reenberg kom hjem som en rig Ladning, hvori han lod mange blive Participanter, uden at have gjort noget Indskud. Mag. Esaias Fleischer, Sognepræst til Helliggejstes Kirke, fattede saa stor en Godhed for ham, at han gjerne vilde haft ham til sin Adjunct og Successor. Han blev og virkelig dertil kaldet af Magistraten i Kjøbenhavn, som da havde Jus vocandi, Aar 1691, den 18 April. Men saasom Hs. Majestæt ikke vilde confirmere Kaldsbrevet, blev der intet af. Noget derefter vilde han rejse til England, i Forsæt at leve og dø der, og om dette hans Forsæt haver han fortalt mig følgende: »Kunde jeg ikke paa anden Maade fortjene mit Levebrød, saa kunde jeg i det mindste blive Korrektor hos en berømt Bogtrykker, ligesom Erasmus af Rotterdam var i Basel. Jeg tog Afsked med Biskop Bagger, som højiligen forundrede sig over mit Forsæt og bad mig endnu at opsætte min Rejse i 8 Dage. Han udvirkede imidlertid et kongeligt Kaldsbrev, dat. i Februar 1693, til mig, at jeg skulde være Feltpræst ved Forets og Sehesteds Regimenter i Flandern og tillige Feltprovst ved de Hjælpetropper, som Hertugen af Württemberg, Ferdinand Wilhelm, kommanderede mod de Franske. Mag. Johannes Dorschæus, som var hjemkaldt for at være Sognepræst i Kolding²⁾, havde

¹⁾ Højesteretsprokurator, berømt for sin store Veltalenhed; siden Generalfiskal, Ejer af Tølløsegaard. (Se Tøger Reenbergs Poet. Skrifter I, 341—7. 354—63.

²⁾ Den 31. Januar 1693 udgik der Kgbrev til Biskop Dr. Hans Bagger anlangende Mag. Johannes Dorschæus, Provst og Præst ved Auxil-

underhaanden gjort Forslag paa mig. Skrædderen stod just og tog Maal af mig til en Rejsekjortel, da Buddet fra Kancelliet kom til mig, at jeg skulde hente mit Kaldsbrev «.

Han tog imod den Vocation og blev overhørt af Bispem, som gav ham det Spørgsmaal: Cui competit jus vocandi ministros Ecclesiæ? Vor Reenberg svarede: Secundum apologiam Augustanæ Confessionis competit jus vocandi ministros Ecclesiæ soli Ecclesiæ. Han blev ordineret tilligemed Bartholomæus Deichman, som siden blev Bisp i Christiania. I Marts Maaned derpaa fik han kgl. Rejsepas¹⁾, og i samme Maaned begav han sig paa Rejsen til Armeen, og ved sin Ankomst befandt, at de 2de Regimenter Ryttere, hos hvilke han skulde staa som Feltpræst, vare næsten døde af en smitsom Syge. De faa, som endnu levede, laa adspredte uden for Lejren. Den første Gang han skriftede, bekjendte en Rytter noget angaaende et Forræderi for ham. Han sagde det paa sit behørlige Sted og skaffede Rytteren sit Pas, da Tingen blev befunden at være sand. Det tildrog sig og der, at en Rytter, som skulde hænges, protesterede, da han var kommen paa Stigen, mod Officeren, hvor han turde lade ham hænge i Kongens Mondur? Vor Reenberg havde ondt for at overtale ham til at stige ned og lade sig klæde af. — Neppes vare de tvende Regimenter komne nogenledes i Stand igjen, førend det store Slag stod ved Landen og Neervinden, hvor de Franske beholdt Marken, og hvor der blev nedlagt 30,000 Mand. Han tog da Flugten med de overblevne, og ved den Lejlighed havde han nær sat Livet til, da han faldt at Hesten, idet han vilde sætte over en stridig Strøm. Guds Forsyn føjede det saaledes, at en engelsk Feltpræst, som havde kjendt ham i Cambridge, blev ham vaer, just da han rejste Hovedet op af Vandet. Samme kaldte ham ved Navn og rakte ham sin Ridepisk,

liærtropperne i Flandern, at forløves hjem og befordres til Kald (Sjæl. Tegn.).

¹⁾ Passet (paa Latin), dat. 11. Marts 1693, findes indført i Sjæl. Tegn.

om hvilken vor Reenberg greb fat med begge Hænder, og saaledes blev forunderlig reddet. Da han havde faaet sin Hest igjen, red han og den engelske Præst op paa et højt Sted, hvorfra de længe beskuede den jammerlige Tilstand, som var i Lejren. Han har mere end een Gang sagt mig, at det Syn forekom ham, som han havde set det tilforn i en Drøm. Imidlertid som han kun havde sine vaade Klæder og kunde i 3 Dage intet faa uden bar Vand og umodne Æbler, faldt han i en stærk Feber. Det var uden Tvivl i formeldte Slag, at de Brunsvig-Lüneburgske ikke gjorde deres Pligt. En fornem Officeer af dem tog en Pistol i sin venstre Haand og skjød sig selv dermed i sin højre, fordi han vilde have en Blessure. Det tildrog sig, at samme Officeer med mange andre var siden til Gjæst hos Hr. Greve af Reventlow, og vor Reenberg var hans Sidemand. Denne Officeer vilde slaa sig til Ridder paa Præsten og talte meget uanstændigt om den Stand. Greven stødte Reenberg paa Armen og spurgte sagte: »Kan han taale det?« Hvorpaa han udbrød med disse Ord: »Man siger, at mange Jurister tale meget om Ret og Retfærdighed, men kere sig mindst derom; man siger, at mange Præster tale mest om Gudfrygtighed, og mindst øve hende; man kan og sige, at mange Officerer tale mest om Bravour, men ere dog store Kujoner. Jeg saa' med mine Øjne for faa Dage siden en Officer, som skød sig i sin højre Haand, fordi han vilde anses for en brav Mand«. Derover blev der en stor Latter, og alle saa' paa Officeren, som endnu havde Bind paa Haanden. Sagen blev undersøgt, Officeren kasseret, og det Rygte udspredt i Lejren, at en dansk Feltpræst havde givet ham sin Afsked.

Medens vor Reenberg laa syg, som før er meldt, fik han Kaldsbrev, dat. 24¹⁾ Juni 1693, paa at være Provst paa Møen og Sognepræst i Stege. Derpaa drog han til

¹⁾ I Hdskr. staar 23, hvilket Tal jeg har rettet i Henhold til Kaldsbrevet, der er indført i Sjæl. Tegnelser.

Kjøbenhavn og fik sin Kollats af Biskop Henrik Borneman, som var kommen efter Biskop Bagger. Aar 1694 [16. Maj] tog han Magistergraden under D. Caspar Bartholin, som senere blev Ridder af Danebrogsordenen. Ved sin Ankomst til Stege forefandt han sin Formands Hr. [Hans Danielsen] Gemsøs Enke, velædle Marie Margrete Bagger, Søster til Biskop Bagger. Hun var henimod 50 Aar og havde 6 Børn, 2 Sønner og 4 Døtre, hvoraf de 5 endnu vare i Opvæxt. Han saa' engang, at hun fejede Spindelvæv ned i Forstuen, hvor en Svale havde sin Rede og mange Unger derudi. Han tænkte derpaa ved sig selv, det var dog Synd, at den Svalerede skulde rives ned, og deraf tog han Anledning til at begjære hende til Ægte. Da han sagde dette til hende, spurgte hun, om han vilde fixere hende. Men da han forsikrede, at det var hans Alvor, fandt den Sag sin Rigtighed. Han havde selv ingen Børn med hende, men hendes Børn havde ej Aarsag at kalde ham deres Stiffader. D. Hans Bartholin spurgte ham ad, hvorfor han vilde tage saa gammel en Kone. Han svarede: »Jeg vil studere antiquitates Ecclesiasticas«.

Den første Prædiken, hvilken han holdt paa Provstetmodet i Roskilde, mishagede Biskop Borneman i saa høj Grad, at han udlod sig paa Konventhuset med disse uanstændige Ord: »Jeg skal ikke lade af, førend jeg ser jert Hoved sidde paa en Stage«. Vor Reenberg svarede ganske koldblodig: »Det er bedst at lade det sidde paa den Stage, som Gud haver sat det paa«. Paa samme Tid var den ærlige Peder Rasmussen, der døde som Etatsraad og var Reenbergs fortrolige Ven¹⁾, i Roskilde. Han fik den Kommission at gaa strax til Bispen og melde ham, at Provsten

¹⁾ Han nævnes ogsaa i Tøger Reenbergs Levned, S. 30, 34, 54, som en god Ven af denne. Blandt de haandskrevne Stykker af Morten Reenberg, som ere afskrevne i Ny kgl. Saml. 2086, 4to, findes ogsaa et Brev fra ham til Monsieur Graae, en Søn af Etatsraad Peder Rasmussen, skrevet i Anledning af den unge Mands forestaaende Udenlandsrejse og indholdende mange gode Raad.

hermed lagde sit Embede ned. Bispen blev noget underlig derover og sagde: det var ikke saa ilde ment. Ikke desto mindre udvirkede han en kongelig Ordre, at Provsten skulde have en Reprimande, som ses af Actis Synodalibus¹⁾.

Den omtalte Prædiken blev holdt over 1 Tim. 4, 12—13: „Lad ingen foragte dig for din Ungdoms Skyld, men vær et Exempel for dem, som tro, i Tale, i Omgjængelse, i Kjærlighed, i Aand, i Tro, i Kydskhed. Bliv hart ved Læsningen, Formaningen, Lærdommen, indtil jeg kommer«. Det Afsnit af den, som særlig maa antages for at have stødt Bispen, er Slutningen af Prædiken, der lyder som følger:

— — — „Ingen Filosofi er saa subtil, ingen Skole er saa høj, at den kan give Forklaring nok paa de tvende Bøger, en Lærer haver at studere udi, nemlig Guds hellige Skrift og det forraskelige Hjærte. Hvo som nu leder, han finder. Men hvorledes vil nu den finde, som aldrig leder, aldrig studerer! Dersom, siger Herren, Præsterne havde staaet i mine hemmelige Raad og ladet mit Folk vide mine Ord, da maatte de omvendt sig fra deres onde Vej, Jes. 23. Men hvad skal jeg sige? Hvo er nok til alle disse Ting, maa jeg spørge med min Apostel, 2 Kor. 2. Ja langt mere maa vi nu spørge derom i disse Tider, da der lægges os Byrde paa Byrde. Hvad Tid have vi til at studere? Hvad Tid have vi til at formane Syndere, at oplære de vanvittige, at besøge de syge, da vi maa leve i vort Embede, som de,

¹⁾ Om den »Reprimande«, som blev tildelt Reenberg, indeholder et Referat af Acta Synod. for 1695, som er meddelt i Paludans Magazin for Lidende II, 1, 25—6 følgende: »Saasom Dn. Præpositus Moenensis udi sin Prædiken til dette Landemøde temmelig skarpt havde exprimeret sig om adskillige Præpositorum et Pastorum gravaminibus, saasom med Agerdyrkning, Kirkeregskabers, Mandtallers Forfærdigelse osv., hvilket Bispen syntes at være imod Ritualens 22de Blad, og den høje Øvrigheds Regjering for nær talet, da blev Provsten derom for Landemødet indkaldet, sin Forseelse hermed bevist, og befalet at give sin skriftlige Cederling til videre Eftertænkning«. For nogen »kongelig Ordre« synes der ikke at være Plads, da Reprimanden blev givet ved det samme Landemøde, for hvilket den omtalte Prædiken var holdt.

der have med meget at gjøre, men ej meget at vide? Hvor tit længes vor Sjæl at sætte os som Maria hos Jesu Fødder og lære, Luc. 10, og se, vi vises bort med Martha i unyttig Syssel, ret som man vilde sige til os: Gak bort og tjen fremmede Guder! Tit i vort Embede gjøres vi til Procuratores; vi maa forstaa Loven, og hvo har sat os til Dommere? For vor Avlings Skyld gjøres vi til Bønder, for vore Kirkeregnskabers Skyld til Fogeder. Før kaldtes Profeter, som Elisæus, fra Ploven til Embedet; nu kaldes vi fra Embedet til Ploven. Før kaldtes Apostle fra verdslige Regnskaber, som Matthæus fra Toldboden, til Christi Skole, nu kaldes vi fra Christi Skole til Regnskaber. Før skulde Guds Lov søges af Præstens Læber, Mat. 2.; nu maa vi tit lade Evangelium fare for at læse Loven. Der fejler os intet uden en Profession, vi skulde endnu sættes udi, jeg mener blandt de militærske, og med det Slags Folk har vi undertiden mere at gjøre, end vi gjerne vilde. Alt dette maa vi gjerne lide som Jesu Christi Stridsmænd, 2 Tim. 2. Men hvad staa der næst efter? Ingen, som strider, indvikle sig i dette Livs Bestillinger, at han kan behage den, som annammede ham til Strid. Skulde Apostlene nu staa op igjen og se disse Tiders Tilstand! O Herre Gud! helligste Jesu! Jeg glemmer aldrig det, du sagde til Peder, da han bemødende sig om en fremmed Sag: Hvad kommer det dig ved? Følg du mig efter! Men det maa alt saa gaa til. Guds Kirke haver sine sære Periodos og Tider, og hver Tid sine Plager. Da hun var en Jomfru, blev hun plaget af Forfølgelser, der gjorde hende til en Rachel, der maatte græde over sine Børn, da hun fejlede aldrig sin Herodes, som slagtede dem. Siden gik det hende end haardere, da hendes Børn stødtes tilsammen i hendes Liv, ved Kjætterier og Vildfarelser. Men nu, hvor en David sidder paa Thronen, hvor de unge Ræve ere drevne af Vingaarden, maa hun succe. Es. 38: I Fred paakom mig en Bitterhed. Hvad Bitterhed? Hans Arvs Lod, som var hans Folk i Ægypten, tvinges ved verdslig Trældom fra at ofre. I Troen vil jeg prise de Tider salige, da Apostlene gik ud uden Pung, uden Penge i Pungen,

uden verdslig Bekymring, og forrettede deres Embede, og de havde Indkomst nok. Thi intet bør man søge af Embedet uden det, Fædrene har sagt: bonam conscientiam et malam valetudinem. Siden vi kan komme til Himlen, er det saa godt at krybe did under Jesu Kors, som at fare op paa Eliæ Vogn. Paulus haver da nu forglemt sine Lidelser og Timotheus sit Martyrdom; vi skal og forglemme vores. Hudflettes vi end af onde Tunger, korsfæstes vi end med Hjærtens Græmmelse over de mange Forargelser, vi maa se, og ingen straffer dem, ingen udrydder dem; — Gud ske Lov! det faar engang Ende! Vi kan, Gud ske Lov, staa paa disse Nebo-Bjerge og tage et Forsyn af det dejlige Land, hvor vore Fædre ere farne over. Did foer Petrus med sine Jøder, Paulus med sine Hedninger, Timotheus med sine Epheser. Moses's Ønske skal og være mit, Deut. 3. Kjære Jesu, lad og mig fare over at se dette dejlige Land, de dejlige Værelser, den Hærskare af Engle og Helgene, Profeternes og Apostlenes Tal, de førstefødtes Forsamling. Thi jeg haver Lyst til at fare herfra og være med min Christo. Amen, Amen¹⁾!

Der skal uddø mange Slægter paa Møen, inden Reenbergs Navn dør der. Han viste sig at være en hel Mand som Præst, som Provst og i de mange verdslige Ting, hvori han imod sit Sindelag blev indviklet. Som Præst var han meget nidkær i at øve Kirketugt, og det gjordes højlig fornøden paa det Sted²⁾.

¹⁾ Nogle Uddrag af denne Prædiken findes tidligere meddelte i Falletsens Magazin for Religionslærere, IV, 680—5, og i N. M. Peterssens Bidrag til den danske Litteratur Hist. 1 Udg. IV, 166—7.

²⁾ I Acta Synod. Roskild. 29. Maj 1695 findes følgende: •Mag. Morten Reenberg, Præst i Stege og Provst over Møen, contra Mette Nielsdatter, som var berygtet at leve et forargeligt Levned med Christen Rasmussen, Hattemager udi Stege. Denne Sag blev bilagt (eftersom slige Sager ikke bør gaa til Proces efter Lovens p. 278), dog gjorde baade Christen Rasmussen og Mette Nielsdatter Deprecation for Provsten, Mag. Reenberg, saa og lovede for Retten at entholde sig fra hverandre herefter og føre et skikkeligt Levned. • Et langt udførligere Referat af Sagen findes i Paludans Magazin for Lidende II, 1, 23—5.

Medens han var der, døde næsten den halve Del af Indbyggerne i Stege ved en grasserende Sygdom, og han led med de lidende, græd med de grædende. Han elskede sin Menighed og var igjen efter Fortjeneste elsket af hende. Et Bevis herpaa er dette, at da Borgerne [efter hans Forflyttelse] bleve satte i Krigsstyr, sagde de alle som een Mand: »Vi ville give af vor yderste Formue, dersom vi maa faa vor Reenberg til Præst igjen«. Som Provst opførte han sig kjærlig, tjenstvillig og fejelig imod Præsterne, skjønt nogle af dem vare vanskelige at komme til Rette med¹⁾. Da en Præst sagde til ham, at de andre vare stødte over det, at de ikke vare indbudne til hans Stifdatters Bryllup, svarede han: »Iras qui potuit ferre leonis, agnorum et potuit.« En vis Byfoged paa Møen, som var ikke for at vise sig som en Ven af Provsten, fandt sig ogsaa fornærmet over det, at han ikke var bleven indbudet til det omtalte Bryllup. Han havde hørt, at der blev en Dyreryg tillavet for Bryllupsgjæsterne. Han indfandt sig da selvbudet til Bryllupsdagen under Maaltid, og som Fiskal spurgte Provsten, hvorfra han havde faaet den Dyresteg. Provsten svarede: »Min kjære Ven, vær saa god at sidde ned, saa skal jeg strax sige eder det«. Han tog af sit Bibliothek en Bog frem og deraf oplæste for Byfogden, hvor længe et Stykke Dyrekjød kunde holde sig fersk, naar det blev handlet paa den Maade, som i Bogen stod anført; sagde derhos: »Denne Dyreryg har jeg faaet af den Herre for saa lang Tid siden og saaledes bevaret den indtil nu«. Byfogden tog Provstens Ord an for gyldige og tog til Takke med at have det saa godt ved Maaltidet som de indbudne Gjæster.

Reenberg havde som Provst paa Møen meget at bestille med Kommissionen Aar 1697, da den blev sat over

¹⁾ Maaske sigtes ved denne Bemærkning til den Sag, som Præsten Hr. Hans Olivarius i Fanebjerg rejste mod Mag. Morten Reenberg, fordi han forment sin Præstegaard for højt vurderet af denne. Sagen er udførlig meddelt hos Paludan, a. Skr. II, 1, 27—30.

Landet¹⁾. Han havde megen Fortræd med Tienderne, som ej blev givne rigtig, med Stege Skoles Reduktion og siden med Navigationsskolens Indretning²⁾. Han brød sig meget med Kirkeregnskaber, med Kirkens Reparationer etc. Han fandt der en Modstander, om hvilken han skrev til en Præst: »Pygmæus in cothurnis kan bilde sig ind, at han er Hercules«. Medens General [Samuel Christoffer] von Plessen laa med Garden der paa Landet, lagde Provsten sig ikke ud med ham, og vilde siden ikke klage over ham, da alle andre klagede. Aar 1700, da man frygtede for, at Fjenden vilde gjøre Landgang, gjorde han og sit til, at Skandser bleve opkastede, og sendte til den Ende 6 Mand ud paa sin egen Bekostning. Han kostede mange Penge paa at lade Præstegaarden sætte i god Stand og satte Overskrift over sine Døre³⁾.

Af adskillige af hans Breve, hvilke jeg har haft den Fornøjelse at læse, vil jeg anføre et og andet mærkværdigt, uden at binde mig til Tiden, de ere skrevne paa, siden den er ikke tegnet hos en Del. »Magnis viris scarabæus murmurans sordet, contumelia sueta vilescit«, var et Motto, som Griffenfeld brugte. »I Fanefjords Kirke paa Møen skal der være en Funt af en temmelig kostbar Materie«. »Jeg haver«, skrev han til Rostgaard, »et Manuskript i Eje: Christus patiens, vel feriae esuriales Aurelii Georgii Benzonii (Dani) Carmen Elegiacum. Man maa sige, at han var en Ovidius Christianus⁴⁾«. »Disse mange verdslige

¹⁾ Se Paludan, Beskrivelse over Møen I, 424 fig. 468.

²⁾ Paludan viser i anf. Skr. I, 451 fl., at det væsentlig var Reenbergs Energi, der holdt Skolen oppe, og at den sygnede hen, da han forlod Møen.

³⁾ Forfatteren har kun kjendt og anført et Par af disse Indskrifter; men da jeg i et andet Haandskrift (Ny kgl. Saml. 647. 4to) har fundet en Afskrift af dem alle, hidsættes de nedenfor som Tillæg, da disse Indskrifter ere meget karakteristiske for Morten Reenbergs hele Maade at være og udtrykke sig paa.

⁴⁾ Denne Arild Jørgensen Bentzon, en Præstesøn fra Næsby og Tyvelse, døde 1681 som Præst i Tyrsted og Uth og Provst i Hatting Hrd. (Se Leth og Wad, Dimittender fra Herlufsholm, S. 52).

Ting, som min Sjæl beknytted med, ere ikke mit Element, En Baadsmand kan ej svømme saa vel som en Fisk. Heller vil jeg skjære Strikken over, end den skal kvæle mig. Kunde en af mine Substituter blive Provst, og jeg igjen komme i hans Sted, fik jeg dog Rolighed i Stege«. »Trykte Postiller og Bønnebøger nok for mig«. »Fabler ere tit Fostermødre til den fineste Sandhed«. »Den Tilstand, et Menneske først kjendes i af kloge Folk, er gjerne den Prøvesten, han siden dømmes efter«. »Her blev fanget en Gedde, to Alen lang, og deri fandtes en Stokand ufortæret«. »En Bis Hoved er ligedannet med en Elefants, naar man ser det i Mikroskop«. »En ung Gaas har gjort her i Sognet et Æg, næsten et Kvarter langt og $1\frac{1}{2}$ Kv. og $\frac{1}{6}$ i sit Begreb midt over, og et andet Æg ligger inden i det« (dette har jeg haft i Hænde, da det var gjemt i sal. Reenberg Kunstkammer). I et Brev til sal. Steenbuch klager han over det asdodiske Tungemaal, som brugtes i Guds Helligdom, og ønsker, at der dog maatte komme en forstaaelig Version af Bibelen ud, eller i det mindste for det første Textus Liturgiæ. »Resenii Version«, skriver han, »var Hastværk og er Diodati lig i i Texten og i Noterne. At Resenius var en Elsker af det italienske Sprog, ses af Vindings Academia Hafn«. I et Brev til Hr. Otto Sperling melder han dette: »Jeg erindreren en gammel Skik, at aarlig ved S. Thomas Dag, naar Examen var holden i Skolerne, den da, som havde staaet sig slettest, blev kaldet Luse-Konge, og den, som havde staaet sig bedst, Jule-Bisp. Denne Discipel sad i Bispens Stol i Julen til Hellig tre Kongers Dag, og havde Værdighed som Bispen selv«. (Se ellers derom John Gregory Works, 4to, p. 95).

Jeg skal og anføre andre Ting, hvilke han har fortalt mig at være forefaldne, medens han var paa Møen. »Jeg fik at vide, at Sognemændene paa Landet kastede en Neg af hver Ager hen til Jøden af Upsal, saaledes kalde de Odin, og saa længe havde den Overtro vædret. Jeg

lod derpaa nogle Folk kjøre ud om Nattetide for at samle alle Negene og føre dem bort til de fattiges Bedste, og dermed hørte det Tøj op«. »Jeg tog de værste Bønder til Medhjælpere¹⁾, og naar nogen Sag faldt for, spurgte jeg dem ad: hvad sige i gode Mænd dertil? Dette havde den Virkning, at mange bleve skikkelige, fordi de ikke vilde sættes i Rette af dem, som de kjendte at være værre end de selv«. »Da en bemidlet Gnier gav mig en Krone for at kaste Jord paa et Lig, tog jeg den i Haanden og sagde: Jeg tager den ikke for at kaste Jord paa Lig, men fordi jeg har faaet manganen Tage i den, inden jeg er kommen saa vidt, at jeg kan kaste Jord paa Lig«. »Jeg var engang kommen over til Sjælland og i en Kirke, hvor Hr. Gehejmerraad [Otto] Krabbe med flere Herrer var tilstede. Da de finge i Sinde, at de vilde ofre, lod jeg, som jeg ingen Penge havde hos mig og bad derfor en Herre, som jeg sad nærmest, om at laane mig to Ducater, hvilket og skete. Derover blev der hvisket og tisket, og hver tænkte, at siden jeg vilde ofre saa meget, maatte de ofre mere, hvilket de og gjorde. Jeg ofrede Præsten to Kroner og leverede Herren sine Ducater igjen. Da jeg sagde Aarsagen, at jeg undte Præsten alt det, han kunde faa, blev derover en Latter«. »Jeg drømte engang en fæl Drøm, vaagnede, stod op og tog min Stifdatter med mig med Lys og Lygte. Da vi kom ned i Avlskarlens Kammer, finde vi Stuepigen liggende i hans Arm og dem begge sovende. For Sengen laa Øxe, Hammer og andre Redskaber, hvilke jeg tog sagte bort, ruskede lidt paa dem begge og gik min Vej. Om Morgenen tilstode de, at de vilde dræbe mig; men jeg lod dem strax gaa af Huset uden videre Sagsøgning«.

Aar 1705 skrev han et Trøstebrev til Sr. Gert Vilumsen, Amtsskriver i Vordingborg, i Anledning af hans

¹⁾ De ved Forordn. af 27 Marts 1629 befalede Medhjælpere for Præsten, særlig med Hønsyn til Hævdelsen af Kirketugten.

Hustrus [Citzele Brødesdatter Tange's] bedrøvelige Død. Hun tog Livet af sig selv, men blev dog betjent med Sakramentet og døde med de Ord i Munden: Gud vær mig Synder naadig! Samme Brev er trykt i Kjøbenhavn Aar 1705 hos Villads Jersin tilligemed flere Breve og Vers¹⁾. 1708 gjorde han følgende Ligvers over Klokkeren i Stege:

Guds og Steege Meenigheds
troe Tienere,
Salig Henrich Sørensen
Ingemand²⁾
levede Klokker her i Kirken
23 Aar,
døde sit Alders 47de Aar,
Meenigheden til Savn og Sorg,
helst sin Hustrue,
Dorthe Jacobs-daatter Danholm,
[og] sin Med-Tiener
Morten Reenberg,
Som har sat dette til fortient
Eftermæle,
Anno 1708 den 4 Aug.

Hvorfor bræger Sions Lamme,
Den uskyldig liden Hiord,
Som begynder først at stamme
Ti Bud-Ord og Fader Vor?
Ligger Eders Hyrde danet
Som bar Vand til Daabens Flod,

Som ved Bønnen først har banet
Eders Troe til Jesu Blod?
Sions Døtre jeg besværer,
Jeg besvær Jerusalem,
Hver en Vægter, hver en Lærer,
Hver vor Kirkes ægte Lem,
Kaster Roser, øser Taare,
Hver, som finder sig indeelt
I vort Tab ved denne Baare,
Andre halv, men jeg mit heelt.
Du ved Helligdommens Døre
Havde kun Dørvogters Stæd,
Ach! at de, som slunes støre,
Stode med din Dyd beklædt!
Mørket var det Lys, du tændte
Op paa Helligdommens Bord
Med den Ild, som i dig brændte
For Guds Ære, for hans Hiord;
Synd og Dievel du forfulgte,
Ingen var du hellers vreed,
Ingens Satan; thi du dulgte
Meget i Taalmodighed.
Sions Døtters Kirkegange,
Altergang og Børne-daab,

¹⁾ Afskrift deraf findes i Ny kgl. Saml. 2086, 4to. Reenberg kalder Gert Villumsen »Svoger«.

²⁾ Han var vistnok en Broder til den Søren Sørensen Ingemand, Kjøbmand i Stege, der var Digteren Ingemanns Farfader. Og det er sandsynligt, at de nedstamme fra den i Begyndelsen af Christian IV's Tid bekendte Tolder Søren Ingemand i Kjøbenhavn, der var gift med Margrete, en Datter af Salmedigteren M. Hans Thomesen — den »Søfren Tolder«, om hvem Christian IV sagde 1614, da M. Oluf Kock beraabte sig paa hans og andre kjøbenhavnske Borgeres Vidnesbyrd om kirkelige Sager: »Ja Søfren Tolder haver bedre Forstand at smage en Pot tysk Øl, end at judicere i saadanne Sager«. (Pont. Ann. III, 631. Jvfr. min Univ. Hist. II, 741).

Bede-Sedler, Kirkens Sange
 Og Communicanters Hob,
 Brudefolkes Æres Dage
 Og de Dødes sidste Hæer
 Vidner: Vi faaer aldrig mage
 Til vor Henrich Klokke meer.
 Alting staaer som trykt og prentet
 Ind i Kirkens Bøger ført
 Ved din Haand, som har forrentet
 Pund paa Pund, og hvo har hørt
 Slig en Klokke, slig en Hyrde,
 Slig en Siælesørgers Fliid?
 Dagens Hede, Nattens Byrde,
 Hvert et Sted og hver en Tild,
 Bar hans ufortrydlig Møje.
 Lamme¹⁾ var hans Dages Lyst,
 Natten rømte fra hans Øye,
 Da var hand de syges Trøst;
 Himlene tit monne høre

Hans andægtig daglig Vils,
 Inden Kirkens lukte Døre
 Dyrket hand sit Paradis.
 Hvor henrykt hand der blev fundet,
 Hvor undseelig hand gik ud,
 Skal for Himlen blive vundet,
 Hvor du vandred med din Gud.
 Feyle skal før Brysters Aare,
 Før skal Melken feyle Bryst,
 Før skal Dien feyle Taare,
 Spæde Mund sin Moders Lyst;
 Før skal Stege feyle Siæle,
 Kirkegaarden feyle Llig,
 Før den Dyd skal feyle Mæle,
 Før skal Mælen feyle mig;
 Før den Slægt, som du dig fødde,
 Skal det tegnes paa din Grav:
 See! her ligger blandt de Døde
 Hyrdens Øye, Haand og Staf²⁾.

Medens Reenberg var paa Møen, tilbød hans høje Excellence Hr. Ulrik Christian Gyldenløve, daværende General-Admiral, ham at være Provst og Præst ved Holmens Menighed, hvilket Tilbud han ikke modtog. Aar 1709 kaldte hans Majestæt ham uden nogen Ansøgning til Helligestens Menighed, tolv Aar efter at samme Menighed havde forgjæves ansøgt Hans Majestæt om at faa ham til Sognepræst i sal. Mag. Esaias Fleischers Sted, og dermed kom han paa en større Skueplads.

¹⁾ D. e. Børn.

²⁾ Af Morten Reenberg haves ogsaa et andet Digt, skrevet under hans Ophold paa Møen (Afskrift i Ny kgl. Saml. 2086. 4to), nemlig •Brude-Vers til Brudgommen Johan Conrad Ernst og Bruden Jfr. Magdalena Foss, 1703 d. 3 April•. Det er ganske i samme Stil som flere lignende af hans Broder Tøger Reenberg. Det begynder:

Hvad er en gammel Peber-Svend?
 En Orme-stukken Dukke,
 For Nullo regned iblant Mænd,
 Blandt Qvinder for en Krukke,
 Som ledig staaer (osv.)

Tillæg.

Inscriptiones i Stege Præstegaard.

1. Over Indgangen fra Kirkegaarden:
Hæc domus bonum habet vicinum.
 Vi behøve 3 Boliger: een her for Skrøbelighed, een der for Dødelighed, een hisset for Salighed.
2. Inden til paa samme dobbelte Dør:
Renuncio tibi Satana.
 Værer snilde som Slanger, enfoldige som Duer.
3. Over den store Gjestestuedør uden til:
Odi ingratum hospitem.
 Nogle har uvidendes herbergeret Engle.
4. Inden til over samme Dør:
Et hoc beneficium fortunæ! aliena insanja.
 Krigs-Mands Sæde, Bonde-Vrede, Foged-Vinken, Borger-Blinken, Præste-Hovmod, Qvinde-Orlog, Synes høje, Er saa fløje.
5. Over Amtmandens Logement:
Malo perdere quam non præstare beneficium.
 Een Mand kan hjælpe et helt Land.
6. Over det andet Gjestekammer:
Turpius ejicitur quam non admittitur hospes.
 Onde Gjæster fordrive Værten, end værre, som fordrive Værtinden.
7. Over Bibliotheksdøren uden til:
Deus nobis hæc otia fecit.
 Duelige Mænd, som frygter Gud.
9. Inden til over samme Dør:
Callidi litteras spernunt, simplices mirantur, prudentes amant.
 Nogle Urter ere for Sundhed, andre for Synet, andre for Smagen og Lugten.
9. Over Døren til Studerekabinettet, som er det mindste i Gaarden:
Felicior Diogenes in dolio, quam Dionysius in solio.

10. I Sovekammeret over en Dør til Studerekabinettet:
Her Guds Øre, som hører mig. — — Deo.
11. Over den anden Dør:
Her Guds Øje, som ser mig. — — — Soli.
12. Med store Bogstaver paa Vægen:
Surgite mortui, venite ad iudicium.
13. Over Døren Nr. 11 uden til i Audiensstuen:
Odi profanum vulgus.
Gak ind, tal lidet om dig selv, ilde om ingen, vel om alle, helst om Gud.
14. I samme Stue over den anden Dør inden til:
Intromissus ut exeas, hora ruit.
15. Over samme Dør uden til Porten:
Esto brevis.
Hvad du gjør, det gjør snart, thi Tiden har Vinger.
16. Udi Porten over den daglige Stuedør, hvor ordinarie spises:
Quid sentiam, ostendere malim, quam loqui.
Jeg er en Tjener for hver Mand, at jeg kan vinde des flere.
17. Inden til over samme Dør:
Optimi amici sæpe pessimi hostes temporis et sanitatis.
Bliv til 9, du est min Ven; til 10, det kan gaa hen;
men til 11, est du min Fjende; til 12, min Bøddel;
til 1, min Død.
18. Tvert over [for] paa en anden Dør i samme daglige Stue:
Malo necessaria, quam superba.
Hvorledes kan den forsørge Guds Menighed, som ikke veed at forestaa sit eget Hus.
19. Over samme Dør uden til den store Stue:
Da pacem Domine in diebus nostris.
Mus vil have Madro, dog ej længere, end Katten vil.
20. I samme store Stue over Jomfruernes Kammerdør:
Virgo, ut arbor scientiæ, adspici potest, non tangi.
Hvo der har hvide Katte i Huset, skal ej byde Skindere til Gjæst.

21. I samme Stue over Kjelderdøren:
Pro liquore sudat homo.
Se til og gak med, ere de bedste Tyende i Huset.
22. I samme Stue, over Spisekammeret:
Den Dør bliver ej længe lukt, som alle banker paa.
23. Over Fadebursdøren inden Spisekammeret:
Carere possem, interim juvat¹⁾.
Gud vil have et Bedekammer for sit Spisekammer.
24. Over to dobbelte Døre, som ere for Sengene i den store Stue:
Ut somnus mortis, tumuli sic lectus imago.
Bliv hos os, Herre Jesu, thi det lakker ad Aften.
25. I samme Storstue over Kjøkkendøren:
Non solo pane vivit homo.
Den Fugl bliver sjælden fed, som har mange Unger.
26. Paa den almindelige Indgang fra Gaarden til Storstuen:
Tristem neminem volens dimisi.
Stuedør du skal betale, naar Stodder bliver vred.
27. Paa samme Dør uden til:
Christus in pannis et præsepi.
Ræk Gud en Finger, han rækker dig igjen en hel Haand.
28. Med store sorte Bogstaver paa Kjøkkenvægen:
Ny Tyende har Naal i Rumpen, gamle har Torne i Fødderne.
Præste-	} Svende ere halv Husbonde, de æde, til de	
Enke-		} svede, de arbejde, til de fryse.
Foged-		

¹⁾ Her synes at mangle et Ord, saasom habere, eller noget lignende.

Separatisten M. Niels Svendsen Chronich og hans Tilhængere.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Naar Kirkehistorikeren Gottfried Arnold med Forkjærlighed dvæler ved Personligheder, der af Samtiden kaldtes Kjøttere og Sværmere, og sætter dem højere end mange ellers ansete, kirketro Lærere, saa skjønne vi nok, at det er Martyriet, hvorunder hine have lidt, der har draget hans Hjærte til dem, tilligemed den Omstændighed, at hine Separatister eller af Statskirkerne forskudte ofte have fremdraget Sider af den kristelige Sandhed, som den orthodoxe Lærerstand var tilbøjelig til at gaa lettere hen over, eller dog ikke gav en saa umiddelbar Anvendelse paa Livet.

En saadan Medfølelse for det lidende Sandhedsvidne — i alt Fald i egen Forestilling — paatrænger sig ogsaa os, naar vi syle med den i Overskriften nævnte Mand, hvis utvivlsomme Guds frygt vi ære, samtidigt med at vi misbillige hans separatistiske Tilbøjelighed og den Anvendelse paa Modstanderne, han ved enhver Lejlighed, og ofte med en særlig ætsende og irriterende Virkning, gav Spaadommene i N. T. om falske Profeter og Antichristus. I ethvert Tilfælde er han en saa mærkelig kirkehistorisk Personlighed, at han vel fortjener, at de Efterretninger om ham, som endnu ere gjemte i de haandskrevne Kildesamlinger, fremdrages og benyttes lidt omhyggeligere, end hidtil sket er.

Hvad der allerede er litterært bekendt, forbeholde vi os at gaa lettere hen over, om ikke af anden Grund, saa af Hensyn til Pladsen; thi da Niels Svendsen var en Ven af mange Ord og brugte mindst tre, hvor en anden vilde have kunnet nøjes med eet, saa er det ogsaa af den Grund nødvendigt at anvende en passende Begrændsning, for at Læseren ikke skal trættes for meget.

Den 28de April 1628 indskreves ved Københavns Universitet Nicolaus Svenonis Coldingensis, som fik det filosofiske Fakultets daværende Decanus, M. Hans Rasmussen (Brochmand), til Privatpræceptor¹⁾. Det er det første, vi kunne oplyse om den Mand, der her sysselsætter os; men deraf fremgaar, hvad man hidtil ikke har vidst, at han var fra Kolding. Han maa da være dimitteret af Rektor Jens Sørensen Kolding, der 1627—34 forestod Kolding Skole²⁾. Senere skrev han sig sædvanlig med Tilnavnet Chronich eller Chronius, hvilket man har oversat Krønike; men om en saadan Oversættelse er rigtig, maa vi lade uafgjort. Selv brugte han ikke den sidstnævnte Navneform, og hans Samtidige kaldte ham almindelig kun Niels Svendsen.

At nu denne Mand i nogen Tid har studeret ikke blot i København, men ogsaa udenlands, derfor have vi hans egne Ord, ligesom han maa have været en af de første, som tog den ved Forordningen af 7de November 1629 indførte theologiske Attestats, da han i en Skrivelse af 19de Juli 1649 beraaber sig paa »den Magt og Forlov, som mig nu i mange Aar, ja henved tyve Aars Tid, er given af de fornemste disse Rigers Theologis og Skriftlærde til offentlig at prædike udi Menigheden, og derfor

¹⁾ Univ. Matrikel. Jvfr. Fyhn, Efterretninger om Kjøbstaden Kolding, Bilag, S. 13.

²⁾ Fyhn, anf. Skr., S. 107.

ogsaa til at offentligen lære, formane, skjælde, straffe og trøste udi tilbørlig Maade; hos hvilken betroede Magt og Forlov findes saadanne Testimonia og Vidnesbyrd, baade om min Lærdom og Levned, saa at hverken jeg eller nogen anden kunde begjære dennem bedre¹⁾.

Det er os ikke bekjendt, hvor han har opholdt sig i de nærmeste Aar efter Attestatsen. Rimeligvis falder hans Udenlandsrejse i den Tid²⁾, og det er da højst sandsynligt, at han i Tydskland har gjort Bekjendtskab med den mystiske, tildels fra Jacob Böhme stammende Theologi, som han siden var saa hengiven til. En af disse Mystikere, hvis Særkjende var deres skarpe Angreb paa de orthodoxe, af Staten hævdede og hædrede Theologer, var Christian Hoburg — mere bekjendt under Skribentnavnet Elias Prætorius. Ingen synes ved sine Skrifter at have øvet større Indflydelse paa Niels Svendsen end denne Mand³⁾, af hvis »Spiegel der Missbräuche« vi høre en Gjenklang, naar Niels Svendsen siden med skarpe Ord gjennemheglede Statskirkevæsenets Misligheder og hævdede »den sande, levende og formedelst Kjærlighed virkende Tro« imod »den falske, historiske og døde Tro«, som fandtes ikke blot hos »den ganske forvildede, forventde og forstyrrede, falske og skinhellige Kristendoms store Hob og mangfoldige Forsamling«, men ogsaa hos dem, der bar de pralende Navne af »høje og vidtberømte Theologer, Doctores, Mestere og Lærere«⁴⁾.

¹⁾ Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. IV, 400.

²⁾ Dette slutter jeg deraf, at han under Retssagen 1655 omtaler, at han under sit Ophold ved fremmede Universiteter havde givet sig af med Undervisning i theologiske Discipliner (Pont. Ann. IV, 434), hvilket forudsætter, at han har været i en modnere Alder.

³⁾ Se P. Coucheron, Om Mag. Niels Svendsen Krønikes Stridigheder med Præsteskabet i Christiania i Aarene 1642—52 (i Theol. Tidsskrift for den evang.-luth. Kirke i Norge, udg. af Caspari o. fl. Christiania 1857. I, 234 flg.).

⁴⁾ Se navnlig 5te Kapitel af Niels Svendsen Chronichs Skrift »Troens Erindring og Prøvelse«.

I Aaret 1636 kaldtes Niels Svendsen af Biskop Hans Borchardsen i Ribe til Rektor ved Kolding Skole¹⁾. I denne Stilling tog han den 16de Maj 1637 Magistergraden i Kjøbenhavn under Decanus M. Vulfgang Rhuman²⁾. Men forøvrigt kjende vi ikke noget til hans Virksomhed i hans Fødeby; det var ikke der, men i Norge, at hans ejendommelige Anskuelser traadte frem for Lyset. Den 11te Juni 1639 blev han nemlig »uden al min egen Videnskab og Begjæring« — som han senere ytrede³⁾ — af Kongen beskikket til Lektor eller Læsemester i Theologien i Kristiania efter M. Oluf Boesen, der samme Aar var bleven Biskop i Aggershus Stift⁴⁾.

Da M. Niels Svendsen i Kristiania, hvor han blev Kannik i Kapitlet, fik bedre Vilkaar, end han havde haft som Skolemester, indlod han sig samme Aar i Ægteskab med Maren, en Datter af afd. Biskop Jens Dinesen Jersin († 1634) i Ribe. Fra sin Fader havde denne ædle Kvinde arvet det dybe religiøse Sind, der gjorde det lettere for hende med en Troskab, som fra alle Sider berømmes, at følge sin Mand paa hans senere tornefulde Bane. Brylluppet er vistnok holdt i Kjøbenhavn noget før Jul 1639; vi have nemlig fundet følgende Fuldmagt, udstedt af M. Niels Svendsen i Anledning af Ægteskabet:

»Kjendes jeg underskrevne, at jeg haver givet ærlig, velagt og velforstandig Mand Herman Thuresen, Borger og

1) Fyhn, Efterretn. om Kolding, S. 107—8.

2) Univ.-Program.

3) Pontopp. Ann. IV, 400.

4) Norske Rigsregistranter, VII, 581. Det er vel altsaa urigtigt, naar J. C. Berg i Budstikken, Christiania 1821—22, III, 391, siger, at han blev kaldet til Lektor den 11te Maj 1639. Men det kunde dog bemærkes, at allerede i et Brev af 27de Maj s. A. til Statholder Hr. Christoffer Urne paalægger Kongen denne »at forordne og indsætte Mester Niels Svendsen, »förrige Skolemester udi vor Kjøbsted Kolding«, til Lector Theologiæ i Kristiania, i hvilken Stilling han skulde nyde den samme Embedsløn, som M. Oluf Boesen havde haft. (Norske Rigsreg. VII, 560).

Indvaaner i Kjøbenhavn, Fuldmagt at give hæderlig og højlærd Mand D. Oluf Worm, Professor paa Akademiet i Kjøbenhavn, lovlig Afkald paa mine Vegne for det Formynderskab, hvilket han over min kjære Hustrus, Maren Jensdatters, fædrene og mødrene Arv godvilligen paa sig taget haver, og det at give hannem saa fuldkommelige, som jeg selv tilstede var, naar som helst velbemeldte D. Oluf Worm det begjærendes vorder; hvilket jeg med egen Haand her underskreven bekræfter. Havnix d. 2. Januarii 1640.

Niels Svendsen, eg. Hd.«¹⁾.

Nogen Tid efter Udstedelsen af dette Dokument har Mester Niels Svendsen begivet sig med sin Hustru til Kristiania, hvor han den 25de April 1640 for første Gang nævnes som tilstedeværende i Kapitlet²⁾, hvad da synes at antyde, at han ikke tidligere personlig har overtaget sit Embede. Ifølge Kirkeordinansen skulde Lektoren ikke blot holde latinske Forelæsninger over den hellige Skrift, men ogsaa »undertiden paa nogen beskikket Tid prædike, dog saa at ingen vanlig Prædiken dermed forhindres«. Efter vedtagen Skik plejede Læsemesteren i Kristiania at forrette Tolvprædiken paa de høje Fester i Byens Domkirke og sandsynligvis ellers til ubestemte Tider; andre gejstlige Forretninger henhørte derimod ikke til hans Embede, da han ikke havde præstelig Vielse³⁾.

Egentlig var der altsaa ikke megen Lejlighed for Mester Niels til at komme til Orde for en større Tilhørerkreds — thi de latinske Forelæsninger i Gymnasiet egnede sig ikke dertil — men hans Iver bragte ham til at benytte de Lejligheder, der gaves, med desto større Eftertryk, og

¹⁾ Den 13de Maj 1640 fremkom Herman Thuresen og gav D. Oluf Worm Afkald i Henhold til den fremlagte Fuldmagt fra M. Niels Svendsen, Læsemester i Kristiania. (Konsist. Kopibog III, 435).

²⁾ Caspari, Theol. Tidsskrift. I, 241.

³⁾ Caspari, Theol. Tidsskrift. I, 242.

desuden fandt han snart Personer af forskellige Stænder, i hvem han erkjendte Aandsfæller, og som villig laante Øren, naar han i Konventikler med sin skarpe Tunge og strømmende Ordfylde gjennemheglede dem, der tilegnede sig Kristennavnet uden at besidde Kristendommens Kraft, og da særlig Lærerstanden i Statskirken. Han viste sig nemlig snart utilfreds med den Maade, hvorpaa Præsterne i Kristiania udførte deres Gjerning. Livet svarede efter hans Mening ikke til Læren, og de undlod med tilbørlig Strengthed at straffe Synden. Naar han i den Anledning privat gik i Rette med dem, vare de ingenlunde altid villige til at modtage hans Formaninger, og saaledes udvikledes efterhaanden et meget spændt Forhold mellem ham og hans Kolleger i Kapitlet og Præsteskabet. Særlig følte Sognepræsten i Kristiania, M. Trugels Nielsen ¹⁾, sig saaret af hans Udtalelser, naar han den ene Gang efter den anden i sine Prædikener paa den voldsomste Maade angreb slette og hykkelske Kirkelærere, som kun for Brødets Skyld torrette Ordets Tjeneste, uden Aandens Lys og Kald, medens han stadig fremstillede sig selv som den, gennem hvem den Hellig-Aand talte til Menigheden.

Allerede 1641 udbrød Striden, og den fortsattes siden med korte Afbrydelser, saalænge M. Niels Svendsen var i Kristiania. Den er for ikke mange Aar siden saa udførlig og omhyggelig fremstillet efter Oslo Kapitels Protokoller af P. Coucheron i det af Prof. Caspari o. fl. udgivne Theologisk Tidsskrift for den evangelisk-lutherske Kirke i Norge, I, 234—55; 257—98; II, 46—67 ²⁾, at vi her

¹⁾ Se om denne Gjessings Jubellærere, II, 2, 336—7. Budstikken, III, 387, Christiania 1821—2. Worms Lex. I, 45. Kbhvns Univ. Hist. 1537—1621. III, 561. 597. 642. 725.

²⁾ I Pontoppidans Ann. IV, 396—402 findes aftrykt Kristiania Præsteskabets Klage (dat. 16. Juli 1649) over M. Niels Svendsen, og dennes Svar til deres «væmodige Klagemaal». Hertil indskrænkede sig tidligere i det væsentlige Kundskaben om M. Niels Svendsens Stridigheder i Kristiania. Jvfr. O. Wolff, «Den ubudne Religions-

kunne indskrænke os til kortere Antydninger for Sammenhængens Skyld.

Juledag 1642 holdt Mester Niels som sædvanlig en Skjændeprædiken, der dog synes at have overgaaet alle tidligere. Heraf tog Biskop Oluf Boesen Anledning til at forbyde ham Prædikestolen, indtil Lov og Dom havde skilt ham og M. Trugels Nielsen ad. Hertil svarede han, at hvad han prædikede, det prædikede han, som Aanden gav ham det ind, og agtede ikke, hvad Mennesker sagde, om nogen ham saadant vilde forbyde. Ventelig vilde Niels Svendsen allerede paa dette Punkt have paadraget sig Afsættelse, hvis Norges daværende Statholder, Hannibal Sehested, ikke havde holdt sin Haand over ham og den 24de Marts 1643 havde mæglet et Forlig, hvorved det hele blev slaaet hen som Misforstaaelser. M. Niels fik atter Lov til at prædike; hans kristne Venner maatte frit besøge ham og tale med ham om gudelige Ting; men »privat Conventiculer og Exercitia« maatte han ikke »holde paa Kamrene eller i andre Maader«. Endvidere forpligtedes baade M. Trugels og M. Niels til ikke at give Aarsag til Strid ved »nogen ny ved Eftertale fortænkkelig Prædikens Trykkelse eller Udspredelse, eller ved nogen Angribelse mundtlig eller skriftlig« ¹⁾.

Trods denne Overenskomst udgav M. Niels Svendsen dog kort efter den Juleprædiken, som havde givet Anledning til, at Prædikestolen var bleven ham forbudt, og til-

Reformator i Danmark, i Midten af det 17de Aarhundred, eller Tildragelser med Mag. Nicol. Svendsen, kaldet Chronichius«. J. Chr. Berg har i sine »Efterretninger om det af Kong Christian den Fjerde stiftede Gymnasium i Christiania og sammes Lærere« i Budstikken, III, 391 flg., Christiania 1821—2, meddelt en længere Biografi af M. Niels Svendsen Chronich. Han har dog ikke som Coucheron benyttet Oslo Kapitels Protokoller.

¹⁾ I Geh.-Ark., Danske Selskabs Papirer, findes en Udskrift af dette Forlig undertegnet af Hannibal Sehested, Kansler Jens Bjelke, samt alle Kristiania Kapitels Medlemmer.

egnede oven i Kjøbet Statholderen samme, skjønt der i den fandtes saare skarpe Udtryk, hvis Adresse var let at finde, saasom »at de, som skulde være andres Ledsagere til Jesum, med de blinde Farisæere allermest forhaane Jesum udi hans sande Lemmer, og ikke alene ved synlige Foragtelsesmidler, Lader og Fagter, men endogsaa med lydelige Ord og Tale, ja med letfærdig Bespottelses Pen og Skrift, og af Djævelens Indskydelse og Tilskyndelse gives dem adskillige foragtelige og vederstyggelige Navne, endog den alvidende Gud ser og kjender, at dette af mig uværdige Jesu Christi Tjener hverken siges eller skrives af nogen utilbørlig Had og Vrede mod noget Menneske, hvem det saa kan være, men at det ved Guds Naade i kjærligste Maade og bedste Mening er fremført til Guds Ære, Guds allerkjæreste og foragtede Børns Trøst og Husvælelse, og dennem, som kunde være paa vrang Veje geraadne, til en salig Paamindelse, Eftertanke og Omvendelse«¹⁾.

I nogle Aar førtes Striden nu mere i det skjulte, indtil den 1648 atter brød ud i lys Lue. Vi kunne let forstaa, hvor irriterende det maatte være, naar Niels Svendsen den ene Gang efter den anden udraabte sine Modstandere som Belials Børn, Satans Apostle, skinhellig Hyklere og sladrende Papagøjer, medens han intet Øjeblik tvivlede om, at han selv var Aandens udvalgte Redskab til at straffe den forventede Kristenhed. M. Trugels Nielsen gjorde Gjengjæld ved i sine Prædikener at advare mod Sværmere og Entusiaster, som vilde have Skoler opbrændte, Kirker og Kirketjeneste afskaffet, den høje Øvrigheds Autoritet og Myndighed dæmpet og afskaffet. Under Striden udkom en lille Traktat, oversat fra Tydsk, »om de

¹⁾ Aandelige Jule-Betenckning, om den allerstørste Glæde at bekomme udi vor Frelseres Jesu Christo formedelst hans hellige Fødsel. Prædicket paa 1. Juledag 1642 aff Niels Svendssøn C. Christiania 1644. Tilegnelsen til Statholder Hannibal Sehested er dat. 27de April 1643.

vederstyggelige og gudsbespottelige Entusiaster og Kjætere Knipperdolling og Jan van Leyden og deres Anhængere, hvori der gjordes Hentydning til, at saadanne fandtes i Menigheden, og denne opfordredes til at vogte sig for dem. Dette Skrift ansaas med Grund som udgivet af M. Trugels Nielsen, og det kunde kun gyde Olie i Ilden. Det var da ogsaa en stor Uretfærdighed at sammenligne de vel noget sværmeriske, men ellers fredelige opvakte, der samlede sig om M. Niels Svendsen, med de afsindige Gjendøbere i Reformationstiden. Imidlertid kan man jo ingenlunde frikjende Bevægelsens Hoved og Ophavsmand for selv at have nedkaldt Stormen over sig. Hvem der vil efterlæse hans ordrige Beskrivelse af »den store Ertzhore« i hans omfangsrige Skrift »Troens Erindring og Prøvelse«, der udkom 1651, vil neppe kunne nægte, at det Vrægebillede, han her tegner af Statskirkerne, egnede sig ypperlig til at vække Separatismens Aand blandt alle dem, der vilde tage hans Ord til Hjærte. Man maa kun undre sig over, at dette Skrift har kunnet erholde de theologiske Professorers »Imprimatur«. Maaske har det været den umiskjendelige, brændende Nidkjærhed for Christi Ære, der gaar igjennem det, som har bevæget Censorerne til at se igjennem Fingre med Forfatterens Overdrivelser¹⁾.

Efter at Striden mellem M. Niels Svendsen og M. Trugels Nielsen havde raset i en Række Aar, sikkert til ikke ringe Forargelse for mange i Menigheden²⁾, kom det

¹⁾ Af Retssagen 1655 mod Niels Svendsen ses forevrigt, at Professorerne besværede sig over, at han, efter at Skriftet havde været til deres Bedømmelse, havde foretaget betydelige Forandringer og Tilføjelser deri.

²⁾ Et af de heftigste Udbrud af Striden var det, som forefaldt i Kristiania Domkirke d. 3. Decbr. 1649, da M. Niels Svendsen, oprørt over en Prædiken, M. Trugels Nielsen havde holdt »om Ødelæggelsens Vederstyggelighed« den forudgaaende 25de Sønd. e. Trin., angreb ham i selve Kirken og forlangte at vide, hvad det var for Forførere og Kjætttere, han i sin Prædiken havde talt om, og da han ikke vilde svare derpaa, kaldte ham »en Tyv og en Morder«.

endelig dertil, at Regjeringen begyndte at tage sig af Sagen. Som tidligere er bemærket, maa det vistnok nærmest tilskrives Hannibal Sehested, at der ikke før er gjort noget derved. Thi baade Biskop Oluf Boesen og hans Eftermand M. Henning Stockfleth maa agtes for Niels Svendsens Modstandere, om de end søgte at indtage en saa upartisk Holdning som mulig. Det er derfor ikke uden Grund, at Coucheron antager, at Hannibal Sehesteds Afskedigelse fra Statholderposten i Norge afgiver Vende-punktet i Niels Svendsens Historie. — Det første vi erfare om Forandringen i Stillingen er følgende Kongebrev til »de høj lærde« eller Universitetets Professorer:

Christian IV. V. s. G. t. Eftersom vi naadigst kommer udi Forfaring, hvorledes os elskelige, hæderlig og høj lærd Mand, M. Niels Svendsøn, Lector udi vor Kjøbsted Christiania, baade hans Prædiken anlangendes, saa vel som hans anden Forhold, adskilligt forargeligt berettes: da bede vi, at I hannem med forderligste for eder fordrer og hannem saadant foreholder, saa og af hannem erfarer, hvad han sig derpaa erklærer, hvorom I og siden eders udførlige skriftlige Relation til videre Efterretning i vores Kancelli har at indskikke. Dat. Hafniæ d. 15. Augusti 1651 ¹⁾).

M. Niels Svendsen maa paa den Tid have været i Kjøbenhavn ²⁾, da han efter Indkaldelse allerede et Par

hvilken Tiltale fra M. Trugelses Side blev betalt med samme Mynt. (Se Couchérons Beretning om denne Sag i Theol. Tidsskr. I, 271 ff.). Det kunde bemærkes, at M. Trugels Nielsens originale Erklæring om Striden og Referat af den angrebne Prædiken, afgiven under 7. Marts 1650, findes nu i Kgl. Bibl., Thottske Saml. 96 Fol.

¹⁾ Sjælandske Tegnelser, XXXII, 160.

²⁾ Til denne Tid hører da vistnok Beretningen om, at han søgte Altergang hos Kapellanen ved Helliggejstes Kirke, der imidlertid efter Raadførelse med Biskop Jesper Brochmand afslog at antage ham til Herrens Bord, med mindre han offentlig vilde underkaste

Dage efter kunde møde paa Konsistorium, hvor efter kgl. Befaling en Del fra Kristiania fremsendte Spørgsmaal bleve ham forelagte til Besvarelse. Hans under 26de Avgust s. A. afgivne Svar paa Spørgsmaalene skulle her meddeles efter det, som det synes, originale Haandskrift i Thottske Saml. 336. 4to ¹). Paa Grund af Mester Niels Svendsens store Ordrigdom have vi dog, for at Læseren ikke skulde trættes for meget, paa nogle antydede Steder forbigaaet et og andet, som var mindre væsentligt eller vel endog kun Omskrivninger af tidligere fremførte Tanker.

Udi Jesu Navn.

Den 19 Augusti 1651 mødte jeg paa Academiæ Hafniensis Consistorio efter Bispens D. Jesper Brochmands og de andre Dnn. Theologorum deres Begjæring, hvilke da for mig berettede, at de efter Hs. Kgl. Maj.s naadige og skriftlige Vilje havde mig disse efterfølgende Spørgsmaal at foreholde, at jeg dertil skulde svare oprigtig. Hvilket ogsaa efter Begjæring nu udi kjærligste og korteste Maade efterkommes, og giver jeg mig dermed gjerne ikke aleneste under deres retsindige Censur og Dijudication, men under enhvers, som censurer og dømmer ved den H. Aand, som alle Ting censurer og dømmer allerretteligst.

1. Spørgsmaal.

M. Niels Svendsen tilspørges, at eftersom den Prædiken, holden udi Christianiæ Kirke Pindsedag 1651 til

sig Kirkens Disciplin paa Grund af sin langvarige Afholdelse fra Sakramentet; forøvrigt anvistes det ham at søge Altergang i sin Sognekirke i Kristiania (Pont. Ann. IV, 431).

¹) En Ejer af dette Hdskr. har udtrykt sin Medfølelse for M. Niels Svendsen i følgende Distichon:

Turba calens odiis inter se murmure cæco
Mussat, et insontem tollere fraude parat.

C G.

Haanden, hvormed dette er skrevet, er fra det 18de Aarhundrede, Bogstaverne C. G. bringe os til at gjætte paa Chr. Gram, Assessor i Overhofretten i Kristiania, Forfatter af en Rejsebeskrivelse (Nyers Lit. Lex., S. 198. Daae, Nordmænds Udvandringer, S. 95 ff.).

Tolvprædiken, taler fornemmelig om Anti-Christi Ministerio og dets Tilhængere, og derhos paa [det] heftigste og ivrigste formaner Tilhørerne udi Christianiæ Menighed, at de sig flitteligen skulde tage vare for saadant et anti-christisk, satanisk og djævelsk Riges Ministris eller Kirketjenere, om M. Niels Svendsen da formener, at saadanne anti-christiske Kirketjenere skulle findes in Ministerio Ecclesiastico til Christiania, hvilke skulde forfølge de sande Christi Tjenere og deres Tilhængere, og for hvilke Menigheden skulde tage sig vare.

Gjensvar.

Hvortil svares, at der udi forbemeldte Prædiken efter Textens Anledning og Forklaringens Udvisning er ikke aleneste da klarlig prædiket om Anti-Christo og hans Ministerio og Kirketjenere, med salig Formaning at tage sig vare for dennem, men endogsaa om den sande Christo og hans Ministerio og Kirketjenere, med christelig Erindring, at de ere dobbelt Ære værdige etc. Og at det ikke er min menneskelige eller kjødelige Mening, men Guds Aands hellige og sande Mening, ja hans standhaftige og ubedragelige Lærdom, at eftersom den sande Tro efter Christi egen Profeti, Luc. 18 v. 8, er nu sjelden at finde paa Jorden, og at de antichristiske Lærere og falske Christi, som komme udi den sande Christi Navn, ere nu mange, Matth. 24 v. 5. 11. 24, saa haver man sig ikke aleneste i Christianiæ Menighed, men udi den ganske Christenhed vel at vogte for saadanne Ministris og Kirketjenere. Hvorfor der ogsaa tvende Gange, nemlig den 8. og 25. Søndag efter S. S. Trinitatis, aarlig prædikes ikke aleneste udi Christianiæ Kirke, men ogsaa udi alle Danmarks og Norges Kirker, og mange flere Kirker her udi Christenheden, om de falske Profeter og falske Christis eller anti-christiske Kirketjenere, med Guds Aands allerkjærligste og aller alvorligste Formaning, at enhver skal tage sig vare for dennem. Hvorfor tilholdes jeg da nu mere end alle andre udi disse tvende Kongeriger, som ogsaa prædike om de

falske Profeter og antichristiske Lærere, at aabenbarlig sige, om jeg mener, at de ere udi Christianiæ Menighed? Jeg svarer dog ydermere her for mig efter denne Tilspørgelse, at Guds Aand udi min Prædiken mener, enhver sand Christi Kirketjener og enhver falsk og antichristisk Kirketjener, enten han er udi Christiania eller hvor han er, at skulle kjendes paa sine Frugter. Og efterdi Jesu Christi egen liden h. Skole og Forsamling var ikke sikker og fri fra den antichristiske og djævelske Minister og Kirketjener Judas, og efterdi den første h. apostoliske og christelige Kirke og Menighed kunde ikke være sikker og fri fra de antichristiske, sataniske og djævelske svare Ulve, som med deres antichristiske Ministerio og Kirketjeneste ikke sparede Christi Hjord, hvorfor skulde Guds Aand ikke baade udi mig og enhver sin retsindige Tjener og Vidne mene og sige, at ingen Christen bør at indbilde sig, at enten Christiania eller nogen anden af de Christnes Menigheder kan udi disse sidste og onde Forførelses Dage være saa sikker, fri og ren, at der skulde jo noget antichristisk hænge ved deres Ministerio, Lærere og Kirketjenere, for hvilket enhver, baade Lærere og Tilhørere, bør (saa vel som jeg og selv med) sig med Christi egne Disciple og med den første apostoliske Kirkes hellige Menighed udi højeste Maade at vogte og tage vare, som klarlig læses Matth. 7. 15. 16. Act. 20, 29. 30. 31. Og saaledes haver Christus og hans Aand selv forklaret sig og svaret til dette Spørgsmaal. Hvorom videre forhandles udi forbemeldte Prædiken, hvilken jeg tilforn den 8. Augusti sidst forleden haver efter Øvrighedens Vilje skriftlig overleveret til Kgl. Maj.s Kansler, ærl. og velb. Mand Hr. Christian Thomesen, og nu et andet rigtigt Exemplar overgiver til forbemeldte Academiæ Hafniensis højtlærde Doctores og Professores udi den hellige Skrift, med kjærlig og ydmyg Begjæring, at de samme Pindseprædiken ville flittelig læse, randsage og censere, og derom meddele mig til Guds Ære og Menighedens Opbyggelse deres klare

Judicium og Mening, og tilkjendegive, om de derudi noget kunne finde, som strider mod de hellige profetiske og apostoliske Skrifter.

2. Spørgsmaal.

Om M. Niels Svendsen formener sig at have Magt og Myndighed, som dog alene er en Læsemester udi Gymnasio, at sætte med hemmelig eller offentlig Formaning og Beskjæmmelse M. Trugels til Rette, som udi Christiania er en Sognepræst og Præpositus, og efter Ordinansen i saadant sit Embede Bispen alene som hans rette gejstlige Øvrighed undergIVEN, og af hannem bør at straffes og sættes til Rette, om han andet udi Bestillingen forretter, end forsvarligt kan være.

Gjensvar.

Baade den norske Kirkeordinans, Fol. 74, saa vel som ogsaa den danske, Fol. 92, klarlig formelder, at en Læsemester (som udi den norske Ordinans ogsaa kaldes en Theologus) skal have saadant Embede, at han skal overlyst eller offentlig læse den h. Skrift paa Latin, ikke aleneste for Skoledegne (som søge Gymnasium) men ogsaa for Kannikerne og forstandige Borgere og andre, som did ville søge, og at han skal derforuden undertiden paa nogen beskikket Tid prædike, men dog saa at ingen vanlig Prædiken derved forhindres. Nu er det ganske umuligt, at nogen kan rettelig forestaa dette forbemeldte Læreembede, uden han efter den h. Skrift og udi tilbørlige Maade ved Guds Aands Drivelse baade lærer og formaner, trøster og straffer, og det aabenbarlig og offentlig uden nogen Persons Anseelse. Hvorfor da ikke ogsaa hemmelig mellem sig og sin Broder, ihvo han være kan, og naar Behov gjøres? Læs herom Skriftens klare og faste Vidnesbyrd, 1 Cor. 14 v. 3. 2 Timoth. 2 v. 2; cap. 3 v. 16. Matth. 18 v. 15—17. Ephes. 5 v. 11. Col. 3 v. 16. Hebr. 3 v. 13; cap. 10 v. 24. (NB) Jac. 5 v. 16. 19.

1 Thess. 5 v. 20. 21. Men dermed ingenlunde enten for hindres eller forringes Superintendenternes eller Bispernes Embede, Magt og Myndighed udi nogen Maade, men mere derved hjælpes og bestyrkes. Haver dog den ringeste Student, som haver sin theologiske Attestats, udi disse Lande bekommet Magt og Myndighed til at offentlig prædike Guds Ord, udi hvad Menighed han kommer, og derfor ogsaa til at aabenbarlig og retsindelig lære, formane, trøste og straffe formedelst Guds Aand og ved Guds Ord! Derforuden haver jeg nu for maage Aar gjort ikke aleneste Christianiæ Sognepræst, men ogsaa Bispen og de andre Kanniker min høje og hellige Ed, at jeg skal være dennem tro til at afværge deres Skade og Fordærvelse, saa vidt muligt er, hvilket ikke holdes, dersom jeg ser dem fare vild, og jeg da ikke christelig og broderlig formaner dem, og, om Behov gjøres, straffer dem. Men der kan ingen retsindig Straf ske uden nogen Beskjæmmelse, thi man straffes ikke tilbørlig for det, som ret og godt er, men for det, som er uret og ondt, hvilket er ikke Ære men Beskjæmmelse værd, Rom. 6 v. 21. Og Gud den allerhøjeste og hans Aand er mit Vidne, at jeg med al min Formaning og Straffelse, efter Guds Ords Forskrift, haver hjertelig søgt, at mine Modstandere med mig og jeg med dennem kunde undgaa den evige Beskjæmmelse, og betænke, dersom jeg alleruværdigste Jesu Christi hellige Ords Tjener ved Guds Aand og Naade med D. Luthero skrev et retsindigt og heftigt Straffeskift til, at straffe og beskjæmme Pavens Vildfarelser, hvo iblandt os Lutherske skulde sige, at det var uret, og at jeg ingen Magt og Myndighed dertil havde? Til dette andet Spørgsmaal haver jeg vidtløftigere svaret udi forbemeldte min Erklærings og Bevisnings Skrift, som den 28 Martii 1650 paa Christianiæ Consistorio capitulari er oplæst mod M. Trugelses Stevning¹⁾.

¹⁾ I Randen: Dette Erklærings og Bevisnings Skrift medfølger herhos. (Findes nu ikke vedlagt).

3. Spørgsmaal.

Om M. Trugels haver forset sig mod Guds Ord og handlet anderledes, end det sig en retsindig Guds Tjener kunde anstaa, idet han haver M. Niels for Bispen og Kapitlet indstevnet, og om saadan Proces og Rettergang strider imod Guds aabenbarede Ord og Christi Ordinans, Matth. 18.

Gjensvar.

1. At M. Trugels haver saa ganske foragtet min christelige, broderlige og kjærlige Formaning og Advarsel, som skete først mellem hannem og mig alene, og dernæst imellem os og en af vore svorne Colleger og Medbrødre, og strax skjældet mig at være en Satan, og bød mig fra sig vige, som hans eget svorne Vidne, vor egen Collega og Medbroder vidner, som læses udi forbemeldte mit Erklæringskrift, Fol. 25, og udi M. Trugelses egen tagne Provs-Brevs Original. 2. At han haver saa uchristelig og utilbørlig forvendt og forkrænket forbemeldte min christelige Formanings Ord, og derimod for Øvrigheden og Menigheden offentlig fremført det, som er usandfærdigt, som baade hans eget forbemeldte Vidnesbyrds Brev og Christianiæ Capitels Protokol klarlig udviser, at han haver over alt dette ganske oversprunget baade Christi almindelige Ordinans, Matth. 18, 15—17, og Kirkeordinansen og den christelige Forordning, som om Kirkens Disciplin af den høje Øvrighed Ao. 1629 udi disse Lande er udgangen, og udi Recessen alle Sognepræster foreholdes og befales. Og derimod med en aabenbar Stevning for Bispen og Kapitlet mig indstevnet til at lide aabenbar Beskjæmmelse og Straffelse formedelst min kjærlige og højlig fornødne Formaning og Paamindelse, som mellem os selv og vore egne svorne Colleger hemmelig sket var, og derudi offentlig mig beskylder, at jeg skulde hannem baade ubesindeligen, saa og ubevisligen og uforvarligen overilet og angrebet og besværet have etc., som

udi samme Stevning læses, og udi mit Erklæringskrift Fol. 3: Dette og saadan Proces stemmer ingenlunde overens enten med de h. profetiske og apostoliske Skrifter, eller med de h. Profeters og Apostles, eller med vor eneste Frelzers og Læremesters Jesu Christi Exempler. Hvorom videre formeldes udi for^{ne} mit Erklæringskrift, Fol. 5—7.

4. Spørgsmaal.

Efter M. Niels holder M. Trugels for en Tyv og en Morder, saa fremt han ikke aabenbarer og specificerer, hvo de enthusiastiske Personer ere, om hvilke han saa ofte i sine Prædikener meldte: om M. Niels da enten vedgaar, M. Trugels disse Personer at have navngivet, eller og, om det af M. Trugels ikke sket er, om han da holder hannem for en Tyv og Morder?

Gjensvar.

Hvortil svares 1. at jeg gjerne vedgaar, at M. Trugels haver endelig og omsider aabenbarligen for Øvrigheden og Menigheden navngivet dem, som han saa længe udi sin offentlige Prædiken havde skjældet for Enthusiaster etc., og for hvilke han havde saa længe og offentlig formanet Menigheden sig at tage vare. Men denne hans Navngivelse og Aabenbarelse skete ikke paa den christelige og tilbørlige Vis og Maner, som enten Christi almindelige Ordinans, Matth. 18 v. 15—17, eller vore Kirkers Ordinans, eller og vor høje Øvrigheds christelige Forordning og Reces om Kirkens Disciplin alle Sognepræster tilholder: nemlig først med hemmelig og retsindig Formaning, Straffelse og Tilrettesættelse, dersom de udi saadan djævelsk og antichristelig Enthusiasteri befandtes skyldige; og dernæst, om Behov gjordes, ved 2 oprigtige Vidner og Medhjælperes Vidnesbyrd, og endelig, om fornøden var, ved Menighedens Hjælp og Bistand; hvorom formeldes udi mit Erklærings-Skrift, Fol. 45. Men efterat M. Trugels mange

Aar havde vidst, og var selv udi Raad og Daad, at jeg og andre vore Medchristne, sine egne Tilhørere, bleve udi Christianiæ Kapitels almindelige Protokol uchristeligen og ulovligen indtegnede, som de der ingen Samkvem eller Omgjængelse maatte have med hverandre, aldeles uanset, at os intet uchristeligt eller usømmeligt var overbevist, og ingen af de andre, som dette angik, vare der tilstede eller da indstevnede, som Protokollen udviser, Fol. 116 pag. 2, og læses udi mit Erklærings-Skrift, Fol. 54. Og efter at M. Trugels haver mig og flere vore Medchristne for den høje Øvrighed angivet baade for uchristelige Forsamlinger og uretsindig Religion, som en Kontrakt med den høje Øvrigheds, Bispens og alle Kannikers Hænder underskreven, og udi Protokollen indført, udviser¹⁾. Og efter at M. Trugels Aar efter Aar udi heftigste Maade udi sine Prædikener havde skjældet paa Christianiæ Menigheds Enthusiaster og uchristelige Forsamlinger, som Christianiæ Borgemesteres og Raads Skrivelse til M. Trugels og hans eget skriftlige Gjensvar klarligen tilkjendegiver²⁾. Efter at, siger jeg, alt dette paa saa rum Tid var sket, og efter at han mig formedelst mine kjærlige Formaninger havde for Bispen og Kapitlet indstevnet, da haver han udi en Rigens Stevning nævnt baade mig og flere vore Medchristne ved Navn, og os samtlig ved Christianiæ By-svende for Byfogden og Laugretten indstevnet at høre mange sine sammensankede Prov af adskillige Folk, ved hvilke han agtede os over at bevise, at vi vare saadanne enthusiastiske og gudsbespottelige Folk, som han saa længe og aabenbarlig udi Menigheden havde skjældet paa. Men hvor dygtig og hvor forargelig denne M. Trugels Bevisning monne være, det udviser det beseglede Provs-Brev, som M. Trugels da ved saadan Proces erlangede.

¹⁾ I Randen: Denne Kontrakt følger hermed.

²⁾ I Randen: Disse Skrivelsers Kopier, som jeg haver bekommet, følge hermed.

Og om M. Trugels med denne sin Bevisning og Navngivelse haver fulgt Christum og hans og vore Kirkers christelige Ordinans og Forordninger, eller om han ikke ogsaa derudi er kommet for Christum¹⁾, og derover befindes en uretsindig Lærer, det indsættes nu for alle retsindige Dommere og Christne, at de derpaa udi Guds Frygt ville tilbørlig kjende. Derfor udi Beslutningen til næstbemeldte Spørgsmaal vedgaar jeg, at M. Trugels haver endelig omsider navngivet dem, han saa længe haver skjældet at være Enthusiaster; men det haver han dog ikke gjort efter forbemeldte christelige Ordinanser, og ej heller med nogen dygtig og sandfærdig Bevisning (hvilket gjør hans Uretsindighed og Forseelse langt større) og derfor ej heller som en christen og retsindig Sjælesørger; thi han derudi og²⁾ udi saa Maade er kommen for Christum²⁾.

6. Spørgsmaal.

Hvad de grove og forargelige Stykker monne være, udi Menigheden tildragne og M. Trugels ikke ringe angaaende.

Gjensvar.

De Stykker, om hvilke udi min Erklæring, Fol. 34, meldes, berettes sammesteds at være nogenlunde antegnede udi mit Indlæg, som den 16. Febr. 1650 paa Christianiæ Kapitelshus blev lydelig oplæst, og findes udi forbemeldte mit Erklærings-Skrift, Fol. 17—21.

1. Foruden de mange Prædikener og Udraabelser, som af M. Trugels ere skete om Christianiæ Menigheds Enthusiaster og deres enthusiastiske og uchristelige Sammenkomster, og foruden de adskillige forargelige Inquisitioner og Bevisninger, med hvilke han haver udi højeste og flit-

¹⁾ Vistnok med Hentydning til Joh. 10, 8: »Alle de, som ere komne for mig, ere Tyve og Røvere».

²⁾ 5te Spørgsmaal med dets Besvarelse forbigaaes, da det ikke er videre oplysende.

tigste Maade lagt sig efter at ville overbevise os saadanne uchristelige Folk at være, som dog aldrig med nogen Sandhed skal kunne bevises, hvorom udi Christianiæ Kapitelsprotokol og udi M. Trugelses eget forbemeldte beseglede Provs-Brev klarlig meldes, hvorover Guds h. Navn, Ord og Dyrkelse, og Guds Dyrkere og Elskere ere af de ugudelige bleven foragtede, udraabte, forhaanede og bespottede. Foruden alt dette, siger jeg, da haver han ogsaa 2. paa Prenten udi Christiania paa Danske ladet udgaa og udsprede den meget forargelige, gudsbespottelige og vederstyggelige Knipperdolings og Jan van Leydens Historie¹⁾ at gjøre dem, som han skjældede for Enthusiaster, des mere mistænkte og stinkende udi Menigheden og Landet, som ogsaa nu sket er. Jeg tror ingenlunde, at han saadant haver ladet prente eller publicere med Rev. Dom. Theologorum Academiæ Hafniensis Raad, Vilje eller Samtykke. 3. M. Trugels haver ogsaa Anno 1648, den 25 Maj, mod sin hellige og høje Jurament og Ed, og mod det christelige Læreembedes Pligt, paa min Ryg og mig ganske uafvidendes udi vor Kapitelsprotokol under sin egen Haand det ladet indføre, som er usandfærdigt, forargeligt og ubevisligt, mod den H. Aands offentlige Lærdom, som ved mig sit ringe Redskab er udi Menigheden offentlig prædiket. Hvorimod min sandfærdige Erklæring næste Aar derefter blev sammenskreven²⁾ (thi da bekom jeg dette Stykke først at vide), hvilken ogsaa udi Kapitels Protokol er indført. Dog haver M. Trugels saadan sin Forseelse og Forargelse indtil denne Dag ikke tilbørlig bekjendt og afbedet. 4. Det er ikke lidet groft og forargeligt, at M. Trugels til saadan sin foretagne entusiastiske Handels forargeligste Udraabelse, bedste Bevisning og største Beskjæmmelse haver til sig taget en Løsgjænger og forløben Skalk ved Navn Søren Gundersen Maler (eller

¹⁾ I Randen: Denne Historie overleveres hermed.

²⁾ I Randen: Denne Erklæring følger hermed.

Kjerulf, som han lod sig kalde), som havde sin Vaaning og Omgjængelse udi M. Trugelses Huse og er ægteviet med en Kvinde udi Christiania, endog han havde forløbet sin egen Ægtekvinde udi Jylland, og som en aabenbar Skjelm og Tyv sig der forholdet, hvorom findes fast og rigtig Bevisning. Dette meget forargelige Menneskes, som nu af Landet er bortrømt, hans løgnagtige og meget æreskjændelige Angivelse om ærlige og retsindige Christne, M. Trugelses egne Medbrødre og Tilhørere, ja udi Almindelighed om Christianiæ Menigheds Enthusiaster, Husprofeter og Vinkelprædikere, haver M. Trugels til sin egen betroede Menigheds meget forargelige Udraabelse og Beskjæmmelse for Øvrigheden frembragt og skriftlig under Besegling til den høje Øvrighed overgivet, og en stor Del udi Kapitels Protokol ladet indskrive. 5. Endog den sl. Jens Hansen, forrige Hører udi Christianiæ latinske Skole, hvilken af dette forbemeldte forargelige Menneske Søren Kjerulf udi sin højeste Sygdom blev mest angreben, havde gjort sin offentlige, sandfærdige og testamentlige Erklæring mod saadan Æreskjændelse, og endog vi andre hans Venner og Medchristne, som ogsaa vare angrebne og angivne, for Guds Ansigt højlig og offentlig protesterede mod saadan Løgn, Guds Bespottelse og Æreskjændelse, saa blev dog forbemeldte Løgner og Æreskjænder med sin Løgn og Æreskjændelse mere sandru agtet af M. Trugels, end vi andre med al vor Sandhed og Uskyldighed. Og endog Søren Kjerulf ubodfærdelig og uforskammelig udi forbemeldte sine grove Synder fortfarede, blev han dog af Christianiæ Ministerio afløst og annammet til Sacramentet. 6. Monne det ikke ogsaa angaa M. Trugels, at den sl. Jens Hansens sandfærdige og testamentlige Erklæring ikke endnu indtil denne Dag er bleven tilstedt at indskrives udi samme Kapitels Protokol mod forbemeldte gudsbespottelige Bagvaskelse og Æreskjændelse, som derudi er utilbørligen indført, omendskjønt at det sl. Menneske udi samme sin testamentlige Erklæring udi sit yderste haver af alle

udi Christianiæ Kapitel det udi kjærligste og alvorligste Maade været begjærendes; og endog samme hans Erklæring klarlig udviser, hvilket Guds Menneske og Tjener han haver været, og endog baade Kapitlet og den verdslige Øvrighed udi Aarhus (hvorfra Jens Hansen var til Norge kommet) haver os alle udi Christianiæ Kapitel derom kjærligst tilskrevet, og jeg det samme med min kjærlige Skrivelse til alle de andre mine Colleger haver befittet mig paa at forfremme. 7. Hvad Forargelse haver M. Trugels og dermed givet, at han haver offentlig frembragt min egen Discipels, Michel Lauritzøns, løgnagtige Bekjendelse om mig og mine Medchristne, til at bevise Christianiæ enthusiastiske Forsamlinger. Og endog vor offentlige og sandfærdige Protestation er sket mod saadan løgnagtig Bekjendelse ¹⁾, saa er dog samme Skoleperson ikke tilbørlig blevet straffet, men mere forsvaret, og den 24 Aprilis 1650 med de andre M. Trugelses Vidner paa Christianiæ Raadstue fremsendt til at aflægge sin Ed, som dog ikke blev tilstedt, som læses udi det beseglede Provs-Brev næst for det 15de Vidne. Og endelig haver M. Trugels med flere udi Kapitlet forlovet samme Michel Lauritzøn med god Testimonio at begive sig til Kjøbenhavns Universitet, der, som en oprigtig Person, udi Academicorum deres Tal at annammes, som ogsaa sket er. Enhver Christen betænke, hvad Forargelse heraf monne komme! 8. Kortelig til Guds og Sandheds Ære, og til Løgn og Æreskjændelses Aabenbarelse og Beskjæmmelse herhos at melde, da tvivler jeg aldeles intet paa, at enhver sand Christen skal jo højlig forundre sig over den meget forargelige og usandfærdige Skrivelse, som er kommen fra M. Trugelses eget Hus og Folk, og hendsendt til andre Steder, til min og andre sande Christnes aabenbare Udraabelse og Beskjæmmelse, og til aabenbare Løgneres og Æreskjænderes

¹⁾ I Randen: Denne Protestation følger herhos foruden den, som findes udi medfølgende Erklærings-Skrift.

Berømmelse og Forfremmelse: Hvilket ikke aleneste med rigtig Copi, men med Originalen kan bevises; hvilket ogsaa nu forleden den 23 Maj er Christianiæ Biskop udi M. Trugels egen og flere Christnes Nærværelse forelæst og tilkjendegivet, dog det med andet mere saadant ustraffet og ureformeret til Guds allerstørste Fortørnelse og Menneskens Fordærvelse efterlades og bortgaar.

7. Spørgsmaal.

Hvad Borgmesters og Raads Skrivelser Indhold monne være til M. Trugels, som de ikke ringe skulle have paa stødt om den Prædiken af M. Trugels i Menigheden holden?

Gjensvar.

Om denne Christianiæ Borgmesters og Raads Skrivelse, dat. Christianiæ den 12 Febr. 1649, og hvad M. Trugels haver dennem dertil skriftlig svaret, og om samme Skrivelser, angaaende M. Trugels Prædikener, mærkelige Indhold findes klarlig opskrevet udi min Erklærings Skrift, Fol. 55. 56. De samme Skrivelser bleve ogsaa paa Christianiæ Kapitelshus den 24 Apr. 1649 udi den høje Øvrigheds, Kapitels og mange andres Nærværelse lydelig oplæst, der M. Trugels var kaldet at svare til sine Prædikener om Christianiæ Enthusiaster; item blev paa samme Tid og Sted oplæst og fremført, hvormed han ydermere agtede at forsvare samme sine Prædikener, og at bevise Christianiæ enthusiastiske Forsamlinger; derom findes antegnet udi min Erklærings Skrift, Fol. 61—66. — — —

8. Spørgsmaal.

Om M. Niels kan benegte aandelig Sammenkomst at være holden i sin Nærværelse udi Jochum Trompeters Hus, og hvad der er forrettet.

Gjensvar.

(Efter at M. Niels Svendsen har opholdt sig over, at »aandelig« her nok skal betyde »falsk, skinhellig, lastelig

og forargelig«, fortsætter han:) Saa vidner jeg her for Gud den allerhøjeste og alvidende, som skal dømme os alle udi Retfærdighed, at min Omgjængelse og Sammenkomst udi Jochum Trompeters Hus haver ikke været anderledes, end som jeg haver Anno 1649 fra Jul og saa henvend et Fjerdingaars Tid besøgt forbemeldte min besønderlige og christelige Ven udi Herren sl. Jens Hansen, som da var Hører udi Christianiæ latinske Skole, men paa samme Tid holdt stedse ved Sengen og var dødsyg; hannem besøgte jeg udi sin Sygdom, som en Christen kan og bør efter Christi egen Befaling besøge en anden sin Medchristen og Næste udi sin Sygdom og Nød; og saaledes talede jeg desmidlertid med hannem, som den ene Christen plejer at tale med den anden. Og det siger og vidner jeg for Guds Ansigt, at jeg ikke veed, at der er noget uchristeligt, utilbørligt eller forargeligt forrettet udi forbemeldte Jochum Trompeters Hus nogensinde udi min Nærværelse. Og omendskjønt Sognepræsten M. Trugels med sine adskillige forbemeldte Inquisitioner og med sine mange og adskillige Prov og Vidner (blandt hvilke forbemeldte Søren Gundersøn Kjerulf skulde have været den gjæveste og fornemste) haver udi højeste og flittigste Maade lagt sig efter at bevise og aabenbare, at der udi forbemeldte Hus, udi sl. Jens Hansens og udi min og andre vore Medchristnes Nærværelse, skulde være holdt Prædiken og Sang, ligesom paa sædvanlig Kirkemaner, saa veed Gud, at det er aldrig sket; hvilket jeg dog aldrig vilde benegte, dersom det var sket, ihvad jeg derover efter Guds Tilladelse skulde lide; thi det var at ønske, at vi, som kaldes Christne, efter Guds Aands Befaling og Formaning (Col. cap. 3 v. 16. 17) lade Guds Ord, til at lære, paamine og formane hverandre indbyrdes, bo mere og rigeligere iblandt os, end som udi disse Dage sker, da megen kjødelig, uaandelig, syndig, letfærdig og forargelig Sammenkomst og Samkvem gaar udi Svang allevegne, hvor-

over den retfærdige Gud højlig fortørnes og snart vil straffe. Ellers er det sandt, at jeg nogle Dage, førend sl. Jens Hansen døde, var nærværendes udi Jochum Trompeters Hus, da Christianiæ Capellan Hr. Christen Block, udi mange Christnes Nærværelse, med Alterens Sacramentes Administration og Uddelelse til den syge forrettede det, som udi vore Kirker plejer at ske; om hvilken Sammenkomst og Forrettelse, og hvad derudi skete, derom videre vidner og formelder sl. Jens Hansens testamentlige og bekræftede Erklæring. Men herhid hører ogsaa M. Trugelses beseglede Provs-Brev, hvoraf kan klarlig ses og kjendes, hvad aandelige Sammenkomster han haver saa højlig lagt sig efter at bevise at være holden udi samme sl. Jens Hansens (som da længe havde været død) min og flere vore Medchristnes Nærværelse, paa det at hans mange forrige Prædikener og megen Udraabelse om de enthusiastiske aandelige Sammenkomster udi Christiania ikke skulde af hver Mand kjendes og befindes at være ubegrundede, usandfærdige og ganske ubevislige. Hvilket beseglede Provs-Brev vor kjære Øvrighed vilde for Guds og hans Sandheds og Æres Skyld flittelig examinere og overveje, og deraf kjende, hvad billig og vigtig Aarsag man haver haft til saadant Raab og Ry om enthusiastiske aandelige Sammenkomster at opvække og udsprede udi det ganske Land og flere Steds. Og med faa Ord at sige til Beslutning paa dette Spørgsmaal: det var at ønske, at vi alle, som kaldes Christne, vare mere aandelige for Gud, end som vi ere. Thi Apostelen siger (Rom. cap. 8 v. 13), at dersom vi leve efter Kjødet, da skulle vi dø (forstaa den evige Død), men dersom vi døde Legemens Gjerninger formedelst Aanden, da skulle vi leve (forstaa det evige Liv). Derfor spotter ingen sand Christen med Guds Børns Aandelighed eller aandelige Sammenkomst, men fast mere skammer sig for Gud, at der findes saa liden sand Aandelighed hos os. — —

9. Spørgsmaal.

Om M. Niels, eftersom angives, imod Øvrigheds Paa- bud haver samlet sig adskillige Adhærenter af løse Folk og dermed holdt adskillige hemmelige Sammenkomster?

Gjensvar.

(I de stærkeste Udtryk afviser M. Niels den Beskyldning, at han skulde have haft med »løse« Folk at gjøre; fra sin Ungdom af havde han »altid skyet og flyet løse og forargelige Menneskers Sammenkomst og Omgjængelse, og derimod gjerne holdt mig til dem, som have levet ærligen og christeligen«). Dersom jeg havde haft min Omgjængelse og Sammenkomst med Søren Kjerulf Maler (hvis Løshed, Løgnagtighed og Falskhed, Tyveri og Skjelmeri er aabenbar) og med hans lige, og dennem huset og herberget, og brugt deres Bekjendelse, Adhærents, Assistents, Hjælp og Bistand til at løgnagtelig udraabe og angive, ja til at offentlig beskjemme og fordærve ærlige og uberygtede Christne, som vare mine egne betroede Tilhørere og mine oprigtige Medbrødre udi Christo, da havde han haft billig og fuldkommen Aarsag til at udraabe mig og til at angive mig for Landsens Øvrighed, og da havde man haft Bevisning nok til at overbevise mig at have samlet adskillige Adhærenter og Tilhængere af løse Folk, og at have holdet uchristelige og utilbørlige Sammenkomst med dem, og at jeg derfor burde tilbørlig at beskjemmes og straffes. Men jeg haver den sande Gud højlig og hjærtelig at takke, at det er endnu aldrig indtil denne Dag sket, og jeg vist forhaaber, at det ej heller nogensinde herefter skal ske. — — —

10. Spørgsmaal.

Om M. Niels vedstaar, at han paa Pindsedag sidst forleden haver sagt, Ministerium Pastorum impuram vitam agentium at være inefficax?

Gjensvar.

— — At de vantro, gjenstridige og ubodfærdige ingen Absolution eller Synders Forladelse hos Gud i Himmelen eller af hans Aand og sande Ministerio bekomme, omend-skjønt de kunne blive af mange antichristiske og blinde Kirketjenere absolverede og frikjendte og med Guds Forladelse, Fred og Venskab fortrøstede, og saaledes udi deres motvillige Synder og Ubodfærdighed styrkede (thi hverken Gud i Himmelen eller den H. Aand, som Christus haver givet sine sande Disciple, Ministris og Kirketjenere, vil eller kan tilsige og forkynde saadanne Mennesker deres Synders Forladelse eller Fred med Gud, al den Stund og saa længe de ikke ved Guds Naade gjøre en sand og retskaffen Pønitence), derom findes vidtløftig, klarlig og oprigtelig opskrevet udi samme min skriftlige, efter Øvrighedens Vilje sammenfattede, og nu medfølgende Pindseprædiken, om hvilken ogsaa tilforn meddelt er. Men at alle de, som have Lyst til at fare immer fort udi deres Ondskab og Ubodfærdighed (enten de ere Lærere eller Tilhørere) ikke gjerne ville høre saadan Prædiken om den falske Absolutions, Afløsnings og Fortrøstning inefficacia eller hendes Kraftløshed og Udygtighed til deres Synders Forladelse og til Guds Freds rette Forkyndelse og Erlangelse, derpaa er ganske ingen Tvivl hos alle retsindige. Hvilket de vantro, gjenstridige og ubodfærdige Jøders og jødiske Skriftkloges og Læreres Exempel udi de h. Profeters og Evangelisters Skrifter ogsaa klarlig og overflødelig udviser.

11. Spørgsmaal.

Hvad M. Niels svarer til Borgemester og Raads udi Christiania Indlæg mod samme Prædiken?

Gjensvar.

Den 24. Maj sidst forleden lod Oslo Bisp, M. Henning Stockfleth, paa Christianiæ Kapitelhus udi Kapitels, Præ-

sternes og mange fleres Nærværelse og Paahørelse et Brev fra Borgmestrene og nogle af Raadet udi Christiania, angaaende min sidste Pindseprædiken, lydelig oplæse. Men der jeg efter Læsningen kjærlig og flittelig begjærede, at Bispen vilde meddele mig en rigtig Copi deraf, at jeg dertil kunde oprigtig svare og mig tilbørlig erklære, da maatte jeg den ikke bekomme, men blev mig benegtet. Hvorpaa jeg og strax venlig bad alle dem, som tilstede vare, være mine Vidner og vel drages til Minde. Samme Dag strax derefter sendte jeg mit visse Bud til den Borgmester, som samme Brev havde stilet, og kjærlig af forbemeldte Aarsager begjærede rigtig Copi deraf; men det blev mig ogsaa negtet. I lige Maade sendte jeg derefter samme Bud til den anden Christianiæ Borgmester og til Raadmændene, som Brevet havde underskrevet, med forbemeldte min kjærlige Begjæring, men kunde dog ingen Copi deraf bekomme indtil denne Dag. Hvorfor jeg til næst forgangne Spørgsmaal denne Gang ikke kan videre svare, end naarsomhelst jeg en confirmeret Copi af forbemeldte Brev eller Indlæg bekommer, skal jeg mig ved Guds Naade derimod udførligere erklære, foruden den Erklæring, som paa forbemeldte 24. Maj strax paa Kapitelhuset mundtlig udi alles deres Paahørelse skete, hvilken hverken Bispen eller nogen anden da kunde med nogen Sandhed imodsige. Men underligt er dette, at Bispen saasom den fornemste Lærer og Tilsynsmand udi Christianiæ Menighed, som ogsaa var udi samme min Prædiken tilstede, og meget flittig (som det syntes) tilhørte, hverken den Dag eller nogensinde derefter haver mig med det allerringeste Ord om samme Prædiken tiltalet, at han derudi noget vilde paatvivle, forandre eller straffe.

12. Spørgsmaal.

Om M. Niels ikke haver en langsommelig Tid holdt sig fra Alterens Sacramente?

Gjensvar.

Jeg med Sandhed for Gud, Øvrigheden og Menigheden gjerne bekjender, at det jeg haver mig nu paa det andet Aar fra den udvortes Alterens Sacramentes Brug udi Christianiæ Kirke entholdet, det haver jeg gjort med Hjærtens Smerte og Bedrøvelse og ingenlunde som den, der vilde enten Christi Bud og Indsættelse eller den christne Kirkes og Øvrighedens Ordinanser og Forordninger forsømme eller ringeagte. — — — Det er sket for min Samvittigheds Skyld, som meget indtil denne Dag haver været overilet, forhindret og besværet, og det af disse efterfølgende Aarsager. Thi 1. er det nu snart 10 fuldkomne Aar siden, at man paa Christianiæ Consistorio capitulari haver offentlig forbudt mig at lade de Mennesker komme udi mit Hus, som dog vare disse Rigers tro og ærlige Undersaatter og Christianiæ Ministerii eller Kirketjeneres egne flittige Tilhørere, og om hvilke hverken jeg eller de, som dette syndige og forargelige Forbud gjorde, vidste andet end christeligt og ærligt udi alle Maader, og hvilke der til med mig sjelden besøgte, nemlig naar de kunde have noget hos mig at forrette. — — — Herom findes antegnet udi for^{ne} Protokol hos de Acter, som ere indskrevne Anno 1642 in mense Februario. Og at dette uchristelige, forargelige og mistænkelige Forbud haver siden derefter mange Aar continueret og endnu drives, det kjendes og bevises klarlig med M. Trugelses eget be-segledede Provs-Brev.

2. Siden den Tid, nemlig An. 1642, haver Christianiæ Sognepræst Tid efter anden udi sin Prædiken aabenbarlig sagt, at saadanne sig der udi Menigheden sammenrottede, som holdt særdeles og hemmelige utilbørlige Sammenkomster, og som foragtede den h. Skrift, Ministerium og Øvrigheden etc., og nævnede dem besønderlig med det fremmede Navn Enthusiaster, med heftig Skjelden og med stor Formaning til Menigheden, at de sig for saadanne

gudsbespottelige skulde vel vogte og tage vare etc. Men efterdi mit Navn saa vel som og flere Christnes der paa Steden var indtegnet udi den almindelige Kapitelsprotokol med Forbydelse at besøge mit Hus og have Omgjængelse med hverandre, og dette kunde ikke andet end rygtes og udsprede udi Menigheden og Landet, saa var det vel bekjendt, hvem de udi Menigheden vare, som af Prædikestolen udi saadan Maade bleve udraabte og paaskjældede, og jo længer jo mere bleve gjorte mistænkte, stinkende og vederstyggelige, helst hos dennem, som sig paa dette underlige og usædvanlige enthusiastiske Udraabelses og Skjældelses Væsen ikke rettelig forstode eller vidste, hvorledes dermed sammenhængte. Og saadan Udraabelse continuerede Aar efter Aar, som ogsaa af forbemeldte Borgmester og Raads Skrivelse til M. Trugels om det samme klarlig kjendes, endog den offentlige Contract, som 1643 baade af den høje Øvrighed saa vel som af det ganske Christianiæ Capitel var confirmeret og underskrevet, langt andet om christelig og opbyggelig Omgjængelse tilholder¹⁾.

3. Prædikestolen blev mig ogsaa for Sandheds Skyld forbuden til manges Mistænkelse og Forargelse, dog den Forbydelse ikke længe varede, Gud selv alene være Æret Derom vidner ogsaa næstbemeldte Contract.

4. Det ganske Christianiæ Ministerium, eller Christianiæ, Aggershuses og Aggers Præster forsamlede sig nogle Aar derefter mod mig og min Prædiken, og mig fraværende og aldeles uafvidendes, lode udi den almindelige Capitels Protocol indskrive falskt og bevisligt mod den H. Aands sande Prædiken og Lærdom. Og endnu indtil denne Dag haver jeg ikke fornummet, at de saadan deres Forseelse og givne Forargelse haver rettelig bekjendt.

5. Jeg med andre vore ærlige og retsindige Christne ere nu forgangen Aar, tvert imod Christi almindelige

¹⁾ I Randen: Denne Contract følger herhos. (Se foran, S. 514).

Ordinans, Matth. 18, og tvert imod disse Kirkers og disse Rigers almindelige og paa Guds Ord grundede Ordinans om Kirkedisciplin, blevne indstevnede for Byfogden og Laugretten, at man der med mange samlede Prov og sælsomme Vidner (endogsaa af løse, løgnagtige, ugudelige og forargelige Mennesker, med hvilke jeg aldrig havde tilfortalt eller haft allerringeste Omgjængelse) vilde overbevise os at være de Enthusiaster og de Guds og det h. Ministerii og den christelige Øvrigheds Foragtere og Bespottere, om hvilke der saa længe og saa mange Aar er bleven udi Christianiæ Menighed prædikeret. Og endog man ikke haver kunnet os noget uchristeligt eller utilbørligt udi vor Omgjængelse overbevise, saa ere vi dog ikke indtil denne Dag blevne offentlig undskyldede og erklærede, men endda mere udraabte, angivne, anklagede og forhaandede. — — —

Da efterdi saadanne aabenbar syndige og forargelige Stykker ske udi Christianiæ Ministerio — — — og efterdi jeg med flere vore Medchristne saa aabenbarlig og meget forargelig og continuerlig forfølges, udraabes, beskjemmes, stevnes og angives, fordi vi nogenlunde (og dog ikke saa meget, som vi burde) søge efter at have den allerhøjeste og bedste Ting, nemlig Kjærlighed og Forenelse udi Christo og hans H. Aand og Sandhed, 1 Cor. 13 v. 1 etc., hvorudi dog alle Christne bør at være ens og eet, og jeg derhos haver Christi og hans Aands egen alvorlige Befaling udi den h. Skrift antegnet, at jeg saa vel som alle andre sande Christne skal lade fare og fly og sky alle dem, som aabenbarlig og continuerlig stride imod Jesu Christi Kjærlighed og Sandhed og imod hans kjærlige og forenede Disciples Forenelse og christelige Omgjængelse, saa haver jeg jo høj, vigtig og drivende Aarsag til at holde mig fra enhver Kirketjener og Lærer, som ingenlunde vil efter Christi eget h. Bud, Bøn og Vilje være ens og eet med mig og andre Christne udi Christo og hans aabenbarede Sandhed og udi Christi sande Kjærlighed og hans sande

Disciples, Bekjenderes og Elskeres sande, christelige og kjærlige Forenelse, men mod saadant aabenbarlig, forargelig og continuerlig stræber og strider, og med største Forhaanelse og Bespottelse kalder og skjælder de Christnes Kjærlighed og Forenelse udi Christo at være en djævelsk, enthusiastisk Sammenkomst af løse Folk, — — Og at ingen med nogen Sandhed skulde kunne om mig mene, sige eller udføre, at jeg, andre til Forargelse, vilde foragte eller forsømme Herrens Nadveres Brugelse, da haver jeg desmidlertid alvorlig søgt efter at bruge samme h. og højværdige Nadvere hos dem, som ville være ens med mig udi Christo og hans Sandhed, — — men det er mig ikke bleven tilstedt, uanset at den h. Skrift — — ikke nogensteds tvinger og byder mig eller nogen Christen til nogen visse Sted eller Person, at man endelig der eller hos den skulde lade sig Sacramentet administreres. — — Altid og gjerne haver jeg villet og endnu gjerne vil holde mig til enhver Ecclesiæ Ministrum og Kirketjener, ihvor ringe og foragtelig han ogsaa for Verden kunde være, og bruge Herrens h. og højværdige Nadveres Delagtighed ved hans Administration, naar han vil være eet og ens med mig udi Christo og hans aabenbarede Sandhed og gjerne forenes med alle dem, som udi Christi Kjærlighed og hans aabenbarede Sandhed ere forenede. — — Det er nu høj Tid, at enhver sand Christen rettelig og snarlig udgaar, afsondrer og afskiller sig fra alle dem, som aabenbarlig befindes ikke at have Christi og Christi sande Disciples sande og christelige Kjærlighed og Forenelse, men strider derimod med aabenbar Forfølgelse, Forhaanelse og Bespottelse. — — —

13. Spørgsmaal.

Om M. Niels ikke haver stødt sig paa nogle Ord udi Alterbogen, som oplæses for Alterens Sacramentes Administration?

Gjensvar.

Om dette Stykke haver jeg aldrig offentlig lært eller talt enten udi Kirken ved min Prædiken eller paa Gymnasio ved mine Lectiones; men nu er det ungefær et Fjerdingaar siden, at nogle af mine Colleger paa Capitelhuset holdt indbyrdes Samtale med mig om Alterens Sacramente, da blandt andet sagde jeg dem kjærligen min Mening derom, at det gjorde mig ondt, og at jeg stødte mig derpaa, at mange, som bruge Sacramentet, sig fast indbilde og mene, at naar som helst de tro, at Christus er tilstede udi Sacramentet efter Ordenes Lydelse, og naar de der tilmed ogsaa tro, at Christus giver dem sit Legeme og Blod til at æde og drikke til en Bekræftelse eller Stadfæstelse paa deres Synders Forladelse, og naar de derhos gjøre og efterkomme Christi Befaling, nemlig idet de annamme Sacramentet, æde og drikke, da siges de at være rettelig prøvede og at værdelig æde Christi Legeme og at drikke hans Blod til deres Synders Forladelse; og selv samme fare dog fort udi deres forrige aabenbare og forargelige Synder, og deraf kjendes at være ubodfærdige og Christi h. Døds og Pines, og hans h. Ords og Befalingers fremturende Foragtere, hvorfor de bekomme ikke deres Synders Forladelse, ihvor ofte de ville saaledes annamme Sacramentet. — — Thi de ugudelige og ubodfærdige kunne ogsaa ved den historiske, døde og kraftløse Tro sig fastelig og stærkelig indbilde og tro, ikke aleneste at Christus er allevegne tilstede og derfor ogsaa udi Sacramentet, men ogsaa at Gud og hans Søn Christus er dem naadig og forlader dem alle deres Synder, og at de æde Christi Legeme og drikke hans Blod til deres Synders Forladelse og til en Stadfæstelse derpaa; thi saadant høre de ubodfærdige gjerne, nemlig at Gud vil være saa vel tilfreds med dem; og det er dog Guds Sandhed, at alle saadanne have ikke deres Synders Forladelse hos Gud, og at de æde og drikke uværdeligen og sig selv Dommen, 1 Cor.

11 v. 29, idet de ikke have den sande, levende og formedelst Kjærlighed virkende og arbejdende Tro, Gal. 5 v. 6, uden hvilken de ingenlunde kunne rettelig gjøre Forskjel paa Herrens Legeme. Og paa saadan historisk, død og kraftløs Tro — — have vi klare Exempler udi de ugudelige, ubodfærdige, forhærdede og forstokkede Jøder, som — — trodsede paa, at Gud var deres kjære Fader, og at de vare hans kjære Børn. — — Om hvilken faste og stærke, dog meget skadelige og fordømmelige Tro jeg ved Guds Naades Lys haver vidtløftigere skrevet udi min ved Trykken nylig publicerede Bog, med Titel Troens Erindring og Prøvelse udi det 4. og 5. Capitel¹⁾. Derfor siger Christi Aand ved Apostelen S. Povel ikke aleneste, at vi skulle prøve os selv, naarsomhelst vi ville bruge Christi h. Nadvere, 1 Cor. 11 v. 28, men han ogsaa en anden Steds klarlig lærer og aabenbarer, hvorledes den rette, christelige og salige Prøvelse skal ske, og hvorudi den samme bestaar, nemlig derudi, at vi saaledes udi en sand og retskaffen Pønitenz, Matth. 3 v. 2. 8. 10, forsøger og prøver os selv, om vi ere udi Troen, at vi kjende og vide, at Christus ved samme Tro er og bor udi os, thi ellers ere vi forskudte (forstaa fra Gud). Men naar vi saa prøves, at vi udi samme Prøvelse vide og fornemme Christum ved Troen at bo udi vore Hjærter, da kunne vi formedelst saadan levende Tro retteligen med samme Apostel sige: Nu lever ikke jeg mere (forstaa udi min forrige Vantro, falske Tro og Ubodfærdighed), men nu lever Christus udi mig (forstaa ved den sande, levende Tro, til alle sande og gode Gjerningers Forrettelse og min Saligheds Forarbejdelse med Frygt og Bævelse); læs herom 2 Cor. 13, v. 5. 6. Gal. 2, v. 20. Eph. 3, v. 17. Philip. 2, v. 12. Joh. 15, v. 1. 2 etc.

¹⁾ I Randen: Læs samme 4. og 5. Capitel udi Troens E. og P., som af adskillige christne Theologis og Skriftlærde er censeret og approberet.

Se nu, kjære Guds Menneske, om dette og udi denne Mening haver jeg saa broderlig og kjærlig talt og discureret med mine egne Colleger, mellem os selv indbyrdes, engang paa Capitulari Consistorio, og det ikke til anden Ende, end som efter min høje Jurament og Ed og mit offentlige Læreembedes christelige Skyldighed, til Guds Ære og Menighedens salige Opbyggelse, ladendes dog derfor enhver, som udi Ministerio Ecclesiastico haver at lære, hyde og befale, forandre og til Rette sætte, og saaledes dermed omgaas, som han agter at forsvare for Gud og hans Søn Christo Jesu. Og endog de kunne mig ikke med noget Ord rettelig straffe for saadan min kjærlige Tale, saa haver de dog den 24. Maj 1651 indskrevet derom udi Capitels Protocol, og derefter, som nu kjendes, mig derfor hos vor kjære Øvrighed saaledes angivet. Hvorfor monne man saaledes med mig omgaas? Plejer man ikke paa Universiteter og høje Skoler offentlig at disputere, tale og stride ikke aleneste om Bøger, som ere uddragne af Skriften, men om det, som staar udi Skriften, at det, som paa een Sted synes mørkt og uret, kan ved andre Skriftens klarere Steder forklares? Haver dog D. Lutherus selv aabenbarlig stødt sig paa Apostelen S. Jacobi Sendebrev etc., og det for al Verden ved Prenten aabenbaret, og skjældes dog ikke derfor for Menighedens Oprører eller Ordens Foragter, om end skjönt mange Lutheraner ere hannem dog udi det Stykke imod! Jeg trøster mig med, at min Frelser og Mester Christus selv blev af de Skriftlærde for Sandheds Skyld skjældet og udraabt for en Bedrager og Folkenes Forstyrer, og som den der vilde forbyde at give Kejseren Skat. Og det er min Glæde, at han haver selv spaaet alle sine sande Disciple den samme Skjæbne — — og at han vil selv naadelig og mægtelig forsvare og bevare alle sine fredsommelige mod alle deres fortrædelige Modstandere og Forfølgere. — —

14. Spørgsmaal.

Om M. Niels ikke haver sagt, at hvis Hs. Kgl. Maj. selv vilde forbyde hannem, med de fordægtige Personer der udi Menigheden at omgaas, vilde han dog ligevel med saadanne have sin Omgjængelse?

Gjensvar.

Der de jødiske og farisæiske Skriftkloge ikke kunde med nogen Sandhed imodstaa og overvinde Jesu Christi sande Lærdom og Prædiken, da optænkte de et andet Raad, og udi højeste Maade lagde sig efter at gjøre hannem sort og stinkende hos Øvrigheden, og derfor løgnagteligen om hannem sagde og udførte, at han foragtede Øvrigheden og forbød at give Kejseren Skat, paa det de kunde ihjelslaa og omkomme hannem. Ligesaa gaar det endnu enhver christen Lærer, som elsker, taler og prædiker Sandhed, som Christus ogsaa selv haver spaaet derom, Joh. 15, v. 27. 16, v. 1—4. Men jeg til dette sidste Spørgsmaal, saa vel som til alle de forrige, vil aabenbarlig bekjende den bare Sandhed for Gud og al Verden; thi af de forrige mine Svar og Erklæringer ser og kjender enhver forstandig Christen, hvorledes man haver forbudet mig at have Omgjængelse med andre ærlige og uberygtede Christne, og udi højeste Maade lagt sig efter at forhindre vor christelige Omgjængelse; men der jeg dennem svarede, at det var mod Guds Ord og Bud, og mod Samvittigheden, at forbyde den ene Christen at tale med den anden, da bleve de end mere fortørnede, og nu er det over ti Aar, at saadant deres Forsæt bleve ført for den høje Øvrighed til at bringe mig og andre mine christne Venner udi Mistænke og Ugunst. Gud veed, hvorledes det tilgik, og ham skal alle Ting udi sin Tid aabenbares. Men der de ikke kunde faa deres onde Vilje frem, da blev jeg truet, at man vilde skrive om mig og min Omgjængelse til Hs. Kgl. Maj. og end til flere, og det skulde gaa mig ilde, og

endelig udgaa paa mit Kalds og Bestillings Fortabelse. Hvorimod den naadige Gud mig styrkede, endog jeg paa de Steder endda var baade enlig og fremmed, og Gud alene være Lov og Ære! som paa den højeste Trusels og Undsigelses Tid gjorde mig formedelst sin gode Aand udi min Uskyldighed og gode Samvittighed saa glad og frimodig, at jeg svarede, at jeg vist formodede, at Hs. Kgl. Maj., som ikke foragtede sine allerringeste ærlige Under-saatter, ikke nogensinde skulde faa i Sinde at forbyde den ene Christen at besøge den anden, og at omgaaes med den anden, naar deres Besøgelse er ærlig, christelig og uforargelig. Men dersom saadant Forbud kunde ske, da var Gud mit Vidne, at jeg vilde heller lade Bøddelen hugge mit Hoved fra mig, end jeg vilde for nogen Trusels eller timelig Fares Skyld foragte og forskyde nogen fattig og gudfrygtig Christen, som kunde være mig til christelig Opbyggelse, og derimod omgaaes med de ugudelige, fordi at de kunde være rige og for Verden store og anseelige. Og dette mit Gjensvar tegnede jeg strax samme Dag for Guds Ansigt, at det skulde altid være mig udi frisk Ihukommelse. Og den alvidende Gud og min Samvittighed ere mine Vidner, at dette om Øvrighedens Forbud er af mig aldrig anderledes enten talt eller ment. Thi jeg veed, at det er Guds egen Lov og Vilje, at jeg skal frygte Gud og ære Kongen, 1 Pet. 2, v. 17. Men hvorledes man haver dette indført udi Capitels Protocol med andet mere, og hvorledes de have mine velmente Ord for den høje Øvrighed fremført og angivet, det ses og kjendes nu ogsaa af dette sidste og fjortende Spørgsmaal. Hvorfor jeg endnu som tilforn haver vor kjære og høje Øvrighed underdanigst og kjærligst ombedet, at de, som mig saa højlig have angivet, maa aabenbares og tilholdes at oprigtelig bevise, hvis uchristeligt og forargeligt de have om mig og flere vore Medchristne angivet. I lige Maade begjærer jeg, at disse mine sandfærdige Gjensvars og Erklærings Ord maatte med Naade og Gunst

optages, hjærtelig ønskendes, at den allernaadigste Gud vilde naadelig oplyse baade Øvrigheden og andre, som hermed skulle have at bestille, at alle Ting maa vel forrettes til den allerhøjestes Ære og til Christi Menigheds Opbyggelse, til de retsindiges Forsvarelse og de uretsindiges Beskjæmmelse og salige Omvendelse, førend Guds retfærdige og brændende Vredes Ild, og den endelige og almindelige Ødelæggelse, 1 Thes. 5, tager ganske Overhaand. Gud forbarme sig over sin liden Hjord, og den naadelig udi den sande og saliggjørende Tro styrke, bevare og opholde indtil Enden, og det for Jesu Christi allerhelligste Navns Skyld, Amen! Skrevet udi Kjøbenhavn den 26. Augusti Anno Domini 1651.

Niels Svendsøn Chronich,
Theol. Lector udi Christiania. Eg. Hd.

Gud selv alene, og over alle Ting alene, og udi al Evighed alene, evig Ære! Amen.

Ende.

I Konsistoriets Forhandlinger findes intet antegnet om Sagen. Men den 8de September 1651 udgik der kgl. Befaling til Theologerne ved Kjøbenhavns Universitet om at indsende deres Betænkning angaaende M. Niels Svendsen, »hvorledes eder med hannem videre synes at skulle forholdes«¹⁾. Theologernes Betænkning have vi dog ikke fundet, men bag i det her benyttede Haandskrift af Spørgsmaalene og Svarene findes med en Haand fra det 18de Aarh. bemærket:

»Denne Niels Svendsen blev af Consistorio hjemvist at udføre sin Sag i Christiania, hvorhen gik kgl. Ordre af 22. Sept. 1651 til Statholderen og Biskop Thomas Cortsen fra Stavanger at dømme i Sagen, og kgl. Ordre af samme Dato til Biskop Stockfleth i Aggershus Stift at være Actor

¹⁾ Sjælandske Tegnelser XXXII, 170.

i Sagen baade mod denne Lector og imod Stiftsprovsten M. Truels Nielsen. For denne Ret blev Lector Svendsen dømt fra Embedet.* At den sidste Bemærkning dog ikke er ganske rigtig, vil det følgende formentlig vise.

De ovennævnte kgl. Befalinger, hvis Originaler nu gemmes i Kgl. Bibl., Thottske Saml., 96 Fol., lyde som følger:

1.

Frederik den Tredie (osv.). Vor synderlige Gunst tilforn. Vider, at eftersom os elsk., hæderlig og højlærd Mester Niels Svendsen, Lector udi vor Kjøbsted Christiania, for adskilligt forargeligt baade udi hans Prædiken, saa vel som anden hans Forhold beskyldes: da bede vi eder og naadigst ville, at I retter eders Lejlighed efter paa samme forargelige Poster, som han beskyldes for, endelig at kjende og dømme, samt og hvorledes I eragter med hannem derfor at skulle forholdes; til hvilken Ende vi og naadigst haver anbefalet os elsk. Mester Henning Stockfleth, Superintendent over Oslo Stift, hos eder over hannem Stevning at tage, og siden mod hannem foregive, hvis han eragter nødvendigt at være, at bemeldte M. Niels sig for eder paa erklærer. Thi have I bemeldte M. Henning Stockfleth eders Stevning over bemeldte M. Niels paa hans Ansøgning at lade følgagtig være, og siden en vis Tid og Sted at lade beramme, hvor for^{ne} Sag af eder kan foretages, og, som forskrevet staar, til Endelighed udføres. Hvis I og udi saa Maade kjendendes og dømmendes vorder, det haver I med forderligste under eders Hænder og Signeter i vort Cancelli at indskikke. Dermed sker vor Vilje. Befalendes eder Gud. Skrevet paa vort Slot Kjøbenhavn den 22. Septembris Ao. 1651. Under vort Signet.

Friderich.

Udskrift: Os elsk. ærlig og velbyrdig Hr. Gregers Krabbe til Thostelund, Ridder, vor Mand, Raad, Statholder udi

vort Rige Norge, og Embedsmand paa vort Slot Aggershus; saa og hæderlig og højlærd M. Thomas Cortsen, Superintendent over Stavanger Stift.

Paategnet: Blev læst for Retten die 30. Martii 1652.

2.

Frederik den Tredie (osv.). Vor synderlige Gunst tilforn. Vider, at eftersom vi naadigst haver anbefalet os elsk. Hr. Gregers Krabbe til Tostelund, Ridder, vor Mand, Raad, Statholder i vort Rige Norge, og Embedsmand paa vort Slot Aggershus, og hæderlige og højlærde Mand, M. Thomas Kortsen, Superintendent over Stavanger Stift, at endelig kjende og dømme paa den Forargelse, som os elsk. M. Niels Svendsen, Lector udi vor Kjøbsted Christiania, baade udi hans Prædiken og anden Forhold beskyldes for: Thi bede vi eder og naadigst ville, at I hannem indtil Sagens Uddrag af Officio suspenderer, og om Stevning over hannem hos bemeldte Hr. Gregers Krabbe og M. Thomas Kortsen gjør Ansøgning, som derudinden naadigst er befalet endelig at kjende og dømme; siden haver I at rette eders Lejlighed efter til den Tid og Stund, som dertil af dennem vorder berammet, at møde tilstede, og imod hannem foregive, hvilke Poster, som I nødig eragter, at han bør at svare til og erklære sig paa; og siden af dennem endelig Dom over hannem derfor at hænde lade. Dermed sker vor Vilje. Befalendes eder Gud. Skrevet paa vort Slot Kjøbenhavn den 22. Septembris 1651. Under vort Signet.

Friderich.

Udskrift: Os elskelig, hæderlige og højlærde M. Hennig Stockfleth, Superintendent over Oslo Stift.

Paategnet: Redditæ 10. d. Novemb. 1).

Læst for Retten den 30. Martii 1652.

1) Der har først staaet: Octobr.

I disse tvende kongelige Befalinger meldes intet om M. Trugels Nielsen. Biskop Stockfleth har vel imidlertid indset, at det ikke gik an, hvis der skulde være Tale om en upartisk Rettergang, at lade ham udenfor Sagen. Der udgik derfor ogsaa senere kgl. Befaling om at kalde ham til Regnskab, og den 12te Marts 1652 udstedte de ovennævnte beskikkede Dommere Stevning baade til M. Trugels og til M. Niels. Det hedder heri, at Biskop Stockfleth havde ladet berette, at han saa vel efter kgl. Befaling som efter Embeds Pligt havde fundet sig foranlediget til at tiltale dem »formedelst adskillige mistænkelige Prædikener, utidige Forsamlinger, hemmelige Øvelser, høje og dyre Sigtelser, skadelige og utilbørlige Angivelser, hvorved I ikke alene udi Steden for Forenelse og Samfund, istedenfor Guds Ære og den kristne Menigheds Opbyggelse, hveranden skal have angrebet og efter egne Passioner og ond Affektion paa Navn, Ære og Rygte hinanden med Mistanke have besmittet, udraabt og beskjemmet, medens endog derved Christi Kirke paa dette Sted samt den ganske Menighed foruroliget, Præsteskabet berøgtet og udført til forargelig Forhaanelse«. For at Sagen nu kunde blive oplyst og paadømt, indkaldtes de til at møde 3die Søgne efter Midfaste (1652) paa Kristiania Kapitelshus ¹⁾.

Da vi i Thottske Saml. 96 Fol. have fundet den beskikkede Aktors, Biskop Henning Stockfleths, Originalindlæg, som Coucheron ikke har kjendt, skulle vi her meddele det væsentlige af samme, idet vi bemærke, at de Anklager, der fremføres i samme, neppe bør opfattes som Biskoppens egne, men i Hovedsagen som Parternes Beskyldninger imod hinanden, om end den nærmere Motivering af dem mulig tilhører Biskoppen som Aktor i Sagen.

¹⁾ Caspari, Theol. Tidsskr. II, 54 f.

»Gud Ære, Kongen Lykke, Dommerne og Rettens Besiddere Guds Aands og Sandheds Oplysning, denne Sag uden Confusion, Vild og Venskab at maatte forhøres og ved Justitiens rigtige og ubehindrede Løb ordeles, Gud til Ære og Lov, den uskyldige til Befrielse og den skyldige til Omvendelse.

Velb. Hr. Statholder, strænge Ridder og højt betroede Herre, saa og ærværdige Hr. Biskop, samtlige af Hs. Kgl. Maj., alles vores allernaadigste Herre og Konge, respective højt og velbetroede Mænd og Dommere! Eftersom højt bemeldte Hs. Kgl. Maj., min allernaadigste Herre og Konge, naadigst haver for godt anset at byde og befale, den Tvistighed og Uenighed, Irring og Misforstand, som hidindtil (denne vores Menighed til megen Urolighed) kunde have været udi mellem hæderlige og højlærde Mand, M. Trugels Nielsen, Sognepræst udi Christiania, og M. Niels Svendsen, Læsemester her sammesteds, begge Kanikker til Christianiæ Domkirke, at lade forhøre, lovlig udføre, saa og endelig Dom at lade hænde: Da eftersom vi alle bo og bygge under den Herre, som intet bruger uden Lov og Ret, og ingen fremmed og mistænkelig Procedur udi Landet, til Sandhed at udlede og Justitien at befordre, vil taale eller lide, hvorved man til falske Tanker og Domme kunde forledes og forføres: medens at eders str. Velb. samt eders Ærværdighed samme Irring, Tvistighed og Uenighed maatte udi Sandhed og Oprigtighed, saasom for Guds eget Aasyn, om hvis Ære det alene gjælder, efter højt bemeldte Hs. Kgl. Maj.s naadigste Befaling, blive upartisk meddelt og, om nogen udi denne Sag med vrang Mening eller ond Affection kunde være indtagen, aabenbaret: Da søge vi det først og fremmest hos Gud og sige: vaagn op Herre og helliggjør dit Navn, om det af nogen vindicativ og hævn-gjerrig Menneske i denne Sags Acter skulde blive misbrugt; bestyrk dit Rige, om nogen det i os vilde nu eller herefter ved fremmede Lærer og Lærdomme forstyrre; udræt din Vilje, om nogen den udi denne Sag, som din Ære

og Kirkens Rolighed angaar, vilde undertrykke, ved din kjære Søn, vor Herre Jesum! Vil herpaa af høj Fornødenhed, til allerhøjstbem^{te} Guds Æres Reddelse og den christne Kirkes Befrielse fra Forargelse, for eders str. Velb. og Ærværd. indgive de høje og dyre Sigtelser, de mistænkelige og ivrige Beskyldninger, som bem^{te} hæderlige Mænd og edsvorne Colleger hinanden skylde og forbeskyldte: med tjenstskyldigste Begjæring [om] eders strænge Velbyrdigheds og Ærværdigheds Assistents til Sandheds Oplysning, den uskyldige, det være sig gejstlige eller verdslige, som bevisligen kunde findes interesserede, til nøjagtig Satisfaction for tilføjede Beskjæmmelse, og den skyldige for slig Injurie og forment Beskjæmmelse, efter dette Riges velgrundede Lov og Ordinans, og efter Landsens beskrevne Ret og Forordninger, at sættes til Rette.

I.

Beskyldes M. Trugels Nielsen at være Autor og Aarsag til den vederstyggelige Knipperdollings og Jan van Leydens Historie iblandt os at lade fordanske og udi Menigheden at publicere. Vil vides, hvad Grund og drivende Aarsag dertil monne være, og hvad billig og vigtig Aarsag han dertil kunde have haft, at saadan gruelig Vederstyggelighed skulde iblandt den gemene Mand udsprede, hvoraf de onde og ugudelige kunde tage Aarsag og Anledning til meget ondt. Helst efterdi han selver vel haver set, hørt og agtet, hos os og udi vore Kirker, Ordet rent, Daaben ren, Sacramenterne rene, Nøglerne og Afløsningen rene, og at det, som hører til den rette Kirke, det have vi helligt og rent, uden al ny og menneskelig Lærdom, »Mang« og Beblandelse og al Urenhed. Det synes, at Sognepræsten skulde have eragtet, nogle at gjøre ikke alene imod Levnedet (hvilket Kirken maa lade ske, besynderlig om det er hemmeligt) medens ogsaa imod Lærdommen, hvilken aabenbar skal lyse og skinne, at man kan rette Levnedet der efter.

II.

Beskyldes M. Trugels for en Prædiken, holden H. tre Kongers Dag 1649, som skulde have været saa vel Ministerio som Øvrighedens Stand til eragtelig Forulempelse, saasom de der vilde føre anden Lærdom paa Bane, og fremført haandhæve og forsvare. Hvorudover ikke alene den gemene Mand er vorden altereret og meget vankelmødig, medens endog den høje Øvrighed ikke anderledes fornummet, end som af samme Prædiken stor Forargelighed imellem Sognepræsten og den ganske Menighed jo skulde entstaa. Og underligt er det, at en Sognepræst saaledes, uden foregaaende Raadføring, udi nogen offentlig Tale en ganske Menighed skulde turde angribe og beskylde. Bør derfor saadanne mistænkte Personer at denominere og specificere, om de findes eller fandtes udi denne Menighed — — — at udlændiske ikke skulle tænke og mene, at hos os ingen Kirke skulde være, ingen Øvrighed, intet Ægteskab — — —. Helst efterdi vi vide, at vore Kirker ere nu af Guds Naade saa oplyste og beskikkede med Guds rene Ord og Sakramenternes rette Brug, med allehaande Stater (∴ Stænder) og retsindige Gjæringer, saa at vi intet bedre have at forhaabe eller forvente.

III.

Beskyldes M. Trugels af nogle udi denne Menighed, at han skulde ladet indstevne for Byfogeden adskillige sankede og løse Prov, hvormed han vilde demonstrere og bevise, hvo de monne være, som for Enthusiaster, Guds og det hellige Ministerii og den christne Øvrigheds Foragtere og Bespottere monne være, om hvilke der saa længe og saa mange Aar udi Christianiæ Menighed er blevet prædikeret. Iblant andre hans Vidne siges han til Bevisning at have taget en forløben Skalk, en Løsgjænger, en aabenbar Skjælm og Tyv, hannem ikke alene huset og herbergeret, medens endogsaa til bem^{te} enthusiastiske Ud-

raabelses Vidne til bedste Bevisning at ville bruge, hvormed han M. Niels Svendsen og andre udi denne Menighed uchristelige Forsamlinger og uretsindig Religion (som de saa kalder) vilde overbevise.

IV.

Beskyldes M. Trugels at have annammet til Sakramentet uden offentlig Absolution en forløben Skalk, en aabenbar Skjælm og Tyv, en ubodfærdig og uforskammet Æreskjænder og Løgner, ved Navn Søffvren Gundersøn, saa vel imod Guds Ord som vores christelige Kirkeordinans. Og er herforuden imod kgl. Forordninger ægteviet til en Kvinde udi Christianiæ Menighed, endog han haver sin Ægtekvinde levendes udi Jylland, og nu af Landet, som en løgnagtig Æreskjænder, borttrømt.

V.

Beskyldes M. Trugels at have gjort imod sin Ed og hellige Læreembede det, som usandfærdigt, forargeligt og imod den H. Aands Læreembede offentlig stridigt [er], ja at være interesseret udi grove og aabenbare, udi vitterlige og kjendelige Synder, udi grove og forargelige Stykker, som udi Christianiæ Menighed skulde være skete.

VI.

Beskyldes M. Trugels den 24. Augusti sidst »for-skinnet« (o: forleden) for den ganske Menighed i sin Prædiken at skulle have tillagt og beskyldt den Vinkelforsamling og Anhang for trende hovedkjætterske Vildfarelser, som skulle angaa Guds den allerhøjestes Ære og Christi hellige Embede, udi Meningen, at de udi deres Forsamlinger 1. skulde lære og foregive farisæiske Vildfarelser; 2. at de med deres egne Gjæringer kunde gjøre sig retfærdige og evig salige; 3. at Christus skulde ikke væsentlig være tilstede udi Alterens Sakramente. Skulde Sognepræsten ikke være forsikret, at de udi deres Forsamlinger

skulde saaledes have forkrænket Guds Ord, da haver han ikke »begrundeligens« efter Ordinansen forkyndet og fremsagt Ordet, som (c: Ordinansen) forbyder allehaande Skjændsel og Forhaanelse at fremføre, med mindre han det haver hørt og forvist vidst, thi hvad han haver intet hørt tale om, det skal Sognepræsten tie; helst efterdi han veed og forstaar, Vinkelmesse at være en af de arrigste Vederstyggeligheder, hvis Skade og Plage man ikke kan udgrunde eller udtolke. Thi den opbygger Djævelen en ny Kirke, og tjenes hannem derved, saa at der bliver et Mord deraf, som ikke lader Sjælen leve.

VII.

Beskyldes M. Trugels, at han uforsvarligen, usandfærdeligen, ubevisligen og uchristeligen imod sit Embede og Kald, imod Christi Vis, Raad og Skik, imod Guds Bud og Befalinger, skulde have angrebet, beskyldt og berygtet en Del af Christianiæ Menighed for kjættersk, ugudeligt og enthusiastisk Parti og Selskab, og dermed givet Aarsag, at de sig saa en langsommelig Tid skulde have holdet fra Herrens Nadveres hellige Brug, og hans Tjeneste udi saadan Fald ikke at kunne bruge uden deres Samvittigheds Stød og Spilde.

I.

Mester Niels Svendsen beskyldes for fordægtige Conventicler og mistænkelige Forsamlinger at have holdt, uanset Hs. Kgl. Maj. af højt og christeligt Betænkende saadanne Conventicler under højeste Straf udi publicerede Mandater og trykte Forordninger haver ladet forbyde. »Vi ville under højeste Unaade og Straf, som vedbør, have forbudet alle hemmelige Exercitier, Øvelser, Prædikener og Sammenkomster. Kjøbenhavn 1624*.

Over saadanne kgl. Bogstaver at holde, saa og saa vidt muligt saadanne Forsamlinger, med særdeles Folk at

bruge, at afskaffe og forhindre, haver den sl. Mand Bispen {Oluf Boesen} efter Embedes Myndighed til videre Prædikestolen Læsemesteren forbuden og Hs. Exc. Hr. Statholder {Han. Sehested} paa Kgl. Maj.s Vegne det samme underdanigst givet tilkjende, efter den sl. Mands egne Ord, som følger: »Eftersom M. Niels Svendsen er mistænkt og over ganske (!) udraabt, haver jeg mig ikke understaaet hannem ydermere til Prædikestolen at tillade og bevilge, indtil illustris et vere generosus Dominus Prorex finder hertil nogle gode Midler, som her udi paa Kgl. Maj.s Vegne bør at staa mig bi, eftersom jeg hans Hjælp og Bistand nu paa mit Embeds Vegne behøver, efter Kgl. Maj.s aabne Befaling, dat. Kjøbenhavns Slot d. 24 Maj 1639. — Af Oslo Bispegaard d. 20 Martii 1643«.

Samme hemmelige Conventicler og mistænkelige Omgængelser at de med Tiden ikke skulde foraarsage Splid, Tvedragt og Uenighed baade udi den rene Lærdom og bekvemme Ceremonier, som til denne Dag og udi vore Tider uanfægtede haver været, da haver forrige Statholder, Hr. Hannibal Sehested, herforuden ladet indkalde, til den rette Saligheds Lærdoms mere Bestandighed, ærl. og velb. Mand Jens Bjelke til Østerod, Norges Riges Kansler, som da tillige med str. Hr. Statholder, Bispen og det ganske Kapitel holdt Haand over vor Herres Jesu Christi Evangelium, samtykkede og stadfæstede, ingen privat Conventicler og Exercitier M. Niels at skulle holde paa Kammerser, eller udi andre Maader, hvorved han atter kunde mistænkes, med videre Formaning til at holde Enighed udi Aanden formedelst Fredens Baand, og være ved eet Sind, og mene eet, og intet gjøre af Trætte eller forfængelig Ære, allesammens sige og tale det samme, og ikke lade Splid (Schismata) være iblandt dennem, men holde tilsammen udi eet Sind og een Mening, og saaledes staa i een Aand, og stride med een Sjæl for Evangelii Tro. Dat. Aggershus 24. Martii 1643.

II.

M. Niels og anklages af Præsterne her paa Stedet for ubevislige og ærerørige Tillæg, hvormed han dennem udi adskillige Maader og adskillige Tider paa Ære, Navn og gode Rygte, uden lovlig given Aarsag, af egen mutvillig Forvoventhed, til en forment Beskjæmmelse, skulde have angrebet og forulempet: Dog hidindtil forhalet deres Ret udi den bedste Mening, at han sig selv skulde besinde og lade dennem nyde deres Embede og Guds Legeme godt ad. Medens eftersom hans Udraabelser ere mere bekjendte, end som de kunde skjules i dette Rige, da forsaarsages de at beklage sig, at være mistænkelig gjorte for deres Tilhørere af hans idelige Udraabelse paa Prædikestolen for Tyve, Mordere, Mammons Tjenere, Satans Apostle, Baals Præster, Øjenskalke, sladrende Papagojer, Hunde, som lade sig Munden tilstoppe for et Stykke Brød, Ulve, sorte Præster, Christi Korses Fjender, babyloniske Bugtjenere.

Samme Beskyldning og Klage have de samtlige ogsaa tilforn deres Øvrighed, Bispen sl. M. Oluf »Boyesøn«, ladet forstændige, og hans Assistens imod saadanne Invectiver og Forulempelser begjæret, som er at se og erfare af den sl. Mands Brev, fordem Statholder Hr. Hannibal tilskrevet, iblandt andet formeldende: »Eftersom M. Niels Svendsen udi sine Prædikener fast altid inveherer synderlig paa de gejstlige og deres Embede, og tracterer Personalialia, hvorom jeg publice paa Kapitlet hannem advaret haver, og haver dog ikke villet raade Bod derpaa etc. Actum Oslo Bispegaard den 20. Martii 1643«.

Da paa det M. Niels Svendsens høje og dyre Sigtelser ikke skulle geraade hen til Christi Forargelse og forberørte Guds Tjeneres Beskjæmmelse, formener de, at han med troværdige Circumstantier slig deres Utroskab og Fauter retfærdeligen bør at overbevise, eller ogsaa derfor tilbørligen straffes, med mindre de med hans blotte Be-

nægtelse kunde være fornøjet: paa det slig Forhaanelse, dennem sket, ikke skulde blive den enfoldige og skrøbelige, den menløse og uskyldige et Stød og Forargelse, og derved trænges til Mistrøst, Vantro og Mishaab, ikke aleneste Ordsens Prædikantere, medens endogsaa Ordsens Prædiken at foragte, og intet derom at skjøtte. — —

III.

Til saadanne falske Tanker og Domme, at den gemene Mand kunde forledes og forføres, da beskyldes M. Niels Svendsen for det tredie, offentlig paa Prædikestolen Pindsedag sidst forleden dristeligen at skulle have lært og offentlig forsvaret, Ordsens Hellighed og Lærdommens Renhed at forklejneres ved Lærernes Uhellighed, imod den Aug. Conf. Art. VIII. — —

Paa denne hans Prædiken haver ikke aleneste af den gejstlige Stand, som tilstede vare, sig meget stødt og forarget, helst at (o: da) de vide og tro, Ordsens Hellighed og Lærdommens Renhed at være saa mægtig, at dersom end Judas, Caiphas eller Pilatus det prædikede, eller retteligen døbte, foruden Tilsat, rent og ret, da blev dog det rene og rette Ord og den hellige Daab hørt og annammet. — — —

IV.

Beskyldes M. Niels Svendsen ikke aleneste mundtlig at skulle have udi offentlig Prædiken den ganske Christianiæ Menighed tilraadt og paamindet, sig vel at tage vare, hvem de deres Confession fortroede, og af hvem de lode sig paa Guds Vegne absolvere og videre udi Sakramentets Administration betjene; medens endogsaa gjørligen, i det han selver med sin Hustru skal have holdet sig fra det højværdige Herrens Alteres Sakramentes Brug siden sidst in Sept. 1649 til nærværende Tid, Kirken til ingen ringe Anstød og Forargelse, saa vel imod Guds Ord, som Hs. Kgl. Majs christkongelige Forordninger, som

hannem og alle tro Undersaatter for egen Velfærds Skyld det forbyder. Hvorom han selver, saa vel som andre, som synes at være forledt og forført, af Sognepræsten Tid efter anden, saa vel hemmelig som offentlig, er bleven paamindet at holde sig til vore Kirkers salige Brug. — —

V.

Beskyldes M. Niels Svendsen atter igjen, at han denne Menigheds Præster skulde tillægge, at de aabenbar skulde stride imod Christi Sandhed og Kjærlighed, ja at de skulde begaa offentlige Stød for Christi Menighed og continuerlige grove Forargelser imod Christi Apostles Ord og Exempler, eftersom Christianiæ Menigheds Ministerium ikke kan sige sig fri og ren, at der jo hænger noget anti-christisk ved deres Ministerio og Ministris, Lærere og Kirketjenere, for hvilket man sig skulde vogte og tage vare. Synes at være sagt, at hos os ikke er den rette, rene Kirke. Thi den skal være hellig og ren, uden al Mang og Beblandelse, end at sige uden Misbrug. Thi dersom Læsemesteren holder det for ret og godt og en ren Guds-Tjeneste, som udi vore Kirker drives og øves, da kan han ikke med en god Samvittighed det foragte eller begjære, at det som antichristisk maatte nedlægges. Er derfor en gruelig Tillæg! Thi hvad Lærdom, eller hvilket Ministerium eller Kirketjeneste kan være skadeligere, fordærveligere og forargeligere end det, som strider tvert imod Christi Aand, Ord og Sandhed? [Med mange Ord udvikles videre, hvor forfærdelig den Beskyldning er, som M. Niels Svendsen har udslynget mod Præsterne i Christiania, der dog »formene, at han snarere skal samle Øster og Vester, end som gjøre hans Tillæg til Sandhed*].

VI.

Beskyldes M. Niels Svendsen offentlig at skulle have lastet den Formaning udi Alterbogen, som ante cœnæ Dominicæ administrationem sædvanlig oplæses, belangende

disse Ord: »Thi Jesus Christus skjænker eder sit Legeme og Blod at æde og drikke til Syndernes Forladelse«, hvorom hans repetita confessio, den 24. Maj 1651 paa Kapitlet sket, beviser og tilstaar; med ydermere Foregivende, forberørte Ord udi Bibelen ej at findes, som staa i Formaningen. [Vidtløftig søges derpaa godtgjort, at de Ord i Formaningen, som M. Niels misbilligede, stemme med Skriftens Lære, og hvor farligt det var, om nogen paa egen Haand tiltog sig at laste de vedtagne Kirkebøger. De, der gjorde sligt, betegnes som »ufromme og daarlige Mennesker, som intet ville lade være godt, uden hvad de selv gjøre, og behage sig selv, naar de kunne forringe og laste det, andre gjøre«].

VII.

Beskyldes M. Niels Svendsen at forsvare og haandhæve adskillige kjætterske Bøger, som er Jacob Böhms Skrifter, Justi Klägers Pasqviller og Ellæ Prætorii bespottelige Skandskrift, som og ved sær Personer her udi Landet er bleven solgt og distraheret, imod Hs. Kgl. Maj.s publicerede Forordninger, lydende: »Vi ville¹⁾ saadanne Bøger, som paa fremmede Steder trykkes og siden i disse Riger og Lande indføres, offentlig fal holdes og distraheres, af hvilke en Part adskillige Puncter og Artikler udi vores christelige Tro og Religion, en Part allehaande løse og unyttige Materier tracterer, i hvilke vores christelige Tro saa vel som god Skik og Politi præjudicerlige Irringer og Vildfarelser med Tiden at udsprede, og den gemene Almue (af hvilken de meget bruges og læses) at insinuere forarsage ville: hvorfor de bør billigen aldeles at afskaffes, ved Straf som vedbør. Af Skanderborg 1617«.

Iblandt andre saadanne forbudne kjætterske Bøger er her udi Landet indført et forargeligt, vederstyggeligt, gudslasterligt og imod Guds sande Lærdom stridende Skand-

¹⁾ Her synes at mangle: have forbudt.

skrift, under en fordægt, formummet og forkappet Authoris Navn, som kaldes »Spiegel der Missbräuche beim Prediger-ampt im heutigen Christenthum«. Dette syndige Skrift, omendskjønt det er blevet refuteret og igjenlagt af Guds Ord og Aand af de hæderlige og højlærde Mænd til Hamburg, Lybek og Lyneborg, med kjærligste Formaning og Paamindelser til alle Stater og Stænder, samme gudslasterlige Bog at sky og fly med hendes Forgift og Lærdomme, — denne Bog, omendskjønt gudfrygtige Mennesker, som elske Christi Navn, Ord og Ære, havde god Fortrøstning, at den hverken for sin Authoris, ej heller for sin egen Skyld skulde have fundet Patroner her udi Landet: se! saa haver dog samme syndige og forargelige Skrift fundet udi dette Land saa vel hos gejstlige som hos verdslige hendes Dyrkere, og haver været i deres Øjne det højeste og skjønneste, om det endskjønt var gjort af en Skalk. —

Paa disse indlagte Poster er jeg efter højsthem^{te} Hs. Kgl. Maj., min allernaadigste Herres og Konges Befaling, saa og paa mit hellige Embeds Vegne underdanigst begjærendes: 1. at de hæderlige Mænd ¹⁾ for saadanne mistænkelige Tillæg, efter Kgl. Maj.s naadigste Vilje, uden Vidtløftighed, efter Processens Acter, uden Smælden og Skjelden, uden Frygt og Iver, uden fremmede og til Sagen ej hørende Bysager, sig maatte erklære, og hvormed de agter saadanne Sigtelser og Beskyldninger at verificere og godtgjøre. 2. Efter fremlagte Documenter, Prov og Vidnesbyrd og egen Bekjendelse endelig Dom efter Kgl. Maj.s Befaling at nyde og bekomme efter Landsens beskrevne Lov, Ordinsansens Ret og Forordninger.

Og eftersom dette altsammen er trolig befalet den allerhøjeste Gud, saa formoder jeg for hans egen Æres Skyld, at den samme allernaadigste Gud giver Naade og Visdom at forfremme og forsvare Christi hellige Ord og

¹⁾ D. e. M. Trugels Nielsen og M. Niels Svendsen.

Sandhed, saa at hans Visdom og Retfærdighed maatte blive for mange Christne, til des større Ære og Taksigelse, forkyndt og udspreedt: hvortil ønskedes, at den allerhøjeste Gud vilde for sit allerhelligste Navns og uryggelige Sandheds Skyld Eders strænge Velbr. og Ærvhd. beskjærme og velsigne. Af Oslo Bispegaard den 29. Mart. 1652. (L. S.)

Henning Stockfledt.

Dagen efter at dette Aktionsskrift var udfærdiget, begyndte Retsforhandlingen. Blandt de Aktstykker, som ved denne Lejlighed fremlagdes, var ogsaa følgende Brev, som M. Niels Svendsen nogle Aar tidligere havde skrevet til en Mand, han havde Grund til at anse som Meningsfælle. Det forekommer mig interessant nok til her at meddeles, da det viser den enlige Stilling, M. Niels Svendsen havde indtaget, og den Glæde han følte ved at træffe en formentlig aandsbeslægtet i de studeredes Kreds.

Salutem Jesu Christi plurimam!

Amice et frater, quem amantem in Christo sincere redamare debeo, literas tuas decimo Kalend. Maji proxime præterlapsi ad me amicissime datas, e manu, uti verbis tuis scriptis rogaveris, propria amicæ affinis tuæ accepi, at non ante decimum diem ejusdem mensis, quo die me horis matutinis, nomine tuo, ipsa invisit, causamque dilationis hujus coram aperuit. Citius aliàs respondiissem, petitioni tuæ satisfactorus. Talem autem, ut veritatem fatear, scriptionem a te non expectaveram. Cur ita scribam, significabo apertius, si quando coram loquendi detur occasio. Argumentum epistolii tui legendo atque perpendendo, non tantum admiratus sed etiam insimul gavisus sum usque ad lachrymas. Amicam conversationem et christianam familiaritatem amicissime petis, quam ego nemini, si Christianam sinceritatem et constantiam deprehendero, denegare in hunc usque diem ausus fui, sed diligentius atque avidius

ipse apud sinceros Christianos quæsivi. Multi enim hodie, proh dolor! ore externaque labiorum confessione Christum profitentur, verumque Christianissimum laudant, sed vita et operibus suis tum Christum, tum universum sincerum Christianismum valde detestantur, aversantur et fastidiose rejiciunt: quorum universalis manifestatio, judicium, condemnatio atque justissimus interitus nunc instat. Libellum illum censorium Eliæ Prætorii, qui de multis magnisque præsentis ministerii abusibus publice scribere ausus fuit, admodum tu laudas contra eos, qui tum Eliam illum, tum scriptum illud ipsius non modo publice contempserunt, sed etiam audacter condemnarunt, cujus laudationis magnæque æstimationis non multi inter ecclesiarum Christianarum pastores hodie, quod ego sciam, inveniuntur tui similes præcones. Quod ipsum si sincere et candide feceris (de quo dubitare me vetat vera religio, inprimis siquidem ipsum Jehovah testem provocasti hujus scriptæ confessionis tuæ) non potest non fieri, si sic perrexeris, quin manifestus factus fueris multis veritatis osoribus et irrisoribus, atque inter multos contemptus, exosus atque abjectus fueris. Verum indesinenter meminisse debemus verborum unici sincerorum Christianorum Magistri Jesu Christi, qui olim discipulis suis dilectissimis dixit, atque etiamnum per spiritum suum eadem verba suggerendo docet monetque: Beati eritis, quum vos convitiis affecerint et prosequuti fuerint, atque mentientes dixerint quidvis mali adversus vos propter me: quoniam merces vestra multa est in cælis. Ita enim prosequuti sunt Prophetas, qui fuerunt ante vos. Cæterum omnes, qui habent spiritum sapientiæ cælestis, qui veræ probationis spiritus est, illi adhibito vero judicio, rectaque probatione, tum Eliam Prætorium, tum alia scripta cautius rectiusque legerint, omnia recte probaturi, eaque, quæ coram Deo spirituque ipsius sancto bona sunt, fideliter retenturi. Illi vero, qui spiritualiter cæci sunt, atque in doctrina pietatis instabiles

sunt et hypocritæ, omnia scripta, et quidem ipsas etiam sanctorum Prophetarum et Apostolorum scripturas sacras et divinas temere detorquebunt in suum ipsorum exitium: quod nunc etiam ocyus venit, et quidem plurimis ex improvise, ut quas diu meriti sunt, misere luant ac sentiant justas poenas. Beatus igitur, qui in vera Jesu Christi fide vivit et vigilat, vestesque spirituales servat, ne nudus deprehendatur atque sic æternum confundatur cum omnibus hypocritis. Pluribus, si Deo visum fuerit, de hisce coram colloquemur, unde noster utriusque animus utrinque facilius et rectius detegatur, quam per literas. Interim vive cum tuis dilectis vitam vere Christianam in Christo Jesu verâ illâ æternâque vitâ nostrâ fortis atque inculpatus in diem illum redemptionis veri Israël illustrissimum et gloriosissimum! Dabam Christianiæ 4 die Junii anni Christi servatoris 1648.

Tui in Domino amans

Nicolaus S. Chæronius m. m.

Udskrift: Hæderlige og Højlærde Mand M. Erick Matzøn, Sognepræst udi Ræhestad Sogn, min velydende Ven og k. Broder udi Christo, ganske venligen tilskrevet.

Paategninger: 13. Junii per Petrum Petri Smebøl mihi traditæ in manus literæ præsentis.

Læst for Retten den 31. Martii 1652¹⁾.

Til Oplysning om den dømmende Kommissions Virksomhed foreligger der kun den i Sagen mod M. Trugels Nielsen afsagte Kjendelse — Afskrift i Ny kgl. Saml. 2073, 4to — af hvilken vi her skulle meddele et Uddrag:

Jeg Gregers Krabbe til Tostelund, Danmarks Riges Raad, Statholder udi Norge og Hovedsmand over Aggershus, D. Thomas Cortsen Wegner, Superintendent over Stavanger, gjøre vitterligt, at eftersom vi have bekommet

¹⁾ Orig. i Geh.-Ark., Danske Selskabs Papirer.

Hs. Kgl. Majestæts, vores allernaadigste Herres og Konges naadigste Befaling, formeldendes:

Frederik den Tredie (osv.). Vor synderlige Gunst tilforn. Eftersom vi naadigst erfarer, hæderlig og højlærd M. Trugels Nielsen, Sognepræst i vor Kjøbsted Christiania, at skal været interesseret udi den Sag, som I tilforn have bekommet vor naadigste Befaling at indstevne os elskelige, hæderlige og højlærde M. Niels Svendsen, Lector i bemeldte Christiania, for: da bede vi eder og naadigst ville, at I udi lige Maader Stevning over bemeldte M. Trugels Nielsen udsteder, for eder til samme Tid og Sted i Rette at møde, til at svare, saa vidt som han udi bemeldte Sag kan befindes at være interesseret, paa det at Sagen uden videre Ophold kan komme til Endelighed. Dermed sker vor Vilje, befalendes eder Gud. Skrevet paa vort Slot Kjøbenhavn den 5. Decemb. Ao 1651. Under vort Signet.

Friderich.

Højtbem. H. K. M. naadigste Befaling paa det underdanigste at efterkomme have vi den 30. Martii Parterne her paa Christianiæ Capitelshus for os i Rette stevnet og foretaget, hvor da fremkom hænd. og højl. Mand. M. Henning Stockfleth, Biskop over Oslo og Hammer Stift, som med lovlige Dilation havde i Rette citeret hænd. og højl. Mand, M. Trugels Nielsen, Sognepræst og Kannik her sammesteds, hvor Bispen hannem tiltalte for efterfølgende Punkter og Poster.

(Nu anføres Biskoppens Klagepunkter, ved hvert Punkt tillige M. Trugels Nielsens Svar, undertiden ledsaget af et modsigende Vidnesbyrd, samt til Slutning Dommernes Kjendelse. Da Klagepunkterne alt er meddelte ovenfor S. 550—3, indskrænke vi os her til Svarene paa et Par af dem og til Kjendelsen).

Til Bispens Beskyldning at svare mødte M. Trugels udi Rette og indlagte sit skriftlige Svar efter Stevningens Indhold, som efterfølger:

Højædle Her Statholder, gunstige Patron og mægtige Befordreder, samt admodum venerande Dn. Episcopo, Domine et Fautor plurimum honorande. Endog jeg [udi] eders Excellences og Ærværdigheds Citation, efter min ærværdige kjære Hr. Biskops Beretning udstedt, som mig synes, noget haardeligen og strengeligen er angreben, saa haabes jeg dog, tilbørlig Forskjel imellem den skyldige og uskyldige efter H. K. M. naadigste Kommissionsbreve udi denne Sag at vorde eragtet, samt mig visseligen formoder Øvrighedens gunstige Beskjærmelse, som den der ikke haver med nogen mistænkelig Prædiken, utidige Konventioner, min næstes høje Sigtelse og utilbørlig Angivelse, eller onde Passioner Christi Menighed i nogen Maade foruroliget, eller den og Præsteskabet nogen Berygtelse eller Forhaanelse foraarsaget, mens efter min gode Samvittigheds og min betroede Menigheds gode Vidnesbyrd for Gud, samt efter min kjære Hr. Biskops egen udstedte Doms Formelding mit Kald ved Guds Naade troligen og redeligen forrettet, saa jeg er vis paa, ingen Menneske med Rette og Sandhed skal have mig i nogen Maade for noget usømmeligt at beskyldte. Dog Øvrighedens naadigste gode Vilje at efterkomme, er til de mig forelagte Punkter min underdanigste Erklæring, som efterfølger:

I. Endog jeg hverken er Autor til Knipperdollings Histories Fordanskelse, ej heller haver den nogen Tid til Trykken verteret og derfor ej videre til denne Punkt efter min Formenende haver at svare, synes mig den Histories Edition ikke utjenlig at være, baade ad retundendam adversariorum impudentiam, som, fast udi alle deres her og der udsprede Digter og Skrifter, Christi Menighed, som sig til den augsburgske Confession holder, for en Babel, Sodoma og Ægypten ublueligen udraaber, saa og til at opmuntre den retsindige og enfoldige troende at tage sig vare for hine novis reformatoibus, som udi disse sidste onde Tider sig i Christi Menighed kunde indsnige, (ligesom og fordem til Münster skete, hvor af en liden Gnist

og ringe Begyndelse blev en skadelig og fordærvelig stor Ild), saa jeg vist formoder, at mange udi Menigheden ere ved samme Histories Erindring fra Forførelse ved Guds naadige Bistand blevne bevarede. Her foruden, dersom nogen støder sig paa bemeldte Histories Edition, han tiltale de Autores, som den baade i latinske, tyske og danske Sprog tilforn have ladet udgaa (Hondorph promt. Hist. p. 107. M. Povl Kolding, Kirke-Historie 3. B. 3. C.). Dertilmed kan ingen retsindig Guds Barn med Rette sig paa den forarge, mens snarere maa bedrøves over hine pasqvillerende Viser, Bønner og Skrifter, som desværre alt for meget her og der distraheres. Hvorpaa dog vist formodes tilbørlig Tiltale og Straf engang at skulle følge, hvortil Gud give Naade og Fremgang for Jesu Navns Skyld, Amen.

Eftersom M. Trugels ikke vilde vedgaa, at han det havde ladet trykke, da fremlagde M. Niels Svendsen for Retten Bogtrykkeren Johan Ibendorphs Brev, dat. Kjøbenhavn d. 26 Febr. 1652, udi hvilket formeldes, at M. Trugels først ved Michel Lauridsen haver sendt det til hennem, at det skulde trykkes. Mens der Bogtrykkeren ikke turde understaa sig saadant at trykke, efterdi det var ikke af Bispen revideret, haver han dog efter M. Trugelses Begjæring ved Trykken [det] forfærdiget, som hans Brev videre derom formelder.

II. Belangende min Prædiken, paa H. 3 Kongers Dag Ao. 1649 holden, haver jeg udi min Skrivelse imod velvise Borgmester og Raad mig udførligen erklæret, hvilken min skriftlige Erklæring udi menige Stænders Nærværelse og Paahør, som vare her paa Stedet, blev den 24. April 1650 publice paa vores gejstlige Consistorio oplæst samt approberet, saa at M. Niels Svendsen da blev paamindet sig med Prædiken imod Ordinansen intet videre at befatte. Dertilmed haver jeg udi forbedte Prædiken alvórligen Menigheden formanet ej at forsømme Prædikeembedet, og Øvrigheden den tilbørlige Respekt at bevise. Saa langt er det

fra, at jeg skulde saadanne Stænder med samme Prædiken have forulempet, hvilket mig dog af min Vederpart usandfærdeligen paadigtes. Derfor haver og velvise Borgmester og Raad med Menigheden udi deres Skudsmaalsbrev, mig meddelt sub dato d. 19 Martii Ao. 1650, offentlig tilkjendegivet, min Prædiken og Tjeneste at være dennem alle til Takke, formedelst jeg dennem iblandt andet for al Forargelighed, List og Bedrag troligen haver advaret, hvorfor velbe^{te} Borgmestere og Raad ogsaa udi deres gode Skrivelse til vores ærværdige Hr. Biskop, dat. Pinsedag Ao. 1651, aabenbare erkjender sig at takke os alle, som nu udi Prædikeembedet Menigheden betjene, og med os vel tilfreds at være; mens hvad M. Niels Svendsen i sin sidste heftige Invektiv og Skjældeprædiken, efter samme velsise Hr. Borgmester og Raads skriftlige Klagemaals Anvisning¹⁾, til Ministerii forhaanlige Foragt offentlig haver foregivet, haver han nu selv at svare, saa og til hvis han imod den augsburgske Confessions rette og paa Guds faste og ubedragelige Ord begrundede Mening klarlig demonstreres samme Tid at have proponeret. — — — —

Da er omsider efter flittig Betænkende og Sagens Overvejelse saaledes for Retten afsagt:

I. Anlangende Bispens første Beskyldning imod M. Trugels om Knipperdollings og Jan van Leydens forargelige Historie, som han skulde have ladet trykke: da endog M. Trugels for Retten dette nogenlunde syntes at benægte, saa bevises det dog 1. med Bogtrykkerens Brev; item af disse latinske Ord: Gloria nil cultius, udi hvilke Ord M. Trugelses Navn findes paa Latin: Trugillus Nicolai, og bruges af hannem paa hans Skrifter. 2. er den trykt uden Bispens Revidering, helst i saadan Tid, der den gemene Mand snarere deraf kunde forarges, og hans Modstanderes Sind des mere deraf blive altereret og forbitret. Og om end skjønt det er taget af M. Povl Coldings danske Version

¹⁾ D. e. Udvisning.

over Sleidanum, saa er det dog imod Ordinansen Fol. 93, thi det er trykt uden Bispens Vidskab og Samtykkelse.

II. Hvad sig vedkommer den Prædiken, som er af hannem holden H. 3 Kongers Dag 1649, for hvilken hans Tilhørere haver sig en Del over hannem besværet, og M. Trugels sig imod Øvrigheden grundeligen erklæret, saa den med hannem haver været vel tilfreds, som han beviser med deres gode Skudsmaal, hannem siden meddelt, dat. Christiania d. 19 Martii 1650; item af et Brev fra Borgmester og Raad, Bispens tilskrevet, om Lectoris Tolvprædiken 1651 til Pinsedag: derfor kan M. Trugels for denne Prædiken, for 3 Aar siden holden, nu ikke med Rette tiltales af Bispem, efterdi det er en forligt Sag.

III. At han af Bispem tiltales for de Prov og Vidnesbyrd, han haver samlet til Tinge, at bevise, hvo de Enthusiaster vare her i Menigheden, da beraaber M. Trugels sig paa Øvrighedens Raad og Vilje. Synes os, at dersom M. Trugels skulde for sligt tiltales, da burde hans Modstander, som M. Trugels slig Beskyldning vilde paaføre, derfor tiltale hannem og ikke hans Biskop; thi den Post angaar flere end Læsemesteren Niels Svendsen.

IV. Hvad sig Søren Kjerulfs Absolution er anlangende, samt og at han, som havde sin Ægtekvinde udi Jylland, er her bleven ægteviet til en anden Kvinde, da findes det i Sandhed, at Slotspræsten Hr. Michel Escholt haver hannem for Lejermaal i Aggers Kirke publice absolveret; men hvo hannem haver copuleret til den sidste Kvinde, det kunde man ikke endnu faa ret Grund paa; thi Sognepræsten og begge hans Medtjenere sagde sig deraf intet at vide. Kan derfor derpaa ikke kjendes eller dømmes, førend det vorder M. Trugels lovligen overbevist, at han sig imod kgl. Forordning om Ægteskab haver forset.

V. Den femte Post, som angaar Jens Hansen, Hører i latinske Skole her i Christiania, og var af M. Trugels og andre højlig fortænkt for Religionen, at han ikke blev

besøgt af M. Trugels at føre hannem til den rette Vej, som var forført (∴ angivet): da svarer vel M. Trugels, at han var ikke kaldet af hannem eller nogen; refererer sig paa Ordinansen pag. 51: Dersom de ikke kaldes, da ere de rettelig aarsagede, om de ikke kommer. — Derom sluttet saaledes, at endog M. Trugels ikke var kaldet at meddele hannem Sacramentet, saa vidste han dog af sin Medtjeners Undervisning, at han laa syg, og havde været en god Hyrdes Embede at opsøge det vildfarende Faar og vise en Synder, som farer vild fra Sandheden, den rette Vej, at omvende hannem fra sin Vejs Vildfarelse.

VI. At han udi sin Prædiken, holden 24. Avg. 1651, haver beskyldt den Vinkelforsamling for 3 forargelige Punkter, som strider imod Guds hellige Ord og den augsb. Conf., 1. for pharisæisk Vildfarelse; 2. om gode Gjerninger, at derved kunne blive retfærdige og salige; 3. at Christus ikke var tilstede udi Nadveren. Af disse trende er ikke mere end det ene bevist med eet Vidnesbyrd alene, som sagde, at Jens Hansen havde sagt, at Menneskene blive salige ved deres gode Gjerninger. — Ellers formelder Ordinansen: hvad han intet haver hørt (for vist at være), det skal han tie; ja dersom han noget hører om nogen, da bør han efter Christi Formaning, Matth. 18, strax sin Næste og Tilhører derom i Enlighed paaminde.

VII. Det samme dømmes og menes om den 7de Post; thi det er een Materie. — —

At saaledes af os er sluttet og dømt paa Christianiæ Capitelshus, bekjender vi med vores Signeter undertrykt og med egne Hænder underskrevet. Actum den 6 Aprilis Ao. 1652.

Gregers Krabbe
m. pp.

Thomas Cortzøn Wegner
S. St.

Den af den beskikkede Kommission i Sagen mod M. Niels Svendsen fældede Dom have vi ikke fundet. At den dog ikke uden videre kan have gaet ud paa hans

Afsættelse, fremgaar ikke blot deraf, at han i et Indlæg under sin senere kjøbenhavnske Proces (1655) bemærker, at han ikke var dømt fra sit Embede i Kristiania, men ogsaa deraf, at han, som vi senere skulle se, aflagdes med en anstændig Pension. Ventelig er det kommet ham til gode, at hans Hovedmodstander, M. Trugels Nielsen, ikke kunde kjendes fri for at have forløbet sig. Saa meget er dog vist, at medens denne forblev i sin Stilling som Sognepræst i Kristiania, indtil han i en høj Alder afgik ved Døden 1669, saa fratraadte M. Niels Svendsen 1652 sit Embede som Læsemester ved Gymnasiet, hvortil under 18de November s. A. Mester Christen Nielsen (Bonde), tidligere Præst i Aarhus, beskikkedes efter ham.

Af Tidsbestemmelser, der fremgaa af forskellige Vidnesbyrd i Retssagen fra 1655 mod M. Niels Svendsen, fremgaar, at han allerede i Foraaret 1652 maa have forladt Kristiania og have taget Bolig paa Kristianshavn. Her søgte han jevnlig Omgang med Københavns Præster — ogsaa med dem ved den tyske Kirke — og det gik da stadig ud paa Samtaler om theologiske Emner, indtil flere af dem, som fra først af vare komne ham venlig imøde — og deriblandt navnlig den nidkjære Hr. Jens Justesen ved Studenterkirken — trak sig tilbage fra ham, da de mærkede, at han var inde paa forskellige kirkelige Vildfarelser og ikke vilde vige fra sine særegne Anskuelse, men meget mere, som Tiden gik, voxede fastere i disse¹⁾.

Efter at hans Naadensaar fra Kristiania var udløbet, tillagdes der ham en efter Omstændighederne ganske god Pension af Statskassen. Den 21de November 1653 udgik der nemlig kgl. Befaling til Rentemesteren om at udbetale M. Niels Svendsen 100 Rdl. aarlig. Og samme Dag fik Provianskriveren endvidere kgl. Befaling om aarlig at levere ham af Provianthuset følgende Varer: 3 Pund (∅: 10¹/₈ Td.) Rug, 4 Pund (∅: 16¹/₂ Td.) Byg, 2¹/₂ Pund

¹⁾ Herom det nærmere under Retssagen 1655 mod M. Niels Svendsen.

(c. 10 Tdr.) Malt, $1\frac{1}{2}$ Lispund Humle, $1\frac{1}{2}$ Td. Gryn, 2 Tdr. Ærter, 3 Tdr. Sild, $6\frac{1}{2}$ Lispund og 4 Skaalpund Bergfisk, 4 Øxne, 8 Svin, 8 Lam, 8 Gjæs, 9 Lispund Talg, 1 Td. Smør, 1 Td. Torsk ¹⁾).

Under disse Forhold synes M. Niels Svendsen jo at have kunnet føre et roligt og stille Levned i al Gudfrygtighed, hvis han ikke i sit Indre havde haft en Braad, der drev ham fremad og ikke tillod ham at tie med de Anskuelser, hvori han afveg fra den herskende Kirke. Stødet, der tilsidst bragte Karret til at løbe over, kom dog, som det synes, ikke nærmest fra ham selv, men fra hans utaalmodige unge Venner. I sin Tjenstledighed havde han nemlig fundet Sysselsættelse ved at undervise theologiske Studenter, især i Hebraisk. Flere af disse unge Mænd havde sluttet sig til ham med en inderlig Hengivenhed, og vare blevne vundne for hans ejendommelige Anskuelser. Dette var navnlig Tilfældet med Trugels Knoff, en Sønesøn af Frederik II's bekjendte Hofprædikant M. Christoffer Knoff, og en Søn af Præsten Hieronymus Knoff i Alsted og Fjenneslev, samt Brødrene Johannes og Esaias Fleischer, Sønner af Apotheker Esaias Fleischer i Kjøbenhavn. Alle disse tre unge Mænd havde tidligere studeret ved Sorø Akademi ²⁾, men om de allerede der skulde være blevne paavirkede i Retning af Mysticismen, maa vi lade uafgjort. Ganske vist havde Sorø Akademi tidligere haft en Lærer, der ikke stod denne Retning fjern, nemlig den theologiske Professor Dr. Christianus Matthiæ; men han havde forladt Sorø, mange Aar før de nævnte tre Studenter besøgte Akademiet.

Efter at disse vare komne til Kjøbenhavns Universitet, fandt M. Niels Svendsen i dem lærvillige Disciple; navnlig tilegnede Esaias Fleischer, en vel begavet og energisk

¹⁾ Sjælandske Tegnelser, XXXII, 653. 654.

²⁾ Trugels Knoff findes indskreven i Sorø 1646, Brødrene Fleischer 1648 (Tauber, Sorø Akademi, S. XLVI).

Yngling, sig ganske hans Synsmaader, og da særlig hans Foragt for den beskikkede Lærerstand i Kirken og hans Lyst til i profetisk-apokalyptisk Stil at læse den Texten. Han trak som den stærkere Karakter sin Broder og Troels Knoff med sig. Og i sin ungdommelige Iver forledte han dem til at deltage i et Skridt, der blev skjæbnsvangert for deres Lærer. I anonyme, men meget nærgaaende Skrivelser, holdte i høj profetisk Stil, henvendte de sig nemlig til en af Stadens Borgmestere og til dens tre Sognepræster med strænge Straffetaler og alvorlige Formaninger til bedre at gjøre deres Embeder fyldest. Inden man endnu kjendte de rette Ophavsmænd af disse »Pasqviller«, faldt Mistanken strax paa M. Niels Svendsen, som det ses af følgende Bemærkning i Acta Consistorii for 13de Januar 1655:

•Episcopus (Dr. Laurits Mortensen Scavenius) begjærede, at han efter Cancellarii Skrivelse til sig maatte faa M. Niels Svendsen stevnet udi tilkommende Uge, at forhøre, om han er gestændig de Pasqviller, som Præsterne ere tilskikkede. Blev begjæret, at Cancellarii Brev derom maatte ses og læses«.

Fra den 16de Januar s. A. have vi »Bispens og Ministerii Spørgsmaal til M. Niels Svendsen«, om han var Mester for de Pasqviller, som vare skrevne til nogle af Kjøbenhavns Præster. Dette fralagde han sig paa det bestemteste, idet han tillige paastod, at han ikke vidste, hvem der havde gjort det. Om denne Sag have vi fundet følgende Øptegnelse ¹⁾:

»Blev M. Niels Svendsen fremkaldt og hannem foreholdt efterfølgende Qvæstioner:

1. Om M. Niels haver digtet, conciperet eller concipere ladet, skrevet eller tænkt at skulle skrives og udstrøs de Invectiver og Pasqviller, som ere skrevne nogle

¹⁾ I Kgl. Bibl., Kallske Saml. 84 Fol.

af Dominis Pastoribus til, som angaar deres Person og Embede?

Hertil svarer jeg for Guds Ansigt, at jeg aldeles intet tilforn [haver] vidst af de Breve, som her tales om, eller udi nogen Maade enten udi Raad eller Daad været interesseret.

2. Om han ikke med Discurs, Taler eller Disputatser med dennem, som siges at disse Breve skulle have skrevet og udspreedt, haver nogen Tid givet nogen Aarsag til saadant, som i samme Breve indeholdes, udi nogen Maade?

Jeg svarer endnu som tilforn oprigtig, at jeg aldeles intet haver vidst af disse Breve, som her spørges om og kaldes Pasqviller, ja aldeles intet vidst af dennem enten lidet eller stort, førend Rygtet gik, at de vare nogle af Præsterne tilkomne; og endnu paa denne Dag, som er den 16 Januari 1655, haver jeg ikke set et Ord af samme Breve, nemlig af dennem, som berettes at være komne til Provsten M. Erik Olsen eller M. Hans Brochmand, eller til Borgmesteren, og derfor kan jeg ikke heller vide, at jeg ved min Discurs eller Skrifter haver givet Aarsag eller Anledning til dennem at digte eller skrive. Det kjende Gud den allerhøjeste, at det er den bare Sandhed. Og begjærer derfor udi kjærligste og ydmygeligste Maade, mig skriftlig aabenbares og meddeles, hvem mine Angivere ere hos vor kjære og høje Øvrighed og andre, og hvoraf man fatter saadanne Mistanker om mig, som dog af Hjærtet elsker og ærer alle retsindige Herrens Ords Ministre og Tjenere, og, uden egen Æres Søgelse at bekjende, ønsker¹⁾, at Gud naadeligen vilde omvende alle uretsindige, for sit hellige Navn Skyld²⁾.

1) For •ønsker• staar i den foreliggende Afskrift: og.

2) Disse Sætninger ere karakteristiske for Niels Svendsens Maade at udtrykke sig paa. Man ser ikke, om han regnede Kjøbenhavns Præster til de •retsindige• eller til de •uretsindige•, men der er nærmest Grund til at antage det sidste.

3. Tilspørges M. Niels, om han for Gud med en god Samvittighed og med sin Ed, om Behov gjøres, kan bekræfte, at han ikke veed, hvo de Invectiver haver enten conciperet, samlet, digtet eller skrevet?

Jeg svarer endnu oprigtig for Guds Ansigt og al Verden, at jeg aldeles intet veed om forbemeldte Breve, end af det udsprede Rygte, her gaar, hvorom saa mange have hørt. Men deraf kan jeg jo ikke vist vide eller med Sandhed sige, hvem der er Dictator eller Autor til alle forbemeldte Breve. Er jeg derfor hjærtelig ønskendes, at Gud vil selv aabenbare, hvem Autor monne være, at man til Guds Ære kunde have vis og sand Kundskab og Vidskab om dette, ogsaa til de uskyldiges Befrielse. Skrevet udi Kjøbenhavn udi Bispens Hus, Aar og Dag, som forskrevet staar«.

Ad anden Vej maa det da være kommet for en Dag, hvem den eller de rette Ophavsmænd vare; og ventelig har Esaias Fleischer selv henledet Opmærksomheden paa sig ved sin højst paafaldende Adfærd, en Dag han i Helligestets Kirke skulde gaa til Skrifte med sine Forældre, men da han til en Forandring tog Sognepræsten M. Anders Hansen til Skrifte paa den alvorligste Maade, saaledes som det nærmere vil fremgaa af efterfølgende Retssag. Nok er det, at vi finde, at de tre Studenter den 17de Februar 1655 vare indkaldte for det theologiske Fakultet i Bispens Hus, hvor de maa have aflagt Tilstaaelse, ligesom det blev dem paalagt ikke fremtidig at have det mindste at gjøre med M. Niels Svendsen. Men derved blev det ikke, idet nemlig deres Forhold efter Kansler Christen Thomesens Befaling blev gjort til Gjenstand for en akademisk Retssag. At det blev taget alvorligt, ses af følgende Bemærkning i Acta Consistorii for den 26de April 1655:

»Esaiæ Apothekers to Sønner, Johannes og Esaias, bleve opkaldte med Knopflo efter Hr. Kanslers Befaling, at give dem tilkjende, at de enten skulde gaa in custodiam

(c: Universitetes Fængsel) eller skaffe Caution for sig. Derpaa endelig efter langt Ophold coverede Faderen for sine to Sønner, og M. Zoega (Professor ved Universitetet) for Knopflo, ad tempus«.

Senere indtraadte Knoffs Broder som Borgen for ham, som følgende Dokument viser ¹⁾:

»Eftersom min Broder Trugillus Hieronymi Knopf er kommen udi nogen Ulempe over sin Ungdoms Forseelse, saa at han efter højest Øvrigheds Befaling skulde sig Carceri undergive, med mindre han for sig en god Mands gode Tro og Love til Forløfte, at han til Sagens Udgang tilstede forbliver, til det hæderlige Consistorium udi Kjøbenhavn eller andre Steder, hvor det æskes kan, fremlægger: da haver jeg ombedet min Svoger Hr. Jens ²⁾ udi Herfølge, efterdi jeg for anden Forfald ikke selv paa Steden kan møde, denne min Caution at indlægge. Thi jeg hermed pligter og endeligen god siger paa bemeldte min Broders Vegne, paa al god Tro og Love, at han skal blive tilstede med al Lydighed efter sin gode Øvrigheds gode Behag; og dersom han sig anderledes, det Gud forbyde, forholdt, da for hannem efter dette mit aabne Brev hos højest naadigst Øvrighed at svare. Imidlertid bedendes ydmygeligen, at hans Ungdoms Misforstand ikke til det værste maatte tilregnes, men udi al Naade optages. Til Vitterlighed haver jeg min egen Haand her under skrevet og mit Signet undertrykt. Actum Herfolgæ 2 Maji Ao. 1655.

Niels Hieronymisøn

(L. S.)

Knopf ³⁾ m. m.«

¹⁾ Orig. i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 208.

²⁾ Jens Sørensen Kaalund, Sognepræst i Herfølge og Sædder 1645—69, gift med Cathrine Hieronymidatter Knopf.

³⁾ Præst i Alsted og Fjenneslev; en tredje Broder var Johannes Hieronymi Knopf, der 1656 blev Præst i Høxeryd i Skaane (Cawallin, Lunds Stifts Herdam. III, 18).

Nogle Dage efter udgik der kgl. Befaling til Hofpræst Dr. Johan Didriksen Bartskjær om at tiltale saa vel M. Niels Svendsen som de tre Studenter. Men da disses Sag kom først for, skulle vi ogsaa her meddele den først tillige med de Bemærkninger, vi have fundet, til Oplysning af de tre unge Mænds senere Skjæbne.

Consistorii Dom om Fleischerianorum og Trugilli Knopffii Pasqviller til de tre Sognepræster her udi Staden overleverede.

Rector og Professores udi Kjøbenhavns Universitet gjøre vitterligt, at Aar 1655 den 25 Maji fremkom paa vort Consistorio Kgl. Maj.s Hofprædikant, hæderlig og højlærd Mand D. Johan Dirichsøn, med skriftlig Befaling og Fuldmagt, hannem given af vor allernaadigste Konge saaledes lydende:

Vi Frederik den Tredie (etc.) gjøre alle vitterligt, at vi naadigst haver anbefalet og hermed Fuldmagt give os elsk. hænd. og højlærd D. Johan Dirichsøn, vores Hofprædikant, for Consistorio i vor Kjøbsted Kjøbenhavn paa vore Vegne at tiltale M. Niels Svendsøn, saa og de tre Studenter, Esaias Fleischer, Troels Knoph og Johannes Fleischer, og Dom over dennem at hende, for hvis Skrifter som af dennem nyligen publiceret og paa adskillige Steder leveret er etc. Hvor efter alle og enhver, som vedkommer, sig kan vide at rette og forholde. Ladendes det ingenlunde. Givet paa vort Slot Flensborghus den 5 Maji Ao. 1655.

Derpaa fremlagde D. Johan Dirichsøn sit Forsæt skriftlig imod samme Studenter, som der til vare lovligten citerede og mødte paa samme Tid at svare, udi de tre Sognepræsters, hænd. og højlærde Mænds M. Erik Olufsøns, Sognepræsts og Provstes til Vor Frue Kirke, M. Anders Hansøns, Sognepræst til H. Gejstes Kirke, og M. Hans Enevoldsons, Sognepræsts til Nicolai Kirke, deres Nærværelse og Paahør, hvilket Forsæt lyder som følger:

Eftersom jeg underskrevne haver bekommet Hs. Kgl. Maj.s Befaling at tiltale trende Studenter i en Sag angaaende nogle Skandskrifter, da er jeg af Rectore Academiae Magnifico og det hæderlige Consistorio begjærende, at dette mit Forsæt maa læses, paaskrives og indføres:

Først formener jeg, at Esaias Fleischer sig højlig imod den Respect og Lydighed, han Øvrigheden og Ministerio skyldig var, haver forset, idet han vilde aftvinge M. Anders Hansøn, Sognepræst til H. Geist Hus, Skriftemaal, og ikke vilde lade sig betjene af hannem, førend for^{ne} M. Anders Hansøn maatte love hannem at efterkomme 9 Artikler, som be^{te} Esaias i Skriftestolen overgav til hannem, der dog be^{te} Esaias Fleischer burde ikke med sine gravaminibus at have turberet den vanlige Skik i vore Kirker, paa den Tid de andre stode eller kunde forventes at staa og med Begjærlighed at længes efter Absolution, og maatte dog for hans Skyld afholdes. Men dersom han havde haft i sin Samvittighed noget, som han kunde støde sig paa, da burde han at have givet sig op for sin Sjælesørger nogle Dage tilforn, efter højstberømmelig Konning Christiani 4ti Reces, pag. 10. Og fornemmelig formener jeg, at Esaias Fleischer haver sig meget forset, at han i overbemelte 9 Puncters Slutning haver sig saa uforskammet paa alle Ministros indvældiget, idet han skriver sig at desiderere for^{ne} 9 Puncter i vores ganske Ministerio; han kalder det en babylonisk Vederstyggelighed, Babylons Taarns Byggere og Indbyggere: han kalder sin Lærdom den H. Aands forstyrrede Stæders Opbygning.

For det andet formener jeg, at Esaias Fleischer ulovligen haver med sin Broders Johannis Fleischers Videnskab og Troels Knophs Raad og Samtykke conciperet og udstroet tvende Pasqviller, efter hans egen Bekjendelse, og i dennem angrebet det ganske Ministerium, og i Sønderlighed søgt at krænke og skjænde Sognepræsternes, M. Erik Olufsøns til Vor Frue, og M. Hans Enevoldsons til Nicolai Kirke,

deres Embede, Ære, Navn og Rygte, og alle Menighedens Lemmer, af hvad Sort og Sexu de være kunde, i højeste Maade med det samme forarget. Thi i den Skandskrift, som er M. Erik Olufsen anrørende, kalder han M. Eriks Lærdom en Guds Navns Bespottelse, Guds Helligdoms Vanære, og en Bedrageri; han siger, at M. Erik tilsteder de Synder, som dagligen begaaes og samtykker med dem; han kalder M. Erik og det ganske Ministerium Forførere; han kalder deres Lærdom Løgn; han siger, at de har besvoret sig tilhobe at opæde Sjælene, at de omvende fortrædelig Herrens Lov og vanhelliger hans Helligdom, at M. Erik og hans Medpræster offentligen imod Guds hellige Ord og mod deres egen Samvittighed tilsteder, samtykker, øver, stadfæster og bekræfter Fortrædelighed; han kalder hannem en utro Tjener, Guds Navns Bespottere og Guds Æres Berøvere etc. — I den Pasqvil til M. Hans Enevoldsen Brochmand kalder han M. Hans en Bespottere; han kalder hans Lærdom Bedrageri, Hyklieri; han ligner hannem ved Pharissæerne etc. Han beder hannem randsage med sig selv, om han er ikke iblandt de falske Propheter, som skulde komme mod de sidste Dage; han formener, at hans Lærdom er ikke af den H. Aand, ligner hans Lærdom ved Satans Lærdom; han siger, at M. Hans prædiker efter kjødelig Forstand, og han med alle fordømmer hannem.

For det tredie, efterdi det er en fremmed og usædvanlig Stil, som i samme Pasqviller bruges, formener jeg, at Esaias Fleischer med de andre 2 Studenter bør at tilholdes ved Professorernes flittige Examen at udlægge og nævne, ved hvem de saadant haver lært, eftersom det ikke synes troligt, at de som unge Karle haver kunnet finde paa at digte saadanne Skrifter, uden de Anledning, Raad og Tilskyndelse dertil af andre havde haft.

For det fjerde, efterdi Esaias Fleischer vedgaar den Skandskrift til M. Hans Enevoldsen Brochmand, hvorudi

M. Hans formanes at forføje sig til den ypperste Borgmester udi hans Sogn og formane hannem at lade det Bud komme frem etc., formener jeg, at Esaias Fleischer enten som Autor eller i det ringeste som Medvider bør straffes og staa til Rette for det Skrift, som til Borgmester Hans Nickelsøn var kommen, og den høje Øvrighed derudi beskjemmet; og endelig bør at forklare, fra hvem saadanne Skrifter ere komne.

For det femte, formener jeg, at Troels Knoph haver højlig forset sig, idet han efter egen Bekjendelse haver skrevet de tvende M. Erik Olufsen og M. Hans Enevoldsen tilskikkede Breve, og dennem ogsaa ombaaret.

For det sjette, formener jeg, at Johannes Fleischer haver og groveligen forset sig, idet han udi de udskikkede og overleverede Breve til M. Erik Olufsen og M. Hans Enevoldsen Brochmand haver efter hans egen Bekjendelse været Medvider, og har saa vel som Troels Knoph, den ene, som bekjender sig Medvider, den anden, som haver skrevet den Skandskrift til M. Hans Enevoldsen, hvorudi om det til Borgmester Hans Nickelsøn overleverede Skrift meldes, bør derfor at staa til Rette.

For det syvende, foruden alt dette formener jeg, at alle tre forⁿe Studenter haver sig meget forset, idet de haver forbigaaet vore egne Professores og deres Præceptores privatos, og derimod ladet sig undervises af M. Niels Svendsøn, fordum Lectore Theologiæ i Christiania, uanset de vidste vel, at be^te M. Niels var i Religionen suspect og ikke brugte den H. Nadveres Sacramente. Hvilket offentlig strider imod sl. Ihukommelse, Christiani 4ti Reces, som pag. 69 tilholder under højeste Straf og Unaade at afskaffes alle Secters Øvelser, Prædiken og Sammenkomst, som de der ere imod vores christelige Tros-Bekjendelse, som Anno 1530 til Augsburg er overgivet etc.

Og efterdi forbe^te 3 Studenter udi forberørte Poster haver sig groveligen forset og forgrebet, da sætter jeg paa Hs. Kgl. Maj.s min allernaadigste Herres Vegne i

Rette, om de ikke hver efter sin Forseelse, som de sig med ulovlige og forbudne Skandskrifter haver befattet, og som Øvrighedens og det h. Ministerii Foragtere og Bespottere, bør at straffes, og er derpaa Dom begjærendes. Datum Kjøbenhavn den 25 Maji 1655.

Johan Dirichsøn, D., Kgl. Majestæts
Hofprædikant og Fuldmægtig udi denne Sag.

Efterat dette Forsæt var oplæst og paaskrevet, produceredes den Confession, som blev M. Anders Hansøn, Sognepræst til Hellig Gejstes Kirke, af Esaia Fleischer udi Skriftestolen overgivet, hvilken Ord fra Ord var saaledes:

Jeg arme og elendige Synder kommer frem for den Guds allerhelligste Ansigt, hvilken jeg med mine skammelige Gjerninger udi højeste Maade haver fortørnet, og bekynder her for hans store Naade al min Ondskab og Misgjerning, hvilken jeg videndes eller uvidendes imod hans Hellighed bedrevet haver, og begjærer derfor af Eder, som skal sidde her i Guds Sted, udi en sand Bekjendelse, i Angring, Tro og Forsæt til et bedre Liv og Levned, Afløsning fra alle mine Misgjerninger og Overtrædelser. Men førend jeg denne Absolution af Eder erlanger, vil jeg efter min Samvittigheds Begjæring og mit Hjertes inderlige Bekymring proponere Eder noget udi efterfølgende Maader. Eftersom mine kjære Forældre haver sat sig for udi denne Dag at gaa til Skrifte og i Morgen (dersom Gud vil) til Nadverens Sacramente, og jeg med dem, dersom det er Guds Vilje, da var mig det fornødent, at jeg efter den H. Aands Regel rettelig prøvede mig; og udi denne min Prøvelse haver jeg anset disse Landes og besønderlig denne Bys (eftersom den burde at være de andre til et Eftersyn) store Synders Afskyelighed og Vederstyggelighed, og det mere formedelst dem, som lære, end dem, som læres. Hvorfor jeg ikke ved min egen Vilje, men ved den H. Aands sande Bekræftelse er bleven saaledes ens med min Samvittighed, at jeg vel vilde komme udi Kirken

til Eder, men hverken tage Absolution eller Sacramente af Eder, uden saa er, at jeg først fornemmer, om I ville lade alle Eders Gjerninger og Eders ganske Vilje, saa vidt muligt er, være til Guds Ære, og indgaa med al Sandhed den Hellig Aands Vej, hvilken I hidindtil ikke have agtet, og bestaar af disse 9 Led og Stykker, udi hvilke I vil bevise, at I ikke vil anse nogen Ting paa Jorden, men hænge stadig ved Christo og den H. Aands sande Kraft. Og eftersom jeg nu ser, at det babyloniske Væsen er stort, og Forstyrrelsen er over os, og Guds Aand raaber til sit Folk, at det skal gaa ud af Babylon, at det ikke skal blive delagtig udi hendes Synder, og det ikke skulde faa noget af hendes Plager: og efterdi Christus raader sine sande Disciple, at dersom nogen ikke vil annamme dem, og ej heller deres Tale, da skal de gaa ud af samme Hus og Stad, og ryste Støvet af sine Fødder, da staar det fast, at dersom I ikke vil indgaa disse den Hellig Aands Stykker, da være det langt fra mig, at jeg skulde annamme af Eder Absolution, meget mindre Sacramentet; og dersom jeg det gjør, eller havde forhindret denne den H. Aands Raad, da vilde det blive mig til evig Ve og stor Fordømmelse. Men dersom I disse Puncter med Eders Vilje og alle Eders Gjerninger og Lærdom af al Eders Kraft og Formue efterkomme vil og begjærer, da er jeg beredt denne Gang og herefter (dersom jeg det udi Gjerningen ser at efterkommes) at annamme af Eder i Guds Sted Absolution og Sacramentet. Beder derfor i Christi Navn, at I giver mig Eders rette Menings Svar, enten I det vil bekræfte eller og afslaa.

Esaias Fleischer.

De Puncter, paa hvilke Esaias Fleischer sig beraaber udi oplæste Confession, ere disse 9 efterfølgende, under hans egen Haand, læst for Facultate Theologica udi Bispens Hus den 17 Februarii 1655, og siden paa Consistorio den 25 Maji 1655.

Ordet, hvilket den H. Aand alvorlig og strengelig befaler enhver den at efterkomme, som vil være Christi sande og aandelige Lærer og Prædiker, er dette:

Først, at alle hans Ord, Gebærder og Miner udi Kirken ere Tegn til en sønderlig Skikkelighed og Guds frygt, og at han tager sig vare, at han udi ingen Maade vanærer det hellige Altar, 1 Cor. 11 v. 4. Exod. 3 v. 5. Joh. 5 v. 15.

For det andet, at Sognepræsten selv (sønderlig om han haver ikkun een Medtjener) ogsaa distribuerer Sacramentet, paa det at han kan være foruden Forargelse. Aarsagerne ere disse: 1. At ingen skal tænke (saasom det ogsaa udi sig selv er), at han vilde holde det sin Ære for nær, dersom han skulde, naar der ere ikkun faa Communicantes, selv administrere. 2. At han ikke skulde ville hjælpe sine Medtjenere efter den Pligt, hvilken han er Gud og sin Næste skyldig.

Og for det tredie udkræves det og af enhver, som vil være Sandheds og Retfærdigheds oprigtige og retsindige Lærer, at alle hans Prædikener og Lærdom ere alle aandelige, og udi allerstørste Devotion fremført, og at han prøver sin Aand, om den er udaf Gud, paa det at han ikke udi Steden for Sandhed lærer Løgn, og i Steden for Fred forkynder Ufred, at hans Tilhørere ikke skulle af en falsk indbildt Synds-Sikkerhed føre over sig Guds grumme Straf og Ilds fortærende Vrede.

For det fjerde bør ogsaa enhver aandelig Guds Husholder og Præst at inquirere udi hans Tilhøreres Liv og Levned, og lægge Vind paa at kjende dem, saa vidt som mueligt er. Thi det er en stor Elendighed nu omstunder, at Faarene ere adspredte, og Hyrden kjender ikke, hvilke sine ere, meget mindre, hvordan de monne skikke og forholde sig.

For det femte, udfordres det af hannem, at han straffer og paaminder udi sand Alvorlighed alle sine Tilhørere, ikke alene publice og udi Almindelighed, men endogsaa

enhver særdeles privatim. Thi her ses med stor Hjærtens Ve mange store Synder og Laster, hvilke formedelst Lærernes Flittighed og siden Myndighed noksom kunde forekommes. Iblandt hvilke vi vil have tvende opregnet: Først at denne vederstyggelige Vane, Sabbathens store Foragtelse, iblandt os Christne ikke aleneste haver indsneget sig, men endog haver faaet Overhaand og endnu stadfæstes og bekræftes, saavel af Øvrighed som af Underdanerne, ikke aleneste af Tilhørerne, men endog af Lærerne, idet de om Sabbathen (udi den Sted de skulde hvile fra alle Synder og Laster udi den H. Aand) hviler fra al Retfærdighed og Sandhed, udi deres Bryllupspragt og kjødelige Højtider, hvilke intet andet ere end en Værksted og Officin, udi hvilken al Kjødighed tracteres og practiseres. For det andet er det ogsaa højlig og inderligen at beklage, at paa de Tider, udi hvilke vi skulde glæde og fryde os over Christi Riges Opbyggelse og Satans Væsens Forstyrrelse, da forlader vi Christi Tilkomst, og skiller og river os fra hans Evangelii sande Kraft, hen til Fordømmelsens Spillehus og Julestue, hvor vi opofrer os selv udi vores Synds store Afskyelighed, Satan og Djævelen til Vederstyggeligheds og Daarligheds Offer, og forvandler os til Helvedes Bukkes og Fordømmelsens Abers og Narres Skikkelse og Lignelse, Gud til en brændende Vrede, og os selv til en usigelig stor Blindhed og Forstyrrelse. At jeg intet vil tale om den h. Fastes store Bespottelse og Misbrug, og andre store, aabenbare Synder og Laster, hvilket noksom kunde ved Prædikanternes Inquisition, Straf og Kirkens Disciplin forekommes og afskaffes.

For det sjette, at han ikke vil absolvere nogen eller meddele hannem det hellige højværdige Sacramente, uden saa er, at han ser et ret alvorligt Tegn til Pønitense og sande poenitentiaë fructus, paa det at det hellige ikke skal kastes for Hundene.

For det syvende, er det højlig fornødent, at han ingen

betrør til at gjøre nogen Guds Tjeneste, enten for Alteret eller paa Prædikestolen, uden han veed, at han er retsindig.

For det ottende, at han ikke foragter noget Menneske, uden saa er, at han rettelig ser det samme Menneske at være uretfærdig og foruden al Sandhed; men at han tvertimod hader og forskyder alle Retfærdigheds Hadere og Bepottere.

For det niende, til en Beslutning udkræver den H. Aands Sandhed og strenge Vilje udaf alle, som vil lære Guds Ord rettelig, at naar de intet kunne formaa hos deres Tilhørere, være sig Øvrighed eller Underdanige, med Formaninger, Trusel og Kirkedisciplin, men ser al Ugudelighed jo mere og mere at tage Overhaand, samtykkes og øves, da skulle de ingenlunde anse Gods eller Formue, Kone eller Børn, Ære, Værdighed eller noget saadant, men skille sig fra den samme Stad og Menighed, paa det Babels Forstyrning ikke skal overile denem, og Sodomæ og Gomorrhæ Ild ikke skal hastelig falde over dennem og fortære dem.

Hvilke 9 Punkter og Stykker jeg ved den H. Aands Oplysning bekjender mig at desiderere udi vores ganske Ministerio. Og eftersom denne Babels Vederstyggelighed nu er saa højt opbygget, at den mere agtes for at være Retfærdigheds Pallads end Dødsens Hvilekammer, og derfor hændes Confusio, og Forstyrrelse overhænger hende, da fører jeg en haard Dom og stor Fordømmelse over mig og min arme Sjæl, dersom jeg ikke bryder den Pagt og Forbund, hvilken jeg haver med dette Taarns Byggere og Indbyggere, indtil at de nedbryder Belials Ødelæggelsens Stæder, og opbygger Jerusalem, Fredsens, og Zion, Retfærdigheds velsignede Stad, hvor Herren selv skal være Lyset, for hvis Klarhed al Mørkhed skal vige og forgaa, hvilken ske Pris, Ære og Kraft fra Solens Opgang til hendes Nædgang, paa det at alle Folk skal se Herrens Veje og beskjemmes udi deres uvise Videnskab og Fortrædelighed, og Herrens Herligheds Klarhed skal opfylde

alle Land, og alle hans Helgen skulle glæde sig til al Evighed foruden Afsladelse at sjunge Amen, Halleluja.

Dette til den H. Aands forstyrrede Stæders Opbygning at efterkommes begjærer og udkræver Guds egen Sandhed ved

sit Sendebud Esaiam Fleischer.

Dernæst blev lagt i Rette den Pasqvil, som hæderlig og højlærd Mand, M. Hans Brochmand var tilskrevet, paa hvis Convolut var skrevet disse Ord: At levere M. Hans Brochmand udi egen Haand: Franco bis Kopenhagen. Hvilken Pasqvil var oplæst for Facultate Theologica udi Bispens Hus den 17 Februarii 1655, og siden paa Consistorio den 25 Maji 1655.

Til dig Hans Brochmand Herrens Ord¹⁾. Hør du vanartige, giv Agt paa Herrens Tale, du Bespotter! Saa siger den højeste, den mægtige i Israel: Jeg haver set dine Gjerninger og overvejet dem, de ere fulde af idel Vederstyggelighed, og din Ondskab er stor foruden al Maade. Naar vilt du engang lade af at bespotte Herren og hvortlænge vil du holde hans Navn forfængelig? Skal jeg da give min Ære de fremmede, eller skal Kjød og Blod forvende min Ros? Hvortlænge skal Mørkhed elskes for Lyset og Fordømmelsen prises for Salighed og min Herlighed skjules ved Fortrædelighed? Hvad er det for en Stolthed, i hvilken du hovmoder dig og ophøjer dit Hjærte? Herren haver ophøjet dig og bevilget dig at sidde udi den hellige Sted over hans Menighed, og du har ikke ydmyget dig for din Gud Zebaoths Lov, og lastet den helliges Tale i Israel. Hans Folk har du bedraget og ikke kundgjort Mennesken den hellige Vej, paa hvilken de maatte vandre hen til Sandheds og Saligheds Stad, men haver opholdt dem paa mørke Steder i deres egen For-

¹⁾ Skjønt det væsentlige af dette Stykke her meddeles, har jeg dog paa nogle antydede Steder beskaaret Forfatterens Ordrigdom noget.

dærvelse. Hvad er da dette for et Væsen, hvorlænge skal denne Hykleri vare og fremdrages, hvor høj skal denne Vederstyggelighed opbygges? Betænk engang og se dig om, randsag dine Veje og prøv dig. Tænk ikke, at dine Lærdomme og dine Prædikener ere Herren behagelige, udi hvilke du dig indbilder at overgaa alle dine Brødre. Haver du ikke læst om Farisæerne, at de sade paa Mose Stol og taledede herligen til Folket (Matth. 23, v. 2. 3), saa og levede udi Nidkjærhed og vare ustraffelige efter den Retfærdighed, som var udi Loven (Phil. 3, v. 6), saa og gjorde deres Bremme brede paa deres Klæder, paa hvilke de tegnede Herrens Lov (Matth. 23, v. 5). Men giv Agt paa Christi Vidnesbyrd om dem, saa sigendes: De binde svare Byrder, som man ikke kan bære, og lægge Menneskene dem paa Axlerne, men de ville ikke røre dem med deres Finger. Derfor siger Christus: Ve eder Skriftkloge og Farisæer (osv.). — Giv Agt paa, hvad Christus taler om de falske Profeter, som skulle komme udi disse sidste Tider, at de skulle gjøre store Tegn (osv.), og at der skulde være Mennesker, som have et Gudfrygtigheds Skin, men nægte hendes Kraft. Randsag dig nu selv og betænk dig vel, at du ikke er udi deres Tal. Hvorledes eller paa hvad Maner vil du bevise din Lærdom at være udaf den H. Aand. Taler du af en fri og god Vilje udi en christelig sand Kjærlighed. Det ser jeg ikke, thi dine Frugter ere onde, dine Gjerninger ere mørke og du est fuld af døde Ben. Men taler du Ordet tvungen, da skal du vide, at din Prædiken er Gud ikke mere behagelig end Satans, der han benægtede Christum at være Guds Søn, hvorføre han og maatte tie og blive stum (andre bibelske Exempler: Spaadomsaanden, Act. 16, og Bileam anføres). — — Kan du og sige til dine Tilhørere ligesom Paulus sagde: Vorder mine Efterfølgere, saasom jeg er Christi; og jeg lever, dog ikke mere jeg, men Christus lever i mig (osv.). Jeg frygter, at naar du ser dig om, da befinder du Døden at være dig nærmere end Livet. Hvorfor

jeg raader dig som en retsindig christen Ven, og den der er udsendt af Herren dig til en Formaning, at du vender dig fra dine onde Veje, og ikke længer udi saa stor Forstyrrelse opholder Herrens Menighed; men at du først retter din egen Uskikkelighed, iblandt hvilket ikke det ringeste er din Hustrues Adelskab ¹⁾, hvilken du, alle Guds sande Børn til en Vederstyggelighed holder vedlige, ikke betænkendes det, som Paulus siger (1 Tim. 3, v. 5), at hvo som ikke veed at forestaa sit eget Hus, hvorledes kan han forsørge Guds Menighed. Thi du vedst vel, at den Adelskab, hvilken hun bærer udi hendes Klæder, ikke kan være Gud takkelig og behagelig, efterdi saadan ikkun bestaar udi en galen og fantastisk Hovmodighed og ny Sattans Midler og Abespil, hvilke ikke sømmer det unge narrefulde Adelskab, meget mindre hende, som næst bør at efterfølge Christi Ydmygheds Exempel. Fej først denne Urenhed af dit eget Hus og træd saa frem for dem, som ere udenfor, hvis Besmittelser ere utallige, og deres Uretfærdighed trænger sig gjennem Skyerne op til den højeste Guds Trone. Derfor, dersom du ikke imodstaar saadan stor Vederstyggelighed og med største Iver ikke alene offentlig og udi Almindelighed, men endog hjemme straffer enhver den, som enten udi sit Liv og Levned eller udi sin Lærdom nægter den sande Guds Kraft; og dersom du ikke udjager saadanne aandelige Hunde og Svin efter denne Paamindelse, . . . paa det de aandelige Christi Lemmer, hvilke dog ere ganske faa, ikke udaf dem skal forføres og besmittes, men absolverer dem endnu efter den fordærvelige Sædvane, efter deres Skinhellighed og hykkelske Mund-Bekjendelse, og meddeler dem det hellige Christi Legems og Blods Sacramente . . . saa skal det gaa dig værre end dem, som legemlig har korsfæstet Christum og i den største Tyranni har dræbt og ihjelslaget alle hans sande

¹⁾ M. Hans Brochmands Hustru var en engelsk adelig Dame.

Profeter og Apostler. For det sidste er det Herrens strenge Befaling, at du forføjer dig hen til den ypperste Borgmester, som er udi dit Sogn, hvilken ligger udi Dødsens Angest og heftig trykkes af Herrens Haand, fordi han har forhindret Herrens Vilje og foragtet hans hellige Bud. Gak hen og sig til ham: Saa siger Herren, den stærke Gud, Himmels og Jordens Konning, jeg har hørt din Bespottelse og set din Vanartighed og Forhærdelse og rakt min Haand ud over dig og plaget dig, paa det du skulde kjende, at Herrens Vilje er hellig og hans Kraft er stor Gak hen du Menneskens Barn, hvilken Herren har sat til en Vægter over sit Folk, og paamind dette Ondskabs Barn om sine fordærlige Veje og aabenbar ham den højestes Vilje, hvilken han har engang spottelig forstødt, og dersom han haardnakkelig nægter sig herudi at være skyldig, eftersom han veed ingen at være herom af sig underrettet, men at han har skjult det for Menneskens Øjne, da siger saaledes den Herre Zebaoth, for hvis Øjne alting er aabenbar, at hans Navn ogsaa skal nægtes at være udi Livsens Bog. — — Saa er da dette Herrens hellige Ord, strenge Vilje og haarde Befaling, at du ikke aleneste efter dette hans Bud dig retter og bedrer, men endog kundgjør det dine Medbrødre; dersom du skjuler det for dem, skal Herren og skjule for dig sit hellige Ansigt og ikke høre dig udi Bedrøvelsens Tid. Skynd dig og red din Sjæl og din Broders; thi Herrens Vrede er grum og hans Plager ere nær, og hans Grumheds Straffe skal udspredes over den hele Jord. Enden er nær, og Fordømmelsen bier efter alle Bespottere; men salige ere de, som paa Herren haabe. Herren er hellig, hans Navn være lovet, Amen, Halleluja. Saliggjørelse og Kraft, Æren og Riget og al Herlighed være Herrens den helliges udi Israel til al Evighed. Amen, Halleluja.

Annam denne Paamindelse, hvilken dig sendes ved den,
hvis Haab Herren styrker.

Siden blev fremlagt en Copi af den Pasqvil, som M. Erik Olufson var tilskikket, under Esaias Fleischers egen Haand.

Til dig Erik Olufson Herrens Ord¹⁾. Saa siger den højeste, den Herre Gud Zebaoth, den stærke i Israel. Hvor længe skal mit Navn bespottes og min Helligdom vanæres? Hvad er det for en Aand, ved hvilken I tale? Hvad er det for en Gud, hvilken I dyrke? Naar skal den Bedrageri tage en Ende, og paa hvad Tid skal den Forhærdelse udryddes?... Min Vrede er stor, Hævnen er grum; dine Regenter sove hen udi Fordærvelsen, og de skulle vaage op udi Ulykken... Hør derfor Herrens Tale, du, som vil være en af de ypperste, som er over hans Folk, du, som haver set denne Vederstyggelighed og ser hende endnu dagligen større og større, og ikke haver befittet dig paa at forekomme hende, men endnu dagligen ikke aleneste tilstæder saadan Ondskab og Fortrædelighed, men ogsaa selv samtykker og bekræfter den. Hvor længe vilt du og de andre Forførere anstryge de falske opbyggede Vægge med eders løse Kalk (Ezech. 13 v. 10)? Hvad er det for en Fred, som I forkynde... O I haardnakkede og blinde Ledere, I som haver besvoret eder tilhobe at opæde Sjælene, ligesom en brølende Løve: I omvende fortrædelig Herrens Lov og vanhellige hans Helligdom. Ser dog eder om og kjender eders Uretfærdighed, idet I ikke holde Skilsmisse mellem helligt og uhelligt, og I lære ikke, hvad rent og urent er. (Forf. udgyder sig i bitre Bebrejdelser og Klager over Kirketugtens Forsømmelse og Sabbathens Vanhelligelse) Haver Herren ikke sat dig til en Husholder over hans Helligdom: hvi lader du dig den fratage, du utro Tjener, og lader den besmittes, du Guds Navns Bespottere, og selv den Foragt samtykker, du Guds Æres Berøvere! Mener du ikke, at Herren vil

¹⁾ Ogsaa i dette Stykke har jeg udeladt en Del af Forf.s Udgydelser i apokalyptisk Stil. (Jvfr. foran, S. 577).

betale dig efter al din Uretfærdighed, tænker du at bespotte Herren, og mener ikke selv at bespottes; vilt du myrde andres Sjæle, og selv ikke se Døden? Det gaar dig ikke an, du bedrager dig selv. . . . Hører alle I, som ere besvorede udi Ondskab til at gjøre Forbund mod Herren: ligesom man lægger Sølv, Kobber, Jern, Bly og Tin til-sammen udi Ovn, at man skal opblæse Ild derunder og søndersmelte det: saa vil og Herren samle eder tilhobe og oplue sin Vredes Ild iblandt eder, og han vil udi sin Vrede og Grumhed indlægge og smelte eder, og I skulle fornemme, at Herren haver udgydt sin Grumhed over eder (Ez. 22 v. 20—22. Betænk dig derfor i Tide, du og dine Medtjenere, og undflyr den tilkommende Straf, giver Herren Ære og beviser den højeste Lydighed, paa det han ikke skal give eder Malurt at æde og Edike at drikke (Jer. 23 v. 15). Herrens Storm skal komme med Grumhed og en forfærdelig Hvirvelvind skal falde paa de ugudeliges Hoveder, og Herrens Vrede skal ikke aflade, indtil han haver gjort og udrettet det, som han haver i Sinde; her efter skulle I det vel fornemme (Jer. 23 v. 20). Se dig for og lad dig ved dette Ord paaminde, hvilket dig af Herren sendes ved den, udi hvilken

Herrens Herlighed stadfæstes.

Herforuden havde Esaias Fleischer tilskrevet Knophio et Brev, der hannem var befalet at skaffe Caution for sig. Dets Indhold var dette:

Salveto! In tua causa vigilo, og jeg saa' gjerne, det gik dig vel. Dersom du endnu ingen Subsidium haver bekommet, da veed jeg ingen bedre Raad, end at du selv skriver min Fader til og beder hannem, at dersom han ikke selv vil cavere for dig, at han da vil bevæge en af sine gode Venner dertil, og at han selv giver dig til den en hemmelig Obligation. Jeg haver ikke Tid meget at skrive, men beder, at du vilt lade mig skriftlig vide, hvorledes du est til Sinds. Dersom du ikke haver instrumenta lite-

rarum, da bed M. Zoegam, at han dig saa meget meddel, hvormed du kan forfærdige et Brev til min Fader. Far vel min Broder, og bliv stærk udi Herren, hvilken mage det saa, at du kan bekomme dette Brev og give Svar igjen, saa frygter jeg intet for det andet. Vale iterum et de meo et fratris et patris animo non dubita.

T. Esaias Fleischer.

Jeg skikker dig her hos en liden Udkastning, efter hvilken du kan stile et Brev til min Fader.

Fornævnte Udkastning lyder saaledes:

Herren Israels Gud styrke og opholde Eder med sit hellige Lyses Skin udi al Sandheds Kraft, han beskjærme og bevare Eder og Eders ganske Hus under sin guddommelige Naades Vinger, og opfyldte Eder alle med al aandelig Velsignelse til sin Herligheds Kundgjørelse og sin Krafts Pris. — Eftersom min Lejlighed Eder ikke er ubekjendt, men I noksom (det jeg ikke tvivler paa) haver erfaret, at jeg her udi M. Johannis Zoegæ Hus saa længe er opholden, indtil Gud vil skikke mig en, som gjør mig den Villighed og caverer for mig hos Magnif. Dn. Rectorem, da vilde jeg lade Eder vide (som den, der haver Compassion og Medlidenhed med denne min Modgang), at gode Venner ere nu over alle Maader dyrebare og ganske intet at bekomme, dersom denne min Intention mig ogsaa fejlslaar. Hvorfor jeg nu (efter at mine andre Venner, til hvilke jeg mig udi denne Sag forlod, nu mig ikke ere komne til Undsætning) mig med min ringe Skrivelse til Eder, som min eneste Ven og Fautorem udi Christo, forføjer, bedendes, at I dog for den Affection Skyld, som jeg altid hos Eder mod mig haver fornummet, og for den sande Christen-Kjærligheds Skyld, nogen Hjælp, eller udi det ringeste nogle gode Raad, mig vilde meddele, ved hvilke jeg kunde fra denne statu libereres og befries. Jeg vil ikke begjære af Eder, at I selv skulde sætte Eder i Borgen for mig; men er det muligt, at I kan bevæge

en af Eders gode Venner dertil, da beder jeg Eder herom inderlig. Thi det kan nok ske, at [de gjøre det], dersom I vil give dem en hemmelig Obligation, paa det de kunde være forsikrede om al Forlis og Skade. Jeg beder Eder atter igjen, at eftersom jeg til Eder højlig trønger, I da vilde lade se Eders Affection udi dette Stykke. Jeg findes Eder igjen saasom en Fader udi alle mulige Maader tjenstvillig beredt. Er det nu saa, at I udi denne Fald ikke kan hjælpe mig, da beder jeg, at I udi det ringeste vil tage denne min ringe Skrivelse op udi den bedste Mening, og vil herefter beegne mig med det samme Hjærtelag, som I hidindtil haver gjort. — Jam conclude, et si qvæ addenda sunt, adde, et mitte patri. Vale.

Der alt dette var læst, fremstod D. Johan Dirichsøn og begjærede, 1. at denne Fleischerianorum Stil maatte lignedes med M. Niels Svendsøns Stil, som tilforn var udi forrige Acter mod M. Niels Svendsøn for Facultate Theologica fremlagt, og blev det befundet, at de udi meget overensstemmede, ikke alene in rebus, men ogsaa i nogle terminis og vocibus. 2. Begjærede D. Johan, at de Ord, som findes sidst udi M. Michaels¹⁾ Vidne imod M. Niels maatte tages vel i Agt, hvor der staar, at Esaias Fleischer haver Grund nok til det, han haver skrevet, og at han sagde: Jeg haaber, at Gud skal fremdeles udrette noget ved de unge. Paa disse Ord og 2 Poster sættes²⁾ i Rette paa Kgl. Maj.s Vegne: 1. Om Esaias Fleischer kan fragaa, at han jo haver havt M. Niels Svendsøns Raad, Anledning og Tilskyndelse til at spargere saadanne Pasquiller. 2. Om han ikke bør at kjendes for at være Autor eller ogsaa Medvider i den Skandskrift, som blev indleveret til Borgmester Hans Nickelsøn, i hvilken den høje Øvrighed er beskjemmet; eller og bør lovligen at lægge sig det fra. M. Hans Enevoldson sagde hertil: Der jeg besøgte Borg-

¹⁾ Slotspræsten M. Michael Henriksen.

²⁾ I den forelliggende Afskrift staar her: sat.

mester Hans Nickelson udi hans Sygdom, da leverede Borgmester mig en Convolut Breve, sig insinueret saasom af Posten fra Amsterdam: hvilken Borgmester sagde sig at have ladet Hans Nansen læse. Sagde derhos: Dette er det Bud, som sig [siges?] udi M. Hanses Brev at være skjult og forborget. Fleischerus saa vel som de andre blev ellers tilspurgt, om de havde enthholdet sig fra M. Niels Svendsøns Omgjængelse og Samtale, fra det sidste de derom bleve paamindte udi Bispens Hus og rakte Haand fra sig derpaa til alle 4 Theologos? De svarede: Ja vist. Men dennem blev strax overbevist, at de var hos M. Niels Svendsøn paa Gaden, den Dag Mynstringen holdtes. Hvortil de svarede: Ja vi stode tilsammen, men taledede ikke med hverandre.

Knophius og Johannes Fleischerus bleve og tilspurgte, om de overalt samtykte i dette Esaiæ Forehavende. Hvortil de svarede: at de gjerne ønskede, at det havde været ugjort. Endelig fremlagde Esaias Fleischer en ny Apologiam paa forbe^{te} Pasqviller, som og blev læst Ord for Ord, som følger.

Nogle visse Puncters Forsvar og Forklaring, for hvilke jeg af Ministerio anlangende de Skrivelser til M. Erik Olufsen og M. Hans Brochmand højliggen er beskyldt og angiven.

Eftersom jeg ved Guds naadige Oplysning og den H. Aands kraftige Forarbejdelse haver set disse Tiders største Afguderi og Vederstyggelighed og den derpaa følgende skrækkelige Ruin, Jammer og Elendighed: og eftersom jeg ved Guds Visdoms og Aabenbarings Aand derhos haver mærket og kjendt den største Aarsag til saadan Forstyrrelse at være de blindes Ledere og de daarliges Tugtemestere, da haver Gud mig ved en stærk og mægtig Aand dertil drevet og bevæget, at jeg skulde give disse Forstyrre deres Veje tilkjende, og dersom de mig ikke vilde høre, at jeg da fra dem ganske skulde udgaa og sky dem saa-

som en forbandet Ting: hvilken hans Vilje jeg ikke haver imodstaaet, men efter den Aand og den Kraft, hvilken jeg af hannem annammede, angrebet hans Viljes Forretning, og den med Frimodighed (Herren ske Ære) hidindtil aabenbaret. Men ligesom udi fordums Tid iblandt Israels Folk Baals Dyrkere forskjøde Herrens sande Profeter og foragtede og bespottede deres retsindige Paamindelser: og ligesom Farisæerne og de skriftkloge forhaanede, pinte og plagede Christi sande Apostle, og holdt Christum selv for en forbandet Ting og en, der havde Djævelen, udi lige Maade haver disse eders Farisæer og skriftkloge forkastet mine trohjertige Paamindelser, hvilke dennem af Herren selv ved mig ere givne, bespottet og forbandet dem og udraabt dem paa deres Prædikestole for Pasquiller, Skandskrifter og oprørske Breve (der de dennem dog hemmeligen vare betroede), ja de haver imod al guddommelig og menneskelig Ret, som andre Sjælemyrdere, offentlig scanderet og forbandet mig. Hvilken deres Uretfærdighed dennem nu for Øjen at maatte stilles, vil jeg paa det korteligste udi al Oprigtighed, saasom for den højestes Aasyn, forklare og forsvare nogle af de fornemste Puncter, for hvilke de mig udi højeste Maade beskyldte og som en Misdæder angribe.

Først beskyldte de mig og sige, at jeg er ikke kaldet til nogen Reformation, men at jeg selv har taget mig den Magt og Myndighed til, og derved læderet Hs. Kgl. Maj., faldet Dño Episcopo udi sit Embede og foragtet det ganske hellige Ministerium. Hvad sig denne min Vocation anbelanger, da er den ikke af Gud ganske umiddelbarligen, ikke heller er den sket af Gud ved Mennesker: men her er endnu et Kald, som er almindeligt og hører ethvert Christen-Menneske til, saa vidt han er Christi Tjener, og sker udvortes ved den Befaling, som os i Skriften er aabenbaret, og indvortes ved den H. Aands Tilskyndelse udi vores Hjerter og Sjæle, ved hvilken Vocation mig og ethvert Menneske at være pligtig til, saa vidt muligt er,

at forfremme Guds Ære og Menneskens Salighed, at lære, paaminde og straffe sin Næste og sin egen Lærer, naar det behov gjøres, jeg 1. beviser af den h. Skrifts Sprog; 2. af den h. Skrifts Exempler; 3. udaf magnorum Theologorum autoritate; 4. udaf Lutheri Vocation.

1. Endog Skriftens Sprog ere saa mangfoldige, at de for Vidtløftigheds Skyld her ikke kan fremsættes, saa vil jeg dog optegne nogle af de fornemste, hvilke bekræfter og stadfæster alle Christnes Lære- og Straffe-Embede. Det er mærkeligen, som Paulus taler 1. Cor. 14 v. 5, der han ønsker, at alle Corinther kunde prophete, det er (v. 3) at tale Menneskene til Opbyggelse og Formaning og Trøst; og v. 29—32 siger han, at hvo som bliver noget aabenbaret, hvilket kan tjene til Menighedens Opbyggelse, han skal tale det offentlig i Menigheden, og den anden, som taler, skal tie. Item Ephes. 5 v. 11. 13 paaminder Paulus de Epheser, at de skal straffe over Mørkhedens ufrugtsommelige Gjerninger. Thi (siger han) hvad som straffes, det aabenbares ved Lyset. Og S. Jacob siger c. 5 v. 19. 20, at hvo som omvender en Synder fra sin Vejs Vildfarelse, han hjalp en Sjæl fra Døden og skal skjule Syndernes Mangfoldighed. Med hvilke Ord Apostelen Jacob tvertimod giver tilkjende, at hvo som ikke omvender Synderen, naar som helst han kan, han dræber sin Broders Sjæl og formerer hans Overtrædelser, og han skal bære sin Misgjerning, Lev. 5 v. 1. Men fornemmeligen er det at agte, som Guds Aand taler Ebr. 10 v. 24. 25 med efterfølgende Ord: Lader os give Agt paa hverandre, NB. og det saa meget des mere, som I se, at Dagen kommer nær til. Hvor om videre kan konsuleres disse efterfølgende Skriftens Steder Lev. 19 v. 17. Num. 11 v. 29. Prov. 17 v. 10. Matth. 18 v. 15. Luc. 7 v. 3. Gal. 6 v. 1. Phil. 2 v. 14. Col. 3 v. 16. 1 Thess. 5 v. 11. 14. 2 Thess. 3 v. 15. Tit. 2 v. 3. 4. Ebr. 3 v. 13. 2 Pet. 2 v. 9. Udaf hvilke og andre flere Skriftens Steder klarligen er at se, at det ikke aleneste er ethvert Christen-Menneske bevilget, men

han og udi højeste Maader er forpligtet til at lære, paa minde og straffe sin Næste, naar som helst det gjøres fornødent; og hvo som herudi findes forsømmelig, han skal bære sin Misgjerning, som den der haver berøvet Gud sin Ære og myrdet sin Broders Sjæl.

2. Hvad den h. Skriffs Exempler anlanger, da ser vi, at Paulus straffede Petrum Gal. 2 v. 11. 12 sq., endog at Petrus selv var Apostel, og det ikke var Pauli special Embede at have Opsigt med Petro, men at oplære Hedingene. Udi lige Maade straffede Johannes Herodem, Matth. 14. endog at han ikke var hans Hofprædikant. Stephanus, endog han ikke var særdeles kaldet til Lære-Embedet, saa gjorde han dog underlige Gjerninger og store Tegn, lærte offentlig og haardelig straffede de ældste udi Isræel og deres skriftkloge, Act. 6. 7 Cap. Men over alt dette er det mærkeligt, at Kvinderne have i det Ny Testamente undervist og lært, naar der haver været Mangel paa Mandspersoner, saasom vi fornemmelig kan se udi Priscillæ Exempel Act. 18 v. 26, hvilken lagde Apollini, den veltalende Mand, Herrens Vej for, der han dog tilforn var undervist i Herrens Lærdom, var mægtig udi Skriften og brændendes udi Aanden, og talte og lærte vindskibeligen de Ting, som ere om Herren. Desligeste ser vi udi Anna, den Prophetinde, Luc. 2 v. 36, at endog hun ikke særdeles var kaldet, da lærte hun dog offentlig om den nyfødte Christo.

3. Om denne Vocation vil jeg ikkun adducere tvende Theologorum Autoritatem: 1. Lutheri egen, 2. D. Nicolai Hunnii. Lutherus taler herom besynderligen paa trende Steder. Først taler han saaledes I Jen. Tom. Fol. 557 fac. b. Womit aufgehören ist Gott zu schänden und seine Wahrheit zu unehren, bin ich und alle Christen schuldig an Gottes Ehre zu halten, ob gleich alle Welt darob müste zu Schanden werden . . .¹⁾. D. Hunnius skriver

¹⁾ Nogle andre Citater anføres; men da de ere meningsløse, paa Grund af at Afskriveren ikke har forstaaet Tydsk, forbigaaes de her.

meget herligen om denne Vocation udi en liden Bog, hvilken er udgaaen imod Pontificios, de divina et legitima vocatione Lutheri, hvis Ord jeg ikke kan alligere for Vidtløftigheds Skyld, men beder dennem, som sig imod denne Vocation sætte, at de hasteligen denne liden Skrift ville percurre, besønderlig det 6 Cap., hvor de skulle finde saa mange faste og uryggelige Probationes pro hac vocatione, at de noksommeligen udi alle Maader skal contenteres.

4. Dersom denne min Vocation ikke kan gjælde, da destrueres Lutheri ganske Vocation til Pavedommens Reformation, eftersom Lutherus sit ganske Værk haver bygt paa de Christnes almindelige Vocation: hvorom Lutherus selv kan læses, eller og for Kortheds Skyld Hunnius, som alle til Nøjsomhed udi den forbemeldte Bog herom tracterer.

Naar det sig nu saaledes haver, da slutter jeg, at jeg ikke er falden nogen udi sit Embede, meget mindre haver læderet Hs. Kgl. Maj.s Mandater og Recesser, som nu formedelst manges Forsømmelighed aldeles ligger forfaldne. Og hermed haver jeg ingenlunde foragtet det h. Ministerium, men udi højeste Maader beflittet mig paa, at de Ministri, som ved mange Vederstyggeligheders Urenhed vare besmittede, endelig ved en sand Helligheds Fornyelse maatte renses, og fra Dødsens Mørkhed udfries.

For det andet anklage de mig højligen for de Breve, hvilke jeg til M. Erik Olufsen og M. Hans Brochmand har overgivet, og condemnerer dem som Skandskrifter. En Skandskrift er en offentlig og ulovlig Skrift, udi hvilken nogen af et hadefuldt Hjærte ved Satans Tilskyndelse enten falskeligen eller løgnagteligen angiver og skjænder sin Næste, eller og »oprykker« ham sine hemmelige Fejl eller andre Laster, som ej burde at oprykkes, med løsagtige og usømmelige Ord: og det ikke til nogen anden Ende, end til sin Næstes største Spot og Vanære. Hvilken Beskri-

velse jeg nu vil applicere til mine Skrifter, at det dennem ingenlunde kan competere og beqvemme.

1. Mine Skrifter ere ikke offentliggjorte ved mig, thi M. Erik og M. Hans haver enhver sit beseglet annammet, og jeg haver ikke meddelt nogen et Exemplar, indtil denne Dag; saa ere de ej heller ulovlige, hvilket dels er bevist og en Del skal bevises.

2. Dertil skal Gud være mit Vidne, at jeg ikke haver skrevet disse Breve af et kjødeligt og utilbørligt Had til forbe^{te} Personer, men meget mere af en inderlig (hvilket deres Fornuft ikke kan begribe) Kjærlighed til dennem; dog af en tilbørlig og christelig Had til deres Fortrædelighed og onde Gjerninger, udi en ret aandelig Iver og Nidkjærhed. Deraf sluttes, at det ej heller er af Satans Tilskyndelse.

3. At jeg skulde have givet falske Vidnesbyrd mod forbemeldte Personer, det haver jeg aldrig kunnet mærke; ikke heller ser jeg det endnu, men er forsikret derom, at alt, for hvis Skyld de beskyldes, dennom udi sin Tid, naar de det begjære, klarligen skal overbevises. Saa veed jeg ikke heller, at jeg skulde have objiceret dem noget, som var utilbørligen: thi hvad de offentlig bedrive, det er mig og enhver bevilget hemmeligen at foreholde dem.

4. Ikke heller bestaar disse Skrivelser af løsagtige og usømmelige Ord; thi dersom det skal være skandbare Ord, at jeg nævner dennem Bespottere og Guds Æres Berøvere, da sluttes heraf, at det som Christus taler til Farisæerne, der han kalder dem Øjenskalke, Øgleunger, Løgnere, en ond og haardnakket Slægt etc., ogsaa skal være en Skandale: hvilket end Djævlene ej skulde understaa sig til at sige.

For det sidste, kan enhver, som retsindelingen vil dømme, klarligen se, at jeg ikke haver søgt deres Spot og Vanære; thi da udsprede jeg disse Breve og udi Særdeleshed kundgjorde alle deres onde Bedrifter. Men det haver jeg søgt med disse Skrivelser, at de maatte udi

deres Samvittigheder beskjæmmes, give Gud Æren, og saa befries fra den aandelige og evige Vanære, udi hvilken jeg saae, at de fast var formørkede. Hvorfor jeg raader enhver trohjærteligen, at han iutet dømmer udi denne Sag, før end han den udi Aanden haver beset og retteligen betænkt, paa det Guds Domme ikke skal lastes, og hans Gjerninger forkyndes.

For det tredie, fører de en haard Klagemaal imod mig og sige at (o: om) de forbenævnte Breve, som vare komne til Borgmestere og Raad, at jeg skulde været Autor til dem, og derfor skulde have talt om dem udi mine Breve, at de maatte offentliggjøres: da er jeg intet mere begjærendes, end at de Personer, som mig saaledes for den høje Øvrighed haver angivet, mig maatte tilkjendegives, paa det de enten maatte overbevise mig saadan en Gjerning, eller og de maatte dømmes som Æreskjændere og Løgnere, og de der selv vilde føre en Oprør imod Hs. Kgl. Maj. Hvilket dersom det mig maatte concederes, endog at mine Anklagere nu ere utallige, da skulde der ikke findes en, som med en fri Vilje skulde være beredt til at forsvare saadan ubetænksom Angivende. Men paa det jeg mig mod denne Beskyldning for Hs. Kgl. Maj. underdanigst maa erklære, da bekræfter jeg ved Gud med en god Samvittighed (begjærer og ingen Vidnesbyrd; Menneskene maa dømme, hvad de ville), at jeg aldrig har set disse Breve, ej heller veed, hvo der haver været disse Breves Autor, Digter eller Skriver, Raadgiver, Medvider, ej heller er mig udi denne Dag bevidst, hvorfra de Breve ere komne, eller hvad de indeholder. Men at mine Anklagere mene, mig saadant udaf mine egne Breve at kunne bevises, derudi fare de meget vild, og jeg raader dem, at de sig ikke lade betage af en løs Indbildning, paa det deres Daarlighed ikke skal aabenbares. Thi deres første Argument tage de derudaf, at de Breve til Borgmester og Raad (saasom de sige; om det sig saa haver eller ikke, haver jeg ikke endnu visseligen erfaret) og mine Skrivelser

til Præsterne ere skrevne med een Stil: hvorudover de slutter, at een skal være Autor og Aarsag til dennem. Men dersom de retteligen vilde betænke, da skulde de vel fornemme, at denne Slutning ingenlunde kan bestaa. Thi dersom de Skrifter skal have een Antorem, som komme overens in stylo, da følger det efter: 1. At næsten alle Profetier skal være skete ved een Profet; 2. at det 3 Cap. Habac. skal være skrevet ved Psalmisten David; 3. at alle Evangelia skal være skreven af een Evangelist; 4. at de Epistler, som ascriberes Paulo, og de, som ere skrevne ved Petrum, skal agnoscere een Autorem. 5. Dersom denne Conclusion skal gjælde, da contradicerer de sig selv, forsvarer og ophøjer saa vel disse som hine Breve, idet de sige, at de ere sammenskrævne ved en profetisk Stil. — For det andet sige de, at jeg selv taler udi mine Skrivelser til Borgmester og Raad; condemnerer dem højligen og begjærer, at dette maatte publiceres. Paa det nu enhver, som sig retteligen vil besinde, bedre herom maa underrettes, da svarer jeg, at saadant mig ikk med Rette kan overbevises, efterdi jeg udi mine Skrivelser ingen Breve nævner; men at jeg taler om Herrens Bud og Vilje, som er foragtet og for Mennesker skjult, veed jeg ikke, om det kan udtydes paa forbenævnte Breve. Dog eftersom der ere nogle Ord udi mine Skrivelser, ved hvilke de styrke deres Mening, da vil jeg med faa Ord forklare alt det, som mig synes udi nogen Maade at kunne være dem til nogen Stød og Forargelse. — Den første Locus, som af mine Anklagere vrangeligen udtolkes, indeholder disse Ord: Derfor lad mit Bud komme frem og kundgør min Vilje, hvilken du haver foragtet og for Menneskene skjult og forborget etc. Hvorudaf de slutter, at eftersom Borgmester og Raad haver holdt deres Breve hemmelige, jeg da skulde paamindet dem, at de skulde føre dem frem for Dagen. Men disse mine Modstandere skal vide, at herved forstaas et andet Bud, her gives tilkjende en anden Vilje. Jeg formaner alle mine Mod-

standere ved deres Saligheds Gud, at de gaar ind udi deres Samvittighed og betænke sig vel, om ikke fornævnte Borgmester (saa vel som de andre hans Colleger) havde skjult et andet Bud og Befaling, som nødvendig Gud til Ære skal aabenbares. Om de mig endskjønt vilde negte [det], saa siger jeg dog, at de forkaster ikke alene den guddommelige, men endog den menneskelige (dog paa Gud bygget) Majestæts Bud, og at for deres Efterladenheds Skyld den største Part af de kongelige Mandater brydes og under Fødder trædes. Hvilket jeg dennem ved Guds Naade udi sin Tid fuldkommeligen vil bevise. — Den anden Locus, hvilken de mig imodsætte, taler saaledes: Dersom han haardnakkelige nægter sig herudi at være skyldig, eftersom han veed ingen af hannem at være herom underrettet, men at han hidtil haver skjult det for Menneskens Øjne etc.; udaf hvilke Ord de slutte, at jeg haver talt om en anden hemmelig Sag, og derfor føre dem hen til fornævnte Breve. Men jeg svarer som tilforn, at jeg ikke taler om noget andet Bud end Retfærdigheds og Kjærligheds Bud, hvilket de for Menneskene hidindtil haver skjult og forborget: og endog de meget vel kjende deres Forseelse og ere aldeles overbeviste udi deres Samvittighed, at de ere en stor Aarsag til Guds Viljes Foragt, saa nægte de dog haardnakkelige sig herudi at være skyldige og det er saa langt fra, at de nu imod deres forrige Bekjendelse skulde give sig skyldig udi denne Sag, at de meget heller udi deres Ondskab ville blive forhædede. — Naar dette sig nu saaledes haver, da kan ethvert retsindigt Guds Menneske retteligen slutte og dømme, at jeg udi denne Sag ikke haver søgt noget, som kunde være Hans Kongl. Maj. udi nogen Maade til Skade og Æres Forklejning, men at jeg meget mere haver stræbt efter Hs. Maj.s Æres Opbyggelse og dette Riges, som mit Fædrenelands, Opbyggelse, Gavn og Bedste, idet jeg ved min største (dog ikkun legemlige og timelige) Skade haver højlig befittet mig paa at oprette de Love og Mandater,

som Gud til en Vanære, Kongen til Forklejning, og disse Lande og Riger til største Ruin og Fordærvelse, nu ganske vare forfaldne.

For det fjerde damnerer og forkaster de mine Breve, fordi at jeg ikke mit Navn dennem haver underskreven. Mange mene, at jeg udaf Frygt ikke haver villet give mit Navn tilkjende, og at jeg ikke haver haft i Sinde nogen Tid at ville aabenbare mig [for] dennem. Hvorfor de og mine Skrivelser som Pasquiller og Skandskrifter udraaber. Men dennem svarer jeg directe først, at dersom jeg haver gjort det udaf en Frygt, da var jeg derfor ikke at laste, eftersom os Gud selv raader, at vi os for Menneskene skulle vogte. Ikke heller mishagede det Gud, at Jeremias lod en anden oplæse det Brev, hvilket hannem var befalet at skrive mod Juda Hus; men Herren selv, der han undflyede, skjulte ham. For det andet bekjender jeg, mig det ikke at have gjort af nogen Frygt, og at jeg ikke nogen Tid haver [be]sluttet at ville negte disse Breve, men haver været beredt, naar det saa Gud syntes, at give tilkjende, saadan Gjerning af Gud ved mig at være udrettet. Ikke heller kan nogen sige mig denne Gjerning tvungen at have bekjendt, men aldeles af en fri Vilje. For det tredie saa' jeg ikke, hvad Ære Gud kunde have deraf, at jeg vilde mig for dennem aabenbare; men jeg mere fornåm, at den Gjerning for min Ungdoms Skyld (saasom jeg nu erfarer) udi højeste Maader skulde lastes, bespottes og fordømmes. For det fjerde haver forbenævnte Præster højligen forset sig derudi, at de haver [dem] rejiceret, fordi der ingen Navn fandtes underskreven; thi de ikke saa meget burde at være saa omhyggelig om Personen, som om det, hvilket ved samme Person var skreven, og naar det befandtes at være sandru, da burde de at takke Gud og skikke sig derefter, og ikke fordømme den, som det havde skrevet, men agtet ham saasom Guds Viljes Instrument og Redskab.

Hvad sig nu Brevene udi sig selv anbelanger, saa vidt derudi Præsterne angribes, da vil jeg derom en anden Tid, naar det Gud synes, og Menneskene det af mig udfordre, fuldkommeligen handle og tractere, intet tvivlendes paa, at jo alt det, som dennem udi Hemmelighed er objiceret, dennem til god Fornøjehed offentlig skal foreholdes og klarligen overbevises. Imidlertid forlader jeg mig inderligen til den, som mig udi min Moders Liv til denne Gjerning udvalgte. Hvilken, dersom han vil, mig noksom over al menneskelig Fornuft kan hjælpe og udfri fra alle glubendes Ulves og andre rivende Dyrs Vold og Tyranni; og om end skjønt han mig ikke vil undsætte, da være det saa langt fra mig, at jeg skulde falde ned for Billedet og det tilbøde, at jeg det meget mere vil bespotte, og staar udi den Salighed, hvilken jeg af Herren haver annammet, og derudi indtil Døden forhærdes.

Dette med sin egen Haand underskriver og derved fast bigaar, den 25 Maji, Anno 1655,

Esaias Fleischerus.

Efter alt dette saa forrettet var, og Esaias med Knophio vedgik de Breve, som Præsterne vare overleverede, [men] aleneste negtede det Brev, som Borgmester Hans Nickelsøn var tilskikket, da opstod D. Johan Dirichsøn paa Hs. Maj.s Vegne og begjærede strax Dom udi Sagen, hvorudi Fleischeriani og Knophius gjerne consenterede, at Sagen kunde komme til Ende, uanset de i Begyndelsen, da D. Johan Dirichsøns Indlæg blev læst, begjærede Ophold. Derpaa blev Parterne afviste, og Vota colligeredes, om Dom skulde strax efter Begjæring gives. Blev endelig eragtet raadsomt at være, at de 3 anklagede Studiosi skulde indkaldes og endnu tilbydes Dilation, uanset det og nogle Gange tilforn sket var: og der de indkomme, tilbød Rector Academiae dennem Copier af hvis var indlagt imod dennem, at de sig kunde betænke og til næstkommendes Consistorii Dag dertil besindelig svare, paa

det de ikke siden skulde beklage sig, med Retten at være overilet. Men efter nogen liden Betænkning begjærede Esaias paa sine og de andres tvendes Vegne, at Dom maatte strax paa samme Tid gives.

Der nu begge Parterne indstændige vare Dom strax begjærendes, blev Sagen flitteligen overvejet, og saa Parterne igjen indfordret, og denne efterfølgende Dom og Sentens for dennem oplæst:

Eftersom Esaias Fleischer den yngre haver baade Skriftestolen forsætlig misbrugt og ellers som Principal med adskillige og uforsvarlige Pasquiller højlig injurieret det hæderlige Ministerium, og derved endnu obstinate forbliver, og det samme med en ny ulidelig Apologia forsvarer: da skal han derved have forbrudt efter Statuta Academica sit jus inter cives Academicos; og hvad videre Straf han skal have forskyldt, det ville vi underdanigst til den højeste Øvrigheds Disposition indstille. — Anlanges Trugillum Knopf, efter han samme Pasquiller haver udskrevet og overleveret, da han paa 3 Aars Tid at relegeres. — Joh. Fleischer, som ikkun Medvider haver været, at relegeres et Aars Tid. Og enhver at deprecere sin Faut hos dem, som ere injurierede; dog disimellem at blive udi Arrest, indtil videre den høje Øvrigheds gunstige Dispensation¹⁾.

Til nærmere Oplysning af Retssagens Gang kan endnu hidsættes følgende Udtog af Acta Consistorii 1655.

25. Maj. Fremkom Kgl. Maj.s Hofprædikant Dr. Johan Bartscher, som udi de tre Hovedsognepræsters M. Eriks, M. Andersens og M. Hans Brochmands Nærværelse og Paa-hør havde efter Kgl. Ordre ladet i Rette stevne Esaiæ Apothekers tvende Sønner, Esaiam og Johannem Fleischerum, og Trugillum Knopfium, dem at tiltale og hende Dom for de Pasquiller, som ere ombragte til Præsterne

¹⁾ Konsistoriets Kopibog IV, 340—51.

og til Borgmester Hans Nickelsøn. Og efterat Kgl. Maj.s Brev var læst samt Dr. Johans Indlæg, da fremstod Esaias den yngre og begjærede Kopi af hvis som blev indlagt, siden vilde han svare dertil i stykkevis, formenendes saadant ikke hannem vel at kunne benegtes. Men der den første Punkt af Dr. Johans Indlæg blev igjen repeteret, og han tilspurgtes, hvad han dertil svarede, sagde han, meget i samme første Punkt at indeholdes, og derfor ikke nu saa hastig kunde svare, men ellers vedgik han alt, som var udi de 9 Artikler, M. Anders overleverede. Rector tilspurgte Esaiam Fleischer, om han havde lært noget saadant i Skolerne. Resp.: Noget i Skolerne og noget paa Academiet. 2. Af hvem in Academia? Resp.: Af privatis lectionibus Biblicis absqve interpretibus; og hvorvidt M. Niels Svendsen haver været min Præceptor udi dette Værk, haver jeg selv tilforn givet tilkjende.

Dr. Johan Bartscher sagde, at deres Stil var ens in rebus, terminis og vocibus, og tilspurgte Esaiam, om det Brev, som var overleveret til Borgmester Hans Nickelsøn, var conciperet, skrevet eller skikket til hannem af Esaia. Resp.: Han negtede sig deraf at vide.

Derpaa opstod M. Hans Enevoldsen og sagde: Der jeg besøgte Borgmester Hans Nickelsen og iblandt andet oplæste mit Brev for hannem, da leverede Borgmester mig en Konvolut sig insinueret fra Posten fra Amsterdam, hvilken han havde ladet skikke tilforn til Borgmester Hans Nansen at læses; og sagde: det er det Bud, som siges i eders Brev at være af mig skjult og forborget. Dr. Johan satte udi Rette, om Esaias ikke bør at agtes for Hovedmanden eller Medvidere i det Brev, som Borgmester Hans Nickelsen var tilskikket.

Dr. Svaningius tilspurgte Knopfium, om han havde enthodet sig fra M. Niels Svendsens Omgjængelse og Samtale fra det sidste, han derom i Bispens Hus blev paamindet? Resp.: Ja vist. Men Dr. Bangius overbeviste hannem, at han, den Dag Mynstringen holdtes, var hos

hannem med de andre Fleischeriis. Resp.: Ja, vi stode sammen, men talede ikke med hinanden.

Derpaa blev læst Esaiæ Fleischeri Brev til Knopffium om Bestandighed udi sit Forsæt. Og M. Hans Enevoldsen opstod og sagde: Hvor kommer det, at eders Fader haver lovet udi Bispens Hus præsentere M. Pfeiffio at ville intet befatte sig med denne Sag, og nu staar i dette Brev, at Knopffius ikke skal tvivle om eders Faders Affection?

Dr. Johan sagde, dersom Esaias Fleischer havde en retfærdig Sag at staa paa, da havde han ikke fornøden at formane Knopffio til Bestandighed; og videre spurgte, hvad han mente med den hemmelige Obligation udi Brevet. Resp.: At hans Fader kunde give en af sine Venner en hemmelig Obligation, og den var en aabenbarlig (!).

Fremdeles bleve de samtlige tilspurgte, hvorfor de havde forbiganget deres egne Præceptores. Resp.: Derpaa er svaret udi de forrige Acter.

Hvorfor de havde ladet sig lære af en, der var suspect i Religionen? Respondit Esaias, at de gjorde deres Fader en Villighed dermed.

Alt vidste de, at han fortrædeligen havde holdet sig fra Sacramentet? Resp.: De vidste det ikke, men var sagt, at han var forbødet at annammes til Sacramentet.

Esaias blev tilspurgt, om han vilde blive ved sit store nu indlagte Skrift. Han svarede: Ja i alle Maader.

Dr. Svaningius spurgte Esaiam, om han havde Tomos Lutheri og Hunnii citerede Skrift, og hvor han det havde bekommet? Resp.: Tomos Lutheri laante han af Johan Pedersen, men Hunnii Tractat havde han kjøbt af gamle Bøger. Esaias blev og tilspurgt, hvorfor han fra sit Løftes Tid havde talt med M. Niels Svendsen? Resp. At han mente, Tiden var ude, der M. Niels blev forhørt.

Johannis Fleischerus og Knopffius bleve og tilspurgte, om de overalt samtykte i dette Esaiæ Forehavende? De svarede, at de vel ønskede, at det havde været ugjort.

Dr. Johan Bartscher paa Kgl. Maj.s Vegne begjærede Dom udi Sagen, hvorudi Fleischeriani og Knopflus consenterede paa den Tid, at Sagen kunde faa Ende.

Derpaa blev Parterne afviste, og Vota colligeredes, om Dom skulde strax efter Begjæring udstedes. Blev endelig eragtet raadsomt at være, at rei skulde indkaldes og tilspørges paa ny igjen, om de nu strax begjærede i Dag at ske Dom. Hvorudi de efter Betænkning gjerne consenterede, Dom strax at maatte gaa; og derpaa ginge de strax ud igjen fra Retten. — Saa blev nu af Rectore begjæret enhvers Mening og Betænkende, hvad Dom man give kunde.

(Her følge de enkelte Professorers udførlige Vota, som dog ikke adskille sig meget fra hinanden. Af disse Vota colligerede Rector den ovenfor anførte Dom).

4. Avgust. Fra Cancellario blev befalet, at Johannes Fleischeri Relegation paa et Aar skal anlages og tillige Knopfli paa 3 Aar, og Knopflus ikke imidlertid at rejse paa andre Academier end lutherske.

10. Avgust. Blev talt [om], at Joh. Fleischeri og Trugillo Knopfli Relegation skulde anlages. D. Bangius agtede det for fornødenligt at være, at Knopflus reverserer sig til Universitetet, ej paa andre Academier at studere end lutherske.

13. Avgust. D. Thomas Bang berettede fra Hr. Kansler, hvorledes der skal forholdes med Trugillo Knopflio og Joh. Fleischeri. Næmlig at Knopflus 1. skal holde publice en orationem deprecatoriam, 2. skal han møde for Facult. theol. paa Consistorio og videre examineres og moneres, 3. skal han afbede begge Præsterne M. Erik og M. Hans Brochmand sine Forseelser. Johannes Fleischerus skal paa Consistorio ogsaa af Facultate theologica moneres.

Et Efterspil fik Sagen mod de unge Sværmere derved, at der efter kgl. Befaling anlagdes Sag mod Præsten ved Helliggeistes Kirke for mindre taktfuld Optræden ved

Esaias Fleischers Absolution. Men herom vide vi dog kun, hvad der kan udledes af følgende kgl. Fuldmagt:

M. Jens Justesøns Fuldmagt at tiltale M. Anders til Hellig-Gejstes Kirke.

F. 3. G. a. v., at eftersom formenes, at M. Anders Hansøn, Sognepræst til H. Gejstes Kirke her i vor Kjøbsted Kjøbenhavn, sig med Esaias Fleischers den yngres Absolution at have forset, da have vi naadigst anbefalet og Fuldmagt givet os elsk. hæderlig og højlærd M. Jens Justesøn, Sognepræst udi Regentsen, samme Sag at [paa]tale og paa vore Vegne Dom at hænde. Hvorefter alle og enhver, som vedkommer, sig kan vide at rette og forholde. Hafniæ 25. Julii 1655¹⁾.

Om Trugels Knoffs senere Skjæbne vide vi, at han blev Foged i Buskeruds Fogderi i Norge. Johan Fleischer er formodentlig den Mand af dette Navn, der 1686 forekommer som Bergraad og Medlem af Over-Berg-amtet paa Kongsberg²⁾. Ingen af disse gik altsaa Præstevejen. Anderledes gik det derimod Esaias Fleischer, der efter mangeaarige Udenlandsrejser 1665 blev Sognepræst — og det en meget anset og dygtig Præst — ved den samme Kirke (Helliggejstes), som havde været Vidne til hans Ungdomsextravagancer. Men stadig bevarede han Præg af den djærve Sandhedskjærlighed, der i hans unge Dage havde ytret sig paa en saa sværmerisk Maade³⁾.

Hvem der troer paa Theorien om Atavismen, kunde finde en Bekræftelse af denne Lære, naar det erindres, at i vore Dage en Fleischer — og ventelig en Efterkommer af den gamle — og det en Mand af ikke mindre kristelig

¹⁾ Sjælandske Registre Nr. 23, Fol 637.

²⁾ J. C. Berg i Budskikken, III, 416 (Christiania 1821—22).

³⁾ Et kort Omrids af hans Levned findes hos Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. IV, 718. Et Stykke af hans Diarium Romanum msc. gemmes i Kgl. Bibl., Langebeks Exerpter Nr. 219.

Alvor end Stamfaderen, har fuldbyrdet den Separation, som denne intenderede, men heldigvis blev standset i.

I et følgende Hefte skulle vi meddele Resten af M. Niels Svendsens Historie; men skulle dog her hidsætte et Brev vedrørende baade ham og hans Hustru og tillige oplysende den Skjærsild, Esaias Fleischer maatte gennemgaa, inden han atter blev tagen til Naade.

Af et Brev fra Gram til Rostgaard ¹⁾).

»Den Artikel, som har opholdt mig saa længe mod mine Tanker, er Deres Velbaarenheds qvæsitum til mig anlangende authorem af den Bog: Sjælens Skat. Jeg haver nu fundet, at De endog i dette, pro admiranda et toties mihi perspecta sagacitate tua, haver gjettet den første Gang just og lige; thi M. J. D. J. er visselig ingen anden (id quod certis ex documentis mihi compertum) end Maren Jens-Datter Jersin, Mag. Jani Dionysii Jersini, Biskop i Ribe, pii parentis pia filia. Hun havde den Tid til Ægte Niels Svendsen Chronich eller Chronium, som var Lector udi Christiania og haver i Christiania ladet Ao. 1644 udgaa »Aandelige Julebetænkninger«, som er egentlig en Aftensangsprædiken første Juledag. Item ibid. 1651 »Troens Erindring og Prøvelse«, ligeledes in 8vo. Begge Skrifter plejer at være bundne tilsammen, og ere fulde af stærk Iver og drivende Advarsel a fucato et falso ad verum Christianismum, og vare saasom prodromi til Mandens Ulykke; thi han blev kort derefter angivet som en Weigelianer; kom her til Kjøbenhavn circa ann. 1653 (NB. det var sidste Gang, thi Ao. 1651 var han her for Consistorio, som dette Indlæg viser)²⁾ og blev Ao. 1654 anklaget

¹⁾ Findes indført bag i det Hdskr., Thottske Saml. 336. 4to, hvori de 14 Spørgsmaal til M. Niels Svendsen og dennes Gjensvar (af 1651) findes, se ovenfor S. 518 ff.

²⁾ Denne og tvende følgende Parentheser i dette Stykke tilhøre aabenbart ikke Grams Brev, men ere Afskriverens Indskud. Det nævnte »Indlæg« er det i forrige Note omtalte Stykke.

publice af Ministerio Hafniensi for Consistorio, som den der baade selv havde Forgift i sin Lærdom, samt og forførte andre tam urbanos quam Academicos Cives til Ministerii et ordinarii Cultus Divini et Sacramentorum contemptum etc. De Ord, jeg herom ex schedis Resenii haver i mine excerptis antegnet, lyder endelig saaledes: »Ao. 1654 Mag. Nicol. Chronius antea Lector Christianensis Weigelianismum inter studiosos Hafnienses nixus est dispergere et propagare, multosque in suam pertraxit sententiam, quæ res eum habuit eventum, ut in Consistorio carceris damnaretur (det er ikke saa, se Dommen af 11. Juli 1655), et quidem primo conjectus est in carcerem Draxholmensem, postea illinc emissus abiit i Belgium, ubi vitam cum morte commutavit«. Det er ganske vist, at blandt de af ham forførte Studiosos var gamle sl. Mag. Elias Fleischer, siden Sognepræst til H. Gejstes. Han deprecerede ikke alene med et formel Revocationsskrift og Revers til Universitetet, men stod endog in persona offentlig Skrifte i H. Gejstes Kirke, uti senes nostri mihi olim narrarunt. Det kan jeg og, men som en Drøm, mindes at være mig sagt, at Niels Svendsen sad paa Draxholm fra Ao. 1654 (det kan ikke være, thi Dom gik over ham til Landflygtighed 1655), til Svensken kom i Landet 1658, og at de Svenske slap ham ud; men hoc certissimum, at da han drog til Holland, fulgte hans Kone med ham, og ere de begge døde i Amsterdam. Originalen eller nogen anden Version af Sjælens Skat haver jeg ikke endnu kunnet detirrere til.

Bidrag til den jyske opvækkelses historie,

ved lærer **Marius Sørensen.**

I året 1879 fremkom der meget værdifulde oplysninger til den jyske opvækkelses historie, idet pastor L. Koch udgav en del aktstykker i »Kirkehist. saml.« 3. R. II, og senere på grundlag af disse og traditionelle oplysninger i sin »Den danske kirkes historie 1801—17« gav en skildring af hele bevægelsen. L. Schrøder har endvidere i »Nordisk månedsskrift« 1879 7de og 8de hefte givet en udførligere skildring af en af bevægelsens hovedmand, Peder Laurssen, Fredensbjerg. — Herved er den jyske pietisme til dels kommen til at stå i et andet lys for os end tidligere; men lyset er ulige fordelt. Medens Rårup og Korning sogne ere godt belyste, ligger Uldum i halvmørke, og man har dog i mange år ment, at udgangspunktet for hele bevægelsen var der. Da Rasmus Sørensen for et halvt århundrede siden skrev »Om de gudelige forsamlinger«, tildelte han Peder Frandsen samme betydning for Danmark, som Hans Nielsen Hauge havde for Norge. (Se Helwegs kirkehistorie II, 355, første udgave). Peder Frandsen har ikke kunnet hævde den ham tildelte særdeles betydelige plads. L. Koch fremsætter den rimelige formodning, at pietismen har levet i det skjulte fra Kristjan d. 6tes dage, og at den gør sig bemærket derved, at den støder hårdt sammen med rationalismen. Han finder det rime-

ligt, at bevægelsen ved århundredets begyndelse særlig ved Peder Frandsen antager den sværmeriske karakter, som kendes af de nævnte aktstykker. Denne opfattelse styrkes ved de aktstykker, som her skulle meddeles, og at hovedmanden for de mest sværmeriske i Rårup sogn, Matias Nielsen på Ikær, ved slægtskabsbånd var knyttet til Ølholm, taler snarere for end imod antagelsen.

Koch har i sin kirkehistorie (side 265—66) optegnet, hvad traditionen meddeler om Peder Frandsen, så det skal ikke her gentages. At pietisterne i Uldum-Langskov sogne ikke altid have levet i fred og ro, ser man også der antydet, i det der meddeles, at fire sværmere have givet en bøde på 100 rdl., som findes opført i fattigregnskabet fra 1803. — Hr. overauditør Monrad i Vejle har velvillig overladt mig aktstykkerne til den proces, der førte til en så betydelig bøde, og jeg skal her meddele deraf, hvad jeg antager, der kan bidrage til oplysning om den måde, pietismen fremtrådte på.

I en historisk indledning til den endelige dom ser man, at der d. 11te jan. 1798 har været optaget politiforhør angående »fanatisten Peder Frandsen«, hvilket også aktor omtaler i sit hovedindlæg (stykket 4), og i samme forår have præstens medhjælpere været indkaldte for at høre cancelliets irettesættelse og pålæg til Peder Frandsen. (Se nedenfor stykket 1). — Det ligger nær at antage, at Peder Frandsen i de nærmeste år derefter har været bortrejst; ti medhjælperne havde vist ikke fundet det et »Gud ske lov!« værd, om han blot var flyttet til en anden kant af pastoratet, og den nidkære prokurator Spies, der vilde tiltale alle, som søgte at udbrede pietistisk lære, havde vist ikke gået selve hovedmanden forbi, om han havde været i den nærmeste omegn. Peder Frandsen er jo heller ikke med til barselgildet hos sin forrige husbond. At han ikke har ladet sin mund binde af trusler, har man bevis for (stykket 8), ligesom folk i Uldum endnu vide at fortælle om, at han gik og »råbte« på folk, når de gik

fra og til køret. Efter Peder Frandsens død 1810 vare Uldumerne stille og rolige, og tre fromme kvinder vare som hjærtebladene i kredsen.

I henhold til et pålæg fra amtmanden til medhjælperne om strags at indberette det, om P. Fr. eller nogle af hans gjorde ustyr, skrive medhjælperne nedenfor stående indberetning (stykket 1) om, at sværmerne havde hårdelig fornærmet præsten Steenstrup ¹⁾.

Amtmand Hellfried lader derpå indhente præstens erklæring og provst Schjøths betænkning over samme, men disse haves ikke ²⁾.

Herredsfogden, Hans Mossin Lange, får derpå befaling til at anstille nøjagtig undersøgelse imod selvejer-gårdmand Hans Krog og træskomand Kristen Jepsen især, — så og tjenestekarlene Peder Sælland og Mikkil Børgesen.

Det første forhør holdes d. 3. maj 1799. Herredsfogden indberetter til amtmanden, at de formentlig ere farlige for den offentlige sikkerhed. (Se stykket 2). Cancelliet befaler nu, at der skal anlægges sag imod dem. — D. 4. okt. fremlægger anklageren, prokurator Spies fra Vejle, sit nedenfor stående indlæg. Fra Richardt — den befalede forsvarer — er der ikke noget indlæg, derimod er et norsk brev (se stykket 3) fremlagt og læst, og de anklagede have ikke villet have andet forsvar.

Dette brev er skrevet af Mads Thulesen Møller fra Drammen. Hauge kom på sin første større rejse til Drammen 1797. Her var siden 1746 en hernhutisk menighed, og medens nogle af menigheden stødte skarpt sammen med Hauge, var der andre, der sluttede sig til ham. I Bangs bog: »Hans Nielsen Hauge og hans samtid«

¹⁾ Hans Resen Steenstrup blev født på Keldkær ved Vejle 1770 og var præst i Uldum fra 1796—1803, da han kom til Karleby på Falster, hvor han døde, 1841, som stiftsprovst, ridder og dannebrogsmænd. Han har altså på den her omhandlede tid været en temmelig ung mand.

²⁾ Præstens indberetning har haft bilag fra præsterne i Hvirring, Løsning og Tamdrup.

findes (side 207) en købmand Mads Møller omtalt, der stillede sig i spidsen for dem, der vilde indgå til regeringen med en ansøgning om, at forfølgelserne imod Hauge måtte standses. Hauge frarådede dette skridt, fordi »de lidende skulde være de andre til opvækkelse«, og han havde erfaret, at øvrigheden netop fremmede, hvad de vilde hæmme, at »det er nåde at lide«. — Det er vel den samme købmand Mads Møller, der har skrevet nedenfor stående brev, og man ser da, at han har tilegnet sig Hauges opfattelse. Det må vel tænkes, at de anklagede have skrevet til Norge om råd.

D. 11te okt. er sagen for igen. Richardt forespørger amtet, om de »hellige« selv må antage sig en forsvarer, eller han skal vedblive sit forsvar, endskønt de have erklæret intet at ville have.

D. 11te jan. 1800 har Spies gjort indstilling til cancelliet, at han har fået oplysning om, at 12 personer ivrig søge at udbrede deres lærdomme, og han foreslår, at præsten samler dem en gang ugentlig og lemfædig overbeviser dem om deres vildfarelse. Vilde dette ikke hjælpe, kunde de dømmes til tugthus, indtil de forbedrede sig.

D. 29de marts har cancelliet givet svar herpå (som ikke haves), og i henhold hertil befaler herredsfogden Spies at tiltale efternævnte 12 og stævne dem til den 21de nov.: H. Krogs hustru, tjenestepigen Bodil Jakobsdatter, drengen Jakob Pedersen, Niels Bundgård og hustru, Povl Jepsens hustru, Karen Hansdatter, pigen Sidsel Marie Tomasdatter, Kristen Hansens kone, Else Andersdatter, Kristen Andersen Sælland og hustru, ungkarl Anders Nielsen og Povl Matisen, alle af Ølholm — »fordi de skulle søge at udbrede vrang og fanatiske lærdomme blandt almuen m. v.«

At en dreng kan holdes for farlig i den henseende, synes underligt; ti både dette, at andre kaldes »ungkarle« og sprogbrugen forbyder at tage »dreng« i den ældgamle betydning. Det volder for resten lidt bryderi, at drengen

er forsvunden ved stævningens forkyndelse, men siden kommer han for dagen og kommer også i forhør.

D. 21de nov. møde altså disse for retten og »erklære, at det er deres pligt og kald at udbrede deres lærdomme«, som Spies siger, hvorfor han fordrer dem dømte, efter 1. og 4. påstandspost i hans første indlæg, til 30 rdl. i mulkt og 10 rdl. i salær.

Defensor — konstitueret sagfører Richardt — har ikke lov til at gå i retten som sagfører, og derfor overdrager amtmanden forsvaret til prokurator Sædorff i Kolding. Denne forlanger af forskellige grunde sagen udsat til d. 16de jan. 1801. — Spies bliver kontrastævnet, og om præsten vil, kan han ogsaa møde. De anklagede forlange ej alene frifindelse, men ogsaa satisfaktion og skadesløshed for omkostningerne. — Her kommer Sædorff med sit hovedindlæg (se stykket 5).

Herredsfogden skriver til præsterne Monrad i Østersnede og Leth i Engum, at da sagen skulde optages til doms, ønskede de tiltalte at blive examinerede af tvende bekendte retskafne og indsigtfulde religionslærere om deres grundsætninger i religionen for at få en pålidelig attest til fremlæggelse i retten. De have bedt om at få de to nævnte præster, og nu spørges, om disse ere villige til at give en saadan attest. — Præsternes svar findes i stykket 6. Nordmændene havde ogsaa isinde at få Haugianernes sag pådømt af »gudfrygtige og redelige mænd«, men Hauge rådede fra det, fordi han tvivlede om, at sådanne mænd kunde findes. (Bangs bog side 207). De anklagede have vel ment, at disse to præster vilde stå på deres side. Leth i Engum var påvirket af Hernhuterne, og Uldumerne gik i alt fald senere ofte til hans kirke. Monrad er ikke blandt de nabopræster, der vedlægge bilag til Steenstrups indberetning.

D. 20de marts 1801 afgiver herredsfogden en reasumtionskjendelse for Nørvang-Tørrild herreders ret. Han stiller først det spørgsmål, om sagen kan »betragtes som

criminel, der angår de indstævntes ære og lempe*. Da aktor har gjort påstand på, at de dømmes ej blot til bøder, men og til offentligt arbejde, må sagen kaldes criminel og skal behandles af dommeren. — Dernæst bliver at overveje, om sagen er behandlet efter befalingen fra cancelliet af 22de avg. 1799. Han mener, at de justitialiter skulde tiltales efter befalingen og blot tiltales for uordenen på kirkegården d. 17de marts. Aktor er gået uden for sin competence, da han drager udbredelsen af vranglærdomme ind i sagen, og den befalede defensor har ikke alene forsømt at excipere, men tillige med aktor antaget denne urigtighed. Derved er sagen uden nytte gjort vidtløftig, og alt, hvad der er afhandlet, og som ikke vedkommer uordenen, går ud af betragtning. Aktor bør endvidere oplyse, hvilken del hver især har taget i at vække uorden. — Defensor har vel ført contra-tingsvidne til de anklagedes forsvar, »men samme skønnes ikke at være så nøjagtigt og rigtigt, som det burde. Således er det for defensor opgivet, at Hans Krog talede med en Kristen Andersen på Hvolgård, der skal være døv, og at han derfor måtte tale højt, hvilket gav første anledning til uordenen*. Det er vel opgivet, hvem der har slået de anklagede, men disse sigtede ere ikke alle indkaldte. Han klager over, at forsvarets tingsvidne ikke er ført med lys og klarhed. — Dette er sagt om det, som er foregået før cancelliets befaling af 1ste april 1800 efter aktors forestilling, der befaler, at de 12 personer også skulle tiltales. Men disse 12 personer ere ikke navngivne, så man kan ikke vide, hvem det er. Efter denne ordre bør altså Hans Krog m. fl. tillige stævnes for i forening med de andre 12 at udbrede falske meninger. — »Endelig anmærkes, at det under sagen synes, som om en af retten afgiven kendelse er appelleret til respective Nørre-Jyllands landstings ret; denne dom bør derfor her under sagen fremlægges som hjemmel for sagens ophold, dersom ikke aktor vi udsætte sig for mulkt ved sagens endelige pådømmelse. —

Thi eragtes: denne sag bør at reassumeres til foranstående bemanglingers rigtige oplysning*.

D. 9de april 1801 henstiller Spies til cancelliet, om han ikke har handlet ret alligevel; men svaret er benægtende. D. 21de maj 1802 skriver han imod reassumptionskendelsen, at tingsvidner have beediget, at sværmerne udbrede falske lærdomme. En afskrift af landstingsdommen vedlægges, (men denne haves ikke). Hermed indlader han sagen til doms. Han vedlægger en regning på 89 rdl.

Sagen har været for landstinget fra 27de marts til 27de avgust 1800, men hvad man der har sagt om den, findes der ikke noget om. I den endelige domsakt hedder det, at sagen derved er forsinket en del. »Men da sættemmeren ikke kan skønne, at dette ophold af aktor er forårsaget i nogen forsætlig hensigt, enten til at spille tid eller hindre sagens fremgang, men aktor derimod til samme indstævning har forment sig lovlig beføjet, så skønner sættemmeren, at han ingen straf drager på sig«.

Lange afgang som herredsfoged, og amtmanden beskikker prokurator Risom til sættemmer 25de juni 1802. D. 17de septbr. 1802 indgiver Sødorph sit sidste promemoria og bemærker heri, at han ikke har fået svar på en opfordring til de hellige om yderligere oplysninger. Mikkel Børgesen, som var stødt omkuld over graven, erklærer, at han ikke kan give oplysning om, hvem der har gjort det, og han er heller ikke tilsinds at klage over nogen især. Uagtet 8 vidner ere hørte, kom der aldeles intet ud til oplysning eller fordel for de tiltalte, videre end der før var oplyst, men snarere til skade. Ligesålidt er der fra aktors side i mindste måde fremkommen nøjagtigere oplysninger, »og dog har oftmeldte og formentlig højst ugrundede og urimelige reassumptionskendelse forårsaget denne sags ophold i en tid af halvandet år«.

Han har endnu kun at vedlægge sin regning på 70 rdl. Dommen falder d. 29de okt. 1802 — altså 3 $\frac{1}{2}$ år efter, at sagen begyndtes. De frikendes alle 16, hvad udbre-

delsen af vrangne lærdomme angår, da det ikke er bevist, at de have søgt at overdrage andre til deres meninger. De fire særlig anklagede dømmes til at betale i mulkt 100 rdl. og til sagførererne 58 rdl.

Efter en 91årig mands sigende betalte »generalinden« [Lüttichau] på Store Grundet pengene¹⁾.

1.

»Underdanigst indberetning« til amtmand Hellfried fra præstens medhjælpere i Langskov sogn, Peder Andersen og Ole Poder, dat. 19de marts 1799:.

Da vi undertegnede vare sidste forår indkaldte at møde hos Deres højvelbårenhed for at anhøre en irettesættelse, som efter cancelliets befaling skulde gives Peder Frandsen for hans urolige forhold med råben og præken ved kirken og ved andre lejligheder m. v., behagede det Deres højvelbårenhed at befale os, så snart ny uroligheder forårsagedes af Peder Frandsen eller hans tilhængere, da ufortøvet at indberette det til Deres højvelbårenhed. — Efter sådan befaling kunde vi ikke undlade at mælde, at i søndags før kirketjenesten, da alle Peder Frandsens tilhængere og lærlinger (thi han er Gud ske lov borte fra sognet) i anledning af et barselgilde hos Peder Frandsens forrige husbond, Niels Nielsen i Ølholm, vare forsamlede, og således forsamlede vare fulgte med kirkegangskonen og barnet til kirken. Der rejste sig da ved deres ankomst på kirkegården en sådan tumult og

¹⁾ Den i processen omtalte Niels Nielsen (Bundgård), Peder Frandsens husbonde, var sognefoged og var broder til Matias Nielsen på Ikær. N. N.s endnu levende søn beretter, at hans fader altid var en besindig mand, men hans hustru var i den grad sværmerisk, at hun var afsindig i flere år, også under processen. Hans Krog og Mikkel Børgesen drak dygtig og vare uden dybere alvor. Begge flyttede i en senere alder til en anden Egn og døde som »verdensmennesker«. (Senere Meddelelse fra Uldum).

alarm formedelst deres råben og disputeren både indbyrdes imellem dem selv og med hvem af de andre ved kirken forsamlede, de først kunde få fat på og indlade sig med, at det kunde høres langt bort og er næsten mer, end det lader sig beskrive.

Såsnart præsten kom, bad han dem være rolige, men forgæves. Han bød dem derpå at forlade kirken, på det der kunde blive rolighed, for hvem som vilde have rolighed, men dette hans bud vilde de ej heller efterkomme, uagtet han gentog det med al mulig alvorlighed og påstod, at de på det sted burde adlyde, hvad han anordnede, da de, såfremt han gjorde dem uret, kunde anklage ham for hans øvrighed, og de altså kunde få oprejsning. Men de vedbleve ikkuns at påstå, at de skulde forkynde Guds ord, og dersom han vilde forhindre det, var han en slet præst og en sjælemyrder i stedet for en sjælehyrde. Dette råbte de stedse i munden på hverandre så højt, som det var dem muligt at råbe, så der hos dem var aldeles intet med ord at udrette. Præsten fremkaldte da os medhjælperere og bød os at skaffe dem bort med magt. Selv tog han de to nærmeste ved armene og førte dem til kirkegårdsporten. Vi toge fat på et par andre, og i det samme styrtede alle de øvrige omkring kirken forsamlede folk, der vare opbragte over denne tummel, efter dem og forfulgte dem med slag af deres kæppe, hvilket dog præsten strags afværgede. Præsten gik derpå ind i kirken, og strags vare de forsamlede på ny tæt uden for kirkedøren og begyndte på ny med deres skrigen og skrålen igen. Præsten måtte da atter ud til dem og truede med strags at forlade kirken uden at holde nogen gudstjeneste den dag. Dette syntes endelig at gøre dem lidt mindre høj-røstede, og omsider, efter at alarmen vel havde varet en halv time, blev der rolighed. De snege sig en efter anden ind i kirken og kunde end ikke der holde sig ganske rolige. Da præsten i sin præken talte noget om den forargelige uorden, som var passeret, hørtes enkelte knur og

og lyd, som de gave fra sig. — De mest urolige og stærkest råbende under hele tildragelsen vare Hans Krog, gårdmand i Ølholm, Kristen Jepsen, træskomand, Peder Sælland og Mikkel Børgesen, tjenestekarle. Af disse vare de to første de dristigste og groveste i deres ord mod præsten. — Illegemåde må det anføres, at de vare beskændede, såvidt vi kunde skønne, da de både lugtede af brændevin og tillige stode løselige på jorden, så at de vare færdige at falde, når vi rørte ved dem.

Dette er da en sandfærdig angivelse af det passerede, men vi formå ikke at beskrive det alt således, at det kan anses med sådan afsky, som det var afskyeligt at høre og være overværende ved, — og således som det her er angivet, ere vi beredte til med ed at bekræfte.

Vi kunne ikke tro andet, end at Deres højvelbårenhed vil befinde sådan adfærd at være højst anstødelig og utiladelig, forargelig og stridende mod den gode orden, der bør iagttages i og ved Guds hus, og som vi ere satte til at påse og overholde. Vi tilføje i vores og de øvrige sognemænds navn denne vor underdanige begæring, at der må føjes hurtig og kraftig anstalt, som kunde forebygge, at sådan uorden aldrig oftere kunde finde sted; thi skulde dette ikke kunne forebygges, da tro vi om de allerfleste af sognets beboere (nogle af dem have udtrykkelig erklæret det), at de, så flittigen og saa gjerne som de hidtil have søgt kirken, hellere for fremtiden ville blive borte, end at de oftere ville stå i fare for til at blive vidne til sådanne optog, der ere en vederstyggelighed både i Guds og menneskers øjne.

2.

Herredsfogden til amtmanden d. 15de maj 1799:

. Under forhøret sporedes en sindsstemning, der synes at nærme sig et slags dilirium; thi deres svar på de fremsatte spørgsmål bestode mest i religiøse fraser.

Når disse anklagede blot indskrænkede sig til, hvad de selv troede, fortjente de medynk, men da de ved deres proselytiske fremgangsmåde stifte uordener i staten, vil vel neppe den offentlige sikkerhed tillade, at de videre udvide deres proselytiske virkekreds. — Hvorledes der med dem videre skal forholdes, indstilles således.

3.

Af et langt brev fra Mads Thulesen Møller til Hans Krog, dateret Drammen d. 20de juli 1799:

. »Vore fjender må ofte gøre os tjenester, uden at de selv vide deraf. Så går det og nu til, at vi her ere blevne underrettede om det Guds nådes besøg, som er sket hos Dem ved Peder Frandsen. — Et lige sådant himmelbudskab har det behaget den allerhøjeste Gud at sende til os for omtrent to år siden. Hans fremgang, lærdom og levnet kan erfares af medfølgende bøger, hvilke han har forfattet og udgivet i trykken, hvorover verdens fornuftkløge forarge sig. Guds egen søn kunde ikke tåles af disse, da han vandrede på jorden, fordi han sagde dem sandhed. Det er altså ikke at undres på, de ikke kunne fordrage hans sande efterfølgere. Disciplen er ikke over sin mester. Vi erfare, forfølgelsen begynder at bryde ud såvel der som her, hvorved Kristi ord bliver opfyldt, Mattæi 10 kap. 22 vers, se videre 17. og 18. vers. Ingen forundres derfor, når forfølgelsen kommer; thi Gud, som ikke kan lyve og bedrage, har bekendtgjort os sin allerhelligste vilje, som er, at vi skulle søge hans rige og hans retfærdighed og efter apostelens ord ved megen trængsel indgå i Guds rige

. Den, som er ved Kristi kraft udfriet fra syndens trældom, og som en brand af ilden reven ud af Satans lænker, den kan bedst sige andre, hvad fare de svæve i, sålænge synden hersker, og mennesket forsætlig står Guds ånd imod og i ydmyghed og sagtomdighed

følge Ham efter, i kommende forfølgelser må vi vide, det er nåde for Gud at lide forfølgelse for retfærdigheds skyld, når hjertet ellers er oprigtigt for Gud. Vi må da bede for dem, som hade og forfølge os uden skel, at Gud vil give dem nåde til omvendelse.

4.

Actors hovedindlæg, dat. 4de okt. 1799:

I forrige år tjente en bondekarl ved navn Peder Frandsen i Ølholm by i Langskov sogn. Som en stor ordgyder og mådelig arbejder havde han lagt sig efter læsning af adskillige gamle bøger og religionsblade, hvis sande værd hans forstand var alt for dunkel og uoplyst til at fatte, og med den indbildning, at han var bleven et sendebud fra Gud, som han påstod til verdens oplysning og synderes opvækkelse, opsvingede han sig snart fra ploven til lærestolen, fra hvilken han ivrigen søgte at udbrede sine antagne fanatiske meninger, hvilket i hans tanker var den største pligt for ham. — Formodentlig for at udmærke sig for en mere end almindelig bondekarl, søgte han at indbilde den mindre oplyste almuesmand, at han var så vidt berejst, at de, der som bekendt have draget Jorden om, kuns vare smådreng imod ham, der både havde været i Himmerig og Helvede, og derfor vidste på et hår, hvo der blev salig, og hvo der blev fordømt, og at han havde set sit navn indskrevet i livsens bog, med flere umulige og fornuftstridige ting. Så ofte han fik lejlighed dertil, prækede han for enhver, der var så uheldig at komme i hans selskab, om det endog var et menneske, han aldrig før havde set, om de ulykker og fordømmelser, de svævede udi, og at de gik på den brede vej, til Helvede, dersom de ikke bleve omvendte efter hans mening, og dette kunde ikke ske, uden at de først måtte føle en forskrækkelig beklemthed og sjæleangst, kort sagt, udstå en hel åndelig tortur for deres synders skyld, da den Hellig-

ånd nødvendig skulde bemestre sig hjærtet og gribe dem, ligesom Pavlus blev greben af Kristo, samt jage Djævelen ud, førend igenfødselen kunde have sted, eller igenfødselsværket fuldkommes. Ved disse sværmerier og straffedomme til enhver ham forekommende om fordømmelsens svære lænker, hvori alle, der ikke vilde eller kunde tænke og tro som han, vare fængslede af Djævelen, satte han en del af beboerne i Langskov sogn, der vare enfoldige nok til at værdige ham opmærksomhed, i stor angst og uro, der næsten nærmede sig raseri og fortvivlelse, angående deres salighedssag, troende, at deres synder vare så mange, at de ikke kunde forlades, og at de derfor efter Peder Frandsens ord uden redning vare dømte. — I anledning heraf, og da han tillige dadlede præsternes prædikener, som han kalder præstesladder, skete der klagemål over ham til vedkommende høje øvrighed, som lod sagen undersøge, således som vedlagte forhør af 11te jan. f. å. viser, hvorefter Peder Frandsen ifølge det høje kongelige danske cancellies resolution erholdt en alvorlig irettesættelse for sit urolige og sværmeriske forhold med pålæg om roligen at holde sine fanatiske lærdomme hos sig selv, og derpå trak han sig rolig tilbage fra sognet. Imidlertid har han dog ved sit ophold smittet en del af beboerne i Langskov sogn, der ligesom han, efter deres sigende, skulle søge at omvende syndere ved i enhver enten liden eller stor forsamling, hvad enten det er i deres egne huse eller andensteds, at udråbe og forkynde deres efter Peder Frandsen antagne vrang meninger, og med dem, der ikke strags ville være enige med dem, give de sig som oftest i den hæftigste disput og klammeri. Således have de indstævnt, efter indberetning fra præstens medhjælper i sognet, dat. d. 19de marts sidst, søndagen den 17de marts før prædiken givet sig i disput med en del af den på Langskov kirkegård forsamlede menighed, der forårsagede stor alarm og misfornøjelse, og da sognepræsten, som imidlertid kom til kirken, pålagde dem at være rolige,

vare de ej alene ikke at formå dertil, men de viste sig endog grove og opsætsige imod ham m. m., hvilket jeg til liden ære for deres såkaldte hellighed nærmere skal give mig den ære at oplyse og bevise. — Denne indberetning gjorde, at der under 3dje maj d. å. blev taget hosfølgende præliminair forhør, hvilket med behørig forestilling fra vedkommende blev indsendt til det høje kongelige danske cancelli, som derefter under 22de juni sidst befalede, at publik action skulde anlægges mod selvejer, gårdmand Hans Krog, Kristen Jepsen, Peder Sælland af Ølholm i Langskov sogn og Mikkil Børgesen i Hesselballe i Uldum sogn, og som en følge deraf blev jeg under 9de juli næstefter af stiftets høje øvrighed befalet som actor at tiltale forberørte personer.

Efter således at have forudskikket en kort historie af sagen, skal jeg nærmere udvikle samme, overensstemmende dels med de tiltaltes egne tilståelser og dels med de førte vidners udsigende, ved at undersøge følgende poster:

1) Om og hvorvidt de indstævnte ved deres forhold på Langskov kirkegård og i kirken d. 17de marts sidst have givet anledning til forargelige optrin m. m.

2) Om de af dem antagne læresætninger ere overensstemmende med augsborgske confessjon, og om de i overensstemmelse med lovene ere berettigede til at udbrede disse iblandt den mindre oplyste almue.

1. Da have alle indstævnte frivilligen tilstået under forhøret, litr. B. pag. 4—5—6 og 7, at de søndagen den 17de marts sidst taledede med folk på Langskov kirkegård om Guds ord, og at det var deres pligt til alle tider og steder at tale med folk om Guds ord, når Guds Ånd drev dem dertil, og indstævnte Peder Sælland forklarer tillige, at der samme tid blev tumult blandt Guds børn, som drives af Guds Ånd, og verdens børn, som gør synd og glæde sig i synd, samt at han så, at verdens børn droge af med Guds børn, og de første vilde have slaget de sidste ihjel, ifald Gud ikke havde forhindret det.

Hvad denne sidste angår, da har han vel fuldkommen tilstået, at der omrørte tid var tumult på Langskov kirkegård, men det er ikke let at begribe eller udlede af hans brugte åndelige talemåde, imellem hvilke personer, førend han tillige med de flere indstævnte senere under tingsvidnet litr. A ved svar på de i den anledning fremsatte spørgsmål forklarer: at de mænd i Langskov sogn, som have antaget deres lærdomme, ere opvakte og Guds børn, men alle øvrige mennesker i sognet ere verdens eller Djævelens børn, som følge kødets lyst og gå på den brede vej til fordømmelsen. — Ved nu at sammenholde disse forklaringer og tilståelser med de under litr. B afgivne forklaringer på 2. spørgsmål pag. 9, 11, 12 og 13 og 4. spørgsmål pag. 10, 11, 12 og 13, hvilke af de under sagen indciterede vidner edeligen ere bekræftede og til dels nøjere oplyste ved svar på 2. spørgsmål i litr. A, vil den velvise ret finde det oplyst og bevist, at der var alarm og tumult på kirkegården den forbemeldte søndag imellem de indstævnte og den øvrige forsamlede menighed om religionen, og at denne disput ytrede sig fra de indstævntes og såkaldte helliges side og bestod i alarm af skral og gråd, der gjorde et ubehageligt indtryk og forårsagede uorden (vide svar på 5te og 9de spørgsmål i litr. B).

Det er oplyst og bevist, at da sognepræsten kom til kirken for at forrette gudstjenesten og formanede disse urolige mennesker til orden og rolighed, at de uagtet hans formaninger vedbleve at larme, ja endog viste opsetsighed imod ham til den grad, at han måtte skyde dem fra sig, samt ytrede adskillige grove og fornærmelige udladelser imod ham, se litr. B 3. og 4. samt 11. spørgsmåls besvaring, såsom, at han var en sjælefordærver, der var sådan en, som vilde lede folkets sjæle fra Gud ved forargelse og ved at give folk tilladelse til at slå og bande, sigende derhos, at han var kaldet af Satan, og at Satan talede ud af hans hals, ligesom de og litr. A pag. 14

beskyldte deres sognepræst for, at han ikke hader synden, men derimod begår synd og tillader synd, at han er imod de få, Gud har opvakt, at han ikke taler om den Helligånd og Kristi blod på prædikestolen, og endelig, at der ikke kan siges noget godt om hans forhold.

Denne tumult vedvarede en halv times tid, så at præsten, efter at han var gået ind i kirken, atter måtte gå ud for at styre på disse sværmere, som da endelig efterhånden bleve mere stille, og en efter anden listede sig ind i kirken, hvor nogle af dem endog under sangen begyndte at murre, og da præsten i sin tale taledede noget i anledning af den passerede uorden, begyndte Hans Krog og Kristen Terkelsen at mumle (se svar på 6. spørgsmål i litr. B og 3. spørgsmål litr. A, hvor det tillige hedder af de førte vidner, at de ikke kunde skønne andet, end at denne mumlen forårsagede misfornøjelse iblandt den forsamlede menighed, opvækkede uorden og hindrede andagt). Ved denne lejlighed forklarer Hans Krog selv, at da sognepræsten kom på prædikestolen efter den omhandlede tumult, sagde han: Dersom jeg ikke rettelig prædiker Guds ord, da straffe mig Gud, og dersom disse andre, som vare imod ham, havde skyld i oprøret, da straffe Gud dem, hvortil Krog svarede: »Gud forlade ham! han skulde bede for os og andre«, hvilket var det, han skulde have mumlet; men her glemmer Hans Krog, at han tillige midt under Gudstjenesten taledede om Djævelen, verden og synden m. v., se litr. A pag. 14. — Vil man nu sammenholde dette med lovens bud i 6te bog 9. kap, er det formentlig klart, at de indstævnte ej alene have brudt kirkefreden og derfor bør straffes, men endog, at de i analogi af bemeldte lovbud, som de, der have vist sig opsætsige mod deres sognepræst og skældet ham, bør anses med en arbitrair straf af en klækkelig mulkt til sognets fattige.

Hvad den talemåde angår, at præsten skulde være kaldet af Satan, da have de senere forklaret, at de ikke

have noget imod kongen, som den, der virkelig har kaldet præsten, men det må da alene forstås om præsten, at han taledes, som om han var kaldet af Djævelen, og da vil dette i mine tanker (have) lige vægt til den for deres opsætsighed og talemåder bestemte mulkt.

2. Bliver at afhandle de af indstævnte antagne læresætninger og meninger i litr. A pag. 6, 7, 8, 9 og 10, men da jeg ikke er teolog, håber jeg, at det undskyldes mig, om jeg i denne afhandling skulde blive noget kort.

Disse læresætninger og meninger ere følgende:

- a. At et menneske aldeles intet formår at udrette til dyds og gudsfrygts befæstelse og fremvækst hos sig.
- b. At et menneske skal retfærdiggøres ved Kristum og genfødes ved den Helligånd, da den Helligånd skal bemestre sig hjærtet og jage Djævelen ud, førend igenfødselen kan have sted.
- c. At hos alle uden undtagelse en stor ængstelse, sjæleangst og beklemthed må udholdes og gå forud, førend igenfødselsværket kan fuldkommes.
- d. At der må foregå noget mærkeligt og overordentligt, at et menneske må have en tilforn ubekendt følelse eller fornæmmelse, hvoraf han kan vide, når han gribes af Kristo eller indtages af den Helligånd, så at han bestemt må kunne angive det øjeblik eller i det ringeste den dag og time, hvorfra han kan beregne sin omvendelse eller igenfødselse.
- e. Påstå de, at de, der ikke ere af deres meninger, ere uomvendte og gå fordømmelsen imøde.
- f. At spæde børn, sålænge de ikke ere døbte, ere hedninger eller djævleunger.
- g. At de mennesker, som finde mindste fornøjelse i musik, dans eller kortspil, ikke blive salige.

Skønt nogle af disse lærdomme og meninger bogstaveligen stemme overens med de udtryk, som bruges i de symbolske bøger, stride de dog mod protestantismens

ånd og de sundere begreber, som tiltagende oplysning har udbredt i religionen, men ganske bære præget af hine pietismens og sværmeriets tider, der vare så skadelige for Kristenheden; hvilket krast begreb indeholdes ikke i litr. A., og endnu stærkere udtryk, end hvad de symbolske bøger, speciaticim Luthers i forklaringen over den tredje artikel, sige herom. Denne lærdom er i sig selv dels gudsbespottelig, ti derefter måtte jo Gud være skyld i, når et menneske ikke bliver omvendt, siden han ikke har givet ham kraft dertil, dels skadelig for moraliteten, da den lastefulde derefter alene kan undskylde sig med, at Gud ikke har givet ham kræfter nok til at modstå lasterne. — Ligeså skadelig denne sætning er, ligeså urigtig og stridende imod endog den sunde fornuft er det, når indstævnte under læresætningen litr. b iblandt andet antage og påstå, at den Helligånd skal jage Djævelen ud af mennesket, førend igenfødselen kan finde sted, da enhver oplyst teolog nok er enig med mig i, at ingen djævel eller ond ånd kan virke på menneskets ånd til synd; det vilde stride mod Guds godhed og retfærdighed at lade det svage menneske være underkastet en så listig ånds forførelse, og når skriften taler om Djævelen som forfører, da må formentlig derved alene forstås menneskets egne sanseligheder, lyster og tilbøjeligheder.

Når indstævnte i sætningen litr. c antage, ligesom de og indbilde den lettroende almue iblandt dem, at hos alle uden undtagelse er stor ængstelse etc., hvilket aldeles ikke finder nogen hjemmel i Bibelen eller de symbolske bøger, da kan denne ligesålidt som deres øvrige meninger være antagelig af nogen tænker, derimod er den højst skadelig, da den hos den enfoldige mand let opvækker og må frembringe angst og fortrydelse. Reglen litr. d er i mine tanker et fuldkomment bevis på, at indstævnte ikke selv vide, hvad de sige og påstå, da skriften ved igenfødselen forstår den forandring, som foregår i det menneskes tænkemåde og forhold, der går over fra lasten til

dyden, eller den forædlelse i tænke-måder og tilbøjeligheder, som religionen virker, og denne omvendelse eller igenfødsel kan umuligen, således som indstævnte pastå, foregå i et øjeblik, men må ske tid efter anden.

I reglen litr. e antage de, at de, som ikke ere af deres mening, ere uomvendte og gå fordømmelsen imøde, og således opkaste sig til dommere over andre uden at kende sig selv, tværtimod Pavli ord i hans brev til de Romere 14. kap. 4. vers og Jacobi 4, 12 med flere steder.

Det er såre nedværdigende for dem, når de efter litr. f påstå, at spæde børn, så længe de ej ere døbte, ere Djævelens unger eller hedninger, der åbenbare strider imod den lutherske kirkes lære, som stedse har antaget, at kristnes spæde børn bleve salige, endskønt de døde, før de vare døbte. Kristus siger jo selv: lader de små børn komme til mig og formener dem det ikke; ti Guds rige hører sådanne til. Det strider imod den danske kirkes ritual 3. kap. 1. art., hvor det hedder: dør sådant et barn i moders liv, eller før det kan komme til dåb og kristendom, uden forældrenes forseelse eller forsømmelse i nogen måde, så have de en god samvittighed og kunne forsikre sig, at det er et Guds barn og har fundet nåde for Gud i Kristo Jesu etc.

I øvrigt ere vel også alle oplyste kristne i vore dage enige om, at ligesåvel hedningernes som de kristnes spæde børn blive salige. Endeligen vil jeg i henseende til litr. g alene korteligen svare, at det modsatte findes på adskillige steder såvel i det gamle som ny testamente.

At indstævnte søge at udbrede deres meninger iblandt almuen og til den ende endogså gå omkring i nabo-sognene, er under sagen oplyst og bevist, ligesom jeg og håber at have godtgjort, at deres antagne meninger ere åbenbar fanatisme, stridende mod den hellige skrift og augsborgske confessjon. — Forordningen af 13. jan. 1741 viser i almindelighed, at ingen private sammenkomster

udenfor gudstjenesten må anstilles hjemme i husene uden alene i præsternes eller andre oplyste mænds overværelse eller under deres opsyn, når der endog alene foredrages den rene og uforfalskede evangeliske lære, hvormeget mere utilladeligt og strafværdigt er og bliver det da ikke, når indstævnte hemmeligen tillade sig slige sammenkomster for at påbyde den mindre oplyste mand deres vrang lærdomme og meninger; bemældte anordning § 16 viser det, hvor sligt udtrykkelig forbydes, ligesom reskriptet af 5te marts 1745 befaler i den 5. og 6. §, at slige personer bør pågribes og, efter at de nøje ere forhørte, hensesættes til fæstnings- eller tugthusarbejde sålænge, indtil der kan have tegn om deres forbedring, og at de ere komne paa bedre tanker.

På grund af dette således oplyste og beviste bliver min ærbødige irettesættelse og påstand:

- 1) At indstævnte hver for sig tildømmes at arbejde i forbedringshuset i Viborg fra 2 måneder til et år, alt efter rettens nærmere skønnende.
- 2) At de ligeledes hver for sig tilfindes ifølge lovens 6—9—18 at betale 3 rdl. 15 lod sølv eller 22 rdl. 3 Mk.
- 3) Tilpligtes en for alle og alle for en at betale en mulkt af 30 rdl. til Langskov sogns fattige for de mod deres sognepræst brugte skældsord og fornærmelige talemåder, der tillige påståes mortificerede, og endelig
- 4) Påståes, at de alle ligeledes en for alle og alle for en tilpligtes at betale denne actions omkostninger og til mig i salarium 30 rdl.

Således under benægtelse af alt urigtigt og ubevisligt fra indstævntes side fremførte, og under forbeholdenhed af videre tilsvær, om dertil gives anledning, indlades denne sag til påkendelse.

5.

Prokurator Sædorps hovedindlæg, dat. 15de januar 1801.

Ærbødigst promemoria!

Det kan vel ikke nægtes, at endog mange studerte og veloplyste personer over at ville udgranske den hellige skrifts hemmeligheder om religiøse ting ofte ere gåede så vidt, at de ere faldne i fortvivelse. -- Hvad under da, om den mindre oplyste af den menige almue, der finder lyst og attrå til at dyrke Gud og ved gudelig læsning endog i simple og tilladelige bøger tillige søger at udfinde og begribe religionens såvel hemmelige som åbenbarede sandheder, måske førend de have den fornødne kundskab om deres kristendom og mindre overbevisning om de sandheder, som de endnu enten blot have et ufuldkomment eller aldeles intet begreb om, hvad under da, siger jeg, om disse blive besværede med religionsskrupler, da de, til at vejlede sig selv, både mangle kundskab til rigtig at indse og bedømme, hvad de læse, samt evner til rigtig at forklare deres religionsmeninger, skønt de med den bedste hensigt kunne være uddragne og grundede på de symbolske bøger.

Hvad de under denne sag tiltalte personers formentlige forbrydelser betræffer, da skal samme efter hr. actors foregivende og derom indlagte påstande bestå deri: (her gengives actors anklage for 1) at have voldet tumult på kirkegården og 2) for udbredelsen af deres lærdomme).

Hvad den første post angår, da viser det af forrige defensor under 6te dec. 1799 erhvervede tingsvidne, at de tiltalte på Langskov kirkegård fornævnte tid på ingen måder have forårsaget tumult, alarm, uorden eller forargelige optrin, ikke heller i kirken; ti førend præsten kom, talte de blot om Guds ord, men da præsten, s. t. hr. Steenstrup, kom og tiltalte de såkaldte hellige, forbød

dem at komme i kirken, samt derefter gav sig af med at angribe nogle af dem, og om præsten just ikke udtrykkelig havde befalet at slå, gav han dog ordre til den øvrige almue at skaffe de såkaldte hellige af kirkegården, hvilket gav anledning til, at de såkaldte hellige bleve voldeligen overfaldne af den øvrige almue på kirkegården og pryglede med kæppe, hvoriblandt den tiltalte Mikkil Børgesen blev stødt over ende over en grav. Dette var og kunde umulig andet end forårsage alarm, uorden og forargelige optrin.

Men uagtet alt dette gjorde de anklagede og tiltalte ikke mindste modværge, ligesom der ikke heller var sket nogen uorden og alarm, når de tiltalte ikke på en så voldsom, uanstændig og højst upassende måde vare bleven angrebne og overfaldne, samt forbudne at komme i kirken; vide fornævnte kontratingsvidne hvoraf ses, at præsten havde givet ordre til den øvrige forsamlede almue at skaffe de såkaldte hellige af kirkegården. Videre se 5te og flg. vidne, der alle ere enstemmige i, at der ingen tumult, alarm eller uorden var på kirkegården, førend præsten kom, at de såkaldte hellige efter præstens ankomst på kirkegården bleve overfaldne, slagne med kæppe og forbudne at komme i kirken.

Denne fremgangsmåde var efter min ærbødige formening vist nok at gøre ondt værre; ti en præst vil efter mine tanker aldrig vinde sin menigheds fortrolighed eller opnå øjemedet af hans vigtige kaldspligt ved hårdhed eller skændepreakener, men alene med sagtmødighed, et sagtmødt og mildt foredrag, hvilket i særdeleshed havde været mere og bedre passende på det sted og imod de personer, der synes at være i et slags fortvivlelse og skrupler over deres indbildte religionssystem, eller rettere tvivle om at erholde Guds nåde og barmhjertighed til at blive salige, førend de ved bod og bedring have opnået en vis grad af hellighed. — Af alt foranførte er det indlysende, at de tiltalte på ingen måde have forårsaget, mindre udøvet, de på Langskov kirkegård med videre der

d. 17de marts 1799 passerede uordener, men at de derimod, uden skyld og brøde, ere blevne overfaldne, mishandlede og forbudne at komme i kirken m. m.

Hvad den anden post angår, at de tiltalte skulle have søgt at udbrede fanatiske fordomme og meninger iblandt almuen, da er det af nogle af deres egne afgivne forklaringer, indlysende, at alt, hvad der i deres brugte udtryk om religionen, og deres salighedssag betræffende, som ej måtte være overensstemmende med de symbolske bøgers ånd og rette mening, er, som jeg i begyndelsen har anmærket, blot en følge af, at disse mennesker mangle den fornødne kundskab og evne til rigtig at fortolke og fremsætte deres meninger, og når de da ved gudelig læsning og grublen over at ville begribe mere, end deres oplysning og evner tillade, bliver det hos de svage til fantasi eller en slags fortvivelse, der og undertiden i deres egne tanker gør dem til profeter og apostle. Jeg tror, at disse menneskers forfatning er mere beklagelsesværdig end strafskyldig, og deres indbildte samvittighedsnag ved en fornuftig, sagtmødigt og ærværdigt lærer, i overensstemmelse med lovens 2. bogs 9. kap., snarere kunde bringes i orden og rolighed end ved justitiens tvang. Ti når man i en god hensigt foretager en lovlige handling, skønt følgerne, når de ikke kunde forudses, ej svare til handlingen selv, kan det fra moralitetens side betragtet ikke tilregnes den handlende.

At dyrke Gud og i overensstemmelse dermed søge at befordre sin egen og andres fuldkommenhed, er unægtelig ikke alene de bedste og lovlige af vore handlinger, men og pligt. Og ufejlbart har det været de såkaldte hellices hensigt ved Peder Frandsens information og flittig læsning at dyrke Gud og derved at befordre en større fuldkommenhed; men de have ikke kunnet forudse, at såvel Peder Frandsen som deres egen indskrænkede forstand, af mangel på grundig og sand oplysning, ej kunde bibringe dem de rigtige begreber om religionens sand-

heder, ikke heller, at ikke alle kunne tåle at granske eller gruble over religionens for dem tilsyneladende hemmeligheder, hvortil for den menige almue i almindelighed ej udfordres meget, især for dem, der til deres kristendom og konfirmation som oftest blot udenad have lært at op-ramse en del af deres katekismus og forklaring uden igrun- den at kunne indse og kende det væsenlige, sande og rigtige deraf.

Når sådanne enfoldige mennesker give sig af med uden grundig vejledning at læse i Bibelen og bøger, de ikke forstå, geråde de som oftest til vankelmodighed, angst og fortvivelse, hvilket den velvise hr. dommer tydelig vil erfare at være tilfældet med de tiltalte, og ere de da ikke mere beklagelsesværdige end strafskyldige? — De derimod, der ikke alene kende den hellige skrift i grundsprogene og de senere deraf uddragne bøger, den naturlige og åbenbarede teologi, filosofi, historien og undertiden lidet mere, stå ikke så let fare for at støde an eller få skruper over religionens hemmeligheder, fordi deres mere dyrkede forstand og erhvervede oplysninger bedre kunne vejlede dem til at udfinde de dem mødende vanskeligheder; dog da disse ikke heller alle ere udrustede med lige evner og sjælekræfter, har man eksempler, at mange standsede med fortvivelse. Hvad under da, siger jeg atter, at nogle af den uoplyste almue ved sådanne granskninger kunne falde i fortvivelse eller forvirring, hvilket den velvise hr. dommer selv har anset dem for, vide contra-tingsvidnet pag. 38 og 44. — Hvorfor jeg ikke heller behøver at indlade mig med at gendrive hr. actors fortolkninger over de såkaldte helliges læresætninger, eller som jeg formener rettere burde kaldes religionsbegreber.

Men foruden alt foranførte tror jeg mig såmeget mere beføjet at kunne lægge til grund for min agtende påstand til de tiltaltes frifindelse, at, da hovedmanden Peder Frandsen som den, der skal have forledet de under denne sag tiltalte personer til et slags sværmeri og grublen

i deres religionsbegreber, efter hr. actors egen beretning i hans hovedindlæg af 4de okt. 1799 ifølge det høje kong. cancellis resolution blot erholdt en alvorlig irettesættelse for sit urolige, sværmeriske forhold, og pålæg om alvorligen at holde sine fantastiske lærdomme hos sig selv, formener jeg, at de enfoldige, som kunde være smittede af Peder Frandsen, men langt fra ikke komme til den grad som han, ikke i overensstemmelse med lovens og sagens natur kunne være mere straf undergivne end hovedmanden Peder Frandsen selv.

Og da jeg forhen har godtgjort og bevist, at de optrin, som passerede paa Langskov kirkegård, der især skulle have givet anledning til denne sags anlæg, på ingen måder ere iværksatte, udøvede eller foranledigede af de tiltalte personer, så bør samme ikke heller på nogen måde komme i betragtning til strafs lidelse for de tiltalte, men meget mere til deres undskyldning og ret til satisfactions erholdelse for de mod dem om søndagen og på kirkegården udøvede voldsomheder, hvorfor deres lovlige ret imod vedkommende i den henseende herved forbeholdes dem til tid og sted.

Her kunde siges meget mere for de tiltalte og til deres undskyldning, hvilket jeg også havde foresat mig nøjagtigere at udvikle, men en påfaldende sygdom nøder mig til for denne sinde at standse og i al korthed at skride til kontrapåstand.

Hvorfor jeg og under imodsigelse og benægtelse af alt urigtigt, ubevist og ubeviseligt, som fra actors side under sagen er fremført og påstået, og på grund af alt foranførte, samt ifølge den udtagne og herved fremlæggende contrastævning, finder mig beføjet ærbødigst at nedlægge følgende påstand:

- 1) At Hans Krog med samt de øvrige tiltalte personer for hr. actors søgsmål, tiltale og påstande i denne sag ved dom vorder aldeles frikjendte.

2) At jeg, som de tiltalte beskikkede forsvar, ifølge høje øvrigheds constitution af 20de avgust 1799 til forrige defensor indført i contratingsvidnet pag. 39 og 40, bliver tilkendt et passende salarium samt de i sagen hafte udgifter og diætpenge efter nærmere til retten fremlæggende regning.

Og således under forbeholdenhed af alt videre lovligt indlades sagen til doms.

6.

Om selvejer Hans Krog i Ølholm tilligemed en del andre i Langskov sogn have udbredt vrage og fanatiske læresætninger blandt almuen, er mig aldeles ubekendt. Men at examinere dem, hvorvidt de have sådanne læresætninger, tilkommer ikke mig, men provsten i herredet.

Østersnede præstegård d. 19de jan. 1801.

Monrad.

Dette af s. t. hr. Monrad givne svar underskriver i et og alt

Engum præstegård d. 21de jan. 1801.

J. A. Leth.

Sålange det kongelige danske cancelli ej tillægger mig befaling at examinere omskrevne personer, kan jeg så meget mindre indlade mig deri, som disse mennesker formodentlig selv ville excipere såvel imod min examination som min attest, da jeg dels tilforn har måttet afgive erklæring om dem, dels ved min visitats i Langskov kirke har haft med den urolige Hans Krog at gøre.

Vejle d. 24de jan. 1801.

Ærb.

Schjøth.

7.

Thi kendes for ret: Indstævnte Hans Krog og Kristen Jepsen af Ølholm bør for deres udviste grove og tumultuariske opførsel på Langskov kirkegård og i kirken

d. 17de marts 1799 så og for deres opsætsige og fornærmelige forhold og udladelser mod sognepræsten, hr. Steenstrup, hver for sig at bøde til Langskov sogns fattige 30 rdl., skriver tredive rigsdaler, ligeledes bør tiltalte Peder Sælland og Mikkel Børgesen for deres deltagelse i samme uorden bøde til samme sogns fattige hver for sig 20 rdl., skriver tyve rigsdaler. Så bør fornævnte tiltalte 4 personer og en for alle og alle for en, imod regres til hinanden, at betale til aktor, hr. prokurator Spies, diætpenge 2 rdl. og salarium for sagens udførelse 16 rdl., item til defensor, hr. prokurator Sædorff af Kolding, diætpenge for hafte rejser og møder 22 rdl. og salarium 8 rdl. — I øvrigt bør såvel fornævnte 4 som og Hans Krogs hustru med de flere tiltalte, ialt 16 personer, for aktors påstand fri at være.

De idømte bøder og omkostninger udredes inden 18 dage efter denne doms lovlige forkyndelse, under adfærd efter loven, men i mangel af formue hos de dømte til bødernes udredelse, bør de at aftjene med arbejde i Viborg tugthus efter anordningerne og øvrighedens videre foranstaltning.

Risom, befalet dommer.

8.

I Uldum sogns liber daticus læses:

»Den 17de decbr. var Peder Frandsen efter forudgivet varsel her tilstede i præstegården i overværelse af mine medhjælpere, hvorved jeg erklærede, at han havde forarget menigheden ved sit forhold både inden og uden kirken, — og fordrede det løfte af ham, at han skulde afholde sig fra offentlig forargelse, dersom han vilde til alters igen. Men da han benægtede alt, så blev forhøret sluttet.

Uldum præstegård d. 17de decbr. 1809.

M. Plesner. Peder Christensen. Søren Hansen.»

9.

Peder Frandsen har indgivet en klage til biskop Middelboe, og denne sender derfor til provst Wellejus følgende »resolution«, dat. 17de jan. 1810:

»På mine vegne vilde hr. provsten igjennem sognepræsten hr. Plesner tilkendegive den gamle sværmeriske mand Peder Frandsen, opholdende sig i Uldum, til resolution på hans Dem bekendte klage, at når han for sognepræsten i medhjælpernes overværelse under helligt løfte erklærer og forsikrer herefter at holde sig stille og sine meninger for sig selv, samt ikke at udstrø samme enten til unge eller gamle i menigheden eller omegnen, kan han efter gudelig forberedelse med andre menighedens lemmer antages til Herrens bord; samt derhos tilkendegive ham, at hvis han ikke gør dette og vedbliver at udbrede sine sværmeriske grundsætninger, agter jeg på nærmere indberetning herom at andrage sagen på højere steder for at se sådant standset og ham derfor vedbørlig afstraffet«.

Sognepræst J. M. Klems Autobiographi.

Meddelt af Dr. L. Daae.

Ved at gjennemlæse de »fem Præstebigraphier«, som disse Samlingers Udgiver har meddelt (K. Saml. 3. R. B. 2, S. 621—673), kom jeg til at tænke paa, at der ogsaa her i Norge henligge forskjellige lignende Ting utrykte, som maaskee kunde interessere ogsaa danske Venner af saadanne Optegnelser. Som en Prøve meddeler jeg derfor her nedenstaaende Stykke, der findes i »Beskrivelse over Sandsvær Præstegjeld« af J. M. Klem. (Chr. Univ. Bibl. Mscr. Nr. 355. 4). Biographien udmærker sig, som man vil se, just ikke ved sin gode Stil, men Meningen vil dog altid være forstaaelig.

Til Forfatterens egne Meddelelser kan føies, at han døde i sit Embede, efter dog at have frasagt sig Provstiet, den 25de April 1806, 87 Aar gammel, og efterlod sig et godt Minde som en nidkjær, alvorlig og from Præst. Foruden den Beskrivelse over sit Pastorat, hvoraf hans vita er udskrevet, og som han har forfattet i sin høie Alderdom, udarbejdede han endnu senere en (tabt) »Explicatio evangeliorum catechetica«, som det var hans Hensigt at udgive for at modarbejde den indbrydende Vantro og Rationalisme, men som han efter en Søns og Svigersøns Raad holdt tilbage.

I Familiens Eie er et Brev fra O. H. Guldberg, hvori denne omtaler hans sidstnævnte Arbeide med Velvilje. I

Trykken har han kun udgivet en Ligtale over Hans Zacharias Flor, Foged over Sandsvær og Numedal, Chra. 1783. 4.

Klems Billede i heel Figur hænger i Choret i Sandsvær Hovedkirke¹⁾. Hans Børn findes opregnede i »Stamtavle over Familien Klem«, Christiania 1874. 8. S. 9—10.

Med Hensyn til Klems første Svigerfader og Formand i Sandsvær Kald, Peter Heinrich Wolff, kan det, efter den ovenfor omtalte Beskrivelse af Kaldet, anføres, at han var en af de meget faa Tydkere, der fik Præsteembeder i Norge. Han var nemlig født i Hamborg (Aarstallet vilde han aldrig rykke ud med, men man antog 1701 eller 1702); havde studeret i Leipzig og Kiel og kom til Kjøbenhavn uden Tanke paa geistlig Befordring i Danmark eller Norge, af hvis Sprog han ikke forstod et Ord. Efter at han imidlertid to Aar efter havde prædiket paa Tydsk for Frederik den fjerde, holdt han tilsidst ogsaa en dansk Prædiken for Kongen paa Fredensborg, og blev saa med Testimonium fra Professorerne Trellund og Stenbuch udnævnt til Sognepræst i Sandsvær 1725. Han var gift med Dorothea Silkensted, Stifdatter af Hofprædikant, senere Biskop i Bergen, Marcus Müller. 1763 udnævntes han til Sognepræst til Kongsberg, i hvilken Stilling han døde 23de Decbr. 1770.

Johannes Michael Klem, en Søn af Berg-Assessor Gotfried Klem ved Sølvverket Kongsberg, paa Stedet født den 19de Augusti 1719. Maaskee endel Læsere kunde finde Smag i at kjende som en Lykkens Kaste-Bold i en liden Virkekreds, som og et Exempel paa Fædres Børne-Bestemmelse. Jeg blev i mit 12te Aar fastsat til Studeringer og i den Tanke indsat i den latinske Skole paa

¹⁾ Sandsvær er det Landpræstegjeld, der omringer Kongsberg Bergstad.

Stedet, men derunder efter en fire Aars Forløb af den Tids Berghauptmand S. T. von Schubart udtagen som eneste Søn til Bergvæsenet under det Flatterende, at Faders Navn derved ikke skulde uddø. Efter den Plan blev til Berg-Lærling anført ved min Fader i Bergverks Haandøvelser ved Gruber og Puch-Verker, end lidet i Mynte- og Hytte-Arbeide, som i geometria practica under udtagne Friheds Timer fra Skolen. Ved min forestaaende Udgang af Skolen 1737 bestemt af bemeldte Patron 300 Rdl. Reisepenge som Berg-Studios efter 1ste aflagte philosophiske Examen. Derved blev mig udlovet af en velstaaende Farbroder ved Freiberg Understøttelse under Omreisen ved de tyske Bergverker, den han som Menneskeven beviste mod 2de Kongsbergske Lærlinger, der omreisede paa Stipendium af Berg-Cassen.

Men den pludselige bemeldte Oberberghauptmands dødelige Afgang under Beredelse til københavnsk Reise slog Streg over den hele Plan. Derved jeg blev overladt til min gode Faders frie Raadighed i Bestemmelse af mig, som derefter blev uigjenkaldelig til det theologiske Fag. Deraf jeg hemmelig saa mig som en Slave. I det faderlige Forsæt blev jeg 1737 sat ved Academiet udi den værdige Professor Holms, da Provst ved Regentsen, hans Værelser, som under hans prisværdigste Haandledning til de 2de philosophiske Examina. Samme uglemmelige Doctor Theologiae efter en rar fattet Hængivenhed til mig opmuntrede mig til at forblive academisk i det theologiske Fag. Derimod den udødelige Professor Matheseos Ramus, der var bleven en fortrolig Kjendere af min Fader ved den forenede Commission over den af min Fader gjorte Plan til den deraf udførte General-Berg-Stolle igjennem de saakaldte Underberge ved Sølvverket, han vilde have mig til purus putus mathematicus; i den Tanke næsten ubeseet, skjønt vel uforskyldt gav mig ved Examen ter optime, det der stridede mod Faders Prædestination til Præst.

Under Ophold ved Academiet blev jeg af en vel fortjent Onkel, Etats-Raad Walther, foreslaaet til Fuldmægtig ved den civile Enke-Casse under hans Bestyrelse, men det stred mod Fædre-Forsæt. Af samme Ædeltænkende forestillet til at indgaa som Volonteur udi Oeconomie-Collegio, hvorimod indgik daværende Cousin Clasen, der døde som General-Lieutenant, Ridder, som store Entrepreneur, den der ei var Slave af Fædres lige geistlige Bestemmelse, som jeg. For at lempe mig efter Fædres fastsatte Plan blev jeg foreslaaet af Etats Raad Klomann og Walther til Chinæ Præst udi afgaaende Hr. Coldevins Sted, men det Forslag blev optagen af Fædre, som den eneste Søn vilde gaa ud af Verden. Efter disse Forspil kom jeg hjem som Candidatus Theologiae 1745, hvor et Capellani tvende Gange var mig foreslaaet, men som en mød min hemmelige Plan løbende, udviklede mig fra, skjønt vel ei uden Mistanke hos min da ene igjenlevende Fader, der da gjorde mig løs fra det Baand og overgav mig frit Valg. Derpaa overladt til mig selv, berettede min veltænkende Faderbroder ved Freiberg min hjerteelskende og elskede Faders dødelige Afgang, derunder aabnede mit Forsæt at ville opvarte ham efter given Frihed, men desværre Enken berettede hans sørgelige Afsked, en Maanedes Tid efter min Faders. Derpaa aabnede sig en anden Irrgarten, da jeg blev befalet at udgive fra Faders Bo forefundne Papirer, berørende en kongelig Commission over de adskillige af S. T. Ober-Jægermester von Lange gjorte Indretninger, af dem min Fader var et Lem med S. T. Justits Raad Brinck i Drammen. Under Afleveringen deraf blev jeg forhørt om, hvad deri kunde være mig bekjendt, som den, der havde været ved min Faders Side alle Steder derved. Ved den Leilighed (at forbigaa Personalia) nedgik allerunderdanigst Forslag til Soren-Skriverie, hvor jeg tilsidst er bleven Capellan og Sognepræst, men Loddet faldt paa lige Candidatus

Theologiae ¹⁾, der istedenfor ansøgte udlovede Sogne-Kald af Religions Raison blev Sorenskriver paa samme Sted, som jeg uværdig ansøgte. Derpaa blev jeg ligesaa uventende foreslaaet til Skibsmaaler ved Drammens Districter, dertil maaskee jeg kunde have bleven bedre skikket end til det første.

Da det gik og ind, agtede jeg at tage min Tilflugt til Kjøbenhavn, i Haab at kunne finde gamle Velyndere til Befordring i et eller andet Fag; men her møder mod mig igjen bemeldte Sorenskriver Sthyr, der foreslog hos den svage Sognepræst mig til Capellan, det jeg saa' stridig min Plan, men utænkt fra tvende høit formaaende Velyndere, opvakt dertil med største Menneske-Haab om Sognekaldet ved Ledighed ²⁾. Og blev det, indsat af mig selv Fer. 1. Pentec., som Sognepræsten [blev] henkaldet St. Hans Aften 1747, men jeg efter største Haab ei Sognepræst, men efter kongl. Ordre mod Cancelliets Forventning blev Politi-Adjutant Prosches Søn. Efter den nye Sognepræsts Tilkomst blev jeg begjæret til Nabo-Kaldet Rollaug af den værdige Provst og Sognepræst Hr. Krog, der, mig utænkt, ansøgte om mig til Capellan med Succession. Efter Afslag derpaa blev jeg af S. T. Biskop Dorph befalet at antage mig Jevnager Kald i den gamle Provst Arøes sygelige Forfald. Efter halv Aars Forløb, uden mindste Tanke, overgav samme mig reen Afstaaelse, der blev overgiven Grev v. Holstein til Forestilling hos S. T. Kong Friderich paa sin Reise i Norge ³⁾, men ved en hemmelig Opspind gik den ind. Nidkjær i Aanden tog jeg Veien til Kjøbenhavn igjen, belæsset med bedste Vidnesbyrd, der vare for

¹⁾ Den nedenfor nævnte Sorenskriver (siden tillige Krigsraad) Christen Styhr, hvis Familie (f. Ex. hos Erslew, II. 184) angives at have været af gammel norsk Adel, hvilket dog er ganske ubesvisligt.

²⁾ Det var i Flesberg, nærmeste Sognekald nordenfor Kongsberg, at Klem blev Capellan.

³⁾ Altsaa 1749.

gode, derfor efter Raad end ikke bleve forevisedede eller paaberaabte. Jeg vendte mig til den Patron, Grev Holstein, fra hvem til mig gaves i Norge de helligste Løfter, efter Ordre blev hentet at prædike for ham i Cabinettet under hans Svaghed, derved tilvandt mig hans Bifald. Efter hemmelig høie Ordre blev befalet at prædike for S. T. Biskop Hersleb. I Egarde af høi-sammes bedste Vidnesbyrd blev jeg og udkaldet til Vemmetofte Frøken Kloster som Cabinets Præst hos den i mit Hjerte udødelige Ober-Kammerherre Ples. Paa Klosteret blev af Priorinden med Frøkenerne foreslaaet den høie Ephoro til Cappellan ved den gamle danske Præst Magister Heiberg, men af visse Aarsager søgte at afværge samme Forslag i min Herres for mig fattede Naade. Derpaa blev jeg af høi-samme kaldet til Lille Fodby ved Nestved med 100 Rdl. Pension af egen Casse til videre Befordring paa sine Godser, men ved opkommen Mislighed om Orden in jure vocandi med S. T. Grev Moltke blev min Herre for den Gang af Høieste Ret frakjendt Retten og jeg for nærværende Kaldet. Derpaa blev jeg af S. T. Biskop Hersleb beskikket til Feld-Præst ved Grenadeer-Corpset, efter Sigende bestaaende af 18 til 2000 Mand, derunder jeg i Leiren agerede Feld Præst, men derpaa Cabinets Præst paa Prindsens Have. For den korte Tjeneste, der blev salareret af Regimentet med raisonnable Offer, udvirkede den udmærkede Præste-Ynder og Patron for Nordmænd den kongl. Resolution igjennem danske Cancelli: At værende Feld Præster skulle ved forefaldende Vacancer forhjælpes, men ved commenderende høie Chef Grev v. Schulenburg udvirket den særdeles for mig: At Feld Præst J. M. Klem ved første af ham ansøgte Vacance skal forhjælpes. Med den gik jeg Aaret om, da bem^{te} Feld Marschal under aflagt Besøg hos bem^{te} Ober Kammerherre for sin Afreise til Campementet ved Travendahl efter Prædiken befalede mig at opvarte paa Friderichsberg med Ansøgning, den der blev af ham forestillet paa Travendahl, om Friderichshalds Sogne-Kald, det

der allernaadigst blev mig skjænket, men derpaa mit Navn i Kjøbenhavn indsat for Nannestad, som Kaldsbrevet tilsidst mig overleveret paa Lombs Sognekald¹⁾, dog derved allernaadigst tilstaaet Frihed at søge Forflyttelse.

Ved min Tiltrædelse opførte med mig 1754 Provst Wolfes ældste Datter Anna Dorthea, med hende avlede en Søn, Peter Henrik Wolff kaldet, der blev henkaldet før Moderen, der havde derpaa en unavngiven Søn med sig i Graven efter to Aars søde Rolighed sammen paa Lomb. Efter 5 Aars fristede Enlighed blev af Forsynet ledet til min endnu havende Ægtefælle, hjerte- og tro - elskede Sophia Dorthea, en værdig Datter af velbekjendte Kjøbmand, nu afg. Sgr. Gustav Blom. Med hende haver avlet 13 Børn, 8 Sønner og 5 Døtre. Saavidt haver Forsynet bragt det med mig, der nu 1796 haver indtrædet mit 50de Præste Aar og 24de provstelige, som Alders 77. Den øvrige Deel af min Skjebne overlades Efter-Verdenen at tilsætte.

¹⁾ Øverst i Gudbrandsdalen, et afsidesliggende, forøvrigt ret indbringende Kald.

Don Antonio de Sandoval¹⁾.

Af Emil Gigas.

I Holbergs Danmarkshistorie²⁾ og i Pontoppidans Annales Ecclesiae Danicae³⁾ fortælles, at i Slutningen af Aaret 1653 eller Begyndelsen af det følgende Aar fandt en Disputationsakt Sted i Kjøbenhavn, hvorved den danske Lærde Johan eller Hans Zoega blev bragt i en slem Knibe af en Jesuit ved Navn Gotfred Franken, og det i Kongens og flere store Dignitarers Nærværelse. Medens Holberg navnlig fremhæver det Kunstgreb, ved hvilket det lykkedes Zoega at konfundere sin katholske Modstander — nemlig ved en opdigtet Distinktion mellem et Par meningsløse Begreber — og synes saa temmelig at betragte hele Historien som en Spøg, seer den pietistiske Kirkehistoriker med alvorligere Blik paa Sagen og mener, at der havde været Fare paa færde og at det var nær ved, at den spidsfindige Katholik fik sat de Studerendes Sind i Oprør og saet Klinte deri ved sin snedige Bevisførelse. Dr. phil. H. F. Rørdam har for nylig i »Danske Magazin«⁴⁾ fremdraget denne Begebenhed og optrykt endel herhen hørende Aktstykker, og

1) Jeg skylder Dhrr. Bibliotheksassistent C. F. Bricka og Cand. polit. G. L. Wad Tak for adskillige Henvisninger og Meddelelser.

2) (3die Udg.) 3die Bd. S. 682.

3) IV, 1, S. 412 & 456—57.

4) 4de R., 5te Bd., 1ste Hefte S. 12—40.

disse seer jeg mig istand til at supplere ved et hidtil utrykt Dokument, hidrørende fra en Person, der ligesom Pater Franken hørte til den spanske Gesandt, Grev Rebolledo's Husstand og hvis ret mærkelige Livsskjæbne danner Æmnet for det Følgende.

Uagtet Filip IV's Afsending af flere Aarsager ansaae sit Ophold i det kolde, fjerne Norden som en Forvisning og stadig anraabte sin Konge om at kaldes hjem, søgte han at benytte den Tid, han var her, til som ivrig Katholik at virke i sin Troes Tjeneste, og saavidt muligt udbrede den. Derfor havde han ikke alene sit behørlige Følge af Sekretærer, Tjenere osv., som Ambassadens Glands krævede; men han husede i Gesandtskabsboligen et helt Kollegium af katholske Præster, og hver Søndag holdtes Messe i hans eget Kapel med Adgang for Alle. I Begyndelsen af 1654 boede der fire Præster i hans Hus, nemlig Dominikaneren Pater Juan Bautista Guemez, Rebolledo's Skriftefader, senere Skriftefader hos Dronning Christina, Pater Gotfred Franken, Pater Willem van Aelst og Pater Miguel de la Fuente, — altsaa, som man kan see af Navnene, baade Spaniere og Flamlændere. Ved den nys omtalte Disputats var det som sagt Franken, der førte Ordet, men ogsaa de andre Præster vare tilstede, undtagen Pater Guemez; denne var nemlig reist til Spanien for at tale sin Herres Sag og skaffe ham enten nogle meget attraaede Penge eller den ligesaa ønskede Afløsning fra Gesandtskabsposten, og det er til ham, at et Brev er stilet, der skildrer den efter Brevskriverens Mening seirrige og frydelige Ordkamp, som Jesuiten havde kæmpet i den lærde danske Konges Paahør. Forfatteren er Don Antonio de Sandoval, spansk Adelsmand fra Granada, der efter at have ført et temmelig omflakkende Liv var traadt i Rebolledo's Tjeneste som Sekretær kort Tid før; det er dateret den 18de Februar 1654 (ny Stil).

»Da Eders Faderlighed«, skriver han, »veed, at jeg pleier at raisonnere med en Røst, som de hertillands ansee

for altfor stærk, skjøndt den synes mig saa svag, at den ikke vil blive hørt dernede heroppe fra¹⁾, vil jeg give Eder Beretning om, hvad der er forefaldet ved dette kongelige Universitet, fordi jeg troer, at det vil fornøie Eder, og fordi jeg derved faaer Leilighed til at kysse Eders Hænder og stille mig til Eders Disposition«.

»Forleden Dag var der to theologiske Disputereakter i Anledning af, at Nogle skulde gjøres til Doktorer, og da Kongen ynder Videnskaberne ligesaa meget som Vaabenleg og al mulig Dyd, var han tilstede ved dem og ved Promotionen, der skete med stor Høitidelighed i Hovedkirken, hvor ogsaa Dronningen og Hertuginde af Sønderborg vare mødte, thi Amor, Videnskabernes Lærer og Mester, vilde forherlige dem i Skjønhedens Lys, Guddommens Afbillede ifølge Plato. Doktor Thomas Bang, som E. F. har kjendt som Professor i Hebraisk, for Tiden Rektor og saa venlig stemt mod min Herre Greven som altid, sendte Magister Johan Zoega, Professor i Fysik, hen at indbyde ham. Da han (∴ Rebolledo) spurgte, hvorfor man ikke havde indbudt nogen af Husets Theologer til Disputatsen, undskyldte han sig saa godt han kunde og sagde, at der nok blev Leilighed dertil en anden Gang. Imidlertid gik de derhen og jeg med, og vi fik et Par smukt broderede Handsker som Festgave«.

»Kort Tid efter skulde nogle filosofiske Theses forsvares af Frederik Arnisæus²⁾, en ung Mand, der er saare hjemme i Sprog og alskens Videnskab og som min Herre Greven ynder meget. Han kom to Dage forinden for at indbyde Paterne. Dr. Ole Worm, hvem E. F. har kjendt som Rektor, præsiderede; Hans Majestæt var ogsaa tilstede, og Pater Gotfred Franken opponerede mod denne

¹⁾ Herved sigtes rimeligvis til Gesandstens talrige Klagebreve, som Sandoval skrev.

²⁾ Søn af Livlægen Henning Arnisæus og selv Læge (N. M. Petersen, Bidr. til d. danske Lit. Hist., 2den Udg., III, 225).

Slutning: »Qui censent animas per traducem¹⁾ propagari magnis rationibus nituntur et injuste anathemate refelluntur a Divo Hieronymo«, paa den Maade, som E. F. vil see af medfølgende Papir Nr. 1²⁾. Akten var særdeles glimrende baade fra Opponentens og Respondentens Side, og jeg antager, at Kongen, der havde en meget underlig Mening om Pater Franken, kom til at see paa ham med andre Øine. Rigshofmesteren, el Gran Maestre³⁾, hvem denne Titel tilkommer ikke mindre formedelst hans Lærdom end formedelst hans Værdighed, beundrede ham; og hvad Storkantsleren⁴⁾ angaaer, Høiskolens lærde Beskytter, saa ivrig for den Tro, der bekjendes her, at man almindelig siger, uden at han har Noget imod det, at han er mere luthersk end Luther selv, — saa blev han ham vel ikke mere velsindet, men viste sig dog nu mindre lidenskabelig imod ham«.

»Det er en af Kongens mange gode Egenskaber, at han ønsker at kjende Sandheden, — Noget som alle Konger bør, skjøndt kun faa følge den, især naar de ere saa afhængige af deres Riger. I den Hensigt, kan jeg tænke, var det, at han paabød, at de tre Patres skulde indbydes til den første theologiske Disputats, der fandt Sted, og efter endel Tvistighed bestemte Magnaterne⁵⁾, at der ved en filosofisk (hvorved Christian Schioldborg, som holder Forelæsninger over Logik, skulde være Respondens, og Magister Zoega, om hvem jeg har talt, skulde præsidere) blev indført i den anden Thesis følgende Slutning: »Ergo

1) ∴: paa kjødelig Vis.

2) Da det oprindelige Brev til Guemez ikke er mig bekjendt og denne Oversættelses Original kun er en Afskrift, som Rebolledo sendte Kongen af Spanien, kan jeg ikke vedlægge noget af de Bilag, Sandoval omtaler, da de ikke fandtes ved Afskriften.

3) ∴: Joachim Gersdorf; her er et uoversætteligt Ordspil, som beroer paa Maestre's forskjellige Betydninger.

4) ∴: Christen Thomæsen Sehested.

5) Konsistorium (?).

entia rationis in rerum natura non existunt neque sine contradictione esse possunt ut Hirco-Cervus, Purgatorium et similia figmenta, quæ Purgatorii candidati excogitare solent«.

•Præses kom sidste Torsdag for, som han sagde, efter Hans Majestæts Befaling at indbyde de tre Patres til at møde Lørdag Kl. 8 paa Høiskolen til Disputats, og han betydede dem, at det vilde glæde H. M. at høre dem alle tre. Greven, min Herre, gik ikke derhen, for derved at føie dem, der søge at hindre al Samkvem mellem ham og H. M., idet han nøies med at have den intime Omgang, han har med hans fornemste Ministre, eller ogsaa paa Grund af den liden Ro, hans Gigtanfald skjænke ham, eller ogsaa af andre gode Grunde, som jeg ikke veed og altsaa ikke kan meddele E. F. Vi kom til det angivne Klokkeslet, og efter at Magister Jens Jensen Jersin havde argumenteret meget vidtløftig over den samme Slutning, begyndte Pater Gotfred Franken og blev ved med ubetvingelig Kraft, som E. F. kan see af Papiret Nr. 2. Kongen, Hertugen af Sønderborg og hele Hoffet hørte paa ham med stor Opmærksomhed lige til Kl. 12, og en Time efter at H. M. var gaaet bort, sluttedes Handlingen med, at Rektor sagde til alle de Studerende, at de for at frigjøre sig fra den Mening, som denne Disputats mulig kunde bibringe dem, skulde læse de Autorer, som behandlede Æmnet fra deres Troes Standpunkt; og Paterne tilbød at svare herpaa, saa ofte det vilde behage de Studerende at høre paa dem. Man siger, at det er første Gang, at der ved denne Høiskole er blevet disputeret om Stridsspørgsmaal med Katholikker, siden Riget antog den nye Troesbekjendelse. Pater Willem van Aelst og Pater Miguel de la Fuente gik hjem utilfredse over, at de ikke havde kunnet faae fremsat deres Argumenter, som jeg kan tænke ikke vare mindre kraftige. Da Studenterne gik bort, sagde de, at det var Skade, at saa lærde og dygtige Mænd vare Jesuiter. Jeg havde ogsaa udtænkt Noget at anbringe,

hvor Leilighed gaves, dog ei om dette Punkt, men der bliver vel nok Stunder dertil, thi nu troer jeg nok, at de ville indbyde os til alle Disputatser. Min Herre Greven savner meget E. F. ved disse Leiligheder, men jeg siger ham, at de Slutninger, som drages dernede, hvor I er, ere af større Vigtighed, thi hvormeget man saa overbeviser de Herrer her, ville de altid blive ved deres Mening, men de dernede kunne maaskee ved en saadan Overtalelse skifte Sind og blive os gunstigere stemte. Gud give det og beskytte E. F. i mange Aar.*

I det Brev fra Rebolledo, som ledsager Kopien af Sandovals Skrivelse, hedder det: »Den Nyhed, som medfølgende Beretning meddeler, er aabenbart meget betydelig, da Begivenheden staaer i Modstrid med Universitetets Statuter. Seiren var klar nok, og den sidste Disputats varede i fire Timer, saa selv om der var Tid til at afskrive den, vilde jeg ikke trætte Eders Majestæt dermed, thi det er lettere at drage Slutningerne end at læse dem. Dersom det bliver saaledes ved, ville de ialtfald blive bedre oplyste her; og hvis ikke, ville vi lade det trykke, for at deres Nederlag kan blive aabenbart; thi i Alting gjøre vi Mere end hvad man skulde troe muligt, i Betragtning af den Tilstand, jeg er i«.

Om det Efterspil, som Sagen fik, meddeler Rørdam adskillige nye Oplysninger i sin ovenfor anførte Afhandling. Da Papisterne, f. Ex. Rebolledo, broutede af deres Seir i fremmede Lande, baade paa Prosa og i Vers¹⁾, blev den danske Filosof, som Pontoppidan siger, »Theologus par dépit« og tog Doktorgraden i Rostock 1656 ved en Disputats om Skjærsilden. I Danmark fik Zoega Ubehageligheder af de andre kjøbenhavnske Universitetsprofessorer, fordi hans Doktordisputats havde fundet Sted ved et udenlandsk Universitet; og rigtignok fremkaldte hans Afhandling

¹⁾ Slg. Ocios del Conde de Rebolledo, Antw. 1660, I, S. 585—86 (Rimbrev til Pater Guemez).

intet Modskrift fra den Mand, mod hvem den egentlig var rettet, — thi Franken, der forøvrigt er bekjendt ved den Rolle, han spillede ved Dronning Christina af Sverigs Omvendelse, var kort før død som Missionær paa Guineakysten¹⁾ —, men Rebolledo antog sig den afdøde Jesuiterpeters Sag og gik Zoega haardt paa Klingen i en apologetisk Afhandling. Den er dateret Kjøbenhavn den 20de September 1656, dediceret til »Hr. Joachim Gersdorf, Rigsraad og Danmarks Riges Hofmester, Ridder af Kongens Orden, Hovedsmand paa Bornholm og Herre til Tunbyholm«, blev trykt i Köln 1660 og eksisterer baade paa Spansk og Latin. Den er stilet mod »Rostockerdoktor«, der havde hævdet fire Theses mod »Forfatteren af Selvas Danicas og hans Jesuit«, og først er det Jesuiten, der forsvarer sig ved en imponerende Række Citater af Bibelen, Kirkefædrene, Talmudisterne, ja selv Reformatorerne, som bestyrke Troen paa en Skjærsild, — det anbefales Gersdorf at see dem efter hos selve Forfatterne, da han jo har dem alle i sit rige Bibliothek. Saa tilføier Selvas Danicas's Forfatter et Par Ord for sin egen Person: han bebrejder Zoega, at han har gjemt sit nye Angreb paa Franken til efter dennes Død, og slutter med et bidende Epigram, hvori han beskylder sin protestantiske Modstander for at have taget Graden i — Rostockerøl.

Hvad Antonio de Sandoval angaaer, hvem vi jo saae opfyldt af brændende Troesiver og Attraa efter selv at bryde en Landse for Katholicismens Ære, saa finde vi ham omtalt et Par Steder i Rebolledo's poetiske Skrifter, i Digte, som stamme fra Aarene 1654—55. Mens Pesten rasede i Kjøbenhavn, boede den spanske Afsending paa Slottet Hørsholm, hvor Dronning Sofie Amalia havde tilladt ham at benytte nogle Værelser. Her var ogsaa Sandoval i hans Følge, hvad vi erfare af en versificeret, spøge-

¹⁾ Ogsaa Pater La Fuente omkom der; han havde fulgt Franken derned.

fuld Epistel ¹⁾ fra Rebolledo til Pater La Fuente, som allerede var paa Reisen til Guinea; der siges yderligere om Don Antonio, at han studerer Fransk, og naar han har læst det et Par Aar, vil han kunne det ligesaa godt som han kan Latin. Ogsaa i et lignende tidligere Digt ²⁾ skjænker den poetiske Gesandt ham en venlig Omtale. — Det er derfor meget forunderligt at læse følgende Brev fra Sandoval til Filip den 4de, dateret Kjøbenhavn den 19de Marts 1656 og øiensynlig støttende sig paa et tidligere, som jeg imidlertid ikke har kunnet finde.

•Herre! Ifjor meddelte jeg E. M., at jeg befandt mig her i Danmark og som Sekretær deltog i Besørgelsen af de Gesandtskabsforretninger, som E. M. har overdraget Grev Rebolledo, og at Denne pleier at give dem, der hidtil have tjent ham saaledes, ikke Mere end 80 Daler, og naar de gjøre Indvendinger og sige, at de ville have det, som E. M. allernaadigst har bestemt for dem, saa handler han saaledes imod dem, at de blive nødte til at gaæ deres Vei. Jeg har bestræbt mig særdeles for at udholde det, i det Haab, at E. M. vil befale, at Lønnen for mit Arbeide udbetales mig, som det sig hør og bør; derved vil E. M.'s kongelige Tjeneste skee Fyldest og Æren bevares. Jeg er nu 40 Aar og allerede graahaaret. Alt hvad jeg beretter E. M. kan bevidnes af Pater Willem van Aelst, af Jesu Selskab, som har prædiket og forvaltet Sakramenterne her i Kapellet til stor Opbyggelse, siden Pater Juan Bautista Guemez reiste bort; et mere udmærket Vidne kan ikke gives. Gud beskytte E. M. alle de Aar, som Christenheden har behov.

Samtidig tilskrev han Statsraadssekretæren Gerónimo de la Torre Følgende:

•Jeg har skrevet til H. M. og underrettet ham om, at uagtet jeg besørger Depescherne angaaende alle de

¹⁾ Rebolledo, Ocios, I, S. 277.

²⁾ Rebolledo, Ocios, I, S. 274.

Forretninger, der paaligge Hr. Grev Rebolledo her, vil han ikke give mig den Løn, stor 300 Daler, som H. M. har tilstaaet mig, men kun 80, og det har han ogsaa gjort ved fire andre Sekretærer, han har havt (just ikke til stor Gavn for den kongelige Tjeneste), og dersom Eders Naade maaskee skulde tvivle derom, kan I see Depescherne af 17de November 1655, 18de Januar, 6te og 19de Februar, alle skrevne med min Haand og med Ciffre, hvori jeg er saare kyndig. Dersom I skulde indvende, at man jo kan have hjulpet mig med at skrive dem, saa vil jeg meddele Eder, at her er kun to Dreng, den ene dansk og den anden flamsk, som have lært at afskrive; de kunne endnu ikke Sproget nogenlunde godt. Undertiden skrive de nogle Smaating og Breve; men det er ikke nok til, at han kan frarøve mig den Løn, han faaer fra H. M. til den Person, som beklæder dette Embede ifølge hans kongelige Befaling. Det kunde være til Gavn for H. M.'s Tjeneste, om der betydedes ham, hvad Eders Naade dømmer desangaaende, — jeg vil modtage denne Eders Venlighed med Erkjendtlighed og fremtidig være bedre istand til ganske at opfylde de Krav, H. M. stiller til mig.

Da de spanske Finantsers daværende sørgelige Tilstand virkede helt op til Kjøbenhavn, og Rebolledo fik temmelig Lidt af hvad han selv skulde have i Gage, er det jo troligt nok, at han søgte at afknappe sin Sekretærs Løn og skaffe det Skriveri billigere besørget, som henhørte til Dennes Bestilling. Hvem den Flamlænder var, som Sandoval omtaler med saa megen Forbittrelse, kan jeg ikke give nogen Oplysning om; men Danskeren hed David Leyel, en ung Knøs, som Gesandten havde taget i sin Tjeneste og hvis Sind han stræbte at paavirke i katolsk Retning. I det før nævnte Brev paa Vers til La Fuente hedder det om David, at han stræber at blive uvidende om, hvad han forhen vidste; men han vedblev dog at kaldes Lutheraner, thi det er vistnok ham, som Rebolledo hentyder til i et Brev af 4de Februar 1655 til General

Axel Urup, hvori han siger, at sidste Sommer havde nogle Karle overfaldet og gjennempryglet to af hans Tjenere med de Ord: »Lad os slaae disse spanske Papister ihjel«, men uheldigvis var den af de to, der fik flest Prygl, Dansker og Lutheraner. David Leyel, som vi ville træffe endnu et Par Gange i Sekretærens Breve, gik forøvrigt tilsidst over til Katholicismen og fulgte sin Herre fra Kjøbenhavn, men han døde allerede i Hamborg 1659, kun tyve Aar gammel; Rebolledo skrev en Sonnet over ham¹⁾.

Det næste Brev fra Sandoval er til Gerónimo de la Torre og dateret 19de April samme Aar:

»Den 19de Marts skrev jeg til H. M., hvorledes Greven for at forhaane sine Sekretærer bar sig meget slet og urimeligt ad imod dem. Her er et Exempel derpaa. For tre Dage siden havde jeg med min Haand affattet og opsat vedføjede Cifferdepesche, og igaar Aftes lod han min Depesche kopiere af en Dreng paa 13—14 Aar, som var saa søvnic, at han først blev færdig med det meget sent imorges. Vil Eders Naade see, om min ikke er god nok, og have Medlidenhed med mig, saa at der raades Bod herpaa, thi, som jeg skrev i mit Forrige, det vil gavne H. M.'s Tjeneste, ja endog Gud Herrens. Han beskyttede Eders Naade« osv. Dermed følger en Afskrift af det omtalte Brev i Ciffre.

Af en ny Skrivelse fra Sekretæren af 7de Mai erfares det, at Rebolledo kort efter atter havde øvet en Voldsgjerning imod ham. Han havde ladet Sandoval skrive en Depesche til Kongen og Kladden til det Brev til Statsraadssekretæren, der som sædvanligt skulde ledsage Depeschen; men for ganske at betage ham Retten til at betragtes som Gesandtskabssekretær, lod han den anden Dreng, den danske, renskrive dette Brev, skjøndt Sandoval selv havde tilstrækkelig Tid dertil. »Hvorledes kan en Person af god Familie, der gjerne vil tjene H. M. med al mulig Iver,

¹⁾ Den findes i Ocios. I, S. 633.

leve i denne Udkant af Verden under saadanne Forhold« !
 udbryder han. Hvad der svarede ham, forlyder der Intet
 om, men sikkert er det, at han ikke holdt op med at ud-
 sprede Ondt om sin Herre i Regeringskredsene i Madrid,
 og det endda angaaende Ting, der ikke vedkom ham selv
 og hans Gage, hvilket sees af et Brev til La Torre, dateret
 10de Juli 1656.

»Da Hr. Greven igaar, Søndag den 9de, var kjørt ud
 og jeg med ham, mødte han paa Volden de hollandske
 Gesandter¹⁾, der kom gaaende, og han viste dem ingen
 anden Høflighed end at tage Hatten af, uden at lade Vog-
 nen holde, skjøndt han allerede havde de Efterretninger²⁾,
 hvorom han skriver til H. M. i Dag i Ciffre, som jeg har
 udarbejdet og skrevet. Hvis der efter denne Hændelse
 skulde fremkomme nogen Klage, og da Hr. Greven ikke
 melder Noget om det, har jeg ment, at det vilde baade
 H. M.'s Tjeneste, om jeg underrettede Eders Naade derom,
 med Blikket paa, hvad Hr. Greven siger i Slutningen af
 sin Depesche om, hvilken Duelighed den Person burde
 besidde, der havde at føre saa vigtige Underhandlinger.
 Hvad det angaaer, som Hr. Greven paastaar, at Gesand-
 terne burde besøge ham først, saa skulde der nok her
 findes Folk, som vilde tale rent ud, naar blot Hr. Greven
 lod sig raade. Dette har jeg denne Gang at underrette
 Eders Naade om formedelst min Iver i H. M.'s Tjeneste«.

Imidlertid begyndte Rebolledo at ane, at han havde
 en Uven i sin Gesandtskabssekretær, og at Denne udspio-
 nerede hans Optræden; thi en Yttring i en kongelig Svar-

¹⁾ Det er det Gesandtskab, som med Konrad van Beuningen i Spidsen
 var ankommet til Kjøbenhavn i Februar 1656. Rebolledo, der
 holdt stærkt paa sin Værdighed som den spanske Konges Amba-
 sadør, var stødt over, at de endnu ikke havde aflagt ham noget
 Besøg.

²⁾ Hermed hentyder Sandoval til det hollandske Tilbud om Alliance
 mod Sverig.

skrivelse af 5te Juni¹⁾, hvor det paalagdes ham »ikke at støde Nogen«, gav ham, som Sandoval siger, Noget at tænke paa: det faldt ham strax ind, at en af hans Husstand maatte have forsøgt at stille ham i et ugunstigt Lys saavel i Kjøbenhavn som i Madrid, og han mistænkte da strax Don Antonio. Og da han skulde til at expedere et nyt Brev til Kongen den 25de Juli, sendte han Sandoval ud af Huset under det Paaskud, at der ikke var Noget at skrive, men benyttede de to Drengene til at besørge Arbeidet, hvad Skriften i den bevarede Original ganske rigtig viser. Sandoval skrev strax til La Torre og beklagede sig over, at Rebolledo saaledes stadig vilde tage ham Brødet af Munden, og han ledsagede dette Brev (dateret 26de Juli) med en Attest af Pater van Aelst, hans gode Ven, som havde taget hans Parti. Jesuiterpateren udstødte den allerede den 23de Juni, — han skulde nemlig dengang ud paa en Reise til Flandern, som der dog ikke blev Noget af; Sandoval, siger han, er en ærlig Caballero, har tjent Greven fra 1653 som Sekretær og kun faaet en Løn af 80 Daler, uagtet han har skrevet Alt for ham. Rebolledo havde sagt til van Aelst, at han ikke vilde give ham Mere; var han ikke tilfreds med det, kunde han godt gaae sin Vei; men Præsten havde raadet ham til at blive i Stillingen, indtil de igjen vare i Spanien, og da gjøre sin Ret gjældende. Efter at denne Attest var modtaget i Madrid, fremlagdes baade den og Sandovals Brev af 10de Juli tilligemed Rebolledo's sidste Breve i Statsraadets Møde den 26de September. Til Rebolledo (hedder det i Statsraadsbetænkningen) skal der skrives, at »han bør underholde en meget venskabelig og høflig Forbindelse med den Minister eller de Ministre, som Holland har i den danske Hovedstad, thi H. M. ønsker, at alle hans Ministre skulle gjøre saaledes og ikke give Anledning til Klager«.

¹⁾ Sandoval synes altsaa allerede før Brevet af 10de Juli at have berettet om sin Herres upolitiske Stolthed.

Det sees altsaa, at Sandovals Bagtalelse ikke faldt ganske magtesløs til Jorden. Hvad ham selv angaaer, saa befales det La Torre at tilskrive ham, at han strax skal reise fra Kjøbenhavn, thi Raadet anseer denne Demonstration for passende og berettiget i Betragtning af, hvad han skriver.

Der var imidlertid skeet en Begivenhed i Kjøbenhavn, som for en Del forandrede Sandovals Situation ligeoverfor Rebolledo og kaster et nyt Lys over hele Forholdet. En Dag i Sommeren 1656 kom Sandoval i Klammeri med en Anden af Gesandtens Husfolk, en Basker ved Navn Diego de Ugarte, af heftig og voldsom Karakter, som allerede Aaret før havde gjort Skandale paa offentlig Gade i Kjøbenhavn ved at vise uhøflig Adfærd mod Magister Hans Brochmand, Præst ved Nikolai Kirke¹⁾. Diego trak sin Kaarde og saarede sin Modstander temmelig haardt. Saaledes fortæller Rebolledo Sagen, men hans Sekretær fremstiller den anderledes: Baskeren havde overfaldet ham forrædersk, og hans Herre havde spillet under Dække med ham. Dette havde han berettet Filip den 4de i et Brev, som tydelig nok forudsættes af følgende, dat. 19de Novbr.

»Da jeg igaar, saaledes som jeg pleiede før Ulykken hændte mig, atter indfandt mig hos en her ved Hoffet anseet Mand, yttrede han til mig, at der sagdes, at Hans danske Majestæt var bleven i høi Grad opbragt over den slette Handling, som Grev Rebolledo's Kammertjener havde begaaet imod mig, og at dersom Greven havde straffet ham, dengang Statssekretæren sendte Bud efter ham, efter at han havde opført sig respektstridig mod Præsten, vilde han ikke være kommen til at begaae denne og mange

¹⁾ Ogsaa om denne Sag har H. F. Rørdam fremført adskillige nye Oplysninger ved at optrykke, i den anførte Afhandling i «Danske Magazin» (S. 33—40), en Række Breve fra Kong Frederik den 3die, Gersdorf og Chr. Sehested. Slg. Hofman, Danske Adelsmænd, I, 55, Pontoppidan, Ann. Eccl. Dan., IV, 456, O. Nielsen, Kjøbenhavns Diplomatarium, V. 382.

andre frække Gjæringer. Han tilkjendegav mig ogsaa, at man ikke syntes rigtig om, at Greven havde ladet præge Medailler med Sophie Amalias Insignier og givet dem til nogle Personer som en af ham opfunden Orden; og han spurgte mig, om E. M. underholdt Greven, thi det var bekjendt for Alle og Enhver, hvordan han gik omkring bestandig og sagde til dette Lands Ministre, at man Intet sendte ham, at det var ligesom om han ikke var E. M.'s Minister; dersom han virkelig blev holdt med Penge, saa var det ikke rigtigt saaledes bestandig at sætte Plet paa sin Konges Ære ved at klage. Hertil svarede jeg, at E. M. havde i mindre end to Aar befalet at sende ham 14000 Daler i rede Penge og 6000 at hæve i Lille, og i de foregaaende Aar 22000, og 2000 i Reisepenge, og at han, fraregnet dem i Lille, havde 2000 tilovers og havde indløst alt sit pantsatte Sølvtoi og sine Juveler; jeg kunde ikke begribe, i hvilken Hensigt han sagde Sligt: maaskee mente han, at han ikke gjorde noget Galt deri.

»Siden jeg meddelte E. M. det Forræderi, som Grevens Kammertjener, Diego de Ugarte, begik imod mig, har jeg ogsaa berettet E. M., at han spadserede om her i Byen i sex Dage efter at have begaaet Forbrydelsen, uden at man havde truffet de fornødne Anstalter til at paagribe ham, og Aftenen før han reiste bort, sad to af Tjenerne og svirede med ham. Senere er der kommet mange flere Kjendsgjæringer frem. Den ene af de to Tjenere bar hans Kuffert hen hos Gabriel Blanhon¹⁾, Kongens Tapetserer, hos hvem Forbryderen efter Grevens Befaling mødtes med en Italiener, som han bespiste, saalænge han var her; denne skulde overtale ham til at reise med til Danzig, eftersom han var Fare underkastet, ifald han opsatte sin Bortreise. Og da Pater Willem van Aelst

¹⁾ Navnet er øiensynlig forskrevet (Blanchon?) Der findes ingen Tapetserer af dette ell. lignende Navn omtalt i J. G. Burman Beckers •Forsøg til en Beskrivelse af og Efterretninger om vævede Tapeter etc. i Danmark•, 2den Udg., Kbh. 1878.

af Jesu Selskab (som i over tre Aar har forvaltet Sakramenterne og prædiket til stor Opbyggelse i det herværende Kapel) spurgte ham ¹⁾ og hans Kone, hvordan det var gaaet til, at de modtog en saadan Mand i deres Hus, en der havde begaaet saa forfærdelig en Forbrydelse i E. M.'s Ministers Bolig, svarede de, at det ikke skete imod Grevens Villie, og at han havde anordnet det saaledes; og da Pater Willem og Pater Sigismund Luys (ligeledes af Jesu Samfund), — som nu er her og som Pater Willem havde sendt til Antwerpen, hvor han er Klostergeistlig, for at ansøge for ham om Lov til at vende hjem —, saa disse og andre Indicier, sagde de til mig, at mit Liv var i stor Fare, og det vilde være at friste Gud, hvis jeg ikke reiste bort fra dette Land. Jeg svarede ham, at det indsaae jeg, men naar jeg ikke kunde gjøre dette under almindelige Forhold, vilde jeg ikke gjøre det af Frygt for Døden; jeg vilde være paa min Post og underrette E. M. saavel om dette som om hvad der ellers kunde fortjene at tages i Betænkning. Uagtet jeg nu er rask, har han frataget mig Sekretærforretningerne; kun naar der behøves Ciffre, skriver jeg Depescherne, thi de to Dreng, han lader skrive for sig, kunne det ikke, og han har befalet mig at lære den ene af dem Marquien af La Fuente's ²⁾ Cifferskrift, — denne Dreng hedder David Leyel, er fuld af slette Tilbøieligheder og vankelmødig, thi skjøndt han havde omvendt sig til den katholske Troesbekjendelse, faldt han tilbage eengang. Dersom Greven opfordrer mig mere dertil, vil jeg med min sædvanlige Beskedenhed svare ham hvad der kan tjene E. M. bedst, og jeg beder med skyldigst Underdanighed E. M. allernaadigst at lade Sagen undersøge juridisk, offentlig eller hemmelig, som E. M. synes er bedst, for at der ikke for Fremtiden skal skee andre, større Uordener, som vække megen For-

¹⁾ Tapetsereren.

²⁾ Spansk Gesandt i Wien.

argelse og gjøre stor Skade her iblandt Fremmede af anden Religion.

Et ret eiendommeligt Quiproquo, der staaer i Forbindelse med denne Attentathistorie, erfares af en Relation, skreven med Sandovals Haand, som ledsager et Brev fra Rebolledo til Gerónimo de la Torre (28de November). En Danzigermunk var kommen til Kjøbenhavn og havde offentlig antaget Protestantismen med stor Prunk; Kongen og hele Adelen vare tilstede. Da faaer Rebolledo Brev fra hans forrige Prior, hvori det fortælles, at Munken var reist bort dernede fra med 6000 Daler af Klosterets Penge; han meddelte de danske Ministre det, og kort Tid efter indtraf to Munke fra Danzig med Beviser mod den nye Lutheraner, deriblandt Breve fra ham selv. En kjøbenhavnsk Præst — saaledes beretter idetmindste den spanske Gesandt — paastod imidlertid, at han havde forfattet Brevene for at narre Katholikerne. Sagen indledes nu til Behandling ved den kjøbenhavnske Ret, og Kantsler Sehested henviser Munkene til Byfogden, men glemmer at sende denne de fornødne Dokumenter og tager paa Landet. Umiddelbart derefter gaae Munkene op til Byfogden sammen med Sandoval, i den Hensigt at faae en Stævning mod den nysnævnte Præst; da Byfogden seer Sandoval, troer han, at Talen er om det attenterede Mord paa Spanien og at det er Drabsmanden, der skal paagribes, — hvilket Rigshofmester Gersdorf havde bedet ham tage sig ivrig af —, han afbryder derfor deres Tale og siger, om de blot vilde have den Godhed at opgive Vedkommendes Navn og hvor man kunde finde ham, saa skulde nok de fornødne Skridt blive foretagne. De give ham Præstens Navn og Bopæl opskrevet paa en Seddel og gaae; Byfogden studser Noget ved at læse Navnet, men sender dog Kl. 12 om Aftenen nogle Retsbetjente hen til Præstens Hus, hvor de arrestere den hellig forbausede Mand og føre ham i Fængsel. Næste Morgen blev det bekjendt i Byen og kom for Kongens Øren; han udspurgte forbitret

Byfogden og antog efter hans Forklaring, at det Hele var en List, spunden af Papisterne mod Præsten, som naturligviis strax løslodes.

Nu gaaer der nogen Tid, uden at man hører noget Videre om Don Antonio; først i et Brev fra Rebolledo af 20de Juni 1657 til Marquien af La Fuente træffe vi hans Navn igjen. Det er en temmelig lang Skrivelse, der slutter saaledes: »Dette Brev er blevet til i Smaastykker, for at En, der skulde afskrive det i Ciffre, men aldrig har gjort det før, kunde faae Stunder dertil; thi efterat D. Antonio de Sandoval, som pleiede at gjøre det, havde spist ved mit Bord den 28de Mai, da den polske Plenipotentiær¹⁾ var til Middag hos mig, forsvandt han om Eftermiddagen uden at tage Noget med sig fra sit Værelse, og man har ikke senere faaet Noget at vide om ham, hverken om han er levende eller han er død. Dette vækker stor Forundring og er mig meget ubehageligt«. — Endnu den 29de April 1657 havde han sendt det spanske Statsraad et Brev tilligemed nogle Papirer som Bilag; de dreiede sig om et Projekt af den matematiske Professor Villum Lange, som havde fortalt Sandoval, at han kjendte en Maade at bevare Skibe fra at brænde, synke og entres. Lange havde meddelt den danske Konge den, og denne havde anmodet ham om ikke at røbe den til nogen Anden, da det var en saa vigtig Sag; men da han var saare vel-sindet mod Kongen af Spanien, — heri var vel Sandoval Aarsag —, og ønskede at tjene i Flandern eller et lignende Sted, bad han Kong Filip at lade hans Opfindelse prøve og lønne ham efter Fortjeneste. Raadet beslutter at lade Papirerne eftersee af to af dets Medlemmer, som ikke vare tilstede ved Mødet; senere forlyder ikke Mere derom.

Sandoval var imidlertid ikke død, som hans gamle

¹⁾ Gesandten Morstyn (Morstein) var kommen til Kjøbenhavn i For-aaret 1657.

Herre var ikke utilbøielig til at antage, men over et halvt Aar varede det, før han dukkede op igjen til Rebolledo's store Overraskelse. I et Brev til La Torre fra Gesandten, dateret 2den Januar 1658, hedder det:

»Jeg seer mig nødsaget til at berette Eders Naade en Begivenhed, der er til temmelig stor Ærgrelse for mig og til ikke liden Skam for hele Nationen. Don Antonio de Sandoval, født i Granada, — om Maurer eller Christen, veed jeg ei, thi han bærer sig snarere ad som det Første end som det Sidste —, kom hertil fra Nederlandene i en meget ynkelig Tilstand med nogle Anbefalingsbreve, og uden at forhøre mig om, hvem han var, tog jeg ham til mig af Naade og Barmhjertighed og gav ham en bedre Plads end Andre, og et Par Aar efter overdrog jeg ham at skrive Cifferdepescher. I en Tvist, han havde med en anden Tjener, blev han haardt saaret, og Gjerningsmanden løb sin Vei. Efter at vi i nogle Maaneder havde pleiet ham meget godt og omhyggelig, begyndte hans Opførsel at stemme meget lidt med, hvad vi tidligere havde troet om ham: han omgikkes mere end sømmeligt var med nogle af Ministrene og de fremmede Gesandter, og man forsikkrer mig endda, at han skrev til E. N. — enten man nu vil kalde det imod mig eller til Gunst for mig, thi det var for at jeg kunde blive hjemkaldt, idet han tænkte at faae min Stilling. Da han hørte et Rygte om, at Don Antonio Pimentel ¹⁾ kom hertil, forsvandt han Pindse-dag om Eftermiddagen, og trods ivrige Bestræbelser have vi Intet kunnet erfare om ham, førend Hr. Ulrik Christian, Kongens uægte Broder, kom til mig for faa Dage siden og sagde, at han vidste, hvor han var, og hvis jeg vilde give ham hans Afsked, vilde han tage imod den. Jeg gav ham den, thi skjøndt han skrev med Cifferskriften, havde jeg aldrig ladet ham faae den, og nu er det kommet for

¹⁾ Den bekjendte Gesandt i Stockholm, som havde saa megen Del i Dronning Christina's Overgang til Katholicismen.

en Dag, at han siden den Tid har holdt sig skjult hos en herværende Professor, og at han har offentlig erklæret at være Lutheraner. Herover ere Alle her meget glade og vore Geistlige meget skamfulde, og jeg har faaet den Plage til alle de andre, jeg maa døie.»

Maaskee just dette Brev giver Nøglen til hele Sandovals Personlighed og Adfærd: han synes at have været en holdningsløs Karakter, der i sine Breve bevæger sig med en vis Velbehag i Bagtalelsens urene Atmosfære; han har øiensynlig været misundelig paa sin Herre og attraaet hans Titel og Hverv. Han har væsentlig Andet at fortælle om Flugten fra Rebolledo's Hus end denne selv. Vor fornemste Kilde er her et længere Brev¹⁾ fra »Don Antonio de Sandoval, spansk Ridder« til Kong Filip den 4de af Spanien, trykt i Kjøbenhavn 1661 og optrykt hos Pontoppidan²⁾, og efter dette har atter en katholsk Præst spillet en Hovedrolle ved denne Begivenhed. Da Sandoval nemlig efter Helbredelsen af sit Saar, — som »en Bandit havde bibragt ham efter Andres Indskydelse, maaskee fordi han tjente sin Konge og Hans danske Majestæt for godt« —, troede, at »Forfølgelsens Storme vare forbi og at han var seilet ind i Rolighedens Havn, overfaldt et nyt Uveir ham, endnu voldsommere end det forrige«, foranlediget af en nederlandsk Jesuit, Pater Henrik van der Linden, der kom til Rebolledo's Hus som pavelig Pønitentiarius (altsaa med geistlig straffende Myndighed) istedenfor Sandovals intime Ven, Pater van Aelst. Denne van der Linden døde senere i Kjøbenhavn og begravedes der; et Epigram af Rebolledo fortæller, at den lutherske Præst, i hvis Sogn han var bleven begravet, dadledes af andre Præster derfor, men svarede: »Jeg vilde gjerne begrave ikke alene den

¹⁾ Det er oversat paa Dansk med Titlen »Et Sendebreff til Kongen udi Spanien oc Indien Philippum den Fierde af det Naffn: Skreffven oc offversendt aff Don Antonio de Sandoval: oc paa Danske aff en hans gode Venner offversat«, kbh. 1661, 4to.

²⁾ Ann. Eccl. Dan. IV, 1, S. 447—56.

Katholik, men dem allesammen«. I Begyndelsen havde den nyankomne Jesuit vist sig venlig mod Gesandtskabssekretæren, havde hørt paa hans Klager og yttret Medlidenhed dermed, men skiftede saa pludselig Sind (Sandoval veed ikke af hvilken Grund) og tænkte nu blot paa at styrte ham i Fordærv. Han kunde ikke finde Noget at udsætte paa Sandovals Liv og Sæder, — dette siger idetmindste Sandoval selv —, og fandt da paa at beskyldes ham for at hælde til den lutherske Lære, skjøndt S. endnu ikke dengang var Lutheraner, — det sværger han Kongen af Spanien ved den allerhøieste Gud. Der var formelig en S sammensværgelse igjære imod ham, og man havde til Hensigt at fængsle ham, da det »ved Guds mærkelige Naade« lykkedes ham at faae Nys herom den 27de Mai 1657, paa hvilken Dag Greven havde en fornem katholsk Herre til Gjæst; — vi erfarede jo ovenfor af et Brev fra Rebolledo, at det var den polske Afsending. Van der Linden havde den Dag været meget overmodig mod Sandoval, havde kaldt ham en Apostat og truet ham med Pinebænken. Da Selskabet gik ind i Spisesalen, opsnappede Sekretæren disse italienske Ord af Polakken til van der Linden: »Questo si ha da fare per termine della giustizia«; han anede strax, at Talen var om ham, og hans Mistanke bestyrkedes yderligere, da han ved Bordet hørte Jesuiten benævne sig selv »Paven i Kjøbenhavn« og Greven hans Raadgiver, og den polske Gesandt anerkjende ham som høieste geistlige Autoritet paa Stedet. Han holdt det da for raadeligst at forlade Gesandtskabsboligen øieblikkelig og begav sig hen til Peder Spormand, Professor i Historie ved Kjøbenhavns Universitet¹⁾. Ligesom denne altid havde taget venlig imod Sandovals Besøg, ynkedes han nu over hans ulykkelige Stilling, gav ham et Kammer i sit Hus og holdt ham saa godt skjult der i to

¹⁾ Slg. 3die Bd. af N. M. Petersens Bidr. t. d. danske Lit. Hist., S. 29, 182, 200, 319.

Aar og tre Maaneder, at kun Professorens Søn vidste Noget derom, endskjøndt der pleiede at komme mange Folk der i Huset.

Som det sees, stemmer denne Skildring ikke rigtig med den, Rebolledo's Brev indeholdt, idet han ifølge dette røbede sit Opholdssted langt tidligere; maaskee kan det dog forstaaes saaledes, at kun Gesandten og enkelte Andre fik det at vide, og hvad Tidspunktet for hans offentlige Overgang til den lutherske Lære angaaer, kan det bestemmes med Sikkerhed som indtruffet halvandet Aar senere end Rebolledo's Skrivelse, der er dateret 2den Jan. 1658. — Den Tid, Sandoval tilbragte hos Spormand — fortæller han selv videre —, anvendte han væsentlig til i Ensomhed at granske i den hellige Skrift og den theologiske Litteratur for at faae Klarhed over, hvilken Tro der var Jesu Christi sande Lære. Hans Vært bestyrkede ham i dette Forsæt, samtalede med ham og laante ham Bøger, »in quibus non parum mihi lucis attulerunt, meque veritatis studiosissimum probe edocuerunt valideque confirmarunt sequentes: Lucæ Osiandri Enchiridion Controversiarum, Culmanni Disputatio pia inter Evangelicum et Pontificium, Tractatus Benedicti Morgenstern de Ecclesia Jesu Christi vera et catholica, Randolphi Franci Collatio symboli catholici et Lutherani«. Desuden mindedes han mange Samtaler med fornemme og lærde Mænd paa hans Reiser i de katholske Lande, hvilke Autoriteter havde tilkjendegivet ham megen Sympathi for den lutherske Lære, ja endog hældede hemmelig til den. Bl. A. fortæller han Noget, som Grev Rebolledo engang havde hørt af Danmarks Rigsdrost Joachim Gersdorf, »den fornemste Mand i Landet efter Kongen«: at en lærd Jesuit havde sagt, at Lutheranerne sikkerlig bleve salige, men samme Mand vilde ikke yttre denne Anskuelse offentlig. Efter mange indvortes Kampe og daglige Bønner, siger Sandoval, henvendte han sig til Præsten Søren Lauridsen ved Frue Kirke og fik ham til at føre ham til Biskop Hans Svane, for at

denne kunde prøve hans Tro; det skete, og Frederik den 3die, »hans nuværende allernaadigste Herre« gav sit Minde til, at han optoges i det lutherske Troessamfund. Det er aldeles utvivlsomt Sandoval, der sigtes til i et Brev fra Frederik den 3die til Biskop Svane af 6te Juni 1659¹⁾, hvori det befales Biskoppen at optage den forrige spanske Residents²⁾ Tjener i Kirkens Samfund, da denne er »tilsinds sig til dend Ausburgiske Confession at begifve«. — Sandoval begyndte sit Brev til Filip den 4de med Henvisning til de tidligere Beretninger om sine Fataliteter; til Slutning er han naiv nok til at opfordre sine forrige Troesfæller i Spanien, og specielt Kongen selv, til at følge hans Exempel. »Dersom Hans Majestæt vil forbyde Helgendyrkelsen i sine Riger og Lande samt Hostiens Tilbedelse og anden gruelig Overtro, vil han faae en ligesaa salig Død som sin berømmelige Stamfader, Keiser Karl den 5te«; men forinden ønskes ham al mulig jordisk Lykke. Sandoval indskrænkede sig imidlertid ikke til at prædike Lutherdommen for den spanske Konge, Papismens mægtige Støtte: han var, som Pontoppidan siger, saa »treuherzig«, at han forsøgte at omvende Paven selv. Samme Aar som han i Kjøbenhavn udgav Brevet til Filip den 4de, udkom der sammesteds i Trykken et »Epistola Don Antonii de Sandoval equitis Hispani ad Alexandrum Septimum, Pontificem Romanum, scripta die 10 Martii, anno 1661, Hafniæ« (34 Kvartsider)³⁾. Baade dette og Brevet til Kongen af Spanien ere oversatte paa Tydsk⁴⁾. Det begynder meget stolt: »Efter Gud Herrens Villie, af Medlidenhed med dig og ledet af Christenpligt, sender jeg dig dette Brev, Pave Alexander«. Derpaa følger et Forsvar for Lutherdommen i dens Hovedpunkter, støttende sig paa

1) Sjællandske Tegnelser i Geheimarkivet.

2) Rebolledo forlod Kjøbenhavn i Mai 1659.

3) Findes i det kgl. Bibliothek ligesom Sandovals øvrige Skrifter.

4) Jöcher, Allgemeines Gelehrten-Lexikon.

Bibelsteder, Yttringer af Kirkefædrene og kirkehistoriske Kjendsgjerninger. Han mener, at mange Katholiker ere hemmelig paavirkede af den protestantiske Religion; thi bl. A. havde Pater van der Linden sagt engang til ham: »Paven selv og næsten hele den romerske Kirke, ja hele Tydskland og Frankrig og Kardinal Mazarin have villet antage den augsburgske Troesbekjendelse; men vi Jesuiter satte os derimod tillige med nogle faa Andre, og vi seirede«. Til Paven har han den Opfordring, at han bør nedlægge sin Tiara og lade Kirken bestyres ved et Raad af Biskopper: »og dersom du, Pave Alexander, vil opgive din pavelige Værdighed og henleve Resten af dit Liv under Navn af Roms Biskop og med Værdighed som saadan, vil du ikke blot gjøre en Heltegjerning, men en, der er Gud velbehagelig. — Gud give dig dette Sind, og da du jo har stort Ry for Lærdom, saa gransk selv Skriften, og du vil finde. — Læg dig dette vel paa Hjerte, og ifald den romerske Kurie haardnakket modsætter sig din Daad, saa gaa selv ud af Babylon, det er Rom, og lad det blive et Bytte for Konger og Fyrster, saa at de kunne ødelægge det og Spaadommen i Aabenbaringen blive opfyldt«. Disse Offentliggjørelser ærgrede selvfølgelig Sandovals gamle Herre og hans geistlige Husfæller i høi Grad, og den 12te April 1661 meldte Rebolledo det spanske Statsraad sin forrige Sekretærs Kjætterier, at han nu havde skrevet tvende Epistler med Hjælp af den, der havde foraarsaget hans Overgang til en anden Religion, og at de vare blevne trykte og udgivne i Kjøbenhavn. Han anmodede Inkvisitionen i Granada, hvor Sandoval havde hjemme, om at bekjendtgjøre hans Navn og hans Frafald, til Skam for ham selv og til Advarsel for Andre. Statsraadet besluttede¹⁾, at der skulde sendes Underretning til Generalinkvisitoren, for at Sligt kunde skee, og sandsynligvis blev dette ogsaa Tilfældet. Men Sandoval sad nu i Sikkerhed

¹⁾ Consulta af 9de Juni 1661.

i den danske Hovedstad og brød sig ikke om den frygtelige spanske Inkquisition og dens fjerne Lyn. Saalænge Rebolledo var i Kjøbenhavn, kunde han endnu ansee sig for at være i Fare, men nu tog den danske Konge sig baade af hans personlige Sikkerhed og af hans Udkomme. Allerede den 16de Marts 1661 udbetaltes der ham som Forøring fra Kongen 100 Rdl.¹⁾ Endnu efter Peder Spormands Død 1660 boede Sandoval i hans Hus, men Aaret efter maatte han derfra, hvilket erfares af følgende Brev²⁾ (paa Spansk) til Kongen, dateret Kbh. 28de August 1661:

»Herre! Jeg har indgivet fire Ansøgninger til Eders Majestæt gjennem Statssekretæren Erik Krag, i hvilke jeg gjorde E. M. Regnskab for den Elendighed og Trang, hvori jeg befinder mig; og dertil meddelte jeg E. M., hvorledes Doktor Hans Vandal³⁾ efter E. M.'s Brev tog Peder Spormands Hus i Besiddelse, og hvorledes jeg befinder mig i det Kammer, hvori jeg holdt mig skjult i to Aar og tre Maaneder, indtil jeg gav mig hemmelig tilkjende, og E. M. befalede Erkebiskop Hans Svaning at optage mig offentlig i Kirken som en Caballero. Jeg ansøgte E. M. om allernaadigst at erklære skriftlig, at jeg bør være fri for alle mine Fjender Katholikerne og for al Bagvaskelse, før jeg forlod min nuværende Bopæl, thi at gjøre Andet vilde være at friste Gud, efterdi Peder Spormand sagde mig før sin Død, at jeg var i Livsfare og han med, fordi han modtog mig i sit Hus og skjulte mig i dette Kammer. Igaar den 27de August sendte Rector Magnificus Peder Scavenius Bud efter mig og sagde til mig, at Doktor Hans Vandal absolut vilde, at jeg skulde forlade det omtalte Hus, hvortil jeg svarede, at jeg havde gjort min Ret gjældende

¹⁾ Rigens Regnskaber, Hofetatens Udgift 1ste Nov. 1660 — ult. Dec. 1661 (i Rentekammerarkivet).

²⁾ Sjællandske Indlæg i Geheimearkivet.

³⁾ Juan Wandelino.

hos E. M., og at jeg oppebiede E. M.'s skriftlige Svar; og jeg bønfaller E. M. paany med skyldigst Underdanighed, at E. M. vil tillade mig at nyde min Rettighed eller blive i nævnte Kammer, som Hans Vandal ikke vil overlade mig, endskjøndt han tager imod Andre, naar de betale ham, hvilket jeg ogsaa vil gjøre. Jeg haaber af E. M.'s Høisind og kristelige Sindelag, at E. M., for mine Lidelsers Skyld og for min Troskab i E. M.'s Tjeneste, ikke vil afslaa min Bøn, hvorover jeg vil være i høi Grad taknemlig, idet jeg beder Gud Herren at skjænke E. M. alt muligt Held. E. M.'s underdanigste Undersaat Don Antonio de Sandoval*.

En ny Bopæl var man snart betænkt paa at skaffe Spanien, thi to Dage efter skriver Frederik den 3die til Rektor og Professores ¹⁾, at det er hans Villie, at »Antonius de Sandovall maa nyde frj Kost i Communitetet, saa well som it Kammers paa Regentzen, indtill wj herom anderledis tillsigendis worder«; og den 30te Oktober samme Aar udstæder Kongen ydermere følgende Brev ²⁾:

»Wii Frederich dend Tredie etc. Giøre hermed Witterligt, At Wij aff Kongl. Gunst och Naade Naad. haffuer forundt och beuilget, Saa och hermed forunder och beuilger Osz Elschl. Don Antonio de Sandavol till Aarlig Pension 200 Rdlr. somb hannem aff worris Schatt Cammer Aarlig till Rette Tijder schall erleggis och betallis, och begynde at Angaa fra forleden Paasche udj Nervehrende Aar och saaledis Aarligen At continuere Indtill wij anderledis deromb tillsigendis worder: Bydendis och befahlendis woress Rentemestere, de som Nu er eller herefter kommandis worder, At de dennem udj Richtige Betalling aff bem^{te} 200 Rdlr. Aarligen, somb forschr: staar, tilbørligen retter, ladendis det ingenlunde*.

¹⁾ Sjællandske Tegnelser i Geheimark.; slg. C. F. Reinhardt i Hist. Tidsskr., 3die R., 3die Bd.

²⁾ Rentekammerets Expeditionsprotokol fra 19de September 1661 til 31te Marts 1662 (i Rentekammerarkivet).

Denne Pension kunne vi følge Aar for Aar i de i københavnske Arkiver opbevarede Dokumenter, lige til 1669. I »Copie Boeg ofer vdgifne Afregninger til Hofbetiendtene siden Nyaarsdag 1665«¹⁾ har Lorents Tuxen optegnet hele Sandovals Regnskab med Skatkammeret fra Paaskedag den 14de April 1661 indtil den 14de Juni 1669, og omend Spanien i den Tid ikke havde faaet sin Pension regelmæssig udbetalt, havde han dog til det angivne Tidspunkt modtaget i Alt 1698 Rdr. 4 Mk., som Tuxen siger er 65 Rdr. 2 Mk. formeget. I Summen er medregnet Værdien af 10 Ris Papir, en Kakkellovn og 35 Favne Brænde. Desuden var han bleven fritaget for »Prindsessestyr«, 3: 160 Rdr.²⁾, og Tuxen tilføier, at han siden Afregningen (dat. 7de Juli 1669) har modtaget en Assignation paa 50 Rdr. — Naar Betalingen lod vente paa sig i nogen Tid, undlod Sandoval ikke at kræve hos Kongen, hvad der tilkom ham. Saaledes den 26de November 1667³⁾, da han beder Frederik den 3die sende en med kongelig Underskrift forsynet Befaling til Skatmesteren Henrich Müller, at han skal udbetale ham det Aars Pension; det havde hjulpet ifjor, og Sandoval, der forgjæves har præsenteret et Par Ansøgninger, er netop for Øieblikket i stor Trang, da han har haft Haandværkere i sin Leilighed. Ifølge Sjæll. Tegn. for 1667 fik Henrich Müller allerede det begjærede Brev den 28de November.

1) Geheimearkivet. — Slg. Rentekammerets Udgifter 1664—69 i Rentekammerark. Sandoval er stadig optagen i Hofetatens Udgiftsbog, 1662—63 under Rubrikken »Atschillige Hofftienere«. Saavel i disse Bøger som i de Sjællandske Tegnelser findes hans Navn stavet paa mange forskellige Maader, snart Sandoval eller Sandoual, snart atter Sandual, Sondavel, Sandeval, Sandaual, Sandavol, Sondovall, Sandowal, Sandovall. Registeret i Rentek. Udg. 1667—68 har hans Navn under Bogstavet D: Don Antonio de S. Et Par Gange benævnes han »Spanioll ell. »Spanior«; nogen anden Titel findes ikke.

2) Sjællandske Tegnelser 1669 i Geheimeark.

3) Sjællandske Indlæg i Geheimeark.

Christian den 5te bekræftede den Sandoval tilstaaede Pension¹⁾; men det synes forøvrigt, at man i de Aar glemte ham i Skatkammeret. Den 28de Sept. 1671 ansøger han atter Kongen om Betaling²⁾, thi hans Kreditorer plage ham uophørlig, og han har ikke i 17 Maaneder faaet en Skilling; tillige beder han om at maatte være fri for »Prindsessestyr« til Prindsessen af Heidelberg, paa samme Maade som den høisalige Konge fritog ham for denne Afgift til Prindsesserne af Sachsen og Holsten. Kongen skriver saa til Kammerkollegiet under 2den Novbr. s. A.³⁾, at det skal udbetales Sandoval »hvis hannem resterer af hans aarlig pension och det uden nogen Prindtzeszindestyrs erleggelse«. Af Skatkammerets Udgift 1672—75⁴⁾ erfares, at han den 26de August 1672 fik 100 Rdr., den 6te Aug. 1673 50 Rdr., den 16de Febr. 1674 atter 100 Rdr., den 30te Juni 45 Rdr. 3 Ort 8 Sk., endelig den 19de Nov. s. A. 100 Rdr. Der findes fra denne Tid atter et Par saare bedrøvelige Ansøgninger fra ham⁵⁾. Den ene er dateret 19de Marts 1673: Sandoval har i fulde tre Aar kun faaet 200 Rdr., og han har nu hverken Kredit eller noget som helst Andet at leve af. Den anden bærer Datum'et 14de Jan. 1674. »I over tre Aar,« hedder det deri, »siden E. M. tiltraadte Regeringen, har jeg i Kammeret kun faaet 188 Daler; derpaa befalede E. M. allernaadigst ifjor skriftlig, at der skulde udbetales mig hvad der skyldtes mig, men man gav mig kun 50 Rdr. Jeg anraaber E. M. med skyldigst Underdanighed, at E. M. allernaadigst befaler, at Betaling skeer, thi jeg har nu været syg i tre Maaneder og trænger til Pengene; og

1) Skrivelse til Kammerkollegiet, Kbh. 26de Mai 1670 (Sjæll. Tegn. i Geheimeark.).

2) Sjæll. Indlæg (alle hans Breve ere paa Spansk, saa at han vistnok ikke fik lært Landets Sprog).

3) Sjæll. Tegn. i Geheimeark.

4) I Rentekammerark.

5) Sjæll. Indl. Geheimeark.

saafremt E. M. vilde allernaadigst anvise mig min Pension i Toldkammeret eller andetsteds, hvor jeg vilde blive regelmæssig betalt, vilde jeg have Lindring i mine Lidelser. Jeg haaber af E. M.'s Naade, at E. M. vil trøste mig i alt Dette«. Ansøgningen fremkaldte en Skrivelse fra Kongen til Kammerkollegiet, dateret 30te Januar s. A. ¹⁾: Kollegiet skal eftersee og give sin Erklæring, »om hand sin betalling paa det af hannem begierte sted kand niude, mens saafremt det ey schee kand, hafuer j dend anordning at giøre, at hand bemelte sin betaling alligeuel rigtig bekommer«.

Foruden af de tidligere omtalte trykte Breve er Sandoval Forfatter af endnu tvende Smaaskrifter paa Latin.

Det ene, som ogsaa existerer i dansk Oversættelse ²⁾, er et Brev til Kong Frederik den 3die (14de Marts 1669). Epistelen gaaer ud paa at rense ham for Beskyldningen for at være af slet Herkomst, og paa at vise, at han har bedre og fornemmere Forfædre end de Fleste. Den ydre Anledning var et Skandskrift, som Jesuiterne, der havde været eller endnu vare i Kjøbenhavn, havde sammenskrevet imod denne deres farlige Fjende for at sværte ham hos de ansete Mænd, der havde skjænket ham deres Gunst og aabnet deres Huse for ham. Hvor kunde disse fremmede Jesuiter vide Noget derom? een var jo Polak, de andre dels Nederlændere, dels Tydskere, dels Franskmænd. Men deres nedrige Forehavende var dog lykkedes dem, saa at nu Ingen indbød ham eller omgikkes ham; kun Gud og sine Bøger havde han Omgang med. Da han dog endnu haabede at kunne stille de Storme, som omtumlede ham, vilde han aftvætte enhver Plet, der sattes paa hans Slægt,

¹⁾ Sjøll. Tegn. i Geheimeark.

²⁾ Dennes fulde Titel er: Et Sende-Breff til Friderich den Tredie, Danmarckis, Norgis, Wendis oc Gottlis Konning, Skrefvet oc ofverleferet aff Don Antonio de Sandoval & Peralta, en Spansk Ridder. Oc efter Begiering aff en udaff hans gode Venner (o: Niels Wallkilde) aff det Latinske Sprock paa Danske udsat. Kbh. 1669, 4to.

ved at fortælle, at det var en af de bedste i hele Spanien; hans Fader var Don Pedro de Sandoval af Granada, hans Moder Doña Maria de Peralta, og hans Bedstefader paa fædrene Side Don Francisco de Sandoval, Ridder af Santiago-Ordenen og i sin Tid Guvernør i tvende Byer. Men med Hensyn til Familiens Oprindelse fortæller han høist mærkelige Ting. Den stammede fra en græsk Ridder ved Navn Anglus, som grundlagde Staten Anglans i det Mailandske, paa den Tid, da Romulus lagde Grunden til Rom; fra Kongen af den nævnte Stad nedledede de mailandske Konger deres Herkomst, og fra dem igjen den store Grev Milan af Angleria, en høisindet Fyrste, der bragte Spanierne Hjælp mod Saracenerne og blev Herre over en stor Del af Kastilien; hans Efterkommere vare Grever af Kastilien og ægtede Døttre af Kongerne af Spanien og Navarra osv. Sandoval'erne ere i Slægt med næsten alle de store Ætter i Spanien¹⁾, med Hertugerne af Infantado, Osuna, Medina Sidonia o. Fl., med de portugisiske og engelske Konger, ja Don Antonio's Farmoder nedstammede fra Keiser Romanus af det øst- og vestromerske Rige. Dersom Hans Majestæt vil lade udforske alt Dette nøiere, bedes han at betroe dette Hverv til Statssekretæren Erik Krag og Cornelius Lerche, forhen dansk Gesandt i Spanien.

1671 udgiver Sandoval igjen en lille latinsk Pièce med en lang Titel²⁾ og et temmelig broget Indhold. Først en opstyltet Dedikation til Christian den 5te, saa en For-

1) Den adelige Familie Sandoval eiede bl. A. Hertugdømmet Lerma, men om vor S. virkelig hørte til den, er jo en anden Sag, og de Fabler, han forøvrigt beretter, ere jo i vor Tid fuldstændig latterlige.

2) Deo et Regi sacra de Religione Christiana orthodoxæ fidei declaratio: Quam ad ecclesiæ Evangelico-Lutheranæ & propriæ famæ vindicationem Synagogæ vero Romanæ & malignantium lingvarum confusionem, Erudito Orbi exhibendam, publici juris fecit Hauniae Danorum Anno R. O. 1671. Don Antonius de Sandoval & Peralta Eques Hispanus (4to).

tale »*lectoris amico et inimico*«. Derpaa følger et Digt i Disticha, helliget Sandoval af Christoffer Vallekilde, da Spanieren den 11te November 1669 holdt et offentligt Foredrag paa Universitetet over den augsburgske Troesbekjendelse; saa et lignende, dengang han havde til Hensigt at udgive et Skrift om sin Omvendelse; endvidere et Epigram af Underbibliothekaren ved Universitetsbibliotheket, Peder Nielsen Mehrn, i Anledning af, at Sandoval atter holdt en Tale »*de Jubilæo Mosaico et Pontificio*« paa Universitetet den 31te Okt. 1671, — det lyder saaledes:

*Ecce quirinali mersus calligine quondam
Jam luci assertus dogmata sana refert.
Nec secus ac vocis cum majestate Pericles
Percellit mentes, fulminat atque tonat.
Nil tua, Papa, timet, quæ vibras fulmina bruta,
Quæ vibrat Domini fulmina, Papa time!*

Til den poetiske Afdeling hører endnu en Elegi af Christoffer Vallekilde til Sandoval, foranlediget ved, at denne agtede at holde et nyt apologetisk Foredrag om Lutheranismen i Nov. 1671. Derefter følger Programmet til Foredraget 1669, hvortil alle Professores og Studenter indbydes samt Enhver, hvem den rene Lære er kjær; det er fulgt af Prof. Jens Bircherods Approbation; endvidere det til Foredraget 1671 (den 23de Nov. Kl. 9—10) med lignende anbefaling af Bircherod, endelig Program og Indbydelse til et nyt Foredrag til næste Aar mod den pavelege Antichrist og det romerske Babel ¹⁾. —

Hvad jeg endnu har at tilføie om Sandoval, er kun følgende Notits hos Pontoppidan ²⁾ om Afslutningen af hans urolige Levnet: »Um aber auf die gegenwärtige

¹⁾ Sandovals Skrifter have skaffet ham Plads i Worms Lexikon over lærde Mænd og i N. M. Petersens Bidr. t. d. d. L. Hist., 3die Bd., S. 59. 103.

²⁾ Ann. Eccl. Dan., IV, l. c.

Haupt-Person, nemlig den Ritter Antonium de Sandoval, wieder zu kommen, finde von dessen folgenden fatis zwar so viel, dasz er hier zu Lande und ein Glied unserer Kirchen beständig geblieben, aber ein solches, dessen wir uns nicht viel rühmen können, dann wegen der ihm anlebbenden Unarth solcher heimlichen Gräuel, die in Spanien mehr als hier bekannt, so auch aus andern Ursachen mehr, ward er auf seinem Alter, nemlig 1680, nach der Insel Bornholm relegiret und starb daselbst¹⁾ als ein Staats - Gefangener«.

T i l l æ g .

1. Sandoval til Frederik den 3die²⁾.

I Slutningen af November Maaned 1656 fik Grev Rebolledo et Brev fra Kongen af Spanien, hvori det befaledes ham at ansøge E. M. om at sende en Person til Wien; thi han havde allerede sendt Marquien af La Fuente Befaling til med denne Person og med Hans keiserlige Majestæt at forhandle om og slutte det Forbund, som Righshofmester Joachim Gersdorf havde foreslaaet paa E. M.'s Vegne; Greven skulde da yde fornøden Bistand i saa Henseende. Men da denne ikke fik samme Ordre som Marquien, blev han vred og tog sig ikke af Sagen, hvorfor jeg, af Iver for det fælles Bedste, besluttede efter otte Dages Forløb at gaae hen til Henrik Villumsen, hvem jeg bad meddele E. M., at jeg med Sikkerhed vidste, at Marquien af La Fuente havde Ordre af Kongen af Spanien til at forhandle om og slutte Forbund med den Mand, E. M. vilde sende til Wien. Tre

¹⁾ Worms Lex. ov. lærde M. har som hans Dødsaar 1679, Katalogen over Hjemstjernes Bogsamling giver endog Aarstallet 1678; ogsaa Nyerups og Krafts Litteraturlæxikon har dette sidste Aarstal.

²⁾ Geheimeark., Sjæll. Indl. (findes vedlagt et Brev fra Dr. Daniel Sandow). Dette og det følgende Aktstykke er jeg først bleven bekendt med efter at have sluttet min Afhandling.

Dage efter reiste Christoffer Sehested da derved; skjøndt saaledes min Meddelelse gjorde sin Virkning, blev Greven ved med sin Trods. Der gik saa igjen to Uger, indtil Rigshofmesteren aflagde ham Besøg for at erfare, hvad Nyt der var fra Wien; med næste Post gjorde jeg Kongen af Spanien Regnskab for alt Dette og tog de to Jesuiter i Grevens Hus til Vidner derpaa; thi de vare vidende om Tingen. Paa Grund af Bagtaalelse, som man havde sat igang imod mig angaaende Religionen, røbede den ene af dem, Hendrik van der Linden, imidlertid Greven Alt, hvad jeg havde skrevet til Kongen af Spanien; og i Betragtning heraf angrede Greven sin Trods og begyndte at udføre sit Hverv med Troskab, da han vidste, at dersom han ikke gjorde det, vilde jeg skrive det til Kongen. Denne Tjeneste gjorde jeg E. M. og satte derved mit Liv i Vove, hvilket jeg nu minder E. M. om, for at E. M. til Løn derfor skal hædre mig med at naturalisere mig i sit Land Danmark, thi det er min Agt at blive her alle mit Livs Dage, efterdi Gud Herren har behaget at skjænke mig Kundskab til sin Kirke og E. M. har tilladt mig at optages i dens Skjød. Herren beskjærme E. M.'s kongelige Person de mange Aar, som jeg ønsker og som tjener til Kristenhedens Tarv. — Den 19de Oktober 1659.

2. Samme til Samme ¹⁾.

Jeg vover paany at ansøge E. M. om naadigst at ville besøge min Bolig, af de Aarsager, som jeg har anført i tidligere Ansøgninger og hvortil jeg nu har flere at føie. — Peder Spormand pleiede at kalde dette mit Kammer „Guds Visdoms Bolig“; dette sagde han, fordi den allerhøieste Gud forundte mig en anden Tro der; og en Gang sagde han til mig, at han næsten var bleven ledet af guddommelig Indskydelse, da han lod det indrette; thi han behøvede det ikke og brugte det ikke, førend Gud førte mig til ham. Og jeg

¹⁾ Geheimærk., „Suppliquer og Memorialer“, 1ste Pakke (1660 og følgende Aar).

siger, at der smeddedes ikke blot min Lykke, baade den aandelige og den timelige, men ogsaa E. M.'s og Hendes Maj. Dronning Sophie Amalies, saavel den aandelige som den timelige. Statssekretæren Erik Krag kan sige, hvis han husker det, hvad jeg ifjor paa Christi Himmelfartsdag bad ham meddele E. M.; da det er Ting, som ikke kunne skrives, omtaler jeg dem blot her. Kun erklærer jeg, at E. M. kan ansee dem for sandfærdige, thi de Spaniere, som fødes med Æresfølelse, sætte en Ære i at tale Sandhed, især ligeoverfor deres Herre og Konge.

I et Brev af 7de f. M. underrettede jeg E. M. om den Vanære, man har bevist mig ved at stille mig paa lige Fod med Laverestaaende¹⁾; i dette underretter jeg E. M. om, hvordan man vanærer mig ved at sætte Plet paa min Fødsel. Thi de Jesuiter, der have været eller ere her, og de øvrige Katholiker staae i den Formening, at det vilde skade deres Religion, om man ansaae mig for at være af god Herkomst, hvorfor de med [al deres]²⁾ List og Rænkespil søge at fordunkle mit adelige Blod, og da de Danske ikke have Forstand derpaa og Sindene ere ilde stemte imod mig, fornøie de sig ved at høre hvad der udspreedes, og forplante det med endnu større Heflighed end de Folk, fra hvem det udgaaer. Derfor er jeg nu kommen i saadant Vanry hos Alle, at jeg holdes for det usleste Menneske i Verden baade med Hensyn til Fødsel og til Sæder, og behandles med den største Foragt, hvormed et Menneske kan behandles; thi der er Ingen, som vil nedlade sig til at tale med mig, og jeg har ikke Andre at tale med end Gud og mine Bøger. Jeg maa da nu i min yderste Nød begynde at tale til Forsvar for min Ære, for at jeg, efter at have rensset mig ganske, kan med Guds Bistand forplante Troen uden denne Hindring, og for at den Person, som vilde forenes med mig, ikke skal have nogen Skrupel i saa Henseende. Altsaa beviser jeg rettelig og sandfærdig min adelige Fødsel, — ikke med Øien-

1) Saaledes maa vistnok Ordene «por el nibelo que me echaron» forstås.

2) Her er Papiret hensmudret.

vidner, thi det er umuligt, siden jeg blev omvendt, og den spanske Inkquisition fordømmer den som æreløs, der gaaer over til en anden Religion, og hans Afkom med, og den brænder dem levende, naar den kan faae fat paa dem; men af troværdige Dokumenter, som jeg vil fremlægge, vil Sandheden komme fuldt ud for Dagen. Og for at man kan vide, hvem jeg er, meddeler jeg kortelig som Bilag til dette Brev min Herkomst gjennem mine fire Bedstefædre, — som sagt i al Korthed, for ikke at falde til Besvær.

Og dersom E. M. naadigst vil udnævne Kommissærer til denne Undersøgelse, beder og ansøger jeg E. M. om, at den ene af dem maa blive Statssekretæren Erik Krag, da det er en velsindet Mand.

Herren beskjerme osv. Kjøbenhavn, den 14de Septbr. 1667. (Derefter følge paa to Foliosider omtrent de samme kuriøse genealogiske Notitser som i det trykte Sendebrev til Kongen af Danmark fra 1669).

Anm. Om den i det foregaaende oftere omtalte Peder Spormand, Professor i Historie og Geografi ved Universitetet, kan efter Konsistoriets Retsprotokol ^{23/3} 1661 anføres følgende: Han var en Søn af Borgmester Hans Pedersen Spormand i Helsingør og Hustru Margrete Davidsdatter, begge af skotsk Herkomst. Foruden denne Søn havde de to andre, nemlig David og Christian Spormand. Den sidste boede i Randers og flygtede 1657 med Hustru og fire Børn til Kjøbenhavn for Svenskerne. M. Peder Spormand døde 21. Februar 1661. I sit Ægteskab med Sibylle Valstrup havde han 5 Sønner og 4 Døtre. Af disse overlevede følgende Faderen: Christian, der i Sept. 1658 var Volonteur under Oberst Polsen, Bente, Anne Katrine, Eleonora, Hans og Jakob Spormand. H. F. R.

S m a a s t y k k e r .

XI.

Mr. Hans Ægidiisen, Rektor i Aalborg.

Ved Adjunkt D. H. Wulff.

Efter Hundrup: Lærerstanden ved Aalborg Kathedralskole, I. Rektorer (i Program for Aalborg 1869), blev Mr. Hans Ægidiisen¹⁾ Rektor ved denne Skole 1631 og var det til 1653, da han nedlagde Rektoratet. Fra hans første og sidste Tjenestear har vi nogle Efterretninger (dels i Aalborg Tingbøger, dels i Gehejmearkivet), som i flere Henseender turde have Interesse.

Rektors Løn maa paa den Tid have været ringe, da Lensmanden efter kongelig Befaling forhandlede med Borgmestere og Raad om dens Forbedring ved et Tilskud af 50 Sldr. aarlig af Byen, hvorom vi underrettes ved følgende Brev fra Kongen af 17/12 1633 til Otte Skeel: »Vider, at eftersom vi forfare eder for nogen Tid siden med afgangne Manderup Parsberg, Borgmestere og Raad samt endel af Borgerne i Aalborg at have gjort en Forbedring paa Skolemesterens Løn, som dog ikke saa rigtigt, som det sig burde, skal udgives, da ville vi, at I tilholder dem, som noget udi saa Maader enten udlovet have eller det at udgive er paalagt, at de det lader fremkomme, paa det Skolemesteren sin tilbørlige Løn kan bekomme».

¹⁾ Han havde studeret i Leyden, ved hvis Universitet indskreves 1628 16/11 •Johannes Ægidius Danus Ripensis 24 (3: annos natus) theol. stud. • (Personalhst. Tidsskr. II, 118).

Sagen maa dog alligevel ikke være kommen i Orden, hvilket vil fremgaa af nedenstaaende Uddrag af Tingbogen.

Mandagen d. 8de December 1634. Mr. Hans Ægidiusen, latinske Skolemester udi Aalborg, havde med en skriftlig forsegleet og underskreven Stævning, som findes at være læst og paaskreven paa Aalborg Raadhus den 28de November næstforleden, ladet hid i Dag stævne Borgmestere og Raadmænd her udi Aalborg for en Summa Penninge, nemlig 200 Sletdaler, de ham efter et deres udgivne Brevs Formelding skyldig er for hans Tjeneste og store Besværing, han her udi latinske Skole paa fire hele Aars Tid haft haver, formenende, det forskrevne Borgmestere og Raadmænd samme Summa Penninge nu strax bør ham at afbetale eller derfor at stande til Rette, som det sig bør. Og nu fremlagde for^{ne} Mr. Hans et velb. Manderup Parsberg og Hr. Otte Skeels forseglede og underskrevne Brev, dat. Aalborgslot den 22de Augusti 1621, udi sin Mening, at de have bekommet K. M. vor allernaadigste Herres Skrivelse, at de samtlig med forderligste dem skulle udi Aalborg forsamle og med Borgerskabet handle, hvor meget de ville udlægge til Skolemesteren og enhver af dem aarlig contribuere og Middel tænke, hvormed samme Udlæg aarlig kan fremdeles continuere, saa at Skolen kan blive ved og dens Tjenere have vedbørlig Underholdning; saa have de derom her udi Aalborg været forsamlede og have forhandlet med Borgmestere og Raad og med tolv af Aalborg Bys Borgere paa menige Bymænds Vegne, saa at de herefter udgive Skolemesteren et halvt hundrede slette Daler om Aaret videre, end de ham tilforn givet have, og for^{ne} et halvt hundrede slette Daler at yde og fornøje ham, naar ham den anden Løn bliver fornøjet, og efter samme Brevs videre Formelding, som nu med for^{ne} skriftlig Stævning er læst og paaskreven, hvorefter for^{ne} M. Hans nu var over Borgmestere og Raad Dom begjærende.

Saa mødte nu Niels Jørgensen, Bøgmester ¹⁾ her sammested, og fremlagde Borgmestere og Raads skriftlig Svar og Fuldmagt, som nu er læst og paaskreven i sin korte Mening: efterdi begge Borgmestrene og en Part af Raadmændene er ved Døden afgangen, og de, som igjen ere kaldede til Bestillingen, vide ham intet dertil synderlig at give til Gjensvar, førend de Borgeriet tilsammenkalde og derudi erfare deres Svar og Betænkende, er for den Aarsag gjerne begjærende, at samme Sag maatte opsættes i sex Uger. Thi er nu derfor samme Sag opsat til i Dag 6 Uger.

Mandagen den 2den Februar 1635. Just Poulsen i Hasseris paa Mester Hans Ægdiussen, latinske Skolemester i Aalborg, hans Vegne og med hans skriftlig Fuldmagt med skriftlig sex Ugers Opsættelse her af Tinget udgangen 1634, den 8de Decembris, som nu er læst og paaskreven, efter dets i sig vidtløftig Indhold (o. s. v., se ovenfor): saa mødte nu Niels Jørgensen, Bøgmester her sammesteds, paa be^{te} Borgmestere og Raadmænds Vegne og fremlagde deres skriftlig Svar i sin Mening, eftersom de ikke er navngiven, ej heller de med tvende Personer til deres Brofjel er stævnet, som det sig haver burdet, saa mene de dem for hans Tiltale bør fri at være, efter dets videre Indhold; efter hvilken Lejlighed Fogden haver fundet dem for Tiltale fri, indtil de bliver saa lovlig stævnet og kaldet, som det sig bør.

Mandagen den 16de Februar 1635. Anders Sørensen, Skoleperson, med latinske Skolemester her i Aalborg M. Hans Ægdiussens skriftlig Fuldmagt, som nu er læst og paaskreven, beviste med Niels Nielsen og Niels Christensen, Dragere ²⁾ her i Aalborg, der nu bestod ved deres Ed, at de paa Torsdag næst forleden 8 Dage stævnedes

¹⁾ En lokal Bestillingsmand, der omtrent svarer til vor Kæmner.

²⁾ Dragere vare i Aalborg en Slags Vægttere, der ogsaa brugtes som Stævningsmænd.

disse efter^{ne} Borgmestere og Raadmænd her udi Aalborg efter en be^{te} M. Hanses til dem leveret skriftlig Stævneseddels Indhold, som nu er læst og paaskreven, nemlig Didrik Grubbe og Kristoffer de Hemmer, Borgmestere, Hans Felthus, Gregers Christensen, Niels Hansen, Jens Sørensen, Christen Madsen, Christen van Ginchel og Klavs Markorsen, Raadmænd, til enhver deres Hus, hid i Dag for Dom, og ingen flere de havde stævnet, end Seddelen udviser, og nu sagende for^{ne} Anders Sørensen dem samtlig efter en Bytings Dom 200 Rdl., be^{te} M. Hanses Løn af Aalborg By en 4 Aars Tid, ham skulde restere, hvorefter han var Dom begjærende. Saa mødte nu for^{ne} Christen van Ginchel og paa sine egne og Medbrødrers, Borgmestere og Raads Vegne, svarede: Naar for^{ne} M. Hans stævner og kalder saa lovlig i den Sag, som det sig bør, skal imod ham svares, saa vidt lovligt og Ret kan være; og formente, der ikke var stævnet saa lovlig alle Borgmestere og Raad, som det sig burde. Da efterdi efter for^{ne} Stævningssedel ikke befindes alle Raadmændene hid til i Dag stævnet at være, da vidste Føgden intet nu i Dag derudi at dømme, før end for^{ne} M. Hans stævner og kalder saa lovlig, som det sig bør.

Imidlertid havde M. Hans Ægdiussen en Gjældssag, hvori Raadmand Klavs Markorsen optraadte for ham, saa at Forholdet mellem Parterne, trods ovenstaaende, dog maa have været ret godt. Samme Tingdag, som ovenfor, beviste nemlig Gjert Gregersen paa Petter Røring Borger i Aalborg hans Vegne med Niels Christensen og Lars Andersen Dragere, der nu bestod ved deres Ed, at de paa Torsdag 8 Dage stævnedes M. Hans Ægdiussen, latinske Skolemester her i Aalborg, mundtlig hid i Dag for Dom, og nu sagende for^{ne} Gjert Gregersen ham 75 Rdl. 1 Mk. 1 Sk., han resterer med og er for^{ne} Petter Røring skyldig for adskilligt Kramgods, efter Petter Rørings Regnskabsbog og deraf Udtogs Indhold, som nu er læst og paaskreven, hvorpaa for^{ne} Gjert Gregersen var 15 Dages Dom begjæ-

rende; saa mødte nu Klavs Markorsen Raadmand og paa be^{te} M. Hanses Vegne var begjærende, det maatte opstaa en Maanedes Tid. Derfor opsat til i Dag Maaned.

Mandagen den 2den Marts 1635, Povl Kras i Nørholm paa M. Hans Ægidiussens Vegne havde med behørig Formaliteter stævnet Didrik Grubbe og Kristoffer de Hemmer, Borgmestere, Hans Felthus, Gregers Christensen, Jens Sørensen, Hybert Snitlag, Niels Hansen, Just Nielsen, Kristen Madsen, Kristen van Ginchel og Klavs Markorsen, Raadmænd, og fremlagde et Sl. velb. Manderup Parsberg og Hr. Otte Skeels Brev anlangende Skolemesterens Løns Forbedring udi Aalborg et halv hundret Daler aarlig, dat. Aalborg Slot den 22de Augusti 1621, hvorefter for^{ne} Povl Kras søger for^{ne} Borgmestere og Raad paa for^{ne} Skolemesters Vegne for 4 Aar, han har tjent her i Aalborg Skole, 200 Daler, som han formente, de efter samme Brev burde ham at forskaffe og afbetale, og derpaa var Dom begjærende; saa mødte nu Niels Jørgensen, Bøgmester i Aalborg, paa Borgmesteres og Raads Vegne og var begjærende det at maatte opstaa en 6 Ugers Tid. Thi er det nu derfor opsat til i Dag 6 Uger.

Mandagen den 20de April 1635 mødte igjen Povl Kras i Nørholm paa Mr. Ægidiussens Vegne i samme Sag, og da fremstod Niels Jørgensen Bøgmester paa Borgmestere og Raads Vegne og fremæskede Hovedbrevet fra Sl. velb. Manderup Parsberg og Hr. Otte Skeel, og da fremlagde for^{ne} Povl Kras en Copia med Mr. Christen Hansens Bispens egen Haand skreven og underskreven, som skal være en rigtig Udkopi af samme Hovedbrev, og derhos svarede for^{ne} Povl Kras, at det var en rigtig og ret Copia af Hovedbrevet, hvorefter han formente sig Dom at burde meddeles. Dertil svarede for^{ne} Niels Jørgensen og formente, efterdi Hovedbrevet i Sagen nu i Dag, som er 6 Ugers Dag, ikke her fremlægges, burde be^{te} Borgmestere og Raad for Tiltale kvit at være. Da efterdi Hovedbrevet ikke nu er tilstede, andet end en Copia, som skal være

deraf, da vidste Fogden nu i Dag intet derom at kjende, men samme Sag med for^{ne} Povl Kras's Bevilling fremdeles opsætter til i Dag Maaned.

Mandagen 25de Maj 1635 optoges Sagen igjen af Povl Kras, som nu fremlagde M. Parsbergs og O. Skeels Brev om Rektors Løns Forbedring og var Dom begjærende. Paa Borgmestere og Raads Vegne mødte Niels Jørgensen Bøgmester og fremlagde herimod deres skriftlige Svar i sin Mening formenendes, Borgmestere og Raadmænd saavel som de 12 Borgere, som samme Kontrakt skal have gjort og indganget, bør lovlig at stævnes og kaldes, førend nogen Dom udi samme Sag bør at gange, og dersom Borgmestere og Raad paa Aalborg Bys Vegne noget skulde betale eller udgive, da bør billigt saadant, som æskes, at bevises ved Stads Forsegling eller med Borgmestere og Raads Hænders Undertegnelse paa hvis som æskes af Byen; ikke heller at skal bevises, at Sl. M. Anders Knudsen, som udi 5 samfulde Aar har været Skolemester før for^{ne} M. Hans, at skal have bekommet enten Penge eller deres Værd af den Forhandlings Indhold, som for^{ne} M. Hans nu æsker, hvorfor de formene dem for samme Tiltale kvit at være; og nu blev fremæsket af Povl Kras, om han videre havde at fremlægge udi denne Sag, end han nu har fremlagt, hvortil han svarede Nej, men svarede til be^{te} Borgmestere og Raads Svar saaledes: Først hvad de Borgmestere og Raad saavel som de 12 Borgere er anlangende, som samme Kontrakt have gjort og indgaaet, ere døde, men deres Efterkommere, Borgmestere og Raad, som er i Staden og nu lever, er lovlig tilstævnet; for det andet hvad anlanger Stads Forsegling eller Borgmestere og Raads Hænders Undertegnelse paa hvis som æskes, derpaa har han nu fremlagt velbetvende gode Sl. Mænds Brev, Haand og Segl, hvilket han formener skal staa saa vel for fulde som enten Stads Forsegling eller Borgmestere og Raads Underskrivning; for det tredie anlangende om Sl. M. Anders Knudsen ikke har

bekommet noget efter den Forhandlings Indhold, midlertid han var Skolemester, formener for^{ne} Povl Kras intet at vedkomme M. Hans, han ikke derfor vil miste sit eller dermed lade sig nøje, men formener, han bør at have det, Skolemesteren lovet er, midlertid han samme Bestilling betjener og fyldestgør, formenende og vel i sin Tid skal kunne bevises, at andre Skolemestere have ogsaa bekommet samme Løn, som have været før for^{ne} M. Hans, om Behov gjøres. Afsagt: Efterdi ikke bevises, nogen for^{ne} M. Hans's Formænd, som før ham have været latinske Skolemestere her i Aalborg, skal nogen saadan Løn af B. og R. eller Byen til des at have bekommet, vidste Fogden ikke andet at dømme herom, end at B. og R. jo bør for M. Hans's Tiltale fri at være, indtil han det anderledes beviser.

At der dog ogsaa var gjort Paastand paa dette Lønnings-tillæg for Formanden i Embedet, fremgaar af nedenstaaende, der ligeledes er uddraget af Tingbogen.

1636, den 8de Februar. Niels Laursen Bech paa sin Fader Laust Nielsen Guldsmed, Borger i Aalborg, hans Vegne beviste med Helli og Niels Ibsen Dragere ibm., at de i Dag 14 Dage stævnedes Borgmestere og Raadmænd her i Byen til enhver deres Hus, nemlig Dirich Grubbe og Christoffer de Hemmer, Borgmestere, Hans Felthus, Gregers Christensen, Jens Sørensen Skriver, Hybert Snitlag, Niels Hansen, Just Nielsen, Christen Madsen, Christen van Ginchel og Claus Markorsen, Raadmænd, hid i Dag for Dom, og nu sagendes for^{ne} Niels Bech dem efter for^{ne} hans Faders Laust Guldsmeds skriftlige Forsæts Indhold, som nu blev læst og paaskrevet, anlangende som hans Hustrubroder sl. M. Anders Knudsen er ved Døden afgangen for nogen Aar forleden, og han har været latinske Skolemester her sammesteds baade før Fjendernes Tid og udi Fjendernes Tid, og Borgm. og Raad paa Byens Vegne har udlovet til latinske Skolemester aarlig 50 Sletdaler til sl. Manderup Parsberg og Hr. Otte Skeel, som er med

deres Brev at bevise, saa ham endnu resterer for samme hans Tjeneste udi Freds og Fejdes Tid 7 Aars Løn, er 350 Sldr., hvorpaa han har oppebaaret de 2 Aars Løn, som er med hans Bog at bevise, fra 1632 og indtil 1633 og fra 1633 indtil 1634, og endnu rester af for^{ne} B. og Raad paa Byens Vegne 5 Aars Løn, er 250 Dr., som er med hans Bog at bevise, desligeste med skriftlig Register efter hans Død udi B. og Raads Nærværelse. Sætter derfor i Rette, efterdi ham er tilfalden de 2 Parter af for^{ne} 250 Dr. paa hans Hustrus Vegne, som er 166 Sldr. 2 Mk. 10 Sk. 2 Alb., om for^{ne} B. og R. ikke bør ham dem at betale eller derfor at lide Tiltale, og er herpaa en retfærdig Dom begjærende. Saa mødte nu paa bem^{te} B. og Raads Vegne Niels Jørgensen Bøgmester her i Aalborg og berettede, at for^{ne} Hybert Snitlag var uden Riget, og formente, han derfor burde at have lovlig 6 Ugers Stævning, før nogen Dom burde over ham at gange, hvorfor nu intet derudinden kunde dømmes, før han bliver saa lovlig stævnet, som det sig bør.

Ved dette Aktstykke er at mærke, at de anførte Tidsangivelser hverken passe med Aarstallene hos Hundrup eller med H. Ægidiisens Angivelser i hans Retssager.

Endnu fire Aar senere henstod Sagen uafgjort, som nedenstaaende udviser, hvorefter Borgm. og R. dog blive tildømte at betale den resterende Del af Lønnen.

1640 ³¹/₈. Iver Jensen, Slotsfoged, paa Lensmanden velb. Gunde Langes Vegne paa Mr. Hans Ægidiussen, latinske Skolemester i Aalborg, hans Vegne med skriftlig 6 Ugers Opsættelse og 14 Dages Bevilling med Morten Christoffersens Bevilling, som nu blev læst og paaskreven, tiltalede Borgmestere og Raad samtlig for hvis der kan befindes be^{te} Mr. Hans Ægidiussen at restere af hans forbedrede aarlige Løn her af Aalborg By, som Skolemesteren lovet er, efter K. M. Kommissariers Brev, eftersom velbe^{te} Gunde Lange derpaa har bekommet K. M. Brev og Befaling der-

paa at tale med Lov og Ret, hvorpaa be^{te} Iver Jensen nu over Borgmestere og Raad forment sig burde at have endelig Dom, og fremlagde nu herhos samme Breve, som blev læst og paaskrevet. Saa mødte nu paa Borgmestere og Raads Vegne Gjert Gregersen, Borger og Prokurator her i Aalborg, og svarede, han paa Borgmestere og Raads Vegne ikke havde begjært eller samtykket nogen Bevilling eller Opsættelse i Sagen, og forment, efterdi det er opsat i 8 Uger, som er over Recessens Tilladelse, bør der ingen Dom at gange eller gives beskrevet, hvortil be^{te} Iver Jensen svarede, han forment saadanne Gjert Gregersens løse Ord og Tale ikke skulde bevises, men efter Opsættelse og for^{ne} Breve var over Borgmestere og Raad begjærende endelig Dom. Efter hvilken Lejlighed de ere tildømte at betale Skolemesteren, hvis forefindes kan med Rette at restere af samme hans Løn, som det sig bør.

Det kunde næsten se ud som en Hævn, naar strax efter Borgm. og R. stævner Rektoren for Vedligeholdelsen af en Del af hans Bolig paa Skolen, som han havde udlejet for at forbedre sin økonomiske Stilling.

1640 ²¹/₉. Gjert Gregersen, Borger og Prokurator i Aalborg, paa Borgmesteres, Raads og Byens Vegne med skriftlig 6 Ugers Opsættelse tiltalede latinske Skolemester Mr. Hans Ægidiussen for 60 Rd. Bygfældighed for den underste hans Værelse, som han har lejet bort og taget Leje af, efter adskillige Vinders og Syns ¹⁾ Indhold, som nu er fremlagt, læst og paaskrevet, hvorefter han forment sig over ham burde at have endelig Dom. Saa mødte nu

¹⁾ Et saadant Syn haves af 1633 ¹²/₅ over det Hus, hvor Skolemester og Hører har deres Kamre i Klostreet: I samme Hus stod en Hest og en Kalv, og laa der Klove og Baand til 2 Køer, og var der en stor Hob Møg og Urenlighed allesteds over ganske Huset der inde, og dette under Skolemester og Hørers Kamre; og Niels Laursen Skrædder havde leiet det underste i samme Hus af Skolemester M. Hans til hans Kvæg og Fæmon. (Tingbogen).

paa be^{te} M. Hanses Vegne hans Tjener og Fuldmægtig Søren Olufsen Skoleperson og fremlagde M. Hanses skriftlige Svar i sin Mening, han formener, de ere pligtige efter Ordinansens 90 Blad at holde Skolens Tjeneres deres Bøllig vedlige og ikke de, som tjene i Skolen, som det videre bemelder, og fordi formener sig for Tiltale bør fri at være. Afsagt: Efterdi befindes M. Hans at have bortlejet samme underste Værelse og det derover at være forværret og brøstfalden og ikke han det at have givet Borgm. og Raad tilkjende, er han tilfunden derfor at stande til Rette og betale, medens samme Syns Vinder og Beviser stande ved Magt.

Forinden Dommen var falden i Sagen med Borgm. og R., havde H. Ægidiisen imidlertid ogsaa paa anden Maade søgt og opnaaet Udsigt til en Forøgelse i sine Indtægter ved følgende Ansøgning til Kongen:

Stormægtigste og højbaarne Fyrste, allernaadigste Herre! Jeg Eders Kongl. Majestæts fattige Undersaat beder ydmygeligst, at Eders Kongl. Maj. naadigst vilde værdes til at anse denne min ydmyge Supplikation, som jeg med al ydmyg Underdanighed for Eders Kgl. Naade nedlægger.

Jeg har det ingen at klage for uden til Gud og Eders Kgl. Maj., at jeg udi 10 samfælde Aar har tjent Aalborg Skole, som jeg Gud, Eders Kgl. Naade og mit Fædreland skyldig er, og i samme min Tjeneste ikke haft det, som jeg kunde nødtørftig have min Underholdning af, som min Øvrighed gejstlig og verdslig sammesteds bevidst og kundbart er. Ydmygeligst begjærende, Eders Kgl. Maj. for Guds og det berømmelige Kgl. Navns Skyld vilde naadigst anse min lange Tjeneste og naadigst bevilge mig pro persona efter Elsebe Pedersdatters¹⁾ Død de Tiender, som

¹⁾ g. m. M. Chr. Hansen, Biskop i Aalborg, hvis anden Kone hun var (se Nielsen: Personalhist. Notitser om Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg, S. 98).

hun af Eders Maj.'s Naade nyder og har udi Øster- og Vester-Hassing Sogne i Kjær Herred for sin sædvanlige Stedsmaal og Afgift. Saadan Eders Kgl. Mildhed vilde Gud visselig igjen belønne med timelig og evig Velsignelse. Underdanigst og ydmygeligst ønskende Eders Kgl. Maj. længe at leve og fredsomt at regere Gud til Ære og det berømte Kgl. Hus til daglig Udbredelse.

Skrevet i Kjøbenhavn den 6 Maj 1640.

Eders Kgl. Maj. tro og ydmyge Undersaat
Hans Ægidisen Riber
Ludirector Aalb.

Udenpaa har Lensmanden i Aalborg Gunde Lange egenhændig skrevet: Det er mig noksom bevidst, at Skolemesteren i Aalborg Mr. Hans Ægidiisen har altid ført et godt og skikkeligt Levned, mens jeg har været med Aalborghus forlenet, og været flittig udi Skolen, saa der er mange og lærde Karle kommen til Akademiet derfra. Kjøbenhavn ¹¹/₅ 1640.

Endelig er udenpaa tilføjet: Bevilget.

Denne personlige Benaadning gik siden over til en fast og stadig for Rektoren i Aalborg ved Kgl. Benaadningsbrev af 14 September 1648 (se Hundrup a. St.).

Den ovenfor anførte gunstige Dom over H. Ægidiisens Virksomhed som Rektor underkjendes senere fuldstændig af Biskop Anders Andersen i to Indstillinger, som havde Rektorens Afskedigelse til Følge. Han skriver nemlig saaledes:

Memorial.

Næst al Saligheds Ønske til Sjæl og Liv, ombedes min gunstige Hr. Lensmand og Patron underdanigst og tjenstvilligst at tale med hans Magnificense Hr. Kansler om vor latinske Skoles Beskaffenhed her i Aalborg. Velbet^e den gode Herre véd sig uden Tvivl at erindre, at ikke jeg alene har for hans Magnificense andraget, hvorledes Rector scholæ er ganske kedsom og træt af den Tjeneste

(hvortil han ej heller nogensinde har været meget kapabel eller skikkelig), men ogsaa Mr. Hans selv har det tilstaaet og bekjendt. Og jeg det jo mere Tid efter Tid befinder baade in prælectionibus et exercitiis og besynderlig udi Disciplinen, quæ non viget sed jacet. Af saadan Aarsag entholde mange gode Folk deres Børn her fra Skolen ikke uden Stadens Foragt, andre lade sig mærke, at de ville dem affordre herfra og til en anden Skole forskikke, naar de saa vidt komme, at de kunne transfereres udi den øverste (som er Skolemesterens) Lektie. Min gode Hr. Patron véd selv mere og udførligere om des Lejlighed at referere. At derfor burde tænkes paa noget Middel, at man med Maner kunde blive ham kvit; han begynder at sanke til Alder og har tjent længe; derfor pludselig ham at remove har vel stor Betænkning. Sapienti satis. Gud troligen eders Magnificense befalet.

Aalborg den 25 Marts 1653.

Eders Magnificenses
underdanige Anders Andersen.

Gud velsigne Hr. Kansler!

Jeg har tilforn anmeldt eders Magnificense vor Skoles Tilstand her i Aalborg, hvormed er hel slet bestilt, og ikke nogen Forbedring er at formode, saalænge Mr. Hans Ægidilsen in rectoratu forbliver. Thi han Tid efter Tid vorder mere kedsom af det Arbejde, hvilket og Hr. Kansler af hans egen Beretning for rum Tid siden har fornummet. Disciplinen svækkes og aftager jo mere og mere. Med exercitiis et prælectionibus er det og ganske slet; paa en god Del af det, som i andre Trivialskolers forlæses, bliver ikke dreven, men staar ganske tilbage, af Aarsag at Rector scholæ det ikke selv forstaar. Vel komme nogle faa Disciple efterhaanden saa vidt, at de blandt andre blive admitterede in civitatem academicam; men dog blive mange færdige og gode ingenia forsømte, hvilke, dersom de bleve ret excolerede, kunde komme langt videre og til større frugem. Dersom eders Magnificense vilde det saaledes

midle, at Mr. Hans med noget ringe kunde blive aflagt, og Skolen ham kvit med Maner, vil jeg vist formode, det skulde ske til ikke ringe Opbyggelse. Men efterdi jeg min gunstige Hr. Lensmand her paa Stedet tjenstvillig har ombedet videre om des Lejlighed at tale med Hr. Kansler, vil jeg ikke med vidtløftigere Skriven være ham molesterlig. Ønskende hans Magnificense under Guds trygge Beskjærmelse af Hjærtet troligen.

Aalborg den 1 Juni 1653.

Eders Magnificenses
underdanige Anders Andersen.

Udskriften lød:

Ærlig og velbyrdig Mand og strænge Ridder Hr. Christen Thomesen til Stougaard, kongl. Maj.'s Kansler og Raad og Befalingsmand over St. Knuds Kloster, min højærede Herre og Patron, underdanigen.

Disse to Indstillinger virkede endelig til Rektorens Afskedigelse; thi under 27de Juni 1653 udgik der kgl. Brev til Biskop Mr. Anders Andersen, saalydende:

V. s. G. t. Eftersom vi naadigst komme i Forfaring, hvorledes os elskelige hæderlig og vellærd Mand Mr. Hans Ægidiisen Rector scholæ i vor Kjøbstad Aalborg ved samme sin Bestilling, som han i lang Tid har forestaaet, fast skal trættes og kjedes, og, formedelst han sanker til Alder, gjerne at skulle se, at han fra slig Arbejde kunde erlediges, da paa det at Skolen af en Person, som mere Lyst og Fyrighed dertil har, kan vorde betjent, have vi Mr. Hans Ægidiisen for sin hidindtil gjorte Tjeneste med Gudsted Præbende¹⁾ naadigst forundt og forlent; thi ville vi naadigst, at I gjøre den Anordning, at forb^{te} Mr. Hans Ægidiisen med forderligste sin Bestilling resignerer, og at en anden tjenlig og dygtig Person til Rector scholæ i hans Sted vorder forordnet.

¹⁾ Vistnok Gautstads Præbende i Oslo (ell. Christiania) Kapitel.

Bidrag til det 19de århundredes kirke- historie

af **L. Koch.**

1. Det gamle testaments revision.

Biskop Mynster bemærker i »Meddelelser om mit levnet« s. 195, at den kommission, der havde revideret det nye testamente, var villig til også at foretage revisionen af det gamle testaments oversættelse; men kongen vilde den gang ikke give samtykke dertil, fordi han havde noget imod, at det gamle testamente blev udbredt i almuen. Det er rimeligt nok, at Mynster har været rigtig underrettet om kongens mening om denne sag. Men det var dog ikke ham, der bevirkede, at revisionen ikke fandt sted; der er aldrig gjort nogen forestilling til ham om den. Derimod ansøgte biskop Münter som revisionskommissionens formand under 27 juli 1819 om tilladelse til at tage fat på det gamle testamente, men tillige om, at der måtte tillægges kommissionens sekretær en årlig løn, så længe arbejdet varede. Da der altså var tale om et pengespørgsmål, kunde kancelliet ikke forestille sagen for kongen, før det havde korresponderet med rentekamret, for hvilket det foreslog at ansætte den omtalte løn til 300 rd. Dette svarede, at det under finansernes nuværende tilstand måtte fraråde så vel denne som enhver udgift, der ikke

var uopsættelig. Som en følge heraf tilkendegav kancelliet biskoppen, at det ikke turde gøre forestilling til kongen, før biskoppen havde afgivet sin betænkning over de finansdeputeredes erklæring, hvilket vel omtrent vilde sige: før han havde anvist udvej til at skaffe pengene. Denne erklæring synes aldrig at være afgivet, og sagen strandede altså, som så meget i den tid, på pengemanglen.

1.

Biskop Münter til kongen.

Aller nådigste konge!

Da den af Deres kongelige majestæt til revision af den danske oversættelse af det nye testamente aller nådigst anordnede kommission nu har fuldført det den overdragne hverv, og ved dette arbejde har fået øvelse i at sammenligne en oversættelse af de hellige bøger med originalerne og at rette alene det, som behøvede forbedring, uden at udslette det præg af alderdom, disse, den guddommelige åbenbarings kilder, stedse må beholde, i hvad sprog de end oversættes, så vover jeg i aller dybeste underdanighed at andrage på, at det måtte aller nådigst behage Deres majestæt ligeledes at lade oversættelsen af det gamle testaments bøger revidere, for at den udgave af den hellige skrift, som vil atter blive fornøden efter nogle års forløb, kan komme til at indeholde en aldeles forbedret tekst.

Arbejdet er ikke ringe. Det gamle testamente er vist nok fire gange så stort som det nye; dets bøger ere langt ældre end hint og skrevne i et aldeles uddød sprog, og seks år i det ringeste ville gå hen med revisionen, om end de mænd, det måtte behage Deres majestæt at beskikke dertil, anvende tvende møder hver uge derpå. Men overbeviste om vigtigheden af dette foretagende, ere de mænd, som have revideret oversættelsen af det nye testamente, hjærteligen beredte til at træde sammen på ny, så fremt det måtte behage Ds. maj. at betro dem denne

forretning, og ønske de i så fald alene, at, da én af deres medarbejdere, professor Brøndsted, er fraværende, og der til dette arbejde fordres dybere kendskab til de østerlandske sprog, de tvende professorer i samme, etatsråd Nicolai Christopher Kall og professor Johan Ludvig Rasmussen, måtte tillige med dem beordres til dette arbejde.

Og vover jeg herved aller underdanigst at bringe følgende bestemmelser i forslag:

1. At revisionen skal ske efter de samme regler, efter hvilke oversættelsen af det nye testamente er bleven forbedret.
2. At kommissionen, når den først ved fælleds bearbejdelse af én eller flere bøger har erhvervet sig vished om enheden i behandlingsmåden, deler sig, for at fremme arbejdet, i tvende sektioner, hvis personale dog bør skiftevis forandres, og at sekretæren, som vælges blandt kommissionens medlemmer, tager del i begge sektioners arbejde.
3. Men da sekretæren, hvis forretning det er at bearbejde de afsnit, som i enhver samling skulle revideres, at optegne de rettelser, man er bleven enig om, at redigere den således forbedrede tekst og besørge de fornødne afskrifter af samme, samt under trykningen, så fremt arbejdet vinder Deres majestæts allernådigste bifald, at have omsorg for udgavens korrekthed, ved alt dette vil vorde meget sysselsat og hindret fra noget andet literært arbejde, så indstilles allerunderdanigst, at det måtte behage Deres majestæt at forunde ham derfor et årligt honorarium, så længe kommissionen varer.

Og når da Deres maj. aller nådigst samtykker i dette aller underdanigste forslag, så tør jeg med fuldkommen forvisning love, at de mænd, De vilde betro dette vigtige arbejde, skulle taknemligen og med redelig nidkærhed be-

stræbe sig for, at Deres majestæts landsfaderlige hensigt vorder opfyldt.

København d. 27 juli 1819.

Allerunderdanigst

F. Münter.

2.

Rentekamret til kancelliet.

Det kgl. danske kancelli har under 24 f. m. behaget at forlange vor erklæring, om der af finanserne kunde i visse år udredes et årligt honorarium af 300 rbd. sølv til sekretæren i den kommission, som det aller nådigst måtte overdrages at revidere oversættelsen af det gamle testaments bøger.

Så vigtigt, som vi må erkende dette arbejde at være, og så villige, vi i betragtning deraf under andre omstændigheder vilde være til aller underdanigst at andrage på et bidrag af finanskassen til dets udførelse, så meget må vi dog under finansernes nuværende tilstand anse det for vor pligt indtil videre at fraråde så vel denne, som enhver udgift, der ikke er af den natur, at den aldeles ingen udsættelse tåler. Dette kan med den her omtalte ikke være tilfældet, da det offentlige for det første er forsynet og vil kunne behjælpe sig med den gamle oversættelse, hvoraf nylig tilligemed den reviderede oversættelse af det nye testamente et nyt oplag er udkommet.

Den hidsendte forestilling fra biskoppen af Sællands stift følger hermed tilbage.

De deputerede for finanserne, den 27 september 1819.

3.

Kancelliet til biskop Münter, d. 19 oktober 1819.

Deres højærværdighed har i en forestilling til kancelliet af 27 juli sidstleden andraget på, at den til revisionen af det nye testamente aller naadigst anordnede kommission nu, efter at have fuldført det den overdragne hverv, måtte

bemyndiges til at revidere oversættelsen af det gamle testaments skrifter og derhos indstillet, at sekretæren i kommissionen, som vælges blandt dens medlemmer, måtte forundes et årligt honorarium, så længe kommissionen varer.

I anledning af sidstnævnte indstillingspost tilskrev man de finansdeputerede, om de måtte være villige til at bidrage til, at et årligt honorarium af 300 rbd. sølv udredes til sekretæren for kommissionen af den kongelige kasse. [Referat af disses svar].

Kancelliet er villigt til med aller underdanigst forestilling at andrage på, at en kommission nedsættes i det omhandlede øjemed; men forinden dette sker, skulde man tjenstlig udbede sig Deres højærværdigheds betænkning med hensyn til de finansdeputeredes ytring i denne sag behagelig meddelt.

II. Grundtvigs ansættelse i Præsto 1821.

I »Kirkespejlet«, 2. udg. s. 339 hedder det: »Vel havde jeg lidt åbenmundet betroet det kongelige danske kancelli, at jeg vilde ingen præstestilling have udenfor hovedstaden, og igennem sit meget åbenmuntede hoved, excellencen Kaas, havde kancelliet igen betroet mig, at inden volden, lige i næsen på bispen og det høje præsteskab, fik jeg, især efter det farlige sammenstød på Roskilde landemode, ingen ansættelse. Men begge dele skete dog lige fuldt.«

Den samtale med Kaas, som her sigtes til, må rimeligvis være forefalden på et tidligere tidspunkt. Ti Grundtvig tager fejl, når han tror, at kancelliet i 1821 modsatte sig hans ansættelse i hovedstaden. Tvært imod indstillede det ham til københavnske embeder både dette og det følgende år. Hvad der var sket, betragtes som glemt, og hverken fra biskoppens eller kancelliets side gøres der forsøg på at opgrave de gamle historier.

I året 1820 vare præsteembederne til citadellet samt til Fredriks hospital og fødselsstiftelsen blevne ledige. Disse to embeder havde vel været forenede både under den afdøde præst, Rasmus Kjærulf, og hans formand, men der var ingen resolution for, at det skulde vedblive at være tilfældet; de bleve derfor opslåede hver for sig, og medens nogle søgte dem begge i forening, søgte andre dem enkeltvis. Kancelliet gjorde derfor under 3 januar 1821 en dobbelt forestilling, idet det overlod til kongen, om han vilde besætte begge embederne med én mand, eller besætte dem hvert for sig. I det første tilfælde indstilledes.

- 1) N. G. Wolf, sognepræst til Præstø og Skippinge.
- 2) Abraham Falch, sognepræst til Tjæreby.
- 3) Peder Brandt, resid. kap. til Tisted.
- 4) C. J. Boye, anden lærer ved Jonstrup.

For det tilfælde, at embederne skulde besættes særskilt, indstilledes til citadellet:

- 1) N. F. S. Grundtvig, personel kapellan.
- 2) Joh. Buschmann, kand. i teologien.
- 3) Laurids Peter Winding Grüner, kand.

Om den første hedder det i indstillingen:

»N. F. S. Grundtvig, personel kapellan. Han er over 37 år gammel, 17 års kandidat, og har laud. for attestats, og prøverne med udmærkelse. Biskop Münter og amtsprovst Bøgh bevidne, at suplikanten, der besidder udmærkede talenter, har med nidkærhed og flid udført de ham påliggende pligter, især med hensyn til ungdommens undervisning og fattigvæsenet, at han har stræbt at udbrede sine teologiske kundskaber og indsigter ved flittige studeringer og hædret sin stand med eksemplarisk vandel. Han har gjort sig bekendt i den literære verden ved flere skrifter, der røbe megen videnskabelig dannelse og kundskaber. I 7 år har han været uden levebrød.«

Kongens resolution af 30 januar lyder således:

»Vi ville allernaadigst have sognepræsten til Præstø og Skippinge menigheder, N. G. Wolf, beskikket til præst i citadellet Frederikshavn samt ved Fredriks hospital og ved fødselsstiftelsen. Derhos ville vi allernådigtst have personel kapellan N. F. S. Grundtvig beskikket til i Wolfs sted at være sognepræst for Præstø og Skippinge menigheder i Sælland.«

Da kapellaniet ved Frelsers kirke det næste år var ledigt, indstilledes under 23 oktober:

- 1) E. Tryde.
- 2) N. F. S. Grundtvig.
- 3) Balth. Münter.
- 4) P. W. A. Riis.

III. Grundtvigs salmer til tusindårsfesten 1826.

I »Kirkespejlet«, 2. udg. s. 345, hedder det: »At jeg derimod nedlagde embedet otte dage før Angarsfesten, som jeg egentlig havde fremkaldt og indledt og glædet mig til hele vinteren, var det puds [skyld i, som] stiftsprovst Clausen spillede mig med »Den signede dag, som vi nu ser«, uagtet salmerne til jubelfesten højtidelig vare gjorde til en fri sag.« — Hvorledes Grundtvig havde »fremkaldt og indledet« jubelfesten, ser jeg mig ikke i stand til at oplyse. Det må vel have været ved at tilskynde biskop Münter; ti det var denne, der gjorde forslag til den. Når han endnu i »Kirkespejlet« mener, at salmerne højtidelig vare gjorde til en fri sag, da er dette ikke rigtigt. Den kongelige resolution af 10 marts 1826, der går ud på, at indrette det hele så økonomisk som muligt, bestemmer derom, at præsterne selv må vælge salmerne; men »O store Gud, vi love dig« skal afsynges. Men derved kunde der ikke forstås andet, end at de måtte vælge dem af salmebogen. At bruge uautoriserede salmer ved en offentlig gudstjeneste kunde den gang ikke tænkes. Det tillodes kun ved begravelser og brylluper. Når biskop Münter

dog mener, at det kunde være tilladt at bruge de salmer, han havde ladet aftrykke i afhandlingen om Harald Klak, har han støttet sig til, at manuskriptet til denne havde været indsendt til kongen og fået hans approbation, eftersom det skulde trykkes på kgl. bekostning. Stiftsprovsten var altså formelt i sin gode ret. Nedenstående skrivelser oplyse sagens gang.

1. H. G. Clausen til Grundtvig.

I den igår udkomne adresseavis læses følgende bekendtgjørelse: »Fra pressen er udkommen: Danske højtids-salmer til tusindårsfesten ved N. F. S. Grundtvig, residende kapellan ved Vor frelsers kirke. Disse salmer ere bestemte til at afsynges pinsedag ved froprædiken i Vor Frelseres kirke«.

I den anledning tør jeg ikke undlade herved at gøre Ds. velærværdighed opmærksom på, at ingen præst uden særdeles dertil erhvervet tilladelse må ved den offentlige gudstjeneste lade afsynges andre salmer end dem, der findes i den anordnede salmebog.

Jeg udbeder mig af Deres velærværdighed et par ord til efterretning om, at denne min skrivelse er dem tilhændekommet.

København den 30 april 1826.

H. G. Clausen.

Til S. T. hr. Grundtvig, residerende kapellan ved Vor frelsers kirke.

2. Grundtvig til Clausen.

At jeg under gårs dato har fra Ds. højærværdighed som stiftsprovst modtaget en skrivelse, hvori mig indskræpes ritual-forskriften om salmesang af bogen, det har jeg efter Deres forlangende den skyldighed at tilstå, men må nødvendig tage mig den ærbødige frihed at tilføje: Dels at rituallet vist ikke følges nøjagtigere i Ds. højærværdigheds egen kirke, end i den, hvis ringe tjener jeg

er, og dels, at jeg umulig kan have læst fejl i den kgl. resolution af 10 marts d. å., som på den mageløse højtid løser os fra båndet til bogen, når vi kun ikke glemme: O store Gud! vi love dig! hvad aldrig har været min hensigt. Kan jeg end ikke udgrunde Ds. højærværdigheds hensigt med fornævnte skrivelse, må jeg dog ikke anse den for stilet mod friheden, majestæten allernådigst har forundt os, og Hans højærværdighed biskoppen ved udgivelsen af nogle jubelsalmer opmuntret os til at benytte.

Kristianshavn d. 1 maj 1826.

Ærbødigst

N. F. S. Grundtvig.

S. T. hr. stiftsprovst Clausen.

3. Biskop Münter til kancelliet.

Kapellanen ved Vor frelsers kirke, hr. Grundtvig, har udgivet tre danske højtidssalmer til tusindårsfesten, som ifølge de offentlige blade skulle være bestemte til at synges i Vor frelsers kirke ved gudstjenesten til froprædiken på første pinsedag. Stiftsprovsten har i vedlagte skrivelse gjort ham opmærksom på, at ved gudstjenesten ingen salme uden de, som stå i salmebogen, må afsynges. En bestemmelse, som unægtelig er meget vis, og uden hvilken ingen uniformitet og ingen orden ved gudstjenesten kan vedligeholdes, aller mindst i vore dage, hvor der er så megen gæring i gemytterne angående teologiske meninger. Hr. Grundtvig synes, som vedlagte hans svarskrivelse viser, ikke at være tilbøjelig til at lægge mærke til hans foresattes erindring. Da jeg let kunde udsætte mig for et lignende svar, og tiden er meget kort, så holder jeg det for sikrest at andrage sagen straks for det kgl. danske kancelli.

I og for sig selv havde det unægteligen været at ønske, at ved så stor en højtid som en tusindårs jubelfest er, egne salmer være blevne anordnede. Jeg har heller ikke overset denne sag; men da jeg fandt, at der vilde

behøves i det mindste 100,000 eksemplarer af danske og 50,000 af tyske salmer for kirkerne i Hans majestæts stater, og at disse, arket beregnet til 8 sk., vilde koste 12—13,000 rd., troede jeg ikke at turde vove at gøre forslag til så stor en udgift.

Hvad nu hr. Grundtvigs salmer angå, da kan jeg ingenlunde anse dem for passende. De have ikke den egenskab, som bør ventes af salmer. Den første har ikke en gang en bekendt melodi, og alle indeholde dels uforståelige, dels smagløse steder. Jeg tør derfor ikke anbefale dem til kancelliets approbation, men bør tvært imod tro, at det måtte tilkendegives hr. Grundtvig, at han i valget af salmer, som skulle synges til froprædiken på første pinsedag, har at holde sig til salmebogen og foruden det befalede Tedeum at vælge andre af samme, som han måtte finde passende, eller og, ifald han vil gå udenfor salmebogen, iblandt dem, som ere trykte paa de sidste sider af skriftet om Harald Klaks dåb, af hvilke den ene af hr. provst Schmidt digtede: I tidens dunkle strøm forsvandt, ifølge Hans majestæts allernådigste befaling skal synges ved slotskirkens indvielse.

København d. 5 maj 1826.

F. Münter.

4. Kancelliet til biskoppen, d. 6 maj.

. Kancelliet skulde i denne anledning tjenstlig tilkendegive Deres højærværdighed til videre fornøden bekendtgørelse, at når den kongelige resolution af 10 marts d. å. overlader vedkommende præster hver for sin menighed at vælge de salmer, som blive at afsynge ved jubelfesten, er det præsterne herved tilståede valg ej at forstå anderledes, end at vedkommende dog ere bundne til de salmer, som findes i den kongelig autoriserede salmebog, men ikke berettigede til brugen af salmer, som de enten selv have forfattet eller hentet andenstedsfra.

IV. Grundtvigs entledigelse 1826.

Grundtvigs nedenfor meddelte ansøgning om entledigelse fra embedet som kapellan ved Vor frelsers kirke er skrevet d. 8 maj, altså formodentlig samme dag, som han havde fået den ovenfor omtalte resolution af 6 maj om festsalmerne, hvilken han selv nævner som grunden til, at han søgte sin afsked før tusindårsfesten. Han indsendte ansøgningen i to eksemplarer, det ene direkte til kongen, det andet gennem biskoppen; stiftsprovst Clausen derimod synes det, han har sprunget over. Biskoppen har ledsaget den med en kort betænkning, hvori han beklager, at en mand med suplikantens anlæg har indviklet sig i sådanne vanskeligheder, som han ikke føler sig voksen til at bære. Men da både hans egne og Grundtvigs venners forestillinger have været forgæves, han kan ikke andet end at anbefale ham til kongens aller højeste nåde. Han har anmodet stiftsprovsten om at konstituere en anden til at overtage hans forretninger, da han fandt ham så bevæget, at han mente at have grund til at befrygte, at han ikke til opbyggelse vilde kunne forrette sit embede. Denne ordning fandt dog sted med Grundtvigs samtykke; ti på den første spalte af ansøgningen, hvor dens indhold angives, har han tilføjet et ønske om snarest muligt at fritages for embedets bestyrelse. Dette er formodentlig sat til i bispegården, da det er skrevet med andet blæk end det øvrige. Grundtvig har således vistnok ingen afskedsprædiken holdt.

Aller nådigste konge!

Da jeg i efteråret 1825 så mig angrebet med en injurieproces af hr. professor theologiæ Clausen, der således vilde kalde mig til regnskab for måden, hvorpå jeg havde ført den strid mod falsk lærdom, hvortil jeg ved min embedsed er forpligtet, da ansøgte jeg aller underdanigst

om, at denne injurieproces måtte ved et aller nådigst kongebud hæves, da jeg ej kunde være andre end majestæten, og hvem allerhøjstsamme måtte dertil forordne, regnskab skyldig for udførelsen af en embedspligt; men det kongelig danske kancelli svarede mig, at derved var intet at gøre. Siden har jeg da stræbt at overbevise den kongelige landsoverret om, at fornævnte injuriersag burde afvises; men heller ikke det lykkedes, og jeg må da anse det for en juridisk fejltagelse, hvad der stedse har været min trøstende overbevisning, at når jeg efter bedste indsigt iagttog mit embedes pligter, skyldte jeg ingenlunde fjenderne af statens religion, men kun majestæten regnskab. Jeg ser mig efter min overbevisning om embedsed og præstelig nidkærhed, som jeg må blive tro, nu daglig udsat for, både med mund og pen at give dem, der bestride statens religion, lejlighed til at påføre mig, der skal forsvare den, injurieprocesser, og denne embedsbyrde, allernaadigste kongel er mig for svær; jeg kan ikke bære den.

Så beder da jeg med barnlig frimodighed landets fader i nåde at tage fra mig, hvad i uforglemmelig nåde er skænket mig af ham, beder om at løses fra det embede, der som residerende kapellan ved Vor frelsers kirke allernådigst har været mig betroet, og at løses fra min præstelige embedsed med alle de forpligtelser, jeg ved den frivilligt har påtaget mig.

Vis på, at landsfaderen ej vil se utaknemlighed eller noget ondt i dette skridt, jeg kun med tårer gør for at bevare en uskadet samvittighed, og for ej til slutning mod min villie at beskæmme et navn og en dragt, der kun med æren må bæres, aflægger jeg min uskrømtede taksigelse til majestæten for de mange nådesbevisninger, jeg under min tunge strid mod tidens strøm af majestæten i 16 år har oppebåret, og tager den trøst med mig ud af den danske kirke, at kan den end lettelig finde klogere

og lykkeligere tjenere, troere efter deres overbevisning skal den dog ej lettelig finde dem.

Kristianshavn d. 8 maj 1826.

Aller underdanigst

Nicolai Fredrik Severin Grundtvig.

V. Overretsassessor Spandets klage over den måde, hvorpå professor Brorson havde døbt hans barn.

Den 8 juni 1828 klagede assessor Spandet til biskop Münter over, at hans barn i Garnisonskirken var blevet døbt uden forsagelse og med en ufuldstændig trosbekjendelse. Biskoppen tilskrev ham, at enhver dåb, der var foretaget i den treenige Guds navn, var gyldig. Men fjorten dage efter indgav Spandet en klage til kancelliet og søgte om dispensation fra forbudet mod dåbens gentagelse både for dette barn og for tre andre, der mentes døbt på samme måde. Dog var det egentlig ikke hans hensigt straks at lade børnene omdøbe, men at henstille det til dem selv, når de kom til skæls alder. Nu blev professor Brorsons erklæring indhentet. Den faldt meget ynkelig ud, idet han fortalte om, hvilken overvældende mængde forretninger han havde havt den dag, hvorfor han troede det tilladt at udelade forsagelsen, da han »anså disse ord for en pleonasme, der vel under påtrængende forretninger kan udelades«. Endvidere tilføjer han: »Jeg plejer intet at udelade af døbeformularen, og tvivler om, at jeg har gjort det ved den ovennævnte dåb; det måtte da blot være: nedfaren til helvede«. — Det siges ikke, om også denne udeladelse var sket for at spare tid. — Provst A. K. Holm mener ikke, at Brorsons undskyldning kan forkastes, da han er en gammel mand, ligesom han udtaler den sædvanlige påstand, at forsagelsen egentlig kun er en anden form for exorcismen. — Biskoppen frarådede selvfølgelig at give dispensationen, idet han henviste til alterbogens udtryk om hjemmedåben: »Efterdi dette barn

er tilforn døbt da ville vi ikke døbe det igen . . . , hvor der jo var tale om en dåb, hvorved forsagelse og trosbekendelse slet ikke var nævnt. — Samme dag skrev han til professor Brorson og misbilligede hans adfærd. — Kancelliet tilskrev da under 12 august Spandet, at det ikke kunde tilstede, at børnene døbttes på ny, men at det misbilligede Brorsons adfærd. Samme dag udstedtes det bekendte cirkulære, der pålagde alle præster nøje at følge de foreskrevne formularer »uden nogen udeladelse og uden noget tillæg«.

Her skal meddeles Spandets to skrivelser og biskoppens svar på den første af disse og hans brev til Brorson.

1.

Assessor Spandet til biskop Münter.

Jeg har i dag ladet et pigebarn ved navn Johanne døbe i Garnisonskirke af min sognepræst, hr. professor og ridder Brorson, der ved denne dåb, hvorved jeg selv var nærværende, tillod sig flere afvigelser fra den befalede døbeform, som er mig bekendt, ja endog ganske forbigik forsagelsen af djævelen, alle hans gerninger og alt hans væsen, og afkortede trosbekendelsen, således at han, så vidt jeg erindrer, af den anden artikel kuns anførte troen på Jesus Kristus, Guds enbårne søn, vor herre, med udeladelse af denne artikels øvrige enkeltheder, og indskrænkede den tredje artikel til troen på den Helligånd, syndsforladelse og det evige liv. Jeg har forhen ladet 3 børn døbe i samme kirke af samme præst og har anledning til at formode, at de samme afvigelser have fundet sted ved deres dåb, ved hvilken jeg ikke selv har været tilstede. Da det nu er min pligt at gøre, hvad jeg formår, for at mine børn kunne blive evindeligt salige, hvilket ingen kan uden at fødes på ny af vand og ånd, det er at døbes med den kristelige dåb, så er det naturligt, at jeg ikke kan andet end være urolig, nu jeg må tvivle om gyldigheden af alle mine børns dåb, og for at bidrage noget til,

at andre og muligt jeg selv herefter kunde forskånes for slige samvittighedstvivil, er det, at jeg herved beder om, at det må blive undersøgt, om hr. prof. Brorson, med hvem jeg i øvrigt ikke har havt noget udstående i de 5¹/₂ år, jeg har bot i hans sogn, har døbt mine børn, som han burde, og at udfaldet af denne undersøgelse må blive mig meddelt.

København d. 8 juni 1828.

N. Spandet,
assessor i hof- og stadsretten,
boende i Bredgaden nr. 160.

2.

Biskop Münster til assessor Spandet.

I gensvar på Deres velbyrdigheds skrivelse af gårs dato, i hvilken de rådfører Dem med mig angående den måde, hvorpå professor Brorson har døbt Deres datter Johanne, undlader jeg ikke, for at berolige Deres samvittighed, straks at melde, at såfremt dåben er forrettet med sakramentalordene Mt. 28, 19: I navnet faderens og sønnens og den hellige ånds, er den fuldkommen gyldig. Hvad derimod den illegale forbigåelse af det lovbefalede ritual angår, da skal jeg derom afhandle det fornødne med hr. professoren.

København d. 9 juni 1828.

F. Münster.

Hr. landsover- samt hof- og stadsretsassessor Spandet.

3.

Ansøgning til kongen fra Spandet.

København d. 26 juni 1828.

[Efter at have berettet om barnets dåb som i brevet til biskoppen] Samme dag tilskrev jeg derom biskoppen, som straks den påfølgende dag svarede mig, at dåben alligevel er fuldkommen gyldig, såfremt den er forrettet med sakramentalordene: I navnet faderens og sønnens og den Helligånds. Jeg vil også gerne indrømme,

at en dåb som den omhandlede kan være tilstrækkelig til optagelse i et religionssamfund, hvis lemmer ikke ere pligtige til at forsage djævelen osv., og af hvis trosbekendelse de ved mit barns dåb udeladte stykker af det apostoliske symbolum ikke udgøre væsentlige dele; men i et sådant samfund, som jo er væsentlig forskjelligt fra den sande kristne kirke, ønsker jeg ikke at få mine børn indlemmede, og at den dåb, hvormed mit barn blev døbt, skulde være fuldkommen gyldig til indlemmelse i den sande kirke, derom vover jeg endnu at nære tvivl: og da jeg nu en gang selv har været øjevidne til, hvorledes hr. professor Brorson kan døbe børn, må jeg vel formode, at mine 3 ældre børn, som han alle har døbt uden min overværelse, ikke ere døbte bedre end det sidste.

Under disse omstændigheder finder jeg mig foranlediget til herved aller underdanigst at søge om aller nådigst dispensation fra lovens forbud mod dåbens gentagelse. Om jeg, hvis denne dispensation bevilges, selv vil benytte mig deraf eller ikke, derom er jeg endnu ikke enig med mig selv. I nuværende øjeblik er jeg tilbøjeligst til at holde for, at man helst bør overlade til børnene selv, om de, i fald det er Guds villie, at de skulle leve, indtil de komme til skæls alder, da ønske at døbes på ny eller ikke. Imidlertid er jeg som sagt ikke enig med mig selv i dette stykke, og jeg finder det for ethvert tilfælde rettest at ansøge dispensationen straks, medens begivenheder, som efter mit skøn gøre den fornøden, endnu ere i nogenlunde frisk minde. End mere anser jeg det for min skyldighed, om jeg end ikke selv kommer til at gjøre brug af dispensationen, dog, medens Gud under mig livet, om muligt at forskaffe den, for derved, om jeg kunde, på nogen måde at gøre den forseelse god igen, jeg selv må erkende at have begået ved at lade mine børn døbe af en præst, om hvis døbemåde jeg ikke i forvejen havde forvisset mig.

I betragtning af tilfældets natur forventer jeg aller

underdanigst, at den ansøgte aller nådigste bevilling, dersom den ellers kan meddeles, bliver mig forundt uden betaling.

Aller underdanigst

Spandet.

4.

Biskop Münter til professor Brorson.

Deres Højærværdighed vil allerede af det, som er foregået i anledning af landsoverretsassessor Spandets klage over Dem, have havt lejlighed til at indse, hvor betænkeligt det er at tillade sig forandringer i ritualet. Det er min pligt som biskop strengt at overholde den danske kirkes love, og ligesom jeg ifølge samme min pligt må misbillige den adfærd, De har brugt ved assessor Spandets barns dåb, så må jeg paa det indstændigste pålægge Dem, for fremtiden nøje at iagttage de bestemmelser, som forordningen af 30 maj d. å. foreskriver¹⁾.

København d. 9 juli 1828.

F. Münter.

VI. Fra det danske missionselskabs første år.

I »Det danske missionselskabs historie« s. 5 fortæller dr. Kalkar, at da B. F. Rønne i året 1823 havde gjort en rejse til Fyn for at opmuntre til deltagelse i missionen og opmuntret nogle præster til at ophænge bøsser for at samle gaver i dette øjemed, angav biskop Plum ham for kancelliet som den, der havde handlet mod plakaten af 19 oktober 1822, og kancelliet erklærede, at han havde handlet, »om ikke mod bogstaven, så dog mod de grundsætninger, som indeholdes i pl. 19 oktober 1822«. Det er denne sag, som nærmere oplyses i nedenstående skrivelser, der formentlig ere ret karakteristiske både for Rønne og for biskopperne Plum og Münter. Det vil tillige ses, at dr. Kalkars fremstilling ikke er ganske nøjagtig. Rønnes

¹⁾ I dette tilhold er der ingen mening, da den nævnte forordning aldeles intet indeholder om, hvorledes præsten skal forrette dåben.

rejse foretoges 1822, før den nævnte plakat udkom. Kancelliet kunde derfor ikke beråbe sig på den, men vel hen-vise til de grundsætninger, den indeholdt. Biskop Plum nævner den slet ikke.

1. Biskop Plum til kancelliet.

I Fyns adresseavis, som udgives af forligelseskom-missær S. Hempel, findes under nr. 122 af 2 september d. å. indrykket følgende:

»Missionsvæsnet har nu også udbredt sig til Fyn, hvor hr. pastor Rønne fra Lyngby på missions-selskabet vegne i denne tid rejser omkring og lader indrette missionsbøsser, som alt ere anskaffede af mange præster og ophænges i forstuen med en trykt opfor-dring ved siden. Bemeldte bøsser ere (efter for-skriften til blikkenslageren) firkantede til to låse og sort lakerede med hvide bogstaver og følgende på-skrifter: 1ste side: Missionsbøsse for NN. sogn. 2den side: En skærv til hedningers, Tyrkers og Jøders omvendelse. 3die side: Tilkomme dit rige! 4de side: En glad giver har Gud kær. 2 Kor. 9, 7.«

Jeg har erkyndiget mig om sagen og befundet, at hr. pastor Rønne ved at henvende sig til nogle gejstlige, som betragtede denne sag ensidigt, har forskaffet sine missions-bøsser indgang. Idéen er aldeles methodistisk, af samme art som hans også her til udsalg henlagte traktatskrifter, for hvilke jeg har advaret i efterretninger om den nyere teologiske og pastorale literatur 1822, s. 199.

Da tænkende mænd have overbevist sig om, at der ved det hele evangeliske missionsvæsen udrettes lidet eller intet til Jesu sande læres og evangeliets varige udbredelse —

da det synes upassende, at Danmark med sine ind-skrænkede midler til at forskaffe skolelærere for sine ind-fødte tilstrækkeligt udkomme, skal betale lærere i andre verdensdele for at undervise og døbe mennesker, som før

end de kaldtes kristne, vare bærmen af hedninger, og efter at de ophørte at kaldes hedninger, blev bundfaldet af kristne (afdøde konfessionarius Bastholms ord, når han i sin autobiografi taler om, hvad der bevægede ham til 1787 at gå ud af missionskollegiet, hvori han en tid lang havde været medlem) —

da det især er oprørende at lade vor landalmue bidrage til sådanne udgifter på en tid, da dens armod hindrer de nødvendigste skolereparationer, og da alle vegne klages over det byrdefulde i lærernes løn —

da der, hvad Jøderne i særdeleshed angår, er tilstået dem fri gudsdyrkelse og anordnet, at de, når de selv forlange at gå over til vor religion, må undervises på egen bekostning, og den understøttelse, som fordem ved re-skripterne af 1744 og 1746 var dem bevilget dertil, nu ved cancelliskrivelse af 18 december 1784 er ophævet, det altså er vor lovgivnings mening, at det for protestantismen uværdige og stedse upolitiske proselytmageri ikke skal finde sted —

og da hr. pastor Rønne desuden ikke vides at være autoriseret til at virke for Jøders og hedningers omvendelse i fremmed stift —

så indstiller jeg ærbødigst, at han ved sin biskop måtte formås til at indskrænke sin virksomhed i denne henseende.

Odense d. 10 september 1823.

Plum.

2. Pastor B. F. Rønnes erklæring.

. Efter at her i juni måned 1821 ved Guds nådige bistand var stiftet et lidet missionsselskab, hvorm jeg offentlig i traktatselskabets skrifter meddelte efterretning, blev jeg af hæderværdige, kristelige præster på Fyn indbudet til at besøge dem og deres venner, hvoraf man lovede mig megen opmuntring hos mangfoldige, som ikke hyldede vantroens grundsætninger, og derfor gladeligen vilde deltage i den hellige sags

fremme. Jeg afslog i førstningen indbydelsen; men da man forestillede mig det gode, som ved en kristelig samtale med venner muligen kunde udrettes, og omstændighederne tillige føjede det således, at jeg lettere end sædvanlig kunde være borte, rejste jeg allerede i forrige sommer i hans navn, som har lovet at være med sine tjenere alle dage, og bad om hans velsignelse og bistand, hvilken han ej heller vægrede mig; ti der vandtes allerede ved denne rejse adskillige, så vel provster og præster som andre for missionssagen, og der opsattes allerede straks efter missionsbøsser, af hvilke muligt nogle kunne have den påtegning: »For NN sogn«; dog, om det er så, véd jeg ikke; ti deri er avertissementet aldeles opdigtet, at jeg skal have ladet indrette missionsbøsser, hvilket jo billigen måtte overlades enhver bøsses ejer. Plakat af 19 oktober f. å. var den gang ej udkommet. Efter at dette er sket, vilde jeg dog tilråde de ejere af missionsbøsser, som have ladet sætte: »for NN sogn«, at de lode disse ord udslette, da de muligt kunde give Guds riges modstandere anledning til at forestille sagen, som om den blev fremmet på en utilladt måde, og i det mindste foranledige en del tidsspildende skriveri. Omhandlede rejse foretog jeg mig da i juni og juli måneder 1822 på missionssagens (ikke egentlig på missionsselskabets) vegne, på min egen bekostning og uden dertil af missionsselskabet at være opfordret. Med foresattes tilladelse og med den civile øvrigheds pas fulgte jeg de gennem landet anlagte veje, besøgte venner og venners venner, og bestræbte mig allevegne i mine samtaler for at lægge dem de kristnes forpligtelser til at virke for Guds riges udbredelse på hjertet. Jeg besøgte således og stiftets højærværdige biskop, sagde ham mit ærinde og søgte i lige måde at vinde ham for missionssagen (jeg har ikke stræbt efter at handle i løndom). Biskoppen modtog mig venligen, hørte mit andragende med opmærksomhed, og gav ikke det ringeste vink om,

at jeg efter hans mening helst burde lade den sag fare, hvilket ej heller kunde ventes af nogen kristelig biskop, men hvortil jeg efter hans gentagne ytringer i de fynske literære efterretninger måtte tiltro ham moralsk kraft nok, ifald han virkelig havde misbilliget Jesu religions udbredelse. På mer bemeldte min rejse, på hvilken jeg nød så såre megen gæstfri kærlighed og så mange rene, ædle glæder, blev jeg i lige måde indbudet til det Slesvigske, hvor man og lovede at komme mig i møde med gammel kristelig gæstfrihed; men da tiden, i hvilken jeg kunde rejse, var forløben, måtte jeg afslå den kærlige indbydelse.

I indeværende sommer fejede vor herre det på en besynderlig måde ved en uventet indtægt for mig således, at jeg kunde opfylde de elskelige brødres ønske, og da rejste jeg i augusti og september måneder, ligeledes uden missionselskabets opfordring, på min egen bekostning, med øvrighedens samtykke og lovligt pas på lovlig vej, fuldeligen forvisset om, at den Gud, der bød mig rejse, også vilde lægge sin velsignelse til foretagendet. Med åbne kærligheds arme blev jeg modtaget, så vel i Sælland og Fyn som og i det Slesvigske, og nød sådanne glæder, som jeg aldrig kan glemme. Jeg kan og forsikre Deres højærværdighed, at der gives langt mere ånd for evangelisk kristendom og Guds riges udbredelse, end man almindelig tror, og end nogle af vore døgnblade fortælle os. Overalt opmuntrede jeg i samtaler Jesu venner til privat goddædighed mod missionsvæsnet, hvilket jeg troede og tror, aller bedst kunde udvises, når enhver husfader har sin missionsbøsse, hvori han, hans familie og venner kunne, når de ville, nedlægge deres gaver. På slig måde trykker udgiften ingen giver, den højre hånd véd og ikke, hvad den venstre gør, og herrens velsignelse viser sig også ved bøsseindretningen såre kende- lig; men om nogen ej havde slig bøsse, har jeg tilkendegivet, at det jo var ligegyldigt, om de derimod havde en

skuffe i chatoullet, en æske eller noget deslige, hvori de kunde opbevare deres gaver; og denne bestræbelse har ej heller været frugtesløs, hvorover enhver kristen vil hjærtelig glæde sig og lovprise den herre, som viser, at han har hjærterne i sin hånd, og forkynder, at tiden er nær, da hedningenes fylde skal indgå, Israel skal frelses, og der skal vorde én hjord og én hyrde. Vel den tro tjener, som findes vågen, når hans herre kommer! Ve den, som ikke våger, men slår husfolket og handler urettelig med det gode, der var betrot hans hænder.

Efter min ringe ævne har jeg bestræbt mig for at vise troskab, da jeg ikke alene som enhver anden kristen, men og som en Jesu Kristi tjener i evangeliets tjeneste har den forpligtelse »at prædike Guds riges evangelium for al skabningen«. Dette er jo et bud af ham, hvem vi alle bekende at være vor evige, himmelske konge, for hvis skyld vi skulle forsage fader og moder brødre og søstre, ja livet selv, om det kræves. Tro vi da i sandhed, tro vi med en levende overbevisning og følelse, at hans ord ere Guds ord (hvilket vi jo endog indprente vore tilhørere og vore børn), og tro vi, at han vil bekende os for sin himmelske fader, når vi her rettelig bekende ham for menneskene, så kan det jo ej være andet, end at vi glemme vore egne ringe personer og virke med al den moralske kraft, som herren giver, for at hele jorden må vorde fuld af Guds kundskab, ligesom vandet skjuler havets bund. Men hvorledes skulle de tro på den, om hvem de ikke have hørt etc., eller hvorledes skulde der prædiket, dersom ingen udsendes? Vi udsende altså eller lade os udsende, alt som den store overhyrde vil det, og bevise troskab i hans tjeneste, vel følende, at vi have ingen kraft i og af os selv, men at vi dog formå alle ting formedelst Jesus Kristus, som gør os mægtige.

Dersom jeg da levede i et land og på en tid, hvor og da det gamle jøderåd herskede, så vilde jeg endnu håbe, at der blandt de ypperste præster, Farisæer og Sa-

ducæer dog skulde findes en Gamaliel, som stod op og sagde: »Dersom dette værk er af mennesker, da bliver det forstyrret, men er det af Gud, kunne I ikke forstyrre det. Lader eder dog ikke finde som de, der endog ville stride mod Gud,« og jeg vilde derfor bede herren om mod og kraft til at istemme med Pavlus: »Jeg er rede til, ikke blot at bindes, men og at dø i Jerusalem for den herres Jesu navns skyld. Ske herrens villie!« Men da jeg nu endog lever i et kristent land, hvor Jesu bud offentligen antages og hyldes som Guds bud, hvor religionslæreren selv af landets regering ved ed forpligtes til at lære og lyde Jesu forskrifter, hvor hele rigets lov er bygget på Jesu ord, hvor det hedder D. L. 2—4—12: »Præsterne skulle al tid slutte med bøn til Gud for ordets frie fremgang« osv., samt 2—11—1, »at deres liv og lærdom (følgelig og deres liv og offentlige bønner) skulle svare til hinanden«, i et land, hvor alle de offentlige lærebøger og andagtsbøger lære os at bede: Komme dit rige! (en bøn, som her ikke behøver at forklares), hvor og ritualet pålægger os ved ethvert barns dåb at forny erindringen om hans bud: »Lær og døber alle i faderens og sønnens og den Helligånd's navn«, i et land, hvor folkets fader, fjerde Fredrik, var den første protestantiske konge, som lagde hånden på et missionsværk, hvilket sjette Fredrik endnu fortsætter, og endelig i et land, hvor bibelselskaber yndes, fremmes og understøttes af høje og lave, der bør jeg ikke vente andet, end at regering og folk, lærde og ulærde og især alle kirkens tjenere ville bede af inderste hjerte for sagens fremme og lovprise Gud for ethvert, nok så lidet foretagende, som han vel-signer. Dersom der da og i et sådant land gaves nogle, for hvilke det korsets ord endnu var en forargelse og en dårlighed, og som derfor søgte at forhindre evangeliets

fremgang, og med alle deres prægtige ord om tolerance dog viste sig forfølgende, intolerante mod andre, så burde man jo ikkun ynkes over slige vildfarende brødre og bede, at der og måtte gives dem nåde til omvendelse, så at deres øjne måtte oplades, deres synder angres og tilgives dem, deres hjerter trøstes og fyldes med den Guds fred, der overgår al forstand, og at de, som Paulus fordom eller dr. van der Kemp i vore dage måtte lære at brænde af kristelig kærlighed og iver for at delagtiggøre verden i den salighed, i hvilken herrens barmhjærtighed en gang ved missionærer havde delagtiggjort deres fædre og dem selv som disses arvinger.

At redde hele folkeslægter, for hvilke Jesus opofrede sig, fra åndelig og timelig jammer, fra afguders tilbedelse, vantro og overtro, samvittighedsangst etc. og fra bålet, offerkniven, slaveriet, selvpinsler etc., det er dog vist nok et foretagende, i hvilket vi måtte ønske alle delagtiggjorte. Ja, her må man vel istemme Pauli ord: »Vi ville ønske til Gud, enten der fattes meget eller lidet, at alle, der høre os, må blive som vi.« Det er sjælenydelse, det er salig glæde, det er den fred, som Jesus tilsagde sine tjenere, den fred, som verden ikke giver, som gør, at vore hjerter ikke forfærdes, men at vi bede med Petrus og de flere: »Herre! giv dine tjenere at tale dit ord med al frimodighed, og hjælp os at føre dem, som ere vildfarende, på rette vej.«

Ja give det Gud, at alle måtte komme til sandheds erkjendelse og leve; ti vist nok kommer Guds rige alligevel, skønt vi ikke bede derom, som den salige Luther siger, ja jo ivrigere det modstås, des mægtigere, som alle tiders erfaring viser, udbreder det sig; men de kommer ikke til os, og vi kunne ikke nyde dets timelige og åndelige velsignelser, uden vi af hjærtet bede derom. Det er ene troen paa evangelium, der kan berolige vore sjæle, og kærligheden til Gud og mennesker, der kan dæmpe den forfængelighed, pragtlyst og forlystelsessyge, som ødelægger folk og land. Det er religionen alene, der

sammenknytter de befalende og adlydende, så at de ere én sjæl og ét hjærte. Lad os da kun arbejde for Guds rige og hans retfærdighed (det gøre og missionens venner), så have vi tillige arbejdet for folkets vel. Vi have jo det bestemte løfte, at herren da vil give os alt det fornødne. Vi tro dog vel, at hans ord ere et evigt ja og amen.

Deres højærværdighed vil således af det anførte se, at jeg ikke på nogen måde ved min lovlige rejse igennem Fyn eller ved de samtaler, jeg der har havt med mine venner om det ene fornødne, tror at have handlet mod pligt, men just i overensstemmelse med den pligt, som Gud og kongen har pålagt mig, og til hvis opfyldelse jeg med ed har forpligtet mig, da jeg modtog det hellige læreembede og lovede, ikke alene at lære, men og at leve efter det skrevne Guds ord, som læses i biblen, og den uforandrede augsburgske kofession, ligesom jeg og ikke i henseende til formerne har handlet mod plakat af 19 oktober f. å., da der efter min opfordring hverken udsattes bækkener ved kirkedørene, ej heller nogen steds ombares tavler, bøsser eller kollektbøger, men ikkun det modtagne, som enhver af kærlighed til de formørkede slægter ved subskription bestemmer sig til at give, eller som han, efter at have samlet det i sit hus, frivilligen indsender. Tilforladelig, sligt er bedre anvendt end det, der bortkastes ved spil og dobbel eller til omløbende taskenspillere, eller for gudsbespottelige, umoralske skrifter etc., hvorom Deres højærværdighed en gang i en prædiken og i Deres derom afgivne erklæring så kraftigen har påmindet læseren. Af ganske hjærte istemmer jeg, hvad der efter Deres højærværdigheds beretning af Fyns avis skal stå på nogle missionsbøsser, og véd vist, at enhver kristen ligeledes istemmer: Fader! tilkomme dit rige! amen!

Med tilbørlig agtelse og kristelig ydmyghed har jeg den ære at nævne mig Deres højærværdigheds ærbødige

Lyngby d. 2 oktober 1823.

B. F. Rønne.

Hs. hvdgh. dr. theol. Clausen, prof., stiftsprovst p. p.

3. Biskop Münters betænkning.

Under min fraværelse på visitats i Arts og Skippinge herreder har stiftsprovsten, hr. prof. Clausen, indhentet sognepræsten i Lyngby, hr. Rønnes erklæring over indholdet af den over ham af biskoppen i Fyns stift, hr. dr. Plum, førte anke, uden dog at denne anke selv, eller fra hvem den kom, er bleven ham meddelt. Denne hr. Rønnes erklæring giver jeg mig herved den ære at indsende. Det høje kollegium vil ved at værdige den sin opmærksomhed lettelig overbevise sig om, at hr. Rønne ingenlunde har havt den hensigt med sin fremfærd at overtræde eller eludere den seneste kongelige anordning af 19 oktober f. å., men at han, besjælet af varm, skønt mindre betænksom iver for missionsvæsnet, har søgt at indsamle aldeles frivillige gaver til dets fremme. Sådanne gaver indsamles allerede i lang tid og endnu i vore dage i det hele protestantiske Evropa, især i Tyskland og England. De fleste bidrag, som erholdes i Tyskland, komme den trankebarske mission til gode¹⁾, og vel muligt, at de ej ubetydelige summer, til hvilke de beløbe sig årligt i disse lande, og hvorom der i de engelske missionskrifter og i de Hallische Missionsberichte meddeles efterretning, have opmuntret ham til at gøre lignende forsøg her i riget, uden nøje nok at overveje den almindelige fattigdom, som endog virker så skadelig på det for os i så høj grad vigtige skolevæsen. Jeg tør da i betragtning af disse omstændigheder bede det høje kollegium at behandle den retskafne og i sit embede

¹⁾ Hvis dette forholder sig rigtigt, have Tyskerne ikke havt nogen glæde af deres gaver. I året 1827 skriver en miss., Schteivogel, at så vel missionen som skolevæsnet i Trankebar geråder mere og mere i forfald; der findes børn af kristne forældre, som hengå udøbte i det femte års alder, ligesom det og har fundet sted, at et barn er blevet konfirmeret uden at være døbt, og et andet barn i sin spæde alder skal være overgivet til hedninger og adopteret af dem, så det vil blive en hedning. Skr. fra kanc. til guvernementet i Trankebar 18 decbr. 1827.

ulastelige og overalt for det gode efter sin synsmåde ærligt virksomme mand med mildhed, og dette så meget mere, som hans til entusiasmus stemte karakter letteligt kunde føre ham til at anse sig som martyr og lede mange andre ligestemte til at betragte ham som en sådan, hvilket kunde have betænkelige følger, da erfaring noksom har lært, hvor smitsom den religiøse mystik er, og hvor vanskeligt gemytterne kunne beroliges der, hvor denne har funden indgang. Just i vore dage viser den sig mere eller mindre åbenlys både i katholske og protestantiske lande, og megen virksomhed og klogskab hører til at styre således, at den ikke bliver herskende til den oplyste religiøsitetens skade. Men extremerne pleje at berøre hinanden. Mysticismen følger således på den koldeste ligegyldighed for religionen, og der vil tid til, inden man atter kommer på den fornuftige middelvej.

Til denne tidsalders skadelige fænomener hører også de i England af Metodister og Kvækere, i Schweiz, Tyskland og Sverrig af pietistisk og herrnhutisk sindede i stort antal udgivne religiøse traktater og de selskaber, hvis øjemed det er at uddele dem. Den mørke, mystiske, på følelsen alene beregnede tone, i hvilken de pleje at være forfattede, kan ikke være til gavn for oplyst religiøsitet. Man sættes ved at læse dem mere end ét århundrede tilbage i tiden, da det sprog, i hvilket de ere forfattede, var det almindelige i de for almuen bestemte opbyggelseskrifter, og om end enkelte gode og med oplyst ånd skrevne traktater findes iblandt dem, så er mængden dog sikkert ikke af sådan beskaffenhed, og mængden er det, som virker på almuen. Jeg har derfor heller ikke nogen sinde taget del i sådanne traktatselskaber, som også ere opståede iblandt os. Jeg har endog haft lejlighed til at advare for dem, og i en erklæring, som det høje kollegium affordrede hr. dr. Mynster og mig, have vi begge i året 1820 vist det skadelige i dem. Men jeg har ikke trot, at der kunde virkes noget imod dem fra det offentlige side.

De ere fostre af tidsalderens ånd, og modstand vilde foranledige det modsatte af, hvad man ønsker. Sektereriet vilde bryde ud og ondt blive værre.

Så enig jeg er med hr. biskop Plum angående deslige traktater og traktatselskaber, så meget beklager jeg, at jeg med hensyn til missionerne efter min anskuelse af kristendommen må være af en aldeles afvigende mening, og at jeg endog som biskop i Kristi kirke og som medlem af missionskollegiet må holde det for pligt at ytre denne. Kristendommen er af Gud bestemt til at vorde en almindelig religion for menneskeslægten. Den må altid forkyndes for dem, som endnu ej kende den. Rom. 10, 14—15. Den er gået ud fra mission. Uden mission var Evropa aldrig bleven kristnet. Uden Ebbos, Ansgarii, Rimberti og deres efterfølgeres arbejder havde vore fædre måske i flere århundreder vedblevet at være hedninger. Det var og derfor en udødelig fortjeneste af Kong Fredrik IV, at han efterlignede den katolske Kirkes prisværdige foranstaltninger til hedningernes omvendelse og stiftede det danske missionskollegium, hvorved de protestantiske missioner fik deres rette begyndelse. Lad nu være, hvad salig Bastholm har ytret, at iblandt de omvendte hedninger ere de, som før end de kaldtes kristne, vare bærmen af hedninger, og efter at de ophørte at være hedninger blev bundfaldet af kristne, så er det de enkelte missionæres og ikke missionernes skyld, at sådanne blive optagne, og hvad der ikke kunde bevirkes i den første generation, kan og vil bevirkes i de følgende, og at det nu allerede er anderledes, vorder klart af, at selv blandt Braminerne, den ældste stamme i Indien, mange ytre agtelse for og kærlighed til kristendommen, at ikke endda så få vorde kristne og arbejde i forening med Evropæerne på kristendommens udbredelse, at det engelske og ostindiske bibelselskab lader den hellige skrift oversætte i mangfoldige af Indiens sprog, hvilket øjensynlig viser, at de have grundet udsigt til at finde mangfoldige læsere, ej at tale

om, at på Otaheiti og flere af Selskabsøerne hedenskabet er forladt og kristendommen almindelig antaget, at kristendommen gør betydelige fremskridt blandt de nordamerikanske stammer, som ere komne til den grad af kultur, at de kunne modtage den, at flere tusinde Kinesere ere kristne osv., hvilket alt dog vel viser, at den påstand, at tænkende mænd have overbevist sig om, at der med det hele evangeliske missionsvæsen (Kina og Kongo undtagne, hvor missionen i det første rige er blandet, i det andet katolsk) udrettes lidet eller intet til Jesu sande ære og evangeliets varige udbredelse, lider mange og store indskrænkninger.

Løvrigt tillader jeg mig for ikke at være alt for vidtløftig, at vedlægge en ordinationstale, som jeg holdt i året 1811, i hvilken jeg, da det var en til Ostindien bestemt tysk missionær, jeg ordinerede, har i korthed fremlagt min inderlige overbevisning om denne i mine øjne såre vigtige sag.

København d. 21 oktober 1823.

F. Münter.

Til det kongelige danske kancelli.

4. Kancelliet til Fyns biskop d. 6 december 1823.

[Efter at indholdet af biskoppens klage er refereret]

. . . . Efter desangående at have brevslet med biskoppen over Sælland har kancelliet under dags dato anmodet sidstnævnte om at pålægge hr Rønne for fremtiden at afholde sig fra et sådant forhold, som strider mod de grundsætninger, der indeholdes i pl. 9 oktober f. å. Og skulde kancelliet ved derom tjenstligst at meddele Deres højærværdighed underretning, lige tjenstlig anmode Dem om at pålægge vedkommende præster at nedtage de omhandlede missionsbøsser.

I skrivelsen til Sællands biskop var dog tilføjet, at kollegiet ikke miskendte hr. Rønnes gode hensigter.

Bidrag til Vendelbo Stifts Kirkehistorie siden Reformationen.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

(Slutning).

5. Mester Jakob Jensen Holm.

Efter M. Jørgen Mortensen Boringholms Død samledes Stiftets Provster og Kjøbstedpræster til Valg af en ny Superintendent. Blandt flere, som de i deres Indstilling til Kongen foreslog, var ogsaa den i Overskriften nævnte Mand, om hvis Levned og Virksomhed vi have følgende at meddele.

Han var en Søn af en Borger i Viborg ved Navn Jens Holm og var født ved Aaret 1543 sammesteds. At han har besøgt sin Fødebys Skole og derfra er afgaaet til Universitetet, kan betragtes som givet¹⁾; men nærmere Efterretninger mangle, indtil vi under 28de Juni 1571 i M. Peder Hegelunds Skrivkalender finde den Notits, at Absalon Juel paa denne Dag (vistnok fra Ribe) afrejste til Vittenberg med sin Lærer Jakob Holm²⁾. Absalon Juel til Mejl-

¹⁾ Naar Hundrup. •Lærerstandens ved Viborg Kathedralskole•, S. 15, siger bestemt, at Jakob Holm (som han urigtig kalder Jakob Hansen H.) deponerede 1563 fra Viborg Skole, da er det nok kun en Formodning, som for Resten jo kan være ret sandsynlig.

²⁾ Mag. til den danske Adels Hist. S. 158.

gaard indtog senere, i Slutningen af Kong Frederik II's Tid, en meget indflydelsesrig Stilling som kgl. øverste Sekretær i Kancelliet og var derhos en Mand, der ikke savnede litterære Interesser, i hvilken Henseende da vel hans Lærer har nogen Fortjeneste.

Fra Jakob Jensen Holms Ophold i Vittenberg, hvor han, som det synes, med Iver og Grundighed har fortsat og afsluttet sine egne Studier, kjende vi ikke blot et paa Græsk affattet Skrift af ham »Om Dyden«¹⁾, men ogsaa nogle latinske Vers, skrevne af ham til Venner og med-studerende, deriblandt nogle i Anledning af den tidligere omtalte Vendelbo-Biskop Lavrits Nielsen Ribers to Sø-ners, Niels og Jørgen Lavritsens, Magisterpromotion²⁾. Selv tog Jakob Holm vistnok Magistergraden i Vittenberg 1574, inden han vendte tilbage til sin Fødeby, hvor han den 14de Oktober samme Aar overtog Rektorembedet ved Skolen³⁾.

I syv Aar forestod M. Jakob Jensen Viborg Skole »med stor Berømmelse«, som en samtidig Forfatter siger⁴⁾. Blandt hans Disciple vandt ingen et større Navn end den siden højt ansete Hans Povlsen Resen, der 1579—81 af-sluttede sin Skolegang under hans Vejledning, samtidig

1) "Οτι ἐξίς προαιρετικῆ ἡ ἀρετὴ ἐν μεδότητι οὔσα . . . Quod virtus habitus sit ad consulto et sponte agendum aptus, in ea quam ratio nobis præscribit et quæ prudenti probatur mediocritate positus . . . a Jacobo Johanne Holmio. Witeb. 1574. (Tilegnet Axel Juel til Villestrup, Kantor i Viborg Domkapitel og Landsdommer i Nørrejylland).

2) Ny kirkehist. Saml. V, 247. Lyskanders Levned og Bog om danske Skribenter, S. 258. Et interessant Minde fra Opholdet i Vittenberg omtaler Jakob Holm mange Aar efter i et Brev (af 18. Febr. 1607) til Biskop Peder J. Vinstrup (Dän. Bibl. IV, 102). Han siger nemlig: »Memini, me audivisse a Præceptoribus meis olim Witebergæ, qui Phil. Melanchthonem viderant et docentem audiverant, ipsum prædixisse, ut religio turbata in Germania requiesceret aliquamdiu in Dania«. Ellers tillægger man jo Luther dette Udsagn.

3) Gjessing, Jubellærerne III, 254 Not. Ny kirkehist. Saml. V, 366.

4) Ny kirkehist. Saml. V, 375.

med at han var i hans Hus¹⁾. Efter at Mester Jakobs ydre Stilling 1577 var bleven betydelig forbedret derved, at han havde faaet et Kannikedømme ved Domkirken, indlod han sig den 15de December samme Aar i Ægteskab med Biskop M. Peder Thøgersens 18aarige Datter Else²⁾. Herved kom han i Forbindelse med de anseeligste Familier i Viborg³⁾, noget, der formodentlig ved Siden af hans egen Dygtighed har bidraget til hans senere Forfremmelse. Efter at han nemlig den 3die November 1581 havde fraaet Viborg Skole, blev han et Aars Tid derefter Sognepræst ved Domkirken sammesteds⁴⁾, og derfra kaldtes han 1587 til Aalborg Bispestol, som følgende tvende Kongebreve nærmere vise.

Mester Jakob Jensen fik Brev, at efter han var kaldet til at være Superintendent udi Aalborg, skulde han begive sig til Kgl. Maj. og gjøre sin Superintendentsed.

Frederik. V. G. t. Vider, at hæderlige og vellærde Mænd, Provster og Præster udi Vendelbo Stift, som dertil have været forordnede, have underdanigst ladet give os tilkjende, hvorledes at de efter Ordinansen have været tilsammen efter deres fremfarne Superintendents Afgang, og have dennem beraadslaget om en duelig og skikkelig Mand udi hans Sted at udvælge, og efter saadan deres velbetænkte

1) Kbhvns Univ. Hist. III, 570—71.

2) Ny kirkehist. Saml. V, 368. 370.

3) Jvfr. Saml. til jydsk Hist. og Topgr. VI, 234.

4) Ny kirkehist. Saml. V, 375—6. Holms Formand ved Viborg Domkirke, Hr. Niels Solgaard, blev 21. Novbr. 1582 kaldet til Sognepræst i Mariager (Danske Mag. VI, 278). Naar Gjæssing siger, at Holm blev »Stiftsprovst« (en Titel, som forøvrigt ikke den Gang brugtes), da er det ikke rigtigt. Af Kirkehist. Saml. 3. R. II, 205 ses nemlig, at 1584 var M. Hieronymus Justesen Ranch Provst i Nørlyng Herred og saaledes Stiftets øverste Provst, medens M. Jakob Jensen samtidig kun nævnes som Præst ved Domkirken.

christelige Beraadslag have iblandt andre kaldet og tilnævnt eder. Da have vi udi samme deres Valg og Kald naadigst ladet os befalde og givet vort Samtykke paa eders Person, forseendes os naadigst, at I udi det, som I udi saa Maade ordentlig tilfordres, og Guds Æres og hans hellige Ords Forfremmelse og den christne Menigheds udi for^{ne} Stift deres Tjeneste menes og anrørendes er, skulde findes godvillig. Thi bede vi eder og begjære, at I retter eders Lejlighed efter og ville være fortænkt udi at komme hos os tilstede udi tilstandende Bededage, saa I da kunde gjøre os eders Superintendentsed efter Ordinansen og siden tage videre Besked hos os, som udi den Bestilling er behørlig. Hermed sker vor Vilje. Actum Statsgaard den 17 Martii Aar 1587.

Jydske Tegnelser III, 147.

Mester Jacob Jensen Holm fik Brev at skulle være Superintendent udi Vendelbo Stift.

Vi Frederik etc. Gjøre alle vitterligt, at efterdi os elsk. hæderlige og højlerde Mand, Mester Jacob Jensen Holm, er nu retteligen udvalgt og kaldet til Superintendent at være udi Vendelbo Stift efter Mester Jørgen Mortensens Død og Afgang, og for^{ne} Mester Jacob Holm nu haver været her hos os og gjort sin Ed, samme sit Embede og Kald af hans yderste Formue christeligen, troligen og gudfrygteligen at skulle forestaa, da have vi af vor synderlige Gunst og Naade bevilget, samtykt og stadfæst, og nu med dette vort aabne Brev bevilge, samtykke og stadfæste for^{ne} Mester Jacob Holm Superintendent at være udi for^{ne} Vendelbo Stift, og til samme hans Befaling at skulle have, nyde og beholde al hvis Rente og Rettighed en Superintendent der sammesteds er tillagt og som for^{ne} Mester Jørgen Mortensen for hannem haft haver, og skal derimod være forpligt sit Embede og Kald troligen og retteligen at forestaa, som en christelig Superintendent bør at

gjøre, og have flittig Opseende med, at Guds Ord prædikes og læres rent og purt allevegne der udi Stiftet, desligeste at Skolerne med gode, skikkelige Personer til Skolemestre, som Ungdommen udi Guds frygt og boglige Kunster rettelig kan opdrage, bliver forsørget, og altingest med Religionen ganger skikkeligen og ordentlig til efter Ordinsansens Lydelse, og udi Visitats og anden Bestilling, som hans Embede udfordrer, sig flittig og uforsømmelig lader befinde. Thi bede vi og byde alle Provster, Sognepræster, Sognedegne og alle andre gejstlige udi for^{ne} Vendelbo Stift, at I holde og kjende for^{ne} Mester Jacob Holm som eders Superintendent, og at være hannem paa hans Embeds Vegne udi alle tilbørlige Sager hørige og lydige. Ladendes det ingenlunde. Actum Skanderborg 29 Martii Anno 1587.

Jydske Registre, Nr. 4, Fol. 208.

Den 5te April 1587 udgik den kgl. Befaling til Mester Peder Thøgersen, Superintendent i Viborg Stift, om at begive sig til Aalborg og der indvie hidtilværende Sognepræst ved Domkirken i Viborg, Mester Jacob Jensen Holm, til Superintendent i Aalborg Stift¹⁾. Denne Handling foregik sjette Søndag efter Paaske samme Aar i Budolphi Kirke²⁾, og vi kunne antage, at det har været en ikke ringe Glæde for M. Peter Thøgersen at overdrage sin Svigersøn Bispembedet; han kjendte hans gode Egenskaber saa nøje, at han kunde føle sig overbevist om, at han med Ære kunde udfylde Pladsen.

Om M. Jacob Holms bispelige Virksomhed foreligger der vel ikke hidtil meget. Kan man imidlertid af en enkelt Udtalelse undertiden gjøre en rigtig Slutning om en Mands Tankegang i det hele, da antager jeg, at følgende Brev til Kansler Niels Kaas vil give Læseren en temmelig

¹⁾ Jydske Tegnelser III, 157.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 376. Hermed stemmer en anden samtidig hdskr. Optegnelse, som jeg besidder.

klar Forestilling om den kirkelige Nidkjærhed, som udmærkede den ny Biskop.

Gudz naade, barmhiertighet och fredt ynsker ieg ether vid Jesum Christum. Kiere her Cantzler, gunstigh herre og patron, Gudt almectig^e belønne ethers mangfoldige ære och gode mig beuiist, och ieg effther myn ringe vilkor vill findis tacknemmelig aff hiertit all myn dage, met daglig forbøn, Gudt vill e. f. met languarindis sundhet och fremganh nadeligen beuare. Gode her Cantzler, ieg bekom ethers fromhedz och the andre myne gunstige herrer och Patroner regierindis raadz breff then 24 Octobris, om en prestmandt aff Aarhus stigt, erlig och welbyrdige frue Karin Rønnow haffde kaldit thil Vredleff sogen, och ieg den kaldt iche skulle ville beuilge, aff aarsag at handt iche haffuer hafft sin thienist och kaldt her vdi Aalborg stigt, och vdi itt andit stigt haffuer sin kaldt och sogner. Biudindis, at ieg skulle lade hannom nyde hinders kaldt, om ieg iche haffde andre vichtige aarsager mig at vegre, enten mod for^{ne} prestis personn, eller vdi andre maader, och huis saa var, ieg da der om emod yder guode herrer mig skulle erklere. Saa giffuer ieg ethers fromhet vnderdanigst at viide, at ieg haffuer mod for^{ne} prest these sager fornemmelige. Først, at handt er beskylt y vngdommen her y byen for barn afflit y skiørleffnit, som buode den och moderen endnu leffuer her vdi byen, af huis aarsag handt motte søge sin kaldt in loco remotiore, huor saadant forargels var wbeuist. Siden at handt er inddragit her i stigten, bode før sognepresten aff Vredleff døde, och siden, och predickit mig och prousten watsport, och vden forloff, som er mod kong^e breff, forbudt och domme vdi saadan thilfældt vdgongit, thette iche at motte thilstedis. For det triede, at handt haffuer viist mig thuende kaldz breffue, som mig iche haffuer kundt siuntis loffligen aldellis giort effther ordinantzen, den enne velbyrdige frue Karins, som skulle haffue Jus patronatus thill Vredleff

sogen, giort uden proustens raadt. Den anden aff Hestrup sogen, som er annex thill Vredleff, huor ingen Jus patronatus er, ey heller giort effther ordinantzen. Thi der er iche vdneffnit vij mendt, som met provsten skulle haffue fuldmagt at kalde, men nogen aff sogenmendene haffuer then breff vdgiffuit vden proustens neruerilse, raadt och sambytcke. For det fierde, at da for^{ne} prest var huos mig met thisse breffue, eskit ieg frem hans testimonia doctrinæ et vitæ, och aff huad aarsag handt sin kaldt vdi Aarhus stigt ville offuergiffue: Men handt haffuer ingen regenskab vildt giøre mig der for ind nu thill thenne dag, huis ieg miener och at vere mod ordinantzen. For det femte, at handt haffuer sin preste kaldt y Aarhus stigt, udi huilchen handt sig vell kandt behielpe, och at handt iche retferdeligen for sin egen fordiell och rolighedt burde den at offuergiffue, vden handt paa en anden Sted kunde thiene thill store Gudz ære, eller der var andre merckelige thilfaldt, som aff øffuerste øffrighet burde at offuerueis, som bode patres & scriptores recentiores er vdi thenne mening, at saadant er och fuga mercenarij, och mod S. Pouels regell 1. Corin. 7. Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea maneat, qvem locum referunt non solum ad vocationem et officium, sed et ad locum, ita, ut, qui privati commodi et suæ tranquillitatis cavssa suam vocationem et stationem velint deserere, ii contra conscientiam fugiant, fidem abjiciant & contumaciæ adversus Deum rei sint: ex quo fiat, ut, ad quamcunque postea conditionem venerint, & in pericula inciderint, non habeant, quo se consolentur, ut qui conscii sint sibi suæ temeritatis et foedæ desertionis ejus loci, in quo illos Deus collocarat, ut non minus, quam milites deserentes suam in acie stationem, proditores habeantur. Huad wlemp der och skulle følge paa, om saadant almindeligen skulle thilstedis, villde forfarenhet giffue thilkiende, at nar ith god fiedt beneficium vacerit, skulle mange sidde paa rippen, och vinde, som flest venner och penning haffde, som handt er den femte

y thenne stigt, siden ieg wuerdig hidkom, som haffuer tenterit tales permutationes lucrosas; dog Gud schee euig ære, da di gott folck, som haffde jus vocandi, bleff der vdi vnderuiist, er di alle sielffuligen affstanden. Disse aarsager gunstige her Cantzler haffuer ieg hafft vdi thenne kaldt migh at vegre, at om ieg fattige mandt och prousten end skulle vdi voris embide foractis, siuntis mig, at ieg icke tuorde eller motte noget sambytcke mod Gudz ordt, ordinantzen och kong. breffue. Haffuer ieg och thiit thilbudet mundeligen och schrifteligen, at huilchen persoen y stigten eller vden, for^{uit} frue Karin och sognemenderne aff Hestrup sogen ville kalde loffligen effther ordinantzen, som kunde findis vdi lerdom och leffnit wstraffelig, den ville ieg gierne sambytcke, och ingen thieris rettighet forkrencke y nogre maader. Siunis ethers fromhedt eller thi andre gode herrer regierindes raadt, myne gunstige herrer och patroner, thisse aarsager er icke billige eller nochsom, vill iegh gierne affstaae, nar ieg bliffuer vnderuiist, och som en vnderdannigh thienere rette mig effther huis befaling mig her vdi giffuis, bedindis ydmygeligen, ieg maa uiide, huad ethers fromhetz och thj andre gode Herres vilgj er vdi thenne sagh.

Gode her Cantzler, ieg gaff ethers fromhet vnderdannigst thilkiende vdi Wiburg, at then fattige schole vdi Nykiøbing forholdis nogen hinders hielp och rente. Først forholder erlig och velbyrdig mandt Henrick Reuentleff, høuitzmand paa Dueholm, vj fattige skolebørn den aarlig hielp, thennom er thillagt aff klosterit, och x \mathcal{R} ij t^{er} biugh hørerens løn aarligen. Findis erlig och velbyrdige mandt og strenge ridder Her Niels Lauge thil Kiergaardtz breff der paa, giort da skolen kom fra klosterit neder y byen, effther huilchen thenne rente er vdkommen vdi alle lensmænd thiidt, thil for^{ae} Henrick Reuentleff fick klosterit. Som ieg aff samme breff sender ethers fromhedt ith copie. Siden forholdis aff borgemester och raadt der vdi for^{ae} Nykiøbing thuinde hørers kost, som sallige høylofflig ihue-

kommelse kong. Maiest. thennem beuilgit och vndt haffuer vid sin Matt^e breff aar 1583, aff huilchen ieg och sender ethers fromhet copie ¹⁾. Di dannemendt y Thistedt retter dennom effther Kong. Maiest^e breff vdi liige maade thennem thillskreffuit, men vdi Nykiøbing er ther endnu inthet efftherfuld høreren thil hielp, at ethers fromhet vil verdis at betincke then arme scholis vilkor for Gudz skyldt. Gode her Cantzler ieg beder ydmygeligen, ethers fromhet vill for Gudz skyldt forlade mig, at ieg met saa lang schriffuelse ether opholder och bemøer, Gud allermeg^e skall ethers verdighet den och alle andre wmagh och velgierninger, hans fattige kirke och scholer beuiist, rigeligen beløne. Samme gode Herre Gudt vill ieg haffue e. f. thill schell och lyff befallit. Aff Aalburg den 26 dag Octobris aar 1588.

Jacob Jenssøn Holm,
eders fromhedts vnderdanige
tiener alletydt.

Udskrift: Erlig och welbyrdigh mandt Niels Kaas thill Torup, stormeg^e høyeborne første myn naadige herre vdualdt konningis canceller och thillforordnit regeringsraadt, myn gunstige herre och patroen ganske ydmygeligen.

Orig. i Geh-Ark., Danske Kongers Hist Fasc. 66 (Kun Under- skriften er egenhændig).

Et Brev af en anden Art fra Biskop Jacob Holm er os opbevaret fra Aaret 1589, nemlig hans latinske Anbefaling til Præsterne i Vendsyssel for den gamle Literat M. Thord Markorsen paa hans Rundrejse i Stiftet ²⁾.

I Aaret 1590 bevilgede Regjeringsraadet, at Bispe- residensen i Aalborg maatte »opbygges«, »og blev en Hus (3: en Etage) derpaa sat« ³⁾. Af den Maade, hvorpaa denne

¹⁾ Se foran, S. 426.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 630—1.

³⁾ Saml. til jydske Hist. og Topogr V, 71—2.

Foranstaltning omtales, maa det antages, at Omkostningerne ved Bygningen ere blevne afholdte af Lenets Indtægter. Ny Huse ere imidlertid ofte skjæbnesvangre for deres Beboere. Vi se da ogsaa, at den 17de Maj 1591 døde Bispens Hustru, Else Pedersdatter, i sit 32te Aar¹⁾. Det har vistnok været et tungt Slag for hendes Ægtefælle, især da han sad tilbage med en talrig Flok af smaa Børn. Imidlertid se vi dog, at han neppe en Maaned efter deltog i det store Bryllup paa Voergaard, som Fru Ingeborg Skeel gjorde for »to hæderlige Præstemænds Døtre«, og hvortil hun havde indbudt »Riddersmænds Mænd, Fruer, Jomfruer, Superintendent M. Jacob Holm og atten Sognepræster, foruden Borgmestere, Borgere, Fogder og Bønder«, og om hvilket en Mand, der deltog i Gildet, vidner, at det »var en saare lystig Forsamling²⁾«. — Den 8de November 1595 indtraadte Biskoppen i andet Ægteskab med Elsebe, den attenaarige Datter af Borgmester, kgl. Tolder og Kannik i Ribe Peder Mortensen Hegelund³⁾. — Da Sognepræsten ved Budolphi Kirke, Hr. Christen Staphensen, fra hvem man har nogle ret værdifulde Optegnelser til Samtidens Personalhistorie⁴⁾, døde den 27de Avgust 1599, blev M. Thøger Pedersen, en Broder til Biskop Holms første Hustru, Præst i hans Sted, og vi tør vistnok antage, at Biskoppen har bidraget til at skaffe sin Svoger dette Embede⁵⁾.

I Februar 1604 var M. Jacob Holm med de andre

¹⁾ Gjessing, Jubellærere III, 254 Noten.

²⁾ Saml. til jydsk. Hist. og Topogr. V, 73.

³⁾ Hegelunds Kalendere. Det er urigtigt, naar Wiberg og Hundrup sige, at hun var en Datter af Biskop Peder Hegelund. Om Peder Mortensen Hegelund se bl. a. Saml. til jydsk Hist. og Topogr. I, 227. 241.

⁴⁾ Udgivne af V. A. Secher i Saml. til jydsk Hist. og Topogr. V, 68 flg.

⁵⁾ Saml. til jydsk Hist. og Topogr. V, 69. Den 16. Okt. 1601 fik M. Thøger Pedersen, Sognepræst ved S. Bodøls Kirke i Aalborg, Konge-

jydske Bisper hos Kong Christian IV i Haderslev¹⁾, vistnok for at forhandle om den Reform af Skolevæsenet, som den Gang stod paa Dagsordenen. Senere deltog han med megen Dygtighed i de Forhandlinger; som førtes angaaende den af Kongen 1606 foreslaaede Afskaffelse af Exorcismen ved Daaben. Som Senior for de jydske Bisper blev han deres Ordfører, og det Indlæg, vi have fra hans Haand, viser tilfulde, at han var Kaldet voxen²⁾.

I et af de Breve, som vexledes i Anledning af denne Sag, omtaler han sit svage Helbred. Da de danske Bisper 1608 kaldtes til Kjøbenhavn i Anledning af Thronfølgervalget, begav han sig vel paa Vejen; men overvældet af Sygdom og Rejsens Besværighed maatte han standse og vende tilbage³⁾. Den 29de Maj 1609 døde han. — Den theologiske Professor Peder Holm, der nedstammede fra ham⁴⁾, ejede i sin Tid et Billede af ham. Gjessing, som saa det hos ham, bemærker derom: Biskop Holm havde korte, tynde Haar, men et langt tvekløftet Skjæg⁵⁾. Følgende Gravskrift sattes over ham og hans Hustruer i Budolphi Kirke:

Arida despersi junguntur corporis ossa,
 Sic Deus et gentem colligit ipse suam:
 Angustâ Antistes nunc clauditur Holmius urnâ
 Augustam famam non capit urna brevis.

Mag. Jacobus Johannis Holmius, qui fuit inclyti Collegii
 Viburgensium Gymnasiarcha, Canonicus et Ecclesiastes

brev paa en Kronens Gaard i Hasseris ved Aalborg, som hans Formand, afg. Hr. Christen Staphensen, havde før ham (Udkast i Geh.-Ark., Danske Saml. 602 a). Jvfr. Ny kirkeh. Saml. VI, 108—9. Hofman, Fundat. IV, 103.

¹⁾ Hegelunds Kalendere.

²⁾ Dän. Bibl. IV, 83° og.

³⁾ Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. III, 183.

⁴⁾ Se Vita Petri Holmii. Programma acad. J. C. Kallii. 1749.

⁵⁾ Gjessing, Jubellærere, III, 255 Not.

fidelis annis 13, Ecclesiarum Vansalicarum Superintendens vigilantissimus annis 22. mortuus 1609, d. 29 Maji, ætatis 66.

Conjux ejus prima Elisa Mag. Petri Theocari, Episcopi Viburgensis filia, 9 liberorum mater, obdormivit 1591. Maji 17. ætatis 32. Uxor altera Elisabetha, Petri Hegelund, Consulis et Canonici Ripensis, filia [2 liberorum] mater obiit 1641 d. 7 Mart. ætatis suæ 64.

Om Biskop Jacob Jensen Holms Børn henvises til den Stamtavle, Gjessing har leveret over hans talrige Efterslægt¹⁾. Hans Enke blev senere gift med hans Eftermand.

6. Mester Christen Hansen (Riber).

Denne Biskop udnævntes den 3die Januar 1610 og døde efter en lang og hæderlig Embedsvirksomhed den 11te April 1642. Af hans Levned har jeg andensteds leveret en saa udførlig Skildring²⁾, at jeg her indskrænker mig til at meddele nogle hidtil utrykte Aktstykker og Breve dels fra ham, dels vedrørende Aalborg Stift i hans Tid.

i.

Mester Christen Hansen fik Superintendents Bestilling udi Vendelbo Stift.

¹⁾ Anf. Skr. III, 256 Tab. Nogle Optegnelser (som det synes af Peder Dyrskjøt) om Biskop Holms Børn, hvori et og andet, som Gjessing ikke har medtaget, findes iblandt en Del Samlinger til Gejstlighedens Personalhistorie (af Anders Samsing, Sognepræst i Kjelstrup og Agedrup) i Kgl. Bibl., Kallske Saml. 97 Fol.

²⁾ Kjøbenhavns Universitets Historie 1537—1621, III, 600—9. I den Fortegnelse, som her er givet over M. Chr. Hansens Skrifter, er dog ved en Uagtsomhed forbigaaet følgende: Mortis Meditatio, Dødsens Betænkelse vdi erlig velb. Owe Lunge til Odden Lijgs Nedsættelse i Wiborg Domkirke d. 9. Decbr. 1637 aff Christen Hanssøn, Superintendent i Aalborg. Aarhus 1638. 4to. — Om hans Død se Saml. til jydsk Hist. og Topogr. V, 87.

Vi Christian 4. gjøre alle vitterligt, at efterdi os elsk., hæderlige og højærde Mand M. Christen Hansen, Professor her udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn, er nu udvalgt og kaldet til Superintendent at være udi Aalborg Stift efter afgangne Mester Jacob Jensen, som tilforn var Superintendent der sammesteds, og for^{ne} M. Christen Hansen nu haver gjort os sin Ed, samme hans betroede Embede og Kald af hans yderste Formue christeligen, troligen, gudfrygteligen og ustraffeligen at skulle forestaa: da ville vi nu med dette vort aabne Brev have bevilget, samtykt og stadfæst for^{ne} M. Christen Hansen Superintendent at være udi for^{ne} Aalborg Stift, og til samme Kald at skulle, have, nyde og beholde al hvis Rente og Rettighed en Superintendent der sammesteds er tillagt, og skal han derimod være forpligt sit Embede og Kald troligen og retteligen at forestaa, som en christelig Superintendent bør at gjøre, og have flittig Opseende med, at Guds Ord prædikes og læres rent og purt allevegne der udi Stiftet, desligeste at Skolerne med gode og skikkelige Personer til Skolemestere, som Ungdommen udi Gudsfrygt og boglige Kunster retteligen kan opdrage, bliver forsørget, og at alting med Religionen ganske skikkeligen og ordentligen tilgaar efter Ordinansen, og udi Visitats og anden Bestilling, som hans Kald og Embede udfordrer, sig flittigen og uforsømmeligen lader befinde. Thi bede vi og byde alle Provster, Sognepræster, Sognedegne og alle andre gejstlige udi for^{ne} Stift, at I holde og kjende for^{ne} M. Christen Hansen for eders Superintendent, og at være hannem paa hans Embeds Vegne udi alle tilbørlige Sager hørige og lydige. Ladendes etc. Hafniæ den 3die Januarii An. 1610.

Jydske Registre Nr. 6, Fol. 476.

ii. 1)

Woris gandske wenlig Helssenn nu och altiidt forsendt med Gud och vor Herre. Kiere Mester Pallij och

1) Dette og de efterfølgende fire Breve give god Oplysning om, hvorledes et Præstevalg i en Kjøbsted med tilhørende Annex gik for

thillforladendes vbekyndt gode venn. Gud den allermegtigste vere nu och altid huos ether och beuare ether nadeligen och vell med aldt, huis ether kiertt er, fraa alle vløcke och vode. Kiere Mester Palli, giffuendis ether gandske sørgeligenn att vide, att Gud denn allermegtigste aff syn Visdoms Raadt ved den tymmelig død haffuer bortkaldett vores kiere Sogne Præst och Sielsørger, hedderlig och vellert mand Her Jørgenn Perssønn Klønn, hues Siell Gud nadelligenn beuare, och vy vdi saa made her vdi Sogenn er saare fornødenn enn god Sielsørger och Sogne Prest ystedenn igen, som oss her i Sogenn medt denn rene Euangelii Lerdom och en Chrestlig leffnet och omgiengelse kunde forestaa, och vy haffuer hørtt ethers gode røgdt och Naffn om ethers gudelig lerdom och Chrestelig Liff och leffnets fremdragelse, huilcket giffuer oss aarsag thill, dett vy medt denne voris skriffuelse och paa dett venligste [ere] begierindis, dett i med dett første ville komme her op och lade ether her vdi kiercken høre aff predichstollenn, om ethers Lielighed sig saa kand begiffue. Her med ether Gud denn allermegtigste befalendis. Aff Tisted thend 11 Januarij Aar 1613.

Lauritz Gris, E. H. Niels Tuordsen, E. H.

Niels Olluffsen, E. H. Jens Nielsen, E. H.

Jep Jepsen, E. H. Peder Jensen, E. H.

Matthias Madzsen, E. H. Thamis Hansen, E. H.

Udskrift: Hederlig och Høylert Mand Mester Palli, for-
dum Skoulmester vdi Olborg, voris thilforladendis gode
venn, gantz venligen tilschreffuedt.

iii.

Jenns Nielsenn Hellenssløff, Bøyfodgd udi Tisted,
Iffuer Ibsenn, Anders Pollsen, Madz Vollsenn, Tomis

sig i ældre Tid, hvorfor de her meddeles efter Afskrifter i Lange-
beks Diplomatarium.

Nielssen Gris, Strangi Ebbesenn, Voll Pedersenn, Christen Tøgersen, Claus Madzssenn, Madz Gundisenn, Madz Christensen, Peder Christian Fierredsløff, Peder Christensenn Irrup, Jenns Se, Christen Hogsør, Niels Pedersenn Hundborg, Christen Schrøder, Tomis Søffrennsenn, Niels Pedersenn Veedkurch, Iffuer Kolling oc Jens Tordsenn Hou, Borgerre her samstedtz, Jenns Møller, Peder Christensenn i Torp, Christen Vollsenn oc Laust . . . y Tynnprup, Jenns Madzsenn oc Michell Mørch i Fortofft gjørre for alle vidtligdt, att efftersom vi haffuer nerrverridt paa Tystedt Rodstue S. Pouels dag sist forleden Aar 1613 oc der medt Borgemester och Rad samtøgdt oc kaldett denn hedderlig oc høglerde Mand mester Palli Knudsenn, for dum Scholmester i Aalborg, thill vorris kierre Sognne Prest oc Selsorgerre, huorfor wi nu gjør oc medt denne vorris obne Breff fuldmact giffuer erlig och velact Mend Borgemester oc Rad i Tystedt, att i med Heredz Proustenn paa vores Vegne, saa vell som paa dieris egenn oc mennige Tystedt Sognemendz Vegne, maa stadfeste och giffue for^{ne} Mester Palli Knudsenn en fuldkommenn Election oc Kaldz Breff paa Thistedt sogenn, som det sig bør, huilcken vii ville samtligenn enn huer for os holdett haffue. Dis til Vyndzbørdt vorris Signeter vnder trøct. Actum Tystedt Aar oc dag som for^{tt} stannder.

Dette bekiender jeg Iffuer Kolding med egen Hand.

iv.

Laueritz Griss, Steffen Nielssønn, Borgemestere i Tiisted, Niels Jenssøn, Niels Tordssønn, Niels Oluffson, Peder Nielssøn, Jens Nielssøn, Jep Justsøn, Peder Jenssønn, Matthias Mattzssønn och Thomas Hanssønn, Raadmend ibid. gjøre for alle witterligenn vdi dette voris obne Breff, att efftersom Gud den almegtigste haffuer nu ved den timelige død borttkallt fra denne Verden till sin euig Erins Riige den erlige, finne, vellerde, salige Dannemand Herr Jørgen Pederssøn Klynn, voris kierre

Sogenprest och sielsørger, och denn Menighed her i Sognenn formedelst Bønn och paakaldelsse till Gud denn almechtigste, saa oc med voris nu forordnith Herittz Prouist, hederlig och vellertt Mandd Herr Søffrenn Nielsønn, Sogenprest till Wang och Thorups sognenn, hanns Raad och Samtøcke, och effter Ordinantzssenn och kongl. May^{ts} Mandatter vduallt och kalditt, och nu med thenne voris obnne Breff vdueller och kaller paa voris egen och mennige Tiisted Sogen Mendz vegenn denne Breffuissere, hederlig och høylertt Mandd Mester Palli Knudssønn till voris Sielsørgere och Sognenn Prest her vdi Tiisted Sogen, saa att hand schall predicke for oss (aff Gudz Naade) den hellige Euangelii lærdom och føre en Christelige och gude- lig leffnitt och giiffue sine tilhører med synn leffnitt gaatt Exempell och efftersiønn vdi alle omgenngelsser, och wy paa voris egen saa vell och som meninge Sognenn Mendz paa deris vegne loffuer, att wy skulle beuisse hannom den rette tilbørlige lydighed och offuer beuisse hannom alle den Ere och Rettighed, som wy vores Sognenn Prest och Siellsørger plicttig er och børe med rett at giøre, som wy wille forsuare for Gud och were bekientt for Menniskenn, och icke wy skall kalde eller wduelle nogenn andenn Sogenprest her i Sognenn, den stund Gud sparrer hannom Helbred och Liiffuidt, och hand skicker sig emod os i lærdom och leffnett, efftersom for^{nit} stander; och er paa dett allerydmøgligste begierindis aff woris kiere lenssmann, erlig och welbiurdig Mand Jørgenn Lunge till Aadenn, Kongl. May^{ts} Befallings Mand paa Ørum slott, eller hanns fuldmøndige i den gode Mand's Frauerelsse, saa och aff voris kiere Herre Biscop, hederlig och høylertt Mandd Mester Christen Hannssønn, Superinntendennt i Wendelbo Stigt, att thy denne voris Elegt och Kald ydermere med hannom ville stadfeste och med oss samtøcke, efftersom di aff Gud den almechtigste och Kongl. May^{ts} Høymectig- hed er tillforordnitt. Till Vindisbyrd haffuer wy trøckt

voris Signeder her vnder for. Actum Tiisted Sanct Paulli omvendelse dag aar 1613.

Neden under var trykt 12 Segl. Brevet var skaaret tvert over.

v.

Wy epherscreffne Seffren Christensen i Silstrup, Oluff Suendsen *ibid.*, Peder Nielsen i Nørgaard, Pouel Justsen, Pouell Andersen, Jens Wollesen och Matz Wollesen *ibid.*, Niels Olluffsen i Tilstedt, Per Pouellssen, Mazs Christensen Smed, Anders Nielsen, Per Lartzen, Tamis Michellsen, Christen Schött, Peder Persen i Langbieregaard, Clemit Lartzen, Niels Andersen, Mazs Christensen, Christen Lartzen, Mazs Christensen, Christen Nielsen och Niels Jensen Haar, kiendis och gjør for alle witterliegt i thette wortt obne Breff, att epherdi Gudt allmegttigste aff sin faderligh forsiun haffuer heden kallett vores kiere Sielsørgere Hr. Jørgen Persen Klyn, fordumb Sogneprest her sammestedzs, thill sit euige Riige, da haffuer vj nu vdi thette vort obne Breff fuldmagt giffuet och her met fuldmagt giffuer disse epherscreffen Dannemendt, som er Christen Hansen i Tilstedt, Jens Christensen *ibid.*, Seffren Pederssen, Pouell Nielzen i Østergaard, Mazs Nielsen, Christen Jensen och Peder Vollesen i Syndergaard, paa vores och denne meenige Almues Wegne i Tilsted sogn att elegere och wduelle thill vores kiere Sogneprest och Siellsørgere hederligh och hoylehrt Mand Mester Palli Knudsen, som er født och boeren paa Gøell, at vere och bliffue vores kiere och rette Siellsørgere vdi hans liffs tidt, och saalenge som hand schecher sig vdi sin Kaldt och Embede, som en rettsindige Gudzs thienner epher Gudzs Ord och Ordinantzen egner och bør, saa at aldt den Elexion och Kaldt, som disse for^{ne} siuff Dannemend paa vores wegne met slige vores fuldmagt giffuet haffuer, dett schall wi for os och meenige Almue vere och bliffue bestandige. Dess til ydermere Widnesbyrdt thrøcker wy

vores segnetter och sedvanlig Boemerke her neden under, och med egenn hender underschriffue, saa mange som iche siellff seigell haffuer. Actum Tistedt den 28 Januarij Aar 1613.

vi.

Min gandske wenlig Hilsen sampt min willig och redeboen tienestactigheds tilbiudelse med alt got aff yderste formue altid tilforn. Kiere Borgemestere oc raad, tilforladdendes gode wenner, jeg betacker eder alle oc enhver paa det wenligst oc ydmygligst for alt bewiste ære, frombhed oc gode, huelicket jeg wil med en tacknemmelig oc tienestwillig hierte alle mine dage ihue komme oc i alle de maader, mig mueligt were kand, hos eder alle oc enhver gierne forskyldte. Giffuer jeg eder wenligen at wiide, at jeg haffuer talit med den gode mand, erlig og welbiurdig Manderup Parsberg til Hagissholm, oc er ocsaa eders skrifvelse hannem offuerantwortet, daa haffuer den gode Mand suarit os gandske wenligen, at hand gierne wille bewilge oc samtycke, att jeg maa forskaanis oc erlediges for det Kald her neder wed Byen ¹⁾, oc at i Dannemend, Borgemestere oc Raads i Tysted wilie oc begiering maa gaa for sig, saa som den Dannemand Jep Justssøn eder ydermere berette kand. Nu acter jeg at bliffue stille her i Byen paa en dags tide, tre eller fire, indtil den gode mand hiemkommer her til Slottet, at jeg daa endeligen maa komme til rolighed med den Kald. Siden wil jeg nest Guds Hielp forholde mig op til eder, forhaabendis at i Dannemend saasom mine gunstige gode wenner bliffuer mig beforderlig en lowlig kald der hoss eder at bekomme, oc at kalds Breffuene maa mig til hende stilles. Jeg skall nest Gnds Hielp saa forholde mig mod eder alle oc en-

¹⁾ Heraf fremgaar altsaa, at M. Palle Knudsen en kort Tid har været Præst et Sted i Nærheden af Aalborg, efter at han var fratraadt Rektorembedet i denne By.

huer oc den gandsche mennighed, at i intet schall haffue mig i nogen maade med rette at beskylde, det Gud andet forbiude. Gud almectigste will jeg haffue eder sampt den gandske mennighed ewindeligen vdi all maade befallit. Aff Aalborg den 13 Februar 1613.

E. w. T. a.

Palli Knudssøn.

Udskrift: Erlige, wiise och welacte Borgemester och Raad vdi Tysted, mine tilforladendis gode Wenner och Befordere, gandsche wenligen tilskreffuit.

vii.

Biskop Chr. Hansen til Universitetets Rektor.

εὖ διαγείν.

Solicite admodum Mag. Dñe Rector, amice et frater in Deo dilecte, a me petiit, quæ præsentis defert Christina Andreæ, filia civis honesti nostræ Reipublicæ, ut siquidem Studiosus quidam, nomine Senningius, non ita dudum sacris initiatus, ipsi fucum fecerat et jam multos annos spe vana lactârat, quo nomine ipsi havd exiguam pecuniæ summam in usum studiorum suppeditârat, vellem sibi meis apud te adesse literis. Etsi vero invitus ad ejusmodi commendationem accedo, æqve tamen petenti adversus hominem, ut conquiritur, ingratum (qvem alioquin non deceret ejusmodi fallacia) hanc meam denegare opellam non potui, amice rogans, ut siquidem poteris tua avtoritate ipsam juvare, efficeres, ut intelligeret hanc meam qvalem cunqve commendationem apud T^m Mag^m pondus habuisse.

Deo Opt. Max. commendatus vale cum conjuge dilectissima totaque familia. Uxor mea vos officiocissime salutatur. Alburgi 11 Avgusti Ao. 1613.

T.

Christianus

Johannis S. V. ma. pp.

Udskrift: Viro Clariss^o Dño. M. Johanni Alano, Academia Regiæ Hafn. Rectore Magnifico et Logicæ Professori vigilantiss^o, amico et fratri in Deo dilecto.

Paaskrift: De ere forligtt in domo R. Dni Episcopi paa 30 Dr. R., at skal vdgiffuis till 3 terminer.

Orig. i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 197.

viii.

Register oc Mandtall paa alle Vindelboe Stigtz Prowster, Præster oc Medtienere, som nu ere, saa och de som ere hendøde, hues legata pastoralia ieg til mig haffuer annammett, aff huer Præst en Enckind Daler att forsende til Kiøbinghaffns Vniuersitet.

Aalborg haffuer tuenne Præster, M. Tøger Pederson, Sognepræst til S. Bodwils kircke, og M. David Jenson Klyne til Vor Frue kircke ¹⁾. Item H. Thomas Matzøn, for^{ne} M. Tøgers Medtiener, och H. Seffrin Christenson, for^{ne} M. Davids Medtiener — tilhobe 4 Rigsdaler.

Kiærherrett haffuer sex Herretzpræster och trenne Medtienere.

1. Prousten M. Thomas Christoffersøn Galskytt til Hammer kircke med sine tre annexkircker ²⁾.
2. M. Peder Jacobsøn Holm til Aaby och Biersted.
3. H. Anders Nielsøn til Vadum kircke.
4. H. Jens Madtzøn, Præst i Hals.
5. H. Christen Pederson, Præst til Vlstedkircke.
6. H. Christoffer Tomesson, Præst til Østerhassing och Vesterhassing kircker.
7. Noch H. Simen Lauritzøn, Medtiener til Sundby och Huorup, som Superintendenten ere tillagde paa hans Embids Vegne.

¹⁾ Non hæbent Testim. Univers. Hafn.

²⁾ Studuit Rostochil et Vitebergæ. Non habet testim. Univers. Hafn. — Reliqui omnes habent sua testim. Acad. patriæ Hafn., ut refert Dominus Præpositus.

8. H. Christen Madsøn, Medtiener til Hammer etc.
9. H. Peder Powlson, Sacellan til Øster og Vester Hasing kircker.
10. Item effter S. Her Lauritz Justsøn, fordum Præst til Aaby och Biersted.

Oc 11. effter S. H. Niels Krog y Østerhassing.

tilhobe en Summa — xj Rigsdaler.

Huettboe Herrett haffuer fire Herretzpræster oc en Medtiener ¹⁾).

1. Prousten Her Anders Jenssøn y Jetzmarck.
2. H. Seffrin Christensøn By, Præst til Ingstrupkircke med sine to Annexer.
3. H. Seffrin Anderssøn, Præst paa Giøl.
4. H. Tøger Powlson, Præst til Saltum oc Hune.
5. H. Lauritz Nielssøn, Sacellan til Ingstrup.
6. Item effter S. Her Hans Nielssøn, fordum Proust oc Præst i Saltum.

tilhobe — — — vj Rigsdaler.

Jersleffherrett haffuer sex Herretzpræster oc tuenne Medtiener ²⁾).

1. Prousten H. Claws Clawssøn, Præst till Tolstrup oc Stenum kircker.
2. H. Christen Jenssøn till Tiis oc Vrinsted kircker.
3. H. Lauritz Lauritzøn til Øster Bryndersleff oc Hallind kircker.
4. H. Thomas Christensøn, Præst til Jersleff och Vester Bryndersleff kircker.
5. H. Christen Jenssøn, Præst til Hundslunds k.
6. H. Christen Geritsøn til Helleuad med sine tuenne annexer. For^{ne} H. Christen Gertzsons Medtiener, Her Peder Christensøn, er husarm.
7. Noch H. Lauritz i Bryndersleff hans søn Lauritz Lauritzøn, Medtiener til Østerbryndersleff.

¹⁾ Habent testim., ut refert Præpositus.

²⁾ Habent testimonia, ut refert Dn. Præpositus.

8. Item effter S. Her Jens Jenssøn forðum Præst til Helleuad. in summa — viij Rigsdaler.

Bürglumherret haffuer ni præster och iij Medtiener¹⁾.

1. Prowsten H. Oluff Anderssøn Krag [se foran, S. 401] till Vraakircke med sine tu annexer.
2. H. Jens Biørnsøn, Sognepræst y Sæby.
3. H. Peder Christensøn til Vregleff oc Hestrup k.
4. H. Christen Vistissøn til Torsleff oc Lendum k.
5. H. Christen Simonssøn til Vndersted oc Carup.
6. H. Peder Nielssøn til Volstrup oc Hørby k.
7. H. Peder Jenssøn til Albeck och Voer kircker.
8. H. Christen Lauritzøn til Skew kircke.
9. H. Niels Jacobsøn til Burglum cum annexis.
10. For^{ne} H. Niels Jacobsøns Medtiener, H. Iffuer Iffuersøn.
11. Noch H. Sefrin Sefrinssøn Medtiener udi Sæby.

Och H. Oluff Danielsøn, for^{ne} H. Oluff Krags, Proustens, Medtiener, er fattig och husarm.

Er tilhobe — xi Rigsdaler.

Vinnebergherrett haffuer otte Sognepræster oc tuenne Medtienere²⁾.

1. Prousten Her Frands Christoffersøn, Sognepræst til Vgild oc Taarssogner.
2. H. Gertt Petterson Acken, Sognepræst vdi Høffring.
3. H. Mattz Christensøn til Ruberg och Marup.
4. H. Hans Hanssøn til Skallerup oc Venneberg.
5. H. Jacob Hansøn til Jelstrup oc Lyngby.
6. H. Peder Bertelsøn til Harritzleff med sine tuenne annexer.
7. H. Christen Pederson til Aasted och Skerum.
8. H. Powll Nielsøn Tanck til Flade och Gerum kircker.
9. Item H. Peder Andersøn, Medtiener til Høffring, och
10. H. Jørgen Knudsøn, Medtiener til Harritzløf med sine annexer.

¹⁾ Habent testimonia.

²⁾ Ordinatos esse Universitatís testimonio retulit Dn. Præpositus.

11. Noch effter S. Her Niels Jensøn y Flade.

Er tilhobe in summa — xj Rigsdaler.

Hornsherrett haffuer ni Herretspræster och tuenne Capellaner, som ere:

1. Prowsten H. Niels Pedersøn, Præst till Bierby och Mygdall kircker ¹⁾.
2. H. Niels Rasmussøn Guldsmid paa Skagen ²⁾.
3. H. Thomas Nielsøn til Tornby oc Vistrup.
4. H. Anders Tomissøn til Horne oc Asdal k.
5. Palle Andersøn til Tuersted med sine tuenne annexkircker.
6. H. Oluff Matzøn til Elling oc Toln kircker.
7. H. Erick Pedersøn til Mosberg oc Hørmsted k.
8. H. Erick Christensøn til Sindall oc Astrup.
9. H. Claus Nielsøn til Raaberg kircke.
10. Item H. Christen Lauritzøn Medtiener paa Skagen ³⁾, och
11. H. Moritz Lauritzøn Medtiener y Tuersted.
12. Noch for en gammel Præst H. Peder N. y Horne, som er blind, och
13. for H. Peder y Tornby legat. pastoral.

tilhobe — xij Rigsdaler.

Thyø haffuer fire Herrider.

Hillersleffherritt haffuer siu sognepræster och tuenne Capellaner.

1. Prousten M. Jens Nielsøn, Sognepræst til Hafnstrup (!) oc Østerild kircker.
2. H. Niels Kieldsøn, Sognepræst til Seels k.
3. H. Sefrin Nielsøn, Præst til Hiarmaal k.
4. H. Niels Pedersøn, Sognepræst paa Haffnsholm till Reerkircke med sine tu annexer.

¹⁾ Bleff ordenit til Skibspræst vdi den forrige Suenske feide. Habet literas ordinationis non testimoniales.

²⁾ Dn. Nicolaus Erasmus studuit Rostochii et Helmstadii. Reliqui habent [testimonia], qvi a me ordinati sunt.

³⁾ Hic. Dn. Christianus habet testim. privati præceptoris Lavr. Scha-venll, non autem publ. Universitatis.

5. H. Christen Mauritzøn til Øster oc Vestervandet kircker.
6. H. Oluff Nielsøn til Hillersleff oc Kostrup.
7. H. Christen Simensøn til Nors och Twedkircker ¹⁾).
8. Item H. Peder N., Medtiener paa Haffnsholm, och
9. H. Peder Christen(søn), Medtiener til Seels kircke.
tilhobe in summa — ix Rigsdaler.

Hundborgherrett haffuer sex Sognepræster oc en Medtiener.

1. Prousten M. Sweder Poulsen, Sognepræst vdi Tysted ²⁾).
2. H. Henrick Michelsøn y Nørhaa.
3. H. Peder Iffuersøn y Skioldborg.
4. H. Villatz Simensøn til Siøring och Torsted kircker.
5. H. Christen Tomissøn til Hafnborg (!) oc Jandrup kircker.
6. H. Jens Christensøn til Vang oc Torup.
7. Item H. Rasmus Nielsøn, Medtiener till Tysted by.

Noch for S. M. Palli Knudsøn fordum sognepræst y Tysted, och for S. H. Sefrin Nielsøn, Prowst och Præst y Vang —
tilhobe ix Rigsdaler.

Hassingherrett haffuer otte Sognepræster och tuenne Capellaner.

1. Prousten Her Mattz Andersøn, Sognepræst til Viisby och Heltborg kircker ³⁾).
2. H. Peder Olufsøn til Huidberg cum annexis.
3. H. Niels Hegellund til Synderhaa och Hørsted.
4. H. Matts Pedersøn til Snested kircke ⁴⁾).
5. H. Hans Sørensen y Rosholm, Præst til Haring och Staxtrup.

¹⁾ Dn. Christianus in Nors et Dn. Petrus, Comminister Eccl. Seels, a me ordinati, sua habent testimonia.

²⁾ Scribit M. Sveder præpositus, se et omnes habere literas testimoniales patriæ Academiæ.

³⁾ Habet Testim. a Rect. Rostoch. Val. Schactio Ao. etc. 88.

⁴⁾ Dn. Matthias Petri est ordinatus Pastor navalls Hafniæ ante 50 annos, superiore bello Svetico. Non habet Testimonium sed literas Regias.

6. H. Tøger Jacobsøn, Præst til Skyom och Hørdumb.
7. H. Tøger Pedersøn till Bsted och Grurup k.
8. H. Niels Jacobsøn til Hassing oc Villersleff¹⁾.
9. For^{ne} H. Matz Pedersøn haffuer en Medtiener, H. Jens Powlson Vust, for sin alderdoms skyld.
10. Noch er H. Anders Jensøn Tysted Her Peder Oluffsens til Huidberg etc. hans Medtiener.

In Summa — x Rigsdaler.

Reffsherrett haffuer sex Sognepræster oc en Medtiener.

1. Prousten Her Christen Jensøn, Sognepræst till Bodum med sine annexer.
2. H. Niels Lauritzøn til Hvidberg och Liungsøe k.
3. H. Sefrin Andersøn paa Jegindøe.
4. H. Christen Powlson Resen, Præst till Vestervig och Agger kircker.
5. H. Peder Mogensen til Helligsøe och Gettrup k.
6. H. Anders Nielsøn til Sønberg och Oddeby k.
7. Noch for^{ne} Prowstens H. Christen Jensøns Medtiener Jens Lauritzøn²⁾.
8. Item Salig Jens Jacobsøn til Sønberg kircke hans legatum.

tilhobe in summa — viij Rigsdaler.

Morsland haffuer tuenne Herreder.

Synderherrett. Er therudi vij Sognepræster och tu Medtienere.

1. Prowsten H. Mattz Jensøn Holm, sognepræst til Tebering, Outrup och Rackeby.
2. H. Jens Christensøn, Præst til Liørsleff och Ording kircker.
3. H. Jacob Jacobsøn, Sognepræst y Nykiøbing.
4. H. Rasmus Jensøn til Øster og Vester Assels k.

¹⁾ H. Niels Jacobsen beretter, att hans Test, som hand fick a Rectore Vinstrupio p. m., er bleffuen borte. Reliqui omnes habent Testimonia.

²⁾ Alle disse haffue deris Testimonia Universitatis, referente præposito.

5. H. Christen Christensøn til Vigersleff och Blistrup k.
6. H. Jens Nielsøn til Frødsleff och Molderup k.
7. H. Jørgen Nielsøn til Carby cum annexis.
8. For^{ne} Her Jørgen och Prowsten Her Mattz haffuer begge en Medtiener, H. Anders Anderssøn.
9. Noch H. Sefrin N. Medtiener vdi Nykiøbing ¹⁾.
10. Item efter H. Christen Cleminsøn p. m. legatum in summa — x Rigsdaler.

Nørherrret haffuer ocsaa syff Herretspræster och en Sacellan.

1. Prowsten H. Jens Tomissøn til Seyrsleff kircke med sine tuenne annexer.
2. H. Anders Frantzøn i Skarum.
3. H. Hans Jensøn, Præst til Totze oc Ersleff ²⁾.
4. H. Lauritz Powlson til Galtrup och Øster Jølby.
5. H. Jens Oluffson y Vester Jølby.
6. H. Knud Jensøn til Solberg och Sundby k.
7. H. Christoffer Oluffson til Fladde och Droby k.
8. Præpositus Dn. Janus habet Comministrum Dn. Petrum Jani. Er tilhobe — viij Rigsdaler.

Hanherrit udi Vendsyssel haffuer tolf Sognepræster och tuenne Medtienere.

1. Prousten H. Gregers Iffuersøn, Sognepræst til Browst och Suenstrup kircker ³⁾.
2. H. Peder Tomissøn, Præst til Haffsleff och Bestrup Sogner.
3. H. Eduertt Melchiorsøn y Aggersborg.
4. H. Hans Oluffson til Østløs cum annexis.
5. H. Anders Pedersøn, Sognepræst till Timmerby oc Lild kircker.
6. H. Peder Matzøn til Klim kircke cum annexis.

¹⁾ Habent testimonia omnes, ut scribit dn. præpositus.

²⁾ Dn. Johannes in Totzø non habet testim. Universitatis Hafniensis.

³⁾ Refert Dn. Præpositus, omnes habere sua testimonia Universitatis Hafniensis.

7. H. Niels Hemmingsøn til Kiettrup oc Giøttrup.
8. H. Oluff Pedersøn til Kollerup oc Skrem.
9. H. Jens Jensøn til Hortelskircke.
10. H. Peder Christensøn til Lerup oc Trannum k.
11. H. Rasmus Christensøn paa Øland.
12. H. Jacob Anderssøn, Præst til Torsleffkircke.
13. H. Anders Jacobsøn, Medtiener til Klim.
14. H. Lauritz Nielsøn, Medtiener til Østløs etc.
15. Noch effter S. Her Lauritz Jensøn, fordum Præst y
Kollerup, tilhobe in Summa — xv Rigsdaler.
In Summa Summarum — j^cxxxij Rigsdaler in specie.

Christen Hansøn

S. V. mpp^a.

Egenhændig Optegnelse i Konsist. Ark., Pakken 84. Listen er vistnok fra Aaret 1620 (se de lignende Lister over Præsterne i Ribe Stift Ny kirkehist. Saml. VI, 543—51, og Aarhus Stift, Kirkehist. Saml. 3. R II, 754—9).

ix.

Christen Hansen, Superintendent i Aalborg, skriver til Kansler Christian Friis til Kragerup: han havde tidligere af Borgemester og Raad i Aalborg kjøbt et Stykke Jord, der grændsede tæt op til »Kgl. Maj.s Bisperesidens«; nu ønskede han at kjøbe af Kongen et lille Stykke Jord, der laa op til fornævnte Jord og hørte til Bisperesidensen, for hvilken det ikke var til nogen Nytte. Lejligheden var vel bekendt for velb. Tønne Friis til Hesselager, Lensmand i Aalborg. Dat. 25. Maj 1623.

Orig. i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

x.

Biskop Christen Hansen til Professor Vulfgang Rhuman.

Salutem in Christo Jesu!

Clarissime Vir, Decane spectabilis, amice et frater charissime, hesternis meis, quibus duos tibi commendabam

adolescentes, et hasce uberioris responsi ergo ad novissimas tuas ad me adjicio. Gratias ago pro pecunia ad me missa per tabellarium Regium ut et de cura tua pro studiosis huc ad me mittendis. Utinam ocius venirent, aliquin cogor alios vocare, vacante functione scholastica, quemadmodum et ego indies indigeam opera amanuensis et pædagogi filioli mei. De tua non dubito diligentia in me juvando.

Dominum D. Olaum Vormium qvæso meo salutes nomine officiocissime, ac dicas ei, me sedulo qvidem egisse cavssam ejus cum Generoso nostro Præsede Jano Julio; interim nihil potuisse efficere adhuc, eo qvod verba hæc ad marginem in reditibus annuis, manu Vicarij Regii, annotata: eller vdi huis Regenschab hand resterer med wforclarett, rem totam veluti in dubium vocant, ut ea de re mecum Gen. Præses contulit. Præterea Præfectus Arcis Claudius Erics refert, affinem Dn. Doctoris Vormij, Christophorum Petri civem Aarhusiensem, in se suscepisse declarationem rationum soceri sui Domini Vilhelmi Vorm p. m. ac reliqvam partem hæreditatis etc. De qvibus omnibus adhuc uberius conferam cum Gen. Domino Præsede, et qvantum in me erit conabor, ut voti compos fiat. Hæc ipsi cum officiosa salutatione qvæso referas. Vale Vir Clarissime cum liberis et tota domo in Christo Jesu. Alburgi die 26. Martij Ao 1631. T. T. Fr.

Christianus

Johannis S. V.

Udskrift: Clarissimo Viro Domino M. Vulfango Ruumanno, Eloqvientiæ Professori et pro tempore Academiæ Regiæ Hafniensis Decano spectabili, amico suo carissimo.

Orig. i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

xi.

Andragende til Biskop Chr. Hansen fra Stiftes Præster.

Salutem in Christo Jesu. Reuerende D. Episcopo! Er alle prester i Stiftet voris vnderdanigst och venligst be-

gering, att voris kiere biscop M. Christian Hansen ville vel giøre och paa voris vegne tale med voris kiere Stigtz-lensmand, welb. Ottho Skiel, anlangendis den frihedt, presterne y Ordinantzen nadigst er giffuen aff Kong. Maittz. y den act och mening, att dy kunde forskonis for wijtlyfftig ting trette: som er, att naar nogen haffuer dennom nogit att tiltale, skal først indsteffne dennom for prousten, vdi Riber Ordinantz, Art. 17. Huilchet nu hos en part iche megit actis, men naar en skalch eller ond menniske vil angribe en fattig prestemand med en skadelig trette, end ochsaa y dy sager, som hans predichen och embedt vidkommer, daa først steffner hannom til tinget, och der sancher vidner paa hannom: och legger en skalch ordene y munden, huad dy vil hand skal vidne om hans predichen, och siden fremkalder dy andre, och naar dy fremkommer, vidner dy iche anderledes, end dy siger, ia vy vidner lige som hand haffuer vonnit ¹⁾, wanseet huerchen den første eller dy sidste ved at vidne dy ord, presten haffuer haft aff predichstolen, men tager fra och setter til, huad dennom lyster, dog dy burde att vidne hans ord och iche deris, om det skulle komme hannom til skade. Och naar dy haffuer saadane løse vidner sanchit, haffuer dy strax en fattig mand y sechen, eller y det ringeste y en stor trette och besuering med mange landztings reiser, saadanne deris vidner ygien att macteløs giøre ²⁾.

Och effterdi Kong. Maietz. Ordinantz tilholder Fol. 84, att huo som haffuer nogen prestmand eller degn att tiltale for nogen geistlig sag, daa skal det ske for herritzprousten eller superintendenten y lensmandens neruerelse, och huis dy der iche kand adskilles, daa at indsteffne dennom for Hans Maietz selffuer: daa mener vy, att dy vidner,

¹⁾ I Randen har Biskop Chr. Hansen bemærket: Er wrett, præsten skal skyde sig ind for sin tilbørlig dommere.

²⁾ I Randen har Bispen bemærket: Dett skall vidnis for theris tilbørlig øffrighed, Prowsten etc. Derfor er Prowst mode ochsaa forordnett.

som skulle vdstedis imod dennom y geistlige sager, burde aff geistlige Øffrighedt at forhøris, examineris och vdstedis¹⁾, och siden der aff dennem att paadømmis, huilche der och bedre forstaar saadanne sager att examinere end en vlt herritzfogit. Endochsaa om en prestemandz ringe forseelse kunde findis, att hand daa ochsaa effter Ordinantzen kunde første gang admoneris och rettis uden videre trette²⁾.

Herforuden naar en prestemand indsteffnis for prousten anlangendes verdzlig sager, och prousten seer och befinder, att presten skeer vret, om det daa iche skulle vere hannom frit for att liberere samme prestmand, saa vilt han kand giøre med retthen, och iche strax henwise hannom til verdzlig ting och giffue hannom y vllfuens mund. Thi Ordinantzen tilholder, at prousten skal haffue forstand i landzloffuen och i verdzlige sager hielpe bonden til sin ret: huoraff det fylger, att hand ochsaa y verdzlige sager bør att hielpe presten til sin ret; thi den ene bør iche att ske mere vret end den anden. Ellers siunis det, att presterne haffue en ringe fordeel aff den frihedt, dennem nadigst er giffuen y Kong. Maietz. Ordinantz, thi der er ingen thuil, att hans Kong. Maietz. haffuer jo giort det y den mening, att presterne skulle forskonis for ting trette, det mieste mueligt kunde vere³⁾.

Att voris kiere biscop vil findis vbesuerit denne voris mening hos voris kiere Stigs lensmand welb. Otthe Skiel att angiffue: Vy ville alle findis ygien tachnemmelige och thienistactige, saa vilt os mueligt er.

Bispens Underskrift:

Responsio: Wi bliffue simpliciter ved Ordinantzen och de Kongelige Privilegier, geystligheden er giffuen, och

¹⁾ Bispem har i Randen tilføjet: Rett!

²⁾ Bispem har tilkjendegivet sit Bifald ved i Randen at tilføje: Etiam.

³⁾ Bispem bemærker i Randen: Jaa Kong. May. Breffue tilholder præsterne att vere fraa tinge.

hui skiude de dennom ikke ind for deris tilbørlig dommere, som Ordinantzen dennom tilholder. Mand er icke forpflicht att dantze, naar en bonde pipe vill etc.

Christianus Johannis.

Orig. i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling (J.). Stykket er udateret, men maa være fra Aarene 1631—4, da Otte Skeel var Stiftslensmand i Aalborg, og ventelig fra Begyndelsen af hans Embedstid.

xii.

Biskop Christen Hansen til Kongens Kansler Hr. Christen Friis til Kragerup.

Magnifice domine Cancellarie, Fautor et Conservator honorandissime.

Efter som Ethers Magnificentz nu senesten y Roschild befoll mig at offuergiffue en rictig Designation paa de mest ringeste Sogner her i Stiftet: Saa ere disse de ringeste Sogner och rett fattige præster.

I. Raaberg Sogen er en enniste liden Sogen, meget ringe och aff den skaadelig Sandfog forderffuett. Præsten Her Claus Nilsen haffuer supplicando anholdet och erlangett god resolution att motte nyde en ringe Boelig paa Cronens y Seilstrup leen, skyldendis ved iij snex flynder, som Domino Secretario Ivaro Vind den Sags leylighed beuist er, ydmygeligen begerendis Kong. May. Confirmation der paa at motte perpetueris.

II. Saa er och en anden ringe præstekald mitt eblant den skaadelig sand, om for^{ne} præst Her Oluff Danielsen, Sognepræst til Maarup och Rugberg, kunde forbielpis pro se et successoribus 'enten med en aff for^{ne} Kirkers tiende (som dog giffuer lidit eller intett) eller och med en god Kong. May. och Cronens gaard foruden echtt och arbeit och Stetzmaall, att giffue den aarlig Skyld deraff etc.

III. Sognepræsten till Fladsogen haffuer en meget ringe præstegaard. Velb. Otthe Skell vill vnde hanem en sin Boell liggendis op till præsteresidentzen, om hans Velb. kunde nogen vederlag aff Cronens gottz erlange.

IV. Halss præstekald er ochsaa meget ringe. Sognepræsten Her Jens Matzen haffuer ingen præstegaard, men sider paa Kongens och giffuer aarlig Skyld till Aalborgh Slott: om hand och motte betenckis med en Cronens gaard etc.

V. Sognepræsten y Sæby, Her Niels Christensøn, beklager sig ochsaa offuer sit Kals ringhed, vnderdanigst begerindis att motte forhielpes y Vrangbæck med en Cronens gaard, skall skyldes aarligen ij tønne Salt, j løb Smør, j Suin och vj mk. penge, om det hanem naadigst motte beuilges, eller och y andre maader hielpis.

VI. Noch er vdi Thye en fattige præstemand, som vnderdanigst supplicando ad Magnif. dm. Cancellarium haffuer begeritt att motte forhielpis aff sin Sognekirkis aarlig indkom nogle faa aar alene ved otte eller 10 Slette Daler. Hand heder Her Peder Iffuersøn til Skioldborg och Kallerup Sogner. Pastor vere pauper, parens multorum liberorum.

Flere fattige præster ved ieg nu icke att enumerere, dog der findis vell flere flux ringe sogner, huilke dog med Kong. May. tiende naadigst er med forlentt och perpetuere.

Ipsemet Magnif. Dñus Cancellarius in literis suis quatuor imprimis meminit. 1° Om Kirkerne kunde haffue nogle gaarde och Jorder for ringe Affgiffit til Kircken, som præsten kunde nyde. 2. Item om en god Cronens gaard att nyde vden Egtt och arbeid och vden Stedtzmaal, att giffue skyld aff. 3. Saa och att forhielpis med nestliggende Tiender for aarlig affgiffit, at nyde den offuerlobs partt. 4. Och om nogle sogner vare, som beqvemmeligen kunde annexeris, huilket her er icke att kunde skee.

Perillustris Dominus Conservator Magnif. Cancellarius velit pro singulari sua sapientia et innata benevolentia indigentæ pauperum Pastorum subvenire, habiturus Deum Patrem bonorum omnium remuneratorem optimum, Cui commendatus valeat cum Generosa Conjuge liberisque

nobilissimis, meque Clientulum suum Mag^a sua commen-
datum habeat.

Alburgi 6 Xbris Ao 1631.

Mag. V^o Cl.

Christianus Johannis

ma. pp^a.

I en Efterskrift udbeder Bispen sig, at han maatte faa Hjælp til sin Residences Vedligeholdelse, idet han bl. a. skriver: Haffuer jeg fattige Mand y denne farlige och onde Feydis tid vdstaaet meget ont och eblant andet hollt Kong. May. Bisperesidentz, saa viit muligtt vor, ved macht, wanseet Calenbergische Rytter tre gang en natt den plyndrede og nedsløge dørre och vinduer, huilke ieg siden lod reparere. Saa haffuer ieg ochsaa siden Ao 1621 anwend allehaande fornøden bygning, ut sartæ tectæ manerent ædes, och derpaa giord en [icke] ringe pendings vdleg. Haffuer och velb. Otthe Skell¹⁾ beuilgett att motte opbygges en ny lade, som vor fornøden, hvorom hand och tillforn haffuer confereret med Magnif. Dn. Cancellario, och nu ydermere schreffuett min Herre Cantzler der till om, att saadan fornøden bekostning motte vdi Hans May. Renterj gott gøris effter den schriffilig ringe fortegnelse, derpaa anwend er.

Udskrift: Erlig, velbiurdig och strenge Herre, Her Christian Friis till Kragerup, Ridder, Danmarckes Riiges Raad och Kong. May^{tis} Cantzler, min gunstige Herre och Patron, ganske ydmygeligen tilschreffuitt.

Orig. i Kgl. Bibl., Bøllings Brevsamling.

xiii.

Biskop Chr. Hansen til Professor Christen Sørensen Longomontanus.

εὖ διάγειν.

Qvem mihi ante quinquennium, Vir Clarissime Dne M. Christiane Longomontane amice veteri necessitudine

¹⁾ Lensmand i Aalborg.

conjunctissime, commendasti Dn. Lavrentium Jani Vrsinum, eum tibi modò majorem in modum recomendo, pro obtinendo testimonio Universitatis publico. Vixit hactenus in officio scholastico classis qvartæ collega pius, fidelis et sobrius, non sine fructu juventutis scholasticæ. Vocatus vero comminister viri boni Dñj Gregorii Ivari, pastoris Broust et Svenstrup, senio confecti et plane emeriti, nolui, nec avsus fui, in summo casu necessitatis, jam instantibus feriis Nativitatis Dominiæ (neqve enim tum integrum fuit ipsum Hafniam mittere, media bruma, et periculum fuit in mora, ne interea vacaret ministerium verbi Dei, qvod fieri non oportuit) ipsum testimonio Mag. Dñi Rectoris destitutum¹⁾. Itaqve in isto casu consului Magnificum et perillustrem Dn. Christianum Friis, Ser^m Reg^m Maj^{is} Cancellarium, Academiæ Regiæ et literatorum omnium conservatorem (secundum Deum et Ser. Reg. Maj^m) summum, qvid in tali casu agendum esset; ne viderer (qvod Deus prohibeat a me) aliquid facere velle contra edictum Ser. Reg. Maj^{is} publicum de attestationibus etc., et ne negligeretur ministerium et usus Sacramentorum in Ecclesia Dei, intercedente etiam parochiano Nobiliss. Falcone Gye de Brodskow. Rescripsit Magnificus Dominus Conservator summus, Cancellarius, qvemadmodum ex Mag^m ipsius literis, qvas hic una mitto, ad Clariss. Dn. D. Johannem Erasmium Brochmand, fieri posse, modo is integræ vitæ esset etc., ut uberius ex literis Mag^m ejus patebit. Qvia vero, Vir Clarissime amice dilecte, mihi is, Dñs Lavrentius, singulariter sit abs te commendatus, habeatqve attestationem suam, qvam una in suis ad te hic transmittit, obsecro, efficias, ut habeat absens (occupatus in ministerio docendi) a Mag^{co} Dño Rectore testimonium suum juxta Mag^{ci} Cancellarij literas. Equidem pie et honeste ac sobrie se, etiam in mea domo et mensa, gessit, nec qvicqvam debet ulli Hafniæ, mittit etiam pro redimendo testimonio honorarium,

¹⁾ Her synes at mangle: ordinare.

ut et pedellis pro laboribus. Qvod reliquum est, salve et vale Clarissime, Vir integerrime, in statu illo tuo viduitatis. Deus omnis consolationis sit tecum et cum tuis amen.

Alburgi deproperabam die 29 Martij Ao 1638.

T.

Christianus Johannis S. V.

ma. pp^a.

Alias Vir Clariss. tecum copiosius de longitudinibus terrestrium (qva in re olim Lugduni¹) occupatus eram) agam ex scripto Bapt. Morini, qvi tui etiam honorificam facit mentionem, quid senties de illo etc. Jam non vacat. Vale.

Postscriptum.

Doctissimus Dominus M. Christianus velit mihi suas iterum per præsentem tabellarium remittere.

Udskrift: Viro Clarissimo doctissimoqve Domino M. Christiano Severini f., Mathematicum Superiorum professori in Regia Hafniensium Academia, amico meo singulari.

Orig. i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 195. Vedlagt findes en af Universitetets Notarius tagen Afskrift af Kansler Christen Friis's Brev til Biskop Christen Hansen, dat. Kolding 4 Januar 1638, hvori det hedder: •Eftersom jeg haver faaet Eders Skrivelse belangende de tvende Personer, saafremt den ene haver sin Attestation, som skulde være Capellan, og I er forvisset, at han ikke noget beganget, som hannem kan hindre at faa Testimonium, og været sin Tid ud paa Universitetet, synes mig i denne Sygdoms Tid at kunne vel annammes, man kan siden lade hente hans Testimonium. Eller og at I skrev over til Kjøbenhavn til en af Professorerne, som kjender samme Person, at man siden derfra kunde erfare, om han haver forholdt sig saaledes, at han skulde i Fremtiden kunne faa Testimonium fra Academiet. Belangende den til Skoletjenesten er mindre Betænkende hos. Bedst er det, at I lader et eget Bud gaa over til Kjøbenhavn til en af Professorerne. •

¹) I min Biografi af M. Chr. Hansen Riber i Kbh. Univ. Hist., III, har jeg oversat dette Lugdunum ved Lyon, medens det sikkerlig bør forstaaes om Lejden, jvfr Personalhist. Tidsskr. II, 108.

xiv.

Biskop Christen Hansen til Professor Jakob Fincke.

S. P.

Clarissime et doctissime vir, domine M. Jacobe Fincki, amice dilecte, redditæ sunt mihi per tabellarium Regium literæ tuæ humanissimæ doctissimæ una cum programmatis, quibus honorifice ad Magisterij gradum invitantur bonarum Artium Studiosi. In mea avtem diœcesi non inveniuntur, qui officii ratione tenentur Magisterij gradum suscipere. Qvod si præterea sint forsân ex pastoribus vel studiosis hic degentibus ad ejusmodi honoris gradum aspirantibus, efficiam ut mature resciscant, operamqve dabo, ut humanissimæ spectab. Dn. Decanj voluntati satisfiat, paratus omnibus ad præstandum omnia, quæ in Honorem et Commodum Academiæ patriæ cedere possunt.

Qvod attinet Pastorum a me hactenus ordinatorum Catalogum, eum speciatim jam olim miseram: Jam vero summatim et in genere ita sese res habet, prout in adjecto Catalogo videre est. Prolixum enim foret nimis, neqve necesse esse puto, singulorum nomina annotari, quando scilicet a me officii ratione ordinati sunt singuli. Velit itaqve Mag^{cus} Dn. Pro-rector hancce meam qualemcunqve annotationem benigne amplecti, eaqve hac vice ob temporis angustiam contentus esse. Operam meam, ut par est, Inclytæ Academiæ Patriæ præceptoribus omnibus et singulis offero ac defero, paratus, pro virili, ad præstandum omnia, quæ in Honorem singulorum cedere possunt. Valeat hisce Vir Clariss. amicus meus honorandus Dn. M. Jacobus Finckius Deo clementiss. animitus commendatus. Alburgi deproperabam 19 Januarij Ao. 1639.

V. T. D. addictus

Christianus

Johannis S. V. mpp^a.

Udskrift: Clarissimo doctissimoqve Viro Domino Magistro Jacobo Finckio Academiæ Hafniensis Professori Physico

ordinario, et pro tempore Pro-Rectori Magnifico, amico meo honorando.

Paategnet: Rec. 13 Febr. Ao 1639.

Orig. i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 84. Den i Brevet omtalte «Catalogus» findes ikke mere vedlagt.

7. Dr. theol. Anders Andersen (Ringkjøbing).

Denne Mand var født i Ringkjøbing den 1ste Oktober 1597, og ventelig en Søn af Borgerfolk sammesteds¹⁾. Deponerede 1615 fra Ribe Skole og immatrikuleredes den 28de September ved Kjøbenhavns Universitet²⁾. I Aaret 1617 — altsaa kun 20 Aar gl. — skal han være bleven Rektor ved Aalborg Skole, en Efterretning, der vistnok trænger til noget større Stadfæstelse, end den hidtil har fundet, helst da D. Anders Andersens Gravskrift, der angiver hans øvrige Embedsstillinger, tier derom³⁾. Vist er det derimod, at han 1621 blev Sognepræst i Henne i Vester Horne Herred, Ribe Stift, og at han Aaret efter havde nogen Strid med Præsteenken sammesteds, altsaa et Tegn paa, at han ikke har ægtet hende, som ellers Skikken var i hine Tider⁴⁾. Efter tolv Aars Virksomhed i det lille Henne Kald, blev han Sognepræst ved S. Nicolai Kirke i Varde og aflagde den 30te Marts 1633 Ed som saadan for Biskoppen i Ribe⁵⁾. I denne Stilling maa han have gjort sig bemærket som en Mand af større Evner, siden Christian IV den 29de Maj 1639 kaldte ham til Sognepræst ved Holmens Kirke i Kjøbenhavn, efter at den hidtilværende Præst sammesteds, den gamle M. Niels Michelsen Aalborg,

1) Tilnavnet «Ringkjøbing» brugte han, saa vidt vides, kun naar han skrev sit Navn paa Latin og da tilføjede: Rincoptus.

2) Hundrup, Lærerstandens ved Aalborg Skole (Progr. fra denne Skole 1869) I, 9.

3) Jvfr. Gjessing, Jubellærere I, 289 ff. Worms Lex. II, 270.

4) Dr. O. Nielsen i Danske Saml. I, 339.

5) Wiberg. Alm. dsk. Præstehist. III, 474.

hayde taget sin Afsked. I Brevet herom til Rigshofmester Korfits Ulfeld skriver Kongen: »Vid, eftersom Holmens Kirke nu er ledig, og vi gjerne vilde have en Person, hvis Gaver og skikkelig Liv og Levned var os vel bevidst, da bede Vi Eder og naadigst begjære, at I Hr. Anders Andersen, forrige Sognepræst udi vor Kjøbsted Varde, til forskrevne Holmens Kirke forfremmer, dog at al Ting med Bøn og Guds Paakaldelse skikkeligen og efter Ordinansen tilgaar«. En Del af Embedets Indkomster skulde han dog afgive, saa længe hans gamle Formand levede ¹⁾.

Den 8de November 1639 aflagde Hr. Anders Andersen Ed til Biskop Brochmand ved Overtagelse af det ny Embede ²⁾, i hvilket han tillige blev Holmens Provst og fik Skibspræsterne, af hvilke der i hin Tid var mange, under sig ³⁾. Af et Kongebrev af 23de Februar 1641 til Korfits Ulfeld ses, at der da førtes Forhandling om at skaffe Hr. Anders en Præstebolig, som han hidtil savnede ⁴⁾. Den 1ste Juni samme Aar tog han Magistergraden ved Kjøbenhavns Universitet, og Aaret efter blev han kaldet til Biskop i Aalborg Stift efter M. Christen Hansen Riber, og indviet til dette Embede Christi Himmelfartsdag den 19de Maj 1642 i Frue Kirke i Kjøbenhavn af Biskop Brochmand ⁵⁾. At hans Beskikkelse er sket ved Kongens Valg og ikke paa den i Kirkeordinansen foreskrevne Maade, kan ikke være tvivlsomt, helst da det er bekjendt, at Christian IV jevnlig plejede at være M. Anders's Tilhører i Holmens Kirke og vel altsaa har fundet Behag i hans Prædiken. Iblandt D. Peder Pedersen Vinstrups Epigrammer

¹⁾ Kjøbenhavns Diplomatarium V, 216. 238.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 502.

³⁾ Gjessing, Jubellærere I, 291.

⁴⁾ Kjøbenhavns Diplomatarium V, 233.

⁵⁾ Nova literaria maris Balt., 1706, p. 269. Den 17. Maj 1642 udgik der kgl. Befaling til Brochmand om at ordinere M. Anders Andersen (Sjæl. Tegn. XXVII, 314).

findes et, halvt paa Latin, halvt paa Græsk, i Anledning af M. Anders Andersens Udnævnelse til Biskop ¹⁾).

Aaret efter at han havde overtaget Bispeembedet, blev han ved kgl. Befaling af 29de Juli 1643 kaldt over til Kjøbenhavn for i Forbindelse med de øvrige Bisper og Universitetets Theologer at dømme Præsten Jørgen Lavritsen Friis fra Sevel, der var anklaget for antinomistiske Lærdomme. Retten samledes i Universitetets Konsistorium den 28de September s. A., og Dommen, der er medunderskrevet af »Andreas Andreæ Rincopius, Superintendentens Alburgensis«, lød paa, at Friis som Vranglærer var uværdig til det præstelige Embede ²⁾).

Da Krigen med Sverig ikke længe efter udbrød, og Jylland oversvømmedes af Fjenderne, naaede disse ogsaa op til Aalborg: Om Biskop Anders Andersens Adfærd under disse truende Omstændigheder fortæller Paludan i sin haandskrevne Presbyterologi for Aalborg Stift ³⁾ følgende:

»Da Oberst Helm Wrangel i den svenske Krig 1644 var avanceret saa vidt ind i Jylland, at han nærmede sig til Aalborg og havde taget hart og strængt afsted med Bønderne, som fra Thy, Morsø og Vendsyssel i Sundby vilde vise Brodden og Modstand, og der havde forsamlet sig, gik Biskoppen ham imøde udenfor Byen med Clereciet for at recommendere Byen. Ved denne Lejlighed skal Wrangel efter Beretning have taget Bispens Bonnet og sat den paa sit Hoved, og derimod sin gallonerede paa Biskoppens, som Biskoppen bar i sin Haand ind i Byen. Ved sin fornuftige Opførsel fik han et Tegn, at hans Hus ej skulde være et Rov for Soldaterne, hvilket bestod i en oval Blyplade som en dobbelt Krone i Størrelse, der skulde sættes over Indgangen til hans Gaard i Bispens

¹⁾ Winstrupii Epigrammat. Lib. III, p. 1024 (aftrykt hos Gjessing, I, 293).

²⁾ Dänische Bibliothek II, 239—43. Pont. Ann. IV, 335—53.

³⁾ Kallske Saml. Nr. 495, 4to.

Gade: Dette Vestigium efter Wrangel findes endnu to andre Steder her i Byen«.

Efter at Biskop Anders Andersen 1645 havde mistet sin Hustru, hvis Navn ikke kjendes — hun blev begravet den 2den Juni s. A. i Budolphi Kirke ¹⁾ — ægtede han den 25de Juli 1647 Helvig Villumsdatter, Datter af M. Villum Paludan, Sognepræst og Kannik ved Viborg Domkirke († 1634), og Hustru Dorthe Thygesdatter. Hun havde tidligere været gift med den 1645 afdøde theologiske Professor D. Niels Povlsen Scandorph ²⁾. Med denne sin Hustrus »Vilje, Raad og Samtykke« skjænkede vor Biskop den 15de Februar 1656 400 Slettedaler, hvoraf den aarlige Rente, 24 Sl. Dir., skulde anvendes til Lønning for en Mand — en af Kapellanerne eller Hospitalspræsten i Aalborg — der hver Søndag, samt Fredag og Onsdag i Fasten, derfor skulde holde Froprædiken i Budolphi Kirke ³⁾.

Den 17de April 1648 var M. Anders Andersen tillige med de andre Bisper tilstede paa Kjøbenhavns Slot ved Frederik III's Kongevalg; og Trinitatis Søndag 1650 deltog han i Prinds Christians Hylding sammesteds ⁴⁾. Ved den sidst nævnte Lejlighed blev Biskopperne af Kansler Christen Thomesen Sehested opfordrede til Udtalelse om, hvad der kunde være til Skolernes Tarv. Den af M. Anders Andersen medunderskrevne Erklæring findes trykt i Henrichsens Program fra Odense Skole 1866, S. 16—18. Ved samme Lejlighed udstedte Bisperne, vistnok efter egen Tilskyndelse, følgende ved sin Form ret mærkelige Memorial ⁵⁾:

Vi underskrevne Superintendentener udi Danmark, samt og menige Provsters og Præsters Fuldmægtige, gjøre vitterligt, at eftersom vi have bekommet vores allernaadigste

¹⁾ Program fra Aalborg Skole, 1869, S. 7.

²⁾ Gjessing I, 294. Wad, Rektorerne paa Herlafsholm, S. 75.

³⁾ Hofman, Fundationer IV, 13—15.

⁴⁾ Gjessing, Jubellærere I, 291—2.

⁵⁾ Meddeles her efter en Original i Fyns Bispearkiv.

Herres og Konges, Konning Frederik den Tredies, Hs. Maj.s naadigste Befaling, at vi i menige Stænders Forsamling, forskreven til Trinitatis Søndag udi nærværende Aar 1650 udi Kjøbenhavn, skulde handle og tractere om Hs. Kgl. Maj.s elskelige kjære Her Søns, den højbaarne Fyrstes og Herres, Her Christians, Arving til Norge, Hertug til Slesvig, Holsten, Stormarn og Ditmarsken, Greve i Oldenborg og Delmenhorst, hans fyrstelige Naades Eløction og Udvælgelse til disse Riger og Lande efter Hs. Kgl. Maj.s vores allernaadigste Herres (hvis Dage Gud naadigst forlænge) Død og Afgang: saa have vi og her udi Kjøbenhavn os underdanigst indstillet, vores allernaadigste Herres og Konges naadigste Vilje og Begjæring med al Underdanighed at efterkomme, takkende Gud den allerhøjeste, som haver naadigst velsignet disse Lande med højstbemelde Hs. Kgl. Maj.s elskelige kjære Her Søn; og derover med Danmarks Riges højvise Raad, Adelstand og de andre Stænder udi al tilbørlig Underdanighed eligeret og samtykt, og nu med dette vort Brev eligere, kaare og udvælge den højbaarne Fyrste og Herre, Her Christian, Arving til Norge, Hertug udi Slesvig, Holsten etc., til dette Kongeriges Regjering efter højstbemelde Kgl. Maj. vores allernaadigste Herres Død og Afgang. Og naar højstbemelde unge Prinds, Hertug Christian, opvoxer, og det af os begjæres, ville og skulle vi hylde og sværge Hs. Fyrstelige Naade som vor allernaadigste Herre og Konge, at være tro, hørige og lydige Undersaatter, som det sig bør.

Og eftersom Hs. Kgl. Maj. udi sit kongelige Brev naadigst tilsiger og anlover, saadan underdanigst Election ikke skal komme nogen Stand paa sine lovlige Privilegier og Friheder i nogen Maade til Forhindring, Formindskelse eller Forkrænkelse, mens Hs. Kgl. Maj. langt mere enhver dennem ubeskaaren og uføringet i alle Maade at forbeholde, conservere og bekræfte, og hvis Hs. Kgl. Maj. da paa højbemelde sin elskelige kjære Søns Vegne lover

og tilsiger, det vil Hs. Kgl. Maj. naadigst aldeles holde og udi Gjerningen efterkomme, og med Hs. Kgl. Maj.s Brev og Segl bekræfte, saa alle Hs. Maj.s Undersaatter dermed skulle være tilfreds og forsikrede:

Da ere vi underdanigst formodende, at vores aller-naadigste Herre og Konge paa sin elskelige kjære Her Søns, Hs. Fyrstelige Naades, Vegne naadigst os forsikrer, saa vi blive holdne ved den rette og rene Guds Ords Lærdom, befattet i den augsburgske Confession Anno 1530 udgaaet, samt og vores Kirkeordinans udi sine Punkter at maatte blive uforandret. Desligeste vores Stand her-efter ubeskaaren, uforkrænket og uforringet maa beholde, hvis Friheder Gejstligheden af Arilds Tid fulgt haver, efter Ordinansen og andre kongelige Privilegier, og som de udi Bispernes Tider efter¹⁾ Ordinansen havde, og af hans høj-lovlige Kgl. Maj. samt Hs. Maj.s højlovlige Forfædre, forrige Konger her udi Danmark, tilforn givne og Tid efter anden bekræftede ere. Og ere vi paa Præsternes Vegne underdanigst begjærendes, at hvis udi Hs. Kgl. Maj.s Election underdanigst var andraget, maatte naadigst tages udi Agt. Først, at de Præstekald, som findes endnu saa ringe, at en ærlig Præstemand med sin Hustru og Børn ikke kan have sin fornødenlig Underholdning deraf, at maatte tænkes paa Middel, hvorledes de kunde forbedres og til Nødtørf forsørges efter Ordinansen. For det andet, Middel at findes, hvorledes fattige og nødtørfte Præsteenker kan blive underholdt, hvor Kaldet og Successor kan ikke taale at give det, som kan være til nogen deres fornøden Underholdning. For det tredie, at naadigst maatte forlindres den Contribution, som aarligen af Præstestanden fordres, og naar disse Riger ved Guds faderlige Hjælp bliver satte udi bedre Stand, da at afhjælpes og nyde den Immunitet, som Ordinansen dennem tilholder. Og hvis ellers kunde findes, Præstestandens Rettigheder paa deres

¹⁾ D. e. i Henhold til Ordinansen (se Danske Kirkelove I, 98).

Privilegier grundede i Ordinansen og forrige gamle Friheder at være forringede og svækkede, at da derpaa naadigst maatte raades Bod, eftersom enhver Provincie efter sin Fornødenhed og højjanliggende Trang kan have at andrage. Saadant vil Gud den allerhøjeste vores aller-naadigste Herre og Konge med al timelig og evig Velsignelse vederlægge. Ønskendes i vor Herres Jesu Christi helligste Navn, at denne vores naadige Prindses Election og Udvælgelse maa baade være begyndt og fuldendes Gud den allerhøjeste over alt til Ære, det kongelige Hus til Styrke, Prosperitet og Glæde, saa og disse Landes Stænder og Indbyggere til Velsignelse og Velstand. Til ydermere Vidnesbyrd have vi vores Hænder underskrevet. Datum Kjøbenhavn den 12. Junii 1650.

Jesper Brochmand D. Hans Michelsen. Peder Winstrup.
 Egen Haand. Egen Haand. Egen Haand.
 Erich Monrad S. R. Anders Andersøn.
 m. propria. E. Haand.

Efter Fuldmagten paa hæderlig og højlærd Mands D. Jacob Matthisøns og mine egne Vegne, Frantz Rosenberg m. m.

Efter Opfordring fra det theologiske Fakultet erhvervede Biskop Anders Andersen den 10de December 1653 i Forening med fem andre ansete gejstlige Mænd den theologiske Doktorgrad.

1657 og følgende Aar maatte han atter prøve Krigens Besværligheder, og det vistnok i endnu højere Grad end forrige Gang. Om hans personlige Vilkaar i denne strænge Tid er os imidlertid intet bekjendt. Derimod have vi fundet nogle Salvegardebrevne for gejstlige Personer i Aalborg, udstedte af den svenske Konge og hans Krigskommissær, hvilke det maaskee kunde være passende at meddele her, da de antyde den eneste Vej, ad hvilken man — og ofte slet nok, skjönt saadanne Breve neppe erhvervedes uden store Opofrelser — kunde sikre sig mod Rov og Plyndring.

Efterfølgende tre Salvegardebrev — tilligemed endnu to andre ligelydende med Nr. 1, udstedte for (Rektor) Mester Christen Mortensen og Hr. Mads Christensen (Kapellan ved Budolphi Kirke) i Aalborg — fremlagdes 1661 for Kjøbenhavns Universitetets Konsistoriums Ret som oplysende Beviser under en Retssag, der var paaført Dr. med. Niels Bentsen ¹⁾ i Aalborg af hans Søstersøn, Mester Bent Hansen, Sognepræst i Hammer og tilhørende Annexer i Aalborg Stift, da denne paastod Erstatning for 234 Rdlr., han i sin Morbroders Fraværelse havde udlagt som Brandskat til de Svenske af hans Ejendom i Aalborg. Da Dr. Niels Bentsen paastod at være »Collega facultatis Medicæ Hafniensis«, skjød han sig fra Aalborg Byret til Konsistoriets Ret, men opnaaede dog derved ikke det Resultat, han formodentlig ventede; thi Dommen, som afsagdes den 11te September 1661, lød paa: »at Dr. Niels Bentsen pligtig er og bør, bemeldte Mester Bent Hansen efter al Billighed og derom udgangen Kgl. Forordning igjen at erstatte, hvis han i saa Maade, for hans Gaard og Ejendom at konservere, godvilligen udgivet eller udlovet haver, med den paaløbende Rente, saavelsom paa Rettergangen anvendte billige og bevislige Omkostninger«. — Brevene meddeles efter temmelig ukorrekte Afskrifter i Konsistoriets Kópibog.

1.

Uff ihrer Königl. May^{tt} zu Schweden allergnädigste verordnung wirdt das gantze ehrwürdige ministerium und clerisey mit allen schueldienern in der stadt Alborg, wie auch den ienigen bauren und unterthanen auf dem lande, welche zu der Kirche undt den priestern daselbst Getreydig und Zinse einlieffern, wo die auch belegen seindt, in Specie undt absonderlich aber H. Mag. Jacob Paulssen ²⁾

¹⁾ Jvfr. Worms Lex. I, 94—5. Th. Bartholins Orationes var. argum. p. 278—80.

²⁾ Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Aalborg.

aldar, mit denen loco salarii ihm zukommenden bauren, von aller brandtschatzung, contribution, würcklicher einquartirung undt andern Kriegs oneribus, wie sie immer nahmen haben mögen, gänzlich frey undt loss erkandt. Wie dan dahero alle undt iede höchstged^t Ihr. Königl. May^{tt} hohe undt niedrige Kriegs Officiren ich hiemit gebührend ersuchet, die gemeine Soldatesque aber zu ros undt fuss erinnert haben wil, oberwehnten Herrn Mag. Jacob Paulsen mit denen loco salarii ihm zukommenden bauren auf dem lande, an ihren undt der ihren persohnen, häussern und höffen, haab und guthern ins gesambt, nich-tes ausgeschlossen, unter was prætext es auch sey, keines weges zu infestiren oder zu beleidigen, besondern ihnen vielmehr und dero angehörige wieder gewalt und thätligkeit, im fall ihnen über verhoffen einige zufüget werden solte, allen schutz und schirm wiederfahren zu lassen. Gestalt samb ihrer Königl. May^{tt} allergnädigster wille daran volbracht wird, und ich bin es gegen iedem, standes gebühr nach, zu verschulden ieder zeit geflissen. Zu uhrkunt habe ich gegenwertiges protectorium eigenhändig unterschrieben, und mit meinem gewöhnlichen pitschafft bekräftiget. So geschehen Alborg den 17 Novembr. 1657.

Albert Siltmand,

Dero Königl. May^{tt} zu Schweden bestalter Ober Krieges
Commissarius.

2.

Wir Carl Gustav von Gottes Gnaden der Sveden, Got-ten und Wenden König, Grossfürst in Finlandt, Herzog zu Ehesten, Carelen, Bremen, Vferden, Stetin, Pomeran, der Casuben und Wenden, Fürst zu Rügen, Herr über Ingermanlandt und Wismaer, wie auch Pfaltzgrauff bey Rhein in Beyeran, zu Jülich, Cleve und Bergen Hertzog: Thuen kundt hiermit, demnach wihr nachgesetzte Personen, Matz Povelsen, Niels Bentssen und Clement Clementsen, zusamt den ihrigen und ihnen zustendigen Mobilien, Haab und

Gütern in unserm special schutz, schirm und protection auff und angenommen, masen ein solches hiermit würchlig geschiehet: Alss befehlen wir hiemit allen und ieden unserer Generalität hohen und niedrigen Officiren, zusamt gemeiner Soldatesque zu ross und fues, und anderen unss angehörigen, gnedigst und ernstlich, das sie eingangs ermelte Personen, nebenst ihrer angehörigen, wie auch Fornüssen (!) Haab und Gütern, Getreydigt, Pferden, Dragen (!), kleyn und grossen Vieh, sonsten allen, wie das immer Nahmen haben mach, nicht alleyn im geringsten nicht beleydigen, vielmehr bey dieser unser Salva Gvardia allerdings ruhig und ungekrencket seyn und verbleiben; Sondern auch, da sie wieder nacher Juthlandt verreysen mochten, frey, sicher und unangetastet passiren lassen, und darwieder, unter was schein und prætext es geschehen möchte, mitt eigenwilligen Einquartirungen und selbst angemassen Contributionen und andern Kriagsbeschwerden nicht graviren oder belegen, noch sie mit raub, nahm oder plünderungen geringsten nicht verunruhigen, weiniger diese unsere Salva Gvardie in einigerley wege violiren, sondern viell mehr selbigen respectiren und ehren, und mehrgedachte Personen wieder alle gewalth und thätlichkeit gebührent maintainiren und schützen. Hieran geschiehet unser gnedigster wille und ernstlicher befehlich. Uhrkundtlich haben wir dieses eigenhändig unterschrieben, und mit unsern Königl. Secret Innsiegel bekräftigen lassen. So geschehen in unserem hauptquartier Kiöge den 14 Februarii Anno 1658.

Carl Gustav.

3.

Demnach, Ihr: Königl: May^{tt} allergnädigsten befehl zu folge, die Geistlichen und andere privilegirte persohnen wiederumb von allen Krieges beschwerungen, einquartirungen und auflagen, wie solches nahmen haben mag, gänzlich frey und eximiret bleiben sollen, und dan unter

solcher exemption der hiesiger statt Medicus H. Dr. Niels Bensen wegen seiner profession mitgehøret: Als wirdt auf höchstgedachte Ihr: Königl: May^{tt} allergnädigster befehl hie mit zu eines ieden wissenshaft hinterbracht, das bis zu Ihr: Königl: May^{tt} anderwertigen verordnung der H. Doctor von allen einquartierungen und krieges oneribus verschonet und befreyet bleiben möge. Aalburgh d. 25 Aug. 1658.

A. Siltman,

Ihrer Königl. May^{tt} zu Schweden bestalter Ober Kriegs
Commissarius.

Vi have tidligere i disse Samlinger meddelt adskillige Breve, der vise, hvorledes D. Anders Andersen stillede sig til særlige Tilfælde, som Krigstilstanden foraarsagede med Hensyn til Præstekaldelse i hans Stift ¹⁾. Her skulle vi derfor ikke paany dvæle derved, men fremdrage en anden Sag, der ganske vist har forvoldt den gode Biskop megen Ærgrelse.

I Aaret 1654 døde Hr. Anders Thomsen Hjøring, Præst i Horne og Asdal, og efterfulgtes af Hr. Claus Hansen Bang ²⁾. Denne var en Borgmesterson fra Bogense, der allerede forlængst var optraadt som Poet i den smagløseste Stil ³⁾. Et Bryllupsvers, hvormed han under Poetnavnet Dorus, som han senere stadig brugte, betænkte en af sine Slægtninge i Ribe, havde nær vakt slemme Ubehageligheder, da Biskop Kragelund fandt, at flere Ytringer deri indeholdt Stiklerier paa ham ⁴⁾. Hvorledes nu denne gamle Studiosus blev Præst i Horne, vide vi ikke; men saa meget er vist, at han kun lidet egnede sig til den Gjerning. Med Formandens Enke kom han snart i en

1) Ny kirkehist. Saml. I, 96—101. V, 681—8.

2) Saml. til jydsk Hist. og Topogr. V, 89.

3) Wad meddeler i sit Skrift »Rektorerne paa Herlufsholm«, S. 91—3, et Digt fra 1640 af Stud. theol. Claus Bang, og betegner det med Rette som »et Mesterstykke af Smaglashed«.

4) Bloch, Den fynske Gejstligheds Hist. I, 402—3.

forargelig Strid. Om denne, som trak sig ud i mange Aar, navnlig paa Grund af, at Krigsbegivenhederne ikke tillod Afholdelsen af nogen Herredag, der kunde afsige Domme i højeste Instans, have vi fundet følgende Oplysninger, der tillige vise, hvor besværet Biskop Anders Andersen fandt sig ved den Trods, Claus Bang viste imod hans Befalinger, især da Bispen, paa Grund af at Fjenden var Herre i Landet, savnede Lovens Arm til at tvinge den gjenstridige Præst.

1.

Memoriale.

Att erindre hans Magnificentze Her Cantzeler om den Sags Omstender, huor om Jeg i gaar refererede.

Præsten Her Claus Hansen Bang til Asdal og Horn Kircker i Horns herret i Wendsyssel. Præste Encken, som hannem mett process tiltaler, Maren Hanszdatter.

Sagen, for nogle ærerørige Ord, hand beskyldis hende at haffue paasagt.

Processen dreffuit til Landstingsdom, som formelder, hannem at bør at bevise eller lide, som ved bør, efter Recessen.

Er indsteffnet for Lensmanden af Mig paa hans Kald och Embede, och opsatt til den 28 Martij førstkommende. Att en i Lensmandens Sted maatte forordnis derpaa at kiende etc.

Stykket, der findes i »Jydske Indlæg« for 1657 i Gehejmearkivet, mangler Underskrift, men er formodentlig skrevet af Biskop Anders Andersen. Nedenunder er med en anden Haand, ventelig Kansler Christen Thomesen Sehesteds, skrevet:

Jeg meener, Manderup Due kand selv best forrette; ellers er Christen Lange der jegne¹⁾, efter som Manderup Due er tiit i Kiøbenhaffn.

¹⁾ D. e. Jevne — der i Nærheden.

2.

Christen Lange fick Bref anlangende tillige med D. Anders Andersen at dømme imellem Her Claus Hansen Bang oc en Præste-Enche ved Nafn Maren Hansdater.

Fr. 3tius. V. G. t. Vi bede dig oc Naadigst ville, at du retter din Leylighed efter udi afgangne Erick Juels sted med os Elskel. Hæderlig oc Høylærd D. Anders Andersen, Superintendent udi Aalborgstift, at dømme udj den Sag, som til dend 28 Martij førstkommendes er indstefnt, [oc] er opsat imellem Hæderlige oc Vellærd Her Claus Hansen Bang, Sognepræst til Arsdal oc Horen Kircke, i Hornsherret i Vort Land Wensyssel, oc Præste-Encken Maren Hansdater, gifuendes Parterne under Eders hænder beskrefuit, som i ville ansvare oc bekiendt were, hvis j dennem imellem kiendendes eller dømmendes vorder. Dermed etc. Glycksborg dend 12 Martij 1657 ¹⁾.

3.

Næst al salig Velstands Ønske til Sjæl og Liv (etc.). Gode Erik Krag, meget gunstige Ven og Befordrer, eftersom en af Præsterne i Vendsyssel ved Navn Her Claus i Horne er for rum Tid siden beskyldt at skal have ført den afdøde Præstes, hans Formands, Enke udi Vanrygte, og Processen mod hannem er saa vidt drevet, at han ved Landsdommeres Kjendelse er tildømt at lide som vedbør, og efter Landstings Dom til Herredsting delt offentlig for en Løgner: og jeg, der for^{næ} Landsdommeres Afsigt var mig af sl. Erik Juel, da Stiftslensmand, tilskikket, strax befalede for^{næ} Her Claus, han sig fra Prædikestolen og al Præstetjeneste skulde entholde, haver han nogenstund pareret og sig ikke med Præsteembede befattet; men som han nu en Tidlang derefter haver indstevnet Sagen for Herredage, haver han, strax efter at Stevningen var forkyndt, sig understaaet at prædike og betjene Embedet som

¹⁾ Jydske Tegnelser.

Lundenæs, min meget gunstige Ven og gode Befordrer tjenstvilligen tilskrevet.

4.

Ønskes Hans Magnificente Velstand og Salighed til Sjæl og Liv etc. Erindres hannem tjenstvilligen:

1. Om Skolemesteren i Aalborg, at han maa nyde uden Forhindring og Indpas de Tiender i Øster og Vesterhassing Sogne, efter Kgl. Benaadning, eftersom hans Formand dem haft haver sex fulde Aar, efterat han Skoletjenesten havde resigneret, og saa længe han levede ¹⁾). Og itzige Rector desmidler haver været ringe aflagt, og er nu dette Aar det første, han Tienderne nyde kan etc.

2. Om Skolemesteren i Nykjøbing, M. Jens Pedersen, hvis Supplication er overleveret Hr. Secretario, at den fattige betrængte Mands Sag maatte befordres, og mod Uvenner og Misundere forsvares; ja og nogen god Svar af den høje Øvrighed naadigst erholdes ²⁾).

3. Om den Studioso Anders Jensen Halsio, at Hs. Kgl. Maj. naadigst vilde være dermed tilfreds, at han uden Ophold maatte blive ordineret til en Præstetjeneste, til hvilken han fordres, efterdi hannem fattes ikke mere i sine femogtyve Aar end fra denne Dag og til den 10 Januarii førstkommendes; og Personen er ellers skikkelig og haver vel studeret ³⁾).

¹⁾ Det er den ovenfor, S. 679—91 omtalte M. Hans Ægtdiisen — der altsaa er død 1659 — som Bispen hentyder til. Hans Eftermand var Mag. Christen Mortensen, om hvem der findes Efterretninger i Program fra Aalborg Skole, 1869, S. 9—13.

²⁾ Den 10de Juni 1661 fik Jørgen Seefeld og D. Anders Andersen Kongebrev, at eftersom Skolemesteren i Nykjøbing paa Mors, M. Jens Pedersen, havde beklaget, at de Bønder og Skoletjenere, af hvilke han skulde have Ydelser i Penge og Korn, havde vist sig uvillige til at udrede, hvad de vare pligtige, og han forgjæves havde søgt dem: saa skulde Bispen og Lensmanden undersøge Forholdet og sørge for, at Skolemesteren fik sin tilbørlige Løn. Jydske Tegn. XV, 32—3. Se forøvrigt om Rektor M. Jens Pedersen Program fra Aalborg Skole 1871, S. 16—17.

³⁾ Den 15. Sept. 1660 fik han kgl. Tilladelse til at lade sig høre og kalde til Præstekald, uagtet han manglede 4 Maaneder i 25 Aar (Jydske Reg. 13, 180).

4. Om den Præst, Hr. Claus i Horne, som betjener Præsteembedet mod lovlig og nødvendig Forbud ¹⁾).

5. Om de tvende vacerende Præstekald i Mors, at de forsynes, og i Sønderlighed at den fattige Capellan, som det ene saalænge med stor Flid betjent haver, maatte det nyde ²⁾).

Med tjenstvilligst Begjæring, at Hr. Secretarius efter sit gode Løfte vil lade sig dette være anliggende, drive derpaa og mig til godt Svar at erlange gunstigen være befordrerlig.

Dat. Kjøbenhavn 12 Sept. An. 1660.

Hans Magnificentstes tjenstvilligste

Anders Andersen.

P. S. Jeg vil forvente efter Hs. Kgl. Maj^t naadigste Betænkende Hr. Secretarii gode Resolution det snarest muligt er og før min Afrejse herfra.

5.

Gud i Himlen velsigne Kongen med Liv og Fred. For E. K. M. kan jeg ikke noksom klageligen i tilbørlig Underdanighed andrage den store og tilforn uhørte Insolentie, som af en Præst i Vendsyssel, ved Navn Hr. Claus Bang i Horne, begaaes dermed, at han mod Forbud, som ikke alene en og anden, men og for nogle Dage siden tredie Gang (efterat jeg haver ved Provsten vist hannem en Kopi under min Haand af Kgl. Missive til velb. Kaj Lykke, hvorudi befales, at forskrevne H. Claus skal alvorligen af velbemeldte Kaj Lykke tilholdes, ikke med Præsteembedet sig at befatte, førend Sagens endelige Uddrag til Herredage) lovligen gjort er, endnu dumdristigen og halsstarrigen understaar sig Præstetjenesten at forrette. Da efterdi saadan trodsig Mutvillighed strider mod Retten og consequenter mod Højheden (hvilket ingen cordatus kan

¹⁾ Lensmanden Kaj Lykke fik 15. Sept. 1660 kongelig Befaling om alvorlig at tilholde Hr. Claus i Horne, at han ikke maatte befatte sig med Præsteembedet.

²⁾ Herom udgik den 20. Sept. 1660 Kongebrev til Bispen.

eller bør fordrage) og kan geraade hos de gemene og enfoldige til det hellige Embedes Foragt, hvoraf forarsages grove og mangfoldige Forargelser: nødes jeg til højstbemdte E. K. M. sligt underdanigst supplicando at føre til naadigst Betænkende, paa det saadan ufordragelig Trods og Ulydighed kan blive engang dæmpet, og han, som sig saa utilbørligen anstiller, exemplariter blive sat til Rette. Jeg vil alle Dage i tilbørlig Underdanighed forvente et naadigt Svar (etc.). Aalborg den 7 Decemb. 1660.

Hans Kongl. Maj^s
 allerunderdanigste Tjener
 og tro Forbeder

Anders Andersen.

Vedlagt findes en Skrivelse af samme Dato fra Biskop Anders Andersen til den kgl. øverste Sekretær Erik Krag til Bramminge, hvori han bedes om at tage sig af Sagen. »Jeg kan,« skriver Bispen, »ikke noksom berette, hvor mutvillig det Menneske beviser sig, og hvor mange sig paa saadan hans trodsige Forhold storligen forundrer og forarger. Skal mig sligt længe vederfares, nødes jeg, dersom Helbredden det nogenlunde kan taale, og Livet varer, selv højstbemdte Hs. Kgl. Maj. derom at anmelde¹⁾.

Enden paa Sagen blev, at Hr. Claus Bang endelig 1662 maatte vige fra Kaldet. Formodentlig er han bleven afsat ved en Højesteretsdom. Siden skal han have trøstet sig ved Flasken, som han vel allerede tidligere har været hengiven til. Sit følgende Liv tilbragte han i Kjøbenhavn som Lejlighedspoet, men høstede just ikke stor Berømmelse som saadan, skjønt hans Vers skulle have været talrige nok²⁾. Han døde den 9de December 1682³⁾.

¹⁾ Originalerne til de her meddelte Breve gjemmes i Jydske Indlæg i Gehejmearkivet.

²⁾ Nyerup og Rahbek, Den danske Digtekunsts Hist. III, 272—73. Worms Lex. I, 60.

³⁾ Antegnelse af M. N. C. Kall-Rasmussen i hans Exemplar af Worms Lexicon.

Som D. Anders Andersens ovenfor meddelte Breve vise, opholdt Biskoppen sig i Begyndelsen af September 1660 i Kjøbenhavn; men da han allerede den 12te stod i Begreb med at rejse hjem, kan han neppe have deltaget sønderligt i Forhandlingerne paa den berømte Rigsdag. Om hans senere Aar er intet mærkeligt at berette. Pontoppidan, der har kjendt hans Visitatsbog, omtaler ham som en flittig og aarvaagen Biskop ¹⁾. Hans Skribentvirksomhed indskrænkede sig til ni trykte Ligprædikener over adelige Personer, der i hans Tid begravedes i Aalborg Stift ²⁾. Han døde, 71 Aar gl., den 11te Oktober 1668, efter at have været Biskop i 26 Aar. Hans Hustru overlevede ham tre Aar og døde den 16de Oktober 1671. Hendes Broder og andre Slægtninge satte hende og hendes Husbonde et Mindesmærke i Vor Frue Kirke i Aalborg ³⁾.

Af sit første Ægteskab havde D. Anders Andersen Ringkjøbing en Søn af samme Navn, der 1645 blev Student fra Aalborg Skole, men siden voldte Faderen mange Sorger. Han lod sig nemlig hverve til Rytter, og Faderen skal to Gange have maattet løse ham ud af Tjeneste. Endelig kom der dog saa megen Skik paa ham, at han fik Attestats, hvorpaa han 1652 kaldtes til Præst i Bøddum, Ydby og Hurup i Thy. Men sine gamle Lyster havde han dog ikke glemt, naar det er sandt, hvad der fortælles, at da Faderen engang vilde besøge ham i hans Præstegaard, traf han ham til Hest i Ryttermundering, hvorved Sønnen paadrog sig en meget stræng Straffetale af Faderen. Han døde før denne, i Aaret 1666 ⁴⁾.

¹⁾ Pontoppidan, Ann. eccl. Dan. IV, 196.

²⁾ Worms Lexicon II, 270—1.

³⁾ Nova lit. 1706, p. 269. Thura, Series episcop. dioec. Vansal. p. 26. Marmora Dan. II, 246. Gjessing, Jubellærere I, 295.

⁴⁾ Tauber, Biogr. Notitser om Disciple, dim fra Aalb. Kathedralskole, I, 111. III, 33.

Morten Reenberg's Levned.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

(Slutning).

Da Mag. Esaias Fleischer var død Aar 1697, udbad Hellig Gejstes Menighed vor Reenberg sig til Sognepræst hos Kongen, men forgjæves. Aar 1709 kaldte Kongen ham dertil, uden at han søgte den Tjeneste. Hans høje Exellence Hr. Ulrik Christian Gyldenløve, daværende General-Admiral havde tilforn tilbudet ham Provstiet ved Holmens Kirke, hvilket Tilbud han ikke tog imod, men, som der siges, afslog det med de Ord: »Jeg har prøvet paa at være Ild-Provst, jeg har prøvet at være Land-Provst¹⁾; jeg vil ikke prøve at være Vand-Provst.« Pesten kom just samme Tid, som han var kommen til Kjøbenhavn, og henrykte den største Del af hans Menighed. Han var særdeles flittig i at besøge de syge og frygtede ikke for Døden. Han bar altid Dyvelsdræk i sin venstre Haand, hvilket han lugtede til, og saa' aldrig nogen syg i Øjnene. I den Tid formanede han mange at give noget til fader- og moderløse Børn, hvilket omsider blev til noget anseeligt og udgjør endnu en Del af Vajsenhusets Hovedstol. Jeg maa ikke glemme, at han kom til Biskop Bornemann, da denne laa paa sin Sotteseng, og da sagde Bispen til ham: »Det er mig ret kjært, at han kommer; thi det hedder: forlig dig med din Modstander, den Stund du est endnu med

¹⁾ Næmlig over Møens Land.

ham paa Vejen.« Vor Reenberg svarede: »Gud skal være mit Vidne, at jeg aldrig har været Deres Højærværdigheds Modstander.«

Medens han stod ved Hellig Gejstes Menighed, tildrog det sig, at en Student, som skulde prædike for ham om Fredagen, blev borte. Han selv havde taget Piller ind, og maatte dog prædike, men blev syg derover. Engang var han paa en Auction, hvor Hr. Jacob Lodberg, daværende Provst ved Vor Frue Kirke og siden Biskop i Fyn, var tilstede. Vor Reenberg købte en lærd Bog, og Lodberg spurgte: »Er det en Bog for ham?« Reenberg blev derover vred og sagde: »Jeg veed vel, hvad Bog jeg køber. Havde jeg taget en Trappetøs, som han, havde jeg ventelig været større Mand.« En anden Gang vare sl. Lodberg, sl. Brinch og sl. Reenberg forsamlede i en Skifteret. Da de havde lagt deres Sager hen, bragte de theologiske Materier paa Bane. Hvad Brinch sagde, vides ikke. Lodberg sagde: »Det er ikke saa vist, at Englene ere skabte intra Hexaëmeron.« Reenberg svarede: »Det er muligt, at Verden kan have været af Evighed, i det mindste efter Filosofien.« Lodberg svarede derpaa: »Det er et puerile problema.« Derpaa udgav D. Hans Bartholin en Disputats under den Titel: *De creatione angelorum intra Hexaëmeron, Disputatio Socinianis præprimis opposita*, hvormed han stiklede paa Lodberg. Christian Christoffer Reenberg, som da laa paa Collegio Mediceo og siden er bleven Præst i Finderup og Provst i Løve Herred, udgav en Disputats, approberet af D. Bartholin, under den Titel: *De existentia mundi possibili ab æterno secundum principia Aristotelica, Particula 1ma*. Bag ved har Reenberg sat dette Vers:

Mundus ab æterno, non est puerile Problema,
 Quem liber æterno sanguine scriptus habet.
 M. R. ¹⁾

¹⁾ Blandt haandskrevne Sager findes i Ny kgl. Saml. 2086, 4to Morten Reenbergs Tanker, om Verdens Skabelse kan bevises af Naturen eller alene kan bevises af Skriften.

Lodberg, som var en stor Ven af D. Lützens, bragte det saa vidt ved ham til Hove, at D. Bartholin blev sværtet derfor, og da han søgte Bispestolen i Bornemanns Sted, blev det ham afslaaet.

Jeg erindrer et af Reenbergs kløgtige Indfald: »Skulle Hellig Gejstes Klokker ikke klemte, naar der er Ild løs paa Slottet!¹⁾« Han elskede af sit ganske Hjærte sin Medtjener, sl. Johannes Sidelmann, og da denne dydige Mand døde Søndagen efter den store Bededag [1727], kom Reenberg og sl. Abraham Klöcker²⁾ til Biskop Worm efter Aftensang. Da han (R.) spurgte den Tidende om sl. Sidelmanns Død, sagde han: »Gid jeg maa være den første, som dør efter ham!« — Aar 1717 fik han saa vel som alle Sognepræster i Kjøbenhavn Rang med Consistorialraader. Men saadant, hvilket han ofte kaldte en Narrekappe, var ikke hans Sag. Da Rangforordningen siden blev forandret, og Sognepræsterne i Kjøbenhavn maatte gaa ned for Lieutenanter, sagde han til Klokker Juulbye, som fortalte ham dette: »Det er ikke videre, end at I kommer til at gaa i Rang med en Trommeslager.« Ærgjerrighed var ikke hans Passion. Han udslog Bispedømmer, hvilke vare ham mere end een Gang tilbudne.

Aar 1720 blev han beskikket til at være Provst ved Vor Frue Kirke. Nødig vilde han forlade sin kjære Hellig Gejstes Menighed; men ham blev sagt, at han maatte antage det Embede paa Kongens Naade og Unaade. Han var da 60 Aar gammel. Han blev indsat af Mag. Iver Brinch, og havde til Exordium i sin Tiltrædelsestale: Nimrod var en vældig Jæger for Herren. Medens han forvaltede dette Embede, opkom [1725] den Commission, som kaldtes den geheime³⁾. Biskop Deichmann og Ober-

¹⁾ Vistnok en Ytring foranlediget ved, at Reenberg i sine Prædikener angreb Frederik IV's forargelige Forhold til Anne Sofie Reventlov.

²⁾ En anset Kjøbmand i Kbhvn. Hvad han og Reenberg kom til Biskop Worm om, siges ikke i Hdskr.

³⁾ Om denne berygtede Kommission se C. Bruun, Fr. Rostgaard I, 320—81.

Secretair Moinichen vilde gjerne haft ham som Medcommissair deri; men han var ædlere sindet. Da han kom i Commissionen, og det var koldt, bade Commissairerne ham at gaa til Kaminen for at varme sig. Han svarede: »Da Peder var ved Varmen, fornægtede han sin Frelser.« Engang saa han Bisp Deichmann sidde lige for sig i Vor Frue Kirke, og derpaa brugte han det Udtryk: »Men hvad sidder du her Caiphass i Commission? Var det ikke bedre, du sad hjemme og studerede paa din Paaskeprædiken?« Da han var bleven Provst, lod han sig gjøre et Signet at besegle de fortrædelige Sager med. I samme lod han sætte et Asen med den Overskrift: Lupo melior. Han sagde undertiden i sine Prædikener: »Nu har vi været op paa Bjergene, men nu stige vi ned i Dalene,« hvormed han vilde sige saa meget: Nu har jeg prædiket noget for Professorerne og de højlærde, men nu vil jeg prædike for de enfoldige. Det bar sig saa til, at han var i Selskab med mange Professorer, og der kom paa Tale, om de ofrede ham. Han sagde: »Jeg ligner Professorerne ved Kramsfugle, nogle have Kraver, nogle have ingen; de første ofre mig, de andre ikke.« Da Kong Frederik IV regjerede, prædikede han engang om den Materie, at en Konge gjorde sig skyldig i alle de Meneder, som hans Under-saatter begik, naar de maatte sværge paa umulige Ting, f. Ex. at de ikke vilde besvige Told¹⁾. En ved Navn Windeløv, som af alle blev kaldet en Ulykkesfugl, havde stor Adgang til Hs. Majestæt og sagde til ham: »Jeg kan ikke gjøre mit Embede for den Provstes Skyld ved Vor Frue Kirke.« Kongen svarede: »Wir wollen selbst nicht mit ihm zu thun haben.« Den foranførte Prædiken blev

¹⁾ I Ny kgl. Saml. 2086, 4to, findes afskrevet: »M. Morten Reenberg Betænkende, om nogen, som staar i en Herres Tjeneste og har gjort sin Ed, bliver derfor en Meneder, naar han sin Herre uafvidende tager Skjænk og Gaver.« Afhandlingen er aabentbart rettet mod den geheime Kommissions Inquisitoriske Virksomhed, og den er skreven med ikke ringe Dygtighed.

fordret af Kongen, som lod den læse for sig tvende Gange. Vor Reenberg havde skrevet under den: »Denne er den Lære, som jeg haver lært og skal lære, saa længe jeg hedder Morten Reenberg.« Samme Windeløv vilde engang være Forlover for en Brudgom; Reenberg sagde: »Saadanne Folk vil jeg ikke have skulle tegne deres Navne i Bogen.« Derpaa forklagede Windeløv Reenberg for Biskop Worm, som svarede ham: »Jeg tror nok, at han forsvarer, hvad han har gjort.« Ved den Tid faldt det for, at Kongen var engang i sit Cabinet og havde ingen hos sig uden Grev Reventlov og daværende Marskalk Holst¹, Herre til Cathrineberg, og som siden blev Gehejmeraad. Kongen sagde: »Vi ville gjøre Provst Reenberg til Biskop paa Færø.« Holst tav stille; Grev Reventlov, som altid var vor Reenbergs store Velynder, tog sig den Frihed at sige: »Deres Majestæt, det lader sig i Evighed ikke gjøre. Jeg kjender Manden vel, og har kjendt ham i mange Aar. Han resignerer før og lever som Privatmand. Hvad Uro vilde det ikke volde, da saa mange Mennesker elske og ære ham. Een Mund lukkes til, og tusinde lukkes op.« Greven meldte det samme Aften til Reenberg. Det tildrog sig kort derefter, at Holst, som boede da i Studiestrædet, havde et Barn til Daaben. Reenberg gjorde ham ved den Lejlighed en Compliment, og Holst tilbød ham sin Tjeneste, hvorpaa han svarede i Hojers, som siden blev Etatsraad, Overværelse: »Der er mange Lejligheder, hvori saadan en Herre, som han er, kan tjene saadan en ringe Mand, som jeg er. Da Kongen var saa unaadig at ville sendt mig til Færø, tav De stille.« Holst replicerede: »Gud bevare os, hvor kan De vide, hvad der passerer i Kongens Cabinet?« Reenberg svarede: »Elisæus vidste, hvad der passerede i Kongens Kammer, og drog bort.« — Hr. Trojel, daværende Sognepræst paa Christianshavn, kom til ham og fortalte,

¹) D. e. Holstein.

at han ikke vilde gaa til Skrifte hos Capellanen, saasom han havde en Tvistighed med ham. Reenberg stræbte at bringe ham paa andre Tanker, men han blev vred og sagde: »Jeg kan gaa til Kongen, naar jeg vil.« Reenberg svarede: »Desto værre for Eder.« — Hr. Claussen, den kongelige Hofprædikant, som siden blev Generalsuperintendent i Holstein, havde viet Kong Frederik IV til Dronning Anne Sophie. Han kom derefter til Reenberg og spurgte ham, om han havde gjort ret. Reenberg svarede: »Sagen er jo gjort, og hvorfor spørger han mig derom? Kongen er David, Dronningen er Bathseba; vær nu han Nathan!«

Den store Ildebrand borttog de fleste af Vor Frue Menigheds Gaarde og Huse, medens han var til Landemode i Roskilde. Han tabte derved meget anseeligt; men det rørte ham ikke stort. Jeg søgte ham efter hans Hjemkomst og fandt ham nede bag Børsen, som han stod færdig at skulle berette Justitsraad Frauens Frue. Han stod i sine korte Klæder og sagde med en mild Mine: »Nu vandre vi med Israels Børn i Ørken og forlade os paa Guds Forsyn.« Siden tog han ud paa Amager hos en Bonde, og da samme kom til ham, da Faren nogenledes var stillet, kyssede Reenberg ham, hvorover den gamle Mand brast inderlig i Graad, og fik ham, som han havde været en god Vært, en Sølvskaal til givende. Strax efter Ildebranden sendte Kongen ham 1000 Rd. til Foræring, men han havde ingen Nytte af dem, saasom han ikke havde faaet Forsikring for samme Summa, hvilken han havde udsat, og vare Børnepenge. Det skete efter Ildebranden, at et Barn skulde døbes i Vor Frue Kirke¹⁾, hvor nogle Herrer vare nærværende, inden Provsten kom. De stode og besaa et Epitaphium og Skilderi, som var

¹⁾ Hermed menes vel den liden Del af Kirken, som Ilden havde sparet.

uden Tvivl Torms¹⁾, og en sagde til Provsten: »Han har nok været en gammel Mand, siden han har saa langt et Skjæg.« Reenberg svarede: »Mine Herrer, jeg har kjendt ham, og han var ikke saa gammel, som jeg er. Men Sagen er denne: i Aaret . . . blev den Tiende N. N. taget fra Kaldet, derfor er jeg glat paa den ene Kindbak; i Aaret . . . blev den anden tagen derfra, derfor er jeg glat paa den anden, og altsaa har jeg ikke Raad til at lægge Skjæg til.« De talede og om Ildebranden. Reenberg sagde: »Undrer mine Herrer sig over, at Byen brændte af, siden saa mange nuomstunder sige, at Helvede skal brænde af.« Han prædikede engang strax efter Ildebranden om den Materie, at det var at ønske, at alle Gjældsbreve vare blevne opbrændte og mortificerede i disse bedrøvelige Tider²⁾. Biskop Worm refuterede den Sag i en Ordinationsprædiken, som han holdt over den 5te Bøn.

¹⁾ Denne Formodning er neppe rigtig, hvis det er Sognepræsten ved Frue Kirke, M. Erik Olufsen Torm, som menes; thi han døde 1667, og han kan Reenberg altsaa ikke have kjendt.

²⁾ En anden mærkelig Prædiken af Reenberg findes afskreven i Ny kgl. Saml. 2086, 4to, under Titel: »Mag. Morten Reenbergs Prædiken, som han Søndagen den 25de post Trinit., som var den 14de November 1728, efter Branden udi Kjøbenhavn den 30te Okt., holdt udi Nicolai Kirke, da vor Frue Menighed blev tilsagt samme-steds at holde deres Forsamling, over Evang. Matth. XXIV, 15—28. Prædikens Thema er »Ødelæggelsens Vederstyggelighed«, og Prædikanten ytrer i Indledningen bl. a.: »Men retfærdige Gud, maatte vi nu mumle i Støvet og tænke, hvad har dog den ulyksalige Kjøbenhavn syndet frem for alle andre Stæder i begge Rigerne? Skulde den da regnes som Sodoma i Canaan, fordi her ikke blev fundet saa meget som ti retfærdige? Nej! Kjøbenhavn er dog intet større Syndere end andre Stæder udi Rigerne, men vi kunne tænke, at dette arme Sted maa lide for begge Rigeres Synder. Som Misdædere blive straffede paa Hovedet, saa maa Kjøbenhavn lide for Regjeringens regjerende Hovedsynder. Nu for 17 Aar siden sukkede dette Sted i Særdeleshed under Pesten som et Ris, men nu under Øxen, som saa nær har afhugget det bedste Træ i Skoven og kastet det paa Ilden.« — Siden gjenne-gaar Prædikanten Budene og viser de mange vederstyggelige Overtrædelser af dem, som gik i Svang og vel kunde foranledige Guds Straf;

Da Christian VI var nylig kommen til Regjeringen, fik vor Reenberg en Besøgelse af en ham ganske ubekjendt Person, en Kongens Lakej. Samme bragte den Tale paa Bane: hvor meget godt man nu vel kunde vente sig for Kirken og Staten. Reenberg sagde: »Jeg ønsker vor gode unge Konge en Skummeske, at han maa borttage de onde fra de gode.« Siden begyndte de saakaldte pietistiske Uroligheder. Reenberg prædikede med Iver imod alle de ny Meninger, hvilke han holdt for at forkleine Christi Ære og forvolde et hykkelsk Væsen hos Mennesker. Han lignede engang i en Prædiken Pietisterne ved Væggelus, hvilke man ikke let kunde faa bort, naar de først havde taget Overmaand¹⁾. Jeg erindrer mange af hans Indfald, hvoraf jeg vil anføre nogle. Da Grev Zinzendorf havde udgivet sin Catechismus, sagde han: »Den er Faareklædet, som Ulven kommer i. Naar Guds Ords Lys maa ikke brænde ret, kommer der Tyve i Lyset; Tyranner ere Snydere; idet de ville slukke Ordets Lys, saa snyde de det, at det brænder des klarere. I al Kirkens Elendighed er Christi Klædebon ikke delt, jeg vil sige Catechismus. Alle Secter have antaget Budene, Troens Ar-

bl. a. taler han om de offentlige og privilegerede Horekipper. »den Synd er jo baade privilegeret og æret iblandt os.« Naar Christus sagde til Pharisæerne, Matth. 21, 31, at Skøger skulde gaa for dem ind i Guds Rige, »var det derfor sagt, at Skøger kunde bruges som Apostelinder, og at en hel Skibsladning af dem kunde være udsendt til at gjøre Hedningerne i Grønland til bedre Folk og Christne? — »At hver Klaffer, hver en dristig Skalk skal annames med sine Projecter, og uskyldige Folk derover forfølges, de bedste derimod ilde troes« — det er at nedrive det Gjørde, som Loven har omgjærdet Landet med. »Hvor liden Ærbødighed er der holden for Guds Helligdom iblandt os; hvad Kliv og Klammer, hvad Sladren og Dasken, hvad Spadsering og Latter er der vel passeret i Vor Frue Kirkes værende Gudstjeneste. Kjære, spadserer nu derop og ser den Aske, som eders Fødders Støv der har samlet« (osv).

¹⁾ Om Reenberg's heftige Prædikener mod Pietisterne se ogsaa Møllers Mnemosyne IV, 346 f.

tikler, Bønnerne etc. En falsk Christen er en glasseret Djævel. I Tempelet i Jerusalem vare Lamper i alle fire Hjørner, i Nord sluktes de aldrig ud, et Forbillede paa, at Guds Ord skal til Verdens Ende lyse i disse nordiske Lande.« Man fortalte, at Markgrevinden ¹⁾ spurgte engang ad: »Bellt der alte Hund noch?« og at han sagde, da han fik det at vide: »Hundene slikkede Jesabels Blod.« Men jeg tør ikke sige god for, at denne Beretning er rigtig.

Da Præsterne i Kjøbenhavn bleve Juleaften [1733] kaldte ned i den Commission, som holdtes i Stormgaden, og sammesteds fandtes Vægtene, blev vor Reenberg meget stødt. Da han var kommen ind, spurgte nuværende Grev Ludvig von Holstein, som var Præsæs, om han dolerede. Han svarede derpaa: »Er Ordet af Toll seyn ²⁾, saa takker jeg Gud, at jeg har min Forstand. Vil det sige at klage, da har jeg meget at klage over.« Han anførte adskillige besønderlige Talemaader ³⁾, som vare trykte i en og anden Piece. Værende Tid faldt det Ord Greven af Munden: »Det er en Sammenstempling,« hvilket Ord Reenberg tog sig meget nær og sagde: »Jeg vidner for Gud, at jeg beder hver Dag for Deres Excellence som min foresatte Øvrighed.« (Han var Stiftamtmand i Landet). Greven svarede: »Det er en Compliment.« Hvorpaa Reenberg vendte sig til Professor Steenbuch, som og sad i Commissionen, og spurgte ham ad: »Har Deres Højærværdighed, som har kjendt mig over 40 Aar, nogen Tid kjendt mig at sige andet, end jeg mener?« Steenbuch svarede: Nej! Reenberg sagde og til Greven ongefær disse Ord: »Jeg har kjendt en Mand (han mente derved Gehejmerraad von Holstein, Grevens Fader), som var ingen Ven af Guds Kirke (han blev holden for en Socinianer), men Gud rykte ham bort ved en hastig Død.« Denne fortrædelige Sag gik

¹⁾ Christian VI's Svigermoder.

²⁾ Vistnok en Allusion til Holstein.

³⁾ Næmlig hos Pietisterne. Jvfr. Møller, Mnemosyne IV, 335.

Reenberg nær til Hjærte, og han tilstod flere end engang, at af alt det, som han havde prøvet i Verden, rørte intet ham mere. Han greb derfor til et Middel at komme vel derudaf. Den salige Dronning Louise havde skrevet ham adskillige Breve til. Disse lagde han sammen og sendte Kongen dem med en Memorial, hvorpaa han blev befriet for at møde oftere. Vel har jeg ikke hørt denne Particularitet af hans egen Mund, men jeg har den dog fra en ganske vis Haand.

Det maa jeg ikke glemme, at han var hel misfornøjet med en Edition af Bibelen, som kom ud fra Vajsenhuset Aar [1732]. Han skrev noget derimod, og uden Tvivl findes det paa Bibliotheket ved runde Taarn¹⁾. Magister Mumme, som strax derpaa blev Biskop i Aalborg, refutede dette²⁾. Nu tildrog det sig, da Mumme skulde vies til Biskop [18. Decbr. 1735], at Reenberg sad just i Skriftestolen, og begyndte han sin Tale saaledes: »Vi ville nu med Abraham lade Asenet blive neden for, medens vi gaar op paa Bjerget at bede.« Reenberg intimerede og til hans Ordination paa en besynderlig Maade³⁾.

¹⁾ Afskrifter findes i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Saml. 1331, 4to. og Ny kgl. Saml. 2086, 4to. Stykket er dat. Kjøbenhavn den 26de Juni 1733. Reenberg's Indvendinger gaa i Hovedsagen ud paa, at Udgivernes pietistiske Anskuelse have haft Indflydelse paa deres Redaktion af Bibeltexten og Parallelstederne.

²⁾ Christophori Mummii Observationes in Animadversiones Reenbergianas, dat. Aasted den 10 December 1733, findes i Afskrift i Ny kgl. Saml. 2086 4to. Er paa dansk og ikke lidet vidtløftigere end Reenberg's Indvendinger. Ligesom Reenberg angriber Pietisterne og deres Fremhævelse af Gjærningerne, saaledes stikler Mumme paa de Orthodoxe med deres døde Tro. En omtrent samtidig Afskrift saa vel af Reenberg's Indvendinger som af Mummus Svar er fornylig foræret mig af Hr. Sognepræst J. P. Bøttiger i Lundum.

³⁾ Denne unægtelig »besynderlige« Intimation, af hvilken Afskrift findes i Ny kgl. Saml. 2086, 4to, er vel tidligere trykt i Minerva 1804, IV. 15—16; men Hovedtrækkene af den fortjene dog vistnok at meddeles her: »Guds Husholdning kommer os underlig for. Hvorfor mon Gud udvalgte de ugudelige Konger Saul og Jeroboam til at regjere over Israel? Mon der ingen bedre var end

Han var en grundærlig Mand uden Rænker og Rynker, og man kunde bygge paa hans Ord som paa en Klippe. Han var en grundlærd Mand i alle Dele af Lærdom, hellig og vanhellig (undtagen Viskunsten). Han var en godgjørende Mand mod nødlidende, men paa saadan Maade, at ingen fik det at vide uden Gud, han og den, som nød hans Godhed. Han var hidsig, men aldrig hævnjerrig, klog, men uden at bruge sin Klogskab til mindste Ondskab; ærekyr, men alene i at agte sin Pligt. Rang kaldte han undertiden Narrekappen, som Verdens Daarlighed havde bragt i Moden. Penge var han alt for ædelsindet til at agte for noget betydeligt; han ansaa dem kun som Midler til at tjene sig og andre med. Han var lystig af Humør og sagde og hørte gjerne et Bonmot. Iblandt andet erindrer jeg, at han gik fra Skriftestolen med Mag. Kölichen og velædle Mag. Kaasbøll, nu Sognepræst til Helliggejstes

de? Hvorfor udvalgte Christus den Ertz-Skjelm Judas til sin Apostel, da han dog kaldes en Tyv og en Djævel? Hvi tog han ikke Nicodemus, som kom til ham om Natten, og som var en gudfrygtig og ærlig Mand? . . . Det veed vi intet, det kommer os ej heller ved at vide. Thi, som Gud tog os ej i Raad med sig at skabe Verden, saa behøver han ej heller vore Raad i at regjere den. Chore og hans Selskab, som satte sig op imod Gud og knurrede mod Moses, bleve ødelagte og nedstødte til Helvede, men deres Røgtsekar vilde Gud ej skulde fordærves, men befaledede, at det skulde bruges til et Dækken paa Alteret, Num. 16. Saa vil vi og sætte Dækken og Skjul for vore Øjne og sige: Vi forstaa os ej paa Guds Husholdning, saa veed vi dog, at Gud endog af det, som er allerskadeligst, veed at udføre alting vel og viselig til sit Navns Ære og vores bedste. Vi prise da Gud og velsigne Kongen, som har kaldet den hæderlige Guds Mand Mag. Christoffer Mumme til at være Biskop i Aalborg Stift i sal. Biskop Frants Thestrups Sted. Han har lige saa vel vore Bønner nødig som andre. Vi vil da bede for ham, efter som det er os befalet, og ønske ham Guds Naade og Velsignelse i hans Embede, at den Hvede, som findes i hans Stift, ikke skal blive til Klinte, men at klinten heller ved hans Flid maa omvendes til Hvede; og derpaa bede vi et andægtigt Fader vor etc. •

Kirke. Han saa da en Ged gaa paa Kirkegaarden, og da han fik at vide, at hun tilhørte Etatsraad Buchwald, som var Professor i Botaniken og Medicinen, sagde han: »hun gaar herbatim.«

Som han var vel kyndig i Grundtexten og daglig læste i Bibelen, forstod han den vel. Han havde den særdeles Tanke, at intet kom for i Bøgerne om den nye Pagt, især Jesu Historie, uden at det jo var forebildet i Bøgerne om den gamle. Saaledes holdt han for, at Josef imellem de to Fanger, hvoraf den ene blev ophøjet, den anden hængt, forebildede Jesum imellem de tvende Røvere, hvoraf en blev salig, og den anden fordømt, etc. Hvad hans Systema er angaaende, var han saa luthersk, at han ikke vigede det allermindste fra hans (Luthers) Satser. Jeg erindrer, at Gram, som døde Etatsraad, havde en anden Mening end ham om de dydige Hedningers Salighed. Men vor Reenberg vilde ikke bifalde ham. Om de skrev i al Kjærlighed noget imod hverandre i denne Materie, veed jeg ikke tilvisse; dog tror jeg det.

Han studerede paa sine Prædikener til sit allersidste, saasom han kunde saa lidet komme tilrette med gamle Prædikener som med nye Meninger; og hans Maade var denne: han tog et Ark Papir for sig, gjorde saa sine Hoved- og Subdivisioner, tegnede siden ved hver, hvad han vidste eller læste, dertil; derpaa dicterede han den en Amanuensis i Pennen og lod den læse for sig tidlig om Morgenens, inden han prædikede den. Hans Talemaader vare heftige, hans Skjønsomhed og Indbildningskraft ypperlige. Hojer, som siden døde Etatsraad, sagde om ham: »Jeg har aldrig hørt nogen Præst som ham, der haver saa stærk Imagination.« Engang prædikede han for Kong Frederik IV, da der skulde kaldes en Confessionarius. Der blev dømt, at han prædikede for haardt. Han fortalte dette paa denne Maade: »Jeg er ikke skabt til at være Hofprædikant; jeg siger i den Fald, hvad Luther sagde til Melanchton: Ich kann nicht so leise treten.« Han har

skrevet en Methode at prædike paa, hvilken er i velærv. Hr. Christian Reenberg's Eje, og hvilken kan fortjene at komme for Lyset¹⁾. Hans Prædikener om Alterens Sacramente, over Lidelsens Historie ere i Særdeleshed med største Flid udarbejdede.

Han vilde ikke gjerne takke for Offer²⁾. Før Ildebranden sagde han engang om Julen: »Det er nu for koldt til at takke for Offer,« og om Pindsen sagde han: »det er nu for varmt.« Engang: »Takker Gud, I have Ben at gaa til Kirke paa, og Øren at høre med. Jeg takker Gud, at han har sat mig i dette Embede.« En anden Gang: »I ere vel nu nysgjerrige for at vide, hvad jeg har faaet til Offer; det skal siges eder i de dødes Opstandelse. Annammer herpaa Herrens Velsignelse!« Engang lignede han i sin Taksigelse for Offer Jule- og Paaske- og Pindseoffer ved Frokost, Middagsmaaltid og Nadvere. Efter Ildebranden takkede han, brugende det Udtryk: »Jeg antager nu eders Kjærligheds Gaver med saa meget des større Erkjendtlighed, som de ere Guld, prøvet med Ild«.

Han var egen i at vælge Brudetexter. Da han viede den yngre Eisenberg, Byfoged i Kjøbenhavn, tog han den: »I din Faders Tid da aade de og drukke, og der skete Ret i Landet.« Da Fru Etatsraadinde Rømer blev viet til Hr. Justitsraad Bartholin, som døde Justitarius, havde han den Jos. 15, 19. Mag. Kölichen kom til ham og sagde: »I Eftermiddag skal jeg vie en af Marcus's Døtre i Hullet (som de kaldte det), »hvad Text skal jeg tage?« Han svarede: »Igelen haver tvende Døtre: bær hid! bær hid!« Tilsidst brugte han den Maade, at naar en af hans be-

¹⁾ M. Martini Reenbergii Methodus concionis conscribendæ et textus explicandi — udførlig paa Latin — findes nu i Afskrift i Ny kgl. Saml. 2086, 4to.

²⁾ Det var i ældre Tid Skik, at Præsten under Gudstjenesten takkede for Offeret. Jeg har endnu hørt Degne gjøre det.

kjendte bestilte en Brudevielse, maatte han og levere ham en Text.

I Ligprædikener sagde han, som ellers altid, hvad han mente. Jeg erindrer især to, en som han holdt i Gjentofte over Mag. Frederik Plum, og en anden, som han holdt i Søllerød over Hr. Schultz. I den første var Biskop Worm med mange fornemme Folk fra Kjøbenhavn tilstede. Mag. Plum havde skrevet paa sit Testamente: »Min Ligtext er denne: Act. 20, 32.« Vor Reenberg sagde: »Vi anse Texten som et Testamente, eders salige Lærer testamenterer eder: 1. Et Guds Hus her, og 2. Guds Himmel hisset.« Saasom Mag. Plum lod sin Have være aaben for skikkelige Folk fra Kjøbenhavn, hvorfra Fruentimmer kom i Hobetal at spise Kirsebær, og den gode Mand døde, førend de vare modne, sagde Reenberg: »Han plantede en Vingaard og aad ikke dens Frugt, og man kan sige, at han døde noget for tidlig for den Slags Engle, som plejede at herbergere der.« Worm sagde smilende til Reenberg, da de vare komne af Kirken: »Provsten roste for meget Kjøbenhavns Fruentimmer idag.« Hvorpaa han svarede: »Jeg forstod, Deres Højærv., kjødelige Engle. Jeg veed vel, at om de end ere Engle, ville de dog handles som Mennesker.« Han roste ellers Plum for mange Ting, men dog blev Familien stødt, fordi han kaldte ham »den ærværdige Gubbe«. Den Gravskrift, som er sat i Gjentofte Kirke over den sal. Mand, er skreven ved Reenbergs Pen. — I en anden Ligprædiken tog han til Indgang. . . Cor. . . Præsten ejede en Kro i Byen, og man sagde, at han holdt Gudstjenesten op, at Bønderne skulde sidde des længere der og fortære. Vor Reenberg indførte denne Sag saa tydelig, at hver kunde tage og føle derpaa, saa at de fornemme, som vare i Følget, lagde sig ned og holdt ikke deres Hoveder op. Han stod siden, og jeg hos ham, paa Moths Gaard i Søllerød, og da nogle af dem ginge forbi uden at ville hilse dem, sagde han: »Ja saa kjøre vi bort i Guds Navn.«

Han var en stor Elsker af sal. Biskop Brochmands Postille. Efter Ildebranden prædikede han engang heftig imod de saa kaldede Pietister og sagde tilsidst: »Denne Prædiken haver jeg taget af Brochmands Postille.« Men det maa forstaas saaledes, at han ikkun tog Anledning af den og førte det enfoldige, som Brochmand havde sammenskrevet til Opbyggelse for sit Huses Folk, paa en anden Maade ud; Grunden blev den samme, men Bygningen fik mere Sirater.

Han havde skrevet mange Noter til Wandalini Hypotyposin, hvilken Bog er uden Tvivl i velærv. Provst Christian Reenbergs Eje.

Han var hel kyndig i Lov og Ret. Af ham har jeg hørt, at den Titel »Højværdigste« tillægges Kong Frederik den Tredie i en Fortale, fordi han havde været Biskop i Bremen. Det skete en Gang, at et ungt ærgjerrigt Menneske, uden Tvivl ved Navn Prætorius, fra Rostok¹⁾, forskrev sig til Djævelen for visse Penge paa en vis Tid. Sagen blev opdaget, og Kongen forfarede Præsternes Tanker, om han burde miste sit Liv eller ej, Vor Reenberg tilligemed Biskop Ramus²⁾ i Fyn var af de Tanker, at han burde pardonneres paa Livet og gaa i Slaveri. Ikke des mindre blev han halshuggen. Vor Reenberg skrev ved den Anledning speciem facti og sine Tanker derover. Uden Tvivl er det i Manuskript hos adskillige. Det kan jeg vel erindre, at mange Jurister af Betydenhed havde høje Tanker derom³⁾. Jeg spurgte sal. Reenberg, om det Men-

¹⁾ Forf. har vistnok taget fejl ad Personens Navn og Hjemsted, se Mag. Morten Reenbergs Betænkende (dat. 26. Febr. 1721) angaaende Musketeren Hans Jørgen Forthammers Forskrivelse til Djævelen, hvoraf en Afskrift findes i Ny kgl. Saml. 2086, 4to.

²⁾ Kapellan ved Holmens Kirke, Soldatens Skriftefader i Fængslet.

³⁾ Betænkningen er virkelig skreven med megen Klarhed og Dygtighed og fortjente maaske at trykkes. Soldaten var født af katolske Forældre i Bayern og var for andre Forseelser dømt til at arbejde paa Bremerholm i Jern. For at slippe ud derfra forskrev han sig ti! Djævelen.

neske nogen Tid havde set Fanden. Han svarede: »Derom veed jeg ikke videre, end at han sagde engang, at det blev, som ham syntes, ganske lyst i Hullet en Nat, da han sad i Stokhuset.«

Han havde før Ildebranden en anseelig Bogskat samlet af nyttige og rare Bøger snart i alle Videnskaber. Der fandtes en Samling af de Colloquia, som vare holdne imellem lutherske Theologer og reformerte eller Papister. Derom sagde han: »Jeg tror ikke, at der er nogensteds lige til den Samling uden i det wolfenbüttelske Bibliothek«. Der fandtes de græske Patres af de bedste Editiones saa vel som Concilia, Commentarier etc. Der fandtes de allerførste Editioner af Lutheri Skrifter. Ligeledes mangfoldige Bibler i allehaande Sprog. Jeg erindrer, at han viste mig den gamle Plattydske, hvor der staar ved 1. Mos. 3 »Han skal være din Herre«, den Glossa: He soll dich pinigen, ende he soll dich plagen. I en af Piscators tyske Commentarier over det Ny Test. viste han mig den synderlige Forklaring over Christi Ord: Sandelig, sandelig! »Wo es nicht wahr ist, so strafe mich Gott!« Der fandtes ellers de fleste af Vittorio di Siri's Krøniker, alle Aldrovandi Skrifter, Lambecii Bibliotheca Vindobonensis og mange andre. Han havde og Bodini Dialogos skrevne, Serveti, Jordani Bruni, Vanini og saadanne fleres Bøger trykte. Han ejede mange Manuskripter henhørende til den danske Historie, især nogle Bind i 4to om Ulfelds Sager. Han havde og nogle af Biskop Brochmands Commentarier over visse af Apostlenes Breve i Mnsr. Han sagde: »Unschuldige Nachrichten have gjort mere godt i Guds Kirke, end mange tro.« »Buddei Theologiske Systema ligner en Have, hvor der er mange Blomster, men ikkun faa Frugter; men hans Historia Veteris Testamenti er en grundlærd Bog.« »Thomas Jackson,« hvis Works ere trykte in Folio 3 Vol., »er en Lærefader i Theologien, og the Works of the Autor of the whole Duty of Man er med de bedste i Moralen. Henry upon the Bible er god,

men bedre over det gamle Test. end over det ny.« Jeg kunde anføre mere, hvis jeg ikke frygtede at falde min Læser for vidtløftig.

Han var en stor Kjender og Elsker af Rariteter. Der fandtes paa hans Kunstkammer nogle Par lange Sporer, hvilke Kongerne i fordom Tid havde brugt og gaaet med, og stode deres Navne nedenpaa. Den Kølle, som Kong Valdemar havde brugt, hvorpaa stod og hans Navn, og lignede den en kort Morgenstjerne, som Vægterne nu bruge. Den Kobberkrone, som Kong Christian V blev kronet med, siden den af Guld ikke kunde blive færdig i rette Tid. Den var ellers stærk forgyldt. Der fandtes og mange græske og romerske Oldsager, nogle Kander af Elfenben, hvilke havde været Tempelherrernes. Taverniers originale Rejsepas etc. Især satte han Pris paa 3 Snogehoveder, hvilke vare temmelig store, gjorde af en Blanding af Metaller og fundne i en Høj ved Horsens. Han mente, at de vare de ældste Oldsager i Danmark, og at Hother havde faaet dem med i sin Grav, fordi han havde dem i sit Vaaben. Det ene kunde ikke findes blandt Rudera efter Ildebranden, de to fandt man, og efter hans Død blev enten det ene eller de begge solgte paa Auction og kjøbte til Grevinde af Reventlov. — Han ejede et Stykke gedigent Sølv, hvilket lignede en kongelig Krone. En fornem Engelsmand, som saa' det, bød mange Penge derfor, men han vilde ikke miste det. Han havde og en Skibstridse, som var Rav. Han mente, at Fyr blev til Rav omsider, og derfor, sagde han, finder man mest Rav, hvor der strander de fleste Skibe. Han var en stor Kjender af Muskelskaller og havde selv en anseelig Samling af dem, iblandt andre Upper Admiral, den pavelige Krone, som skal være meget giftig, Conchas Veneris, musicales, literales, Hanekamme etc. Det faldt for, at en Kjøbmand fra Holland indsendte en Samling af saadanne Ting til Kjøbenhavn, hvilken blev ad interim sat paa Kongens Kunstkammer og var til Kjøbs for 2500 Rdl. Vor Reenberg

blev begjært af Marskalken, at han vilde umage sig med at efterse, om den Samling kunde være de Penge værd. Han besaa den og svarede skriftlig, »at den var værd at være i en Fyrstes Eje«, hvorpaa den og blev kjøbt. Ved den Lejlighed saa' han med største Forundring det skaarne Stykke af Elfenben, hvilket forestiller Christum, som han nedtages af Korset. Samme Stykke havde Kong Frederik IV kjøbt for 1800 eller 2000 Rdl., og Czar Peter bød derfor lige saa mange tusinde, som det havde kostet hundrede. Reenberg blev saa forelsket deri, at han sagde: »Jeg vil give alt, hvad jeg ejer og har, for det Stykke, om jeg maa faa det; det har ikke lige i hele Verden.« Hans Passion for Muskelskaller var ellers saa stor, at han lod sig afskildre med en i Haanden, hvilken han nøje betragtede med Briller paa. Samme Stykke er uden Tvivl i den berømmelige Mesters Hr. Fosies Eje. Dersom han havde overlevet¹⁾ den ældre Grev Danneskjold-Samsøe, havde han i Sinde at testamentere ham sine Rariteter og Muskelskaller.

Han var en stor Kjender af Skilderier og Malerier. Han havde Luthers og hans Hustrus, Catherinæ Bores, Originaler, gjorde af Albert Dürer. Han havde og et lidet gammelt Stykke med en Hyrde, en Hytte, en Flod og nogle Faar, malede med Klatter. For samme bød Hr. Grev Reventlov ham en stor Summa, men han vilde ikke skille sig derved. (Grevinde Ulfelds Blomster, Frugtstykke).

Han var en stor Kjender af Mynter, hvilke han samlede i Sølv, i Specier, for Historiens Skyld, og havde dertil en Dragkiste, beqvem til det Brug. Naar ham fattedes en, skrev han paa et rundt Kortblad, hvilken skulde være der, og Historien hos, saa han kunde ved dem fortælle omstændelig Historien, om hvilket Rige eller Hus det skulde være, og deri fandt han undertiden om Vinteraftenen en særdeles Fornøjelse.

¹⁾ Her maa vist være nogen Fejl i Afskriften.

Der falder mig nu et og andet ind, som jeg haver hørt af denne store Mand: »Jeg kalder dem skabede Maader at blive Præst paa, naar en bliver Præst for Ægteskab, Slægtskab, Venskab eller Kjøbmandskab.« »Jeg ligner visse Folk ved Pindsvinet, som bad om Hus hos Herren i hans Hule, og siden stak ham for at ville have ham ud.« Hver dansk Mand forstaar let, hvad han dermed sigtede til ¹⁾). Han sagde og: »Djævelen er tit ligesom en Kjeldermand, hvilken der, naar han først er kommen did at bo, faar tilsidst hele Huset at eje.« »Naar jeg er misfornøjet, tager jeg et Stykke Kridt i Haanden og tegner af de forbigaaende, hvem jeg vilde bytte eller ikke bytte med. Der kommer saa mange af de sidstes Tal, at jeg derved sætter mit Sind i Ro.« »Jeg dør barnløs; men Guds Forsyn være Ære, jeg haver faaet i min forfaldne Alderdom Forældre ²⁾), hvorved han forstod sin Brodersøn, velærv. Hr. Christian Reenberg og hans dydige Hustru, sal. Reenbergs Stifdatters Datter, hvilke ærede, elskede og forplejede ham som deres egen Fader. Han sagde engang: »Jeg bindes med mange Baand, Sygdom, Alderdom, Trældom, Fattigdom. Dog Gud ske Lov, det sidste er det letteste.« »Jeg kan tælle alle de glade Dage, som jeg har haft i Verden; men hver skal udstaa sin Prøve.«

Engang spurgte jeg ham om hans Tanker angaaende den Marmorstøtte, som ligger delt i mange Dele og med mange Hjærter paa i Roskilde Domkirke, og foregives at skulle forestille, hvorledes Dronning Margrethes Søn Kong Oluf var medhandlet af de Svenske. Han svarede: »Jeg tænker, at den Dronning har ladet sin Søn sætte i Kloster udenlands, at Støtten er gjort i Italien og bragt ind saaledes, for siden at sættes sammen, at hun, som vilde

¹⁾ Rimeligvis de tyske Pietisters fordringsfulde Optræden her i Landet. Men mulig har R. sigtet til en enkelt Person.

²⁾ Man skulde have ventet: Børn.

regjere alene, har faaet den Fabel udspreedt, og maaske Kong Oluf kan være S. Sebaldu« (!).

Han var ikke sindet at slide store Folks Trapper; dog var han meget anset af de faa store iblandt dem. Hr. Ober-Kammerherre von Plessen indlod sig i en Samtale med ham hos sin salig Hr. Broder, hvor Reenberg maatte sidde, og Hr. von Plessen stod. Grev af Reventlov var hans op-rigtige Velynder til sin Dødsdag, og til et Bevis derpaa kaldte velærværdige Hr. Claus Reenberg til at være Sogne-præst til [Vester] Aaby og Aastrup Menigheder i Salling Herred i Fyen.

Han havde ellers en besynderlig god Helbred, og i sit Alders 72de Aar kunde han være paa Færde, som om han ikkun var en midaldrende Mand; dog blev han efter Ildebranden plaget meget med Gigten, og erindrer jeg, at han engang prædikede, da han var heftig angreben paa sin Tunge ved den Sygdom. Mod Slutningen af Aaret 1733 toge hans Kræfter saa kjendeligen af, at han daglig tænkte paa, hans Afskedstid var snart for Haanden. Han gjorde sine Regnskaber færdige, beskikkede i Tide sit Hus og sit Hjertes Hus, tog Afsked med sine bedste Venner, hvilke bleve meget bevægede derover, at han sagde sig at kunne mærke af sin Sygdoms Natur, at han vilde dø i en Hast, ligesom mange af hans Slægt havde saaledes endt deres Dage. Han holdt sin sidste Prædiken i Hellig Gejstes Kirke¹⁾ i Fasten, og døde derpaa salig Ao. 1736 den 23de Februar. Det Programma, som er gjort over ham, melder, at han havde den samme Dag, længere end sædvanlig, ligget i Bønnen paa sine Knæ, saa han ikke før end en Time for Middag stod op deraf. Han satte sig derpaa til Bords og læste for Maden. Men inden han nød noget af samme, fik han et Slag, der berøvede ham Sands og Mæle, ja Livet selv. Der kom mange at skue hans Lig, en Del af Kjærlighed, en Del af Nysgjerrighed.

¹⁾ Frue Kirke var ikke endnu færdig efter Branden.

Hans Lig var ham ligt, som han saa' ud i levende Live, med et klart, aabent og frimodigt Aasyn. Han døde gammel 75 Aar 8 Maaneder. Hans Lig blev jordet paa Vor Frue Kirkegaard imod Østen for Kirken, i en Grav, som han havde begjæret skulde være 9 Alen dyb, med en Mur omkring og en Hvælving over ham, i Martii Maaned samme Aar. Dette foranstaltede han af den Anledning, at han saa' efter Ildebranden, mange fornemme Folks Ben bleve kastede sammen for at begraves. Hans velærværdige Brodersøn, Hr. Christian Reenberg, har gjort tvende Gravskrifter over ham, et paa Latin, et andet paa hans Kiste, hvilke ere noksom bekjendte ¹⁾. Hans Portræt er stukket i Kobber, og haver Etatsraad Gram sat nogle Vers derunder.

Hans Ihukommelse være velsignet!

P. S. Medens Reenberg var Stiftsprovst ved Vor Frue Kirke, tildrog sig dette: Thor Andersen Nyegaard, en Ven af Stiftsprovsten, havde hans Skilderi, vel truffet, opsat i sin Stue. Et ondt Menneske besøger samme gode Mand, og medens Nyegaard var ude af Stuen, viser den Uforskammenhed med Forsæt at opkaste en stor Klat Spyt paa Stiftsprovstens Skilderi, som var ophængt øverst paa Væggen. Den gode Nyegaard, som ikke mærkede det, før end Manden var bortgaaet, har gjort et artig dansk Vers derpaa, hvilket skal endnu være til.

Den store Ildebrand rakte lige saa vel til ham som andre i Kjøbenhavn. Han viste ikke des mindre en særdeles Medlidenhed over de hjemsogte. Dette kan være blandt andet et Bevis. Han fik Thor Andersen Nyegaard opspurgt og erfarede, at han var bragt i stor Fattigdom. Han lod ham uafvidende en skikkelig Klædning bestille hos en Skrædder, og da den var bleven færdig og bragt til Stiftsprovsten, indbød han Nyegaard til sig og bad ham være saa god at iføre sig Klædningen og betjene sig fremdeles af den, hvilken Godhed den anden med Taksigelse

¹⁾ Se nedenfor, Tillæg Nr. 4.

imodtog. Den gode Gud bøjede ogsaa andres, deriblandt en høj Herre, deres Medlidenhed til Stiftsprovsten. Hendes Kgl. Højhed Prindsesse Sophie Hedevig fortjener vel med al Rette snart det højeste Sted iblandt disse. Iblant andre høje Naadesbevisninger, som denne udødelige Prindsesse lod se imod ham, var og dette: hun lod engang en god Forraad af The, Kaffe, Sukker etc. bære til Stiftsprovsten og lod en Tjener, som fulgte med, befale at tilsige Stiftsprovsten, at han skulde forlange, hvad han behøvede. Han imodtog Tilbudet med tilbørlig Tak, begjærede ikke noget, men bad Tjeneren sidde ned hos sig og fortalte ham følgende: En stor Herre havde den Medlidenhed over en Del fattige og vansmægtende Folk at lade dem samle paa et Sted, hvor han lod dem rigelig vederqvæge med god Drikke. De befandt sig vel derved og velsignede den, der havde saa vel læsket dem; men det gik dem, som det almindelig gaar saadanne Folk, der stedse trænge. De sagde: Gud give, at en vilde ligeledes forsørge os med Brød at æde, nu det er saa dyrt og snart ej at faa. Tjeneren bragte Stiftsprovstens underdanige Tak tilbage og berettede tillige, hvad han havde fortalt ham. Hvorpaa Prindsessen lod Stiftsprovsten rigelig forsyne med Levnedsmidler ¹⁾).

En Herre ²⁾, som havde øverste Sæde i en Commission, for hvilken Stiftsprovsten blev indkaldt, imodtog ham med disse Ord: Tu es turbator populi; men fik i al Koldsindighed til Svar: Non ego, se tu et domus patris tui.

Aar 1715 fik han et Brev fra sin Broder [Tøger R.], Hr. Landsdommeren i Jylland, hvori ham blev meldt, at

¹⁾ I Ny kgl. Saml. 2086, 4to findes afskrevet et indtrængende Andragende, skrevet i Sept. 1729, af M. Reenberg i sit eget og de brandlidte Præsters og Kirkebetjentes Navn til Kongen om Hjælp i deres nødlidende Tilstand. Den største Del af vor Frue Menighed var nemlig adspredt.

²⁾ Grev J. L. Holstein, se foran S. 783.

et fornemme Fruentimmer havde raisoneret ilde om en af hans Prædikener. Han svarede derpaa iblandt andet dette: Det undrer mig, at vi have ingen Kvindes Navn iblandt Typographos, siden det er alt augmenta, som forøge Prisen paa Bøger. Folks Fløjels Øren kan ikke lide, at en Præst gjør sig saa dristig at kratte i dem. Præster ere dog ikke slet Narre, fordi Verden har liden Respect for deres Orden, og ligesaa liden have vi igjen for Verden.

Aar [1725], da den gehejme Commission, hvori Reitzer, Møinichen og Deichmann sadde, [holdt Inquisition], blev Reenberg kaldet derop. Han har skrevet derom noget i et Recommendationsbrev til Direktørerne for de fattiges Væsen i Faveur for den Enke Anne Bergs i de tre Hjorter paa Vestergaden, som var hans Bigtebarn, og for hvis Skyld han blev kaldet for Commissionen. Hans Ord ere disse: »Jeg kom paa Slottet i en temmelig hed Gemak, hvor jeg saa' ingen uden tvende autoriserede [ø: Deichmann og Møinichen], og blev mig strax i Kongens Navn forelagt en Ed at underskrive. Derpaa jeg, foruden [ø: uden] at læse den forelagte Ed, exciperede, at var det juramentum assertorium, den kunde jeg umulig underskrive; men var det promissorium alene, den maatte jeg finde mig i efter Guds Lov. Derpaa blev mig forelagt en anden Chartaque, af Indhold at gjøre mit bedste med at faa benævnte stakkels Kvinde til at bekjende sin Sandhed angaaende nogle Succassioner (?), hende og alle hendes Medvidere vedkommende. Men som jeg undskyldte mig, at jeg ej derudi kunde agere som en Bigtefader, blev Byfogden, hvor hun sad arresteret, mig tilføjet. Som derved ej blev sagt af hende noget af det, Commissionens Inquisition vilde, at hun skulde sige, blev hun henført i Slutteriet, hvor Torturen blev hende forestillet. Men jeg fik underhaanden Videnskab derom og strax maatte som hendes Bigtefader interponere mig med vovelige skriftlige Expressioner, saa det blev hindret. Derefter fik jeg Ordre faa Dage derefter at betjene hende med Sacramentet og fandt

hende derved i en forunderlig Devotion og Resignation under Guds Vilje. Derpaa blev hun reven hen i Spindehuset«. NB. Hun blev siden fri og kom, om jeg erindrer ret, i Hospitalet i Nykjøbing paa Falster¹⁾. Reenberg vilde haft hende i Vartov. Men det lod sig ikke gjøre. Han slutter Recommendationsbrevet for hende med disse Ord: »Og havde hun Jus vocandi, blev jeg vistnok in casu vacantiae Præst i Vartov«.

Det var et artigt Paafund, at han udgav det Stykke af Knipperdollings Historie, da de pietistiske Bevægelser vare²⁾. Han lod en Præst fra Møen, som just var i Kjøbenhavn, bringe den til Biskop Worm, som skrev Imprimatur derpaa og tænkte ventelig ikke paa Suiten. Da den Piece blev trykt og Gadedrengene raabte med den, fandt den mange Liebhabere, og manges Øjne blev derover opladte. Holberg sagde engang til mig, at det var ret et af Reenbergs Mesterstykker. NB. Grev Holstein forekastede ham det i Commissionen.

I det Programma, der er gjort over sal. Reenberg, staar mod Slutningen: adeo ut non repentina morte correptus fuerit, eller noget sligt. Det er anført af den Anledning: Reenberg sagde, da han var i Commissionen i Stormgaden, at han havde kjendt en Mand, som blev rykket bort i en Hast, hvorved han forstod Grev Holsteins Hr. Fader. Da Reenberg var død, sendte Grev Holstein Bud til Hr. [Christian] Reenberg og lod ham spørge, om Provsten var hastig død. Det var til Revange.

¹⁾ Se dog herom C. Bruun, Fr. Rostgaard, I, 372.

²⁾ Altsaa det samme efter vor Mening lidet sømmelige Middel til at mistænkeliggjøre sine Modstandere, som M. Trugels Nielsen i Kristiania i sin Tid havde brugt i Striden med M. Niels Svendsen Chronich (se foran Side 516).

Tillæg.

1.

Et Vers til Mag. Morten Reenberg, da hand 1725 havde
straffet Studenterne paa Prædike-Stolen.

Du gamle Olding og Guds Kirkes Foster-Fader,
Blandt Hyrderne man dig med Rette Priisen lader
For Lærdom, Agtsomhed, Fliid, Troskab og Forstand,
For Nidkierhed, og hvad Guds Tiener sømme kand.
Var Morten Luther til endnu i disse Dage,
Sin Trøst og Glæde vist hand vilde i dig tage,
Og kierlig kalde dig med Suk. med Graad, med Bøn:
Med-Tjener, Broder, og for Navnets skyld sin Søn.
Dog som et Menniske dig hendes kand at feyle,
Ey nogen Styrmand er saa færdig i at seyle,
Hand jo urigtig Streeg kand tage i sin Boog;
Man alle tiider ey befindes liige klog.
Hvad er det for en Vind i Viin- og Caffee-Huuse,
Som man kand høre af opblæste Læber bruse?
Hvem tales her vel om i Byen hist og her?
Studenterne det er, du taled har for nær.
Hvordan? Er det vel ret paa saa public en Maade
En Orden skiende ud, Affecter lade raade,
Dem sammenføye med Soldat, Matros og Tyv
Og anden Delinquent, som straffes paa sit Liv.
Hver veed, at Daarlighed fast Ungdom altiid følger,
Man revser dem; naar det er sket, man Fauten dølger,
Betænkende, hvo veed, om ikke til kand gaae,
Den unge rasende kand blive sindet graae.
Mon nogen Viingaards Mand gaar hen et Træ at fælde,
Fordi det kraaged i Begyndelsen kand hælde;
Hvi jages saa afsted med Levi Plante-Slegt?
De og for Christi Hiord kand blive Varetegt.

1) De af Stykkerne, for hvilke ingen anden Kilde angives, ere meddelte efter Zwergius's Afskrift i Ny kgl. Saml. 2086, 4to.

Hvad er her giort, at mand i Harnisk mod dem figter?

Ja de har haft Dispute med en forvorten Vægter.

Har de ey værre giort, det Gud ske Lov er vel,

Skal det vel straffes som et farligt Criminel?

Er her ey Raad-Huus-Vagt? ey Corps de Gvarde, Kielder,
Hvor ryggesløse Folk henbringes, naar det gielder?

Er her vedbørlig Mulct for hver en Vært ey satt,

Der vil tillade i sit Huus Ustyr om Nat?

At jeg ey tale skal: hvi sættes saa til side

Den Øvrighed, man først derom bør lade vide,

Der hader ald Uskik, og hvorom klaget (!) kom

For dennem, saa jo leed Straf, Refselse og Dom?

Jeg deres Misforstand i ingen Forsvar tager,

Saa vel som fleere mig særdeles den mishager;

Vel sandt, du taled her kun om en Del især;

Vicinum malum dog i Hiertet andre skiær.

Ret som enhver Soldat ey gaar i Folkets Lommer,

Suspect de alle dog paaagtes, hvor de kommer.

En Baadsmand, naar hand kuns har Haanden ved sit Liv,

Hand frygtes for, skiønt hver ved Beltet ey har Kniv.

Saa kand og alle vi maaskee og ilde høre

For en enormitet, en Deel af os kand røre.

Det er jo Synd; derfor jeg beder i Respect:

Vær mildere mod den forhaante Levi-Slægt.

2.

Hellig-Geistes Meenigheds Afskeed med sin forrige Siæle-
Sørger, Hans Velædle Velærværdighed Mag. Morten Reenberg,
nu Stifts-Provst, Provst over Sokkelunds-Herred og Sogne-
Præst til Vor Frue Kirke i Kiøbenhavn.

Du Himmel-rare Mynt med Aandens eget Stempel,

Du konstig Bygnings-Mand paa Herrens eget Tempel,

Du bygte ey med Straa, med Høe, med Leer og Steen,

Men med Sapphir og Guld, med Ceder, Elphenbeen.

Du rette Levi-Barn af Aarons Æt og Stamme,

Du reene Himmel-Bruds omhyggelige Amme,

Vi dine Efter-Børn omfavne dine Bryst

Med Graad, og slipper dig, vor Roe og Siæle-Lyst.

Du kiække Løve-Søn, behiertet Zions Kiempe,
 Paa din befaled Post du lod dig ikke dempe
 Af Fiendens Mod og Stød, men stod som Herrens Mand
 Fri-posted paa din Post paa det betroede Land.
 Retsindet Siæle-Mand, du anden Melchisedek,
 Har din udmatted Fod i dette møysom Mesech
 Ey flakket nok omkring? skal den end flyttes meer?
 Hvad taler jeg? Hvad Gud og Kongen vil, det skeer.
 Dog uden Regn dit Bierg ey slipper søde Drue,
 Vi fik jo udi Dag, din Afskeeds Dag, at skue,
 En Skyllé-Taare-Regn for Berget nederfaldt,
 Saa ald den gode Sæd nær havde bleven qvalt.
 Der brast Befestningen med 1000 Regne-Strømme,
 Som over Berget stod, og Kilderne lod svømme
 Sin Taare-Aare ud, som under Berget flød,
 Da Moses med sin Kiep paa Berge-Kampen brød.
 Der brast de Aarer da, som moxen var udtømte,
 Der saaes de Kilder da, i mange Vande strømte,
 Som neppe havde før faaet Nøglen til det Spring,
 Men de i Haabe-Tal flød Regn om Bergets Ring.
 Det var for dig, min Siæl, min Kiereste, min Due,
 Da du os bad Farvel! Vi kunde ikke skue
 Dit overdugget Siun foruden Graad i Nød,
 Da du til Afskeed os din Haand med Mund frembød.
 Just misted vi vor Krands, vor Prydelse, vor Krone,
 Vor Diamande-Blus i vores Tempel-Throne,
 Vor Smykke, Ære, Ziir, vor Roos og Herlighed,
 Vor Glæde og Behag, vor Fryd og Kierlighed.
 Far vel! Gamaliel, Far vel! aarvaagen Hyrde,
 Hav Tak for ald din Sveed, din Møye og din Byrde,
 Dit Arbeid og din Fliid, dit Suk, din Graad og Bøn,
 Som du har haft for os i Paasyn og i Løn.
 Far vel Guds dyre Siæl! Vor Leedere og Lærer,
 Vi til din Fare-Dag og til din Død dig ærer.
 Far vel, hav tusend tak for hver et Aar og Dag,
 Du var hos os, og vi hos dig i Velbehag!

Du Himmel-Avlings-Mand, tryk Siele-Himmel-Leeder!

Din Herre du har tient saa trolig, hand bereeder

Din Gylden Lampe til en Æres-Prydelse,

Naar vi engang med dig hans Ansigt faaer at see.

Kiøbenhavn d. 4 Febr.

1720.

Af alle for Een

og

Een for Alle.

3.

Doctor Morten Reenberg over Pontoppidans Catechismus ¹⁾.

Censura.

At ville uden Fornødenhed componere een Catechismum (om Materien er her ingen Spørgsmaal) og den obtrudere publico som en Symbolisk Bog, overgaar mensuram virium saavel af den, der har sammensmurt den, saavel som af den, der har censureret. Den lader dog disse unge selfindbildte Skriftkloge blive i Staden inden deres egne Grændser, indtil Skiæget voxer, indtil de blive til gamle graahærdede Lærere, der heller understaae sig at skrive et Systema Theologicum end een Catechismum. Hvad her ligger under, er læt at eftertænke, at Autor falskelig formeener med Spener og Pietisterne, som af hans eget Skrift beviises, at vores Kirke behøver Reformationen.

Breviter.

Disse unge skrift-selv-viise ere imod en deel af Universitetets Studentere samt Præster, saavel inden som uden Kiøbenhavn, at regne, som der staar hos Propheten, efter vores danske Version: Du løb om Kap med Fodgiengere, og de trættede dig, hvorledes kunde du holde det ud med Hæstene. — Nolite ultra nidum extendere pennas.

Jon Mortensens Afskrift i Kgl. Bibl., Langebeks Excerpter 252. b.

¹⁾ Om denne Overskrift er rigtig, kan synes tvivlsomt. For det første var Reenberg ikke »Doktor«, men kun Magister, og for det andet udkom Pontoppidans »Forklaring« først Aaret efter M. Reenbergs Død. Imidlertid ligner Stykket Reenberg godt nok.

4.

Epitaphium over Salig Mag. Morten Reenberg.

Læser!

Forstaaer du, hvad du læser,
 Skønner du, saa skrækkes!
 Guds sande Kirke sørger
 Over en forsøgt Siælesørger,
 Mag. Morten Reenberg.

Ingen Sorrig trykte Ham uden Kirkens,
 Den bar Hand altid i sine Tanker,
 Den glemte Hand aldrig i sine Bønner,
 Den opbygte Hand allevegne ved Lærdom og Levnet.

Ingen Under!

Hans Hierte, fletted i Tiørne,
 Smeltedes daglig i Suk, Taare og Bønner,

Thi

Hans Øyne saae

Guds Haand udstrakt over fiire Guds
 Meenigheder:

I Brabant blev først ved Pest, siden ved Sværd tvende
 Regimenter,

Paa Møen ved smitsom Sygdom de tvende Byens Dele,
 I Kiøbenhavn tvende Møenigheder, Hellig Gæstes og
 Vor Frue,

Den eene ved Pest, den anden ved Ild bortstræde;

Den sidste den skarpeste:

Kirken ligger i sin Forstyrrelse:

Byrder og Sorrig nok for 45 Aar!

Søgte Fornøielse i 42 Aar i Ægteskab med den velædle Frue
 Marie Margrete Bagger.

Foer af fremmed fra Alter; Huus og Verden
 den 28 Februar 1736,

Udslæbt af Sorrig, Arbeide og Bønner
 i 75 Aar 8 Maaneder 7 Dage.

Læser!

Ønsk dig ey den Byrde,
Undre over den Styrke!

posuit nepos
C. Reenberg.

5.

Sørgeligst Æreminde over den Velædle og Velærværdige Guds Mand, Mag. Morten Reenberg, Stifts-Provst og Sogne-Præst til Vor Frue Menighed i den Kongel. Residentz-Stad Kiøbenhavn, som efter at hand levede her i Verden i 75 Aar 8 Maaneder og 7 Dage, den 23de Febr. 1736 ved en selv-ønskelig sød og sagte Død overleverede sin Troende Sjæl til Himmelen, og den 22¹⁾ Martii næst efter de Jordiske Levninger ved et Høyt-fornemme Følgeskab til Jorden, udi Vor Frue Kirke. Til hvilken høyst-sørgeligste Liig-Begiængelse disse faae eenfoldige og velmeente Tanker i Pennen ere forfattede af Sørge-Huusets ærbødigste Tienere M. Seehus²⁾).

Trofaste Christi Mand! Hvad skal Guds Kirke sige?
Den Skilsmis kaldes kand en Skilsmis uden Lige,
Saa let den Skilsmis dig fra os adskillet har,
Saa tung, saa sørgelig den for Guds Kirke var.
Saa høyt din Sool gik op, da Livets Lys sig endte,
Saa dybt vor Sool gik ned for Norden, som dig kiendte,
Saa glad og veltilfreds du gik fra Verden hen,
Saa svag og hierte-klemt staar Bruden her igjen.
Saa bliid din Afskeed var, saa ubliid Bliide-Maaned,
Der en saa stor en Mand for Kirken ikke skaaned,
Der en saa kiær en Mand ey undte mere Tiid,
Du var den Salig Mand, men ey os andre bliid.
Vi savne udi dig den, vi ugierne misted,
En Mand, som var forsøgt og meget havde fristed,
En ret behierted Mand i allehaande Nød,
Som og var uforsagt i baade Liv og Død,

¹⁾ I et andet Sørgedigt er den 2den Marts angivet som Begravelsesdagen, hvilket synes rigtigere.

²⁾ Om denne se Worms Lexicon II, 365.

En Mand, en trofast Mand i baade Liv og Lære,
 En Mand, som udi alt var, som han burde være,
 En Mand, som fandtes varm, ey lunken eller kold,
 En Mand, som varlig stred og vogted Zions Vold.
 Velsigned Herrens Mand! Du altid var fornøyet,
 Hvor mangt og meget du af Verden end har døyet,
 Hvor mange Sorrigs Aar du end oplevet har,
 Hvor mange Byrder du end udi Verden bar.
 Dit første Kald dig bød til Brabandt ud at fare,
 Du som en Feldt-Provst der dit Embed og tog vare,
 Saa redebøn du gik udi din Herres Sag,
 Skiondt Marken Kirken var, og Himmelen dens Tag.
 Men see! den store Gud ved Pestens fæle Plage
 De fleeste af din Hiord toeg pludselig afdage,
 Og hvad som grum en Død dig end tilovers lod,
 Ved Sverdet blev nedlagt i sit og fleeres Blod.
 Saa jammerlige Syn sig strax for dig opdager,
 Her saae du Pest og Krig, to haarde Lande-Plager,
 Det var et merksomt Tegn, herunder skiulet laae,
 Du siden Pest og Krig og øde Kirker saae.
 I Steege blev du Præst, paa Møen Provst tillige,
 Da Verden siuntet nu at være kied af Krige;
 Men see! hvad hendet sig, en smitsom Syge kom
 Og just den fierte Part af Byen kasted om.
 Saa vel forsøgt en Mand de lode sig befalde
 Til Hellig Geistes Sogn som Sogne-Præst at kalde,
 Den Meenighed blev og ved Mandens komme glad,
 Her var et dejligt Sogn udi en herlig Stad.
 Men ach! det blodig Sværd af Balgen ud blev draget,
 Udaf en smitsom Luft vor Himmel blev betaget,
 Og Døden sneeg sig ind med Luften i hver Vraa,
 Som Staden skulde slet ved Døden undergaae.
 I saadan farlig Tiid du holdt dig ikke inde,
 Hvor Døden fandt sig ind, der var du og at finde,
 Og hvor den nærmest Slægt sin Ven med Ryggen saae,
 Der var du i dit Kald og passed flittig paa,
 Ret som en Balsam-Urt, der gerne vilde liide
 Et Saar, hvor dybt det var, i Tiide og Utiide,

Naar andre hiulpne blev udaf den Balsom-Saft,
 Og krafteløse Folk fik Kræfter af dens Kraft.
 Da denne Herrens Straf ophørte os at plage,
 Da Duens Olie-Blad ved Freden kom tilbage,
 Da Pesten holdte op, og Freden blev os sendt,
 Da siuntas allslags Nød at være saasom endt.
 Den Guds udvalde Mand ved Freden og blev flyttet,
 Og med Vor Frue-Sogn nu dette Kald ombyttet,
 Som Provst og Sogne-Præst hand maatte der hængaae,
 For Stiftets Provster han som Provst nu skulde staae.
 Her var et møysomt Slæb for Manden, som var svækket,
 For Manden, som har svart paa Herrens Byrde trækket,
 Dog var han udi alt, som en retsindig Mand,
 Fornøyet udi Gud, fornøyet i sin Stand,
 Ret som et Palme-Træ, der voxer og tiltager,
 Jo større Lod og Vægt af Byrder, som det drager.
 Man ingen Sviig hos ham i Herrens Gierning fandt,
 Han bar og voxet dog, indtil hans Glas udrandt.
 Hand bar, ja trolig bar Guds sande Kirkes Byrde,
 Han bar som en forsøgt, retskaffen Jesu Hyrde,
 Ja hand Guds Kirke bar som en ret Zions Søn,
 Hand bar den i sit Bryst, hand bar den i sin Bøn.
 Men en fuldmodnet Straf, en Straf udaf det høye,
 En Ild, som sluktes ey af mangt et vandigt Øye,
 Den Ild vor skionne Stad saa heftig overkom,
 Den Ild den bedste Part af Staden fældet om.
 Guds Huuse blev ey spart, det Huus og Herrens Bolig,
 Hvor denne Jesu Mand selv havde lært saa trolig,
 Og med en bønlig Røst om Redning raabt og sagt,
 Blev og i all sin Pragt ned under Asken lagt.
 Hans eget Huus og Hiem var derved lidet agted,
 Naar Kirkens Tilstand blev i saadan Tiid betragtet,
 Hand saa sin kiære Hiord adspredet ved den Ild,
 Hand var saa vel som den nu bleven Huuse-vild.
 Hvor høyt, hvor tungt og svart har det din Siæl ey krænket,
 Endskiønt dit Hierte var saa tæt til Himlen lænket;
 Thi du i Herrens Trøst var altid naaderig,
 Og vidste, Verden var sig selv i alting liig.

Du vidste Verden var en ubestandig Klode
 Og i et Cirkel-Slag sig som en Slange snoede.
 Du vidste, Verden var en ubestandig Iis,
 Og at Bestandighed kun var i Paradiis.
 Du viiste os den Vey, hvorpaa du selv har vandret,
 Den Vey, som aldrig blir og blive maa forandret,
 Den Vey, hvorpaa du gik, da du gik fra os ud,
 Den Himmel-baned Vey, hvor du gik ind til Gud.
 Velplaget Herrens Mand! nu har din Plage Ende,
 Nu skal ey Plagers Nød dig meer i Hælen rende,
 Thi da dit Time-Glas for Verdens Nød udrandt,
 Du dig fornøyet i din Frelsers Arme fandt.
 Men vi, ach væ os nu! Vor Stytte er nedfalden,
 Og vor Elias er til Himmelen opkalden;
 Ved mindste Vink hand foer fra os og Verden ud,
 Hand høylig elskte os, men allermeest sin Gud.
 Guds Kirke derfor maae et Sørge-Floer nu drage
 Og med sit Øyne-Vand din Skilsmis høyt beklage,
 Du elskte den saa høyt, den elskte dig igjen,
 Den Kierlighed hos Gud vil samle Ven med Ven ¹⁾.

6.

Pietist og Hørkræmmersvend Christian Sandorphs Tanker og brugte Expressioner om Religionen, saaledes som sligt imod hannem af en af Præsterne udi Kjøbenhavn for den kgl. Kommission er bleven angivet, og som han det selv for samme Kommission haver tilstaaet, undtagen tvende Poster, hvoraf den 18de er den ene. Udi Aaret 1733.

1. Negter Mr. Christian Sandorph ikke, at han jo paa en Tid lang idelig haver søgt Forsamlingerne, men han roser sig endog af, at han endnu frequenterer dem, og vil frem-

¹⁾ Resten af Digtet, som er mattere, udelades her. — Foruden nærværende Sørgedigt findes i Ny kgl. Saml. 2086, 4to, Afskrifter af tvende andre over Morten Reenberg, det ene af C. Krog, det andet af Thor Nyegaard, samt desuden et over Reenbergs Enke, Fru Margrete Bagger, († 93 Aar gl. den 2den Maj 1739), forfattet af den afdødes Datterdatters Søn, Morten Reenberg.

deles der med continuere, eftersom han holder for, at det ham ikke af nogen med Rette kan forbydes, af Aarsag, at de ere langt mere (efter hans Fantasi) opbyggelige til Christendom end vore Kirker, hvilke han meget spotteligen foragter, og siger, at om han havde Penge, vilde han langt heller anvende dem paa at lade Kirkerne nedrive end opbygge.

2. Her var snart ikke en Christen i Kjøbenhavn, førend Hr. Evald kom.

3. Vore lutherske Præster kalder han i Almindelighed Baals Præster, ortodoxe Oxer, (hvilket Eccho han ofte forlyster sig udi), dumme Fæ, Bugtjenere og andet mere, ja formener, at den ringeste Pietist er mægtig at stoppe Munden paa den lærdeste af vore Præster.

4. Mag. Morten Reenberg nævner han som den, der fører sig selv og Tilhørerne til Helvede med sin Lærdom, og vilde gjerne ønske sig den Lejlighed at sige ham det under Øjnene.

5. Guds Ord er som en Voxnæse, hvilken man kan dreje, som man vil, en død og kraftesløs Bogstav; og forstaar han da ved Guds Ord Bibelen, hvilken han dog ikke proprie og egentlig vil tillægge denne Tittel, thi han siger, at der er ikke mere end eet Slags Guds Ord, og det er det selvstændige Ord, Christus. der er det levende Guds Ord. Men Bibelens Ord, siger han, som før er meldt, er en død og kraftesløs Bogstav, thi Bogstaven ihjelslaar, men Aanden gjør levende.

6. En uigjenfødt kan ikke tale Guds Ord, og om han end fremfører Bibelens Sprog, saa er det dog ikke Guds Ord.

7. Den Christus, som døde paa Korset, kjender han ikke, efterdi han kunde dø, og altsaa kan hans dødelige Legeme ej være nogen Spise for en udødelig Sjæl. Og herudi mener han, at have Pauli Sind, hvis Ord han saaledes fremfører: jeg kjender ikke Christum efter Kjødet.

8. Christus viser os ingensteds hen til de skrevne Bogstaver; hvis derfor Paulus eller nogen anden skulde vise nogen hen til de skrevne Ord, da er saadan en Anvisning at forskyde.

9. Førend han enten vil gaa til Skriftestolen eller Alterens Sacramente, efter den Tilstand de nu ere udi, da vilde han før bryde sine Ben.

10. Den, som i Hr. Holst's¹⁾ Sted er kommen til at sidde i Skriftestolen, er en Tetzal og Afadskræmmer.

11. Christi Legeme og Blod kan man nyde i hver en Mundfuld Mad, man putter i sin Mund; hvorfor har man da nødvendig at gaa til Guds Bord?

12. Jacob Böhmes Skrifter ere lige saa højt at agte som Bibelen, dog med den Forskjel, at Böhme har haft Guds Aand i en højere Grad.

13. Naar Lutheranerne søger Christum i Bibelen, søger de ham i sig selv.

14. Bibelens Læsning kan være god nok, indtil man faar den Helligaand, da vi ikke længere har Læsning og Bibelen behov; thi den Helligaand, som er da i en Christen, randsager alle Ting, og det umiddelbarligen. Herpaa applicerer han det dictum 2. Petr. 1: Vi have et saare fast profetisk Ord, hvilket I gjøre vel, at I give Agt derpaa, indtil NB Morgenstjernen oprinder i eders Hjærter.

15. Han har forevist et originalt Brev, skrevet til ham fra en Person ved Navn Langhorn, hvorudi Mr. Langhorn refererede, med hvor stor Fremgang han lærte, idet han omvendte mange, ja han havde paa en Nat omvendt det hele vagthavende Mandskab i Corps-de-garden, bestaaende præter propter af 16 Mand, ligeledes Kommandantens Datter. Samme Brev handlede noget om Præsterne paa Bornholm og om andet mere, som jeg ej kan erindre. Han har vist mig, tillige med andre flere, et Brev fra Monsr. Lintrup²⁾, som udi dette Brev kaldes Grev Zinzendorph. Ligeledes har han ladet mig og andre se Breve fra andre Steder, som hans Broder haver hidskikket, saasom fra en Skoflikker i

¹⁾ Ped. Nik. Holst, 1ste Capellan ved Trinitatis Kirke, og ivrig Pietist blev fritagen for at sidde i Skriftestolen, som det blev overdraget 2den Kapellan ved Kirken at betjene. Holst drev det senere saa vidt, at han blev afsat.

²⁾ Se Kirkehist. Saml. 3. R. I, 377.

Flensborg, og en anden, hvis Navn jeg ikke mindes. Han haver og ved mundtlig Bud corresponderet med en Broder i Königsberg, Capitain Lorentzen (om jeg ellers husker Navnet ret), som udi Drømme har givet ham Trøst, da han efter eget Sigende fandt sin Samvittighed noget besværet, fordi han havde afskaaret sit Haar og taget Paryk. Trøsten, han fik, var denne: naar du først er en Christen, da maa du frit klæde dig med Flejel og Gyldenstykke.

16. Lutheranerne har søgt at faa Pietisterne fordrevne, men nu maa de være glade, om Pietisterne vil lade dem blive; thi siger han: Baals Lærdom er nu allerede saaledes kkommen for Lyset, at dens Skam ikke kan skjules.

17. Kommissionen søger de lutherske Præster at faa dæmpet, at deres Skam kan dølges, det meste muligt er.

18. Faar Pietisterne ej under nuværende allernaadigste Konges Regjering Fremgang, saa vil de vistnok faa den, naar Kronprinsen engang kommer til Regjeringen, foregivende, at de, som ere om ham, saasom hans Hovmester og Informator, ere Pietister.

19. Ed at gjøre, siger han, at Øvrighedeu ikke kan tvinge ham til, i hvad som helst Tilfælde det end begjæres.

20. Det Indhold af Loven, som Pharisæeren fremfører med disse Ord: Du skal elske Herren din Gud af ganske Hjerte og af din ganske Sjæl og af al din Styrke og af dit ganske Sind, og din Næste, som dig selv; — det statuerer han, at et Menneske kan holde.

NB de Ord Nr. 18 veed jeg ikke tilfulde, om Monsr.

Sandorph sagde som sine egne eller som en andens Ord; men at han har sagt dem, det er vist.

Afskrift i Gl. kgl. Saml. 1496, 4.

7.

Fastelavns-Ris, eller en kort Betænkning over 11 Religions-Poster¹⁾, udgivne af Hørlærde og Tjærærværdige Kræmmer-

¹⁾ I flere Afskrift findes kun de 11 af ovenstaaende 20 Poster. Forfatteren af nærværende Satire har altsaa kun kjendt de 11, og derhos synes han at have staaet i den Formening, at Chr. Sandorph selv har udgivet dem (skriftlig), hvad neppe har været Tilfældet.

og Krambod-Præst Christian Sandorph, velmeritèred Hr. Nul
i Nr. 3 under Børsen, samt Fiske-Patron og Humble-Serviteur
sammesteds.

Mon très cher Humble-Serviteur!
 Hvad Djævel har dig drevet,
 At du til egen Dishoneur
 Saa skammelig har skrevet?
 Jeg tror, at du est legemlig
 Besat med bare Fanden,
 Han er vist den, der driver dig
 Og ikke nogen anden.
 Du griber Herrens Præster an,
 Guds egen Søn du spotter,
 Og dig til Kirke-Rov og Ran
 Med Djævlen sammenrotter.
 Du dømmer og fordømmer slet,
 Saasom dig selv behager,
 Og uden Fynd og Skjel og Ret
 Guds egen Lærdom vrager.
 Men har du Skurv, saa har jeg Lud,
 Hvori jeg dig skal tvætte,
 Saa at din skrumpen Qvæker-Hud
 Det aldrig skal forgjætte.
 Magister Reenberg, skriver du,
 Med sig til Djævlen fører
 Den, som har hørt og som endnu,
 Hans Ord og Præd'ken hører.
 Men meen' du Reenberg lader sig
 Af disse Ord anfægte?
 O nej, han dømmes ej af dig
 Og slige Tølper-Knegte.
 En modig Hest ej skjøtter om,
 At Kjøter-Hunde bjeffer;
 Han gaar sin Gang og lader som,
 Det ej hans Øre træffer.
 Den kjække Reenbergs Sind og Hu
 La'r sig ej heller lumpe,

For slig en Kjætter-Knegt som du
 Tør bjeffe bag hans Rumpe.
 Sky-Haarene han alt har mist
 For mange, mange Tider,
 Han veed og, at en Pietist
 Meer bjeffer, end han bider.
 De andre Præster saasom han
 Beleer kun dine Domme,
 Og veed, at de ej nogen Mand
 Kan skade eller fromme.
 Men jeg gaar vid're frem at se,
 Hvad Ære-Navn du giver
 Guds Ord og Sacramenterne,
 Naar du dem saa beskriver:
 Der i Guds Ord tit ingen Kraft
 Og Kjærne er at vente,
 Man faar kun Brød og Drue-Saft
 I Nadv'rens Sacramente.
 Tvi dig, din sacramentske Skjelm,
 Som slige Ord tør sige
 Og ret med Satans Skjold og Hjelm
 Guds Sandhed selv bekrige.
 Du maa vel tro, at Herren dig
 Og andre slige Trolde,
 Som ta'r hans Navn forfængelig,
 Ej skal uskyldig holde.
 Hvis du dog ej var Luthersk fød,
 Da var det noget andet;
 Men nu du midt i Kirkens Skjød
 Har gjort dig saa forbandet,
 Da er jeg vist forsikret om,
 Gud skal din Ondskab hevne
 Og snarlig for sin strenge Dom
 Din arme Sjæl indstevne,
 Helst da du saa paa Djævle-Vis
 Hans egen Søn foragter,
 At alt mit Blod det bli'r til Is,
 Naar jeg din Spot betragter.

Thi Christum, siger du, du vil
For gyldig ej antage,
Som kunde sætte Livet til
Og Døden for dig smage.
Retfærdige og strenge Gud,
Hvorlænge vil du vente,
Før du vil slig en Djævel ud
Fra Verdens Rige hente!
Se! hvor han spotter med dit Ord
Og den, som Ordet lærer.
Se! hvor han røver Herrens Bord,
Hvorved vor Sjel sig nærer,
Se! hvor han Christi Pagtes Blod
Ret under Fødder træder,
Se! hvor han uden Frygt og Bod
Sig i sin Ondskab glæder.
Retfærdige og strenge Gud!
Skal det da længer lente,
Før du vil slig en Djævel ud
Af Naadens Rige hente?
Lad Himlen sprude Svovl og Ild
Og slig en Hund fortære,
Som saa forhærdet farer vild,
Dit Navn til stor Vanære.
Lad Torden bryde Himlen op
Og fare ned og knuse
Hvert Ben i hans forflugte Krop,
Som saa mod dig tør bruse!
Lad revne Jordens fæle Vom,
At han derned kan fare,
Til han omsider for din Dom
Skal for sin Gjerning svare!
Men er der endnu Haab om hans
Omvendelse tilbage,
Da lad hans Hjærte, Sind og Sands
Din Naades Sandhed smage,
At han derved fra Satans Magt
Til dig sig kan omvende,

Og saa undgaa det, som er sagt,
 Og faa en salig Ende!
 Se! her dit slemme Qvækerskarn,
 Hvor godt jeg dig det mener,
 Endskjønt du est et Djævels Barn
 Og intet godt fortjener.
 Men jeg maa nu mig vid're til
 De andre Ting begive,
 Skjønt jeg er træt og derfor vil
 Kun lidet derom skrive.
 Jeg vil ej din Samvittighed
 Og den Kaptejn anføre
 Som udi Drømme dig Besked
 Gav, det vil jeg ej røre.
 Paruqven og dit eget Hæar
 Vil jeg ej heller melde,
 Og ej hvor heftig du attraar
 Guds Huse at nedfælde.
 Kun dette vil jeg spørge dig,
 Om du dig ej har frygtet,
 Da du saa skjelms og skammelig
 Vor Kronprins har berygtet?
 Du siger, at han la'er sig i
 Det Kjætteris oplære,
 Og de gaa ikke Ram forbi,
 Som hos og om ham ere.
 Men est du da ej bange for.
 Du skal din Tunge miste.
 For det og meer, som du har sagt.
 Udi din Qvækerliste?
 Dog om saa sker, tør du endda
 Ej lade Modet falde
 Og dig ej lade kyse fra
 Din Ondskabs bitre Galde.
 Din Tunge faar du nok betalt
 Om du mit Raad vil lyde,
 Og lade Folket overalt
 Til Auction indbyde;

Der maa du tro, at Tungen vil
 I gode Penge løbe;
 Thi mange skal den gjerne til
 En Arts-Visk ville købe. —
 Her skulde skrives meer, men nej,
 Jeg har ej mere Stunder,
 Bliv derfor ikke vred, at ej
 Mit Navn er skrevet under.

Efter tvende gl. Afskrifter i Udgiverens Besiddelse.

8.

Skoleholder udi Søllerød Simon Michelsen Steenholt's Mis-
 sive til Provsten Mag. Morten Reenberg, af 24 Octobr. 1734.

Højærværdige og Højlærde Hr. Provst!

Eders Højærværdighed, ville ikke ugunstig anse, at jeg, som den ringeste af Lærestanden udi Eders Provsti, understaar mig at skrive Eders Højærværdighed noget lidet til angaaende Eders Visitation her i Søllerøds Kirke Søndagen efter Trinitatis indeværende Aar. Aarsagen, som dertil bevæger mig, er denne, nemlig at eftersom jeg af mit høje Herskab, Hendes Kgl. Højhed Prinsesse Sophia Hedevig, allernaadigst er antaget og betroet til at lære en Del af de samme Børn og Ungdom, som Eders Højærværdighed bemeldte Tid havde at overhøre og katekisere med, saa kan og tør jeg ikke andet, saa fremt jeg i det Fald skal beholde en god og rolig Samvittighed, end foredrage Eder nogle af de Lærdomme og Spørgsmaal til Eftertanke, som samme Gang af Eder bleve fremførte, eftersom nogle af de samme, saa vidt jeg kan se og forstaa af Guds Ord og vor Catechismus, var imod Guds Sind og Mening i hans aabenbarede Ord, og jeg derfor umulig i saa vidt kan være enstemmig med Eders Højærværdighed i Lærdommen. Derfor kan og bør jeg heller ikke tie stille dermed, eftersom min Lærdom og Undervisning til bemeldte Børn og Ungdom paa saadan Maade bliver unyttig og spildt, og de arme forblindede og vankundige iblandt dem blive mere bestrikkede i deres syndige Sikkerhed til deres Sjæles Fordærvelse og Ulykke, og

det af denne Aarsag, at de troer langt mere Eders Højærværdighed, som deres højlærde Hr. Provst, end de troer mig, deres foresatte ringe Skoleholder, i hvor tydelig jeg endog ved Guds Naade stræber at aabenbare dem deres egen Vildfarelse baade i deres Tro og Levned, efter Guds Ord og vor Catechismi Indhold.

Det er da Aarsagen, som udfordrer og bevæger mig, efter Guds Ords Indhold og min Samvittigheds Drift, at skrive Eders Højærværdighed til. Jeg beder ydmygst, at dette maa igjennemlæses og overvejes, saavel som det efterfølgende, i al Stilhed, med Alvorlighed og Taalmodighed, og Sagen nøje eftertænkes til Forbedring.

Først da, hvad Eders Oration i Chorsdøren før Overhørelsen er angaaende, da er det Eder selv og den ganske Forsamling endnu vitterligt, at i samme Oration blev talt en Del ilde paa dem, som med Flid og Omhyggelighed stræber efter ved Guds Naade at blive sande Christne, hvilke I beskyldte for at føre en ny Lærdom, og at de ville have en ny Tro, og ikke nøjes med den Tro, som er overantvordet dem af andre, og at de spaa om Dagen, hvad de drømme om Natten. Og alt det mente I at bevise med Judæ Epistel, hvilken I sagde passede sig saa vel paa vore Tider, at dersom den nu først var skreven, skulde ingen kunne sige andet, end at den var alene skreven for at bespotte disse ny Lærere, som I kaldte dem; og derfor bad og formanede I den ganske Forsamling, at om de vilde eller kunde læse noget i Biblen, de da vilde læse denne Epistel, der skulde de vel se, hvor forføriske disse ny Lærere var. Ved samme Lejlighed bad og formanede I dem ogsaa alvorlig, at de skulde stride for Troen, som var overantvordet dem, og som de engang havde annammet, hvorpaa og deres salige Forfædre, som I kaldte dem, vare hensøvede. Men I talte ikke et Ord om, at de skulde prøve sig selv, om de og staa i Troen, efter Pauli alvorlige Formaning 2 Cor. 13 v. 5. Men Apostelen Judas skriver til saadanne, som af Guds Aand ere kaldede og i Gud Fader helliggjorte, og i samme Kald og Hellighed bevarede i Jesu Christo, v. 1, og saadanne er det da og, han formanede at

stride for den Tro, som saaledes engang var overantvordet NB de hellige v. 3; og derfor advarer han dem om nogle, som NB forhen havde indsneget sig, som ere ugudelige og forvende Guds Naade til Uterlighed v. 4, hvilke han og kalder Bespottere v. 10 et 18, vandløse Skyer, raadne og ufrugtbare Træer, to Gange døde og oprykkede med Rod v. 12, Havets vilde Bølger, som udskummer NB deres eget Skarn, vildfarende Stjerner, til hvilke Mørkheds Dom er bevaret til evig Tid, v. 13; saadanne, som knurre og klage, som vandre efter deres Begjering, og deres Mund taler opblæste Ting v. 16, som ere ugjenfødte, som have ikke Aand v. 19, hvilke han og raabte Ve over v. 11. Disse samme med saadanne Egenskaber er det og, han i det 8de V. tillægger disse Drømme, som I talede om, men ikke paa den Maade, som I vilde have det forstaaet om dem, som I kalder ny Lærere, nemlig at de spaa om Dagen, hvad de have drømt om Natten; men han siger: „Naar de drømme, besmitte de Kjødet“, hvilket og vel kan forstaaes om en naturlig Besmittelse, som han og taler noget om i næst foregaaende 7. Vers. Men saavidt disse Drømme kan og skal forstaaes aandeligvis, og efter Eders egen Forklaring henhøre til Spaadomme og Lærdomme, da gives en meget tydelig Forklaring paa, hvad det er for Lærere, som Gud i sit Ord kalder Drømmere, og hvad for Lærdom de fører, som af Gud kaldes Drømmere, i Jerem. 23 moxen igjennem det ganske Kapitel, i lige Maade Jerem. 8 v. 11, 12 et NB 14 v. 13, 14, 15; Ezech. 12 v. 26, 28 og Ezechiel ganske 13. Kapitel. Naar disse anførte Sprog efterses, da mærkes tydelig og klarlig, at Gud ved Profeterne paa bemeldte Steder kalder saadanne Lærere Drømmere, galne Løgnere og Bedragere etc., som bestyrker Folk i deres syndige Sikkerhed, ved at prædike dem Naade, Fred og Salighed for, i saadan Tilstand, som Gud aldrig har lovet Naade, Fred eller Salighed udi, og dermed forhindrer den sande Hjærtens Omvendelse, som Gud dog saa alvorlig fordrer paa samme Steder, saa vel som i den ganske hellige Skrift, baade i det gamle og ny Testamente, og uden hvilken ingen Naade, Fred eller

Salighed er at bekomme for noget Menneske, som ved et syndigt Levned er afvendt fra Gud; og saadan forførerisk Lærdom kaldes paa bemeldte Steder Drømme, Falskhed, Løgn, Bedrageri etc., hvilket Eders Højærværdighed ville behage selv at efterlæse og tillige at overveje den Straf, som Gud paa bemeldte Steder truer slige Lærere med, og I da derom ville gjøre Slutning, hvad for Drømme Apostelen Judas taler om, naar hans Ord efter Eders egen Forklaring skal forstaas om Lærere, enten han da mener dem, som I kalder ny Lærere, hvis Lærdoms Indhold er, hvorledes Menneskene, som i et syndigt Levned ere afvendte fra Gud, skal formedelst en sand Hjærtens Omvendelse og Forandring fra Synden komme igjen til Gud, og saaledes faa Naade, Forladelse og Fred, Hellighed og Salighed ved Christum, eller om han ikke egentlig og ret virkelig mener saadanne Lærere, som foragte Omvendelse og Hellighed, ja forhindrer og bespøtter disse højfornødne Ting. Jeg mener, at den, som har nogenledes naturlig Forstand, endsige aandelig Oplysning, kan herudi meget let skjønne og dømme. Altsaa ser vi heraf, at denne skjønne Epistel har et langt anderledes Indhold, end at bespøtte de af Eder saa kaldte ny Lærere med.

Iligemaade sagde I og om samme ny Lærere, at de føre Folk til at tvivle om deres Salighed og at være bedrøvede, og siger, at det er godt og nytteligt for Menneskene. Dette siger de og, og jeg siger det samme, ikke aleneste at det er godt og nyttigt, men endog højt fornødent; thi den, som ikke kommer i Tvivl om sin Tilstand og derover bedrøves, naar han ser, at han er paa onde Veje og i et syndigt Levned, den kommer heller aldrig til Omvendelse eller søger Guds Naade med Alvorlighed, fordi han mener, han trænger ikke saa haardt der til, men alt er godt nok, og han har ikke saadan Omvendelse behov; hvorfor ogsaa Guds Vrede bliver over ham, saa længe han bliver i saadan syndig Sikkerhed, Joh. 10 v. 11; Apoc. 3 v. 11, da han derimod, som i sit syndige Levned kommer til at tvivle om sin Salighed og derover bedrøves, har allerede gjort en Begyndelse til hans Omvendelse og til Salighed, efter Pauli uryggelige Vidnesbyrd 2 Cor. 7 v. 10. Men saadan Lærdom, hvorved

Menneskene førtes til at tvivle og blive bedrøvede, kaldte I en Djævels Lærdom, og sagde ydermere: Gud siger aldrig nogensteds, at vi skal tvivle eller bedrøves, men han siger allevegne, at vi skal tro ham vel. Ydermere, disse ny Lærere siger, at vi ikke kan være vis paa vor Salighed, med mindre vi har ret Kjærlighed til Gud. Dertil svarer jeg: At vi skal tro Gud vel, er ganske billigt og saare fornødent, men at forlade os paa hans Naade og tro, at vi blive salige, naar vi leve i en syndig og ugudelig Tilstand, det er formasteligt og fordømmeligt; men i det Sted bør vi tro ham paa hans Ord, baade i hans Forjættelser og Befalinger, og derefter ved hans egen Naades Kraft indrette baade vor Tro og vort Levned, saa blive vi salige, men ellers ikke, og altsaa bliver det en evig Sandhed, at ingen kan være vis paa Salighed, med mindre han har en ret Kjærlighed til Christum, hvilket og Paulus stadfæster med disse Ord: Dersom nogen ikke elsker den Herre Christum, han være en forbandet Ting, 1 Cor. 16 v. 22; foruden mange andre Steder i Skriften, hvor baade Jesus selv og hans Apostler fordrer saadan oprigtig Hjærtens Kjærlighed af alle dem, som skal være forvissede paa hans Naade og Salighed; og saadan Kjærlighed flyder der og af en ret Tro, og er allevegne forbunden med Lydighed, og saaledes har Forjættelse med sig, saasom Joh. 14 v. 15, 21, 23, et 15 v. 10, 11 og 1 Joh. 5 v. 3 etc. Men en saadan Kjærlighed negtede I at være fornøden til Bevis paa en ret Tro og en Forvisning om Salighed, og det mente I at kunne stadfæste med Sprog, Rom. 8 v. 38, 39, hvilket I paa den Maade fremførte: Ingen Ting, hverken Liv eller Død, hverken det høje eller det dybe, skal skille os fra den Kjærlighed, som er i Christo Jesu vor Herre. Og derhos sagde I: Der kan I høre, der staar intet om den Kjærlighed, vi har eller skal have til ham, men der staar om den Kjærlighed, han har til os, hvilken ingen Ting skal skille os fra. Hvilket Sprog I igjentog nogle Gange, og med stor Ivrighed bad og formanede den ganske Forsamling, at de jo for alle Ting vilde lære dette Sprog uden ad, og sagde: Gjører det, at I kan altid trøste Jer dermed imod alle dem, som vil føre Jer i Tvivl om jeres Salighed, og dersom I

dette gjør, saa tør I intet frygte eller være bange for at dø, det er ikke saa farligt at dø, som de ny forføreriske Lærere ville bilde Folk ind, men saa skal Døden møde Jer som en Engel. Men kjære Hr. Provst, jeg undrer meget over, at I paa saadan Maade turde fremføre saadant et Sprog for en ganske Forsamling, uden Forskjel, af hvilke mange desværre lever udi en Del af de aabenbare Kjøds-Gjerninger, som Paulus opregner ad Gal. 5 v. 19, 20, et 1 Cor. 6 v. 9, 10, om hvilke Mennesker han siger udtrykkelig paa begge Steder, at de ikke skal arve Guds Rige. Andre ere ikke i udvortes Ting slet saa grove, men lever dog fremmede fra det Liv, som er af Gud, Ezechiel 4 v. 18 et 1 Joh. 5 v. 12, i Blindhed og Lunkenhed, om hvilke Gud har sagt, at han vil udspy dem af sin Mund, Apoc. 3 v. 16. Ja for saadan en Forsamling, som neppe findes nogen iblandt, der i al deres Væsen drives af Guds Aand og bærer de rette Aandens Frugter, hvilket Gud og Paulus dog fordrer af alle uden Forskjel, som skal være forvissede om Guds Kjærlighed, som er at se af selv samme 8de Cap., saavel som til de Gal. 5 v. 22, foruden mange andre Steder. Mig synes, at det paa den Maade gaar lige saadan til, som Herren siger hos Profeten, med disse Ord: Mit Folk, de som prise dig salig, forføre dig og forstyrre den Vej, som du skal gaa paa, Esa. 3 v. 12; hvorfor og Herren raaber Ve over saadanne Forførere mangfoldige Steder i Skriften, af hvilke nogle tilforn ere anførte, nemlig af Profeterne og af Judæ Epistel. Hvad for en Engel-Gestalt Døden da vil møde dem i, og hvor farligt det vil være at dø for saadanne Mennesker, som baade lever og dør i Synden, det er let at slutte af de anførte Sprog Gal. 5 og 1 Cor. 6, og Apoc. 3, i lige Maade af samme 8de Cap. til de Rom., hvor Paulus siger: Dersom I leve efter Kjødets, da skulle I dø. Altsaa kan klarlig erfares der af, at det, som saadanne Mennesker i saadan Tilstand ville bilde sig ind, eller lade sig indbilde af andre, om Guds Kjærlighed at have og beholde, blev ikkun en Formastelse mod Gud, og dem selv til des større Fordømmelse. Hvad der da vil følge paa for dem, som styrke dem herudi, det faar de selv tidlig nok at erfare.

Hvad sig nu Overhørelsen selv er angaaende, da blev og nogle Ting derudi af Eder forhandlede, som jeg nødvendig efter min Samvittighed bør at erindre Eder til Eftertanke. Jeg beder i al Ydmyghed, at Eders Højærværdighed med Taalmodighed vil gennemlæse og eftertænke det, tilligemed med det forrige. Det bedste, jeg veed, der blev forhandlet i den, var dette, at I spurgte: Hvorfor har vor Herre ikke i de ti Bud-Ord forbuden Drukkenkab, og I selv derpaa svarede: Fordi Gud har givet sin Lov for Mennesker og ikke for Bæster; thi den, som drikker sig drukken, gjør sig selv til et Bæst; alle andre Syndere kan komme til Omvendelse, men en Drukkenbolt kommer aldrig til Omvendelse, men han skal dø i sine Synder. Endskjønt at dette var haardt talt, idet I vilde negte saadan En Omvendelse, hvilken Gud dog aldrig selv negter, men venter derefter Ez. 33 v. 11, saa kalder jeg det dog saa vidt godt, at det kunde maaske jage en Skræk ind i en eller anden Drukkenbolt. Men da I sagde disse Ord: Gud siger ikke: dersom du drikker dig fuld, dersom du horer, dersom du stjæler, saa skal du fordømmes; men saa siger han: dersom du ikke tror, saa skal du fordømmes; — da kom det mig meget underlig for, at I enten vilde eller turde saaledes tale og lære, og ikke tillige sige, hvad den rette Tro er, hvorpaa den kjendes, og hvad den virker i Mennesket, som har den, efterdi Gud dog paa saa mange Steder vidner, at saadanne, som I opregnede, skulle ikke arve Guds Rige, men at deres Del skal være i Søen, som brænder med Ild og Svovl, saasom 1 Cor. 6 v. 9, 10. Gal. 5 v. 19. 20. 21. Eph. 5 v. 5. Col. 3 v. 5. 6. Apoc. 21 v. 27 et 22 v. 15, foruden mange andre Steder, som vidner derom i samme Mening. Thi omendskjønt Christus siger Marc. 16 v. 16, at hvo som tror skal blive salig, og hvo som ikke tror skal fordømmes, saa mener han jo dog ikke dermed, at hvem, som vil kun tro, at han skal blive salig, foruden nogen videre Vilkaar, naar han kun vist og fast forlader sig derpaa, og intet tvivler derom, skal blive salig. Dersom det var Meningen af disse Christi Ord, saa blev slet ingen for dømt, i hvordan det end gik; thi de mener dog alle at blive

salige, i hvor ugudelige de end ere, og tør end vel sværge derpaa, at de har en god Tro, en stærk Tro etc. Men Christus selv viste os noget andet, naar han siger, at han vil bortvise og fordømme dem, som forlade sig saa vist paa Saligheden, at de endog i Dommen stoler saa haardt derpaa, at de protesterer imod ham selv, Math. 7 v. 22. 23 et 25 v. 24. 46. Iligemaade siger han hos Luc. 13, at han vil bortvise og fordømme dem, som ikke har villet lægge Flid paa at indgaa igjennem Omvendelsens snevre Port, v. 24, endog de efter deres Mening baade lever og dør i Troen og endnu i samme Mening møder for Dommen og fremfører endogsaa, til deres forment gode Tros Vished, deres flittige Kirkegang og Altergang, v. 26. Heraf kan da klarlig ses, at saadan Tro, hvor der ikke følger et helligt Levned med, gjør ingen salig, men er ikkun en død Tro, Jac. 2 v. 17. 20. 26. Lutherus siger jo og i Fortalen til Epistelen til de Romere, at hvor Troen er i et Menneskes Hjærte, der forandrer han det ganske Menneske til Hellighed, med Legem og Sjæl, og fører den Helligaand med sig, hvilket og er vist og sandt. I vor Catechismo kalder han Troen den Helligaands Gjerning, som Han virker i os Mennesker ved Evangelii Hørelse og Annammelse, udi hvilken Tro Han og NB helliger dem, og saadan Tro kalder Lutherus den sande og eneste Tro til Christum, Art. 3. Den anden Bøns Forklaring vidner og det samme. Altsaa kan det ikke kaldes at have Troen og ved den at være vis paa Salighed, hvor Mennesket ikke endnu lever i Hellighed efter Guds Befaling. Ebr. 13 v. 14 og 1 Petr. 1 v. 15. 16, ja ikke engang har begyndt paa Hellighed eller er bekymret derfor, eller endnu har i Sinde nogen Tid at ville, ja hvor slet ingen af Aandens og Troens Frugter og Kjendetegn findes. Mig synes, at det var højlig fornødent at sige Menneskene noget af saadanne Guds Sandheder, naar man vilde tale om, at den bliver salig, som tror. Man ser jo desværre daglig for Øjnene, hvorledes de fleste Mennesker lever enten i grov Ugudelighed eller og i syndig Sikkerhed, Skjødesløshed eller Lunkenhed, og i denne deres Blindhed mener de dog alle at have Troen. Naar de nu desforuden bliver styrkede af

deres høje Lærere i samme deres blinde Mening, gaar det ikke da destoværre, som tilforn er anført af Esa. 3 v. 12: Mit Folk, de, som prise dig salig, etc.

Da Eders Højærværdighed gjorde disse almindelige Spørgsmaal: (1) Hvor est du bleven et Guds Barn? Sv. I Daa-ben. (2) Hvorledes est du døbt? Sv. Med Vand og den Helligaand, — saa gjorde I dette (3) til et almindeligt Spørgsmaal: Har du den Helligaand endnu? Er du vis derpaa? Hvorpaa I vilde have, de skulle svare Ja, hvilket de og alle uden Forskjel gjorde, som bleve tilspurgte, og hvem som var da saa færdig og vidste selv strax at svare Ja, dem viste I, at I havde en stor Behag udi, og sagde: Du svarede vel, mit Barn, det er sandt.

Men kjære Hr. Provst, med hvad Vished kunne I vel sige, at det var sandt? Gud give, det var saa godt. Men jeg tror, at det desværre med de fleste af dem var ganske usandt, og det er vel altfor vist efter Guds Ord og vores Catechismi Vidnesbyrd og efter deres Levnedes Forhold, som er kjødeligt, verdsligt og ondt; thi Christus siger: Af Verden (det er Menneskene, som ere verdslige og kjødelig sindede) kan ikke annammes den Helligaand, Joh. 14 v. 17. Visdommen siger, at Visdommen ikke skal komme i en arrig Sjæl, ej heller bo i et Legeme, som er Synd undergiven, thi Tugtens Helligaand skal fly Svig og vige fra vanvittige Tanker, Sap. 1 v. 4. 5; Gud giver dem alene den Helligaand, som ret alvorlig beder ham derom, Luc. 11 v. 17, Ephes. 1 v. 16. 17, de som alvorlig omvende sig, Act. 2 v. 38, som ret i Sandhed tror paa Christum, Ephes. 1 v. 13, og som i deres Liv og Levned adlyder ham, Act. 5 v. 32, dem ledsager han da til al Sandhed, Joh. 16 v. 13, og i Troen helliger dem, Act. 26 v. 18, ganske og aldeles udi Aand, Sjæl og Legeme, 1 Thes. 5 v. 32; hvilket og vores 3die Artikel taler om. Den anden Bøns Forklaring siger jo og det samme med disse Ord: Naar vor himmelske Fader giver os sin Helligaand, da gjør han det ved sin Naade, at vi baade tro Guds Ord og leve NB et helligt og gudeligt Levned etc. Hvor nu Guds Ord ikke saaledes troes, at der leves et helligt og gudeligt Levned der efter, der er jo

heller ingen Helligaand. det er en uryggelig Sandhed, saa fremt dette anførte af Guds Ord og vor Catechismo ellers er Sandhed, som det baade er og bliver i al Evighed. Desforuden vises os og tydelig paa andre Steder i Skriften, hvad for Frugter og Kjendetegn vi kan⁷ kjende baade os selv og andre paa, enten den Helligaand bor i os eller ikke, saasom Gal. 5 v. 22, hvor der siges, at Aandens Frugt er Kjærlighed, Glæde, Fred, Sagtmodighed, Fromhed, Godhed, Troen, Afhold. Iligemaade Ephes. 5 v. 9: Aandens Frugter ere udi al Godhed, Retfærdighed og Sandhed. Naar nu saadanne Kjendetegn, Prøver og Frugter, som ere anførte af Guds Ord og vor Catechismo, ikke findes hos saadanne Mennesker, men langt mere det, som er tvert imod, hvordan kan man da komme til at sige, at de har den Helligaand? Mig synes, det er at sige tvert imod det, som den Helligaand har aabenbaret om sig selv i alt hans Ord; og derforuden blive jo de arme Mennesker elendig bedragne midt i deres grove Blindhed og syndige Sikkerhed med en bedragelig Trøst og et forføngeligt Haab. Gud af Naade forbarme sig herover!

Eders Højærværdighed gjorde og et Spørgsmaal nogle Gange, saaledes: Skal vi dømmes efter Loven eller efter Evangelium? hvorpaa I vilde, at de skulde svare: Ja, efter Evangelium. Men der blev ikke et Ord omtalt, hvad enten Loven eller Evangelium er, eller hvorledes og paa hvad Maade Evangelium skal forstaas, antages og troes, og efterlevs til Salighed, og hvordan der da i sin Tid skal dømmes efter Evangelium. Hvorledes I da mente, at dette Eders Spørgsmaal med sit Gjensvar skal forstaas, det veed jeg ikke; men at alle Mennesker, baade gode og onde, enhver især, skal dømmes efter deres Gjerninger, det veed jeg, og det er jeg forvisset om af Christi og hans Apostlers uryggelige Vidnesbyrd paa mange Steder af Skriften, af hvilke jeg vil ikkun anføre et Par eller tre. Christus, som siger Joh. 3 v. 18: Hvo som tror paa mig, dømmes ikke, og Joh. 5 v. 24: Hvo som hører mit Ord og tror Den, som mig udsendte, haver det evige Liv og kommer ikke til Dommen, men er gaaet over fra Døden til Livet; han siger og i selv-

samme Capitel strax efter, at NB. alle de i Gravene skal høre hans Røst, og de skal gaa ud, som have gjort godt, til Livsens Opstandelse, men de, som have gjort ondt, til Dommens Opstandelse, hvilket og er klart af det foranførte Math. 25, hvor det staar i det 32te v., at NB. alle Folk skal forsamles for ham i Dommen; og at baade gode og onde bliver da, hver især, dømt efter sine Gjæringer, det ses i 35, 36. 42 og 43 v. Paulus siger og, Rom. 2 v. 16, at Gud skal dømme Menneskets skjulte Ting efter hans Evangelium ved Jesum Christum. Hvorledes Paulus da mener, at Christus skal dømme baade ham og andre efter hans Evangelium, det giver han selv tilkjende paa et andet Sted med disse Ord: Derfor ere vi og flittige, hvad heller vi ere hjemme eller fremmede, at være Gud behagelige, thi os bør alle aabenbares for Christi Domstol, at hver kan faa efter det, som han NB. har gjort, enten godt eller ondt, 2 Cor. 5 v. 9. 10. Af disse Sprog kan da tydeligen ses, at de, som retteligen hører, forstaar og annammer Evangelium om Christo, og, saaledes som Evangelium lærer, tror paa ham, de fører og da i samme Tro efter Evangelii Indhold saadant et helligt og ustraffeligt Levned, som vises i Kjærlighed og gode Gjæringer baade imod Gud og Menneskene, at de ikke kommer til Dommen for at dømmes for nogen Ting, men alle aabenbares for Dommen for at frikjendes, ja for at roses og berømmes, som er at se af Matth. 25 v. 35. 36, og 2 Cor. 4 v. 15. Her erholdes og nydes da ret for Alvor, hvad det er for en Herlighed at have været i sit Liv og Levned af Sønnen frigjort fra Synden og Syndens Tjeneste, og nu, aabenbaret for Gud og alle hans Engle og Mennesker, at frikjendes fra al Dom og Fordømmelse, Joh. 8 v. 32. 36, dem til Beskjæmmelse og Spot, som har været Syndens Tjenere, v. 34, og dog har indbildt sig at have Troen, hvorpaa de og selv til et Bevis indfører deres egne hykleriske Gjæringer, Luc. 13 v. 26. Hvilke da maa befinde med Smerte, hvad Forskjel der er paa en Tro, som virkes af den Helligaand i en sand Oplysning og Helliggjørelse ved Evangelii rette Hørelse og Annammelse, og paa den Tro, som de har tildrømt og indbildt sig selv og ladet sig indbilde af andre

Drømmere og blinde Lærere, hvorpaa ingen gode Gjæringer kunde følge, fordi den var ikke virket af den Helligaand; derfor de nu tillige med dem maa bortvises i den Pine, hvor der skal være Graad og Tænders Gnidsel, Luc. 13 v. 25. Men naar nu ingen saadanne Sandheder om Dommens Beskaffenhed blev dem sagt, men aleneste dette ene Ord, at de skal dømmes efter Evangelium, saa ser jeg ikke, at det hos saadanne syndesikre Mennesker, som de fleste af dem ere, kunde have anden Virkning end som at dysse dem i en Sikkerhedssøvn, mere end de ere, istedenfor mange kunde blive beredte og værdige til at fly det onde og blive bestandige for Christo i Dommen, Luc. 21 v. 36, som skal dømme enhver efter sine Gjæringer.

Endnu vil jeg aleneste foredrage Eders Højærværdighed et Spørgsmaal til at eftertænke, som I gjorde til en Pige, og lød saaledes: Hvad forstaas ved den gamle Adam, eller hvad er der ment, naar der tales om den gamle Adam? Hvorpaa hun da begyndte at oplæse det Stykke om Daaben, som lyder saaledes: Den betyder, at den gamle Adam, som er endnu i os, skal dødes ved daglig Pønitentse etc. Endskjønt nu at dette Svar ikke kunde høre til dette Spørgsmaal, saa blev dog Pigen ikke rettet derudi, ikke heller noget sagt af Eder, hvad det er, som kaldes den gamle Adam, eller hvorledes den gamle Aeam skal medhandles hvilket dog Pigens Svar gav god Anledning til at tale noget om, som var vel og en af de fornødneste Lærdomme, der burde fremføres. Men I ved denne gode Lejlighed frembragte aleneste denne underlige Tale med leende Gebærder og sagde; Har vor Herre ikke været god mod eder, I Kvindfolk, at han siger aldrig, den gamle Eva, men den stakkels gamle Adam, han skal altid have Skylden. Ved denne Tale bragte I mange Folk i Kirken til Latter; men sandelig, hvem som ret tænker derpaa, hvad Lærdom og Oplysning der saaledes gives til nogle stakkels vankundige og i Sikkerhed hensovede Bønderfolk, den har stor Aarsag til at græde derved, istedetfor al den Latter, der skete baade af den ene og den anden. Gud se i Naade her til og forbarme sig

over sin arme, forfaldne Kirke! O Elendighed! Hvordan skal de arme, forblindede Mennesker komme til nogen Oplysning og til nogen ret Christendoms-Vandel i Tro og Levned ved saadanne elendige Lærdomme, som de maa høre af dem, der skal være deres høje Lærere. Gud lade det ikke træffe Eders Højærværdighed, det Christus siger, Matth. 18 v. 6 et 7, hvor han saa haardeligen raaber Ve over dem, som forarge andre, især dem, som forarge de smaa.

Det er da de Ting, som jeg efter min Samvittighed i al Ydmyghed har funden højlig fornøden at skrive Eders Højærværdighed til om. Gud give, at I i Kjærlighed vilde annamme det efter Guds aabenbarede Ord, og nøje eftertænke det imellem Gud og Eders egen Samvittighed, og lade det tjene til Forbedring baade for Eder selv og for andre! Det ønsker jeg af mit inderste Hjerte, og i al tilbørlig Underdanighed forbliver

højærværdige og højlærde Hr. Provsts
ydmyge og ringe Tjener,
Simon Michelson Steenholt,
Skoleholder i Søllerød.

Jeg undertegnede haver leveret til Hans Højærværdighed Provst Reenberg dette Skrift nu idag Onsdag den 27. Octb. 1734 og det fra Skoleholderen i Søllerød, Simon Michelson Steenholt, som leverede mig det den Dag igaar var, at jeg skulde levere til Provsten, og ikke vidste jeg selv, hvad Indholdet af dette Brev var. Men jeg er en Skomager og Mester i Lauget, og jeg boer i Regnegade, og [be]kjender, at jeg ikke har været endnu nogen Tid til Alters, som og ej min Hustru. Dette tilstaar jeg i tvende Mænds Overværelse, som ere Betjenter ved Vor Frue Kirke.

Jacob Splitt.

Dette ovenskrevne saaledes at være skrevet og tilstaaet af Jacob Split Skomager, boende i Regnegade, og det i vores Overværelse, testerer vi underskrevne Betjenter ved Vor Frue Kirke. Kjøbenhavn den 27 Octb. 1734.

Christian Aarup. Tyge Sørensen Riiber.

At dette overalt er ligelydende med det, som igaar Formiddag mig i Hænde blev leveret, som her oven er meldt, vidner jeg med egen Haand.

Kjøbenhavn den 28 October 1734. M. Reenberg.

P. S. Saasom dette vedkommer Hans Velærværdighed Sjælesørgeren til Søllerød Menighed, saa bliver det og ved hans Haand Stedets Øvrighed insinueret. Hafniæ ut supra.

M. Reenberg.

Afskrift i Kgl. Bibl., Gl. kgl. Samling. 1496. 4to.

I samme Hdskr. findes ogsaa en meget udførlig Skrivelse, dat. 9de Januar 1734, til Provst, Mag. Morten Reenberg fra Holger Nyeholm, Decanus i Kommunitetet, i Anledning af at denne den 3die December 1733, da han, som Skik var, opponerede ved en Disputats, som Biskop Worms Vicarius, Kommunitetsprovst, Mag. Chr. Nold, holdt paa Universitetet, havde betegnet en for ikke længe siden fra Tydsk oversat pietistisk Bog: „Et aandeligt Spejl, hvorved man kan kjende og prøve sig selv og andre efter Menneskets tredobbelte Tilstand udi det aandelige“, som et „Speculum fanaticum“. „En høj Herre, der var tilstede ved Disputatsen og sidder i Kommissionen, Ministerium Hafniense angaaende“ (formodentlig Grev J. L. Holstein), havde forlangt, at Universitetets Rektor, Prof. theol. Hans Steenbuch, skulde afkræve Decanen Forklaring om, hvad han mente med dette Udtryk. Efter at Nyeholm havde afgivet den forlangte Forklaring, søgte han, ved udførlig at fremstille al den formentlig vildfarende Lære i det nævnte Skrift for Mag. Morten Reenberg, at faa dennes vægtige Bistand, om Sagen skulde blive dreven videre.

Smaastykker.

XII.

Legenden om den danske St. Erik.

Meddelt af Dr. L. Daae.

Som bekjendt forekomme blandt de nordiske Folks Helgener ikke mindre end tre af Navnet Erik; først Sveriges kongelige Patron, dernæst den danske Konge Erik Valdemarssøn (Ploppenning), endelig den svenske Historie-skriver, Doctor Ericus Olai i Upsala († 1486), der af Allen antages for den yngste i Rækken af Nordens Helgener overhovedet ¹⁾.

Det lille Bidrag, som her skal meddeles til den danske St. Eriks Helgenhistorie, er forsaavidt ikke nyt, som Hoved-

¹⁾ De tre nord. Rigers Hist. IV, 1, S. 207. At Ericus Olai var bekjendt for Hellighed ogsaa i Danmark, fremgaar deraf, at Christiern Pederssøn (Danske Skrifter, udg. af C. J. Brandt, V, S. 450 o. fl. St.) kalder ham, hvis Værk han hyppig citerer, »Hellig Doctor Erik«. I Sverige dyrkedes Dr. Erik meget ivrig i Begyndelsen af 16de Aarhundrede. Herom vil man oftere støde paa Vidnesbyrd i Rigsforstanderen Svante Nilssøns Papirer i det danske Geheimearchiv. Hr. Aage Hanssøn (Thott) gjorde saaledes »sin Pilegrimsgang til Hellig Doctor Erik i Upsala«, Fru Mette Iversdatter opfordrer sin Forlovede Hr. Svante til at gjøre det samme for sin Helbreds Skyld. I disse Breve omtales ogsaa, at der (midt under Rigernes ufredelige Forhold) kom Pilegrime fra Kjøbenhavn til Sverige. Mellem dem tør der ogsaa have været nogle, der skulde besøge den unge Helgen.

indholdet jo forlængst kjendes af gamle Uddrag¹⁾, men Legenden i dens Helhed har dog udentviwl i Aarhundreder været forsvunden af den danske middelalderlige Literatur.

Siden er den dukket op i England. Den har nemlig i Middelalderen været kjendt ogsaa her og er bleven optaget i et Samlerverk af Chronisten John Capgrave fra det 15de Aarhundrede. Denne Forfatter, hvem vi skyldte et Par interessante Notitser om Dronning Philippa²⁾, har nemlig i sit Skrift »Liber de illustribus Henricis« ogsaa optaget Erik Plovpenning, hvis Navn Erik han, som saa mange andre, betragter som identisk med Henrik.

Fra dette i London 1858 udgivne Verk³⁾ har jeg afskrevet Nedenstaaende.

Henricus, rex Dacorum, regnavit circa annum Domini MCC, vir plenus fide et omni justitia in populo suo pollens, adeo ut ad martyrii agonem percipiendum dignus effectus sit.

Quo autem ordine vel quibus personis interemptus sit, brevi quidem verborum decursu piis auribus describo.

Fuerat circa annum Domini nongentesimum dux quidam in regno Boemorum, nomine Spigneus⁴⁾. Hic quidem ad praedicationem quorundam Catholicorum ad fidem convertitur, juste ac religiose populo suo praesidens. Post quem Wencislaus, filius ejus, justitia et sanctitate praeclarus, successit. Cui frater ejus Borelaus, piis et sanctis ejus actibus invidens, inique, ut Cayn, adversabatur, insidias parans; et ad principatum aspirans, injuste eum occidit. In cujus sanguinis ultione Octo imperator, Boëmiam bello per XIV annos vexans, tandem ipsum Borelaum devicit; non enim justitia Dei aliter aeqva lance procederet, nisi homicida deponeretur. „Nescit enim ipsa justitia Dei“, ut ait Chrysostomus, „patrocinium

¹⁾ Scr. R. Dan. I. 124. II. 262. 437.

²⁾ Se min Afhandling om Erik af Pommerns og Philippas Giftermaal (Norsk hist. Tidsskrift 2. R., II. 362).

³⁾ Johannis Capgrave liber de illustribus Henricis. Edited by the rev. Francis Charles Hingeston, London 1858, p. 143—146.

⁴⁾ L. V. Spitigneus.

dare criminosis“. Et quoniam nullus ad tam gloriosum finem martyrii dignus est, nisi in quo bona vita præcessit, ut ait Augustinus, ideo hujus viri Wencilai, immo Sancti Martyris, vitam, antequam ad dicti Henrici agonem perveniam, satis necessariis causis describendam puto.

Licet enim esset princeps et magnarum divitiarum possessor, tamen tantæ humilitatis atque devotionis fuit, quod cum uno servo, clam de nocte consurgens, ad silvam propriam ibat, et propriis humeris ligna deferens ante fores viduarum et pauperum clam deponebat, eorum inopiam propriis laboribus, propter Christum, relevans, cum, et sine tanto labore, copiosissime eos poterat relevare. Colligebat etiam spicas de nocte in agro suo et clam virgas excutiens, et manu propria hostias faciens, distribuit per ecclesias.

Hic ergo Beatus Martyr, post trecentos annos passionis suae, regi Dacorum, Henrico, quiescenti per visum apparuit, et quod suo genere mortis mori deberet, revelavit. Digne quidem dux regem, congruentius autem martyr martyrem, ad Coelorum regna evocavit. Admonuit etiam regem in somnis, ut is sibi apparens Wencilaus diceretur quondam Boëmorum dux, et ob invidiam a fratre occisus. Addidit quoque, ut locum sepulturae ejus digno perquireret studio, et translato corpore ejus, basilicam erigeret, ubi ad honorem Domini divina celebrarentur.

Rex autem Henricus, a somno consurgens, stupefactus de visione, principes atque pontifices convocans, interrogat de Sancto Wencilao — de quo nunquam ante mentionem audiverat — cujus regionis, cujus status existeret, vel quo loco conditus est post agonem. Et certificatus a quibusdam de conciliariis, quod princeps fuisset Boëmiae is, quem quaereret, longoque intervallo temporum ante dies illos passionis agone trucidatus, credidit visioni præactæ et eam tanquam de coelo datam accepit misitque solemnes nuncios pro reliquiis dicti Sancti, quas magno desiderio adeptus juxta se collocavit, fabricans super eas nobile monasterium, quod Rivalla dicitur, Ordinis Cisterciensis, magnarumque possessionum copiositate basilicam replens.

Verum est autem, quod Dominus in Evangelio aiebat: „Qui recipit justum in nomine justi, mercedem justi accipiet“. Namque quoniam rex iste Henricus justum ducem Wencilaum, immo Sanctum Dei martyrem, ita veneratus est, ut domum suo honori congruam aedificaret in terris, a justo Judice et hoc quoque meriti est adeptus, ut ad palmam martyrii felix rex felicem ducem sequeretur. Non longo autem intervallo temporum recurrente, rex iste, piis actibus repletus, ab iniquo fratre suo, nomine Abel, interemptus est.

O Abel, tanto nomini ingrattissimus! quid agis et contra nomen tuum et contra justitiae tramitem? Primus enim homo nominis tui non solum vitam suam pudicitia et sanctitate, sed et martyrio consecravit. Et tu, vilissime hominum, homicida et conspirator, non solum hominem occidisti, sed et fratrem, sed et dominum. Nomini sanctissimo infamiam procurasti, famosum nomen deformasti et, posteriori seculo pessimum exemplum relinquens, leges offendisti. Utinam glorioso certamine fratris tui veniam consequaris, qui, non solum dum passus est, verum et in gloria coronatus, pro persecutoribus exorat.

Hæc sunt beati Regis Henrici gesta, quae ad nostra tempora pervenire potuerunt. Sunt, qui dicunt, eum post mortem lucidis coruscare miraculis et omnibus morbis remedia præstare, operante Domino nostro Jesu Christo. Cui sit honor et gloria in secula seculorum. Amen.

XIII.

Om Menighedens Ret til at høre den kaldede Præst inden hans Ordination.

Ved Holger Fr. Rørdam.

I Danske Lov, 2. Bog, 3. Cap. 1—2 Art. foreskrives følgende om, „hvorledes Præster skal kaldes“:

Naar noget Kald ledigt vorder, da skal Provsten strax sig derhen begive og af Prædikestolen med Meenigheden

giøre flittig Bøn til Gud, at hand Kirken med een god Præst og Tiener vil forsyne.

Derefter kalder den, som Rettighed dertil haver, den Person, som hand agter bequem at være, og lader hannem høre af Meenigheden, som hand er kaldet til, i Provstens Nærværelse, saafremt Tiden og Stædet det i nogen Maade tilstæde. Og hvis Meenigheden da imod hannem noget haver billigen at kunde sige, enten paa hans Liv og Levnet, eller paa hans Gaver, maa de det ved Supplication eller Memorial paa behørige Steder med Superintendentens og Provstens Paaskrift andrage, og deris Bevislighed derpaa tillige lade følge; Og hvis befindis noget Uskikkeligt hannem at være overbevist, da bør hand uden videre Proces ej at nyde Kaldet, men en anden dertil at kaldis; Men haver Meenigheden imod samme Person intet med Billighed at sige, da skal hand begive sig til Superintendenten, som hannem skal overhøre, og hvis hand hannem i Lærdom og Levnet skikkeligt finder, da skal hand hannem til Præste-Embedet uden Op- hold indvie med de forordnede Ceremonier.

Af en virkelig Udøvelse af den Meenigheden i dette Lovbud tillagte Ret til at høre den kaldede Præst ere neppe mange Spor os levnede, ligesaa lidt som det er bekjendt, naar man ganske er ophørt med at spørge Meenigheden til Raads. Men at det endnu har været Brug — i det mindste enkelte Steder her i Landet — i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede, fremgaar af følgende Erklæring, vedrørende en Præstekaldelse i Rynkeby og Revninge i Bjerger Herred i Fyn, hvilken gjemmes i Fyns Bispearkiv, Stiftets alm. Breve Nr. 268:

Som Jeg sidstforleden Dom: 4ta Adventus var udj Ryncheby Kirche, og der paa mit Embedis Vegne Altar-Tienisten forrettede, og da Meenigheden efter Guds Tienistis forretning af dend Hæderlige Minist: Candidato Simon Hertel, som samegang prædikede, blef tilspurdt, om de udj noget, enten lif og lefnet eller sin prædichen angaaende, hafde at besvære sig over hannem, hørte Jeg ingen af dem enten udj de øverste eller de nederste Stole udj Kirchen at dadle noget

paa hannem, men vare vel fornøiede. Huilchet Jeg sandfærdeligen kand testere.

Mesinge d: 20 Decemb: 1701.

Hans Pedersen

m. m.

Til nærmere Forklaring af dette Vidnesbyrd kan bemærkes, at Simon Samuelsen Hertel, Hører ved Svenborg Skole, den 22de Marts 1699 af Rynkeby Kirkes Patron, Ritmester Erik Lyche til Skovsbo, var kaldet til den gamle Hr. Cornelius Olufsens Successor i Rynkeby og Revninge, og at denne Kaldelse d. 29de Jan. 1701 havde faaet kgl. Stadfæstelse ¹⁾. Men den er først traadt i Kraft, da ovennævnte Hr. Cornelius, der tillige var Provst i Bjerger Hrd., døde henimod Slutningen af Aaret 1701. Ovenstaaende Vidnesbyrd viser, at Simon Hertel, som da endnu var uordineret, 4de Adv. Søndag s. A. prædikede i Rynkeby, medens Præsten i Mesinge, Hr. Hans Pedersen (West), der mulig har været Viceprovst ²⁾, forrettede Altertjenesten, og at Hertel selv æskede Menighedens Erklæring, saavel om sit Liv og Levned som om sin Prædiken. Da ingen havde noget at udsætte paa ham, fik han derom det meddelte Vidnesbyrd at fremvise for Biskoppen, naar han begjærede Ordination af denne.

XIV.

Tillæg til Hammer og Lundby Sognekalds Historie.

Ved Holger Fr. Rørdam.

Af Biskop N. E. Balles Visitatsbog 1799—1807, som jeg har haft Lejlighed til at gennemgaa, kan hidsættes

¹⁾ Se Strøms Oplysn. om Præsterne i Rynkeby i Saml. til Fyens Hist. og Topogr., VI, 13.

²⁾ Han nævnes ikke i Strøms Fortegnelse over Provsterne i Bjerger Hrd. (anf. Skr. VI, 103), men har dog ventelig fungeret som Provst efter Hr. Corn. Olufsens Død og indtil en ny Provst blev valgt. Loven foreskriver jo i alt Fald, at Provsten skulde høre Menighedens Erklæring.

følgende Notitser, der oplyse Tilstanden i Kirke og Skole ved vort Aarhundredes Begyndelse i Hammer og Lundby.

1799, 15—16 Oktober.

Ring Skole: Børnene svarede meget vel, med Forstand og Færdighed. Lærebogen [o: Balles] var blevet vel igiennemgaaet med dem. De forstode ligeledes Catechismus. Boglæsning var god. Man havde lært Psalmer. 17 Bøger uddeltes. Mange skrive og regne. Skoleholder Bolandt er duelig og flittig. Han catechiserer godt. Et Exemplar af Rist¹⁾ er givet ham paategnet.

Hammer Skole: En god Deel Børn havde læst Lærebogen, dog ikkun de første Capitler, og svarede vel. De gjorde ligeledes god Rede for Catechismus. Boglæsning var meget god. Man havde lært Psalmer. 17 Bøger bleve uddelte. Skoleholder Hammer er gammel og catechiserer saa maadelig, men lærer Børnene godt at læse i Bog.

Hammer og Lundby Sogne: Sognepræsten Hr. Homan prædikede over Ps. 95, 1 grundigt, opbyggeligt, klart og rørende. Han catechiserer meget vel og messer godt. — Degnen Sr Birchedal synger meget godt, men catechiserer maadelig. — Ungdommen svarede af Lærebog og Catechismus med god Forstand og Færdighed. Adskillige udmærkede sig. De vidste noget af den Bibelskehistorie og havde lært Psalmer. Ogsaa læste de godt i Bog. — Der svaredes, at intet var at klage. — Embedsbøgerne findes i behørig Orden. — Kirkerne ere i Stand, og Præstegaarden ligesaa.

Lundbye Skole: En Mængde Børn var forsamlet. Nogle svarede gandske vel af Lærebog og Catechismus. Boglæsning var skikkelig hos nogle, hos andre maadelig. Man havde lært Psalmer. 20 Bøger bleve uddelte. — Skoleholder Weis er gammel og svagelig, men catechiserer dog nogenlunde.

1805, 6—7 Juli.

Lundby Skole: Skolelærer Carstens er ikke uskikket, beviser Flid og catechiserer nogenledes vel. Adskillige Børn

¹⁾ En Avisning for Lærere, som Biskoppen uddelte til saadanne Lærere, der forventes at kunne drage Nytte af den.

havde gjort skikkelig god Fremgang i Lærebogen, og svarede deraf saavel som af Catechismus med Færdighed, ikke uden Begreb og Eftertanke. Den Bibelske Historie var ikke begyndt endnu. Men 4 lære at skrive. Man havde lært Psalmer. Med Boglæsningen kunde jeg hos de flittige være fornøjet, da de vidste at hjælpe sig skikkelig frem i Bøger, som vare fremmede for dem, og nogle læste ret godt. Der maa idelig afvexles med Læsning i forskjellige Bøger, og Stavning til øves, for at komme til fuld Færdighed og Færdighed i Læsning. Jeg tilønsker den velskikkede Skolelærer Carstens al Kraft og Velsignelse fra Gud i sit vigtige Kald.

Ring Skole: Skolelærer Bolandt er duelig og vel oplagt. Om han nu anvender al Flid, kan være tvivlsomt. Han catechiserer fermt, men ikkun noget for vidtløftig og udsvævende. Ej heller tilholder han Børnene at lære ret udenad. Han synger godt. — Ikkun faa Børn havde gjort god Fremgang i Lærebogen, men disse vidste dog at svare deraf med rigtigt Begreb og nogenlunde Færdighed. Catechismus var ogsaa lært med Eftertanke. I den Bibelske Historie havde adskillige lært et og andet. Tre skrive og 1 regner. Man havde lært Psalmer, De flittige læste til Fornøjelse i Bøger, som ellers vare dem fremmede, hvilken Afvexling bliver ideligen at igjentage. Jeg tilønsker Skolens duelige og vel oplagte Lærer Bolandt ufortrøden Taalmodighed i sit møjefulde Kald til mangefold Held og Velsignelse.

Hammer Skole: Skolelærer Hammer kan i sit 75. Aar ikke stort mere. Dog lærer han Børnene at læse vel i Bog, og catechiserer ikke slet. Fire til fem Børn svarede ret godt af Lærebogen, med klart Begreb og temmelig Færdighed. Men flere havde glemt, hvad de vidste. Nogle gjorde ogsaa god Rede for Catechismus. Bibelskhistorie var ikke begyndt. Fire til fem lærte at skrive. Man havde lært Psalmer. De flittige læste temmelig godt i forskjellige Bøger. Den troe Olding, Skolelærer Hammer, behøver ¹⁾ og Lettelse, og fortjener den.

¹⁾ Ulæseligt Ord.

(Derefter følger en omhyggelig Specifikation af alle Embedsbøger, der fandtes saa vel hos Lærerne som hos Præsten).

Hammer Kirke, hvor og Ungdommen fra Lundby. Sognepræsten Hr. Homan prædikede over Evang. paa 4de Søndag efter Trinit. meget opbyggeligt i et populair og rent Foredrag, med indtrængende Kraft og Fynd paa Hjerterne. Han catechiserer fortrinlig godt og messer vel.

Degnen Msr. Birchedal synger godt og catechiserer skikkelig.

Den største Deel af Ungdommen udmærkede sig ved en fuldstændig og fortrinlig god Kundskab efter Lærebog og Catechismus, da man vidste at gjøre Rede for alt, ej alene med Færdighed, men ogsaa med klar Indsigt og sammenhængende Begreber, saa at jeg kunde spørge, hvad og hvorledes jeg vilde, og savnede aldrig bestemt og rigtig Svar. Man kjendte ligeledes den Bibelske Historie, havde lært mange Psalmer og læste godt i Bog. Kirkens trofaste Lærer, den retskafne og altid virksomme Hr. Homan har ved sin forstandige Undervisning, ledsaget med kraftfulde og passende Formaninger, forhvervet sig den priseligste Fortjeneste af disse Menigheders velgjørende Oplysning og Sædelighed. Herren velsigne, styrke og glæde ham med rige Frugter af sin utrættelige Flid til hæderfuld Oldings-Alder! ¹⁾

Der svaredes, at ej noget var at klage.

¹⁾ Havde jeg tidligere kjendt dette hædrende Vidnesbyrd om Pastor Homanns Embedsvirksomhed, havde jeg maaske udtalt mig noget stærkere om samme, end sket er ovenfor S. 428 f. Det kunde dog bemærkes, at Biskop Balle navnlig i sine sidste Aar var en meget mild Dommer over Præsternes Virksomhed og Menighedernes Tilstand. — Om Homanns Efterslægt er for nylig fremkommet udførlige Oplysninger af H. F. Grandjean i Personalhist. Tidsskrift, II, Tillæg S. 31—7, under »Slægten Horrebøw». Heri nogle Rettelser til hvad jeg har meddelt.

Rettelser og Tillæg.

Ny kirkehist. Samlinger, II.

- S. 263. Formodningen, om at M. Lavrits Thomesen (Riber), Sognepræst i Kolding til 1586, var en Søn af M. Thomas Knudsen fra Hygom, er ikke rigtig. (Se Kinch, Ribe Bys Hist. eft. Ref., S. 179, Not.).

Ny kirkehist. Samlinger III.

- S. 841, Lin. 2: Mdxliij, læs: Mdxliij.

Ny kirkehist. Samlinger, IV.

- S. 395. Det her meddelte Kongebrev, hvorved det forbydes at ordinere nogen uden til vist Kald, er dat. 27. (og ikke 23.) Avgust 1578, som Originalen i Fyns Bispearkiv viser.
- S. 453—4. Det her meddelte Svar fra Gejstligheden til Rigsraadet vedrørende Beskatningen er ifølge Originalen i Fyns Bispearkiv dat. 26. (ikke 28.) Juni 1628. I Underskriften bør læses: Christen Hansøn S. VB (Vendelboensis) og ikke S. B.

Ny kirkehist. Samlinger, V.

- S. 164. For: Hr. Hans Frandsen, skal læses: Hr. Hans Frantzos (se D. Mag. 4. R. I, 320. D. Kancelliregistr. 1535—50, S. 420).
- S. 472, Lin. 1: ordentligvis, læs: uordentligvis.
- S. 510—12. Naar Hr. Overlærer Kinch, Ribe Bys Hist. eft. Ref., S. 15, Not. 2, meddeler en Rettelse til den her trykte Dom, da ligger Fejlen dog neppe paa det af Hr. Kinch antydede Sted, men derimod S. 510, Lin. 4, hvor der for Mdxii vistnok bør læses Mdyii, hvilket Aar stemmer med den senere Aldersangivelse for Jørgen Pedersen til Ø. Linneth i samme Dom.
- S. 661, Lin. 4—3 f. n. bør i Steden for Thorslund Præstegaard sikkert læses: Torslev Pr., da Knud Rodstens Gaard Lengsholm ligger i Lendum Sogn, der er Annex til Torslev. (Medd. af Hr. C. F. Bricka).

Kirkehist. Samlinger, 3. R. I.

- S. 316, Lin. 9: Præsteskrift, læs: Præsteskrifte.
- S. 337, Lin. 9 f. n. studiosis, læs: studiosos.
- S. 523, Lin. 3: audl-, læs: audiat.

- S. 550, Lin. 7 f. n. redimendis, læs: redimendi.
 S. 552, Lin. 6 f. n. $\frac{2}{6}$, læs: $\frac{3}{7}$.

Kirkehist. Samlinger, 3. R. II.

- S. 178. Aarstallet paa det her meddelte Brev bør rettes til 1593.

Kirkehist. Samlinger, 3. R. III.

- S. 92 Anm. Henrik Jørgensen Bentzon er den samme, som i Ny kirkehist. Saml. I, 117, omtales under Navnet Henrik Jørgensen Nesby.
- S. 116—17. Om Slægten Sten eller Stensen paa Lundbygaard findes nogle Efterretninger hos Bricka og Gjellerup, Den danske Adel I, 331—2.
- S. 195. Anm. Formodningen om, at Niels Skriver paa Klavsholm og Graamunken Niels Christiærnsen, der senere blev Præst i Randers, skulde være samme Person, holder ikke Stik. (Jvfr. Danske Kancelliregistr. 1535—50, S. 287).
- S. 214 ff. Af Hofalfabetet findes i Thottske Saml. Nr. 941 Fol. en fuldstændigere Afskrift (aftrykt hos Nyerup og Rahbek, Den danske Digttekunsts Hist. I, 277—9), men den staar i Nøjagtighed langt tilbage for det her meddelte Brudstykke.
- S. 216, Lin. 6: rapiunt, læs: rapiuntur.
- S. 274, L. 6. Porsii Facetiæ antages af Overlærer Kinch (Ribe eft. Ref., S. 244) for forfattet af M. Mads Pors, der i sin Tid var Præst i Ribe; men det er sikkert ikke saa. Saa vidt jeg minde, kaldes den ventelig pseudonyme Forfatter af dette Skjæmteskrift, der udkom paa Dansk, andensteds Claus Pors. Jeg formoder, at Holberg ved Valget af Navnet Peder Paars har haft det gamle Skjæmteskrift i en dunkel Erindring.
- S. 292, Lin. 26: [p: N. Porta Tryggonius], læs: [Peder Lauritsen Vomb, Kapellan i Malmø].
- S. 327. At Stovby og Vrigsted endnu en Tid efter Reformationen have udgjort eet Pastorat, ses af Danske Kancelliregistr. 1535—50, S. 58, hvor et Præsentationsbrev fra April 1537 anføres, som Christian III gav Hr. Anders Kroghe paa Stoby Kirke med Annexet Vrexsted, fordi han havde opladt Kongen og Kronen al den Ret, han havde til S. Hans Kloster i Horsens.
- S. 391, Lin. 12: 20de, læs: 24de.
- S. 454, Anm. Om Rektor P. C. Drejers Livsforhold findes mærkelige Efterretninger i Danske Mag. 3. R. II, 78.
- S. 517, Lin. 13: Christian IV, læs Frederik III.

Navne- og Sagregister *).

- Åbel, Konge.** 832.
Abildgaard, Jakob Torkildsen, Præst i Søften. 358. — **Torkild, Pr. i Aarhus.** 364.
Abrahamstrup. 23. 29. 73-9: 480.
Afladsbreve. 236.
d'Agar, Jacob, Overcontrafeter. 148.
Alanus, Hans Jensen, Prof. 243. 256. 297. 739-40.
Albertin, Brostrup, Højesteretsprok. 492.
Albin, Anders, Kap. i Slangerup. 29.
Albretsen, Christian, Borgm. i Kbh. 286. — **Damianus, Pr. i Herslev.** 6. 52-3.
Albæk og Voer. 416. 433. 742.
Allerslev (Rækkende Prstgd.). 11. 64. 122. 128. 457.
Allesen, Lavrits, Konrekt. i Lund. 315.
Alling Kloster. 102. 364.
Alling (Ø. og V.). 365.
Almueskolevæsen, se Degneembede, Katekismusundervisning.
Alrø. 363.
Alsted og Fjenneslev. 570. 574.
Alstedius, Joh. Henr., i Frankfurt. 263. 283. 285. 307.
Amerinus, Hans Lavritsen, Medicus i Ribe. 413.
Ammidsbøll, Assessor, t. Søgaard. 227. 229.
Andersen, Anders, se Ringkjøbing. — Erik, Hofprædikant. 313. — **Eskil, Pr. i Mern.** 14. 63. 67-8. — **Hans, Kap. i Christiansstad.** 293. — **Hans, Pr. i Tygelse.** 296. 308. — **Jakob, Pr. i Kallehave.** 63. — **Jens, Bisp i Rosk.** 479. — **Kjeld, Pr. i Kongsted.** 127. — **Knud, Degn i Hammer.** 64. 449. — **Morten, Pr. i Bodsted.** 279. — **Peder, Mester, Kan. i Ribe.** 403. — **Povl, Dr. med.** 282. — **Villads, se Aalborg.**
Anthonsen, Hans, Pr. i Assens og Kl. 333.
Antvorskov. 130.
Apelius, Joannes. 290.
Aqvilonius, Bertel Knudsen, Pr. i Malmø, s. i Løderup. 241-310. 339. — **Cornelius.** 243. 253. — **Niels Knudsen.** 242. 269.
Arnfeld, Hans Axelsen. 104. 108-9.
Arnisæus, Fred., Læge. 647.
Arrebo, And. Chr., Pr. i Vordingborg. 10. 13. 17. 19. 49. 58-69.
Aslaksen, Kort, Prof. 255. 257. 284. 292.
Assens og Kjærum. 328. 472-3.

*) Af Sogne- og Præstenavnene for Aalborg Stift (S. 740—7) er i Registeret kun optaget dem, der ogsaa forekomme andensteds i Bindet.

- Assens og Klakring. 329-30. 333.
- Asserous, Laurentius, Pr. i Helleryd. 248-9. 252. 294. 296-7. 306-7. 309.
- Augustus, Christoffer, Hører i Rosk. 284.
- v. **Baden**, Lars Ernstsen, Rekt. i Horsens, s. Pr. i Stovby. 340-1.
- Bagger** (Bager), Hans, Sjel. Bisk. 43. 145-9. 151-69. 455-6. 492-3. 495. — Jens, Stud. 269-70. — Klavs, Borgm. i Kjøge. 268. 270. 285. — Oluf, Rekt. i Lund. 315.
- Balderup**, Frants Lavritsen, Hører i Vordingb., Kap. i Slangerup, Pr. i Kregome. 15. 21. 50. 64.
- Balle**, N. E., Sjel. Biskop 834-7.
- Bang**, Gyde, Frue. 112. — Hans, Pr. i Kbh., s. p. Samsø. 121. — Klavs Hansen, Pr. i Horne. 767-73. — Peder, Bisk. i Rosk. 112. — Skjelm. 112. — Thomas, Prof. 27-8. 604. 605. 647.
- Banner**, Frants, Dompr. i Aarh. Kap. 343. — Niels, t. Ringstedgd. 29. 74-9.
- Barnekov**, Jørgen. 361.
- Barrit** og **Vrigsted**. 328. 333. 839.
- Barsmark**, Henr. Thom., Stud., s. Pr. i Tved. 221-2.
- Bartholin**, Caspar, Prof. 257. 260. 264-5. 277. 280. 291. 297-8. — Hans, Prof. 490. 796-7.
- Barthovius**, se El. Povlsen.
- Bartskjær**, Joh. Didriksen, Hofpr., s. Bisk. i Vib. 128. 322. 573-9. 591. 602-6.
- Basse**, Christoffer, Lensmd. p. Kronborg. 219-20.
- Beck**, Lauge, t. Førsløv. 474.
- Beck**, Herm. Christensen, Rektor i Slangerup. 35. 77.
- Bedsted**, Edv. Røring, Lærer i Hammer. 461.
- Beltebjerg** i Skaane. 250. 261. 265. 267-8. 277. 297.
- Bentsen**, Jakob (Halland), Kap. i Slangerup. 35-6. — Niels, Dr. med. i Aalb. 764-7.
- Bentzon**, Arild Jørgensen, Pr. i Tyrsted og Uth. 500. — Henrik Jørgensen, Pr. i Udesundby. 90-3. 839 (se Nesby).
- Berg**, Christoffer, Pr. i Varberg. 257. — Frants, Pr. i Ribe, s. i Kbh. 405. Bergen. 255. 282. 314.
- Bering**, Vitus, Mag. 87.
- Bertelsen**, Iver, Mester, Abbed i Ringsted Kl. 217-18. 344. — Jens, fra Malmø. 282. 284-5. — Lavrits, Biskop i Aarhus. 106. 108-11. 342-3. Mats, Pr. i Lundby. 118. — Mogens, se Dalinus.
- Bilde**, Anders, t. Rosendal. 290. 309. — Nicles, Ærked. i Rosk. 371. — Ove, Biskop i Aarhus. 327. 343. — Peder, Lensm. i Aarh. 361. — Torben. 479.
- Bing**, Peder, Renteskr. 350.
- Birchedahl**, Lars, Degn i Hammer. 459-60. 835. 837. — Ludvig Harboe, Godsinsp. paa Møen. 460. — Peder, Skolehold. i Pederstrup. 459.
- Bircherod**, Jens (Jakobsen), Bisk. i Aalb. 42. 240. 394. — Jens (Jensen), Prof. 42. 209. 485. 674.
- Birkerød**, Peder Jakobsen, Rektor i Vordingb., s. Pr. i Lyngø og U. 10.
- Bjelke**, Jens, Norges Kansler. 554.
- Bjerg**, Jens Justesen, Pr. i Kbh. 222-3. 569. 607.
- Bjeske**, Knud. 276. 280. 291.
- Bjørn**, Lavrits Jensen, Hører i Aalb., s. Pr. i Brovst. 754-5.
- Bjørnsen**, Mads, Rekt. i Vordingb. 454.
- Blegind** og **Hørning**. 362. 365.
- Blichfeld**, Christen Ottesen, Pr. i Aarh. 343. — Edv. Samuel, Lærer i Ring. 462.
- Bloch**, Christen, Kap. i Christiania. 532. — Tønne, Bisk. i Ribe. 229.
- Boddum** og **Ydby**. 422. 745. 774.

- Boesen, Oluf, Rekt., s. Bisk. i Oslo. 123-4. 245. 254-6. 258. 264. 267. 294. 511. 517. 554-5. 292. 318. 352. 518. 763. 789. —
- Boeslund, Iver, Pr. i Lundforlund. 141. Rasmus, Prof. i Sorø. 321.
- Bogfører, Hans, i Rosk. 61. — Morten. 12. Brockenhus, Godske. 413. — Jakob. 406-7. — Johan. 344. — Otte, Ærked. i Aarh. 343.
- Bogsamlinger i Aalborg. 424-5. — M. Reenberg's. 790. Brodersen, Abraham. 374. — Hans, Pr. i Hjøring 394.
- Boldick, E. Chr., tysk Pr. i Helsingør. 166. 169. Brorsen, Søren, Subst. i Hammer. 451-3.
- Bonde, Christen Nielsen, Pr. i Aarh., s. Lekt. i Christiania. 569. — Niels, Pr. i Hammer. 113-14. Brorson, Pr. ved Garn. Kirke i Kbh. 704-8.
- Borchgrewink, Chr. Melch., Pr. i Hornslet. 320. Brovst og Svenstrup. 746. 754.
- Borck, Hans Thom., Pr. i Hvedstrup. 138. — Thomas Hansen, Pr. i Vejle. 138-9. Brun, Frants Madsen, Pr. i Stovby. 328. — Niels, Pr. v. Hosp. i Odense, 237. — Niels Frantsen, Pr. i Magleby p. M. 328.
- Bording, Anders, Rektor i Slangerup. 35. Brunelesen, Hans, Kant. i Rosk. Kap. 371.
- Bornemann, Cosmus, Prof. 147. 150. 168. — Henrik, Sjæl. Bisk. 495-6. 775-6. Brunsvig, Sylvester, Dr., pommersk Kansler. 69.
- Borringholm, Jørgen Mortensen, Biskop i Aalb. 397-402. 414-27. Brusius, Chr. Torch., Mag. 276.
- Borup og Hald. 359. Brygger, Niels Hansen, Kap. i Slangerup. 29-31.
- Boysen, Chr., Pr. i Lintrup. 229-31. Bryske, Karl, Lensmd. i Aarh. 344-8. — Niels Ipsen, Lensmd. p. Næsbyhoved. 237.
- Brade, Elsebet. 423. Braad, Jørg. Madsen, Pr. i Vordingb. 13.
- Brandt i Ribe St. 341. Buch, Simon, Student. 276. 278. 282. 291.
- Brandt, Peder, Overrentemest. 148. Bækkenbreve. 476-7.
- Brasch, Familien. 143. 444. Bøgesø, nedl. Sogn. 112. 116.
- Bredal, Ped. And., Pr. i Kjettinge. 50-1. Bøgvad, Anders Nielsen, Pr. i Uldum. 341.
- Bremer, Anders, Stud., lat. Poet. 247. 261. 296. 299. 302. 306-7. Bøhme, Jacob. 510. 809.
- Bretton, Baron, Stiftamtmd. i Viborg. 444-7. Børglum, Biskop. 201. 380. — Kloster. 210-14. 381. 383. 389. — Præst. 742.
- Bringstrup og Sigersted. 261. Børup, Morten, Kant. i Aarh. Kap. 343.
- Brobjerg, Matthis, Dr. jur. 226. — Niels Rasm., Lic. jur. 224-6. — Rasmus t. Sjelleskovgd. 226. Baarse Hrd. 11. 112. 116.
- Brochmand, Hans Enev., Pr. i Kbh., s. Bisk. i Aarh. 325. 572. 575-9. 584-7. 592-606. 657. — Hans Rasmussen, Prof. 293. 509. 754. — Jesper, kgl. Sekr. 342. 395. — Jesper Rasm., Sjæl. Bisk. 24-5. 71. Baarse og Beldringe. 11. 64. 112. 115. 455.
- Calundan, Peder Nielsen, Pr. i Vejle. 449.

- Calvinister, se Calvinister.
 Cambridge, Univ. 487-90.
 Carstens, Alex., Lærer i Lundby. 461.
 835-6.
 Cartheuserordenen. 174-85.
 Charlotte Amalie, Dronning. 144. 149.
 151.
 Christian (Christiern). I, Konge. 116.
 — II. 198. 237-9. — III. 234-5.
 385-6. — IV. 258. 272. 757-8. —
 V. 144 ff. 761. 791. — VI. 782.
 784.
 Christiania. 324. 511-69. (Se Oslo).
 Christiansstad. 293. 295. 319.
 Christensen, Albert, Pr. i Nestelse.
 128. 132. — Claus, Borgm. i Vi-
 borg. 483-5. — Jens, Stud. 221-6.
 — Mads, Pr. i Lyngby og A. 105.
 107. — Oluf, Pr. ved Frue K. i
 Rosk. 89. — Thomas, Pr. i Allers-
 lev. 122.
 Christiernsen, Jens, Skolem. i Em.
 102. — Niels, Pr. i Randers. 195.
 839.
 Christine, Dronning. 240.
 Christoffersen, Jørgen, Pr. i Væ (Chri-
 stiansstad). 293. 295. 301.
 Chronich, Niels Svendsen, Lekt. i
 Chra. 508-609.
 Chrysostomus, Daniel Olufsen, Pr. i
 Hjøring. 394-403. 414. 426. — Oluf,
 Bisk. i Vendelbo St. 388-94. —
 Oluf Danielsen, Pr. i Rubjerg. 403.
 742. 751.
 Clausen, H. G., Stiftspr. i Kbh. 698.
 701. 716.
 Claussen, Hofpr., s. Gen.-Sup. i Hol-
 sten. 780.
 Collerup, Anders, Degn i Hammer.
 457-8.
 Comhaer, Gozvin, Bisk. i Skalholt.
 175-85.
 Dalby og Tureby. 242. 256.
 Dalby, Bertel Christoffersen. 242. 261.
 268. 271. 283. — Bertel Hansen,
 Forst. for Duebr. Kl. i Rosk. 242.
 254-5. 258. 263. 266. 268. 284-6.
 288. 295. 301. — Christoffer Han-
 sen, Pr. i Zeltzheim. 242. 258.
 263. 266. 271. 271. 283. 285. 295.
 Dalinus, Mogens Bertelsen, Forst. paa
 Herlufsh., Vic. i Lund. 242-3. 254-5.
 258-9. 262. 265. 268. 270. 274-5.
 288-89. 298-9. 301.
 Dalum og Sanderum. 132.
 Damiansen, Lavrits, Stud. 52-3.
 Davidsdegne. 6-7. 47.
 Degneembedet. 11. 14. 35. 53-70.
 210-14. 448-56. 463-4.
 Deichmann, Barth., Feltpr., s. Bisk. i
 Chra. 493. 778-9. 797.
 Ditzel, Hans, Pr. i Ø. Egesborg. 461.
 Dommerarv, Gd. paa Gulland. 3-4. 46.
 136.
 Dorschæus, Joh., Feltpr., s. Pr. i Kol-
 ding. 492-3.
 Drejer, Pieter Carstensen, Rektor i
 Vordingb. 12. 53-7. 449-54. 839.
 Dresselberg, Vilh., t. Vindinge. 475.
 Due, Jens, Ridder. 479. — Manderup.
 768.
 Dueholm Kloster. 883. 728.
 Dus, Peder, Pr. i Kbh. 412.
 Dybvad, Chrff., Dr. med. 277.
 Daa, Klavs. 287. — Knud. 342.
 Daaben. 150-1. 165. 167-9. 205-6.
 346-7. 704-8. 731.
 v. Echten, Hans Hansen, Kom.-Provst.
 50-1.
 Egholm, Gaard. 478-80.
 Ejby og Dalby. 283.
 Ejlersen, Jørgen, Rekt. v. Kbh. Sk.
 62. — Lydik, Pr. i Kjæng. 128.
 132-3.
 Em Kloster, se Øm.
 Emborg. 101.
 Endelave. 137. 363.
 Endeslev og Vraaby. 273.
 Engelbretsen, Abrah., Pr. i Karsund
 (Avaldnæs). 275. 299.

- Engum. 614. 635.
 S. Erik. 378. 829-32.
 Erik af Pommern, Konge. 174.
 Escholt, Michel, Slotspr. p. Aggershus. 567.
 S. Eskil. 378.
 Esrom Kloster. 368. 375-9.
 Everdrup. 11. 112.
 Exorcisme v. Daaben. 346-7. 731.
- Falslev. 238. 360.
 Fanebjerg. 499. 500.
 Fattigvæsen. 423. 445 (se Ringsted Hosp.).
 Fectel, Frants, Rekt. i Malmø. 257. 266. 269. 287. 299. — Jakob, Borgm. i Malmø. 257. 294.
 Faldballe. 359.
 Feringberg, Joh., Notarius. 185.
 Ferslev og Vellerup. 27. 479-80.
 Fersløv, Frants Pedersen, Pr. i Ferslev. 27.
 Fincke, Anna. 257. — Jakob, Prof. 316. 756-7. — Thomas, Prof. 257. 260. 262.
 Finderup i Sjæl. 776.
 de Fine, Arnold, kgl. Kantor. 344.
 Fjellerup og Glæsborg. 363.
 Flade (og Gjørum). 742-3. 751.
 Fleischer, Esaias, Apoth. i Kbh. 570. 589-91. 605. — Esaias, Stud., s. Pr. v. Helligg. K. i Kbh. 492. 570-609. 775. — Johan, Stud. 570-607.
 Flensborg, Jørgen Christensen, Rekt. i Nykj. paa F. 16.
 Fodby ved Næstved. 643.
 Foss, Christen, Lekt. i Aarh. 357-8. — Magdalene. 504. — Matthias, Bisk. i Aalb. 146. 326.
 Frandsen, Niels, Konrekt. i Roskilde. 5. 47. — Peder, Lægpræd. 610-37.
 Franken, Gotfred, Jesuit. 645-51.
 Frantz, Hans, Hr. i Kallundb. 838.
 Fredericia. 147. 149.
 Frederik III, Konge. 647-78. 789. — IV. 777-90.
- Frederiksborg. 141.
 Frederikssund. 33. 36-7. 81. 89. 93.
 Friis, Christian, t. Borreby. 345-7. — Christian, t. Kragerup. 8-9. 281. 295. 337. 348-51. 747. 751-5. — Jørgen, Bisk. i Vib. 195-201. — Tønne. 329-32. 337. 747.
 Friis, Bondo. 115. — Christen, Rekt. i Ribe. 290. — Christen Nielsen, Pr. i Raarup. 334.
 From, Jørgen, Prof. 317.
 Fruering og Vitved. 339.
 Funch, Fr. Sten, Pr. i Ø. Egesborg. 461. — Jakob Hansteen, Lærer i Lundby. 461.
 Fævejle, Gaard. 105-11.
 Følleslev og Sørslev. 135.
 Førslev i Ø. Flakkebjerg. Hrd. 123. 128.
 Førslev og Snelev. 127.
 Faaborg og Djernisse. 433-4.
 Faaborg, Rasmus Madsen, Pr. i Hammer og L. 125-9. 451-3.
- Gabrielsen, Holger, Pr. i Hylke. 329-40.
 Gad, Frants Jakobsen, Lærer i Hammer. 460-1.
 Gade, Søren, Lærer i Hammer. 461.
 Galten, Aarh. St. 357. 359.
 Gammelby, se Stovby.
 Gammelby, Søren Nielsen, Pr. i Herfølge. 329.
 Gangsted og Søvind. 339.
 Gemse, Anders, Pr. i Helsingborg. (308). 318. — Hans Danielsen, Pr. i Stege. 495. — Lavrlts, Stud. 51-2. 308. — Oluf, se Samius.
 Gerkens, Henrik, Regnskabsprovst i Vendsyssel. 384.
 Gersdorf, Joachim, Rigshofm. 648. 651. 665. 675.
 Gimming, Aarh. St. 366.
 v. Ginckel, Christen, Raadm. i Aalb. 682-5. — Herman, Rekt. i Vordingb. 10. 58.
 Gisingius, Mart. Claudii. 255.

- Gjedde, Ove. 319.
 Gjentoft. 165-8. 788.
 Gjerlev og Draaby. 29. 73-9.
 Gjern og Skanderup. 365.
 Gjel. 210-14. 737. 741.
 Gjørding, Jens Jensen, Pr. i Galten. 357.
 Glad, Anders, Kan. i Aarhus. 342.
 Gladsaxe i Skaane. 261. 266.
 Glenstrup. 429. (Se Nørrekloster).
 Glud og Hjarnø. 328. 333. 341.
 Glud, Chr. Madsen, Lærer i Faarup. 462. — Jakob Sørensen, Pr. i Kbh. 341. — Søren, Bisk. i Viborg. 146-7.
 de Goes, kejserl. Gesandt i Kbh. 325.
 Goiske, Peter Rosenstand, Prof. 433.
 Gotlænder, Jørgen Madsen, Kap. i Vordingb. 60. — Povl Povlsen. 3. 30. — Søren Povlsen, se Judichær.
 Gram, Hans, Etatsraad. 786. 795.
 Grave, Erik Mogensen, Bisk. i Aarh. 146-7. 311-27. — Jørgen Jakobsen, Hører i Rosk. 266. 284. — Mogens, Lekt. i Lund. 313-17.
 Grenaa. 366.
 Greve og Killebrønde. 43.
 Greve, Ped. Er., Pr. i Kallehave. 131.
 Griffenfeld, Peder. 488.
 Grubbe, Christian. 280. — Regitze. 23. — Sivert. 244-5. 274-5. 288-9. 295. 304. 306.
 Grubbe, Didrik, Borgm. i Aalb. 682-5.
 Grundet, Jens Ped., Pr. i Ribe. 403. 413.
 Grundtvig, N. F. S., Præst. 696-704.
 Gruterus, Janus, i Heidelberg. 297. 306-7.
 Grønabæk og Svostrup. 361. 364.
 Grøtlingbo og Fide paa Gull. 2-3. 5. 136.
 Guldager, Chr. Jensen, Kan. i Rosk. 296. 306.
 Guldsmed, Niels Ibsen, Pr. i Ingelstorp. 305-6.
 Gulland. 2-5. 46-8. 136-8.
 Gyldenløve, Hans Ulrik. 23. — Ulrik Christian. 662. — Ulrik Christian. 504. 775.
 Gyldenstjerne, Frants. 216-17. — Gabriel. 386. — Henrik. 216-17. — Henrik, t. Aagaard. 423. — Karine. 328. — Knud, Bisk. i Odense. 237. — Mogens. 216-17. — Otte. 361.
 Gylling, Peder, Ærked. i Aarh. 342.
 Gødesen, Jens, Bisk. i Aarhus 339. 344-50. 357-8. — Peder, Pr. i Skiby. 480.
 Gøye, Birgitte. 122. 339. 382. — Eskil, til Eget. 357. — Falk, til Brodskov. 754. — Mogens. 195. 381.
 Hack, Ejler. 480. — Niels. 480.
 Haderslev. 234-5.
 Hagedst og Gislinge. 432.
 Hald Slot. 197-9. 361.
 Hallervord, Joh., Bogh. i Rostok. 304. 310.
 Halling i Hads Hrd. 361. 363.
 Hals, Aalb. St. 740. 752.
 Hals, Anders Jensen, Stud. 771.
 Hamilton, Henr. Alb., Jurist, lat. Poet. 261-2. 266-9. 271. 285-6. 298-301.
 Hammel Sogn. 365.
 Hammer Herred. 11. 14. 112. 114. 116. 118.
 Hammer og Horsens. 740. 764.
 Hammer og Lundby. 11. 14. 64. 112-43. 428-62. 834-7.
 Hammer, Jørgen Lavritsen, Kom.-Provst, Prof. 125. — Jørgen Rasmussen, Pr. i Ruds Vedby. 128. — Lavrits Hansen, Pr. i Kjøl. 119. — Peder, Lærer i Hammer. 461. 835-6.
 Hamsfort, Corn., Livlæge. 343-4.
 Haning, Lavrits Jonsen, Pr. i Hammer og L. 123-5.
 Hansen, Anders, Pr. v. Hellig. K. i Kbh. 573. 575. 579-80. 603. 607. — Bent, Pr. i Hammer og H. 764. —

- Christen, Borgm. og Tolder i Malmø. 258. — Claus, Pr. i Vordingborg. 127-8. — Jens, Hører i Christiania. 528-9. 531-2. 567-8.
- Hansteen, Jakob, Pr. i Vordingb. 461.
- Haraldsted og Allindemagle. 113. 474-6.
- Harridslev og Sejlstrup. 381. 742.
- Hasle og Aaby. 344.
- Hatting. 341.
- Hauge, Hans Nielsen. 610. 612-4. 620.
- Haverslev og Bejstrup. 386-8. 746.
- Hedensted. 361-2.
- Hegelund, Anders Pedersen, Rektor i Kbh. 9. 15. 48. 70-1. — Morten, Pr. i Aalb. 385, 410. — Peder Jensen, Bisk. i Ribe. 13. — Peder Mortensen, Tolder og Kan. i Ribe. 730. 732.
- Heinsius, Daniel, i Leiden. 291.
- Helgesen, Povl, Lektor. 190. 200.
- Hellfried, Amtmd. i Vejle. 612-20.
- Hellum i Jerslev Hrd. 410.
- Helsingborg. 318-20.
- Helsingør. 116. 151. 166. 190. 202-3. 219-21. 273. 280. 678. Skole. 125.
- de Hemmer, Chrff., Borgm. i Aalb. 682-5.
- Hemmingsen, Christiern, Dompr. i Rosk. 371. 374. 379. — Jens, Sacristan i Rosk. 371. — Niels, Prof. 414. 426.
- Henne, Ribe St. 757.
- Henriksen, Herman, Pr. i Snoldelev og Tune. 218. — Michael (Tistorph), Pr. i Kbh. 591.
- Herfølge og Sædder. 280. 329. 574.
- Herlicius, David, Physicus i Lybek. 255.
- Herlufmagle. 127. 458.
- Herlufsholm. 122-3. 125. 242-3. 254-55. 258-9. 280. 290. 293. 339.
- Hersleb, Peder, Sjøl. Bisk. 478-80. 643.
- Herslev og Gjevninge. 6. 52.
- Hertel, Simon Samuelsen, Pr. i Rynkeby. 833-4.
- Hie, Peder Pedersen, Rekt. paa Herlufsh., Pr. i Vordingb., s. i Kbh. 255. 257-8.
- Hjermin, Peder, Pr. i Hammer og L. 140-2.
- Hjort, Niels, Konrekt. i Lund. 314.
- Hjortels i Aalb. St. 410. 747.
- Hjøring. 381. 389-91. 394-403. 417. 433. 742.
- Hjøring, Anders Thom., Pr. i Horne og Asdal. 743. 767.
- Hobro og Skjellerup. 360.
- Hofman, Gotfred. 148. — Søren, Rekt. i Slangerup. 42.
- Hojer, Andreas, Etatsraad. 779. 786.
- Holberg, Ludv., Prof. 798.
- Holgensen, Niels, Pr. i Gangsted. 339.
- Holm, And. Kr., Pr. v. Holmens Kirke. 704. — Jakob Jakobsen, Pr. i Nykjøb. paa M. 745-6. — Jakob Jensen, Bisk. i Aalb. 721-32. — Jens Nielsen, Pr. i Hundstrup og Ø. 743. — Lavrita, i Lund, 265. 298. — Mads Jensen, Pr. i Tæbring. 745. — Peder Jakobsen, Pr. i Aaby og B. 740.
- Holme og Tranbjerg, 364.
- Holst, Chr. Møller, Pr. i Randers. 434. — Chr. Møller, Pr. i Magleby og H. 435-8.
- Holstein, Joh. Ludv., Greve. 783. 796. 798. 828.
- Homann, Slægten. 431-3. 837. — Peder Jakob, Pr. i Hammer og L. 428-31. 835-7.
- Horne og Asdal. 748. 766-73.
- Hornslet. 319-22.
- Horrebov, Chr., Prof. 428-9. 837. — Otto. 430-1.
- Horsens. 197. 328. 340. 363. 428. 839.
- Horsens, Hans Pedersen, Lekt. i Aarhus. 342-9.
- Hougs, Jonas, Stud., Skolel. i Lundby. 461-2.
- Hovbjerg og Granslev. 360.

- Hundslund Kloster. 385-6. 413. 741.
 Hundstrup og Østerlfd. 417. 743.
 de Hundt, Johannes, Apoth. i Kbh. 3.
 Hurup i Thy. 422.
 Husum, Thomas, Pr. i Vigersted. 460.
 Hvedstrup og Flyng. 138.
 Hvidbjerg, Ørum og Lodbjerg. 410.
 (423). 744.
 Hvitfeldt, Arild, 254.
 Hvorslev og Gjerning. 360.
 Hübsch, Elias, Gen.-Auditor. 150.
 168.
 Hylke. 329-40.
 Hyllested og Rosmus. 105-11.
 Hyllested og Venslev. 128.
 Hæcken, Johan, Lensmd. p. Alling Kl.
 102. 364. 366.
 Høg, Just, Lensmd. p. Børglum. 211.
 214.
 Højen og Jerlev. 228.
 Haarlev. 279-80. 288. 328. 460.
 Haarslev og Tingjellinge. 127.
- Ībendorph, Joh., Bogtr. i Kbh. 566.
 Ibsen, Anders, Hører i Aarh. 345. —
 Mads, Pr. i Hundslund Kl. 413-14.
 Ingemand, Familien. 503-4.
 Ingstrup. 419. 741.
 Island. 175-6.
 Iversen, Gregers, Pr. i Brovst. 746.
 754. — Peder, Pr. i Skjoldborg. 744.
 752.
- Jakobsen, Ejler, Borgm. i Vordingb.
 61-2. 69. — Lavrits, Pr. i Vemmenhøj.
 263. 281. — Matthis, Dr. med. i
 Aarhus. 350-4. — Niels, Confessor
 gen. for Maribo Kl. 172. 180. 185.
 — Niels, Pr. i Aarh. 343. — Pe-
 der, Pr. i Feldballe. 359. — Sø-
 ren, Hr. 190. 196.
 Jelling, Sør. Andersen, Pr. i Glud.
 333. 341.
 Jelstrup og Lyngby. 417. 742.
 Jensen, Knud, Pr. i Fruering. 339. —
 Laurens, Dekan i Rosk. 371-6. —
 Niels, Pr. i Nørhaa. 421. — Peder,
 Pr. i Stovby. 327-8. — Peder,
 Forst. for Hosp. i Aalb. 385. —
 Peder, Pr. i Aalb. 423. — Peder, Pr.
 i Assens og Kl. 329-30. — Severin,
 Pr. i Haberlingebo. 2. — Zacha-
 rias, Pr. i Mørum. 279. 293. 297.
 Jepsen, Jep, Hr., S. Anthonii Bud.
 238. (Se Jakobsen).
 Jønet, nedl. Kirke. 365.
 Jersin, Jens Dinesen, Bisk. i Ribe.
 12. 243. 274. 300-1. 511. 608. —
 Jens Jensen, Mag. 649. — Maren
 Jensd. 511-12. 608-9. — Villads,
 Bogtr. i Kbh. 503.
 Jespersen, Bertel, Pr. i Malmø. 244.
 260. 282.
 Jesuiter, se Katholiker.
 Johansen, Peter, Pr. i Snostrup. 34.
 83-4. 87.
 Judichær, Henrik Span, Pr. i Vollers-
 lev. 138. — Lars Nielsen, Pr. i Ham-
 mer og L. 136-9. — Niels Olufsen,
 Pr. i Vamlingbo. 46. 136. — Niels
 Nielsen, Pr. i Stenkyrka. 136-7. —
 Niels Peter, Kommanderkapt. 137.
 Ole, Admiral. 46. 137-8. — Søren
 Povlsen, Rekt. i Vordingb., s. Pr. i
 Slangstrup. 1-93.
 Juel (Jul), Absalon. 721-2. — Axel.
 385. 389-90. 722. — Erik. 254.
 769. — Iver. 107. 111. — Ove.
 254.
 Juel, Esbern, Rekt. i Nykj. paa M.
 426. — Kjeld, Bisk. i Viborg. 393.
 416.
 Junget og Torum. 382.
 Jungshoved. 10. 11. 59. 60. 64. 127-
 28. 139.
 Jøder. 145. 147. 157.
 Jørgensen, Anders, Hører i Vordingb.
 12. 60. — Frants, Rekt. i Kbh., s.
 Lekt. i Rosk. 6-9. 47-8. — Hans,
 Pr. i Rønneby. 292. — Hans, Pr. i
 Hørby i Sk. 293. 303. — Henrik,
 Pr. i Stovby. 340. — Lavrits, Pr. i

- Skjævinge. 32. 39. — Laurits, Pr. i Hammer. 119. 444. — Oluf, Pr. i Sæby. 422. — Rasmus, Pr. i Sværdborg. 119. — Søren, Pr. i Sværdborg. 118. 121. 449. — Søren, Pr. i Glud. 328. 341. Jørlunde. 23. 30-2.
- K**alende (Præste). 356. 373. 382. 398. Kallehave (Langebæk Prstgd.). 11. 63. 69-70. 127-8. 131. Kallundborg. 136. 367-79. Kalvinister. 144-69. 202-8. 288. Kampe, Vincentius, Vlebis p i Odense. 240. Karby p. Mors. 239. 417. 746. Karebæk. 128. Karslunde og Kagstrup. 43. 129. 283. Karup (Vor Frue). 187-92. 361. Kastrup v. Vordingb. 10. 11. 59-60. 112. 118. Katekismusundervisning(Prædiken). 80. 139-40. 212. 463-71. 835-7. Katholiker. 146-69. 186-201. 325. 645-78. Kingo, Thomas, Pr. i Slingerup, s. Biskop i Fyn. 37-8. 41. 45. 146-7. 154. Kirketugt. 218-19. 358. 398. 405. 502. 579-607. Kjerte i Fyn. 174. 185. Kjerulf, Rasmus, Pr. i Citad. i Kbh. 697. — Søren Gundersen, Maler i Chra. 527-8. 533. 552. 567. Kjuse, Povl Hansen, Hører i Rosk. 266. (Se Kyse). Kjøbenhavn. 130-1. Kirker: Vor Frue. - 139. 237. 242. 313. 388. 415. 575. 665. 777-828. S. Nicolai. 122. 142. 314. 341. 404-5. 575. 657. Helliggejst. 237. 412. 492. 573. 575. 579. 606-7. 609. 775-7. 794. 800-2. Slotskirken. 50. 313-14. 322-3. 403. 591. Holmens. 757-8. 775. Garnisons. 704-8. Citadellets. 697-98. Vor Frelsers. 698-704. Reformert. 148-51. Vor Frue Latinske skole. 6. 8-9. 47-8. 62. 70-2. (Se Universitet). Kjøge. 15. 53. 143. 268. 285. 328. 444. 766. Kjøge, Peder Nielsen, Byfgd. i Assens. 472-3. Kjæng i Sjæl. 11. 14. 65. 112. 118-19. 127-28. 132. 432. 440-1. 449. Klem, Joh. Michael, Præst. 638-44. Klum, Niels And., theol. Kand. 209. Klyne, David Jensen, Pr. i Aalb. 740. — Jørgen Pedersen, Pr. i Thisted. 734-7. Knap, Arved, Foged p. Vordingb. 115. Knoff, Christoffer, Hofpræst. 570. — Hieronymus, Pr. i Alsted. 570. — Johannes, Pr. i Høxeryd. 574. — Niels Hier., Pr. i Alsted. 574. — Trugels, Stud. 570-607. S. Knud. 378. Knudsen, Anders, Rekt. i Aalb. 684-5. — Jakob, Pr. i Aarh., s. Prof. i Kbh. 221-6. 321. — Palle, Rekt. i Aalb., s. Pr. i Thisted. 733-9. 744. Kold, Lavrits Olufsen, Kap. i Hammer, s. Pr. i Kallehave. 131. Kolding. 2-3. 146. 326-7. 416. 492. 509. 511. 838. Kolding, Jens Sørensen, Rekt. i Kolding. 509. — Niels Nielsen, Hofpræst. 416. — Simon And. 259. Kongsberg. 639-41. Kongsted (og Ulse). 122. 127. 241-2. 255-6. 260. 264. 267. 269. Krabbe, Erik, Lensmd. paa Aastrup. 394. — Gregers, Stath. i Norge. 545-9. 562-8. — Otto, Geh. Rd. 502. Krag, Erik, kgl. Oversekr. 322-3. 673. 677-78. 769-73. — Otte. 770. Krag, Oluf Andersen, Pr. i Hjøring, s. i Vraa. 401-2. 742. Krage, Peder, Pr. i Ringsted. 474-5. Kragelund og Funder. 364. Kragelund, Peder, Bisk. i Ribe. 767. Kregome og Vinderød. 21. 50.

- Kroghe, Anders, Pr. i Stovby og Vrigsted. 839.
- Kronborg. 169. 219-20. 281.
- Krum, Herman, Borger i Helsingør. 202-8.
- Krummedige, Nicolaus. 479.
- Kruppen, Jørgen. 238.
- Kruse, Jørgen Hansen, Hører i Vordingborg, s. Pr. i Lillebrænde. 10. 62. 67.
- Kvislemark. 128.
- Kvækere. 149. 187. 718. (811. 814).
- Kyng, Niels Hansen, Hører i Vordingborg. 60.
- Kyse, Jens, Hører i Lund, s. Pr. p. Bornholm. 314-15. (Se Kjuse).]
- Køne, Werner, reform. Pr. i Kbh. 165-8.
- Königsberg, Univ. 5. 7. 48.
- Kaalund, Jens Sørensen, Pr. i Herfølge. 574.
- Kaas, Jørgen. 357. — Niels. 725-9.
- Lading og F. (Skjolddelev Prstgd.). 357.
- Lang, Mats, Bisk. i Aarh. 362. 392.
- Lange, Christen. 768-9. — Gunde. 686. — Niels, Ridder. 728.
- Lange, Villum, Prof. 661.
- Lautrup, Jørgen Hjort, Pr. i Hammer, s. Bisk. i Laal.-Falst. 439-43.
- Lavritsen, Anders (Rosk.), Prof. i Kbh. 282. 296. — Bo, vik. Lekt. i Lund, s. Rekt. i Rosk. 6. 47. 258. 262. 286. 303. — Hans, Pr. i Hammer og L. 119. — Jørgen, Pr. smst. 121-3. — Jørgen, Pr. i Dalby. 256. — Michel, Stud. fra Chra. 529. 566. — Peder, Pr. i Harridslev. 381. — Søren, Pr. i V. Hornum. 198. — Søren, Kap. v. Frue K. i Kbh. 665-6. — Ægidius, Ærked. i Ribe. 291.
- Leiden, Univ. 291. 487. 679. 755.
- Lejel, Dankert, Læge i Kbh. 257-8. 268. 279. — David. 653-9.
- Lemvig, Jørgen, Stud. 50.
- Lerke, Knud, Stud., s. Pr. i Nysted. 276. 291. 296. 303-4.
- Leth, Hans S., Hofpræst. 146-7. 154. 326. — Joh. Andreas, Pr. i Engum. 614. 635.
- Libbert, Oluf, Hr. 385.
- Lflleheddinge. 374.
- Lindenov, Henrik. 319. — Lavrits. 350.
- Linderup og Hammer. 361.
- Lindholm Slot i Sk. 295.
- Lintrup og Hjerting. 228-33.
- Linna. 364.
- Lipsius, Justus, Filolog. 245. 268. 275. 282. 286. 292. 309.
- Liunge, J. S., Pr. i Baarse. 455.
- Ljunge, se Lynge.
- Lodberg, Christen, Provst i Rosk. 42. 146. 326. — Jakob, Pr. i Kbh., s. Bisk. i Fyn. 776-7.
- Lodehat, Peder Jensen, Bisk. i Rosk. 367-79.
- Lomborg, Claus Christensen, Slotsskr. paa Vordingborg. 12.
- Longomontanus, Chr. Sør., Prof. 220. 256. 260. 277. 753-5.
- Lubienietzky, Stanislaus. 324-5.
- Lubinus, Eilhard, Prof. i Rostok. 270. 275. 278. 298.
- Lund. 262. 355. Biskopper, se Mog.
- Madsen, P. Mortensen Ostrup, M. J. Medelfar, P. P. Vinstrup. Kapitel. 238. 242-3. 257. 313. Gymnasium. 314-16. Skole. 314-15. 317-18.
- Lund, Mads Jørgensen, Pr. i Hylke, s. i Stovby. 340. — Peder Christensen, Rekt. i Visby. 4. 47. — Thomas, tysk Pr. i Helsingør. 202.
- Lundbygaard. 115-17. 126. 142-3. 839.
- Lunde, Niels, Borgm. i Rosk. 136.
- Lundforlund og Gjerlev. 141.
- Lundum og Hansted. 333.
- Lunge, Anne. 117. — Elisabet. 15. — Jørgen. 15. 736. — Ove. 732.

- Lykke, Erik. 108-10. — Erik, Rit-
 mester. 834. — Henrik. 121. — Kaj.
 772.
 Lyngby (Kongens). 82-7. 708-20.
 Lyngby og Albøge. 105-11.
 Lyng og Brøby. 123.
 Lyng og Ugeløse. 10.
 Lyskander, Klavs Christoffersen, Pr. i
 Herfølge. 280. — Klavs Klavsén,
 Kap smst. 280.
 Lællus, se Lejl.
 Latus, se Glad.
 Løderup og Hørup i Sk. 251-3. 305.
 310.
 Lønborg, J. Chr., Degn i Hammer. 457.
 Laaland-Falster Stift. 442-3.
M
 Machabæus, Johannes, Prof. 99. 405.
 Madsen, Erik, Pr. i Rakkestad. 560-2.
 — Fadder, Borgm. i Malmø. 250-1.
 257. 259. 264. — Jens, Pr. i Flade
 740. 752. — Mogens, Bisk. i Lund.
 464-9. — Morten, Bisk. i Aarhus.
 331-40. — Niels, Kan. og Provst i
 Lund. 257.
 Magleby paa Møen. 328.
 Magleby, Frants Andersen, Pr. i Toks-
 værd. 132.
 S. Magnus af Ørknø. 377.
 Mahler, Bjørn, Pr. i Vejle. 139.
 Malmø. 2. 244-309.
 Maltan, Hector, Pr. i Opmanne i Sk.
 274. 298.
 Margrete, Dronning. 367-79. 793-4.
 Mariager Kloster. 171-85. 486. Præst.
 357-8. 893. 723.
 Mariager, Anders, Pr. i Kbh. 122. —
 Christen, Hører i Rosk., s. Pr. i
 Ejby. 266. 270. 283-4. 295.
 Maribo. 172-85. 355.
 Marius, Georgius, Hører i Malmø. 273.
 279-80. 287-8.
 Marsvin, Otte, t. Dybæk. 281.
 Matthiesen, Jakob, Bisk. i Aarh. 226.
 320-1. 351. 763.
 Matthiæ, Chr. Prof. i Sorø. 570.
 Medelfar, Mads Jensen, Bisk. i Lund.
 281. 306. 315.
 Mehrn, Ped. Nielsen, Underbibl. 674.
 Merkel, Valentin, Pr. i Lyngby. 87.
 Mern Sogn. 11. 14. 54-6. 63. 67.
 Michaelius, Hans Hansen, Vik. i Lund.
 257.
 Michelsen, Hans, Pr. og Forst. p. Her-
 lufsholm. 122. — Hans, Bisk. i Fyn.
 261. 298. 763. — Jørgen, Pr. i Hat-
 ting. 341. — Peder, Pr. i Østofte.
 174. 185. — Thomas, Pr. i Boddum.
 422.
 Middelboe, Stephan, Bisk. i Ribe. 227-
 32. 637.
 Mission, Hedninge-. 708-20.
 Mogensén, Svend, Provst i Vesteivig
 Kloster. 195.
 Molman, Pater, Jesuit. 325.
 Moltken, Jochim, Boghandl. i Kbh. 27.
 223.
 Mønrad, Erik, Bisk. i Ribe. 763. —
 Frederik, Pr. i Aagerup. 482 ff. —
 Johannes, Pr. i Ø. Snede. 614. 635.
 Mørkjær Kloster. 197. 237-8.
 Morsing, Niels, Pr. i Boddum. 422.
 Mortensen, Anders, Pr. i Tæbring.
 422-3. — Christen, Rekt. i Aalborg.
 764. 771. — Niels, Rekt. i Hjørring.
 391. — Povl, se Ostrup.
 Mosbjerg og Hørmested. 416. 743.
 Møvsogn. 393.
 Movritsen, Michel, Prof. ved Lunds
 Gymn. 315.
 Mumme, Christoffer, Bisk. i Aalborg.
 785-6.
 Munck, Anders, Kan. i Aarh. 343.
 Munthe, Arnold, Lekt. i Lund. 315.
 — Lisb. th. 122. — Ludvig, Prælat
 i Lund. 315.
 Munthe af Morgenstjerne, Casp. Vilh.,
 Kammerherre til Lundbygd. 142-3.
 Müller, Niels, Pr. i Albæk. 431. 433.
 Mynster, J. P., Sjæl. Bisk. 440-1. 692. 718.

- Münter, Fred., Sjæl. Bisk. 692-720.
 Møen, se Stege.
 Møinichen, kgl. Oversekr. 778. 797.
 Maarslet. 346-7.
- N**
 Nadvere, d. hell. 206-8. 358. 535-41.
 557-8.
 Nelde, Peder Clausen, Pr. i Førslev
 og Sn. 127.
 Nesby, Dodo Jørgensen, Stud. 92. (Se
 Bentzon).
 Nestelsø og Mogenstrup. 112. 118.
 128. 132-3.
 Nestius, Fred. Christian, Pr. i Ham-
 mer og L. 142-3 441. — Michel,
 Pr. i Landet, Ryde og Aageby. 142.
 Nickelsen, Hans, Borgm. i Kbh. 578.
 591-2. 602. 604.
 Nielsen, Anders, Pr. i Thisted. 424.
 — Christen, Pr. i Stovby. 327. —
 Gert, Pr. i Hammer. 113. — Hans,
 Pr. i Gudmundstorp. 294. — Ja-
 kob, Pr. i Ø. Egesborg. 13. — Jør-
 gen, Hører i Malmø. 273 (se Ma-
 rius). — Klavs, Pr. i Raabjerg.
 743. 751. — Lavrits, Pr. i Slange-
 rup. 72-3. — Lavrits, Kaptejn, til
 Pebering. 129-30. — Michel, Mag.,
 Pr. i Maarslet. 346-7. — Stallan-
 dus, Rekt. i Vordingb., s. Pr. i
 Jungshoved. 10. — Søren, Pr. i
 Vang. 736. 744. — Trugels, Pr. i
 Christiania. 513-69.
 Nimtoft og Koed (Tøstrup). 363.
 Nold, Christen, Prof. 489. — Chri-
 sten, Kom.-Provst. 828. — Chri-
 sten Jakobsen, Raadm i Malmø.
 258.
 Nordrup, Knud Nielsen, Pr. i Kong-
 sted. 241-2. 255.
 Nyborg. 384. 409.
 Nyborg, Hans Sørensen, Pr. i Kong-
 sted. 122. 242. 254-56. 264. 267.
 269-70. 277-8. 282. 284. 299-303.
 Nyholm, Holger, Dek i Kom i Kbh. 828.
- Nyegaard, Thor Andersen. 795. 801.
 Nykjøbing p. F. 16. 485.
 Nykjøbing p. M. 383-4. 417. 426. 723-
 9. 745-6. 771.
 Næstved. 122. 127. 373. S. Peders
 Kloster. 114-15. 117. Skole. 11. 65.
 Nørholm, Kjeld Mogensen, Kap. i
 Slangerup, s. Pr. i Udesundby. 30.
 35-38. 82-93.
 Nørhaa. 421. 744.
 Nørrekloster (Glenstrup). 174-85.
 Nøresundby. 418-19. 740. 759.
- O**
 Odder, Mads Nielsen, Pr. i Haaslev i
 Sk. 258-9. 273. 298. 303-9. — Se-
 bastian. 273.
 Odense. 236-7. 240. 355. 415. 426.
 Biskopper, se K. Cyldenstjerne, Jørg.
 Sadolin, H. Michelsen, Th. Kingo,
 Jak. Lodberg, J. Ramus. F. Plum.
 Ods Herreds Kalente. 373.
 Olivarius, Hans, Pr. i Fanefjord. 499.
 — Hans Aggerup, Pr. i Velling.
 227-34. — Holger, Pr. i Ebeltoft.
 232. — Niels, Pr. i Højen. 228-3.
 Niels, Pr. i Aastrup 232.
- Olsen (Olufsen), Cornelius, Pr. i Rynke-
 by. 834. — Falk, Borgm. i Slange-
 rup 23. — Henning (Godov?). 116. —
 Jep, Pr. i Vadum. 385-6. — Niels,
 Pr. i Asserum i Bleking. 248. 252.
 278. 292. 296-7. 303 — Oluf, Pr. i
 Aarhus. 343. — Peder, Pr. i Ugilt.
 401. — Peder, Rekt. i Thisted. 424.
 Ormslev og Kolt. 364.
 Oslo. 248. 294. 296-7. 691. (Se Chri-
 stiania).
 Ostenfeld, Christen, Prof. 221-2.
 Ostrup, Povl Mortensen, Bisk. i Lund.
 244. 257-8. 260-6. 271-2. 274.
 288-9. 293-9. 301-3. 305-6.
 Overtro. 187 f. 219-21. 393. 501-2.
 789-90.
- P**
 Palladius, Peder, Sjæl. Bisk. 389. 394.
 415.

- Paludan, **Henr. Jac. Pet. Dorph**, Kap. Porsil Facetiæ. 274. 839.
 i Hammer. 442. — **Peder**, Pr. i Porta, Nic. Trygonius, Pr. i Vomb.
 Kallundborg. 136. — **Villum**, Pr. i 254. 257. 273. 298. 305.
 Viborg. 760. — **Villum. Kjeldsen**, Powisch, Otto. 33. 37. 41. 81. 87. 130.
 Stud. 222. Povlsen, Christen, Hosp. Forst. i Aalb.
- Parelius, Jens Schtelderup**, Degn i 410. — **Ellas**, Pr. i Otterup i Sk.
 Hammer. 457-9. — **Sten**, Pr. i 250. 267-8. 277. 279-81. 284. 289.
 Sorø. 457. — **Sten**, i Trondhjem. 299. — **Jakob**, Pr. i Aalb. 764-5.
 458. — **Nelaus**, Slotspr. i Kbh. 8-9. —
Parsberg, Manderup. 679-84. 738. **Niels**, Gen.-Vikar i Odense. 237. —
Patrik, David, Raadm. i Malmø. 250. Zacharias, Pr. i Bekkeskov i Sk.
 257. 259. 261. 298. 308.
- Pedersen, Bertel**, Pr. i Dalby og Ture- Præstekaldelse. 20-1. 77-9. 329-39.
 by. 242. — **Esbén**, Pr. i Aarhus. 726-8. 733-9. 832-4.
 343. — **Hans**, Rekt. i Vordingborg. Præstelønning. 358-66. 392. 408-10.
 10. — **Hans**, Degn i Hammer. 454- 420-1. 751-2. 762.
 57. — **Jakob**, Pr. i Karebæk. 128. Præstø. 65. 128. 696-8.
 — **Jens**, Pr. i Dalum. 132. — **Jens**, Prætorius, Elias (Chr. Hoburg). 510.
 Rekt. i Nykjøb. p. M. 771. — **Lav- 558-9. 561.**
 rits, Kap. i Aarhus. 348-54. — **Mo- Puteanus, Erycius**, Prof. i Løwen.
 gens, Kapelmester. 25. — **Povl**, 247. 268. 292. 297. 306. 308.
 Kan. og Pr. i Rosk. 257. 282. 284- Pøgh, Niels, Pr. i Torum. 382.
86. 295-6. — **Rasmus**, Stifteskr. i Ramel, Henrik, t. Bekkeskov. 259.
 Aalb. St. 390. 420. 423. — **Søren**, 261. 319. — **Povl**. 259. 261. 261,
 Kap. Assens. 328. — **Søren**, Pr. i Ramus, Jakob, Kap. i Kbh. s. Bisk. i
 Ørum. 333. — **Thomas**, Pr. i Odense. 789.
 Haverslev. 387-8. — **Thøger**, Pr. i Randers. 195. 378. 434. 839. V. Frue
 Aalb. 730-1. 740. — **Tyge**, Pr. i V. Kloster. 174-85. Graabrødre Kl. 197.
 Vram. 294. Randrusiensis. Budæus Johannis, Pr.
 i Aarhus. 343.
- Pentz, Chr.**, til Neuendorf, Gouvernør Rasmussen, Hans, Pr. i Herlufmagle.
 i Glückstadt. 335-6. 338. 127. — **Jakob**, Pr. i Kjøng. 14. —
Persæus, Martin, Jurist. 259-63. 266- Niels, Pr. i Lyngby og Alb. 105.
 69. 271-2. 282. 291. 296. 299. 301. 107-8. — **Peder**, Etatsraad. 495. —
 303. Thor, Superint. p. Gulland. 7. 48.
- Pest**. (1619). 252. 308. (1625). 13. 52. Ravn, Albert. 282. 285. 296. — **Hans**,
 220. (1654). 651. (1711). 775. Pr. i Malmø 250-1. 258. 282. 284.
Pietismen. 782-828. 292-3. — **Hans Michelsen**, Rekt. i
Philippa, Dronning. 174. 830. Slagelse. 26. 28.
- Plessen, Overkammerherre**. 643. 794. Rebolledo, Bern., spansk Gesandt i
 — **Samuel Chrff**, General. 500. Kbh. 646-68. 675-6.
Plum, Frederik, Pr. i Gjentofte. 164- Reenberg, Christian, Kap. ved Nic. K.
 67. 788. — **Frederik**, Bisk. i Odense. i Kbh. 787. 793. 795. 798. 804. —
 708-20. — **Klavs**, Prof. 220-1. Christian Christoffer, Pr. i Finde-
Podebusk, Erik. 421. 423. — **Hen- ning**. 479. — **Klavs**. 479.

- rup. 776. — Klavs, Pr. i V. Aaby. 794. — Morten, Stiftspr. i Kbh. 139. 481-507. 775-828. — Morten. 807. — Peder. 485. — Thøger, Landsdommer i Viborg. 485-6. 796. Reetz, Frederik, t. Tygestrup. 18-9. 27. 49. 121. 128. 452. — Peder, Kansler. 325.
- Reformerte, se Calvinister.
- Regelsen, Regel, Stud., lat. Poet. 247. 261. 276. 279. 284. 299. 302. 306.
- Resen, Hans Povlsen, Sjæl. Bisk. 9-10. 14. 17-20. 23-4. 49-50. 250. 255-8. 264-5. 273-4. 277-8. 298. 300-1. 501. 722-3.
- Reventlov, Greve. 779. 792. 794. — Henrik, Hovedsm. p. Dueholm. 728.
- Rhodius, Johannes. 255. 257. 272. 279.
- Rhuman, Vulfgang, Prof. 6. 15. 47-9. 71. 256. 511. 747-8.
- Ribe. 265. 282. 290. 294-5. 355. 403-6. 411-14. 757. 767. 839. Bisper, se H. Tavsens, P. Kragelund, T. Bloch, St. Middelboe. S. Jørgens Hosp. 235. Skole. 132.
- Riber, Christen Hansen, Bisk. i Aalb. 688. 732-57. 838. — Jørgen Lavritsen, Pr. i Thisted. 413. 722. — Lavrits Nielsen, Bisk. i Vendelbo St. 403-13. — Laurits Thomsen, Pr. i Kolding. 838. — Niels Lavritsen, Prof. 413. 722.
- Richtersen (Richardsen), Anders, Kap. i Gjerlev og Draaby. 77-8.
- Ring Kloster. 339-40.
- Ringkjøbing, Anders Andersen, Bisk. i Aalb. 689-91. 757-74. — Anders Andersen, Pr. i Boddum. 774.
- Ringsted. 474-6. Kloster. 368. 375-9. Skole. 119. 125. Hosp. 474-6.
- Rosenberg, Frants, Prof. i Lund, s. Bisk. i Viborg. 315. 763.
- Rosenkrands, Erik. 319. — Holger, t. Boller. 101. 328. — Holger, t. Rosenholm. 269. 275. 302. 307. — Jørgen. 107-10. — Palle. 14-15. 59. 69-70. 307.
- Rosensparre, Lisbeth. 59.
- Rosing, Hans, Bisk. i Christiania. 146-7.
- Roskilde. 52. 136. 220. 295-6. 355. Bisper, se P. Bang, P. J. Lodehat, Jens Andersen, J. Rønnov. Kapitel. 82. 257. 367. 371-5. Domkirke. 42. 282. 326. 373-4. Vor Frue Kirke. 39. Klostere: Vor Frue. 375-6. Sortebrødre. 480. Duebrødre. 242. 263. 295. Gymnasium. 9. Skole. 5-6. 47. 266. 283-6. 295.
- Roskilde, Hans Olufsen, Pr. i Karlslunde. 43. — Peder Jensen, Pr. i V. Hæsing. 28. — Villads Olufsen, Pr. i Greve. 42-3.
- Rosmus Sogn, Birk. 97. 102-11.
- Rostok, Univ. 243. 248. 267. 270. 279. 304. 342. 650-1. 740. 743-4.
- Rubjerg og Maarup. 403. 742. 751.
- Rud, Michel. 113.
- Rudgaard ved Grenaa. 103-10.
- Runkel, Chr. Fr., Lærer i Hammer. 460-1.
- Rynkeby og Revninge. 833-4.
- Rønne, B. F., Pr. i Lyngby. 708-20.
- Rønnebæk og Olstrup. 112. 118. 122. 128.
- Rønnov, Joachim, Bisk. i Rosk. 327. — Karin, Frue. 726-8.
- Røth (Rud?) Esgærus. 115.
- Raabjerg. 743. 751.
- Raarup. 328. 333. 610.
- Sadolin, Jørgen Jensen, Bisk. i Odense. 237. 239.
- Sal og Gullev. 360. 362.
- Salmer, danske. 5. 24-8. 40. 45-6. tyske. 5.
- Saltum og Hune. 420. 741.
- Samius, Andreas. 308. (318). — Laurentius. 308. — Olaus. 286. 290. 308. — Severinus. 278.
- Samsing, Jørgen, Kant. i Aarh. Kap.

343. — Peder, Pr. i Sæby. 479. — Simon, Lærer i Hammer. 460-1.
- Sandorph, Chr., Pietist. 807-15.
- Sandoval, Antonio, Don. 645 78.
- Saxild (og Nølev). 363.
- Scandorph, Niels Povlsen, Prof. 316. 760.
- Scavenius, Lavr. Mort., Sjæl. Bisk. 571. — Peder, Prof., Gen. Procur. 147. 668.
- Schack, Hans, General. 87.
- Schielderup, Jens, Rekt. i Lund, Pr. i Kbh., s. Bisk. i Bergen. 314. 458. — Jens, Pr. i Sorø. 457-8.
- Schioldborg, Chr., Mag. 648.
- Schjøth, Jens Riddermand, Pr. i Vejle. 614. 635.
- Schou, Jul. Henr., Lærer i Hammer. 461.
- Schrøder, Albert Samuelsen, Pr. i Snesere. 30. 124-5. 127-8. 453. — Daniel, Pr. i Rørby. 457. — Hans Albertsen, Rekt. i Vordingb. 455-6. — Samuel Hausen, Pr. i Haarlev. 288.
- Schultz, Povl Christensen, Pr. i Sølled. 788.
- Schwendi, Andreas, i Rosk. 258. 270. 283-4. 288. 296.
- Schyrmand, Peter, Borger i Kbh. 3.
- Seehus, Morten. 804-7.
- Sehested, Christen Thomesen. 281. 309. 319. 337. 648. 660. 691. 760. 770. — Christoffer. 675. — Hannibal. 514-17. 554-5. — Holger. 428.
- Sejling og Sinding. 361. 364.
- Sejrø. 349. 351.
- Senning, Niels Klavsen, Bisk. i Oslo. 294.
- Serup og Lemming. 102. 364.
- Sevel, Knud Chr., Pr. i Hammer og L. 139-41. — Søren Knudsen, Stiftsprovst i Viborg, s. i Kbh. 139.
- Severinius, Fred. Pedersen, Læge. 268. 272.
- Severinsen, Hans, Mester, i Ribe. 235. — Jens, Mester, Hosp. Forst. i Aalb. 424-5. — Povl, Pr. i Grøttingbo. 2-3. 5. 20. (Se Sørensen); Sidelmand, Joh., Pr. i Kbh. 777.
- Siltmand, Albert, svensk Overkrigskommiss. 764-7.
- Simensen, Christoffer, Pr. i Galtten. 359. — Jens, Abbed i Em, s. Pr. i Lyngby. 97-111. — Jens, Pr. i Serup. 102.
- Sinclar, Anders. 7. 261. 263. 272. 309. — Christian. 299. — Erik. 7. — Jakob. 299.
- Sivendsen, Anders, Pr. i Østerslev i Sk. 308.
- Skagen. 390. 392. 416. 743.
- Skanderborg Slot. 101. 195. 381.
- Skanderup og Stilling. 362. 365.
- Skeel, Birgitte. 135. — Christen. 770. — Ingeborg. 730. — Otte Christensen. 679-84. 749-51. 753.
- Skilby i Horns Hrd. 478-80.
- Skjold i Bjerger Hrd. 328. 333.
- Skjoldborg og Kallerup. 744. 752.
- Skjævinge og Gjørløse. 39. 50.
- Skolevæsen, det lærde. 6-14. 35. 53-72. 253. 448-56. 679-91. 728-9. 731. 760.
- Skonning, Otte Pedersen, Hører i Vordingborg, s. Kap. i Østoft. 451.
- Skram, Jørgen, 107.
- Skriver, Niels, p. Klavsholm. 195. 839.
- Skaarup i Fyn. 236.
- Slagelse, Skole. 9. 16. 26.
- Slangendorpius, Olaus. 259.
- Slangrup. 2. 20-41. 48-9. 72-3. 79-81. Kloster. 72.
- Smed, Peder, i Lundby, Herredsfoged. 115-16.
- Smege, nedl. Sogn. 365.
- Snesere. 11. 30. 64. 123-5. 127-8. 132-4. 451. 453.
- Snoldelev og Tune. 218-19.
- Snostrup. 35. 84. 87.

- Soderup og Eskildstrup. 329. 90. 316. 326. 449-54. 604-6. 665-6.
 Solgaard, Niels, Pr. i Viborg, s. i 668.
 Mariager. 723. Svanholm i Sjæl. 479.
 Sofie, Fr. II's Dronning. 16. Svenborg, Skole. 834.
 Sofie Hedvig, Prinsesse. 796. Svendsen, Gudmand, Pr. i Jørlunde. 31.
 Sofie Olufsdatter, g. m. Sør. Povls. Sværdborg. 11. 60. 66. 112. 114. 118-
 Judichær. 39-43. 50. 19. 128. 449.
 Sorø, Kloster. 107. 368. 375-79. Aka- Sæby i Aalb. St. 390. 392. 416. 422.
 demi. 226. 319. 321. 433. 570. 742. 752.
 Skole. 128. 139. Præst. 123. 434. Sæby i Voldborg Hrd. 479.
 457. Søften og Folby. 358.
 Span, Henrik, Admiral. 138. Søllerød. 788. 815-28.
 Spandet, N. M., Overretsass. 704-8. Sønder- og Nørretranders. 410-11.
 Spend, Chr., Pr. i Vordingb. 456-6. Søndervissing og Voer. 365.
 Spentrup, Niels, Pr. i Aarh. 352. 357. Sørensen, Hans, Rekt. i Trondhjem.
 Spormand, Slægten. 678. — Peder, 291. — Jens, Pr. i Hylke. 339. —
 Prof. 663-5. 668. 676. 678. Jon, Lekt. i Bergen. 255. 258. 278.
 Spurre (Spur), Jens, Kæmner i Vor- 291. — Peder, Abbed i Em. 94-100.
 dingb. 59. 61. 63. 66. Tavsens, Hans, Bisk. i Ribe. 199. 237.
 Stampe, Kammerherre, t. Nysø. 232-3. 381. 392. 416. — Hans, se Vedel.
 Staphensen, Chr., Pr. i Aalb. 730-1. Teilmann, And. Charl., Etatsr. 229.
 Steenbuch, Hans, Prof. 491. 501. 783. de Terlon, Hugue, fransk Ambass.
 Steenholt, Simon Michelsen, Skole- 145-6.
 holder i Søllerød. 815-28. Thagesen, Jakob, Pr. i Gjerlev og
 Steenstrup, Hans Resen, Pr. i Uldum. Draaby. 29. 73-9.
 612. 617-36. Them Sogn. 365.
 Stege. 10. 494-507. Thestrup, Frants, Bisk. i Aalb. 381. 785.
 Sten (Stensen), Knud. 117. — Peder, Thisted. 383. 385. 388. 390-1. 413.
 t. Lundbygd. 115-17. — Sten Pe- 417. 424. 426. 729. 733-9. 744.
 dersens, 116. — Slægten. 839. Thomesen, Lavrits, Pr. i Kolding. 838.
 Stheen, Hans, Apoth. i Kbh. 13. — Peder, Bisk. i Vendelbo St. 195.
 Steckfleth, Henning, Bisk. i Christia- 381-8. 390. 393. — Peder. Pr. i
 nia. 517. 534-5. 545-60. 563-8. Haverslev. 388. 746.
 Storm, Axel, Kapellan. 430. Thott, Knud. 135. — Tage Ottesen.
 Stovby og Hornum. 327-41. 363. 339. 310.
 Stub, Christen Sørensen, Pr. i Aarh. Thuresen, Herman, Borger i Kbh. 511.
 og Kant. i Kap. 344-8. 357. — Do- Thøgersen, Jens, Borger i Viborg. 2.
 rothea. 2-3. — Iver, Prof. 2. — — Peder, Bisk. i Viborg. 483. 723.
 Peder, Slotsforv. p. Skanderb. 2-3. 725. 732.
 407. Tirsted, Povl Andersen, Rekt. i Vor-
 Stygge, Hans, Lensmd. p. Dronningb. dingborg. 10. 13. 58. 61.
 360. 366. — Ulrik, Bisk. i Aarhus. Tjæreby i Støvring Hrd. 174-85.
 173-85. Tofte, Niels Jakobsen, Kaptejnlieut.
 Støvring (og Møllerup). 360. 366. 138.
 Svane, Hans, Sjæl. Bisk. 31. 83. 86-

- Toftenius, Jakob Hansen, Pr. i Grøtlingbo. 136. 138.
- Toksværd. 11. 112. 118. 122. 132. 449.
- Torchildsen, Carl, Pr. i Kallehave. 127. — Søren, Pr. i Allerslev. 128.
- Torm, Erik Olufsen, Prof., s. Pr. i Kbh. 316. 572. 575-9. 588-9. 592-606. 781.
- Torndal, Søren Christensen, Pr. i Helsingør. 280.
- Torning Sogn. 361.
- Torslev og Lendum. 742. 838.
- Torup, Klim og Vust. 417. 746.
- Torup, Niels, Pr. i Skjoldlev. 357.
- Trane, Lavr. Jensen, Pr. Mariag. 357.
- Trojel, Pr. p. Christianshavn. 779-80.
- Trolldom. 219-21. 393.
- Tuxen, Lorents. 324. 670.
- Tvilstrup, Morten Ingvorsen, Hører i Vordingborg. 10. 59. 64.
- Tvilum. 365.
- Tydichini, Johannes, Pr. i Lundby. 114.
- Tygesen, Henrik, Stud., s. Pr. i Bringstrup. 261.
- Tæbring, Ovtrup og Rakkeby. 187. 417. 423. 745.
- Tølløse, Mads Nielsen, Slotspr. i Kbh. 50.
- Tømmerby og Lild. 420. 746.
- Tønder, Johan, Pr. i Slangerup. 73.
- Tønsberg (S. Michelsberg). 378.
- Taarby p. Am. 434-8. 442-3.
- U**
- Udby og Ørslev. 11. 65.
- Ude- og Oppesundby. 33. 35-8. 79-93.
- Ugilt og Taars. 401. 742.
- Uldum og Langskov. 341. 610-37.
- Ulfeldt, Korfits, Rigshofm. 758.
- Ulvsen, Michel, Pr. i Kjerte. 174. 185.
- Understed og Karup. 422. 742.
- Ungstrup, nedl. Sogn. 361.
- Universitet, Kbhvns. 2. 6. 9. 19. 30-1. 48-9. 219-26. 255-6. 517-8. 570-607. 647-50. 739-48. 753-9. Kommunitet. 6-7. 10. 47-51. 125. 316-17. Regensen. 221-3. 316. 640. 669.
- Valkendorfs Koll. 7. 9. 48. 50-3. 316. 428-9.
- Urlev og Stenderup. 329. 333.
- Urne, Axel. 476. — Christoffer. 511. — Frederik. 20-1. 50. — Jørgen. 220. — Lage, Landsdom. i Skaane. 250. 261. 265. 267-8. 273. 277-9. 281. 289. 297. 299. 301-3.
- Uvelse ved Slangerup. 20-2.
- V**
- Vadtzen, Hans, Pr. i Grønby. 305. — Oluf, Pr. smst. 263. 305.
- Vadum. 385-6. 740.
- Valdkirch, Klavs, Konrekt. i Lund. 315.
- Vallekilde, Christoffer. 674. Niels. 672.
- Vallensbæk. 428-9.
- Walter, Knud, Pr. i Nestelsø. 133.
- Vandal, Hans, Sjæl. Bisk. 41. 129. 131. 146. 325-6. 668-9. — Iver, Rekt. i Lund. 315.
- Varde og Torup. 736. 744.
- Varde. 132. 228. 229. 355. 757-8.
- Wedberg, Niels Lavritsen, Kap. i Hammer, s. i Korsør. 129-31.
- Vedel, Anders Sørensen, Mester, i Ribe. 271-2. 282. 303. 403. — Hans Tavsens, Rekt. i Malmø. 269. 274. 282. 289-90. 297. 308. — Lauge Andersen. 290. — Niels Findsen, Pr. i Stovby. 328-40. — Søren Andersen, Pr. i Ribe. 265. 267. 288. 290. 294-5. 302.
- Wegner, Thomas Kortsens, Bisk. i Christianssand. 545-9. 562-8.
- Wejerslev og Ajdt. 360. 366.
- Vejlby ved Aarhus. 345. 350-4.
- Vejlby og Homaa. 363.
- Vejle. 611. 635.
- Weile, Clemens Lavritsen, Pr. i Thorstrup og Horne. 136. — Gregers Lavritsen, Ridefoged p. Lundenæs. 132. — Gregers Lavritsen, Pr. i Følleslev. 135. — Jens Gregersen, Pr. i Snesere. 132-4. — Lavrits Gregersen, Pr. i Hammer og L. 132-6.

- Vejlø og V. Egesborg. 11. 64-5. 112. 118. 128. 138-9. 444. 449.
- Wels, Jørg. And., Lærer i Lundby. 461. 835.
- Weller, chursachs. Hofpr. 325.
- Velling Sogn. 227-34.
- Vemmetofte. 643.
- Venusinus, Jon Jakobsen, Prof., Forst. for Sorø. 255. 258.
- West, Hans Pedersen, Pr. i Mesinge. 833-4.
- Vesterhornum. 198.
- Vestertørslev og Svenstrup. 360.
- Vestervig Kloster. 195. Præst. 745.
- Vesteraaby og Aastrup. 794.
- v. Westholen, Willich, Rekt. p. Herlufsh., Kan. i Lund. 243. 254. 257-59. 279. 302. 305-6.
- Viborg. 2. 139. 197. 199. 355. 384. 393. 407-8. 483-5. 721-5. Bisper, se Jørg. Friis, K. Juel, P. Thøgersen, Joh. Didr. Bartskjær, S. Glud.
- Vigersted og Kværkeby. 460.
- Wiimb, Kammerraad, t. Lundbygd. 143.
- Villadsen, Niels, Pr. i Aarh. 343-4. 357.
- Villumsen, Anders, Skolemest. i Thisted. 391. — Gert, Amtsforv. i Vordingborg. 503-4. — Henrik. 675. — Lavrits, Rekt. i Vordingborg, s. Pr. i Høje Taastrup. 10. 13.
- Wilsnack (d. hell. Blod). 372. 378.
- Vincentianus, Jak. Sørensen, Pr. i Soderup. 329.
- Vind, Iver. 334-5. 337-8. 751. — Jørgen. 318.
- Vind, Ole, Konrekt. i Kbh. 9.
- Vinstrup, Peder Jensen, Sjel. Bisk. 255. 258. — Peder Pedersen, Bisk. i Lund. 315. 317-18. 758. 763.
- Winter, Christiern, Dr. jur. & med. 238-9. — Lavrits Nielsen, Pr. i Brande. 341.
- Visby p. Gull. 2. 4. 47.
- Vittenberg, Univ. 276. 286. 290-1. 343-4. 381. 413. 722. 740.
- Wium, Thomas Eriksen, Pr. i Hemmet. 30-1.
- Wolff, Pet. Heinr., Pr. i Kongsberg. 639. 644.
- Vomb, Peder Lavritsen, Kap. i Malmø. 839.
- Vor Kloster. 100-1.
- Vor og Estruplund. 363.
- Wordenius, Peder Jakobsen, Rektor i Vordingborg. 10.
- Vordingborg, By, Sløt, Skole. 10-9. 49. 53-71. 113-15. 127-8. 257. 449-56. 461.
- Worm, Christen, Sjel. Bisk. 777. 779. 781. 788. 798. — Oluf, Prof. 287. 308. 316. 319. 512. 647. 748. — Villum, Præst. 748.
- Wormskjold, Etatsr., dep. i Rentekam. 229-31.
- Vorning, Kvorning og H. 429.
- Wrangtius P., Stud. 259.
- Vrejlev og Hæstrup. 726-8. 742.
- Wulf, Pet. Lor., Pr. i Haarlev. 460.
- Værum og Ørum. 366.
- Væver, Chr. Pedersen, Pr. i Gjerslev i Sk. 310.
- Wældike, Chr. Møller, th. Kand. 434. 438. — Jeremias. Prof. 433. — Peter Rosenstand, Pr. i Faaborg, i Hammer, i Taarnby. 433-8.
- Ystad. 262-3. 300-2. 317.
- Zinzendorf, Greve. 782. (809).
- Zitscher, Peter, Pr. i Glückstadt. 485-7.
- Zoega, Hans, Prof. 574. 590. 645. 647-51.
- Zwergius, D. G., Pr. i Slangstrup. 2. 41. 482.
- Ægldiisen, Hans, Rekt. i Aalb. 679-91. 771.
- Ægteskabssager. 82-6. 150-1. 162-3. 169.
- Ærylæus, Niels Jørgensen, Mag. 281.

- Øm Kloster. 94-111. 363. 416.
 Ørn, Jakob, Kapelmester. 24-5.
 Ørslev Kloster. 195.
 Ørting og Gosmer. 361.
 Ørum i Bjerge Hrd. 328. 333.
 Ørum og Ginnerup. 361.
 Østeralling. 365.
 Østerbrønderslev og Hallund. 420. 433.
 741.
 Østeregesborg. 11. 13. 56-7. 128. 461.
 Øster- og Vesterhassing. 689. 740-1.
 771.
 Østersnede. 614. 635.
 Østerø bl. Færøerne. 432.
 Østofte. 174. 185. 451.
- Aagerup og Kirkerup. 482.
 Aalborg. 191. 385-6. 406-8. 410-27.
 680-91. 729-33. 747. 753. 759-60.
- 764-7. S. Bodulphi K. 424. 725.
 730-1. 740. 760. 764. V. Frue. K.
 410. 423-4. 740. 764. Skole. 408.
 679-91. 733-9. Helligaands Hosp.
 408. 410. 424-5.
- Aalborg, Rasmus Olsen, Pr. i Lyngby
 og Albøge. 105-11. — Tøger Niel-
 sen. 257-8 — Villads Andersen,
 Pr. i Slangstrup. 20-1. 40. 49.
- Aalsø og Hod. 109-11.
- Aarhus. 200. 226. 529. 569. Biskop-
 per, se Ulr. Stygge, O. Bilde, M.
 Lang, Laur. Bertelsen, J. Cødesen,
 Mort. Madsen, Jak. Matthiesen, Er.
 Grave. Kapitel. 115. 111. 321. 342-
 54. Domkirke. 320-1. 343. 364.
 Vor Frue K. 343. Skole. 102. 321.
 343. 345. 349. Sortebrødre K. 197.
 S. Karens Hosp. 195.
- Aastrup ved Varde. 228. 232.